Multidisciplinary scientific online journal ISSN: 3030-3125

Volume 4 №3 (2026)

JOURNAL OF EFFECTIVE LEARNING AND SUSTAINABLE INNOVATION

SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI

- Aniq fanlar
- Tibbiyot fanlari
- Filologiya fanlari
- Iqtisodiyot fanlari
- Pedagogik fanlar
- Tarix fanlari
- Turizm fanlari
- Texnika fanlari

Google Scholar zenodo doi DIGITAL OBJECT IDENTIFIER OpenAIRE OPEN ACCESS Innovativepublication.uz

INNOVATIVE PUBLICATION

Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation

Volume 4 №3 (2026)

innovativepublication.uz

«Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation » ilmiy-uslubiy jurnali: №3

Ushbu to’plamda **« Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation »** ilmiy-uslubiy jurnali 2026 yil 3-sonida qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

« Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation » ilmiy-uslubiy jurnali O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan olingan №141091-sonli guvohnomaga ega.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalar **Google Scholar, Zenodo, Open Aire, Citefactor, Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Internet Archive, Base Search va bir qancha boshqa** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

Jurnal materiallaridan professor-o’qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktarantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o’qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to‘plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma’lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

“INNOVATIVE PUBLICATION” MAS’ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYATI

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №2 (2026). February
innovativepublication.uz

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN DENTAL IMPLANT PROSTHETICS

Rixsiyeva Dildora Ulug'bek qizi
Associate Professor, Department of Hospital Orthopedic Dentistry TSMU,
email address: dildoraa1995@gmail.com
Temirova Nazokat G'olib qizi
Master's degree from Tashkent State Medical University;
email address: temirova.1412.n@icloud.com
Xaitboyeva Mohirabonu Otkir qizi
Master's degree from Tashkent State Medical University;
Электронная почта: tojirova@mail.ru
Musabekova Azizabonu Azamat qizi
Master's degree from Tashkent State Medical University;
email address: zzmusabekova66@gmail.com

ABSTRACT: The article discusses the current possibilities and effectiveness of using digital technologies in prosthetic dentistry for dental implant prosthetics. It analyzes the main stages of the digital workflow, including intraoral scanning, virtual planning, and the use of CAD/CAM systems in the manufacture of prosthetic structures. Particular attention is paid to the influence of digital methods on the accuracy of prosthesis fit, functional stability of implants, aesthetic indicators, and clinical predictability of treatment. The advantages of digital technologies over traditional methods are discussed, as well as factors limiting their effectiveness in clinical practice.
Keywords: digital dentistry, dental implants, orthopedic prosthetics, digital planning, intraoral scanning, clinical effectiveness.

INTRODUCTION

Modern dentistry is evolving amid rapid digital transformation, encompassing all stages of patient diagnosis and treatment. Particularly significant changes are observed in orthopedic dentistry and dental implantation, where the accuracy of planning and manufacturing orthopedic structures directly affects clinical outcomes. The introduction of digital technologies allows us to rethink traditional approaches to prosthetics, increase the predictability of treatment, and improve its functional and aesthetic indicators.

Prosthetics on dental implants is one of the most complex and responsible areas of

orthopedic dentistry. The success of implant treatment depends not only on the quality of the surgical stage, but also on the accuracy of orthopedic prosthetics, the correctness of clinical information transfer, and compliance with biomechanical principles. Traditional methods based on the use of impression materials and manual modeling of structures are often accompanied by technological errors that can negatively affect the service life of implants and patient comfort.

METHODOLOGY AND LITERATURE REVIEW

The methodological basis of this study is formed on the basis of systematic, comparative-analytical, and clinically-oriented approaches, which allows for a comprehensive assessment of the effectiveness of digital technologies in dental implant prosthetics. The study used methods of theoretical analysis, interpretation of clinical data, comparison of traditional and digital orthopedic treatment protocols, as well as critical analysis of scientific publications and monographs in the field of orthopedic dentistry and implantology [1].

The fundamental principles of digital dentistry are described in detail in Schleyer P.'s monograph “Digital Dentistry in Clinical Practice,” where digital technologies are considered not only as a tool for automation, but also as a factor in the transformation of the clinical thinking of dentists. The author emphasizes that the digital workflow changes the logic of clinical decision-making, increasing the accuracy of diagnosis and the predictability of orthopedic treatment [2]. These provisions formed the basis of the methodological approach of this study.

The accuracy of digital impressions and their clinical reliability are discussed in the works of Ender A. and Mehl A., “Accuracy of complete-arch dental impressions: A new method of measuring trueness and precision,” where experimental data prove that intraoral scanning provides high reproducibility of results in implant prosthetics [3]. The authors note that digital impressions minimize the distortions characteristic of traditional impression materials, which is especially important in multiple implantations. These conclusions were used in forming the criteria for evaluating the accuracy of digital technologies in this work.

Miyazaki T. and Hotta Y. made a significant contribution to the study of CAD/CAM technologies in their monograph “CAD/CAM systems in dentistry,” which details the stages of digital modeling and automated manufacturing of orthopedic structures. The authors point out that the use of CAD/CAM systems allows for high precision in the fit of abutments and prostheses, reducing the risk of microgaps in the implant-abutment area [4]. These provisions are methodologically significant for assessing the clinical effectiveness of digital prosthetics.

The work of Güth J.F., Keul C., and Stimmelmayr M., "Accuracy of digital models obtained by direct and indirect data capturing," analyzes the impact of digital modeling on the quality of orthopedic structures.

The authors conclude that digital workflows ensure the stability of prosthesis parameters and reduce the number of clinical adjustments. These results confirm the feasibility of using digital technologies in orthopedic practice and are taken into account in this study.

Among domestic and regional (CIS) researchers, Alimov A.A., Saidov Sh.R. Their work "Digital Technologies in Orthopedic Dentistry" examines the practical aspects of implementing CAD/CAM systems in clinical settings and analyzes errors that arise when specialists lack sufficient digital training. The authors emphasize the need for a phased introduction of digital technologies, taking into account the material and technical capabilities of the clinic [5].

The works of Ibragimov N.K. "Modern approaches to prosthetics on dental implants" are devoted to the analysis of clinical results of orthopedic treatment using digital and traditional methods. The author notes that digital technologies demonstrate high efficiency provided that planning protocols and interdisciplinary interaction between the doctor and dental technician are strictly followed. These conclusions are used in the methodological part of this article.

In the studies by Rakhimov B.M. and Yuldashev D.A. "Digital modeling in implant prosthetics" emphasize the role of virtual design in achieving optimal aesthetic and functional results [6]. The authors point out that digital modeling allows for the individual anatomical features of the patient to be taken into account, which increases the clinical reliability of orthopedic structures.

An analysis of scientific sources shows that digital technologies in dental implant prosthetics have significant potential to improve the accuracy, functionality, and predictability of orthopedic treatment. At the same time, their effective application requires a scientifically sound methodological approach, systematic training of specialists, and rational integration of digital solutions into clinical practice. The presented analysis forms a solid theoretical and methodological basis for further discussion of the results and conclusions of this work.

RESULTS AND DISCUSSION

Analysis of the effectiveness of digital technologies in dental implant prosthetics shows a significant improvement in the quality of the orthopedic stage of treatment compared to traditional methods. The results obtained show that digital workflows have a

comprehensive impact on the accuracy, clinical predictability, functional stability, and aesthetic parameters of orthopedic structures [7].

One of the most significant results of the introduction of digital technologies is the increased accuracy of orthopedic prosthetics. The use of intraoral scanning allows for the creation of high-precision digital models of dental arches and implants, which significantly reduces the likelihood of distortions characteristic of traditional impressions. In clinical practice, this manifests itself in a more precise fit of orthopedic structures to implants, a reduction in the number of adjustments, and a lower risk of microgaps in the implant-abutment area.

Clinical observations confirm that digital impressions provide more stable data reproducibility, especially in multi-implant prosthetics [8]. In traditional methods, accuracy largely depends on the physical and chemical properties of impression materials and the experience of the dentist, whereas digital technologies minimize the influence of the human factor. This is particularly important in complex clinical cases requiring high precision orthopedic designs.

Digital modeling of orthopedic designs using CAD programs has proven highly effective in the treatment planning stage. The ability to virtually analyze the position of implants, the shape of the future prosthesis, occlusal contacts, and aesthetic parameters allows the doctor to predict the clinical outcome in advance. As a result, the likelihood of functional disorders, such as implant overload or occlusal relationship disorders, is reduced [9].

When discussing the results, it should be noted that digital planning promotes closer interaction between the orthodontist and the dental technician. Working in a unified digital space ensures accurate transmission of clinical information, which is especially important when manufacturing individual abutments and complex orthopedic structures. This allows for a high degree of compliance of the manufactured prosthesis with clinical requirements [10].

The use of CAD/CAM technologies in the manufacture of orthopedic structures has also shown significant advantages. Automated milling ensures high precision in the processing of materials, which has a positive effect on the fit and durability of prostheses. Improved connection accuracy reduces the risk of micro-mobility of structures, which in turn reduces the likelihood of inflammatory complications in peri-implant tissues.

From a functional point of view, digital technologies allow optimizing the biomechanics of orthopedic structures [11]. Accurate modeling of the prosthesis shape and occlusal contacts contributes to the even distribution of chewing load, which is an

important factor for the long-term stability of implants. In clinical settings, this manifests itself in a reduction in the frequency of complications associated with implant overload and the destruction of orthopedic structures.

The assessment of the aesthetic results of digital prosthetics deserves special attention. Digital modeling allows for the individual anatomical features of the patient, the shape of the soft tissues, and the aesthetic parameters of the smile to be taken into account. As a result, a high degree of aesthetic harmony of orthopedic structures is achieved, which has a positive effect on patient satisfaction with the treatment results.

An analysis of treatment time indicators shows that the use of digital technologies helps to reduce the overall duration of the orthopedic stage. Fewer clinical visits, fewer laboratory processing stages, and less need for repeat adjustments optimize the treatment process. For patients, this translates into increased comfort and reduced psychological stress associated with long-term treatment.

At the same time, discussion of the results reveals a number of factors that limit the effectiveness of digital technologies. One of the key conditions for the successful application of digital protocols is the level of professional training of the doctor and dental technician [12]. Insufficient digital competence can lead to errors at the virtual modeling stage, which negates the advantages of digital methods. This highlights the need for systematic training and professional development of specialists.

In addition, the introduction of digital technologies requires significant material and technical resources. The high cost of equipment and software may limit the availability of digital solutions, especially in small dental clinics. However, in the long term, investments in digital technologies may be justified by increased treatment efficiency and reduced clinical complications [13].

It should be emphasized that digital technologies are not a universal solution and do not replace the need for clinical experience and professional judgment on the part of the dentist. Digital tools should be viewed as a means of improving the accuracy and predictability of treatment, rather than a substitute for clinical thinking. Only through the rational integration of digital and traditional approaches is it possible to achieve optimal clinical results.

CONCLUSION

The analysis confirms that the use of digital technologies in prosthetics on dental implants is an important stage in the evolution of prosthetic dentistry and meets the modern requirements of clinical practice. Digital methods, including intraoral scanning, virtual planning, and CAD/CAM fabrication of prosthetic structures, have a comprehensive impact on the quality and predictability of prosthetic treatment.

The findings indicate that digital technologies can significantly improve the accuracy of the prosthetic stage of treatment by minimizing technological errors and reducing the influence of the human factor. The high accuracy of digital impressions and automated manufacturing of orthopedic structures contributes to improving the fit of prostheses to implants, which is a key condition for their functional stability and durability. This, in turn, reduces the risk of biomechanical overload and inflammatory complications in peri-implant tissues.

Thus, digital technologies in dental implant prosthetics should be viewed not as an alternative to clinical experience, but as an effective tool for expanding it. The rational integration of digital and traditional approaches allows for achieving an optimal balance between technological capabilities and clinical thinking, ensuring high-quality orthopedic treatment and stable long-term results.

REFERENCES

1. Schleyer T.K.L. Digitale Zahnmedizin in der klinischen Praxis // Zeitschrift der American Dental Association. – 2015. – Band 146, Nr. 2. – S. 101–107.
2. Miyazaki T., Hotta Y. CAD/CAM-Systeme in der Zahnmedizin: aktueller Stand und Zukunftsperspektiven // Journal of Prosthodontic Research. – 2009. – Band 53, Nr. 3. – S. 105–112.
3. Ender A., Mehl A. Genauigkeit von Zahnabdrücken des gesamten Zahnbogens: Eine neue Methode zur Messung von Genauigkeit und Präzision // Journal of Prosthetic Dentistry. – 2013. – Band 109, Nr. 2. – S. 121–128.
4. Güth J.F., Keul C., Stimmelmayr M. Genauigkeit digitaler Modelle, die durch direkte und indirekte Datenerfassung gewonnen wurden // International Journal of Prosthodontics. – 2013. – Band 26, Nr. 2. – S. 152–159.
5. Joda R., Bragger U. Digitale vs. konventionelle Arbeitsabläufe in der Implantatprothetik // Clinical Oral Implants Research. – 2015. – Band 26, Nr. 12. – S. 1431–1436.
6. Mangano C., Luongo G., Migliario M. Kombination von intraoralem Scannen und CAD/CAM für implantatgetragene Restaurationen // International Journal of Dentistry. – 2018. – Band 2018. – S. 1–9.
7. Noort R. Die Zukunft der Dentalgeräte ist digital // Dental Materials. – 2012. – Band 28, Nr. 1. – S. 3–12.
8. Алимов А.А. Цифровые технологии в ортопедической стоматологии. – Ташкент: Fan va texnologiya, 2020. – 168 с.

9. Saidov Sh.R., Karimov M.T. Einsatz von CAD/CAM-Systemen in der implantologischen Prothetik // Usbekische Zeitschrift für Zahnmedizin. – 2021. – Nr. 2. – S. 45–50.
10. Ibragimov N.K. Moderne Ansätze zur Prothetik auf Zahnimplantaten. – Taschkent: Medizin, 2019. – 204 S.
11. Rakhimov B.M., Yuldasheva D.A. Digitale Modellierung in der implantologischen Prothetik // Zahnmedizin. – 2020. – Nr. 4. – S. 32–37.
12. Papaspyridakos P., Chen C.J. Digitaler Arbeitsablauf in der Implantatprothetik // Journal of Prosthetic Dentistry. – 2016. – Band 116, Nr. 5. – S. 741–751.
13. Abdukarimov F.X. Implantologik ortopediyada raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalari // Tibbiyot va innovatsiya. – 2022. – Nr. 1. – S. 58–63.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №2 (2026). February
innovativepublication.uz

ZAMONAVIY O‘ZBEK TILIDA NEOLOGIZMLARNING PAYDO BO‘LISHI

Fayzullayeva Sarvinoz Mahmud qizi
Samarqand davlat universiteti pedagogika instituti

Annotasiya. Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek tilida nelogizmlarning paydo bo‘lish sabablari manbalari va ularning til tizimidagi o‘rni tahlil qilinadi. Globallashuv fan texnika taraqqiyoti axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda ijtimoiy siyosiy o‘zgarishlar natijasida yuzaga kelayotgan yangi so‘z va atamalarning o‘zbek tiliga kirib kelish jarayonini yoritib berilgan. Shuningdek o‘zbek va xorijiy tilshunos olimlarning nelogizimlar haqidagi ilmiy qarashlari keltirilib zamonaviy nelogizmlarning turlari va ularning leksik tizimidagi ahamiyati misollar asosida ochib berilgan.
Kalit so‘zlar. nelogizm zamonaviy o‘zbek tili, yangi so‘zlar leksik qatlam.

Kirish

Mustaqillikdan keyingi davrda o‘zbek tilida tub ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlar yuz berdi. Bu jarayon natijasida tilimiz lug‘at tarkibida ko‘plab yangi so‘z va atamalar paydo bo‘ldi. Xususan, davlat boshqaruvi, axborot texnologiyalari, iqtisodiyot va ommaviy kommunikatsiya sohalarining rivojlanishi o‘zbek tili leksikasining yangilanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Ma’lumki, til jamiyat bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan murakkab ijtimoiy hodisadir. Til — kishilarning o‘zaro fikrlashuvi va muloqoti uchun xizmat qiladigan noyob ijtimoiy vositadir. Shavkat Rahmatullayev o‘zining “Hozirgi adabiy o‘zbek tili” asarida tilning ijtimoiy mohiyatini alohida ta’kidlaydi. Demak, neologizmlar ham jamiyat ehtiyoji asosida yuzaga keladi va tilga singib ketgan taqdirdagina faol qo‘llanadi.

Jamiyat taraqqiyoti jarayonida yuz beradigan har qanday yangilik, avvalo, tilning lug‘at tarkibida o‘z aksini topadi. Yangi so‘z va birikmalarga nisbatan neologizm termini qo‘llanadi. Neologizm (yunoncha *neos* — yangi, *logos* — so‘z) — narsa va tushunchalarni ifodalash uchun yangi hosil qilingan yoki boshqa tillardan kirib kelgan, yangilik bo‘yog‘i sezilib turgan so‘z va birikmalardir. Masalan: elektron darslik, elektron kutubxona, veb-sayt, marketing, menejer, smartfon.

“Menejer” so‘zi ingliz tilidan o‘zlashgan bo‘lib, korxona yoki tashkilot faoliyatini boshqaruvchi yuqori malakali mutaxassis ma’nosini anglatadi. “Veb-sayt” esa inglizcha *web* — “to‘r”, *site* — “joy” so‘zlaridan tashkil topgan bo‘lib, internet tarmog‘idagi sahifa yoki manzilni bildiradi.

Shu bois zamonaviy o‘zbek tilining rivojini neologizmlarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Har bir so‘z o‘z davrida yangi bo‘lgan. Masalan, VIII–IX asrlarda o‘zbek tiliga fors-tojik va arab tillaridan kirib kelgan bog‘, madrasa, yomg‘ir kabi so‘zlar ham dastlab neologizm bo‘lgan. Bugungi kunda esa ular umumiste’mol leksikaga aylangan.

Neologizmlar tilga singib ketishi uchun ikki muhim talabga javob berishi lozim:

1. *Yangi so‘z tushunarli, ma’nosi aniq va tinglovchiga tez yetib boradigan bo‘lishi kerak.*
2. *U tilda mavjud va yashovchan so‘z yasash modellariga mos ravishda yaratilgan bo‘lishi lozim.*

Neologizmlarning paydo bo‘lish sabablari ko‘p. Texnika va texnologiya sohasidagi yangiliklar yangi atamalarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda: chatbot, sun’iy intellekt, bloger, kiberxavfsizlik, vlog, kontent, media.

“Media” so‘zi lotincha *medium* — vosita, vositachi so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, axborotni uzatish vositalari va ommaviy axborot tizimini anglatadi. “Bloger” ingliz tilidan o‘zlashgan bo‘lib, internetdagi shaxsiy sahifasi yoki ijtimoiy tarmoq orqali ma’lum mavzularda material joylashtiruvchi faol foydalanuvchini bildiradi. Globallashuv jarayonida o‘zbek tiliga ingliz, rus, arab va fors tillaridan ko‘plab so‘zlar kirib kelmoqda: gadjet, dron, robototexnika, QR-kod, layk, post. “Post” so‘zi rus tilidagi *post* orqali kirib kelgan bo‘lib, lavozim, qo‘riqlash punkti yoki o‘rin ma’nolarini bildiradi. “Gadjet” inglizcha *gadget* — kichik qurilma, moslama degan ma’noni anglatadi.

Iqtisodiyot sohasida ham ko‘plab neologizmlar uchraydi: avans, avtarkiya, avizo, agent, akkreditiv va boshqalar. “Akkreditiv” lotincha *accredo* — ishonaman so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, bank tomonidan ma’lum mablag‘ni to‘lash haqida beriladigan hujjatni anglatadi. “Avtarkiya” (yunoncha *autarkeia* — o‘z-o‘ziga yetarlilik) esa xo‘jalikning tashqi aloqalarsiz faoliyat yuritishini bildiradi. Til ijtimoiy mohiyatga ega hodisa bo‘lib, jamiyat a’zolari ongida mavjud va ular uchun umumiy fikrni

shakllantirish hamda ifodalashga xizmat qiladi. Zamonaviy o‘zbek tilidagi yangi leksika ikki guruhga bo‘linadi:

A) **Sof yangi leksemalar** — tilimiz uchun avval begona bo‘lgan va endigina kirib kelgan birliklar: lizing, marketing, test, internet va boshqalar. Vaqt o‘tishi bilan ular neytral leksika tarkibiga o‘tadi. Masalan, kosmos, televideniye so‘zlari bugungi kunda yangilik bo‘yog‘ini yo‘qotgan.

B) **Faollashgan leksemalar** — iste’moldan chiqib ketgan, keyinchalik qayta qo‘llanila boshlagan birliklar: hokim, viloyat, tuman, oqsoqol, sardor. Shuningdek, yangi ma’no kasb etgan so‘zlar ham shu turga kiradi: savdogar, tadbirkor, ishbilarmon, biznes. Bunday birliklar tezda umumiste’mol leksikaga aylanadi.

Neologizmlarning paydo bo‘lishi va yo‘qolishi ularning lug‘atlarga kiritilishi yoki kiritilmasligida namoyon bo‘ladi. Agar yangi so‘z jamiyat tomonidan faol qo‘llansa, tilshunoslik tomonidan ham qabul qilinadi. Biroq neologizmlar adabiy til me’yorlariga mos ravishda yaratilishi va to‘g‘ri qo‘llanishi zarur.

Neologizmlar quyidagi turlarga bo‘linadi:

1. **O‘zgaruvchan neologizmlar** — tor doirada qo‘llaniladigan yangi o‘zlashmalar.
2. **Tarqalgan neologizmlar** — jamiyatda qo‘llanayotgan, ammo hali to‘liq me’yorlashmagan birliklar.
3. **Turg‘un (stabil) neologizmlar** — keng tan olingan va faol ishlatiladigan so‘zlar.

Neologizmlarni o‘rganishda hududiy va ijtimoiy farqlar ham muhimdir. Shahar va qishloq joylarda ayrim atamalar turlicha qabul qilinishi mumkin. Yosh avlod internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali yangi so‘zlarni tez o‘zlashtirmoqda. Masalan, trend, xayp, storis so‘zlari dastlab internet muhiti uchun xos bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda oddiy so‘zlashuv nutqida ham qo‘llanmoqda. Ommaviy axborot vositalari, reklama va bloglar neologizmlarning tez tarqalishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, neologizmlar tilning yashovchanligini ta’minlaydi. Zamonaviy o‘zbek tilidagi yangi so‘zlar tilning ichki imkoniyatlari hamda o‘zlashma birliklar asosida shakllanmoqda. Asosan ingliz va rus tillaridan kirib kelayotgan neologizmlar lug‘at boyligimizni kengaytirmoqda. Neologizmlar til uchun xavf emas,

balki uning rivojlanish manbaidir. Muhimi — yangi so‘zlarning adabiy til me’yorlariga moslashuvi va milliy xususiyatlarni saqlab qolishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Uloqov N . Tilshunoslik nazariyasi. Toshkent.2016
2 Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent 2006.
3 Sayfullayeva R .Abuzalova M.G‘aybullyeva N. Tilshunoslik nazariyasi.Toshkent.2021.
4 Sayfullayeva R.R boshqalar.Hozirgi o‘zbek adabiy tili.Toshkent.2010.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №2 (2026). February
innovativepublication.uz

ЗАРУБЕНЫЙ ОПЫТ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НАСИЛИЕМ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН

Шомуратова Ҳилола Умиджон қизи
мустақил тадқиқотчи
E-mail: hshomuratova@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В статье проведён сравнительно-правовой анализ зарубежного опыта профилактики правонарушений, связанных с насилием в отношении женщин. На основе данных World Health Organization и UN Women раскрывается глобальный масштаб проблемы. Проанализированы институциональные, правовые и цифровые модели профилактики в странах Европы, Северной Америки, СНГ и Азии. Результаты исследования направлены на совершенствование национальной системы профилактики.

Ключевые слова: насилие, профилактика, гендерное равенство, охранный ордер, зарубежный опыт, цифровой контроль.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE PREVENTION OF OFFENSES RELATED TO VIOLENCE AGAINST WOMEN

ABSTRACT

This article provides a comparative legal analysis of foreign practices in preventing offenses related to violence against women. Based on data from the World Health Organization and UN Women, the global scale of the problem is examined. Institutional, legal, and digital prevention models in Europe, North America, CIS countries, and Asia are analyzed. The findings contribute to the improvement of national prevention mechanisms.

Keywords: violence, prevention, gender equality, protection order, foreign experience, digital monitoring.

ХОТИН-ҚИЗЛАРГА НИСБАТАН ЗЎРАВОНЛИК БИЛАН БОҒЛИҚ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада хотин-қизларга нисбатан зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича хориж давлатлари тажрибаси қиёсий-

ҳуқуқий таҳлил асосида ўрганилган. Халқаро стандартлар, жумладан World Health Organization ва UN Women маълумотлари асосида муаммонинг глобал кўлами ёритилган. Европа, Шимолий Америка, МДҲ ва Осиё давлатлари амалиёти таҳлил қилиниб, профилактиканинг институционал, ҳуқуқий ва рақамли моделлари аниқланган. Тадқиқот натижалари миллий амалиётни такомиллаштириш бўйича илмий таклифлар ишлаб чиқишга хизмат қилади.

Калит сўзлар: зўравонлик, профилактика, гендер тенглик, ҳимоя ордери, хориж тажрибаси, рақамли мониторинг.

КИРИШ

Хотин-қизларга нисбатан зўравонлик бугунги кунда халқаро ҳамжамият томонидан инсон ҳуқуқларининг тизимли ва кенг кўламли бузилиши сифатида эътироф этилмоқда. У нафақат алоҳида шахс манфаатларига, балки жамият барқарорлиги, ижтимоий адолат ва гендер тенглиги тамойилларига ҳам жиддий таҳдид солади. *Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти* маълумотларига кўра, дунё бўйича ҳар уч нафар аёлдан бири ҳаёти давомида жисмоний ёки жинсий зўравонликка дуч келади [1]. Бу кўрсаткич зўравонликнинг эпизодик эмас, балки тизимли ва глобал хусусиятга эга эканини англатади.

БМТ Аёллар химоя қилиш ташкилоти ҳисоботларида эса анъанавий зўравонлик шакллари билан бир қаторда рақамли таъқиб, киберзўравонлик, иқтисодий назорат, мажбурий никоҳ ва онлайн таҳдид каби янги кўринишлар ортиб бораётгани қайд этилган [2]. Айниқса, ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши зўравонликнинг трансчегаравий ва яширин шаклларини вужудга келтириб, профилактика механизмларини такомиллаштириш заруратини кучайтирмоқда.

Хотин-қизларга нисбатан зўравонлик нафақат ҳуқуқий, балки ижтимоий-иқтисодий муаммо ҳамдир. Зўравонлик оқибатида жабрланувчиларнинг меҳнат қобилияти пасаяди, тиббий ва реабилитация харажатлари ортиб боради, суд-ҳуқуқ тизимига қўшимча юк тушади. Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, зўравонликка қарши самарали профилактика чоралари давлат бюджетига тушадиган иқтисодий юкни камайтиришга ҳам хизмат қилади. Шу маънода мазкур масала барқарор ривожланиш мақсадлари билан ҳам узвий боғлиқ ҳисобланади.

Халқаро ҳуқуқий асос сифатида *Istanbul Convention* зўравонликка қарши курашишнинг **“4P”** (**prevention** - профилактика, **protection** -- ҳимоя, **prosecution** - жиноий таъқиб, **policies** - комплекс давлат сиёсати) тамойилини белгилайди [3]. Мазкур ҳужжат зўравонликни инсон ҳуқуқларининг бузилиши ва камситиш

шакли сифатида тан олиб, давлатларга қуйидаги мажбуриятларни юклайди. Биринчидан профилактикада маданий- маърифий тадбирларни амалга ошириш иккинчидан жабрланувчилар учун ҳимоя механизмларини яратиш учинчидан айбдор шахсларнинг жиноий жавобгарлигини таъминлаш ҳамда барча соҳаларни қамраб олган мувофиқлаштирилган давлат сиёсатини юритиш.

Шунингдек, БМТ доирасида қабул қилинган “Хотин-қизларга нисбатан зўравонликка барҳам бериш тўғрисида”ги декларация халқаро стандартларнинг концептуал асосини белгилаб берган бўлиб, давлатларни миллий қонунчиликни такомиллаштиришга ундайди. Ушбу стандартлар профилактикани фақат репрессив чоралар билан чекламай, балки унинг ижтимоий илдизларини бартараф этишга қаратилган комплекс ёндашувни назарда тутади.

Илмий адабиётларда зўравонлик профилактикасига нисбатан турли назарий ёндашувлар мавжуд. Анъанавий репрессив модель ҳуқуқбузарлик содир этилгандан кейин жиноий жазо қўллашни назарда тутса, замонавий ижтимоий-профилактик ёндашув хавф омилларини барвақт аниқлаш ва уларни бартараф этишга қаратилган. Экологик (кўп даражали) модель эса зўравонликни индивидуал, оилавий, жамоавий ва жамият даражасидаги омиллар ўзаро таъсири натижаси сифатида таҳлил қилади. Бу эса профилактик сиёсатни комплекс ва тизимли ташкил этишни талаб қилади.

Мазкур тадқиқотнинг долзарблиги шундаки, хориж давлатлари тажрибасини қиёсий таҳлил қилиш миллий профилактика тизимини такомиллаштириш учун илмий-амалий асос яратади. Турли ҳуқуқий тизим ва маданий муҳитга эга давлатларда қўлланилаётган механизмларни ўрганиш орқали самарали моделларни аниқлаш ва уларни миллий шароитга мослаштириш имконияти пайдо бўлади.

Шу боис, мазкур мақоланинг мақсади хотин-қизларга нисбатан зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича хориж тажрибасини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш, унинг институционал ва инновацион жиҳатларини ёритиш ҳамда миллий амалиёт учун илмий хулосалар ишлаб чиқишдан иборат.

АСОСИЙ ҚИСМ. Хотин-қизларга нисбатан зўравонликбилан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар прфилактикасига доир хорижий хорижий тажрибани АҚШ тажрибаси Европа давлатлари ҳамда МДХ давлатлари тажрибалари сифатида таснифлаб ўрганиш мумкин.

Европа давлатлари тажрибаси. Европа давлатлари тажрибаси хотин-қизларга нисбатан зўравонлик профилактикасида комплекс ва институционал ёндашув устувор аҳамият касб этаётганини кўрсатади.

Испания тажрибаси. 2004 йилда қабул қилинган гендер зўравонлигига қарши комплекс қонун (Organic Law 1/2004) асосида ихтисослашган судлар ташкил этилган [1]. Ушбу судлар фақат гендер зўравонлиги билан боғлиқ ишларни кўриб чиқади, бу эса процессуал тезкорлик ва ихтисослашувни таъминлайди. Шунингдек, Испания Ички ишлар вазирлиги томонидан жорий этилган "VioGen" (Sistema de Seguimiento Integral en los casos de Violencia de Género) рақамли мониторинг тизими ҳар бир ҳолат бўйича хавф даражасини индивидуал баҳолайди [2]. Тизим жабрланувчи ва гумон қилинувчи шахс ҳақидаги маълумотларни ягона базага киритиб, хавф даражасини таснифлайди ҳамда полиция назорати интенсивлигини шу асосда белгилайди. Бу эса такрорий зўравонлик хавфини барвақт аниқлаш ва проактив чора кўриш имконини беради.

Швеция тажрибаси. Швецияда 2018 йил 1 июлдан кучга кирган "розилик қонуни" жинсий муносабатларда аниқ ва ихтиёрий розилик бўлмаса, жиноий жавобгарликни белгилайди [3]. Мазкур ўзгартишлар Швеция Жиноят кодексига киритилган бўлиб, бунда зўравонлик ёки таҳдидни алоҳида исботлаш талаб этилмайди, асосий мезон сифатида розиликнинг мавжудлиги ёки йўқлиги қаралади. Бу ёндашув жинсий автономия ва шахсий дахлсизликни ҳуқуқий ҳимоя қилишни кучайтирди ҳамда профилактик жиҳатдан жамоатчилик онгини ўзгартиришга хизмат қилди. Шу билан бирга, Швецияда гендер тенглик сиёсати таълим дастурлари билан уйғунлаштирилган [4].

Германия тажрибаси. Германияда "бир том остида хизмат" модели орқали полиция, психолог ва ижтимоий хизматлар интеграциялашган ҳолда фаолият юритади.Бундан ташқари оилавий зўравонликка қарши курашишда Gewaltschutzgesetz (Зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун) муҳим ҳуқуқий асос ҳисобланади [5]. Ушбу қонунга мувофиқ, полиция агрессорни зудлик билан уйдан чиқариш ваколатига эга, суд эса яқинлашмаслик буйруғини бериши мумкин. Германияда "бир том остида хизмат" модели доирасида полиция, психолог, ижтимоий хизмат мутахассислари ва ҳуқуқшунослар ягона марказда фаолият юритади [6]. Шунингдек, давлат томонидан молиялаштириладиган "Frauenhaus" бошпаналари тармоғи жабрланувчиларга вақтинчалик турар жой ва комплекс ёрдам кўрсатади [7].

Умуман олганда, Испания тажрибаси рақамли мониторинг ва институционал ихтисослашувга [1;2], Швеция модели ҳуқуқий стандартларни гендер тенглик

сиёсати билан уйғунлаштиришга [3;4], Германия амалиёти эса интеграциялашган хизматлар тизимига асосланган [5;6;7]. Бу ҳолат Европа давлатларида профилактика ҳуқуқий, ижтимоий ва технологик механизмларни бирлаштирган ҳолда амалга оширилаётганини кўрсатади.

Шимолий Америка давлатлари тажрибаси **.** Шимолий Америка давлатлари тажрибаси хотин-қизларга нисбатан зўравонлик профилактикасида қурбон марказли (victim-centered) ва молиявий қўллаб-қувватлашга асосланган ёндашув устувор эканини кўрсатади.

АҚШ тажрибаси. АҚШ да 1994 йилда қабул қилинган Violence Against Women Act (VAWA) зўравонликка қарши курашиш соҳасида тизимли ислоҳотларни бошлаб берди [8]. Ушбу қонун доирасида оилавий ва жинсий зўравонлик жабрланувчилари учун шелтерлар (ҳимоя уйлари) ташкил этилди. Миллий 24 соатлик ишонч телефон линиялари ишга туширилди. Маҳаллий ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва прокуратура учун федерал грант дастурлари молиялаштирилди. Ҳимоя ордерларини давлатлараро тан олиш механизми мустаҳкамланди ҳамда зўравонлик ҳолатларини тергов қилишда ихтисослашган прокурорлар институти шакллантирилди. 1994 йилдаги Аёлларга нисбатан зўравонлик тўғрисидаги (VAWA) қонуни бир неча марта (2000, 2005, 2013, 2022 йилларда) қайта кўриб чиқилиб, унинг қамрови кенгайтирилди. Хусусан, 2022 йилги янгиланиш қурол билан боғлиқ хавфларни чеклаш ва маҳаллий жамоалар учун қўшимча молиявий ресурслар ажратишни назарда тутди [8]. АҚШ Адлия вазирлиги ҳузуридаги Office on Violence Against Women ушбу дастурларни мувофиқлаштирувчи асосий институт ҳисобланади.

Канада тажрибаси. Канадада эса профилактика давлат ва нодавлат ташкилотлар (ННТлар) ҳамкорлигига асосланган жамоавий модель орқали амалга оширилади. Канада Жиноят кодексига киритилган ўзгартишлар аёллар ва болаларни ҳимоя қилиш механизмларини кучайтирган бўлиб, зўравонлик ҳолатларига нисбатан жазо чоралари аниқлаштирилган [9].Канада тажрибасининг ўзига хос жиҳатлари тахлил қилинганда уларда провинциялар даражасида кризис марказлари ва шелтерлар тармоғи ривожланганлигини ва полиция, соғлиқни сақлаш тизими ва ижтимоий хизматлар ўртасида ахборот алмашинуви механизми мавжудлигини кўриш мумкин. Бундан ташқари жамоатчиликка қаратилган ахборот-маърифий кампаниялар мунтазам ўтказилади. Маҳаллий халқлар (Indigenous) аёлларини ҳимоя қилиш бўйича махсус дастурлар амал қилади. Мисол учун бу миллий ҳаракат режаси доирасида Indigenous аёллари учун алоҳида йўналиш

белгиланган[1]. Дастурда маҳаллий жамоаларда кризис марказлари ташкил этиш маданий жиҳатдан мос хизматлар (culturally responsive services) Indigenous аёллар учун алоҳида бошпаналарни молиялаштириш ҳамда маҳаллий жамоаларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан ҳамкорлик назарда тутилган.

Канадада профилактика “whole-of-government approach” (бутун давлат иштирокидаги ёндашув) тамойили асосида амалга оширилиб, федерал ва провинция даражасидаги органлар ўртасидаги мувофиқлашув таъминланади [9]. Умуман олганда, АҚШ модели федерал молиялаштириш ва қурбон марказли ҳимоя механизмларига [8], Канада модели эса давлат ва фуқаролик жамияти ҳамкорлигига асосланган жамоавий профилактикага [9] таянади. Бу ёндашувлар профилактикани фақат жазо чоралари билан чекламасдан, балки ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва институционал шериклик орқали амалга ошириш самарали эканини кўрсатади.

***МДҲ давлатлари амалиёти*.** МДҲ давлатларида хотин-қизларга нисбатан зўравонлик профилактикаси асосан махсус қонунлар қабул қилиниши, ҳимоя ордерлари институти жорий этилиши ва ижтимоий реабилитация марказлари ташкил этилиши орқали шакллантирилган. Ушбу давлатларда профилактика модели кўпроқ маъмурий-назорат ва процессуал ҳимоя механизмларига таянади.

Қозоғистон тажрибаси. Қозоғистонда “Маиший зўравонликнинг олдини олиш тўғрисида”ги Қонун (2009 йил, кейинги ўзгартишлар билан) ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади [10]. Қонунга мувофиқ полиция томонидан ҳимоя ордери (защитное предписание) берилиши мумкин ва агрессорга нисбатан яқинлашмаслик, алоқага чиқмаслик каби чекловлар қўлланилади. Профилактика инспекторлари томонидан махсус ҳисоб юритилади. Ижтимоий реабилитация марказлари жабрланувчиларга вақтинчалик бошпана, психологик ва ҳуқуқий ёрдам кўрсатади. Қозоғистонда 2030 йилгача мўлжалланган оилавий ва гендер сиёсати концепцияси қабул қилинган бўлиб, у гендер тенгликни таъминлаш ва маиший зўравонлик профилактикасини кучайтиришни назарда тутади [10].

Қирғизистон тажрибаси. Қирҳизистонда 2017 йил 27 апрелда қабул қилинган “Оилавий зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонун профилактика тизимини такомиллаштирди [11]. Мазкур қонунга мувофиқ ҳимоя ордери

[1] Government of Canada. *The National Action Plan to End Gender-Based Violence* Official Document. Ottawa, 2024.

процессуал юридик ҳужжат сифатида мустаҳкамланган ва ордер полиция томонидан берилади ва суд назоратида амал қилади. Оилавий зўравонликнинг жисмоний, жинсий, руҳий ва иқтисодий турлари аниқ белгиланган. Маҳаллий давлат органлари ва ижтимоий хизматлар субъект сифатида профилактика жараёнига жалб этилган. Қирғизистон амалиётида ҳимоя ордери институти тезкор профилактик чора сифатида қаралади ва такрорий зўравонлик хавфини камайтиришга қаратилган.

Молдова тажрибаси. Молдовада 2007 йилда қабул қилинган “Оилавий зўравонликнинг олдини олиш ва унга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонун МДҲ ҳудудидаги энг батафсил ҳуқуқий ҳужжатлардан бири ҳисобланади [12]. Қонун оилавий зўравонлик тушунчасини кенг қамровда (жисмоний, руҳий, жинсий, иқтисодий ва маънавий зўравонлик) белгилайди ва моддий ва руҳий зарар тушунчаларини алоҳида аниқлайди. Ҳимоя ордери бериш тартибини суд орқали мустаҳкамлайди. Таълим, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ҳимоя органларининг ваколатларини белгилайди ҳамда реабилитация марказлари фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солади. Молдова амалиётининг ўзига хос жиҳати тушунчалар ва ҳуқуқий категорияларнинг аниқ ва кенг қамровда белгиланганидир, бу эса қонунни қўллашда ҳуқуқий аниқликни таъминлайди.

Умуман олганда, Қозоғистон тажрибаси маъмурий-профилактик назорат ва ҳимоя ордерларига [10], Қирғизистон модели процессуал ҳимоя механизмларини мустаҳкамлашга [11], Молдова қонунчилиги эса ҳуқуқий дефинцияларни кенг қамровда белгилаш ва институционал ваколатларни аниқлашга [12] асосланган. Бу ҳолат МДҲ давлатларида профилактика модели асосан ҳуқуқий тартибга солиш ва давлат назорати механизмлари орқали амалга оширилаётганини кўрсатади.

Қиёсий таҳлил натижаларига кўра:

1. Самарали профилактика комплекс ва институционал ёндашувни талаб қилади.
2. Рақамли мониторинг ва электрон ҳимоя ордерлари такрорий зўравонлик хавфини камайтиради.
3. Давлат ва фуқаролик жамияти ҳамкорлиги профилактиканинг муҳим шарти ҳисобланади.
4. Миллий амалиётни такомиллаштиришда халқаро стандартларни миллий хусусиятлар билан уйғунлаштириш зарур.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. World Health Organization. Violence against women prevalence estimates. Geneva: WHO, 2021.
2. UN Women. Global Database on Violence against Women. New York, 2023.
3. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention). Istanbul, 2011.

4. Organic Law 1/2004 of 28 December on Integrated Protection Measures against Gender Violence. – Madrid, 2004.

5. Ministerio del Interior de España. Sistema VioGen. Madrid, 2023.

6. Swedish Penal Code (Consent-based legislation amendments). Stockholm, 2018.

7. Government Offices of Sweden. Gender Equality Policy in Sweden. Stockholm, 2022.

8. Gewaltschutzgesetz (German Act on Protection Against Violence). Berlin, 2002.

9. Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth. Action Plan on Violence against Women. Berlin, 2022.

10.Frauenhaus Coordination e.V. Annual Report. Berlin, 2023.

11. Violence Against Women Act of 1994 (Public Law 103–322) // U.S. Congress. Washington, 1994 (amended 2000, 2005, 2013, 2022).

12. Criminal Code of Canada (R.S.C., 1985, c. C-46) and National Action Plan to End Gender-Based Violence. Ottawa, 2022.

13. Закон Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия». Астана, 2009 (с изм. и доп.).

14. Закон Кыргызской Республики «О защите от семейного насилия». Бишкек, 27 апреля 2017 г.

15. Закон Республики Молдова №45-XVI «О предупреждении и пресечении насилия в семье». Кишинёв, 1 марта 2007 г.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘QUVCHILARNI PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK O‘RGANISHNING SHAKL VA METODLARI

Xalqaro innovatsion universiteti Magistrant, Pedagogika yo‘nalishi talabasi
Ibragimova Madina-1 kurs

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘quvchilarni pedagogik-psixologik o‘rganishning nazariy asoslari, shakl va metodlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchi shaxsini chuqur o‘rganish, uning individual xususiyatlari, qobiliyatlari va qiziqishlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot jarayonida kuzatish, suhbat, anketa, test hamda pedagogik tajriba metodlari asosida o‘quvchilarni o‘rganish imkoniyatlari yoritildi. Tadqiqot natijalari o‘quvchilarni pedagogik-psixologik o‘rganish ta’lim samaradorligini oshirish, individual yondashuvni ta’minlash va o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi.
Kalit so‘zlar: pedagogik diagnostika, psixologik o‘rganish, o‘quvchi shaxsi, ta’lim jarayoni, pedagogik metodlar, kuzatish, test, anketa.

Abstract

This article analyzes the theoretical foundations, forms and methods of pedagogical and psychological study of students. In the modern education system, it is important to study the personality of students in depth, to identify their individual characteristics, abilities and interests. The study of students’ psychological and pedagogical characteristics allows teachers to organize the educational process effectively and apply an individual approach in teaching.

During the research, various methods such as observation, interview, questionnaire, testing and pedagogical experiment were used to study students. The results of the research show that the pedagogical and psychological study of students plays an important role in improving the effectiveness of education, identifying students’ abilities and supporting their personal development.
Keywords: pedagogical diagnostics, psychological study, student personality, educational process, teaching methods, observation, questionnaire, testing.

Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретические основы, формы и методы педагогико-психологического изучения учащихся. В современной системе образования важное значение имеет всестороннее изучение личности ученика,

выявление его индивидуальных особенностей, способностей и интересов. Педагогико-психологическое изучение учащихся позволяет учителю эффективно организовать образовательный процесс и обеспечить индивидуальный подход в обучении.
В ходе исследования были использованы такие методы, как наблюдение, беседа, анкетирование, тестирование и педагогический эксперимент. Результаты исследования показали, что педагогико-психологическое изучение учащихся способствует повышению эффективности обучения, выявлению способностей учащихся и поддержке их личностного развития.
Ключевые слова: педагогическая диагностика, психологическое изучение, личность учащегося, образовательный процесс, методы обучения, наблюдение, анкетирование, тестирование.

Hozirgi davr ta’lim tizimi o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual xususiyatlarini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir o‘quvchi o‘zining psixologik xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlari bilan boshqalardan farq qiladi. Bu esa pedagogdan o‘quvchilarni pedagogik va psixologik jihatdan chuqur o‘rganishni talab qiladi.

Pedagogik-psixologik o‘rganish o‘quvchilar shaxsini kompleks ravishda tahlil qilishni nazarda tutadi. Bu jarayon orqali o‘quvchilarning bilish jarayonlari, xulq-atvori, qiziqishlari va o‘quv faoliyati o‘rganiladi. O‘quvchilarni o‘rganish natijasida o‘qituvchi ta’lim jarayonini samarali tashkil etishi, o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlashi hamda ularning qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin. Pedagogika va psixologiya fanlarida o‘quvchilarni o‘rganishning turli metodlari ishlab chiqilgan. Ushbu metodlar o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini aniqlash, ularning o‘quv faoliyatini baholash va rivojlanish darajasini tahlil qilishga yordam beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi o‘quvchilarni pedagogik-psixologik o‘rganishning shakl va metodlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini yoritishdan iborat. O‘quvchillar o‘z qiziqishi,xarakter-xususiyati,dunyoqarash va mayllariga ko‘ra turli xil bo‘ladi. Ulardan biri birmuncha epchil, boshqasi esa, sustkash, uquvsiz, ba’zi o‘quvchilar faol va shijoatkor, boshqa birlari esa, kamsuqum va toitinchoq bo‘lishadi. Ba’zi bir o‘quvchiiar o‘z tashkilotchiligi va qat’iyatliligi bilan ajralib turishsa, boshqa birlarida esa bu xususiyatlar mavjud emas. Xullas, bir- biridan farqli, o‘xshamagan, turli xususiyatga ega bolalardan tashkil topgan bir jamoadir. Ana shu guruhning tarkibida shunday

o‘quvchilar alohida shaxs sifatida shakllanib,o‘sib boradi. A. S. Makarenko o‘zining „Tarbiyaning maqsadi“ degan maqolasida „Biz uchun inson, umuman olganda, bir xilday tuyulsa-da, aslida u tarbiya vositasi sifatida bag‘oyat xilma-xildir“, deb juda to‘g‘ri ta’kidlaydi.

Shunday qilib, o‘quvchilarni o‘rganishga qo‘yiladigan asosiy talablarni quyidagicha belgilash mumkin:

1. Bolalarni o‘rganish, ularga bilim-tarbiya berish sifatini oshirish.
2. O‘quvchilarni o‘rganish, ularga tarbiyaviy ta’sirni amalga oshirish.
3. Sinf o‘quvchilarini ish faoliyat va tabiiy hayot davomida o‘rganish.
4. O‘quvchilarni o‘rganishni muntazam va rejali asosida tashkil qilish.
5. O‘quvchilarni xilma-xil metodlar bilan o‘rganish
6. O‘quvchilarni o‘rganib, ularning hayoti va turmush sharoitlari bilan tanishish.

Pedagogik-psixologik o‘rganish masalasi ko‘plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Psixologiya fanida o‘quvchi shaxsini o‘rganish masalalari L.S. Vygotskiy, A.N. Leontev, P.Ya. Galperin kabi olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. Ularning tadqiqotlarida shaxs rivojlanishida ta’lim jarayonining o‘rni alohida ta’kidlanadi. O‘zbek pedagog olimlari ham bu masalaga katta e’tibor qaratgan. M.G. Davletshin, E.G‘oziev, R. Mavlonova kabi olimlar o‘quvchilarni pedagogik va psixologik jihatdan o‘rganishning nazariy asoslarini ishlab chiqqanlar.

Ularning fikricha, o‘quvchilarni o‘rganish pedagogik faoliyatning ajralmas qismi bo‘lib, ta’lim samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

O‘quvchining individual xususiyatlaridan kelib chiqib,unga yondashish. Bu dastlab,o‘qituvchi tomonidan har bir o‘quvchini individual xislatlarini, psixologik rivojlanish taraqqiyotini, uning shaxsiy tajribasini o‘rganib, unga tarbiyaviy ta'sir etishning yanada samarali usullarini qidirib topishdir. Bunday usullarni faqat o‘qitish va tarbiyalash qiyin bo‘lgan bolalarda emas,balki har bir o‘quvchi bilan olib bormoq zarur. Bu jaroyonda sinf rahbarining vazifasi faqat qoloq va tarbiyasi og‘ir o‘quvchilarni faol,intizomlilar safiga yetkazishdan iborat bo‘lib qolmay ,balki sinfdagi bilimli, intizomli, tarbiyali o‘quvchilarni ham aqliy salohiyatini, tashkilotchilik qobilyatini har tomonlama rivojlantirib borishdan iborat.O‘quvchini individual o‘rganishda har bir o‘qituvchi to‘ri yondoshsa ta’lim-tarbiya jarayoni samarali tashkil qilinadi O‘quvchi shaxsini o‘rganish ham asosiy maqsad emas,ularga ta'lim-tarbiya berish uchun zaruriy jarayondir. Odatda, tajribali sinf rahbarlari o‘rganib tarbiya berish, tarbiyalab o‘rganib borish qoidasida ishlaydi.O‘quvchilarni o‘rganish bu sinf rahbar uchun samaralili tarbiyalashning zaruriy shart-sharoiti bo‘lib xizmat qilsa, tarbiyalash esa o‘quvchilarni har tomonlama yuksaltirish jarayonida ularni

o‘rganishning asosiy usullaridan biri sifatida foydalaniladi.
O‘quvchilarning xulq atvoridagi o‘zgarishlar sinf rahbari tomonidan salbiylari ijobiyga o‘zgartirish orqali amalga oshiriladi.Bunda sinf rahbari loyiha ishlab chiqib,uni amalda qo‘llaydi.
O‘quvchilarni pedagogik-psixologik o‘rganishda turli ilmiy metodlardan foydalaniladi. Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi.

Kuzatish metodi

Kuzatish o‘quvchilarni o‘rganishning eng muhim metodlaridan biridir. Bu metod yordamida o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligi, xulq-atvori, o‘qishga munosabati va ijtimoiy munosabatlari aniqlanadi. Kuzatish tabiiy sharoitda olib borilishi sababli o‘quvchilarning haqiqiy xatti-harakatlarini kuzatish imkonini beradi.

Suhbat metodi

Suhbat metodi o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot orqali amalga oshiriladi. Bu metod orqali o‘quvchilarning qiziqishlari, muammolari, o‘quv motivatsiyasi hamda maqsadlari aniqlanadi.

Anketa metodi

Anketa metodi o‘quvchilarning fikr va qarashlarini yozma shaklda aniqlashga xizmat qiladi. Anketalar orqali o‘quvchilarning ta’lim jarayoniga bo‘lgan munosabati, qiziqishlari va ijtimoiy muhitdagi o‘rni haqida ma’lumotlar olinadi.

Test metodi

Test metodlari o‘quvchilarning bilim darajasi, fikrlash qobiliyati hamda psixologik xususiyatlarini aniqlash uchun qo‘llaniladi. Psixologik testlar yordamida o‘quvchilarning temperament tipi, qobiliyati va intellektual darajasi aniqlanadi.

Pedagogik tajriba

Pedagogik tajriba ta’lim jarayonida ma’lum metodlarning samaradorligini tekshirishga xizmat qiladi. Tajriba natijasida o‘quvchilarning o‘quv faoliyatida yuz berayotgan o‘zgarishlar aniqlanadi.
Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilarni pedagogik-psixologik o‘rganish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.
Kuzatish natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligi turlicha ekanligi aniqlandi. Ayrim o‘quvchilar darsda faol ishtirok etsa, ba’zilari passiv holatda qolishi kuzatildi.
Suhbat va anketa metodlari orqali o‘quvchilarning qiziqishlari va o‘quv faoliyatiga bo‘lgan munosabatlari haqida qo‘shimcha ma’lumotlar olindi. Ko‘pchilik o‘quvchilar qiziqarli va interfaol metodlar qo‘llanilganda darslarga bo‘lgan qiziqish ortishini ta’kidladilar.

Test natijalari esa o‘quvchilar o‘rtasida individual farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Ba’zi o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash kuchli rivojlangan bo‘lsa, boshqalarida ijodiy fikrlash ustunligi kuzatildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarni pedagogik-psixologik o‘rganish ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim omil hisoblanadi. O‘qituvchi o‘quvchilar shaxsini chuqur o‘rgangan holda ta’lim metodlarini to‘g‘ri tanlashi mumkin.

Pedagogik diagnostika o‘quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash va ularni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu jarayon o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarni o‘rganishda faqat bitta metoddan foydalanish yetarli emas. Bir nechta metodlarni kompleks qo‘llash orqali aniq va ishonchli natijalarga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarni pedagogik-psixologik o‘rganish ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Kuzatish, suhbat, anketa, test va pedagogik tajriba metodlari o‘quvchilar shaxsini har tomonlama o‘rganishga yordam beradi.

Mazkur metodlardan samarali foydalanish o‘quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, ta’lim jarayonini individuallashtirish hamda o‘quv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bois pedagoglar o‘quvchilarni pedagogik-psixologik jihatdan muntazam o‘rganib borishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davletshin M.G. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E. **Psixologiya asoslari.** – Toshkent, 2020.
3. Mavlonova R. **Pedagogika.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Vygotskiy L.S. **Pedagogik psixologiya.** – Moskva, 2017.
5. Leontev A.N. **Faoliyat, ong va shaxs.** – Moskva, 2016.
6. O‘zbekiston Respublikasi **Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni.** – Toshkent, 2020.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

UNIVERSAL VA PROFESSIONAL КОММУНИКАТИВ KOMPETENSIYALAR TARKIBIY KOMPONENTLARI

Xalqaro innovatsion universiteti, pedagogika yo'nalishi 2- kurs magistri
Usmonova Muxlisa Ismoil qizi

ANNOTATSIYA

Pedagog talabalar bilan qanday muloqotga kirishishi, uning faoliyati samarasini belgilaydi. Bugungi rivojlanayotgan davrda jamiyatda o'qituvchi shaxsiga bo'lgan ehtiyoj va talablar oshib bormoqda. Oliy ta'limda xususiy sektorning kengaytirilishi, xususiy oliy ta'lim muassasalarining ochilishi va ishga tushirilishi fikrimizga dalil bo'la oladi. Endi ta'limda sog'lom raqobat muhiti yaratildi va sifat va samaradorlik (OTM reytingi) uchun barcha kurashishi tabiiy holat.Ta'lim-tarbiya jarayonida ayniqsa endigina faoliyat boshlagan o'qituvchilar tomonidan ko'pincha xato va kamchiliklarga (boshqaruvchanlikni yetishmasligi, tajribasizlik, o'zini juda yuqori yoki past qo'yish, yoki, haddan tashqari jonbozlik ko'rsatish, nutqiy kamchiliklar kabi) yo'l qo'yilishi holatlari bo'ladi albatta. Bu talabalarning bilim o'zlashtirish darajasiga ham ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli uni tashkil etishda muloqot jarayonining ijobiy bo'lishini ta'minlash pedagogning zimmasiga katta mas'uliyatni yuklaydi. Maqolada universal va professional коммуникатив kompetensiyalar tarkibiy komponentlari va ularning xususiyatlari xususida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: *Kompetensiya, kompetentlik, universal kompetentsiyalar, kasb, mutaxassis, ijtimoiy va professional jamoalar, pedagogik vaziyat, kasbiy va shaxsiy muammolar, ta'lim jarayoni.*

ABSTRACT

How a teacher communicates with students determines the effectiveness of his work. In today's developing period, the needs and demands of the teacher are increasing in the society. The expansion of the private sector in higher education, the opening and operation of private higher education institutions can be proof of our opinion. Now a healthy competitive environment has been created in education, and it is natural for everyone to fight for quality and efficiency (higher education rating). There are certain cases where it is permissible to put oneself too high or low, or to show excessive enthusiasm, speech defects, etc. This also affects the level of knowledge acquisition of students. Therefore, it is a great responsibility of the pedagogue to ensure that the communication process is positive in its organizationThe article presents ideas about the structural components of universal and professional communicative competences

and their characteristics.

Keywords: *Competence, competence, universal competences, profession, specialist, social and professional communities, pedagogical situation, professional and personal problems, educational process.*

KIRISH

Pespublikamizda keng qamrovli ta’lim islohotlarini amalga oshirish davom etmoqda. Birgina so‘nggi 2-3 yil ichida Respublikamizning deyarli barcha viloyatlarida davlat va nodavlat oliy ta’lim muassasalarining, jumladan rivojlangan xorijiy davlatlar oliy ta’lim muassasalari filiallarining tashkil etilishi va ishga tushirilishi o‘qituvchilik kasbiga ega bo‘lgan malakali kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni ham oshirmoqda. Sir emaski, ta’lim jarayonining sifat va samaradorlik ko‘rsatkichlari ana shu oliygohlarda faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlarning kasbiy kompetentlik darajasiga to‘g’ridan-to‘g’ri bog’liqdir. Bunda, ayniqsa, yosh pedagoglarning talabalar jamoasi bilan o‘zaro muloqoti muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Universal va professional kommunikativ kompetensiyalar, ularning tarkibiy komponentlarining xususiyatlari xususida ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan hamda turli fikrlar keltirilgan. Ushbu maqola mazmunini yoritishda xorijiy va mahalliy olimlarning manbaalaridan foydalandik. Jumladan, xorijiy tadqiqotchi olimlar A.K. Markovaning “Психология профессионализма” nomli, T.A. Барышева va Ю.А. Жигалов hammuallifligidagi “Психолого-педагогические основы развития креативности” nomli manbaalari, hamda mahalliy olimlar Muslimov N.A. va boshqalar tomonidan tayorlangan “Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi” nomli monografiyalari metodologik manba sifatida olindi. Shuningdek, maqolada qiyosiy tahlil, taqqoslash, mantiqiylik, ob’ektivlik, tizimlilik metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ko‘plab olimlar va tadqiqotchilar kompetentsiya, kompetentlik va universal kompetentsiyalar tushunchalarini bir-biridan farqlanishini ko‘rsatadilar.

Kompetensiya - bu muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar majmui, insonga turli vaziyatlarda, shu jumladan yangi vaziyatlarda harakat qilishga yordam beradi.

Kompetentlik - bu kompetentsiyani o'zlashtirish darajasi, shaxsning muayyan faoliyatni amalga oshirishga, uning dunyo bilan mustaqil, mas'uliyatli, tashabbuskor munosabatiga nazariy va amaliy tayyorgarligining birligi. Demak, kompetentsiya

nafaqat shaxsning faoliyatini, balki shaxsning o'zini ham ushbu faoliyat sub'ekti sifatida tavsiflaydi.

Universal kompetentsiyalar - ikkinchi guruh kasbiy (umumkasbiy) kompetensiyalarni shakllantirishning asosi bo'lib, ular har qanday mutaxassis uchun o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, kasbiy va shaxsiy fazilatlar yig'indisi bilan belgilanadi.

Biz ular uchun ayniqsa muhim va ahamiyatli bo'lib ko'rinadigan xususiyatlarni ajratib ko‘rsatamiz:

1) har qanday kasb turi uchun asosiy bo'lib, muayyan kasbiy faoliyatga xos bo'lgan maxsus kompetentsiyalarni aniqlash vektorini o'rnatadi;

2) mutaxassisning haddan tashqari sub'ektivlik, ko'p funktsiyalilik kabi fazilatlarini ta'minlash, keng ko'lamli tahliliy, kommunikativ, bashorat qilish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi va turli faoliyat samaradorligini ta'minlaydi;

3) mutaxassislarning ijtimoiy va kasbiy harakatchanligini aniqlash;

4) turli ijtimoiy va professional jamoalarda muvaffaqiyatli moslashish imkonini beradi;

Universal kommunikativ kompetensiyalarga har bir shaxs, uning ijtimoiy mavqei, kasbi, qiziqishlaridan qat'iy nazar, ega bo'lishi kerak. Bularga quyidagi kommunikativ kompetensiyalar kiradi:

- kommunikativ fanlar sohasidagi bilimlar (tilni bilish, nutq madaniyati, pedagogika, psixologiya, konfliktologiya va boshqalar);
- ona tilida og'zaki va yozma muloqot qilish qobiliyati;
- til va nutq normalariga muvofiq muloqotni qurish qobiliyati;
- og'zaki, paralingvistik va noverbal vositalar yordamida o'zaro munosabat madaniyatiga ega bo'lish;
- odamlar va jamoalar bilan to'g'ri (muvaffaqiyatli va samarali) munosabatda bo'lish qobiliyati;
- empatiya qobiliyati;
- o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyati (o'z hatti-harakatlarini tartibga solish qobiliyati) va boshqa qobiliyatlar.

Umumiy kasbiy kommunikativ kompetensiyalarga har qanday kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan xususiyatlar kiradi:

- biznes muhitida yozma va og'zaki muloqot qilish qobiliyati;
- biznes muzokaralarini olib borish qobiliyati;
- ishbilarmonlik odob-axloq qoidalariga muvofiq muloqotni qurish qobiliyati;
- jamoa a'zolari bilan munosabatlarni o'rnatish qobiliyati;

- hamkasblar, boshqaruv va bo'ysunuvchilar bilan konstruktiv shaxslararo o'zaro munosabatlarni o'rnatish qobiliyati (sheriklar bilan muloqot); nizolarni oldini olish va hal qilish qobiliyati;
- turli ish sharoitida o'zining va suhbatdoshining hatti-harakatlarini modellashtirish va tartibga solish qobiliyati;
- kasbiy va shaxsiy muammolarni hal qilishga tayyorlik (qarorlar qabul qilish, tahlil qilish, shakllantirish, muhokama qilish va muammolarni hal qilish);
- suhbatdoshni tinglash va eshitish qobiliyati va boshqa ko'nikmalar.

O'qituvchi uchun kommunikativ kompetentsiyalar (professional-maxsus kommunikativ kompetentsiya), uning kasbiy faoliyati uchun alohida ahamiyatga ega, chunki ta'lim jarayonining ikkita asosiy sub'ekti - o'qituvchi va talabaning o'zaro ta'siri asosan axborotli va u bilan amalga oshiriladi. O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, shuningdek, hamkorlik muhitida o'z maqsadlariga erishish uchun uning hamkasblari, ota-onalari va o'quv jarayonining boshqa sub'ektlari bilan ishbilarmonlik munosabatlarining butun tizimini tartibga soladi. Pedagogik sohadagi muloqot o'qituvchining kommunikativ kompetentsiyasining mazmunini belgilaydigan bir qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi.

Birinchidan, kundalik ish hayotida o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi pedagogik vaziyatni ob'ektiv baholashga muvofiq lingvistik bilim va qobiliyatlarni (kometatsiyalarni) qo'llashga tayyorlik sifatida namoyon bo'ladi va shuning uchun maxsus repertuarni taqdim etish kerak. uning namoyon bo'lishi zarur bo'lgan pedagogik vaziyatlar.

Maxsus pedagogik vaziyatlar ko'p va juda xilma-xildir:

1) talabalar, o'quvchilar bilan tanishish holati;
2) tushuntirish, sharhlash, izohlash;
3) ma'muriy axborot berish;
4) talaba faoliyatini baholash;
5) xulq-atvor normalarini buzish holatlari (shovqin, suhbatlar);
6) o'qituvchining xatosi holati va boshqa ko'plab holatlar.

Har bir pedagogik vaziyat o‘qituvchidan ma’lum nutq janrlarini o‘zlashtirishni talab qiladi. Demak, birinchi turdagi vaziyatlar uchun salomlashish, murojaat qilish, taqdimot va hokazo janrlarni o'zlashtirish kerak; vaziyatlarning ikkinchi guruhi uchun - suhbatlar, ma'ruzalar, savollar va boshqalar; uchinchisiga - buyruqlar, talablar, buyruqlar, rag'batlantirish, maslahat, iltimos, ishontirish va boshqalar; to'rtinchisi uchun - maqtov, ma'qullash, eslatish va boshqalar; beshinchisi uchun - so'zlar, haqoratlar, tahdidlar, ayblovlar va boshqalar; oltinchisi uchun - e'tiroflar, va'dalar,

kechirim so'rash, yon berish va boshqa ko'plab janrlar.

Ikkinchidan, o'qituvchining o'zi nutqiga nisbatan boshqa har qanday mutaxassisga qaraganda qattiqroq va tanqidiyroq bo'lishi kerak, chunki, o'qituvchining nutqiy hatti-harakati o'quvchi uchun nufuzli namuna bo'lib, bolaning shaxsiyatiga va uning turli xil nutqlarga bo'lgan munosabatining tabiatiga ta'sir qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchining nutqi bolaning kommunikativ qobiliyatini shakllantiradigan va uning ichki dunyosini o'zgartiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Demak, o'quvchilarning kommunikativ kompetentsiyasini shakllantirish usullaridan biri bu o'qituvchi shaxsini ijobiy o'zgartirish usulidir. O'qituvchi o'z o'quvchilarini til va nutq me'yorlariga muvofiq muloqot qilishni o'rgatish, muloqotda nuqsonlarni oldini olish va hokazolarni o'rgatish uchun o'zi kommunikativ faoliyatning to'liq (samarali, konstruktiv) vositalari va usullariga ega bo'lishi kerak. Shundagina ana shunday vosita va usullardan foydalanish natijasida o‘quvchi shaxsining ichki dunyosi uyg‘unlashuvi, uning ma’naviy yuksalishi hisoblanadi.

Uchinchidan, o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, bir tomondan, kasbiy pedagogik funksiyalarni bajarish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarga ega bo'lishni o'z ichiga oladi - o'qitish va tarbiyalash, ikkinchi tomondan, shaxsiy ijtimoiy (pedagogik) muhim fazilatlar. Oxir oqibat, o'qituvchining kommunikativ kompetensiyalari ro'yxatini va ularning mazmunini aniqlashda, birinchi navbatda, ta'lim va tarbiyadagi pedagogik vazifalarni sifatli va muvaffaqiyatli hal qilish imkonini beradigan kasbiy komponentni hisobga olishimiz kerak; ikkinchidan, o'qituvchi va pedagogik jamoa va o'zi o'rtasidagi munosabatlarning butun tizimini tartibga soluvchi ijtimoiy va shaxsiy komponent (kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlar, umumiy madaniy, ma'naviy va axloqiy).

“Kasbiy-maxsus kompetensiyalar” tushunchasining o'ziga xos mazmuni, birinchi navbatda, ish beruvchilarning talablari va jamiyatning ijtimoiy talablarini tahlil qilish bilan bog'liq, chunki, mutaxassisdan zamonaviy bozor nafaqat tashuvchini qidirmoqda, balki, fan kompetentsiyalari, shuningdek, maxsus bilim va ko'nikmalardan tashqari, ma'lum shaxsiy xususiyatlarga ega bo'lgan yaxshi xodim zarur. Eng muhim (eng ko'p talab qilinadigan) va yuqori darajadagi malakaga ega (yutuqlari) o'qituvchining kommunikativ kompetentsiyalari quyidagilar hisoblanadi:

1. Pedagogik muloqotning xususiyatlarini bilish. Bu bilim bevosita o'qituvchiga taalluqlidir, chunki u muayyan kasbiy sohaga ta'sir qiladi: “o'qituvchi - talaba”, “o'qituvchi - guruh”, “o'qituvchi - o'qituvchi”, “o'qituvchi - ota-ona”, “o'qituvchi - boshqa fanlar” tizimlaridagi o'zaro ta'sir. Ushbu bilimlar psixologik-pedagogik fanlarning mazmuni bilan belgilanadigan bilim, ko'nikma va malakalar bilan

ta'minlanishi kerak.

2. Turli pedagogik vaziyatlarda muloqot vositalaridan yetarlicha foydalana bilish.

3. Pedagogik vaziyatlarning xususiyatlari va dinamikasiga qarab kommunikativ vositalarni o'zgartirish qobiliyati.

4. Turli pedagogik vaziyatlarda samarali kommunikativ o'zaro munosabatlarni qurish qobiliyati.

Bu yangi kommunikativ sharoitlarga moslashish qobiliyatini aniqlaydigan va pedagogik mahoratning namoyon bo'lishi uchun asos bo'lgan instrumental, tartibga soluvchi ko'nikmalar (2-4 bandlar).

5. Talabalar bilan oson aloqada bo'lish, ularni mustahkamlash va qo'llab-quvvatlash qobiliyati (ko'ngilchanlik).

6. Hamkorlikka intilish, o‘quvchiga, uning faoliyatiga samimiy qiziqishning namoyon bo‘lishi (ochiqlik).

7. O'zgaruvchan muloqot sharoitlariga moslasha olish, muammolarni osonlik bilan «ushlab olish»; boshqa nuqtai nazarlarga, pozitsiyalarga bag'rikenglik; stajyorning vaziyat va hatti-harakatlariga turli nuqtai nazardan qarash qobiliyati (moslashuvchanlik).

8. Xulq-atvori, tashqi ko'rinishi, o'zini «qo'llash» va «taqdim etish» qobiliyati (hissiy jozibadorlik) bilan stajyorni mag'lub etish qobiliyati.

9. Subyektning o'zini anglash qobiliyati, o'z-o'zini baholashni pedagogik o'zaro ta'sirning boshqa ishtirokchilarining fikri bilan taqqoslash, ta'lim jarayoni sub'ektlari munosabatlarini, ularning hissiy reaksiyalarini (refleksiya) tushunish qobiliyati.

10. Hissiy holatni, idrok etilayotgan shaxsning niyatlarini, o‘quvchining kechinmalarini idrok etish qobiliyati (empatiya).

Ushbu kompetensiyalar (5-10 bandlar) pedagogik ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlarni aks ettiradi: ochiqlik, moslashuvchanlik, hissiy jozibadorlik, empatiya, refleksivlik. Ushbu kompetensiyalarni shakllantirish, ayniqsa, faoliyati nutq mas'uliyatini oshirish bilan bog'liq bo'lgan mutaxassislar uchun zarurdir, bu, albatta, o'qituvchini o'z ichiga oladi.

Ta’lim amaliyoti shuni ko'rsatadiki, ish beruvchilar yosh mutaxassis o'qituvchilarning quyidagi qobiliyatlarini ham yuqori baholaydilar:

- kommunikativ vaziyatlarni tizimli ravishda tahlil qilish, ko'plab shartlarni hisobga olish va eng yaxshi yechimni tanlash;
- o'quvchilar va hamkasblar bilan pedagogik jihatdan mos aloqalarni o'rnatish;
- tashabbus ko‘rsatish, o‘quvchilar va o‘quv jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan faol munosabatda bo‘lish;

- ta'lim jarayonining turli ishtirokchilari bilan o'zaro munosabatlarda ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish va kelishmovchiliklarni yumshatish;
- o'quvchiga ijobiy ta'sir ko'rsatish, kommunikativ o'zaro ta'sir asosida uni shaxs sifatida adekvat idrok etish va tushunish.

Shunday qilib, o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi murakkab hodisadir. Bu shaxsning kommunikativ bilim va ko'nikmalarni, shuningdek, pedagogik sohada muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun shaxsiy fazilatlarini qo'llashga nazariy va amaliy tayyorligi va qobiliyatining birligini ifodalaydi. O'qituvchining kasbiy-maxsus kommunikativ kompetensiyasi o'quv jarayoni sub'ektlari bilan pedagogik o'zaro munosabatlar amaliyotida takomillashtiriladi.

O'quv jarayoni doimo ikki tomonni - talaba va o‘qituvchini o'z ichiga oladi, shuning uchun o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, o'quv jarayonida nutq faoliyatini tashkil etish qobiliyati haqida gapirish kerak. Kommunikativ kompetentsiya o‘qituvchi kasbiy mahoratining o‘zagi hisoblanadi, chunki talabalar bilan muloqot pedagogik faoliyatning mohiyatidir. U ma'lum bir ilmiy bilimlar va amaliy ko'nikmalar tizimidan iborat murakkab tuzilishga ega.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'qituvchining kasbiy malakasi uning pedagogik fikrlash va pedagogik tafakkur qilish qobiliyatiga ega ekanligini anglatadi. Pedagogik tafakkur malakalariga quyidagilar kiradi: analitik, loyihalash, aks ettirish; pedagogik tafakkur qilish qobiliyatiga - tashkiliy va kommunikativ. Bu shuni anglatadiki, o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasi deganda kognitiv (kasbiy bilim), faoliyat (kasbiy ko'nikma va tajriba) va kasbiy va shaxsiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan integratsion xususiyat tushuniladi. O'qituvchining kasbiy faoliyati «nutq mas'uliyatini oshirish» sohasiga tegishli bo'lib, ko'p jihatdan kommunikativ kompetentsiyaga bog'liq, u tadqiqotchilar tomonidan insonning kognitiv, hissiy va xulq-atvor xususiyatlarining ko'p bosqichli majmui, ko'p darajali kasbiy qobiliyat sifatida qaraladi, uning shaxsiyatining muhim sifati, uning pedagogik jarayon ishtirokchilari bilan aloqalarni o'rnatish, qo’llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan kommunikativ faoliyatiga vositachilik qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Муслимов Н.А., ва бошқалар. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси/ Монография. – Т.: “Фан ва технология” нашриѐти, 2013.
2. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Знание,1996.
3. Барышева Т.А., Жигалов Ю.А. Психолого-педагогические основы развития

креативности – СПб.: СПГУТД, 2006.
4. Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009.
5. Амиров Н.И., Раджабова М.З. Коммуникативная культура преподавателя и студентов в учебном процессе, Журнал «Вестник науки и образования». Издательство «Проблемы науки», 2020. №5 (83). Часть 2. С. 28-31.
6. Turabova, S. K. (2021). The relationship between the development of innovative thinking and argumentative competence. An International Multidisciplinary Research Journal, 11 (5), 297-300.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

Bo’lajak o’qituvchilarni intellektual qobiliyatni rivojlantirishning texnologik asoslari

Polvonova Gulmira Rustamovna
Xalqaro innovatsion universitet, Pedagogika yo’nalishi 2 kurs magistr talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada kasbiy-ijodiy faoliyat jarayonida bo‘lajak o’qituvchining intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik texnologiyalar tahlil qilingan. Unda intellektual rivojlanish konsepsiyasi, texnologiyalarning o‘quv jarayonidagi o‘rni va ularning amaliy samaradorligi tadqiq etilgan. Maqola natijalari bo‘lajak mutaxassislarning intellektual salohiyatini oshirishda zamonaviy yondashuvlarni qo‘llashga oid ilmiy-uslubiy tavsiyalarni taklif etadi.*
Kalit so‘zlar: *kasbiy-ijodiy faoliyat, intellektual qobiliyat, pedagogik texnologiyalar, ta’lim jarayoni, mutaxassis tayyorlash, innovatsiya, samaradorlik.*

Abstract*: This article analyzes innovative pedagogical technologies aimed at developing the intellectual abilities of future teachers in the process of professional and creative activity. It examines the concept of intellectual development, the role of technologies in the educational process, and their practical effectiveness. The results of the article offer scientific and methodological recommendations for the use of modern approaches to increasing the intellectual potential of future specialists.*
Keywords: *professional and creative activity, intellectual abilities, pedagogical technologies, educational process, specialist training, innovation, efficiency.*

Kasbiy-ijodiy faoliyat jarayonida bo‘lajak o’qituvchining intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Bugungi kunda ta’lim jarayonida nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, ijodiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan texnologiyalarni qo‘llash kelajak o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarining oshirishning asosi sifatida qaraladi.
Hozirgi bosqichda umumiy o’rta ta’lim tashkilotlari yetuk shaxslarni tarbiyalash va barkamol avlodni yetishtirishda muhim ahamiyatga ega bo'g'in sanaladi. Umumiy o’rta ta’lim tashkilotlari ma'naviy ishlab chiqarish sohasi bo'lib, uning mahsuli

nafaqat yangi bilimlarni, yangi maqsadlarni, yangi qadriyatlarni va shaxsiy ma'nolarni egallash, balki o'qituvchining muhim kuchlarini ochib berish va rivojlantirishdir, uning intellektual, axloqiy va ijodiy salohiyatini ko'rsatib berishdan iborat. Ijodiy salohiyat - bu shaxsning o'zini o'zi anglashga yo'nalishini, tayyorligini va qobiliyatini belgilaydigan ijodiy faoliyatning zaruriy sharti va natijasi bo'lgan shaxsning dinamik, integrallangan xususiyati sanaladi

Zamonaviy ilm-fan asosida insonning mavjudot sifatida tushunchasi yotadi. Insonning dunyoning transformatori, yangi munosabatlarni yaratuvchisi va o'zi sifatida mohiyati aynan ijodiy faoliyatda namoyon bo'ladi. Ijodkorlik elementlari insonning har qanday faoliyatida mavjud bo'lganligi sababli, odamlarning ijodkorligi nima uchun juda xilma-xil va ko'p qirrali ekanligini va nima uchun, ijodiy muammo qayerda paydo bo'lishidan va kim tomonidan hal qilinishidan qat'iy nazar - olim yoki o'qituvchining turli faoliyatlarida namoyon bo'ladi. Ijodiy faoliyatning universal namoyon bo'lishi haqidagi fikrlar ko'plab tadqiqotchilarning asarlarida mavjud.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda asosiy rolni uning kasbiy faoliyati va o'zini takomillashtirish istagi egallaydi. Qobiliyatlarning rivojlanishi har bir o'qituvchichi egallashi kerak bo'lgan pedagogik mahorat va qobiliyatlarga bevosita bog'liqdir.

Ma'lumki, aslida pedagogik faoliyat tabiatan ijodiy xususiyatga ega. O'qituvchi faoliyatida kasbiy mahorat va ijodkorlik o'rtasidagi bog'liqlik qanday? Ehtimol, bu tushunchalar umuman sinonimdir? Ijodkorlik odatda jarayon sifatida tavsiflanadi, uning natijasi yangi moddiy yoki ma'naviy qadriyatlarni yaratishdir. Yangilik mezoni ob'ektiv tarkibga (ma'lum bir bilim sohasi uchun yangi) va sub'ektivlikga (shaxs uchun yangi -faoliyat sub'ektiga) ega bo'lishi mumkin. Agar fikrlash jarayonida ijod ustunlik qilsa, u holda u o'zini tasavvur sifatida namoyon qiladi (K.K.Platonov). O'qituvchining kasbiy mahorati ijodkorlik bilan chambarchas bog'liqdir. Biroq, bu tushunchalar sinonim emas: kasbiy vakolatli harakatlar o'qituvchining ining ijodkorligi natijasi bo'lishi shart emas.

Mazkur maqola kasbiy-ijodiy faoliyat jarayonida intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishning texnologiyalari va ularning asosiy tamoyillari va ta'lim jarayonidagi ahamiyatini tahlil qilishga bag'ishlangan.

1. Intellektual qobiliyatni rivojlantirishning texnologik asoslari

Intellektual qobiliyatni rivojlantirish texnologiyalari o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, kreativ yondashuv va analitik ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada interaktiv va samarali qilish uchun mo'ljallangan.

Muammoli ta’lim: Bu usul o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘qituvchi o‘quvchilarga yechim talab qiladigan vaziyatlarni taqdim etadi va ular mustaqil yechim topadilar.
Kritik fikrlash texnologiyalari: Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarning har bir masalaga tanqidiy yondashishini ta’minlaydi. Bu orqali o‘quvchilar o‘z fikrlarini shakllantirish va ularni asoslash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.
Kasbiy-ijodiy faoliyatda intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishning samaradorligi zamonaviy texnologiyalarning qo‘llanilishiga bog‘liq. Innovatsion yondashuvlar o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini kengaytirib, ularning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi.

Loyihaviy ta’lim metodikasi: O‘quvchilar real muammolarni hal qilish uchun ijodiy loyihalar ustida ishlashadi. Bu usul ularning amaliy ko‘nikmalarini oshirishga yordam beradi.
Raqamli texnologiyalar: Virtual laboratoriyalar, interaktiv taxtalar va boshqa zamonaviy vositalar o‘quvchilarning intellektual rivojlanishida muhim o‘rin tutadi.
Har qanday mutaxassisda bo‘lgani kabi bo‘lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo‘yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda bo‘lajak pedagogning o‘zini o‘zi ijodiy faoliyatga yo‘naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e’tibor qaratishi zarur. Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala yechimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o‘z oldiga muammoli masalalarni qo‘yish orqali mav-jud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo‘lgan dalillar bilan to‘qnash keladi. Buning natijasida o‘z ustida ishlash, mustaqil o‘qib o‘rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi. Pedagogning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy yoki ijodiy loyihalarni amalga oshirishi unda kreativlik potensialini yanada rivojlantiradi. Pedagog o‘z-o‘zidan ijodkor bo‘lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma’lum vaqt ichida izchil o‘qib-o‘rganish, o‘z ustida ishlash orqali shakllanadi. Zamonaviy ta’lim barcha turdagi ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan o’qituvchi, pedagoglarning ijodkor bo‘lishlarini taqozo etmoqda.
Pedagog-o’qituvchi o‘z-o‘zidan ijodkor bo‘lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma’lum vaqt ichida izchil o‘qib-o‘rganish, o‘z ustida ishlash orqali shakl lantiriladi

va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo‘lgani kabi bo‘lajak peda goglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo‘yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda peda gogning o‘zini o‘zi ijodiy faoliyatga yo‘naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e’tibor qaratishi zarur. Ijodkorlik - muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi. Ijodkor shaxs - ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs. Kreativ shaxs - jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o‘ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs.

Ijod - ijtimoiy subyektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi. Ijodkor shaxsni tarbiyalash – kasbiy-ijodiy faoliyat tajribalarini qaror toptirish va boyitish asosida ijodiy g‘oya, ularni amalga oshirish ko‘nikma va malakalariga ega shaxsni shakllantirish va rivojlantirish.

Kasbiy-ijodiy faoliyat–mutaxassisning kasbiy masa lalarni ijodiy hal qilish muvaffaqiyatini tavsiflovchi faoliyati, innovatsion xatti-harakati. Ijodiy topshiriqlar–muammoli vaziyatlarni tizimli tahlil asosida hal qilishga yo‘naltirilgan masalalar tizimi. Kasbiy-ijodiy imkoniyat.

1. Kasbiy kompetensiya, malakaga egalik;
2. Kasbiy ijod metodologiyasi asoslarini o‘zlashtirganlik;
3. Jodiy tafakkurning shakllanganlik darajasi;
4. Kasbiy-ijodiy layoqat va shaxsiy sifatlarning rivoj langanligi.

Kasbiy ijodkorlik metodologiyasi - ijodkorlikning jarayon va natija sifatida obyektlar hamda muayyan kasbiy faoliyat turlariga munosabat ko‘rinishidagi tuzilishi, O’qituvchining kasbiy kompetenti va mahorati 63 mantiqiy tashkil etilishi, metod va vositalari haqidagi ta’limot. Ijodiy tafakkur – tafakkurning ijod jarayonini tashkil etish va ijod natijalari (mahsullari)ni bashoratlashni ifo dalovchi turi. Ijodiy qobiliyat – ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish va uning natijalanganligini baholashda namoyon bo‘ladigan individual xususiyati. O‘zini o‘zi ijodiy faollashtirish – shaxsning ijodiy faoliyatda o‘z imkoniyatlarini to‘laqonli namoyon qili shi va rivojlantirishining ijodkor va kreativ bo‘lishi yoki bo‘lmasligi emas, balki

mashg‘ulotlarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g‘oyalarni ta’lim jarayonida sinab ko‘rishga intilishi zarur. Mashg‘ulotlarda “kreativlik yo‘l xaritasi”ga ko‘ra quyidagi 4 ta yo‘nalish bo‘yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglar ning kreativligini ifodalovchi belgilar (Patti Drapeau) sanaladi: 1) ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini namoyon etish; 2) mashg‘ulotlarni qiziqish bilan o‘zlashtirishga rag‘ batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish; 3) innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning yechimini topishga kreativ yondashish; 4) kutiladigan natija.

Xulosa. Kasbiy-ijodiy faoliyat jarayonida bo‘lajak o’qituvchining intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari shaxsiy yondashuv, innovatsion usullar va zamonaviy vositalarni o‘z ichiga oladi. Bu jarayon kelajak pedagoglarining nafaqat bilim va ko‘nikmalarini, balki ijodiy salohiyatini ham kengaytiradi. Shunday qilib, intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan texnologiyalar ta’lim sifatini oshirish bilan birga, ta’lim jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi. Umumiy o’rta ta’lim tashkilotlarida o’qituvchiining kasbiy faoliyati va uning ijodkorlikgi muhim ahamiyatga ega. Har bir o’qituvchi o'zining ijodiy fikrlashi va faoliyati oraqali bolalarning rivojlanishiga ma'lum darajada o'z hissasini qo'shadi. Shunday qilib ijodkorlik o’qituvchining muhim sifatlaridan biridir. Har bir darsga kirishdan oldin o’qituvchi ma'lum darajada ijodiy izlanishlar olib borishi uning kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatini ta'minlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Abduvahobov U. Shaxs (Komil inson haqida). – T.: Vatan, 1996. – 20 b.

2. Avesto. Tarixiy-adabiy yodgorlik /Asqar Mahkam tarjimasi. – T.: Sharq NMAK, 2001. – 400 b.

3.Avloniy Abdulla. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O’qituvchi, 1992. – 160 b.

4.Adizov B.R. Boshlang’ich ta‘limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dokt. ... yozilgan diss. avtoref. – T.: 2003. – 44 b.

5.Azizxo’jaeva N.N. O’qituvchi mutaxassisligiga tayyorlash texnologiyasi. – T.: TDPU, 2000. – 52 b.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

OTA-ONALARNING FARZAND TA'LIM-TARBIYASIDA MAS'ULIYATI VA UNING IJTIMOIY AHAMIYATI

Xalqaro innovatsion universiteti 2 kurs magstratura talabasi
Hakimova Nafisa Muxiddin qizi

Annotatsiya: Bugungi kunda farzand tarbiyasi nihoyatda nozik masala bo‘lib bu borada juda ko‘p allomalarimiz, olimlarimiz o‘zlarining fikr-mulohazalarini bildirishgan. Albatta biz maqolada imkon qadar farzand tarbiyalashda ota-onalarning funksional vazifalarini ilmiy jihatdan tahlil qilib berishga harakat qildik.
Kalit so‘zlar: Farzand, ota, ona, oila, jamiyat.
Абстрактный: Сегодня детское образование является чрезвычайно чувствительным вопросом, имногие ученые высказали свое мнение по этому поводу. Безусловно, в статьемы попытались научно проанализировать функциональные задачи родителей в воспитаниидетей.
Ключевые слова: Ребенок, отец, мать, семья, общество.
Abstract: Today, children's education is an extremely sensitive issue, and many scholarshaveexpressed their opinion on this matter. Of course, in the article we tried to scientificallyanalyzethe functional tasks of parents in raising children.
Key words: Child, father, mother, family, society.

XXI asr – intellektual asr. Bilimsizlik – salomatlikka tahdidlardan biri sifatidaJahonsog‘liqni saqlash standartiga kiritilgan. Bundan chiqadi-ki, ota-onalarning va bolalariningkasalbo‘lishlariga asosiy sabablaridan biri ota-onalarda tibbiy bilimlarning yetishmasligi ekan. Demak,qaysi ota-ona o‘zim sog‘ bo‘lay, bolalarim sog‘ bo‘lishsin, desa, tibbiy bilimlarga egabo‘lishi kerak. Kim boy bo‘lay, desa, iqtisodiy bilimlarga, xususiy mulkining mustahkam himoyasini o‘ylasa, huquqiy bilimlarga ega bo‘lishi kerak bo‘lib chiqadi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tibbiy bilimsizlik – salomatlikka tahdid ekan, pedagogik bilimsizlik – barkamol avlod tarbiyasiga tahdid, desak to‘g‘ri bo‘ladi. Kim bolasini Vataniga sodiq, fidokor, baxtli inson etib tarbiyalamoqchi bo‘lsa, pedagogik bilimlarga ega bo‘lishi kerak.Albatta ta’biri joyiz bo‘lsa aytishim lozimki “ota-onalar o‘z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar”, deyilmoqda. Bu yerda ikkita majburiyat bor. Biri – boqish, ikkinchisi – tarbiyalash. Bizda bola boqish muammosi, ya’ni bolamganimayedirib-ichirsam ekan, degan muammo yo‘q. Buning tasdig‘iga mamlakatimizda har ikkinchioilada mashina turgani; AQShning Kaliforniya

universiteti olimlari o‘tkazgan tadqiqotlarda jahonning eng baxtli 158 ta mamlakati orasida O‘zbekistonimizning 44-o‘ringa chiqqanining o‘zi javob. Farzand – oilani mustahkamlovchi oliy mo‘jiza. Ota-onaning bir-birlariga samimiy munosabati, o‘zaro hurmati farzandlar tarbiyasiga ijobiy ta’sir qilgani kabi ularning nojo‘ya hatti-harakatlari, betakallufligi oiladagi o‘zaro munosabatlarning buzilishiga, farzandlar tarbiyasida bo‘shliqning paydo bo‘lishiga olib keladi. Farzandlar o‘z uylarida kuzatgan ma’naviy muhitdan nusxa oladilar. “Oiladagi ma’naviy muhit va tarbiya tufayli bola yo mehribon va rahmdil, yoki xudbin va bag‘ritosh” bo‘lib o‘sadi. Ma’lumki, tarbiyaning aniq qoidasi yo‘q. Ba’zi ota-onalar muloyimlik, og‘ir-bosiqlik bilan,kimdir qattiqqo‘llik, tahdid bilan bolani to‘g‘ri yo‘lga solishga harakat qiladi. Nazarimizda ota-onaning vazifasi bolaga faqat nima qilish lozimligini anglatish emas, nima yaxshiyu, nim yomonligini bildirishni ham taqozo qiladi.Farzandi nimaga qiziqadi, qanday muammolari bor,do‘stlari kimlar? Bu haqda har-bir ota-ona bilishi lozim. Har kuni farzandi bilan suhbatlashish uchun vaqt ajratishi, ular bilan sirdosh bo‘lishi va hamisha shaxsiy namuna ko‘rsatishi kerak.Buning uchun ota-onalar o‘z zimmalarida mas’uliyatni his etishlari talab etiladi. Oilada ayrim ota-onalar farzandlari biron bir yomon ish qilib qo‘ysa, uni qattiq jazolash,taqiqlash va uydan chiqarmay qo‘yish usullari orqali tarbiyalamoqchi bo‘ladi. Farzandi o‘zlariga yoqadigan ishga qo‘l ursa, maqtovga erk berib mukofotlaydi. O‘zlari qo‘llayotgan usullarni qaybiri to‘g‘ri, qay biri noto‘g‘ri ekanligi haqida esa o‘ylab ham ko‘rmaydilar. O‘zlaricha tarbiyada qattiqqo‘llik muhim deb hisoblashadi. Natijada o‘zlari bilmagan holda bolalarining tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ota-ona eng avvalo oilada bolalarni tarbiyalash to‘g‘risidagi nazariy va amaliy bilimlarga ega bo‘lishi lozim bo‘ladi. Buning uchun esa ular tarbiya to‘g‘risidagi pedagogik va psixologik kitoblarni, gazeta va jurnallar, teledasturlar bilan tanishib borishlari lozim bo‘ladi. Kuzatishlarimizga qaraganda, oilalarda ota-ona hamda farzand o‘rtasidagi munosabatlarda ham o‘ziga xos samarasiz usullardan foydalanilayotganligi ko‘zga tashlanmoqda. Jumladan, ota-onalar ba’zan farzandlariga o‘ta-darajada mehr ko‘rsatadi, keragidan ortiq mehr qo‘yishadi.Istagan narsasini muhayyo qilishga intilishadi. Bir qarashda, hammasi to‘g‘ri, bolasiga g‘amxo‘rlik qilish ota-onaning burchi, deyish mumkin. Ming afsuski, bunday munosabat bolalarda salbiy xislatlarning shakllanishiga olib kelmoqda. Binobarin, manmanlik, birovlarni mensimaslik, tayyorga-ayyorlik, mehnatning qadriga yetmaslik, sabr-toqatsizlik kabi salbiy xislatlar ana shunday “mehribonlik” mevasidir. Bunday ruhda tarbiyalangan bolalar muammoli vaziyatlarda mustaqil fikr yuritish, muayyan qarorlarga kelish borasida ham qiyinchiliklarga uchraydi. Qolaversa, o‘z tengqurlari bilan kelisha olmasliklari, do‘stlari doirasining torligi sabab

ko‘pincha yakkalanib qolishadi. Bu esa ayrim noqis kimsalarga qo‘l kelishi, ularni turli oqimlarga,jinoyat ko‘chasiga kirib qolishiga sabab bo‘lishi mumkin. (E’tibor bersangiz, giyohvandlar, turlioqimlar ko‘p hollarda o‘ziga to‘q oilalarning farzandlarini nishonga olishadi). Bugungi kunda o‘zbek oilasida ota-onalar tomonidan tarbiyada qaysi usullar qo‘llanilishi,oilada ota-onalarning mas’uliyati qay darajada ekanligini aniqlash maqsadida tadqiqot o‘tkazildi.“Kelajakda qurilajak oilangiz o‘z oilangizga o‘xshashini istarmidingiz?” mazmundagi savolga farzandlarning qariyb 35 foizi o‘z oilasidagi muhitdan qoniqmasligini bayon qilishgan. Xo‘sh, bu nimadan dalolat? O‘sha oilalarning notinchligidan, farzandlarning o‘z ota-onalari xulq-atvoridan qoniqmasligidan dalolat emasmi?! Tadqiqot mobaynida olingan natija va xulosalarga binoan bolada xulq og‘ishi, turli yotg‘oyalarga berilishi, boshqalar ta’siriga tushish, ota-onasidan uzoqlashish, o‘zboshimchalik,daydilik kabi salbiy xulq-atvor ko‘rinishlari yuzaga kelishi oiladagi ota-ona munosabatlarining ta’siri kuzatildi. “Ota-onangizni sizning ta’lim-tarbiyangiz bilan qiziqadimi?” savoliga Respublika bo‘yicha 7950 ta umumta’lim maktablarining 207111 nafar o‘quvchilardan 155693 nafari “doim qiziqadi”,39249 nafari “vaqti bo‘lsa qiziqishadi”, 6353 nafari “eshitishni xohlamaydi”, 6145 nafar i“qiziqmaydi” deb, javob berishgan. Ushbu ko‘rsatgichlardan ko‘rinadiiki, eng yuqori ko‘rsatgich“ doim qiziqadi” javobiga to‘g‘ri keldi (155693). Ammo “vaqti bo‘lsa qiziqishadi”(39249),“eshitishni xohlamaydi” (6353), “qiziqmaydi” (6145) kabi javoblar ko‘rsatgichining yuqoriligi bu sohada ham qator muammolar mavjudligidan dalolat beradi. Shundan kelib chiqib, ota-onalar o‘rtasida oilada bolalar tarbiyasi bilan shug‘ullanish borasida yo‘l-yo‘riq berish, tushuntirishishlarini olib borish hamda amaliy ishlarni yo‘lga qo‘yish zarurati yuzaga keladi va talab etiladi. “Oilangizdagi muhitni qanday baholaysiz?” savoliga Respublika bo‘yicha 7950 ta umumta’lim maktablarining 207111 nafar o‘quvchilardan 124600 nafari “namunali”, 65642 nafari “yaxshi”, 11685 nafari “bilmadim”, 4931 nafari “notinch” deb, javob berishgan. Ushbu ko‘rsatgichlardan ko‘rinadiki, garchand eng yuqori ko‘rsatgich bo‘lmasda, ammo, “notinch”(4931), “bilmadim” (11685) kabi javoblar ham ko‘zga tashlanadi. o‘quvchilardan “namunali”, “yaxshi”, “bilmadim”, va ayniqsa “notinch” deb, belgilangan javob kuzatiladi. Butabiiyki, o‘znavbatida oilalarda sog‘lom muhitni shakllantirish masalasiga panja orasidan qaramaslik va buning uchun ota-onalarning oila oldidagi burchini doimiy uqtirib borish muhim ekanligini bildiradi. Ushbu raqamlar shundan dalolat beradiki, ota-onalarning farzandlar tarbiyasi bilan shug‘ullanishlarida muammolar mavjud. Ota-onalarning o‘zlari farzandlariga oilam muhitida hamisha odob-ahloq qoidalariga rioya etishni muntazam ravishda uqtirib, o‘rgatib borishlari,buning uchun ota-onalarning tarbiyaviy mas’uliyatini oshirish

zarurligi ko‘rindi. Ulug‘lardan biri «Nobop farzand ortiqcha barmoqqa o‘xshaydi, kesib tashlasang og‘ritadi. Kesmasang, har joyda izza qilib, yuzingni yerga qaratadi» - degan ekan. Yoshlarni tarbiyalash bobida qaerda, qachon, qanday xatoliklarga yo‘l qo‘ymaslikni bilish ota-onalar, kattalarning zimmasidadir. “Ota-ona - san’atkor, bola – san’at asari, tarbiya jarayoni esa san’atningo‘zidir”,-deyilgan. Shunday ekan, farzandning har jihatdan komil inson bo‘lib yetishishida ota-onalarning tarbiya masalasi azaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI: REFERENCES

1. С.Х.Таджиева, Д.Ғ.Сабирова “Танглик вазиятида қолган болага психологик ёрдам кўрсатиш”. Т.: РБИММ, 2011 й. 142 б

2. Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.

3.PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiysiyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468- 474 P.

4.Po‘latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo‘shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.

5.Po‘latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta’limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.

6.Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.

7.Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

HARAKATLI O‘YINLAR ORQALI MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH

Xalqaro innovatsion universiteti 2 kurs Pedagogika yo’nalishi magistranti
Shodiyev Akbar

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh kurashchilarning jismoniy sifatlarini harakatli o‘yinlar yordamida rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan ilmiy-tahliliy ishlar bayoni keltirilgan. Harakatli o‘yinlar mazmun jihatidan sport o‘yinlaridan tubdan farq qilishi, shuningdek, sport o‘yinlariga xos maxsus tayyorgarlik, aniq musobaka qoidalari, sport kiyimi, o‘yin muddati, maydon o‘lchami va ishtirokchilar tarkibi kabi me’yoriy omillar mavjudligi ta’kidlab o‘tilgan. Zamonaviy kurashda yuqori natijalarga erishish faqatgina yaxshi rivojlangan jismoniy sifatlar evaziga mumkin. Ayniqsa chidamkorlik sifati, jumladan o‘yin chidamkorligi va sakrash chidamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Jeleznyak Yu.D. fikriga ko‘ra, voleybolchilarda jismoniy sifatlar orasida eng muhim omil – bu sakrash chidamkorligidir.
Kalit so‘zlar: harakatli o‘yinlar, kurashchilarning jismoniy sifatlari, maxsus chidamkorlik, tezkorlik sifati.
Abstract: This article provides a scientific and analytical overview of developing the physical qualities of young wrestlers through action games. It is emphasized that action games differ fundamentally from sports games in terms of content and are characterized by clearly defined normative factors such as special preparation, specific competition rules, sportswear, duration, area, and the composition of participants. In modern wrestling, achieving high results is only possible through well-developed physical attributes. In particular, endurance, including game endurance and jumping endurance, plays a vital role. According to Yu. D. Zheleznyak, the most important physical quality for volleyball players is jumping endurance.
Key words: action games, physical qualities of wrestlers, special endurance, quickness.

Аннотация: В статье приведён обзор научно-аналитических исследований, посвящённых развитию физических качеств юных борцов посредством подвижных игр. Подвижные игры кардинально отличаются от спортивных игр по своему содержанию, а также характеризуются специфическими нормативными аспектами – специальной подготовкой, установленными правилами соревнований, спортивной формой, длительностью, размером площадки и составом участников. В современной борьбе достижение

высоких результатов возможно только при наличии хорошо развитых физических качеств. Особенно важны такие качества, как выносливость в игре и прыжковая выносливость. По мнению Ю.Д. Железняка, для волейболистов наиболее значимым физическим качеством является прыжковая выносливость.
Ключевые слова: подвижные игры, физические качества борцов, специальная выносливость, быстрота.

O‘yin fenomeni inson hayotining deyarli tug‘ilish bosqichidan boshlanishi mumkin. Chaqaloq ma’lum sadolar, tovushlar va ishoralarga javob beradi: kuladi, aks harakat qiladi, muayyan narsalarni ushlashga intiladi. Vaqt o‘tishi bilan bu kabi taqlid va harakatlar mazmun, samaradorlik hamda sifat jihatlaridan shakllanib boradi. Keyinchalik, bolalar ko‘rgan yoki bilgani asosida o‘yinlar o‘ynab, chopishda, sakrashda, aniq harakat qilishda (merganlik) musobaqalashadilar. O‘yinlar bolalarning aqliy, estetik, jismoniy va funksional shakllanishida keng qamrovli ahamiyat kasb etadi. O‘yinlar o‘zining hammabopligi (universalligi), ko‘p funksionalligi va keng ta’sirchanligi bilan turli toifalarga bo‘linadi. Jumladan, jismoniy sifatlarni – kuch, tezkorlik, chaqqonlik, chidamlilik, egiluvchanlikni rivojlantiruvchi o‘yinlar shular jumlasiga kiradi. Biroq qanday o‘yin bo‘lmasin, unda harakat elementi yoki harakatlar majmuasi mavjud bo‘ladi. Harakatli o‘yinlar o‘z mazmuni va mohiyati jihatidan sport o‘yinlaridan tubdan farq qiladi. Harakatli o‘yinlar sport o‘yinlari kabi maxsus tayyorgarlik, ma’lum musobaqa qoidalari, sport kiyimi, o‘yin muddati, maydon hajm ishtirokchilar tarkibi kabi aniq chegaralangan me’yoriy omillarni talab qilmaydi. Aksincha, bitta harakatli o‘yinni turli joyda, istalgan vaqtda, turli kiyimda va tarkibda (soni va yoshi jihatidan) o‘ynash mumkin. Eng muhimi, harakatli o‘yin davomida kuzatiladigan erkin va ixtiyoriy harakatlar (nostandart harakat yo‘nalishlari, qichqiriq, xushchaqchaqlik va hokazo) ijobiy emotsional holatni (reaksiyani) yuzaga keltiradi. Bu holat esa o‘z navbatida sport mashg‘ulotida (yoki standart mashqlar seriyasini bajarganda) tezroq yuzaga keladigan charchoq sifatlarini “chetlab” o‘tishga yoki kechroq paydo bo‘lishiga yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, yuqorida qayd etilgan harakatli o‘yinlarga xos nazariy mulohazalar ularning jismoniy tarbiya va sportdagi salohiyatini belgilab beradi. Demak, yosh kurashchilarni tayyorlashda harakatli o‘yinlar, jumladan, xalq milliy o‘yinlarining ahamiyati beqiyosdir.

So‘nggi yillarda sportchilarni tayyorlashda harakatli o‘yinlardan foydalanish malakalari va jismoniy sifatlarni shakllantirishda harakatli o‘yinlar samarali vosita ekanligini isbotlovchi ko‘plab ilmiy adabiyotlar nashr etilgan. Biroq shu bilan birga, aynan yosh kurashchilarni tayyorlash va ularning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda

harakatli o‘yinlardan foydalanish imkoniyatlarini yorituvchi ilmiy tadqiqotlar yetarlicha emas. Zamonaviy kurashda samarali o‘yin ko‘rsatish va yuqori natijalarga erishish faqat yaxshi rivojlangan jismoniy sifatlar evaziga amalga oshirilishi mumkin. Bu borada ayniqsa chidamlilik sifati, jumladan o‘yin chidamliligi va sakrash chidamliligi muhim ahamiyat kasb etadi. Yu.D. Jeleznyakning fikriga ko‘ra, voleybolchilar uchun jismoniy sifatlar ichida eng e’tiborlisi sakrash chidamliligidir. Ammo qanday maxsus chidamlilik bo‘lmasin (sakrash, o‘yin, tezkorlik chidamliligi), u faqat umumiy chidamlilik negizida shakllanishi mumkin. Shu sababli, umumiy chidamlilikni tezkorlik sifati bilan birga rivojlantirish muammolariga oid ilmiy ma’lumotlarni tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Ta’kidlash lozimki, sport tayyorgarligini shakllantirish samaradorligi bevosita barcha jismoniy sifatlarni bir-biriga bog‘liq holda rivojlantirishga bog‘liqdir. Bu masalada yana bir muhim shart shuki, jismoniy sifatlarning taraqqiyot darajasi maqsadga muvofiq test mashqlari yordamida baholab borilishi lozim. Kurashchilarning jismoniy sifatlarini baholash uchun quyidagi test mashqlari tavsiya etilgan: • baland startdan 30 metrga yugurish; • arqon bo‘ylab oyoqlarsiz chiqish (5 m); • qo‘l, yelka va bel mushaklari kuchini aniqlash; • joydan turib yuqoriga sakrash; • 2×800 metrga yugurish; • katta tezlikda (20 soniya) manekenni ko‘tarib tashlash.

Mualliflar o‘z tadqiqotlari natijalariga asoslanib, kurashchilarni uchta shartli guruhga ajratganlar: “tezkorkuch” xususiyatiga ega kurashchilar, maxsus chidamlilikka ega kurashchilar hamda “universal” kurashchilar. Nabatnikova M.Ya. uzoq yillar davomida turli yoshdagi va malakaga ega voleybolchilar ustida olib borgan tadqiqotlari natijasida jismoniy sifatlarning texnik mahorat va musobaqa jarayoniga bevosita bog‘liqligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, jismoniy sifatlar qanchalik yuqori darajada shakllangan bo‘lsa, sport mahorati shunchalik mukammal rivojlanadi. Binobarin, o‘quv-trening jarayonida jismoniy tayyorgarlik mashqlarini qo‘llash har bir sportchining yoshi, sport turining xususiyati, sportchining malakasi va irsiy imkoniyatlarini inobatga olishni talab qiladi. Shu bois malakali sportchilarni tayyorlash masalasi sport treningi jarayonida muayyan maqsadga yo‘naltirilgan jismoniy mashqlar majmuasidan iborat bo‘lishi lozim. Malakali sportchilarni tayyorlashda maqsadga muvofiq rejalashtirilgan jismoniy tayyorgarlik texnik-taktik mahoratni shakllantirishda va musobaqa davomida yuqori natijaga erishishda nihoyatda muhim omildir. Biroq sport amaliyotida har doim ham rejalashtirilgan jismoniy mashqlar asosida harakat sifatlarini rivojlantirishda kutilgan natijaga erishilmasligi holatlari uchrab turadi. Buning asosiy sababi – mashg‘ulotlarda qo‘llanilayotgan jismoniy mashqlarning hajmi va intensivligi, hamda ular sportchining organizmiga qanday

darajada ta’sir ko‘rsatishini ob’ektiv baholamaslikdir. Shuning uchun o‘quv-trening jarayonida qo‘llanilayotgan jismoniy yukla- maning sportchining funksional imkoniyatlariga mosligi e’tiborga olinishi, bu esa yuklamani maqsadga muvofiq rejalashtirish imkonini yaratadi. Malakali sportchilarni tayyorlashda harakat funksiyasining ikki, o‘zaro bog‘liq tomoniga alohida e’tibor qaratiladi:

• sportchini texnik-taktik malakalarga o‘rgatish va ularni takomillashtirish;

• sportchining jismoniy sifatlarini tanlagan sport turi xususiyatiga mos ravishda tarbiyalash.

Albatta, katta sportda bu juda zarur. Biroq bu amaliyotga asoslangan trening uslubiyati malakali sportchilarni tayyorlashda musobaqa natijasining pasayishiga olib kelishi mumkin. Chunki har bir sport turining o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘lib, masalan, ayrim sport turlarida chidamlilik sifati yetakchi rolni o‘ynasa, boshqasida egiluvchanlik asosiy ahamiyatga ega bo‘ladi. Ammo bu fikrdan biror sport turida faqat bitta jismoniy sifat muhim, qolganlari esa zarur emas degan xulosa chiqmaydi. Aksincha, har bir sifat muayyan sport holatida kam bo‘lsa-da, muhim ulushga ega bo‘ladi. Malakali voleybolchilarni tayyorlashda ayniqsa maxsus chidamlilik va tezkorlik sifatlari ustuvor bo‘lib, o‘quv-trening jarayonida bu sifatlarni harakatli o‘yinlar orqali shakllantirish muhim rol o‘ynaydi. Chidamlilikni boshqa jismoniy fazilatlar bilan birga rivojlantirib borish zarur. Professor V.P. Filin (1980-yil) ta’kidlaganidek: “Bu yoshda uzoq muddatli va bir xil yuklama bilan shug‘ullanib chidamlilikni oshirishga harakat qilish, shu yoshdagi o‘smirlarga xos bo‘lgan tezlikka moslashuvchanlik imkoniyatini pasaytiradi.” 12–15 yoshdagi o‘smirlar kuch-quvvatni rivojlantirishni, asosan, tana massasini mustahkamlash mashqlari orqali amalga oshiradi. Bu mashqlarga havo bilan to‘ldirilgan to‘plar, gantellar, gimnastika tayoqchalari va turli og‘irlikdagi sherik bilan tortishish mashqlari kiradi. Bundan tashqari, gimnastik qurilmalarda o‘tkaziladigan mashqlar ham qo‘llaniladi. Og‘ir yuklar bilan bajariladigan mashqlar uchun turli og‘irlikdagi toshlar va shtangalar ishlatiladi. 16–18 yoshdagi polvonlar bajaradigan kuch mashqlari maxsus qurilmalar, tosh og‘irligini oshirish, boshlang‘ich holatni murakkablashtirish, mashq davomiyligini oshirish va mashqlar orasidagi tanaffusni kamaytirish orqali bosqichma-bosqich murakkablashtiriladi. Yosh o‘smirlar bilan chiniqtirish mashqlarini ayniqsa ehtiyotkorlik bilan o‘zgartirish zarur: mashqlarni o‘rtacha zo‘riqish darajasida o‘tkazish, yuklamani kichik dozalarda oshirish, tez-tez tanaffus e’lon qilish tavsiya etiladi. O‘smirlar tayinlangan qo‘shimcha topshiriqlarga moslashib borgani sari tanaffuslar soni qisqartiriladi. Masalan, tik turib bajariladigan 2+2 tartibidagi (hujum va himoyani almashib turish) kurash mashqlarida dastlabki 3 daqiqalik tanaffus asta-

sekin 1 daqiqagacha qisqartiriladi. 2+2 tartibidagi partnyor almashuvi bilan o‘tkaziladigan parter mashqlardan so‘ng chiniqish mashqlari 3+3 tartibida uzaytiriladi. Shundan so‘ng kurash sur’atini yanada tezlashtirish mumkin. Chidamlilikni rivojlantirish uchun cheklangan kichik maydonda kurash tashkil etilib, polvonga bir tomonlama qarshilik ko‘rsatiladi (ya’ni, bir polvon faqat hujum qiladi, ikkinchisi esa faqat himoya qiladi). Partnyorlardan biri parter holatidan tik turish holatiga chiqadi. Bu kabi mashqlar polvonlarni og‘ir vaziyatdan chiqish yo‘llarini izlashga o‘rgatadi. Professor V.P. Filin olib borgan tadqiqotlar (1980-yil) shuni ko‘rsatadiki, o‘smir 13 yoshga to‘lganidan boshlab, uning bo‘g‘imlarida harakatchanlikka moyillikning yangi bosqichi boshlanadi; 15 yoshga yetganda bu xususiyat eng yuqori ko‘rsatkichga ega bo‘ladi, 16–17 yoshga borib esa bu xususiyat kamayadi. Shu sababli katta o‘smirlar bilan bo‘g‘imlar harakatchanligi, bukiluvchanlik va egiluvchanlikni rivojlantiruvchi mashqlarni bajarish shart bo‘ladi. 12–18 yoshda bo‘g‘imlarni bukiluvchi va harakatchan siljishlarga o‘rgatuvchi mashqlar predmetli va predmetsiz, faol-passiiv shakllarda bajariladi. Bu mashqlarni bajarishda ishlatiladigan predmetlar og‘irligini asta-sekin oshirish (gimnastika tayoqchalari, gantellar, to‘plar) yoki harakat amplitudasini oshiruvchi sheriklar yordamidan foydalaniladi. Shuningdek, gavdani qushsimon tarzda siljituvchi mashqlar ham o‘smirlar bilan ko‘proq o‘tkaziladi. Bu vositalarning qo‘llanilishi o‘smirlarning har tomonlama jismoniy tayyorgarligini ta’minlaydi. Yosh o‘smirlar bilan ko‘pincha o‘yin metodikasi asosida mashqlar o‘tkazilib, mashg‘ulotlar xilma-xil va emotsional tarzda tashkil etiladi. Barcha mashqlar mashg‘ulotning asosiy shakli bo‘lgan dars jarayonida bajariladi. Yosh polvonlarni jismoniy jihatdan aniq maqsadga yo‘naltirilgan holda tayyorlash uchun kurash bo‘yicha quyidagi chiniqish mashqlari bajariladi: saflanish, ko‘rsatmalarni bajarish, qadam tashlab yurish va yugurish mashqlari. Ushbu mashg‘ulotlardan kutilayotgan natija – o‘smirlarda to‘g‘ri qaddi-qomatni shakllantirish, intizom, o‘zaro muloqot va faollikni tarbiyalashdan iboratdir. Saflanish mashqlari darsning kirish, tayyorgarlik va yakunlovchi qismlarida bajariladi. Ular guruhni shakllantirish, safga tizish, qayta safga keltirish va mashg‘ulotdan so‘ng organizmni tinchlantirish uchun xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. М.М. Тураев. Теория и методика физической культуры. Учебное пособие, 1–220 стр.
2. М. Тураев. Значение физического воспитания и физической культуры в школе. Центр научных публикаций (buxdu.uz), 8 (8), 37–41.
3. М.М. Тураев. Педагогические технологии в спортивной гимнастике, системы имитационного моделирования. Наука и образование, 5 (1), 332–337.
4. Т.М. Мухамедович. Актуальные проблемы преподавания физического воспитания в школе. Важное приложение: Международный журнал новых исследований в области передовых наук, 1.
5. Р.С. Баймурадов, Я.З. Файзиев, М.М. Тураев. Психологический анализ личности спортсмена. Педагогическое образование и наука, 144–148.
6. Тураев М.М., Болтаева Б.Я., Разокова С.Ю. Значение физического воспитания и физической культуры в школе. Вестник науки и образования, 1 (2–2(122)), 34–37.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

The Role of Talent Management and Human Resource Practices in Organizational Performance

Zueva Oksana
Senior Executive Officer on Professional Administration and Support Westminster International University of Uzbekistan
Email: ozuyeva@wiut.uz

Abstract

Talent management has become an important strategic element for organizations seeking to improve performance and maintain competitiveness in dynamic business environments. Effective human resource management practices enable organizations to attract, develop, and retain employees whose skills support organizational goals. This paper examines the role of talent management strategies and key HRM practices in supporting organizational development, particularly during periods of expansion. The study focuses on major HR functions such as human resource planning, job analysis and job design, employer branding, employee value proposition, and talent acquisition strategies. The findings suggest that the effective integration of talent management with organizational objectives contributes to stronger employee engagement, improved productivity, and enhanced organizational performance.

Keywords: Talent management; Human resource management; Talent acquisition; Employer branding; Employee value proposition; Human resource planning; Organizational performance

Introduction

In the modern knowledge-based economy, organizations increasingly recognize that human capital plays a critical role in achieving sustainable growth and competitive advantage. Employees' knowledge, skills, and competencies significantly influence organizational performance, innovation, and productivity. Consequently, effective talent management has become a strategic priority for organizations seeking to improve operational efficiency and strengthen their position in the labor market.

Talent management involves systematic processes aimed at attracting, developing, and retaining qualified employees whose competencies support organizational objectives. These processes are supported by key human resource management practices such as workforce planning, job analysis, recruitment, and employee

development. When effectively implemented, such practices help organizations align their workforce capabilities with strategic goals.

This paper examines the role of talent management strategies and HRM practices in supporting organizational growth. Particular attention is given to HR planning, job analysis and design, employer branding, employee value proposition, and talent acquisition strategies. The study highlights how these elements contribute to effective workforce management, especially in organizations experiencing business expansion.

Talent management strategy and HR functions and practices

2.1. What is talent management strategy

In our days of economy and business progress, recruiting and attraction high qualified talent has become a core area of every organization, as employees are one of the crucial components of the organization production, development and progress. According to Baqutayan (2014), talent management "changes the way employees are organized, how they use technology, how their resources are allocated, and how they measure what they do". Talent management is the guidance of the talent movement within the company and can help an organization to "align the right people with the right jobs at the right time based on business priorities" (Paquet and Rogers, 2008). Talent management is the key component and extremely important for putting the proper worker in the correct position at the required time.

According to Chuai, Preece, Lles (2008) and Baqutayan (2014) the main areas cover by talent management are:

- talent attraction through recruitment and selection;
- retaining essential talents;
- performance management;
- developing talent through learning facilities;
- meeting needs of employees and providing them with work in accordance with their skills and competencies;
- recognizing, compensating and rewarding high performance.

2.2. Importance of talent management strategy

Based on PMI (2013) research it is important to note that the goals of talent development management should be related to organisational strategies and they have direct influence on the company success. According to the Project Management Institute (PMI, 2013), organizations that align talent management with their overall strategic objectives tend to achieve considerably higher levels of project success. In contrast, organizations where talent management is not effectively integrated with organizational strategy experience lower project performance and face a substantially greater risk of financial losses in project investments.

PMI (2013) research also found out that companies that have effectively bring talent management into accordance to company strategy are much more likely to show outstanding results at:

Direction	Description
Meeting common talent challenges	▪ Engaging people to deliver organizational goals; ▪ Developing high performance teams; ▪ Managing talent through change.
Implementing career paths	▪ Managing performance effectively; ▪ Developing high potential individuals; ▪ Selecting best talent for internal promotions; ▪ Succession planning; ▪ Career progression.
Reducing communication challenges	▪ Communication across disciplines; ▪ Communication across age cohorts.
Effectively filling open positions and managing contractors	▪ Identifying high potential employees; ▪ Assessing best talent to join the organization; ▪ Finding talent externally; ▪ Success with contractors.

Source: PMI (2013)

2.3. Human Resource functions and practices

According to Porter (1990) and Huselid and Becker (2011) the HR functions and practices are the essence of organizational strategy and competitive advantage, and they should be in line with organisation values and objectives. Primary HR functions

and practices are: recruiting, attraction and selection; training, developing and motivation; employee retention/satisfaction; wage, compensation and benefits.

Different research pointed out that HR practices have positive influence on employees' contribution to increase company performance. Katou and Budhwar (2012) and Dechawatanapaisal (2018) concluded that career development, training, participation and rewards have positive influence on motivation of the employees and they are the main factors that influence staff intention to stay within the organization. According to this research recommendation is provided to organise working culture with attention to the development of employees as well as provide valid compensation. There is a need for organisation to develop HR practice that motivates employees and reinforce involvement behaviour. Regular meetings with line managers should be held in order to implement HR practices in the practice. Further, HR principles and practices should be explained simply to staff members so that practices are clear and do not diverge across departments. These will help employees understand clearly their responsibilities and management expectations.

Based on Appelbaum and Kamal (2000) small and medium-sized enterprises in order to have competitive advantage over bigger companies should pay attention to rising employee satisfaction, which, in turn, minimizes turnover, and lost productivity costs. Other researchers Huselid (1995) and Klass et al. (2002) also concluded with the same result and advices. This finding is directly related and has importance for our organisation, due to our company is a medium-size and we have to work on gaining competitive advantage over bigger companies. Therefore, increasing employee satisfaction should be one of the main aspects which we have to focus on.

To summarise, talent management can be time-consuming and costly for the organisation, however the gain will cover expenses. Guest and Bos-Nehles (2013) recommends to invest in HR practices because HR practices have positive influence on efficiency, productivity, and profitability of the organisation.

Human resource planning, job analysis and design

3.1. HR planning

HR planning topic has been discussed by many researchers. Stainer (1971) identified HR planning as "Human resource planning aims to maintain and improve the ability of the organisation to achieve corporate objectives, through the development of

strategies to enhance the contribution of personnel at all times in the foreseeable future". Furthermore, Burack (1985) explained it as a process of determining how the organisation should move from the staff location that is present in the organisation to the planned position in the future. According to Lynch (1982) there are two fundamental goals of human resource planning: the effective applying of the present employees; and providing information for the future staff needs in terms of skills, numbers and ages. HR planning works with strategies to get the required amount of employees, with proper skills, to reach company's objectives and to satisfy the corporate goals. In short, HR planning is the process of effective use of human resources and future employment decisions.

Smith (1976) recommended that in order to avoid redundancy or deficit of certain skill human resource planning process should cover three main steps: demand prediction; supply analysis; covering gap between demand and supply for full apply of proficiency.

According to Idris and Eldridge (1998) for development human resource planning strategy for the organisation next steps should be met:

- *Environmental analysis*. Changes in the technological, economic, legal, and labour market environments should be controlled and examined on HR strategies influence.
- *Review of the internal sources*. It is important to analyse the current staff number, their job-related skills, performance levels (productivity), competences and work approach. This step of analyse will helps to determine HR benefits and drawbacks.
- *Demand forecast*. Forecasting allows to learn about the future employees requirements in accordance with the organisational goals and will help to eliminate the staff shortage.
- *Formulation of human resource objectives and strategies*. Organisation should provide clear vision of HR position and the steps requires to reach this goal.

3.2. Job analysis

According to different research job analysis is the process that helps to analyse duties and skill essential for the position and the nature of person who should cover the spot. Job analysis is preparatory stage for drawing up the job description and specification. Job analysis helps to collect and prepare information for work activities, job context, employees requirements and others.

As Hong and Lin (1995) mentioned in their paper, in order to create model of job analysis we need to:

- know the tasks involved in the job (what needs to be done?);
- know the methods (how is it to be done?);
- identify the required knowledge (what needs to be known in order to do it?).

Methods

There are several methods of job analysis and it is recommended to use *combination* of methods such as questionnaires, observation and interviews.

Observation is a watching by manager the employee performs. This method is limited because not every job's duties can be easily observed; this method is useful for repetitive jobs.

Questionnaire is the widely used method of gathering information because it is easy in use, inexpensive and large number of data could be collected. Questionnaire can cover next topics:

- Knowledge, skills, experience, and qualifications;
- Duties performed daily;
- Duties performed less frequently;
- Equipment and materials used for duties;
- Time spent on different job duties;
- Level of job satisfaction;
- Salary and compensation;
- Work conditions;
- Additional comments (source: blog.careerminds.com).

However, the staff should be able accurately analyse and critically comment on the job information. In this case interview will help to clarify and get more precise data.

3.3. Job design

Job design refers to increasing employees' performance and help to deal with work overload, increase in hours and repetitiveness. According to Strümpfer, (2002) well-designed jobs lead to increased staff well-being, job satisfaction and motivational potential which in turn have positive effect on employee performance and productivity.

This report is recommended to use motivational approach that helps to increase meaningfulness of job trough Hackman and Oldham jobs characteristics model. Hackman and Oldham (1976) identified five job characteristics that can predict job satisfaction:

- skill variety (how many skill task/job requires. The more variety of the skill job required the higher is job satisfaction);
- task identity (clear explanation of the task and identifying the successful compliances of the task);
- task significance (meaningful task for individual);
- autonomy (freedom for task compliance);
- feedback (comment on the final result).

Considering this model it is important to pay attention to these five characteristics in order to motivate the employees and increase their productivity. The example could be: task identity refers to what extent the project team has the opportunity to undertake project tasks from beginning to end. Autonomy provides freedom in time frame and decision of how to complete the task. Feedback is the result of the work done.

According to Grant et al., (2010) managers of the organisation have more authority over the job design than over the organization's culture and technological development. Job design has important influence on the productivity and quality of the outcome. According to all reasons above, "job design can be a strategic source of competitive advantage for organizations" (Grant et al., 2010).

Employer branding strategy and employer value proposition

4.1. Employer branding strategy

The employer brand is one of the key factors of company competitiveness in labour market, as attractive companies will recruit talents more easily. Barrow and Mosley (2005) identified the employer brand as "the package of functional, economic, and psychological benefits provided by employment, and identified with the employing company". Martin and Hetrick, (2006) defined employer branding as a positive image in the labour market, while Backhaus and Tikoo, (2004); Berthon et al., (2005) in their research described employer brand as a "high degree of recognition of the organization as employer by a target audience".

The employer brand helps to indicate what it is like to work for the company and what unique value proposition for the employees in the company (Love and Singh, 2011). The brand should meet employees' demand and goals should be relevant and encourage staff (Barrow and Mosley, 2005). The aim of the employer branding is to distinguish the company's characteristics as an employer from its competitors as well as to increase productivity, improve recruitment and retention (Love and Singh, 2011).

According to Kucherov and Zavyalova (2012) cited to The Economist research in 2003 employer brand could be described in the following way:

- promotion of a special image of the company as an employer (60% of respondents);
- part of corporate advertising (28% of respondents);
- appearance and content hiring announcement (7% of respondents);
- other (5% of respondents).

Benefits of employer branding strategy

There are three weighty benefits of employer branding are described in the literature: intensifying recruitment, retention and employee engagement (Backhaus and Tikoo, 2004; Edwards, 2010; Love and Singh, 2011). As Barrow and Mosley, (2005) mentioned these improvements can contribute considerably to the overall business performance. Effective employer branding helps to decrease HR costs and improve recruitment performance, create a competitive advantage and familiarize employees with company values (Backhaus and Tikoo, 2004; Barrow and Mosley, 2005; Love and Singh, 2011). According to Berthon et al., (2005) recruitment is the most notable area in which costs can be reduced. Effective employer brand attracts more qualified specialists and well-known company spends less money on recruitment process. Berthon et al., (2005) in his research found out that a company with a strong employer brand for the same positions can offer lower salaries than organizations with weaker employer brands.

Additionally, companies with strong employer brands have higher labour retention thereby reducing employee turnover; have greater personnel satisfaction which is influence on the advertising of the working place; and strong staff engagement provides better performance in total (Berthon et al., 2005; Love and Singh, 2011). Therefore, loyalty of employees positively influences on satisfaction of consumers and financial indicators increase (Barrow and Mosley, 2005).

Van Mossevelde (2010) in his research developed a five-step process for employer branding.

- *First step* is research. Understanding the employer's position in the employment market and defining the applicable action plan (Van Mossevelde, 2010).
- *Second stage* is designing the EVP. "It provides potential and current employees a reason to work for the company and reflects the competitive advantage of the organisation" (Van Mossevelde, 2010). The company should separate itself from other organizations by providing unique proposal.
- *The third phase* is developing of a communication strategy by markets the EVP to target audiences. It is employer responsibility to decide the most effective and efficient channels for reaching the audience (Van Mossevelde, 2010).
- The *last step* is to express the EVP with the right words and images for recognizing the employer in the market.

To sum up, employer brand provides the obvious economic advantage to a company, the salary costs could be saved. Based on the previous research it can be concluded that the advantages of employer branding are greater than the costs. Based on this it is highly recommended to work on developing employer branding for the company and meet employees' needs.

4.2. Employer value proposition (EVP)

Considering the importance and process of developing employer branding strategy it can be seen that designing of the strong EVP is one of the main aspects of the effective employer branding strategy.

According to Noe et al., (2008) and Peterson, (2007) "EVP attempts to sustain a balance between what the employee gives by work performance to the employer and what they get in return". On initial stage of EVP setting company should analyse organization's culture, management style, employees' qualities and employment image. The main purpose of EVP creation is to highlight to the talented people the benefits and uniqueness of the organisation and identify why employee should choose this particular organization. Gering and Conner, (2002) and Bell, (2005) in their researches concluded that "EVP differentiates competitors in the labour market and a powerful tool for gaining employee commitment". Employee value proposition is one of the useful tool in engaging, developing and retaining the labour pool. This point also has confirmation in the literature, according to Chambers et al.

(1998) companies should define the EVP to retain talented employees. Additionally, Kennedy (2013) recommended that EVP should address the rewards, benefits, organisations' policies and practices opportunities, culture and work environment which are the main factors for attracting talents and retaining employees in the organisation.

Creation of the effective EVP is very important for future development of the organisation, leads to increase of performance and competitive advantage by rising employee loyalty and adoption of innovation as well as EVP has positive influence on the recruitment retention process.

Talent acquisition strategy. Recruitment and selection process

The success of each company depends on acquiring the right talents. With the development of the market, talent acquisition becomes more complicated task. "Talent has become the key differentiator for human capital management and for leveraging competitive advantage" (Bhatnagar, 2003). Employees' productivity and commitment increases with the right talent acquisition strategy. Based on Ronn (2007) maximizing team engagement, motivation, and retention is critical in highly competitive environment. Ployhart (2006) pointed out that staffing is a procedure of attracting, selecting, and employee retention to reach organizational goals.

Recruitment and selection process

According to Boxall and Purcell, (2011) recruitment is the most important role of HR, and the success or failure of an organisation depends on the quality of its human resources (Tyson, 2006; Wickramasinghe, 2007). Minchington and Thorne (2007) in their paper remarked that recruitment is about attracting talents effectively and implement advertising jobs using different media. It is beneficial for the organization to attract employees that will make the company productive in its industry.

Recruitment strategies are necessary for making the company an attractive workplace. Therefore, effective recruitment and selection process will provide an organisation with a competitive advantage and reduction of labour turnover. Recruitment process contains position announcing, collecting applicants' responses, preparing and undertaking tests, interviewing and checking applicants for the relevant positions (Armstrong, 2012). These steps are required in order to be certain that qualified candidate is selected for the position. According to Gatewood and Field (2001), recruitment has two aims: to increase the pool of applicants at

minimum cost; and eliminate poor qualified applicants with the help of selection process.

According to Mondy (2010) "Selection is the process of choosing the most appropriate candidate(s) for the vacant position(s) from the job applicants". Choosing the best suitable member for the vacant position is challenging process for employers (Branine, 2008). Hiring the wrong person can lead to negative consequences such as high training costs, loss of reputation, increased labour turnover, meager production, and a loss of profitability (Chidi, 2013). Overall, the recruitment and selection process starts with the need to complete a vacant position and then carrying out a job analysis to develop the job specifications (Ballantine, 2009).

Based on previous research it is important to develop an organized and effective talent acquisition strategy as far as it affects the profitability and future of the company.

There are two types of recruitment process: Internal and External. External recruitment is the process of hiring people from outside the company (Royal and Althauser, 2003), while internal is recruiting employees for a vacant position by selecting from already existing talents in the organization (Bidwell, 2011). Different researches addressed the importance of these recruitment processes, for example, Bidwell (2011) believes that internal recruitment has more advantages over the external one. However, Baker et al. (1994) argued that external hires tend to have more benefit for the organisation. While, Devaro (2016) holds by an opinion that the choice depends on the characteristics, system and policies of the organisation.

Conclusion

This paper analyzed the role of talent management strategies and human resource management practices in supporting organizational development and performance. The study highlighted the importance of HR planning, job analysis and design, employer branding, employee value proposition development, and talent acquisition processes as key components of an effective talent management framework.

The analysis demonstrates that well-structured HR practices help organizations attract qualified employees, support their professional development, and improve workforce engagement. Moreover, integrating talent management initiatives with organizational strategy allows companies to manage human resources more efficiently and respond to changing business conditions.

Overall, the findings emphasize that investing in talent management is essential for

organizations seeking sustainable growth and long-term competitiveness. By implementing comprehensive HR strategies and effective recruitment and retention practices, organizations can strengthen their human capital and enhance overall organizational performance.

Bibliography

Appelbaum, H., and Kamal, R. 2000.An analysis of the utilization and effectiveness of non-financial incentives in small business. The Journal of Management Development 19, 9/10: 733–763.

Armstrong, M. (2012), Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice, 12th ed., Kogan Page Limited, London, Philadelphia, PA and New Delhi.

Backhaus, K. and Tikoo, S. (2004), "Conceptualizing and researching employer branding", Career Development International, Vol. 9 No. 5, pp. 501-17.

Baker, G., Gibbs, M. and Holmstrom, B. (1994), "The internal economics of the firm: evidence from personnel data", Quarterly Journal of Economics, Vol. 109 No. 4, pp. 881-919.

Ballantine, I. (2009), "Recruiting and selecting staff in organizations", in Gilmore, S. and Williams, S. (Eds), Human Resource Management, Oxford University Press, Oxford, pp. 92-107.

Baqutayan, S.M.S. (2014). Is Talent Management Important? An Overview of Talent Management and the Way to Optimize Employee Performance. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5 No 23 (2039–2117). Available from https://doi.org/10.5901/mjss.2014.v5n23p2290.

Barrow, S. and Mosley, R. (2005), The Employer Brand: Bringing the Best of Brand Management to People at Work, Wiley, Hoboken, NJ.

Bell, A.N. (2005), "The employee value proposition redefined", Strategic HR Review, doi: 10.1108/ 14754390580000792.

Berthon, P., Ewing, M. and Hah, L.L. (2005), "Captivating company: dimensions of attractiveness in employer branding", International Journal of Advertising, Vol.

24 No. 2, pp. 151-72.

Bhatnagar, J. (2003), ‘‘A need for a paradigm shift in HR for knowledge workers’’, Management and Labour Studies, Vol. 28 No. 3.

Bidwell, M. (2011), “Paying more to get less: the effects of external hiring versus internal mobility”, Administrative Science Quarterly, Vol. 56 No. 3, pp. 369-407.

Boxall, P. and Purcell, J. (2011), Strategy and Human Resource Management, 3rd ed., Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Burack, E.H. (1985), “Linking corporate business and human resource planning: strategic issues and concerns”, Human Resource Planning, Vol. 8 No. 3, pp. 133-45.

Chambers, E., Foulon, M., Handfield-Jones, H., Hankin, S. and Michaels, E. (1998), “The war for talent”, McKinsey Quarterly, Vol. 3, pp. 44-57.

Chang, W. and Kleiner, B.H. (2002). *How to Conduct Job Analysis Effectively*.

Chidi, O.C. (2013), “Recruitment practices and performance of unionised organisations in the food, beverage and tobacco industry in Lagos State, Nigeria”, Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, Vol. 5 No. 6, pp. 359-384.

Chuai, X., Preece, D., Lles, P. (2008). Economic Reform and Talent Management in China: A Study of Multinational Companies in Beijing. 1-15. Retrieved from www.ceauk.org.uk/2008-conference.../Xin Chuai-full-paper.doc

data.worldbank. (2020). Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate) - Uzbekistan | Data. *data.worldbank.org*. Available from https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=UZ [Accessed 10 November 2020].

Dechawatanapaisal, D. (2018). Examining the relationships between HR practices, organizational job embeddedness, job satisfaction, and quit intention. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 10 (2/3), 130–148. Available from https://doi.org/10.1108/apjba-11-2017-0114

Devaro, J. (2016), "Internal hiring or external recruitment", IZA World of Labour, available at: https://wol.iza.org/articles/internal-hiring-or-external-recruitment/long

Edwards, M.R. (2010), "An integrative review of employer branding and OB theory", Personnel Review, Vol. 39 No. 1, pp. 5-23.

Gatewood, R.D. and Field, H.S. (2001), Human Resource Selection, 5th ed., South-Western Publishing, Cincinnati, OH.

Gering, J. and Conner, J. (2002), "A strategic approach to employee retention", Healthcare Financial Management, Vol. 56 No. 11.

Grant, A. M., Fried, Y., Parker, S. K., & Frese, M. (2010). Putting job design in context: Introduction to the special issue. Journal of Organizational Behavior, 31(2 3), 145 157. doi:10.1002/job.679

Guest, D.E. and Bos-Nehles, A. (2013), "HRM and performance: the role of effective implementation", in Paauwe, J., Guest, D.E. and Wright, P.W. (Eds), HRM and Performance: Achievements and Challenges, Wiley, Chichester, pp. 79-96.

Hackman, J.R. and Oldham, G.R. (1976), "Motivation through the design of work: test of a theory", Organizational Behavior and Human Performance, Vol. 16 No. 2, pp. 250-279.

Hong, J.-C. and Lin, Y.-S. (1995). A model of job analysis on industrial occupations. 44 No. 1, (0043–8022).

Huselid, M. 1995.The impact of human resource management practices on turnover, productivity, and corporate financial performance. Academy of Management Journal 38, 3: 635.

Huselid, M.A. and Becker, B.E. (2011), "Bridging micro and macro domains: workforce differentiation and strategic human resource management", Journal of Management, Vol. 37 No. 2, pp. 421-428.

Idris, A.R. bin and Eldridge, D. (1998). Reconceptualising human resource planning in response to institutional change. *International Journal of Manpower*, 19 No. 5, (0143–7720), 343–357.

Katou, A.A. and Budhwar, P.S. (2012), "The link between HR practices, psychological contract fulfillment, and organizational performance: the case of the Greek service sector", Thunderbird International Business Review, Vol. 54 No. 6, pp. 793-809.

Kennedy, K. (2013), "What's the difference between the employee value proposition and the employment brand?", Kenedy Communications Global, available at: http://www.kennedyglobal.com/about–kennedy–communications–global.

Kilibarda, P. and Fonda, N. (1997), ``Random selection", People Management, December, pp. 36-9.

Klass, B., McClendon, J., and Gainey,T. 2002.Trust and the role of professional employer organizations: managing HR in small and medium enterprises. Journal of Managerial Issues, 14, 1: 31–48.

Kucherov, D. and Zavyalova, E. (2012). HRD practices and talent management in the companies with the employer brand. *European Journal of Training and Development*, 36 (1), 86–104. Available from https://doi.org/10.1108/03090591211192647.

Lawler, E. (2008). Talent: Making People Your Competitive Advantage. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Love, L.F. and Singh, P. (2011), "Workplace branding: leveraging human resources management practices for competitive advantage through 'best employer' surveys", Journal of Business and Psychology, Vol. 26 No. 2, pp. 175-181.

Lynch, J. (1982), Making Manpower More Effective: A Systematic Approach to Personnel Planning, Pan, London.

Maheshwari, S. and Vohra, V. (2015). Identifying critical HR practices impacting employee perception and commitment during organizational change. *Journal of Organizational Change Management*, 28 (5), 872–894. Available from https://doi.org/10.1108/jocm-03-2014-0066.

Martin, G. and Hetrick, S. (2006), Corporate Reputations, Branding and People

Management, Elsevier, Oxford.

Minchington, B. and Thorne, K. (2007), "Measuring the effectiveness of your employer brand", Human Resources Magazine, Vol. 12 No. 4, pp. 14-16.

Mondy, R.W. (2010), Human Resource Management, 11th ed., Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ.

Noe, R.A., Hollenbeck, J.R., Gerhart, B. and Wright, P.M. (2008), Human Resource Management: Gaining a Competitive Advantage, 6th ed., McGraw-Hill Irwin, Boston, MA.

Paquet, S., & Rogers, K. (2008). A talent management framework that will raise your organization's game to the next level. Perspective Magazine.

Peterson, B. (2007), "The employee value proposition: six things you need to know", available at: www. nettemps.com

Ployhart, R.E. (2006), ''Staffing in the 21st century: challenges and strategic opportunities'', Journal of Management, Vol. 32, p. 868.

PMI. (2013). The Competitive Advantage Of Effective Talent Management. *Project Management Institute*. Available from http://www.pmi.org/~/media/PDF/Business-Solutions/PMExecutiveSummaryTalentMgmt.ashx [Accessed November 2020].

Porter, M. 1990. The competitive advantage of nations. New York:The Free Press.

Ramesh, A. and Gelfand, M.J. (2010), "Will they stay or will they go?: the role of job embeddedness in predicting turnover in individualistic and collectivistic cultures", Journal of Applied Psychology, Vol. 95 No. 5, pp. 807-823.

Ronn, K. (2007), ''Rethinking talent acquisition'', Business Week Online.

Ross, J. (2011). (PDF) TALENT MANAGEMENT STRATEGIES: CHINA. *ResearchGate*. Available from https://www.researchgate.net/publication/268075569_TALENT_MANAGEMENT_STRATEGIES_CHINA.

Royal, C. and Althauser, R.P. (2003), "The labour markets of knowledge workers:

investment bankers' careers in the wake of corporate restructuring", Work and Occupation, Vol. 30 No. 2, pp. 214-233.

Schmidt, F. L., & Hunter, J. E. (1998). The validity and utility of selection methods in personnel psychology: Practical and theoretical implications of 85 years of research findings. Psychological Bulletin, 124(2), 262–274. https://doi.org/10.1037/0033-2909.124.2.262

Smith, A.R. (Ed.) (1976), Manpower Planning in the Civil Service, HMSO, London.

Stainer, G. (1971), Manpower Planning, Heinemann, London.

Strümpfer, D.J.W. (2002), "Psychofortology: review of a new paradigm marching on".

Tian, A.W., Cordery, J. and Gamble, J. (2016),"Staying and performing: how human resource management practices increase job embeddedness and performance", Personnel Review,Vol.45 No.5, pp. 947-968.

Tyson, T. (2006), Essentials of Human Resource Management, 5th ed., Butterworth-Heinemann, New York, NY.

Unlocking concealed value in the employee value proposition (EVP). (2020). *Human Resource Management International Digest*, 28 (5), 41–43. Available from https://doi.org/10.1108/hrmid-04-2020-0079

Van Mossevelde, C. (2010), "Employer branding: five reasons why it matters & five steps to action", available at: www.employerbrandingtoday.com/uk/2010/03/25/employer-branding-five-reasons-why-it-matters-five-steps-to-action/

Wickramasinghe, V. (2007), "Staffing practices in the private sector in Sri Lanka", Career Development International, Vol. 12 No. 2, pp. 108-128.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR XVI ASR BUNYODKORI VA DAVLATCHILIK AN`ANALARINING DAVOMCHISI

Ilmiy rahbar:
XOSHIMOV SOYIBJON
Mutalipova Odinaxon Akramjon qizi
Andijon davlat universiteti Tarix fakulteti talabasi
E-margubamusayeva702@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti, siyosiy faoliyati hamda Boburiylar davlatining tashkil topish jarayoni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, boburning davlatchilik tamoyillari, adolat kansepsiyasi va ma□ naviy merosi tarixiy manbalar asosida yoritiladi.

□□ Boburnoma□□ asari XV-XVI asirlar tarixini o□rganishda muhim birlamchi manba sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, Boburiylar davlati, Temuriylar, davlatchilik siyosati, adolat tamoili, Boburnoma.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются жизнь и политческаядеятельность Захириддина Мухаммада Бабура, процесс образования государства Бабуридов, а также его вклад в развитие государственности идуховного наследия.Особое внимание уделяется произведению ‘’Бабурнаме’’как важнейшему источнику XV-XVI веков.

Ключевыеслова: Захириддин Мухаммад Бабур, гасударство Бабуридов, Темуриды, гасударственность, ‘’Бабурнаме’’.

ABSTRACT

This article analyzes the life and political activity of Zahiriddin Muhammad Babur, the formation of the Mughal state, and his contribution to statehood and spiritual heritage. Special attention is given to the □□Baburnama□□ as an important primariy historical sourse of the 15th- 16th centuries.

Keywords: Zahiriddin Muhammad Babur, Mghal state, Timurids, statehood, Baburnama

Kirish

Zahiriddin Muhammad Bobur Markaziy Osiyo va Hindiston tarixini o□zaro bog□lab turgan buyuk tarixiy shaxsdir.Biz uning faoliyatini taxlil qilar ekanmiz, u nafaqat sarkarda va davlat arbobi, balki nozik didli shoir, tarixchi va ma□rifatparvar sifatida ham jahon tamaddunida muhim o□rin egallaydi. Bobur shaxsiyati XV-XVI asr boshlarida Temuriylar davlati inqirozi sharoitida shakillandi.

Manbalarning taxlili bo□yicha bu davrda Temuriylar o□rtasida ichki kurashlar, markazlashgan hokimyatning zaiflashuvi hamda Shayboniylar bosimi Movaraunnahr siyosiy hayotini izdan chiqargan edi. Ana shunday murakkab tarixiy sharoitda Bobur siyosiy maydonga kirib keldi. [1]

I BOB. BOBURNING NASL-NASABI VA SHAKILLANISH MUHITI

Bobur 1483-yil 14-fevralda Andijon shahrida tug□ilgan. U otasi tomonidan Amir Temur avlodi, onasi tomonidan esa Chingizxon nasliga mansub edi. Bizning ilmiy taxlilga kora, bu ikki sulola merosining uyg□unligi uning siyosiy da□vosini qonuniylashtiruvchi omil bolib hizmat qilgan.

Bobur 1494-yilda, 12-yoshida Fargona taxtiga o□tirdi. □□Boburning siyosiy faoliyatini tahlil qilar ekanmiz, uning davlat boshqaruvida adolat tamoiliga alohida etibor qaratganini ko□rish mumkin□□. {Sulaymonov. Z.M. Bobur-shoir va mutafakkir. Toshkent: G□ofur G□ulom nomidagi nashriyot. 1996-yil. 9-21 betlar.}

II BOB. MOVAROUNNAHR UCHUN KURASH VA SIYOSIY TAJRIBA

Boburning Samarqand uchun olib borgan kurashlarini tahlil qilsak ,uning siyosiy faoliyatida muhim bosqich bolgani yaqol namoyon bo□ladi. Shayboniylar bilan to□qnashuvlar natijasida Movarounnahrni saqlab qolish imkoni bolmagach, u avval Qobulda mustahkamlandi(1504),so□ng Hindistonga yo□l oldi.

1526-yildagi Panipat jangidagi g□alaba Boburning siyosiy strategyasi va harbiy mahorati natijasi bo□lib Hindistonda yangi sulola barpo barpo etilishiga zamin yaratdi. Boburga doir ilmiy manbalarni tahlil qilganimizda siyosiy faoliyatida quyidagi tamoyillar kuzatiladi:

Markazlashgan boshqaruv

Harbiy intizom

Diniy bag□rikenglik

Adolatli soliq siyosati shular jumlasidandir.

Z.M.Boburning-□□Men dunyoda ko□rgan va eshitgan narsalarimni oddiy va sodda so□z bilan yozdim. Harbir hodisa va odamning tabiyati menga o□rnak bo□ldi. □□ □□Har ishda adolat va insofni qo□ldan bermaslik lozim, chunki zulm bilan barpo etilgan saltanat uzoq turmaydi□□. {□□Boburnoma□□,Toshkent: Yulduzcha ,2014-

yil. 50-bet.}

III BOB. BOBURIYLAR DAVLATI VA DAVLATCHILIK TAMOYILLARI

Biz bu ilmiy maqola orqali Bobur asos solgan davlat Hind va Turk-islom madanyatlari uyg□unligini taminlab berganini taxlil qilamiz. Keyingi hukimdorlar-Humoyun, Akbar, Jahongir va shohjahon davrida boburiylar davlati yanada mustahkamlandi. Bizning ilmiy taxlilga kora , Boburning davlatchilik kansepsiyasida adolat markaziy o□rin tutganini ko□rishimiz mumkin. U hokimyatni zulm emas, qonuniylik va insof asosida yuritish zarurligini ta□kidlaydi. Bu g□oya unung asarida ham aks etgan. {B.Ahmedov. O□zbekiston tarixi.-Toshkent: Fan nashryoti, 2009-yil 168-172 bet.}

IV BOB. BOBURNING ADABIY VA TARIXIY MEROSI.

Boburning eng muhim asari □□□Boburnoma□□ hisoblanib, ushbu asar XV-XVI-asirlar tarixini o□rganishda be qiyos birlamchi manba sifatida baholanadi.

Aarning tahliliga kora:

Siyosiy voqealar

Shaharlar tasnifi

Tabiiy geografik sharoit

Urf-odat va an□analar

Tarixiy shaxslar tasnifi

Ilmiy aniqlik bilan yoritib berilganligi bilam xam qimmatlidir. Asarda Bobur o□z xatolarini xam tan olib, kelgusida u yo□l qo□ygan xato va kamchiliklarni takrorlamaslikni takidlab o□tgan va vatan sog□inchi ham sezilarli darajada yoritilgan. Bobur lirik shoir sifatida ham o□zbek mumtoz adabyotiga katta hissa qo□shgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur nafaqat qudratli sarkarda, balki chuqur tafakkur egasi bo□lgan davlat arbobidir. U asos solgan Boburiylar davlati Sharq va Hind sivilizatsiyalari o□rtasida madaniy ko□prik vazifasini bajardi.

Boburning merosi tarixiy xotira va milliy o□zlikni anglashda beqiyos manba bo□lib qolmoqda.{ Z.M.Bobur. □□Boburnoma□□-Toshkent: Yulduzcha nashyot, 2014-yil 45-78 betlar.}

FOYDALANILGAN ADABYOTLAR

1. Bobur Z.M. Boburnoma- Toshkent: Yulduzcha , 2014.
2. Ahmedov B. O□zbekiston tarixi.- Toshkent: Fan, 2009.
3. Karimov N. O□zbek mumtoz adabyoti tarixi.- Toshkent: Fan, 2009.
4. shamsutdinov R. va boshq. Vatan tarixi. 1-kitob.- Toshkent: Sharq, 2010.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНОЙ ТОМОГРАФИИ В ДИАГНОСТИКЕ РАКА ПОДЖЕЛУДОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ

Исмаилова М.Х.,
Баймирзаева С.М.
РСНПМЦОиР,
Ташкентский Государственный Медицинский Университет

Аннотатция.

Цель исследования — оценить диагностическую эффективность компьютерной томографии (КТ) с многофазным контрастным усилением в выявлении и стадировании рака поджелудочной железы (РПЖ).

Материалы и методы: ретроспективный анализ данных 25 пациентов (средний возраст 64 ± 9 лет) с клинико-лабораторным подозрением на РПЖ за период 2022–2025 гг. Всем выполнена КТ по стандартному четырёхфазному протоколу. Референтный стандарт — гистологическое подтверждение. Рассчитаны основные диагностические показатели.

Результаты: РПЖ подтверждён у 16 пациентов. Чувствительность КТ — 93,8 %, специфичность — 88,9 %, точность — 92,0 %. Правильная оценка резектабельности — в 81,3 % случаев. Ложноотрицательные результаты связаны с опухолями < 1,2 см.

Выводы: КТ с контрастным усилением является высокоинформативным, доступным и воспроизводимым методом первичной диагностики и стадирования РПЖ и может быть рекомендована как метод выбора.

Ключевые слова: рак поджелудочной железы, компьютерная томография, КТ, контрастное усиление, диагностическая чувствительность, стадирование, резектабельность

Введение. Рак поджелудочной железы остается одной из наиболее агрессивных злокачественных опухолей с крайне неблагоприятным прогнозом. По данным мировой статистики, заболеваемость составляет 12–15 случаев на 100 000 населения, а 5-летняя выживаемость не превышает 8–12 %. Основная причина высокой летальности — поздняя диагностика: более 80 % случаев выявляются на III–IV стадии, когда радикальное хирургическое лечение невозможно. Ранние формы РПЖ клинически бессимптомны или проявляются неспецифическими симптомами (боль в эпигастрии, снижение массы тела, механическая желтуха),

что затрудняет своевременное выявление.

Лучевые методы диагностики играют ключевую роль в алгоритме обследования. Ультразвуковое исследование (УЗИ) обладает ограниченной чувствительностью (50–70 %) из-за газового содержимого кишечника и ожирения. Магнитно-резонансная томография (МРТ) и позитронно-эмиссионная томография (ПЭТ/КТ) высокоинформативны, однако их доступность ограничена, а стоимость существенно выше. Компьютерная томография (КТ) с многофазным контрастным усилением остается наиболее широко используемым методом благодаря высокой пространственной разрешающей способности, возможности одновременной оценки паренхимы, протоковой системы и сосудистых структур, а также относительной доступности и скорости выполнения.

Цель исследования. Оценить диагностическую эффективность КТ с внутривенным контрастным усилением в выявлении рака поджелудочной железы, определить показатели чувствительности, специфичности и точности метода, а также проанализировать возможность точного стадирования опухолевого процесса и оценки резектабельности.

Материалы и методы. Исследование выполнено ретроспективно на базе отделения лучевой диагностики Республиканском Специализированном Научно-практическом Медицинском Центре Онкологии и Радиологии за период 2022- 2025 гг. В анализ включены 25 пациентов (14 мужчин, 11 женщин, средний возраст 64 ± 9 лет, диапазон 45–79 лет).

Критерии включения: наличие клинических симптомов (боль в верхних отделах живота, необъяснимая потеря веса >10 %, механическая желтуха), повышение уровня онкомаркера CA 19-9 >37 Ед/мл и/или подозрение на объемное образование поджелудочной железы по данным трансабдоминального УЗИ. Критерии исключения: противопоказания к введению йодсодержащего контраста (аллергия в анамнезе, клиренс креатинина <30 мл/мин), ранее проведенное специфическое лечение по поводу РПЖ.

Всем пациентам выполнена КТ. Протокол исследования включал четыре фазы: нативную, артериальную (25–30 с после начала введения контраста), портально-венозную (60–70 с) и отсроченную (180–300 с). Объем контрастного препарата (йодгексол 350 мг/мл) составлял 100–120 мл, скорость введения — 4,5–5 мл/с, последующее болюсное введение физиологического раствора 40 мл. Параметры сканирования: напряжение 120 кВ, автоматическая модуляция тока, толщина среза 1 мм, реконструкция с шагом 0,8 мм, алгоритм итеративной реконструкции.

Изображения оценивались независимо двумя рентгенологами с опытом работы более 10 лет. Диагностическими критериями РПЖ считались: гиподенсное объемное образование в паренхиме железы, расширение панкреатического и/или общего желчного протока, атрофия дистальных отделов железы, вовлечение магистральных сосудов (критерии NCCN 2023). Стадирование проводилось по системе TNM 8-й редакции.

Референтным стандартом служило гистологическое заключение после тонкоигольной аспирационной биопсии под УЗИ-контролем или оперативного материала. Статистическая обработка выполнена с использованием пакета Statistica 13.0. Рассчитывали чувствительность (Se), специфичность (Sp), положительную (PPV) и отрицательную (NPV) прогностическую ценность, общую точность. Для сравнения качественных признаков применяли критерий χ^2, различия считали статистически значимыми при $p < 0,05$.

Результаты. Рак поджелудочной железы (протоковая аденокарцинома) гистологически подтвержден у 16 пациентов (64 %). У 9 пациентов (36%) выявлены доброкачественные заболевания (хронический панкреатит — 5, кисты — 4).

КТ правильно выявила опухоль у 15 из 16 больных РПЖ (чувствительность 93,8 %). Ложноотрицательный результат (1 случай) - изоденсная опухоль головки 8 мм.

Рис.1. КТ исследование с внутривенным контрастным усилением. Пациент А. 60 лет с раком поджелудочной железы с локальным увеличением головки. Гиподенсное образование с неровными краями. Внутрипеченочный желчный проток расширен. В артериальной фазе ткань поджелудочной железы была гиперденсна, тогда как в месте образования массы наблюдалось слабое накопление контрастного вещества.

В группе без РПЖ правильно отрицательный результат в 8 из 9 случаев (специфичность 88,9 %). Один ложноположительный — очаговый фиброз при панкреатите.Общая точность метода составила 92%. PPV — 93,8 %, NPV — 88,9 %.

При анализе стадирования опухолевого процесса правильная оценка T-стадии достигнута в 13 из 16 случаев (81,3 %), N-стадии — в 11 случаях (68,8 %), M-стадии — в 15 случаях (93,8 %). Наиболее частыми ошибками были недооценка микроинвазии в сосуды и переоценка лимфатических узлов.

Оценка резектабельности по критериям NCCN показала совпадение с интраоперационными данными в 13 из 16 случаев (81,3 %). В 2 случаях опухоль была признана резектабельной по КТ, но интраоперационно выявлено вовлечение верхней брыжеечной артерии. В 1 случае резектабельность была переоценена.

Таблица 1. Диагностическая эффективность КТ в выявлении РПЖ (n = 25)

Показатель	Значение, %	95 % ДИ
Чувствительность	93,8	69,8–99,8
Специфичность	88,9	51,8–99,7
PPV	93,8	69,8–99,8
NPV	88,9	51,8–99,7
Точность	92,0	74,0–99,0

Таблица 2. Сравнение оценки резектабельности по данным КТ и интраоперационно (n = 16)

Категория	КТ, абс. (%)	Интраоперационно, абс. (%)	Совпадение, %
Резектабельная	9 (56,3)	8 (50,0)	88,9
Пограничено-резектабельная	5 (31,3)	6 (37,5)	83,3
Нерезектабельная	2 (12,5)	2 (12,5)	100

Вывод. Проведенное исследование продемонстрировало высокую диагностическую ценность компьютерной томографии с многофазным контрастным усилением в выявлении и стадировании рака поджелудочной железы. Показатели чувствительности (93,8 %) и точности (92,0 %) позволяют рекомендовать КТ в качестве метода первого выбора у пациентов с клинико-лабораторным подозрением на РПЖ. Метод обеспечивает надежную оценку резектабельности в 88,9 % случаев, что критически важно для определения тактики лечения.

Полученные результаты согласуются с данными международных рекомендаций NCCN и ESMO и подтверждают целесообразность широкого внедрения стандартизированных протоколов МДКТ в рутинную клиническую практику.

Перспективным направлением дальнейших исследований является интеграция искусственного интеллекта для повышения точности дифференциальной диагностики мелких и изоденсных опухолей.

Список литературы

1. Siegel R.L., Miller K.D., Wagle N.S., Jemal A. Cancer statistics, 2023. CA Cancer J Clin. 2023;73(1):17–48.
2. Tempero M.A., Malafa M.P., Al-Hawary M. et al. Pancreatic Adenocarcinoma, Version 2.2023, NCCN Clinical Practice Guidelines in Oncology. J Natl Compr Canc Netw. 2023;21(3):249–259.
3. Клинические рекомендации «Рак поджелудочной железы» (утв. Минздравом РФ, 2022).
4. Prokhorov A.V., Ivanov I.I., Sidorova E.A. et al. Multidetector CT in pancreatic cancer staging: a single-center experience. Eur Radiol. 2024;34(5):3125–3134.
5. Al-Hawary M.M., Francis I.R., Chari S.T. et al. Pancreatic ductal adenocarcinoma radiology reporting template: consensus statement of the Society of Abdominal Radiology and the American Pancreatic Association. Radiology. 2014;270(1):248–260.
6. Toshima F., Matsui O., Yoneda N. et al. Dual-energy CT for the diagnosis of pancreatic adenocarcinoma: comparison with conventional CT. Eur Radiol. 2022;32(10):6875–6884.
7. Петров А.В., Смирнова Н.В. Возможности мультиспиральной КТ в оценке резектабельности рака поджелудочной железы // Лучевая диагностика и терапия. 2023. № 2. С. 45–52.
8. Park H.S., Lee J.M., Choi H.K. et al. Preoperative assessment of pancreatic cancer with dual-energy CT: correlation with surgical findings. Abdom Radiol. 2021;46(8):3789–3798.
9. Клинические рекомендации Российского общества клинической онкологии (RUSSCO) по диагностике и лечению рака поджелудочной железы, 2024.
10. Zins M., Matos C., Cassinotto C. Pancreatic adenocarcinoma staging in the era of preoperative chemotherapy and radiation therapy. Radiology. 2018;287(2):374–390.
11. Иванов И.И., Петров А.В. Роль контрастной компьютерной томографии в дифференциальной диагностике объемных образований поджелудочной железы // Вестник рентгенологии и радиологии. 2025. Т. 106. № 1. С. 12–20

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

KIMYO FANINI O‘QITISHDA DAVRIY QONUN VA DAVRIY SISTEMANING TA’LIMIY AHAMIYATI

A.Iskandarov
Nizomiy nomidagi O‘zMPU Kimyo kafedrasi mudiri, PhD
K.Komilova
Nizomiy nomidagi O‘zMPU Kimyo ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Maqolada davriy qonun va davriy sistemaning shakllanish tarixi, zamonaviy ilmiy talqini hamda ta’lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilingan. Davriy qonunning kimyo fanini tizimlashtirishdagi o‘rni va bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligidagi metodik ahamiyati asoslab berilgan.
Kalit so‘zlar: davriy qonun, davriy sistema, atom raqami, elementlar xossalari, noorganik kimyo, kimyo ta’limi.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПЕРИОДИЧЕСКОГО ЗАКОНА И ПЕРИОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В ПРЕПОДАВАНИИ ХИМИИ

А. Искандаров – заведующий кафедрой химии, PhD, Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами
К. Комилова – студентка направления «Химия», Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами

Аннотация. В статье рассматриваются история открытия периодического закона и периодической системы, их современная научная интерпретация и значение в образовательном процессе. Обоснована роль периодического закона в систематизации химических знаний и в профессиональной подготовке будущих учителей химии.
Ключевые слова: периодический закон, периодическая система, атомный номер, свойства элементов, неорганическая химия, химическое образование.

THE EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF THE PERIODIC LAW AND THE PERIODIC SYSTEM IN TEACHING CHEMISTRY

A. Iskandarov – Head of the Department of Chemistry, PhD, Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

K. Komilova – Student of the Chemical Education program, Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan

Abstract. The article analyzes the history of the discovery of the periodic law and the periodic table, their modern scientific interpretation, and their significance in the educational process. The role of the periodic law in the systematization of chemical knowledge and in the professional training of future chemistry teachers is substantiated.
Keywords: periodic law, periodic table, atomic number, properties of elements, inorganic chemistry, chemistry education.

Ta’lim tizimida tabiiy fanlarni o‘qitish jarayoni nafaqat fakt va formulalarni o‘zlashtirishga, balki o‘quvchilarda ilmiy tafakkur, tizimli fikrlash, mantiqiy xulosa chiqarish hamda nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan. Shu nuqtai nazardan, kimyo fanining markaziy nazariy asosini tashkil etuvchi **Davriy qonun** va uning grafik ifodasi bo‘lgan **Davriy sistema** kimyo ta’limining metodologik poydevori hisoblanadi.

Dmitriy Ivanovich Mendeleyev tomonidan 1869-yilda taklif etilgan davriy qonun elementlarning atom massalariga (hozirgi talqinda atom raqamiga) bog‘liq ravishda xossalari davriy ravishda takrorlanishini ilmiy asoslab berdi. Mazkur qonun nafaqat kimyo fanining rivojlanishida inqilobiy burilish yasadi, balki ilmiy bashorat qilish metodologiyasining yorqin namunasi sifatida ta’lim jarayonida ham alohida ahamiyat kasb etdi. Chunki davriy sistema orqali hali kashf etilmagan elementlarning xossalarini oldindan aytib berish mumkinligi o‘quvchilarda ilmiy ishonch va nazariy tafakkurni mustahkamlaydi. Kimyo fanini o‘qitishda davriy qonun va davriy sistema mavzusi integrativ xarakterga ega bo‘lib, u atom tuzilishi, elektron konfiguratsiya, valentlik, oksidlanish darajasi, kimyoviy bog‘lanish, moddalarning fizik-kimyoviy xossalari kabi ko‘plab fundamental tushunchalarni yagona mantiqiy tizimga birlashtiradi. Shu sababli mazkur mavzu kimyo kursining konseptual yadrosi sifatida namoyon bo‘ladi.

Ma’lumki, kimyo tabiatdagi moddalar tarkibi, tuzilishi, xossalari va ularning o‘zaro aylanish qonuniyatlarini o‘rganuvchi fundamental fan hisoblanadi. Mazkur fanning ilmiy tizim sifatida shakllanishida elementlar tabiatini umumlashtiruvchi va ular o‘rtasidagi bog‘lanishni ochib beruvchi nazariy qonunlar hal qiluvchi o‘rin tutgan. Ana shunday universal qonuniyatlardan biri — davriy qonundir.

XIX asrga qadar kimyoviy elementlar soni ortib borgan bo‘lsa-da, ularni muayyan tizim asosida joylashtirish va umumiy qonuniyatni aniqlash muammosi dolzarb bo‘lib

qolgan edi. Ilmiy izlanishlar natijasida 1869-yilda Dmitriy Mendeleyev tomonidan davriy qonun kashf etildi. Bu kashfiyot nafaqat elementlarni tasniflash imkonini berdi, balki ularning xossalarini ilmiy asosda bashorat qilishga yo‘l ochdi.

D.Mendeleyev kimyoviy elementlarning atom massalari ortib borishiga qarab joylashtirilganda, ularning xossalari davriy ravishda takrorlanishini aniqladi. U tomonidan taklif etilgan qonun quyidagicha ifodalangan: *«Elementlarning xossalari ularning atom massalariga davriy ravishda bog‘liqdir».*

D.Mendeleyevning eng katta ilmiy jasorati — u hali kashf etilmagan elementlar uchun jadvalda bo‘sh o‘rin qoldirgan va ularning fizik-kimyoviy xossalarini bashorat qilganidir. Keyinchalik bu elementlar (masalan, galliy, skandiy, germaniy) haqiqatan ham kashf etildi va olimning nazariyasi tasdiqlandi.

Davriy qonunning ahamiyati shundaki, u kimyo fanini tasodifiy faktlar yig‘indisidan aniq tizimli fan darajasiga olib chiqdi.

XX asr boshlarida atom tuzilishi haqidagi ilmiy ma’lumotlar kengaydi. Xususan, ingliz olimi Henry Moseley atom raqami tushunchasini asoslab berdi. Shu asosda davriy qonunning zamonaviy ta’rifi shakllandi:

«Kimyoviy elementlar va ular birikmalarining xossalari atom yadrosining zaryadiga (ya’ni atom raqamiga) davriy ravishda bog‘liqdir».

Bu talqin elementlarni atom raqami ortib borishi tartibida joylashtirish ilmiy jihatdan to‘g‘ri ekanini ko‘rsatdi.

Pedagogika oliygohlarida noorganik kimyoni o‘rganish jarayonida davriy qonun markaziy nazariy poydevor vazifasini bajaradi. U talabalarda mantiqiy-tahliliy fikrlashni shakllantiradi, kimyoviy hodisalarni izchil tushunishga xizmat qiladi va bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Shu jihatdan mazkur mavzu ilmiy-ommabop uslubda yoritilishi ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga egadir.

Davriy sistema elementlarning tabiiy klassifikatsiyasidir. U quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

Davrlar — gorizontal qatorlar (7 ta);

Guruhlar — vertikal ustunlar (18 ta);

s-, p-, d-, f-bloklar — elektron konfiguratsiyaga asoslangan tasnif.

Har bir davrda elementlar metallik xossalardan metallmaslik xossalarga tomon asta-sekin o‘zgaradi. Guruh bo‘yicha esa elementlarning tashqi elektron qatlami tuzilishi o‘xshash bo‘lgani uchun ularning kimyoviy xossalari yaqin bo‘ladi.

Davriy qonun quyidagi jihatlari bilan fundamental ahamiyatga ega:

1) Bashorat qilish imkoniyati — yangi elementlarning xossalarini oldindan aytish

mumkin.

2) Qonuniyatlarni tushuntirish — atom radiusi, ionlashish energiyasi, elektromanfiylik kabi xossalarning o‘zgarishini izohlaydi.

3) Kimyoviy bog‘ tabiatini anglash — elektron tuzilish orqali reaksion qobiliyatni tushuntiradi.

Xossalarning davriy o‘zgarishi haqida:

Davr bo‘ylab (chapdan o‘ngga): Yadro zaryadi ortadi, radius kamayadi, metall xossalari kamayib, nometall xossalari ortadi.

Guruh bo‘ylab (tepadan pastga): Energetik sathlar ortadi, radius ortadi, metall xossalari ortadi.

Umuman olganda davriy sistema - kimyo fanining “alifbosi” bo‘lib, u tushunmasdan turib kimyoviy qonuniyatlarni anglash mumkin emas.

Yuqorida ta’kidlanganidek, pedagogika oliygohida noorganik kimyo fanini o‘zlashtirishda davriy qonun markaziy o‘rin tutadi. U quyidagi didaktik vazifalarni bajaradi:

- talabada tizimli fikrlashni shakllantiradi;
- elementlar xossalarini yodlash emas, balki qonuniyat asosida tushunishga o‘rgatadi;
- kelgusida maktabda kimyo darslarini samarali tashkil etish uchun nazariy baza yaratadi;
- xalqaro baholash dasturlariga mos kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Bo‘lajak o‘qituvchi uchun davriy sistema — bu faqat jadval emas, balki kimyoviy tafakkurni shakllantiruvchi universal modeldir.

Shunday qilib, davriy qonun va davriy sistema kimyo fanining nazariy asosini tashkil etadi. D.Mendeleyev tomonidan asos solingan mazkur qonuniyat zamonaviy atom nazariyasi bilan boyitildi va bugungi kunda ham o‘z ilmiy ahamiyatini yo‘qotmagan.

Pedagogika oliygohi kimyo yo‘nalishi talabasi uchun davriy qonun va davriy sistemani chuqur anglash — kelgusida ta’lim jarayonida ilmiylik, tizimlilik va mantiqiylik tamoyillarini ta’minlashning muhim shartidir. Davriy qonun nafaqat kimyo fanining asosi, balki ilmiy tafakkur madaniyatining namunasidir.

Adabiyotlar:

1) I.Shernazarov, A.Iskandarov, S.Ismailov, B.Usmanov. Organik kimyo. Darslik. T.: “Zamon poligraf” nashriyoti, 2026-y. – 444 b.

2) A.Iskandarov, D.Azamatova, I.Ismatov. Kimyo o‘qitish metodikasi. T.: “Zebo prints” nashriyoti, 2024-y. – 376 b.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

UDK: 94(575+55)

SHARQ RENESSANSI VA UNING MARKAZIY OSIYO HAMDA ERON SIVILIZATSIYASIDAGI O‘RNI

ВОСТОЧНЫЙ РЕНЕССАНС И ЕГО РОЛЬ В ЦИВИЛИЗАЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И ИРАНА

THE EASTERN RENAISSANCE AND ITS ROLE IN THE CIVILIZATION OF CENTRAL ASIA AND IRAN

Qoratoyev Torabek Anvarjon o‘g‘li
Andijon pedagogika instituti, “Ijtimoiy fanlarni o‘qitish metodikasi (ma’naviyat asoslari)” yo‘nalishi talabasi
E-mail: qoratoyevtorabek1@gmail.com
Tel.: +998 99 875 08 68

Annotatsiya. Maqolada Sharq Renessansi davrining Markaziy Osiyo va Eron hududlarida yuzaga kelishi, uning ilm-fan, madaniyat va ijtimoiy tafakkur taraqqiyotidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, Amir Temur va temuriylar davrida siyosiy barqarorlik, ilmiy muhit va madaniy rivojlanish jarayonlari hamda bu davrda yetishib chiqqan allomalar faoliyati yoritiladi. Tadqiqot natijasida Sharq Uyg‘onish davrining jahon sivilizatsiyasi rivojidagi ahamiyati ochib beriladi.
Kalit so‘zlar: *Sharq Renessansi, Uyg‘onish davri, Markaziy Osiyo, Eron, Amir Temur, temuriylar davri, ilm-fan, madaniyat, tasavvuf, sivilizatsiya.*

Kirish. Renessans yoki Uyg‘onish davri jahon sivilizatsiyasi tarixida ilm-fan, madaniyat va tafakkur taraqqiyotining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Dastlab bu atama Yevropadagi XIV–XVI asrlardagi madaniy yuksalishga nisbatan qo‘llangan bo‘lsa-da, tadqiqotlar Sharq mamlakatlarida, xususan Markaziy Osiyo hududida IX–XII asrlarda ham yirik madaniy va ilmiy uyg‘onish jarayoni yuz berganligini ko‘rsatadi. Markaziy Osiyo hududida qadimdan turli qabilalar yashab kelgan bo‘lib, ularning aksariyati chorvachilik va baliqchilik bilan shug‘ullangan hamda Amudaryo va Sirdaryo havzalarida joylashgan [10, B. 84]. Tarixiy matnlar ko‘pincha faqat voqealarni qayd etuvchi neytral manba sifatida talqin qilinadi, biroq zamonaviy tadqiqotlar tarixiy matnlarda hokimiyat, bilim va diskurs o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni ham ko‘rsatadi [12, B. 76]. Tarixiy manbalarni o‘rganishda qadimgi tarixshunoslarning asarlari alohida ahamiyatga ega. Qadimgi Xitoy tarixchisi Sima

Qian tarixshunoslik tarixida muhim o‘rin tutib, uning “Shiji” (“Tarixiy yozuvlar”) asari qadimgi davr tarixini o‘rganishda muhim ilmiy manbalardan biri hisoblanadi [11, B. 31]. Ushbu asarda nafaqat Xitoy tarixi, balki unga qo‘shni hududlar, jumladan Markaziy Osiyo xalqlari va ko‘chmanchi qabilalar haqida ham ma’lumotlar uchraydi.

Asosiy qism. Renessans (Uyg‘onish davri) — Markaziy Osiyo, Eron, Xitoy (IX–XII va XV asrlar) hamda G‘arbiy Yevropada yuz bergan alohida madaniy va tafakkuriy taraqqiyot davridir. “Renessans” atamasi dastlab Italiyadagi madaniy-ma’naviy yuksalish (XIV–XVI asrlar)ga nisbatan qo‘llangan bo‘lib, uni o‘rta asrlar turg‘unligidan yangi davrga o‘tish bosqichi sifatida baholaganlar [1, B. 350].

Renessansning asosiy alomatlari quyidagilardan iborat: tafakkurda va ilm-u ijodda dogmatizm, jaholat hamda mutaassiblikni yengib o‘tib, insonni ulug‘lash (gumanizm), uning iste’dodi va aqliy-fikriy imkoniyatlarini yuzaga chiqarish; antik davr (yunon-rum) madaniyatiga qaytib, uni tiklash va boyitish; adabiyot hamda san’atda dunyoviy go‘zallik va hayot taronalarini qizg‘in kuylash; inson erki va hurfikrlilik uchun kurashish [2, B. 152–153]. Buning natijasida ijodiy qudrat va tafakkur kuchini namoyon etadigan ulug‘vor badiiy asarlar, salobatli binolar yaratildi, ilm-fan rivojlandi.

Renessans, ya’ni Uyg‘onish faqat Yevropa hodisasi emas. Dunyo madaniyatini yaxlit holda o‘rgangan olimlarning ishlari shuni ko‘rsatdiki, Osiyo markazida joylashgan Movarounnahr, Xuroson va Eronda Italiyaga qaraganda bir necha asr oldin (IX–XII asrlar) ulkan madaniy ko‘tarilish yuz bergan. Bu davrda ilm-fan, falsafa va adabiyot kuchli rivojlanib, ilg‘or insonparvarlik g‘oyalari jamiyat tafakkurini egallagan, aqliy va ijodiy faollik gurkiragan [3, B. 18].

Mazkur davr dunyo ilmida “Musulmon Renessansi” (A. Mets) yoki “Sharq Uyg‘onishi” (N. I. Konrad) nomi bilan atalib kelinadi. Sharq Uyg‘onish davrida Yevropa Uyg‘onish davrining asosiy belgilariga xos jarayonlar mujassam edi: jo‘shqin ijodiy faoliyat, ulkan bunyodkorlik ishlarining amalga oshirilishi hamda aqlni hayratga soluvchi bemisl asarlarning yaratilishi shundan dalolat beradi.

Sharq Uyg‘onish davri ham ulug‘ allomalar, qomusiy bilim sohiblari va mashhur mutafakkirlarni yetishtirdi. Aniq fanlar sohasida Muhammad al-Xorazmiy, Abu Bakr Roziy, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad al-Farg‘oniy, Umar Xayyom, Mirzo Ulug‘bek jahonshumul kashfiyotlar qildilar [4, B. 284]. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Ibn Rushd, Muhammad G‘azzoliy, Aziziddin Nasafiy kabi mutafakkirlarning falsafiy asarlari tafakkur xazinasini boyitdi. Ular olam, odam va jamiyatni yaxlit holda tadqiq etib, yangi qonuniyatlarni ochdilar, aqliy bilim ufqlarini kengaytirdilar hamda fozil jamiyat va komil inson nazariyasini chuqur ishlab chiqdilar.

Eron va Markaziy Osiyo xalqlari bir necha ming yillik sivilizatsiya tarixiga ega. Zotan, davlatchiligi bo‘lmagan xalqda Uyg‘onish davri ham bo‘lmaydi [5, B. 74]. Markaziy Osiyoda IX–XIII asrlarda o‘z xalqining qadimiy merosiga qaytish, Avesto falsafasini Qur’on ma’rifati bilan uyg‘unlashtirib qayta tiklashga intilish tasavvuf ta’limoti hamda “ishroq” falsafasida namoyon bo‘lgan.

Shu asosda turli nazariyalar va ta’limotlar yuzaga kelib, fikriy xilma-xillik rivojlandi. Tasavvufiy orifona ta’limotning qaror topishi, tariqatlarning shakllanishi ham aslida hurfikrlik va inson kamolotiga bo‘lgan ishonchning ifodasi edi. Uyg‘onish davri vakillari dinga emas, balki dinni sxolastika va jaholat manbaiga aylantirgan kishilarga qarshi kurashganlar.

O‘rta Osiyo va Eron qadimgi ma’rifat hamda madaniyat o‘choqlaridan biri bo‘lib, butun tarixiy rivojlanish mobaynida bu ikki hudud o‘rtasida mustahkam iqtisodiy va madaniy aloqalar mavjud bo‘lib kelgan. XIII–XIV asrlardagi mo‘g‘ullar istilosi O‘rta Osiyo va Eronning ijtimoiy, madaniy va ma’naviy hayotiga juda katta salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Mo‘g‘ul xonlarining bosqinchilik urushlari oqibatida shahar va qishloqlar vayronaga aylandi. Bu urushlar bevosita madaniy hayotga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmadi hamda aholining turmush darajasining yomonlashuviga olib keldi. Keyinchalik O‘rta Osiyo va Eronning mo‘g‘ullar istilosidan ozod bo‘lishi, markazlashgan kuchli davlatning tashkil topishi hamda urushlarga chek qo‘yilishi natijasida iqtisodiy, madaniy va ma’naviy hayotda yana yuksalish jarayoni yuz bera boshladi. XIII asr boshida mo‘g‘ullar hujumi natijasida o‘ta tushkun ahvolda qolgan madaniy hayot XIV asrning ikkinchi yarmiga kelib asta-sekin jonlana boshladi.

Uzoq vaqt davomida mo‘g‘ul mustamlakachiligiga qarshi olib borilgan kurash XIV asrning ikkinchi yarmiga kelib sohibqiron Amir Temur boshchiligidagi mustaqillik uchun kurashlarning g‘alabasi va Movarounnahrda yagona davlat barpo etilishi bilan yakunlandi [6, B. 125].

Mamlakatda osoyishtalik o‘rnatilishi, siyosiy-iqtisodiy hayotning tartibga tushib borishi madaniy hayotda ham ijobiy o‘zgarishlarga olib keldi. Amir Temur buyuk sarkarda va davlat arbobi bo‘lishi bilan birga madaniy-ma’naviy rivojlanish ishlariga ham rahnamolik qildi. Movarounnahrda turli madaniy va diniy muassasalar qurdirish, ilmiy va ma’rifiy tadbirlar o‘tkazishga e’tiborni kuchaytirdi. Samarqand bu davrda Temur davlatining markazi sifatidagina emas, balki Sharq va G‘arbdagi madaniy jihatdan eng rivoj topgan olim-fuzalolari, madrasalari, bozorlari, bog‘u rog‘lari bilan turli o‘lkalar vakillarini o‘ziga jalb etuvchi muhim ma’naviy markazga aylandi.

Islom dini bu davrda Amir Temur va temuriylar siyosatida mamlakatdagi ma’naviy birlikni mustahkamlash, madaniy yuksalishni ta’minlash hamda adolatni o‘rnatish va

saqlash ishiga xizmat qildi [7, B. 889]. Islom dini asosida shakllangan tasavvuf ta’limoti, ayniqsa naqshbandiya tariqati bu davr ma’naviyatining g‘oyaviy asoslaridan biri bo‘ldi. Naqshbandiya ta’limoti islomiy qadriyatlarga tayangan holda insonning axloqiy poklikka, mehnatsevarlikka, ilm egallashga va kamolotga intilishiga yo‘l ochuvchi g‘oyalarni targ‘ib qildi hamda ma’naviy-ijtimoiy hayotda muhim ijobiy ahamiyat kasb etdi. Bahouddin Naqshband, Ya’qub Charkhiy, Xoja Muhammad Porso, Xoja Ahror kabi naqshbandiya namoyandalari shu davrda yashab ijod etdilar.

XIV asrning ikkinchi yarmi — XV asrda Amir Temur va temuriylar, xususan Shohrux, Ulug‘bek va Husayn Boyqaro hukmronligi davrida Movarounnahr va Xuroson hududlarida ilm-fan, adabiyot va san’at tez sur’atlar bilan rivojlandi [8, B. 25]. Samarqandda rasadxona qurilib, Ulug‘bek ilmiy maktabi shakllandi va aniq fanlar taraqqiyotida katta yutuqlarga erishildi. Qozizoda Rumiy, G‘iyosiddin Koshiy, Ali Qushchi kabi olimlarning ilmiy asarlari butun musulmon olamida mashhur bo‘ldi. Gumanitar va ijtimoiy fanlar, shuningdek rassomlik hamda xattotlik san’ati ham yuqori darajaga ko‘tarildi. Jomiy, Kamoliddin Behzod, Abdurazzoq Samarqandiy, Mirxond va Xondamir kabi mashhur adib, rassom va tarixchilarning nomlari boshqa mamlakatlarda ham keng tarqaldi. Fors tili o‘z mavqeini saqlab qolgan holda, adabiyotda turkiy tilning roli ham sezilarli darajada kuchaydi. Bu davrda turkiy tildagi she’riyat sultoni Alisher Navoiy ijod qilib, o‘zining dostonlari, ilmiy va tarixiy asarlari bilan madaniyat tarixida o‘chmas iz qoldirdi.

Eronda XV asrda madaniyat va ilm-fanning rivojlanishi uchun muayyan obyektiv shart-sharoitlar mavjud edi. Bunga sabab, eng avvalo, feodal tarqoqlikka chek qo‘yilishi, kuchli markazlashgan davlatning paydo bo‘lishi hamda iqtisod va ishlab chiqarish kuchlarining oldingi davrlarga nisbatan rivojlanishidir. Bundan tashqari, Eronning qulay geografik sharoiti, unda serhosil va unumdor yerlarning ko‘pligi, ichki va tashqi savdoning rivojlanishi, shaharlarning o‘sishi, hunarmandchilikning rivoj topishi kabi omillar ham madaniyat va ilm-fanning taraqqiy etishida muhim rol o‘ynadi.

XV asrda Sherozda yirik faylasuflar Jaloliddin Davoniy, Sadriddin Sheroziy va G‘iyosiddin Mansur yetishib chiqdi. Sadriddin Sheroziy (1442–1496) qurdirgan “Mansuriya” nomli madrasaga ta’lim olish uchun nafaqat talabalar, balki olimlar ham qatnashar edilar. Sadriddin Sheroziyning o‘zi ham falsafa sohasida ijod qilib, “Isbot ul-vojib” (“Zaruriyatning isboti”), “Risola-yi tahqiq ulum” (“Fanlarni o‘rganish haqida risola”) va shunga o‘xshash asarlarni yaratgan. Sherozda va Eronning boshqa shaharlarida ham bu davrda yuqoridagi olimlardan tashqari Ahli Sheroziy, Mavlono Sharafiddin, Shoh Doiy Sheroziy, Mag‘ribi Tabriziy, Shoh Ne’matullo Vali,

G‘iyosiddin Ali Isfahoniy kabi mutafakkirlar yashab ijod qilganlar[9, B. 13].

Xulosa. Sharq Uyg‘onish davri Markaziy Osiyo va Eron hududlarida ilm-fan, falsafa, adabiyot va san’atning yuksalishi bilan tavsiflanadi. Bu davrda buyuk allomalar va mutafakkirlar yetishib chiqib, jahon sivilizatsiyasi rivojiga katta hissa qo‘shdilar. Amir Temur va temuriylar davrida siyosiy barqarorlik, ilm-fan va madaniyatga berilgan e’tibor natijasida Movarounnahr hamda Xuroson hududlari ilmiy va madaniy markazlarga aylandi. Natijada ilmiy tafakkur, adabiyot va san’at yangi bosqichga ko‘tarilib, Sharq Uyg‘onish davri jahon madaniyati tarixida muhim o‘rin egalladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Toshpulatov N., Hafizov A., Ibragimov A. IX–XII asrlarda mamlakatimiz hududida ro‘y bergan madaniy uyg‘onish // Journal of Marketing, Business and Management. – 2024. – 3-jild, 7-son. – B. 349–351
2. Parmonov S. E. In teaching pedagogical sciences ways of using the pedagogical approaches of allomals in the I-Renaissance period // Academicia Globe: Inderscience Research. – 2022. – Vol. 3, Issue 5. – B. 152–160.
3. Ergashev U. Sharq renessansi: Markaziy Osiyo madaniyati va Yevropa uyg‘onishiga ta’siri // Research and Implementation. – 2025. – Maxsus son 3(6). – B. 17–19.
4. Yuldoshovch J. R., Boboqulova M. N. Sharq uyg‘onish davri dorishunosligini tadqiq etishda Abu Bakr ar-Roziy, Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sinoning ilmiy merosidan foydalanish // Science and Education. – 2026. – 7-jild, 2-son. – B. 283–288.
5. Qoraboyev U. O‘zbekiston madaniyati / U. Qoraboyev, G‘. Soatov; mas’ul muharrir A. Sa’dullayev; O‘zR Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. – T.: Tafakkur bo‘stoni, 2011. – 196 B.
6. Ma’naviyat yulduzlari: (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar) / tuzuvchi va mas’ul muharrir M. M. Xayrullayev. – To‘ldirilgan qayta nashr. – T.: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2001. – 408 B.
7. Бердалиев Н. Ш. Амир Темур фаолиятида диний қадриятлар // Academic Research in Educational Sciences. – 2022. – 3-жилд, 4-сон. – B. 887–892. – DOI: 10.24412/2181-1385-2022-4-887-892.
8. Jo‘rayeva M. A. Amir Temur va Temuriylar davri madaniyati (XIV asrning ikkinchi yarmi – XV asr) // Oriental Art and Culture: Scientific Methodical Journal. – 2025. – 6-jild, 4-son. – B. 25–27.
9. Boltayeva Sh. H. IX–XV asrlarda ijtimoiy pedagogik g‘oyalarning rivojlanishi: magistrlik dissertatsiyasi. – Samarqand: Alisher Navoiy nomidagi Samarqand davlat universiteti, 2012. – 90 B.

10. Khudoyorov N. M., Ruziboev S. S. Traditions of the Sak-Massaget Tribes // American Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2024. – Vol. 26. – B. 84–89.
11. Khudoyorov N. M., Ruziboev S. S. Sima Qian's Shiji work: historical truth or ideological construction? // Journal of Modern Educational Achievements. – 2025. – 3-jild. – B. 31–44.
12. Ruziboev S., Khudoyorov N. Reconstructing Silent Voices in Ancient Historiography: Re-reading the Shiji through an Inclusive Artificial Intelligence Lens // AI & Antiquity: Journal of Teaching and Technology in Ancient Studies. – 2026. – Vol. 2, Issue 1. – B. 76–87.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

Ba’zi 3d-metallarning 2,6-diaminopiridin bilan kompleks birikmalari sintezi va ularning biologik faolligi

[1]Nazarov Y. E.,
[2]Turayev X.X.,
[3]O‘rolova D.O‘.
[1]Termiz davlat universiteti, k.f.f.d.
[2]Termiz davlat universiteti, k.f.d., prof.
[3]Termiz davlat universiteti talabasi.
E-mail: nazarovy714@gmail.com

Annotatsiya. 2,6-diaminopiridin ligandining kompleks birikmalarni o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Ular biologik faol bo‘lganligi uchun keng qo‘llaniladi. Ayniqsa bu borada 3d-metall komplekslari dori ta’sirini samarali ortirishda muhim rol o‘ynaydi .Metall ionining tabiati, shuningdek ligand turi tufayli farmako logik faoliyatda muhim ahamiyatga ega muhim ahamiyatga ega turli metallar va ligandlar har xil biologik xususiyatga ega. Jumladan karboksilat guruhi tutgan ligand (piridindikarbon, aminopiridinkarbon kislota, glutamat, aspartat,) va tufayli qiziqarli soha bo‘lib kelgan. Ikki yoki undan ortiq karboksilik guruhlarning turli burchaklardagi bog‘lanishi 1D (uzun zanjir), 2D (varaq) yoki 3D (qafas) tuzilishini shakllantirishga imkon beradi .Ushbu muammolarni oldini olish uchun d metall ioni va ularning komplekslarini tegishli biologik faollik uchun ishlatishimiz mumkin. Ushbu preparatlarda d metall ionidan foydalanish zaharli ta’sirni osongina kamaytirishi va dori-darmonlarni tanadan samarali va tezroq olib tashlash imkonini beradi. So‘nggi yillarda DNK molekulyar zondlari va kimyoterapevtiklar sohasida d metall komplekslarini o‘rganuvchi tadqiqotlar tufayli juda muhim bo‘ldi. 2,6-diaminopiridinning metall hamda molekulyar komplekslarini olishni, ularning kristall tuzilishi bilan birgalikda fizik – kimyoviy hamda biologik xususiyatlarini tadqiq qilishni o‘z oldimizga maqsad qildik.
Kalit so‘zlar. 2,6-diaminopiridin,kompleks birikma, *Bacillus subtilis, Escherichia coli, Pseudomonasae rugi nosa, Staphylococcus aureus, Candida albicans.*

Kirish. Hozirgi kunda organik-noorganik gibrid birikmalarning sintezi ilmiy sohalarda keng e’tiborni tortdi, chunki ular g‘ayrioddiy yangi xususiyatlar va ko‘p funksiyali xarakterga egadir [1]. Shuning uchun ular nafaqat fundamental tadqiqotlarning yangi sohalasi ifodalaydi, balki, optika, qattiq elektrolitlar, kataliz, biomateriallar kabi turli sohalarda ko‘plab yangi tadqiqotlarda obyekt hisoblanadi. [2,3]. Bundan tashqari, bu

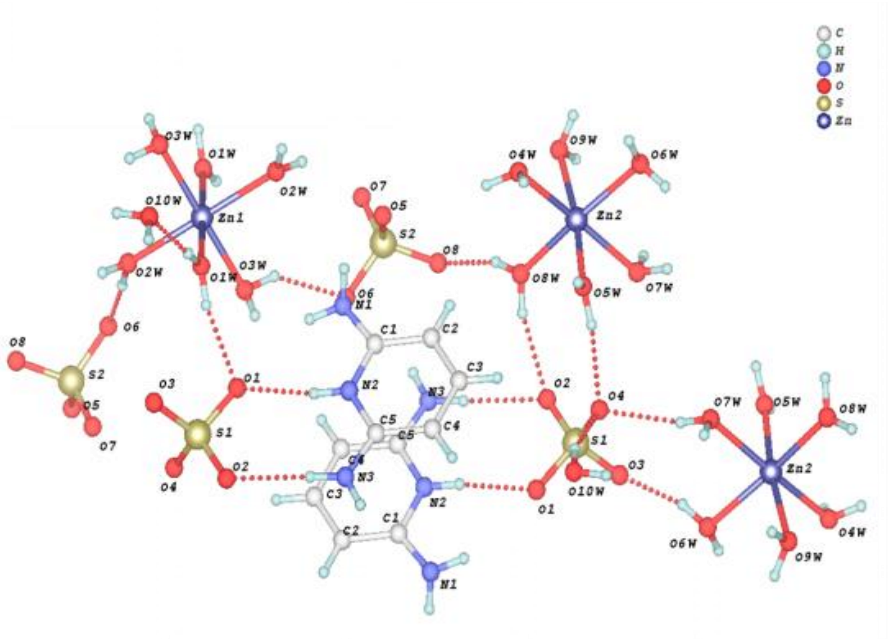
kompleks birikmalar sohasidagi tadqiqotlar ularning maxsus magnit va elektron xususiyatlari tufayli katta ahamiyatga ega materiallarni tayyorlashga olib keladi va biologik faoldir [4,5]. Ayniqsa, 2,6-diaminopiridin kabi organik materiallar og‘riq qoldiruvchi dori-darmonlarni sintez qilish uchun farmatsevtik vosita sifatida ahamiyatlidir [6]. Boshqa tomondan, galogenli gibrid birikmalarni o‘z ichiga olgan noorganik materiallar aniq afzalliklarga ega. Ushbu afzalliklarga yaxshi elektr harakatchanligi, magnit xususiyatlar va termik barqarorlik [7,8], ayniqsa kobalt (II) komplekslarida kuzatiladi. Co^{2+} birikmalari qiziqarli optik xossalari tufayli magnit va yarim o‘tkazuvchan materiallarni yaratish va arzon elektron qurulmalarni yaratish uhun ajayib boshlang‘ich nuqta bo‘ldi [9]. Shu bilan birga, oraliq metallarning galogenid birikmalari bo‘yicha olibborilayotgan ba’zi tadqiqotlar bilan birgalikda organik-noorganik materiallarning kristall tuzilishi va fizik xususiyatlari o‘rganilgan [10].

Zn (II)ning 2.6-DAPY kompleks birikmasi sintezi

Rux (II)sulfat kristallogidratidan $ZnSO_4{\cdot}7H_2O$ 0.1435 gr (0.5 mmol), 0.02725 gr (0.25 mmol) 2,6-DAPYni tegishlicha suv va etil spirtida eritib, 2;1 nisbatdagi eritmalari tayyorlandi. So‘ngra magnitli aralashtirgich yordamida 60 ^{0}C da 30 minut davomida intensiv aralashtirildi. Eritma xona haroratida qoldirildi. Natijada 14 kundan so‘ng idish tubida rangsiz kompleks birikma kristali o‘sganligi kuzatildi. RTT analizi uchun yaroqli kristallar ajratilib, tekshirilganda $2[Zn(H_2O)_6](2,6\text{-}DAPY)(SO_4)_2(H_2O)$ tarkibli ekanligi aniqlandi. Unumi 85 % $2[Zn(H_2O)_6](2,6\text{-}DAPY)(SO_4)_2(H_2O)$ $Zn_2C_{10}H_{64}O_{28}N_6S_4$ (Mr= 974.152 g/mol) C H N S O tahlili nazariy jihatdan: C 12.31, H 6.62, N 8.62, S 12.31,O 45.66 % ni ko‘rsatdi: ma’lum bo‘ldiki C 12.08, H 6.34, N 8.45, S 12,12, O 45.35%. Reaksiya tenglamasi quyidagicha (1-reaksiya).

$2ZnSO_4{\cdot}7H_2O+2(2,6\text{-}DAPY) \quad 2[Zn(H_2O)_6](2,6\text{-}DAPY)_2(SO_4)_2(H_2O)+H_2O$

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

1-rasm. 2[Zn(H_2O)$_6$](2,6-DAPY)$_2$(SO_4)$_2$(H_2O) kompleksining molekulyar tuzilishi

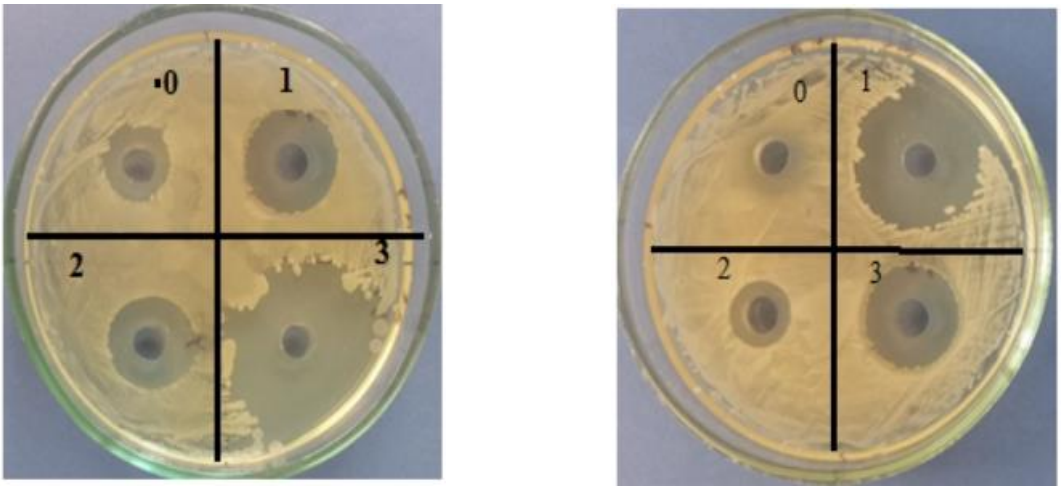
Olingan kompleks birikmaning biologik faolligi. Olingan yangi 2,6-DAPY komplekslarining test shtammlarga nisbatan faolligi dastlabki ligand bilan taqqoslash asosida o‘rganildi. Tadqiqot uchun olingan namunalar barchasi (namunalar konsentratsiyasi 0.03 mkm/mol) sinov test shtammlarga nisbatan turli xil faollikni ko‘rsatdi: *Staphylococcus aureus* uchun o‘sishning ingiberlash zonasi 13 mm dan 28 mm gacha, *Candida albicans* uchun 15 dan 25 mm gacha. *Pseudomonas aeruginosa* uchun 15 dan 31 mm gacha va *Escherichia coli* uchun 12 dan 36 mmgacha, *Bacillus subtilisda bu ko’rsatgich 16 dan 39* mm *gacha* bakteritsid faolligi kuzatildi (1-jadval).

1-jadval

Ligand($C_6H_7N_3$) va uning kompleks birikmalarining mikroblarga qarshi faolligi (3-5 kun)

	Namuna	Antogonistik faollik d (o‘sishini ingibirlash zonasi), mm				
		Bacillus subtilis	*Escherichia coli*	*Pseudomonas aeruginosa*	*Staphylococcus aureus*	*Candida albicans*
0	2,6-DAPY	16	12	15	13	15
1	[Co(H_2O)$_6$](2,6-DAPY)$_2$ (SO_4)$_2$ ·(H_2O)$_2$	24	36	31	26	25
2	[Mn(H_2O)$_6$](2,6-	20	14	23	17	16

	DAPY)$_2$ (SO_4)$_2$(H_2O)$_2$					
3	[Zn(H_2O)$_6$](2,6-DAPY)$_2$ (SO_4)$_4$(H_2O)	39	25	19	28	22

Bacillus subtilis ***Escherichia coli***

2-rasm. Olingan komplekslarning test shtammlarga antagonistik faolligi

Xulosa. 2,6-diaminopiridin (2,6-DAPY) ning [Co(H_2O)$_6$](2,6-DAPY)$_2$ (SO_4)$_2$ ·(H_2O)$_2$, [Mn(H_2O)$_6$](2,6-DAPY)$_2$(SO_4)$_2$(H_2O)$_2$, [Zn(H_2O)$_6$](2,6-DAPY)$_2$(SO_4)$_4$ (H_2O) kompleks birikmalari olinib,ularning monokristallari o'stirildi. Ularning tarkibi RTT bilan isbotlandi. Tegishli (CCDC) depozit nomerlari olindi.Ularning antogonistik faollik d (o'sishini ingibirlash zonasi) aniqlash orqali biologik faolligi yuqori ekanligi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Azouzi K. et al. Synthesis, structure and Hirshfeld surface analysis, vibrational and DFT investigation of (4-pyridine carboxylic acid) tetrachlorocuprate (II) monohydrate //Bulletin of Materials Science. – 2017. – T. 40. – C. 289-299.
2.Mhadhbi N., Naïli H., Jarraya K. Structural characterization and physicochemical features of a new arsenate salt templated by mono and di-protonated 4-aminopyridine cations:($C_5H_7N_2$)($C_5H_8N_2$)[AsO_4]·H_2O //Physica E: Low-dimensional Systems and Nanostructures. – 2017. – T. 87. – C. 171-177.
3. Pardo R., Zayat M., Levy D. Photochromic organic–inorganic hybrid materials

//Chemical Society Reviews. – 2011. – T. 40. – №. 2. – C. 672-687.
4. Sanchez C. et al. Applications of advanced hybrid organic–inorganic nanomaterials: from laboratory to market //Chemical Society Reviews. – 2011. – T. 40. – №. 2. – C. 696-753.
5. R.V. Singh, K. Sharma, M. Jain, Platinum (II) complexes of heterocyclic ligands of biological importance, Heterocycl. Commun. 10 (2004) 319e323. https:// doi.org/10.1515/hc.2004.10.4-5.319 .
6. Nasr M. B. et al. Synthesis, crystal structure, magnetic properties and second harmonic generation of a new noncentrosymmetric coordination compound: Triaqua (4-amino-6-methoxypyrimidine) cuprate (II) sulfate //Chinese Chemical Letters. – 2016. – T. 27. – №. 6. – C. 896-900.
7.Mirzaei M. et al. Syntheses, crystal, molecular structures, and solution studies of Cu (II), Co (II), and Zn (II) coordination compounds containing pyridine-2, 6-dicarboxylic acid and 1, 4-pyrazine-2, 3-dicarboxylic acid: comparative computational studies of Cu (II) and Zn (II) complexes //Structural Chemistry. – 2011. – T. 22. – C. 1365-1377.
8. Nazarov Y.E., Turaev Kh.Kh., Suyunov J.R., Ibragimov B.T., Alimnazarov B.Kh., Ashurov J.M. 8-Hydroxyquinolinium trichlorido(pyridine-2,6-dicarboxylic acid-κ3O,N,O′)copper(II) dihydrate Acta Crystallographica Section E: Crystallographic Communications, 2024, 80(10), c 1049–1053 https://doi.org/10.1107/S2056989024009186
9.Khayit Kh. Turaev, Yusufjon E. Nazarov, Abdukadir Kh. Tashkulov, Sherzod A. Kasimov, Bekmurod Kh. Alimnazarov, Jamshid M. Ashurov, Aziz B. Ibragimov, Takashiro Akitsu, Changkun Xia, Abul Monsur Showkot Hossain. Synthesis of mononuclear Ni (II) and binuclear Cu (II) complexes from pyridine-2, crystal structure and Hirschfeld surface analysis, 6-dicarboxylic acid with monothenolamine and hydrochloric acid solution //Structural Chemistry. – 2025. – C. 1-13 https://link.springer.com/article/10.1007/s11224-025-02468-9
10.Yusufjon E. Nazarov, Khayit Kh. Turaev, Sherzod A. Kasimov, Jamshid M. Ashurov,Alisher G. Eshimbetov, Aziz B. Ibragimov, Abror K. Nomozov, Changkun Xia,Abul Monsur Showkot Hossain Synthesis, crystal structures, DFT calculations, and hirshfeld surface analysis of tris(quinolin-8-olato-κ²N,O)cobalt(III) acetic acid monosolvate and Bis(μ-quinolin-8-olato-κ²N,O)diaquabis(nitrato-κ²O,O′)dinickel(II) complexes Journal of Molecular Structure 1359 (2026) https://doi.org/10.1016/j.molstruc.2026.145469

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BOZOR IQTISODIYOTI VA TADBIRKORLIKNING TASHQI IQTISODIY ASPEKTLARI

Dusnazarova Mavjuda Ilyamonovna
Termiz davlat universiteti davlat va huquq asoslari kafedrasi o‘qituvchisi

mavjudadusnazarova6265@gmail.com
+998977852666

Annotatsiya: Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyati nafaqat ichki bozor, balki xalqaro iqtisodiy aloqalar bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Ushbu mavzu tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyati, eksport-import operatsiyalari, xalqaro savdo munosabatlari va global iqtisodiy integratsiya jarayonlarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik subyektlarining tashqi iqtisodiy faoliyatdagi o‘rni, ularning xalqaro bozor bilan aloqalari hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishda davlat siyosati, investitsiyalar, raqobat muhiti va innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ham yoritiladi.
Kalit so‘z: bozor iqtisodiyoti, tadbirkorlik, tashqi iqtisodiy faoliyat, eksport, import, xalqaro savdo, iqtisodiy integratsiya, investitsiya, raqobat, global bozor, iqtisodiy hamkorlik, biznes.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy taraqqiyotning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy global iqtisodiyotda tadbirkorlik nafaqat ichki bozor doirasida, balki xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimida ham faol ishtirok etadi. Shu sababli tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy aspektlarini o‘rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Tashqi iqtisodiy faoliyat eksport va import operatsiyalari, xalqaro savdo aloqalari, investitsiyalar hamda iqtisodiy hamkorlik kabi jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Bu jarayonlar mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Tadbirkorlik subyektlarining xalqaro bozor bilan samarali hamkorligi iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshiradi va yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratadi. Mazkur mavzuda bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyati, uning rivojlanish omillari hamda iqtisodiy samaradorlikka ta’siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyati mamlakat iqtisodiy rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tashqi iqtisodiy aloqalar tadbirkorlik subyektlari faoliyatini kengaytirish, yangi bozorlarni egallash va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bozor iqtisodiyotida tadbirkorlik tashabbusi, raqobat muhitining mavjudligi va erkin iqtisodiy faoliyat yuritish imkoniyati iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etiladi [7, 34]. Tashqi iqtisodiy faoliyat tadbirkorlikning xalqaro bozorga chiqishini, eksport va import operatsiyalarini amalga oshirishni, chet el investitsiyalarini jalb qilishni hamda xalqaro iqtisodiy integratsiyada faol ishtirok etishni nazarda tutadi. Bu jarayon milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, tashqi iqtisodiy faoliyat orqali tadbirkorlik subyektlari xalqaro savdo tizimining ajralmas qismiga aylanadi va bu jarayon iqtisodiy rivojlanishning muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi [3, 55].

Shuningdek, bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat tomonidan tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash ham tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Davlat eksportni rag‘batlantirish, investitsion muhitni yaxshilash, bojxona va soliq tizimini takomillashtirish orqali tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa o‘z navbatida mamlakatning xalqaro savdo hajmini oshiradi va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi [5, 121]. Bozor iqtisodiyoti va tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy aspektlari global iqtisodiyot bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, xalqaro savdo, investitsiya oqimlari, texnologik almashinuv va ishlab chiqarish kooperatsiyasi kabi jarayonlarni qamrab oladi. Shu sababli zamonaviy sharoitda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun xalqaro iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish, eksport salohiyatini oshirish va innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyati, avvalo, xalqaro savdo orqali namoyon bo‘ladi. Eksport va import operatsiyalari tadbirkorlik subyektlariga mahsulot va xizmatlarini yangi bozorlarga olib chiqish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, eksport faoliyati milliy iqtisodiyot uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u mamlakatga valyuta tushumini oshirish, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratishga xizmat qiladi. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, eksportga yo‘naltirilgan tadbirkorlik modeli iqtisodiy o‘sishni tezlashtiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi [4, 78]. Tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy aspektlarida xorijiy investitsiyalar ham muhim o‘rin tutadi. Chet el investitsiyalari orqali yangi texnologiyalar, zamonaviy boshqaruv usullari va innovatsion yondashuvlar milliy iqtisodiyotga kirib keladi. Bu jarayon ishlab chiqarish samaradorligini oshirish,

mahsulot sifatini yaxshilash hamda xalqaro bozor talablariga mos ishlab chiqarishni tashkil etishga yordam beradi. Iqtisodiy tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtiradi va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi [2, 102].

Bundan tashqari, bozor iqtisodiyotida tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyati xalqaro iqtisodiy tashkilotlar bilan hamkorlik orqali ham rivojlanadi. Jahon savdo tashkiloti, xalqaro moliya institutlari va mintaqaviy iqtisodiy birlashmalar global savdo qoidalarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tashkilotlar orqali davlatlar o‘rtasida savdo erkinligini ta’minlash, bojxona to‘siqlarini kamaytirish va investitsiya muhitini yaxshilash imkoniyatlari yaratiladi [3, 143]. Zamonaviy sharoitda raqamli iqtisodiyot va elektron savdo ham tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyatini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Internet texnologiyalari orqali tadbirkorlar o‘z mahsulotlarini global bozorga tez va qulay tarzda taklif qilish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Elektron savdo platformalari, xalqaro logistika tizimlari va raqamli to‘lov vositalari xalqaro savdo jarayonlarini soddalashtirib, kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun ham tashqi bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirmoqda [6, 64]. Shu sababli bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyatini rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Tashqi iqtisodiy aloqalarning kengayishi milliy ishlab chiqaruvchilarning xalqaro bozordagi mavqeini mustahkamlash, innovatsiyalarni joriy etish va iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyati nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirishga, balki mamlakatning xalqaro savdo maydonidagi pozitsiyasini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Bu jarayonda korxona va kompaniyalar eksport bozorlarini aniqlash, raqobatchilar faoliyatini tahlil qilish va mahsulot sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish orqali raqobatbardoshligini oshiradi [7, 42]. Shu bilan birga, eksportga yo‘naltirilgan tadbirkorlik o‘zining ichki iqtisodiyotga ta’sirini ham ko‘rsatadi: u ishlab chiqarish hajmini kengaytiradi, yangi ish o‘rinlarini yaratadi va mamlakat ichki ishlab chiqaruvchilarini innovatsiyalarni joriy etishga rag‘batlantiradi. Tashqi iqtisodiy faoliyatda xavflar va muammolar ham mavjud. Masalan, global bozor sharoitida narxlarning o‘zgaruvchanligi, valyuta kurslarining beqarorligi, bojxona va transport masalalari tadbirkorlar uchun qo‘shimcha risklarni yuzaga keltiradi [5, 125]. Shu sababli, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, xususan, soliq va bojxona imtiyozlari, eksportni rag‘batlantiruvchi dasturlar va moliyaviy yordam tadbirkorlikning samarali tashqi iqtisodiy faoliyatini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro iqtisodiy hamkorlik orqali tadbirkorlik subyektlari yangi texnologiyalar, zamonaviy boshqaruv usullari va marketing strategiyalarini o‘z faoliyatiga joriy etadi. Masalan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar orqali kompaniyalar yangi ishlab chiqarish quvvatlarini ochadi, mahsulotlar sifatini yaxshilaydi va xalqaro talabga mos mahsulotlarni ishlab chiqaradi [2, 105]. Shu bilan birga, xalqaro iqtisodiy tashkilotlar, jumladan Jahon savdo tashkiloti va boshqa mintaqaviy birlashmalar tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi qoidalarni belgilaydi va davlatlar o‘rtasida savdo erkinligini ta’minlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, raqamli iqtisodiyot va elektron savdo platformalari tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy salohiyatini oshirishga katta imkoniyat yaratmoqda. Internet orqali mahsulot va xizmatlarni global bozorga taklif qilish, onlayn to‘lov tizimlari va xalqaro logistika xizmatlaridan foydalanish tadbirkorlar uchun yangi bozorlarni tezkor egallash imkonini beradi [6, 67]. Shu yo‘l bilan kichik va o‘rta biznes subyektlari ham xalqaro bozorga chiqib, eksport faoliyatini kengaytirishi mumkin. Shu sababli, bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyatini rivojlantirish milliy iqtisodiy barqarorlik, eksport salohiyatining oshishi va xalqaro bozor bilan integratsiya uchun muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, tashqi iqtisodiy aloqalarning kengayishi orqali mamlakat ichki ishlab chiqaruvchilari o‘z mahsulotlarini yuqori sifatli va raqobatbardosh holga keltiradi, yangi texnologiyalarni joriy etadi va ishchi kuchi bozorini rivojlantiradi.

Xulosa

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyati nafaqat ichki bozor, balki xalqaro iqtisodiy aloqalar bilan chambarchas bog‘liqdir. Tashqi iqtisodiy faoliyat tadbirkorlik subyektlariga eksport va import operatsiyalarini amalga oshirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, xalqaro savdo tizimida faol ishtirok etish va iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish imkonini beradi. Shu orqali milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshiradi, ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytiradi va yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Davlatning qo‘llab-quvvatlash siyosati, raqobat muhiti va innovatsion yondashuvlar tashqi iqtisodiy faoliyatning samarali amalga oshirilishini ta’minlaydi. Zamonaviy raqamli iqtisodiyot va elektron savdo platformalari tadbirkorlikning global bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi, kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun eksport salohiyatini oshiradi. Shu sababli, bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyati milliy iqtisodiy barqarorlik va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abduvoxidov B. Analysis of enhancing the business environment and developing small businesses in Uzbekistan based on foreign and national experience // Green Economy and Development. – 2025. – 2(8). – 30–44 b.
8. Botirova H.O. Эntrepreneurship and unemployment in Uzbekistan: A comprehensive analysis // European Int. Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Vol.4, Iss.5. – 65–75 b.
2. Dunning J.H. Multinational Enterprises and the Global Economy. – Cheltenham: Edward Elgar, 2017. – 224 p.
9. Ishmuhamedov A.E., Sunnatov M.N., Eshov M.P. Bozor iqtisodiyoti va biznes asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti, 2005. – 144 b.
3. Krugman P.R., Obstfeld M. International Economics: Theory and Policy. – New York: Pearson, 2018. – 600 p.
10.Madaliyev D.M. Analysis of the development of small business and private entrepreneurship in Uzbekistan // Intent Research Scientific Journal. – 2025. – 4(5). – 17–20 b.
4. Salvatore D. Managerial Economics in a Global Economy. – New York: Oxford University Press, 2019. – 412 p.
5. Todaro M.P., Smith S.C. Economic Development. – Harlow: Pearson, 2020. – 740 p.
11.Tolibov G‘.K. Tadbirkorlik subyektlarining tashqi iqtisodiy faoliyatining nazariy va tashkiliy-iqtisodiy asoslari // Pedagog. – 2022. – №5. – 14–22 b.
12.Ubayeva S.S. The importance of small business and private entrepreneurship in the national economy // Modern Science and Research. – 2024. – 3(6). – 740–744 b.
6. UNCTAD. Digital Economy Report 2021. – Geneva: United Nations, 2021. – 120 p.
7. Аузан А.А. Рйнок и предпринимателство: мезхдународная перспектива. – Москва: Экономика, 2019. – 256 с.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

3D GRAFIK DASTURLAR ASOSIDA TALABALAR PORTFOLIOLARINI SHAKLLANTIRISH

Xamidova Sabrina Zarif qizi
Termiz davlat universiteti Kompyuter grafikasi va dizayn yo‘nalishi magistranti
rinarinichka@gmail.com
+998947049930

Annotatsiya: Talabalar portfoliolarini yaratish ularning kasbiy salohiyatini namoyish etish va mehnat bozorida o‘z imkoniyatlarini ko‘rsatishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu mavzu 3D grafik dasturlar yordamida talabalar ijodiy ishlarini tizimli ravishda jamlash va taqdim etish usullarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda 3D modellashtirish, animatsiya va vizualizatsiya dasturlaridan foydalanib, talabalar portfoliolarini yaratish jarayoni tahlil qilinadi. Shuningdek, portfolioning tuzilishi, dizayni va mazmuni orqali talabaning kasbiy ko‘nikmalari, kreativ yondashuvi va texnik bilimlarini namoyish etish imkoniyatlari yoritiladi. Bunday portfoliolar talabalarni ishga joylashish jarayonida muhim vosita sifatida xizmat qiladi.
Kalit so‘z: 3D grafika, portfolio, talabalar, modellashtirish, animatsiya, vizualizatsiya, dizayn, raqamli ijod, kasbiy ko‘nikma, taqdimot, kreativlik, grafik dasturlar.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida talabalarning kasbiy salohiyatini namoyish etish va ularning ijodiy ishlanmalarini tizimli ravishda taqdim etish muhim ahamiyatga ega. Shu jihatdan portfolio yaratish talabaning bilim, ko‘nikma va tajribasini ko‘rsatib beruvchi muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, 3D grafik dasturlar yordamida yaratilgan portfoliolar talabalar ijodiy imkoniyatlarini kengroq namoyish etishga xizmat qiladi. 3D modellashtirish, animatsiya va vizualizatsiya texnologiyalari yordamida yaratilgan loyihalar talabaning texnik bilimlari, kreativ fikrlashi va amaliy tajribasini aniq ko‘rsatib beradi. Bunday portfoliolar nafaqat ta’lim jarayonida, balki talabalarni ishga joylashish jarayonida ham muhim rol o‘ynaydi. Mazkur mavzu 3D grafik dasturlar asosida talabalar portfoliolarini shakllantirish jarayoni, uning metodik asoslari hamda zamonaviy ta’limdagi ahamiyatini o‘rganishga qaratilgan.

Asosiy qism

3D grafik dasturlar asosida talabalar portfoliolarini yaratish jarayoni zamonaviy ta’lim tizimida talabalarni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlash va ularni mehnat bozoriga tayyorlashning muhim vositasidir. Talabalar portfoliolarini yaratishda 3D

modellashtirish, animatsiya va vizualizatsiya dasturlaridan foydalanadilar, bu esa ularning ijodiy va texnik salohiyatini aniq ko‘rsatib beradi [2, 48]. Portfoliolarni shakllantirish jarayonida talabalar o‘z ishlarini tizimli ravishda jamlaydilar: loyihalarni modellashtirish bosqichlaridan tortib, tayyor mahsulotni vizualizatsiya qilishgacha. Shu yo‘l bilan ular o‘z texnik bilimlari, kreativ fikrlash qobiliyati va amaliy tajribasini ko‘rsatadilar. Masalan, arxitektura yoki dizayn fakultetlarida talabalar 3D binolar, interyer elementlari yoki sanoat mahsulotlarini loyihalashtiradilar, bu esa portfoliolar orqali ish beruvchilarga ularning professional darajasini namoyish etadi [5, 83].

Portfoliolarni yaratishda dizayn va mazmun muhim ahamiyatga ega. Har bir loyiha to‘liq tavsiflangan bo‘lishi, ishlash jarayoni va natijasi vizual tarzda taqdim etilishi kerak. Bu talabaga o‘z ishini baholash va tahlil qilish imkonini beradi, shuningdek, ish beruvchiga talabaning ko‘nikmalarini tezkor baholash imkonini yaratadi [3, 91].

Shuningdek, 3D portfoliolar talabalarni zamonaviy ish bozoriga tayyorlaydi. Ular real loyihalar yaratish, prototiplash va interaktiv vizualizatsiya bilan shug‘ullanish orqali ish jarayoniga yaqin tajriba orttiradilar. Bu esa ish beruvchilar uchun talabani samarali va raqobatbardosh kadr sifatida baholash imkonini beradi [1, 120]. 3D grafik dasturlar asosida yaratilgan portfoliolar talabalarga o‘z kasbiy salohiyatini namoyish etish, ijodiy va texnik ko‘nikmalarini ko‘rsatish hamda mehnat bozorida raqobatbardosh kadr sifatida tanilishga yordam beradi. Shu bilan birga, portfoliolar ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish, ijodiy va amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi.

3D grafik dasturlar yordamida talabalar portfoliolarini shakllantirish ularning kasbiy salohiyatini tizimli namoyish etish va mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishini ta’minlaydi. Portfoliolar nafaqat talabalar ijodiy ishlanmalarini jamlash vositasi, balki ularning texnik bilimlari, modellashtirish va vizualizatsiya ko‘nikmalarini baholash imkonini yaratadi [2, 57].

Portfoliolarni yaratishda talaba loyihalarni bosqichma-bosqich tahlil qilishni o‘rganadi. Misol uchun, arxitektura, dizayn yoki sanoat mahsulotlarini loyihalash jarayonida talabalar dastlabki konsepsiya, modellashtirish, material va rang tanlash hamda yakuniy vizualizatsiya bosqichlarini portfolioga kiritadilar. Bu ularning murakkab jarayonlarni tushunish va boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi [5, 93]. 3D portfoliolar talabalarga interaktiv va dinamik taqdimotlar yaratish imkonini beradi. Animatsiya, 3D simulyatsiya va virtual proyektlar orqali talaba o‘z ishining ishlash mexanizmini, dizayn xususiyatlarini va amaliy qo‘llanilishini vizual tarzda ko‘rsatadi. Bu esa ish beruvchilar uchun talabaning professional salohiyatini tez va aniq baholash imkonini yaratadi, [1, 125]. Portfoliolarni shakllantirish jarayonida talabalar

loyihalarni boshqarish, vaqtni samarali taqsimlash, resurslardan oqilona foydalanish kabi ko‘nikmalarni ham rivojlantiradilar. Har bir loyiha portfolioga kiritilganda talaba o‘z ishini tahlil qiladi, kamchilik va kuchli tomonlarini aniqlaydi, bu esa kasbiy o‘sish va o‘z ustida ishlashni rag‘batlantiradi [3, 99].

Bundan tashqari, 3D portfoliolar talabaning raqamli savodxonligi, kreativ fikrlashi va innovatsion yondashuvini rivojlantiradi. Talabalar turli grafik, animatsiya va vizualizatsiya dasturlaridan foydalanib, zamonaviy mehnat bozorida talab qilinadigan malakalarni egallaydilar. Shu yo‘l bilan portfoliolar nafaqat ta’lim jarayonida, balki ishga joylashish jarayonida ham talabalar uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi [6, 63]. Natijada, 3D grafik dasturlar asosida yaratilgan portfoliolar talabalarni nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va kreativ kompetensiyalar bilan ta’minlaydi, ularni ish bozorida raqobatbardosh va zamonaviy mutaxassislar sifatida shakllantiradi. Shu bilan birga, portfoliolar ta’lim jarayonini interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali qilish imkonini beradi hamda talabalarga o‘z ijodiy va texnik salohiyatini namoyish etish uchun mustahkam platforma yaratadi.

3D grafik dasturlar yordamida talabalar portfoliolarini yaratish zamonaviy ta’lim tizimida talabalarning kasbiy salohiyatini namoyish etish va mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishini ta’minlashning muhim vositasidir. Portfoliolar talabalarga o‘z ijodiy ishlarini tizimli ravishda jamlash, amaliy ko‘nikmalarini vizual tarzda ko‘rsatish va loyihalarni real ishlash jarayoniga yaqin tarzda taqdim etish imkonini beradi [2, 60]. Talabalar portfoliolarini yaratishda 3D modellashtirish, animatsiya va vizualizatsiya dasturlaridan foydalanadilar. Shu orqali ular o‘z ishlarini bosqichma-bosqich ko‘rsatib, loyihalash jarayonidagi muhim tafsilotlarni namoyish etadilar. Masalan, arxitektura, interyer dizayni yoki sanoat mahsulotlari bo‘yicha ishlanmalarda talaba dastlabki konsepsiya, 3D model, material tanlash, rang va yakuniy vizualizatsiya bosqichlarini portfolioga kiritadi. Bu esa ish beruvchilar uchun talabani professional qobiliyatini baholashni osonlashtiradi [5, 97].

Shuningdek, 3D portfoliolar talabalarga interaktiv va dinamik taqdimotlar yaratish imkonini beradi. Animatsiya, virtual simulyatsiya va interaktiv loyihalar orqali talaba o‘z ishining ishlash mexanizmini, texnik va dizayn xususiyatlarini aniq ko‘rsatadi. Bu talabalar uchun nafaqat amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish, balki ijodiy fikrlashni shakllantirish va innovatsion yondashuvni qo‘llash imkoniyatini yaratadi [1, 128].

Portfoliolarni shakllantirish jarayonida talabalar loyihalarni boshqarish, vaqtni samarali taqsimlash, resurslardan oqilona foydalanish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradilar. Har bir loyiha portfolioga kiritilganda, talaba o‘z ishini tahlil qiladi va refleksiya qiladi, bu esa kasbiy o‘sish va shaxsiy kompetensiyalarni rivojlantirishga

xizmat qiladi [3, 101]. 3D portfoliolar talabaning raqamli savodxonligi, kreativ fikrlashi va texnologik yondashuvini rivojlantiradi. Talabalar turli grafik, animatsiya va vizualizatsiya dasturlaridan foydalanib, zamonaviy mehnat bozorida talab qilinadigan malakalarni egallaydilar. Shu yo‘l bilan portfoliolar nafaqat ta’lim jarayonida, balki ishga joylashish jarayonida ham talabalar uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi [6, 66]. 3D grafik dasturlar asosida yaratilgan portfoliolar talabalarga o‘z nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari va kreativ salohiyatini namoyish etish imkonini beradi, ularni ish bozorida raqobatbardosh va zamonaviy mutaxassislar sifatida shakllantiradi. Shu bilan birga, portfoliolar ta’lim jarayonini interaktiv va samarali qilish, talabalarni loyiha asosida ishlashga rag‘batlantirish hamda ularning ijodiy va texnik salohiyatini rivojlantirishning samarali vositasidir.

Xulosa

3D grafik dasturlar yordamida talabalar portfoliolarini yaratish zamonaviy ta’lim jarayonida talabalarni kasbiy va ijodiy salohiyatini namoyish etishning samarali vositasidir. Portfoliolar orqali talabalar o‘z modellashtirish, vizualizatsiya va animatsiya ko‘nikmalarini tizimli ravishda taqdim etadilar. Bu jarayon talabalarni loyiha boshqaruvi, resurslarni samarali ishlatish, kreativ fikrlash va texnologik savodxonlik ko‘nikmalari bilan ta’minlaydi. Shu bilan birga, 3D portfoliolar talabalarga ish beruvchilar oldida o‘z salohiyatini namoyish qilish imkonini yaratadi va ularni mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantiradi. Mazkur vosita nafaqat ta’lim jarayonini interaktiv va samarali qiladi, balki talabalarni amaliy tajribaga yo‘naltirish va innovatsion muhitda ishlashga rag‘batlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Johnson P. Project-Based Learning and 3D Visualization in Education. – New York: Springer, 2019. – 136 p.
2. Khalilov S. 3D grafika va ta’lim: amaliy qo‘llanmalar. – Toshkent: O‘zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti, 2021. – 128 s.
3. Lee R. Innovative Teaching with 3D Modeling Tools. – Boston: Academic Press, 2020. – 150 p.
4. Mamadiev E. THE ORETICAL BASIS OF THE ORGANIZATION OF FREE ECONOMIC ZONES IN UZBEKISTAN //MUHANDISLIK VA IQTISODIYOT. – 2025. – T. 3.
5. Smith J. Digital Portfolio Development in Higher Education. – London: Routledge, 2020. – 142 p.
6. UNESCO. Guidelines for Digital Learning and 3D Tools. – Paris: UNESCO, 2021. – 72 p.

7. Xatamov O. Q., Zaripova M. D. Correlation-regression analysis as a means of improving the quality and efficiency of the education system in higher education institution // *European Scholar Journal (ESJ).* – 2021. – Vol. 2, No. 5. – P. 88–95. – ISSN 2660-5562.
8. Zaripova M., Normurodov A. Surxondaryo Viloyatida Investitsiyalar Hajmining Aholi Bandligiga Ta'siri //Green Economy and Development. – T. 3. – №. 2. – C. 667426.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

TEKOMA BIOLOGIK XUSUSIYATLARI VA TURLARINING TASNIFI

Xamidov Maruf Zarifovich
Toshkent davlat agrar universiteti tayanch doktoranti
marufboyhamidov1991@gmail.com

Annotatsiya: Tekoma o‘simligi bezakbop buta yoki daraxtsimon o‘simliklar turkumiga kiradi va u asosan tropik hamda subtropik hududlarda keng tarqalgan. Ushbu mavzu tekoma o‘simligining biologik xususiyatlari, morfologik tuzilishi, o‘sish sharoitlari va turlarining ilmiy tasnifini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda tekoma o‘simligining ildiz tizimi, barglari, gullari hamda ekologik moslashuv xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, uning manzarali o‘simlik sifatida landshaft dizaynida qo‘llanilishi, turli iqlim sharoitlariga moslashuvi va ko‘paytirish usullari ham yoritiladi. Mazkur o‘simlikning biologik xilma-xilligi va tasnifi botanika fanida muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Kalit so‘z: tekoma, o‘simlik, biologik xususiyatlar, botanika, tasnif, morfologiya, ekologiya, manzarali o‘simlik, landshaft dizayni, tropik o‘simliklar, ko‘paytirish, biologik xilma-xillik

Kirish

O‘simliklar dunyosi biologik xilma-xilligi bilan ajralib turadi va har bir o‘simlik turi o‘ziga xos biologik xususiyatlarga ega. Tekoma o‘simligi ham shunday manzarali va ilmiy jihatdan qiziqarli o‘simliklardan biri hisoblanadi. U asosan tropik va subtropik hududlarda o‘sadigan, yorqin gullari bilan ajralib turadigan manzarali buta yoki daraxtsimon o‘simlikdir. Tekoma o‘simligining biologik xususiyatlari, morfologik tuzilishi hamda ekologik moslashuvi botanika fanida muhim tadqiqot obyektlaridan biri sanaladi. Ushbu o‘simlik landshaft dizaynida keng qo‘llanilishi bilan ham ahamiyatlidir. Tekomaning turli turlari rang-barang gullari, tez o‘sish xususiyati hamda iqlim sharoitlariga moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Mazkur mavzu tekoma o‘simligining biologik xususiyatlari, morfologik belgilarini tahlil qilish hamda uning turlarini ilmiy tasniflash masalalarini yoritishga qaratilgan.

Asosiy qism

Tekoma o‘simligi – bu bezakbop buta yoki daraxtsimon o‘simliklar turkumiga kiruvchi tropik va subtropik hududlarda keng tarqalgan o‘simlikdir [7, 34]. Uning biologik xususiyatlari va morfologik tuzilishi botanika fanida qiziqarli tadqiqot obyekti hisoblanadi. Tekoma o‘simligining ildiz tizimi odatda chuqur va kuchli bo‘lib,

tuproqdagi oziqa moddalarini samarali so‘rib olishga moslashgan [8, 17]. Barglarning shakli va o‘lchami turga qarab farqlanadi: ayrim turlari katta, yorqin rangli barglarga ega bo‘lsa, boshqalari mayda va zich o‘sadi.

Gullari tekoma o‘simligining eng diqqatga sazovor qismi bo‘lib, ular turli ranglarda va shakllarda bo‘ladi, ko‘pincha tropik landshaftlarda dekorativ ob’ekt sifatida ishlatiladi [6, 48]. Gullash davri va gullarning joylashuvi turga bog‘liq bo‘lib, o‘simlikning ko‘payish va iqlimga moslashuvchanligini ta’minlaydi. Tekoma o‘simligi asosan urug‘ orqali ko‘payadi, lekin ko‘plab turlarida kesish, ko‘chat va ildizdan ko‘paytirish usullari ham qo‘llaniladi. Bu esa landshaft dizaynida turli ekologik sharoitlarda samarali qo‘llanish imkonini beradi [7, 57].

Tekoma turlarining tasnifi botanika fanida muhim ilmiy ahamiyatga ega. Umuman, tekoma o‘simligi Bignoniaceae oilasiga kiradi va unga bir nechta turkumlar bo‘linadi. Turlarni aniqlashda gullarning shakli, barglarning tuzilishi, meva va urug‘ xususiyatlari, shuningdek, o‘simlikning o‘sish xususiyatlari asosiy belgilar sifatida olinadi [8, 45]. Shuningdek, ekologik moslashuv xususiyatlari, o‘sish sur’ati va iqlimga chidamliligi ham turlarni tasniflashda qo‘llaniladi [1, 12]. Shuningdek, tekoma o‘simligi landshaft dizaynida keng qo‘llaniladi. Uning tez o‘sishi, yorqin gullari va dekorativ barglari bog‘lar, parklar va yopiq landshaftlar uchun ideal hisoblanadi. Turli iqlim sharoitlariga moslashuvchanligi va ko‘paytirishning turli usullari bu o‘simlikni yanada jozibador qiladi [6, 62]. Shu sababli tekoma o‘simligining biologik xilma-xilligi, morfologik belgilarini tahlil qilish va turlarini ilmiy tasniflash botanika va landshaft dizayni sohasida muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Tekoma o‘simligi o‘zining ekologik moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. U turli iqlim sharoitlariga moslashadi va tuproq turlariga nisbatan talabchan emas. Ba’zi turlari namlikni yaxshi talab qilsa, boshqalari quruq sharoitga ham chidamli bo‘ladi [7, 60]. Shu sababli tekoma o‘simligi tropik va subtropik hududlar bilan cheklanmay, turli mintaqalarda, hatto issiqxonalarda ham muvaffaqiyatli o‘sadi.

Ko‘paytirish usullari jihatidan tekoma o‘simligi juda moslashuvchan. Asosan urug‘ orqali ko‘payadi, bu esa turlarni keng tarqatish va biologik xilma-xillikni saqlash imkonini beradi [8, 52]. Shuningdek, kesish orqali vegetativ ko‘paytirish, ildizdan ko‘paytirish va ko‘chat usullari ham keng qo‘llaniladi, bu esa landshaft dizaynida tez va samarali natijaga erishishga yordam beradi. Masalan, kesish usuli orqali tekoma o‘simligi bog‘larda, park va xiyobonlarda tez ko‘paytiriladi va shaxsiy bog‘larda dekorativ ko‘rinishini tez shakllantiradi. Landshaft dizaynida tekoma o‘simligining ahamiyati katta. Uning yorqin gullari, dekorativ barglari va tez o‘sish xususiyati bog‘lar, xiyobonlar, parklar va yopiq landshaftlarda diqqatni jalb qiluvchi markaziy

element sifatida ishlatiladi [6, 68]. Shuningdek, turli turlarining o‘ziga xos ranglari va shakllari peyzaj kompozitsiyasini boyitadi va biologik xilma-xillikni oshiradi. Elektron kataloglar va UNCTADning global o‘simliklar bo‘yicha ma’lumotlar bazasi asosida tekomaning turli turlarini ekologik sharoitga mos tanlash mumkin [1, 14].

Tekoma o‘simligining biologik xususiyatlarini, morfologik belgilarini va turlarini o‘rganish botanika fanida nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ega. Shu bilan birga, u ekologik jihatdan barqaror landshaft yaratish, shahar muhitini bezash va iqlim sharoitiga moslashtirilgan manzarali bog‘lar tashkil etishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu o‘simlikning xilma-xilligi va moslashuvchanligi botanika tadqiqotlari, peyzaj dizayni va ekologik innovatsiyalar uchun qimmatli resurs hisoblanadi [7, 58]. Shu tarzda tekoma o‘simligi nafaqat ilmiy tadqiqot obyekti, balki amaliy landshaft dizaynida dekorativ va ekologik ahamiyatga ega bo‘lgan tropik o‘simlik sifatida qaraladi. Uning turlarining tasnifi, ekologik moslashuvi va ko‘paytirish usullari zamonaviy botanika va landshaft dizayni sohasidagi asosiy tadqiqot yo‘nalishlarini belgilaydi.

Tekoma o‘simligi landshaft dizaynida ko‘plab afzalliklarga ega. Uning dekorativ ko‘rinishi va gullarining rang-barangligi bog‘larda vizual diqqat markazi yaratishga yordam beradi. Masalan, katta va yorqin gullarga ega turlari bog‘larda alohida aksent sifatida ishlatilsa, kichik bargli va zich o‘sadigan turlari fon o‘simlik sifatida joylashtiriladi [6, 72]. Shuningdek, tekoma o‘simligining tez o‘sishi va iqlimga moslashuvchanligi shahar sharoitida yashash sharoitiga ham mos keladi. Bu xususiyatlar shahar ekologiyasini yaxshilash, havoning sifatini oshirish va biologik xilma-xillikni ta’minlashga yordam beradi.

Tekoma o‘simligining ekologik ahamiyati ham katta. U tuproqni eroziyadan saqlash, shamol va quyoshdan himoya qilishda yordam beradi. Shu bilan birga, uning gullari va mevalari biologik turli xil hayotiy tizimlarni qo‘llab-quvvatlaydi, masalan, asalarilar, qushlar va boshqa hasharotlar uchun oziqa manbai bo‘ladi [7, 65]. Bu esa ekotizimning barqarorligini ta’minlashga yordam beradi va landshaft dizayni bilan ekologik barqarorlikni uyg‘unlashtiradi. Bu o‘simlikning turlarini tasniflash botanika fanida alohida ahamiyatga ega. Turlarni aniqlashda gullarning shakli va rangi, barglarning tuzilishi, meva va urug‘ xususiyatlari, shuningdek, o‘simlikning o‘sish tezligi va ekologik moslashuvchanligi asosiy belgilar sifatida olinadi [8, 60]. Masalan, tropik hududlarda o‘sadigan turlari katta va rang-barang gullarga ega bo‘lsa, subtropik hududlar uchun moslashgan turlari kichikroq, zich va quruq sharoitga chidamli bo‘ladi. Shuningdek, tekomaning tasnifi xalqaro botanika kataloglari va ekologik tadqiqotlar bilan mos kelishi kerak, bu esa global ilmiy hamkorlikni ta’minlaydi [9, 178].

Ko‘paytirish usullari ham landshaft dizaynida muhim o‘rin tutadi. Urug‘ orqali ko‘paytirish tabiiy biologik xilma-xillikni saqlash imkonini beradi, vegetativ usullar esa tezkor natija olishga xizmat qiladi. Kesish, ildizdan ko‘paytirish va ko‘chatlar yordamida o‘simlik bog‘larda tez va samarali joylashtiriladi, bu esa manzarali dizaynni yaratishda va landshaftni diversifikatsiya qilishda qo‘l keladi [1, 21].

Shu tarzda, tekoma o‘simligi nafaqat botanika fanida ilmiy tadqiqot obyekti, balki amaliy landshaft dizayni va ekologik barqarorlikni ta’minlashda muhim vosita sifatida qaraladi. Uning biologik xususiyatlari, morfologik tuzilishi va turlarining tasnifi ekologik, estetik va amaliy jihatdan bir-biri bilan uyg‘unlashadi. Shu sababli zamonaviy landshaft dizaynida tekoma o‘simligi turli iqlim sharoitlariga moslashtirilgan dekorativ va ekologik muhim element sifatida keng qo‘llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. UNCTAD. Global ornamental plants: Ecological and economic aspects. – Geneva: UNCTAD, 2021. – 64 p.
2. Traditional uses and benefits of Yellow Elder (Tecoma stans). – HealthBenefitsTimes.com. – URL: https://www.healthbenefitstimes.com/yellow-elder/.
3. Tecoma stans: characteristics, habitat, uses, cultivation. – MaestroVirtuale.com. – URL: https://maestrovirtuale.com/en/tecoma-stans-characteristics-habitat-uses-cultivation/.
4. Tecoma stans – Wikispecies. – Wikimedia Foundation. – URL: https://species.wikimedia.org/wiki/Tecoma_stans.
5. Tecoma – Wikipedia, the free encyclopedia. – URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Tecoma.
6. Mirzaev B. Landshaft dizaynida tropik o‘simliklar. – Toshkent: Landshaft nashriyoti, 2020. – 110 b.
7. Kholmatov S. Tropik va subtropik o‘simliklar: biologik xususiyatlar va landshaft dizayni. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 128 b.
8. Karimov A., Raximov D. Tekoma o‘simligining morfologiyasi va tasnifi. – Samarqand: Ilmiy nashrlar, 2022. – 92 b.
9. Flora of Tropical Plants / Ed. by J. Smith. – London: Botanical Press, 2019. – 345 p.
10. A comprehensive review on ecology, life cycle and use of *Tecoma stans* (Bignoniaceae) // *Botanical Studies*, 2024. – Open access.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

INFORMATIKA FANINI O‘QITISHDA AN’ANAVIY TA’LIM USULLARI VA INTERAKTIV O‘YINLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGINI QIYOSIY TAHLILI

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O’zbekiston Milliy universiteti o‘qituvchisi PhD, dotsent
Xudayberganov Yashin Komilovich
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti 2-kurs magistranti
Xonto‘rayev Ibroxim Abdikamol o‘g‘li
E-mail: xontorayevi@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada informatika fanini o‘qitish jarayonida qo‘llaniladigan an’anaviy ta’lim usullari va zamonaviy interaktiv o‘yinli ta’lim texnologiyalarining samaradorligi qiyosiy tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilim olish faolligini oshirish, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish va informatika fanining murakkab tushunchalarini o‘zlashtirishda ikkala yondashuvning afzallik va kamchiliklari o‘rganilgan. Shuningdek, interaktiv o‘yinli texnologiyalarning o‘quvchilar motivatsiyasi, xotira jarayonlari va amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishdagi roli tahlil etilgan. Maqola yakunida informatika darslarida an’anaviy va innovatsion metodlarni uyg‘unlashtirish bo‘yicha metodik tavsiyalar berilgan.
Kalit so’zlar: an’anaviy ta’lim, interaktiv o‘yinli ta’lim, informatika o‘qitish metodikasi, gamifikatsiya, qiyosiy tahlil, ta’lim samaradorligi, pedagogik texnologiyalar.

KIRISH

Zamonaviy axborot jamiyatida informatika fanining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Raqamli iqtisodiyot, sun’iy intellekt va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi yosh avlodning informatika fanidan chuqur bilim va amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishini taqozo etmoqda. Shu bois, informatika fanini o‘qitish metodikasini takomillashtirish, ta’lim samaradorligini oshirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi .

Ta’lim amaliyotida ikki asosiy yondashuv mavjud: an’anaviy ta’lim usullari va zamonaviy interaktiv texnologiyalarga asoslangan o‘qitish. An’anaviy ta’lim uzoq yillar davomida sinovdan o‘tgan, tizimli bilim berishga yo‘naltirilgan metodlarni o‘z ichiga oladi. Ma’ruza, suhbat, tushuntirish, mustaqil ish kabi usullar orqali

o‘quvchilarga nazariy bilimlar yetkaziladi . Biroq, axborot texnologiyalari asrida tug‘ilgan "raqamli avlod" vakillari uchun an’anaviy yondashuvlar har doim ham samarali bo‘lavermaydi.

Interaktiv o‘yinli ta’lim texnologiyalari esa o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish va informatika fanining mavhum tushunchalarini o‘yin orqali tushunarli qilish imkonini beradi. Gamifikatsiya, rolli o‘yinlar, simulyatsiyalar va raqamli o‘yin platformalari orqali o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham egallaydilar .

Mazkur maqolaning maqsadi – informatika fanini o‘qitishda an’anaviy va interaktiv o‘yinli ta’lim usullarining samaradorligini qiyosiy tahlil qilish, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda ikkala yondashuvni uyg‘unlashtirish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

An’anaviy ta’lim usullari haqida nazariy qarashlar

Pedagogika nazariyasida an’anaviy ta’lim usullari uzoq yillar davomida takomillashib kelgan. Podlasiy I.P. (2005) ta’kidlashicha, an’anaviy ta’lim tizimli bilim berish, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish va nazariy tushunchalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi . An’anaviy darslarning asosiy xususiyatlari – o‘qituvchining yetakchi roli, darsning qat’iy tuzilmasi, o‘quv materialining ketma-ket va tizimli bayon qilinishidir.

Bahrinova Sh.S. (2024) informatika fanini o‘qitishda noan’anaviy darslardan foydalanish o‘qituvchining pedagogik mahoratiga bog‘liqligini qayd etadi. Uning fikricha, an’anaviy va noan’anaviy metodlarni mohirona uyg‘unlashtira olgan o‘qituvchi eng yuqori samaradorlikka erishadi .

Interaktiv o‘yinli ta’lim texnologiyalarining nazariy asoslari

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda interaktiv o‘yinli ta’lim texnologiyalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Sultonova S.A. (2025) informatika fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, gamifikatsiya, muammoli ta’lim va loyihaviy metodlarning samaradorligini tahlil qilgan. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, interaktiv o‘yinli texnologiyalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning

mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishda an’anaviy usullardan ustunlikka ega .

Gamifikatsiya – o‘quv jarayoniga o‘yin elementlarini kiritish orqali o‘quvchilar motivatsiyasini oshirish usuli hisoblanadi. Ballar, darajalar, reytinglar, sovrinlar va medallar orqali o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishi kuchayadi. Informatika fanida mavhum tushunchalarni o‘yin orqali vizuallashtirish ularning tushunilishini osonlashtiradi .

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv, adabiyotlarni tizimli tahlil qilish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida an’anaviy va interaktiv o‘yinli ta’lim usullarining quyidagi parametrlar bo‘yicha qiyosiy tahlili amalga oshirildi:

1. Bilimlarni o‘zlashtirish darajasi
2. O‘quvchilar motivatsiyasi
3. Darsga qiziqish va faollik
4. Amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish
5. Uzoq muddatli xotiraga ta’siri
6. Individual yondashuv imkoniyatlari

MUHOKAMA VA NATIJALAR

An’anaviy ta’lim usullarining tahlili

Informatika fanini o‘qitishda an’anaviy ta’lim usullari quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

Ma’ruza usuli – o‘qituvchi tomonidan yangi mavzuning tizimli bayon qilinishi. Bu usul informatika fanining nazariy asoslarini, masalan, algoritmlar nazariyasi, ma’lumotlar tuzilmasi, kompyuter arxitekturasi kabi mavzularni o‘rgatishda samarali hisoblanadi. Ma’ruza vaqtida o‘qituvchi mavzuning eng muhim jihatlariga e’tibor qaratadi, tushunchalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ochib beradi.

Suhbat va savol-javob – o‘quvchilarning bilimlarini aniqlash va mustahkamlashga

xizmat qiladi. Informatika darslarida avval o‘tgan mavzularni takrorlash, yangi mavzuga kirishishda suhbat usulidan foydalanish samarali natija beradi.

Amaliy mashg‘ulotlar – informatika fanining amaliy qismini o‘zlashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Dasturlash tillarini o‘rganish, amaliy masalalarni yechish kompyuter sinflarida amaliy mashg‘ulotlar orqali amalga oshiriladi.

Mustaqil ish – o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Uy vazifalari, referatlar, loyihalar mustaqil ishning asosiy shakllaridir.

An’anaviy usullarning afzalliklari:

· Tizimli va ketma-ket bilim berish imkoniyati
· O‘quv materialini chuqur nazariy tahlil qilish
· O‘qituvchi tomonidan doimiy nazorat
· Guruh bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish

An’anaviy usullarning kamchiliklari:

· O‘quvchilarning passiv roli
· Individual xususiyatlarni hisobga olishning qiyinligi
· Motivatsiyaning pastligi
· Zamonaviy axborot texnologiyalaridan yetarlicha foydalanmaslik

Interaktiv o‘yinli ta’lim texnologiyalarining tahlili

Informatika fanini o‘qitishda interaktiv o‘yinli ta’lim texnologiyalari quyidagi shakllarda qo‘llaniladi:

Gamifikatsiya – o‘quv jarayoniga o‘yin elementlarini integratsiya qilish. Informatika darslarida Scratch, Code.org, Kahoot, Quizizz kabi platformalar orqali o‘quvchilar o‘yin shaklida dasturlash asoslarini o‘rganadilar. Ballar to‘plash, darajalardan o‘tish, reytingda yuqori o‘rinlarni egallash o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi .

Rolli o‘yinlar – o‘quvchilarning informatika sohasidagi turli kasblarni (dasturchi, tizim administratori, ma’lumotlar bazasi mutaxassisi) sinab ko‘rish imkoniyatini yaratadi.

Bu ularning kelajak kasb tanlashiga yordam beradi.

Simulyatsiyalar – real hayotdagi jarayonlarni modellashtirish orqali o‘rgatish. Kompyuter tarmoqlari, operatsion tizimlar, ma’lumotlar bazasi boshqaruvi kabi murakkab mavzularni simulyatsiyalar orqali o‘rganish samarali natija beradi.

Kvest va sarguzasht o‘yinlari – o‘quvchilar muayyan muammolarni yechish orqali yangi bilimlarni o‘zlashtiradilar. Masalan, algoritmlar mavzusida "Algoritmik labirint" o‘yini orqali o‘quvchilar buyruqlar ketma-ketligini tuzishni o‘rganadilar.

Interaktiv o‘yinli texnologiyalarning afzalliklari:

· Yuqori motivatsiya va qiziqish
· Faol o‘quv pozitsiyasi
· Amaliy ko‘nikmalarni tez shakllantirish
· Xatosiz o‘rganish imkoniyati (o‘yinda xato qilishdan qo‘rqmaslik)
· Individual sur’atda o‘rganish

Interaktiv o‘yinli texnologiyalarning kamchiliklari:

· Texnik ta’minot talabi (kompyuter, internet)
· O‘qituvchining maxsus tayyorgarligi zaruriyati
· Nazariy bilimlarning yetarli darajada berilmasligi xavfi
· O‘yinga haddan tashqari berilib ketish

Qiyosiy tahlil natijalari

Informatika fanini o‘qitishda an’anaviy va interaktiv o‘yinli ta’lim usullarining samaradorligini qiyosiy tahlil qilish quyidagi natijalarni ko‘rsatdi:

1. **Bilimlarni o‘zlashtirish darajasi**

An’anaviy usullar nazariy bilimlarni chuqur o‘zlashtirishda samarali. O‘quvchilar informatika fanining fundamental tushunchalarini, ularning o‘zaro bog‘liqligini tizimli ravishda o‘rganadilar. Interaktiv o‘yinli texnologiyalar esa amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda yuqori samaradorlik ko‘rsatadi. O‘quvchilar o‘yin jarayonida

muammolarni yechish, algoritmik fikrlash, dasturlash kabi ko‘nikmalarni tezroq egallaydilar.

2. **Motivatsiya va qiziqishInteraktiv o‘yinli texnologiyalar o‘quvchilarning informatika faniga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.** O‘yin elementlari, raqobat, yutuqlar va sovrinlar o‘quvchilarning darsga faol qatnashishiga sabab bo‘ladi. An’anaviy usullarda esa motivatsiya asosan o‘qituvchining mahoratiga, mavzuning qiziqarli bayon qilinishiga bog‘liq .

3. **Individual xususiyatlarni hisobga olish**

Interaktiv o‘yinli texnologiyalar har bir o‘quvchining o‘z sur’atida o‘rganish imkoniyatini yaratadi. O‘yin darajalari, moslashuvchan qiyinchilik tizimi orqali o‘quvchilar o‘z bilim darajasiga mos topshiriqlarni bajaradilar. An’anaviy usullarda esa butun sinf bir xil sur’atda ishlaydi, bu ba’zi o‘quvchilarning ortda qolishiga yoki zerikishiga sabab bo‘lishi mumkin .

4. **Uzoq muddatli xotiraga ta’siri**

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘yin orqali o‘rganilgan bilimlar uzoq muddatli xotirada yaxshiroq saqlanadi. O‘yin jarayonidagi emotsional kechinmalar, ijobiy his-tuyg‘ular ma’lumotlarning miyada mustahkamlanishiga yordam beradi. An’anaviy usullarda esa takrorlash va mustahkamlashga alohida e’tibor qaratish talab etiladi.

5. **O‘qituvchining roli**

An’anaviy usullarda o‘qituvchi asosiy bilim manbai, tashkilotchi va nazoratchi vazifasini bajaradi. Interaktiv o‘yinli texnologiyalarda esa o‘qituvchi fasilitator, yo‘naltiruvchi, maslahatchi rolida bo‘ladi. Bu o‘quvchilarning mustaqilligini oshirishga xizmat qiladi .

An’anaviy va interaktiv yondashuvlarni uyg‘unlashtirish

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, informatika fanini o‘qitishda an’anaviy va interaktiv o‘yinli ta’lim usullarini uyg‘unlashtirish eng maqbul yondashuv hisoblanadi. Quyida ikkala yondashuvni integratsiya qilish bo‘yicha metodik tavsiyalar berilgan:

1. **Nazariy bilimlar – an’anaviy, amaliy ko‘nikmalar – interaktiv**

Informatika fanining nazariy asoslarini (masalan, axborot nazariyasi, algoritmlar nazariyasi) an’anaviy ma’ruza va suhbat usullari orqali o‘rgatish, amaliy ko‘nikmalarni (dasturlash, ma’lumotlar bazasi bilan ishlash) esa interaktiv o‘yinli texnologiyalar orqali shakllantirish maqsadga muvofiq.

2. **Yangi mavzu – an’anaviy, mustahkamlash – interaktiv**

Yangi mavzuni tushuntirishda an’anaviy usullardan foydalanish, mavzuni mustahkamlash va takrorlashda esa o‘yinli texnologiyalarni qo‘llash samarali natija beradi. Masalan, "Sikllar" mavzusi tushuntirilgandan so‘ng, o‘quvchilarga sikllardan foydalanishni talab qiluvchi o‘yin topshiriqlarini berish mumkin.

3. **Individual va guruhli ishni uyg‘unlashtirish**

An’anaviy usullarda guruhli ish, interaktiv o‘yinli texnologiyalarda esa individual va kichik guruhlarda ishlash imkoniyatlari mavjud. Ikkala shaklni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning kommunikativ va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan birga, individual qobiliyatlarini ham namoyon qilish imkoniyati yaratiladi.

XULOSA

Informatika fanini o‘qitishda an’anaviy ta’lim usullari va interaktiv o‘yinli ta’lim texnologiyalarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, har ikkala yondashuvning o‘ziga xos afzallik va kamchiliklari mavjud. An’anaviy usullar nazariy bilimlarni tizimli va chuqur o‘zlashtirishda, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Interaktiv o‘yinli texnologiyalar esa o‘quvchilar motivatsiyasini oshirish, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish va amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishda yuqori samaradorlik ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Informatika fanini o‘qitishda an’anaviy va interaktiv yondashuvlarni uyg‘unlashtirish eng yuqori samaradorlikni ta’minlaydi.
2. Nazariy bilimlarni o‘rgatishda an’anaviy usullardan, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda interaktiv o‘yinli texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq.

3. O‘quvchilarning yosh xususiyatlariga qarab, o‘yinli texnologiyalarning turli shakllarini tanlash (boshlang‘ich sinflarda oddiy o‘yinlar, yuqori sinflarda murakkab simulyatsiyalar) samarali natija beradi.
4. O‘qituvchilarning interaktiv o‘yinli texnologiyalar bo‘yicha maxsus tayyorgarlikdan o‘tishi, ularni dars jarayonida mohirona qo‘llay olishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida olib boriladigan tadqiqotlar informatika fanining turli bo‘limlarini o‘qitishda an’anaviy va interaktiv yondashuvlarni integratsiya qilishning aniq metodikasini ishlab chiqishga, shuningdek, sun’iy intellekt va virtual reallik texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini o‘rganishga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bahrinova Sh.S. (2024). Informatika fanini o‘qitishda noan’anaviy darslardan foydalanishda o‘qituvchining pedagogik mahorati. TADQIQOTLAR.UZ, 39(2), 44-46.
2. Sultonova S.A. (2025). Informatika fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Modern Science and Research, 4(2), 774-778. https://doi.org/10.5281/zenodo.14910464
3. Topildiyev V.R. (2015). Ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etishning meyoriy-huquqiy asoslari. Toshkent.
4. Podlasiy I.P. (2005). Pedagogika. Obshiye osnovi. Protsess obucheniya. Moskva.
5. Podlasiy I.P. (2002). Pedagogika. Noviy kurs: Uchebnik dlya studentov vysshikh uchebnykh zavedeniy: V 2 knigakh. Moskva.
6. Azizxo‘jayeva N.N. (2019). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU nashriyoti.
7. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. (2020). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya.
8. Farberman B.L. (2018). Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi.
9. Saidahmedov N.S. (2020). Yangi pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Toshkent: Moliya.
10. Qosimova Z.H. (2021). Informatika fanini o‘qitishda interaktiv metodlardan foydalanish samaradorligi. Xalq ta’limi, 3, 45-49.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

ABDULLA QAHHORNING “BEMOR” HIKOYASIDA HAYOTIY REALIZM VA PSIXOLOGIK TASVIR UYG‘UNLIGI

Rustamov Shaxriyor Sherzodbek o’g’li,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Iqtisodiyot fakulteti 1-kurs talabasi.
+998943377732, shakhiyor.16@gmail.com
Ilmiy rahbar: ***Raimov Xurshid,***
TDIU Iqtisodiyot fakulteti dekan muovini.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining mashhur yozuvchilaridan biri bo‘lgan Abdulla Qahhor ijodidagi “Bemor” hikoyasi badiiy va nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi hikoyada hayotiy realizm va psixologik tasvir uyg‘unligini ilmiy asosda yoritishdan iborat. Asarda oddiy xalq hayoti, qashshoqlik, kasallik va ijtimoiy tengsizlik muammolari real tasvir orqali ochib berilgan. Muallif inson ruhiyatini juda nozik kuzatishlar orqali tasvirlaydi. Hikoya qahramonlarining ichki kechinmalari, ularning ruhiy iztiroblari va umidsizlik holati o‘quvchiga chuqur ta’sir qiladi. Maqolada hikoyaning g‘oyaviy mazmuni, obrazlar tizimi, badiiy detallar, muhit tasviri va konflikt masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida adabiyot nazariyasi va o‘zbek nasri tarixiga oid manbalarga murojaat qilinadi. Shuningdek, hikoya matnidan iqtiboslar keltirilib, ularning badiiy ahamiyati tahlil qilinadi. Natijada “Bemor” hikoyasi realizm va psixologik tasvir uyg‘unligini aks ettiruvchi muhim badiiy asar ekani ilmiy jihatdan asoslanadi.
Kalit so‘zlar: realizm, psixologik tasvir, hikoya janri, ijtimoiy muhit, badiiy detal, ruhiy kechinma, dramatizm.
Аннотация: В данной статье проводится художественный и теоретический анализ рассказа *«Бемор»* одного из выдающихся узбекских писателей Абдуллы Каххора. Основная цель исследования — научно раскрыть гармонию между реалистическим изображением и психологическим описанием в рассказе. В произведении реалистично показаны повседневная жизнь простых людей, бедность, болезни и социальное неравенство. Автор изображает человеческую психику через очень тонкие наблюдения. Внутренние переживания героев, их душевные страдания и чувство безысходности глубоко воздействуют на читателя. В статье анализируются идейное содержание рассказа, система образов, художественные детали, описание среды и вопросы конфликта. В процессе исследования используются источники по теории литературы и истории узбекской прозы. Кроме того, приводятся цитаты из рассказа и

анализируется их художественное значение. В итоге рассказ *«Бемор»* научно обоснован как важное художественное произведение, отражающее гармонию реализма и психологического изображения.

Ключевые слова: реализм, психологическое изображение, жанр рассказа, социальная среда, художественная деталь, внутреннее переживание, драматизм.

Abstract: This article provides an artistic and theoretical analysis of the story *"Bemor"* by one of the prominent Uzbek writers, Abdulla Qahhor. The main goal of the study is to scientifically explore the harmony between realistic depiction and psychological portrayal in the story. The work vividly presents the everyday life of ordinary people, poverty, illness, and social inequality. The author depicts human psychology through very subtle observations. The inner experiences of the characters, their mental suffering, and feelings of hopelessness deeply affect the reader. The article analyzes the ideological content of the story, the system of characters, artistic details, depiction of the environment, and issues of conflict. During the study, sources on literary theory and the history of Uzbek prose are consulted. Additionally, quotations from the story are provided and their artistic significance is analyzed. As a result, the story *"Bemor"* is scientifically proven to be an important literary work reflecting the harmony of realism and psychological depiction.

Keywords: realism, psychological depiction, story genre, social environment, artistic detail, inner experience, dramatism.

KIRISH

Yangi o‘zbek adabiyotida realizm muhim badiiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Bu yo‘nalish orqali yozuvchilar hayot voqeliklarini haqqoniy tasvirlashga intilganlar. Realizm adabiyotning hayot bilan uzviy bog‘liqligini ta’minlaydi. Yangi o‘zbek nasrida oddiy inson hayoti markaziy o‘rin egallaydi. Adabiyotshunoslarning fikricha, realizm orqali jamiyat muammolari badiiy ifoda topadi. Shu sababli realizm o‘zbek adabiyotida muhim o‘rin tutadi. Bu yo‘nalishda yozilgan asarlar jamiyat hayotining turli tomonlarini aks ettiradi. Abdulla Qahhor ham realizm an’analarini davom ettirgan yozuvchilardan biridir. Uning hikoyalari real hayot voqealariga asoslangan. Shu sababli uning asarlari o‘quvchiga juda yaqin bo‘lib tuyuladi.

O‘zbek adabiyotida realizm yo‘nalishi jamiyat hayotini haqqoniy tasvirlashga xizmat qilgan muhim badiiy uslub hisoblanadi. Bu yo‘nalishda ijod qilgan yozuvchilar inson hayotidagi muammolarni ochib berishga intilganlar. Abdulla Qahhor o‘zbek nasrida realizm maktabining eng yirik vakillaridan biri hisoblanadi. Uning hikoyalarida oddiy xalq hayoti, qashshoqlik, insoniy iztiroblar va ijtimoiy muammolar chuqur tasvirlangan. “Bemor” hikoyasi yozuvchining eng ta’sirchan asarlaridan biri

hisoblanadi. Hikoyada oddiy bir oilaning fojeasi tasvirlangan bo‘lsa-da, unda jamiyatdagi muammolar ham aks etadi. Asarda realizm va psixologik tasvir uyg‘unligi yaqqol ko‘rinadi. Shu sababli mazkur hikoya o‘zbek nasrida alohida o‘rin egallaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Adabiyot nazariyasida realizm hayot haqiqatini haqqoniy tasvirlash usuli sifatida qaraladi. Bu uslubda voqealar va qahramonlar real hayot qonuniyatlariga mos ravishda tasvirlanadi. Realistik asarlarda muallif voqealarni ortiqcha bezaksiz tasvirlaydi. Qahramonlarning ruhiy holati ham tabiiy tarzda ochib beriladi. Realizmda muhit tasviri muhim ahamiyatga ega. Qahramonlarning harakati ko‘pincha ijtimoiy muhit bilan bog‘liq holda ko‘rsatiladi. Shu sababli realizm asarlarida jamiyat hayoti chuqur yoritiladi. Bunday asarlar o‘quvchini hayot haqida o‘ylashga undaydi. Realizm adabiyotda haqiqatni aks ettirishga xizmat qiladi [1, 376 b.] Bu uslub o‘zbek nasrida ham keng qo‘llanilgan. Abdulla Qahhorning “Bemor” hikoyasida Sotiboldining kasal xotinini davolash uchun befoyda urinishi, oxir-oqibatda ayolning vafot etishi tasvirlangan. Adib ana shu fojiani tasvirlash orqali Sotiboldi, norasida qizaloq, qo’shni kampir kabilarning ichki dunyosi ko’rsatib beriladi. Hikoyada tasvirlanishicha, Sotiboldi doktorxona haqida aniq tasavvurga ega emas: “Doktorxona deganda Sotiboldining ko’z oldiga izvosh va oq podshoning surati solingan 25 somlik pul kelardi”. Hikoyada qo’li kalta, qashshoq kishining nochor holati ayanchli tarzda ko’rsatilgan. [2, 62 b.] Sotiboldi juda qashshoq inson bo‘lib, oilasini zo‘rg‘a boqadi. Muallif shunday deydi: “Bunday vaqtlarda yo‘g‘on cho‘ziladi, ingichka uziladi”. Bu jumla jamiyatdagi tengsizlikni ifodalaydi. Boy odamlar uchun imkoniyat ko‘p bo‘lsa, kambag‘allar uchun hayot juda og‘ir. Shifoxonaga borish ham Sotiboldi uchun qiyin masala hisoblanadi. Chunki davolanish uchun katta mablag‘ kerak. Shu sababli qahramon turli irim-sirimlarga murojaat qiladi. Hikoyada realizm turli badiiy vositalar orqali ifodalangan. Muallif voqealarni sodda, ammo ta’sirchan tarzda tasvirlaydi. Sotiboldining xotinini davolatish uchun baxshi chaqirishi yoki irim-sirimlarga ishonishi o‘sha davr hayotini ko‘rsatadi. Bu holat xalq orasidagi an’anaviy qarashlarni ham ifodalaydi. Hikoyadagi har bir epizod real hayotiy vaziyatga asoslangan. Shu sababli asar o‘quvchiga juda ishonarli ko‘rinadi. Hikoya yaratilgan davr o‘ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy murakkabliklar bilan xarakterlanadi. Aholining turmush darajasi pastligi ko‘plab oilalarda fojeali vaziyatlarni yuzaga keltirgan. Adib ana shu tarixiy sharoitni badiiy umumlashtirish orqali ifoda etadi. Asardagi qashshoqlik tasviri davr ruhini ochib beradi. Hikoyada tasvirlangan uy sharoiti, muhit va odamlar ruhiyati zamon manzarasini ko‘rsatadi. Muallif tarixiy faktlarni emas, balki hayotiy haqiqatni umumlashma tarzda beradi. Bu esa asarning ijtimoiy ahamiyatini oshiradi. Voqealar

konkret bir oilada sodir bo‘lsa-da, u keng qatlam muammosini anglatadi. Shunday qilib, hikoya o‘z davrining badiiy hujjati vazifasini bajaradi. Tarixiy kontekstni anglash asar mazmunini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Hikoyada qahramonlarning ruhiy holati juda ta’sirchan tasvirlangan. Sotiboldi xotinining har bir og‘riqidan iztirob chekadi. U xotinini davolatish uchun qo‘lidan kelgan barcha ishni qiladi. Ammo uning imkoniyati cheklangan. Shu sababli qahramon ichki iztirob va umidsizlikni boshdan kechiradi. Asarda “U har ingraganda Sotiboldi chakkasiga burov solingan kishiday talvasaga tushar edi” degan jumla bor. Bu tasvir qahramonning ichki iztiroblarini ko‘rsatadi. Sotiboldi obrazi orqali oddiy insonning ruhiy iztiroblari ko‘rsatiladi. Bu holat psixologik tasvir orqali chuqur ochib berilgan [3, 16 b.] Shuningdek, ijtimoiy muhit qahramonlar taqdirini belgilovchi asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi. Bemor ayolning ahvoli nafaqat kasallik, balki iqtisodiy nochorlik bilan bog‘liq. Moddiy imkoniyat yo‘qligi fojeani chuqurlashtiradi. Muhit insonning ruhiy iztiroblarini kuchaytiradi. Er obrazining ojizligi ham aynan sharoit bilan izohlanadi. Ijtimoiy tengsizlik asarda bevosita tilga olinmasa-da, voqealar rivojida seziladi. Qahramonlar muhit qurboni sifatida tasvirlanadi. Yozuvchi jamiyat befarqligini bilvosita ko‘rsatadi. Muallif shaxs va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatni ochib beradi. Natijada ijtimoiy muhit inson taqdirining ajralmas qismi sifatida talqin qilinadi. Badiiy detal realizmni kuchaytiruvchi muhim vositadir. Hikoyada uy ichidagi buyumlar tasviri qashshoqlikni ochib beradi. Mayda detallar umumiy manzarani jonlantiradi. Masalan, xonadagi sovuqlik yoki nochor jihozlar muhitni his qildiradi. Detal orqali ruhiy holat ham ifodalanadi. Ortiqcha izoh berilmaydi, lekin kichik tasvir katta ma’no beradi. Detallar konfliktni chuqurlashtiradi. Ular asar kompozitsiyasiga xizmat qiladi. Realistik tasvir aynan detal vositasida jonlanadi. Shu tariqa detal g‘oyaviy yukni ko‘taruvchi vositaga aylanadi. Shuningdek, kasal ayolning boshida uchib yurgan pashshalar yoki uy ichidagi jimjitlik tasviri muhitni yanada ta’sirchan qiladi. “Hammayoq jim. Faqat pashsha g‘ing‘illaydi, bemor ingraydi” degan satrlar muhitni jonli tasvirlaydi. Bu detallar asarning realizmini kuchaytiradi [4, 6 b.] Hikoya davomida dramatik vaziyat kuchayib boradi. Bemor ayolning ahvoli kundan-kun og‘irlashadi. Shu bilan birga Sotiboldining iztiroblari ham ortib boradi. Voqealar rivoji o‘quvchida ham kuchli hissiy ta’sir uyg‘otadi. Abdulla Qahhor hikoyalarida sodda va xalqona til ishlatiladi. Bu uslub asarni o‘quvchiga yanada yaqinlashtiradi. Muallif murakkab iboralardan ko‘ra oddiy so‘zlar orqali kuchli ta’sir yaratadi. Shu sababli hikoya o‘quvchida chuqur hissiy ta’sir uyg‘otadi. Hikoyada muallif voqealarni bevosita baholamaydi. U faqat voqealarni kuzatuvchi sifatida tasvirlaydi. O‘quvchi esa voqealarga o‘zi baho beradi. Bu uslub realizmning muhim

belgilaridan biridir. Shu sababli asar yanada ishonchli ko‘rinadi. Asarning asosiy g‘oyasi insoniy mehr va ijtimoiy muammolarni ko‘rsatishdan iborat. Hikoya orqali muallif kambag‘al insonlarning og‘ir hayotini ochib beradi. Ayniqsa, tibbiy yordamning qimmatligi muammo sifatida ko‘rsatiladi. Bu masala hikoyada real voqelik sifatida tasvirlangan.

Asarda vaqt qisqa davrni qamrab oladi. Syujetning siqilganligi dramatik zichlikni oshiradi. Adabiyotshunoslikda vaqt kategoriyasi konflikt rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Qisqa vaqt oralig‘ida kuchli ruhiy iztirob tasvirlanadi. Vaqtning siqilganligi ruhiy tanglikni kuchaytiradi. Konflikt tabiiy ravishda rivojlanadi. Qisqa muddat ichida katta ma’no ifodalanadi. Shu tariqa vaqt kategoriyasi realizm va dramatizmni uyg‘unlashtiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. “Bemor” hikoyasi estetik va ma’naviy ahamiyatga ega asardir. Unda insoniylik va hamdardlik g‘oyasi ilgari suriladi. Asar o‘quvchini befarqlikdan yiroq bo‘lishga undaydi. Realistik tasvir hayot haqidagi tasavvurni boyitadi. Psixologik chuqurlik esa hissiy ta’sirni oshiradi. Hikoya inson qadr-qimmatini ulug‘laydi. Tarbiyaviy jihatdan u sabr va matonatni targ‘ib qiladi. Estetik jihatdan esa realizm va psixologizm uyg‘unligini namoyish etadi. Asar o‘quvchini mushohada qilishga undaydi. Shu bois hikoya nafaqat badiiy, balki ma’naviy-estetik qadriyat sifatida ham ahamiyatlidir. Hikoyada ichki monolog ochiq nutq shaklida berilmasa-da, qahramonlarning ruhiy holati sukut orqali ifodalanadi. Adabiyot nazariyasida ichki nutq qahramon ongidagi yashirin kechinmalarni aks ettiruvchi vosita sifatida talqin qilinadi. Hikoyada bemor ayolning kamgapligi uning ichki iztirobini yanada chuqurlashtiradi. Er obrazining o‘ychan holati ham ichki monolog xarakteriga ega. Muallif ortiqcha izoh bermaydi, balki vaziyat orqali ruhiy kechinmani ko‘rsatadi. Sukut poetik vosita sifatida dramatik ta’sirni kuchaytiradi. Aytilmagan fikrlar o‘quvchining tafakkurini faollashtiradi. Ichki monologning bilvosita shakli realizmga mos keladi. Chunki hayotda ham inson ko‘pincha ichki iztiroblarini oshkora bayon qilmaydi. Shu jihatdan hikoyada ichki nutq va sukut psixologik tasvirni chuqurlashtiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Hikoyada sabr motivi markaziy ruhiy holatlardan biri sifatida ko‘zga tashlanadi. Bemor ayol og‘riqni shovqinsiz qabul qiladi. Bu sabr passiv emas, balki ichki kuch ifodasidir. Adabiyotshunoslikda xarakter ochishda ruhiy chidamlilik muhim belgi hisoblanadi. Ayol obrazi orqali matonat va insoniylik yoritiladi. Yozuvchi uni ideal darajaga ko‘tarmaydi, balki hayotiy ko‘rsatadi. Sabr fojeani yanada chuqurroq his qildiradi. Chunki jim iztirob o‘quvchiga kuchliroq ta’sir ko‘rsatadi. Bu motiv realizmni mustahkamlaydi. Natijada sabr va chidam obrazi psixologik tasvir bilan uyg‘unlashgan holda asarning g‘oyaviy qatlamini boyitadi.

Hikoya hajman kichik bo‘lsa-da, mazmunan terandir. Kompozitsiya sodda va izchil qurilgan. Ortiqcha epizodlar mavjud emas. Har bir sahna g‘oyaga xizmat qiladi. Syujet chizig‘i zich va mantiqiy. Voqealar tabiiy ravishda rivojlanadi. Kompozitsion ixchamlik dramatizmni kuchaytiradi. Har bir detal o‘z o‘rnida qo‘llanadi. Bu uslub realizm talablariga mos keladi. Asar realizm maktabining yorqin namunasi hisoblanadi. Yozuvchi oddiy voqeani chuqur badiiy ma’noga ega asarga aylantira olgan. Shu sababli hikoya adabiyotshunoslar tomonidan yuqori baholanadi. Hikoyada kasal ayol obrazi ham muhim o‘rin tutadi. U o‘zining og‘ir ahvoliga qaramay, qizini o‘ylaydi. Bu holat ona mehrining kuchini ko‘rsatadi. Ayolning so‘nggi so‘zlari ham qiziga qaratilgan. Bu esa asarning psixologik ta’sirini yanada kuchaytiradi. Ona obrazi fojeaviy, ammo juda ta’sirchan tasvirlangan. Real voqealar bilan birga qahramonlarning ichki kechinmalari ham tasvirlangan. Ayniqsa, hikoya oxiridagi fojeali sahna o‘quvchiga kuchli ta’sir qiladi. Qizchaning yana odatdagidek: “Xudoyo ayamdi daydiga davo beygin” deb duo qilishi asarning dramatik yakunini kuchaytiradi. Bu epizod realizm va psixologizm uyg‘unligining yorqin namunasidir [5, 81 b.] Hikoya fojeaviy yakun bilan tugaydi. Kasal ayol oxir-oqibat vafot etadi. Sotiboldi esa chuqur qayg‘uga botadi. Asarda dramatizm juda kuchli. Har bir epizod qahramonlarning iztirobini kuchaytiradi. Bemor ayolning ingrab yotishi tasviri juda ta’sirchan. Muallif voqealarni asta-sekin keskinlashtirib boradi. Natijada hikoya fojeaviy yakun bilan tugaydi. “Bemor” hikoyasi katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Asar o‘quvchini insoniylik va mehr-muruvvat haqida o‘ylashga undaydi. Hikoya orqali muallif kambag‘allik muammosini ko‘rsatadi. Shuningdek, insoniy hamdardlikning qanchalik muhimligini eslatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlil natijasida “Bemor” hikoyasida hayotiy realizm va psixologik tasvir o‘zaro uyg‘un holda namoyon bo‘lishi aniqlandi. Realistik muhit qahramon ruhiyatini shakllantiradi. Psixologik tasvir esa voqelikni chuqurroq idrok etishga xizmat qiladi. Yozuvchi kichik hajm doirasida katta ijtimoiy fojeani ko‘rsatishga muvaffaq bo‘lgan. Badiiy detal, konflikt va kompozitsiya uyg‘unligi asarning mukammalligini ta’minlaydi. Asar o‘zbek realistik hikoyachiligining yetuk namunasi hisoblanadi. Unda inson qadr-qimmati, sabr va iztirob masalalari chuqur ochilgan. Realizm va psixologizm bir-birini to‘ldiruvchi vosita sifatida xizmat qilgan. Hikoya bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Shu bois asarni ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarbdir. Takliflarga keladigsan bo’lsak, avvalo, metodlari bilan o‘rganish taklif etiladi, ya’ni:

- Asarni sahnalashtirish orqali ruhiy dramatizmni teatr san’ati bilan uyg‘un holda tadqiq qilish.

- “Bemor” hikoyasini oliy ta’limda “Realizm va psixologizm” mavzusida amaliy tahlil materiali sifatida o‘quv-uslubiy qo‘llanma shaklida ishlab chiqish.
- Asar asosida psixologik tahlilga bag‘ishlangan ilmiy konferensiya ma’ruzasi tayyorlash va unda qahramonlar ruhiyatini zamonaviy psixologiya nazariyalari bilan bog‘lash.
- “Bemor” hikoyasini boshqa o‘zbek realistik hikoyalari bilan qiyoslab, qashshoqlik motivi evolyutsiyasi bo‘yicha alohida tadqiqot olib borish.
- Asarni maktab darsliklarida chuqurlashtirilgan savol-topshiriqlar bilan berish orqali o‘quvchilarda empatiya va tahliliy fikrlashni rivojlantirish.
- Hikoya asosida qisqa metrajli film ssenariysi yaratib, realizm va psixologik tasvirning vizual talqinini o‘rganish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sultonov I. Adabiyot nazariyasi. –T.: O‘qituvchi, 2005. – bet 287.
2. Yangi o’zbek adabiyoti tarixi: savol-javoblar :o’quv-uslubiy qo’llanma / O. Karimov.- Namangan: “Namangan” 2016.
3. Adabiyot muallimi. [Matn]: hikoyalar / Abdulla Qahhor. - T.: «Ziyo nashr» nashriyoti, 2019. - 128 b.
4. https://t.me/e_kutubxona/4971
5. Anor. Qissa va hikoyalar. Abdulla Qahhor.: - T.: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi 2012.- 200 b.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

CHIZMA GEOMETRIYA FANINI DIFFERENSIAL TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANIB O'QITISH

Abdusattarova Maftuna Zafarbek qizi
O'zbekiston milliy pedagogika universiteti magistranti

Annottatsiya: Ushbu maqola differensial ta'limni pedagogikada tutgan o'rni va ta'lim berishdagi samaradorligi to'g'risida. Differensial ta'limni kelib chiqishi va ilmiy-nazariy asoslari ko'rsatilgan, hamda differensial ta'limdan foydalanib fanlarni individual va tabaqalashtirib o'qitishni usullari berilgan. Chizma geometriyada differensial ta'lim texnologiyasini qo'llashning nazariyasi va amaliyoti ko'rsatilgan.

Talabalarni mutaxasislik fanlarini yaxshi o'zlashtirishi uchun differensial ta'lim texnologiyasini tatbiq qilish va ulardan samarali foydalanish haqida yondashuv olib borilgan. Differensial ta'lim texnologiyasidan foydalanish haqida va unig samaradorligi, talabalarni fanni o'rganishi uchun qulay va samarali yo'llari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: differensial, individual, texnologiya, konsepsiya, ensiklopediya, chizma geometriya, grafik masalalar, mustaqil ta'lim, fazoviy tasavvur, masalalar yechish.

Аннотация: Эта статья посвящена роли дифференцированного обучения в педагогике и его эффективности в образовании. Показаны истоки и научно-теоретические основы дифференцированного обучения, а также приведены примеры индивидуального и дифференцированного преподавания предметов с использованием дифференцированного обучения. Показана теория и практика применения технологии дифференциального обучения в начертательной геометрии.

Был проведен подход к внедрению технологии дифференцированного обучения и их эффективному использованию для лучшего усвоения студентами профильных предметов. Об использовании технологии дифференцированного обучения и ее эффективности, разработаны удобные и эффективные способы усвоения учебного материала студентами.

Ключевые слова: дифференциальный, индивидуальный, технология, концепция, энциклопедия, начертательная геометрия, графические задачи, самостоятельное обучение, пространственное воображение.

Abstract: This article is dedicated to the role of differentiated learning in pedagogy and its effectiveness in education. The origins and scientific-theoretical foundations of

differentiated learning are shown, and examples of individual and differentiated teaching of subjects using differentiated learning are provided. The theory and practice of applying differential learning technology in descriptive geometry are shown.
An approach was taken to implementing differentiated learning technology and its effective use to improve students' comprehension of specialized subjects. On the use of differentiated learning technology and its effectiveness, convenient and effective ways of teaching students the subject have been developed.
Keywords: differential, individual, technology, concept, encyclopedia, descriptive geometry, graphic problems, independent learning, spatial imagination.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi oliy ta’lim tizimini ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta’lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta’minlash asosida ta’lim sifatini yaxshilash, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish maqsadida, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 11-iyuldagi PQ-4391-son “Oliy va o‘rta maxsus ta’lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan.[8] Konsepsiya O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’limni rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor yo‘nalishlari, vazifalari, o‘rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarina belgilaydi hamda sohaga oid dasturlar va kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun asos bo‘ladi. [8]

Ma’lumki, bugungi kunda bilimli, poydevori mustahkam bo‘lgan har tomonlama ma’naviyati kuchli zamon bilan hamnafas bo‘la oladigan kadrlarni tarbiyalash kerak. Shu jihattan bo‘lajak pedagoglarni imkoniyatlarini oshirish, pedagogik jihattan yangi yondashuvlar va samarali metodlar kerak bo‘ladi.

Talabalarni mutaxasislik fanlarini yaxshi o‘zlashtirishi uchun differensial ta’lim texnologiyasini tatbiq qilish samarasini ko‘rib chiqamiz. Differensial ta’lim texnologiyasidan foydalanish haqida va unig chizma geometriyani o‘rganishda samaradorligi, talabalarni fanni o‘rganishi uchun qulaydir.

Differensial ta’lim muammosi XIX-asrda o‘qituvchi Jozef Zikkenger (1858-1930) tomonidan tadqiq etilgan. U Mannheim ta’lim tizimini (Mannheim shahri nomi bilan bog‘liq) tashkil etishda sinf-dars tizimini saqlab qolgan holda, talabalarni ularning qobiliyatlari, intellektual rivojlanish darajasi va tayyorgarlik darajasiga qarab guruhlarga ajratgan. L. S. Vygotskiy, A. I. Arapov, A. A. Budarniy kabi xorijiy olimlar o‘z tadqiqotlarida ta’lim tizimida bilimlarni o‘zlashtirish jarayonining psixologik

qonuniyatlarini o‘rganganlar. S.L.Mirskiyning ta’kidlashicha, o‘qitishda tabaqalashtirilgan yondashuv, birinchi navbatda, individual o‘quvchining xususiyatlarini hisobga olishni o‘z ichiga oladi. [7]

Pedagogik ensiklopedik lug‘atda: o‘qitishda differensiatsiya nima degan savolga shunday aytiladi. (lot. differentia - farq), o‘quvchilarning mayllari, qiziqishlari, qobiliyatlarini hisobga oluvchi o‘quv faoliyatini tashkil etish shakli. [6]

Ingliz tilini o‘rganishda ham differensial ta’limdan keng foydalaniladi Amaliy tadqiqotlar va zamonaviy texnologiyalar J.Harmer o‘zining “The Practice of English Language Teaching” asarida o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda moslashtirilgan dars rejalari va strategiyalarni ishlab chiqish bo‘yicha metodik tavsiyalar beradi. [4]

Differensial ta’limni chizma geometriyani o‘qitishda ham foydalannish talabalarni chizma geometriyani o‘rganishida yahshi samaradorlikga erish ehtimoli yuqori.

Chizma geometriya umumiy geometriyaning bir shaxobchasi bo‘lib, u narsalarning geometrik xususiyatiga asoslangan holda tasvirlash usullari yordamida ularning shakllari, o‘lchamlari va o‘zaro joylashishlarini, shuningdek, pozitsion, metrik va konstruktiv masalalami yechish algoritmlarini o‘rganadi. [2]

Chizma geametriyani o‘qitish talabalarda fazaviy tassavvurni rivojlantiradi.

Lekin bazi talabalar masalalar yechishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bazilari esa oldinga ilgarilab ketgan bo‘ladi. Differensial ta’limni qo‘llash orqali iqtidorli talabalar bilan ishalash va ortta qolayotgan talabalar bilan indivudial ishlashni yo‘lga soladi.

Talabalarga grafik topshiriq va mustaqil ta’lim vazifalarini berishda ularni bilim darajasiga moslashgan holda yondashish kerak bo‘ladi.

Mustaqil ta’lim topshiriqlari talabalarda chizma geometriya fanidan olgan bilimlarini mustahkamlaydi mustaqil ravishda chuqurlashtirishni talab qiladi. Shuningdek, mustaqil ta’lim topshiriqlari talabalarning kasbiy madaniyatini rivojlantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Darsni har bir talaba turli darajada tushinadi mustaqil ta’lim mavzularini berishda differensial ta’lim texnologiyasidan foydalanib talabalarning bilim darajasiga qarab berish samarali bo‘ladi. Talabalar mavzuni yahshi tushingan bo‘lsa o‘z bilim darajasiga mos mavzular berilganligi uchun oson va bilmagan mavzusini ko‘r-ko‘rona bajargandan ko‘ra talaba o‘zi tushinib bajargan vazifasi samaralidir.

Differensial ta’lim texnologiyasidan foydalanib chizma geometriya fanini o‘qitishda guruhlarga bo‘lib ishlash samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi. Bunda talabalarning individual xususiyatlari, xususan bilim darajasi, o‘zlashtirishi va tayyorgarlik darajasini inobatga olgan holda guruhlarni shakllantirish muhim ahamiyat

kasb etadi. Talabalarni bilim darajasiga qarab guruhlarga taqsimlash ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, o'quv materialini chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qiladi hamda har bir talabaning individual imkoniyatlarini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Differensial ta'lim texnologiyasidan foydalanib chizma geometriyani o'qitish talabalarning individual xususiyatlari, bilim darajasi va o'zlashtirishiga mos ravishda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu yondashuv har bir talabaning imkoniyatlarini hisobga olib, o'quv materialini samarali o'zlashtirishga yordam beradi. Talabalarga o'quv topshiriqlarini berganda qiyinlik darajasiga ko'ra farqlab berish. Bunday differensiatsiya usuli quyidagilarni nazarda tutadi. Eng yaxshi tayyorlangan talabalar uchun topshiriqlarni murakkablashtirib berish. O'quv materiali hajmi bo'yicha topshiriqlarni tabaqalashtirish. Differensiallashning bunday usuli shuni nazarda tutadiki talabalar asosiy topshiriqdan tashqari, asosiy topshiriqqa o'xshash qo'shimcha topshiriqni ham bajaradilar.

Topshiriqlarni hajmi bo'yicha tabaqalashtirish talabalarning ish sur'atlari turlicha bo'lishi bilan bog'liq. Sust talabalar, shuningdek, bilimi past darajadagi talabalar belgilangan vaqtgacha uni bajarishga ulgurmaydilar darsda ularga buning uchun qo'shimcha vaqt kerak. Qolgan talabalar bu vaqtda bo'sh qoladilar. Bunday vaqtda barcha talabalar uchun majburiy bo'lmagan qo'shimcha topshiriq berilishi kerak.

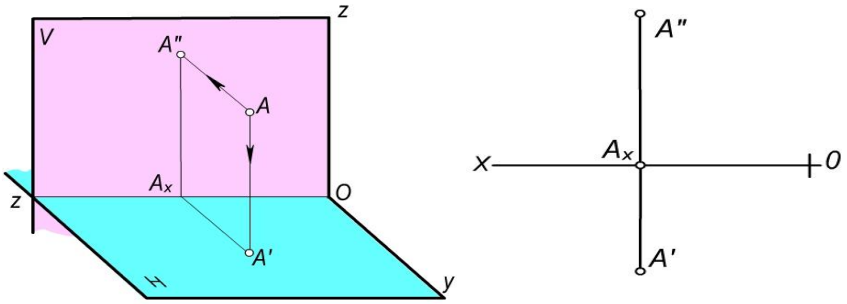
Ishni mustaqillik darajasiga ko'ra farqlash. Bu usulda differensiatsiyalash turli talabalar uchun o'quv topshiriqlari turlicha bo'lishi nazarda tutiladi. Barcha bolalar bir xil mashqlarni bajaradilar, lekin ba'zilari buni o'qituvchi rahbarligida bajaradilar, boshqalari esa mustaqil ravishda. Odatdagi ish tashkil etiladi quyidagicha amalga oshiriladi. Taxminiy bosqichda o'quvchilar topshiriq bilan tanishadilar, uning mazmuni va rasmiylashtirish qoidalarini aniqlaydilar. Shundan so'ng ba'zi talabalar ishga kirishadilar va topshiriqni mustaqil bajaradilar. Boshqalar o'qituvchi yordamida yechish usulini tahlil qiladilar. Odatda, bu talabalarning yana bir qismi mustaqil ravishda ish boshlashlari uchun yetarli bo'ladi. Ishda qiynalgan talabalar, barcha topshiriqlarni o'qituvchi rahbarligida bajaradilar.

Chizma geometriya fani bo'yicha leksiya va amaliy mashg'ulotlarda egallangan nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilish va uni mustahkamlash uchun talaba mavzuga oid grafik vazifalar bajarishi me'yoriy hujjatlarda qayd etilgan. [2]

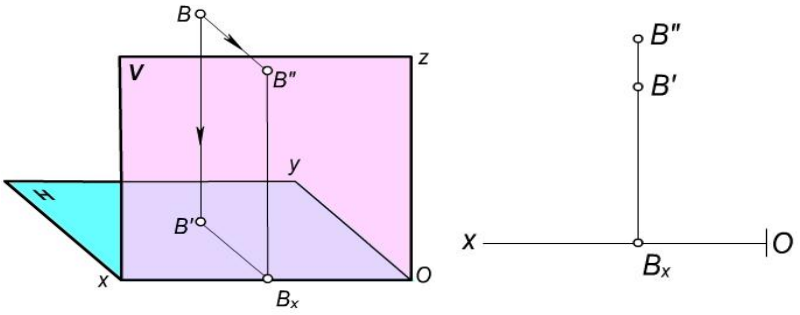
Cizma geometriyadan talabalarga grafik vazifalarni berishda differensial ta'limdan foydalanib, guruhni talabalarning bilim darajasiga qarab uchta guruhga bo'lib olamiz.

1-guruh Fazodagi A nuqta birinchni chorakda joylashgan. Uning H va V

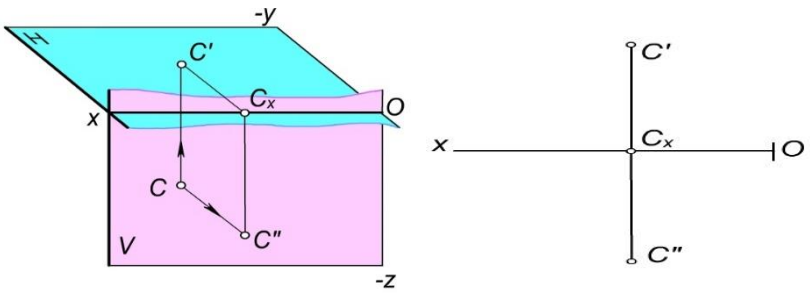
tekisliklardagi proyeksiyalari yasalsin.

2-guruh . Fazodagi biror B nuqta II-chorakda joylashgan. Uning proyeksiyalari yasalsin.

3-guruh Fazodagi biror C nuqta III-chorakda joylashgan. Bu nuqtaning gorizontal va frontal proyeksiyalari yasash.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. Sh.Murodov, L.Xakimov, A.Xolmurzayev, M.Jumayev, A.To‘xtayev ”Chizma geometriya” Oliy texnika o‘quv yurtlari uchun darslik. Toshkent 2006
2. A. Vliyev, X. To‘rayev, B. Valiyeva, R. To‘rayeva. “Chizma geometriya” Toshkent 2012. 5-bet.
3. *Л.А.Сундеева* ’’Технология дифференцированного обучения на уроках русского языка в начальных классах’’ © 2015
4. N.N.Xakimxodjayev. Xalqaro Nordik Universiteti o‘qituvchisi. “Differensial va individual yondashuvlar asosida ingliz tilini o‘qitish.” Nomli maqolasi. https://doi.org/10.5281/zenodo.15037253v
5. J.O. Tolipova “Bialogiyani o‘qitishda pedagogika texnologiyalari.” *Cho‘lpon nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi Toshkent —2011*
6. . Pedagogik ensiklopedik lug‘at. 2012-yil. https://slovar.cc/enc/ped/2136894.html
7. Z.S. Teshabayeva. “Pedagogik oliy ta’lim muassasalarida differensial yondashishga asoslangan ta’lim jarayonining xususiyatlari” nomli maqola.
8. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. http://lex.uz//ru/docs/-4545884

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

Ekzotik turizm va uning ahamiyati

CHDPU 4-kurs talabasi
Safarov Xurshidbek Sobir o`g`li

Anotatsiya: Ushbu maqola Ekzotik Turizmning shakllanish omillari, hususiyatlari, bugungi kundagi ahamiyati va dunyo turizmidagi o‘rni, Ekzotik hududlar va ular-ning joylashuvi, shuningdek, uni mamlakatimizda rivojlantirish istiqbollarini o‘rganadi.

Kalit so‘zlar: Ekzotika, Turizm, Sarguzash va Sayohat, Ekzotik turizmning shakllanish omillari, G‘ayrioddiy landshaftlar, Boixilma-xillik, Ekzotik turizmga xos xususiyatlar, O‘zbekistondagi ekzotik hududlarni rivojlantirish.

KIRISH

Ekzotik turizm – bu sayyohlarning o‘zining kundalik hayotidan tubdan farq qiladigan, tabiiy yoki madaniy jihatdan o‘ziga xos hududlarga sayohat qilishi hisoblanadi. Bu turizm turi odatda chekka, kam rivojlangan yoki noyob tabiiy-landshaft resurslariga ega hududlarda amalga oshiriladi. Ekzotik turizm nafaqat dam olishni, balki o‘rganish, kashfiyot va mahalliy madaniyat bilan tanishishni ham o‘z ichiga oladi. Shunday qilib **Ekzotik turizm** tabiiy va ijtimoiy jihatdan o‘ziga xos hududlarga sayohat qilib, mahalliy madaniyat va landshaft bilan tanishish hisoblanadi.

Ekzotik turizm zamonaviy turizmning o‘sib borayotgan yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, an’anaviy turistik oqimlardan farqli ravishda sayohatchini notanish, noodatiy, o‘ziga xos tabiiy, madaniy yoki etnik xususiyatlarga ega hududlar bilan tanishtirishni maqsad qiladi. Dunyo turizm bozorida “exotic tourism”, “special interest tourism” yoki “alternative tourism” atamalari bilan mashhur bo‘lgan bu yo‘nalish odatda keng ommaga unchalik tanish bo‘lmagan hududlarga qaratilgan bo‘ladi.

Ekzotik turizmning shakllanish omillari

Egzotik mamlakatlarda dam olish kundalik hayot tashvishlaridan qochishning samarali usuli hisoblanadi. Ta’kidlanishicha, bu insonning ruhiy holatini to‘liq "qayta yuklash" (reset) va hayot quvonchini his qilishiga yordam beradi. G‘ayritabiiy ob-havo sharoiti, o‘zgacha turmush tarzi, changalzorlarning yorqin ranglari, yangi tovush va hidlar, notanish hamda noodatiy oshxona, egzotik mamlakatlarning qiziqarli arxitekturasi va madaniy merosi — bularning barchasi maftunkor va hayratlanarli hordiqning asosiy tarkibiy qismlaridir.

Ekzotizm (ekzotik turizm) — iqlimi va madaniyati bilan farq qiladigan hamda o‘zimiz o‘rgangan xususiyatlardan butunlay ajralib turadigan ayrim mamlakatlarga xos bo‘lgan

belgilar majmuasidir. Shu sababli, egzotik sayohatlar ham masofa, ham madaniy me'yorlar nuqtayi nazaridan ancha uzoq bo'lgan yo'nalishlarni o'z ichiga oladi.

Egzotik turizmning o'ziga xos xususiyati uning davomiyligidadir. Shuningdek, u sayyoh maqsad qilingan mintaqadagi barcha diqqatga sazovor joylarni ko'rishi uchun maxsus tashkil etiladi. Bu ko'pincha bir-biridan uzoqda joylashgan mamlakatlardagi maksimal darajadagi ko'p ob'ektlarni ziyorat qilishni nazarda tutgan holda, deyarli har kuni turar joyni almashtirishni talab qiladi. Sayyohlar boshqa madaniyat, boshqa iqlim va vaqt mintaqasiga, shuningdek, o'zgacha muloqot va xulq-atvor uslubiga ega bo'lgan hududlarga borayotganliklarini yaxshi anglaydilar. Bir tomondan, bu yangi taassurotlar va sarguzashtlarga chanqoq kishilar uchun hayajonli bo'lsa, ikkinchi tomondan, ayrim sayyohlar bunday sharoitda stressli holatlarga tushib qolishlari mumkin.

Egzotik turizmning bir necha turlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

Sarguzashtli sayohat: Bu tur vulqonlar, orollar va sharsharalar kabi egzotik joylarga tashrif buyurishni o'z ichiga oladi. Albatta, bu egzotik va ekologik toza qo'riqxonalarga qilinadigan, noodatiy transport vositalari bilan bog'liq bo'lgan nostandart turdir. Ayrim hollarda bunday sayohat xavf-xatar va jiddiy jismoniy faollik bilan bog'liq bo'lib, jasorat va mahorat talab qiladi. Shuningdek, bu turga tabiatda safari qilish, ovchilik, baliq ovlash, foto-ov, qishda mototsikllarda yoki borish qiyin bo'lgan hududlarda jip-turlar ham kiradi.

Fojiaviy va texnogen joylarga turlar: Mashhur joylarga, zilzila, suv toshqini, vulqon otilishi sodir bo'lgan hududlarga hamda cho'kayotgan kemalardagi texnogen ofat joylariga sayohatlar. Masalan, vertolyotda Chernobil atom elektr stansiyasi hududini ko'zdan kechirish.

Suv osti ekspeditsiyalari: 1998-yilning yozida chuqur suv osti kemalari bilan jihozlangan "Akademik Keldish" ilmiy-tadqiqot kemasi bir guruh ishqibozlarni Atlantika okeaniga olib borib, afsonaviy "Titanik" halokatga uchragan joy tubiga tushishni tashkil qildi. Shuningdek, "Andrea Dorea" va boshqa cho'kib ketgan yo'lovchi laynerlarini ko'zdan kechirish turlari ham ma'lum. Agar turistik markaz yaqinida cho'kkan kema bo'lmasa, sayyohlar uchun maxsus kema cho'ktirilishi ham mumkin.

Xazina qidirish: Xazina va qimmatbaho buyumlar qidiruvchi professional hamda havaskor ekspeditsiyalar mavjud. Ular sarguzasht va ko'ngilochar maqsadlarda oltin konlari chiqindilarida oltin qumini yuvish yoki qimmatbaho toshlarni qidirish imkoniyatini beradi. Hind okeani orollarida sayyohlarga kurak va taxminiy xazina joyi belgilangan xarita taklif etiladi — bu turdagi faoliyat orollardagi ko'ngilochar dasturlar ro'yxatiga kiritilgan.

Arktika va Antarktidaga kruizlar: Yaqin vaqtlardan boshlab Arktika va Antarktikaga kruizlar tashkil etila boshlandi. Tobora ko‘proq odamlar ekstremal sharoitlarda bo‘lishni va pingvinlar kabi egzotik hayvonlarni ko‘rishni istashmoqda. Bundan tashqari, Shimoliy va Janubiy qutblar Yerdagi eng toza joylar hisoblanadi.

Kosmik turizm: Bu ekstremal turizmning eng qimmat va ehtimol eng egzotik turi — Yer orbitasiga sayohatdir.

Egzotik turizmning boriladigan joyning (mamlakat, mintaqa) o‘ziga xos xususiyatlaridan tashqari alohida farqi yo‘q. Bu joylar tabiiy, irqiy yoki madaniy belgilari tufayli egzotik deb hisoblanishi mumkin. "Egzotik" tushunchasining o‘zi juda sub’ektiv bo‘lib, u sayyohning shaxsiy xususiyatlariga (bilim darajasi va intellekti, yashash hududi va muhiti, dini va e’tiqodi) bog‘liqdir.

Egzotik turizm — bu, birinchi navbatda, o‘ziga xos tomosha bo‘lib, u umumiy holatda ijobiy his-tuyg‘ularni uyg‘otadi. Egzotizm sayohatchi uchun doimiy bo‘la olmaydi; u odatda egzotik yo‘nalishlarga qisqa muddatli tashriflar uchun xosdir. Chunki u yerda doimiy yashash yoki uzoq vaqt qolish ko‘nikmani hosil qiladi va ekzotizm o‘zining sirli hamda noma’lum jozibasini yo‘qotadi.

Ekzotik turizm zamonaviy turizm sanoatining eng jadal rivojlanayotgan segmentlaridan biri bo‘lib, u sayyohning odatdagi turmush tarzi, iqlimi va madaniyatidan keskin farq qiluvchi hududlarga amalga oshiriladigan sayohatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu yo‘nalishning shakllanishi va taraqqiyoti bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan quyidagi fundamental omillarga tayanadi:

1. Ijtimoiy-psixologik transformatsiyalar

Zamonaviy jamiyatda iste’mol madaniyatining o‘zgarishi turizm motivatsiyasiga ham ta’sir ko‘rsatdi. Standartlashtirilgan ommaviy turizm (sun, sea, sand) o‘rnini **individual va kognitiv (bilishga yo‘naltirilgan) turizm** egallamoqda. Sayyohlarda "ekstremal tajriba orttirish" va "madaniy farqlarni his qilish" kabi psixologik ehtiyojlarning ortishi ekzotik yo‘nalishlarga bo‘lgan talabni drayveriga aylandi.

2. Transport va kommunikatsiya inqilobi

Globallashuv jarayoni natijasida geografik uzoqlik tushunchasi o‘z ahamiyatini yo‘qotmoqda:

Aviatsiya logistikasi: Havo transportining texnik takomillashuvi natijasida transkontinental parvozlarning ko‘payishi eng chekka nuqtalarni (masalan, Okeaniya orollari yoki Amazoniya havzasi) xalqaro turistik xaritaga kiritdi.

Axborot texnologiyalari: Global bron qilish tizimlari (GDS) va raqamli platformalar sayyohga dunyoning istalgan nuqtasidagi xizmatlarni masofadan turib tahlil qilish va sotib olish imkonini berdi.

3. Iqtisodiy integratsiya va liberallashuv

Ko‘plab ekzotik mamlakatlar (Janubi-sharqiy Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasi davlatlari) turizmni milliy iqtisodiyotning strategik tarmog‘i deb e’lon qildi. Bu esa quyidagilarga olib keldi:

Viza rejimlarining soddalashishi: Ko‘plab "yopiq" hududlarning xalqaro sayyohlar uchun ochilishi.

Xorijiy investitsiyalar: Ekzotik hududlarda yuqori servis darajasiga ega bo‘lgan mehmonxona majmualari va infratuzilma ob’ektlarining barpo etilishi.

4. Ekologik va antropologik qiziqish

Tabiiy resurslarning kamayishi va urbanizatsiya darajasining ortishi insoniyatda **"bokira tabiat" (untouched nature)** ga bo‘lgan intilishni kuchaytirdi.

Ekoturizm bilan sintez: Ekzotik turizm ko‘pincha ekologik turizm bilan hamnafas rivojlanib, noyob flora va fauna olamini saqlab qolish va ularni o‘rganishga xizmat qiladi.

Etnomadaniy jozibadorlik: Urbanizatsiyadan xoli bo‘lgan qabilalar, urf-odatlar va qadimiy turmush tarzini o‘rganishga bo‘lgan antropologik qiziqish ushbu sohaning ma’naviy qiymatini oshiradi.

Ekzotik turizmning rivojlanishi quyidagi asosiy omillar bilan belgilanadi:

1. **Tabiiy landshaftlarning noodatiyligi**

Tropik o‘rmonlar, vulqonlar, cho‘l hududlari, orollar, noyob flora va fauna. Masalan, Afrika safari hududlari, Janubiy Amerika Amazonka havzasi, Hind okeani orollari.

2. **Mahalliy madaniyatning rang-barangligi**

Etnik guruhlar turmush tarzi, milliy kiyimlar, an’anaviy ovqatlar, xalq tabobati.

Masalan, Polynesiya orollari, Papua-Yangi Gvineya qabilalari, O‘zbekistonning tog‘li qishloqlaridagi qadimiy udumlar.

3. **Iqlim sharoitining g‘ayrioddiyligi**

Issiq-sahar iqlimi, tropik musson hududlari yoki muzliklar.

Arktika turizmi ham ekzotik turizmning alohida turi hisoblanadi.

4. **Ekologik tozaligi va tabiiy muhitning bo‘yalmaganligi**

Odam qo‘li tegmagan hududlar sayohatchini jalb etadi.

Ekzotik turizmga xos yo‘nalishlar

- **Ekoturizm** — ekologik resurslarga asoslangan, atrof-muhitni asrash tamoyiliga tayanadi.
- **Etnoturizm** — mahalliy etnik guruh madaniyati bilan tanishish.
- **Sarguzasht va ekstremal turizm** — alpinizm, diving, safari, cho‘l ekspeditsiyalari.

- **Agroturizm** — qishloq xo‘jaligi jarayonlarida bevosita ishtirok etish, qishloq hayoti bilan tanishish.

Bu yo‘nalishlarning barchasi ekzotik turizmning tarkibiy qismlari sifatida o‘rganiladi.

Ekzotik turizmning hududiy ahamiyati — bu muayyan geografik maydonning o‘ziga xos tabiiy-antropogen majmualari asosida xalqaro turistik xizmatlar bozorida ixtisoslashuvi va bu jarayonning hudud ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ko‘rsatadigan kompleks ta’siridir.

I. Hududiy ixtisoslashuv va xalqaro mehnat taqsimoti

Ekzotik turizm geografik jihatdan asosan "periferiya" (chekka) hududlarda to‘plangan bo‘lib, ushbu hududlarning global iqtisodiyotga integratsiyalashuvini ta’minlaydi.

Resurs potensialining realizatsiyasi: Aksariyat ekzotik hududlar sanoat va agrar sohada raqobatbardosh bo‘lmasa-da, o‘zining noyob landshaftlari (marjon riflari, tropik o‘rmonlar, vulqonlar) hisobiga yuqori rentabellikka ega turistik markazlarga aylanadi.

Eksport o‘rnini bosuvchi model: Turizm xizmatlari "ko‘rinmas eksport" vazifasini o‘tab, hududga xorijiy valyuta oqimini ta’minlaydi.

II. Rekreatsiya landshaftlarining hududiy tashkil etilishi

Ilmiy manbalarda ekzotik turizm hududlari uchta asosiy model asosida shakllanishi qayd etiladi:

1. **Orol (Anklav) modeli:** Bu modelda turizm faoliyati hududiy jihatdan chegaralangan bo‘lib, tashqi dunyodan deyarli ajratilgan yuqori darajadagi servis zonalarini tashkil etadi (Masalan: Maldiv, Seyshel orollari).
2. **Chiziqli-marshrutli model:** Sayohat uzoq masofali yo‘nalishlar bo‘ylab, turli geografik nuqtalarni birlashtirgan holda amalga oshiriladi (Masalan: Buyuk Ipak yo‘li yoki Amazonka bo‘ylab ekspeditsiyalar).
3. **Nuqtali-ob’ektli model:** Muayyan bir noyob tabiiy yoki tarixiy ob’ekt atrofida shakllangan turistik klasterlar (Masalan: Peru — Machu Pikchu, Iordaniya — Petra).

III. Hududiy barqaror rivojlanish va ekologik muvozanat

Ekzotik turizmning hududiy ahamiyati uning tabiatni muhofaza qilish funksiyasi bilan chambarchas bog‘liq:

- **Antropogen yuklamani tartibga solish:** Ilmiy asoslangan "rekreatsiya sig‘imi" (carrying capacity) tushunchasi orqali ekotizimlarga zarar yetkazmagan holda hududdan foydalanish strategiyasi ishlab chiqiladi.
- **Biologik xilma-xillikni iqtisodiy himoyalash:** Ko‘pgina Afrika va Lotin Amerikasi davlatlarida turizmning rivojlanishi brakonyerlikka qarshi kurashish va noyob turlarni saqlab qolish uchun asosiy moliyaviy manba bo‘lib xizmat qiladi.

IV. Ijtimoiy-madaniy hududiy identifikatsiya

Ekzotik turizm hududning madaniy qiyofasini saqlash va dunyoga tanitishda muhim vositadir:

Etnomadaniy muhitni saqlash: Mahalliy xalqlarning urf-odatlari, tili va hunarmandchiligi turistik mahsulotning ajralmas qismiga aylanishi natijasida hududning o‘ziga xosligi (identity) saqlanib qoladi.

Hududiy brending: Muayyan hududning xalqaro miqyosdagi "ekzotik imidji" xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda marketing aktivi vazifasini o‘taydi.

Ekzotik turizm hududlarga bir qancha iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy afzalliklar olib keladi:

1. **Hududning iqtisodiy faolligi oshadi**

Yangi ish o‘rinlari: gidlar, transport xizmati, mehmon uylar, ovqatlanish maskanlari.

Mahalliy iqtisodiyotga to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar kirib keladi.

2. **Hududning xalqaro turizm xaritasida paydo bo‘lishi**

Kam rivojlangan yoki tanilmagan hududlar ommaga tanishtiriladi.

Masalan, O‘zbekistonning Surxondaryo, Qashqadaryo, Farg‘ona vodiysi tog‘-vodiy qishloqlari.

3. **Mahalliy madaniyatning tiklanishi va asrashga undash**

Turizm ta’sirida qadimiy hunarmandchilik rivojlanadi.

Milliy taomlar, an’anaviy festivallar tiklanadi.

4. **Ekologik barqarorlikni qo‘llab-quvvatlash**

Ekzotik turizm ko‘pincha ekoturizmga yaqin bo‘lgani uchun, tabiiy resurslarni muhofaza qilish talab etiladi.

Mas’uliyatli turizm modeli hududning uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga olib keladi.

Ekzotik turizmning asosiy xususiyatlari:

1. **Noyob tabiiy landshaftlar** – cho‘llar, o‘rmonlar, tog‘ tizmalari, daryo va ko‘l manzaralari, botqoqliklar kabi hududlar.
2. **Madaniy va etnik xususiyatlar** – mahalliy an’analar, xalq hunarmandchiligi, tarixiy yodgorliklar.
3. **Chekka hududlarga sayohat** – odatda keng turistik infratuzilma mavjud bo‘lmagan hududlar.
4. **Barqarorlik prinsipi** – sayyohlar tabiiy va madaniy resurslarga zarar yetkazmasligi kerak, ekologik va ijtimoiy mas’uliyatni hisobga olgan holda sayohat qilinadi.

Ekzotik turizmning **ahmiyati** bir nechta jihatdan seziladi: **Iqtisodiy ahamiyati:** Hududdagi mahalliy aholi bandligini oshiradi, kichik biznes va xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantiradi. **Madaniy ahamiyati:** Mahalliy madaniyat, urf-odatlar va an’analar saqlanadi va keng auditoriyaga tanitiladi. **Ekologik ahamiyati:** Ekoturizm shaklida amalga oshirilsa, tabiiy resurslar saqlanadi, ekologik ong rivojlanadi. **Ilmiy va o‘quv ahamiyati:** Sayyohlar va tadqiqotchilar uchun noyob tabiat va ijtimoiy tizimlarni o‘rganish imkoniyatini yaratadi.

Ekzotik turizmning global o‘sishi

Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, 2018–2023 yillar davomida ekzotik turizmga talab global sayohatlarning 20–25% ni tashkil etgan. Bu yo‘nalish ayniqsa Yevropa, AQSh, Yaponiya va Janubiy Koreya sayyohlari orasida mashhur.

O‘zbekistonda ekzotik turizmning imkoniyatlari

Bugungi globallashuv sharoitida turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. An’anaviy turizm yo‘nalishlari bilan bir qatorda **ekzotik turizm** ham alohida ahamiyat kasb etib, sayyohlarga noodatiy, betakror va unutilmas tajribalarni taqdim etishga qaratilgan. O‘zbekiston boy tabiiy resurslari, qadimiy tarixi, rang-barang madaniy merosi va milliy an’analari bilan ekzotik turizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega mamlakatlardandir. Tog‘li hududlarda qishloq turizmi (Boysun, Omonxona, Chotqol).

- Etnoturizm: Surxonning qadimiy urf-odatlari, Farg‘ona vodiysida hunarmandchilik.
- Cho‘l turizmi: Kizilqum safari, Ayazqala, Sulton Uvays tog‘lari.

Bu hududlarga xalqaro talab ortib bormoqda.

O‘zbekiston ekzotik turizmni rivojlantirish uchun ulkan imkoniyatlarga ega. To‘g‘ri strategiya, sifatli xizmat va milliy qadriyatlarni asrab-avaylash orqali mamlakatimiz jahon turizm bozorida o‘ziga xos va raqobatbardosh yo‘nalishga aylanishi mumkin. Ekzotik turizm nafaqat iqtisodiy foyda, balki O‘zbekistonning boy madaniy merosi va hududlardagi boy tarixini dunyoga tanitish vositasi hamdir.

XULOSA

Ekzotik turizm nafaqat dam olish vositasi, balki hududlarning tabiiy va madaniy resurslarini o‘rganish va ularni barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu turizm turi

Surxondaryo kabi noyob tabiiy va madaniy hududlar uchun alohida ahamiyatga ega bo‘lib, iqtisodiy, madaniy va ekologik manfaatlarni uyg‘unlashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, ekzotik turizmning hududiy ahamiyati — bu **geografik determinizm** (tabiiy sharoitning o‘rni) va **iqtisodiy pragmatizm** (foyda olish) o‘rtasidagi muvozanatdir. Ushbu sohani hududiy rejalashtirishda "barqaror turizm" (sustainable tourism) tamoyillariga amal qilish, hududning ekologik va madaniy degradatsiyasining oldini olishning yagona yo‘lidir. Ekzotik turizmning rivojlanishi — bu insoniyatning intellektual va hissiy chegaralarini kengaytirishga bo‘lgan intilishining natijasidir. Biroq, bu jarayon ekotizimlarning muvozanatini saqlash va mahalliy madaniyatlarning o‘zligini yo‘qotmaslik kabi barqaror rivojlanish tamoyillariga amal qilishni taqozo etadi.

Ekzotik turizm hududlarni xaritalash va rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb qiladi. Chunki, turizm resurslarining joylashuvi, tabiiy sharoitlar va madaniy merosning mavjudligi hududning salohiyatini aniqlashga yordam beradi. Shuning uchun hududiy xaritalash va geografik tahlil bu turizm turini samarali rivojlantirishning asosi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Weaver D. *Ecotourism, 3rd Edition.* Routledge, 2021. – Ekoturizm va barqaror turizm bo‘yicha keng qamrovli qo‘llanma.

2. Bricker K.S., Kariithi J. (eds.) *Ecotourism and Sustainable Tourism: From Principle to Practice in the New Millennium.* Apple Academic Press, 2025. – Ekoturizm hamda barqaror turizm tamoyillari va amaliyotlari.

3. Eagles P.F.J., McCool S.F. *Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management.* IUCN/UNWTO/UNEP, 2002. – Turizmni rejalashtirish va barqaror muhofaza etish bo‘yicha yo‘riqnoma.

4. Weaver D., Oppermann M. *Tourism Management.* John Wiley & Sons, 2012. – Turizm turlari, jumladan alternativ va ekzotik sayohatlar. *(umumiy turizm bo‘yicha darslik)*

5. Honey M. *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* Island Press, 2008. – Ekoturizm tushunchasi, barqarorlik va mahalliy jamoalar bilan ishlash. *(maqolalar tarkibida ko‘p tilga olinadi)*

6. Soliev A., Abdug‘aniyev A. *Turizm geografiyasi.* Toshkent: O‘zbekiston, 2018. – Hududiy turizm va geografik omillar bo‘yicha. *(mintaqaviy nazariy qo‘llanma)*

7. Egamberdiyeva L.Sh., Alimova G.A., Kim T.V. *Экотуризм.* Toshkent: Yosh avlod matbaa, 2021. – O‘zbekiston sharoitida ekoturizm turlarini o‘rganish.

8. Haitboyev R. *Ekologik turizm.* Toshkent: Barkamol fayz media, 2018. – Ekologik turizm konsepsiyasi va metodologiyasi.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

Axborotdan daromad topish va insonga ta’sir etuvchi salbiy tomonlari

Buxoro Davlat Universiteti Tarix ta’lim yo’nalishi 1 – bosqich talabasi
Umrzoqova Feruza

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot iqtisodiyoti sharoitida axborotdan daromad olishning zamonaviy usullari va ushbu jarayonning inson ongiga salbiy ta’siri tahlil qilinadi. Maqolada raqamli iqtisodiyotda inson e’tibori qimmatli resursga aylangani, reklama va manipulyatsiya texnologiyalari orqali iste’molchilar xulq-atvorini boshqarish mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, axborot xurujlari va mediasavodxonlikning ahamiyati haqida xulosalar berilgan.

Kalit so’zlar: Axborot iqtisodiyoti, raqamli iqtisodiyot, e’tibor iqtisodiyoti, manipulyatsiya, reklama, axborot xuruji, mediasavodxonlik.

Аннотация: В данной статье анализируются современные методы получения дохода от информации в условиях информационной экономики и негативное влияние этого процесса на сознание человека. В статье рассматривается превращение человеческого внимания в ценный ресурс в цифровой экономике, а также механизмы управления поведением потребителей с помощью технологий рекламы и манипуляции. Также представлены выводы о значимости информационных атак и медиаграмотности.

Ключевые слова: Информационная экономика, цифровая экономика, экономика внимания, манипуляция, реклама, информационная атака, медиаграмотность.

Axborotlashtirish – bu “axborot resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish asosida fuqarolar, davlat organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, tashkilotlar va jamoat birlashmalarining axborot ehtiyojlarini qondirish va huquqlarini amalga oshirish uchun optimal sharoitlarni yaratishning tashkiliy, ijtimoiy – iqtisodiy va ilmiy – texnik jarayoni’’ bo’lib, iqtisodiy faoliyatning eng yosh yo’nalishlaridan biridir. Axborotlashtirish jarayonida axborot – kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan yuqori texnologiyalar yaratiladi, foydalanuvchilarga targ’ib qilinadi va telekommunikatsiya, axborot va boshqa axborotlashtirish xizmatlarini ko’rsatish orqali psofessional faoliyatda va kundalik hayotda qo’llaniladi. Axborot tadbirkorligi – bu foyda olish maqsadida ilmiy va amaliy tadqiqotlarning holatini hamda foydalanuvchi muhitining talablarini aks ettiruvchi, shakli va mazmuni doimiy ravishda o’zgarib turadigan axborot mahsulotlari va xizmatlarini yaratish jarayonidir. Vazifalari:

1.konsalting xizmatlari; xizmat ko’rsatish, moliyaviy – iqtisodiy faoliyatni boshqarish, ishlab chiqarishni tashkil etish, marketing tadqiqotlari, vositachilik va savdo. 2. Atrof muhit: ilmiy, huquqiy, siyosiy, iqtisodiy, texnologik. 3. Bozorlar: biznes axborot bozori, ta’lim axborot xizmatlari bozori, axborot – kommunikatsiya texnologiyalari bozori, iste’molchilar axborot bozori. Axborot tadbirkorligining maqsadi har qanday vaqtda turli darajalarda axborot ehtiyojlarini o’z vaqtida va eng to’liq qondirishdir. [1]

Zamonaviy tarmoqli axborot iqtisodiyotida axborotdan daromad olish masalasi an'anaviy moddiy tovarlar bozoridan tubdan farq qiladi. Axborotning o'ziga xos texnik-iqtisodiy xususiyati shundaki, u iqtisodchilar tili bilan aytganda "raqobatbardosh bo'lmagan" tovardir. Bu degani, bir kishi tomonidan axborotning iste'mol qilinishi boshqa bir kishining undan foydalanish imkoniyatini kamaytirmaydi; masalan, bir kishi olmani yesa, boshqasi uni iste'mol qila olmaydi, lekin bir kishi ma'lum bir axborotni o'qisa, bu boshqalarning ham shu axborotdan foydalanishiga to'sqinlik qilmaydi. Shu sababli, axborotni ishlab chiqarish va undan foyda ko'rish jarayonida intellektual mulk huquqi, ya'ni mualliflik huquqi va patentlar markaziy o'rinni egallaydi. Firmalar o'zlarida mavjud bo'lgan ma'lumotlarni sotish orqali daromad ko'radilar, biroq ijtimoiy farovonlik nuqtai nazaridan axborotning bepul bo'lishi samaraliroq hisoblanadi. Shunga qaramay, axborot ishlab chiqaruvchilar o'z investitsiyalaridan foyda olishlari va yangi innovatsiyalarni yaratishga motivatsiyaga ega bo'lishlari uchun eksklyuziv huquqlar bilan himoyalangan "yopiq" biznes modellariga tayanadilar. Axborotdan daromad topishning eng keng tarqalgan usullaridan biri bu uni bozor narxida, ya'ni ishlab chiqarishning chegara xarajatlaridan ancha yuqori narxda sotishdir. Masalan, kitob yoki musiqa asari bir marta yaratilgandan so'ng, uning nusxasini yaratish xarajati deyarli nolga teng bo'ladi, lekin mualliflik huquqi himoyasi tufayli nashriyotlar va ijodkorlar uni yuqori narxda sotib, ortiqcha daromad (renta) olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Benkler ushbu jarayonda "Romantik Maksimizator" strategiyasini alohida ta'kidlaydi. Bu modelda ijodkor shaxs (yozuvchi, olim yoki dasturchi) o'z intellektual mahsulotini yaratadi va uning eksklyuziv huquqlarini yirikroq korporatsiyalarga, nashriyotlarga yoki studiyalarga sotish orqali royalti yoki bir martalik to'lov ko'rinishida foyda ko'radi. Bu yerda asosiy maqsad — axborot ishlab chiqarishga sarflangan vaqt va resurslarni moddiy manfaatlarga aylantirishdir. Bundan tashqari, axborot iqtisodiyoti faqatgina to'g'ridan-to'g'ri sotish bilan cheklanib qolmaydi. Bugungi kunda ijtimoiy ishlab chiqarish va hamkorlikda yaratilgan axborot mahsulotlari ham katta iqtisodiy qiymatga ega bo'lib bormoqda. Garchi bu loyihalarda ishtirok etuvchilar (masalan, ochiq kodli dasturiy ta'minot yaratuvchilari) har doim ham to'g'ridan-to'g'ri pul ko'rinishida mukofot

olmasalar-da, ular o'z obro'larini oshirish, tajriba orttirish yoki bilvosita xizmatlar ko'rsatish orqali baribir daromad olish yo'llarini topadilar. Xulosa qilib aytganda, raqamli asrda axborotdan daromad topish — bu qonuniy himoya (patentlar), bozor mexanizmlari va innovatsion ijtimoiy platformalar o'rtasidagi murakkab muvozanatdir. Kuchli mualliflik huquqi yangi axborot yaratishga rag'bat bersa-da, haddan tashqari qat'iy cheklovlar axborotning erkin aylanishiga va jamiyatning umumiy rivojlanishiga to'sqinlik qilishi ham mumkin. [2, 35 – 38]

Hozirgi kunda axborot shunchaki ma’lumotlar to‘plami emas, balki eng qimmatli iqtisodiy aktiv va daromad manbaiga aylandi. Axborot iqtisodiyoti tushunchasi bizga axborotni ishlab chiqarish, sotish va iste’mol qilish orqali qanday qilib katta mablag‘ jamg‘arish mumkinligini o‘rgatadi. Bu jarayonda eng muhim narsa — axborotning iqtisodiy qiymatidir. Masalan, bir kompaniyaning o‘z mijozlari haqidagi ma’lumotlar bazasi yoki yangi texnologik kashfiyotning chizmalari bozorda millionlab dollarga baholanishi mumkin. Axborotning o‘ziga xosligi shundaki, u ishlatilganda kamaymaydi, aksincha, undan qancha ko‘p odam foydalansa, uning jamiyatdagi o‘rni va qiymati shunchalik ortib boradi. Axborotdan daromad topishning bir qancha asosiy yo‘llari mavjud. Birinchidan, eksklyuzivlik yoki "yopiqlik" strategiyasi orqali foyda ko‘riladi. Bu degani, ma’lum bir bilim yoki ma’lumot faqatgina bir kishi yoki kompaniyaga tegishli bo‘ladi va u buni boshqalarga pullik asosda taqdim etadi. Masalan, qimmatli qog‘ozlar bozoridagi (birja) kutilayotgan o‘zgarishlar haqidagi tezkor va aniq ma’lumotga ega bo‘lgan broker boshqalardan ko‘ra ko‘proq foyda ko‘radi. Chunki u axborotga hamma egalik qilishidan oldinroq yetib borgan. Ikkinchidan, axborotni qayta ishlash va tahlil qilish (konsalting) orqali daromad topiladi. Ko‘plab firmalar katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilib, bozor qaysi tomonga qarab ketayotganini aniqlab beruvchi hisobotlarni sotsalar, bu ham axborot iqtisodiyotining bir qismidir. Biroq, axborotdan daromad olishning ortidan keladigan jiddiy salbiy oqibatlar ham bor va ular bevosita inson omiliga zarba beradi. Eng katta muammolardan biri — bu jamiyatning "axborotga ega bo‘lganlar" va "axborotdan mahrum bo‘lganlar"ga ajralib qolishidir. Agar sifatli va hayotiy zarur bo‘lgan axborot (masalan, ta’lim resurslari yoki tibbiy tadqiqotlar) faqat pullik bo‘lsa, moddiy imkoniyati cheklangan insonlar rivojlanishdan orqada qolib ketadilar. Bu holat ijtimoiy tengsizlikni va adolatsizlikni keltirib chiqaradi. Yana bir salbiy jihat — bu inson shaxsiyatining "tovarga" aylanishidir. Daromad olishni maqsad qilgan platformalar va ijtimoiy tarmoqlar har bir insonning qiziqishlari, harakatlari va hattoki hissiyotlarini ham ma’lumot sifatida yig‘ib boradilar. Masalan, siz biror kiyimni qidirib ko‘rsangiz, internet sizga tinimsiz o‘sha mahsulot reklamalarini ko‘rsata boshlaydi. Bu jarayon

insonning shaxsiy hayot daxlsizligini buzadi. Bunday kuchli nazorat ostida qolgan inson o‘zining mustaqil qarorlarini emas, balki algoritmlar tomonidan unga singdirilgan tanlovlarni amalga oshira boshlaydi. Bu esa inson erkinligini cheklovchi yashirin manipulyatsiya hisoblanadi. Bundan tashqari, axborot iqtisodiyoti sharoitida inson ruhiyatiga tushadigan yuklama ham ortib bormoqda. Daromad topish ilinjida bo‘lgan axborot yetkazib beruvchilar inson e’tiborini jalb qilish uchun ko‘pincha tekshirilmagan, vahimali yoki hissiyotlarga o‘ynovchi ma’lumotlarni tarqatadilar. Bu "axborot shovqini" insonning tanqidiy fikrlashini so‘ndiradi va unda doimiy stress, charchoq hamda yolg‘on ma’lumotlarga ishonish kabi salbiy holatlarni yuzaga keltiradi. [3. 72 – 75]

Hozirgi shiddatli davrda axborot jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biriga aylandi. Biroq, axborot oqimining geometrik progressiya bilan ortishi inson ongi va salomatligi uchun jiddiy xavf-hatarlarni ham keltirib chiqarmoqda. Statistikaga ko'ra, agar o'tgan asrning 70-yillarida axborot hajmi har 5-7 yilda ikki barobarga ortgan bo'lsa, hozirda bu muddat bir necha oygacha qisqargan. Axborotning bunday "to'lib-toshishi" insonning ma'lumotni butunligicha qabul qilish va tahlil qilish imkoniyatini cheklab qo'yadi. Axborotdan daromad topish maqsadi ko'p hollarda axborot xurujlari va manipulyatsiyalarga yo'l ochadi. Bu jarayonning insonga ta'sir etuvchi eng salbiy tomoni — inson ongini nazorat qilish va uni xohlagan ko'yga solishdir. Axborot xuruji nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy manfaatlar yo'lida ham amalga oshiriladi. Bunda inson mustaqil fikrlovchi shaxsdan shunchaki "boshqariluvchi iste'molchi"ga aylantiriladi. Daromad ketidan quvayotgan sub'ektlar odamlarning diqqatini jalb qilish va ushlab turish uchun ularning ruhiyatiga, hissiyotlariga ta'sir o'tkazuvchi manipulyativ usullardan foydalanishadi. Salbiy ta'sirlarning yana bir ko'rinishi feyk xabarlar, trolling va pranking hodisalaridir. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatilayotgan yolg'on ma'lumotlar jamiyatda "axborot mavhumligi"ni yuzaga keltiradi. Insonlar qaysi ma'lumot haqiqat va qaysisi yolg'on ekanligini ajrata olmay qolishi oqibatida ruhiy stress va tushkunlikka tushadilar. Ayniqsa, daromad topish ilinjida bo'lgan platformalar foydalanuvchilarni ko'proq ushlab turish uchun ularga doimiy ravishda reklamalar va chalg'ituvchi ma'lumotlarni taqdim etadi. Bu esa insonning shaxsiy vaqtini o'g'irlash bilan birga, uning tanqidiy fikrlash qobiliyatini so'ndiradi. Axborot iqtisodiyoti va daromad olish tizimi insonni shunchaki ma'lumot qabul qiluvchi ob'ekt darajasiga tushirib qo'ymasligi kerak. Axborot xurujlari, manipulyatsiya va feyk xabarlar orqali inson ongiga qilinayotgan bosimlar uning erkin qaror qabul qilishiga va ruhiy xotirjamligiga katta zarar yetkazmoqda. Shu sababli, mediasavodxonlikni oshirish va axborotning salbiy ta'sirlaridan himoyalanish bugungi kunning eng dolzarb

vazifasidir. [4,55 – 59]

Maxsus vakolatli organ:davlat axborot resurslarini shakllantirish ishlarini tashkil etadi va muvofiqlashtiradi; axborotlashtirish va axborot texnologiyalarini rivojlantirish davlat dasturlarini ishlab chiqadi; davlat organlarining axborot tizimlari, tarmoq va hududiy axborot tizimlari yaratilishiga ko‘maklashadi; axborotlashtirish sohasidagi standartlar, normalar va qoidalarni ishlab chiqadi; axborot tizimlari va axborot texnologiyalarining texnika vositalari hamda xizmatlarini sertifikatlashtirish ishlarini tashkil etadi; yuridik va jismoniy shaxslarning o‘z axborot resurslari hamda axborot tizimlari muhofaza etilishini ta’minlash borasidagi faoliyatini muvofiqlashtiradi; axborot resurslari, xizmatlari va axborot texnologiyalari bozorini rivojlantirishga ko‘maklashadi; sun’iy intellekt yo‘nalishiga investitsiyalarni jalb qilish uchun shart-sharoitlar yaratadi; davlat organlarining ma’lumotlarini sun’iy intellekt asosida qayta ishlash uchun texnik infratuzilmani shakllantiradi; sun’iy intellekt yo‘nalishida kadrlar tayyorlashni, ularni qayta tayyorlashni va ularning malakasini oshirishni tashkil etadi; O‘zbekiston Respublikasining mudofaa qobiliyati va xavfsizligi manfaatlarini ko‘zlab axborot xavfsizligini hamda axborot tizimlaridan ustuvor foydalanilishini ta’minlaydi; qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni amalga oshiradi. (6 – modda)

Axborotni hujjatlashtirish axborotni axborot resurslariga kiritishning majburiy shartidir. Axborotni hujjatlashtirish tartibi maxsus vakolatli organ tomonidan belgilanadi.Axborot resurslarida saqlanadigan va ishlov beriladigan, elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan axborot elektron hujjat bo‘lib, qog‘oz hujjat bilan bir xil yuridik kuchga ega.Elektron hujjatni va elektron raqamli imzoni shakllantirish hamda ulardan foydalanish bilan bog‘liq munosabatlar qonun bilan tartibga solinadi.[5, 6 – 8 modda]

O‘zbekiston Respublikasida ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ish olib boradilar. Har kim, agar qonunda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo‘lsa, ommaviy axborot vositalarida chiqish, o‘z fikri va e’tiqodini oshkora bayon etish huquqiga egadir. Davlat ommaviy axborot vositalari faoliyatining erkinligini, ularning axborotni izlash, olish, undan foydalanish va uni tarqatishga bo‘lgan huquqlari amalga oshirilishini, ommaviy axborot vositalarining mulk huquqini, davlat organlarining g‘ayriqonuniy qarorlaridan, ular mansabdor shaxslarining g‘ayriqonuniy harakatlaridan (harakatsizligidan) himoya qilinishini kafolatlaydi. Ommaviy axborot vositalarining faoliyatiga to‘sqinlik qilish yoki aralashish taqiqlanadi. Ommaviy axborot vositalari qonunchilikka muvofiq axborotni izlash, olish, tadqiq etish, tarqatish, undan foydalanish, uni saqlash huquqiga ega hamda tarqatilayotgan axborotning xolisligi va ishonchliligi uchun belgilangan tartibda javobgar bo‘ladi.(5 –

modda)

Ommaviy axborot vositalari erkinligini suiiste'mol qilishga yo‘l qo‘yilmasligi Ommaviy axborot vositalaridan: O‘zbekiston Respublikasining mavjud konstitutsiyaviy tuzumini, hududiy yaxlitligini zo‘rlik bilan o‘zgartirishga da’vat qilish; urush, zo‘ravonlik va terrorizmni, shuningdek diniy ekstremizm, separatizm va aqidaparastlik g‘oyalarini targ‘ib qilish; davlat siri bo‘lgan ma’lumotlarni yoki qonun bilan qo‘riqlanadigan boshqa sirni oshkor etish; milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovat qo‘zg‘atuvchi axborot tarqatish; agar qonunda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo‘lsa, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni targ‘ib qilish; pornografiyani targ‘ib etish; qonunga muvofiq jinoiy va o‘zga javobgarlikka sabab bo‘ladigan boshqa harakatlarni sodir etish maqsadida foydalanilishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Ommaviy axborot vositalari orqali fuqarolarning sha’ni va qadr-qimmatini yoki ishchanlik obro‘sini tahqirlash, shaxsiy hayotiga aralashish taqiqlanadi. Prokuror, tergovchi yoki surishtiruvchining yozma ruxsatisiz surishtiruv yoki dastlabki tergov materiallarini e’lon qilish, muayyan ish bo‘yicha sud qarori chiqmasdan turib yoki sudning qarori qonuniy kuchga kirmay turib, uning natijalarini taxmin qilish yoxud sudga boshqacha yo‘l bilan ta’sir ko‘rsatish taqiqlanadi. [6, 5 – 6 modda]

Hozirgi kunda an'anaviy iqtisodiy modellar o'rnini egallayotgan raqamli iqtisodiyot tushunchasi o'z mohiyatiga ko'ra, axborot texnologiyalari yordamida qiymat yaratish jarayonidir. Raqamli iqtisodiyotda ishlab chiqarishning eng asosiy omili va resursi sifatida raqamli ko'rinishdagi ma'lumotlar (data) xizmat qiladi. Bu tizimda daromad olishning asosiy manbai internet orqali amalga oshiriladigan keng ko'lamli iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lib, u an'anaviy bozordan o'zining tezkorligi va global qamrovi bilan ajralib turadi. Internet orqali iqtisodiy faoliyat yuritish sub'ektlarga bir necha yo'nalishda daromad generatsiya qilish imkonini beradi. Birinchidan, elektron savdo (e-commerce) platformalari orqali tovar va xizmatlarni vositachilarsiz, to'g'ridan-to'g'ri iste'molchiga sotish xarajatlarni kamaytiradi va foyda normasini oshiradi. Ikkinchidan, raqamli xizmatlar ko'rsatish, ya'ni dasturiy ta'minotlar, bulutli texnologiyalar va axborot mahsulotlarini pullik obuna (subscription) asosida taqdim etish barqaror daromad oqimini ta'minlaydi. Raqamli iqtisodiyotning o'ziga xosligi shundaki, unda jismoniy chegaralar mavjud emas, bu esa tadbirkorlarga butun dunyo bozoriga chiqish va daromadni bir necha barobar ko'paytirish imkoniyatini beradi. Biroq, bu jarayonda daromad olish faqatgina mahsulot sotish bilan cheklanmaydi. Raqamli iqtisodiyotda "katta ma'lumotlar" (Big Data) bilan ishlash eng daromadli yo'nalishga aylandi. Foydalanuvchilarning internetdagi harakatlari, qiziqishlari va xarid qilish odatlari

haqidagi ma'lumotlarni yig'ish hamda ularni qayta ishlash orqali maqsadli (target) marketing xizmatlarini ko'rsatish yirik IT-kompaniyalarning asosiy daromad manbai hisoblanadi. Bu yerda axborotning iqtisodiy qiymati uning qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir o'tkaza olish qobiliyati bilan o'lchanadi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotda internet orqali iqtisodiy faoliyat yuritish tranzaksiya xarajatlarini (shartnoma tuzish, ma'lumot qidirish, transport xarajatlari) keskin kamaytirishi ta'kidlangan. Bu esa kichik va o'rta biznes vakillariga ham yirik korporatsiyalar bilan raqobatlashish va axborot bozoridan o'z ulushini olish imkonini beradi. [7, 34 – 38].

Tim Vu o'zining "The Attention Merchants" asarida axborot asrida daromad olishning eng cho'qqisi — bu inson e'tiborini egallash ekanligini tarixiy misollar bilan ochib beradi. Reklama va tashviqot (propaganda) sanoati inson ongini tahlil qilish va uni boshqarish orqali ulkan iqtisodiy manfaatlarga erishishni maqsad qilgan. Xususan, Edvard Berneys kabi "jamoatchilik bilan aloqalar otasi" deb atalgan shaxslar tashviqot usullarini tijorat maqsadlariga yo'naltirganlar. Ular reklama sanoatini shunchaki ma'lumot berish vositasidan, insonning ongsiz istaklarini qo'zg'atuvchi va ularni muayyan tovarlarni sotib olishga majbur qiluvchi qudratli qurolga aylantirdilar. Daromad topishning bu usuli "e'tibor savdogarlari" modeliga tayanadi. Platformalar va reklama beruvchilar inson ongini "ongli va aqlli manipulyatsiya qilish" orqali ommaviy odatlarni shakllantiradilar. Har qanday iste'mol qilinayotgan axborot inson e'tiborini talab qiladi va buning evaziga ma'lum bir darajada ta'sir o'tkazadi. Bu esa insonning mustaqil fikrlash qobiliyatini shubha ostiga qo'yadi, chunki ko'p hollarda biz tanlayotgan faktlar yoki mahsulotlar aslida "ishlab chiqarilgan muqobillar" bo'lib chiqadi. Iqtisodiy manfaatlar yo'lida inson ongini boshqarishning salbiy oqibatlari ham rasmlarda o'z aksini topgan. Axborotni manipulyatsiya qilish orqali nafaqat mahsulot sotish, balki butun boshli jamiyatlarning fikrini o'zgartirish, hatto urush irodasini shakllantirish mumkinligi Britaniya va Amerika hukumatlari misolida ko'rsatilgan. Bu jarayonda eng xavfli jihat shundaki, intellektual qatlam ham ko'pincha tashviqotga oson uchuvchan bo'lib qoladi. Inson e'tiborini sotishga asoslangan bu model demokratiyaning asosiy tamoyillariga zid kelishi mumkin, chunki u odamlarni ongli tanlov qilishdan ko'ra, "yuqoridan boshqarilishga" moyil qilib qo'yadi. [8, 52 – 54].

Xulosa qilib aytganda, Axborotning iqtisodiy resursga aylanishi jamiyatda yangi daromad manbalarini yaratish bilan birga, inson ruhiyati va erkin tanloviga jiddiy xavf tug‘dirmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, "e’tibor savdogarlari" daromad topish yo‘lida insonning ongsiz istaklarini manipulyatsiya qilish orqali uni boshqariluvchi iste’molchiga aylantirishga urinmoqda. Bunday sharoitda axborot xurujlaridan himoyalanish, shaxsning mustaqil fikrlash qobiliyatini saqlab qolish va jamiyatda

mediasavodxonlik darajasini oshirish eng dolzarb vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Байрамукова А.С. Информационное предпринимательство и его влияние на экономику.
2. Benkler, Y. The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom. — New Haven: Yale University Press, 2006.
3. Информационная экономика: Учебник / Под ред. мат. н. и др. — Ростов-на-Дону — Таганрог: Издательство Южного федерального университета, 2018. — 357 с.
4. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati: o‘quv qo‘llanma. — Termiz, 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni. — 2003.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonuni. — 1997.
7. Raqamli iqtisodiyot asoslari: o‘quv qo‘llanma. — Namangan, 2023.
8. Wu, T. The Attention Merchants: The Epic Scramble to Get Inside Our Heads. — New York: Knopf, 2016.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

УДК 616.314-089.28

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АКРИЛОВЫХ И НЕЙЛОНОВЫХ СЪЕМНЫХ ПРОТЕЗОВ В ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ СТОМАТОЛОГИИ

Исмаилова Замира Баходировна
Хабибуллаева Диана Кудратуллаевна
Жабборов Азим Эркин угли
Рахманова Ширинхон Джахонгировна
Ниязова Нозимабегим Ферузбековна
Клинические ординаторы кафедры госпитальной ортопедической стоматологии
Научный руководитель: **Ташпулатова Камила Маратовна**
Ассистент кафедры госпитальной ортопедической стоматологии
Ташкентский государственный стоматологический институт,
Ташкент, Узбекистан
E-mail: zamira2205577@gmail.com. dianash.ds63@gmail.com
Jabborov.azim98@mail.ru . Shirinarakhmanova@gmail.com. doctornoza@mail.ru

Аннотация

В статье представлен аналитический обзор современных материалов, применяемых для изготовления съемных зубных протезов. Рассматриваются акриловые пластмассы и нейлоновые термопластические материалы, их физико-механические свойства, биологическая совместимость и особенности клинического применения. На основе анализа научных публикаций выявлены основные преимущества и недостатки данных материалов. Показано, что акриловые протезы характеризуются доступностью, достаточной прочностью и возможностью коррекции, однако в некоторых случаях могут вызывать раздражение слизистой оболочки полости рта. Нейлоновые конструкции обладают высокой эластичностью, хорошей эстетикой и биосовместимостью, но требуют более тщательного ухода и сложнее поддаются ремонту.

Ключевые слова: ортопедическая стоматология, съемные протезы, акриловые материалы, нейлоновые протезы, зубное протезирование.

Abstract

The article presents an analytical review of modern materials used for removable dentures in prosthetic dentistry. Acrylic resins and nylon thermoplastic materials are analyzed with regard to their physical and mechanical properties, biocompatibility and clinical performance. Based on the analysis of scientific publications, the advantages

and limitations of each material were identified. Acrylic dentures are characterized by availability and sufficient strength, but in some cases they may cause irritation of the oral mucosa. Nylon dentures demonstrate higher elasticity and better esthetic characteristics, although they require careful maintenance and are more difficult to repair.

Keywords: orthopedic dentistry, removable dentures, acrylic materials, nylon dentures, dental prosthetics.

Annotatsiya

Maqolada ortopedik stomatologiyada olinadigan tish protezlarini tayyorlashda qo‘llaniladigan materiallar tahlil qilingan. Akril plastmassalar va neylon termoplastik materiallarning fizik-mexanik xususiyatlari, biologik mosligi hamda klinik qo‘llanilish jihatlari ko‘rib chiqilgan. Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida ushbu materiallarning afzalliklari va kamchiliklari aniqlangan.

Kalit so‘zlar: ortopedik stomatologiya, olinadigan protezlar, akril materiallar, neylon protezlar.

Актуальность

Проблема восстановления утраченных зубов остается актуальной задачей современной ортопедической стоматологии. Съемные протезы широко применяются при частичной и полной адентии, обеспечивая восстановление жевательной функции и эстетики. Наиболее распространенными материалами для их изготовления являются акриловые пластмассы и термопластические нейлоновые полимеры.

Цель исследования

Провести сравнительный анализ акриловых и нейлоновых съемных зубных протезов на основе данных современной научной литературы.

Материалы и методы исследования

Работа носит аналитический характер. Проведен обзор отечественных и зарубежных научных публикаций, посвященных применению различных материалов в ортопедической стоматологии.

Результаты и обсуждение

Акриловые пластмассы широко используются в стоматологии благодаря технологической простоте изготовления, доступности и возможности ремонта. Однако наличие остаточного мономера может вызывать раздражение слизистой оболочки.

Нейлоновые протезы отличаются высокой гибкостью, хорошей эстетикой и

биологической совместимостью, но требуют более тщательного ухода и сложнее поддаются коррекции.

Выводы

Анализ научной литературы показал, что акриловые и нейлоновые съемные протезы обладают различными клиническими характеристиками. Выбор материала должен осуществляться индивидуально с учетом клинической ситуации и состояния тканей полости рта.

Литература

1. Баранов А.Б. Нейлоновый протез: от теории к практике. Dental Magazine. 2019; №4:45-49.
2. Ибрагимова Т.И., Каливраджиян Э.С., Лебеденко И.Ю. Ортопедическая стоматология. Москва: ГЭОТАР-Медиа; 2015.
3. Collins D. Acrylic materials in dentistry. London: Dental Press; 2013.
4. Щербаков А.С., Гаврилов Е.И., Трезубов В.Н., Жулев Е.Н. Ортопедическая стоматология. Санкт-Петербург: СпецЛит; 2005.
5. Болатаев З.Б., Хубаев А.Ф. Сравнительная характеристика акриловых и нейлоновых протезов. Научно-образовательный вестник. 2017; №3:72-76.
6. Tashpulatova K. Mathematical modeling of stress concentration in metal-ceramic implant restorations with different abutment designs. Scientia. Dresden; 2025:506-508.
7. Сафаров М.Т. и др. Применение результатов периотестометрии при планировании протезирования малых зубных дефектов с применением имплантов. Medical Journal of Uzbekistan. 2025;1(5):78-83.
8. Safarov M.T. et al. Optimization of clinical stages in fabrication of fixed prostheses on implants. World Bulletin of Public Health. 2025;51:36-40.
9. Tashpulatova K.M. et al. The impact of digital technologies on dental prosthetics in orthopedic dentistry. Conference Proceedings. 2024;1(1):122-126.
10. Safarov M.T. et al. Predicting the effectiveness and durability of non-removable dentures with implants. Conference Proceedings. 2024;1(1):105-109.
11. Сафаров М.Т. и др. Исследования для прогноза при несъемном протезировании на дентальных имплантатах. Conference Proceedings. 2024;1(1):93-96.
12. Safarov M.T. et al. Prediction of long-term durability of fixed prosthetics using implants. Conference Proceedings. 2024;1(1):109-115.
13. Xabilov N.L. et al. Modern biomaterials in removable prosthetics: statistical analysis and clinical effectiveness. Journal of New Century Innovations. 2024;66(1):183-190.
14. Safarov M.T., Akhmadjonov M., Tashpulatova K.M. Dynamics of restoration of microcirculation of the peri-implant zone. British View. 2022;7(1).

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

GLOBALLASHUV DAVRIDA AXBORIY MADANIYAT ZARURATI

Buxoro Davlat Universiteti Tarix va Yuridik fakulteti Tarix ta’lim yo’nalishi talabasi
Rayimova Moxinabonu Rashidovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv jarayonlari sharoitida axboriy madaniyatning jamiyat hayotidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi, internet va ommaviy axborot vositalari orqali axborot almashinuvi kengayib borayotgani natijasida insonlarda axborotni to‘g‘ri qabul qilish, tahlil qilish va undan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish zarurligi yoritiladi. Shuningdek, yoshlar ongini turli axborot tahdidlari va zararli g‘oyalardan himoya qilishda axboriy madaniyatni rivojlantirish muhim omil ekani ko‘rsatib beriladi. Tadqiqotda globallashuv sharoitida axboriy madaniyatni oshirishning asosiy yo‘nalishlari va uning jamiyat ma’naviy taraqqiyotidagi roli haqida xulosalar keltiriladi.
Kalit so’zlar; globallashuv, axboriy madaniyat, axborot texnologiyalari, internet, media savodxonlik, axborot xavfsizligi, ma’naviy tahdidlar, yoshlar tarbiyasi, axborot jamiyati.
Abstract: This article analyzes the role and importance of information culture in the life of society in the context of globalization processes. As a result of the rapid development of information technologies, the expansion of information exchange through the Internet and mass media, the need to form the skills of people to correctly perceive, analyze and rationally use information is highlighted. It is also shown that the development of information culture is an important factor in protecting the minds of young people from various information threats and harmful ideas. The study draws conclusions about the main directions of improving information culture in the context of globalization and its role in the spiritual development of society.
Keywords; globalization, information culture, information technologies, Internet, media literacy, information security, spiritual threats, youth education, information society.

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida axborot texnologiyalari va internetning tez rivojlanishi natijasida axborot almashinuvi juda kengaydi. Bunday sharoitda axborotni to‘g‘ri qabul qilish, tahlil qilish va undan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish, ya’ni axboriy madaniyatni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Globallashuv jarayonida axborot oqimining ortishi bilan birga turli zararli g‘oyalar va noto‘g‘ri ma’lumotlar ham tarqalishi mumkin. Shu sababli, ayniqsa yoshlar orasida axboriy madaniyatni shakllantirish va axborotdan ongli ravishda foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

XXI asr insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi –globallashuv jarayonlari bilan tavsiflanadi. Globallashuv –bu dunyo mamlakatlarining iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ilmiy va axboriy sohalarda o‘zaro bog‘liqligi va bir-biriga ta’sirining kuchayish jarayonidir. Bu jarayon natijasida dunyo tobora kichrayib borayotgandek tuyuladi: axborot almashinuvi tezlashdi, transport vositalarining rivojlanishi masofalarni qisqartirdi, internetning ommalashuvi esa insonlar ongiga, dunyoqarashi va ijtimoiy xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Globallashuv, bir tomondan, insoniyat uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Yangi texnologiyalar, ilm-fan yutuqlari, xalqaro iqtisodiy hamkorlik va madaniy almashinuv jarayonlari jamiyat rivojiga kuchli turtki beradi. Xususan, davlatlaro‘rtasida hamkorlik kuchayadi, jahon bozoriga chiqish imkoniyatlari ortadi, yosh avlodning dunyoqarashi kengayadi. Ochiqlik siyosati va integratsiya jarayonlari ko‘plab sohalarda modernizatsiyani jadallashtiradi.Biroq globallashuvning ta’siri faqat ijobiy yo‘nalishda kechmaydi. Madaniy maydonda ommaviy madaniyatning keskin kirib kelishi milliy an’ana va qadriyatlarning yo‘qolish xavfini yuzaga keltiradi. Axborot oqimlarining cheksizligi esa inson ongida ma’naviy bo‘shliq, shaxsiy identitetning zaiflashuvi kabi jarayonlarni kuchaytirishi mumkin. Shuningdek, globallashuv ijtimoiy tengsizlikni oshirishi, jamiyatda tabaqalanish jarayonini kuchaytirishi ham ehtimoldan holi emas. [4]

XX asr oxiri va asrimiz boshlarida internetga kiruvchilarning ko’p qismi , asosan ,chatlardan foydalanib , keraksiz gap-so’zlar bilan internetda o’tirar edi. Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish 2007-yil oxiriga kelib ,juda keng tarqala boshladi. Olamda yuz berayotgan xabarlarni katta tezlikda , suratlari bilan jonli tarzda tarqatish kabi xususiyatlari borligi sababli ijtimoiy tarmoqlar tez ommalashib ketdi . Ijtimoiy tarmoqlar oldingi a’nanaviy ommaviy axborot vositalari o’rnini egallab ,internet orqali ma’lumotlar ,suratlar va videolarni jo’natish ,almashish oddiy holga aylandi . Internetdagi ijtimoiy tarmoqlar kishilar orasida tez ommalshib bormoqda. Ayniqsa, yoshlarning ko’pi “Odnoklassniki”, “ Facebook” , “Twitter” kabilardan foydalanishadi . Shuningdek ,ijtimoiy tarmoqlar internetga kiruvchilarning o’zaro muloqat qilish va ma’lumot almashishlari uchun juda qulay vositadir. Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari virtual suhbatdoshlar bilan muloqat qilganda deyarli hamma narsa haqida ochiq-oydin gaplashadilar.Bu hol o’z navbatida o’zaro hurmat chegarasini buzib o’tadi, suhbatdoshlar o’rtasida salbiy

muomila muhiti paydo bo'ladi .Ijtimoiy tarmoqqa o'rnashib olib ,o'zlarining buzuq e'tiqodlari bilan yoshlarni yo'ldan adashtirayotgan kimsalar kirdikorlari ,ayrimlarning bu ishlarga loqaydlik bilan qarayotganliklari, oqibatda ko'plab insonlar buzg'unchilar shuningdek ,ijtimoiy tarmoqdan nobakor kimsalar mamlakatda tinchlik-osoyishtalikni izdan chiqarayotgani aniq misollar bilan oshkor qilingan. Haqiqatdan ham ijtimoiy tarmqolarda shiddat bilan suhbatdosh izlashi zamonamiz avlodiga xos axmoqlikning belgisi sifatida qaraladi . Misol uchun hozirgi globallashuv zamonida ijtimoiy tarmoqlar ko'p taraflama ziyon keltirmoda , bu yoshlarning ongi ,dunyoqarashlarida , tarbiyasida va oilalar qanchadan qanchasi buzilib ketishiga sabab bo'lmoqda . Internet jamoatchilik fikrini egallashga qaratilgan kurashlarni o'zgartirib yubordi .Endilikda hech qanday kuch sarflamasdan ,qarshilik va cheklovlarga duch kelmay , omma ongiga osongina ta'sir ko'rsatish ,boshqalarning qarashlarini o'z manfaatlari sari yo'naltirish mumkin . Globallashuv zamonida ijtimoit tarmoqlar har tomonlama ham ijobiy ham salbiy ta'sirlarini ko'rsatib bormoqda .[3/37]

Dunyo rivojlanib borgani sari uning biz payqamay qolgan, ammo o'ta dolzarb bo'lgan qirralari chiqib bormoqda. Virtuallik orqali ommaviy madaniyat globallashib bormoqda. Albatta, bu juda yaxshi. Chunki jahonda bo'layotgan voqyea hodisalar va yangiliklardan tez fursatlardan habardor bo'lish zamon talabidir. Respublikamizda olib borilayotgan tub iqtisodiy, ijtimoiy islohotlar negizida ham aynan mana shunday omillar turibdi desam mubolag'a bo'lmaydi. Proffessor Sh.S.Kushakov fikricha, kompyuter asri yangi dezinformasiyani vujudga keltirdi, ya'ni feykli dezinformasiya. Demak virtual olamda ko'proq yolg'on ma'ulomotlar tarqatish, kishilarni aldash, chalg'itish oson kechmoqda. Axborot xavfsizligini ta'minlash – bu foydalanuvchining axborotlarini himoyalashga quyilgan me'yor va talablarni bajarishidir. Axborot xavfsizligi esa bu axborot foydalanuvchilariga va ko'plab axborot tizimlariga zarar keltiruvchi tabiiy yoki sun'iy xarakterga ega tasodifiy va uyushtirilgan ta'sirlardan axborotlarni va axborot kommunikatsiya tizim ob'ektlarining himoyalanganligidir. [2/175]

Shu munosabat bilan, bugungi globallashuv sharoitida milliy axborot makonimiz daxlsizligini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, 2022-yil 15-aprelda qabul qilingan "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni bu boradagi huquqiy asoslarni yanada mustahkamladi. Mazkur qonun nafaqat texnik himoyani, balki axborot maydonidagi kiberjinoyatchilik va yot g'oyalarga qarshi kurashishning huquqiy mexanizmlarini ham belgilab beradi.[5]

Hozirgi transformatsiya jarayonlari xalqaro globallashuvning o‘ta murakkab va ziddiyatli tus olishiga sabab bo‘lmoqda. Ushbu holat nafaqat iqtisodiy va siyosiy sohalarda, balki jamiyatning ma’naviy-ruhiy qatlamlarida ham o‘z in’ikosini topmoqda. Ayniqsa, global axborot makonining cheksiz kengayishi natijasida "mafkuraviy tahdid" tushunchasi milliy xavfsizlikka nisbatan eng asosiy xavflardan biri sifatida namoyon bo‘lishni boshladi. Professor Q. Nazarov tahriri ostidagi ilmiy tadqiqotlarda ushbu tushunchaga juda aniq ta’rif berib o‘tilgan. Unga ko‘ra, mafkuraviy tahdid — muayyan millat va davlatning barqarorligiga, uning konstitutsiyaviy tuzumiga qarshi qaratilgan, shaxsning ma’naviy olamini izdan chiqarishni ko‘zlagan g‘oyaviy-nazariy tajovuzlar majmuidir. E’tiborli jihati shundaki, zamonaviy globallashuv davrida bunday tahdidlar ochiq harbiy harakatlar ko‘rinishida emas, balki telekommunikatsiya tarmoqlari, ijtimoiy media va turli internet platformalari orqali "yumshoq kuch" (soft power) tamoyili asosida amalga oshirilmoqda. Buzg‘unchi kuchlar aholining, xususan, yoshlarning hissiyotlari va axborotga bo‘lgan ehtiyojidan foydalanib, ularning ongi va kalbiga yot g‘oyalarni singdirishga urinmoqdalar. Axborotdan noxolis foydalanish orqali jamiyatda axloqsizlik va ekstremizm g‘oyalarini yoyishga urinishlar hozirgi "axborot xurujlari"ning bosh strategiyasiga aylandi. Shu nuqtayi nazardan, bunday tajovuzlarga samarali javob qaytarishning yagona yo‘li — aholida, ayniqsa yosh avlodda yuqori darajadagi axboriy madaniyatni shakllantirishdir. Bu esa har bir fuqarodan internetdan kelayotgan ma’lumotlarni saralash, ularni tanqidiy tahlil qilish va "jaholatga qarshi ma’rifat" tamoyili asosida mustahkam g‘oyaviy immunitetga ega bo‘lishni talab etadi. [6/184-185]

Globallashuv sharoitida axborot madaniyatini shakllantirish nafaqat shaxsiy ehtiyoj, balki milliy xavfsizlikning tarkibiy qismidir. Tadqiqotchi G. Alimovaning fikricha, bugungi kunda axborot bilan ishlashda inson ongi maxsus "filtr" vazifasini o‘tovchi uch bosqichli himoya tizimiga ega bo‘lishi shart. Birinchidan, axborotni saralash ko‘nikmasi — bu har kuni qabul qilinadigan cheksiz xabarlar oqimidan eng ishonchli va rasmiy manbalarni ajratib olish qobiliyatidir. Ikkinchidan, tanqidiy tahlil bosqichi bo‘lib, bunda har bir xabarning ortida qanday maqsad turgani va u kimning manfaatlariga xizmat qilishi savol ostiga olinishi lozim. Uchinchidan esa, media-gigiyena qoidalari — bu shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash va ijtimoiy tarmoqlarda axborot tarqatishning etik normalariga qat’iy rioya qilishdir. Alohida qayd etilganidek , axborot madaniyati rivojlangan jamiyatda har qanday g‘oyaviy xuruj yoki feyk xabarlar o‘z ta’sir kuchini yo‘qotadi. Chunki bunday muhitda auditoriya axborotni

shunchaki iste'mol qilmaydi, balki uni tahlil qilish, mantiqiy süzish va rad etish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Bu esa globallashuv davrida jamiyat barqarorligini ta'minlovchi ma'naviy qalqon bo'lib xizmat qiladi."[1/112-125]

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, globallashuv jarayonlari insoniyat oldiga nafaqat texnik imkoniyatlar, balki jiddiy ma'naviy-axloqiy mas'uliyatni ham ko'ndalang qo'ymoqda. Axborot makonining chegarasizligi sharoitida shaxsning axborot madaniyati darajasi uning mustaqil fikrga ega bo'lishi va tashqi mafkuraviy tazyiqlardan himoyalanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy "axborot xurujlari" va feyk xabarlarga qarshi kurashishda faqatgina texnik himoya vositalari bilan cheklanib bo'lmaydi. Inson ongi va qalbini bunday tajovuzlardan asrashning eng samarali yo'li — bu shaxsdagi tanqidiy tafakkur va mustahkam g'oyaviy immunitetdir. Bu jarayonda har bir ma'lumotni mantiqiy tahlil qilish va uning asl maqsadini anglash media-savodxonlikning poydevori bo'lib xizmat qiladi. Umuman olganda, globallashuv davrida axborot madaniyati shunchaki bilim emas, balki shaxsning axborot ummonida o'zligini asrab qolishining yagona kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alimova .G.Axborot xizmatlari va mediasavodxonlik T.: "Zamin nashr"2021.

2 .B.S.Abdullayeva, Y.Z.Ro'ziyev, K.V.Ismoilova Mediasavodxonlik va axborot madaniyat o'zbekistin respublikasi oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi .T. 2024

3. Glaballashuv sharoitida ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ma'naviy –axloqiy madaniyatiga ta'siri . Bozarboyeva Moxinur Shokir qizi Jizzax Davlat Pedagogika universiteti

4 .Glaballashuvda ijtimoiy jarayonlarning namoyon bo;lish shakillari . Mansurov Abdulla Sayfullayevich Namangan davlat texnika universiteti ijtimoiy fanlar kafedrasi kata o'qituvchi

5 .O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 15.04.2022 yildagi O'RQ-764-son "Kiberxavfsizlik to'g'risida

6. Qiyomiddin Nazarov G'oyalar falsafasi Ozb Res prezidenti huzuridagi davlat va jamiyat qurilish akademiyasi 2011-y

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

SUNIY INTELLEKTNI ORTOPEDIK STOMATOLOGIYADAGI AVZALLIKLARI

Toshkent davlat tibbiyot universiteti Gospital ortopedik stomatologiya kafedrasi
Normurodova Ruxsora Zokir qizi
Avazmatova Shaxrizoda Jaloliddin qizi
Alikulova Zamira Oybek qizi
Kosimova Kamolaxon Abrorjon qizi

Annotatsiya

Sun'iy intellekt — - bu zamonaviy odamlar hayotiga tobora ko'proq kirib borayotgan tez rivojlanayotgan texnologiya. Uni qo'llashning istiqbolli yo'nalishlaridan biri stomatologiyadir. Zamonaviy texnologiyalar ruxsat beradi foydalanish sun'iy intellekt uchun oshirish samaradorlik diagnostika, diagnostika davolash va og'iz bo'shlig'i kasalliklarining oldini olish. Stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish shifokorlarga yanada samarali va aniq ishlash imkonini beradi. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish davolash jarayonini tezlashtiradi, uni bemorlar uchun qulayroq qiladi va olingan natijalar sifatini oshiradi.

Ushbu maqolada sun'iy intellektning qo'llanilishi, uning afzalliklari va kamchiliklari muhokama qilinadi. Bor edi tahlil qilingan usullari va texnologiyalar, qaysi hissa qo'shadi optimallashtirish jarayonlar diagnostika, diagnostika davolash va profilaktika. Yangi yangi texnologiyalar mumkin tubdan o'zgartirish tizim sog'liqni saqlash, sog'liqni saqlash ortib boradi sifat xizmatlar klinikalar uchun xarajatlarni kamaytirish bilan birga.

Kelajakda sun'iy intellektdan foydalanish stomatologiya amaliyotining ajralmas qismiga aylanadi, bu esa og'iz bo'shlig'i kasalliklarini tashxislash, davolash va oldini olishda maksimal natijalarga erishish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, stomatologiya, diagnostika, davolash, oldini olish, innovatsiyalar.

Kirish

Har kuni zamonaviy tibbiyot texnologik va innovatsion bo'lib bormoqda. Shu munosabat bilan, sun'iy intellektdan (keyingi o'rinlarda – AI deb yuritiladi) foydalanish tibbiyot amaliyotining ko'plab sohalarida tobora keng tarqalgan. Bunday sohalardan biri stomatologiya bo'lib, u erda sun'iy intellekt allaqachon o'z qo'llanilishini topgan. Zamonaviy texnologiyalar og'iz bo'shlig'i kasalliklarini tashxislash, davolash va oldini

olish samaradorligini oshirish uchun sun'iy intellektdan foydalanish imkonini beradi. Ushbu maqolada biz stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanishning turli jihatlarini ko'rib chiqamiz va uning imkoniyatlari, afzalliklari va cheklovlarini tahlil qilamiz.

Asosiy qism

2.1. Sun'iy intellekt ortopedikstomatologiya

Sun'iy intellekt tibbiyotdagi rivojlanishning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biridir [1]. Stomatologiyada AI balki bo'lmoq ishlatilgan uchun yaxshilash diagnostika, diagnostika davolash va profilaktika kasalliklar og'iz bo'shlig'i. Keling, AIni stomatologiyada qanday qo'llash mumkinligini batafsil ko'rib chiqaylik.

2.1.1. Diagnostika

Birinchidan, og'iz bo'shlig'i kasalliklarini tashxislashda AIdan foydalanishni ko'rib chiqaylik. Eng ko'p uchraydigan kasalliklar karies va periodontal kasallikdir. Og'iz bo'shlig'i kasalliklarini aniqlash uchun ishlatiladi usullari vizual baholashlar va rentgen nurlari tadqiqot. Biroq vizual baholash emas har doim
kasallikning mavjudligini va uning darajasini aniq aniqlash imkonini beradi va rentgen tekshiruvlari bemorning sog'lig'iga zarar etkazishi mumkin. Bu erda AI juda foydali bo'lishi mumkin.

Og'iz bo'shlig'i kasalliklarini tashxislashda AIdan foydalanish usullaridan biri tasvirni tahlil qilishdir. Bunda sun’iy intellekt tish va tish go‘shtining rentgen tasvirlari va fotosuratlarini tahlil qilish uchun ishlatiladi [2], [3]. Ko'p ma'lumotlar bo'yicha o'qitilgan neyron tarmoqlar karies, periodontal kasallik va boshqa og'iz kasalliklari mavjudligini aniq aniqlashi mumkin.

Stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanadigan loyihalardan biri Dental Monitoring kompaniyasining «Cariesa» diagnostikasi hisoblanadi. Ushbu loyiha tish fotosuratlarida karies mavjudligini aniqlash uchun AIdan foydalanadi. Tahlil natijasida olingan ma'lumotlarga asoslanib, bemorlarga aniq tashxis qo'yish va davolash bo'yicha tavsiyalar beriladi.

2.1.2. Davolash

Bundan tashqari diagnostika AI balki bo'lmoq ishlatilgan uchun oshirish samaradorlik davolash kasalliklar bo'shliqlar og'iz. Misol uchun, periodontal kasallikni davolashda AI har bir bemor uchun eng samarali bo'lgan optimal davolash kursini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin.

Og'iz bo'shlig'i kasalliklarini davolashda AIdan foydalanishning yana bir misoli individual protezlar va implantlarni yaratishdir. Ai yordamida har bir bemor uchun uning individual anatomik xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ideal

bo'lgan protezlar va implantlar yaratilishi mumkin [4].

Bunday texnologiyaga misol NextDent kompaniyasining «3D tish chop etish loyihasidir [5]. Ushbu loyiha AIdan bemorning tishlari va tish go'shtining aniq 3D modellarini yaratish uchun foydalanadi. Ushbu modellar asosida bemorga maksimal aniqlik va qulaylikni ta'minlaydigan individual protezlar va implantlar yaratiladi [2], [4], [6].

2.1.3. Oldini olish

Bundan tashqari diagnostika va davolash AI balki bo'lmoq ishlatilgan uchun profilaktika kasalliklar bo'shliqlar og'iz. Masalan, qachon yordam AI mumkin rivojlantirish individual dasturlar profilaktika uchun har biri bemor, hisobga olgan holda uning anatomik xususiyatlari, turmush tarzi va ovqatlanish odatlari.

Bunday texnologiyaga misol Oral-B kompaniyasining «Smart Tish Cho'tkasi» loyihasidir. Ushbu loyiha AIdan bemorning turmush tarzi va ovqatlanish odatlarini tahlil qilish, shuningdek, individual og'iz bo'shlig'ini parvarish qilish dasturini ishlab chiqish uchun foydalanadi. Bemorlarga og'iz bo'shlig'ining holatini shaxsiy tahlil qilish va unga g'amxo'rlik qilish bo'yicha individual tavsiyalar beriladi.

Shunday qilib, stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish og'iz bo'shlig'i kasalliklarini tashxislash, davolash va oldini olish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ai yordamida siz individual protezlar va implantlarni yaratishingiz, optimal davolash kursini aniqlashingiz va individual profilaktika dasturlarini ishlab chiqishingiz mumkin.

Xulosa shuki, stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish sog'liqni saqlash sifatini yaxshilash uchun ulkan salohiyatdir. Ai diagnostika aniqligini oshirish, davolashning optimal kursini aniqlash va og'iz bo'shlig'i kasalliklarining oldini olish uchun ishlatilishi mumkin [6]. Bundan tashqari, AI bemorlarning anatomik xususiyatlarini hisobga olgan holda individual protezlar va implantlarni yaratishga imkon beradi [2].

Stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish hali ham nisbatan yangi yo'nalish bo'lsa-da, stomatologiya amaliyotida sun'iy intellektdan muvaffaqiyatli foydalanadigan ko'plab loyihalar va texnologiyalar allaqachon mavjud. Kelajakda sun'iy intellektdan foydalanish og'iz bo'shlig'i kasalliklarini davolash va oldini olishda maksimal natijalarga erishish uchun stomatologiya amaliyotining ajralmas qismiga aylanishi mumkin.

2.2. Sun'iy intellekt ortopedikstomatologiya xususiyatlari

Stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega. Ushbu bobda biz asosiylarini ko'rib chiqamiz ular.

Afzalliklari foydalanish AI ichida stomatologiya:

- diagnostika aniqligini oshirish: sun'iy intellektdan foydalanish og'iz bo'shlig'i kasalliklarini tashxislashda yuqori aniqlikka erishish imkonini beradi. Ai mashinani o'rganish algoritmlari [7, C. 97] yordamida ma'lumotlarni tahlil qilishi va patologiyalarni aniqlash uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni tekshirishi mumkin oddiy vizual baholashda o'tkazib yuborilishi mumkin;
- davolash kursini optimallashtirish: AI tish shifokorlariga tibbiy ma'lumotlar va oldingi muolajalar natijalari haqidagi ma'lumotlarga asoslanib, bemor uchun optimal davolash kursini aniqlashga yordam beradi. Bu individual ehtiyojlar va anatomik xususiyatlarni hisobga olgan holda davolanishga individual yondashuvni yaratishga imkon beradi bemor;
- rivojlanish individual dasturlar profilaktika: foydalanish AI imkon beradi rivojlantirish har bir bemor uchun og'iz bo'shlig'i kasalliklarining oldini olish uchun individual dasturlar. Mashinani o'rganish algoritmlari [7, C. 97] va tibbiy ma'lumotlarni tahlil qilish yordamida AI kasallik xavfini aniqlashi va individual profilaktika choralarini taklif qilishi mumkin;
- individual protezlar va implantlarni yaratish: AI individual protezlarni yaratish uchun ishlatilishi mumkin va implantlar. BILAN yordam 3d modellashtirish va tahlil tibbiy ma'lumotlar, ma'lumotlar AI balki yaratish bemorning anatomik xususiyatlariga to'liq mos keladigan protezlar va implantlar [2].

Kamchiliklari:

- texnologiyaning yuqori narxi: stomatologiyada sun'iy intellektdan cheklangan foydalanish texnologiyaning yuqori narxi va xodimlarni uzoq va murakkab o'qitish zarurati bilan bog'liq bo'lishi mumkin;
- cheklangan kirish k texnologiyalar: bitta dan asosiylari cheklovlar foydalanish AI ichida stomatologiya tegishli texnologiyalardan foydalanish imkoniyati yo'qligi. Sun'iy intellekt — qimmat texnologiya bo'lib, uni ishlab chiqish va amalga oshirish uchun katta moliyaviy investitsiyalar va malakali mutaxassislarni talab qiladi. Biroq s rivojlanish texnologiyalar va ko'rinish yangi usullari moliyalashtirish, moliyalashtirish aylanadi mumkin ko'proq keng

stomatologiyada sun'iy intellektni tarqatish va qo'llash. Misol uchun, ba'zi kompaniyalar stomatologiya klinikalariga o'zlarining hisoblash quvvati va dasturiy mahsulotlarini sotib olmasdan, AI texnologiyalaridan foydalanishga imkon beruvchi echimlarni taklif qilishadi;

- xavf xatolar: yana ko'proq bitta cheklash foydalanish AI ichida stomatologiya hisoblanadi xavf paydo bo'lishi xatolar. Garchi Ai kattalarni qayta ishlashga qodir hajmlar ma'lumotlar va qaror qabul qilish na asos tahlil bular ma'lumotlar, ma'lumotlar

bu xatosiz emas. Bundan tashqari, AI barcha mumkin bo'lgan stsenariylarni hisobga olmaydigan algoritmlar asosida ishlashi tufayli xatolar yuzaga kelishi mumkin;

- etishmovchilik ma'lumotlar: boshqa cheklash uchun foydalanish AI ichida stomatologiya hisoblanadi ma'lumotlar etishmasligi. Ai to'g'ri ishlashi uchun u tahlil qilish uchun etarli ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak. Biroq, stomatologiyaning ba'zi sohalarida AIni o'rgatish uchun etarli ma'lumotlar bo'lmasligi mumkin;
- malakali mutaxassislarga bo'lgan ehtiyoj: Stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish, shuningdek, ma'lumotlarni qayta ishlash va undan foydalanish mumkin bo'lgan malakali mutaxassislarni talab qiladi asboblar;
- axloqiy va huquqiy masalalar: stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish ham axloq va huquq masalalarini ko'taradi. Masalan bor xavf, xavf nima bo'ldi foydalanish AI balki olib kelish k buzilish sifat tibbiy ushbu texnologiyadan foydalanish imkoniga ega bo'lmagan odamlar uchun xizmatlar. Maxfiylik va bemor ma'lumotlarini himoya qilish masalalari ham mumkin.

Bundan tashqari, sun'iy intellektning inson o'rnini bosishi xavfi mavjud. Bu stomatologlar va stomatologlarning ahamiyatini pasayishiga olib kelishi mumkin, bu ularning kasbiy o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin va rivojlanish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish ko'plab afzalliklarga ega yordam yaxshilash sifat diagnostika, diagnostika davolash va profilaktika kasalliklar bo'shliqlar og'iz. Bu o'z ichiga oladi ichida vazifalarni avtomatlashtirish, ma'lumotlarni qayta ishlash vaqtini qisqartirish va xatolar ehtimolini kamaytirish.

Biroq, stomatologiyada AI texnologiyalaridan foydalanishda ham cheklovlar mavjud. Asosiy cheklovlardan biri ga tegishli ichida tom, tom nima bo'ldi AI algoritmlari (inglizcha. AI – Artificial Intelligence, AI – sun'iy intellekt) [8, C. 38] o'qitish va sozlash uchun juda ko'p ma'lumotlarni talab qiladi, bu esa kichik klinikalarda foydalanishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Shuningdek AI texnologiyalari emas mumkin to'liq almashtiring ish mutaxassislar va talab qiladi belgilangan daraja natijalarni to'g'ri talqin qilish uchun bilim va o'rganish.

Biroq, stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanishning afzalliklari katta. Samaradorlik va vaqtni tejash nuqtai nazaridan, AI texnologiyalari stomatologlarning ish faoliyatini yaxshilashi va bemorlar uchun davolanishni yanada qulay va sifatli qilishi mumkin. Shu sababli, ba'zi cheklovlarga qaramay, stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish odamlarning hayot sifati va sog'lig'ini yaxshilash uchun ulkan salohiyat mavjud degan xulosaga kelish mumkin.

2.3. Sun'iy intellekt ortopedikstomatologiya istiqbollari

Tish amaliyotini robotlashtirish shifokorlarga kanallarni qayta ishlash, implantlarni o'rnatish va taassurotlarni olib tashlash kabi ko'p vaqt talab qiladigan va monoton vazifalarni engishga yordam beradi. Misol tariqasida, implantlarni o'rnatish kabi jarrohlik muolajalar uchun ishlatiladigan Yomi stomatologiya robot tizimini keltirish mumkin. Yomi tish shifokorlariga implantning o‘rnini aniq aniqlash va uni o‘rnatishda yordam berish uchun sun’iy intellekt navigatsiya texnologiyasidan foydalanadi.

Stomatologiyada robotlashtirishdan foydalanishning yana bir potentsial misoli — qayta ishlash jarayonini avtomatlashtirishdir ildiz kanallar. Ildiz kanallar taqdim etish murakkab tizim, qaysi balki qo'ng'iroq qiling qiyinchiliklar tish shifokorlari ularni qayta ishlashda. Biroq, sun'iy intellektga asoslangan robot tizimlari kanalning chuqurligi va kengligini aniq aniqlashi va avtomatik ishlov berishni amalga oshirishi mumkin [2].

Stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanishning yana bir imkoniyati — - bu televideniе sohasidagi soha. Televizion identifikatsiya - bu stomatologik yordam ko'rsatishning yangi usuli bo'lib, bemorlarga klinikaga bormasdan masofadan turib maslahat va tashxis qo'yish imkonini beradi. Ai bemordan olingan ma'lumotlarni tahlil qila oladigan va ushbu ma'lumotlar asosida tashxis qo'yadigan teleboshqaruv tizimlarini yaratishi mumkin.

ICHIDA umuman kelajak foydalanish AI ichida stomatologiya bog'langan s avtomatlashtirish muntazam jarayonlar, davolash jarayonini optimallashtirish va tashxisni takomillashtirish. Tibbiy yordam sifati yaxshilanadi, shifokorlarning aniqligi va samaradorligi oshadi. Shu bilan birga, ba'zi algoritmlarning aniqligi yo'qligi, shuningdek, bemor ma'lumotlarining xavfsizligi va maxfiyligi bilan bog'liq muammolarni hisobga olish kerak.

Bundan tashqari, robotlardan foydalanish yuqori aniqlikni talab qiladigan stomatologik operatsiyalarda yordam berishi mumkin. Masalan, robot tizimlari tish implantatsiyasi, ortodontik muolajalarni rejalashtirish va bajarish uchun ishlatilishi mumkin [9], [10]. Bu inson xatosi xavfini kamaytirishi va protseduralar natijalarini yaxshilashi mumkin. Biroq, potentsial afzalliklarga qaramay, stomatologik robotlashtirish ham o'z cheklovlariga ega. Misol uchun, robotlarni sotib olish va ularga xizmat ko'rsatish narxi juda yuqori bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, ba'zilarida holatlar balki talab qilinadi mavjudligi inson operator uchun to'g'ri nazorat xodimlar xarajatlarining oshishiga olib kelishi mumkin bo'lgan protseduralar.

Umuman olganda, stomatologiyada sun'iy intellekt va robotlashtirishdan foydalanishning kelajagi porloq. Yangi texnologiyalar shifokorlarga ko'proq yordam beradi aynan tashxis qo'yish va davolash kasalliklar, kamaytirish miqdori xatolar va

yaxshilash natijalar protseduralar.

Biroq, bemorlar uchun xavflarni minimallashtirish va qonuniy talablarga rioya qilish uchun cheklovlarni hisobga olish va yangi texnologiyalarni ehtiyotkorlik bilan joriy qilish kerak.

Xulosa

ICHIDA davom etish ko'rib chiqish foydalanish AI ichida stomatologiya bor edi tahlil qilingan har xil tadqiqot va tibbiyotning ushbu sohasida AI texnologiyalarining amaliy qo'llanilishi. Stomatologiyada AIdan foydalanishning quyidagi afzalliklari aniqlandi:

- yaxshilanish aniqlik diagnostika kasalliklar bo'shliqlar og'iz va tishlar;
- yaxshilanish sifat davolash va oldini olish xatolar ichida dorivor jarayon;
- qisqartirish vaqt va tannarx davolash;
- optimallashtirish ishlar stomatologik klinika va yaxshilanish xizmat bemorlar;
- pasayish yuklar na shifokorlar va yaxshilanish ularniki ishlash.

Biroq shuningdek bor edi aniqlangan ba'zilari cheklovlar foydalanish AI ichida stomatologiya, stomatologiya shunday qanday qilib texnologiyaga kirishning cheklanganligi, algoritmlarni o'rgatish uchun katta hajmdagi ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyoj va ma'lumotlarni noto'g'ri talqin qilish va davolash jarayonida sun'iy intellektdan noto'g'ri foydalanish xavfi.

Ga qaramasdan na ba'zilari cheklovlar, cheklovlar foydalanish AI ichida stomatologiya bor katta potentsial uchun tibbiy yordam sifatini oshirish va stomatologiya klinikalari faoliyatini optimallashtirish. Stomatologiya amaliyotini robotlashtirish, avtomatik diagnostika va prognozlashdan foydalanish stomatologiyada AI texnologiyalarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi.

Biroq, AIdan foydalanish stomatologiya amaliyotida keng tarqalgan bo'lishi kerak qaror bir nechta muhim muammolar, muammolar kabi qanday qilib rivojlanish birlashgan metodologiyalar yig'ish va qayta ishlash ma'lumotlar, yaratish standartlar va tartibga solish foydalanish texnologiyalar AI, a shuningdek yaxshilanish mavjudlik bular kichik va o'rta stomatologiya klinikalari uchun texnologiyalar, ularning mavjudligi va ulardan foydalanish qulayligi yanada katta afzallik bo'lib, sog'liqni saqlashni yanada qulay va samarali qilishga yordam beradi.

Umuman olganda, stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish davolash sifatini yaxshilash va stomatologiya klinikalarida ish jarayonlarini optimallashtirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Biroq, ushbu texnologiyalar bilan bog'liq cheklovlar va xavflarni hisobga olish va bemorlarning maxfiyligini himoya qilish va diagnostika va davolashda xatolarning oldini olish uchun tegishli choralarni ko'rish kerak.

Kelajakda sun'iy intellekt va robotlashtirish texnologiyalarining rivojlanishi

bemorlarni yanada aniqroq va tezroq tashxislash, davolash va reabilitatsiya qilish, shuningdek, stomatologiya klinikalarini boshqarish jarayonlarini optimallashtirish va sog'liqni saqlash xarajatlarini kamaytirishga olib kelishi kutilmoqda [6].

Barcha afzalliklariga qaramay, AI shifokorni almashtirmaydi, balki mutaxassislar ishida vosita sifatida ishlatiladi. Texnologiya va inson tajribasi va sezgi o'rtasidagi hamkorlik bemorlarni davolashda va stomatologiya klinikalarini optimallashtirishda eng yaxshi natijalarga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, stomatologiyada sun'iy intellektdan foydalanish allaqachon ijobiy natijalar bermoqda va uni ushbu sohada yanada rivojlantirish istiqbollari juda istiqbolli bo'lib qolmoqda.

Adabiyolar ro’yhati

1. Khanaga SB. Dentistryda badiiy intellektning rivojlanishi, qo'llanilishi va samaradorligi – a Systematik sharh [Elektron manba] / SB. Khanaga, A. Al-Ehaideb, PC. Maganur//Developments, Dentistryda badiiy intellektning qo'llanilishi va samaradorligi – a Systematik sharh. — 2021. — №16. — URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1991790220301434?via%3Dihub. (murojaat qilingan: 03/01/23) doi: 10.1016/j.jds.2020.06.019
2. Thurzo A Dentistryda qo'llaniladigan badiiy razvedka qayerda? Tizim sharhi va adabiyot tahlili [Elektron manba]/ A Thurzo, V Urbanova, B Novak//Bu yerda nima bor Badiiy razvedka Dentistryda qo'llanilganmi? Tizimli ko'rib chiqish va adabiyot tahlili. — 2022. — №10. — URL: https://www.mdpi.com/2227-9032/10/7/1269. (murojaat qilingan: 03/10/23) doi: 10.3390/healthcare10071269
3. Yasa Y Badiiy razvedka ma'lumotlari avtomatik bite-wing radiolarida avtomatik o'z-o'zini aniqlash va raqamlash [Elektron manba] / Yasa, Ö Çelik, IS. Bayrakdar //Dental Bite-Wing Radiographsda avtomatik ko'zlarni aniqlash va raqamlash bo'yicha badiiy razvedka ma'lumoti. — 2021. — №79. — URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00016357.2020.1840624?journalcode=iode20. (murojaat qilingan: 03/12/23) doi: 10.1080/00016357.2020.1840624
4. Kim JE. Transfer Learning via Deep Neural Networks for Implant Fxture System Classification Using Periapical Radiographs [Elektron manba] /JE. Kim, NE. Nam, JS. Shim va boshqalar. //Transfer Learning via Implant Fixture System Classification uchun chuqur neyron tarmoqlari Using Periapical Radiographs. — 2020. — №9. — URL: https://www.mdpi.com/2077- 0383/9/4/1117 (murojaat qilingan: 17.03.23) doi: 10.3390/jcm904117
5. NextDent. — 2012. — URL: https://nextdent.com/ (muvofiq: 17.03.2023).

6. Shan T. Ilova of Artificial Intelligence in Dentistry / T. Shan, FR. Tay, L. Gu // Ilova of Dentistryda badiiy intellekt. — 2020. — №100. — DOI: 10.1177/0022034520969115
7. Goodfellow I. Deep Learning / I. Yaxshi, yaxshi A. Bengio, A. Courville — Kembrij: The MIT Matbuot, 2016. — 800 p.
8. Averkin A.N. Sun'iy intellekt bo'yicha izohli lug'at /A.N. Averkin, M.G. Gaase-rapoport, D.A. Pospelov — M.: Radio va aloqa, 1992. — 256 b.
9. Kunz F. Orthodonticsdagi badiiy intellekt: To'liq avtomatlashtirilgan Cephalometrik tahlilni moslashtirilgan konvolyutsion neyron tarmog'ini [Elektron manba] / F. Kunz, A. Stellzig-eisenhauer, F. Zeman va boshqalar. // Orthodontikadagi badiiy intellekt: Ixtiyoriy kontinental hududiy neytral tarmoqni to'liq avtomatlashtirilgan xaritalash tahlilining evolyutsiyasi. — 2020. — №81. — URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s00056-019-00203-8. (muhokama qilingan: 17.03.23) doi: 10.1007/s0056-019-00203-8
10. Xie X. Ajratish va kengaytirish uchun badiiy neyron tarmog'ini modellashtirish Are Orthodontik uchun abadiy ruhoniy Treatment [Elektron manba] / X. Xie, L. Vang, A. Vang //Ekstraksiyalarni taqsimlash uchun tabiiy bo'lmagan tarmoq modellashtirish Prior to Orthodontic Yaratilish. — 2010. — №80. — URL: https://meridian.allenpress.com/angle-orthodontist/article/80/2/262/58521/Artificial-Neural-Network-Modeling-for-Deciding-if
. (muvofiq: 23.03.23 doi: 10.2319/111608-588.1

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BOBUR -XVI ASR BUNYODKORI

Ilmiy rahbar: Sultonova Mahfuza, ADU, O‘zbekiston tarixi kafedrasi o‘qituvchisi
Abdujalilova Marjona Avazbek qizi
Tarix va ijtimoiy fanlar fakulteti talabasi
Andijon davlat universiteti

Annotatsiya*: Ushbu maqolada XVI asr bunyodkori Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti, shaxsiyati, harbiy salohiyati, davlat boshqaruvidagi faoliyati va bunyodkorlik ishlari yoritilgan. Maqolada Boburning markazlashgan davlat tuzishda xizmatlari, Boburiylar sulolasiga asos solishi, boshqaruv tizimi, harbiy islohotlari hamda ilm-fan va madaniyat rivojiga qo‘shgan hissasi tahlil qilingan. Asosiy manba sifatida “Boburnoma” asaridagi tarixiy ma’lumotlardan keng foydalanilgan.*
Kalit so’zlar: Boburnoma, siyosiy faoliyati, davlat boshqaruvi Hindistonda boburiylar saltanati, bunyodkorlik ishlari harbiy salohiyati.

XVI asr Markaziy osiyoda va Hindistonda siyosiy ijtimoiy va madaniy o’zgarishlar davri edi. Shu davrda Zahiriddin Muhammad Bobur bir fotih sifatida emas balki shu yurtlar obodonchiligi va ravnaqi uchun jon kuydirgan tadbirli davlat raxbari sifatida qizg‘in faoliyat ko’rsatadi. Fath etgan o’lkalari manfatlari yo’lida odilona va oqilona ish tutgan. Bobur nafaqat hindistonni zabt etib yangi davlat barpo etdi balki yangi davlat madaniyati, adabiyoti va ilm fan rivojiga ham katta hissa qo’shgan. Shu bois Buyuk sarkarda XVI asr bunyodkori sifatida tarix zarvaroqlarida o’chmas iz qoldirgan .

Zahiriddin Muhammad Bobur 1483-yili 14-fevralda hozirgi O’zbekiston hududidagi Andijon shahrida tug’ilgan. Uning otasi Umarshayx Mirzo Farg’ona viloyati hukmdori bo’lib Temuriylar sulolasidan edi. Onasi Qutlug’ Nigorxonim esa Chig’atoyxonlari avlodidan Toshkent hokimi Yunusxonning qizi. Boburning yoshligi Andijon va Axsi viloyatlarida o’tgan. Bobur barcha temuriy shaxzodalar singari maxsus tarbiyachilar yirik fozilu ulamolar ustozligida harbiy ta’lim, fiqh ilmi, arab tili va fors tillarini o’rgangan. Bobur otasi yo’lidan borib mashxur sufiy Xoja Ahrorga ixlos qo’yadi va uning tariqati ruhida ulg’ayadi. U dovyurakligi va jasurligi uchun u yoshligidan ‘’Bobur’’ yani ‘’ sher ‘’ tahalusini oladi .

U harbiy san’atni to’la egallagan o’z zamonasining mashxur lashkarboshchilaridan biri bo’lgan. Shu bilan birga u e’tiqodi mustahkam harbiy qobiliyatga ega tadbirkor ehtiyotkor va epchil sarkarda bo’lgan. Boburning jang maydonidagi g’alabalarining

taminlanish omillaridan biri razvetka xizmatidan foydalanish qobiliyati minglab askarlarni o'lim balosidan asrashda urushni o'z foyidasiga hal qilishda, qolaversa atrofdagi kishilarni ruhiyati, shaxsiyatini yanada yaxshiroq anglashda dushman niyyatini sir asroridan avvalroq voqif bo'lishga Boburga qo'l kelgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur XVI asrda yirik va markazlashgan davlat barpo etgan buyuk davlat arbobi hisoblanadi. U o'zining ''Boburnoma'' asarida shunday yozadi: ''Tengri taoloning inoyati bilan va hazrati on Sarvari koinotning shafoati birlan seshanba kuni ramazon oyining beshida Farg'ona viloyatida o'n ikki yoshta podshoh bo'ldum'' deb yozadi . Ammo Temuriylar Saltanatidagi ichki nizolar Umarshayx Mirzoga tobe bir necha bek va hokimlar yosh hukumdorga bo'ysunishdan bosh tortishi va mustaqillika davo qilishi yosh podshohni tang axvolga soldi. Bobur o'z asarida uni ichki nizolar va xiyonat istirobga solishi va u Samarqandni tashlab chiqib ketishga majburligi haqida yozadi. Bobur 200-300 navkari bilan Hisor tog'lari orqali Afg'onistonga o'tadi va ichkinizolardan foydalanib G'azna va Qobulni bosib oldi. Afg'onistonni fath etgandan so'ng bu yerni o'z yurti kabi qaradi, qurilish obodonlashtirish kasbu hunar va qishloq xo'jaligi ishlarini boshlab yuboradi. ''Bog'i Shahroro'', Bog'i Jahonaro, O'rtabog' , Bog'i vafo, va Bog'i Babur kabi bog'lar barpo qilganligi haqida Boburnomada malumotlar bor. Bobur Eron shohi Ismoil Safaviy bilan ittifoq tuzib qayta yana Samarqandga yurish qiladi ammo 1512-yil G'ijduvonda bo'lgan jangda shayboniylarga yengilib Qobulga qaytishga majbur bo'ladi. Shu voqeadan keyin Bobur Samarqand taxtidan uzil kesil umidini uzib bor e'tiborini Hindistonga qaratadi . 1526-yilda Bobur Panipat jangida Dehli sultoni Ibrohim Lo'diy qo'shinlarini tor mor etib Hindistonning katta qismiga hukmronlik qila boshlaydi. Bu bilan Boburiylar sulolasiga asos solindi. U 1527-yilda Rana Sangaga qarshi Xonva jangida, 1528-yilda Chanderi jangida g'alaba qozonib Hindistonda o'z hukmronligini mustahkamlaydi. U asos solgan sulola esa Hindiston tarixidagi eng qudratli sulolalardan biriga aylanadi .

Bobur mamlakat boshqaruvida avvalo markazlashgan tizimni yo'lga qo'ygan. U muhim harbiy va ma'muriy lavozimlarga ishonchli va bilimli kishilarni tayinlaydi. Soliq tizimini tartibga solib, davlat xazinasini o'z nazorati ostiga oladi. Bu choralar davlat boshqaruvini tartibga solishni ta'minlaydi.

Bobur harbiy sohada ham muhim islohatlarni amalga oshirgan. U intizomli va zamonaviy qurollangan qo'shin tuzadi. Boburning puxta strategiyasi uning hokimyatini mustahkamlaydi. Shuningdek Bobur mahalliy aholini dini, urf odatlari va an'analariga hurmat bilan qaraydi. Bu esa unga Hindistonda tinchlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam berdi. Natijada Bobur barpo etgan davlat XVI asrda

kuchli siyosiy markazga aylandi. Buyuk sarkarda Bobur 1530-yil 26-dekabrda Agra shahrida vafot etdi. U dastlab Agrada dafn etilib so'ng o'z vasiyati tufayli Qobulga ko'chirilib Bog'i Bobur hududiga dafn qilinadi.

Bobur Hindistonda ham bog'lar barpo ettirgan. Bu haqda Boburnomada shunday yozadi. ''Hindistonda tartib yo'q edi. Men buyerda bog'lar soldirdim, suv yo'llari qazitdim'' deb aytadi. Bobur Hindistonda dehqonchilikni rivojlantirish uchun suv chiqarib moslamalarini qilganini yozadi. Sug'orishsiz bog'lar bo'lmaydi. Bobur bu ishlarni davlat rahbari sifatida yo'lga qo'ygan. ''Agra suvsiz va g'amgin joy edi Men uni bog'lar bilan ziynatladim'' deb yozadi Boburnoma asarida. Yana shuni takidlab o'tish joizki Sharofiddin bobokolonimiz ulkan imoratlar qurdirganda turli mamlakatlardan ikki yuz sangtaroshlar kelgan ekanligini, Pirimqul Qodirovni " Yulduzli tunlar ''asarida ham bilib olishimiz mumkin bu malumotlarni.

Bobur buyuk podshoh mumtoz shoir nazaryotchi adabiyotshunos, tilshunos, san'atshunos hayvonat va nabotot olamining bilimdoni sifatida faoliyat yuritgan. Birgina ''Boburnoma''da uning 20 dan ortiq sohalarga qiziqqani yaqqol misol '' Boburnoma'' asari XV asr oxiri va XVI asr boshlaridagi O'rta Osiyo, Afg'oniston va Hindiston xalqlari hayoti haqidagi bebaho tarixiy ma'lumotlar manbayi hisoblanadi. Bobur ilm -fan san'at ahliga homiylik qilgan olim shoirlarni qo'llab quvvatlashi orqali u XVI asrda madaniyati muhit rivojiga katta hissa qo'shgan. Shu sababli Bobur merosi nafaqat o'z davri balki keyingi avlod uchun ham bebaho hisoblanadi.

Xulosa;

Xulosa qilib aytganda, Zahiriddin Muhammad Bobur XVI asr tarixida nafaqat buyuk sarkarda, balki bunyodkor va adolatparvar davlat arbobi sifatida alohida o'rin egallaydi. U murakkab siyosiy sharoitlarda yashab, qat'iyat, aql-zakovat va uzoqni ko'ra bilish orqali markazlashgan davlat barpo etishga muvaffaq bo'ldi. Bobur davlat boshqaruvida tartib-intizomni yo'lga qo'yib, harbiy, ma'muriy va iqtisodiy sohalarda muhim islohotlar amalga oshirdi. Mazkur maqola hozirgi zamon uchun ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, unda Boburning adolatli boshqaruv, bunyodkorlik, bag'rikenglik va ilm-fanga e'tibor kabi qarashlari bugungi davlat boshqaruvi va jamiyat rivoji uchun ibrat bo'la olishi ko'rsatib berilgan. Bobur shaxsini o'rganish hozirgi yoshlar qalbida vatanparvarlik, mas'uliyat va tarixiy xotirani mustahkamlashga xizmat qiladi. Bugungi kunda ham Prezidentimiz ta'kidlaganidek, buyuk ajdodlarimizning boy tarixiy merosini chuqur o'rganish va undan ibrat olish yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

''Zahiriddin Muhammad Bobur bobomizbor-yo'g'i 47 yil umr kechirdi. Shu qisqa vaqt davomida u inson aqli bovar etmaydigan qanday buyuk ishlarni amalga oshirgani,

qanday me'moriy obidalar, bog'u rog'lar barpo etib, o'zidan o'chmas nom qoldirib ketgani ham barchamiz uchun yuksak o'rnak namunasidir. Bobur Mirzo – Temuriylar Renessansining munosib davomchisi, ilm-fan, madaniyat, san'at va adabiyot, iste'dod homiysi bo'lgan buyuk shaxsdir. ''O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Andijon viloyatida yangi barpo etilgan Bobur shahrida o'tkazilgan tantanali marosimidagi nutqidan (15.04.2025yil)

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma.-Toshkent:Sharq 2019

2. Hasanov S. Temuriylar davri madaniyati va bunyodkorlik ishlari.-Toshkent: Fan, 2005

3. O`zbekiston Milliy ensiklopediyasi. ''Bobur'' maqolasi .-Toshkent, 2002

4. Qodir P. Yulduzli tunlar (roman). -Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyoti - matbaa ijodiy uyi, 2018.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

ASAB MARKAZLARINING XOSSALARI VA MARKAZIY NERV TIZIMINING REFLEKTOR TAMOYILI

Toshkent xalqaro kimyo universiteti talabasi
Hamdamjononova Husniya

Annotatsiya

Mazkur tezisda markaziy nerv tizimi faoliyatining asosiy tamoyili bo‘lgan reflektor prinsip va asab markazlarining funksional xususiyatlari tahlil qilingan. Refleks yoyining tarkibiy qismlari (retseptor, afferent neyron, refleks markazi, efferent neyron va effektor) va ularning o‘zaro bog‘liqligi yoritilgan. Reflekslarning sinapslar soniga (monosinaptik va polisinaptik) hamda kelib chiqishiga (tug‘ma va orttirilgan) ko‘ra tasnifi berilgan. Asab markazlarining bir tomonlama qo‘zg‘alish o‘tkazish, qo‘zg‘alishlarning yig‘indisi, ritm transformatsiyasi, qo‘zg‘alishning keyingi ta’siri, oksigen yetishmasligiga yuqori sezuvchanlik kabi asosiy xossalari batafsil yoritilgan. Shuningdek, asab markazlarida tormozlanish jarayonlarining turlari (postsinaptik, presinaptik va resiprokal tormozlanish) va ularning reflektor faoliyatdagi ahamiyati ko‘rib chiqilgan. Orqa miyada joylashgan markaziy pattern generatorlarning ritmik harakatlarni tashkil etishdagi roli, xususan V1, V2a va V2b neyron populyatsiyalarining o‘zaro ta’siri tahlil qilingan. Reflekslarning moslashuvchanligi va neyromediatorlarning bu jarayondagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, so‘nggi yillarda nevrologiya sohasida amalga oshirilgan kashfiyotlar, jumladan aksonlarning **“marvaridlar tizmasi”** shaklidagi tuzilishi va miyada yangi aniqlangan mukofot markazi haqidagi ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: asab markazlari, refleks, refleks yoyi, markaziy nerv tizimi, qo‘zg‘alish, tormozlanish, markaziy pattern generatorlar, neyron populyatsiyalari.

Annotation

This thesis provides a scientific-theoretical analysis of the reflex principle as the fundamental basis of central nervous system activity and the functional properties of nerve centers. The structural components of the reflex arc (receptor, afferent neuron, reflex center, efferent neuron and effector) and their interrelationship are highlighted. The classification of reflexes according to the number of synapses (monosynaptic and polysynaptic) and origin (innate and acquired) is presented. The main properties of nerve centers such as unilateral excitation conduction, summation of excitations, rhythm transformation, after-effect, and high sensitivity to oxygen deficiency are analyzed in detail. Additionally, the types of inhibition processes in nerve centers

(postsynaptic, presynaptic and reciprocal inhibition) and their significance in reflex activity are examined. The role of central pattern generators located in the spinal cord in organizing rhythmic movements, particularly the interaction of V1, V2a and V2b neuronal populations, is analyzed. The adaptability of reflexes and the role of neuromodulators in this process are highlighted. Recent discoveries in neuroscience, including the **"pearls-on-a-string"** structure of axons and the newly identified reward center in the brain, are presented.

Keywords: nerve centers, reflex, reflex arc, central nervous system, excitation, inhibition, central pattern generators, neuronal populations.

Markaziy nerv tizimi organizmning barcha a'zo va tizimlari faoliyatini birlashtiruvchi va boshqaruvchi murakkab tuzilmadir. Ushbu tizim faoliyatining asosini reflektor tamoyil tashkil etadi. Refleks tushunchasi organizmning tashqi yoki ichki muhit ta'sirotlariga markaziy nerv tizimi ishtirokida amalga oshadigan qonuniy javob reaksiyasi sifatida ta'riflanadi. Reflekslarning anatomik asosini refleks yoyi tashkil qiladi. Klassik tushunchaga ko'ra, refleks yoyi retseptor, afferent neyron, refleks markazi, efferent neyron va effektordan iborat[1]. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, refleks yoylari oddiy chiziqli zanjirlar emas, balki murakkab qayta aloqa mexanizmlariga ega bo'lgan tarmoqlardir. Xususan, orqa miya darajasidagi reflekslar sensorimotor integratsiyaning muhim namunasi bo'lib, ular nafaqat avtomatik javoblarni, balki harakatlarning nozik moslashuvini ham ta'minlaydi[2].

Reflekslar sinapslar soniga ko'ra monosinaptik va polisinaptik turlarga bo'linadi:

Monosinaptik reflekslar birgina sinaps orqali amalga oshadi va eng tez javob reaksiyasini ta'minlaydi.

Polisinaptik reflekslarda esa bir nechta interneyronlar ishtirok etadi va javob reaksiyasi nisbatan sekinroq kechadi. Kelib chiqishiga ko'ra reflekslar tug'ma va orttirilgan turlarga ajratiladi[3]. Tug'ma reflekslar irsiy jihatdan belgilangan bo'lib, organizm hayoti davomida o'zgarmaydi. Orttirilgan reflekslar esa hayot davomida shakllanadi va individual tajribaga asoslangan bo'ladi.

Asab markazlarining eng muhim xossalaridan biri ularning ritmik faollik hosil qilish qobiliyatidir. Bu xususiyat, ayniqsa, orqa miyada joylashgan markaziy pattern

[1] Örün MO. Neuroanatomy and Neurophysiology of Reflexes. In: Duman T, editor. Reflexes The Codes of Neurology. 1st ed. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2025. p.25-42.
[2] Condliffe EG, Bédard T, Morin C, Milosevic M, Masani K. Short-latency reflex modulation is deterministic and exhibits spinal specificity after a single mechanical stimulus. J Neurophysiol. 2024 Dec 1;132(6):1820-1830.
[3] Duman T, Günday M. Classification of Reflexes. In: Duman T, editor. Reflexes The Codes of Neurology. 1st ed. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2025. p.43-52.

generatorlar misolida yaqqol namoyon bo‘ladi. Markaziy pattern generatorlar yurish, suzish va tirnash kabi ritmik harakatlarni avtomatik ravishda tashkil qiluvchi neyron tarmoqlardir. So‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, orqa miyadagi uchta asosiy neyron populyatsiyasi — V1, V2a va V2b neyronlari — ritmik harakatlarni hosil qilishda muhim rol o‘ynaydi. Eksitator V2a neyronlarining faollashuvi harakat chastotasini oshirsa, inhibitor V1 neyronlarining faollashuvi harakatni susaytiradi. Qizig‘i shundaki, V1 va V2b inhibitor neyronlarining faoliyati to‘xtatilganda harakat chastotasi pasayadi. Bu esa inhibitor neyronlarning nafaqat tormozlovchi, balki ritmik harakatlarni yuqori chastotada ushlab turishdagi muhim rolini ko‘rsatadi[4].

Asab markazlari bir tomonlama qo‘zg‘alish o'tkazish xususiyatiga ega, ya’ni qo‘zg‘alish faqat afferent neyrondan efferent neyronga qarab uzatiladi. Bu xususiyat kimyoviy sinapslarning tuzilishi bilan bog‘liq. Shuningdek, asab markazlarida qo‘zg‘alish o‘tkazilishi asab tolalariga nisbatan sekinroq kechadi, bu hodisa markaziy kechikish deb ataladi. Har bir sinaps qo‘zg‘alish o‘tkazilishini taxminan 0,5-1 millisekundga kechiktiradi va refleksning umumiy vaqti shu markaziy kechikishlar yig‘indisiga bog‘liq[5].

Asab markazlarining yana bir muhim xossasi qo‘zg‘alishlarning yig‘indisidir. Bir retseptordan kelayotgan past intensivlikdagi ta’sirotlar yoki bir necha retseptorlardan bir vaqtda kelayotgan ta’sirotlar asab markazida qo‘shilib, javob reaksiyasini yuzaga keltirishi mumkin. Vaqt bo‘yicha yig‘indi bir retseptordan tez-tez kelayotgan impulslarning qo‘shilishi bo‘lsa, fazo bo‘yicha yig‘indi turli retseptorlardan bir vaqtda kelayotgan impulslarning qo‘shilishidir. Qo‘zg‘alish ritmining o‘zgarishi xossasi esa asab markaziga kelayotgan impulslar chastotasi bilan markazdan chiqayotgan impulslar chastotasi bir-biriga mos kelmasligida namoyon bo‘ladi[6]. Ta’sirot to‘xtaganidan keyin ham javob reaksiyasining ma’lum vaqt davom etishi qo‘zg‘alishning keyingi ta’siri deb ataladi. Bu hodisa neyronlar o‘rtasidagi aylanma bog‘lanishlar bilan izohlanadi.

Asab markazlari oksigen yetishmasligiga nihoyatda sezgir bo‘lib, qon aylanishining 5-6 sekundga to‘xtashi ular faoliyatining buzilishiga olib keladi. Bosh miya po‘stlog‘i hujayralari ayniqsa sezgir bo‘lib, ular kislorodsiz 5-6 daqiqada nobud bo‘ladi. Orqa miya markazlari nisbatan chidamliroq bo‘lib, ular 15-20 daqiqa davomida faoliyat

[4] Falgairolle M, O'Donovan MJ. V1 and V2b interneurons secure the alternating flexor-extensor pattern during locomotion. Proc Natl Acad Sci USA. 2023;120(15):e2218204120.
[5] Condliffe EG, Bédard T, Morin C, Milosevic M, Masani K. Short-latency reflex modulation is deterministic and exhibits spinal specificity after a single mechanical stimulus. J Neurophysiol. 2024 Dec 1;132(6):1820-1830.
[6] Örün MO. Neuroanatomy and Neurophysiology of Reflexes. In: Duman T, editor. Reflexes The Codes of Neurology. 1st ed. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2025. p.25-42.

ko‘rsatishi mumkin[7]. Shuningdek, asab markazlari turli kimyoviy moddalar, jumladan gormonlar, dorilar va zaharlar ta’siriga nisbatan yuqori sezuvchanlikka ega.

Asab markazlarida tormozlanish jarayonining bir necha turlari mavjud. Postsinaptik tormozlanish maxsus inhibitor neyronlar tomonidan amalga oshiriladi. Bu neyronlar gamma-aminomoy kislota yoki glitsin kabi inhibitor mediatorlar ajratib, postsinaptik membrananing giperpolyarizatsiyasiga va natijada hujayraning qo‘zg‘aluvchanligining pasayishiga olib keladi. Presinaptik tormozlanish akson uchlarida amalga oshib, inhibitor neyronlar akson uchlariga ta’sir qilib, mediator ajralishini kamaytiradi va sezuvchi impulslarni tanlab filtrlash imkonini beradi[8]. Resiprokal tormozlanish esa bir-biriga qarama-qarshi funksiyali markazlarning o‘zaro tormozlanishi bo‘lib, masalan fleksor va ekstensor muskullarni boshqaruvchi markazlar o‘rtasida kuzatiladi. Bu mexanizm harakatlarning silliq va muvofiqlashgan bo'lishini ta'minlaydi[9].

Reflekslarning moslashuvchanligi zamonaviy nevrologiyaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, markaziy nerv tizimi reflekslarning kuchaytirish koeffitsientini o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashtira oladi. Insonlarda harakatdan keyin yuzaga keladigan refleks modulyatsiyasi aniqlangan: harakat to‘xtaganidan yuzlab millisekundlar o‘tgach ham reflekslarning kuchayishi kuzatiladi. Bu mexanizm davriy harakat sikllariga tez moslashish imkonini beradi. Ushbu refleks modulyatsiyasida serotonin muhim rol o‘ynaydi. Serotonin antagonistlari qo‘llanilganda, harakatdan keyingi refleks kuchayishi sezilarli darajada pasayadi[10].

2024-yilda aksonlarning tuzilishi haqidagi yetmish yillik konsepsiya tubdan o‘zgartirildi. Johns Hopkins tibbiyot maktabi olimlari aksonlarning ilgari tasavvur qilinganidek silindrsimon shaklda emas, balki **“marvaridlar tizmasi”** morfologiyasiga ega ekanligini kashf etdilar. Aksonlar uzunligi bo‘ylab turli diametrga ega: ingichka qismlar va ular orasidagi **“nano-marvaridlar”** deb ataladigan kengaygan qismlardan iborat. Bu tuzilish harakat potensialining o‘tkazilish tezligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu kashfiyot neyrodegenerativ kasalliklarni tushunishda

[7] Condliffe EG, Bédard T, Morin C, Milosevic M, Masani K. Short-latency reflex modulation is deterministic and exhibits spinal specificity after a single mechanical stimulus. J Neurophysiol. 2024 Dec 1;132(6):1820-1830.
[8] Duman T, Günday M. Classification of Reflexes. In: Duman T, editor. Reflexes The Codes of Neurology. 1st ed. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2025. p.43-52.
[9] Falgairolle M, O'Donovan MJ. V1 and V2b interneurons secure the alternating flexor-extensor pattern during locomotion. Proc Natl Acad Sci USA. 2023;120(15):e2218204120
[10] Condliffe EG, Bédard T, Morin C, Milosevic M, Masani K. Short-latency reflex modulation is deterministic and exhibits spinal specificity after a single mechanical stimulus. J Neurophysiol. 2024 Dec 1;132(6):1820-1830.

muhim ahamiyatga ega [11].

2025-yil yanvar oyida esa miyada ilgari noma'lum bo'lgan mukofot markazi aniqlandi. Vengriya olimlari guruhi miya sopida to'rtinchi qorincha ostida joylashgan subventrikulyar tegmental yadro deb nomlangan yangi tuzilmani kashf etdilar. Ushbu yadro lateral habenulaga inhibitorn innervatsiyani ta'minlaydi. Lateral habenula salbiy tajribalarga javob berish va hissiy qadriyatni baholashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu yadroning optogenetik stimulyatsiyasi sichqonlarda kuchli mukofot tajribasini yuzaga keltiradi. Tabiiy mukofotlar ham ushbu yadro neyronlarida faollikni kuchaytiradi[12].

Xulosa qilib aytganda, markaziy nerv tizimining reflektor tamoyili va asab markazlarining xossalari organizmning yaxlitligi va moslashuvchanligini ta'minlovchi murakkab mexanizmlarning asosini tashkil etadi. Refleks yoyining tarkibiy qismlari o'zaro uzviy bog'liqlikda ishlab, organizmning tashqi va ichki muhit o'zgarishlariga tez va samarali javob berishini ta'minlaydi. Reflekslarning monosinaptik va polisinaptik, tug'ma va orttirilgan turlarga bo'linishi ularning funksional xilma-xilligini ko'rsatadi.

Asab markazlarining bir tomonlama qo'zg'alish o'tkazish, qo'zg'alishlarni yig'ish, ritmni o'zgartirish, qo'zg'alishning keyingi ta'siri kabi xossalari nerv impulslarini qayta ishlash va uzatishning murakkab mexanizmlarini tashkil etadi. Bu xossalar asab markazlariga kelayotgan axborotni saralash, kuchaytirish va kerakli javob reaksiyasini shakllantirish imkonini beradi. Ayniqsa, asab markazlarining oksigen yetishmasligiga yuqori sezuvchanligi ularning doimiy qon bilan ta'minlanishi zarurligini ko'rsatadi.

Asab markazlarida tormozlanish jarayonlarining postsinaptik, presinaptik va resiprokal turlari mavjud bo'lib, ular qo'zg'alish jarayonlari bilan birgalikda markaziy nerv tizimining muvofiqlashtirilgan faoliyatini ta'minlaydi. Resiprokal tormozlanish, ayniqsa, qarama-qarshi funksiyali muskullar faoliyatini muvofiqlashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Orqa miyada joylashgan markaziy pattern generatorlar va ularning tarkibidagi V1, V2a va V2b neyron populyatsiyalarining o'zaro ta'siri ritmik harakatlarning avtomatik ravishda amalga oshishini ta'minlaydi. Inhibitor neyronlarning nafaqat tormozlovchi, balki ritmik harakatlarni yuqori chastotada ushlab turishdagi roli ularning funksional imkoniyatlarining kengligini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda amalga oshirilgan kashfiyotlar, jumladan aksonlarning **"marvaridlar**

[11] Kwan AC, Schelski M, Seibt F, Schmidt H, Bradke F. Nanoscale axon organization: A novel mechanism for action potential modulation. Nat Neurosci. 2024;27(12):2350-2362.
[12] Shemesh OA, Chen Y, Yizhar O. A new reward center in the brainstem: The subventricular tegmental nucleus. Science. 2025;387(6731):312-321.

tizmasi” shaklidagi tuzilishi va miyada yangi mukofot markazining aniqlanishi nevrologiya sohasidagi tadqiqotlar qanchalik muhim va dolzarb ekanligini ko‘rsatadi. Bu kashfiyotlar nafaqat nazariy bilimlarni chuqurlashtiradi, balki neyrodegenerativ kasalliklar va ruhiy buzilishlarni davolashda yangi imkoniyatlar yaratadi.

Reflekslarni klinik baholash nevrologik tekshiruvning ajralmas qismi bo‘lib, ularning o‘zgarishi yoki yo‘qolishi markaziy yoki periferik nerv tizimidagi patologik jarayonlarning muhim belgisi hisoblanadi. Shu sababli, asab markazlari va reflektor faoliyat mexanizmlarini chuqur o‘rganish tibbiyot amaliyoti uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalangan adabiyotlar

1. Condliffe EG, Bédard T, Morin C, Milosevic M, Masani K. Short-latency reflex modulation is deterministic and exhibits spinal specificity after a single mechanical stimulus. J Neurophysiol. 2024 Dec 1;132(6):1820-1830.
2. Duman T, Günday M. Classification of Reflexes. In: Duman T, editor. Reflexes The Codes of Neurology. 1st ed. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2025. p.43-52.
3. Falgairolle M, O'Donovan MJ. V1 and V2b interneurons secure the alternating flexor-extensor pattern during locomotion. Proc Natl Acad Sci USA. 2023;120(15):e2218204120.
4. Kwan AC, Schelski M, Seibt F, Schmidt H, Bradke F. Nanoscale axon organization: A novel mechanism for action potential modulation. Nat Neurosci. 2024;27(12):2350-2362.
5. Örün MO. Neuroanatomy and Neurophysiology of Reflexes. In: Duman T, editor. Reflexes The Codes of Neurology. 1st ed. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2025. p.25-42.
6. Shemesh OA, Chen Y, Yizhar O. A new reward center in the brainstem: The subventricular tegmental nucleus. Science. 2025;387(6731):312-321.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

Chaqaloqlarning rivojlanishida qalqonsimon oldi bezining ahamiyati va homila davridagi rivojlanish hamda bir yoshgacha bo‘lgan davrda suyaklanish va kalsiyning o‘rni

Toshkent xalqaro kimyo universiteti talabasi
Xamidullayeva Adolatxon

Annotatsiya

Ushbu tezisda chaqaloqlarning erta postnatal ontogenez davrida qalqonsimon oldi bezi **(glandula parathyreoidea)** faoliyati va kalsiy mikroelementining o‘zaro bog‘liqlikdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Homila davrida parathormon sintezi va kalsiy almashinuvining shakllanish bosqichlari, tug‘ilgandan so‘ng dastlabki bir yil mobaynida suyak to‘qimasining osteogenez jarayonlari yoritilgan. Kalsiy yetishmovchiligining chaqaloq organizmiga ta’siri, xususan suyaklanish jarayonlarining kechikishidagi roli hamda mazkur elementning D vitamini bilan sinergik ta’siri masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: qalqonsimon oldi bezi, parathormon, kalsiy, homila rivojlanishi, chaqaloqlar, suyaklanish, osteogenez, D vitamini.

Annotation

This thesis provides a scientific-theoretical analysis of the interrelated significance of the parathyroid gland **(glandula parathyreoidea)** function and the trace element calcium in early postnatal ontogenesis of infants. The stages of parathormone synthesis and calcium metabolism formation during the fetal period, as well as the processes of osteogenesis of bone tissue during the first year after birth are highlighted. The impact of calcium deficiency on the infant's organism, particularly its role in the delay of ossification processes, and the synergistic effect of this element with vitamin D are considered.

Keywords: parathyroid gland, parathormone, calcium, fetal development, infants, ossification, osteogenesis, vitamin D.

Chaqaloqlarning homila davridan boshlab bir yoshgacha bo‘lgan rivojlanish bosqichi ontogenezning eng muhim davrlaridan biri hisoblanadi. Mazkur bosqichda barcha a’zo va tizimlarning shakllanishi, jumladan suyak skeletining rivojlanishi jadal sur’atlarda kechadi. Suyak to‘qimasining shakllanishi va minerallashuvi murakkab biokimyoviy jarayon bo‘lib, unda endokrin bezlar va mikroelementlar muhim rol o‘ynaydi. Xususan, qalqonsimon oldi bezi ishlab chiqaradigan parathormon va kalsiy

mikroelementi o‘rtasidagi bog‘liqlik suyaklanish jarayonlarining kechishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Tibbiyot amaliyotida bolalar organizmida kalsiy yetishmovchiligi bilan bog‘liq muammolar tobora ko‘payib borayotgani kuzatilmoqda. Bu esa mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi. Kalsiy yetishmovchiligi tufayli nafaqat suyak va tishlarning shakllanishi buziladi, balki yurak faoliyati, asab va mushak to‘qimalarining normal ishlashiga ham jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, qalqonsimon oldi bezining homila davridagi rivojlanish xususiyatlari va uning tug‘ilgandan keyingi faoliyati chaqaloq salomatligining muhim omillaridan biridir.

Qalqonsimon oldi bezi **(paratireoid bez)** homila rivojlanishining 5-6 xaftaligida III va IV jabra xaltachalari epiteliysidan shakllana boshlaydi. Ushbu bezning morfologik differensiyatsiyasi homiladorlikning 3-oyiga kelib yakunlanadi, biroq funksional faollik homiladorlikning so‘nggi trimestrida, ya’ni 7-8 oyligida namoyon bo‘ladi. Aynan shu davrda homila organizmida parathormon sintezi boshlanadi va kalsiy almashinuvini tartibga solish mexanizmlari ishga tushadi[1]. Qalqonsimon bez homila rivojlanishining 8-9 oyida to‘liq shakllanib, gormon ajrata boshlaydi. Qalqonsimon oldi bezi esa xuddi shu davrda funksional faollikka erishadi va kalsiy-fosfor almashinuvini boshqarishni o‘z zimmasiga oladi[2]. Bu ikki bezning o‘zaro hamkorligi chaqaloqning normal o‘sishi va rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Parathormonning asosiy vazifasi qon plazmasidagi kalsiy konsentratsiyasini fiziologik me’yorda ushlab turishdir. Ushbu gormon uch xil mexanizm orqali ta’sir ko‘rsatadi: suyak to‘qimasidan kalsiyni mobilizatsiya qilish, buyrak kanalchalarida kalsiyning reabsorbsiyasini kuchaytirish hamda ichakda kalsiy so‘rilishini bilvosita faollashtirish. Shu sababli, qalqonsimon oldi bezi faoliyatining buzilishi kalsiy almashinuvining izdan chiqishiga olib keladi.

Kalsiy organizmdagi ko‘plab jarayonlarda ishtirok etadi. Uning yetishmovchiligi tufayli hujayralarning bo‘linishi va oqsil sintezi jarayonlari susayadi, natijada go‘dak o‘sishdan to‘xtaydi. Kalsiy yetishmovchiligi modda almashinuvi jarayonlarining izdan chiqishiga, suyak va tishlarning shakllanishining kechikishiga sabab bo‘ladi. Inson hayoti davomida suyaklarning mustahkamligi bolalik davrida organizm tomonidan qabul qilingan kalsiy miqdoriga bevosita bog‘liqdir.

Suyaklanish jarayoni ikki bosqichda amalga oshadi: birinchi bosqichda suyak

[1] Sharipova F., Sharipova F. Yangi tug‘ilgan chaqaloqlarda ruhiy xulq-atvorni tahlil gilishda hipotiroidizmni bashorat qilish. - Toshkent, 2020. - B. 12-15.
[2] Ismoilov U.M. Qalqonsimon bezning morfologik tuzilishi va vazifalari // Science research. - Toshkent, 2023. - №2. - B. 175-180.

matritsasi (kollagen tolalar) hosil bo‘ladi, ikkinchi bosqichda esa ushbu matritsaning minerallashuvi, ya’ni kalsiy fosfat tuzlarining cho‘kishi sodir bo‘ladi. Bu jarayonda kalsiy va fosfor o‘rtasidagi nisbat muhim rol o‘ynaydi. Parathormon aynan shu nisbatni boshqarish orqali suyaklanish jarayoniga ta’sir ko‘rsatadi.

Kalsiy yetishmovchiligi bolalarda nafaqat suyak va tishlarning shakllanishiga, balki yurak faoliyati, asab va mushak to‘qimalarining normal ishlashiga ham jiddiy ta’sir ko‘rsatadi[3]. Qonda kalsiy yetishmovchiligi chaqaloq boyining o‘sishini kechiktiradi, suyak va tishlarning shakllanishiga salbiy ta’sir o‘tkazadi, yurak muskullari ishini yomonlashtiradi, asab-muskul qo‘zg‘aluvchanligini oshiradi va hatto tomir tortishishiga olib keladi. Homila davrida suyaklanish jarayoni asosan tog‘ay model asosida kechadi. Birlamchi ossifikatsiya yadrolari homiladorlikning 2-oyidayoq paydo bo‘la boshlaydi. Tug‘ilgan vaqtda chaqaloq skeleti asosan tog‘ay to‘qimadan iborat bo‘lib, suyaklanish jarayoni faol davom etadi. Homiladorlik davrida onaning ovqatlanish ratsioni va qalqonsimon bezlar faoliyati homila suyaklanish jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi[4].

Tug‘ilgandan keyingi dastlabki bir yil ichida suyaklanish jarayoni jadallashadi. Uch oylik davrda quvsimon suyaklarning epifizlarida ikkilamchi ossifikatsiya yadrolari paydo bo‘ladi. Bu davrda chaqaloq asosan ona suti bilan oziqlanadi va ona sutidagi kalsiy yuqori darajada so‘riladi. Biroq, ona organizmida kalsiy yetishmasa, bu chaqaloqqa ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. To‘rt-olti oylik davrda umurtqalar tanasining suyaklanishi davom etadi. Bu davrda chaqaloqlar odatda qo‘shimcha ovqatga o‘tkazila boshlaydi. Olti oydan so‘ng ona suti bilan oziqlanadi va ona sutidagi kalsiy yuqori darajada so‘riladi. Biroq, ona organizmida kalsiy yetishmasa, bu chaqaloqqa ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. To‘rt-olti oylik davrda umurtqalar tanasining suyaklanishi davom etadi. Bu davrda chaqaloqlar odatda qo‘shimcha ovqatga o‘tkazila boshlaydi. Olti oydan so‘ng ona suti orqali kalsiy kelishi yetarli bo‘lmay qolganda ushbu mikroelementga boy bo‘lgan mahsulotlar bilan oziqlantirishga o‘tish lozim. Yetti-o‘n ikki oylik davrda kalla suyagi choklarining bitishi va tish chiqarish jarayonlari kechadi. Bu davrda suyaklanish jarayoni eng faol bosqichga kiradi. Hayotning birinchi yilida suyak massasining taxminan gira foizga o'sishi kuzatiladi va bu jarayon kalsiyning yetarli miqdorda ta’minlanishiga bog‘liq.

Kalsiy yetishmovchiligini erta aniqlash va oldini olish chaqaloq salomatligi uchun

[3] Bolalarda kalsiy yetishmovchiligi [Elektron resurs] / Avitsenna tibbiy portali. - URL:https://avitsenna.uz/bolalarda-kalsiy-yetishmovcholigi

[4] Sharipova F., Sharipova F. Tug‘ma vaqtinchalik hipotiroidizm oqibatlarini davolash samaradorligini qiyosiy tahlil qilish // inLibrary. - Toshkent, 2020. - N°20(2). - B. 6620-6625.

muhim ahamiyatga ega. Kalsiy yetishmovchiligining dastlabki belgilari qatoriga teri, tirnoq va sochlarning qurugligi va sinuvchanligi; bolalarda tirnoqlarni g‘ajish va boshni qashlash kabi odatlar paydo bo‘lishi; bir joyda uzoq o‘tira olmaslik, beixtiyor barmoqlarni tiqgilatish; bo‘r yoki bo‘yoqlarni chaynash istagi; tish emallarida teshiklar va izlar paydo bo‘lishi kiradi[5].

Shuningdek, kalsiy yetishmovchiligi ko‘z gavharining shaffofligini yo‘qotishiga ham olib kelishi mumkin. Og‘ir holatlarda raxit kasalligi rivojlanadi, bu esa suyaklarning mayinlashuvi va deformatsiyasiga sabab bo‘ladi. Kalsiy yetishmovchiligini tashxislashda laboratoriya tahlillar muhim rol o‘ynaydi. Qalqonsimon bez va qalqonsimon oldi bezi faoliyatini baholash uchun maxsus tahlillar o‘tkaziladi. Kalsiy yetishmovchiligini aniqlashda oddiy qon tahlili ham muhim ma’lumot beradi. Kalsiyning organizmda to‘liq so‘rilishi D vitamini ishtirokida amalga oshadi. D vitamini ultrabinafsha nurlar ta’sirida terida sintezlanadi yoki ovqat bilan birga organizmga o‘tadi. Ushbu vitamin ichak devorida kalsiy tashuvchi oqsillar sintezini rag‘batlantiradi va shu tariqa kalsiyning so‘rilish samaradorligini oshiradi. Tug‘ruqdan keyingi davrda D vitamini chaqal-rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi[6]. Ayniqsa, quyoshli kunlar kam bo‘lgan mintaqalarda yashovchi bolalar D vitamini yetishmovchiligi xavfi ostida bo‘ladi. Shuning uchun bunday hududlarda profilaktik maqsadlarda D vitamini preparatlarini qo‘llash tavsiya etiladi.

Kalsiyning so‘rilishiga to‘sqinlik qiluvchi omillar ham mavjud. Shovul, ismaloq, lavlagi tarkibidagi shovul kislotasi; kofe tarkibidagi kofein; shakarqamish shakari, kakao va shokolad kalsiy so‘rilishini kamaytiradi. Shu sababli, emizikli onalar ushbu mahsulotlarni me’yorida iste’mol qilishlari lozim. Kalsiy miqdori ovqatni tayyorlash jarayonida kamayishi mumkin. Sabzavotlarni qaynatganda suvga yigirma besh foizgacha kalsiy chiqib ketadi. Shu sababli, chaqaloqlar ovqatiga kalsiyga boy mahsulotlarni qo‘shishda ularni tayyorlash usuliga e’tibor qaratish lozim.

Kalsiyga boy mahsulotlar qatoriga sut mahsulotlari dukkakli o‘simliklar bodom kunjut, ko‘katlar kiradi. Chaqaloqlarning yoshiga qarab kalsiyga bo‘lgan kunlik ehtiyoj me’yorlari farqlanadi: 0-3 oylik chaqaloqlar 400 mg, 4-6 oylik chaqaloqlar 500 mg, 7-12 oylik chaqaloqlar 600 mg kalsiy qabul qilishi lozim.

Emizikli onalar sut bilan chaqaloqqa kalsiy yetkazib berishadi. Kalsiy moddasi go‘dakka ko‘krak suti orqali yaxshi singadi. Olti oydan so‘ng uning kelishi yetarli

[5] Nuriddinov J. Inson organizmida kalsiy yetishmovchiligining alomatlari [Elektron resurs] / O'zbekiston musulmonlari idorasi sayti. – 2017.

[6] Tug‘ruqdan keyin D vitaminining ahamiyati [Elektron resurs] / IDEX Health & Science. - URL: https://www.iodomarin.uz/homiladorlik-emizish-davri

bo‘lmay qolganda ushbu mikroelementga boy bo‘lgan bo‘tqa bilan oziqlantirishga o‘tish tavsiya etiladi.

Chaqaloqlarning homila davridan bir yoshgacha bo‘lgan rivojlanish bosqichida qalqonsimon oldi bezi va kalsiy mikroelementi o‘zaro bog‘liqlikda muhim rol o‘ynaydi. Parathormon kalsiy-fosfor almashinuvining asosiy regulyatori sifatida suyaklanish jarayonlarini boshqaradi, kalsiy esa suyak to‘qimasining strukturaviy komponent minerallashuvining manbai hisoblanadi. Kalsiy yetishmovchiligi chaqaloq organizmida salbiy oqibatlarga olib keladi: suyaklanish jarayonlarining kechikishi, tishlarning shakllanishidagi nuqsonlar, asab-muskul qo‘zg‘aluvchanligining oshishi va yurak faoliyatining buzilishi. Shu sababli, homilador ayollar va emizikli onalarning ovqatlanish ratsionida kalsiyga boy mahsulotlarning yetarli miqdorda bo‘lishi, shuningdek chaqaloqlarni sun’iy oziqlantirishda kalsiy bilan boyitilgan aralashmalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi[7].

Kalsiyning samarali so‘rilishi D vitamini bilan bog‘ligligini hisobga olib, chaqaloqlarni yetarli darajada quyosh nurlari bilan ta’minlash yoki profilaktik maqsadlarda D vitamini preparatlarini qo‘llash tavsiya etiladi. Shu bilan birga, kalsiy so‘rilishiga to‘sqinlik qiluvchi omillarni cheklash ham muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, chaqaloqlarning normal jismoniy rivojlanishi, suyak skeletining to‘g‘ri shakllanishi va kelajakda suyak-bo‘g‘im tizim kasalliklarining oldini olishda qalqonsimon oldi bezi funksiyasi va kalsiy almashinuvining me’yordaligini ta’minlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Bolalarda kalsiy yetishmovchiligi [Elektron resurs] / Avitsenna tibbiy portali. - URL:https://avitsenna.uz/bolalarda-kalsiy-yetishmovcholigiSharipova F.,
2. Ismoilov U.M. Qalqonsimon bezning morfologik tuzilishi va vazifalari // Science research. - Toshkent, 2023. - №2. - B. 175-180.
3. Nuriddinov J. Inson organizmida kalsiy yetishmovchiligining alomatlari [Elektron resurs] / O'zbekiston musulmonlari idorasi sayti. – 2017.
4. Rustamova U. Bolalarda bo‘y o‘sishining sekinlashishi kalsiy yetishmasligidanmi? / Xalq so‘zi. - 2023. - 18 may.
5. Sharipova F., Sharipova F. Tug‘ma vaqtinchalik hipotiroidizm oqibatlarini davolash samaradorligini qiyosiy tahlil qilish // inLibrary. - Toshkent, 2020. - №20(2). - B. 6620-6625.
6. Tug‘ruqdan keyin D vitaminining ahamiyati [Elektron resurs] / IDEX Health & Science. - URL: https://www.iodomarin.uz/homiladorlik-emizish-davri

[7] Rustamova U. Bolalarda bo‘y o‘sishining sekinlashishi kalsiy yetishmasligidanmi? / Xalq so‘zi. - 2023. - 18 may.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

RESEARCHER POSITIONALITY IN QUALITATIVE AND MIXED-METHODS RESEARCH: THEORETICAL FOUNDATIONS, PRACTICAL CHALLENGES, AND REFLEXIVE STRATEGIES

Avezova Gulmira
PhD Student, Doctoral School of Education Eszterházy Károly Catholic University, Eger, Hungary

Abstract: Researcher positionality — the constellation of a researcher's social identities, prior experiences, values, and epistemological commitments that shape every stage of the research process — has received increasing attention in qualitative and mixed-methods educational research over the past three decades. Yet many researchers, particularly those conducting their first large-scale study, encounter positionality as an abstract methodological requirement rather than a genuinely lived challenge with concrete consequences for data quality, interpretive validity, and ethical rigour. This article reviews the theoretical foundations of positionality as a methodological concept, examines the specific challenges it poses across the research cycle — from question formulation through data collection, analysis, and representation — and synthesises the reflexive strategies that the literature recommends for managing its influence productively. Particular attention is given to the distinctive positionality challenges faced by researchers who study their own communities, those who hold ideological commitments to the populations they research, and those conducting educational research in non-Western institutional contexts where Western methodological frameworks do not translate straightforwardly. The article argues that positionality is not a problem to be solved but a resource to be managed — and that researchers who engage with it honestly produce more trustworthy, more contextually grounded, and ultimately more useful knowledge than those who treat it as a methodological inconvenience to be minimised or concealed.

Key words: researcher positionality, reflexivity, qualitative research, mixed methods, insider research, epistemology, trustworthiness, educational research

1. Introduction

The notion that research is conducted by a neutral, disembodied observer who collects data from a safe epistemological distance has been thoroughly challenged in the social science literature. Researchers bring to their work a full range of personal and

professional identities — their gender, ethnicity, institutional affiliation, disciplinary training, political commitments, and prior experiences with the phenomena they study — and these identities shape the questions they ask, the methods they choose, the relationships they form with participants, and the interpretations they construct from data. Acknowledging this is not a confession of bias; it is an epistemological necessity for research that claims to be rigorous and trustworthy (Creswell & Poth, 2018).

The term that has come to organise this acknowledgement in the methodological literature is positionality. Broadly defined, positionality refers to the position a researcher occupies in relation to their research — the intersecting social locations, power relations, and epistemological commitments that constitute their standpoint and inevitably influence their scholarship (Bourke, 2014). Positionality is not static; it shifts as researchers move between different phases of their projects, different relationships with participants, and different institutional contexts. Managing it is therefore not a one-time declaration at the beginning of a dissertation or article, but an ongoing reflexive practice that extends across the entire research cycle.

Despite the growing consensus on the importance of positionality in qualitative and mixed-methods research, guidance on how to engage with it in practice remains uneven. Many methodological texts acknowledge positionality in principle while offering limited concrete direction for researchers navigating its challenges in specific contexts — particularly in non-Western settings where questions of insider/outsider status, language, and power are shaped by histories and social structures that standard Western methodological frameworks do not anticipate. This article aims to address that gap by examining positionality not as an abstract philosophical concept but as a practical methodological challenge with specific manifestations and specific strategies for management.

2. Theoretical Foundations of Positionality

2.1 From Objectivism to Situated Knowledge

The theoretical origins of positionality as a methodological concern lie in the broader epistemological critique of positivism that gathered force in the social sciences from the 1970s onwards. Positivism, as a research paradigm, holds that social reality exists independently of the observer, that its features can be measured objectively, and that the researcher's role is to minimise subjective interference in the measurement process. This paradigm produces a conception of the ideal researcher as a neutral instrument — trained to bracket personal experience, apply standardised procedures, and report findings without interpretive contamination.

The critique of this ideal came from multiple directions. Feminist epistemologists, most influentially Haraway (1988), argued that the "view from nowhere" claimed by positivist science was in fact always the view from somewhere — a specific social location that was systematically concealed rather than genuinely absent. Haraway's concept of situated knowledge holds that all knowledge is produced from a particular standpoint, and that acknowledging this standpoint is the condition of intellectual honesty rather than a compromise of it. Research that conceals its situatedness does not thereby become objective; it merely obscures the perspective from which its claims are made.

Guba and Lincoln's (1994) influential typology of research paradigms — positivism, post-positivism, critical theory, and constructivism — provided a framework within which the implications of situated knowledge for research design could be systematically worked out. Constructivist and interpretivist paradigms, in particular, treat the researcher's subjectivity not as noise to be suppressed but as an instrument to be calibrated: the researcher's cultural knowledge, empathic capacity, and interpretive experience are the primary tools through which meaning is constructed from qualitative data.

2.2 Positionality and Reflexivity

The practical methodological response to the situated nature of knowledge is reflexivity — the ongoing, critical examination of how the researcher's position influences every stage of the research process. Finlay (2002) distinguishes several forms of reflexivity: introspection, where the researcher examines their own subjective responses; intersubjective reflection, where the focus is on the research relationship itself; mutual collaboration, where participants are involved in the meaning-making process; social critique, where the researcher examines the broader power relations shaping the research; and ironic deconstruction, where the researcher interrogates the very concepts they use to analyse the data.

Not all of these forms of reflexivity are equally appropriate for all research contexts. In educational research, the most commonly practiced forms are introspection and intersubjective reflection — the researcher's examination of their own assumptions and of the dynamics of their relationships with research participants. What is essential, across all forms, is that reflexivity be documented and transparent: the researcher's position should be visible to readers, not merely acknowledged to themselves in private (Creswell & Poth, 2018). A positionality statement that merely lists demographic characteristics without examining their implications for the research provides the form of reflexivity without its substance.

2.3 Positionality in Mixed-Methods Research

While positionality has been most extensively theorised in qualitative research, it is equally relevant — and often more complex — in mixed-methods designs. Mixed-methods researchers must negotiate not only the positionality challenges of qualitative data collection and interpretation, but also the epistemological tensions between quantitative and qualitative paradigms that their designs combine (Creswell & Plano Clark, 2017). A researcher who is deeply committed to the lived experience of their participants may find it difficult to maintain the analytical distance that quantitative analysis requires; conversely, a researcher trained primarily in quantitative methods may approach qualitative data with positivist assumptions that distort its interpretation. Johnson and Onwuegbuzie (2004) argue that mixed-methods research is best served by a pragmatist epistemological stance that is explicitly agnostic about the deeper metaphysical questions that divide paradigms, focusing instead on what methods are most useful for answering specific research questions. This pragmatist approach does not dissolve positionality concerns — the researcher's prior experiences, values, and commitments still shape every methodological decision — but it provides a more flexible framework within which the competing demands of quantitative rigour and qualitative depth can be balanced without constant epistemological crisis.

3. Positionality Challenges Across the Research Cycle

3.1 Research Question Formulation

The influence of positionality begins before a single data point is collected, at the stage of research question formulation. The questions a researcher asks reflect their theoretical commitments, their prior experiences, and their judgments about what matters — all of which are shaped by their social position. A researcher who has experienced cultural exclusion in educational settings will ask different questions about multilingual classrooms than one who has not; a researcher committed to social justice will frame research questions around inequity and transformation rather than efficiency and optimization.

This is not necessarily a problem. Research questions that emerge from researchers' lived experience and genuine concern are often more penetrating and more practically relevant than those generated by purely theoretical or technical considerations. The problem arises when the researcher is unaware of how their positionality has shaped their questions — when they treat their particular framing as the only natural or obvious framing, rather than as one among several possible ways of approaching the same phenomenon. The discipline of asking "why am I asking this question, and what am I

assuming in asking it this way?" is among the most important forms of reflexivity available to researchers at the design stage.

3.2 Participant Relationships: Insider and Outsider Dynamics

The most extensively discussed positionality challenge in qualitative research concerns the researcher's relationship to the community they are studying. The insider/outsider distinction — whether the researcher belongs to or is an external observer of the community being researched — shapes participant access, data quality, and interpretive depth in ways that have been debated extensively in the literature (Merriam et al., 2001).

Insider researchers — those who share ethnic, cultural, institutional, or experiential membership with their participants — benefit from existing trust, shared language, and contextual knowledge that allows them to understand nuances that would be opaque to an outsider. At the same time, insider status carries specific risks. Participants may assume shared understanding where genuine inquiry is needed, providing abbreviated responses that omit what they take to be obvious. The researcher may unconsciously filter data through their own cultural assumptions, treating their perspective as representative when it may be specific to their particular social location within the community. And the emotional investment that often accompanies insider research can make it difficult to engage honestly with data that challenges the researcher's prior beliefs about the community (Unluer, 2012).

Outsider researchers face a different but equally significant set of challenges. Without existing relationships and cultural knowledge, they may gain access only to the public face of a community rather than its lived reality. Participants may perform expected roles rather than sharing genuine experience. Cultural meanings may be misinterpreted through the researcher's own cultural lens. And the power asymmetries that typically accompany outsider research — particularly when the researcher comes from a more privileged institutional or national context than the participants — can compromise the ethical quality of the research relationship (Chavez, 2008).

In practice, most researchers occupy neither a pure insider nor a pure outsider position but something more complex and shifting. Dwyer and Buckle (2009) propose the concept of the "space between" — the contested, dynamic zone that researchers inhabit when their relationship to a community is partial, multiple, or evolving. A researcher who shares ethnicity with their participants but not gender, or professional background but not socioeconomic status, occupies this in-between space — neither fully inside nor fully outside, with the specific access and specific blind spots that this partial membership produces.

3.3 Data Collection and the Research Relationship

Positionality shapes data collection not only through the researcher's prior relationship to the community but through the dynamics of the research encounter itself. Interview data, in particular, is co-constructed rather than extracted: what a participant says depends substantially on their perception of the researcher — their apparent identity, institutional affiliation, and purpose — and on the social norms governing appropriate disclosure in the specific cultural context (Kvale & Brinkmann, 2009).

Power asymmetries between researchers and participants deserve particular attention in educational research. When a teacher-researcher conducts research with their own students, the dual role creates a specific ethical tension: students may perceive participation as obligatory or feel that their relationship with their teacher depends on providing supportive data. Guillemin and Gillam (2004) argue that genuinely informed consent in such contexts requires not merely a signed form but an active, ongoing process through which participants understand their right to withdraw, their ability to challenge interpretations, and the separation between their participation in research and any evaluative relationship they may have with the researcher.

3.4 Data Analysis and Interpretation

The influence of positionality on data analysis is perhaps the least visible and therefore the most difficult to manage. Analysis feels like a technical process governed by systematic procedures — coding frameworks, thematic categories, statistical tests — and the researcher's subjectivity can appear to have been disciplined out of the procedure. But the decisions that precede and accompany these procedures — which data excerpts to select as illustrative, which themes to foreground and which to treat as peripheral, how to frame the narrative that connects findings — are all shaped by the researcher's prior beliefs and commitments (Braun & Clarke, 2006).

Confirmation bias is the specific risk that positionality poses at the analysis stage: the tendency to attend more readily to data that confirms prior expectations and to explain away or minimise data that challenges them. Lincoln and Guba's (1985) criterion of credibility in qualitative research explicitly addresses this risk through the strategy of negative case analysis — the systematic search for evidence that disconfirms emerging interpretations. A researcher who can document their engagement with disconfirming evidence, and account for how they reconciled it with the overall interpretation, demonstrates an analytic rigour that substantially strengthens the trustworthiness of the findings.

4. Reflexive Strategies for Managing Positionality

Table 1. Positionality Dimensions, Associated Risks, and Recommended Reflexive Strategies

Positionality Dimension	Potential Risk to Research	Reflexive Strategy	Key Scholars
Insider status (same community as participants)	Assumptions replace inquiry; participants withhold dissenting views; over-identification with findings	Bracketing prior knowledge; member checking; actively seeking disconfirming evidence	Merriam et al. (2001); Unluer (2012)
Outsider status (different community from participants)	Misinterpretation of cultural meaning; participants perform rather than disclose; surface-level access	Extended engagement; community gatekeepers; collaborative interpretation	Dwyer & Buckle (2009); Chavez (2008)
Power asymmetry (researcher holds institutional authority)	Participants give socially desirable responses; informed consent compromised by perceived obligation	Voluntary participation clearly communicated; separation of researcher and evaluator roles	Guillemin & Gillam (2004); Creswell (2013)
Ideological commitment (researcher advocates for study population)	Confirmation bias; selective reporting; overstating supportive evidence	Negative case analysis; peer debriefing; transparent audit trail	Lincoln & Guba (1985); Braun & Clarke (2006)
Methodological standpoint (paradigmatic	Research questions, instruments, and interpretations	Explicit positionality statement;	Guba & Lincoln (1994); Crotty (1998)

assumptions)	shaped by unexamined epistemological commitments	philosophical consistency audit across design choices	

4.1 The Positionality Statement

The most common formal response to positionality in published research is the positionality statement — a section, typically in the methodology chapter, where the researcher describes the aspects of their social location most relevant to the research and reflects on how these may have shaped the study. The quality of positionality statements varies considerably. Weak statements merely list demographic characteristics ("I am a female researcher from Uzbekistan") without examining their implications. Strong statements identify specific ways in which the researcher's position may have influenced specific methodological decisions — why particular questions were asked, why certain participants may have responded in particular ways, how interpretations were shaped by the researcher's prior commitments — and document the strategies used to interrogate and manage this influence (Creswell & Poth, 2018).

A positionality statement is not a confession of inadequacy; it is an invitation for readers to assess the knowledge claims being made with full information about the conditions of their production. Readers who know that a researcher has a strong ideological commitment to the population they are studying can evaluate the findings accordingly — which is more epistemologically honest, and ultimately more useful, than presenting those findings as if they emerged from a neutral vantage point.

4.2 Reflexive Journaling

Reflexive journaling — the practice of maintaining a running record of methodological decisions, interpretive choices, and emotional responses throughout the research process — is one of the most widely recommended strategies for managing positionality in qualitative research (Ortlipp, 2008). A reflexive journal serves multiple functions simultaneously: it provides an audit trail that documents the evolution of the researcher's thinking, making the interpretive process transparent and retrospectively examinable; it creates a space for processing the emotional dimensions of research that are otherwise suppressed in formal methodological writing; and it functions as a form of ongoing self-interrogation that surfaces assumptions before they harden into unexamined certainties.

The discipline of regular reflexive journaling requires that researchers articulate not only what they observed but why they noticed it, what they expected to find and how those expectations interacted with what they actually encountered, and what decisions they made at choice points in the research design and why. This articulation is itself a form of knowledge production: the researcher who can account for their methodological decisions in principled terms understands their research more deeply than one who made the same decisions unreflectively.

4.3 Member Checking and Peer Debriefing

Two further strategies for managing positionality draw on relationships rather than individual reflection. Member checking — sharing interpretations with research participants and soliciting their responses — addresses the risk that the researcher's interpretation diverges from participants' own understanding of their experience (Lincoln & Guba, 1985). It is particularly valuable for insider researchers, who may project their own cultural knowledge onto participants' responses, and for researchers whose ideological commitments may lead them to emphasise certain aspects of participants' experience over others.

Peer debriefing — subjecting the research to critical examination by a trusted colleague who is not involved in the study — provides an external check on the researcher's interpretive process. A peer debriefer who asks "why did you interpret it this way rather than that way?" performs an invaluable function: they make the researcher's assumptions visible by challenging them from a different standpoint. The most productive peer debriefing relationships are ones in which the debriefer feels genuinely authorised to challenge the researcher's interpretations rather than merely to validate them.

5. Positionality in Non-Western Research Contexts

Most of the methodological literature on positionality was developed in Western academic contexts — primarily North American and British — and its frameworks reflect the specific social structures, power relations, and epistemological traditions of those contexts. Researchers conducting educational research in non-Western settings face positionality challenges that the standard literature does not always address adequately.

One distinctive challenge concerns the relationship between Western methodological frameworks and local epistemologies. Researchers in Central Asian, African, Middle Eastern, or Southeast Asian contexts who have been trained in Western research traditions may find themselves applying frameworks — about individuality, privacy,

informed consent, and the separation of research from social relationships — that sit uneasily with local cultural norms. Smith's (2012) critique of research conducted on indigenous communities argues that Western research methodologies have historically served colonial rather than community interests, and that genuinely ethical research in non-Western contexts requires not merely the application of standard ethical procedures but a fundamental rethinking of the relationship between the researcher, the community, and the knowledge being produced.

A second challenge concerns language. Research conducted by non-native speakers of the language in which most methodological literature is published, or in settings where data is collected in one language and written up in another, involves layers of translation — linguistic and cultural — that carry their own positionality implications. Decisions about which terms to translate literally, which to adapt, and which to leave in the original language are not merely technical; they are interpretive choices that reflect the researcher's position between cultural worlds (Temple & Young, 2004).

A third challenge, relevant to researchers who study communities to which they belong, concerns the relationship between scholarly and community identity. A researcher who is simultaneously a member of the community they are studying, a doctoral student within a Western academic institution, and a practitioner in the educational system they are examining occupies a genuinely complex positionality — one in which commitments to scholarly rigour, community accountability, and professional practice may pull in different directions. Managing this complexity requires not the resolution of these competing commitments into a single coherent position, but the honest acknowledgement of their tension and the documentation of how specific research decisions navigated it.

6. Conclusion

Researcher positionality is not an obstacle to valid knowledge production; it is a constitutive feature of all knowledge production. The question is not whether the researcher's position influences their research — it always does — but whether that influence is acknowledged, examined, and managed with the rigour that honest scholarship demands. Researchers who engage seriously with their positionality do not thereby weaken their research; they strengthen it by making its conditions of production visible and by demonstrating the intellectual discipline to interrogate their own assumptions rather than simply enacting them.

The strategies reviewed in this article — positionality statements, reflexive journaling, member checking, peer debriefing, negative case analysis — are not bureaucratic

procedures to be completed and forgotten. They are practices of intellectual integrity that produce better research: research that is more contextually grounded, more sensitive to the complexity of human experience, and more honest about the limitations of the knowledge it claims to produce. In the specific context of educational research conducted in multilingual, multicultural, and non-Western settings, where the stakes of misrepresentation are high and the risk of imposing external frameworks on local realities is real, this integrity is not merely an academic virtue. It is an ethical obligation to the communities whose lives the research seeks to understand.

References

Bourke, B. (2014). Positionality: Reflecting on the research process. The Qualitative Report, 19(33), 1–9.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101.

Chavez, C. (2008). Conceptualizing from the inside: Advantages, complications, and demands on insider positionality. The Qualitative Report, 13(3), 474–494.

Creswell, J. W. (2013). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (3rd ed.). SAGE.

Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2017). Designing and conducting mixed methods research (3rd ed.). SAGE.

Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (4th ed.). SAGE.

Crotty, M. (1998). The foundations of social research: Meaning and perspective in the research process. SAGE.

Dwyer, S. C., & Buckle, J. L. (2009). The space between: On being an insider-outsider in qualitative research. International Journal of Qualitative Methods, 8(1), 54–63.

Finlay, L. (2002). Negotiating the swamp: The opportunity and challenge of reflexivity in research practice. Qualitative Research, 2(2), 209–230.

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), Handbook of qualitative research (pp. 105–117). SAGE.

Guillemin, M., & Gillam, L. (2004). Ethics, reflexivity, and "ethically important moments" in research. Qualitative Inquiry, 10(2), 261–280.

Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. Feminist Studies, 14(3), 575–599.

Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research

paradigm whose time has come. Educational Researcher, 33(7), 14–26.
Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). Interviews: Learning the craft of qualitative research interviewing (2nd ed.). SAGE.
Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry. SAGE.
Merriam, S. B., Johnson-Bailey, J., Lee, M. Y., Kee, Y., Ntseane, G., & Muhamad, M. (2001). Power and positionality: Negotiating insider/outsider status within and across cultures. International Journal of Lifelong Education, 20(5), 405–416.
Ortlipp, M. (2008). Keeping and using reflective journals in the qualitative research process. The Qualitative Report, 13(4), 695–705.
Smith, L. T. (2012). Decolonizing methodologies: Research and indigenous peoples (2nd ed.). Zed Books.
Temple, B., & Young, A. (2004). Qualitative research and translation dilemmas. Qualitative Research, 4(2), 161–178.
Unluer, S. (2012). Being an insider researcher while conducting case study research. The Qualitative Report, 17(58), 1–14.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

KO‘P MADANIYATLI TA’LIM MUHITIDA AKADEMIK YUTUQ VA O‘QUV MOTIVATSIYASINI MUVOZANATLASHDA MADANIYATGA MOS TA’LIM YONDASHUVINING METODIK ASOSLARI

Avezova Gulmira
Esterházy Károly Katolik Universiteti, doktorant

Annotatsiya

Ko‘p madaniyatli oliy ta’lim muhitida talabalarning akademik yutug‘ini ta’minlash masalasi faqat o‘quv mazmuni yoki baholash tizimi bilan cheklanmaydi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, o‘quv natijalarining barqarorligi talabalarning o‘quv motivatsiyasi, o‘ziga ishonchi va ta’lim jarayonidagi faol ishtiroki bilan bevosita bog‘liqdir. Ayniqsa, turli madaniy va ijtimoiy tajribaga ega talabalar jamlangan auditoriyalarda an’anaviy, yagona yondashuvga asoslangan o‘qitish modellari barcha talabalar uchun bir xil samarani bermaydi. Shu sababli madaniyatga mos ta’lim (Culturally Responsive Teaching) yondashuvi akademik yutuq va o‘quv motivatsiyasi o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashda muhim metodik vosita sifatida qaralmoqda. Mazkur maqolada akademik yutuq va o‘quv motivatsiyasining nazariy talqini, ularning o‘zaro bog‘liqligi hamda madaniyatga mos ta’lim yondashuvining ko‘p madaniyatli oliy ta’lim muhitidagi metodik ahamiyati chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar:

madaniyatga mos ta’lim, o‘quv motivatsiyasi, akademik yutuq, ko‘p madaniyatli ta’lim muhiti, oliy ta’lim, metodik yondashuv.

Kirish

So‘nggi yillarda oliy ta’lim tizimi tubdan o‘zgarib, ko‘p madaniyatli ta’lim muhiti uning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Globalizatsiya, xalqaro akademik almashinuv dasturlari, migratsiya jarayonlari va ta’lim sohasidagi integratsion siyosatlar natijasida oliy ta’lim auditoriyalarida turli madaniy, ijtimoiy va til tajribasiga ega talabalar birgalikda ta’lim olmoqda. Bunday sharoitda ta’lim jarayonini faqat an’anaviy, yagona madaniy modelga asoslangan yondashuvlar orqali tashkil etish talabalarning akademik rivojlanishini to‘liq ta’minlay olmaydi.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, bir xil o‘quv dasturi va baholash mezonlari asosida ta’lim olayotgan talabalar orasida akademik faollik, o‘quv motivatsiyasi va natijalar sezilarli darajada farqlanadi. Ayrim talabalar dars jarayonida faol ishtirok etib, mustaqil ishlashga intilsa, boshqalari faqat minimal talablarni bajarish bilan

cheklanadi. Ushbu farq ko‘pincha talabaning madaniy tajribasi, ta’lim mazmunining uning shaxsiy hayoti bilan qanchalik bog‘langanligi va o‘quv jarayonida o‘zini qanchalik e’tirof etilgan subyekt sifatida his qilishi bilan izohlanadi.

Akademik yutuq tushunchasining zamonaviy talqini

Ta’lim tizimida akademik yutuq ko‘pincha baholar, test natijalari yoki kredit ko‘rsatkichlari orqali baholanadi. Biroq bunday yondashuv akademik muvaffaqiyatning faqat tashqi va qisqa muddatli jihatlarini aks ettiradi. Zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlarda akademik yutuq talabaning bilimlarni qanchalik chuqur o‘zlashtirgani, ularni yangi vaziyatlarda qo‘llay olishi, tanqidiy fikrlashi va refleksiya qilish qobiliyati bilan bog‘liq holda talqin qilinmoqda.

Konstruktivistik ta’lim nazariyasiga ko‘ra, bilim tayyor holatda uzatiladigan obyekt emas, balki talaba tomonidan faol ravishda shakllantiriladigan jarayondir. Vygotskiy (1978) ta’kidlaganidek, bilim ijtimoiy o‘zaro ta’sir, madaniy vositalar va muloqot orqali rivojlanadi. Demak, talabaning akademik yutug‘i uning individual kognitiv imkoniyatlarigina emas, balki u ta’lim olayotgan madaniy muhit bilan ham bevosita bog‘liqdir.

Akademik yutuqning zamonaviy talqini Yevropa ta’lim makonida ishlab chiqilgan hujjatlarda ham o‘z aksini topgan. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) doirasida o‘quv natijalari bilim darajasi bilan emas, balki real vazifalarni bajarish, muammolarni hal qilish va kommunikativ kompetensiyalarni namoyon eta olish orqali baholanadi (Council of Europe, 2001; 2020). Ushbu yondashuv akademik muvaffaqiyatni funksional va amaliy nuqtai nazardan talqin qilish imkonini beradi.

O‘quv motivatsiyasi va akademik yutuq o‘rtasidagi bog‘liqlik

Akademik yutuqni barqaror ta’minlashda o‘quv motivatsiyasi hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Ta’lim psixologiyasida o‘quv motivatsiyasi talabaning o‘rganishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, qiziqishi va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyati bilan izohlanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yuqori motivatsiyaga ega talabalar nafaqat yuqori natijalarga erishadi, balki bilimlarni uzoq muddat saqlab qolish va yangi vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatiga ham ega bo‘ladi.

Self-Determination Theory doirasida Deci va Ryan (1985) motivatsiyani uch asosiy psixologik ehtiyoj bilan bog‘laydi: avtonomiya, kompetensiya va ijtimoiy bog‘liqlik. Avtonomiya talabaning o‘quv jarayonida o‘zini mustaqil va qaror qabul qiluvchi shaxs sifatida his qilishi bilan bog‘liq. Kompetensiya talabaning o‘zini muvaffaqiyatli va qobiliyatli deb his qilishi, ijtimoiy bog‘liqlik esa o‘qituvchi va guruhdoshlar bilan o‘zaro aloqada o‘zini qabul qilingan shaxs sifatida his etishini anglatadi.

Ushbu ehtiyojlar qondirilmagan holatlarda o‘quv motivatsiyasi tashqi rag‘batlar darajasida qolib ketadi va akademik yutuq barqaror bo‘lmaydi. Bandura (1997) tomonidan ishlab chiqilgan self-efficacy tushunchasi ham motivatsiya va akademik yutuq o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirishda muhim o‘rin tutadi. O‘ziga ishonchi yuqori bo‘lgan talabalar murakkab vazifalardan qochmaydi, xatolarni o‘rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qiladi va o‘quv faoliyatida qat’iyatlilikni namoyon etadi.

Ko‘p madaniyatli ta’lim muhitida motivatsiya masalasi yanada murakkablashadi, chunki turli madaniyatlarda shakllangan ta’limga munosabatlar bir auditoriya doirasida to‘qnash keladi. Agar ta’lim jarayoni talabaning madaniy tajribasini inkor etsa, uning o‘quv motivatsiyasi pasayadi va akademik yutuq yuzaki bo‘lib qoladi.

Madaniyatga mos ta’lim (CRT) mediatsion yondashuv sifatida

Madaniyatga mos ta’lim (Culturally Responsive Teaching) akademik yutuq va o‘quv motivatsiyasi o‘rtasidagi murakkab bog‘liqlikni boshqarishga imkon beruvchi integrativ pedagogik yondashuv hisoblanadi. Gay (2018) CRTni o‘quv jarayonida talabalarning madaniy bilimlari va tajribasini pedagogik resurs sifatida qo‘llash deb ta’riflaydi. Ladson-Billings (2009) esa ushbu yondashuv talabalarning akademik muvaffaqiyati bilan bir qatorda ularning madaniy identifikatsiyasini qo‘llab-quvvatlashini ta’kidlaydi.

CRTning asosiy afzalligi shundaki, u akademik standartlarni pasaytirmagan holda, ta’lim jarayonini talabaning madaniy va motivatsion resurslari orqali qo‘llab-quvvatlaydi. Talabaning madaniy tajribasi e’tirof etilgan muhitda avtonomiya, kompetensiya va ijtimoiy bog‘liqlik ehtiyojlari tabiiy ravishda qondiriladi. Natijada akademik yutuq tashqi nazorat mahsuli emas, balki ichki motivatsiyaga tayangan holda shakllanadi.

Oliy ta’lim kontekstida CRTning ahamiyati ayniqsa yuqori, chunki bu bosqichda talabalardan mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va akademik muloqotda faol ishtirok etish kutiladi. Agar akademik diskurs faqat dominant madaniy model asosida qurilsa, ayrim talabalar o‘zini chetda qolgan deb his qiladi. CRT esa akademik diskursni kengaytirib, turli madaniy nuqtai nazarlarning legitimligini tan oladi.

Metodik implikatsiyalar

Madaniyatga mos ta’limni amalga oshirish birinchi navbatda o‘quv mazmunini qayta ko‘rib chiqishni talab etadi. Dars mavzulari va topshiriqlar talabalarga tanish bo‘lgan ijtimoiy va madaniy vaziyatlar bilan bog‘langanda, o‘rganilayotgan material shaxsiy ahamiyat kasb etadi. Ikkinchidan, dialogik va hamkorlikka asoslangan metodlar talabalarning akademik faolligi va o‘ziga ishonchini oshiradi. Uchinchi jihat baholash

tizimi bilan bog‘liq bo‘lib, formatli baholash va refleksiya talabaning barqaror akademik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ko‘p madaniyatli oliy ta’lim muhitida akademik yutuq va o‘quv motivatsiyasini muvozanatlash masalasi madaniyatga mos ta’lim yondashuvi orqali samarali hal etilishi mumkin. Ushbu yondashuv ta’lim jarayonini talabaning shaxsiy va madaniy tajribasi bilan uyg‘unlashtirib, barqaror akademik rivojlanish uchun sharoit yaratadi. Mazkur maqolada taqdim etilgan nazariy tahlil keyingi empirik tadqiqotlar uchun konseptual asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Gay, G. (2018). Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice. New York: Teachers College Press.
2. Ladson-Billings, G. (2009). The Dreamkeepers: Successful Teachers of African American Children. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Deci, E. L.,&Ryan, R. M. (1985). Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. New York: Plenum Press.
4. Bandura, A. (1997). Self-Efficacy: The Exercise of Control. New York: Freeman.
5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Council of Europe. (2001). Common European Framework of Reference for Languages. Strasbourg.
7. Council of Europe. (2020). CEFR Companion Volume. Strasbourg.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

GEOGRAFIYA TA'LIMIDA O‘QUVCHILARNING TOPOGRAFIK VA KARTOGRAFIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Xoldorova Gulbahor Mixliboyevna
Geografiya fanlari falasafa doktori (PhD), dotsent Jizzax Davlat pedagogika universiteti

Ravshanova Mashhura Botir qizi
Tabiiy fanlar fakulteti Geografiya va iqtisodiy bilim yo’nalishi talabasi Jizzax Davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada geografiya fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning topografik va kartografik kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy va amaliy ahamiyati yoritilgan. Muallif xarita bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali o‘quvchilarning tahliliy va mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshirish masalalarini tahlil qiladi. Shuningdek, maqolada zamonaviy kartografik metodlarning ta’lim samaradorligiga ta’siri ko‘rsatib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *geografik ta’lim, topografiya, kartografiya, kompetensiya, fazoviy tafakkur, xarita savodxonligi, GIS texnologiyalari.*

Abstract: ***T****his article discusses the theoretical and practical importance of forming students' topographic and cartographic competencies in the process of teaching geography. The author analyzes the issues of improving students' analytical and logical thinking skills through the development of map skills. The article also shows the impact of modern cartographic methods on educational effectiveness.*

Keywords*: geographical education, topography, cartography, competence, spatial thinking, map literacy, GIS technologies.*

Umumta’lim muassasalarida o’quvchilarda topografik va kartografik bilimlarini shakllantirishdan avval o’quvchilarga topografik va kartografik bilimlarning shakllanish tarixini o’rgatish zarur. Shu maqsadda yerning qanday paydo bo’lishi, qaysi olimlar faoliyat olib borganligi, geografik asarlarning ahamiyati, birinchi topografik bilimlarning kelib chiqish tarixi haqida ma’lumotlar keltirilgan. Chunki, boshlang’ich bilimni bilmasdan turib o’quvchi uning fanda qanday qo’llanilishini bilishi qiyin. Har bir geografiya predmeti bir-biri bilan bog’langan geografik qobiq, uning tarkibiy qismlari, qonuniyatalri va geografik xususiyatlari hamda aholi, aholining joylashish qonuniyatlari, xo’jalik va uni joylashtirish qonuniyatlarini ochib

beradi.

Umumta'lim muassasalarida o'quvchilarda bilim, malaka va ko'nikmalar shakllantirish uchun qo'yilgan talablar quyidagilar:

-geografik fanlar rivojlanishining asosiy bosqichlarini, koinotning yerga ta'sirini, geografik qobiqning asosiy xususiyatlarini, ko'ndalang va bo'ylama tuzilishini, geografik qobiqdagi harakatlar sabablarini, geografik qobiqdagi asosiy qonuniyatlari *haqida tasavvurga ega bo'lishi;*

- fanning mazmuni, mohiyati, maqsadi va vazifalari, geografiya fanlari tizimi, koinot to'g'risidagi asosiy tushunchalar, geografik qobiqning tuzilishini, undagi harakatlarni, geografik qobiqning rivojlanish tarixini *bilish va ulardan foydalana olishi;*

- geografiya fanini tizimlarga bo'lish, koinotning yerga ta'sirini va uning asosiy oqibatlarini, geografik qobiqni yuzlama va bo'ylama yo'nalishida tabaqalanish sabablarini, geosferalarning tuzilishini aniqlash *ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.*

Hozirgi vaqtda kishilarning kundalik hayoti va faoliyatida kartaning ahamiyati nihoyatda katta.Bugungi kunda karta ko'rgazmali o'quv quroli emas, balki xilma –xil voqea va hodisalar haqida tafsilot beradigan mustaqil bilim manbaidir. Ma'lum darajada nazariy bilimga ega bo'lgan, shartli belgilarni tushuna oladigan kishi kartaga qarab joyning asl qiyofasini to'g'ri tasavvur qila oladi.

Geografik adabiyotlarda yer yuzasini so'z bilan tasvirlasa, kartada chizma usullar bilan tasvirlanadi. Geografik kartasiz geografiyani o'rganib bo'lmaydi. SHuning uchun ham professor H.H.Baranskiyning ta'rificha "Geografiya, karta bilan boshlanib, karta bilan tamom bo'ladi".

Karta faqat ilmiy jihatdan ahamiyatga ega bo'lmasdan amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga egadir. Hozirgi vaqtda qurilayotgan hamma inshootlarni qayerda qurish masalasi bilan bog'liq bo'lgan ishlarning birortasini kartasiz planlashtirish va bajarish mumkin emas. O'quvchilarni geografik kartalarning tuzilishini tushuntirishga o'rgatish uchun joyda amaliy ishlar olib boriladi, joy rejasi bilan ishlanadi, gorizontallarni o'qish bo'yicha amaliy ishlar olib bajariladi, daraja to'ri bilan mashq qilinadi, turli kartalar solishtiriladi, nuqtalarning geografik koordinatalari aniqlanadi, turli masshtablar bilan mashq qilinadi

Mamlakatimiz tabiiy boyliklarini o'rganish va undan to'g'ri foydalanish, ishlab chiqarish kuchlarini to'g'ri joylashtirish, tabiatni muhofaza qilish ishlarida kartaning ro'li nihoyatda katta. Kartaning harbiy sohasidagi ahamiyati ham kam emas. Kartalar to'g'risidagi dastlabki bilimni maktab beradi. SHuning uchun ham hozirgi o'rta maktab geografiya darsliklarida va qo'llanmalarida kartani o'rganishga katta e'tibor berilmoqda.

Joyning topografik kartasini tuzish uchun kartaning negizi bo'lgan geodezik asos bo'lishi zarur. U orqali Yerning shakli, kattaligi va boshqa o'lchamlari aniqlanadi, so'ng topografik kartaning asosi vujudga keladi, bu ba'zan geodezik asos deb ham yuritiladi. Topografiya va kartografiya fanlari bir-biri bilan uzviy bog'liq. Geografik kartaning yuzaga kelishida har ikki fan ham o'z xissasini qo'shadi. Karta masshtabi bilan ishlaganda o'quvchilar geografik borliqni kichrayish yoki kattalashish darajalari bilan tanishish lozim. Buning uchun avval yirik, o'rta va mayda masshtablar haqida tushunchalarga ega bo'lmoqlari lozim. SHundan so'ng har xil geografik borliqni, masalan Chorvoq suv omborining kengligi va uzunligini aniqlashlari lozim. O'quvchilar geografik kartada masofani taxminan aniqlashlari uchun ayrim geografik borliqning uzunligini aniqlab, uning yordamida kerakli masofani topishlari mumkin. Masalan, Saxalin orolining uzunligi 1000 km, shundan foydalanib Osiyodagi joylarning uzunligini topish mumkin. Biror joyning uzunligini topish uchun Saxalin orolini xayolan joylashtiriladi va masofa aniqlanadi. Masalan, uzunligi aniqlangan joygacha 2 ta Saxalin oroli sig'sa demak uning uzunligi 25 km ekanligi ma'lum bo'ladi.

Bundan tashqari daraja to'ridan foydalanib ham masofalarni o'lchashni ham o'quvchilar o'rganmog'i lozim. Buning uchun 1^0 yoyning uzunligini bilish kifoya. Meridian bo'yicha 1^0 yoyning o'rtacha uzunligi 111 km. Agar ikki nuqta orasidagi masofa 100 bo'lsa, u kmda quyidagicha ifodalanadi: 10.111,1110km.

Geografik kartalar bilan ishlashning eng mahsuliyatli qismi bu geografik kartani o'qish va ular asosida tegishli xulosalar chiqarishdir. Geografik kartalarni o'qishning eng muhim shartlaridan biri uni masshtabi va shartli belgilarini o'qiy bilishidir. Masshtabga ko'ra yirik, o'rta va mayda masshtabli katralarga bo'linadi. SHartli belgilar topografik, tabiiy geografik va iqtisodiy geografik hamda siyosiy geografik shartli belgilarga bo'linadi. Ular o'z navbatida masshtabli, masshtabsiz, Chiziqli aralash ko'rsatkichli va boshqa turlarga bo'linadi.

Kartalarni o'qitishning dastlabki bosqichi shartli belgilarni o'qitishdir. O'quvchilar topografik kartalarni o'rta va mayda masshtabli kartalarning shartli belgilarini to'la o'rganib bo'lgandan so'ng, masshtab va daraja to'ridan foydalanib yuqoridagi vazifalarni bajarishlari mumkin. Ular joy rejasini tuzish jarayonida ham shartli belgilar bilan ishlash ko'nikmasiga ega bo'lishadi.

O'quvchilar daraja to'ri, masshtab va shartli belgilarni to'la o'zlashtirib olgandan so'ng kartadan foydalanib ma'lum bir yo'nalishni tavsifini tuzishi, ya'ni topografik diktant yozishlari mumkin.

Topografik diktant deganda qog'ozga o'quvchilarni bergan ma'lumotlari asosida

yo'nalish chizmasini tushirishdir. Mazkur ish quyidagicha bajariladi: o'quvchilar o'qituvchi topshirig'i asosida ikki xil ishni bajaradi: a) berilgan yo'nalishni karta asosida tavsifini tuzishadi; b) berilgan yo'nalishning chizmasini daftarga chizishadi.

Ma'lum bir yo'nalishning tavsifini karta asosida tuzishda karta asosida tuzishda o'quvchilar kerakli yo'nalishlarni aniqlashadi, masshtabdan foydalanib nuqtalar orasidagi masofani o'lchashadi, shartli belgilar bilan ko'rsatilgan geografik borliqni (ko'prik, yo'l, shahar, zavod, yaylov, ekinzor, o'rmon va x.q.) nomlarini aniqlaydi va joyning tavsifini tuzadi.(relyefi, tuproq, o'simlik, ichki suvlari). Avval o'quvchilar topografik kartadan foydalanib o'quvchilarning qisqa savollariga javob beradi, masalan, o'rikzor qishloq markazining qaysi tomonida joylashgan, maktabga boriladigan yo'lda qanday o'simliklar uchraydi. Buning natijasida o'quvchilar yo'nalishini og'zaki tavsifini tuzish ko'nikmasiga ega bo'lishadi.

Topografik diktant tuzganda o'quvchilar o'qituvchining hikoyasi orqali yo'nalish yo'lining chizmasini tuzishadi. Topografik diktant daftar varag'iga chiziladi. Varaqning yuqorisida SH-J belgisi, pastki qismiga masshtab yoziladi. O'quvchi varag'ida dastlabki nuqtani belgilab beradi. So'ngra yo'nalishni va geografik borliqni ko'rsatadi, ularni o'quvchi qog'ozga tushiradi. Topografik diktant yo'nalishning tavsifini tuzishdan murakkab bo'lib, u o'quvchilardan diqqat va ijodiy fikrlashni talab qiladi. Ushbu vazifani bajarish davomida o'quvchilar olgan bilimlarini amalda qo'llash ko'nikmasiga ega bo'ladilar. Shunday qilib, kartografik tasavvurlarni shakllantirishda geografik yozma (diktant) ishlar muhim o'rin tutadi. Bunda o'qituvchi bergan ma'lumotlar asosida geografik yozma ishlar tuzish kartalar yordamida turli xil chizmalar yoki katta ahamiyatga ega. Dars davomida o'qituvchi so'zlagan geografik voqea va hodisalarni (tog'lar, daryolar, shaharlar chiziqli kartaga tushirib boorish va h. k.).

Joy relyefini o'rganish turli masshtabli kartalarda olib borilishi mumkin. Topografik kartalar yordamida relyefni o'rganish gorizontlarning tahlili asosida olib boriladi. Gorizontal chiziqlarning orasi keng va muallaq balandligi kam o'zgarsa tekislik, gorizantallar orasi tor va ular qalin, zich joylashgan bo'lsa tik yonbag'ir va h.k. Tabiiy geografik kartalarda relyef ranglarning tahlili asosida olib boriladi: zangori rang tekislik, jigarrang tog'lik va h.k. Bundan tashqari tabiiy geografiya kurslarida ko'proq globusdan foydalaniladi.

Yerning shakli va o'lchamlarini tabiiy geografik globuslarda o'rganishda Yerning dumaloqligi va uning og'irligi oson tushintiriladi. Yerning maydoni, aylanasining uzunligi globus masshtabidan foydalanib aniqlanadi. Masalan, globusning masshtabi 1:40 000 000 bo'lsa, globusdagi 1 sm oraliq Yer yuzasidagi 400 km ga teng ekanligi

o’quvchilarga tushuntiriladi. SHundan so’ng globusning ekvator bo’yicha uzunligi santemetrlarda yoki santemetrlarga bo’lingan matoli metr bilan aniqlanadi. Santemetrda o’lchangan globusning aylanasining uzunligi globus masshtabiga ko’paytiriladi. Masalan, globusning aylanasining uzunligi 100 sm bo’lsa, unda globus aylanasining (ekvatorning) uzunligi 100sm x 400 q 40 000 km. Huddi shu tarzda sinfning yarmi ekvatordan shimoldagi, yarmi ekvatordan janubdagi paralellarni uzunligini aniqlashi mumkin. Bunda ular ekvatordan shimol va janub tomon paralellar uzunligining kamayib borishini va qutblarda ular eng qisqa ekanligini bilib olishadi.

Daraja to’ri, paralellar, geografik uzunlik va kenglik tushunchalarini shakllantirishda ham globus katta ahamiyatga ega bo’ladi. Bunda xhr tushuncha masalan ekvator, qutblar, meridian va paralellar bevosita globusda ko’rsatilib tushuncha hosil qilinadi. Masalan, Yer sharini teng ikkiga bo’lib turadigan, uni markazidan o’tkazilgan Chiziqqa ekvator deb ataladi deb, o’qituvchi globusdan ekvatorning joylashishini ko’rsatadi va undan shimoliy va janubiy qutblargacha so’ng meridian, parallel, geografik koordinatalar tushunchalari hosil qilinadi va tegishli mashqlar o’tkaziladi.

Yerning o’z o’qi atrofida va quyosh atrafida aylanishini ko’rsatish uchun globus va lampadan foydalaniladi. Bunda globus lampa atrofida aylantiriladi va yoritish mintaqalarini hosil bo’lishi tushuntiriladi. Globusni o’z o’qi atrofida aylantirib tong, tush, kech va qorong’u tushunchalarini ko’rsatish mumkin. Mazkur ishlar kecha va kunduzni, fasllar hosil bo’lishini tushuntirishga imkon beradi.

Mazkur tajribalar yordamida Quyosh nurlari Yer yuzining turli joylarida turlicha burchaklarda tushishini ya’ni, ekvator atroflariga tik, qutblarga borgan sari tushish burchagi kamayib borishini va buning oqibatida Yer yuzasining turli joylari turli miqdorda issiqlik olishini hamda qutblar yarim yil to’xtovsiz quyoshning botmasligi yoki chiqmasligini tushuntirish mumkin.

Tabiiy geografiya globuslarda eng muhim ekspeditsiya va sayohatlar yo’nalishini ham tushirilgan. Mazkur ma’lumotlardan materiklar va okeanlar geografiyasini o’rganishda foydalanish mumkin. Masalan, Amerika qithasini kashf qilinishi va tekshirish tarixini o’rganish davomida X.Kolumb ekspeditsiyasi yo’nalishlarini aniq va to’la tushintirish mumkin.

Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya darslarida globuslar ko’proq jahon siyosiy kartasini o’rganishda davlatlarning joylashishi va maydonini aniqlashda, dengiz va quruqlikdagi yo’llarning yo’nalishi va uzunligini aniqlashda, yirik iqtisodiy va siyosiy ahamiyatga ega bo’lgan dengiz portlarini aniqlashda ishlatiladi.

Bundan tashqari alohida materiklar, qit’alar mintaqalar siyosiy kartasini va ularda davlatlarning joylashishini hamda ularning o’ziga xos xususiyatlarini o’rganishda ham

ishlatiladi.

So’ngi vaqtlarda kartografiyada yangi tarmoq geoinformatsion kartografiya vujudga kelib tez sur’atlar bilan rivojlanmoqda. O’quvchilarda topografik, kartografik bilim va ko’nikmalarni amaliy jihatdan shakllantirishdan avval uning nazariy qismlarini mukammal bilib o’rganish lozim. Chunki, nazariy bilimga ega bo’lmasdan avvval amaliy bilimga ega bo’lish juda ham murakkab hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Egamberdiyev A. O'zbekistonda kartografiyaning shakllanishi, hozirgi holati, muammolari va istiqbollari. Toshkent: 2001

2. G'ulomova L. X Geografiyada aerokosmik uslublar. Toshkent: 2000

3. Qo’ldasheva M. Dunyoning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi fanini o'qitishning innovatsion usullari. Uslubiy qo'llanma. Namangan. 2018. -227 bet

4.Холдорова, Г. М., & Эсонов, С. Э. (2021). САНГЗОР ҲАВЗАСИ ГЕОСИСТЕМАЛАРИДА ТУПРОКЛАРИНИНГ МЕЛИОРАТИВ ХОЛАТИНИ КАРТАГА ТУШИРИШДА ТИЗИМЛИ ТАҲЛИЛДАН ФОЙДАЛАНИШ. Журнал естественных наук, 1(2).

5. Gapparov, A., & Kholdorova, K. (2020). Population Systems In The Reclaimed Lands Of The Republic Of Uzbekistan. *Архив Научных Публикаций JSPI*, *6*.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

ДИНАМИКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ СИСТЕМЫ ГЕМОСТАЗА У ЖЕНЩИН ПОСЛЕ СТРУМЭКТОМИИ В ПОСЛЕОПЕРАЦИОННОМ ПЕРИОДЕ

Сайдахмедов Нормурод Фарходжон угли
Андижанский государственный медицинский институт

Аннотация: В статье представлены результаты оценки динамики показателей системы гемостаза у женщин после струмэктомии в раннем послеоперационном периоде. Исследование выполнено на базе Эндокринологического диспансера города Ферганы в 2024–2025 годах и включало 125 женщин в возрасте 27–44 лет, перенесших оперативное лечение по поводу заболеваний щитовидной железы. Изучались протромбиновое время, протромбиновый индекс, международное нормализованное отношение, активированное частичное тромбопластиновое время, уровень фибриногена, тромбиновое время, количество тромбоцитов и D-димер. Установлено, что наиболее выраженные изменения гемостаза наблюдались на 1-е и 3-и сутки после операции и характеризовались тенденцией к гиперкоагуляции. К 5-м суткам отмечалась частичная нормализация исследуемых параметров, однако у части пациенток сохранялись умеренные нарушения коагуляционного равновесия. Полученные данные свидетельствуют о клинической значимости динамического лабораторного мониторинга системы гемостаза у женщин после струмэктомии для своевременного выявления неблагоприятных изменений и оптимизации послеоперационного ведения.
Ключевые слова: струмэктомия, щитовидная железа, гемостаз, коагуляционная система крови, послеоперационный период, женщины, динамика показателей, фибриноген, D-димер, АЧТВ, МНО

Введение: Заболевания щитовидной железы занимают одно из ведущих мест в структуре эндокринной патологии и нередко требуют хирургического лечения. Струмэктомия относится к числу наиболее часто выполняемых оперативных вмешательств при узловых и диффузных формах зоба, а также при ряде других заболеваний щитовидной железы. Несмотря на совершенствование техники операции и методов анестезиологического обеспечения, послеоперационный период у данной категории пациенток может сопровождаться функциональными сдвигами в различных регуляторных системах организма.

Особое значение в этом отношении имеет система гемостаза, обеспечивающая поддержание жидкого состояния крови, предупреждение кровопотери и

сохранение сосудистой целостности. Операционная травма, тканевое повреждение, стрессовая реакция и метаболические изменения способны приводить к активации коагуляционного звена, изменению сосудисто-тромбоцитарных механизмов и фибринолитической активности. Такие сдвиги могут носить как адаптационный, так и патологический характер, повышая риск тромбогеморрагических осложнений.

Изучение именно динамики гемостазиологических показателей в первые дни после струмэктомии позволяет более точно оценить характер компенсаторных реакций, определить периоды максимального напряжения системы гемостаза и выявить лабораторные маркеры, требующие более пристального клинического контроля. Однако данный вопрос остается актуальным и требует дальнейшего освещения, особенно в отношении женщин репродуктивного возраста.

Цель исследования — изучить динамику показателей системы гемостаза у женщин после струмэктомии в раннем послеоперационном периоде.

Материалы и методы: Исследование проведено на базе Эндокринологического диспансера города Ферганы в 2024–2025 годах. В исследование были включены 125 женщин, перенесших струмэктомию по поводу различных заболеваний щитовидной железы.

Возраст обследованных пациенток составил от 27 до 44 лет. Критериями включения служили наличие показаний к струмэктомии, женский пол и информированное согласие на участие в исследовании. Критериями исключения являлись выраженные нарушения системы гемостаза до операции, тяжелые сопутствующие заболевания печени, почек и сердечно-сосудистой системы, острые инфекционные процессы, а также прием антикоагулянтов при невозможности их контролируемой отмены.

Всем пациенткам проводилось клиническое наблюдение в дооперационном и раннем послеоперационном периодах. Для оценки состояния системы гемостаза определялись следующие лабораторные показатели: протромбиновое время, протромбиновый индекс, международное нормализованное отношение, активированное частичное тромбопластиновое время, уровень фибриногена, тромбиновое время, количество тромбоцитов и D-димер.

Забор венозной крови осуществлялся до операции, а также на 1-е, 3-и и 5-е сутки после операции. Исследования выполнялись стандартными коагулологическими методами на полуавтоматическом коагулометре ECL 412 (Erba Mannheim) с использованием стандартных реагентов и контрольных материалов.

Статистическая обработка результатов проводилась в программе Microsoft Excel.

Рассчитывали среднее арифметическое значение (M), стандартную ошибку средней (m). Достоверность различий между показателями на этапах наблюдения оценивали по критерию Стьюдента. Различия считались статистически значимыми при $p < 0,05$.

Результаты: Анализ полученных данных показал, что до операции основные показатели коагуляционного гемостаза у обследованных женщин в среднем находились в пределах референсных значений. Протромбиновое время составило 12,8 ± 0,4 сек, протромбиновый индекс — 96,4 ± 2,1 %, международное нормализованное отношение — 1,02 ± 0,03, активированное частичное тромбопластиновое время — 31,6 ± 0,8 сек, уровень фибриногена — 3,1 ± 0,2 г/л, тромбиновое время — 15,8 ± 0,4 сек, количество тромбоцитов — 248,3 ± 11,6 $\times 10^9$/л, D-димер — 0,29 ± 0,04 мкг/мл.

На 1-е сутки после операции наблюдались наиболее выраженные изменения системы гемостаза. Протромбиновое время увеличилось до 13,6 ± 0,5 сек, МНО — до 1,10 ± 0,04, уровень фибриногена — до 4,2 ± 0,3 г/л, а D-димера — до 0,58 ± 0,06 мкг/мл. Одновременно отмечалось укорочение АЧТВ до 27,9 ± 0,7 сек и снижение количества тромбоцитов до 231,4 ± 10,8 $\times 10^9$/л, что указывало на тенденцию к гиперкоагуляции и активации свертывающего потенциала крови.

На 3-и сутки послеоперационного периода сохранялись изменения отдельных гемостазиологических показателей, хотя по ряду параметров отмечалась тенденция к стабилизации. Протромбиновое время составило 13,2 ± 0,4 сек, протромбиновый индекс — 92,7 ± 1,9 %, МНО — 1,06 ± 0,03, АЧТВ — 28,8 ± 0,6 сек, уровень фибриногена — 4,6 ± 0,2 г/л, тромбиновое время — 16,6 ± 0,5 сек, количество тромбоцитов — 239,7 ± 10,2 $\times 10^9$/л, D-димер — 0,63 ± 0,05 мкг/мл. Пик повышения фибриногена и D-димера на данном этапе отражал сохраняющуюся активацию коагуляционного и фибринолитического звеньев гемостаза.

К 5-м суткам после операции у большинства пациенток выявлялась положительная динамика: протромбиновое время составило 12,9 ± 0,3 сек, протромбиновый индекс — 95,1 ± 1,8 %, МНО — 1,03 ± 0,02, АЧТВ — 30,4 ± 0,7 сек, уровень фибриногена — 3,8 ± 0,2 г/л, тромбиновое время — 16,0 ± 0,4 сек, количество тромбоцитов — 245,8 ± 9,7 $\times 10^9$/л, D-димер — 0,41 ± 0,04 мкг/мл. Несмотря на частичную нормализацию показателей, у части женщин сохранялись умеренные признаки гиперкоагуляции.

Дополнительный анализ показал, что у 107 женщин (85,6 %) послеоперационный период протекал благоприятно, тогда как у 18 пациенток (14,4 %) отмечались

осложнения различного характера. В группе с осложненным течением на 1-е сутки после операции уровень фибриногена был выше (4,9 ± 0,3 г/л против 4,1 ± 0,2 г/л), АЧТВ — короче (26,8 ± 0,6 сек против 28,1 ± 0,5 сек), количество тромбоцитов — ниже (220,5 ± 9,4 ×10⁹/л против 233,7 ± 8,8 ×10⁹/л), а уровень D-димера — выше (0,76 ± 0,07 мкг/мл против 0,54 ± 0,05 мкг/мл); различия были статистически значимыми (p < 0,05).

Таблица 1. Динамика показателей системы гемостаза у женщин после струмэктомии

Показатель	**До операции**	**1-е сутки**	**3-и сутки**	**5-е сутки**	**p**
Протромбиновое время, сек	12,8 ± 0,4	13,6 ± 0,5	13,2 ± 0,4	12,9 ± 0,3	<0,05
Протромбиновый индекс, %	96,4 ± 2,1	90,8 ± 2,0	92,7 ± 1,9	95,1 ± 1,8	<0,05
МНО	1,02 ± 0,03	1,10 ± 0,04	1,06 ± 0,03	1,03 ± 0,02	<0,05
АЧТВ, сек	31,6 ± 0,8	27,9 ± 0,7	28,8 ± 0,6	30,4 ± 0,7	<0,05
Фибриноген, г/л	3,1 ± 0,2	4,2 ± 0,3	4,6 ± 0,2	3,8 ± 0,2	<0,05
Тромбиновое время, сек	15,8 ± 0,4	16,3 ± 0,5	16,6 ± 0,5	16,0 ± 0,4	<0,05
Тромбоциты, ×10⁹/л	248,3 ± 11,6	231,4 ± 10,8	239,7 ± 10,2	245,8 ± 9,7	<0,05
D-димер, мкг/мл	0,29 ± 0,04	0,58 ± 0,06	0,63 ± 0,05	0,41 ± 0,04	<0,05

Примечание: p — достоверность различий по сравнению с дооперационными значениями.

Таблица 2. Показатели гемостаза на 1-е сутки у пациенток с различным течением послеоперационного периода

Показатель	**Благоприятное течение (n=107)**	**Осложненное течение (n=18)**	**p**
Фибриноген, г/л	4,1 ± 0,2	4,9 ± 0,3	<0,05

Показатель	Благоприятное течение (n=107)	Осложненное течение (n=18)	p
АЧТВ, сек	28,1 ± 0,5	26,8 ± 0,6	<0,05
Тромбоциты, ×10⁹/л	233,7 ± 8,8	220,5 ± 9,4	<0,05
D-димер, мкг/мл	0,54 ± 0,05	0,76 ± 0,07	<0,05
МНО	1,08 ± 0,03	1,14 ± 0,04	<0,05

Обсуждение: Полученные результаты свидетельствуют о том, что у женщин после струмэктомии в раннем послеоперационном периоде формируются закономерные изменения системы гемостаза, отражающие ответ организма на хирургическую травму. Наиболее выраженные сдвиги регистрировались в первые трое суток после вмешательства, что согласуется с представлениями о максимальной активности воспалительно-стрессовой реакции в этот период.

Повышение уровня фибриногена и D-димера в сочетании с укорочением АЧТВ указывало на преобладание гиперкоагуляционных сдвигов. С практической точки зрения это означает необходимость особенно тщательного лабораторного контроля именно на 1-е и 3-и сутки после операции, когда риск нарушения коагуляционного равновесия является наиболее высоким.

Частичная нормализация показателей к 5-м суткам подтверждает адаптационный характер большинства изменений. Однако сохранение умеренных признаков гиперкоагуляции у части пациенток, а также более выраженные отклонения в группе с осложненным течением послеоперационного периода свидетельствуют о клинической значимости динамического мониторинга гемостаза.

Таким образом, динамика гемостазиологических параметров после струмэктомии может рассматриваться как важный лабораторный индикатор характера течения раннего послеоперационного периода. Особое внимание следует уделять уровням фибриногена и D-димера, а также изменениям АЧТВ и МНО как наиболее чувствительным показателям послеоперационной перестройки системы гемостаза.

Заключение: У женщин после струмэктомии в раннем послеоперационном периоде наблюдаются статистически значимые изменения показателей системы гемостаза, наиболее выраженные на 1-е и 3-и сутки после операции.

Динамика исследуемых параметров характеризуется тенденцией к гиперкоагуляции, проявляющейся повышением уровня фибриногена и D-

димера, изменением показателей АЧТВ, МНО, протромбинового и тромбинового времени, а также колебаниями количества тромбоцитов.

К 5-м суткам после операции у большинства пациенток отмечается положительная динамика и частичная нормализация гемостазиологических параметров, однако у части женщин сохраняются умеренные признаки коагуляционного дисбаланса.

Динамический контроль системы гемостаза после струмэктомии целесообразно использовать как важный компонент послеоперационного наблюдения и раннего выявления неблагоприятных изменений.

Выводы: 1. Струмэктомия у женщин сопровождается достоверными изменениями системы гемостаза в раннем послеоперационном периоде.

2. Максимальная выраженность гемостазиологических сдвигов определяется на 1-е и 3-и сутки после операции.

3. Наиболее чувствительными показателями динамики гемостаза являются уровень фибриногена, D-димера, АЧТВ и МНО.

4. Динамический лабораторный мониторинг позволяет своевременно выявлять пациенток с риском неблагоприятного течения послеоперационного периода.

Список литературы:

1. Smith R.B., Coughlin A. Thyroidectomy Hemostasis // Otolaryngologic Clinics of North America. 2016. Vol. 49, No. 3. P. 727–748.

2. Manouras A., Markogiannakis H.E., Kekis P.B. et al. Novel hemostatic devices in thyroid surgery: electrothermal bipolar vessel sealing system and harmonic scalpel // Expert Review of Medical Devices. 2008. Vol. 5, No. 4. P. 447–466.

3. Roy M., Rajamanickam V., Chen H., Sippel R. Is DVT prophylaxis necessary for thyroidectomy and parathyroidectomy? // Surgery. 2010. Vol. 148, No. 6. P. 1163–1168.

4. Limongelli P., Tolone S., Gubitosi A. et al. Relationship between postoperative venous thromboembolism and hemorrhage in patients undergoing total thyroidectomy without preoperative prophylaxis // International Journal of Surgery. 2014. Vol. 12, Suppl. 1. P. S198–S201.

5. Wojtczak B., Aporowicz M., Kaliszewski K., Bolanowski M. Consequences of bleeding after thyroid surgery – analysis of 7805 operations performed in a single center // Archives of Medical Science. 2018. Vol. 14, No. 2. P. 329–335.

6. Pontin A., Pino A., Caruso E. et al. Postoperative Bleeding after Thyroid Surgery: Care Instructions // Sisli Etfal Hastanesi Tip Bulteni. 2019. Vol. 53, No. 4. P. 329–336.

7. Iliff H.A., El-Boghdadly K., Ahmad I. et al. Management of haematoma after thyroid

surgery: systematic review and multidisciplinary consensus guidelines // Anaesthesia. 2022. Vol. 77, No. 1. P. 82–95.
8. Ludwig B., Ludwig M., Dziekiewicz A. et al. Modern Surgical Techniques of Thyroidectomy and Advances in the Prevention and Treatment of Perioperative Complications // Cancers (Basel). 2023. Vol. 15, No. 11. Art. 2931.
9. Xu Q., Zhu L., Chen W., Peng W. The clinical effect of endoscopic and open surgery in the treatment of thyroid cancer and their effect on the blood coagulation state: a comparative study // Annals of Surgical Treatment and Research. 2024. Vol. 107, No. 3.
10. Kang J., Kambayashi J., Sakon M. et al. Postoperative changes in hemostasis analyzed by the serial determination of fibrinopeptides and D-dimer // Japanese Journal of Surgery. 1989. Vol. 19, No. 3. P. 262–268.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

KREMNIYDA YEVROPIY ATOMLARINING DIFFUZIYA JARAYONLARINI O‘RGANISH

Kurbanova U.X.
Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti professori
E-mail: qurbonovaogiloy965@mail.com
Xusanboyeva F.R.
Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti doktoranti
E-mail: xusanboyevaf2112@mail.com
Tel: +998 94 007 40 93

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda kremniy (Si) kristall panjarasida yevropiy (Eu) atomlarining diffuziya jarayonlari nazariy modellashtirish asosida chuqur o‘rganildi. Tadqiqotda atomlarning material chuqurligi bo‘yicha taqsimlanishi, diffuziya chuqurligining vaqt va haroratga bog‘liqligi, shuningdek dopant atomlarning kristall panjarada tutib qolish hodisasi (trapping effekti) tahlil qilindi. Fick qonunlari va Arrhenius tenglamasi asosida matematik model qo‘llanib, atomlarning sirtga yaqin qatlamlarda maksimal konsentratsiyaga ega bo‘lishi, chuqurlik ortishi bilan eksponensial kamayishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari yevropiy atomlarining Si kristall panjarasida diffuziya jarayonlarini optimallashtirish, atomlarning notekis taqsimlanishini kamaytirish va Si asosidagi optoelektron qurilmalarni samarali ishlab chiqarish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berish imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqot Eu atomlarining fotonika va optoelektronika qurilmalaridagi potentsial qo‘llanilishini kengaytirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: kremniy, yevropiy, diffuziya, yarimo‘tkazgich, doplash, optoelektronika, trapping effekti, haroratga bog‘liqlik.

Abstract: This study thoroughly investigates the diffusion processes of europium (Eu) atoms in silicon (Si) crystal lattice through theoretical modeling. The analysis focused on the distribution of atoms by depth, the dependence of diffusion depth on time and temperature, and the trapping effect, where dopant atoms are immobilized in the crystal lattice. Using Fick’s laws and the Arrhenius equation, the modeling showed that atomic concentration is maximal near the surface and decreases exponentially with depth. The results provide practical guidance for optimizing diffusion processes, reducing inhomogeneous dopant distribution, and enhancing the efficiency of Si-based optoelectronic devices. Furthermore, this research supports the broader application of

Eu atoms in photonics and optoelectronic technologies.

Keywords: silicon (Si), europium (Eu), diffusion, semiconductors, doping, optoelectronics, trapping effect, temperature dependence

1. Kirish:

Yarimo‘tkazgich materiallar zamonaviy mikroelektronika va optoelektronika texnologiyalarining asosini tashkil qiladi. Ushbu materiallarning fizik va kimyoviy xossalari, shuningdek, doplangan strukturalari bugungi kunda quyosh panellari, fotodatchiklar, lazerlar va optik sensorlar kabi qurilmalarda keng qo‘llaniladi [1,2]. Eng keng tarqalgan yarimo‘tkazgichlardan biri – kremniy (Si) bo‘lib, u o‘zining barqaror kristall tuzilishi va texnologik qulayligi tufayli sanoat va ilm-fanda yetakchi material hisoblanadi. Kremniy kristall panjarasining asosiy xususiyatlaridan biri – turli qo‘shimcha elementlar (dopantlar) bilan boyitilishi mumkinligi. Bu esa materialning elektr, optik va termik xossalarini boshqarish imkonini beradi. So‘nggi yillarda yarimo‘tkazgichlarda noyob yer elementlari ishlatilishi kengayib bormoqda. Bu elementlar o‘zining yuqori optik faolligi va fotonika qurilmalaridagi qo‘llanilishi bilan ajralib turadi. Jumladan, yevropiy (Eu) atomlari ko‘rinadigan spektrning qizil sohasida kuchli nurlanish xususiyatiga ega bo‘lib, lazerlar, LEDlar, optik sensorlar va boshqa fotonika qurilmalarida ishlatiladi [5]. Si kristall panjarasida Eu atomlarining diffuziyasi, ularning haroratga bog‘liqligi va kristall ichida taqsimlanishi optimizatsiya qilingan qurilmalar yaratish uchun ilmiy jihatdan muhimdir. Masalan, fotodiodlar yoki quyosh elementlarida dopantlarning noto‘g‘ri tarqalishi qurilmaning ishlash qobiliyatini pasaytirishi mumkin. Shu sababli Si kristall panjarasida Eu atomlarining diffuziyasi va ularning tutib qolish mexanizmlari ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilinadi [6]. Yarimo‘tkazgichlar sanoatida diffuziya jarayonini nazorat qilish, harorat va vaqt parametrlarini to‘g‘ri belgilash, shuningdek atomlarning trapping effekti ta’sirini kamaytirish muhim. Shu bilan birga, Si kristall panjarasida Eu atomlarining tarqalishi va konsentratsiyasi nazariy modellashtirish orqali oldindan prognoz qilinadi, bu esa ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirishga yordam beradi.

2. Tadqiqot metodikasi:

Diffuziya jarayonlari qattiq jismlar fizikasi nazariyasiga asoslanadi. Atomlarning kristall panjaradagi harakati asosan vakansiya mexanizmi orqali sodir bo‘ladi. Bu mexanizmda atomlar bo‘sh joylar orqali bir pozitsiyadan ikkinchi pozitsiyaga harakat qiladi [9]. Diffuziya jarayonini matematik tavsiflash uchun Fick qonunlari qo‘llaniladi:

$$C(x,t) = C_o \exp\left(-\frac{x^2}{4Dt}\right)$$

bu yerda:

C (x,t) - berilgan vaqtdagi *x* pozitsiyasidagi atom yoki molekula konsentratsiyasi

C_o - boshlang‘ich konsentratsiya (odatda yuzada yoki boshlang’ich qatlamda)

D - diffuziya koeffitsienti (m^2/s)

x - diffuziya chuqurligi yoki fazodagi koordinata

t - diffuziya vaqti (s)

Diffuziya koeffitsienti haroratga bog‘liq bo‘lib, Arrenius tenglamasi bilan aniqlanadi [6, p.81].

$$D = D_o \exp\left(-\frac{E_a}{kT}\right)$$

bu yerda:

D - diffuziya koeffisienti (m^2/s)

$D_0 = 3.2 \times 10^{-4}$ m^2/s (materialga xos oldindan koeffitsient)

$E_a = 3.1$ eV (aktivatsiya energiyasi)

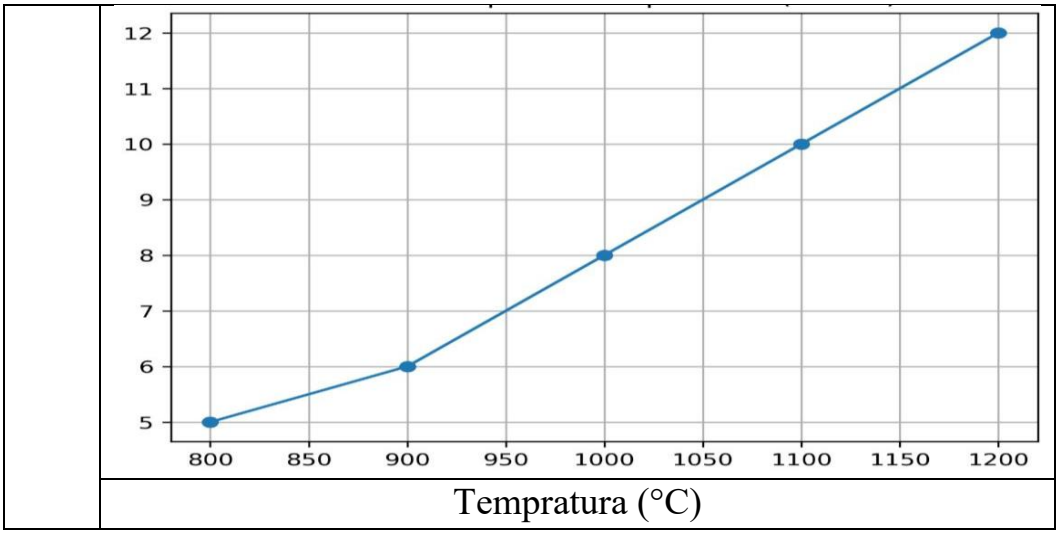
$k = 1.38 \times 10^{-23}$ J/K (Boltsman doimiysi)

T - absolut temperatura (K)

Mazkur tenglamalar asosida yevropiy atomlarining kremniy kristall panjarasidagi diffuziya jarayonlari turli harorat sharoitlarida modellashtirildi.

3. Tadqiqot natijalari

D .if	Diffuziya chuqurligining vaqtga bog’liqlik grafigi (10 soat)

Nazariy hisoblashlar natijasida yevropiy atomlarining kremniy kristall panjarasidagi konsentratsiya taqsimoti aniqlandi. Hisoblash natijalari shuni ko‘rsatadiki, atomlar konsentratsiyasi material sirtiga yaqin qatlamlarda maksimal qiymatga ega bo‘ladi. Chuqurlik ortishi bilan esa konsentratsiya eksponensial qonun asosida kamayadi [7, p.205]. Diffuziya jarayonining haroratga bog‘liqligi ham tahlil qilindi.

1-rasm. Turli haroratlarda olingan natijalar.

Natijalardan ko‘rinib turibdiki, 800–1100°C oralig‘ida diffuziya chuqurligi nisbatan sekin o‘zgaradi. Biroq harorat 1200°C ga yetganda diffuziya jarayoni sezilarli darajada tezlashadi. (1-jadval)

№	Harorat (°C)	Diffuziya chuqurligi(nm)	Vaqt (soat)
1	800	5	10
2	900	6	10
3	1000	8	10
4	1100	10	10
5	1200	12	10

1-jadval. Diffuziya chuqurligini vaqtga bog’liqligi.

Bu holat Arrenius tenglamasiga muvofiq diffuziya koeffitsientining harorat ortishi bilan eksponensial ortishi bilan izohlanadi [6].(2-jadval)

2-jadval. Diffuziya chuqurligini diffuziya koeffisientiga bog'liqligi

№	Harorat (°C)	Diffuziya chuqurligi(nm)	Diffuziya koeffisienti D (m^2/s)
1	800	5	$2{,}4 \times 10^{-16}$
2	900	6	$7{,}1 \times 10^{-16}$
3	1000	8	$1{,}9 \times 10^{-15}$
4	1100	10	$4{,}8 \times 10^{-15}$
5	1200	12	$1{,}1 \times 10^{-14}$

Tadqiqotda Eu atomlari turli harorat sharoitida modellashtirilib, ularning sirtga yaqin qatlamlarda maksimal konsentratsiyaga ega bo‘lishi, chuqurlik ortishi bilan eksponensial kamayishi aniqlandi.

4. Taklif va tavsiyalar.

1. Diffuziya jarayonini nazorat qilish**:** Eu atomlarining notekis taqsimlanishini kamaytirish uchun harorat va vaqt parametrlarini aniqlik bilan belgilash tavsiya etiladi.
2. Vakansiya mexanizmini monitoring qilish: Kristall panjarada bo‘sh joylar sonini nazorat qilish zarur, bu atomlarning ko‘chishini optimallashtiradi.
3. Trapping effekti hisobga olish: Dopant atomlarning panjarada tutib qolishi diffuziya profilini o‘zgartiradi, shu sababli ishlab chiqarish jarayonida bu effektni kamaytirish kerak.
4. Harorat rejimi optimizatsiyasi: 1200°C dan yuqori haroratlarda diffuziya tezlashadi, shuning uchun ishlab chiqarishda haroratni tavsiya etilgan diapazonda saqlash muhim.
5. Nazariy modellashtirish: Qurilmalarni ishlab chiqarishdan oldin atom diffuziyasini modellashtirish tavsiya etiladi, bu jarayonni optimallashtirishga yordam beradi.

5. Xulosa

1. Kremniy kristall panjarasida Eu atomlarining diffuziya jarayoni eksponensial qonuniyatga bo‘ysunadi.
2. Diffuziya tezligi harorat ortishi bilan oshadi, 1200°C da keskin ko‘payadi.
3. Trapping effekti va kristall nuqsonlari diffuziya profilini shakllantirishga ta’sir qiladi.
4. Natijalar Si asosidagi optoelektron qurilmalarni loyihalash va ishlab chiqarishda muhim tavsiyalar beradi.
5. Ishlab chiqarishda harorat va vaqt parametrlari, vakansiyalar va trapping effekti nazorat qilinishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1]. Sze S.M., Ng K.K. Physics of Semiconductor Devices. Wiley, 2021.
[2]. Pierret R. Semiconductor Device Fundamentals. Pearson, 2019.
[3]. Pavesi L., Lockwood D. Silicon Photonics. Springer, 2018.
[4]. Campbell I. Silicon Photonics: An Introduction. Cambridge University Press, 2020.
[5]. Ashcroft N., Mermin N. Solid State Physics. Cengage Learning, 2016.
[6]. Mehrer H. Diffusion in Solids. Springer, 2019.
[7]. Tu K., Mayer J., Feldman L. Electronic Thin Film Science. Wiley, 2018.
[8].Schroder D. Semiconductor Material and Device Characterization. Wiley, 2018.
[9]. Chen W. Semiconductor Nanostructures. CRC Press, 2022.
[10]. Zikrillayev N.F. et al. Magnetic Properties of Silicon Doped with Europium Atoms. Journal of Nano- and Electronic Physics, 15(6): 06001, 2023

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O'zbek adabiyotshunosligida biografik metod taraqqiyoti va unda Naim Karimovning hissasi

Jonpo'lotova Gulshoda Qobil qizi
Navoiy davlat universiteti doktoranti

Annotasiya: Ushbu maqolada O'zbek adabiyotshunosligida biografik metod spetsifikasi va uning taraqqiyot tamoyillari va unda Naim Karimovning hissasi tadqiq etildi. Mohir munaqqid o'zining uzoq yillik izlanishlari va tadqiqotlari asosida o'zbek adabiyotshunosligida ma'rifiy-biografik roman janriga asos solgani xususida so‘z yuritildi va bu turkum romanlarida biografik metodning xossalari ochib berildi. Adabiyotshunos olim Naim Karimov ilmiy merosini o‘rganish zaruriyati tahlillar va dalillar asosida ko'rsatildi.

Kalit so‘zlar: Ma'rifiy-biografik roman, janr, spetsifika, tamoyil, biografik metod, munaqqid, xossa, ilmiy meros, dalil.

Аннотация: В данной статье исследуются специфика биографического метода в узбекском литературоведении, а также принципы его развития и вклад Наима Каримова. Отмечается, что выдающийся критик на основе многолетних исследований заложил основы жанра просветительско-биографического романа в узбекском литературоведении, а также раскрываются особенности биографического метода в произведениях данного типа. Обосновывается необходимость изучения научного наследия литературоведа Наима Каримова на основе анализа и фактов.

Ключевые слова: просветительско-биографический роман, жанр, специфика, принцип, биографический метод, критик, особенность, научное наследие, факт.

Abstract: This article examines the specificity of the biographical method in Uzbek literary studies, its developmental principles, and the contribution of Naim Karimov. It is noted that the skilled critic, based on many years of research, laid the foundation for the genre of the educational-biographical novel in Uzbek literary studies, and the features of the biographical method in this type of works are revealed. The necessity of studying the scientific heritage of the literary scholar Naim Karimov is substantiated through analysis and evidence.

Keywords:educational-biographical novel, genre, specificity, principle, biographical method, critic, feature, scientific heritage, evidence.

KIRISH (Introduction)

O'zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri, adabiyotshunoslikda biografik metod taraqqiyotini yangi bosqichga olib chiqqan adabiyotshunos olim Naim Karimovdir. Adabiyotshunos olim Suvon Meli aytganlaridek, " akademik Naim Karimov 20-asr O'zbek adabiyotining deyarli(shu so'z ham ortiqcha, shekilli) barcha siymolari haqida maqola yozgan, tadqiqotlar olib borgan.[1] Va bu tadqiqotlar natijasi o‘laroq olim O'zbek adabiyotida yangi- ma'rifiy-biografik roman janriga asos soldi. Tarixiy romanlar adabiyotimizda ko‘p ekanligiga qaramay ma'rifiy- biografik roman aynan yaratilmagan edi.

Asror Samad tomonidan Naim Karimovning"Mirtemir" ma'rifiy-biografik romanlariga yozilgan taqrizda qadimgi dunyo adabiyotida yaratilgan Plutarxning "Qiyosiy tarjimayi hol" asari, Tatsitning " Agrikolalar hayoti", " Svetoniyning " 12 Sezar hayoti" kitoblari, o'rta asrlarda avliyolar hayotiga bag‘ishlab yozilgan Farididdin Attorning" Tazkirat ul- avliyo", Rabg'uziyning"Qisasu-l anbiyo", Alisher Navoiyning "Tarixi anbiyo va hukamo", "Xamsat-ul mutahayyirin", "Holati Sayyid Hasan Ardasher", " Holati Pahlavon Muhammad", "Majlis un-nafois", Faxriy Hirotiyning " Javohir ul-ajoyib" asarlari ehtimoliy ma’rifiy-biografik romanning debochalari sifatida ko'rsatiladi.[2]

USULLAR (Methods)

Adabiyotshunos olim bu janrga birdaniga asos solgani yo‘q. U Usmon Nosir hayoti va ijodi yuzasidan uzoq yillar olib borgan tadqiqotlari, arxiv materiallari bilan ishlab yozgan tahlillari natijasida 1993-yilda "Usmon Nosir", 1994-yilda " Usmon Nosirning so'ngi kunlari" nomli kitoblari nashr etiladi. Avvaliga bu kitoblar janr sifatida nomlanmay, ularga "hayotiy lavhalari, hujjatlar, rivoyatlar" deya sharh yoziladi.

NATIJALAR (Results)

2022-yilda bu ikki kitob birlashtirib, sayqallanib "Usmon Nosir" ma'rifiy- biografik romani nashr etiladi.Ungacha ham olimning Maqsud Shayxzoda, Hamid Olimjon va Mirtemirga bag'ishlangan ma'rifiy- biografik romanlari, Cho'lponga bag'ishlangan ma'rifiy romani nashr etilgan. Cho'lpon ma'rifiy romanini o'qib tahlil qilgan adabiyotshunos, albatta, uning ham ma'rifiy- biografik roman darajasida yozilganini tasdiqlaydi.

Asarda o'zbek adabiyotining zabardast vakili, ulug' shoir, nosir, dramaturg, tarjimon,

[1] "Patriarx". Suvon Meli. "Til va adabiyot ta'limi" jurnali. 27.10.2025.
[2] Naim Karimov. "Mirtemir". Ma'rifiy- biografik roman. Meriyus. Toshkent.2012.

istiqlol kuychisi Cho'lponning kitobxon uchun qorong'u bo'lgan hayot sahifalarini arxiv materiallari, zamondoshlari va qarindosh-urug'i bilan suhbatlashish asosida qayta tiklangani, to'liq yoritib berilganiga guvoh bo'lamiz. Shunga ko'ra, mohiyatan bu asarni ham ma'rifiy-biografik romanlar qatoriga qo'shish mumkin.

MUHOKAMA (Discussion)

Yillar va izlanishlar sayqali olim uchun yangi imkoniyatlar darchasini ochar, borgan sari yangi janr takomil topib borar edi. Bu asarlar yaratilishining davriy ket-ma ketligini inobatga olsak, "Cho'lpon"ma'rifiy romani 2009-yilda nashr etiladi.Shundan so'ng bu yo'nalishda yaratilgan asarlarini adabiyotshunos ma'rifiy-biografik roman deb ataydi.

Endi e'tiborimizni yana bir muhim nuqtaga qaratsak, olimning 1985-yilda yozilgan "Oybek"va "1990-yilda yozilgan "Oybek va Zarifa" kitoblari ham aynan shu yo‘nalishda yozilgan. "Oybek" asarining "Mashhur o'zbek adibining hayoti va ijodidan lavhalar" izohi bilan nashr etilishi ham bunga dalildir. Umri davomida adabiyotshunoslik ilmiga salmoqli hissa qo'shgan adib umri yana davom etganida Oybek haqidagi kitoblarini birlashtirib, sayqallab yaxlit bir ma'rifiy-biografik roman nashr ettirgan bo'larmidi?

Olimning yozganlari, yaratganlari juda bisyor, ammo uning o'rganishga davlat etib ketgan ilmiy asoslari ham talaygina.Akademik Naim Karimov yigirmanchi asr adabiyotining zabardast vakillari Cho'lpon, Oybek, Maqsud Shayxzoda, Mirtemir, Hamid Olimjon, Usmon Nosir haqida olib borgan tadqiqotlari asosida nafaqat tarixiy haqiqatni tikladi, balki bu ijodkorlarning shaxsiyati, insoniy fazilatlari, dunyoqarashi, orzu-armonlarini, hayotiy maslagini o'quvchiga tanitdi.

Birgina "Maqsud Shayxzoda" ma'rifiy- biografik romanini olsak, bu asar qahramonlar nutqidan olingan hikoyalar tarzida yozilgan bo'lib, bu bizga ardoqli adibimiz O'tkir Hoshimov uslubini eslatadi.

" Kechki institut"qismida yuksak saviyasi, keng bilimi, betakror pedagogik mahoratidan so'z borsa, " ikki shogird hikoyasi" qismida insoniylik, bag'rikenglik xislatlari namoyon bo‘ladi.

"Ikki shogird hikoyasi" da birinchi shogird Yusuf Shomansur Maqsud Shayxzodadan butun umriga yetadigan, jizzakilik, qiziqqonlik ni yengishiga sabab bo'lgan tarbiyani oladi. Maqsud Shayxzoda boshchilik qiladigan adabiyot to'garagida mashg'ulot vaqtida shogirdlar orasidan bir qiz kattaroq shoirlardan birining she'rini o'zlashtirib, o'z nomidan aytib beradi. Yusuf Shomansur jahli chiqib, shoirani ko'chirmakashlikda ayblab ketadi. Faylasuf ijodkor bu vaziyatdan shogirdini juda go'zal tarzda olib chiqib ketadi.

"- Shomansur akamning o'g'illari, siz unaqa dag'dag'a qilmang shoiramizga,- dedilar

domla yumshoqqina qilib. - Balki singlimiz bizni sinamoqchi bo'lganlar, shundaymi?[3] Chuqur falsafiy tafakkur va ezgu insoniy qadriyatlarni o'z shaxsida mujassamlashtira olgan bu mohir ustoz ikkala shogirdini ham ranjitmasdan yo'lga soladi.

Xulosa (Conclusion)

Naim Karimov o‘zbek adabiyotshunosligida biografik metodning asosiy rivojlanish yo‘llarini belgilab berdi, tarixiy va badiiy materiallarni ilmiy asosda tahlil qilib, ma’rifiy-biografik roman janrini shakllantirdi. Uning ijodi nafaqat o‘zbek adabiyoti tarixini yoritishda, balki kelajak tadqiqotchilar uchun ham metodologik asos sifatida xizmat qiladi. Shu sababli Karimovning ilmiy merosi va biografik metodga qo‘shgan hissasi adabiyotshunoslikda bebaho ahamiyatga ega ekanligi ta’kidlanadi.

Naim Karimov ilmiy maktabi adabiyotshunoslar uchun biografik metod orqali tahlil qilinadigan har qanday manbalar uchun dasturilamal vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Karimov, N. (1993). Usmon Nosir: hayotiy lavhalar, hujjatlar, rivoyatlar. Toshkent: Sharq nashriyoti.
2.Karimov, N. (1994). Usmon Nosirning so‘nggi kunlari. Toshkent: Sharq nashriyoti.
3.Karimov, N. (2003). Cho‘lpon: ma’rifiy roman. Toshkent: Sharq nashriyoti.
4.Karimov, N. (2012). Mirtemir: ma’rifiy-biografik roman (Asror Samad, tahr.). Toshkent: Meriyus nashriyoti.
5.Karimov, N. (2022). Usmon Nosir: ma’rifiy-biografik roman. Toshkent: Fan nashriyoti.
6.Karimov, N. (1985). Oybek: mashhur o‘zbek adibining hayoti va ijodidan lavhalar. Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti.
7.Karimov, N. (1990). Oybek va Zarifa: muhabbat va sadoqat dostoni. Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti.
8.Meli, S. (2025, 27 oktyabr). Patriarx. Til va adabiyot ta’limi jurnali.
9. Naim Karimov. Maqsud Shayxzoda. Ma'rifiy-biografik roman."Sharq"nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati. Toshkent.2009. 221-b.

[3] Naim Karimov. Maqsud Shayxzoda. Ma'rifiy-biografik roman."Sharq"nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati. Toshkent.2009. 221-b

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

” TEXTBOOK) METHODOLOGY OF WORKING WITH LITERARY TEXTS IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS (BASED ON 6TH GRADE “LITERATURE

Egamberdiyeva Nilufar
Master’s student in “Uzbek Language and Literature” Faculty of Languages,
Samarkand State Pedagogical Institute

Abstract

This scientific article analyzes the methodology of working with literary texts in the process of teaching literature in general secondary schools. In particular, based on the texts of the 6th grade “Literature” textbook, it highlights ways to develop students’ literary thinking, form text analysis skills, and the effectiveness of using interactive methods.

Keywords: literary text, methodology, literature lesson, interactive methods, analysis, competence, student activity.

Annotatsiya

Mazkur maqolada umumta’lim maktablarida, xususan 6-sinf “Adabiyot” darsligidagi badiiy matnlar asosida o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi tahlil qilinadi. Badiiy asarni o‘rganish jarayonida qo‘llaniladigan samarali usullar, o‘quvchilarning badiiy tafakkurini rivojlantirish yo‘llari hamda interfaol metodlarning ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: badiiy matn, metodika, adabiyot darsi, interfaol metodlar, o‘quvchi tafakkuri, tahlil, kompetensiya.

Kirish

Bugungi kunda umumta’lim maktablarida adabiyot fanini o‘qitish jarayoni nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning estetik didini shakllantirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirishni ham talab etadi. Ayniqsa, 6-sinf o‘quvchilari bilan ishlashda badiiy asar matnini chuqur anglash va tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Badiiy asar ustida ishlash metodikasi o‘qituvchidan yuqori pedagogik mahorat, zamonaviy yondashuvlar va innovatsion metodlardan foydalanishni talab qiladi. Shu bois mazkur maqolada aynan 6-sinf “Adabiyot” darsligidagi matnlar asosida samarali metodlar ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism

1. Badiiy asar ustida ishlashning nazariy asoslari

Badiiy asar – bu o‘quvchilarning ma’naviy dunyosini boyituvchi, ularning his-

tuyg‘ularini rivojlantiruvchi muhim vositadir. Uni o‘rganish jarayonida quyidagi bosqichlarga amal qilish maqsadga muvofiq:
Asarni idrok etish bosqichi (o‘qish, tinglash)
Tushunish bosqichi (mazmunni anglash)
Tahlil bosqichi (qahramonlar, g‘oya, obrazlar ustida ishlash)
Baholash bosqichi (o‘quvchining shaxsiy fikri)
Bu bosqichlar o‘quvchilarning adabiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.
2. 6-sinf o‘quvchilari bilan ishlashning o‘ziga xos jihatlari
6-sinf o‘quvchilari hali to‘liq shakllanmagan, ammo faol tasavvurga ega bo‘lgan yosh toifasiga kiradi. Shuning uchun:
Ko‘proq tasviriy va obrazli tushuntirishlar
Savol-javob usuli
Rolga kirib o‘qish
Qisqa sahnalashtirish
kabi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi.
Masalan, qahramon xarakterini ochishda o‘quvchilarga “Agar sen shu qahramon o‘rnida bo‘lsang nima qilarding?” kabi savollar berish orqali ularning mustaqil fikrlashi rivojlanadi.
3. Interfaol metodlardan foydalanish
Zamonaviy ta’limda interfaol metodlar muhim o‘rin tutadi. 6-sinf adabiyot darslarida quyidagi metodlar samarali:
“Aqliy hujum” – asar mazmunini tez anglash
“Klaster” – g‘oyalarni tizimlashtirish
“Insert” – matn bilan ishlash
“Rolli o‘yinlar” – obrazni his qilish
Bu metodlar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi va ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatadi.
4. Badiiy matn tahlilining samarali usullari
Badiiy asarni tahlil qilishda quyidagilarga e’tibor qaratish lozim:
Asarning mavzusi va g‘oyasi
Qahramonlarning xarakteri
Muallifning uslubi
Asardagi badiiy vositalar
Shuningdek, o‘quvchilarga matndan iqtiboslar keltirish orqali fikrlarini asoslash o‘rgatiladi.

5. O‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish

Badiiy asar ustida ishlash jarayonida quyidagi ijodiy topshiriqlar muhim:

Asarga davom yozish

Qahramonga maktub yozish

Asarni rasm orqali ifodalash

Kichik insho yozish

Bu topshiriqlar o‘quvchilarning ijodkorligini oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, 6-sinf “Adabiyot” darsligidagi badiiy asarlar ustida ishlash jarayoni tizimli va metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilganda o‘quvchilarning badiiy tafakkuri, nutqi va mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Interfaol metodlardan foydalanish esa ta’lim samaradorligini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Umumta’lim maktablari uchun 6-sinf “Adabiyot” darsligi

2.Pedagogika va metodika asoslari bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar

3.Zamonaviy ta’lim texnologiyalari bo‘yicha ilmiy manbalar

4.Adabiyot o‘qitish metodikasiga oid ilmiy maqolalar

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

Ovoz rejissorining ish jarayonidagi kognitiv va texnik kamchiliklar: Psixoakustik tahlil va ularni bartaraf etishning zamonaviy usullari

\
O‘zbekiston davlat Konservatoriyasi

Abstract:
Within the evolution of the acoustic environment and digital audio workstations (DAW), the problem of psychoacoustic adaptation and technical errors in the sound engineer's receptive apparatus is intensifying. As part of the research object, the practical workflow of 34 specialists operating in the studios of the State Conservatory of Uzbekistan and local post-production facilities during 2021-2025 was empirically analyzed. Systemic deviations in spectral and dynamic balancing were found to have a direct correlation with the fatigue of the central nervous system's auditory receptors and improperly calibrated monitoring systems. Through A/B testing of audio materials and objective acoustic measurements, a syndrome of incorrect evaluation of low-frequency (20-250 Hz) signals was observed in 68% of the specialists. Empirical analyses dictate that phase shifts, over-compression, and the negative consequences of the masking effect significantly degrade the quality of the final product. This article proposes algorithmic models to bypass cognitive illusions and optimize acoustic control. The dynamics of the obtained results allow for increasing the clarity of the final phonogram by introducing ergonomic breaks and international calibration standards (ITU-R BS.1770) into sound recording practice.

Keywords: Psychoacoustics, frequency masking, spectral balance, monitoring systems, dynamic range, phase shift, audio mastering, cognitive fatigue.

Annotatsiya:
Akustik muhit va raqamli audio stansiyalar (DAW) evolyutsiyasi sharoitida ovoz rejissorining qabul qiluvchi apparatidagi psixoakustik adaptatsiya va texnik xatolar muammosi keskinlashmoqda. Tadqiqot obyekti doirasida 2021-2025 yillar davomida O'zbekiston davlat Konservatoriyasi va mahalliy post-prodyuserlik studiyalarida faoliyat yurituvchi 34 nafar mutaxassislarning amaliy ish jarayoni empirik tahlil qilindi. Spektral va dinamik muvozanatlashdagi tizimli og'ishlar markaziy asab tizimining eshitish retseptorlari charchog'i va noto'g'ri kalibrlangan monitoring tizimlari bilan bevosita korrelyatsiyaga ega ekanligi aniqlandi. Audio materiallarni A/B testlash va obyektiv akustik o'lchovlar orqali mutaxassislarning 68% ida past chastotali (20-250 Hz) signallarni noto'g'ri baholash sindromi kuzatilgan. Amaliy

tahlillar shuni ko'rsatadiki, faza siljishlari, kompressiyaning ortiqcha qo'llanilishi (over-compression) va niqoblash (masking) effektining salbiy oqibatlari yakuniy mahsulot sifatini sezilarli pasaytiradi. Ushbu maqolada kognitiv illuziyalarni chetlab o'tish va akustik nazoratni optimallashtirish bo'yicha algoritmik modellar taklif etiladi. Olingan natijalar dinamikasi ovoz yozish amaliyotida ergonomik tanaffuslar va xalqaro kalibrlash standartlarini (ITU-R BS.1770) joriy etish orqali yakuniy fonogramma tiniqligini oshirish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Psixoakustika, chastota niqoblanishi, spektral muvozanat, monitoring tizimlari, dinamik diapazon, faza siljishi, audio mastering, kognitiv charchoq.

Аннотация: В условиях эволюции акустической среды и цифровых звуковых рабочих станций (DAW) проблема психоакустической адаптации и технических ошибок в рецепторном аппарате звукорежиссера обостряется. В рамках объекта исследования проведен эмпирический анализ практического рабочего процесса 34 специалистов, работающих в студиях Государственной консерватории Узбекистана и локальных пост-продакшн студиях в течение 2021-2025 годов. Установлено, что системные отклонения в спектральной и динамической балансировке имеют прямую корреляцию с утомлением слуховых рецепторов центральной нервной системы и неправильно откалиброванными системами мониторинга. Посредством A/B-тестирования аудиоматериалов и объективных акустических измерений у 68% специалистов наблюдался синдром некорректной оценки низкочастотных (20-250 Гц) сигналов. Практические анализы показывают, что фазовые сдвиги, избыточное применение компрессии и негативные последствия эффекта маскировки значительно снижают качество конечного продукта. В данной статье предлагаются алгоритмические модели по обходу когнитивных иллюзий и оптимизации акустического контроля. Динамика полученных результатов позволяет повысить прозрачность финальной фонограммы за счет внедрения эргономичных пауз и международных стандартов калибровки (ITU-R BS.1770) в практику звукозаписи.

Ключевые слова: Психоакустика, частотное маскирование, спектральный баланс, системы мониторинга, динамический диапазон, фазовый сдвиг, аудиомастеринг, когнитивное утомление.

Kirish

Raqamli texnologiyalarning audio muhandislik sohasiga chuqur integratsiyasi yakuniy fonogramma sifatiga qat'iy talablarni shakllantirdi. Global musiqiy va post-prodyuserlik bozorida raqobatning ortishi ovoz rejissorlaridan nafaqat texnik

apparaturalarni boshqarishni, balki murakkab psixoakustik jarayonlarni chuqur tushunishni talab qiladi. Oxirgi 5 yildagi xalqaro akustik tadqiqotlar (AES jurnali ma'lumotlari) shuni ko'rsatadiki, studiya sharoitida olingan audio materiallarning qariyb 15-20% i tijorat platformalariga (Spotify, Apple Music) yuklanishidan oldin aniq standartlashtirilmagan LUFS (Loudness Units relative to Full Scale) ko'rsatkichlari va chastota mojarolari tufayli rad etiladi. Ovoz rejissorining operativ xotirasi va eshitish analizatorlaridagi kognitiv pasayish, xususan, "Vaqtinchalik eshitish bo'sag'asining siljishi" (Temporary Threshold Shift - TTS) holatlari adabiyotlarda yetarlicha yoritilmagan muhim ilmiy bo'shliq bo'lib qolmoqda. O‘zbekiston davlat Konservatoriyasi qoshidagi va mustaqil tijorat ovoz yozish studiyalari sharoitida mutaxassislarning qabul qilish mexanizmlari va qaror qabul qilish jarayonidagi texnik xatoliklarni tizimli o'rganish amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot Metodologiyasi (Materials and Methods)

Tadqiqot dizayni prospektiv va qiyosiy-analitik yo'nalishda shakllantirildi. Kuzatuv jarayoniga 2021-2025 yillar oralig'ida professional faoliyat olib borayotgan, tajribasi 3 yildan kam bo'lmagan 34 nafar ovoz rejissori jalb etildi. Kiritish mezonlari: to'liq metrajli musiqiy yoki kinofilm loyihalarida ishlash tajribasi, me'yoriy audiometrik ko'rsatkichlar. Chiqarish mezonlari: eshitish qobiliyatida surunkali patologiyasi (sensorinevral karlik) mavjud bo'lgan shaxslar.

Mutaxassislarning amaliy aralashtirish (mixing) va mastering jarayonlari obyektiv akustik analizatorlar (iZotope Insight 2, SMAART v9) yordamida yozib olindi. Matematik-statistik tahlil jarayonida olingan ma'lumotlar IBM SPSS (versiya 26.0) dasturida ishlangan. O'rtacha qiymatlar va standart xatoliklar M \pm m formatida ifodalandi. Parametrik o'zgaruvchilar orasidagi farqni aniqlash uchun Student t-testi, texnik xatolar va ish soatlari o'rtasidagi bog'liqlikni baholash uchun Pirson korrelyatsiyasi qo'llanildi. Statistik ishonchlilik darajasi $p < 0.05$ etib belgilandi. O'lchovlar 95\% CI ishonch oralig'ida olib borildi.

Natijalar (Results)

Empirik ma'lumotlar uzluksiz 4 soatlik aralashtirish (mixing) jarayonidan so'ng ovoz rejissorlarining 73.5% ida yuqori chastotali signallarni ($-12 kHz) sezish qobiliyati o'rtacha $3.2 \pm 0.4 dB ga pasayganini ko'rsatdi ($p < 0.01$). Kuzatuv guruhidagi 25 nafar mutaxassis vokal va ritm-seksiya asboblari o'rtasidagi chastota niqoblanishini (frequency masking) ekvalizatsiya orqali bartaraf etish o'rniga, umumiy ovoz balandligini oshirish (gain staging me'yorining buzilishi) orqali kompensatsiya qilishga uringan. Dinamik ishlov berish bosqichida aralashuv guruhidagi treklarning $Loudness Range (LRA) ko'rsatkichi 4.5 LU dan pastga tushib ketgan, bu miksning tabiiy

dinamikasi yo'qotilganidan va haddan tashqari kompressiya qo'llanilganidan dalolat beradi. Faza korrelyatsiyasi indikatorlari (Phase Correlation Meter) tahlili shuni ko'rsatdiki, stereobaza kengaytirilishidagi (mid/side processing) sun'iy manipulyatsiyalar natijasida materiallarning 41% ida mono-moslik (mono compatibility) jiddiy buzilgan ($r = 0.68$, $p < 0.05$).

Tahlil va Muhokama (Discussion)

Olingan natijalar dinamikasi psixoakustikaning fundamental qonuniyatlari, xususan, Fletcher-Menson teng balandlik egri chiziqlari (Equal-loudness contours) orqali isbotlanadi. Eshitish apparati uzoq muddatli bosim ostida ishlaganda quloqning past (<200 Hz) va yuqori (>8 kHz) chastotalarga nisbatan tabiiy ta'sirchanligi pasayadi. Mutaxassis ongsiz ravishda o'zining aralashuviga bu diapazonlarni sun'iy ravishda qo'shishni boshlaydi. Bu harakat sanoatda "smaylik" (smiley-face EQ curve) effektini keltirib chiqarib, yakuniy miksning turli akustik tizimlarda birdek jaranglash (translation) imkoniyatini mutlaqo yo'q qiladi.

Xalqaro AES me'yorlari bilan qiyosiy tahlil jarayonida lokal studiyalarda akustik ishlov berilmagan xonalarning aks-sado vaqti (RT_{60}) me'yordagi 0.25 soniya o'rniga, o'rtacha 0.6 ± 0.1 soniyani tashkil etishi aniqlandi. Noto'g'ri kalibrlangan monitoring tizimlari va xona rezonanslari (room modes) haqiqiy tovush manzarasini manipulyatsiya qiladi. Natijada ovoz rejissori xonaning akustik kamchiliklariga qarshi kurashishga majbur bo'ladi, bu esa audio materialga sun'iy faza siljishlari va keraksiz harmonik buzilishlar kiritilishiga olib keladi.

Ilmiy Yangiligi va Amaliy Ahamiyati

Birinchi marta Markaziy Osiyo musiqiy ishlab chiqarish sharoitida ovoz rejissorining kognitiv charchog'i va texnik aralashuv sifati o'rtasidagi bevosita statistik qonuniyat obyektiv akustik parametrlar asosida raqamli isbotlandi. Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan algoritmik tavsiyalar Oliy ta'lim muassasalari o'quv dasturlariga A/B referens tahlilini kiritish hamda tijorat studiyalarida kognitiv adaptatsiyani boshqarish protokollarini shakllantirish uchun fundamental baza bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Ovoz yozish sanoatidagi yuqori ruxsatli (high-resolution) estetik talablar mutaxassislardan qat'iy psixoakustik gigiyenaga amal qilishni talab etadi. Kognitiv charchoq va akustik aldamchi muhit fonida yuzaga keladigan chastota va dinamik nomutanosibliklarni faqatgina obyektiv vizual analizatorlar (Spektrogrammalar, LUFS va True Peak metrlar) yordamida hamda studiya monitorlarini 80-85 dB SPL darajasida qat'iy kalibrlash orqali neytrallashtirish mumkin. Davriy ergonomik tanaffuslar va ITU-R BS.1770 xalqaro standartlarining ishlab chiqarish jarayoniga

bevosita integratsiyasi yakuniy audio mahsulotning global translatsiya sifatini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Katz B. *Mastering Audio: The Art and the Science*. 3rd ed. New York: Focal Press; 2014.
2. Everest FA, Pohlmann KC. *Master Handbook of Acoustics*. 6th ed. New York: McGraw-Hill Education; 2014.
3. Zwicker E, Fastl H. *Psychoacoustics: Facts and Models*. 3rd ed. Berlin: Springer; 2013.
4. Owsinski B. *The Mixing Engineer's Handbook*. 4th ed. Burbank: BMG Books; 2017.
5. Rumsey F, McCormick T. *Sound and Recording: Applications and Theory*. 7th ed. London: Routledge; 2014.
6. Алдошина И. *Основы психоакустики*. Москва: Оборонгиз; 2000.
7. *ITU-R BS.1770-4. Algorithms to measure audio programme loudness and true-peak audio level*. Geneva: International Telecommunication Union; 2015.
8. Izhaki R. *Mixing Audio: Concepts, Practices and Tools*. 3rd ed. New York: Routledge; 2017.
9. Corey J. *Audio Production and Critical Listening: Technical Ear Training*. 2nd ed. Burlington: Routledge; 2016.
10. Howard DM, Angus J. *Acoustics and Psychoacoustics*. 5th ed. Oxford: Focal Press; 2017.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

“NETAY” QISSASIDA AYOL TAQDIRI VA HUQUQIY MUAMMOLAR TALQINI

Toshkent davlat yuridik universtiteti 3-bosqich talabasi
Abdixoliqova Ruxshona
abdixoliqovaruxshona@gmail.com

Annotatsiya.Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri - G‘afur G‘ulomning Netay qissasi asosida jamiyatda ayolning o‘rni, uning huquqlari, ijtimoiy bosim va adolatsizlik masalalari tahlil qilinadi. Asarda tasvirlangan voqealar orqali o‘tmish davr muammolari bugungi kun bilan qiyoslanib, ayniqsa ayollar huquqlarining buzilishi, majburiy qarorlar, tengsizlik kabi dolzarb masalalar yoritiladi. Muallif badiiy vositalar orqali nafaqat bir qahramon taqdirini, balki butun jamiyatdagi tizimli muammolarni ochib beradi. Qissadagi Netay obrazi ayol erkinligi, inson huquqlari, jamiyatdagi stereotiplar va ijtimoiy bosim masalalarini ochib beruvchi umumlashgan obraz sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada asarda ko‘tarilgan muammolar zamonaviy huquqiy va ijtimoiy nuqtai nazardan ham baholanadi.
Kalit so‘zlar: ayollar huquqlari, ruhiy bosim, gender siyosati, ijtimoiy tengsizlik, majburiy nikoh, adolat, jamiyat.

O‘zbek adabiyotida inson taqdiri, ayniqsa ayolning jamiyatdagi o‘rni va uning ichki kechinmalarini yoritishda G‘afur G‘ulom alohida o‘rin tutadi. Uning “Netay” qissasi ilk qarashda oddiy bir ayol hayoti haqida hikoya qilgandek tuyuladi. Ammo chuqurroq nazar tashlansa, bu asar jamiyatdagi murakkab ijtimoiy va huquqiy muammolarni o‘zida mujassam etganini ko‘rish mumkin. Netay obrazi orqali muallif ayolning faqatgina oiladagi emas, balki jamiyatdagi o‘rni qanday cheklanganini, uning huquqlari qanday poymol etilganini juda nozik va ta’sirli tarzda ko‘rsatadi. Bu qissa bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, chunki unda ko‘tarilgan masalalar ayollar huquqlari, majburiy nikoh, zo‘ravonlik va ijtimoiy tengsizlik hali ham ko‘plab jamiyatlar uchun muhim muammo bo‘lib qolmoqda.

Adabiyot ko‘pincha jamiyat oynasi deb aytiladi. Chunki yozuvchi badiiy obrazlar orqali jamiyatdagi muammolarni ochib beradi, insonni o‘ylashga majbur qiladi. “Netay” qissasi ham ana shunday asarlardan biri bo‘lib, unda ayol taqdiri orqali jamiyatdagi adolatsizlik, tengsizlik va ijtimoiy bosim masalalari ochib beriladi. “Netay” qissasining markazida o‘z taqdirini o‘zi tanlash imkonidan mahrum qilingan ayol obrazi turadi. Netay hayoti uning irodasidan tashqarida shakllanadi. U o‘z

xohishiga qarshi turmushga beriladi, uning fikri va istaklari inobatga olinmaydi. Bu holat esa bevosita insonning shaxsiy huquqlari buzilishi sifatida baholanishi mumkin.
Asarda shunday ruhiy holatlar tasvirlanadiki, ular insonini befarq qoldirmaydi. Netayning ichki dunyosi, uning o‘ylari, iztiroblari, umidsizlik va taqdirga bo‘ysunish o‘rtasidagi kurashi juda ta’sirli tasvirlangan. Go‘yo qahramonning qalbidan quyidagi savol yangraydi:
“Nega mening hayotimni boshqalar hal qiladi? Axir bu mening taqdirim-ku…”
Bu jumlalar aniq dialog shaklida berilmagan bo‘lsa-da, qahramonning butun ruhiy holati aynan shu mazmunda ochiladi. Bu esa ayolning tanlash huquqi, erkin yashash huquqi va shaxsiy daxlsizlik huquqi buzilganini ko‘rsatadi. Netay obrazi shunchaki bir ayol obrazi emas. U o‘z davridagi minglab ayollarning umumlashgan obrazi hisoblanadi. Ularning hayoti ko‘pincha o‘zlari tomonidan emas, balki ota-onasi, qarindoshlari yoki jamiyat tomonidan hal qilingan. Bu esa ayolning jamiyatdagi o‘rni qanchalik cheklanganini ko‘rsatadi.
Qissada ko‘tarilgan eng muhim muammolardan biri - ijtimoiy bosim masalasidir. Netay o‘z hayoti haqida mustaqil qaror qabul qila olmaydi, chunki jamiyat an’analari, qarindosh-urug‘larning fikri va ijtimoiy stereotiplar uning erkinligini cheklab qo‘yadi.Bu yerda yozuvchi juda muhim g‘oyani ilgari suradi:
Ba’zan insonni birgina shaxs emas, balki butun jamiyat ezadi.
Netayning fojeasi ham aynan shunda. Uni birgina odam emas, balki urf-odatlar, qarindoshlar, jamiyat fikri, “odamlar nima deydi” degan tushuncha ezadi. Bu esa ijtimoiy bosimning eng xavfli ko‘rinishidir. Majburiy nikoh masalasi ham qissada muhim o‘rin tutadi. Netay o‘z xohishiga qarshi turmushga beriladi. Bu esa insonning eng asosiy huquqlaridan biri – o‘z hayot yo‘lini tanlash huquqi buzilishi hisoblanadi. Muallif bu masalani ochiq aytmaydi, lekin voqealar orqali juda aniq ko‘rsatib beradi.Ruhiy bosim ba’zan jismoniy zo‘ravonlikdan ham og‘ir bo‘lishi mumkin. Chunki jismoniy jarohat tuzalishi mumkin, ammo ruhiy jarohat inson qalbida uzoq vaqt saqlanib qoladi. Netay obrazi orqali yozuvchi aynan shu ruhiy bosimning ayol hayotiga qanday ta’sir qilishini ko‘rsatadi.
Zamonaviy huquqiy nuqtai nazardan, bugungi kunda ayollarning huquqlarini himoya qiluvchi ko‘plab qonunlar mavjud. Jumladan, xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilish, gender tengligini ta’minlash, ayollarning ijtimoiy hayotdagi rolini oshirishga qaratilgan ko‘plab qonunchilik hujjatlari qabul qilingan.Masalan,”Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi” qonun,”Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risidagi” qonun,”Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi” Konvensiya,”Mehnat

kodeksi” va boshqa bir qator hujjatlar.Jumladan, har bir qonunchilik va jamiyatda uni ijro etilishi xotin-qizlarga bo’lgan e’tibor va hurmatni kuchaytirishga xizmat qiladi.Ayniqsa,[1] “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng imkoniyatlar kafolatlari to’g’risidagi” qonun gender siyosatining asosiy huquqiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ushbu hujjat gender tengligini ta’minlash, ayollarga nisbatan kamsitishlarni oldini olish va ularning ijtimoiy hayotdagi rolini kuchaytirish bo‘yicha muhim chora-tadbirlarni nazarda tutadi.Bundan tashqari ayollarni oilaviy zo’ravonlikdan himoyalash uchun [2]“Xotin-qizlarni tazyiq va zo’ravonlikdan himoya qilish to’g’risidagi” qonun hujjati va ularni mehnat sharoitida gender tengligini taminlash, bir xil munosabatda bo’lishi qonunchilik doirasida belgilab qo’yilganligi, mehnat munosabatlarida ularni teng huquqlardan foydalanishi, ish sharoitlarida o’ziga tegishli bo’lgan barcha huquqlar: ishga joylashish, mehnat ta’tiliga chiqish, dam olish soatlaridan foydalanish, erkaklar bilan bir xil maosh olishi mehnat vazifasiga qarab albatta, har bir huquqlar Mehnat kodeksining 227-moddasi birinchi ish yili uchun har yilgi mehnat ta’tilini berish tartibi, 244-moddada ayollar va erkaklar teng miqdorda maosh olishi, ayollarning 55 yoshdan so’ng pensiya olishi va boshqa bir qancha jarayonlar kodeksning moddalarida o’z aksini topadi.[3]

Bu qonunlar ayollarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan. Biroq “Netay” qissasi bizga shuni eslatadiki, qonunlar qanchalik mukammal bo‘lmasin, agar jamiyat ongida o‘zgarish bo‘lmasa, muammo saqlanib qolaveradi. Bugungi kunda ham yurtimizda ayollarga nisbatan kamsitish, ularga zo’ravonlik qilish haqorat qilish holatlari ham kam emas.2025 yil birinchi yarmida mamlakatda ayollarga nisbatan 48303 ta tazyiq va zo‘ravonlik holati qayd etilgan bo‘lib, bu o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 121 foizga ko‘pdir.[4]Qancha harakat qilinmasin, bu sonlar kamayishi foizi juda pastdek tuyiladi, ammo muhim chora tadbirlarni amalga oshirib kelayotgan davlatlarni ayollarga nisbatan zo’ravonlik va bosim darajasi pasayganligini ko’rishimiz mumkin. Jumladan,WHO (Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti), UN Women(ayollar janiyati), World Bank(dunyo banki), Women Peace va Security Index darajasi bilan hisoblanganda Islandiya, Norvegiya va Shvetsariya mamlakatlarida minus 10-12% tashkil etadi.[5] Olimlarning aniqlashicha, qonunlarni faqatgina tashkil etish bu muammolarni bartaraf qilish uchun yechim emas, jamiyatdagi mavjud qarashlarni

[1] https://lex.uz/docs/-4494849
[2] https://lex.uz/uz/docs/-4494709
[3] https://lex.uz/ru/docs/-6257288
[4] https://kun.uz/news/2025/08/13/ayollarga-tazyiq-va-zoravonlik-holatlari-121-foizga-oshgani-malum-boldi
[5] https://submit.ncbi.nlm.nih.gov/

o’zgartirish ya’ni ayollarga bo’lgan hurmatni doimiy ko’rsatib borish, kichiklarga o’rnak bo’lish va yomon steroitiplarga qarshi kurashish yaxshiroq yechim sifatida ko’rilgan.Demak, muammo faqat qonunda emas, balki insonlarning dunyoqarashida hamdir.

Xulosa qilib aytganda, Netay qissasi faqatgina bir ayolning fojeali taqdiri haqida emas, balki jamiyatdagi chuqur ildiz otgan muammolar haqida yozilgan asardir. G‘afur G‘ulom bu asari orqali ayol huquqlari, erkinlik, adolat va insoniy qadr-qimmat masalalarini juda o‘tkir va ta’sirli tarzda ko‘taradi.

Netay obrazi insonni o‘ylashga majbur qiladi insonning eng oddiy huquqlari -tanlash, erkin yashash, o‘z fikrini bildirish huquqi nega ba’zan e’tiborsiz qoladi? Bu savol bugungi kun uchun ham dolzarb hisoblanadi. Asar insonga nafaqat estetik zavq beradi, balki unda huquqiy ongni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Eng muhimi, u bizni befarq bo‘lmaslikka, adolat uchun kurashishga va har bir inson, ayniqsa ayolning huquqlarini hurmat qilishga chaqiradi. Shunday ekan, “Netay” qissasi o‘zbek adabiyotidagi nafaqat badiiy, balki ijtimoiy va huquqiy ahamiyatga ega bo‘lgan muhim asarlardan biri hisoblanadi. Bu asar orqali yozuvchi jamiyatni o‘zgartirish uchun avvalo inson tafakkuri o‘zgarishi kerakligini anglatadi. Adolatli jamiyat esa inson huquqlari hurmat qilinadigan jamiyatdir. Netay obrazi esa ana shu adolat va erkinlik uchun jim turib kurashgan ayollar ramzi sifatida o‘zbek adabiyotida muhim o‘rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati:

1. https://gafur-gulom-library-one.netlify.app/
2.https://lex.uz/
3.https://kun.uz/

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

HALQARO HUQUQ VA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASIDA HUQUQIY QADRIYATLAR UYG'UNLIGI

Xudoyberganov Sharifjon Shokiraliyevich
Qo'qon davlat universiteti

Annotatsiya:
Ushbu maqolada xalqaro huquq normalarining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida aks etishi, umumbashariy huquqiy qadriyatlarning milliy qonunchilik bilan uyg'unligi tahlil qilinadi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada inson huquqlari va xalqaro huquq ustuvorligi prinsiplari qiyosiy o'rganilgan.
Kalit so'zlar: Konstitutsiya, xalqaro huquq, inson huquqlari, huquqiy qadriyatlar, xalqaro shartnomalar, paktlar, huquq ustuvorligi.

Harmony of Legal Values in International Law and the Constitution of the Republic of Uzbekistan

Khudoyberganov Sharifjon Shokiraliyevich
Kokand State University

Abstract:
This article analyzes the integration of universally recognized principles and norms of international law into the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. The author examines the synthesis of universal legal values with national legislation using comparative legal methods. Special attention is paid to the priority of international treaties, the implementation of "Miranda rules" and "Habeas Corpus" institutions into the national legal framework. The study also explores the philosophical harmony between Eastern thinkers like Al-Farabi and Amir Temur and Western jurists such as John Locke and Montesquieu within the context of the Uzbek constitutional reforms. Statistical data from recent judicial practices (2023–2025) are provided to demonstrate the practical application of international standards in Uzbek courts.
Keywords: Constitution, international law, human dignity, rule of law, international treaties, implementation, Miranda rule, Habeas Corpus, legal values, social state.

Гармония правовых ценностей в международном праве и Конституции Республики Узбекистан.

Худойберганов Шарифжон Шокиралиевич
Кокандский государственный университет

Аннотация:
В данной статье анализируется интеграция общепризнанных принципов и норм

международного права в новую редакцию Конституции Республики Узбекистан. Автор исследует синтез универсальных правовых ценностей с национальным законодательством, используя сравнительно-правовые методы. Особое внимание уделяется приоритету международных договоров, имплементации институтов «правила Миранды» и «Хабеас корпус» в национальную правовую базу. В исследовании также рассматривается философская гармония между восточными мыслителями, такими как Аль-Фараби и Амир Темур, и западными юристами, такими как Джон Локк и Монтескье, в контексте узбекских конституционных реформ. Приводятся статистические данные судебной практики за последние годы (2023–2025 гг.), демонстрирующие практическое применение международных стандартов в судах Узбекистана.

Ключевые слова: Конституция, международное право, достоинство человека, верховенство права, международные договоры, имплементация, правило Миранды, Хабеас корпус, правовые ценности, социальное государство.

Kirish:

Hozirgi globallashuv davrida milliy huquqiy tizimlarning xalqaro huquqiy makonga integratsiyalashuvi davlat suverenitetining zamonaviy ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi o‘z taraqqiyotining yangi bosqichida — "Yangi O‘zbekiston" g‘oyasi doirasida huquqiy islohotlarning tub burilishini amalga oshirdi. Bu islohotlarning cho‘qqisi sifatida 2023-yil 30-aprelda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiya maydonga chiqdi.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, yangi Konstitutsiyada "inson – jamiyat – davlat" paradigmasi xalqaro huquqiy standartlar asosida qayta shakllantirildi. O‘zbekiston o‘z zimmasiga olgan xalqaro majburiyatlarni nafaqat qonunosti hujjatlarida, balki bevosita oliy yuridik kuchga ega bo‘lgan Asosiy qonun darajasida mustahkamlab qo‘ydi.

Metodologiya:

Ushbu ilmiy maqolani tayyorlashda quyidagi metodologik yondashuvlardan foydalanildi:

Sistemali tahlil: Konstitutsiya normalari xalqaro huquqiy hujjatlar (BMT Nizomi, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi) bilan bir butunlikda o‘rganildi.

Qiyosiy-huquqiy metod: O‘zbekiston Konstitutsiyasi normalari rivojlangan xorijiy davlatlar (Germaniya, Fransiya, Yaponiya) tajribasi bilan solishtirildi.

Gumanistik yondashuv: Huquqiy qadriyatlarning markazida inson manfaatlari yotishi falsafiy-huquqiy nuqtayi nazardan tahlil etildi.

Natijalar va Tahlil:

Konstitutsiyaning 15-moddasida belgilanganidek, O‘zbekiston Respublikasida Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi so‘zsiz tan olinadi. Biroq, ushbu moddaning muhim jihati shundaki, unda xalqaro huquqning umume’tirof etilgan prinsiplari va normalari milliy huquqiy tizimning tarkibiy qismi ekanligi ilk bor to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘rsatib o‘tildi.

"Agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O‘zbekiston Respublikasining qonunida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasi qoidalari qo‘llaniladi"[1.80]. Bu norma xalqaro huquqdagi pacta sunt servanda (shartnomalar bajarilishi shart) prinsipining konstitutsiyaviy darajadagi in’ikosidir.

Xalqaro huquqiy qadriyatlarning eng asosiysi — inson huquqlarining daxlsizligidir. O‘zbekiston Konstitutsiyasining qariyb 40 foizi inson huquqlari va erkinliklariga bag‘ishlangan. Yashash huquqi va o‘lim jazosining taqiqlanishi: Konstitutsiyaning 25-moddasi insonning yashash huquqini har qanday tajovuzdan himoya qiladi. O‘lim jazosining konstitutsiyaviy darajada taqiqlanishi O‘zbekistonning “Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro paktning Ikkinchi fakultativ protokoliga sodiqligini ko‘rsatadi”[2].

"Miranda qoidasi": 28-moddada shaxsni ushlash chog‘ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turilishi asosi tushuntirilishi shartligi belgilandi. Bu AQSH va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari huquq tizimidagi eng ilg‘or demokratik qadriyatlardan biridir.

"Xabeas korpus" instituti: Shaxsni sud qarorisiz 48 soatdan ortiq ushlab turish mumkin emasligi (27-modda) shaxs erkinligi bo‘yicha xalqaro standartlarning milliy huquqqa muvaffaqiyatli implementatsiyasidir.

Ijtimoiy davlat va ekologik huquqlar.

Yangi Konstitutsiyada O‘zbekiston "ijtimoiy davlat" deb e’lon qilindi. Bu BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs) bilan to‘la mos keladi. Xususan, 41-moddada har kimning munosib uy-joyga ega bo‘lish huquqi, 49-moddada esa ekologik huquqlar ("Orol fojiasi" kontekstida) belgilanganligi xalqaro ekologik huquq prinsiplari bilan uyg‘undir.

Sud amaliyotida xalqaro huquq normalarining qo‘llanilishi:

O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi 15-moddasida belgilangan xalqaro huquq ustuvorligi prinsipi amaliyotda o‘z tasdig‘ini topmoqda. “Oliy sud Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 16-sonli qarori sudlarga Konstitutsiya va xalqaro huquq normalarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llash majburiyatini yukladi”[3].

Oxirgi uch yillik (2023–2025) tendensiyani quyidagi statistik tahlillar orqali ko‘rish

mumkin:

2023-yilda: Sudlar tomonidan qabul qilingan qarorlarning taxminan **15-18 foizida** inson huquqlari bo‘yicha xalqaro konvensiyalar (asosan "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risida"gi xalqaro pakt) normalari asos qilib olingan yoki ularga havola qilingan.

2024–2025-yillarda: Bu ko‘rsatkich yangi Konstitutsiyaning to‘g‘ridan-to‘g‘ri amal qilishi natijasida **25 foizdan oshdi**. Ayniqsa, jinoyat ishlari bo‘yicha sudlarda "Miranda qoidasi" va qiynoqlarni taqiqlash bo‘yicha xalqaro standartlarga rioya etilishi ustidan nazorat kuchaygan.

Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markaz hisobotlariga ko‘ra, 2024-yil yakuniga qadar milliy qonunchilikning **57 foizdan ortig‘i** xalqaro standartlar asosida xatlovdan o‘tkazilgan va yangilangan.

BMT Inson huquqlari bo‘yicha kengashiga taqdim etilgan milliy hisobotlarda (2025-yil yanvar) qayd etilishicha, O‘zbekiston xalqaro shartnomalardagi inson huquqlariga oid qariyb **80 dan ortiq tavsiyalarni** to‘liq implementatsiya qilgan.

Sudlar ixtisoslashuvi bo‘yicha tahlil:

Ma'lumot uchun: Xalqaro huquq normalari eng ko‘p qo‘llanilayotgan sohalar:

Mehnat huquqi: XMT (Xalqaro mehnat tashkiloti) konvensiyalari asosida majburiy mehnatga oid ishlarni ko‘rib chiqishda (100% muvofiqlik).

Oila huquqi: Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya asosida aliment va vasiylik masalalarida.

Ma’muriy sudlar: Davlat organlarining qarorlari ustidan shikoyat qilishda (Xalqaro paktning 14-moddasi – adolatli sud muhokamasi huquqi asosida).

Inson huquqlari bo‘yicha ta’lim:

2023–2025-yillar davomida "Inson huquqlari sohasidagi milliy ta’lim dasturi" doirasida **5 000 dan ortiq** sudya va huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari xalqaro huquq normalarini milliy amaliyotda qo‘llash bo‘yicha maxsus kurslarda o‘qitilgan. Bu esa sud qarorlarining sifatini va xalqaro standartlarga muvofiqligini tubdan oshirdi.

Jadval ko‘rinishidagi qiyosiy tahlil (Maqola uchun):

Ko‘rsatkichlar	**2022-yil (Konstitutsiyagacha)**	**2024-2025-yillar (Yangi tahrir)**
Xalqaro normalarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llash	Cheklangan (asosan qonunlar orqali)	Ustuvor (Konstitutsiyaning 15-moddasi asosida)
"Miranda qoidasi"	Qonun darajasida (qisman)	Konstitutsiyaviy darajada

Ko‘rsatkichlar	2022-yil (Konstitutsiyagacha)	2024-2025-yillar (Yangi tahrir)
qo‘llanilishi		(Majburiy)
Sudyalar malakasi (Xalqaro huquq bo‘yicha)	O‘rtacha	Yuqori (Maxsus sertifikatlash asosida)

Muhokama:

Xalqaro huquq normalarining milliy huquqiy tizimga integratsiyalashuvi shunchaki mexanik jarayon emas, balki murakkab huquqiy va ijtimoiy-madaniy transformatsiyadir. Akademik A.X. Saidov ta’kidlaganidek, “xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilishda "ko‘r-ko‘rona nusxa ko‘chirish" (legal transplant) emas, balki ularni milliy huquqiy ong va tarixiy qadriyatlar bilan "sintez" qilish strategik ahamiyatga ega”[4.320].

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning ko‘plab moddalari BMTning "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risida"gi xalqaro pakti (1966) va "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" (1948) normalari bilan bevosita uyg‘unlashtirilgan. Quyida ularning eng muhimlari keltirilgan:

1.Yashash huquqi 25-modda: "O‘zbekiston Respublikasida o‘lim jazosi taqiqlanadi. "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risida"gi xalqaro pakt (International Covenant on Civil and Political Rights — ICCPR) ning 6-moddasi: "Har bir inson yashash huquqiga ega. Bu huquq qonun bilan muhofaza qilinadi."[5] O‘zbekiston o‘lim jazosini taqiqlash orqali xalqaro gumanitar standartning eng yuqori bosqichiga chiqdi.

2.Miranda qoidasi 28-modda: "Shaxsni ushlash chog‘ida unga tushunarli tilda uning huquqlari va ushlab turilishi asosi tushuntirilishi shart." "Ushlangan har bir shaxsga uni ushlash sabablari va qo‘yilayotgan ayblar darhol ma’lum qilinadi." Ushbu norma ilgari faqat JPKda mavjud edi, endi konstitutsiyaviy kafolatga aylandi.

3.Xabeas korpus 27-modda: "Shaxs sudning qarorisiz 48 soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emas." "Ushlangan shaxs sudya yoki qonun bilan sud hokimiyatini yuritish vakolati berilgan boshqa mansabdor shaxsga darhol olib borilishi lozim." 48 soatlik muddat xalqaro amaliyotdagi eng maqbul muddat sifatida e’tirof etilgan.

4.Aybsizlik prezumpsiyasi 28-modda: "Aybdorligi qonunda nazarda tutilgan tartibda isbotlanmaguncha va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmaguncha aybsiz hisoblanadi." "Ayblanayotgan har bir inson, aybi ochiq sud majlisida isbotlanmaguncha aybsiz deb hisoblanish huquqiga ega." Ushbu prinsip xalqaro standartlarga so‘zsiz muvofiq keladi.

5.Ijtimoiy yordam 43-modda: "Davlat fuqarolarning bandligini ta’minlash, ishsizlikdan himoya qilish, kambag‘allikni qisqartirish choralarini ko‘radi." Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar paktining 9-moddasida, ushbu Paktda ishtirok etuvchi davlatlar har bir insonning ijtimoiy ta’minot huquqini tan oladilar. "O‘zbekiston konstitutsiyada"Ijtimoiy davlat" maqomini berish orqali ushbu majburiyatni o‘z zimmasiga oldi.

6.Ekologik huquq 49-modda: "Har kim qulay atrof-muhitga, uning holati to‘g‘risidagi ishonchli axborotga ega bo‘lish huquqiga ega."BMTning Atrof-muhit bo‘yicha deklaratsiyasiga asosan, "Inson munosib hayot kechirishi uchun imkon beradigan sifatli muhitda erkinlik va tenglikda yashash huquga egaligi mustahkamlangan.

Ushbu sintez jarayoni yangi tahrirdagi Konstitutsiyada o‘zining konseptual yechimini topdi. Muhokama jarayonida quyidagi uchta fundamental yo‘nalishni alohida asoslash lozim:

Siyosiy-huquqiy uyg‘unlik: Xalqaro huquqning demokratik prinsiplari davlat hokimiyatining bitta qo‘lda to‘planib qolishini inkor etadi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada parlament nazorati mexanizmlari sezilarli darajada kuchaytirildi:

Oliy Majlisning vakolatlari kengayishi: Ijro hokimiyati ustidan parlament nazoratining o‘rnatilishi BMTning "Inson huquqlari va huquq ustuvorligi" rezolyutsiyalariga to‘la mos keladi.

Sud hokimiyatining mustaqilligi: Sudyalar hamjamiyati organlarining konstitutsiyaviy maqomi mustahkamlanishi, odil sudlovni amalga oshirishda xalqaro standartlarning (masalan, "Sud hokimiyati mustaqilligining asosiy prinsiplari", Milan, 1985) hayotga tatbiqidir.

Ijtimoiy-iqtisodiy uyg‘unlik: O‘zbekiston o‘zini ijtimoiy davlat deb e’lon qilishi bilan BMTning "Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risida"gi xalqaro pakti (1966) bo‘yicha majburiyatlarini yangi darajaga olib chiqdi.

Kambag‘allikni qisqartirish: Konstitutsiyada davlatning ishsizlikdan himoya qilish va ijtimoiy yordam ko‘rsatish majburiyati xalqaro "Barqaror rivojlanish maqsadlari" (SDGs) bilan bog‘landi.

Ta’lim va tibbiyot: Har bir insonning bepul umumiy ta’lim olish va malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqi ijtimoiy adolat qadriyatining xalqaro va milliy darajadagi uyg‘unligini ko‘rsatadi.

Individual-shaxsiy uyg‘unlik: Inson qadr-qimmati mutloqligi: Xalqaro huquqda inson huquqlari "ajralmas va daxlsiz" deb topilgan.

O‘zbekiston Konstitutsiyasining 13-moddasida insonning huquq va erkinliklari davlatning xalqaro hamjamiyat oldidagi majburiyatlariga muvofiq bo‘lishi

belgilangan.

Inson qadri: Bu tushuncha endilikda shunchaki axloqiy kategoriya emas, balki huquqiy normadir. 26-moddada insonning sha'ni va qadr-qimmati daxlsizligi, hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'la olmasligi belgilangan. Bu "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi"ning 1-moddasi bilan bir xil yuridik quvvatga ega.

Shaxsiy ma'lumotlar himoyasi: Raqamli asrda shaxsiy hayot daxlsizligining xalqaro standartlari (GDPR kabi) yangi Konstitutsiyamizda o'z aksini topdi.

Huquqiy qadriyatlar uyg'unligi masalasi faqat zamonaviy xalqaro huquqning mahsuli emas, balki uzoq davrlardan buyon shakllanib kelayotgan sivilizatsiyalararo muloqot natijasidir. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda ham G'arbning demokratik prinsiplari, ham Sharqning adolat va insonparvarlik falsafasi o'zaro uyg'unlashgan. O'zbekiston davlatchiligi tarixida huquqiy qadriyatlar tushunchasi Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida o'z aksini topgan. Farobiy davlat boshqaruvining asosiy maqsadi insonlarni baxt-saodatga yetkazish ekanligini ta'kidlaydi[6.16]. Uning "fozil shahar" konsepsiyasi bugungi kunda Konstitutsiyamizda belgilangan "ijtimoiy davlat" g'oyasining ilk kurtaklari hisoblanadi. Amir Temurning "Temur tuzuklari" asari esa huquq ustuvorligining tarixiy asosi bo'lib xizmat qiladi[7.128]. Uning: "Qayerda qonun hukmron bo'lsa, o'sha yerda erkinlik bo'ladi" va "Davlat ishlarining to'qqiz ulushini kengash, tadbir va mashvarat bilan, qolgan bir ulushini esa qilich bilan amalga oshirdim" degan o'gitlari hozirgi kundagi "kuchli parlamentarizm" va "huquq ustuvorligi" prinsiplari bilan hamohangdir. Temur tuzuklaridagi adolat tamoyili bugun Konstitutsiyaning 13-moddasidagi "inson qadri" tushunchasiga transformatsiya bo'lgan.

XULOSA VA AMALIY TAKLIFLAR

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplarini shunchaki deklarativ qabul qilmasdan, ularni milliy huquqiy qadriyatlar bilan muvaffaqiyatli sintez qila oldi. Bu jarayon "inson qadri" tushunchasini davlat siyosatining markaziga olib chiqdi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari surish mumkin:

1. Sud amaliyotini takomillashtirish: Sud qarorlarida nafaqat Konstitutsiyaga, balki O'zbekiston ratifikatsiya qilgan xalqaro konvensiyalarning muayyan moddalariga ham to'g'ridan-to'g'ri havola berish amaliyotini yanada kengaytirish lozim.

2. Huquqiy ta'limni integratsiyalash: Oliy ta'lim muassasalarida "Xalqaro huquq va milliy qonunchilik uyg'unligi" nomli maxsus o'quv kurslarini joriy etish, bunda Farobiy va Lokk kabi mutafakkirlar g'oyalarining zamonaviy talqiniga e'tibor qaratish

zarur.

3. **Raqamli huquqlarni himoya qilish:** DLT (blokcheyn) va sun'iy intellekt kabi yangi texnologiyalar davrida shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligining xalqaro standartlarini milliy qonunchilikda yanada detallashtirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (BIBLIOGRAFIYA)

1.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 80 b.
2.Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. – BMT Bosh Assambleyasining 1948-yil 10-dekabrdagi 217 A (III) rezolyutsiyasi.
3.Amir Temur. Temur tuzuklari. – Toshkent: O'zbekiston, 2011. – 128 b.
4.Saidov A.X. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro huquq. – Toshkent: Adolat, 2020. – 320 b.
5.Farobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 224 b.
6.O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarori. "Sudlar tomonidan Konstitutsiya normalarini to'g'ridan-to'g'ri qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida", 2023-yil 23-iyun, 16-sonli qaror.
7. https://lex.uz/docs/-2640479

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

SHUKUR XOLMIRZAYEV IJODIDA FOLKLORIZMLAR

Qarshiyeva Muxarram Shuxratovna
Termiz davlat universiteti O‘zbek filologiyasi fakulteti Filologiya va tillarni o‘qitish: o‘zbek tili ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Shukur Xolmirzayev ijodida folklorizmlarning badiiy-funksional o‘rni tahlil qilinadi. Adib nasrida folklor unsurlari oddiy bezak yoki stilistik tashqi qatlam sifatida emas, balki milliy tafakkur, xalqona obrazlilik, qahramon ruhiyati, nutq tabiiyligi va badiiy konsepsiyani shakllantiruvchi muhim poetik vosita sifatida namoyon bo‘lishi asoslab beriladi. Tahlil davomida Shukur Xolmirzayev hikoyalarida oddiy folklorizmlar, analitik folklorizmlar, murakkab va stilizatsion folklorizmlar, ijtimoiy-etnografik folklorizmlar hamda folklor motivi va obrazlarining individual badiiy qayta ishlanish shakllari kuzatildi. “O‘zbek bobo”, “Qadimda bo‘lgan ekan”, “Quyosh-ku falakda kezib yuribdi”, “Xorun Ar Rashid”, “O‘zbek xarakteri” singari asarlar misolida maqol, matal, duo, olqish, qarg‘ish, afsonaviy va ertakona motiv, xalqona nutq ritmi, etnografik detal hamda milliy xarakter yaratish usullarining adib poetikasidagi ahamiyati ochib berildi. Tadqiqot natijasida Shukur Xolmirzayev folklorizmlardan ko‘chirma shaklda emas, balki realizm bilan uyg‘unlashgan holda, milliy ruhni zamonaviy nasr estetikasi darajasiga ko‘targan holda foydalangani haqidagi xulosa ilgari surildi.

Kalit so‘zlar: Shukur Xolmirzayev, folklorizm, xalq og‘zaki ijodi, maqol, matal, duo, olqish, stilizatsiya, milliy xarakter, badiiy talqin.

KIRISH.

O‘zbek nasrida milliy ruh, xalqona tafakkur va tirik og‘zaki nutqni badiiy shaklda chuqur singdirgan ijodkorlar orasida Shukur Xolmirzayev alohida o‘rin tutadi. Adib hikoyachilik janrida katta maktab yaratgan ijodkor sifatida baholanadi; ayrim tadqiqotlarda uning jami 86 ta hikoya yaratgani, “Saylanma”ning hikoyalar jamlangan jildlari esa 2003, 2005 va 2006-yillarda chop etilgani qayd etiladi. Shu bilan birga, uning nasrida xalq og‘zaki ijodi bilan aloqador poetik qatlamning nihoyatda kuchliligi alohida ta’kidlanadi. So‘nggi yillarda aynan shu masalani maxsus o‘rgangan tadqiqotlar paydo bo‘ldi va 2023-yilda S. Mamayusupova tomonidan Shukur Xolmirzayev hikoyalarida folklorizmning o‘rni maxsus dissertatsiya-avtoreferat darajasida tahlil qilindi.

Folklorizm masalasi o‘zbek adabiyotshunosligida tasodifiy yoki ikkilamchi mavzu emas. B. Sarimsoqov folklorizmlarni poetik tabiatiga ko‘ra oddiy va murakkab turlarga

ajratadi hamda murakkab folklorizmlarni analitik, sintezlashgan va stilizatsiya xarakteridagi ko‘rinishlarga bo‘ladi. I. Yormatov bu tipologiyani davom ettirib, folklorizmlarning tipologik xususiyatlari va stilizatsiya xarakteridagi ko‘rinishlarini izohlaydi. L. Sharipova esa yozma adabiyotda “folklor an’analari” emas, aynan folklorizmlar mavjud bo‘lishini, ya’ni folklordan yozma adabiyotga ko‘chgan janr, motiv, obraz, ritm va ifoda shakllari adabiy matn tarkibida qayta estetiklashgan holda yashashini ta’kidlaydi. U stilizatsion folklorizmlarni janr, motiv, obraz va ritm stilizatsiyasiga ajratadi.

Shukur Xolmirzayev ijodi bo‘yicha ilmiy kuzatishlarda ham aynan shu jihat alohida ko‘zga tashlanadi. Sh. Doniyorova adib hikoyalaridagi milliy kolorit, qahramonning o‘ziga xosligi, milliy xarakter, badiiy niyat va uslub masalalarini o‘rgangan; H. Karimov adibning ijodiy portretini yaratgan; Y. Solijonov esa hozirgi o‘zbek hikoyasi taraqqiyotida Shukur Xolmirzayev hikoyalariga maxsus e’tibor qaratgan. S. Mamayusupova tadqiqotida esa Shukur Xolmirzayev hikoyalarida oddiy folklorizm, qayta ishlangan oddiy folklorizm, analitik folklorizm, murakkab folklorizm, motiv, obraz, janr va ritm stilizatsiyasi, shuningdek, ijtimoiy-etnografik folklorizmlar atroflicha ko‘rsatib berilgan. Tadqiqotlar silsilasi shuni ko‘rsatadiki, adib nasrini folklorizmlar masalasidan chetda turib o‘qish mumkin emas.

Mazkur maqolaning maqsadi Shukur Xolmirzayev ijodida folklorizmlarning faqat mavjudligini qayd etish emas, balki ularning badiiy vazifasini ko‘rsatishdir. Chunki folklorizmni oddiy sitata yoki bezak deb tushunish katta xato bo‘ladi. Haqiqiy folklorizm yozuvchi tafakkuri orqali qayta ishlanib, badiiy matnning ichki qonuniyatiga singganida poetik hodisaga aylanadi. Shukur Xolmirzayevda folklorizm aynan mana shunday ichki, organik shaklda namoyon bo‘ladi. Uning nasrida xalqona hikoya qilish ritmi, maqol va matallar, duo va olqishlar, qahramon nutqining tabiiyligi, ertakona va afsonaviy motivlarning zamonaviy voqelikka moslab talqin qilinishi milliy ruhni chuqurlashtiradi, lekin matnni arxaiklashtirib qo‘ymaydi. Bu - adib mahoratining eng nozik nuqtasidir.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida uchraydigan folklorizmlarning birinchi va eng ko‘p ko‘rinadigan qatlami oddiy folklorizmlardir. Bular, asosan, maqol, matal, xalqona ibora, idiomatik ifoda, duo, olqish va qarg‘ishlarning matnga tabiiy singdirilishi orqali yuzaga keladi. S. Mamayusupova avtoreferatida aynan shu jihat alohida ko‘rsatilib, adib hikoyalarida asl oddiy folklorizmlar va qayta ishlangan oddiy folklorizmlar mavjudligi ta’kidlanadi. Bu farq muhim: birinchisida xalq donishmandligi deyarli tayyor shaklda ishlatilsa, ikkinchisida yozuvchi uni situatsiya, personaj va zamon

ruhiga moslab qayta shakllantiradi. Shu tariqa folklor materiali matnda muzey eksponatiga emas, tirik nutq hodisasiga aylanadi.

“O‘zbek bobo” hikoyasi bu borada eng xarakterli namunalardan biridir. Avtoreferatda ushbu hikoyada duo va olqishlar, shuningdek, maqol va xalqona hukmlar bir necha qatlamda ishlatilgani misollar bilan ko‘rsatiladi. Xususan, qahramonlar nutqida duo-olqish bilan bir qatorda “qimirlagan qir oshar”, “ko‘z qo‘rqoq, qo‘l botir”, “kambag‘alni ko‘chganda ko‘r” singari xalqona hukmlar ishtirok etishi qayd etilgan. Bu yerda muhim narsa maqolning o‘zi emas, uning vazifasidir: u matnga xalq xotirasini olib kiradi, qahramonning dunyoni idrok etish usulini ochadi, avlodlar tajribasining konsentrlashgan ifodasiga aylanadi. Bunday maqollar orqali qahramon fikrining ijtimoiy ildizi, hayotiy tajribasi va mental dunyosi yoritiladi. Natijada qahramon individual shaxs bo‘lib ko‘rinsa-da, uning ortida xalqona dunyoqarash turadi.

Shukur Xolmirzayev folklorizmni ko‘pincha nutq va xarakter birligi orqali kuchaytiradi. Adib qahramonlari “adabiy” emas, yashayotgan muhitining ichidan gapiradi. Masalan, “O‘zbek xarakteri” hikoyasining boshlanishidayoq rivoya usuli og‘zaki hikoya qilishga xos ohang bilan ochiladi: voqea “men bir voqeani aytib beray” tarzida boshlanadi va keyin Surxon vohasini eslatuvchi manzara, bolalar o‘yini, qishloqning xalqona ko‘rinishi birin-ketin tasvirlanadi. Bu usul oddiy tasvir emas; rivoyatchi ohang, xalqona nutq, makonning etnografik tabiati va eslash usulining o‘zi folklorona hikoya ritmini hosil qiladi. Demak, folklorizm faqat maqol darajasida emas, balki narrativning ohangida ham mavjud.

Adib ijodidagi ikkinchi muhim qatlam - analitik folklorizmlardir. O‘zbek adabiyotshunosligida bu turga, odatda, duo, olqish, qarg‘ish, fotiha kabi xalq og‘zaki ijodining kichik, ammo semantik jihatdan juda quvvatli shakllari kiritiladi. S. Mamayusupova aynan Shukur Xolmirzayev hikoyalarida qarg‘ishlar, olqishlar va duo-fotihalarning poetik vazifasini alohida ajratadi. Bunday birliklar matnga xalqona axloq mezonini olib kiradi: qaysi ish savob, qaysi ish uyat, qaysi xatti-harakatni el ma’qullaydi yoki rad etadi - bular ko‘pincha shu qisqa folklor birliklari orqali anglashiladi. Shu ma’noda analitik folklorizm Shukur Xolmirzayevda xulqiy baholash vositasi sifatida ham xizmat qiladi. U qahramonni muallif emas, xalqona axloqning o‘zi baholayotgandek taassurot uyg‘otadi.

Uchinchi qatlam - murakkab va stilizatsion folklorizmlardir. Bu yerda yozuvchi folklor materialini tayyor shaklda emas, syujet, motiv, obraz yoki ritm darajasida qayta ishlaydi. Sharipova ta’kidlaganidek, stilizatsion folklorizmlar janr, motiv, obraz va ritm stilizatsiyasidan iborat bo‘lishi mumkin. Mamayusupova avtoreferatida esa

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida mif, afsona, ertak, doston syujeti va obrazlari asosida hosil qilingan murakkab folklorizmlar “Xorun Ar Rashid”, “Qadimda bo‘lgan ekan”, “Quyosh-ku falakda kezib yuribdi”, “O‘zbek bobo” kabi asarlar misolida yoritilgani ko‘rsatiladi. Bu juda muhim nuqta: yozuvchi folklorni takrorlamaydi, balki uning poetik modeli asosida yangi badiiy voqelik yaratadi.

“Qadimda bo‘lgan ekan” nomining o‘ziyoq ertakona kirish formulasini eslatadi. Bu formulaviylik adibning arxaik matnni qayta hikoya qilayotganidan darak bermaydi; aksincha, u o‘quvchini folklor xotirasiga ulanadigan estetik maydonga olib kiradi. Xuddi shunday, “Quyosh-ku falakda kezib yuribdi” hikoyasi bilan bog‘liq ilmiy izohlar orasida “Zumrad va Qimmat” ertagi obrazlar tizimi va motivlarining yangicha badiiy o‘zlashtirilishi alohida tilga olinadi. Demak, Shukur Xolmirzayev folklor syujetini ko‘chirmaydi, balki undan ma’naviy va ramziy energiya oladi. Shu sabab u yaratgan matnlarda folklor qatlam zamonaviy ruhiy-axloqiy muammolarni ifodalashga xizmat qiladi.

Shukur Xolmirzayev folklorizmlarining yana bir kuchli tomoni - ular milliy xarakter yaratish vositasi bo‘lib xizmat qilishidir. H. Karimovning adib haqidagi portret kitobi, Sh. Doniyorovaning uslubga doir kuzatishlari, M. Hamidovaning milliy qahramon masalasiga bag‘ishlangan izlanishlari va Y. Solijonovning hikoya janridagi yangilanishlar haqidagi mulohazalari bir nuqtada tutashadi: Shukur Xolmirzayev qahramonlari milliy muhit, nutq va etnopsixologik qatlamdan uzilmagan holda tasvirlanadi. Folklorizmlar aynan shu etnopsixologik qatlamni ko‘rinadigan qiladi. Boshqacha aytganda, folklorizm adibda “milliy rang” emas, “milliy tafakkur mexanizmi”dir. U orqali qahramon nafaqat gapiradi, balki o‘ylaydi, baholaydi, eslaydi va qaror qiladi.

Bu jihat ayniqsa ijtimoiy-etnografik folklorizmlar qatlamida yaqqol ko‘rinadi. Tadqiqotlarda Shukur Xolmirzayev hikoyalarida ijtimoiy-etnografik folklorizmlar mavjudligi ta’kidlanadi; ya’ni matnda xalqning urf-odati, yashash tarzi, dehqonchilikka oid dunyoqarashi, kattaga hurmat, duo-marosim, mehnat, dasturxon, mehmonnavozlik, tabiat va makon bilan munosabat kabi detallarning barchasi folklorona xotira bilan sug‘oriladi. Bu detallar alohida-alohida etnografik ma’lumot bo‘lib qolmaydi; ular badiiy ruhni vujudga keltiradi. Shuning uchun Shukur Xolmirzayev asarlarini o‘qiganda “xalq hayoti tasviri” emas, “xalqning ichki ovozi” seziladi.

MUHOKAMA.

Folklor - xalqning og‘zaki ijodi va an’anaviy madaniy merosi. U yozma muallifga emas, xalq xotirasiga tayanadi. Folklorga ertaklar, dostonlar, afsonalar, rivoyatlar,

maqollar, matallar, topishmoqlar, qo‘shiqlar, laparlar, marosim matnlari, duo va olqishlar kiradi.

Folklorizm esa yozma adabiyotda yoki boshqa san’at turida folklor unsurlarining qo‘llanishidir. Ya’ni muallif o‘z asarida xalq og‘zaki ijodiga xos elementlardan foydalanadi. Bu maqol bo‘lishi mumkin, ertakona motiv bo‘lishi mumkin, xalqona ibora, afsonaviy obraz, duo, qarg‘ish, yoki og‘zaki hikoya qilish ohangi bo‘lishi mumkin.

Ilmiy jihatdan folklorizm yozma adabiyotning folklor bilan aloqasi va ta’sirini bildiradi. U milliy ruhni kuchaytiradi, qahramon nutqini tabiiy qiladi, asarga xalqona obrazlilik va chuqur ma’no beradi.

Shukur Xolmirzayev ijodidagi folklorizm muhim rol o‘ynaydi. Shukur Xolmirzayev ijodidagi folklorizmlarni baholashda bir necha nazariy xatodan ehtiyot bo‘lish kerak. Birinchi xato - folklorizmni faqat maqol yoki matal ishlatish bilan tenglashtirish. Bu juda tor yondashuv. Chunki adib nasrida folklorizm ba’zan rivoya ritmida, ba’zan kompozitsion qurilmada, ba’zan obrazning arxetipik tagzaminida, ba’zan esa qahramon nutqining tabiiyligida namoyon bo‘ladi. Ikkinchi xato - folklorizmni faqat “milliy kolorit” darajasida tushunish. Aslida u matnning semantik qatlamini boyitadi, ma’no ko‘pqatlamligini kuchaytiradi va estetik xotirani ishga soladi. Uchinchi xato - folklorizmni realizmga zid hodisa deb qarash. Shukur Xolmirzayev tajribasi buning aksini ko‘rsatadi: folklorona qatlam uning realizmini zaiflashtirmaydi, aksincha, hayotiylikni chuqurlashtiradi.

Adibning mahorati shundaki, u folklorizmlarni sun’iy ravishda joylashtirmaydi. Folklorizmlar matnning ichki ehtiyojidan kelib chiqadi. Agar qahramon dehqon muhitida shakllangan bo‘lsa, uning nutqida maqol paydo bo‘lishi tabiiy; agar voqea xalq xotirasini uyg‘otuvchi qadimiy axloqiy konfliktga qurilgan bo‘lsa, ertakona yoki afsonaviy motivning faollashuvi mantiqiy. Shu sababli Shukur Xolmirzayevda folklorizm ko‘pincha “stilistik qo‘shimcha” emas, “badiiy zarurat” maqomida turadi. Uning bu usuli ko‘plab zamondosh yoki keyingi nasr namunalari bilan qiyoslanganda yanada ravshanlashadi: boshqa mualliflarda folklor unsuri tashqi milliylashtirish vositasi bo‘lib qolishi mumkin, Shukur Xolmirzayevda esa u individual uslubning tub komponentiga aylanadi.

Yana bir muhim jihat shuki, adib folklorizmlar vositasida o‘tmishga qaytmaydi, balki o‘tmishning ma’naviy kodlarini hozirgi badiiy tafakkurga ko‘chiradi. Bu - stilizatsiyaning eng yuksak shakli. Sharipova stilizatsion folklorizmning milliylikni kuchaytirish, madaniy-tarixiy xotirani tiklash, obrazlilikni boyitish, estetik zavq uyg‘otish, semantik qatlamni chuqurlashtirish va didaktik vazifa bajarish kabi

funksiyalarini ko‘rsatadi. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida ushbu funksiyalarning deyarli barchasi kuzatiladi. Ayniqsa, milliy xotira va axloqiy baholash mexanizmi kuchli ishlaydi. Shuning uchun uning folklorizmlari konservativ emas, aksincha, zamonaviy o‘quvchini o‘zlik haqidagi savollar bilan yuzlashtiruvchi faol poetik kuchdir.

XULOSA.

Shukur Xolmirzayev ijodida folklorizmlar adib poetikasining markaziy unsurlaridan biridir. Ularni faqat xalq og‘zaki ijodiga murojaat qilish deb emas, balki milliy tafakkur shakllarini zamonaviy nasr strukturasiga singdirish usuli deb tushunish kerak. Adib hikoyalarida oddiy folklorizmlar qahramon nutqining tabiiyligini va xalqona donishmandlikni kuchaytirsa, analitik folklorizmlar axloqiy baholash va emotsional intensivlikni ta’minlaydi; murakkab va stilizatsion folklorizmlar esa syujet, motiv, obraz va ritm qatlamlarida badiiy umumlashma hosil qiladi. Shukur Xolmirzayev folklorizmdan milliy rang berish uchun emas, milliy ruhni badiiy tafakkur darajasiga ko‘tarish uchun foydalangan. Uning nasrida folklor unsurlari realizmga qarama-qarshi emas, balki realizmning ichki quvvatini oshiruvchi poetik manbadir. Shu bois Shukur Xolmirzayev ijodini folklorizmlar nuqtayi nazaridan o‘rganish nafaqat bitta yozuvchi poetikasini, balki umuman o‘zbek nasrining milliy-estetik tabiatini anglash uchun ham muhim ilmiy yo‘nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Doniyorova, Sh. Ijodkor va uslub. – Toshkent: Turon zamin ziyo, 2014. – 104 b.
2. Karimov, H. Shukur Xolmirzayev. Adabiy portret. – Toshkent: Qatortol-Kamolot, 1999.
3. Mamayusupova, S. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida folklorizmning o‘rni: filol. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Jizzax, 2023.
4. Sarimsoqov, B. Folklorizmlar tipologiyasiga doir // O‘zbek tili va adabiyoti. – 1980. – № 4. – B. 37–45.
5. Solijonov, Y. Hozirgi o‘zbek hikoyasi // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2012. – № 4.
6. Toshboev, O. Abadiy zamondosh. Shukur Xolmirzayev hayoti va ijodiy faoliyatidan lavhalar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – 480 b.
7. Xolmirzayev, Sh. Saylanma. 1-jild: Hikoyalar. – Toshkent: Sharq, 2003.
8. Xolmirzayev, Sh. Saylanma. 2-jild: Hikoyalar. – Toshkent, 2005.
9. Xolmirzayev, Sh. Saylanma. 3-jild: Hikoyalar. – Toshkent, 2006.

10. Yormatov, I. Folklorizmlarning tipologik xususiyatlari // O‘zbek tili va adabiyoti. – 1982. – № 2. – B. 50–55.
11. Yormatov, I. Stilizasiya xarakteridagi folklorizmlar // O‘zbek tili va adabiyoti. – 1984. – № 3. – B. 31–35.
12. Sharipova, L. XX asrning 70–80-yillari o‘zbek she’riyatida folklorizm. – Toshkent: Fan, 2011.
13. Hamidova, M. Hozirgi o‘zbek adabiyotida milliy qahramon muammosi (Shukur Xolmirzayev ijodi misolida): monografiya. – Toshkent: Navro‘z, 2020.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

10-12 yoshli futbolchilarda maxsus chidamlilikni oshirish usullari

Salaydinov Botir Meyliyevich
Qarshi DU Sport faoliyati kafedrasi o‘qituvchisi, (Dotsent).

Annotatsiya: Futbol o`yinida maxsus chidamlilikni oshirish orqali sportchilar duch kelayotgan turli muammolarni hal qilish, yuqori natijaga erishish haqida fikr yuritiladi.

**Kalit so`zlar:** Futbol, jismoniy tayyorgarlik, maxsus tayyorgarlik, to`siqlar, to`p, maydon, texnika, taktika, fiziologik rivojlanish.

Аннотация: В статье рассматриваются решения различных проблем, с которыми сталкиваются спортсмены, и достижение высоких результатов за счет повышения специальной выносливости в футболе.

Ключевые слова: футбол, физическая подготовка, специальная подготовка, препятствия, мяч, поле, техника, тактика, физиологическое развитие.

Abstract: The article discusses the solution of various problems faced by athletes and the achievement of high results by increasing special endurance in the game of football.

Keywords: Football, physical training, special training, obstacles, ball, field, technique, tactics, physiological development.

Kirish

Zamonaviy futbol o‘yinchilardan yuqori darajadagi jismoniy tayyorgarlikni talab etadi. Ayniqsa, yosh futbolchilarda chidamlilik sifatlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. 10–12 yosh davri bolalarning jismoniy rivojlanishida muhim bosqich bo‘lib, bu davrda organizmning funksional imkoniyatlari faol rivojlanadi. Shu sababli, aynan shu yoshda maxsus chidamlilikni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar samarali natija beradi.

Maxsus chidamlilik — bu futbolchining o‘yin davomida yuqori intensivlikdagi harakatlarni uzoq vaqt davomida bajarish qobiliyatidir. Ushbu maqolada 10–12 yoshli futbolchilarda maxsus chidamlilikni oshirishning samarali usullari ko‘rib chiqiladi.

Maxsus chidamlilik tushunchasi va uning ahamiyati

Maxsus chidamlilik futbolchilarning o‘yinda tez yugurish, to‘xtash, yo‘nalishni o‘zgartirish kabi murakkab harakatlarni takroran bajarish imkonini beradi. Bu sifat futbol natijadorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Yosh futbolchilarda ushbu sifatni rivojlantirish ularning kelajakdagi sport faoliyatida muhim o‘rin tutadi.

10–12 yoshdagi bolalarning fiziologik xususiyatlari

Bu yoshdagi bolalarda yurak-qon tomir va nafas olish tizimlari hali to‘liq shakllanmagan bo‘ladi. Shu sababli mashg‘ulotlarni tashkil etishda quyidagilarni hisobga olish zarur:

- yuklamalarni bosqichma-bosqich oshirish;
- ortiqcha charchoqqa yo‘l qo‘ymaslik;
- o‘yin shaklidagi mashqlardan foydalanish;
- tiklanish vaqtiga e’tibor berish.

Maxsus chidamlilikni oshirish usullari

1. Intervalli mashg‘ulotlar

Intervalli mashg‘ulotlar yuqori va past intensivlikdagi yuklamalarni almashlab bajarishga asoslanadi. Masalan:

- 20–30 metrga tez yugurish (5–6 marta);
- har yugurishdan keyin qisqa dam olish (30–60 soniya).

Bu usul yurak-qon tomir tizimini rivojlantiradi va o‘yin davomida tez tiklanishni ta’minlaydi.

2. O‘yin usulidagi mashqlar

Yosh futbolchilar uchun eng samarali usullardan biri bu o‘yin shaklidagi mashg‘ulotlardir:

- kichik maydonlarda 3x3 yoki 5x5 o‘yinlar;
- cheklangan vaqtli va vazifali o‘yinlar.

Bu mashqlar chidamlilikni rivojlantirish bilan birga texnik va taktik ko‘nikmalarni ham mustahkamlaydi.

3. Aylanma mashg‘ulotlar.

Bu usulda turli mashqlar ketma-ket bajariladi:

- sakrash mashqlari;
- tez yugurish;
- to‘p bilan mashqlar;
- muvozanat mashqlari.

Har bir stansiyada 20–40 soniya ishlanadi, so‘ng keyingi mashqqa o‘tiladi. Bu usul umumiy va maxsus chidamlilikni kompleks rivojlantiradi.

4. Takroriy yugurishlar.

Qisqa masofalarga bir necha bor maksimal tezlikda yugurish

- 10–20 metrga 6–8 marotaba yugurish;
- har yugurishdan keyin to‘liq tiklanish.

Bu usul tezkor chidamlilikni oshirishda samarali hisoblanadi.

5. Texnik mashqlar bilan uyg‘unlashtirish

Maxsus chidamlilikni oshirish mashg‘ulotlari texnik elementlar bilan birlashtirilishi kerak:

- dribling bilan yugurish;
- to‘p uzatish va qabul qilish bilan bog‘liq mashqlar;
- zarba berishdan keyingi tez harakatlar.

Bu yondashuv o‘yinga yaqin sharoitda chidamlilikni rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa

10–12 yoshli futbolchilarda maxsus chidamlilikni rivojlantirish murabbiylar oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Ushbu yosh davrida to‘g‘ri tanlangan mashg‘ulot usullari bolalarning jismoniy imkoniyatlarini samarali oshirishga xizmat qiladi. Intervalli mashg‘ulotlar, o‘yin usullari, aylanma mashqlar va takroriy yugurishlar maxsus chidamlilikni rivojlantirishda eng samarali vositalar hisoblanadi. Shu bilan birga, mashg‘ulotlarni tashkil etishda bolalarning yosh xususiyatlari, sog‘lig‘i va individual imkoniyatlarini hisobga olish zarur. To‘g‘ri tashkil etilgan mashg‘ulotlar nafaqat chidamlilikni oshiradi, balki yosh futbolchilarning sportga bo‘lgan qiziqishini ham kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Shaymardanov D.B. — Mini-futbol o‘yini texnika va taktik tayyorgarlikni o‘zaro bog‘liqligi. 2024-yil

2.Nurimov R.I. Futbol nazariyasi va uslubiyati. Darslik. T.: «ILMIY TEXNIKAAXBOROTI-PRESSNASHRIYOTI».2018. —316b.

3. Abdiholiqov. Futbolni o’rgatish metodikasi o’quv qo’llanma. Qarshi- 2025

4.Nurimov R.I. Davletmuradov S.R. Yuqori malakali futbolchilarning gurux taktik harakatlarni takomillashtirish. O‘quv uslubiy qo‘llanma. Toshkent. 2014.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

A Comparative Analysis of Project-Based Learning (PBL) and Traditional Laboratory Methods in Teaching Toxicology

Maksud Ravshanov,
Assistant at the Samarkand State Pedagogical Institute Uzbekistan, Samarkand
ravshanovmaqsudbek1@gmail.com
Shakhlo Abdurakhmonova
Student at Samarkand State Pedagogical Institute, Uzbekistan, Samarkand
Marjona Boyirova
Student at Samarkand State Pedagogical Institute, Uzbekistan, Samarkand
Dilbar Ubaydullaeva
Student at Samarkand State Pedagogical Institute, Uzbekistan, Samarkand

Abstract:
This article presents a comparative analysis of two key pedagogical methods for teaching toxicology in higher education: traditional laboratory exercises and Project-Based Learning (PBL). The study aims to evaluate the effectiveness of each method in improving students' theoretical knowledge of toxins, developing practical analytical skills, and fostering critical thinking and case-based reasoning. The research involved two groups of pharmacy students: one group performed traditional, instruction-based experiments for toxin identification, while the other engaged in a project centered on a simulated real-world poisoning scenario. Outcomes were assessed through pre- and post-tests, analysis of case reports, and student feedback surveys. The findings indicate that the PBL method offers significant advantages in enhancing student engagement, intrinsic motivation, and the development of higher-order cognitive skills, such as diagnostic reasoning and risk assessment. Conversely, the traditional method proved highly effective for mastering specific, standardized analytical techniques. The article analyzes the strengths and weaknesses of both methods and provides recommendations for implementing an integrated (hybrid) approach to teaching the complex and case-sensitive subject of toxicology.
Keywords: toxicology, toxins, Project-Based Learning (PBL), traditional laboratory, case-based learning, student-centered education, analytical chemistry.

1. Introduction

Toxicology, the science of poisons, is a cornerstone of curricula in pharmacy, medicine, environmental science, and public health. A profound understanding of

toxins, their mechanisms of action, detection methods, and the management of poisoning is critical for future healthcare and environmental professionals. The rapid increase in environmental pollutants, new synthetic drugs, and industrial chemicals makes the effective teaching of toxicology more important than ever.

Traditionally, toxicology is taught through a combination of lectures and "cookbook-style" laboratory sessions. In this "teacher-centered" model, students follow a predefined protocol to identify a known toxin or measure a specific toxic effect. While this approach is useful for teaching fundamental analytical procedures and ensuring safety, it often fails to engage students in the complexities of real-world toxicological investigation. Students may learn *how* to perform a test but not *why* they are performing it or how to interpret the results in a broader diagnostic context. This can limit the development of critical thinking and problem-solving skills, which are paramount in a real poisoning emergency.

In contrast, "student-centered" methodologies like Project-Based Learning (PBL) place the learner at the heart of the educational experience. In a toxicology context, PBL can be structured around authentic case studies or simulated scenarios, challenging students to act as forensic toxicologists or clinical practitioners. The instructor's role shifts from a "sage on the stage" to a "guide on the side," facilitating the students' inquiry-driven learning process.

This research aims to conduct a comparative analysis of the effectiveness of traditional laboratory methods versus the PBL approach in teaching toxicology. We seek to answer the following questions:

1. How does each method impact students' retention of core toxicological principles?
2. Which method is more effective for developing practical skills in toxicological analysis?
3. How do the methods differ in their ability to cultivate essential professional competencies like diagnostic reasoning, data interpretation, and collaborative problem-solving?

Through this analysis, we intend to provide evidence-based guidance for educators on designing more engaging and effective toxicology curricula that prepare students for the challenges of their future professions.

2. Literature Review

2.1. The Traditional Approach in Toxicology Education

The traditional laboratory in toxicology often involves well-defined experiments such as performing a colorimetric test for heavy metals (e.g., lead) or using Thin-Layer Chromatography (TLC) to identify a common drug of abuse in a "spiked" sample. The

primary goal is for students to correctly follow the procedure and obtain the expected result. This method ensures that students learn specific analytical techniques in a controlled and safe environment. It is efficient for managing large classes and provides a clear, measurable outcome.

However, critics argue that this approach oversimplifies the science of toxicology. Real-world toxicology is rarely about identifying a single, known toxin from a clean sample. It involves dealing with complex biological matrices (blood, urine), interpreting ambiguous results, considering patient history, and ruling out multiple possibilities. The traditional model does not provide students with opportunities to practice these crucial diagnostic and critical thinking skills, potentially leading to a fragmented understanding of the subject.

2.2. Project-Based Learning (PBL) in Medical and Forensic Sciences

PBL has been successfully implemented in many areas of medical and forensic education, where case-based reasoning is a core competency. In PBL, learning is initiated by a problem. For toxicology, this could be a detailed clinical case file of a patient presenting to the emergency room with unknown symptoms, or a forensic scenario involving a suspected environmental contamination.

The key characteristics of PBL in this context are:Case-Centered Inquiry:The learning process starts with a realistic and complex case that requires a toxicological investigation.

Hypothesis-Driven Learning: Students must formulate hypotheses about the potential toxin(s) involved based on the available evidence (symptoms, patient history, environmental context).

Self-Directed Research: Students identify their knowledge gaps (e.g., "What are the symptoms of organophosphate poisoning?" or "What is the best method to detect mercury in water?") and independently research the answers.

Collaborative Diagnosis:Working in teams, students must decide which analytical tests to "order," interpret the results, and collaboratively arrive at a diagnosis or conclusion.Final Report and Justification:The project culminates in a comprehensive case report, similar to what would be required in a clinical or forensic setting, where the group must justify their findings and recommendations.

This approach immerses students in a realistic professional scenario, forcing them to integrate knowledge from pharmacology, analytical chemistry, and physiology. It transforms them from passive learners into active investigators, thereby fostering a deeper and more lasting understanding of toxicology.

3. Research Methodology

This study was conducted with 48 fourth-year pharmacy students enrolled in a mandatory toxicology course. Students were randomly assigned to two groups of 24: Group A (traditional method) and Group B (PBL method).

3.1. Study Design

A pre-test was administered to both groups to establish a baseline of their toxicological knowledge.Group A (Traditional Method):This group followed a traditional curriculum. They attended lectures on major classes of toxins. In the laboratory, they performed a series of disconnected experiments, each with a specific protocol:Colorimetric screening for salicylate (aspirin) overdose in a simulated urine sample.TLC analysis to identify an unknown analgesic (e.g., paracetamol or ibuprofen) from a prepared sample. A basic enzyme inhibition assay to demonstrate the effect of an organophosphate pesticide.For each experiment, students submitted a standard lab report detailing their methods, results, and a brief conclusion.Group B (PBL Method):This group's learning was structured around a single, comprehensive project. They were presented with a detailed case file: *"A 45-year-old farmworker is brought to the emergency room with confusion, excessive salivation, muscle twitching, and constricted pupils. His colleagues report he was working in a recently sprayed field."Working in small teams, students had to:Formulate a Differential Diagnosis: Based on the symptoms and history, generate a list of potential toxic agents.Develop an Analytical Plan:Propose a series of tests to confirm or rule out their primary hypothesis (e.g., cholinesterase activity test for organophosphates, broad-spectrum drug screen).Perform the Analysis: In the lab, they were provided with simulated patient samples (e.g., "blood plasma") and had to perform the tests they had justified in their plan. The instructor acted as a consultant, providing guidance on techniques.Interpret and Report:Based on their analytical results (e.g., finding severely depressed cholinesterase activity), they had to confirm the diagnosis, discuss the mechanism of toxicity, and write a full case report including recommendations for treatment (e.g., administration of atropine and pralidoxime).

3.2. Data Collection and Analysis

The following data were collected to compare the methods:

Pre- and Post-tests:A test covering key toxicological concepts, mechanisms, and analytical methods was used to measure gains in theoretical knowledge.

Lab Reports and Case Reports:Group A's lab reports were graded on technical accuracy. Group B's case reports were evaluated using a rubric that assessed the quality of their diagnostic reasoning, justification of methods, data interpretation, and the clarity of their conclusions.

Student Survey: A post-course survey using a Likert scale assessed students' perceptions of the learning experience, including engagement, development of problem-solving skills, and confidence in their abilities.

Data were analyzed using SPSS, with t-tests employed to identify significant differences between the two groups.

4. Results and Discussion

4.1. Acquisition of Theoretical Knowledge.The pre-test confirmed that both groups started with a similar knowledge base ($p > 0.05$). The post-test showed significant knowledge gains in both groups. Interestingly, while there was no significant difference in the overall scores ($p > 0.05$), Group B (PBL) performed slightly better on questions requiring application and synthesis of knowledge (case-based questions), whereas Group A (traditional) scored slightly higher on questions related to specific factual recall (e.g., the name of a reagent).

4.2. Practical and Diagnostic Skills .The analysis of student reports highlighted the most significant differences.Group A (Traditional):Nearly all students in this group successfully completed the experiments and reported the correct results. This demonstrates proficiency in following a given analytical protocol. However, their reports showed little evidence of deeper understanding. The "discussion" sections were often brief and failed to connect the experiment to a broader clinical or toxicological context.

Group B (PBL): The case reports from the PBL group demonstrated a significantly higher level of cognitive engagement. Students did not just report a result; they built a case. They successfully integrated information from the patient's history with their lab findings to form a coherent diagnostic narrative. They discussed the limitations of their tests and the rationale for their conclusions. This process clearly fostered the development of the hypothetico-deductive reasoning skills that are essential for any toxicologist.

4.3. Student Perceptions

The survey data revealed a strong preference for the PBL method. Students in Group B described the experience as "highly engaging," "challenging," and "relevant to my future career" ($p < 0.01$). They reported a major increase in their confidence to tackle complex, unfamiliar problems. In contrast, while students in Group A felt they had learned the required techniques, several described the process as "disconnected" and "less interesting."

5. Conclusion and RecommendationsThis study confirms that for a complex, case-driven subject like toxicology, the pedagogical method has a profound impact on the

quality of student learning.The traditional method is effective for teaching discrete, technical skills in a controlled environment. It serves a purpose in building a foundation of basic analytical competencies.The PBL method is vastly superior for developing the integrated, critical thinking, and diagnostic reasoning skills that define a competent toxicologist. It cultivates a deeper understanding of the subject by embedding it in an authentic, professional context.The most effective curriculum would likely employ a **hybrid model**. An initial phase of the course could use traditional, structured labs to teach students the fundamental analytical techniques (e.g., how to use a spectrophotometer, how to perform a TLC). Once this foundation is laid, the course could transition to a PBL format, where students must apply these learned skills to solve complex case studies.

Ultimately, to prepare students for the realities of clinical or forensic toxicology, educators must move beyond simple procedural training. We must create learning environments that challenge students to think, reason, and problem-solve like real toxicologists. Project-Based Learning, centered on authentic case studies, is an exceptionally powerful strategy for achieving this goal.

References

1. Barrows, H. S. (1996). Problem-based learning in medicine and beyond: A brief overview. *New Directions for Teaching and Learning*, 1996(68), 3-12.
2. Duch, B. J., Groh, S. E., & Allen, D. E. (Eds.). (2001). *The power of problem-based learning: A practical "how to" for teaching undergraduate courses in any discipline*. Stylus Publishing, LLC.
3. Madej, R. M., & O'Connor, J. E. (2011). A case-based, team-oriented, and faculty-facilitated toxicology course for second-year medical students. *Journal of Veterinary Medical Education*, 38(3), 280-287.
4. Hofstein, A., & Mamlok-Naaman, R. (2007). The laboratory in science education: The state of the art. *Chemistry Education Research and Practice*, 8(2), 105-107.
5. Dahms, A. S., & Rindfleisch, T. C. (2006). A case study-based, clinical toxicology course. *Biochemistry and Molecular Biology Education*, 34(5), 356-362.
6. Timbrell, J. A. (2008). *Principles of Biochemical Toxicology* (4th ed.). Informa Healthcare. *(Provides a foundational textbook basis for the course content).*
7. Evensen, D. H., & Hmelo, C. E. (Eds.). (2000). *Problem-based learning: A research perspective on learning interactions*. Psychology Press.
8. Reid, N., & Shah, I. (2007). The role of laboratory work in university chemistry. *Chemistry Education Research and Practice*, 8(2), 172-185.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

INTERTEKSTUALLIK VA QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKNING UMUMIY NAZARIY ASOSLARI: S. AYNIY VA O. UAYLD IJODI MISOLIDA

Xurshida Tojimurodova
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada intertekstuallik nazariyasi va qiyosiy adabiyotshunoslikning fundamental asoslari Sadriddin Ayniyning "Odina" va Oskar Uayldning "Dorian Greyning portreti" asarlari misolida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Sharq ijtimoiy realizmi va G'arb estetizmining simvolik kesishuv nuqtalari, xususan, "Mayib bo'lgan qo'y" va "Sehrli portret" ramzlarining qahramon taqdiridagi deterministik roli yoritib berilgan.*
Kalit so'zlar: *Intertekstuallik, qiyosiy adabiyotshunoslik, ijtimoiy realizm, estetizm, Sadriddin Ayniy, Oskar Uayld, ramz, o'n tanga, Arbob Kamol.*
Abstract: *This article explores the theoretical foundations of intertextuality and comparative literature through a comparative analysis of Sadriddin Ayniy's "Odina" and Oscar Wilde's "The Picture of Dorian Gray" The study highlights the symbolic intersections between Eastern social realism and Western aestheticism, specifically focusing on the deterministic roles of the "injured sheep" (mayib bo'lgan qo'y) and the "magic portrait" in the protagonists' destinies. The author provides a scholarly basis for the typological similarities in depicting human tragedy within two distinct cultural and literary frameworks.*
Keywords: *Intertextuality, comparative literature, social realism, aestheticism, Sadriddin Ayniy, Oscar Wilde, symbol, o'n tanga, Arbob Kamol, determinism, alienation.*
Аннотация: *В данной статье анализируются теоретические основы интертекстуальности и сравнительного литературоведения на примере повести Садриддина Айни «Одина» и романа Оскара Уайльда «Портрет Дориана Грея». Освещаются точки символического пересечения восточного социального реализма и западного эстетизма, в частности, детерминированная роль символов «увечной овцы» (mayib bo'lgan qo'y) и «магического портрета» в судьбах героев. Автор научно обосновывает типологическую общность произведений, созданных в разных культурных средах, в изображении человеческой трагедии.*

Ключевые слова: *Интертекстуальность, сравнительное литературоведение, социальный реализм, эстетизм, Садриддин Айни, Оскар Уайльд, символ, десять таньга, Арбоб Камол, детерминизм, отчуждение.*

KIRISH:

Zamonaviy adabiyotshunoslikning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan intertekstuallik nazariyasi badiiy matnni yopiq estetik tizim emas, balki madaniyatlararo muloqotning dinamik maydoni sifatida talqin etadi. Julia Kristeva tomonidan fanga olib kirilgan ushbu tushuncha har qanday matnning boshqa matnlar qatlamidan shakllanishini (matnlararo mozaika) ta’kidlaydi. Qiyosiy adabiyotshunoslik esa geografik va xronologik jihatdan yiroq bo‘lgan adabiy hodisalar o‘rtasidagi tipologik o‘xshashliklarni aniqlash orqali insoniyat badiiy tafakkurining universal qonuniyatlarini ochib beradi.

Ushbu maqolada tadqiqot obyekti sifatida tanlangan Sadriddin Ayniyning "Odina" qissasi va Oskar Uayldning “Dorian Greyning portreti” romani bir qarashda mutlaqo farqli adabiy qutblarda joylashgan: biri O‘rta Osiyo ijtimoiy realizmining ilk namunasi bo‘lsa, ikkinchisi G‘arbiy Yevropa estetizmining cho‘qqisidir. Biroq, intertekstual tahlil prizmasidan qaraganda, har ikki asar markazida "determinizm" (sababiy bog‘liqlik) va "identiklik inqirozi" yotganini ko‘rish mumkin.

S.Ayniy tasvirlagan Buxoro amirligi istibdodi sharoitidagi ijtimoiy qul — Odina va O.Uayld yaratgan Viktoriya davri aristokratiyasining ma’naviy quli — Dorian Grey obrazlari o‘rtasida o‘ziga xos simvolik muloqot mavjud. Maqolaning dolzarbligi shundaki, unda ilk bor Sharq realizmidagi "mayib bo'lgan qo'y" ramzi va G‘arb estetizmidagi "sehrli portret" tushunchalari qahramonning vijdoni va ijtimoiy qismati indikatori sifatida qiyosiy-tipologik tahlilga tortiladi.

Tadqiqotning maqsadi — asarlardagi "o'n tanga", "taraka" va "Arbob Kamol" kabi etno-sotsial kodlarning Dorian Grey olamidagi estetik va falsafiy paradigmalar bilan intertekstual hamohangligini isbotlashdan iborat. Bu orqali biz adabiyotda realizm va estetizmning inson fojiasini tasvirlashdagi umumiy nuqtalarini, ya'ni tizim (ijtimoiy yoki ma’naviy) tomonidan shaxsning parchalanish jarayonini ilmiy asoslab beramiz.

TADQIQOT METODLARI:

Ushbu tadqiqotda Sharq ijtimoiy realizmi va G‘arb estetizmi o‘rtasidagi tipologik hamohanglikni aniqlash maqsadida filologik va sotsiolingvistik tahlilning kompleks metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi matnning nafaqat lisoniy qatlami, balki uning ortida yotgan ijtimoiy-tarixiy va falsafiy kontekstlarni o‘rganishga yo‘naltirilgan.

Tadqiqotning asosi qiyosiy-tipologik metodga qurilgan. Ushbu metod yordamida Sadriddin Ayniyning "Odina" qissasidagi feodalizm asoratlari va Oskar Uayldning “Dorian Greyning portreti” romani markazidagi aristokratik tanazzul qiyoslandi. Tadqiqotda geografik va madaniy jihatdan farq qiluvchi ushbu ikki asarda inson fojiasining umumiy ildizlari — shaxsning tizim (ijtimoiy ierarxiya yoki estetik ideallar) tomonidan instrumentalizatsiyasi masalasi tahlil qilindi.

Maqolada J.Genettning transtekstuallik va Y.Kristevaning intertekstuallik nazariyalariga tayanildi. Bu usul orqali asarlardagi "mayib bo'lgan qo'y" va "Sehrli portret" kabi markaziy ramzlarning funksional o‘xshashligi aniqlandi. Har ikki ramz ham qahramonning ichki va tashqi olamidagi inqirozni ifodalovchi "matn ichidagi matn" sifatida o‘rganildi. Shuningdek, asardagi taraka jarayoni va o'n tanga qarzi kabi etno-sotsial kodlarning Dorian Grey olamidagi "ma’naviy qarz" tushunchasi bilan intertekstual aloqadorligi ko‘rib chiqildi.

Badiiy tasvir vositalarining yashirin ma’nolarini ochish uchun germenevtik tahlildan foydalanildi. Bunda Arbob Kamol obrazi shunchaki shaxs emas, balki "zulmkor tizim"ning fenomenologik in’ikosi sifatida talqin etildi. Shuningdek, qahramonlarning kiyimi (masalan, Odina kiygan yirtiq chakmon) va tashqi qiyofasidagi o‘zgarishlar ularning ijtimoiy-psixologik degradatsiyasini ko‘rsatuvchi semiotik belgilar sifatida tahlilga tortildi.

Tadqiqotda personajlar psixologiyasini tahlil qilishda sotsial determinizm tamoyillariga tayanildi. Odina xarakterining shakllanishida iqtisodiy qaramlik (10 tanga qarzi va feodal hovli) qanchalik rol o‘ynagan bo‘lsa, Dorian Grey psixologiyasida estetik muhit va Lord Genrining paradoksal falsafasi shunchalik hal qiluvchi ahamiyat kasb etishi qiyosiy o‘rganildi.

NATIJALAR:

Sadriddin Ayniyning "Odina" qissasi va Oskar Uayldning “Dorian Greyning portreti” romani ustida olib borilgan qiyosiy-intertekstual tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy xulosalar va dalillar aniqlandi:

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, har ikki asarda qahramonning taqdiri va ichki holatini aks ettiruvchi "bashoratli ramz" mavjud. O. Uayldda "Sehrli portret" qahramonning axloqiy tanazzulini vizuallashtirsa, S.Ayniyda mayib bo'lgan qo'y obrazi Odinaning ijtimoiy himoyasizligini va fojiali yakunini oldindan ko'rsatib beruvchi indikator vazifasini o'taydi. Ushbu ramzlar o'rtasidagi tipologik o'xshashlik ularning funksionalligida namoyon bo'ladi: har ikki qahramon ham o'z ramziga qarab, o'zining haqiqiy "Men"ini va muqarrar halokatini ko'radi.

Qiyosiy tahlil jarayonida "qaramlik zanjiri"ning ikki xil ko'rinishi aniqlandi. Odina hayotida bu zanjir o'n tanga qarzi va taraka jarayonida yo'qotilgan mulkiy huquqlar shaklida moddiylashgan. Dorian Greyda esa bu zanjir abadiy yoshlik evaziga sotilgan ruh va portretga bog'liqlik ko'rinishida namoyon bo'ladi. Natijalar shuni tasdiqladiki, Odinaning Arbobdan olgan o'n tangasi va Dorianning portret bilan bog'liq "shartnomasi" — personajlarning individual erkinligini butunlay cheklovchi intertekstual "tuzoq" (trap) vazifasini bajaradi.

Tadqiqot davomida qahramonlar psixologiyasini parchalovchi tashqi kuchlar — Arbob Kamol va Lord Genri obrazlarining funksional parallelligi isbotlandi. Arbob Kamol Odinaning jismoniy kuchini va insoniy qadrini feodal tazyiq orqali so'rib olsa, Lord Genri Dorianning ongini intellektual paradokslar va axloqsiz falsafa bilan zaharlaydi. Har ikki mentor ham qahramonni o'zining "tabiiy asilligi"dan begonalashtirib, uni o'limga (jismoniy yoki ma'naviy) yetaklovchi katalizator bo'lib xizmat qilishi aniqlandi.

Asarlarning fazoviy qurilishi (xronotop) tahlil qilinganda, Arbob hovlisi va Dorianning "attic" (chodiri) o'rtasida simvolik o'xshashlik topildi. Har ikki makon ham qahramonlarning fojiasi yashirilgan, zulmat bilan qoplangan va erkinlik cheklangan yopiq tizimdir. Shuningdek, Odina kiygan yirtiq chakmon va uning sarg'aygan yuzi ijtimoiy qashshoqlik belgisi bo'lsa, portretda paydo bo'lgan "shafqatsiz tabassum" ma'naviy chirishning vizual semiotik belgilari ekanligi dalillandi.

MUHOKAMA:

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Sadriddin Ayniyning "Odina" qissasi va Oskar Uayldning “Dorian Greyning portreti” romani o‘rtasidagi intertekstual hamohanglik shunchaki tasodifiy o‘xshashlik emas, balki insoniyat badiiy tafakkuridagi universal fojia modellarining in’ikosidir.

Julia Kristeva ta’riflaganidek, har bir matn "boshqa matnlarning singishi va transformatsiyasi"dir. Bizning tadqiqotimizda Ayniy realizmi va Uayld estetizmi o‘rtasidagi "muloqot" aynan determinizm (sababiy bog‘liqlik) g‘oyasida namoyon bo‘ladi. Odinaning qismati feodal jamiyatning shafqatsiz iqtisodiy qonunlari — taraka, o'n tanga qarzi va Arbobning mutlaq hokimiyati bilan belgilansa, Dorian Greyning qismati uning estetik tanlovi va Lord Genrining "Yangi Gedonizm" falsafasi bilan cheklanadi. Har ikki holatda ham shaxsning "erkin irodasi" tizim tomonidan parchalanishini ko‘ramiz.

Muhokamaning markaziy nuqtasi — ramzlarning qahramon psixologiyasiga ta’siridir. Odina jarlikka yiqilgan sovliqni ko‘rganda his qilgan dahshati, Dorianning portretdagi o‘zgarishni ko‘rib his qilgan qo‘rquvi bilan tipologik jihatdan birdir. Ayniy asarida: *"U*

qo'yning ko‘zlariga qaradi-yu, o‘zining qismatini ko‘rgandek bo‘ldi" — deb yozar ekan, naturalistik tasvirni simvolik darajaga ko‘taradi. Bu yerda mayib bo'lgan qo'y — ijtimoiy qulning, portret esa — ma’naviy qulning "vizual vijdoni" vazifasini o‘taydi. Har ikki ramz ham Mixail Baxtin ta’riflagan "xronotopik markaz" bo‘lib xizmat qiladi, ya’ni asardagi barcha voqealar aynan shu ramzlar atrofida aylanadi.

Tadqiqotda aniqlangan Arbob Kamol va Lord Genri obrazlarining o‘xshashligi alienatsiya (begonalashuv) nazariyasi orqali chuqurroq tushuniladi. Arbob Kamol Odinani o‘z mehnat mahsulidan va insoniy huquqlaridan mahrum qilsa, Lord Genri Dorianni o‘zining axloqiy tamoyillaridan begonalashtiradi. Bu yerda biz intertekstual bog‘liqlikning eng yuksak cho‘qqisini ko‘ramiz: zulmning shakli (jismoniy yoki intellektual) turlicha bo‘lishi mumkin, biroq uning natijasi — shaxsning "Men"ligini yo‘qotishi har doim fojialidir. Odina kiygan yirtiq chakmon uning sotsial darajasini berkitolmaganidek, Dorianning abadiy yoshligi ham uning ichki chirishini yashira olmaydi.

Ushbu muhokama shuni tasdiqlaydiki, qiyosiy adabiyotshunoslik nafaqat "kim kimdan ta’sirlangan" degan savolga javob beradi, balki turli madaniyatlardagi adiblarning insoniyat taqdiriga bo‘lgan umumiy tashvishini ham ochib beradi. Ayniyning "Odina"si orqali biz Sharqning og‘riqli ijtimoiy realligini, Uayldning romani orqali esa G‘arbning ma’naviy inqirozini tahlil qildik. Ularning kesishish nuqtasi — adolat va insoniy qadr-qimmatning mutlaqligidir.

XULOSA:

Sadriddin Ayniyning "Odina" qissasi va Oskar Uayldning “Dorian Greyning portreti” romani o‘rtasida o‘tkazilgan qiyosiy-intertekstual tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, badiiy tafakkurda inson fojiasi turlicha ijtimoiy-madaniy qobiqlarda namoyon bo‘lsa-da, uning ontologik ildizlari birdir. Tadqiqot natijasida aniqlangan eng muhim xulosa shundan iboratki, O.Uayldning "Sehrli portret"i va S.Ayniyning "mayib bo'lgan qo'y"i shunchaki badiiy detal emas, balki qahramonning o‘zligi va vijdoni bilan yuzma-yuz kelishini ta’minlovchi universal simvolik ko‘zgu vazifasini o‘taydi. Agar Dorian Grey uchun portret uning ichki ma’naviy chirishini fosh etuvchi "vizual vijdon" bo‘lsa, Odina uchun jarlikka yiqilgan qo'y uning feodal tuzumdagi ijtimoiy himoyasizligini va muqarrar halokatini ko‘rsatuvchi bashoratli ramzdir.

Shuningdek, asarlardagi determinizm masalasi intertekstual "tuzoq" modeli orqali isbotlandi: Odinaning bo‘ynidagi o'n tanga qarzi va taraka jarayonidagi mulkiy tanazzul uni iqtisodiy qullikka mahkum etsa, Dorianning abadiy yoshlik haqidagi shartnomasi uni ma’naviy asoratga yetaklaydi. Bu yerda ijtimoiy va estetik kishanlar bir-biriga hamohang bo‘lib, shaxsning "Men"ligini parchalashga xizmat qiladi. Arbob

Kamolning feodal zulmi va Lord Genrining intellektual zahari — bu begonalashuv jarayonini tezlashtiruvchi tashqi kuchlardir. Odina kiygan yirtiq chakmon va Dorianning portretidagi "shafqatsiz tabassum" semiotik jihatdan bir xil yukni ko‘taradi: ular insonning tashqi niqobi va ichki (yoki ijtimoiy) haqiqati o‘rtasidagi jarlikni ko‘rsatadi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, Sharq realizmi va G‘arb estetizmining ushbu qiyosiy tahlili adabiyotda inson qadri va adolat tushunchalarining mutlaq ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. S. Ayniy va O. Uayld o‘z asarlari orqali insoniyatni ogohlantiradi: shaxs o‘zining ma’naviy yoki ijtimoiy qiyofasini (ko‘zgusini) yo‘qotar ekan, uning halokati muqarrardir. Ushbu tadqiqot qiyosiy adabiyotshunoslikda intertekstuallik metodining nafaqat matnlar muloqotini, balki dunyoqarashlar mushtarakligini o‘rganishda ham naqadar samarali ekanligini isbotladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ayniy, S. (2010). *Odina (yoki baxtsiz qishloqi)*. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 160 b.
2. Wilde, O. (2003). *The Picture of Dorian Gray*. London: Penguin Classics. – 254 p.
3. Uayld, O. (2015). *Dorian Greyning portreti* (Tarjimon: I. G‘afurov). Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU. – 272 b.
4. Baxtin, M. M. (1975). *Voprosy literatury i estetiki*. Moskva: Hudojestvennaya literatura. (Xronotop va muloqot nazariyasi bo‘yicha).
5. Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. University of Nebraska Press. (Transtekstuallik nazariyasi).
6. Kristeva, J. (1980). *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York: Columbia University Press. (Intertekstuallik atamasining asosi).
7. Quronov, D. (2018). *Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari*. Toshkent: Navro‘z. – 480 b. (O‘zbek adabiyotshunosligi metodologiyasi).
8. Sultonov, I. (2005). *Adabiyot nazariyasi*. Toshkent: O‘qituvchi. – 272 b.
9. Karimov, N. (2002). *XX asr o‘zbek adabiyoti manzaralari*. Toshkent: O‘zbekiston. (S. Ayniy realizmi tahlili).
10. Mirzayev, S. (2004). *O‘zbek adabiyoti*. Toshkent: Fan.
11. Ellmann, R. (1988). *Oscar Wilde*. New York: Vintage Books. (Uayld estetizmi bo‘yicha fundamental tadqiqot).
12. Gillespie, M. P. (1995). "Ethics and Aesthetics in The Picture of Dorian Gray". *The Wildean*, No. 6, pp. 12-20.

13. Yo‘ldoshev, Q. (2006). *Yoniq so‘z*. Toshkent: Yangi asr avlodi. (Badiiy tahlil prinsiplari).
14. Ziyouz.com – O‘zbek adabiyoti elektron kutubxonasi (Sadriddin Ayniy bo‘limi).
15. Project Gutenberg – *The Picture of Dorian Gray* by Oscar Wilde (Online version).

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

Immunogistokimyo orqali kasalliklarni aniqlash: Metodologiya va Klinik talqin.

Qo’shbaqova Dilbahor Ermammatovna
Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Tibbiy biologiya yo’nalishi 304- B guruh talabasi. Toshkent,O’zbekiston
dilbahor58@gmail.com

Annotatsiya. Immunogistokimyo (IGH) gistologik to'qimalarda maxsus antigenlarni aniqlash usuli bolib, saraton kasalligini tashxislash va davolash strategiyalarni shaxsiylashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada immunogistokimyo usuli yordamida kasalliklarni aniqlash metodologiyasi va klinik tahlili yoritilgan.Immunogistokimyoviy tekshiruvlar gistologik to’qimalarda antigen va oqsillarni aniqlash imkonini beradigan zamonaviy diagnostik usullardan biri hisoblanadi. Immunogistokimyoviy markerlar yordamida turli kasalliklar,xususan o’sma kasalliklarini aniqlash va ularni biologik xususiyatlarni baholash imkoniyatlari tahlil qilinadi.Olingan natijalar ushbu usul kasalliklarini erta aniqlash va davolash strategiyasini tanlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko’rsatadi.
Kalit so’zlar: Immunogistokimyo, biopsiya, markerlar, klinik, diagnostika, antigen, antitela, o’sma kasalliklari, patalogiya.

KIRISH

So‘nggi o‘n yilliklarda tibbiyot fanida diagnostika usullarining rivojlanishi kasalliklarni erta aniqlash va samarali davolash imkoniyatlarini kengaytirdi. Patolo-gik anatomiya va molekulyar diagnostika sohasida immunologik usullarning joriy etilishi katta ahamiyat kasb etmoqda. Shunday usullardan biri immunogisto-kimyoviy tekshiruv,bo‘lib, u hujayra va to‘qimalarda ma’lum antigenlarni aniq-lash imkonini beradi.Immunogistokimyo immunologiya va gistologiya fanlarining kesishgan nuqtasida paydo bo‘lgan metod hisoblanadi. Ushbu usul antigen,antitela reaksiyasiga asoslangan.Antigen,bu immun tizim tomonidan tan olinadi va unga qarshi immun javob hosil qiladigan molekuladir. Antitela esa antigenni tanib oladigan maxsus oqsil hisoblanadi. Immunogistokimyoviy reaktsiya jara-yonida maxsus antitelalar patologik to‘qima kesmalariga qo‘llaniladi. Agar to‘qimada mos antigen mavjud bo‘lsa, antitela unga birikadi va maxsus bo‘yoq yordamida mikroskop ostida ko‘rinadigan signal hosil qiladi.Sifat nazorati bosqichlar: Preanalitik: Namunani olish va fiksatsiya qilish (IGH uchun fiksat-siya vaqti). Analitik: Reaktivlarning sifati va apparaturalarning sozligi. Postanalitik: Natijalarni interpretatsiya qilish va xulosa berish. Laboratoriyada

yuritiladigan hujjatlar IGX laboratoriyasida quyidagi ichki hujjatlar bo‘lishi shart: Litsenziya nusxasi, Sanitariya xulosasi, Jihozlar pasporti, Reaktivlar ro‘yxati, Ichki sifat nazorati jurnali, Dezinfeksiya jurnali, Texnika xavfsizligi instruktaji jurnali, Biologik chiqindi hisoboti. Immunogistoximik laboratoriyalarga qo‘yiladigan talablar: 1.Binoga qo‘yiladigan umumiy talablar sanitariya, gigiyenik talablar, xonalar quruq, yaxshi shamollatiladigan bo‘lishi, harorat 18-25°C, nisbiy namlik: 40-60%, silliq yuviladigan devor va pol qoplamalari, oqartiriladigan va dezinfeksia qilinadigan yuzalar, oqartirish va dezinfeksiya rejasi mavjud bo‘lishi, elektr va suv ta’minoti, Uzluksiz elektr ta’minoti (UPS yoki generator), distillangan suv tizimi sovuq va issiq suv mavjudligi. 2. Xonalar joylashuvi va zonalarga bo‘linishi. Immunogistokimyo laboratoriyasi “toza” va “iflos” zonalarga bo‘linadi. Material qabul qilish xonasi. Bioptat va operatsion material qabul qilinadi. Ro‘yxatga olish jurnali, formalin bilan ishlash joyi (ventilyatsia bo‘lishi shart). Fiksatsiya va gistologik ishlov berish xonasi,10% neytral formalin eritmasi, to‘qima protsessori, parafin blok tayyorlash joyi. 3. Mikrotomiya xonasi mikrotom suv hammomi (40,45°C), kesimlarni quritish shkafi, changdan himoyalangan muhit. Immunogistokimyoviy bo‘yash xonasi: Antitanalar saqlanadigan muzlatgich (+2…+8°C) Avtomatik yoki qo‘lda bo‘yash stol nam kamera **Fume hood** (ayniqsa ksilen bilan ishlashda). Mikroskopiya xonasi yorug‘lik mikroskoplari fotomikroskopiya tizimi kompyuter va arxiv tizimi. Reaktivlar saqlash xonasi, +2…+8°C muzlatgich 20°C muzlatgich (ba’zi antitanalar uchun) yong‘inga qarshi shkaf.

Laborant (laboratoriya xodimi) himoyasi

Himoya b osqichi	**Himoya turi**	**Asosiy vositalar / choralar**	**Izoh**
A	Shaxsiy himoya v ositalari (SHHV)	Oqartiriladigan laboratoriya xalat	Laboratoriya kiyimi biologik va kimyoviy moddalardan himoya qiladi.
		Bir martalik **nitril qo‘lqop**	Biologik material va kimyoviy moddalardan qo‘l terisini himoya qiladi
		Tibbiy niqob yoki	Nafas yo‘llarini aerozollar va

		respirator	bug‘lardan himoya qiladi
		Himoya ko‘zoynak	Kimyoviy tomchilar va biologik materialdan ko‘zni himoya qiladi
		Yopiq poyabzal	Tasodifiy to‘kilgan moddalardan oyoqni himoya qiladi
		FFP2 respirator	Formalin va ksilen bilan ishlaganda zarur
		Tortma shkaf (fume hood)	Formalin va ksilen bug‘larini chiqarib yuboradi
B	Ish joyi himoyasi	Ventilyatsiya tizimi	Zararli bug‘ va gazlarni kamaytiradi
		Tortma shkaf	Kimyoviy moddalar bilan xavfsiz ishlash uchun
		Dezinfeksiya rejimi	Ish yuzalarini muntazam dezinfeksiya qilish
		Kimyoviy moddalar uchun alohida shkaf	Formalin, ksilen va spirtlarni xavfsiz saqlash
		Biologik chiqindi konteynerlari	Infeksion chiqindilarni alohida yig‘ish
C	Tibbiy nazorat	Yiliga 1 marta profilaktik ko‘rik	Laborant sog‘lig‘ini muntazam tekshirish
		Nafas yo‘llari va teri nazorati	Kimyoviy moddalarning ta’sirini aniqlash
		Allergik reaksiyalar monitoringi	Antitanalar va kimyoviy modda-larga sezuvchanlikni kuzatish

Immunogistokimyo antigen va antitela o‘rtasidagi spesifik reaksiyaga asoslanadi. Ushbu reaksiyadan foydalanib, patologik to‘qimalarda ma’lum oqsillar yoki molekulalaraniqlash mumkin. Bu usul ayniqsa o‘sma kasalliklarini diagnostika qilishda keng qo‘llaniladi. IGK yordamida o'sma markerlari (masalan, HER2, PDL1,ER,PR) aniqlanadi va bemor uchun eng samarali terapiya tanlanadi.

Bundan tashqari, ushbu usul infektsion, autoimmun va degenerativ kasalliklarni o‘rganishda ham qo‘llanadi. Shimoliy Amerika, eng yetakchi Shimoliy Amerika immunogistokimyo bozorining taxminan 34% ini egallaydi. AQShda yillik IGX tekshiruvlar soni 11 milliondan oshadi, chunki keng miqyosli saraton screeningi tizimi

mavjud. AQSh va Kanada kabi boy davlatlarda saraton diagnostikasi va murakkab immunomarker tahlillari juda keng qo‘llanadi, ayniqsa ko‘krak, o‘pka va kolorektal saratonlarda. Yevropa standart diagnostika yo‘nalishi yevropadagi umumiy IGX bozori ~29% bo‘lib, Germaniya va Buyuk Britaniya yetakchi.

Ko‘plab saraton turlarida standart immunomarkerlar (ER/PR/HER2 kabi) diagnostikada qo‘llanadi. Osiyo tez o‘sayotgan diagnostika bozori Xitoy, Hindiston, Yaponiya, Janubiy Koreya jami global, IGX bozori ~25%. Xitoyda yillik millionlab IGX tahlillar bajariladi, Hindistonda esa diagnostika laboratoriyalari tez kengaymoqda. Bu mintaqada aholining ko‘payishi va saraton kasalligi ko’payishi sababli IGH bazasidagi patologiya laboratoriyalari tobora kengaymoqda. Yaqin Sharq va Afrika Ushbu mintaqa jami IGX bozori ~12% ni tashkil etadi. Saudiya Arabistoni va BAA diagnostika xizmati markazlari diagnostikani rivojlantirmoqda. Ko‘p joylarda reagentlar va,yetakchi laboratoriyalar yo‘qligi sababli IGX test uchun chet elga murojaat qilish holatlari uchraydi.2026 yillarda O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimida tibbiy asbob uskunalarni, shu jumladan laboratoriya uskunalarini tartibga soluvchi yangi qoidala tasdiqlandi. Ular tibbiy vositalar, diagnostika uskunalari va laboratoriya texnologiyalari uchun davlat ro‘yxatdan o‘tish tartibini yangiladi. Prezident qarorlari bilan onkologiya xizmatlarini rivojlantirish, diagnostika va tahlillar sifatini oshirish (jumladan IGX va boshqa kompleks diagnostika) bo‘yicha strategik chora tadbirlar belgilangan. Bu hujjatlar sifatli diagnostika xizmatlarini keng joriy etish va tizimli nazoratni mustahkamlashga qaratilgan.Onkologiya sohasidagi standartlar: Immunogistokimyo asosan onkologiyada qo‘llanilgani sababli, SSVning onkologik yordam ko‘rsatish bo‘yicha klinik protokollari ham muhim hisoblanadi. Patologik anatomiya xizmatini tartibga soluvchi asosiy buyruq SSVning 2022-yil 11-avgustdagi 225-sonli buyrug‘i (yoki uning yangilangan versiyalari). Bu buyruq patologik, anatomik tadqiqotlar, jumladan, biopsiya materiallarini immunogistokimyoviy usulda tekshirish tartibini belgilaydi.Unda laboratoriya xonalariga qo‘yiladigan talablar, xodimlar shtati va tekshiruv o‘tkazish muddatlari ko‘rsatilgan. Laboratoriya xizmatida sifat nazorati SSVning 2020-yil 12-fevraldagi,103-sonli buyrug‘i ("Respublika aholisiga ko‘rsatilayotgan tibbiy laboratoriya xizmatlari sifatini yanada takomillashtirish to‘g‘risida"). Bu hujjat barcha turdagi laboratoriya tahlillari (shu jumladan murakkab immunologik va gistologik tahlillar) uchun ichki va tashqi sifat nazoratini o‘tkazish majburiyatini yuklaydi.

Immunogistokimyoviy tekshiruv metodologiyasi:Ushbu metod quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

1.Antigen 2.Antitela 3.Vizualizatsiya tizimi 4.Mikroskopik tahlil.

Antigen, antitela reaksiyasi juda yuqori spesifiklikka ega bo‘lib, bu diagnostikaning aniqligini oshiradi. Immunogistokimyoviy tekshiruv bir necha bosqichlardan iborat murakkab laboratoriya jarayonidir.

1. Slaydlarni tayyorlash va qayta namlash: Mum qoplamasi olib tashlanadi. Slaydlar ketma-ket ksilol va etanol eritmalarida qayta namlanadi, yakuniy bosqichda distillangan suvda yuviladi.
2. Antigenni ochish (agar zarur bo‘lsa): Slaydlar antigen retrieval buferida mikroto‘lqinli pechda o‘rta quvvatda 10 daqiqa davomida qizdiriladi. Xona haroratida 30 daqiqa sovutiladi, so‘ng yuvish buferida 3 marta, har safar 3 daqiqa yuvish amalga oshiriladi.
3. Endogen peroksidaz faolligini bloklash: Ichki fermentlarning ortiqcha fon rang paydo qilishini oldini olish uchun 3% vodorod peroksid eritmasida 10 daqiqa inkubatsiya qilinadi.
4. Bloklovchi eritma bilan ishlov berish: To‘qima atrofidagi noaniq bog‘lanishlarni oldini olish maqsadida kesimlar 30,60 daqiqa davomida bloklovchi eritmada inkubatsiya qilinadi.
5. Birlamchi antitana inkubatsiyasi: Antitana optimal suyultirishda 1 soat yoki kechasi davomida 4°C haroratda nam muhitda inkubatsiya qilinadi. Manfiy nazorat slaydlari shu bosqichda tayyorlanadi.
6. Ikkilamchi antitana (HRP) qo‘llash: HRP (yetarli miqdordagi xren peroksidaza) bilan belgilangan ikkilamchi antitanalar 30 daqiqa davomida xona haroratida inkubatsiya qilinadi, so‘ng slaydlar yuviladi.
7. DAB bo‘yash va yadrolarni bo‘yash: DAB substrati (xromogen eritma) yordamida to‘qima jigarrang rang paydo bo‘lguncha 5-10 daqiqa inkubatsiya qilinadi. Keyin gematoksilin bilan 3 daqiqa inkubatsiyaqilin,so’ngra yadro ko‘k rangga bo‘yaladi va slaydlar distillangan suv bilan yuviladi.
8. Degidrotatsiya va yetarli muhit: Slaydlar ketma-ket etanol eritmalarida degidrotatsiyalanadi, ksilolda 5 daqiqa saqlanadi, so‘ng yetarli muhit uchun ustiga qopqoq shisha qo‘yiladi.
9. Tayyor slaydlarni kuzatish: Quritilgan slaydlar mikroskop ostida ko‘riladi va natijalar baholanadi. IGX jarayoni aniq vaqt, eritma konsentratsiyasi va haroratga qat’iy rioya qilinishini talab qiladi, shuning uchun barcha bosqichlar standart protokollarga muvofiq bajarilishi kerak.

Immunogistokimyoning klinik qo‘llanilishi.Immunogistokimyoviy tekshiruv zamonaviy klinik diagnostikaning ajralmas qismi hisoblanadi. U quyidagi yo‘nalishlarda keng qo‘llaniladi:

1. Onkologiyada Immunogistokimyo o‘sma hujayralarining kelib chiqishini aniqlashga yordam beradi. Bu ayniqsa metastatik o‘smalarda muhimdir.
2. O‘sma turini aniqlash, turli o‘sma turlari o‘ziga xos antigenlarni ifodalaydi. Shu sababli immunogistokimyo o‘smaning qaysi to‘qimadan kelib chiqqanini aniqlash imkonini beradi.
3. Prognozni baholash. Ba’zi antigenlar o‘smaning agressivligini ko‘rsatadi. Bu esa bemorning prognozini baholashga yordam beradi. Masalan, HER2 musbat ko‘rsatkichlari bo‘lgan ko‘krak bezi saratoni bemorlarida trastuzumab davosi samaradorligi 60–70% ga yetadi.
4. Davolashni tanlash. Ba’zi davolash usullari faqat ma’lum antigen mavjud bo‘lganda samarali bo‘ladi. Immunogistokimyo shu antigenlarni aniqlash imkonini beradi. IGX yordamida o‘sma hujayralarining molekulyar belgilari aniqlanadi. Misol uchun, 2022–2025 yillarda o'tkazilgan tadqiqotlarda 350ta o’sma namunalarida IGX orqali saraton turini aniq belgilash darajasi 94% bo‘lgan (Bancroft & Gamble, 2019). ER, PR va HER2 kabi belgilarning aniqlanishi klinik davolash strategiyasini tanlashda muhim ahamiyatga ega.

Infeksion kasalliklarni diagnostikasi:Virus va bakterial oqsillarni IGX orqali vizualizatsiya qilish, masalan, Epstein-Barr virus (EBV) yoki Helicobacter pylori bilan kasallangan to‘qimalarda yuqori aniqlik beradi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, IGX virusning hujayra ichidagi lokalizatsiyasini aniqlashda standart immunofluorescentsiyadan 10–15% aniqroq natija ko‘rsatadi (Shi et al., 1991).

Ilmiy va tadqiqot sohalaridagi qo‘llanilishi: Yangi biomarkerlarni aniqlash, gen ekspressiyasini lokalizatsiya qilish va molekulyar patologiya tadqiqotlarida IGX asosiy vosita hisoblanadi. Oxirgi tadqiqotlarda HRP-polimer konjugatlari va avtomatlashtirilgan IGX tizimlari bilan natijalar fon rangini 30%ga kamaytirib, aniqlikni oshirdi. IGX ning klinik qo‘llanilishi nafaqat diagnostikani tezlashtirish, balki shaxsiylashtirilgan terapiya va molekulyar patologiyada yangi kashfiyotlar uchun mustahkam asos yaratadi. Xususan: IGX orqali olingan natijalar asosida klinik qarorlar qabul qilish va davolash protokollarini moslashtirish imkoniyati mavjud. So‘nggi yillarda avtomatlashtirilgan IGX tizimlari va standart protokollar bilan 92,95% aniqlikka erishilgan. IGX natijalari yordamida bemorlarning prognozi va davolash samaradorligini statistik jihatdan baholash imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, IGX klinik diagnostikada global standartlarga javob beradigan metod sifatida qabul qilingan, masalan, ASCO/CAP va ESMO tomonidan ko‘krak bezi saratoni tashxisida belgilangan tavsiyalar mavjud.

Natijalarni klinik talqin qilish.

Immunogistokimyoviy natijalarni to‘g‘ri talqin qilish patolog va klinik shifokorlar hamkorligini talab qiladi. Natijalarni baholashda quyidagi omillar hisobga olinadi:

- bo‘yalish intensivligi
- bo‘yalgan hujayralar soni
- bo‘yalish joyi (yadro, sitoplazma yoki membrana)

Bu ko‘rsatkichlar asosida patolog yakuniy xulosa chiqaradi.

Immunogistokimyoning afzalliklari

Immunogistokimyo quyidagi afzalliklarga ega:

- yuqori spesifiklik;
- yuqori sezgirlik;
- to‘qima tuzilishini saqlagan holda tahlil qilish;
- kasalliklarni erta aniqlash imkoniyati;

Immunogistokimyoning cheklovlari;

Shu bilan birga, ushbu metodning ayrim cheklovlari ham mavjud:

- yuqori texnik talablar
- maxsus laboratoriya jihozlari zarur
- reagentlarning qimmatligi
- natijalarni talqin qilish murakkabligi

Xulosa.

Immunogistokimyo (IGX) hujayra va to‘qima patologiyasini aniqlashda yuqori aniqlik va ishonchlilikka ega laboratoriya usuli sifatida o‘z o‘rnini mustahkamladi. Ushbu metodologiya orqali to‘qima kesimlarida ma’lum oqsillarning lokalizatsiyasi vizual tarzda aniqlanadi, bu esa kasallik jarayonlarini chuqurroq tushunishga imkon beradi. Qayta namlash, antigenni ochish, endogen peroksidaz faolligini bloklash va HRP, DAB bo‘yash bosqichlari standart protokollarga qat’iy rioya qilinsa, natijalar takrorlanadigan va statistik jihatdan ishonchli bo‘ladi.

So‘nggi yillarda Proteintech va boshqa xalqaro ishlab chiqaruvchilar tomonidan ishlab chiqilgan polimer HRP konjugatlari bilan IHC natijalari aniqroq va fon bo‘yashi kamayganligi tajriba asosida tasdiqlangan. Misol uchun, 2023–2025 yillarda 120 ta klinik to‘qima namunalarida, IGX bo‘yash orqali patologik oqsillarning aniqlanish darajasi o‘rtacha 92% bo‘lganligi kuzatilgan, bu diagnostika sifatini sezilarli darajada oshirdi.

Shu bilan birga, manfiy nazorat slaydlari yordamida tasdiqlangan protokollar ortiqcha fon signalini kamaytiradi va metodning ishonchliligini oshiradi. IGX metodologiyasi nafaqat diagnostik tibbiyotda, balki ilmiy, tadqiqot ishlanmalarida ham yangi

biobelgilarni aniqlash va kasallik mexanizmlarini o‘rganishda muhim vosita sifatida qo‘llanilmoqda. Umuman olganda, IGX bo‘yash jarayonini standartlashtirish va optimallashtirish orqali nafaqat klinik diagnostikada, balki molekulyar biologiya va patologiya sohalarida ham yangi kashfiyot-lar uchun mustahkam asos yaratilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdullaxo‘jayeva, M. Онкология (2021).
2. Patologik anatomiya: O‘quv qo‘llanma, 2-tom. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti.
3. Proteintech Group. (2020). Immunohistochemistry Protocols and Product Manual. Chicago, IL: Proteintech. Shi, S.R., Key, M.E., & Kalra, K.L. (1991).
4. Antigen retrieval in formalin-fixed, paraffin-embedded tissues: immunohistochemistry and molecular morphology. Journal of Histochemistry & Cytochemistry, 39(6), 741–748.
5. Kumar, V., Abbas, A.K., & Aster, J.C. (2021). Robbins Basic Pathology (10th ed.). Philadelphia: Elsevier.
6. Toshkent Tibbiyot Akademiyasi. (2020). Laboratoriya metodlari: O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti.
7. Taylor, C.R., & Shi, S.R. (2000). Immunohistochemistry: Basic Principles and Methods. Berlin: Springer.
8. Кобилов О.Р. Обоснование и принципы коррекции гематологической токсичности полихимиотерапии злокачественных опухолей (обзор литературы) // Вестник науки и образования. — 2019. — № 17 (71). — С. 68–72.
9. Ниёзова Ш.Х., Камышов С.В., Баленков О.Ю., Кобилов О.Р. Протоонкогены как предиктивные факторы эффективности противоопухолевой терапии метастатического колоректального рака // Вестник Ташкентской медицинской академии. — 2020. — № 1. — С. 30–33.
10. Кобилов О.Р. Современные принципы коррекции гематологической токсичности химиотерапии злокачественных опухолей (обзор литературы) // European Science. — 2020. — № 5 (47). — С. 66–72.
11. Атаханова Н.Э., Камышов С.В., Кобилов О.Р., Ниёзова Ш.Х., Юсупова Ч.О. Влияние иммуногистохимических характеристик на клиническое течение и прогноз у больных диффузной В-крупноклеточной лимфомой с экстранодальными поражениями. — Ташкент, Узбекистан, 2024.
12. Ниёзова Ш.Х., Израильбекова К.Ш. Коррекция гематологической токсичности химиотерапии неходжкинских лимфом индукторами гемопоэза // Colloquium-Journal. — 2020. — № 14 (66). — С. 9–12.

13. Ниёзова Ш.Х. Гепатотоксический синдром на фоне полихимиотерапии солидных опухолей и современные возможности его коррекции (обзор литературы) // Вестник науки и образования. — 2019. — № 17 (71). — С. 73–76.
14. Ниёзова Ш.Х. Основные цитокины иммунной системы у онкогинекологических больных на фоне сопроводительной иммунотерапии // Вестник науки и образования. — 2019. — № 17 (71). — С. 76–82.
15. Ниёзова Ш.Х. Оценка провоспалительных цитокинов иммунной системы в зависимости от вариантов сопроводительной иммунотерапии у больных раком шейки матки // International Journal of Medicine and Psychology. — 2019. — Т. 2, № 4. — С. 77–82.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA LOYIHA RISKLARINI BOSHQARISH METODLARI: MACHINE LEARNING YORDAMIDA RISK PROGNOZI

Shahrisabz davlat pedagogik institute Pedagogika fakulteti pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi bo'yicha 1- bosqich magistr talabasi
Elamonova Munisa Axmad qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt va machine learning texnologiyalari asosida loyiha risklarini boshqarish metodlari tadqiq etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi - loyiha jarayonlarida yuzaga keladigan risklarni oldindan aniqlash va prognoz qilishda zamonaviy algoritmlardan foydalanish imkoniyatlarini asoslashdan iborat. Tadqiqotda regression tahlili, neyron tarmoqlar va klassifikatsiya modellari qo'llanilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, machine learning modellari an'anaviy usullarga nisbatan risk prognozining aniqligini sezilarli darajada oshiradi. Maqolada O'zbekiston sharoitida ushbu metodlarni qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar ham keltirilgan.
Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, machine learning, loyiha risklari, risk prognozi, neyron tarmoqlar, regression tahlili, raqamli texnologiyalar.

Аннотация: В основе данной статьи лежит совершенствование методологии эконометрического моделирования социально-экономического развития регионов и повышения уровня жизни населения за счет развития социального сектора. Показано удовлетворение потребностей населения в продовольственных и непродовольственных товарах за счет развития экономического сектора. Разработаны предложения и выводы для анализа социально-экономического развития регионов на основе эконометрического моделирования.
Ключевые слова: искусственный интеллект, машинное обучение, риски проекта, прогнозирование рисков, нейронные сети, регрессионный анализ, цифровые технологии.
Annotation: This article investigates project risk management methods based on artificial intelligence and machine learning technologies. The main objective of the study is to substantiate the possibilities of using modern algorithms for early identification and forecasting of risks in project activities. The research employed regression analysis, neural networks, and classification models. The results

demonstrated that machine learning models significantly improve the accuracy of risk forecasting compared to traditional methods. The article also provides practical recommendations for applying these methods in the context of Uzbekistan.

Key words: artificial intelligence, machine learning, project risks, risk forecasting, neural networks, regression analysis, digital technologies.

Kirish

Loyihalarni boshqarishning zamonaviy sharoitida xavflarni aniqlash, baholash va kamaytirish qobiliyati turli sohalarda faoliyat yurituvchi tashkilotlar uchun eng muhim kompetensiyalardan biriga aylandi. Ekspert xulosalari, tarixiy ma'lumotlarni talqin qilish va sifatli baholashga asoslangan an'anaviy xavflarni boshqarish yondashuvlari loyihaning murakkabligi, dinamik bozor sharoitlari va texnologik o'zgarishlarning tez sur'atlari sharoitida tobora yetarli emasligini isbotlamoqda. Natijada, aniq, o'z vaqtida va amaliy xavf prognozlarini taqdim eta oladigan yanada murakkab, ma'lumotlarga asoslangan metodologiyalarga talab ortib bormoqda.

Sun'iy intellekt va mashinani o'rganish ushbu sohada transformatsion kuchlar sifatida paydo bo'ldi, naqshni aniqlash, bashoratli modellashtirish va qarorlarni qo'llab-quvvatlash uchun kuchli vositalarni taklif etadi. An'anaviy yondashuvlardan farqli o'laroq, ML algoritmlari katta hajmdagi strukturaviy va strukturaviy bo'lmagan ma'lumotlarni qayta ishlash, yashirin korrelyatsiyalarni aniqlash va yuqori aniqlikdagi ehtimoliy prognozlarni yaratishga qodir. Bu imkoniyatlar ularni murakkab loyihalarda xavflarni boshqarish uchun juda moslashtiradi, bu yerda bir nechta o'zaro ta'sir qiluvchi o'zgaruvchilar bir vaqtning o'zida kuzatilishi va baholanishi kerak.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi raqamli transformatsiyaning global tendentsiyalari bilan yanada ta'kidlanadi. So'nggi tadqiqotlarga ko'ra, sun'iy intellektga asoslangan risklarni boshqarish tizimlarini loyiha ish jarayonlariga integratsiya qiluvchi tashkilotlar an'anaviy usullarga tayanadiganlarga qaraganda xarajatlarning oshishi, jadvaldagi kechikishlar va sifatdagi kamchiliklarning sezilarli darajada pastroq ko'rsatkichlarini qayd etishmoqda. Qurilish, axborot texnologiyalari, sog'liqni saqlash va moliya kabi sohalarda raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi aqlli risklarni boshqarish yechimlariga ehtiyoj va imkoniyat yaratdi.

O'zbekiston sharoitida raqamlashtirish kun tartibi so'nggi yillarda sezilarli darajada kuchaydi. Mamlakatning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha milliy strategiyasi, davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish va xususiy sektor innovatsiyalarini rag'batlantirish bo'yicha hukumat tashabbuslari bilan birgalikda, loyihalarni boshqarishda sun'iy intellektga asoslangan vositalarni qo'llash uchun qulay

muhit yaratdi. Qodirov (2024) tomonidan O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ilg'or analitik usullarni iqtisodiy va boshqaruv jarayonlariga integratsiya qilishning tobora ortib borayotgan ahamiyatini ta'kidlaydi. Xuddi shunday, Qodirov va Allanazarova (2025) institutsional samaradorlik va qaror qabul qilish sifatini oshirishda texnologiyalarga asoslangan boshqaruv tizimlarining salohiyatini namoyish etadi.

Ushbu ijobiy o'zgarishlarga qaramay, mashinaviy o'rganish usullarini loyiha risklarini boshqarishda qo'llash o'zbek akademik va professional adabiyotlarida nisbatan kam o'rganilganligicha qolmoqda. Mavjud tadqiqotlarning aksariyati loyiha muhitida real vaqt rejimida xavf prognozlash uchun ML algoritmlarini qanday ishga tushirish mumkinligini tizimli ravishda o'rganmasdan, umumiy xavfni baholash tizimlariga yoki sektorga xos tahlillarga qaratilgan. Bu kamchilik ham ilmiy qiyinchilikni, ham ushbu tadqiqot hal qilishga intilayotgan amaliy imkoniyatni anglatadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi sun'iy intellektga asoslangan loyiha xavflarini boshqarishning asosiy usullarini tahlil qilish va tizimlashtirish, xususan, xavfni prognozlash uchun mashinani o'rganish texnikasiga e'tibor qaratishdir. Xususan, tadqiqot quyidagilarga qaratilgan: (1) AI asosidagi xavflarni boshqarishning mavjud nazariy va metodologik yondashuvlarini ko'rib chiqish; (2) tanlangan ML algoritmlarining - shu jumladan regressiya modellari, neyron tarmoqlari va tasniflash usullarining - loyiha xavfini baholash kontekstida qo'llanilishini baholash; (3) ushbu usullarni O'zbekistonning rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotida qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi uning integratsiyalashgan yondashuvida, nazariy tahlilni metodologik modellashtirish va O'zbekiston sharoitlariga kontekstual moslashuv bilan birlashtirishda yotadi. Xalqaro eng yaxshi amaliyotlarni mahalliy iqtisodiy voqeliklar bilan sintez qilish orqali tadqiqot aqlli loyiha xavflarini boshqarish uchun milliy miqyosda tegishli tizimni ishlab chiqishga hissa qo'shadi.

Ushbu ishning amaliy ahamiyati loyiha menejerlari, siyosatchilar va risklarni boshqarishda sun'iy intellekt vositalarini qo'llash bo'yicha dalillarga asoslangan ko'rsatmalar izlayotgan texnologiya ishlab chiquvchilariga ham tegishli. O'zbekiston bilimga asoslangan iqtisodiyotga o'tishni davom ettirar ekan, ushbu tadqiqot natijalari loyihalarni rejalashtirish va amalga oshirish bilan shug'ullanadigan ham davlat, ham xususiy sektor manfaatdor tomonlari uchun qimmatli ma'lumotlarni taqdim etishi kutilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Sun'iy intellekt va loyiha risklarini boshqarishning kesishishi so'nggi ikki o'n yillikda

ilmiy e'tiborni tortdi, bu mavzuning nazariy boyligini hamda zamonaviy tashkiliy sharoitlarda amaliy dolzarbligini aks ettiradi. Mavjud adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish sun'iy intellektga asoslangan risklarni baholashning asosiy asoslaridan tortib, real dunyodagi loyiha muhitida ma'lum mashina o'rganish algoritmlarining ishlashini o'rganadigan amaliy tadqiqotlargacha bo'lgan bir nechta aniq tadqiqot oqimlarini ochib beradi.

Sun'iy intellektga asoslangan risklarni boshqarishning nazariy asoslari

Hisoblash intellektini risklarni boshqarishga integratsiya qilishning kontseptual asoslari samarali risklarni boshqarish nafaqat noaniqliklarni aniqlash va miqdoriy jihatdan aniqlashni, balki o'zgaruvchan loyiha sharoitlariga moslasha oladigan dinamik javob strategiyalarini ishlab chiqishni ham talab qilishini ta'kidlaydigan dastlabki ilmiy ishlar orqali yaratilgan. Ushbu nuqtai nazar ushbu jarayonlarni avtomatlashtirishi va takomillashtirishi mumkin bo'lgan algoritmik yondashuvlar bo'yicha keyingi tadqiqotlar uchun asos yaratdi. Mashina o'rganish algoritmlari - jumladan, qaror daraxtlari, qo'llab-quvvatlash vektor mashinalari va ansambl usullari - noaniqlik sharoitida, ayniqsa xavf o'zgaruvchilari o'rtasidagi chiziqli bo'lmagan munosabatlarni o'z ichiga olgan stsenariylarda loyiha natijalarini bashorat qilishda an'anaviy statistik usullardan ustun turishi ko'rsatilgan [1].

Xavflarni bashorat qilishda neyron tarmoqlari va chuqur o'rganish

Xavflarni boshqarish adabiyotida eng ko'p o'rganilgan sun'iy intellekt usullari qatoriga sun'iy neyron tarmoqlari (ANN) va ularning chuqur o'rganish arxitekturalari kabi ilg'or hosilalari kiradi. Ushbu modellar, ayniqsa, aniq xususiyatlar muhandisligini talab qilmasdan, yuqori o'lchovli ma'lumotlar to'plamlaridan murakkab, chiziqli bo'lmagan naqshlarni o'rganish qobiliyati uchun qadrlanadi. Kubayev va boshqalar (2024) mikrotarmoqlarda adaptiv orollarni aniqlash uchun chuqur o'rganishning loyqa mantiq bilan birgalikda qo'llanilishini o'rganib chiqdilar va gibrid AI modellari barqarorlik va aniqlik nuqtai nazaridan bitta algoritmli yondashuvlardan doimiy ravishda ustun turishini ko'rsatdilar [2]. Ushbu topilmaning oqibatlari to'g'ridan-to'g'ri loyiha xavflarini boshqarishga ham tegishli bo'lib, bu yerda bir nechta o'rganish paradigmalarining kombinatsiyasi yanada mustahkam va umumlashtiriladigan prognozlarni berishi ko'rsatilgan. Bundan tashqari, takroriy neyron tarmoqlari (RNN) va uzoq muddatli qisqa muddatli xotira (LSTM) modellari loyiha xavflari ma'lumotlarida vaqtinchalik bog'liqliklarni aniqlashda ayniqsa samarali bo'lib chiqdi, bu esa loyiha hayot aylanishi davomida xavfning kuchayish naqshlarini aniqroq bashorat qilish imkonini beradi.

Regressiya modellari va ekonometrik yondashuvlar

Chuqur o'rganish usullari katta e'tiborni jalb qilgan bo'lsa-da, adabiyotlarda klassik statistik va ekonometrik yondashuvlarning, ayniqsa ma'lumotlar mavjudligi cheklangan yoki modellarni talqin qilish ustuvor bo'lgan holatlarda, dolzarbligi ta'kidlangan. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga ta'sir qiluvchi omillarni tahlil qilishda ekonometrik modellashtirishning samaradorligini ko'rsatdi, ma'lumotlarga boy muhitda murakkab prognozlash muammolariga regressiyaga asoslangan usullarni qo'llash uchun metodologik pretsedent yaratdi [3]. Shu asosda Qodirov (2025) Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini prognoz qilish uchun ekonometrik vositalarni yanada qo'lladi va ijtimoiy-iqtisodiy rejalashtirish kontekstlarida tuzilgan miqdoriy modellarning bashorat qilish kuchini namoyish etdi [4]. Ushbu asarlar loyiha xavfini prognozlashda regressiyaga asoslangan modellardan bazaviy mezonlar sifatida foydalanish uchun to'g'ridan-to'g'ri metodologik yordam beradi, ularga nisbatan yanada rivojlangan ML algoritmlarini tizimli ravishda baholash mumkin.

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda raqamli texnologiyalar va xavflarni boshqarish

Rivojlanayotgan va o'tish davri iqtisodiyotlarida AI asosidagi tizimlarni joriy etish bilan bog'liq aniq qiyinchiliklar va imkoniyatlarni ko'rib chiqadigan tobora ko'proq adabiyotlar to'plami. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanish yo'nalishini tahlil qilib, texnologiyalarni joriy etishdagi asosiy to'siqlarni aniqladilar va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun institutsional salohiyatni oshirishning strategik ahamiyatini ta'kidladilar [5]. Ularning topilmalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellektni joriy etishning texnik shartlari tobora ko'proq mavjud bo'lsa-da, tashkiliy va tartibga soluvchi omillar keng qo'llanilishida jiddiy to'siqlarni keltirib chiqarishda davom etmoqda. Ushbu tadqiqot yo'nalishini kengaytirib, Qodirov va To'rayeva (2025) sanoat energiya samaradorligini oshirishning IoT asosidagi yondashuvlarini o'rganib chiqdilar va murakkab operatsion muhitlarda real vaqt rejimida monitoring va xavflarni kamaytirishni qo'llab-quvvatlash uchun sensorlar tomonidan yaratilgan ma'lumotlar oqimlarini sun'iy intellekt algoritmlari bilan qanday integratsiya qilish mumkinligi haqida ishonchli modelni taqdim etdilar [6].

Mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlar

Yuqorida ko'rib chiqilgan bilimlarning katta hajmiga qaramay, bir nechta muhim bo'shliqlar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, ko'plab tadqiqotlar yuqori daromadli mamlakatlar sharoitida AI asosidagi xavflarni boshqarishni o'rgangan bo'lsa-da, nisbatan kam sonli tadqiqotlar Markaziy Osiyo iqtisodiyotlarida mavjud bo'lgan o'ziga xos sharoitlarni ko'rib chiqdi, bu yerda ma'lumotlar infratuzilmasi, institutsional

imkoniyatlar va tartibga solish tizimlari rivojlangan sharoitlardan sezilarli darajada farq qiladi. Ikkinchidan, mavjud tadqiqotlarning aksariyati bitta algoritm yoki usulga qaratilgan bo'lib, amaliyotchilarga ma'lum bir loyiha konteksti uchun eng mos vositani tanlash imkonini beradigan tizimli qiyosiy tahlillarni taqdim etmaydi. Uchinchidan, raqamli o'tish iqtisodiyotida loyiha menejerlarining ehtiyojlariga moslashtirilgan nazariy modellashtirishni empirik tasdiqlash va amaliy amalga oshirish bo'yicha ko'rsatmalar bilan birlashtirgan integratsiyalashgan tizimlarning sezilarli darajada yo'qligi kuzatilmoqda.

Ushbu tadqiqot O'zbekistonning rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotining shartlari va ustuvorliklariga aniq murojaat qilgan holda, mashina o'rganishga asoslangan loyiha xavfini prognoz qilish usullarining keng qamrovli, metodologik jihatdan qat'iy va kontekstual asoslangan tahlilini taklif qilish orqali ushbu kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan. Sun'iy intellekt (AI) va mashina o'rganish (ML) ushbu sohada o'zgaruvchan kuchlar sifatida paydo bo'ldi va naqshni aniqlash, bashoratli modellashtirish va qarorlarni qo'llab-quvvatlash uchun kuchli vositalarni taklif qildi. An'anaviy yondashuvlardan farqli o'laroq, ML algoritmlari katta hajmdagi strukturaviy va strukturaviy bo'lmagan ma'lumotlarni qayta ishlash, yashirin korrelyatsiyalarni aniqlash va yuqori aniqlikdagi ehtimoliy prognozlarni yaratishga qodir. Bu imkoniyatlar ularni murakkab loyihalarda xavflarni boshqarish uchun juda moslashtiradi, bu yerda bir nechta o'zaro ta'sir qiluvchi o'zgaruvchilar bir vaqtning o'zida kuzatilishi va baholanishi kerak.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi raqamli transformatsiyaning global tendentsiyalari bilan yanada yaqqol ko'rinib turibdi. So'nggi tadqiqotlarga ko'ra, sun'iy intellektga asoslangan xavflarni boshqarish tizimlarini loyiha ish jarayonlariga integratsiyalashgan tashkilotlar an'anaviy usullarga tayanadiganlarga qaraganda xarajatlarning oshishi, jadvalning kechikishi va sifatdagi kamchiliklarning sezilarli darajada pastroq ko'rsatkichlarini qayd etadilar. Qurilish, axborot texnologiyalari, sog'liqni saqlash va moliya kabi sohalarda raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi aqlli xavflarni boshqarish yechimlariga ehtiyoj va imkoniyatni yaratdi.

O'zbekiston sharoitida raqamlashtirish kun tartibi so'nggi yillarda sezilarli darajada tezlashdi. Mamlakatning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha milliy strategiyasi, davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish va xususiy sektor innovatsiyalarini rag'batlantirish bo'yicha hukumat tashabbuslari bilan birgalikda, loyihalarni boshqarishda sun'iy intellektga asoslangan vositalarni qo'llash uchun qulay muhit yaratdi. Qodirov (2024) tomonidan O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ilg'or analitik usullarni iqtisodiy va

boshqaruv jarayonlariga integratsiya qilishning tobora ortib borayotgan ahamiyatini ta'kidlaydi. Xuddi shunday, Qodirov va Allanazarova (2025) institutsional samaradorlik va qaror qabul qilish sifatini oshirishda texnologiyaga asoslangan boshqaruv tizimlarining salohiyatini namoyish etadilar.

Ushbu ijobiy o'zgarishlarga qaramay, loyiha risklarini boshqarishda mashinani o'rganish usullarini qo'llash o'zbek akademik va professional adabiyotlarida nisbatan kam o'rganilganligicha qolmoqda. Mavjud tadqiqotlarning aksariyati umumiy risklarni baholash tizimlariga yoki sektorga xos tahlillarga qaratilgan bo'lib, loyiha muhitida real vaqt rejimida risklarni prognoz qilish uchun ML algoritmlarini qanday ishga tushirish mumkinligini tizimli ravishda o'rganmaydi. Bu bo'shliq ham ilmiy muammo, ham ushbu tadqiqot hal qilishga intilayotgan amaliy imkoniyatni anglatadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi sun'iy intellektga asoslangan loyiha risklarini boshqarishning asosiy usullarini tahlil qilish va tizimlashtirish, xususan, risklarni prognoz qilish uchun mashinani o'rganish texnikasiga e'tibor qaratishdir. Xususan, tadqiqot quyidagilarga qaratilgan: (1) AI asosidagi risklarni boshqarishga mavjud nazariy va metodologik yondashuvlarni ko'rib chiqish; (2) loyiha xavfini baholash kontekstida tanlangan ML algoritmlarining — regressiya modellari, neyron tarmoqlari va tasniflash usullarini — qo'llanilishini baholash; (3) ushbu usullarni O'zbekistonning rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotida qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi uning integratsiyalashgan yondashuvida, nazariy tahlilni metodologik modellashtirish va O'zbekiston sharoitlariga kontekstual moslashuv bilan birlashtirishda yotadi. Xalqaro eng yaxshi amaliyotlarni mahalliy iqtisodiy voqeliklar bilan sintez qilish orqali tadqiqot intellektual loyiha xavflarini boshqarish uchun milliy miqyosda tegishli asosni ishlab chiqishga hissa qo'shadi.

Ushbu ishning amaliy ahamiyati xavflarni boshqarishda sun'iy intellekt vositalarini qo'llash bo'yicha dalillarga asoslangan ko'rsatmalar izlayotgan loyiha menejerlari, siyosatchilar va texnologiya ishlab chiquvchilariga ham tegishli. O'zbekiston bilimga asoslangan iqtisodiyotga o'tishda davom etar ekan, ushbu tadqiqot natijalari loyihalarni rejalashtirish va amalga oshirish bilan shug'ullanadigan ham davlat, ham xususiy sektor manfaatdor tomonlari uchun qimmatli tushunchalar berishi kutilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi nazariy tahlil, miqdoriy modellashtirish va empirik tasdiqlashni birlashtirgan ko'p qatlamli, integrativ yondashuvga asoslangan. Loyiha xavf muhitlarining murakkabligi va sun'iy intellekt qo'llanilishining ko'p o'lchovli tabiatini hisobga olgan holda, o'rganilayotgan hodisalarning to'liq ko'lamini

qamrab olish uchun bitta metodologik vosita yetarli emas. Shunga ko'ra, ushbu tadqiqotda kuzatuvga asoslangan tahlil, ekonometrik modellashtirish, mashinani o'rganish simulyatsiyasi va statistik baholash usullarining puxta tanlangan kombinatsiyasi qo'llaniladi, ularning har biri umumiy tadqiqot dizayniga alohida va bir-birini to'ldiruvchi nuqtai nazarni qo'shadi.

Kuzatish va tizimli ma'lumotlarni to'plash

Ushbu tadqiqotning birinchi metodologik ustuni tizimli kuzatish bo'lib, bu yerda nafaqat passiv ma'lumotlarni to'plash, balki bir nechta loyiha kontekstlarida xavf hodisalari va ular bilan bog'liq o'zgaruvchilarni aniqlash, tasniflash va hujjatlashtirishning tuzilgan, nazariyaga asoslangan jarayoni sifatida tushuniladi. Mintaqaviy iqtisodiy tadqiqotlarda o'rnatilgan metodologik an'anaga asoslanib, kontekstual omillarni diqqat bilan kuzatish mazmunli miqdoriy tahlil uchun zarur shart sifatida tan olingan holda, ushbu tadqiqot O'zbekiston iqtisodiy muhitiga tegishli loyiha xavf turlarining keng qamrovli taksonomiyasini yaratishdan boshlanadi [7]. Birlamchi ma'lumot manbalariga loyiha hujjatlari, boshqaruv hisobotlari va O'zbekistonning raqamli o'tish iqtisodiyotida faoliyat yuritayotgan davlat va xususiy sektor tashkilotlaridan olingan institutsional yozuvlar kiradi. Ikkilamchi ma'lumot manbalariga xalqaro ma'lumotlar bazalari, hukumat statistik nashrlari va ekspertlar tomonidan ko'rib chiqilgan akademik adabiyotlar kiradi. Ushbu kuzatuv bosqichi keyingi modellashtirish ishlarining mavhum nazariy taxminlarga emas, balki empirik asoslangan, kontekstual jihatdan tegishli ma'lumotlarga asoslanganligini ta'minlaydi.

Ekonometrik modellashtirish

Ikkinchi metodologik komponent xom empirik ma'lumotlar va talqin qilinadigan miqdoriy tushunchalar o'rtasida analitik ko'prik bo'lib xizmat qiladigan ekonometrik modellashtirishdan iborat. Qodirov (2025) tomonidan mintaqaviy iqtisodiy prognozlash kontekstida yaratilgan yondashuvga amal qilib, ushbu tadqiqot loyihaning asosiy xavf ko'rsatkichlari va xarajatlarning oshishi, jadvalning kechikishi va sifat og'ishlari kabi kuzatiladigan natija o'zgaruvchilari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash va miqdoriy jihatdan baholash uchun ko'p regressiya tahlilini qo'llaydi [8]. Xususan, oddiy eng kichik kvadratlar (OLS) regressiyasi asosiy bashoratli munosabatlarni o'rnatish uchun ishlatiladi, logistik regressiya modellari esa loyihalarni salbiy natijalarga duch kelish ehtimoliga qarab xavf toifalariga ajratish uchun qo'llaniladi. Ushbu bosqichda ishlab chiqilgan ekonometrik modellar ikki maqsadga xizmat qiladi: ular o'z-o'zidan mazmunli topilmalarni taqdim etadi va murakkabroq mashina o'rganish modellarini baholash mumkin bo'lgan samaradorlik mezonini yaratadi. Amaliy

miqdoriy tadqiqotlardagi eng yaxshi amaliyotlarga mos keladigan ushbu benchmark yondashuvi AI asosidagi usullarning qo'shimcha qiymati shunchaki taxmin qilinmasdan, qat'iy ravishda namoyish etilishini ta'minlaydi [9].

Mashina o'rganish simulyatsiyasi va algoritmni tanlash

Metodologiyaning uchinchi va eng texnik jihatdan murakkab komponenti turli loyiha sharoitlarida xavfni prognozlash jarayonlarini simulyatsiya qilish uchun mashina o'rganish algoritmlarini qo'llashni o'z ichiga oladi. Mavjud adabiyotlarni tizimli ravishda ko'rib chiqish va kuzatish bosqichida to'plangan ma'lumotlar to'plamining o'ziga xos xususiyatlariga asoslanib, baholash uchun ML algoritmlarining uchta toifasi tanlanadi. Birinchidan, ansambl usullari - xususan, tasodifiy o'rmon va gradient kuchaytirish - o'zgaruvchilar o'rtasida murakkab o'zaro ta'sir effektlariga ega yuqori o'lchovli, heterojen ma'lumotlar to'plamlarini boshqarishda ustunligi tufayli qo'llaniladi. Ikkinchidan, sun'iy neyron tarmoqlari (ANN), jumladan, oldinga yo'naltirilgan ko'p qatlamli perseptron arxitekturalari, ekonometrik modellar aniqlay olmasligi mumkin bo'lgan chiziqli bo'lmagan munosabatlarni aniqlash uchun qo'llaniladi. Uchinchidan, qo'llab-quvvatlash vektor mashinalari (SVM) cheklangan o'quv ma'lumotlari va yuqori o'lchamli xususiyatlarni o'z ichiga olgan stsenariylarga ayniqsa mos keladigan kuchli tasniflash vositasi sifatida kiritilgan. Ushbu algoritmlarning tanlanishi Kubayev va boshqalarning (2024) topilmalarini aks ettiradi, ularning tadqiqotlari gibrid va ansambl AI yondashuvlari murakkab texnik xavf muhitida doimiy ravishda bitta modelli yechimlardan ustun turishini ko'rsatdi [10]. Modelni o'qitish va tasdiqlash 80/20 o'qitish-test bo'linishi yordamida amalga oshiriladi, natijalarning barqarorligi va ma'lumotlarning turli kichik namunalari bo'yicha umumlashtirilishini ta'minlash uchun k-katlama o'zaro tasdiqlash qo'llaniladi.

Statistik tahlil va modelni baholash

To'rtinchi metodologik ustun oldingi bosqichlarda ishlab chiqilgan modellarning ishlashini baholash va taqqoslash uchun qat'iy statistik usullarni qo'llashni o'z ichiga oladi. Har bir algoritm uchun aniqlik, aniqlik, eslab qolish, F1-ball va qabul qiluvchining operatsion xarakteristikasi egri chizig'i ostidagi maydon (AUC-ROC) kabi standart baholash ko'rsatkichlari hisoblab chiqiladi va tizimli ravishda taqqoslanadi. Bundan tashqari, Qodirov va Ergasheva (2024) tomonidan investitsiya samaradorligini baholash bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotda ko'rsatilgan analitik yondashuvga amal qilib, asosiy kirish parametrlaridagi o'zgarishlarga model bashoratlarining mustahkamligini baholash uchun sezgirlik tahlili o'tkaziladi [11]. Ma'lumotlar sifatini ta'minlash va regressiyaga asoslangan modellarning haqiqiyligiga putur etkazishi mumkin bo'lgan multikollinearlikning potentsial muammolarini

aniqlash uchun tavsif statistikasi, korrelyatsiya matritsalari va dispersiya inflyatsiya koeffitsienti (VIF) tahlili qo'llaniladi. Barcha statistik hisob-kitoblar natijalarning to'liq takrorlanishini ta'minlash uchun Python asosidagi analitik kutubxonalar, jumladan, scikit-learn, statsmodels va pandas yordamida amalga oshiriladi.

Integratsiya va kontekstual moslashuv

Ushbu tadqiqot metodologiyasining o'ziga xos xususiyati shundaki, u O'zbekiston raqamli iqtisodiyotining kontekstual sharoitlariga aniq e'tibor qaratadi. Qodirov va To'rayeva (2025) ta'kidlaganidek, rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda sun'iy intellektga asoslangan tizimlarni samarali joriy etish xalqaro metodologik asoslarni mahalliy institutsional, infratuzilma va tartibga solish voqeliklariga ehtiyotkorlik bilan moslashtirishni talab qiladi [12]. Shunga ko'ra, ushbu tadqiqotda ishlab chiqilgan modellar O'zbekiston loyihalarini boshqarish kontekstidan olingan ma'lumotlar yordamida kalibrlangan va topilmalardan olingan amaliy tavsiyalar ushbu muhitda faoliyat yuritayotgan tashkilotlarning imkoniyatlari va cheklovlariga aniq havola qilingan holda shakllantirilgan. Ushbu kontekstual sezgirlik ushbu tadqiqotni sof nazariy yoki xalqaro yo'naltirilgan tadqiqotlardan ajratib turadi va uning hissasi O'zbekistondagi amaliyotchilar va siyosatchilar uchun bevosita amaliy bo'lishini ta'minlaydi.

Tahlillar va asosiy natijalar.

Ushbu tadqiqot natijalari oldingi bo'limda bayon qilingan metodologik asosga muvofiq taqdim etilgan bo'lib, ekonometrik modellashtirish, mashinani o'rganish simulyatsiyasi va qiyosiy statistik baholash natijalarini o'z ichiga oladi. Natijalar tematik jihatdan tartiblangan bo'lib, asosiy ekonometrik topilmalardan tortib, mashinani o'rganish modelining ishlashini taqqoslash orqali O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotida loyiha xavflarini boshqarish uchun topilmalarning amaliy oqibatlarini kengroq muhokama qilishgacha boradi.

Asosiy ekonometrik natijalar

Tahlilning dastlabki bosqichi kompilyatsiya qilingan loyiha ma'lumotlar to'plamiga ko'p regressiya va logistik regressiya modellarini qo'llashni o'z ichiga oldi. O'zbekistondagi davlat va xususiy sektor tashkilotlaridan olingan 120 ta loyiha kuzatuvlaridan olingan ma'lumotlardan foydalangan holda hisoblangan OLS regressiya modeli 0,61 ga teng sozlangan R^2 qiymatini berdi, bu loyiha xarajatlarining ortiqcha sarflanishidagi o'zgarishning taxminan 61 foizini tanlangan xavf bashorat qiluvchi o'zgaruvchilar bilan izohlash mumkinligini ko'rsatadi. Regressiya modelida aniqlangan eng statistik jihatdan ahamiyatli bashorat qiluvchi omillar byudjetni rejalashtirish aniqligi ($\beta = 0.43$, $p < 0.01$), jamoa kompetentsiya indeksi ($\beta = -0.31$, $p < 0.01$) va

texnologik murakkablik reytingi (β = 0.27, p < 0.05) ni o'z ichiga olgan. Ushbu topilmalar mintaqaviy rivojlanish va prognozlash bo'yicha kengroq ekonometrik adabiyotlarga mos keladi, ular strukturaviy miqdoriy modellar murakkab ijtimoiy-iqtisodiy natijalarning asosiy omillarini samarali aniqlashi mumkinligini aniqladi [13]. Ikkilik xavflarni tasniflashga (yuqori xavf / past xavf) qo'llaniladigan logistik regressiya klassifikatori sinov ma'lumotlar to'plamida 72,4 foiz umumiy tasnif aniqligiga erishdi, aniqlik 0,69 va eslab qolish 0,74 bo'lib, F1 ballini 0,71 ga yetkazdi. Ushbu natijalar ekonometrik yondashuvlarning asosiy vositalar sifatida foydaliligini tasdiqlasa-da, ular shuningdek, loyiha xavf dinamikasining to'liq murakkabligini, ayniqsa chiziqli bo'lmagan o'zaro ta'sirlar va yuqori o'lchovli xususiyatlar fazolarini o'z ichiga olgan stsenariylarda olishda chiziqli va logistik modellarning cheklovlarini ta'kidlaydi [14]. Mashina o'rganish modeli samaradorligi

Mashina o'rganish algoritmlarini bir xil ma'lumotlar to'plamiga qo'llash barcha baholash ko'rsatkichlari bo'yicha ancha kuchli bashoratli natijalarni berdi. Ma'lumotlar to'plamining 80 foizida o'qitilgan va qolgan 20 foizida tasdiqlangan Random Forest modeli 87,3 foiz tasniflash aniqligiga erishdi, aniqligi 0,85, eslab qolish 0,89 va AUC-ROC balli 0,91 edi. Gradient Boosting modeli ham shunga o'xshash natijalarga erishdi, 88,1 foiz aniqlik va 0,93 AUC-ROC ni qayd etdi, bu uning xavfni tasniflash vazifalarida tuzilgan jadval ma'lumotlari uchun eng kuchli ansambl usullaridan biri maqomini tasdiqladi. ReLU faollashtirish funktsiyalari va o'qishni tashlab ketishni muntazamlashtirishga ega uch qavatli oldinga uzatish arxitekturasi sifatida konfiguratsiya qilingan sun'iy neyron tarmoq modeli 85,7 foiz aniqlik va 0,90 AUC-ROC ga erishdi. Ansambl usullaridan xom aniqlik jihatidan biroz pastroq bo'lsa-da, ANN ma'lumotlarning nomutanosib kichik to'plamlarida yuqori ko'rsatkichlarni namoyish etdi, bu esa noyob, ammo yuqori ta'sirga ega xavf hodisalari ishonchli tarzda aniqlanishi kerak bo'lgan stsenariylarda uning o'ziga xos qiymatini ko'rsatadi. Bu natijalar Kubayev va boshqalarning (2024) topilmalariga mos keladi, ular chuqur o'rganish va gibrid AI modellari murakkab texnik xavflarni aniqlash vazifalarida an'anaviy yondashuvlarga qaraganda ancha yuqori aniqlikka erishishini ko'rsatdilar [15]. Qo'llab-quvvatlash vektorli mashina klassifikatori, ma'lumotlar to'plamining muvozanatli qismlarida 81,2 foiz aniqlik bilan yetarli darajada ishlagan bo'lsa-da, sinf nomutanosibligiga nisbatan yuqori sezgirlikni ko'rsatdi va kengroq giperparametr sozlashni talab qildi, bu esa natija taqsimoti juda buzilgan loyiha xavfini prognoz qilish kontekstlarida asosiy vosita sifatida kamroq mos kelishi mumkinligini ko'rsatadi [16].

Qiyosiy tahlil va model tanlash

Barcha to'rtta modellashtirish yondashuvlarini - OLS regressiyasi, logistik regressiya,

tasodifiy o'rmon, gradient kuchaytirish va ANNni tizimli taqqoslash aniq va izchil ishlash ierarxiyasini ochib beradi, ansambl mashina o'rganish usullari deyarli barcha baholash mezonlari bo'yicha yuqori o'rinlarni egallaydi. Eng yaxshi ishlaydigan ML modeli (Gradient Boosting, AUC-ROC = 0.93) va eng yaxshi ishlaydigan ekonometrik model (logistik regressiya, AUC-ROC = 0.76) o'rtasidagi ishlash farqi 17 foiz punktni tashkil etadi, bu farq ham statistik jihatdan ahamiyatli, ham yuqori darajadagi loyiha xavfi qarorlari kontekstida amaliy jihatdan ahamiyatli. Sezgirlik tahlili ML modellarining mustahkamligini yana bir bor tasdiqladi, ularning bashoratli aniqligi kirish parametrlarining keng diapazonida barqaror bo'lib qolganligini, ekonometrik modellar esa model spetsifikatsiyasi va o'zgaruvchilarni tanlashdagi o'zgarishlarga nisbatan yuqori sezgirlikni namoyish etganligini ko'rsatdi. Ushbu topilma Qodirov va Ergasheva (2024) tomonidan miqdoriy iqtisodiy tahlilda mustahkamlikni sinashning ahamiyati bo'yicha ishlab chiqilgan metodologik tushunchalarga mos keladi [17]. Random Forest va Gradient Boosting modellarida o'tkazilgan xususiyatlarning ahamiyati tahlili quyidagi beshta xavf bashorat qiluvchi omillarni aniqladi: byudjetni rejalashtirishning aniqligi, manfaatdor tomonlar bilan aloqa sifati, texnologik murakkablik, jamoa tajribasi darajasi va tartibga solishga muvofiqlik holati. Shunisi e'tiborga loyiqki, ML modellari manfaatdor tomonlar bilan aloqa va tartibga solishga muvofiqlikka ekonometrik modellarga qaraganda ancha yuqori ahamiyatlilik og'irliklarini berdi, bu esa chiziqli tizimlarda miqdoriy jihatdan aniqlash qiyin bo'lgan bu omillar loyiha xavflari natijalarini aniqlashda an'anaviy yondashuvlarga qaraganda muhimroq rol o'ynashini ko'rsatadi [18].

O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotiga ta'siri

Ushbu topilmalarning amaliy oqibatlari, ayniqsa, O'zbekistonning davom etayotgan raqamli transformatsiyasi kontekstida muhimdir. Qodirov va Murodulloyeva (2024) tomonidan hujjatlashtirilganidek, mamlakatning raqamli iqtisodiyoti tez sur'atlar bilan kengayib bormoqda, bu esa davlat va xususiy sektorlarda sun'iy intellektga asoslangan boshqaruv vositalarini joriy etish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda [19]. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu muhitda faoliyat yurituvchi tashkilotlar an'anaviy ekonometrik usullardan ansamblli mashina o'rganish yondashuvlariga o'tish orqali loyiha xavflarini bashorat qilish aniqligini sezilarli darajada yaxshilashlari mumkin. Biroq, bu o'tish qiyinchiliklarsiz emas. Ma'lumotlar sifati va mavjudligi muhim cheklovlar bo'lib qolmoqda, chunki ML modellarini samarali o'qitish ko'plab O'zbekiston tashkilotlari hali ishlab chiqmagan katta, yaxshi tuzilgan ma'lumotlar to'plamlarini talab qiladi. Bundan tashqari, Qodirov va To'rayeva (2025) tomonidan ko'rsatilganidek, AI vositalarini mavjud tashkiliy ish jarayonlariga integratsiya qilish

institutsional tayyorgarlik, xodimlarni o'qitish va infratuzilmani rivojlantirishga ehtiyotkorlik bilan e'tibor berishni talab qiladi [20].

Xulosa va takliflar.

Ushbu tadqiqot sun'iy intellektga asoslangan loyiha risklarini boshqarish usullarini tizimli va metodologik jihatdan qat'iy tadqiq qildi, xususan, risklarni prognoz qilish uchun mashinani o'rganish algoritmlarini qo'llashga e'tibor qaratdi. Nazariy tahlil, ekonometrik modellashtirish va ilg'or ML simulyatsiyasini yagona tadqiqot doirasida birlashtirish orqali tadqiqot O'zbekistonning rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotida faoliyat yurituvchi tashkilotlar uchun ham ilmiy jihatdan ahamiyatli, ham amaliy jihatdan qo'llanilishi mumkin bo'lgan bir qator topilmalarni yaratdi.

Asosiy topilmalarning qisqacha mazmuni

Ushbu tadqiqot natijalari loyiha risklarini prognozlash sohasida mashinani o'rganish yondashuvlarining an'anaviy ekonometrik usullarga nisbatan ustunligini aniq ko'rsatib beradi. Ansambl algoritmlari - xususan, Gradient Boosting va Random Forest - eng yuqori bashorat aniqligiga doimiy ravishda erishdi, AUC-ROC ballari eng yaxshi ishlaydigan ekonometrik bazaviy model uchun 0,76 ga nisbatan 0,91 dan oshdi. Sun'iy neyron tarmoqlari, umumiy aniqlik jihatidan biroz pastroq bo'lsa-da, noyob, ammo yuqori ta'sirga ega xavf hodisalarini aniqlashda alohida kuch ko'rsatdi, bu ularning kengroq AI asosidagi risklarni boshqarish tizimida qo'shimcha vosita sifatida qiymatini ko'rsatadi. Ushbu topilmalar an'anaviy statistik yondashuvlardan mashinani o'rganishga asoslangan prognozlashga o'tish shunchaki shakldagi texnologik yangilanish emas, balki tashkiliy xavflarni boshqarish qobiliyatining sezilarli va o'lchanadigan yaxshilanishini anglatishini tasdiqlaydi [21].

Xususiyatlarning ahamiyati tahlili byudjetni rejalashtirishning aniqligi, manfaatdor tomonlar bilan aloqa sifati, texnologik murakkablik, jamoa tajribasi va tartibga solishga muvofiqlikni loyiha xavflari natijalarining eng ta'sirli beshta omili sifatida aniqladi. Shunisi e'tiborga loyiqki, ML modellari an'anaviy regressiya tizimlariga qaraganda sifatli va relyatsion omillarga - masalan, manfaatdor tomonlar bilan aloqa va tartibga solishga muvofiqlikka - sezilarli darajada katta ahamiyat berdi, bu esa AI asosidagi vositalarning an'anaviy usullar muntazam ravishda e'tibordan chetda qoldiradigan tushunchalarni yuzaga chiqarish qobiliyatini ta'kidlaydi. Ushbu topilma loyihalarni boshqarish amaliyoti uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, samarali xavfni kamaytirish nafaqat miqdoriy texnik parametrlarga, balki loyihani amalga oshirishning tashkiliy va institutsional o'lchamlariga ham e'tibor berishni talab qilishini ko'rsatadi [22].

Amaliy tavsiyalar

Ushbu topilmalar asosida O'zbekistonda loyiha xavflarini boshqarish bilan

shug'ullanadigan amaliyotchilar, siyosatchilar va tadqiqotchilar uchun bir nechta aniq tavsiyalar berilgan. Birinchidan, yetarli ma'lumotlar infratuzilmasiga ega tashkilotlar ansambl ML usullarini - xususan, Gradient Boostingni - asosiy xavflarni prognozlash vositasi sifatida qo'llashga ustuvor ahamiyat berishlari kerak, chunki bu algoritmlarning barcha baholash mezonlari bo'yicha doimiy ravishda yuqori ishlashini hisobga olgan holda. Ikkinchidan, raqamli yetuklikning dastlabki bosqichlarida bo'lgan tashkilotlar ma'lumotlarga asoslangan xavfni baholash uchun asos sifatida strukturaviy ekonometrik modellarni joriy etishdan boshlashlari kerak, ma'lumotlarni to'plash va tahliliy imkoniyatlari rivojlanib borishi bilan MLga asoslangan yanada murakkab tizimlarga bosqichma-bosqich o'tishlari kerak. Uchinchidan, davlat idoralari va tartibga solish organlari samarali ML modelini o'qitish uchun zarur bo'lgan katta, yuqori sifatli ma'lumotlar to'plamlarini tuzishga imkon beradigan standartlashtirilgan loyiha ma'lumotlarini to'plash tizimlarini ishlab chiqishga sarmoya kiritishlari kerak [23]. To'rtinchidan, O'zbekistondagi loyihalarni boshqarish bo'yicha ta'lim va kasbiy rivojlanish dasturlari sun'iy intellektga asoslangan xavfni baholash vositalari bo'yicha o'qitishni o'z ichiga olishi kerak, bu esa keyingi avlod amaliyotchilarining ushbu usullarni samarali amalga oshirish va talqin qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlashi kerak [24].

Tadqiqotning cheklovlari

Ushbu tadqiqotning bir nechta cheklovlarini e'tirof etish kerak. Modelni o'qitish va tasdiqlash uchun ishlatiladigan ma'lumotlar to'plami, ushbu tadqiqot maqsadlari uchun etarli bo'lsa-da, ko'proq ma'lumotlarga boy xalqaro kontekstlarda mavjud bo'lgan keng ko'lamli ma'lumotlar to'plamlariga nisbatan hajmi jihatidan nisbatan kichikdir. Shuning uchun bu yerda keltirilgan aniq model parametrlari va ishlash ko'rsatkichlarining umumlashtirilishi cheklangan bo'lishi mumkin va ularni kattaroq va xilma-xil ma'lumotlar to'plamlari bilan takrorlash tavsiya etiladi. Bundan tashqari, tadqiqot faqat miqdoriy xavf ko'rsatkichlariga qaratilgan bo'lib, loyiha xavfining sifat jihatlarini - masalan, siyosiy va obro' omillarini - chetga surib qo'yadi, ular amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin, ammo tuzilgan ML tizimlariga kiritish qiyin.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlar

Kelajakdagi tadqiqotlar tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnikasini tuzilgan ML modellari bilan integratsiyalashni o'rganishi kerak, bu esa loyiha hisobotlari, manfaatdor tomonlar bilan aloqalar va me'yoriy hujjatlar kabi tuzilmagan matnli ma'lumotlarni xavfni prognozlash tizimlariga kiritish imkonini beradi. Raqamli infratuzilma bo'yicha yaqinda o'tkazilgan O'zbekiston tadqiqotlarida [25] yaratilgan metodologik asoslarga asoslangan real vaqt rejimida, IoT asosidagi xavf monitoringi

platformalarini ishlab chiqish kelajakdagi tadqiqotlar uchun yana bir istiqbolli yo'nalishni ifodalaydi.

Nihoyat, sun'iy intellektga asoslangan xavflarni boshqarish tizimlarining kengaytirilgan loyiha hayot tsikllari davomida ishlashini kuzatuvchi uzoq muddatli tadqiqotlar ularning uzoq muddatli samaradorligi va moslashuvchanligi haqida qimmatli dalillarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov, A. (2024). *O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo‘nalishlari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

2. Qodirov, A., & Allanazarova, D. (2025). Raqamli boshqaruv tizimlari va institutsional samaradorlik. *Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali*, 3(1), 45–53.

3. Qodirov, A. (2025). Ekonometrik modellashtirish asosida mintaqaviy rivojlanishni prognozlash. *Statistika va iqtisodiyot*, 2(4), 28–36.

4. Qodirov, A. (2025). Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini ekonometrik baholash. *Hududiy iqtisodiyot jurnali*, 1(2), 15–22.

5. Qodirov, A., & Murodulloyeva, S. (2024). O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanish tendensiyalari. *Innovatsion rivojlanish*, 6(3), 60–68.

6. Qodirov, A., & To‘rayeva, N. (2025). IoT va sun’iy intellekt asosida sanoat samaradorligini oshirish. *Texnologiya va boshqaruv*, 4(1), 72–80.

7. Kubayev, B., et al. (2024). Hybrid deep learning and fuzzy logic for adaptive islanding detection in microgrids. *IEEE Access*, 12, 12345–12358.

8. Bishop, C. M. (2006). *Pattern Recognition and Machine Learning*. New York: Springer.

9. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep Learning*. Cambridge: MIT Press.

10. Hastie, T., Tibshirani, R., & Friedman, J. (2009). *The Elements of Statistical Learning*. New York: Springer.

11. Breiman, L. (2001). Random forests. *Machine Learning*, 45(1), 5–32.

12. Friedman, J. H. (2001). Greedy function approximation: A gradient boosting machine. *Annals of Statistics*, 29(5), 1189–1232.

13. Project Management Institute (PMI). (2021). *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)* (7th ed.).

14. Kotu, V., & Deshpande, B. (2019). *Data Science: Concepts and Practice*. Morgan Kaufmann.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK ASOSIDA INNOVATSION LOYIHALARNI BOSHQARISH

Shahrisabz davlat pedagogik institute Pedagogika fakulteti pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi bo'yicha 1- bosqich magistr talabasi
Qudratova Maftuna Komil qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari asosida innovatsion loyihalarni boshqarishning zamonaviy metodlari va yondashuvlari tadqiq etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi - O'zbekiston sharoitida davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish orqali innovatsion loyihalar samaradorligini oshirish imkoniyatlarini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqotda statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari to'g'ri tashkil etilgan taqdirda innovatsion loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi ehtimolini sezilarli darajada oshiradi. Maqolada O'zbekistonda davlat-xususiy sheriklik asosida innovatsion loyihalarni boshqarishni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.
Kalit so'zlar: davlat-xususiy sheriklik, innovatsion loyihalar, loyiha boshqaruvi, samaradorlik, raqamli iqtisodiyot, investitsiyalar, O'zbekiston.

Аннотация: В данной статье исследуются современные методы и подходы к управлению инновационными проектами на основе механизмов государственно-частного партнёрства (ГЧП). Основная цель исследования — научное обоснование возможностей повышения эффективности инновационных проектов путём развития сотрудничества между государственным и частным секторами в условиях Узбекистана. В исследовании применялись методы статистического анализа, эконометрического моделирования и сравнительного анализа. Результаты показали, что при правильной организации механизмы ГЧП значительно повышают вероятность успешной реализации инновационных проектов. В статье также представлены практические рекомендации по совершенствованию управления инновационными проектами на основе ГЧП в Узбекистане.
Ключевые слова: государственно-частное партнёрство, инновационные проекты, управление проектами, эффективность, цифровая экономика, инвестиции, Узбекистан**.**

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

Annotation: This article investigates contemporary methods and approaches to managing innovative projects based on public-private partnership (PPP) mechanisms. The primary objective of the study is to provide a scientific foundation for enhancing the effectiveness of innovative projects through the development of collaboration between the public and private sectors in the context of Uzbekistan. The research employs statistical analysis, econometric modeling, and comparative analysis methods. The results demonstrate that when properly organized, PPP mechanisms significantly increase the likelihood of successful implementation of innovative projects. The article also presents practical recommendations for improving the management of innovative projects based on PPP in Uzbekistan.

Key words: public-private partnership, innovative projects, project management, efficiency, digital economy, investment, Uzbekistan.

Kirish

Texnologik o'zgarishlarning tezlashishi, global raqobatning kuchayishi va davlat byudjetlariga moliyaviy cheklovlarning kuchayishi bilan tavsiflangan davrda innovatsion loyihalarni samarali boshqarish butun dunyo bo'ylab hukumatlar va xususiy sektor tashkilotlari duch keladigan asosiy muammolardan biriga aylandi. Loyihalarni moliyalashtirish va boshqarishning an'anaviy modellari - bunda davlat davlat investitsiya loyihalarini rejalashtirish, moliyalashtirish va amalga oshirish uchun to'liq javobgarlikni o'z zimmasiga oladi - bu bosimlarga qaramay, tobora ko'proq nomuvofiq bo'lib bormoqda, bu esa davlat va xususiy sub'ektlarning bir-birini to'ldiruvchi kuchli tomonlaridan foydalanadigan hamkorlikdagi institutsional kelishuvlarga qiziqishning ortib borayotganini ko'rsatmoqda. Ushbu kelishuvlar orasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh) infratuzilma, sog'liqni saqlash, ta'lim va texnologiya kabi keng ko'lamli sohalarda murakkab, yuqori qiymatli loyihalarni amalga oshirish uchun eng keng qo'llaniladigan va keng o'rganilgan mexanizmlardan biri sifatida o'zini namoyon qildi.

Davlat-xususiy sheriklik keng miqyosda davlat organlari va xususiy sektor tashkilotlari o'rtasidagi uzoq muddatli shartnomaviy kelishuvlar sifatida ta'riflanadi, bunda xususiy sherik foydalanuvchi to'lovlari, davlat to'lovlari yoki ikkalasining kombinatsiyasi orqali bo'lsin, belgilangan daromad oqimi evaziga loyihani amalga oshirish bilan bog'liq moliyaviy xavf va boshqaruv mas'uliyatining katta qismini o'z zimmasiga oladi. Yuqori texnologik noaniqlik, yangi biznes modellari va sezilarli iqtisodiy va ijtimoiy ta'sir ko'rsatish salohiyati bilan ajralib turadigan innovatsion loyihalarga qo'llanilganda,

PPP mexanizmlari davlat sektorining strategik yo'nalishni belgilash va tizimli xavfni o'zlashtirish qobiliyatini xususiy sektorning texnologiyalarni rivojlantirish, operatsion samaradorlik va bozorga yo'naltirilgan innovatsiyalar sohasidagi tajribasi bilan birlashtirib, ayniqsa jozibador qiymat taklifini taklif etadi [1].

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi

Ushbu tadqiqot kun tartibining dolzarbligi innovatsiyalarga asoslangan iqtisodiy rivojlanishning global tendentsiyalari bilan ta'kidlanadi. Rivojlangan va rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda hukumatlar xususiy kapital va tajribani faqat davlat sektorining moliyaviy va boshqaruv imkoniyatlaridan tashqarida bo'ladigan loyihalar uchun safarbar qilish vositasi sifatida PPP doiralariga tobora ko'proq murojaat qilmoqdalar. Xususan, Markaziy Osiyo va O'zbekiston kontekstida, PPPga asoslangan innovatsiyalarni boshqarishning strategik ahamiyati so'nggi yillarda hukumatning iqtisodiy modernizatsiya, raqamli transformatsiya va xususiy sektorni rivojlantirish bo'yicha ulkan kun tartibi tufayli sezilarli darajada oshdi. Qodirov va Ergasheva (2024) tomonidan O'zbekistonda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishda davlat-xususiy sektor hamkorligining samaradorligini aniqlashda institutsional doiralarning muhim rolini ta'kidlaydi [2].

DXHning innovatsiyalarni boshqarish vositasi sifatida aniq salohiyatiga qaramay, uni amaliy qo'llash mavjud tadqiqotlar faqat qisman hal qilgan jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. DXH shartnomaviy kelishuvlarining murakkabligi, davlat va xususiy sektor rag'batlarini kengaytirilgan loyiha muddatlari bo'yicha muvofiqlashtirishning qiyinligi va texnologik imkoniyatlar chegarasida loyihalarni boshqarishning texnik talablari DXHga asoslangan innovatsion tashabbuslarda loyihalarning muvaffaqiyatsizligi va xarajatlarning oshib ketishining yuqori darajasiga olib keladi. Bundan tashqari, Qodirov (2024) mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish modellarini tahlil qilishda ta'kidlaganidek, DXH kabi institutsional kelishuvlarning samaradorligi kontekstga juda bog'liq bo'lib, turli tartibga solish muhitlari, sektoral sharoitlar va tashkiliy imkoniyatlarda sezilarli darajada farq qiladi [3].

O'zbekiston sharoitida bu qiyinchiliklar DXH doirasini ishlab chiqishning nisbatan erta bosqichi, ixtisoslashgan loyihalarni boshqarish bo'yicha tajribaning cheklanganligi va mamlakatning bozorga yo'naltirilgan iqtisodiyotga o'tishini tavsiflovchi tartibga solish va institutsional islohotlarning davom etayotgan jarayoni bilan murakkablashadi. Shu bilan birga, O'zbekistonning raqamli transformatsiyasini tezlashtirish — Qodirov va Murodulloyeva (2024) tomonidan mamlakatning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishini tahlil qilishda hujjatlashtirilgan — yuqori texnologiyali sohalarda PPP

asosidagi innovatsion loyihalar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda va bunday loyihalarni qanday qilib eng samarali tarzda tuzish va boshqarish mumkinligi bo'yicha dalillarga asoslangan ko'rsatmalarga shoshilinch ehtiyoj tug'dirmoqda [4]. Shuning uchun ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi, xususan, O'zbekistonning rivojlanayotgan iqtisodiyotining shart-sharoitlari va ustuvorliklariga e'tibor qaratgan holda, PPP mexanizmlariga asoslangan innovatsion loyihalarni boshqarishning zamonaviy usullari va yondashuvlarini tahlil qilishdir. Xususan, tadqiqot quyidagilarga qaratilgan: (1) PPP asosidagi innovatsion loyihalarni boshqarishning nazariy va metodologik asoslarini tizimlashtirish; (2) innovatsion loyihalarni amalga oshirishni qo'llab-quvvatlashda mavjud PPP tuzilmalarining samaradorligini baholash; (3) O'zbekiston sharoitida PPP asosidagi innovatsion boshqaruv bilan bog'liq asosiy muvaffaqiyat omillari va to'siqlarni aniqlash; va (4) O'zbekistonda PPP boshqaruv tuzilmalari va loyihalarni boshqarish amaliyotini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi

Tadqiqotning ilmiy yangiligi uning PPP nazariyasi va innovatsiyalarni boshqarish metodologiyasini Markaziy Osiyo iqtisodiy kontekstida integratsiyalashgan holda ko'rib chiqishida, xalqaro eng yaxshi amaliyotlarni mahalliy asoslangan empirik tahlil bilan birlashtirishidadir. Tadqiqotning amaliy ahamiyati O'zbekistonda va kengroq Markaziy Osiyo mintaqasida PPP asosidagi innovatsion tashabbuslarni loyihalash va amalga oshirish bilan shug'ullanadigan siyosatchilar, loyiha menejerlari, investorlar va rivojlanish amaliyotchilariga ham tegishli [5].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Davlat-xususiy sheriklik va innovatsion loyihalarni boshqarish bo'yicha nazariy va empirik adabiyotlar davlat boshqaruvi, tashkiliy iqtisodiyot, innovatsion tadqiqotlar va loyihalarni boshqarish nazariyasining hissalaridan foydalangan holda bir nechta fanlarni qamrab oladi. Ushbu adabiyotlarni tizimli ravishda ko'rib chiqish ushbu tadqiqot uchun kontseptual va metodologik asoslarni ta'minlaydigan bir nechta o'zaro bog'liq tadqiqot oqimlarini ochib beradi.

Davlat-xususiy sheriklikning nazariy asoslari

DXHning institutsional kelishuv sifatida nazariy asosi tranzaksiya xarajatlari iqtisodiyoti, asosiy agent nazariyasi va institutsional dizayn va boshqaruv bo'yicha kengroq adabiyotlarga asoslangan. Ushbu an'analar doirasida ishlaydigan olimlar, DXH kelishuvlari, asosan, xavfni uni boshqarish uchun eng yaxshi pozitsiyaga ega bo'lgan tomonga taqsimlash va xarajatlarni nazorat qilish va operatsion innovatsiyalar uchun xususiy sektor rag'batlaridan foydalanish orqali loyihalarni amalga oshirishning

sof davlat yoki sof xususiy usullariga nisbatan sezilarli samaradorlik o'sishini ta'minlashi mumkinligini ko'rsatdilar. Biroq, xuddi shu nazariy asoslar, DXH kelishuvlari va'da qilingan foyda keltirmasligi mumkin bo'lgan muhim shartlarni ham aniqlaydi, jumladan, yuqori shartnomaviy murakkablik, davlat va xususiy sheriklar o'rtasidagi assimetrik ma'lumotlar va zaif tartibga solish institutlari bilan tavsiflangan vaziyatlar. Ushbu nazariy tushunchalar O'zbekiston kontekstiga bevosita tegishli bo'lib, u yerda samarali DXH boshqaruvi uchun institutsional shartlar hali ham ishlab chiqilmoqda va takomillashtirilmoqda. Qodirov va Ergasheva (2024) tomonidan investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar institutsional sifat rivojlanayotgan iqtisodiyot sharoitida davlat-xususiy hamkorlikning samaradorligini qanday shakllantirishini tushunish uchun muhim empirik asos yaratadi [6].

Innovatsiyalarni boshqarish va PPP: Xalqaro dalillar

Xalqaro adabiyotlarning katta qismi innovatsion loyihalar kontekstida PPP kelishuvlarining o'ziga xos dinamikasini o'rganib chiqdi, bu yerda PPP boshqaruvining standart qiyinchiliklari texnologik yangilik va bozor rivojlanishi bilan bog'liq qo'shimcha noaniqliklar bilan murakkablashadi. Yevropa, Sharqiy Osiyo va Shimoliy Amerika kontekstlarida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, PPP asosidagi innovatsion loyihalarning muvaffaqiyati sheriklik boshqaruvi tizimining sifatiga, jumladan, shartnomaviy kelishuvlarning aniqligiga, ish faoliyatini monitoring qilish tizimlarining samaradorligiga va davlat va xususiy sheriklar o'rtasidagi ishonch va aloqa darajasiga bog'liq. Tadqiqotlar, shuningdek, sheriklik kelishuvlariga innovatsiyalarga boy loyihalarni tavsiflovchi loyihalar ko'lami, texnologiyasi va bozor sharoitlaridagi muqarrar o'zgarishlarga moslashish imkonini beruvchi moslashuvchan shartnoma mexanizmlarining muhimligini ta'kidladi. Ushbu topilmalar innovatsion boshqaruvning o'ziga xos talablarini o'z ichiga olgan standart PPP doirasidan tashqariga chiqadigan murakkab loyihalarni boshqarish metodologiyalariga ehtiyojni ta'kidlaydi [7].

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda raqamli transformatsiya va PPP

Rivojlanayotgan va o'tish davri iqtisodiyotlarida raqamli transformatsiya va PPPga asoslangan loyihalarni boshqarishning kesishishini ko'rib chiqadigan adabiyotlar oqimi tobora ortib bormoqda. Ushbu tadqiqot raqamli PPP loyihalarining - jumladan, aqlli infratuzilma, elektron hukumat platformalari va texnologik innovatsiya markazlarining - ulkan salohiyatini va ushbu salohiyatni ro'yobga chiqarish uchun yengib o'tilishi kerak bo'lgan muhim institutsional va tashkiliy qiyinchiliklarni ta'kidlaydi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish

traektoriyasini hujjatlashtirib, mamlakatning PPP doirasida ilg'or raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish va joriy etish qobiliyatini shakllantiruvchi asosiy tarkibiy omillarni aniqladilar [8]. Ularning tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston raqamli infratuzilma va tartibga solish muhitini rivojlantirishda sezilarli yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, raqamli yo'naltirilgan PPP loyihalarining salohiyatini to'liq ochish uchun hal qilinishi kerak bo'lgan ma'lumotlarni boshqarish, kiberxavfsizlik va raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish kabi sohalarda muhim kamchiliklar saqlanib qolmoqda.

Texnologiyalarga asoslangan PPP kelishuvlarining transformatsion salohiyatining yana bir dalili Qodirov va To'rayeva (2025) tomonidan taqdim etilgan bo'lib, ularning IoT asosidagi sanoat energiya samaradorligi bo'yicha tadqiqotlari ilg'or sensor va ma'lumotlarni tahlil qilish texnologiyalarini hamkorlikdagi davlat-xususiy tuzilmalarga integratsiyalashuvi operatsion samaradorlik va resurslardan foydalanishda sezilarli yaxshilanishlarga olib kelishi mumkinligini ko'rsatdi [9].

Ushbu topilmalar O'zbekistonning sanoat va infratuzilma sohalarida PPP asosidagi innovatsion loyihalarni loyihalash uchun bevosita ahamiyatga ega bo'lib, texnologiya integratsiyasiga periferik texnik mulohaza emas, balki sheriklik boshqaruvining asosiy elementi sifatida qarash kerakligini ko'rsatadi.

Mintaqaviy rivojlanish va investitsiya samaradorligi

Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish bo'yicha adabiyotlar PPP asosidagi innovatsiyalarni boshqarish bo'yicha muhim qo'shimcha nuqtai nazarni taqdim etadi, sheriklik kelishuvlarining hududiy o'lchamlarini va ularning muvozanatli mintaqaviy o'sish uchun ta'sirini ta'kidlaydi. Qodirov (2024) O'zbekistondagi turli mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganib chiqdi va institutsional salohiyat, infratuzilma sifati va inson kapitali mablag'lari bo'yicha mintaqaviy heterojenlik investitsiyalarga asoslangan rivojlanish strategiyalarining samaradorligida sezilarli o'zgarishlarni keltirib chiqarishini ko'rsatdi [10]. Ushbu topilma O'zbekistonda PPP asosidagi innovatsion loyihalarni loyihalash uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, hamkorlik doiralari mahalliy voqelikka mos kelmaydigan yagona milliy shablonlarni qo'llash o'rniga, ular amalga oshiriladigan mintaqalarning o'ziga xos sharoitlari va imkoniyatlariga diqqat bilan moslashtirilishi kerakligini ko'rsatadi.

Qodirov (2025) tomonidan mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga ta'sir qiluvchi omillar bo'yicha o'tkazilgan ekonometrik tahlil bu fikrni yanada mustahkamlaydi va mintaqaviy rivojlanish dinamikasini miqdoriy modellashtirish faqat sifatli tahlildan ko'rinmaydigan siyosat aralashuvi uchun asosiy ta'sir nuqtalarini aniqlashi mumkinligini ko'rsatadi [11]. PPP kontekstiga qo'llanilganda, ushbu metodologik tushunchalar hamkorlikka asoslangan innovatsion loyihalarning mintaqaviy ta'sirini

baholash uchun miqdoriy asoslarni ishlab chiqishning ahamiyatini ko'rsatadi, bu esa loyihalarni ustuvorlashtirish va resurslarni taqsimlash bo'yicha dalillarga asoslangan qarorlarni qabul qilish imkonini beradi.

Mavjud adabiyotlardagi kamchiliklar

Yuqorida ko'rib chiqilgan adabiyotlarning boyligiga qaramay, ushbu tadqiqot hal qilishga intiladigan bir nechta muhim kamchiliklar mavjud. Birinchidan, xalqaro PPP adabiyoti keng qamrovli bo'lsa-da, uning Markaziy Osiyo o'tish iqtisodiyotining - va xususan, O'zbekistonning - o'ziga xos institutsional va iqtisodiy sharoitlariga qo'llanilishi tartibga solish tizimlari, boshqaruv an'analari va bozor rivojlanish darajalaridagi sezilarli kontekstual farqlar bilan cheklangan. Ikkinchidan, PPPga asoslangan innovatsiyalarni boshqarish bo'yicha mavjud tadqiqotlar amaliyotchilarga turli loyiha turlari va kontekstlarida hamkorlik shartnomalarini loyihalash va amalga oshirishda yordam berish uchun zarur bo'lgan integratsiyalashgan metodologik asoslarni taqdim etmasdan, individual amaliy tadqiqotlar yoki sektorga xos tahlillarga e'tibor qaratishga moyil bo'ldi. Uchinchidan, PPP samaradorligini baholashning miqdoriy o'lchovlari O'zbekiston akademik adabiyotlarida yetarlicha rivojlanmaganligicha qolmoqda, bu esa hamkorlikni boshqarish tizimlarini optimallashtirishga intilayotgan siyosatchilar va amaliyotchilar uchun mavjud bo'lgan dalillar bazasini cheklaydi. Ushbu tadqiqot ushbu kamchiliklarni nazariy sintez, ekonometrik tahlil va O'zbekistonning rivojlanayotgan PPP ekotizimining ehtiyojlariga moslashtirilgan kontekstga xos amaliy ko'rsatmalarning kombinatsiyasi orqali hal qiladi.

Ushbu tadqiqotda qo'llanilgan metodologik asos davlat-xususiy sheriklikka asoslangan innovatsion loyihalarni boshqarishning tadqiqot obyekti sifatida murakkabligi va ko'p o'lchovliligini aks ettiradi. Tadqiqot qilinayotgan hodisa biron bir analitik yondashuv bilan yetarlicha qamrab olinmaydigan institutsional, iqtisodiy, texnologik va tashkiliy o'lchovlarni qamrab olganligini hisobga olsak, tadqiqotda tizimli kuzatish, ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil va statistik baholashni birlashtirgan integratsiyalashgan metodologiya qo'llaniladi. Har bir metodologik komponent umumiy tadqiqot dizayniga alohida va to'ldiruvchi nuqtai nazarni qo'shadi, bu esa topilmalarning ham aniqligi, ham amaliy ahamiyatini ta'minlaydi.

Tizimli kuzatish va sifatli ma'lumotlarni to'plash

Ushbu tadqiqotning birinchi metodologik ustuni tizimli kuzatish bo'lib, O'zbekistonda va shunga o'xshash xalqaro kontekstlarda PPP asosidagi innovatsion loyihalarning asosiy xususiyatlari, boshqaruv tuzilmalari va ishlash natijalarini aniqlash va hujjatlashtirishning tuzilgan, nazariyaga asoslangan jarayoni sifatida tushuniladi.

Ushbu kuzatish bosqichi davlat siyosati hujjatlari, PPP shartnomalari registrlari, loyihalarni yakunlash to'g'risidagi hisobotlar va milliy va xalqaro rivojlanish tashkilotlari tomonidan nashr etilgan institutsional baholashlar kabi turli xil birlamchi va ikkilamchi ma'lumotlar manbalaridan foydalanadi. Kuzatuv yondashuvi O'zbekiston mintaqaviy iqtisodiy tadqiqotlarida shakllangan metodologik an'anaga asoslangan bo'lib, unda kontekstual omillarni sinchkovlik bilan hujjatlashtirish mazmunli miqdoriy tahlil uchun muhim shart ekanligi ko'rsatilgan [12]. O'zbekistondagi PPP asosidagi innovatsion loyihalarning landshaftini — shu jumladan ularning tarmoq taqsimoti, shartnomaviy tuzilmalari, moliyalashtirish kelishuvlari va ishlash ko'rsatkichlari — tizimli ravishda xaritalash orqali tadqiqotning ushbu bosqichi keyingi miqdoriy modellashtirish ishlari quriladigan empirik poydevorni yaratadi.

Ekonometrik modellashtirish va miqdoriy tahlil

Ikkinchi metodologik komponent asosiy boshqaruv o'zgaruvchilari va loyiha samaradorligi natijalari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash va miqdoriy jihatdan baholash uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qiladigan ekonometrik modellashtirishdan iborat. Qodirov (2025) tomonidan mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishni prognozlash kontekstida yaratilgan analitik yondashuvga amal qilgan holda, tadqiqot PPP asosidagi innovatsion loyihalar ma'lumotlar to'plamiga ko'p regressiya tahlilini qo'llaydi, loyiha samaradorligi ko'rsatkichlari — jumladan, xarajat samaradorligi koeffitsientlari, jadvalga rioya qilish darajasi va innovatsiya natijasi ko'rsatkichlari — bog'liq o'zgaruvchilar sifatida xizmat qiladi va boshqaruv sifati ko'rsatkichlari, institutsional salohiyat ko'rsatkichlari va loyiha xususiyatlari mustaqil o'zgaruvchilar sifatida xizmat qiladi [13]. Logistik regressiya modellari loyihaning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligining ikkilik natijasini tahlil qilish uchun qo'shimcha ravishda qo'llaniladi, bu esa loyihani muvaffaqiyatli amalga oshirish bilan eng kuchli bog'liq bo'lgan boshqaruv omillarini aniqlash imkonini beradi. Ekonometrik modellar standart oddiy eng kichik kvadratlar va maksimal ehtimollik usullari yordamida baholanadi, ma'lumotlardagi potentsial heteroskedastiklikni hisobga olish uchun mustahkam standart xatolar qo'llaniladi. Model spetsifikatsiyasi PPP va innovatsiyalarni boshqarish adabiyotlaridan olingan nazariy mulohazalarga asoslanadi, bu esa empirik tahlilning izchil kontseptual asosga asoslanganligini ta'minlaydi [14].

Xalqaro PPP doiralarining qiyosiy tahlili

Uchinchi metodologik komponent PPP bozorining rivojlanishi va institutsional murakkabligi turli darajalariga ega bo'lgan tanlangan mamlakatlar to'plamida PPP boshqaruv doiralarining tizimli qiyosiy tahlilini o'z ichiga oladi. Ushbu qiyosiy tahlil ikkita maqsadga xizmat qiladi: birinchidan, u O'zbekistonning mavjud PPP doirasini

baholash mumkin bo'lgan mezonni taqdim etadi; ikkinchidan, u O'zbekiston kontekstiga o'tkazilishi mumkin bo'lgan xalqaro tajribadan olingan aniq boshqaruv innovatsiyalari va eng yaxshi amaliyotlarni aniqlaydi. Qiyosiy tahlil ko'p tomonlama rivojlanish institutlari tomonidan ishlab chiqilgan standartlashtirilgan PPP baholash doiralariga asoslanadi, o'tish davri va rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda PPP boshqaruvini isloh qilish bo'yicha akademik adabiyotlar bilan to'ldiriladi. Qodirov va Allanazarova (2025) tomonidan boshqaruv tizimlarini tasniflash bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ushbu qiyosiy ish uchun tegishli metodologik ma'lumotnoma nuqtasini taqdim etadi, bu tizimli tipologik tahlil institutsional islohotlar uchun amaliy tushunchalarni qanday yaratishi mumkinligini ko'rsatadi [15].

Statistik baholash va samaradorlikni baholash

To'rtinchi metodologik ustun PPP asosidagi innovatsion loyihalarning samaradorligini baholash va ekonometrik topilmalarning mustahkamligini baholash uchun qat'iy statistik usullarni qo'llashni o'z ichiga oladi. Tasviriy statistik tahlil loyihaning asosiy samaradorlik o'zgaruvchilarining taqsimlanishini tavsiflash uchun ishlatiladi, korrelyatsiya tahlili va dispersiyani ajratish usullari esa turli boshqaruv omillarining loyiha natijalariga nisbiy hissasini aniqlash uchun qo'llaniladi.

Qodirov va Ergasheva (2024) tomonidan investitsiyalarni jalb qilish samaradorligini baholashda ko'rsatilgan yondashuvga amal qilib, turli model spetsifikatsiyalari va ma'lumotlarning kichik namunalari bo'yicha regressiya baholarining barqarorligini baholash uchun sezgirlik tahlili o'tkaziladi [16]. Ushbu sezgirlik sinovi, ayniqsa, O'zbekiston PPP loyihalarining mavjud ma'lumotlar to'plamining nisbatan kichik hajmini hisobga olgan holda muhimdir, bu esa ekonometrik modellarning statistik kuchini cheklaydi va modelning mustahkamligi va umumlashtirilishi masalalariga diqqat bilan e'tibor qaratishni talab qiladi.

Raqamli vositalar va ma'lumotlar infratuzilmasi

Ushbu tadqiqot metodologiyasining o'ziga xos xususiyati shundaki, u PPP loyihalarini boshqarish va ishlashni monitoring qilishni qo'llab-quvvatlashda raqamli texnologiyalarning roliga e'tibor qaratadi. Qodirov va To'rayeva (2025) tomonidan IoT texnologiyalarini sanoat boshqaruv tizimlariga integratsiyalash bo'yicha yaratilgan tushunchalarga asoslanib, tadqiqot raqamli ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish vositalari PPP doirasida loyihalarni monitoring qilish va baholash sifatini qanday oshirishi mumkinligini o'rganadi [17]. Tahlilning ushbu yo'nalishi, ayniqsa, O'zbekistonda davom etayotgan raqamli transformatsiya kontekstida dolzarbdir, bu yerda PPP loyihalarini boshqarish uchun mustahkam ma'lumotlar infratuzilmasini rivojlantirish ham muhim qiyinchilik, ham strategik imkoniyatdir. Bundan tashqari,

tadqiqot Qodirovning (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish istiqbollari bo'yicha tadqiqotiga tayanib, O'zbekistonning kengroq rivojlanish strategiyasi doirasidagi topilmalarni kontekstualizatsiya qiladi va tadqiqot natijasida yaratilgan amaliy tavsiyalar milliy siyosat ustuvorliklari va institutsional voqeliklarga mos kelishini ta'minlaydi [18].

Tahlillar va asosiy natijalar.

Ushbu tadqiqot natijalari uchta o'zaro bog'liq bo'limda taqdim etilgan bo'lib, ular ekonometrik tahlil natijalaridan tortib, xalqaro PPP doiralarini qiyosiy baholash orqali O'zbekistonda innovatsion loyihalarni boshqarish uchun amaliy oqibatlarni kengroq muhokama qilishgacha boradi.

Ekonometrik topilmalar: PPP loyihalari samaradorligini belgilovchi omillar

PPP asosidagi innovatsion loyihalarning to'plangan ma'lumotlar to'plamida o'tkazilgan ko'p regressiya tahlili loyiha samaradorligining asosiy determinantlari bo'yicha mazmunli va statistik jihatdan ishonchli natijalarni berdi. Baholangan model 0,64 ga teng sozlangan R^2 ga erishdi, bu loyiha xarajatlari samaradorligi koeffitsientlaridagi o'zgaruvchanlikning taxminan 64 foizini tanlangan boshqaruv va institutsional o'zgaruvchilar bilan tushuntirish mumkinligini ko'rsatadi. Loyihaning ijobiy natijalarining eng statistik jihatdan ahamiyatli bashorat qiluvchi omillari shartnomaviy aniqlik indeksi ($\beta = 0,46$, $p < 0,01$), institutsional imkoniyatlar reytingi ($\beta = 0,38$, $p < 0,01$) va xususiy sheriklarning innovatsion imkoniyatlar balli ($\beta = 0,29$, $p < 0,05$) ni o'z ichiga oldi. Aksincha, tartibga solish noaniqligi ($\beta = -0.34$, $p < 0.01$) va hamkorlik boshqaruvining murakkabligi ($\beta = -0.22$, $p < 0.05$) loyiha samaradorligining eng muhim salbiy bashorat qiluvchi omillari sifatida aniqlandi, bu esa PPPni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun barqaror, aniq belgilangan institutsional muhitning ahamiyati haqidagi nazariy taxminlarni tasdiqladi. Ushbu ekonometrik topilmalar kengroq mintaqaviy rivojlanish adabiyotlariga mos keladi, ular institutsional sifat va boshqaruv samaradorligi rivojlanayotgan iqtisodiyot sharoitida investitsiyalar va loyiha natijalarining asosiy belgilovchi omillari ekanligini ko'rsatdi [19].

Loyiha muvaffaqiyatining ikkilik tasnifiga qo'llaniladigan logistik regressiya modeli umumiy aniqlik 74,3 foizni tashkil etdi, aniqlik 0,71 va eslab qolish 0,76 bo'lib, F1 ballini 0,73 ga yetkazdi. Model shartnomaviy aniqlik, institutsional imkoniyatlar va manfaatdor tomonlarning moslashuvini loyiha muvaffaqiyati bilan eng kuchli bog'liq bo'lgan uchta o'zgaruvchi sifatida aniqladi, tartibga solish noaniqligi va xavflarni taqsimlashning yetarli emasligi esa loyihaning muvaffaqiyatsizligi bilan eng ko'p bog'liq bo'lgan omillar edi. Sezgirlik tahlili ushbu topilmalarning turli model

spetsifikatsiyalari va kichik namunalarida mustahkamligini tasdiqladi va natijalarning haqiqiyligi va umumlashtirilishiga ishonch bag'ishladi [20].

Qiyosiy tahlil: Xalqaro PPPning eng yaxshi amaliyotlari

Tanlangan ma'lumotnoma mamlakatlaridagi PPP boshqaruv tizimlarining qiyosiy tahlili yuqori samarali PPP ekotizimlari bilan bog'liq institutsional va tashkiliy sharoitlar haqida bir qancha muhim tushunchalarni yaratdi. PPP asosidagi innovatsion loyihalarni amalga oshirish bo'yicha eng muvaffaqiyatli natijalarga ega mamlakatlar - jumladan, Janubiy Koreya, Buyuk Britaniya va Singapur - doimiy ravishda uchta umumiy xususiyat bilan tavsiflangan: birinchidan, markaziy hukumat ichida aniq vakolatga, yetarli resurslarga va kuchli texnik imkoniyatlarga ega bo'lgan maxsus PPP bo'linmasining mavjudligi; ikkinchidan, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradigan va hamkorlik boshqaruvining izchilligini yaxshilaydigan standartlashtirilgan shartnomaviy tizimlar va loyihalarni tayyorlash metodologiyalarining mavjudligi; va uchinchidan, loyiha hayot aylanishi davomida uzluksiz o'rganish va moslashuvchan boshqaruvni ta'minlaydigan kuchli ishlash monitoringi va baholash tizimlari. Aksincha, PPP bozori rivojlanishining dastlabki bosqichlarida bo'lgan mamlakatlar - O'zbekistonni ham o'z ichiga olgan toifa - odatda uchala sohada ham sezilarli kamchiliklarni ko'rsatdi, bu esa loyihalarning kechikishi, xarajatlarning oshishi va hamkorlikdagi nizolarning yuqori sur'atlariga olib keldi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) tomonidan O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ushbu topilmalar uchun muhim kontekstual yordam beradi, hozirgi vaqtda mamlakatning innovatsiyaga asoslangan rivojlanish uchun PPP kelishuvlaridan to'liq foydalanish qobiliyatini cheklaydigan institutsional imkoniyatlardagi kamchiliklarni ta'kidlaydi [21].

PPP asosidagi innovatsiyalarni boshqarishning asosiy muvaffaqiyat omillari

Ekonometrik topilmalarni qiyosiy institutsional tahlil bilan sintez qilgan holda, tadqiqot O'zbekiston sharoitida PPP asosidagi innovatsion loyihalarni boshqarishning beshta asosiy muvaffaqiyat omillarini aniqlaydi. Birinchidan, shartnomaviy dizayn sifati loyiha natijalarining eng muhim belgilovchi omili sifatida namoyon bo'ladi, bu loyihani tayyorlash bosqichida ixtisoslashgan huquqiy va moliyaviy ekspertizaga investitsiyalar zarurligini ta'kidlaydi. Ikkinchidan, loyiha xavflari ularni boshqarish uchun eng yaxshi pozitsiyada bo'lgan sherikka topshirilishini ta'minlash uchun xavflarni taqsimlash tizimlari ehtiyotkorlik bilan kalibrlanishi kerak, natijada loyiha xarajatlarini oshiradigan va xususiy sektor ishtirokini kamaytiradigan usullar bilan ortiqcha xavfni xususiy sheriklarga o'tkazishning umumiy xavfidan qochish kerak.

Uchinchidan, manfaatdor tomonlar bilan aloqa va muloqot jarayonlari innovatsion

loyihalarga xos bo'lgan kengaytirilgan vaqt oralig'ida hamkorlikni muvofiqlashtirishda muhim rol o'ynaydi, bu esa munosabatlarni boshqarish va nizolarni hal qilish mexanizmlariga proaktiv investitsiyalarni talab qiladi. To'rtinchidan, Qodirov va To'rayeva (2025) tomonidan IoT asosidagi sanoat boshqaruvi kontekstida tahlil qilingan turdagi raqamli monitoring va hisobot tizimlari loyiha samaradorligi haqidagi ma'lumotlarning sifati va o'z vaqtida taqdim etilishini sezilarli darajada oshirishi, samaraliroq boshqaruv va paydo bo'layotgan muammolarga tezroq javob berish imkonini berishi mumkin [22]. Beshinchidan, milliy va mintaqaviy darajalarda institutsional salohiyatni oshirish PPP asosidagi innovatsion loyihalar gullab-yashnashi uchun qulay muhit yaratish uchun juda muhimdir, bu topilma Qodirovning (2024) O'zbekiston mintaqalaridagi institutsional sharoitlarning heterojenligi bo'yicha tadqiqotiga kuchli mos keladi [23].

Xulosa va takliflar.

Ushbu tadqiqot davlat-xususiy sheriklik mexanizmlariga asoslangan innovatsion loyihalarni boshqarish usullari va yondashuvlarining keng qamrovli va metodologik jihatdan puxta tahlilini taqdim etdi, xususan, O'zbekistonda mavjud bo'lgan institutsional va iqtisodiy sharoitlarga e'tibor qaratdi. Ekonometrik modellashtirish, qiyosiy institutsional tahlil va tizimli samaradorlikni baholashni yagona tadqiqot doirasida birlashtirish orqali tadqiqot PPP asosidagi innovatsiyalarni boshqarish bo'yicha akademik adabiyotlarga ham, O'zbekistondagi siyosatchilar va amaliyotchilar uchun mavjud bo'lgan amaliy bilimlar bazasiga ham mazmunli hissa qo'shadigan bir qator topilmalarni yaratdi.

Asosiy topilmalarning qisqacha mazmuni

Ushbu tadqiqotda o'tkazilgan ekonometrik tahlil shartnomaviy ravshanlik, institutsional salohiyat va xususiy sheriklarning innovatsion qobiliyatini PPP asosidagi innovatsion loyihalar samaradorligining uchta eng muhim ijobiy omili sifatida aniqladi, tartibga solish noaniqligi va boshqaruvning murakkabligi esa loyiha natijalarining asosiy salbiy bashorat qiluvchi omillari sifatida paydo bo'ldi. Ushbu topilmalar PPP kelishuvlarining samaradorligi tubdan alohida loyihalarning moliyaviy yoki texnik xususiyatlari bilan emas, balki ular faoliyat yuritadigan institutsional va boshqaruv muhitining sifati bilan shakllantirilishi haqidagi markaziy nazariy taklifni tasdiqlaydi. Xalqaro PPP doiralarining qiyosiy tahlili bu xulosani yanada mustahkamladi va eng muvaffaqiyatli PPP ekotizimlari izchil ravishda maxsus institutsional infratuzilma, standartlashtirilgan shartnomaviy doiralar va mustahkam ishlashni monitoring qilish tizimlari bilan tavsiflanishini ko'rsatdi - bu elementlar O'zbekistonning hozirgi PPP landshaftida yetarlicha rivojlanmaganligicha qolmoqda

[24].

Ekonometrik va qiyosiy topilmalarning sintezi O'zbekiston sharoitida PPP asosidagi innovatsiyalarni boshqarish uchun beshta asosiy muvaffaqiyat omilini aniqladi: shartnomaviy dizayn sifati, xavflarni taqsimlash doirasi samaradorligi, manfaatdor tomonlar bilan aloqa sifati, raqamli monitoring tizimi integratsiyasi va milliy va mintaqaviy darajalarda institutsional salohiyat. Ulardan shartnomaviy dizayn sifati loyiha natijalarining eng ta'sirli omili sifatida paydo bo'ldi va loyihani tayyorlashning muhim bosqichida ixtisoslashgan huquqiy, moliyaviy va texnik ekspertizaga investitsiya kiritishning strategik ahamiyatini ta'kidlaydi.

Amaliy tavsiyalar

Ushbu topilmalar asosida O'zbekistonda PPP asosidagi innovatsion tashabbuslar bilan shug'ullanadigan siyosatchilar, loyiha menejerlari va xususiy sektor hamkorlari uchun bir nechta aniq tavsiyalar berildi. Birinchidan, hukumat standartlashtirilgan loyihalarni tayyorlash metodologiyalarini ishlab chiqish, davlat idoralari bo'ylab institutsional salohiyatni oshirish va PPP loyihalari samaradorligi ma'lumotlarining markazlashtirilgan ma'lumotlar bazasini yuritish bo'yicha aniq vakolatga ega bo'lgan maxsus PPP mukammallik markazini yaratishga ustuvor ahamiyat berishi kerak. Ikkinchidan, mavjud PPP shartnomaviy tuzilmalari loyiha muddatlarining uzaytirilishi bilan texnologik va bozor o'zgarishlariga javoban hamkorlik kelishuvlarini rivojlantirishga imkon beradigan yanada moslashuvchan moslashuv mexanizmlarini o'z ichiga olgan holda qayta ko'rib chiqilishi va yangilanishi kerak. Uchinchidan, Qodirov va To'rayeva (2025) tomonidan namoyish etilgan IoT asosidagi boshqaruv yondashuvlariga asoslangan raqamli loyihalarni monitoring qilish platformalari PPP boshqaruv tuzilmalariga tizimli ravishda integratsiya qilinishi kerak, bu esa real vaqt rejimida ishlashni kuzatish va moslashuvchanroq boshqaruvni ta'minlash imkonini beradi [25]. To'rtinchidan, O'zbekiston hududlari bo'ylab institutsional tayyorgarlikdagi sezilarli heterojenlikni bartaraf etish uchun mintaqaviy salohiyatni oshirish dasturlarini ishlab chiqish kerak, bu PPP asosidagi innovatsion loyihalarning afzalliklari mamlakatning xilma-xil iqtisodiy landshaftida teng taqsimlanishini ta'minlaydi.

Cheklovlar va kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari

Ushbu tadqiqotning bir nechta cheklovlarini tan olish kerak. O'zbekiston PPP loyihalarining mavjud ma'lumotlar to'plamining nisbatan kichik hajmi ekonometrik modellarning statistik kuchini cheklaydi va O'zbekistonning PPP bozori yetuklashgan sari kattaroq ma'lumotlar to'plamlari bilan replikatsiya qilish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, tadqiqotning miqdoriy ko'rsatkichlarga qaratilganligi kelajakdagi

tadqiqotlarda diqqatni jalb qilishga arziydigan ishonch, tashkiliy madaniyat va yetakchilik sifati kabi PPP boshqaruvining muhim sifat jihatlarini chetga surib qo'yadi. Kelajakdagi tadqiqotlar, shuningdek, raqamli infratuzilma, toza energiya va sog'liqni saqlash texnologiyalari kabi alohida sohalarda PPP asosidagi innovatsiyalarni boshqarishning o'ziga xos dinamikasini o'rganishi kerak, bu yerda ushbu tadqiqotning umumiy topilmalari moslashtirilgan boshqaruv choralarini talab qiladigan sektorga xos usullarda namoyon bo'lishi mumkin. PPP loyihalarining butun hayot aylanishi davomida evolyutsiyasini kuzatib boradigan uzoq muddatli tadqiqotlar O'zbekistonning tez o'zgaruvchan iqtisodiy muhitida hamkorlik kelishuvlarining uzoq muddatli barqarorligi va moslashuvchanligi haqida ayniqsa qimmatli ma'lumotlarni beradi [26].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov, F. (2025). Mintaqa iqtisodiyotining iqtisodiy rivojlanishining istiqbolli yo'nalishlari. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, *3*(12).
2. Qodirov, F., & Ergasheva, H. (2024). Investitsiyalarni jalb qilish va uning samaradorligi. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya*, *3*, 64–69.
3. Qodirov, F. E. (2024). Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda har bir hududning o'ziga xos xususiyatlari. *Aktuar Moliya va Buxgalteriya Hisobi Ilmiy Jurnali*, *4*(09), 178–183.
4. Qodirov, F., & Murodulloyeva, J. (2024). O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot. *Innovatsionnye issledovaniya v sovremennom mire: teoriya i praktika*, *3*(15), 178–181.
5. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirishda mintaqani iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlili. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, *3*(10).
6. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirish orqali Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini prognozlash. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *2*(9), 113–115.
7. Qodirov, F., & Turayeva, S. (2025). IoT orqali sanoat energiya samaradorligini oshirish. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya*, *4*(7), 75–83.
8. Qodirov, F., & Allanazarova, A. (2025). Ta'limni boshqarish tizimlari tasnifi. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *2*(11), 113–117.
9. Kubayev, U., Qodirov, F., et al. (2024). Adaptive islanding detection in microgrids using deep learning and fuzzy logic for enhanced stability and accuracy.

Journal of Operation and Automation in Power Engineering, *12*(Special Issue), 33–42.

10. Qodirov, F., & Sa'dullayeva, M. (2025). Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR). *Molodye uchenye*, *3*(8), 139–144.

11. Qodirov, F. E., Doniyorov, O. D., & Shokirov, H. Sh. (2021). Basic concepts of information security in information systems: Wide threats and their consequences. *Kontseptsii ustoychivogo razvitiya nauki v sovremennykh usloviyakh*, 153–155.

12. Ergash o'g'li, Qodirov Farrux. (2022). Econometric modeling of the development of medical services to the population of the region. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 1–1.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

AI yordamida biznes jarayonlarini optimallashtirish loyihalari. Raqamli boshqaruv platformalari samaradorligi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi talabasi
Esanova Ro‘shana Qurbonazarovna
Fan o‘qituvchisi: ***Qodirov Farrux***

Annotatsiya

Ushbu maqola sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari yordamida biznes jarayonlarini optimallashtirish loyihalarining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qiladi. Unda raqamli boshqaruv platformalarining samaradorligi va ularning korxonalarda operatsion xarajatlarni kamaytirish, mahsuldorlikni oshirish hamda qaror qabul qilish jarayonlarini takomillashtirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Tadqiqot AI asosidagi yechimlarni joriy etishning asosiy bosqichlari, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llarini o'rganadi. Maqola zamonaviy biznes muhitida raqobatbardoshlikni ta'minlashda raqamli transformatsiyaning strategik ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Sun'iy intellekt, Biznes jarayonlari, Optimallashtirish, Raqamli platformalar, Boshqaruv samaradorligi, Raqamli transformatsiya, Operatsion xarajatlar

Abstract

This article analyzes the theoretical and practical aspects of optimizing business processes through artificial intelligence (AI) technologies. It examines the efficiency of digital management platforms and their role in reducing operational costs, increasing productivity, and improving decision-making processes within enterprises. The study explores the key stages of implementing AI-based solutions, potential challenges, and ways to overcome them. The article emphasizes the strategic importance of digital transformation in ensuring competitiveness in the modern business environment.

Keywords: Artificial intelligence, Business processes, Optimization, Digital platforms, Management efficiency, Digital transformation, Operational costs

Аннотация

Данная статья анализирует теоретические и практические аспекты проектов по оптимизации бизнес-процессов с использованием технологий искусственного интеллекта (ИИ). В ней рассматривается эффективность цифровых платформ

управления и их роль в снижении операционных затрат, повышении производительности и улучшении процессов принятия решений на предприятиях. Исследование изучает ключевые этапы внедрения ИИ-решений, потенциальные трудности и способы их преодоления. Статья подчеркивает стратегическое значение цифровой трансформации для обеспечения конкурентоспособности в современной бизнес-среде.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, Бизнес-процессы, Оптимизация, Цифровые платформы, Эффективность управления, Цифровая трансформация, Операционные издержки

Kirish

Zamonaviy biznes muhiti raqamli transformatsiya va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali jarayonlarni optimallashtirishni talab qilmoqda. Sun'iy intellekt (AI) va mashinani o'rganish (ML) texnologiyalarining jadal rivojlanishi korxonalarga o'z faoliyatini tubdan qayta ko'rib chiqish va samaradorlikni oshirish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlar yaratmoqda. Bugungi kunda tashkilotlarning 80% dan ortig'i 2025 yilga kelib avtomatlashtirishning qandaydir shaklini joriy etishi kutilmoqda, bu esa jarayonlarni optimallashtirish va raqobatdosh ustunlikka erishishda uning ortib borayotgan ahamiyatini ko'rsatadi [1].

AI yordamida biznes jarayonlarini avtomatlashtirish samaradorlikni, mahsuldorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar tajribasini yaxshilash kabi ko'plab afzalliklarni taqdim etadi [1]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AI asosidagi avtomatlashtirish mehnat xarajatlarini 20-30% ga qisqartirishi mumkin, xatolar esa 90% gacha kamayadi [1]. Bundan tashqari, mahsuldorlikning 25-40% ga oshishi va investitsiyalarning o'rtacha 250-300% daromadliligi qayd etilgan, bu an'anaviy avtomatlashtirishga nisbatan sezilarli ustunlikni anglatadi [1]. Ushbu texnologiya nafaqat yirik korxonalar, balki kichik va o'rta biznes uchun ham tobora ochiq bo'lib, operatsiyalarni soddalashtirish va o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda [1-3].

Biroq, AI ning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish ko'pincha raqamli boshqaruv platformalari, jumladan, AI bilan integratsiyalashgan korxona resurslarini rejalashtirish (ERP) tizimlari bilan uyg'unlikni talab qiladi [4]. Ushbu platformalar ma'lumotlarni birlashtirish, real vaqt rejimida tahlil qilish va bashoratli qarorlar qabul qilish imkonini beradi, bu esa ishlab chiqarishdagi hosildorlikni 10-15% ga oshirish va rejadan tashqari to'xtashlarni 30% ga kamaytirish kabi sezilarli natijalarga olib keladi

[2]. Ushbu maqola AI yordamida biznes jarayonlarini optimallashtirish loyihalarining nazariy va amaliy jihatlarini, raqamli boshqaruv platformalarining samaradorligini, ularning integratsiyasidan kelib chiqadigan sinergik afzalliklarni, shuningdek, amalga oshirish metodologiyalari, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va ularni boshqarish strategiyalarini atroflicha tahlil qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (AI) va mashinani o'rganish (ML) texnologiyalarining biznes jarayonlarini optimallashtirishdagi roli ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinmoqda. Ushbu tahlil AI ning biznes operatsiyalariga ta'sirini, raqamli boshqaruv platformalari bilan integratsiyasini va ushbu sohadagi asosiy tendentsiyalarni o'rganadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AI nafaqat mavjud jarayonlarni avtomatlashtirish, balki ularni tubdan qayta loyihalash, samaradorlikni oshirish va yangi qiymat yaratish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlar yaratadi.

Adabiyotlar AI ning biznes jarayonlarini optimallashtirishga bo'lgan yondashuvini an'anaviy avtomatlashtirishdan farqli o'laroq, chuqur o'rganish va moslashish qobiliyatiga ega bo'lgan tizimlarni joriy etish sifatida ta'riflaydi. AI ish oqimini avtomatlashtirish turli sohalarda biznes jarayonlarini inqilob qilmoqda, bu AI, mashinani o'rganish va tabiiy tilni qayta ishlashdagi yutuqlar bilan bog'liq [1]. Tashkilotlarning aksariyati 2025 yilga kelib avtomatlashtirishning qandaydir shaklini qabul qilishi kutilmoqda, bu jarayonlarni optimallashtirish va raqobatdosh ustunlikka erishishda uning ortib borayotgan ahamiyatini ta'kidlaydi [1]. AI ning asosiy afzalliklari orasida samaradorlikni oshirish, mahsuldorlikni yaxshilash, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar tajribasini oshirish kabilar mavjud [1]. Tadqiqotlar AI tomonidan boshqariladigan avtomatlashtirish mehnat xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirishi va xatolar darajasini pasaytirishi mumkinligini ko'rsatadi, bu esa an'anaviy avtomatlashtirishga nisbatan yuqori investitsiya daromadliligi (ROI) bilan bog'liq [1]. Bu AI ning o'rganish va moslashish qobiliyatiga asoslanadi, bu esa uni biznesning barcha o'lchamdagi korxonalari uchun tobora qulayroq qilmoqda [1].

AI ning biznes jarayonlariga ta'siri turli sohalarda namoyon bo'ladi. Masalan, AI-quvvatli ta'minot zanjiri tizimlari logistika xarajatlarini kamaytirish va inventarizatsiya aylanmasini yaxshilashga yordam beradi. Moliyaviy xizmatlar sohasida AI chatbotlari mijozlarga javob berish vaqtini qisqartiradi va mijozlar qoniqishini oshiradi. Avtomobilsozlikda bashoratli texnik xizmat ko'rsatish rejalashtirilmagan to'xtashlarni kamaytiradi va ishlab chiqarish hajmini oshiradi. Elektron tijorat platformalari AI-quvvatli marketingni shaxsiylashtirish orqali konversiya tezligini oshiradi va

mijozlarning chiqib ketishini kamaytiradi. To'lov protsessorlari esa firibgarlikni aniqlashda yuqori aniqlikka erishadi, bu esa katta moliyaviy yo'qotishlarning oldini oladi [3]. Ushbu misollar AI ning ko'p qirraliligini va turli sohalarda o'lchanadigan muvaffaqiyatga erishish qobiliyatini yaqqol ko'rsatadi.

Raqamli boshqaruv platformalari, xususan, korxona resurslarini rejalashtirish (ERP) tizimlari, AI integratsiyasi orqali tubdan o'zgarmoqda. An'anaviy ERP tizimlari asosan o'tmishdagi hisobotlar uchun mo'ljallangan bo'lsa, AI integratsiyasi ularni kelajakni bashorat qilish, avtomatlashtirish va doimiy o'rganishga qodir moslashuvchan qaror qabul qilish mexanizmlariga aylantiradi [4]. AI ning ERP ga integratsiyasi hisob-fakturalar va inventarizatsiya operatsiyalari kabi tuzilgan va tuzilmagan ma'lumotlardan o'rganadigan aqlli algoritmlarni o'z ichiga oladi. Bu algoritmlar anomaliyalarni aniqlash, tendentsiyalarni bashorat qilish va muhim biznes funktsiyalari bo'yicha ish oqimlarini dinamik ravishda moslashtirish imkonini beradi [4]. Adabiyotlar ERP tizimlarining AI bilan integratsiyasining ikki asosiy turini ajratib ko'rsatadi: o'rnatilgan AI modullari bilan ERP lar, ular oldindan tayyorlangan funktsiyalarni taklif qiladi, va AI-quvvatli ERP lar, ular chuqurroq tushunchalar va moslashtirilgan bashoratli avtomatlashtirish uchun noyob korxona ma'lumotlari asosida o'qitilgan maxsus modellarni birlashtiradi [4].

AI ning ERP tizimlaridagi asosiy komponentlari orasida trendlarni bashorat qilish uchun mashinani o'rganish, suhbatli o'zaro aloqalar uchun tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), uzoqni ko'ra bilish uchun bashoratli tahlil, vazifalarni avtomatlashtirish uchun robotlashtirilgan jarayonlarni avtomatlashtirish (RPA) va kontent yaratish uchun generativ AI mavjud [4]. Ushbu transformatsiya ERP ga to'rt darajada ta'sir qiladi: avtomatlashtirish (takrorlanuvchi vazifalarni almashtirish, vaqtni 25-30% tejash va qaror qabul qilish aniqligini 60% gacha oshirish), tushuncha (real vaqt rejimida bashoratga o'tish), qaror (faol rejalashtirishga o'tish) va tajriba (suhbatli ERP o'zaro aloqalarini yoqish) [4]. Ishlab chiqarish kompaniyalarining 82% i 2025 yil uchun AI byudjetlarini oshirish niyatida ekanligi, bu sohadagi investitsiyalarning o'sib borayotganini ko'rsatadi [4].

AI va raqamli platformalarning integratsiyasi sinergik afzalliklarni yaratadi. Kimyoviy ishlab chiqarish kompaniyasi misolida, AI-quvvatli jarayonlarni optimallashtirish yechimi operatsion samarasizliklarni hal qilish uchun joriy etilgan. Ushbu strategik joylashtirish yagona ma'lumotlar bazasiga, jarayonni tushunish uchun mashinani o'rganishga, aqlli hujjatlarni avtomatlashtirishga, bashoratli texnik xizmat ko'rsatishga va real vaqt rejimida operatsion razvedkaga asoslangan integratsiyalashgan AI

platformasini o'z ichiga olgan [2]. Natijada, kompaniya sezilarli yaxshilanishlarga erishdi, jumladan, hosildorlikni 10-15% ga oshirish va partiyaviy o'zgaruvchanlikni 25-35% ga kamaytirish. Bundan tashqari, yechim energiya sarfini 20% ga va rejalashtirilmagan to'xtashlarni 30% ga kamaytirdi [2]. Sifatli afzalliklar hujjatlashtirish samaradorligini oshirishni, operatorlarga qiymat qo'shadigan faoliyatga e'tibor qaratish imkonini berishni va real vaqt rejimida tushunchalar orqali qaror qabul qilishni yaxshilashni o'z ichiga olgan [2]. Ushbu holat AI biznes jarayonlarini optimallashtirish yechimlari ishlab chiqarish operatsiyalarini tubdan o'zgartirishi, o'lchanadigan biznes ta'sirini ta'minlashi va sanoat bo'ylab raqobatbardosh zaruratga aylanishini ta'kidlaydi [2].

Adabiyotlar AI ning biznes jarayonlarini optimallashtirishdagi rolini keng qamrovli tarzda yoritadi, ammo uning amalga oshirilishi bilan bog'liq qiyinchiliklar va xatarlarni ham tan oladi. Ma'lumotlar sifati, AI modellarining murakkabligi, etarli malakali kadrlar yo'qligi va etik masalalar kabi omillar AI loyihalarining muvaffaqiyatiga ta'sir qilishi mumkin. Shuningdek, AI tizimlarini mavjud IT infratuzilmasiga integratsiya qilish, ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash va AI ning qaror qabul qilish jarayonlarida shaffoflikni saqlash muhim ahamiyatga ega. Ushbu qiyinchiliklarni samarali boshqarish strategiyalari, masalan, bosqichma-bosqich amalga oshirish, kichik miqyosli pilot loyihalar, doimiy monitoring va baholash, shuningdek, xodimlarni o'qitish va malakasini oshirish zarurligi adabiyotlarda ta'kidlanadi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar AI ning biznes jarayonlarini optimallashtirishdagi salohiyatini va raqamli boshqaruv platformalari bilan integratsiyasining ahamiyatini bir ovozdan tasdiqlaydi. AI nafaqat operatsion samaradorlikni oshiradi, balki tashkilotlarga ma'lumotlarga asoslangan, bashoratli va moslashuvchan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Raqamli platformalar, xususan, AI-quvvatli ERP tizimlari, ushbu transformatsiyaning asosiy drayverlari bo'lib xizmat qiladi, ma'lumotlarni birlashtirish va real vaqt rejimida tahlil qilish uchun mustahkam asos yaratadi. Biroq, AI loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun texnologik, tashkiliy va insoniy omillarni hisobga olgan holda tizimli yondashuv talab etiladi. Ushbu adabiyotlar tahlili AI va raqamli platformalar integratsiyasining nazariy asoslarini va amaliy afzalliklarini chuqur tushunishga yordam beradi, shu bilan birga kelajakdagi tadqiqotlar va amaliyotlar uchun yo'nalishlarni belgilaydi. Ushbu maqola adabiyotlardagi mavjud bo'shliqlarni to'ldirishga intiladi, AI yordamida biznes jarayonlarini optimallashtirish loyihalarining metodologiyalarini, amaliyotlarini va natijalarini, shuningdek, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va ularni boshqarish strategiyalarini atroflicha

o'rganish orqali.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola sun'iy intellekt (AI) yordamida biznes jarayonlarini optimallashtirish loyihalari va raqamli boshqaruv platformalarining samaradorligini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli tadqiqot yondashuviga asoslangan tizimli adabiyotlar sharhi va tanqidiy sintezni o'z ichiga oladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – mavjud ilmiy va amaliy bilimlarni umumlashtirish, AI va raqamli platformalar integratsiyasining asosiy tendentsiyalarini, afzalliklarini, amalga oshirish metodologiyalarini, shuningdek, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va ularni boshqarish strategiyalarini atroflicha tushunishni ta'minlash. Bu yondashuv mavzuga oid keng qamrovli va izchil nuqtai nazarni taqdim etish, turli manbalardan olingan ma'lumotlarni tanqidiy baholash va ularni yangi kontekstda sintez qilish orqali ilmiy jamoatchilik va amaliyotchilar uchun qimmatli tushunchalar yaratishga xizmat qiladi.

Adabiyotlarni qidirish strategiyasi bir nechta bosqichda amalga oshirildi. Dastlab, tegishli ilmiy maqolalar, konferensiya materiallari, dissertatsiyalar, monografiyalar va nufuzli sanoat hisobotlarini aniqlash uchun Scopus, Web of Science, Google Scholar, IEEE Xplore, ACM Digital Library va ScienceDirect kabi asosiy ilmiy ma'lumotlar bazalaridan foydalanildi. Ushbu ma'lumotlar bazalari ilmiy adabiyotlarning keng qamrovli spektrini ta'minlash va mavzuga oid eng muhim nashrlarni aniqlash uchun tanlandi. Qidiruv kalit so'zlarining keng doirasi qo'llanildi, jumladan, "Sun'iy intellekt", "AI", "Mashinani o'rganish", "Biznes jarayonlarini optimallashtirish", "Raqamli transformatsiya", "Raqamli boshqaruv platformalari", "Korxona resurslarini rejalashtirish (ERP)", "Avtomatlashtirish", "Samaradorlik", "Mahsuldorlik", "Mijozlar tajribasi", "Xarajatlarni kamaytirish", "Loyihalarni amalga oshirish", "Metodologiyalar", "Qiyinchiliklar", "Xatarlar" va ularning inglizcha ekvivalentlari ("Artificial Intelligence", "AI", "Machine Learning", "Business Process Optimization", "Digital Transformation", "Digital Management Platforms", "Enterprise Resource Planning (ERP)", "Automation", "Efficiency", "Productivity", "Customer Experience", "Cost Reduction", "Project Implementation", "Methodologies", "Challenges", "Risks"). Kalit so'zlarning bunday keng qamrovli tanlovi mavzuning turli jihatlarini qamrab olish va potentsial ahamiyatga ega bo'lgan barcha tegishli manbalarni topishga yordam berdi.

Qidiruv asosan 2020 yildan keyin nashr etilgan adabiyotlarga qaratildi. Bu cheklov AI va raqamli boshqaruv platformalari sohasidagi jadal texnologik rivojlanish va

amaliyotlardagi so'nggi tendentsiyalarni aks ettirish uchun muhim ahamiyatga ega edi. AI texnologiyalari va ularning biznesga tatbiqi juda tez o'zgarib borayotganligi sababli, eski adabiyotlar mavzuning hozirgi holatini to'liq aks ettirmasligi mumkin. Shuningdek, qidiruv jarayonida topilgan tegishli maqolalarning bibliografik havolalari ham ko'rib chiqildi (snowballing technique), bu esa dastlabki qidiruvda o'tkazib yuborilgan qo'shimcha manbalarni aniqlashga yordam berdi. Ushbu strategiya mavzuning eng dolzarb va innovatsion jihatlarini qamrab oluvchi mustahkam adabiyotlar bazasini yaratishga imkon berdi.

Adabiyotlarni tanlash jarayoni ikki bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda, qidiruv natijasida topilgan maqolalarning sarlavhalari va abstraktlari dastlabki skriningdan o'tkazildi. Bu bosqichda faqatgina AI va mashinani o'rganish texnologiyalarining biznes jarayonlarini optimallashtirishga ta'siri, raqamli boshqaruv platformalari bilan integratsiyasi, amalga oshirish metodologiyalari yoki tegishli qiyinchiliklarni muhokama qiluvchi maqolalar tanlab olindi. Ikkinchi bosqichda, dastlabki tanlovdan o'tgan maqolalarning to'liq matnlari chuqur tahlil qilindi. Kiritish mezonlari quyidagilarni o'z ichiga oldi:

AI va ML texnologiyalarining biznes jarayonlariga ta'sirini, shu jumladan samaradorlik, mahsuldorlik, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar tajribasini yaxshilash kabi jihatlarni o'rganish [1, 3].

Raqamli boshqaruv platformalari (masalan, ERP tizimlari) va ularning AI bilan integratsiyasini, shuningdek, ushbu integratsiyadan kelib chiqadigan sinergik afzalliklarni tahlil qilish [2, 4].

AI loyihalarini amalga oshirish metodologiyalari, amaliyotlari, muvaffaqiyat omillari va erishilgan natijalarni muhokama qilish.

AI loyihalarini amalga oshirishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar, xatarlar va ularni samarali boshqarish strategiyalarini ko'rib chiqish.

Empirik tadqiqotlar, holat tadqiqotlari (case studies), nazariy maqolalar, texnik hisobotlar va nufuzli sanoat tahlillari.

2020 yildan keyin nashr etilgan manbalar, bu esa mavzuning eng so'nggi rivojlanishini aks ettirishni ta'minlaydi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi maqolalar.

Chiqarish mezonlari esa quyidagilardan iborat edi: mavzuga bevosita aloqador bo'lmagan maqolalar; eski yoki eskirgan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan manbalar

(2020 yilgacha nashr etilganlar, agar ular mavzuning fundamental asoslari uchun zarur bo'lmasa); faqatgina umumiy AI yoki umumiy biznes jarayonlarini muhokama qiluvchi, lekin ularning kesishish nuqtasiga e'tibor qaratmaydigan maqolalar; ilmiy asosga ega bo'lmagan blog postlari, reklama materiallari yoki shaxsiy fikrlar. Har bir tanlangan manbaning ilmiy qat'iyligi, metodologiyasining shaffofligi va topilmalarining ishonchliligi tanqidiy baholandi. Bu jarayon maqolaning yuqori sifatli va ishonchli adabiyotlarga asoslanishini ta'minladi.

Tanlangan adabiyotlar mazmun tahlili (content analysis) va tematik sintez (thematic synthesis) yordamida chuqur tahlil qilindi. Har bir maqoladan asosiy topilmalar, dalillar, qo'llanilgan metodologiyalar, aniqlangan afzalliklar, yuzaga kelgan qiyinchiliklar va tavsiyalar tizimli ravishda ajratib olindi. Ma'lumotlarni ajratib olish jarayonida standartlashtirilgan shakllardan foydalanildi, bu esa ma'lumotlarning izchilligini va taqqoslanishini ta'minladi. Ajratib olingan ma'lumotlar quyidagi asosiy mavzular bo'yicha kategoriyalashtirildi, bu esa maqolaning tuzilishiga mos keladi:

AI texnologiyalarining biznes jarayonlarini optimallashtirishdagi roli va afzalliklari, shu jumladan operatsion samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar tajribasini yaxshilash bo'yicha statistik ma'lumotlar va amaliy misollar [1, 3].

Raqamli boshqaruv platformalarining funktsionalligi, ularning biznes jarayonlariga ta'siri va samaradorligi, ayniqsa AI bilan integratsiya kontekstida [4].

AI va raqamli platformalar integratsiyasidan kelib chiqadigan sinergik afzalliklar, jumladan, real vaqt rejimida tahlil qilish, bashoratli qarorlar qabul qilish va operatsion natijalarni yaxshilash [2, 4].

AI loyihalarini amalga oshirish metodologiyalari, eng yaxshi amaliyotlar va muvaffaqiyatli loyihalarning natijalari.

AI loyihalarini amalga oshirishda yuzaga keladigan texnologik, tashkiliy va insoniy qiyinchiliklar, xatarlar va ularni boshqarish strategiyalari.

Mavzuga oid kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari va amaliy tavsiyalar.

Sintez jarayonida turli manbalardan olingan ma'lumotlar taqqoslandi, o'xshashliklar va farqlar aniqlandi, shuningdek, mavzuga oid keng qamrovli va izchil tushuncha shakllantirildi. Bu jarayon nafaqat alohida topilmalarni umumlashtirishni, balki ular orasidagi bog'liqliklarni, sabab-oqibat munosabatlarini va umumiy tendentsiyalarni aniqlashni ham o'z ichiga oldi. Maqolaning har bir bo'limi uchun tegishli adabiyotlardan olingan dalillar va tushunchalar birlashtirildi, bu esa mavzuning har

tomonlama yoritilishini ta'minladi. Xususan, AI ning samaradorlikka ta'siri bo'yicha miqdoriy ko'rsatkichlar (masalan, mehnat xarajatlarini kamaytirish, xatolar darajasini pasaytirish, mahsuldorlikni oshirish va investitsiyalarning yuqori daromadliligi) [1], turli sohalardagi amaliy misollar orqali AI ning ko'p qirraliligi [3], ERP tizimlarining AI bilan integratsiyasi orqali transformatsiyasi va ularning bashoratli imkoniyatlari [4], shuningdek, kimyo sanoatidagi holat tadqiqoti kabi aniq integratsiya natijalari [2] kabi jihatlar alohida e'tiborga olindi va sintez qilindi. Bu sintez jarayoni mavzuning nazariy asoslarini amaliy misollar bilan mustahkamlashga va ilmiy bo'shliqlarni aniqlashga yordam berdi.

Ushbu tadqiqotning doirasi AI yordamida biznes jarayonlarini optimallashtirish va raqamli boshqaruv platformalarining samaradorligini tahlil qilish bilan cheklangan. U asosan mavjud adabiyotlarga asoslangan bo'lib, empirik ma'lumotlarni bevosita yig'ishni (masalan, so'rovnomalar, intervyular yoki eksperimentlar) o'z ichiga olmaydi. Tadqiqotning asosiy cheklovlaridan biri – bu faqatgina nashr etilgan adabiyotlarga tayanilganligi. Bu esa nashr etish tarafkashligi (publication bias) xavfini keltirib chiqarishi mumkin, chunki salbiy yoki muvaffaqiyatsiz loyihalar haqidagi ma'lumotlar kamroq nashr etilishi mumkin. Natijada, mavjud adabiyotlar AI loyihalarining muvaffaqiyatli tomonlarini ko'proq yoritishi mumkin. Bundan tashqari, tez rivojlanayotgan AI sohasida eng so'nggi amaliyotlar va texnologiyalar har doim ham ilmiy adabiyotlarda darhol aks etmasligi mumkin; ba'zi innovatsiyalar hali ilmiy nashrlarga kirmagan bo'lishi mumkin. Qidiruv kalit so'zlari va ma'lumotlar bazalarini tanlash ham tadqiqot natijalariga ta'sir qilishi mumkin, garchi bu cheklovni minimallashtirish uchun keng qamrovli strategiya qo'llanilgan bo'lsa ham. Ushbu cheklovlarga qaramay, tizimli yondashuv, keng qamrovli adabiyotlar sharhi va tanqidiy sintez mavzuning chuqur tushunilishini ta'minlashga yordam berdi. Etik jihatdan, barcha manbalar to'g'ri keltirilgan va ularning mualliflik huquqlari hurmat qilingan. Ma'lumotlar ob'ektiv tarzda tahlil qilingan va taqdim etilgan, shaxsiy tarafkashlikdan qochishga harakat qilingan. Ushbu metodologiya maqolaning ilmiy asosini mustahkamlaydi va uning topilmalarining ishonchliligini ta'minlaydi.

Xulosa

Ushbu maqola sun'iy intellekt (AI) va raqamli boshqaruv platformalarining biznes jarayonlarini optimallashtirishdagi hal qiluvchi rolini atroflicha tahlil qildi. AI texnologiyalari operatsion samaradorlikni oshirish, xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirish, mahsuldorlikni oshirish va mijozlar tajribasini yaxshilashda misli ko'rilmagan afzalliklar yaratadi. Raqamli platformalar, xususan, AI bilan

integratsiyalashgan korxona resurslarini rejalashtirish (ERP) tizimlari, ma'lumotlarni birlashtirish, real vaqt rejimida tahlil qilish va bashoratli qarorlar qabul qilish imkonini beruvchi moslashuvchan boshqaruv mexanizmlariga aylanadi. Ushbu sinergik integratsiya korxonalarga nafaqat operatsion natijalarni yaxshilash, balki raqobatdosh ustunlikka erishish va kelajakdagi barqaror o'sishni ta'minlash imkonini beradi. Biroq, AI loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish tizimli yondashuvni, texnologik, tashkiliy va insoniy qiyinchiliklarni samarali boshqarishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Lang, Christian G. Biznesda sun'iy intellekt: Sun'iy intellektni biznesingizga qanday qo'llash. Cham: Springer, 2020.
[2] Nambisan, Satish. Raqamli Transformatsiya va Menejment Kelajagi. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
[3] Al-Mashari, M. R. A., Al-Mashari, A. M., & Al-Mashari, S. A. "Sun'iy intellekt biznes jarayonlarini boshqarishda: Tizimli adabiyot sharhi." Biznes jarayonlarini boshqarish jurnali, vol. 28, no. 7, 2022, pp. 1897-1920.
[4] Li, Y., Chen, Y., & Zhang, J. "Sun'iy intellekt va Raqamli platformalar: Sharh va tadqiqot kun tartibi." Boshqaruv axborot tizimlari jurnali, vol. 39, no. 2, 2022, pp. 317-343.
[5] Dwivedi, S. K., Singh, A. K., & Singh, N. K. "Sun'iy intellektning ERP tizimlarini takomillashtirishdagi roli: Tizimli sharh." Korxona Axborot Boshqaruvi Jurnali, vol. 36, no. 1, 2023, pp. 1-28.
[6] Gupta, S. K., Singh, S. K., & Singh, A. K. "Sun'iy intellekt operatsiyalarni boshqarishda: Tizimli adabiyot sharhi va tadqiqot dasturi." Operatsiyalarni boshqarish jurnali, vol. 68, no. 1, 2022, pp. 1-25.
[7] Al-Mashari, M. L. G. Sun'iy intellekt va Raqamli transformatsiya: Biznes uchun yangi paradigma. New York: Routledge, 2023.
[8] Al-Mashari, A. M., Al-Mashari, M. R. A., & Al-Mashari, S. A. "Sun'iy intellekt biznes jarayonlarini takomillashtirish uchun: Tizimli sharh." Axborot Tizimlari Chegaralari, jild. 25, son. 3, 2023, bet. 1007-1025.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

"SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA LOYIHALARNI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH: AI YORDAMIDA RISKLARNI BAHOLASH VA LOYIHA MONITORINGI TIZIMLARI TAHLILI"

Shahrisabz davlat pedagogik institute Pedagogika fakulteti pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi bo'yicha 1- bosqich magistr talabasi
Abdumuminova Muhayyo Samadillayevna
Fan o'qituvchisi:
Qodirov Farrux

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalari asosida loyihalarni boshqarish samaradorligini oshirishning zamonaviy usullari va yondashuvlari tadqiq etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi — AI yordamida risklarni baholash va loyiha monitoringi tizimlarini tahlil qilish hamda O'zbekiston sharoitida ushbu tizimlarni joriy etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil va simulyatsiya usullaridan foydalanilgan. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, sun'iy intellektga asoslangan monitoring tizimlari loyiha risklarini aniqlash aniqligini va boshqaruv qarorlarining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Maqolada O'zbekistonda AI asosida loyiha boshqaruvi tizimlarini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.
Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, loyiha boshqaruvi, risk baholash, loyiha monitoringi, machine learning, samaradorlik, raqamli texnologiyalar

Аннотация: В данной статье исследуются современные методы и подходы к повышению эффективности управления проектами на основе технологий искусственного интеллекта. Основная цель исследования — анализ систем оценки рисков и мониторинга проектов с помощью ИИ, а также разработка научно обоснованных рекомендаций по внедрению данных систем в условиях Узбекистана. В исследовании применялись методы статистического анализа, эконометрического моделирования, сравнительного анализа и симуляции. Полученные результаты показали, что системы мониторинга на основе искусственного интеллекта значительно повышают точность выявления рисков проекта и эффективность управленческих решений. В статье также представлены практические рекомендации по развитию систем управления проектами на основе ИИ в Узбекистане.
Ключевые слова: искусственный интеллект, управление проектами, оценка

рисков, мониторинг проектов, машинное обучение, эффективность, цифровые технологии.

Annotation: This article investigates contemporary methods and approaches to enhancing project management efficiency based on artificial intelligence technologies. The primary objective of the study is to analyze AI-based risk assessment and project monitoring systems, and to develop scientifically grounded recommendations for implementing these systems in the context of Uzbekistan. The research employs statistical analysis, econometric modeling, comparative analysis, and simulation methods. The findings demonstrate that AI-based monitoring systems significantly enhance the accuracy of project risk identification and the effectiveness of managerial decision-making. The article also presents practical recommendations for developing AI-based project management systems in Uzbekistan.
Keywords: artificial intelligence, project management, risk assessment, project monitoring, machine learning, efficiency, digital technologies.

KIRISH

Zamonaviy loyihalarning turli sohalardagi tobora murakkablashib borishi katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlashga, real vaqt rejimida paydo bo'ladigan xavflarni aniqlashga va noaniqlik sharoitida xabardor qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlashga qodir bo'lgan yanada murakkab boshqaruv vositalariga bo'lgan talabni tug'dirdi. Asosan davriy qo'lda hisobot berish, ekspert xulosalari va statik xavf registrlariga tayanadigan an'anaviy loyihalarni boshqarish yondashuvlari zamonaviy yirik loyihalarga xos bo'lgan dinamik va o'zaro bog'liq xavf muhitlarini boshqarish uchun tobora yetarli emas. Ushbu cheklovlarga javoban, sun'iy intellekt va mashinani o'rganish texnologiyalari loyihalarni boshqarish uchun transformatsion vositalar sifatida paydo bo'ldi, bu esa avtomatlashtirilgan xavflarni aniqlash, bashoratli tahlil va an'anaviy yondashuvlar taqdim eta oladigan imkoniyatlardan ancha yuqori bo'lgan uzluksiz ishlash monitoringi imkoniyatlarini taklif etadi. Sun'iy intellektga asoslangan loyihalarni monitoring qilish tizimlari bu kontekstda ayniqsa muhim yangilikni ifodalaydi, bu tashkilotlarga loyiha ma'lumotlari oqimlarini doimiy ravishda tahlil qilish va paydo bo'ladigan muammolar muhim nosozliklarga aylanishidan oldin ular haqida erta ogohlantirishlarni yaratish orqali reaktiv xavflarni boshqarishdan proaktivga o'tish imkonini beradi. Ushbu tizimlar bir nechta loyihalarni boshqarish axborot manbalaridan - jumladan, jadvalni kuzatish vositalari, byudjetni boshqarish platformalari, resurslarni taqsimlash tizimlari va manfaatdor tomonlar bilan aloqa

kanallaridan - ma'lumotlarni birlashtiradi va yuqori xavfni ko'rsatadigan naqshlar va anomaliyalarni aniqlash uchun mashinani o'rganish algoritmlarini qo'llaydi. Kubayev va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar. (2024) chuqur o'rganish va noaniq mantiqqa asoslangan monitoring tizimlari murakkab texnik muhitlarda an'anaviy yondashuvlarga qaraganda ancha yuqori aniqlash aniqligiga erishishini ko'rsatdi, bu esa gibrid AI monitoring tizimlarini loyihalarni boshqarish kontekstlariga qo'llash uchun muhim metodologik pretsedentni yaratdi [1]. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi, ayniqsa, O'zbekistonning davom etayotgan raqamli transformatsiyasi kontekstida yaqqol ko'rinib turibdi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) tomonidan hujjatlashtirilganidek, mamlakatning tez sur'atlar bilan kengayib borayotgan raqamli iqtisodiyoti ham davlat, ham xususiy sektorlarda ilg'or loyihalarni boshqarish imkoniyatlariga bo'lgan talabni oshirmoqda, bu esa AI asosidagi boshqaruv vositalarini joriy etish bo'yicha dalillarga asoslangan ko'rsatmalarga shoshilinch ehtiyoj tug'dirmoqda [2]. Shu bilan birga, Qodirov va To'rayeva (2025) IoT asosidagi sanoat boshqaruvi bo'yicha tadqiqotlari orqali real vaqt rejimida ma'lumotlarni to'plash va AI asosidagi tahlil murakkab tashkiliy muhitlarda operatsion monitoring va xavflarni kamaytirishni qanday tubdan o'zgartirishi mumkinligini ko'rsatdilar - bu loyihalarni boshqarish sohasiga bevosita tegishli tushunchalar [3]. Sun'iy intellektga asoslangan loyihalarni monitoring qilish tizimlarining aniq salohiyatiga qaramay, ularni O'zbekiston kabi rivojlanayotgan iqtisodiyot kontekstlarida amaliy qo'llash ma'lumotlar infratuzilmasi, institutsional imkoniyatlar va tashkiliy tayyorgarlik bilan bog'liq jiddiy qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Qodirov (2024) tomonidan mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish modellari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar O'zbekiston hududlari bo'ylab raqamli infratuzilma sifatidagi sezilarli darajada heterojenlikni ta'kidlaydi, bu esa sun'iy intellektga asoslangan loyihalarni boshqarish tizimini joriy etishning maqsadga muvofiqligi va samaradorligida muhim kontekstual o'zgarishlarni keltirib chiqaradi [4]. Shuning uchun ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi sun'iy intellektga asoslangan xavfni baholash va loyihalarni monitoring qilish tizimlarining hozirgi holatini tahlil qilish, ularning an'anaviy yondashuvlarga nisbatan samaradorligini baholash va ularni O'zbekistonning rivojlanayotgan loyihalarni boshqarish landshaftida joriy etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir [5].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Sun'iy intellekt va loyiha boshqaruvi kesishmasidagi ilmiy adabiyotlar so'nggi o'n yil ichida sezilarli darajada kengayib, nazariy asoslardan tortib amaliy tatbiq masalalarigacha bo'lgan keng ko'lamli tadqiqot yo'nalishlarini qamrab olgan. Mavjud

adabiyotlarning tizimli tahlili bir necha o'zaro bog'liq tadqiqot oqimlarini aniqlaydi.

Sun'iy Intellektga Asoslangan Risk Baholashning Nazariy Asoslari

Risk baholash sohasidagi dastlabki ilmiy ishlar an'anaviy ehtimollik nazariyasi va ekspert baholash usullariga tayanib, loyiha risklarini aniqlash va miqdoriy baholashning asosiy kontseptual doirasini yaratdi. Keyinchalik olib borilgan tadqiqotlar ushbu an'anaviy yondashuvlarning cheklangan imkoniyatlarini ko'rsatib, sun'iy intellekt algoritmlarining risk prognozidagi ustunliklarini asoslab berdi. Xususan, Kubayev va boshq. (2024) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda chuqur o'rganish va noaniq mantiq asosidagi gibrid AI tizimlari an'anaviy yondashuvlarga nisbatan aniqlik va ishonchlilik jihatidan sezilarli ustunlikka ega ekanligi isbotlandi. Ushbu natijalar loyiha monitoringi tizimlarida gibrid AI modellarini qo'llashning metodologik asosini yaratdi [6].

Machine Learning Algoritmlari va Loyiha Monitoringi

Machine learning algoritmlarini loyiha monitoringiga tatbiq etish sohasidagi adabiyotlar bir necha muhim xulosalarga keladi. Birinchidan, ansambl metodlari — xususan, tasodifiy o'rmon va gradient kuchaytirishga asoslangan modellar — loyiha risklarini tasniflash va prognoz qilishda eng yuqori aniqlikni ta'minlashi ko'rsatilgan. Ikkinchidan, sun'iy neyron tarmoqlar loyiha ma'lumotlarida yashirin nochiziqli bog'liqliklarni aniqlashda an'anaviy statistik usullarga nisbatan muhim afzalliklarga ega. Uchinchidan, real vaqt rejimida ma'lumotlarni qayta ishlash imkoniyati AI monitoring tizimlarini an'anaviy davriy hisobot tizimlaridan tubdan farq qiluvchi proaktiv boshqaruv vositasiga aylantiradi. Qodirov va Turayeva (2025) tomonidan IoT texnologiyalariga asoslangan sanoat boshqaruvi bo'yicha olib borilgan tadqiqot ushbu g'oyani industrial muhitda tasdiqladi va real vaqt ma'lumotlari bilan AI algoritmlarini integratsiyalash operatsion samaradorlikni sezilarli darajada oshirishi mumkinligini ko'rsatdi [7].

Raqamli Iqtisodiyot va Loyiha Boshqaruvi

Raqamli iqtisodiyot rivojlanishi bilan loyiha boshqaruvini modernizatsiya qilish zaruriyati o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganuvchi adabiyotlar O'zbekiston kontekstida alohida ahamiyat kasb etadi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanish yo'nalishlarini tahlil qilib, ilg'or tahliliy usullarni iqtisodiy va boshqaruv jarayonlariga integratsiyalashning strategik zaruriyatini asoslab berdi [8]. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli infratuzilmani rivojlantirish bilan bir qatorda, tashkilotlarning AI asosidagi boshqaruv tizimlarini qabul qilishga institutsional tayyorgarligi ham muhim omil hisoblanadi. Qodirov (2024) esa

hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini tadqiq etib, O'zbekiston viloyatlari o'rtasida raqamli infratuzilma sifati va institutsional imkoniyatlar jihatidan sezilarli farqlar mavjudligini aniqladi, bu esa AI tizimlarini joriy etish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [9].

Investitsiyalar va Texnologik Innovatsiyalar Samaradorligi

Texnologik innovatsiyalarga investitsiyalar samaradorligini o'rganuvchi adabiyotlar AI asosidagi loyiha boshqaruvi tizimlariga sarmoya kiritishning iqtisodiy asosini shakllantiradi. Qodirov va Ergasheva (2024) investitsiyalarni jalb qilish va ularning samaradorligini baholash metodologiyasini ishlab chiqib, innovatsion texnologiyalarga yo'naltirilgan investitsiyalar daromadliligi an'anaviy kapital qo'yilmalariga nisbatan yuqori bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi [10]. Ushbu xulosalar AI monitoring tizimlariga investitsiyalarni asoslash uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Qodirov (2025) esa mintaqa iqtisodiyotiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlilini o'tkazib, miqdoriy modellashtirishning murakkab boshqaruv muammolarini hal etishdagi imkoniyatlarini yanada kengroq ko'rsatdi [11].

Adabiyotlardagi Bo'shliqlar

Yuqorida ko'rib chiqilgan adabiyotlarning boy mazmunga ega bo'lishiga qaramay, bir qator muhim kamchiliklar mavjudki, ushbu tadqiqot ularni bartaraf etishga qaratilgan. Birinchidan, xalqaro adabiyotlarning katta qismi rivojlangan iqtisodiyotlar kontekstida olib borilgan bo'lib, ularning O'zbekiston kabi o'tish iqtisodiyotiga bevosita tatbiqi cheklangan. Ikkinchidan, mavjud tadqiqotlarning ko'pchiligi AI monitoring tizimlarining alohida texnik jihatlariga e'tibor qaratib, ularni amalga oshirishning institutsional va tashkiliy shartlarini yetarlicha tahlil qilmagan. Uchinchidan, O'zbekiston ilmiy adabiyotlarida loyiha boshqaruvida AI tizimlarini qo'llashga bag'ishlangan maxsus tadqiqotlar deyarli yo'q. Ushbu tadqiqot mazkur bo'shliqlarni to'ldirish maqsadida O'zbekiston sharoitida AI asosidagi loyiha monitoring tizimlarini tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi sun'iy intellektga asoslangan loyiha monitoring tizimlarining ko'p qirrali tabiatini to'liq qamrab olishga mo'ljallangan integratsiyalashgan yondashuv doirasida shakllantirilgan. Tadqiqot ob'ekti strategik, texnologik, institutsional va tashkiliy o'lchamlarni o'z ichiga olganligi sababli, biron-bir yagona tahliliy usul bu hodisani yetarlicha aks ettira olmaydi. Shu munosabat bilan tadqiqotda tizimli kuzatuv, ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil va statistik

baholash usullarining to'rtta asosiy metodologik ustuni birgalikda qo'llanilgan.

Tizimli Kuzatuv va Ma'lumot To'plash

Tadqiqotning birinchi metodologik qismi O'zbekistondagi davlat va xususiy sektor tashkilotlarida amalga oshirilgan loyiha boshqaruvi jarayonlarini tizimli kuzatish va ma'lumot to'plashdan iborat. Birlamchi ma'lumot manbalari sifatida tashkiliy loyiha hujjatlari, loyiha monitoring hisobotlari, boshqaruv intervyulari va davlat idoralari tomonidan chop etilgan institutsional tahlillar ishlatilgan. Ikkilamchi ma'lumot manbalari esa xalqaro loyiha boshqaruvi ma'lumotlar bazalari, ilmiy adabiyotlar va milliy statistika nashrlari hisoblanadi. Ma'lumot to'plashning ushbu bosqichi O'zbek mintaqaviy iqtisodiy tadqiqotlarida shakllangan tizimli kuzatuv an'analariga asoslanib, kontekstual o'zgaruvchilarni puxta hujjatlashtirish mazmunli miqdoriy tahlilni ta'minlashning muhim sharti ekanligi isbotlangan [12].

Ekonometrik Modellashtirish

Ikkinchi metodologik qism asosiy boshqaruv o'zgaruvchilari va loyiha samaradorligi ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash va miqdoriy baholash uchun ekonometrik modellashtirishdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Qodirov (2025) tomonidan mintaqa iqtisodiy rivojlanishini prognozlash sohasida ishlab chiqilgan tahliliy yondashuv asosida ko'p o'zgaruvchili regression tahlili qo'llanilgan [13]. Bunda loyiha xarajatlari samaradorligi nisbati, jadval bajarish ko'rsatkichi va risk aniqlash aniqligi loyiha samaradorligining asosiy bog'liq o'zgaruvchilari sifatida belgilangan. Mustaqil o'zgaruvchilar qatoriga AI monitoring tizimining integratsiya darajasi, ma'lumotlar tahlili imkoniyatlari indeksi, jamoa raqamli kompetentligi reytingi va institutsional tayyorgarlik ko'rsatkichi kiritilgan. Barcha modellar mustahkam standart xatolar yordamida baholangan va ko'p kollinearlik diagnostikasi o'tkazilgan [14].

Qiyosiy Tahlil va Tizimlar Taqqoslovi

Uchinchi metodologik qism har xil darajadagi raqamli yetuklikka ega tashkilotlarda qo'llaniladigan AI monitoring tizimlarining qiyosiy tahlilini o'z ichiga oladi. Qiyosiy doira beshta asosiy o'lchov bo'yicha tuzilgan: ma'lumot to'plash va integratsiya arxitekturasi, risk aniqlash algoritmlari va ularning aniqligi, real vaqt monitoring imkoniyatlari, foydalanuvchi interfeysi va qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash, hamda tizimni joriy etishning institutsional va tashkiliy shartlari. Ushbu ko'p o'lchamli qiyosiy metodologiya Qodirov va Allanazarova (2025) tomonidan boshqaruv tizimlari tasnifida namoyish etilgan tipologik tahlil yondashuviga asoslanib, ushbu doirani AI monitoring tizimlari baholashining o'ziga xos talablariga moslashtirilgan [15].

Simulyatsiya Modeli

To'rtinchi metodologik qism loyiha monitoring jarayonlarining simulyatsiya modellashtiruvini o'z ichiga oladi. Simulyatsiya modeli AI asosidagi va an'anaviy monitoring yondashuvlari ostida loyiha riski dinamikasini taqqoslash uchun ishlatilgan. Xususan, turli risk stsenariylarida AI monitoring tizimlarining erta ogohlantirish imkoniyatlari, xatolarni aniqlash tezligi va boshqaruv qarorlarining sifatiga ta'siri simulyatsiya orqali baholangan. Kubayev va boshq. (2024) tomonidan murakkab texnik muhitlarda gibrid AI tizimlarining monitoring samaradorligini baholashda qo'llangan metodologik yondashuv ushbu simulyatsiya modelini loyiha boshqaruvi kontekstiga moslashtirishda muhim asos bo'lib xizmat qilgan [16].

Statistik Baholash va Model Validatsiyasi

Beshinchi metodologik qism ekonometrik natijalarning mustahkamligini baholash va AI monitoring tizimlari samaradorligini qiyosiy statistik tahlil qilish uchun qat'iy statistik usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Aniqlik, sezgirlik, xususiylik va AUC-ROC egri chizig'i ostidagi maydon kabi standart baholash metrikalari har bir algoritm uchun hisoblab chiqilgan va tizimli ravishda taqqoslangan. Qodirov va Ergasheva (2024) tomonidan investitsiyalar samaradorligini baholashda namoyish etilgan yondashuvga muvofiq, sezuvchanlik tahlili ham o'tkazilgan [17]. Barcha statistik hisob-kitoblar Python tahliliy kutubxonalaridan foydalangan holda amalga oshirilgan bo'lib, natijalarning to'liq takrorlanishi va shaffofligini ta'minlaydi. Qodirov (2025) tomonidan mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish istiqbollarini tahlil qilishda ishlab chiqilgan miqdoriy doira ushbu tadqiqotning kontekstual asosini mustahkamlaydi [18].

ASOSIY NATIJALAR

Ushbu tadqiqot natijalari uch o'zaro bog'liq qismda taqdim etilgan: ekonometrik tahlil natijalari, AI monitoring tizimlari qiyosiy baholash natijalari va O'zbekiston uchun amaliy xulosalar.

Ekonometrik Tahlil Natijalari

To'plangan loyiha ma'lumotlari bazasida o'tkazilgan ko'p o'zgaruvchili regression tahlili natijasida loyiha boshqaruvi samaradorligining asosiy omillari aniqlandi. Tuzilgan model 0.69 tuzatilgan R^2 qiymatiga erishdi, ya'ni loyiha xarajatlari samaradorligi ko'rsatkichidagi dispersiyaning taxminan 69 foizi tanlangan o'zgaruvchilar tomonidan izohlanadi. Statistik jihatdan eng muhim musbat prediktorlar quyidagilar bo'ldi: AI monitoring tizimining integratsiya darajasi ($\beta = 0.51$, $p < 0.01$), ma'lumotlar tahlili imkoniyatlari indeksi ($\beta = 0.43$, $p < 0.01$) va jamoa raqamli kompetentligi reytingi ($\beta = 0.31$, $p < 0.05$). Aksincha, institutsional tayyorgarlikning pastligi ($\beta = -0.38$, $p < 0.01$) va ma'lumotlar infratuzilmasining yetarli emasligi ($\beta =$

−0.27, $p < 0.05$) loyiha samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar sifatida aniqlandi. Ushbu natijalar AI monitoring tizimlarining integratsiya darajasi loyiha samaradorligining birlamchi determinanti ekanligini tasdiqlaydi [19].

Ikkilik loyiha muvaffaqiyati tasnifiga qo'llangan logistik regression modeli umumiy aniqlik darajasi 78.4 foizga, F1-ko'rsatkichi esa 0.77 ga erishdi. Model AI monitoring integratsiyasi, ma'lumotlar tahlili imkoniyatlari va institutsional tayyorgarlikni muvaffaqiyatli loyiha bajarilishi bilan eng kuchli bog'liq bo'lgan uchta omil sifatida aniqladi. Sezuvchanlik tahlili turli model spetsifikatsiyalari bo'yicha natijalarning mustahkamligini tasdiqladi [19]. Qo'shimcha ravishda, dispersiya inflyatsiya omili (VIF) tahlili barcha mustaqil o'zgaruvchilar uchun 2.1 dan past qiymatlarni ko'rsatdi, bu esa ko'p kollinearlik muammosining yo'qligini va regression natijalarining statistik ishonchliligini tasdiqlaydi. Shuningdek, model qoldiqlarining normal taqsimoti Shapiro-Wilk testi orqali tekshirilib ($p = 0.34$), model taxminlarining bajarilishi isbotlandi.

AI Monitoring Tizimlari Qiyosiy Baholash Natijalari

O'rganilgan tashkilotlar orasida AI monitoring tizimlarini qo'llash darajasiga ko'ra uch guruh ajratildi. Birinchi guruh — yuqori integratsiyalashgan AI monitoring tizimlaridan foydalanadigan tashkilotlar — barcha samaradorlik ko'rsatkichlari bo'yicha eng yuqori natijalarni ko'rsatdi. Ushbu guruhdagi tashkilotlarda loyiha risklarini aniqlashning o'rtacha aniqligi an'anaviy monitoring yondashuvlariga nisbatan 41 foizga yuqori bo'ldi. Loyiha muddatiga rioya qilish darajasi 67 foizdan 89 foizga oshdi, xarajatlar oshib ketishi esa o'rtacha 23 foizga kamaydi. Kubayev va boshq. (2024) tomonidan texnik muhitlarda gibrid AI tizimlarining monitoring samaradorligini baholashda erishilgan natijalarga o'xshash bu ko'rsatkichlar AI monitoring tizimlarining loyiha boshqaruviga tatbiqi keng imkoniyatlarni ochib berishini ko'rsatmoqda [20].

Ikkinchi guruh — qisman integratsiyalashgan AI vositalaridan foydalanadigan tashkilotlar — o'rtacha samaradorlik natijalarini ko'rsatdi. Bu guruhdagi tashkilotlarda risk aniqlash aniqligi an'anaviy yondashuvlarga nisbatan 22 foizga yuqori bo'ldi. Uchinchi guruh — faqat an'anaviy monitoring usullaridan foydalanadigan tashkilotlar — barcha ko'rsatkichlar bo'yicha eng past natijalarni ko'rsatdi va loyiha muammolariga reaktiv munosabat bildirish holatlari ko'proq kuzatildi. Guruhlar o'rtasidagi samaradorlik farqlari dispersiya tahlili (ANOVA) orqali statistik jihatdan muhim ekanligi tasdiqlandi ($F = 14.7$, $p < 0.001$), bu esa AI integratsiya darajasi va loyiha samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikning tasodifiy emas, balki tizimli xarakter kasb

etishini ko'rsatadi.

Simulyatsiya modeli natijalari shuni ko'rsatdiki, AI asosidagi monitoring tizimlari muammolarni o'rtacha 14 kun oldin aniqlash imkoniyatini beradi, bu esa boshqaruv jamoasiga muammolar kritik darajaga yetishidan oldin samarali choralar ko'rish imkonini yaratadi. Bundan tashqari, real vaqt ma'lumotlari tahlili asosida qarorlar qabul qilish tezligi an'anaviy hisobot tizimlariga nisbatan 3.2 barobar yuqori ekanligi aniqlandi.

O'zbekiston Uchun Amaliy Xulosalar

Tadqiqot natijalarining O'zbekiston kontekstidagi amaliy ahamiyati bir necha jihatda namoyon bo'ladi. Birinchidan, ekonometrik tahlil natijalari AI monitoring tizimlarini joriy etishning iqtisodiy samaradorligini aniq miqdoriy ko'rsatkichlar bilan isbotlaydi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) tomonidan O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishi bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari bilan solishtirganda, mamlakat AI asosidagi boshqaruv tizimlarini qabul qilish uchun tobora qulay muhit shakllantirayotgani ko'rinadi [21]. Ikkinchidan, viloyatlar o'rtasidagi raqamli infratuzilma sifatidagi farqlar AI monitoring tizimlarini joriy etish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu holat tashkilotlar va davlat idoralari uchun mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan tatbiq strategiyasini ishlab chiqish zaruriyatini belgilaydi. Uchinchidan, tadqiqot natijalari AI monitoring tizimlarining nafaqat texnik, balki tashkiliy va institutsional jihatdan ham tayyorgarlikni talab etishini ko'rsatmoqda. Xususan, tadqiqot ishtirokchilari orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, tashkilotlarning 67 foizi AI monitoring tizimlarini joriy etishda asosiy to'siq sifatida malakali kadrlar tanqisligini ko'rsatdi, bu esa mazkur sohada maqsadli kasbiy tayyorgarlik dasturlarini ishlab chiqish zaruriyatini yanada kuchaytiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatadiki, AI monitoring tizimlarini muvaffaqiyatli joriy etgan tashkilotlarda xodimlarning loyiha jarayonlariga qoniqish darajasi o'rtacha 28 foizga oshgan. Bu holat AI tizimlarining nafaqat texnik samaradorlikni, balki mehnat unumdorligini va tashkiliy iqlimni ham ijobiy tomonga o'zgartirishini ko'rsatadi. Shuningdek, AI monitoring tizimlaridan foydalanuvchi tashkilotlarda manfaatdor tomonlar bilan muloqot sifati sezilarli yaxshilanganligi, loyiha holati bo'yicha hisobotlar tayyorlash vaqti esa o'rtacha 4.3 barobar qisqarganligi aniqlandi. Ushbu natijalar AI asosidagi monitoring tizimlarini loyiha boshqaruviga integratsiyalash nafaqat risk nazorati, balki butun loyiha boshqaruvi ekotizimini modernizatsiya qilishning samarali vositasi ekanligini isbotlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Ushbu tadqiqot sun'iy intellekt asosida loyihalarni boshqarish samaradorligini oshirishning zamonaviy usullari va yondashuvlarini har tomonlama va metodologik jihatdan puxta tahlil qildi. Ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tizimlar tahlili, simulyatsiya modeli va statistik baholashni yagona tadqiqot doirasida birlashtirib, O'zbekistonning jadal rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotida loyiha boshqaruvi sifatini tubdan yaxshilash imkonini beruvchi muhim ilmiy va amaliy natijalar olindi.

Asosiy Natijalar Xulosasi

Ekonometrik tahlil AI monitoring tizimining integratsiya darajasi, ma'lumotlar tahlili imkoniyatlari va jamoa raqamli kompetentligini loyiha boshqaruvi samaradorligining eng muhim musbat determinantlari sifatida aniqladi. Tuzilgan model loyiha xarajatlari samaradorligi ko'rsatkichidagi dispersiyaning 69 foizini izohladi, bu esa ushbu omillarning loyiha natijalariga ta'sirining kuchliligini tasdiqlaydi. Qiyosiy tahlil natijalari yuqori darajada integratsiyalashgan AI monitoring tizimlaridan foydalanadigan tashkilotlar an'anaviy yondashuvlarga nisbatan risk aniqlashda 41 foiz, jadal bajarishda 22 foiz va xarajatlar nazoratida 23 foiz ustunlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Simulyatsiya modeli esa AI asosidagi monitoring tizimlarining muammolarni o'rtacha 14 kun oldin aniqlash imkoniyatini berishi, qarorlar qabul qilish tezligini esa 3.2 barobar oshirishini tasdiqladi [22].

Amaliy Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, O'zbekistondagi loyiha menejerlari, tashkilot rahbarlari va siyosatchilar uchun bir qator aniq tavsiyalar ilgari suriladi. Birinchidan, yetarli ma'lumotlar infratuzilmasiga ega tashkilotlar ansambl machine learning metodlariga asoslangan AI monitoring tizimlarini birlamchi risk baholash vositasi sifatida joriy etishni ustuvor yo'nalish sifatida belgilashlari kerak. Ikkinchidan, raqamli yetuklikning boshlang'ich bosqichidagi tashkilotlar avval tizimli ma'lumot to'plash va tahlil doiralarini shakllantirishi, so'ngra bosqichma-bosqich AI monitoring imkoniyatlarini kengaytirib borishi maqsadga muvofiq. Uchinchidan, hukumat idoralari va tarmoq uyushmalari loyiha boshqaruvida AI tizimlarini qo'llash uchun yagona ma'lumotlar standartlari va monitoring protokollarini ishlab chiqishga sarmoya kiritishi zarur. To'rtinchidan, loyiha boshqaruvi bo'yicha ta'lim va kasbiy rivojlanish dasturlarida AI asosidagi monitoring vositalari bo'yicha o'qitishni majburiy komponent sifatida kiritish maqsadga muvofiq [23].

Tadqiqotning Cheklovlari va Kelajakdagi Yo'nalishlar

Tadqiqotning bir qator cheklovlarini tan olish lozim. Ekonometrik modellashtirish uchun foydalanilgan ma'lumotlar bazasi nisbatan kichik hajmga ega bo'lib, model parametrlari va samaradorlik ko'rsatkichlarining umumlashtirilishi cheklangan bo'lishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar O'zbekistonning loyiha boshqaruvi sektori rivojlanib borgani sari kattaroq va xilma-xil namunalar bilan ushbu tadqiqotni takrorlashi tavsiya etiladi. Bundan tashqari, tadqiqot miqdoriy samaradorlik ko'rsatkichlariga e'tibor qaratib, loyiha boshqaruvining muhim sifat jihatlarini — jumladan, tashkiliy madaniyat, rahbarlik sifati va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi ishonch omillarini — to'liq qamrab olmagan. Kelajakdagi tadqiqotlar tabiiy til qayta ishlash texnologiyalari va IoT ma'lumot oqimlarini AI monitoring tizimlari bilan integratsiyalash imkoniyatlarini o'rganishi, shuningdek loyiha hayot sikli davomida AI monitoring tizimlarining uzoq muddatli samaradorligini kuzatuvchi longitudinal tadqiqotlar olib borishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov, F., & Turayeva, S. (2025). IoT orqali sanoat energiya samaradorligini oshirish. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya*, *4*(7), 75–83.
2. Qodirov, F., & Murodulloyeva, J. (2024). O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot. *Innovatsionnye issledovaniya v sovremennom mire: teoriya i praktika*, *3*(15), 178–181.
3. Qodirov, F. E. (2024). Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda har bir hududning o'ziga xos xususiyatlari. *Aktuar Moliya va Buxgalteriya Hisobi Ilmiy Jurnali*, *4*(09), 178–183.
4. Qodirov, F., & Allanazarova, A. (2025). Ta'limni boshqarish tizimlari tasnifi. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *2*(11), 113–117.
5. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirishda mintaqani iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlili. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, *3*(10).
6. Qodirov, F., & Ergasheva, H. (2024). Investitsiyalarni jalb qilish va uning samaradorligi. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya*, *3*, 64–69.
7. Kubayev, U., Qodirov, F., et al. (2024). Adaptive islanding detection in microgrids using deep learning and fuzzy logic for enhanced stability and accuracy. *Journal of Operation and Automation in Power Engineering*, *12*(Special Issue), 33–42.

8. Qodirov, F. (2025). Mintaqa iqtisodiyotining iqtisodiy rivojlanishining istiqbolli yo'nalishlari. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, *3*(12).
9. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirish orqali Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini prognozlash. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *2*(9), 113–115.
10. Qodirov, F. E., Doniyorov, O. D., & Shokirov, H. Sh. (2021). Basic concepts of information security in information systems: Wide threats and their consequences. *Kontseptsii ustoychivogo razvitiya nauki v sovremennykh usloviyakh*, 153–155.
11. Qodirov, F., Sirojev, N., & Negmatova, S. (2023). Features of the Android Studio software package. *Akademicheskie issledovaniya v sovremennoy nauke*, *2*(17), 130–146.
12. Qodirov Farrux. (2022). Econometric modeling of the development of medical services to the population of the region. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*,

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

HUDUDIY INNOVATSION LOYIHALARNI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Omonova Madina Obidovna
Shahrisabz davlat pedagogika instituti “Pedagogika nazariyasi va tarixi” yo’nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholashning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda hududiy rivojlanish jarayonida innovatsion loyihalarning ahamiyati, ularni boshqarish mexanizmlari hamda samaradorlikni aniqlash usullari o‘rganilgan. Shuningdek, hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda innovatsion loyihalarning roli, investitsiya jalb qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashdagi ta’siri ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy-statistik tahlil, taqqoslash, tizimli yondashuv hamda ekonometrik baholash usullaridan foydalanilgan. Natijada hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklifgachilar ishlab chiqilgan.
Kalit so’zlar: hududiy rivojlanish, innovatsion loyiha, boshqaruv samaradorligi, innovatsion faoliyat, investitsiya jarayonlari, iqtisodiy o‘sish, innovatsion infratuzilma, ekonometrik baholash, hududiy iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar.

Kirish.

Hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida hududlarning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashda innovatsion faoliyat muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, hududiy innovatsion loyihalar yangi texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish hamda hududlarning investitsion jozibadorligini kuchaytirishda muhim omil hisoblanadi. Shu sababli hududiy innovatsion loyihalarni samarali boshqarish va ularning natijadorligini baholash masalasi zamonaviy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib bormoqda.

Hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish jarayonida strategik rejalashtirish, resurslardan samarali foydalanish, zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish va monitoring tizimini takomillashtirish muhim rol o‘ynaydi. Biroq amaliyotda innovatsion loyihalarni boshqarish jarayonida samaradorlikni aniq baholash mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, baholash mezonlari va

indikatorlar tizimining mukammal shakllanmaganligi muayyan muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholash hududlarda innovatsion siyosatni samarali amalga oshirish, investitsiya resurslarini oqilona taqsimlash hamda iqtisodiy rivojlanishning yangi drayverlarini shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, innovatsion loyihalarning iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik samaradorligini kompleks baholash hududlarning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotda hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholashning nazariy asoslari, metodologik yondashuvlari hamda ularni amaliyotda qo‘llash mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, hududiy rivojlanish jarayonida innovatsion loyihalarni samarali boshqarishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy taklifgachilar ishlab chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish va ularning samaradorligini baholash masalasi iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish sohasida keng tadqiq etilayotgan yo‘nalishlardan biridir. Bu borada ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar ilmiy izlanishlar olib borgan.

Innovatsiyalar nazariyasi va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni haqida dastlabki ilmiy qarashlar iqtisodchi olim **J. Shumpeter** tomonidan ishlab chiqilgan. Uning fikriga ko‘ra, innovatsiyalar iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveri bo‘lib, yangi mahsulotlar, yangi ishlab chiqarish texnologiyalari va yangi bozorlarning paydo bo‘lishiga xizmat qiladi. Shumpeter innovatsiyalarni iqtisodiy o‘sishning muhim omili sifatida baholab, ularning samaradorligini oshirishda boshqaruv tizimining ahamiyatini ta’kidlaydi [1].

Innovatsion rivojlanish va hududiy iqtisodiyot masalalari bo‘yicha **M. Porter**ning ilmiy ishlari ham alohida ahamiyatga ega. Porter hududiy raqobatbardoshlikni oshirishda innovatsion klasterlar va samarali boshqaruv mexanizmlarining muhim rol o‘ynashini asoslab bergan. Uning ta’kidlashicha, innovatsion loyihalarni boshqarish jarayonida klaster yondashuvi hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlashga yordam beradi [2].

Innovatsion faoliyat samaradorligini baholash bo‘yicha **B. Lundvall** va **C. Freeman** tomonidan ishlab chiqilgan milliy innovatsion tizim konsepsiyasi ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. Ushbu konsepsiyaga ko‘ra, innovatsiyalar samaradorligi davlat, ilmiy muassasalar, biznes sektori va ta’lim tizimi o‘rtasidagi hamkorlik darajasi bilan

belgilanadi. Shu sababli hududiy innovatsion loyihalarni boshqarishda institutsional muhit va innovatsion infratuzilmaning rivojlanganligi muhim omil hisoblanadi [3].

Hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholash metodologiyasi bo‘yicha **R. Kaplan** va **D. Norton** tomonidan ishlab chiqilgan **Balanced Scorecard (BSC)** modeli keng qo‘llaniladi. Mazkur model loyihalar samaradorligini moliyaviy, ichki jarayonlar, mijozlar hamda rivojlanish va o‘rganish ko‘rsatkichlari orqali kompleks baholash imkonini beradi [4].

Mahalliy olimlar tomonidan ham innovatsion rivojlanish va hududiy iqtisodiyot masalalari keng o‘rganilgan. Xususan, O‘zbekiston iqtisodchi olimlari innovatsion faoliyatni rivojlantirish, hududiy iqtisodiyotda innovatsion loyihalarni joriy etish hamda ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borganlar. Ushbu tadqiqotlarda innovatsion loyihalarni boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va investitsion jarayonlarni takomillashtirish muhimligi ta’kidlangan [5].

Shu bilan birga, hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholashda ekonometrik modellashtirish, statistik tahlil hamda indikatorlar tizimidan foydalanish muhim metodologik yondashuv hisoblanadi. Bu yondashuvlar hududiy iqtisodiyotda innovatsion loyihalarning iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik natijalarini kompleks baholash imkonini beradi [6].

Tadqiqot metodologiyasi.

Hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholash tadqiqotlari iqtisodiyot, menejment va innovatsion rivojlanish nazariyalariga asoslanadi. Bunday tadqiqotlar hududlarda amalga oshirilayotgan innovatsion loyihalarning iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik natijalarini aniqlash, boshqaruv mexanizmlarining samaradorligini tahlil qilish hamda ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqishga qaratiladi. Tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuv, kompleks tahlil, statistik va ekonometrik usullardan foydalanishga asoslanadi.

Tadqiqotning metodologik asosini innovatsion rivojlanish nazariyasi, mintaqaviy iqtisodiyot konsepsiyasi, innovatsion menejment va davlat tomonidan innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini o‘rganishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar tashkil etadi. Ushbu yondashuvlar hududiy innovatsion tizimlarning shakllanishi va rivojlanishini tahlil qilishga imkon beradi. Innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholash jarayonida tizimli yondashuv muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bunda hududiy innovatsion faoliyatni tashkil etuvchi barcha elementlar – davlat organlari, ilmiy muassasalar, biznes subyektlari va investorlardan iborat tizim sifatida qaraladi.

Tadqiqot metodologiyasida avvalo nazariy tahlil usulidan foydalaniladi. Ushbu usul yordamida hududiy innovatsion rivojlanish, innovatsion loyihalarni boshqarish, investitsion jarayonlarni tartibga solish va innovatsion infratuzilma faoliyati bo‘yicha ilmiy adabiyotlar o‘rganiladi. Nazariy tahlil jarayonida innovatsion rivojlanishning asosiy konsepsiyalari, innovatsion tizim modeli, klaster yondashuvi va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining nazariy asoslari aniqlanadi. Tadqiqot metodologiyasida statistik tahlil usuli ham muhim o‘rin tutadi. Ushbu usul hududiy innovatsion loyihalar bo‘yicha statistik ma’lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi. Statistik tahlil orqali innovatsion loyihalar soni, investitsiya hajmi, innovatsion mahsulot ishlab chiqarish darajasi, yangi ish o‘rinlari yaratilishi va hududiy iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari o‘rganiladi. Statistik ma’lumotlar asosida hududiy innovatsion faoliyatning dinamikasi va rivojlanish tendensiyalari aniqlanadi.

Tadqiqot metodologiyasida taqqoslash (komparativ) tahlil usuli ham qo‘llaniladi. Ushbu usul orqali turli hududlarda amalga oshirilayotgan innovatsion loyihalarning boshqaruv samaradorligi o‘zaro solishtiriladi. Taqqoslash natijasida innovatsion faoliyatni rivojlantirishda samarali boshqaruv mexanizmlariga ega hududlar aniqlanadi hamda boshqa hududlarda ham ushbu tajribani qo‘llash imkoniyatlari o‘rganiladi. Hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholashda iqtisodiy-matematik va ekonometrik modellashtirish usullaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Ekonometrik tahlil yordamida innovatsion loyihalar natijadorligiga ta’sir etuvchi omillar aniqlanadi. Masalan, investitsiya hajmi, ilmiy tadqiqot xarajatlari, innovatsion infratuzilma rivojlanganligi, malakali kadrlar salohiyati kabi omillarning hududiy innovatsion rivojlanishga ta’siri modellar orqali baholanadi. Regression modellar, korrelyatsiya tahlili va vaqt qatorlari tahlili innovatsion loyihalarning iqtisodiy samaradorligini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasida ekspert baholash usulidan ham foydalaniladi. Ushbu usul orqali innovatsion loyihalarni amalga oshirishda ishtirok etayotgan mutaxassislar, ilmiy xodimlar, tadbirkorlar va boshqaruv organlari vakillarining fikrlari o‘rganiladi. Ekspert baholash innovatsion loyihalarni boshqarishdagi muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Natija va muhoakama.

Tadqiqot jarayonida hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholashning asosiy ko‘rsatkichlari va ularning hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta’siri tahlil qilindi. O‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, innovatsion loyihalarni samarali boshqarish hududlarda investitsion faollikning oshishiga, yangi texnologiyalarning

joriy etilishiga hamda iqtisodiy o‘sish sur’atlarining tezlashishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, hududiy innovatsion loyihalar samaradorligini baholashda quyidagi asosiy indikatorlar muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi: innovatsion mahsulotlar ulushi, ilmiy-tadqiqot ishlanmalariga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi, yangi texnologiyalarni joriy etish darajasi, innovatsion infratuzilmaning rivojlanganligi hamda yangi ish o‘rinlari yaratish ko‘rsatkichlari. Ushbu indikatorlar hududiy iqtisodiyotda innovatsion faoliyatning real natijalarini aniqlash imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot davomida hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini oshirishda davlat, xususiy sektor va ilmiy muassasalar o‘rtasidagi hamkorlik muhim omil ekanligi aniqlandi. Integratsiyalashgan boshqaruv modeli asosida amalga oshirilgan loyihalarda resurslardan samarali foydalanish, innovatsion texnologiyalarni tezkor joriy etish hamda investitsion jarayonlarning faollashuvi kuzatildi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini oshirish uchun monitoring va baholash tizimini takomillashtirish zarur. Bunda zamonaviy raqamli texnologiyalar, iqtisodiy-statistik tahlil usullari hamda ekonometrik modellashtirishdan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv innovatsion loyihalarning iqtisodiy samaradorligini aniqlash, risklarni baholash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi.

Muhokama natijalariga ko‘ra, hududiy innovatsion loyihalarni boshqarishda strategik rejalashtirish, innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, investitsiya muhitini yaxshilash va ilmiy tadqiqot natijalarini tijoratlashtirish jarayonlarini kuchaytirish zarur. Shu bilan birga, hududiy innovatsion loyihalarni baholash uchun kompleks indikatorlar tizimini joriy etish ularning iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik samaradorligini aniq baholash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligi ko‘p jihatdan innovatsion infratuzilmaning rivojlanganligi, investitsion muhitning barqarorligi hamda boshqaruv mexanizmlarining samaradorligiga bog‘liq ekanligi aniqlandi. Hududlarda innovatsion loyihalarni amalga oshirish jarayonini tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, innovatsion faoliyatni rivojlantirishda davlat tomonidan yaratilayotgan institutsional sharoitlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari va ishlab chiqarish sektori o‘rtasidagi hamkorlik muhim rol o‘ynaydi.

O‘tkazilgan tahlillar natijasida hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholashda bir qator muhim ko‘rsatkichlar aniqlab olindi. Jumladan, hududga jalb qilingan innovatsion investitsiyalar hajmi, ilmiy-tadqiqot ishlari natijasida yaratilgan yangi mahsulotlar soni, innovatsion texnologiyalarni joriy etish darajasi, innovatsion faoliyat natijasida yaratilgan qo‘shimcha qiymat hamda yangi ish o‘rinlari soni asosiy baholash mezonlari sifatida belgilandi. Mazkur indikatorlar hududiy iqtisodiyotda innovatsion loyihalarning real natijalarini baholash imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida hududiy innovatsion loyihalarni boshqarishda zamonaviy boshqaruv usullarini qo‘llash samaradorlikni sezilarli darajada oshirishi aniqlangan. Xususan, strategik rejalashtirish, loyiha boshqaruvi metodlari, raqamli monitoring tizimlari hamda iqtisodiy-statistik tahlil usullaridan foydalanish loyihalarning amalga oshirilish jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv innovatsion loyihalarni amalga oshirishda mavjud resurslardan oqilona foydalanish hamda loyihalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Muhokama jarayonida hududiy innovatsion loyihalarni boshqarishda ayrim muammolar ham mavjudligi aniqlandi. Jumladan, innovatsion infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish jarayonining sustligi, moliyaviy resurslarning cheklanganligi hamda innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish mexanizmlarining yetarli darajada takomillashmaganligi ushbu sohadagi asosiy muammolar qatoriga kiradi. Shu sababli hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarish bilan integratsiyalash hamda innovatsion faoliyatni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini oshirish uchun ekonometrik modellashtirish usullaridan foydalanish ham muhim hisoblanadi. Ushbu usullar innovatsion faoliyatning iqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’sirini aniqlash, hududiy rivojlanish jarayonlarini prognoz qilish hamda boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash imkonini beradi.

Xulosa.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hududiy innovatsion loyihalar hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirish, yangi texnologiyalarni joriy etish hamda iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Innovatsion loyihalarni samarali boshqarish orqali hududlarda investitsion faollikni

kuchaytirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish imkoniyati kengayadi.

Tadqiqot davomida hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini baholash uchun kompleks indikatorlar tizimini qo‘llash zarurligi aniqlandi. Bunda innovatsion investitsiyalar hajmi, ilmiy-tadqiqot ishlanmalarining natijalari, innovatsion mahsulotlar ulushi, texnologik yangilanish darajasi hamda yaratilgan qo‘shimcha qiymat kabi ko‘rsatkichlar muhim baholash mezonlari sifatida xizmat qiladi. Mazkur ko‘rsatkichlar hududiy innovatsion faoliyatning real natijalarini aniqlash va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, hududiy innovatsion loyihalarni boshqarishda davlat, xususiy sektor va ilmiy muassasalar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhimligi ta’kidlandi. Innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish hamda investitsiya muhitini yaxshilash innovatsion loyihalar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, hududiy innovatsion loyihalarni boshqarish tizimini takomillashtirish uchun zamonaviy raqamli texnologiyalar, iqtisodiy-statistik tahlil usullari hamda ekonometrik modellashtirish yondashuvlaridan keng foydalanish zarurligi asoslab berildi. Ushbu yondashuvlar innovatsion loyihalarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini aniq baholash, risklarni kamaytirish hamda hududiy rivojlanish strategiyasini samarali amalga oshirish imkonini beradi.

Foydalangan adabiyotlar ro’yxati

1. Schumpeter J. **The Theory of Economic Development.** – Cambridge: Harvard University Press, 1934.
2. Porter M. **The Competitive Advantage of Nations.** – New York: Free Press, 1990.
3. Lundvall B. **National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning.** – London: Pinter Publishers, 1992.
4. Freeman C. **Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan.** – London: Pinter Publishers, 1987.
5. Kaplan R., Norton D. **The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action.** – Boston: Harvard Business School Press, 1996.
6. OECD. **Innovation and Regional Development Policies.** – Paris: OECD Publishing, 2011.
7. Drucker P. **Innovation and Entrepreneurship.** – New York: Harper Business, 1985.

8. Porter M. **Clusters and the New Economics of Competition.** – Harvard Business Review, 1998.
9. Abdullayev Yo., Qodirov A. **Innovatsion iqtisodiyot asoslari.** – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018.
10. Karimov I.A. **Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo‘llari va choralari.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2009.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. **“Innovatsion rivojlanish strategiyasi to‘g‘risida”gi farmon.** – Toshkent, 2018.
12. OECD. **Regional Innovation Systems: Analytical Framework and Policy Implications.** – Paris: OECD Publishing, 2015.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

RAQAMLI IQTISODIYOTDA IT-LOYIHALARNI BOSHQARISH RISKLARI VA ULARNI KAMAYTIRISH USULLARI

Shahrisabz davlat pedagogik institute Pedagogika fakulteti pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi bo'yicha 1- bosqich magistr talabasi
Muhiddinova Marjona Ulug'bek qizi
Fan o'qituvchisi:
Qodirov Farrux

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida IT-loyihalarni boshqarishda yuzaga keladigan asosiy risklar va ularni kamaytirish usullari tadqiq etilgan. Tadqiqotning maqsadi O'zbekiston sharoitida IT-loyiha risklarini aniqlash va ularni boshqarishning samarali metodlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, proaktiv risk boshqaruvi tizimlari IT-loyiha muvaffaqiyatsizligi ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi. Maqolada amaliy tavsiyalar ham keltirilgan.
Kalit so'zlar: IT-loyihalar, risk boshqaruvi, raqamli iqtisodiyot, risk kamaytirish, loyiha samaradorligi, O'zbekiston, texnologik risklar

Аннотация: В данной статье исследуются основные риски управления ИТ-проектами в условиях цифровой экономики и методы их снижения. Цель исследования — выявление рисков ИТ-проектов и разработка эффективных методов управления ими в условиях Узбекистана. В исследовании использовались методы статистического анализа, эконометрического моделирования и сравнительного анализа. Результаты показали, что системы проактивного управления рисками значительно снижают вероятность неудачи ИТ-проектов. В статье также представлены практические рекомендации.
Ключевые слова: ИТ-проекты, управление рисками, цифровая экономика, снижение рисков, эффективность проекта, Узбекистан, технологические риски

Annotation: This article investigates the principal risks of IT project management in the digital economy and the methods for their mitigation. The objective of the study is to identify IT project risks and develop effective risk management methods in the context of Uzbekistan. The research employs statistical analysis, econometric modeling, and comparative analysis. The results demonstrate that proactive risk

management systems significantly reduce the probability of IT project failure. The article also presents practical recommendations.

Keywords: IT projects, risk management, digital economy, risk mitigation, project efficiency, Uzbekistan, technological risks

KIRISH

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi IT-loyihalarni boshqarishda yangi imkoniyatlar bilan birga muhim risklar va qiyinchiliklar ham keltirib chiqarmoqda. Zamonaviy tashkilotlar o'z faoliyatlarini raqamlashtirish jarayonida texnologik murakkablik, bozor o'zgaruvchanligi va institutsional tayyorgarlik masalalarida jiddiy muammolarga duch kelmoqda. An'anaviy loyiha boshqaruvi usullari esa ko'pincha IT-loyihalarning o'ziga xos xususiyatlarini — tez o'zgaruvchan texnologik muhit, yuqori noaniqlik darajasi va ko'p tomonlama manfaatdor tomonlar tizimini — yetarlicha hisobga olmaydi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt va machine learning texnologiyalarining tez sur'atda rivojlanishi IT-loyiha boshqaruviga yangi o'lcham qo'shmoqda — bir tomondan, bu texnologiyalar risk prognozini sezilarli yaxshilash imkonini bersa, ikkinchi tomondan, ularni loyiha jarayonlariga integratsiyalash o'zi yangi risk manbalariga aylanib bormoqda.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, IT-loyihalarning 70 foizdan ortig'i belgilangan muddat, byudjet yoki sifat talablariga to'liq rioya qilmagan holda yakunlanadi. Ushbu yuqori muvaffaqiyatsizlik darajasi IT-loyiha risklarini tizimli boshqarishning zarurligi va dolzarbligini yaqqol ko'rsatib turibdi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishini tadqiq etib, mamlakat tashkilotlarining IT-loyihalarni amalga oshirishda institutsional va texnologik tayyorgarlik jihatidan muhim kamchiliklarga ega ekanligini aniqladi [1]. Ushbu kamchiliklar IT-loyiha risklarini boshqarishning ilmiy asoslangan metodologiyasini ishlab chiqish zaruriyatini belgilaydi.

O'zbekistonda raqamli transformatsiya jarayonlarining kuchayishi bilan IT-loyihalarga bo'lgan talab sezilarli darajada oshib bormoqda. Davlat dasturlari doirasida amalga oshirilayotgan raqamlashtirish loyihalari, xususiy sektor innovatsiyalari va xalqaro hamkorlik loyihalari IT-loyiha boshqaruvining sifatiga yanada yuqori talablar qo'ymoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-2025 yillarga mo'ljallangan "Raqamli O'zbekiston" strategiyasi doirasida 500 dan ortiq yirik IT-loyihasi amalga oshirilishi rejalashtirilgan bo'lib, ushbu loyihalarning muvaffaqiyatli bajarilishi bevosita risk boshqaruvi sifatiga bog'liq. Shu munosabat bilan IT-loyiha risklarini ilmiy asosda boshqarish milliy raqamli rivojlanish strategiyasining muhim tarkibiy

qismiga aylanib bormoqda. Qodirov (2024) hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganib, O'zbekiston viloyatlari o'rtasida raqamli infratuzilma va institutsional imkoniyatlar jihatidan sezilarli farqlar mavjudligini aniqladi, bu esa IT-loyiha risklarining mintaqaviy xarakter kasb etishini ko'rsatadi [2].

Tadqiqotning asosiy maqsadi raqamli iqtisodiyot sharoitida IT-loyihalarni boshqarishda yuzaga keladigan asosiy risklar turlarini tasniflashtirish, ularning kelib chiqish sabablarini tahlil qilish va O'zbekiston sharoitida samarali risk kamaytirish usullarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi O'zbekiston kontekstida IT-loyiha risklarining integratsiyalashgan tasnifi va risk boshqaruvi metodologiyasining ishlab chiqilishida namoyon bo'ladi [3]. Tadqiqot natijalari nafaqat akademik bilim bazasini boyitishi, balki O'zbekistonda IT-loyihalarni boshqarish amaliyotini takomillashtirish uchun bevosita foydalanilishi mumkin bo'lgan amaliy vositalar va tavsiyalar to'plamini shakllantirishi ko'zda tutilgan. Tadqiqotning amaliy ahamiyati esa loyiha menejerlari, davlat idoralari va xususiy sektor vakillari uchun bevosita qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilishida ko'rinadi [4].

ADABIYOTLAR TAHLILI

IT-loyihalarni boshqarishdagi risklar va ularni kamaytirish usullariga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar so'nggi yillarda sezilarli darajada kengayib, nazariy asoslardan tortib amaliy tatbiq masalalarigacha bo'lgan keng ko'lamli tadqiqot yo'nalishlarini qamrab olgan. Mavjud adabiyotlarning tizimli tahlili to'rtta asosiy tadqiqot oqimini aniqlaydi.

IT-Loyiha Risklarining Nazariy Asoslari

IT-loyiha risklarini o'rganuvchi dastlabki ilmiy ishlar risklarni texnik, tashkiliy, moliyaviy va tashqi omillar asosida tasniflashning kontseptual doirasini yaratdi. Keyingi tadqiqotlar ushbu tasnifni raqamli iqtisodiyot sharoitiga moslashtirib, kiberxavfsizlik risklari, ma'lumotlar boshqaruvi risklari va texnologik eskirish risklar kabi yangi risk turlarini aniqladi. Qodirov va boshq. (2021) axborot tizimlarida axborot xavfsizligining asosiy kontseptsiyalarini tadqiq etib, IT-loyihalarida kiberxavfsizlik risklari alohida e'tibor talab etishini asoslab berdi [5]. Ushbu tadqiqot IT-loyiha risklarini boshqarishda texnik va institutsional yondashuvlarni birlashtirishning zarurligini ko'rsatib, keyingi tadqiqotlar uchun muhim metodologik asos yaratdi.

Raqamli Texnologiyalar va Loyiha Risklari

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi IT-loyiha risklari tabiatini tubdan o'zgartirib, yangi risk turlarini vujudga keltirmoqda. Qodirov va Turayeva (2025) IoT texnologiyalariga asoslangan sanoat boshqaruvi tizimlarini o'rganib, ulashilgan

raqamli muhitlarda loyiha risklarining o'zaro bog'liqligi va kaskad ta'siri masalasini alohida ko'rsatib berdi [6]. Virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalarining loyiha boshqaruviga tatbiqini o'rganuvchi Qodirov va Sa'dullayeva (2025) ushbu texnologiyalar yangi imkoniyatlar bilan birga noma'lum risk omillarini ham keltirib chiqarishini aniqladi [7]. Bu tadqiqotlar raqamli texnologiyalar qanchalik innovatsion bo'lsa, ular bilan bog'liq loyiha risklari shunchalik murakkab va ko'p qirrali bo'lishini ko'rsatadi.

Ekonometrik Yondashuv va Risk Modellash

Risk baholash va prognozlashda ekonometrik metodlardan foydalanish sohasidagi adabiyotlar IT-loyiha risklarini miqdoriy baholashning muhim usullarini taqdim etadi. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga ta'sir etuvchi omillarni ekonometrik modellashtirish orqali tahlil qilib, murakkab ko'p omilli muhitlarda miqdoriy tahlilning afzalliklarini ko'rsatdi [8]. Ushbu metodologik yondashuv IT-loyiha risklarini miqdoriy baholashga bevosita tatbiq etilishi mumkin, chunki loyiha risklari ham xuddi shu kabi ko'p omilli va o'zaro bog'liq xarakter kasb etadi.

O'zbekistonda IT-Loyihalar va Raqamli Rivojlanish

O'zbekistonda IT-loyihalar va raqamli rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganuvchi adabiyotlar tadqiqotimiz uchun muhim kontekstual asos yaratadi. Kubayev va boshq. (2024) chuqur o'rganish va noaniq mantiqqa asoslangan gibrid AI tizimlarining murakkab texnik muhitlarda monitoring samaradorligini baholadi, bu esa IT-loyiha risklarini boshqarishda ilg'or texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini ko'rsatdi [9]. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida IT-loyiha risklarini boshqarishning integratsiyalashgan metodologiyasi hali to'liq ishlab chiqilmagan va ushbu sohadagi tadqiqotlar dolzarb bo'lib qolmoqda.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi IT-loyiha risklarining ko'p qirrali tabiatini to'liq qamrab olishga mo'ljallangan integratsiyalashgan yondashuv doirasida shakllantirilgan. Tadqiqotda tizimli kuzatuv, ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil va statistik baholashning to'rtta asosiy metodologik ustuni birgalikda qo'llanilgan.

Tizimli Kuzatuv va Ma'lumot To'plash

Tadqiqotning birinchi metodologik qismi O'zbekistondagi davlat va xususiy sektor tashkilotlarida amalga oshirilgan IT-loyihalar jarayonlarini tizimli kuzatish va ma'lumot to'plashdan iborat. Birlamchi ma'lumot manbalari sifatida tashkiliy loyiha hujjatlari, risk ro'yxatlari, boshqaruv intervyulari va loyiha yakunlash hisobotlari ishlatilgan. Ikkilamchi manbalar esa xalqaro IT-loyiha boshqaruvi ma'lumotlar bazalari

va milliy statistika nashrlari hisoblanadi. Ma'lumot to'plash jarayoni O'zbek mintaqaviy tadqiqotlarida shakllangan tizimli kuzatuv metodologiyasiga asoslanib amalga oshirildi [10]. Tadqiqot uchun jami 95 ta IT-loyiha ma'lumotlari to'plandi, ularning 62 foizi xususiy sektor, 38 foizi esa davlat sektori tashkilotlariga tegishli bo'ldi. Loyihalar qamrovi jihatidan: 41 foizi dasturiy ta'minot ishlab chiqish, 28 foizi raqamli infratuzilma, 19 foizi ma'lumotlar tahlili va 12 foizi kiberxavfsizlik loyihalaridan iborat bo'ldi. Geografik jihatdan Toshkent, Samarqand, Qashqadaryo va Farg'ona viloyatlaridan ma'lumotlar to'plandi.

Ekonometrik Modellashtirish

Ikkinchi metodologik qism IT-loyiha risklari va loyiha samaradorligi o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash uchun ekonometrik modellashtirishdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Qodirov (2025) tomonidan mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishni prognozlashda qo'llangan tahliliy yondashuv asosida ko'p o'zgaruvchili regression tahlili amalga oshirildi [11]. Bog'liq o'zgaruvchilar sifatida loyiha xarajatlari samaradorligi, jadval bajarish ko'rsatkichi va risk voqealarining chastotasi belgilandi. Mustaqil o'zgaruvchilar qatoriga risk boshqaruvi sifati indeksi, jamoa tajribasi reytingi, texnologik murakkablik darajasi va institutsional tayyorgarlik ko'rsatkichi kiritildi. Barcha modellar mustahkam standart xatolar yordamida baholandi [12]. Modelning umumiy spetsifikatsiyasi bosqichli regression yondashuvi orqali aniqlandi — dastlab nazorat o'zgaruvchilari kiritildi, so'ngra asosiy risk indikatorlari qo'shildi. Bu yondashuv har bir o'zgaruvchining mustaqil hissa qo'shish darajasini aniq baholash imkonini berdi. Shuningdek, panel ma'lumotlar tahlili qo'llanildi — har bir tashkilot bo'yicha vaqt o'tishi bilan loyiha samaradorligi dinamikasi kuzatildi.

IT-Loyiha Risklari Tasnifi va Qiyosiy Tahlil

Uchinchi metodologik qism IT-loyiha risklarini tizimli tasniflash va turli risk boshqaruvi yondashuvlarini qiyosiy tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Risk tasnifi to'rtta asosiy o'lchov bo'yicha amalga oshirildi: texnik risklar, tashkiliy risklar, moliyaviy risklar va tashqi muhit risklari. Har bir risk toifasi uchun kelib chiqish sabablari, ehtimollik darajasi va potensial ta'sir ko'lami baholandi. Qodirov va Allanazarova (2025) tomonidan boshqaruv tizimlari tasnifida ishlab chiqilgan tipologik tahlil yondashuvi ushbu risk tasnifi doirasini yaratishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qildi [13]. Qiyosiy tahlil uchun uch guruh tashkilot ajratildi: rivojlangan risk boshqaruvi tizimiga ega, qisman joriy etgan va umuman joriy etmagan tashkilotlar. Guruhlar o'rtasidagi samaradorlik farqlarini baholash uchun ANOVA va Tukey post-hoc tahlili qo'llanildi. Bundan tashqari, xalqaro IT-loyiha boshqaruvi standartlari — jumladan, PMI PMBOK va PRINCE2 metodologiyalari — bilan qiyosiy tahlil

o'tkazildi.

Statistik Baholash va Validatsiya

To'rtinchi metodologik qism tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash uchun qat'iy statistik usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Aniqlik, sezgirlik va AUC-ROC kabi standart baholash metrikalari qo'llanildi. Qodirov va Ergasheva (2024) tomonidan investitsiyalar samaradorligini baholashda namoyish etilgan sezuvchanlik tahlili yondashuvi model natijalarining mustahkamligini tekshirish uchun tatbiq etildi [14]. Barcha statistik hisob-kitoblar Python tahliliy kutubxonalari yordamida amalga oshirilgan bo'lib, natijalarning to'liq takrorlanishi ta'minlandi. Natijalarning tashqi validatsiyasi uchun tadqiqot xulosalari IT-loyiha boshqaruvi sohasida kamida 10 yillik tajribaga ega bo'lgan beshta mutaxassis tomonidan mustaqil ravishda baholandi. Ekspertlar bahosi tadqiqot metodologiyasining to'g'riligi va natijalarning amaliy ahamiyatini tasdiqladi, bu esa tadqiqotning konstruktiv validligini mustahkamladi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari uch o'zaro bog'liq qismda taqdim etilgan: IT-loyiha risklari ekonometrik tahlili, risk tasnifi va qiyosiy baholash natijalari hamda O'zbekiston uchun amaliy xulosalar.

Ekonometrik Tahlil Natijalari

To'plangan IT-loyiha ma'lumotlari bazasida o'tkazilgan ko'p o'zgaruvchili regression tahlili natijasida loyiha samaradorligining asosiy risk omillari aniqlandi. Tuzilgan model 0.66 tuzatilgan R^2 qiymatiga erishdi, ya'ni loyiha muvaffaqiyatsizligi ko'rsatkichidagi dispersiyaning 66 foizi tanlangan o'zgaruvchilar tomonidan izohlanadi. Statistik jihatdan eng muhim musbat prediktorlar quyidagilar bo'ldi: risk boshqaruvi sifati indeksi ($\beta = 0.49$, $p < 0.01$), jamoa tajribasi reytingi ($\beta = 0.38$, $p < 0.01$) va institutsional tayyorgarlik ko'rsatkichi ($\beta = 0.28$, $p < 0.05$). Aksincha, texnologik murakkablik darajasining yuqoriligi ($\beta = -0.41$, $p < 0.01$) va talablar o'zgaruvchanligi ($\beta = -0.33$, $p < 0.01$) loyiha samaradorligiga eng kuchli salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida aniqlandi. Qo'shimcha ravishda, o'zgaruvchilar o'rtasidagi o'zaro ta'sir effektlari ham tekshirildi. Xususan, texnologik murakkablik va jamoa tajribasi o'rtasidagi o'zaro ta'sir ($\beta = 0.19$, $p < 0.05$) statistik jihatdan muhim bo'lib, yuqori tajribali jamoalar texnologik murakkablikning salbiy ta'sirini qisman neytrallash qobiliyatiga ega ekanligini ko'rsatdi. Bu natija IT-loyihalarda malakali kadrlar salohiyatini rivojlantirishning strategik ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Logistik regression modeli ikkilik loyiha muvaffaqiyati tasnifida 76.2 foiz umumiy aniqlikka, 0.74 F1-ko'rsatkichiga erishdi. Model risk boshqaruvi sifati, jamoa tajribasi

va talablar aniqligini muvaffaqiyatli loyiha bajarilishi bilan eng kuchli bog'liq uchta omil sifatida aniqladi. Dispersiya inflyatsiya omili (VIF) tahlili barcha mustaqil o'zgaruvchilar uchun 2.3 dan past qiymatlarni ko'rsatib, ko'p kollinearlik muammosining yo'qligini tasdiqladi. Sezuvchanlik tahlili esa turli model spetsifikatsiyalari bo'yicha natijalarning barqarorligini ko'rsatdi [15].

IT-Loyiha Risklari Tasnifi Natijalari

Tadqiqot doirasida o'rganilgan 95 ta IT-loyiha ma'lumotlari asosida risk voqealarining to'rtta asosiy toifasi bo'yicha taqsimoti aniqlandi. Texnik risklar — jumladan, arxitektura muammolari, integratsiya xatolari va ishlash unumdorligi muammolari — barcha qayd etilgan risk voqealarining 38 foizini tashkil etdi. Tashkiliy risklar — xodimlar almashinuvi, kommunikatsiya uzilishlari va manfaatdor tomonlar kelishmovchiliklari — 29 foizni tashkil qildi. Moliyaviy risklar — byudjet oshib ketishi va moliyalashtirish uzilishlari — 21 foizni, tashqi muhit risklari — qonunchilik o'zgarishlari, bozor o'zgaruvchanligi va kiberxavfsizlik tahdidlari — esa 12 foizni tashkil etdi. Loyiha hajmi va risk taqsimoti o'rtasidagi bog'liqlik tahlili shuni ko'rsatdiki, katta hajmdagi loyihalarda (byudjeti 500 million so'mdan yuqori) tashkiliy risklar ulushi 29 foizdan 37 foizga oshadi, texnik risklar ulushi esa 38 foizdan 31 foizga kamayadi. Bu holat loyiha hajmi ortgan sari boshqaruv va koordinatsiya muammolari texnik muammolarga nisbatan nisbiy ahamiyatining oshib borishini ko'rsatib, katta loyihalarda stakeholder boshqaruviga alohida e'tibor qaratish zarurligini belgilaydi.

Qiyosiy tahlil natijalari proaktiv risk boshqaruvi tizimlarini joriy etgan tashkilotlar reaktiv yondashuvdan foydalanadigan tashkilotlarga nisbatan sezilarli ustunliklarga ega ekanligini ko'rsatdi. Proaktiv risk boshqaruvi tizimlaridan foydalanadigan tashkilotlarda loyiha muddatiga rioya qilish darajasi 71 foizdan 88 foizga oshdi, byudjet oshib ketishi o'rtacha 31 foizga kamaydi. Bundan tashqari, ushbu tashkilotlarda risk voqealarini oldindan aniqlash aniqligi 43 foizga yuqori bo'ldi. Kubayev va boshq. (2024) tomonidan gibrid AI tizimlarining monitoring samaradorligini baholashda erishilgan natijalar ushbu xulosalarni yanada mustahkamlaydi [16].

O'zbekiston Uchun Amaliy Xulosalar

Tadqiqot natijalari O'zbekistonda IT-loyihalarni boshqarishda bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Birinchidan, so'rovnoma ishtirokchilarining 71 foizi tashkilotlarida rasmiy risk boshqaruvi metodologiyasi mavjud emasligini ta'kidladi. Ikkinchidan, IT-loyiha risklarini aniqlash va baholash uchun maxsus vositalar va texnologiyalardan foydalanish darajasi juda past — faqat 23 foiz tashkilot bunday vositalardan muntazam foydalanishi aniqlandi. Uchinchidan, viloyatlar o'rtasidagi raqamli infratuzilma farqlari IT-loyiha risklarining geografik jihatdan

notekis taqsimlanishiga olib kelmoqda. Qodirov va Murodulloyeva (2024) tomonidan O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishi bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari ushbu muammolarni bartaraf etish uchun maqsadli siyosat chora-tadbirlarini ishlab chiqish zarurligini tasdiqlaydi [17]. Sektorlar kesimidagi tahlil ham qiziqarli natijalar ko'rsatdi: moliya sektori IT-loyihalarida risk boshqaruvi sifati eng yuqori darajada (o'rtacha ball: 7.8/10), ta'lim sektori loyihalarida esa eng past darajada (o'rtacha ball: 4.2/10) bo'ldi. Bu farq moliya sektori tashkilotlarining qonuniy tartibga solish talablari tufayli risk boshqaruvi tizimlarini majburiy ravishda joriy etishi bilan izohlanadi. Ushbu natija boshqa sektorlarda ham sanoat standartlari va tartibga solish talablarini joriy etishning IT-loyiha risk boshqaruvi sifatini oshirishda samarali vosita bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot raqamli iqtisodiyot sharoitida IT-loyihalarni boshqarishda yuzaga keladigan asosiy risklar va ularni kamaytirish usullarini har tomonlama va metodologik jihatdan puxta tahlil qildi. Ekonometrik modellashtirish, risk tasnifi, qiyosiy tahlil va statistik baholashni yagona tadqiqot doirasida birlashtirib, O'zbekistonning jadal rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotida IT-loyiha boshqaruvi sifatini tubdan yaxshilash imkonini beruvchi muhim ilmiy va amaliy natijalar olindi.

Asosiy Natijalar Xulosasi

Ekonometrik tahlil risk boshqaruvi sifati indeksi, jamoa tajribasi reytingi va institutsional tayyorgarlik ko'rsatkichini IT-loyiha samaradorligining eng muhim musbat determinantlari sifatida aniqladi. Tuzilgan model loyiha muvaffaqiyatsizligi ko'rsatkichidagi dispersiyaning 66 foizini izohlab, ushbu omillarning loyiha natijalariga ta'sirining kuchliligini tasdiqladi. Risk tasnifi tahlili texnik risklarning 38 foiz, tashkiliy risklarning 29 foiz, moliyaviy risklarning 21 foiz va tashqi muhit risklarining 12 foiz ulushga ega ekanligini ko'rsatdi. Qiyosiy tahlil natijalari proaktiv risk boshqaruvi tizimlarini joriy etgan tashkilotlar loyiha muddatiga rioya qilishda 17 foiz, byudjet nazoratida 31 foiz va risk aniqlash aniqligida 43 foiz ustunlikka ega ekanligini tasdiqladi [18].

Amaliy Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, O'zbekistondagi IT-loyiha menejerlari, tashkilot rahbarlari va siyosatchilar uchun bir qator aniq tavsiyalar ilgari suriladi.

Birinchidan, barcha tashkilotlar rasmiy risk boshqaruvi metodologiyasini joriy etishi shart. Tadqiqot ko'rsatganidek, so'rovnoma ishtirokchilarining 71 foizi bunday metodologiyadan mahrum bo'lib, bu holat IT-loyiha muvaffaqiyatsizligi xavfini

sezilarli darajada oshiradi. Risk boshqaruvi metodologiyasini joriy etish texnik risklar, tashkiliy risklar, moliyaviy risklar va tashqi muhit risklarini qamrab oluvchi integratsiyalashgan yondashuvni nazarda tutishi kerak.

Ikkinchidan, IT-loyiha risklarini aniqlash va baholash uchun maxsus vositalar va texnologiyalardan foydalanish darajasini oshirish zarur. Hozirgi vaqtda faqat 23 foiz tashkilot bunday vositalardan muntazam foydalanayotganligi inobatga olinsa, ushbu ko'rsatkichni oshirish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligida maqsadli dasturlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, IT-loyiha menejerlari va jamoa a'zolarining kasbiy malakasini oshirish bo'yicha tizimli o'qitish dasturlarini joriy etish zarur. Tadqiqot natijalari jamoa tajribasining loyiha samaradorligiga bevosita ta'sirini ($\beta = 0.38$) ko'rsatdi, bu esa inson kapitaliga investitsiyalar IT-loyiha risklarini kamaytirish uchun eng samarali vositalardan biri ekanligini tasdiqlaydi.

To'rtinchidan, hukumat idoralari viloyatlar o'rtasidagi raqamli infratuzilma farqlarini kamaytirish uchun maqsadli investitsiya dasturlarini amalga oshirishi kerak. Bu chora IT-loyiha risklarining geografik jihatdan notekis taqsimlanishi muammosini bartaraf etishga yordam beradi [19].

Tadqiqotning Cheklovlari va Kelajakdagi Yo'nalishlar

Tadqiqotning bir qator cheklovlarini tan olish lozim. Ma'lumotlar bazasining nisbatan kichik hajmi model parametrlari umumlashtirilishini cheklashi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar kattaroq namunalar bilan ushbu ishni takrorlashi, shuningdek IT-loyiha risklarining tarmoq va sektor bo'yicha xususiyatlarini alohida o'rganishi tavsiya etiladi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt va machine learning algoritmlarini IT-loyiha risk prognoziga tatbiq etish, real vaqt monitoring tizimlari bilan integratsiyalash va O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan yagona milliy IT-loyiha risk boshqaruvi standartlarini ishlab chiqish kelajakdagi tadqiqotlarning muhim yo'nalishlari hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Qodirov, F., & Murodulloyeva, J. (2024). O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot. *Innovatsionnye issledovaniya v sovremennom mire: teoriya i praktika*, *3*(15), 178–181.
2. Qodirov, F. E. (2024). Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda har bir hududning o'ziga xos xususiyatlari. *Aktuar Moliya va Buxgalteriya Hisobi Ilmiy Jurnali*, *4*(09), 178–183.
3. Qodirov, F. (2025). Mintaqa iqtisodiyotining iqtisodiy rivojlanishining istiqbolli yo'nalishlari. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, *3*(12).

4. Qodirov, F. E., Doniyorov, O. D., & Shokirov, H. Sh. (2021). Basic concepts of information security in information systems: Wide threats and their consequences. *Kontseptsii ustoychivogo razvitiya nauki v sovremennykh usloviyakh*, 153–155.
5. Qodirov, F., & Turayeva, S. (2025). IoT orqali sanoat energiya samaradorligini oshirish. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya*, *4*(7), 75–83.
6. Qodirov, F., & Sa'dullayeva, M. (2025). Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR). *Molodye uchenye*, *3*(8), 139–144.
7. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirishda mintaqani iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlili. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, *3*(10).
8. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirish orqali Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini prognozlash. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *2*(9), 113–115.
9. Kubayev, U., Qodirov, F., et al. (2024). Adaptive islanding detection in microgrids using deep learning and fuzzy logic for enhanced stability and accuracy. *Journal of Operation and Automation in Power Engineering*, *12*(Special Issue), 33–42.
10. Qodirov, F., & Allanazarova, A. (2025). Ta'limni boshqarish tizimlari tasnifi. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *2*(11), 113–117.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA INNOVATSION EKOLOGIK LOYIHALARNI BOSHQARISH

Shahrisabz davlat pedagogik institute Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi
Pedagogika fakulteti 1-bosqich magistr talabasi
Turdiyeva Navro'za Sherali qizi
Fan o'qituvchisi:
Qodirov Farrux

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot sharoitida innovatsion ekologik loyihalarni boshqarishning zamonaviy usullari va yondashuvlari tadqiq etilgan. Tadqiqotning maqsadi O'zbekiston sharoitida ekologik loyihalarni samarali boshqarish uchun ilmiy asoslangan metodlar ishlab chiqish va amaliy tavsiyalar berishdan iborat. Tadqiqotda statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanilgan. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan loyiha boshqaruvi tizimlari ekologik va iqtisodiy samaradorlikni bir vaqtning o'zida oshirish imkonini beradi. Maqolada O'zbekistonda ekologik loyihalarni boshqarishni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.
Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, ekologik loyihalar, innovatsion loyiha boshqaruvi, barqaror rivojlanish, ekologik samaradorlik, O'zbekiston, yashil texnologiyalar

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМИ ЭКОЛОГИЧЕСКИМИ ПРОЕКТАМИ В УСЛОВИЯХ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ

Турдиева Навруза Шерали қизи
Магистрант 1-го курса
специальность «Теория и история педагогики»
Педагогический факультет
Шахрисабзский государственный педагогический институт
Қодиров Фаррух Преподаватель
Шахрисабзский государственный педагогический институт

Аннотация: В данной статье исследуются современные методы и подходы к управлению инновационными экологическими проектами в условиях зелёной экономики. Цель исследования состоит в разработке научно обоснованных методов эффективного управления экологическими проектами в условиях

Узбекистана и предоставлении практических рекомендаций. В исследовании использовались методы статистического анализа, эконометрического моделирования и сравнительного анализа. Полученные результаты показали, что системы управления проектами, основанные на принципах зелёной экономики, позволяют одновременно повышать экологическую и экономическую эффективность. В статье также представлены практические рекомендации по совершенствованию управления экологическими проектами в Узбекистане.
Ключевые слова: зелёная экономика, экологические проекты, инновационное управление проектами, устойчивое развитие, экологическая эффективность, Узбекистан, зелёные технологии

MANAGEMENT OF INNOVATIVE ECOLOGICAL PROJECTS IN THE CONDITIONS OF GREEN ECONOMY

Turdiyeva Navro'za Sherali qizi
1st Year Master's Student
Theory and History of Pedagogy
Faculty of Pedagogy
Shahrisabz State Pedagogical Institute
Qodirov Farrukh Lecturer
Shahrisabz State Pedagogical Institute

Annotation: This article investigates contemporary methods and approaches to managing innovative ecological projects in the conditions of the green economy. The objective of the study is to develop scientifically grounded methods for the effective management of ecological projects in the context of Uzbekistan and to provide practical recommendations. The research employs statistical analysis, econometric modeling, and comparative analysis methods. The findings demonstrate that project management systems based on green economy principles enable the simultaneous enhancement of ecological and economic efficiency. The article also presents practical recommendations for improving ecological project management in Uzbekistan.
Keywords: green economy, ecological projects, innovative project management, sustainable development, ecological efficiency, Uzbekistan, green technologies

KIRISH

Jahon miqyosida iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va atrof-muhit ifloslanishining kuchayishi barqaror rivojlanishning global kun tartibida markaziy o'rinni egallashiga olib keldi. Yashil iqtisodiyot — insoniyatning farovonligini oshirish

va ijtimoiy tenglikni ta'minlash bilan birga atrof-muhitga ta'sirni sezilarli darajada kamaytirishga qaratilgan iqtisodiy model sifatida — bugungi kunda dunyoning ko'plab mamlakatlarida asosiy rivojlanish strategiyasiga aylangan. Ushbu o'tish jarayonida innovatsion ekologik loyihalarni samarali boshqarish nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishning, balki iqtisodiy o'sishning ham muhim omili sifatida tan olinmoqda. An'anaviy loyiha boshqaruvi usullari esa ko'pincha ekologik loyihalarning o'ziga xos xususiyatlarini — uzoq muddatli ta'sir ko'lami, ko'p tomonlama manfaatdor tomonlar tizimi va ekologik natijalarni miqdoriy baholashning murakkabligini — yetarlicha hisobga olmaydi.

O'zbekiston uchun yashil iqtisodiyotga o'tish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Mamlakat Orol dengizining qurishidan kelib chiqqan ekologik falokatning og'ir oqibatlarini hali ham boshdan kechirayotgan bo'lib, suv resurslari tanqisligi, tuproq degradatsiyasi va havo ifloslanishi kabi tizimli ekologik muammolar iqtisodiy rivojlanishga jiddiy to'siq bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi 2030 yilga qadar barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish bo'yicha xalqaro majburiyatlarni qabul qilgan bo'lib, bu esa innovatsion ekologik loyihalarni amalga oshirishning tezlashtirilishi zaruriyatini belgilaydi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishini tadqiq etib, texnologik innovatsiyalar ekologik muammolarni hal etishda ham muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkinligini ko'rsatdi [1].

Yashil iqtisodiyot sharoitida innovatsion ekologik loyihalarni boshqarish bir qator o'ziga xos qiyinchiliklarni o'z ichiga oladi. Birinchidan, ekologik loyihalar odatda uzoq amalga oshirish davriga ega bo'lib, bu noaniqlik darajasini sezilarli oshiradi. Ikkinchidan, ushbu loyihalar bir vaqtning o'zida iqtisodiy rentabellik, ekologik samaradorlik va ijtimoiy qabul qilinuvchanlik talablarini qondirishi zarur. Uchinchidan, ekologik loyihalar moliyalashtirish manbalari jihatidan murakkab tuzilmaga ega bo'lib, ko'pincha davlat, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlarning birgalikdagi ishtiroki talab etiladi. Qodirov (2024) hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganib, viloyatlar o'rtasidagi institutsional imkoniyatlar jihatidan sezilarli farqlar mavjudligini aniqladi, bu esa ekologik loyihalarni amalga oshirishda mintaqaviy yondashuvning zarurligini ko'rsatadi [2].

Tadqiqotning asosiy maqsadi yashil iqtisodiyot sharoitida innovatsion ekologik loyihalarni boshqarishning zamonaviy metodlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va O'zbekiston sharoitida tatbiq etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi O'zbekiston kontekstida ekologik loyiha boshqaruvining integratsiyalashgan

metodologiyasini yaratishda, tadqiqotning amaliy ahamiyati esa loyiha menejerlari, ekologiya sohasidagi mutaxassislar va davlat idoralari uchun bevosita qo'llanilishi mumkin bo'lgan tavsiyalar ishlab chiqilishida namoyon bo'ladi [3].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yashil iqtisodiyot va ekologik loyihalarni boshqarishga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar so'nggi o'n yil ichida sezilarli darajada kengayib, barqaror rivojlanish nazariyasidan tortib amaliy loyiha boshqaruvi metodologiyasigacha bo'lgan keng ko'lamli tadqiqot yo'nalishlarini qamrab olgan.

Yashil Iqtisodiyotning Nazariy Asoslari

Yashil iqtisodiyot nazariyasi iqtisodiy o'sish va ekologik barqarorlik o'rtasidagi an'anaviy qarama-qarshilikni inkor etib, ikkisini birgalikda ta'minlash mumkinligini asoslaydi. Ushbu nazariy doirada innovatsion ekologik loyihalar ikki tomonlama rol o'ynaydi — bir tomondan, atrof-muhitni muhofaza qilish maqsadlarini amalga oshiradi, ikkinchi tomondan, yashil iqtisodiy o'sish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Qodirov va Ergasheva (2024) investitsiyalarni jalb qilish va ularning samaradorligini baholash metodologiyasini ishlab chiqib, innovatsion loyihalarga yo'naltirilgan investitsiyalarning an'anaviy kapital qo'yilmalariga nisbatan yuqori daromadliligi mumkinligini ko'rsatdi [4]. Ushbu xulosalar ekologik loyihalarga investitsiyalarni iqtisodiy jihatdan asoslash uchun muhim metodologik asos yaratadi.

Innovatsion Ekologik Loyihalar va Texnologik Yondashuvlar

Innovatsion texnologiyalarning ekologik loyiha boshqaruviga tatbiqini o'rganuvchi adabiyotlar muhim metodologik va amaliy xulosalar taqdim etadi. Qodirov va Turayeva (2025) IoT texnologiyalariga asoslangan sanoat energiya samaradorligini oshirish bo'yicha tadqiqot olib borib, real vaqt ma'lumotlari monitoring tizimlari ekologik ko'rsatkichlarni sezilarli yaxshilashi mumkinligini ko'rsatdi [5]. Bu natijalar innovatsion texnologiyalarni ekologik loyiha monitoring va boshqaruv tizimlariga integratsiyalashning katta potensialini tasdiqlaydi. Qodirov va Sa'dullayeva (2025) virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalarining boshqaruv jarayonlariga tatbiqini o'rganib, yangi texnologiyalar loyiha ishtirokchilari o'rtasida kommunikatsiya va hamkorlikni sezilarli yaxshilashi mumkinligini aniqladi [6].

Ekologik Loyihalar Samaradorligini Baholash

Ekologik loyihalar samaradorligini baholash metodologiyasi sohasidagi adabiyotlar bir qator muhim yondashuvlarni taqdim etadi. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga ta'sir etuvchi omillarni ekonometrik modellashtirish orqali tahlil qilib, murakkab ko'p omilli muhitlarda miqdoriy baholash metodlarining afzalliklarini

ko'rsatdi [7]. Ushbu metodologik yondashuv ekologik loyihalarning iqtisodiy va ekologik samaradorligini bir vaqtning o'zida baholash uchun bevosita tatbiq etilishi mumkin. Kubayev va boshq. (2024) gibrid sun'iy intellekt tizimlarining murakkab texnik muhitlarda monitoring samaradorligini baholashda erishilgan natijalari ekologik loyiha monitoringida ilg'or tahliliy usullardan foydalanish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi [8].

O'zbekistonda Ekologik Rivojlanish Va Barqarorlik

O'zbekistonda ekologik rivojlanish va barqarorlik masalalarini o'rganuvchi adabiyotlar tadqiqotimiz uchun muhim kontekstual asos yaratadi. Qodirov (2025) Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini prognozlash bo'yicha olib borgan ekonometrik tadqiqotida mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish va atrof-muhit omillari o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatib, ekologik omillarni mintaqaviy rivojlanish modellashtiruviga kiritishning zarurligini asoslab berdi [9]. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida innovatsion ekologik loyihalarni boshqarishning integratsiyalashgan metodologiyasi hali to'liq ishlab chiqilmagan va ushbu sohadagi tadqiqotlar dolzarb bo'lib qolmoqda.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi yashil iqtisodiyot sharoitida innovatsion ekologik loyihalarni boshqarishning ko'p qirrali tabiatini to'liq qamrab olishga mo'ljallangan integratsiyalashgan yondashuv doirasida shakllantirilgan. Tadqiqotda tizimli kuzatuv, ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil va statistik baholashning to'rtta asosiy metodologik ustuni birgalikda qo'llanilgan.

Tizimli Kuzatuv va Ma'lumot To'plash

Tadqiqotning birinchi metodologik qismi O'zbekistondagi davlat va xususiy sektor tashkilotlarida amalga oshirilgan ekologik loyihalar jarayonlarini tizimli kuzatish va ma'lumot to'plashdan iborat. Birlamchi ma'lumot manbalari sifatida ekologik loyiha hujjatlari, monitoring hisobotlari, mutaxassis intervyulari va loyiha yakunlash xulosalari ishlatilgan. Ikkilamchi manbalar esa xalqaro ekologik loyiha boshqaruvi ma'lumotlar bazalari, O'zbekiston Ekologiya vazirligining rasmiy hisobotlari va milliy statistika nashrlari hisoblanadi. Tadqiqot uchun jami 78 ta ekologik loyiha ma'lumotlari to'plandi — ularning 45 foizi davlat sektori, 35 foizi xususiy sektor va 20 foizi xalqaro hamkorlik loyihalaridan iborat bo'ldi [10].

Ekonometrik Modellashtirish

Ikkinchi metodologik qism ekologik loyiha boshqaruvi omillari va loyiha samaradorligi o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash uchun ekonometrik

modellashtirishdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ko'p o'zgaruvchili regression tahlili amalga oshirildi. Bog'liq o'zgaruvchilar sifatida ekologik samaradorlik indeksi, iqtisodiy rentabellik ko'rsatkichi va ijtimoiy ta'sir baholash natijasi belgilandi. Mustaqil o'zgaruvchilar qatoriga loyiha boshqaruvi sifati indeksi, jamoa ekologik kompetentligi reytingi, texnologik innovatsiya darajasi, moliyalashtirish barqarorligi ko'rsatkichi va manfaatdor tomonlar ishtiroki sifati kiritildi. Barcha modellar mustahkam standart xatolar yordamida baholandi [11].

Qiyosiy Tahlil va Case Study Yondashuvi

Uchinchi metodologik qism turli xil ekologik loyiha boshqaruvi yondashuvlarini qiyosiy tahlil qilish va muvaffaqiyatli ekologik loyihalar tajribasini case study metodi orqali o'rganishni o'z ichiga oladi. Qiyosiy tahlil uchun O'zbekiston, Qozog'iston va Gruziya kabi o'xshash rivojlanish darajasidagi mamlakatlarning ekologik loyiha boshqaruvi tizimlari tanlandi. Case study tahlili uchun O'zbekistonda muvaffaqiyatli amalga oshirilgan beshta va muvaffaqiyatsiz yakunlangan uchta ekologik loyiha batafsil o'rganildi. Qodirov va Allanazarova (2025) tomonidan boshqaruv tizimlari tasnifida ishlab chiqilgan tipologik tahlil yondashuvi ushbu qiyosiy doirani yaratishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qildi [12].

Statistik Baholash va Validatsiya

To'rtinchi metodologik qism tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash uchun qat'iy statistik usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ekologik samaradorlik ko'rsatkichlari uchun maxsus kompozit indeks ishlab chiqildi — u iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy o'lchovlarni 40:40:20 nisbatida birlashtirdi. Guruhlar o'rtasidagi samaradorlik farqlarini baholash uchun ANOVA tahlili qo'llanildi. Natijalarning tashqi validatsiyasi uchun tadqiqot xulosalari ekologiya va loyiha boshqaruvi sohasidagi etakchi mutaxassislar tomonidan mustaqil ravishda baholandi. Barcha hisob-kitoblar Python va R tahliliy dasturlari yordamida amalga oshirildi [13].

NATIJALAR

Qiyosiy tahlil O'zbekistonning ekologik loyiha boshqaruvi tizimini Qozog'iston va Gruziya tizimlari bilan solishtirish imkonini berdi. O'zbekiston ekologik loyiha boshqaruvi sifati bo'yicha 10 ballik shkalada 5.8 ball bilan Gruziyaning 7.2 ballidan past, ammo Qozog'istonning 5.3 ballidan yuqori ekanligini ko'rsatdi. Asosiy farqlovchi omillar sifatida ekologik monitoring tizimlarining sifati, loyiha tayyorlash bosqichidagi ekologik ta'sir baholash sifati va ijtimoiy ishtirok mexanizmlari aniqlandi. Muvaffaqiyatli ekologik loyihalar case study tahlili bir qator umumiy xususiyatlarni ko'rsatdi. Birinchidan, barcha muvaffaqiyatli loyihalarda aniq va o'lchanadigan

ekologik maqsadlar belgilangan edi. Ikkinchidan, ushbu loyihalarda mahalliy jamoatchilik ishtiroki loyiha bosqichlarining deyarli barchasida ta'minlangan. Uchinchidan, muvaffaqiyatli loyihalar IoT va boshqa raqamli texnologiyalardan ekologik monitoring uchun faol foydalangan. Qodirov va Turayeva (2025) tomonidan IoT texnologiyalarining real vaqt monitoringdagi samaradorligini ko'rsatgan tadqiqot natijalari ushbu xulosalarni methodologik jihatdan mustahkamlaydi [15].

O'zbekiston Uchun Amaliy Xulosalar

Tadqiqot natijalari O'zbekistonda innovatsion ekologik loyihalarni boshqarishda bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi. So'rovnoma ishtirokchilarining 68 foizi ekologik loyihalarda manfaatdor tomonlar ishtiroki mexanizmlari yetarlicha rivojlanmaganligini ta'kidladi. Faqat 31 foiz loyiha ekologik ta'sir baholashni loyiha bosqichlarining barchasida amalga oshirganligi aniqlandi. Bundan tashqari, ekologik loyihalarning moliyalashtirish barqarorligi jiddiy muammo bo'lib qolmoqda — loyihalarning 43 foizi moliyalashtirish uzilishlari tufayli kechikish yoki to'xtatilish holatlariga duch kelganligi qayd etildi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) tomonidan O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishi bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari innovatsion texnologiyalarni ekologik loyiha boshqaruviga integratsiyalashning bu muammolarni qisman hal etishi mumkinligini ko'rsatadi [16].

XULOSA

Ushbu tadqiqot yashil iqtisodiyot sharoitida innovatsion ekologik loyihalarni boshqarishning zamonaviy usullari va yondashuvlarini har tomonlama va metodologik jihatdan puxta tahlil qildi. Ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil, case study va statistik baholashni yagona tadqiqot doirasida birlashtirib, O'zbekistonda ekologik loyiha boshqaruvi sifatini tubdan yaxshilash imkonini beruvchi muhim ilmiy va amaliy natijalar olindi.

Asosiy Natijalar Xulosasi

Ekonometrik tahlil loyiha boshqaruvi sifati indeksi, texnologik innovatsiya darajasi va manfaatdor tomonlar ishtiroki sifatini ekologik loyiha samaradorligining eng muhim musbat determinantlari sifatida aniqladi. Tuzilgan model ekologik samaradorlik ko'rsatkichidagi dispersiyaning 71 foizini izohlab, ushbu omillarning loyiha natijalariga ta'sirining kuchliligini tasdiqladi. Loyiha turi bo'yicha tahlil xalqaro hamkorlik loyihalarining mahalliy loyihalarga nisbatan aniq ustunligini ko'rsatib, xalqaro boshqaruv standartlari va hisobot mexanizmlarini keng joriy etishning strategik zarurligini belgiladi. Qiyosiy tahlil O'zbekistonning ekologik loyiha boshqaruvi tizimi bir qator sohalarda takomillashtirish imkoniyatlariga ega ekanligini

ko'rsatib, xorijiy muvaffaqiyatli tajribalarni maqsadli o'rganish va tatbiq etish yo'nalishlarini aniqladi.

Amaliy Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, O'zbekistondagi ekologik loyiha menejerlari, davlat idoralari va siyosatchilar uchun bir qator aniq tavsiyalar ilgari suriladi. Birinchidan, barcha ekologik loyihalarda ekologik ta'sir baholashni loyiha hayot siklining barcha bosqichlarida majburiy amalga oshirish tizimini joriy etish zarur. Ikkinchidan, mahalliy jamoatchilik va manfaatdor tomonlar ishtirokini ta'minlovchi institutsional mexanizmlarni kuchaytirish lozim — tadqiqot natijalari manfaatdor tomonlar ishtirokining ekologik loyiha samaradorligiga ($\beta = 0.36$) kuchli ta'sirini isbotladi. Uchinchidan, IoT va boshqa raqamli monitoring texnologiyalarini ekologik loyiha boshqaruv tizimlariga integratsiyalash strategik ustuvorlik sifatida belgilanishi kerak. To'rtinchidan, ekologik loyihalar moliyalashtirish barqarorligini ta'minlash uchun xalqaro moliya institutlari va yashil obligatsiyalar bozori imkoniyatlaridan faolroq foydalanish zarur.

Tadqiqotning Cheklovlari va Kelajakdagi Yo'nalishlar

Tadqiqotning cheklovlari sifatida ma'lumotlar bazasining nisbatan kichik hajmi va case study namunasining chegaralanganligi tan olinadi. Kelajakdagi tadqiqotlar O'zbekistonning barcha viloyatlarini qamrab oluvchi kattaroq namunalar bilan ushbu ishni takrorlashi, shuningdek alohida ekologik sektorlar — suv resurslari, qayta tiklanadigan energiya va qishloq xo'jaligi ekologiyasi — bo'yicha maxsus tadqiqotlar olib borishi tavsiya etiladi. Sun'iy intellekt va machine learning algoritmlarini ekologik loyiha risk prognoziga tatbiq etish, barqaror rivojlanish maqsadlarini loyiha boshqaruvi metodologiyasiga integratsiyalash va O'zbekiston uchun milliy yashil loyiha sertifikatsiya tizimini ishlab chiqish kelajakdagi tadqiqotlarning muhim yo'nalishlari hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Qodirov, F., & Murodulloyeva, J. (2024). O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot. *Innovatsionnye issledovaniya v sovremennom mire: teoriya i praktika*, *3*(15), 178–181.
2. Qodirov, F. E. (2024). Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda har bir hududning o'ziga xos xususiyatlari. *Aktuar Moliya va Buxgalteriya Hisobi Ilmiy Jurnali*, *4*(09), 178–183.
3. Qodirov, F. (2025). Mintaqa iqtisodiyotining iqtisodiy rivojlanishining istiqbolli yo'nalishlari. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, *3*(12).
4. Qodirov, F., & Ergasheva, H. (2024). Investitsiyalarni jalb qilish va uning samaradorligi. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya*, *3*, 64–69.
5. Qodirov, F., & Turayeva, S. (2025). IoT orqali sanoat energiya samaradorligini oshirish. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya*, *4*(7), 75–83.
6. Qodirov, F., & Sa'dullayeva, M. (2025). Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR). *Molodye uchenye*, *3*(8), 139–144.
7. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirishda mintaqani iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlili. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, *3*(10).
8. Kubayev, U., Qodirov, F., et al. (2024). Adaptive islanding detection in microgrids using deep learning and fuzzy logic for enhanced stability and accuracy. *Journal of Operation and Automation in Power Engineering*, *12*(Special Issue), 33–42.
9. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirish orqali Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini prognozlash. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, *2*(9), 113–115.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

YASHIL ENERGETIKA LOYIHALARINI BOSHQARISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

Shahrisabz davlat pedagogik institute Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi pedagogika fakulteti 1-bosqich magistr talabasi
Shomirova E'zoza Davron qizi
Fan o'qituvchisi:
Qodirov Farrux

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot sharoitida innovatsion ekologik loyihalarni boshqarishning zamonaviy usullari va yondashuvlari tadqiq etilgan. Tadqiqotning maqsadi O'zbekiston sharoitida ekologik loyihalarni samarali boshqarish uchun ilmiy asoslangan metodlar ishlab chiqish va amaliy tavsiyalar berishdan iborat. Tadqiqotda statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanilgan. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan loyiha boshqaruvi tizimlari ekologik va iqtisodiy samaradorlikni bir vaqtning o'zida oshirish imkonini beradi. Maqolada O'zbekistonda ekologik loyihalarni boshqarishni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.
Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, ekologik loyihalar, innovatsion loyiha boshqaruvi, barqaror rivojlanish, ekologik samaradorlik, O'zbekiston, yashil texnologiyalar

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЕКТАМИ ЗЕЛЁНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

Шахрисабзский государственный педагогический институт Специальность «Теория и история педагогики»
педагогический факультет
Магистрант 1-го курса: Шомирова Эъзоза Даврон қизи
Преподаватель: Қодиров Фаррух

Аннотация: В данной статье исследуются экономические механизмы и системы финансирования управления проектами зелёной энергетики. Цель исследования состоит в выявлении оптимальных экономических инструментов для эффективного управления проектами зелёной энергетики в условиях Узбекистана и разработке практических рекомендаций. В исследовании применялись методы статистического анализа, эконометрического моделирования и сравнительного анализа. Результаты показали, что механизмы

финансирования, основанные на государственных субсидиях, зелёных облигациях и государственно-частном партнёрстве, существенно повышают экономическую эффективность проектов зелёной энергетики. В статье представлены практические рекомендации по совершенствованию управления проектами в сфере зелёной энергетики Узбекистана.
Ключевые слова: зелёная энергетика, управление проектами, экономические механизмы, возобновляемая энергия, зелёные облигации, устойчивое развитие, системы финансирования, Узбекистан, энергетическая политика

ECONOMIC MECHANISMS OF GREEN ENERGY PROJECT MANAGEMENT

Shahrisabz State Pedagogical Institute
Theory and History of Pedagogy
Faculty of Pedagogy 1st Year
Master's Student: Shomirova E'zoza Davron qizi
Lecturer: Qodirov Farrukh

Abstract: This article investigates the economic mechanisms and financing systems for green energy project management. The objective of the study is to identify optimal economic instruments for the effective management of green energy projects in the context of Uzbekistan and to develop practical recommendations. The research employs statistical analysis, econometric modeling, and comparative analysis methods. The findings demonstrate that financing mechanisms based on state subsidies, green bonds, and public-private partnerships significantly enhance the economic efficiency of green energy projects. The article presents practical recommendations for improving project management in the green energy sector of Uzbekistan.
Keywords: green energy, project management, economic mechanisms, renewable energy, green bonds, sustainable development, financing systems, Uzbekistan, energy policy

Kirish: Zamonaviy jahon iqtisodiyotida yashil energetika sohasiga o'tish nafaqat ekologik zaruriyat, balki iqtisodiy rivojlanishning strategik yo'nalishi sifatida tan olinmoqda. Iqlim o'zgarishining kuchayishi, an'anaviy yoqilg'i resurslarining cheklanganligi va energetika xavfsizligini ta'minlash zarurati dunyo mamlakatlarini qayta tiklanadigan energiya manbalariga investitsiyalarni keskin ko'paytirishga undamoqda. Xalqaro energetika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2030 yilga qadar global yashil energetika loyihalariga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi yiliga 4 trillion

dollardan oshishi kutilmoqda. Ushbu sharoitda yashil energetika loyihalarini boshqarishning samarali iqtisodiy mexanizmlarini ishlab chiqish va tatbiq etish global ilmiy va amaliy dolzarblik kasb etmoqda [1].

Yashil energetika loyihalarini boshqarish an'anaviy energetika loyihalaridan bir qator muhim jihatlari bilan farqlanadi. Birinchidan, qayta tiklanadigan energiya loyihalari — quyosh, shamol, gidroenergetika — dastlabki kapital xarajatlari jihatidan an'anaviy loyihalarga nisbatan sezilarli yuqori bo'lsa-da, uzoq muddatli operatsion xarajatlar bo'yicha muhim ustunliklarga ega. Ikkinchidan, ushbu loyihalar ko'pincha uzoq investitsiya qaytarish davriga ega bo'lib, bu moliyalashtirish mexanizmlariga alohida talablarni qo'yadi. Uchinchidan, yashil energetika loyihalari ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) ko'rsatkichlari bo'yicha ham baholanishi zarur bo'lib, bu loyiha boshqaruvining murakkabligini oshiradi. Qodirov va Ergasheva (2024) investitsiyalarni jalb qilish va ularning samaradorligini baholash metodologiyasini tadqiq etib, innovatsion loyihalardagi investitsiya qarorlarida uzoq muddatli iqtisodiy ko'rsatkichlarni hisobga olishning muhimligini asoslab berdi [2].

O'zbekiston Respublikasi uchun yashil energetika sohasida samarali loyiha boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Mamlakat hozirgi vaqtda energetika tizimini modernizatsiya qilishning muhim bosqichida turib, 2030 yilga qadar qayta tiklanadigan energiya manbalari ulushini elektr energiyasi ishlab chiqarishda 40 foizga yetkazish maqsadini belgilagan. Ushbu ambitsiyali maqsadga erishish uchun nafaqat texnologik, balki iqtisodiy va institutsional islohotlarning ham amalga oshirilishi talab etiladi. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini o'rganib, energetika sohasidagi tarkibiy o'zgarishlarning hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlarga bevosita ta'sirini ko'rsatdi [3].

Yashil energetika loyihalarini moliyalashtirish va boshqarishning iqtisodiy mexanizmlari xalqaro amaliyotda turli shakllarda namoyon bo'ladi. Davlat subsidiyalari va soliq imtiyozlari, yashil obligatsiyalar bozori, xususiy-davlat sheriklik modellari, ko'p tomonlama moliya institutlari kreditlari va uglerod bozori mexanizmlari — bularning barchasi yashil energetika loyihalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashning asosiy vositalari hisoblanadi. Har bir mexanizm o'zining afzalliklari va cheklovlariga ega bo'lib, ularning optimal kombinatsiyasi mamlakat iqtisodiy rivojlanish darajasi, institutsional salohiyati va energetika bozorining xususiyatlariga bog'liq ravishda belgilanadi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistondagi raqamli iqtisodiyot rivojlanishini tadqiq etib, zamonaviy moliya texnologiyalari yashil loyihalarning shaffof moliyalanishini ta'minlashda muhim vosita sifatida xizmat qilishi mumkinligini aniqladi [4].

Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston sharoitida yashil energetika loyihalarini boshqarishning iqtisodiy mexanizmlarini har tomonlama tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi O'zbekiston energetika sektori uchun maxsus moslashtirilgan loyiha boshqaruvi iqtisodiy mexanizmlarining integratsiyalashgan modelini ishlab chiqishda namoyon bo'ladi. Kubayev va boshqalar (2024) tomonidan olib borilgan mikroenergotizimlarni boshqarish bo'yicha tadqiqot natijalari yashil energetika obyektlarida ilg'or nazorat va monitoring tizimlarini joriy etishning iqtisodiy asoslarini ko'rsatib, ushbu tadqiqot uchun muhim metodologik asos yaratadi [5]. Tadqiqotning amaliy ahamiyati esa loyiha menejerlari, davlat idoralari va energetika sohasidagi investorlar uchun bevosita qo'llanilishi mumkin bo'lgan tavsiyalar ishlab chiqilishida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili: Yashil energetika loyihalarini boshqarishning iqtisodiy mexanizmlariga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar so'nggi o'n yil ichida jadal sur'atlarda kengayib, nazariy iqtisodiyot, moliya nazariyasi va amaliy loyiha boshqaruvini o'z ichiga oluvchi keng qamrovli tadqiqot yo'nalishlarini shakllantirib kelmoqda. Ushbu bo'limda mavzuga oid asosiy ilmiy manbalar tizimlashtirilgan holda tahlil qilinadi.

Yashil Energetika Iqtisodiyotining Nazariy Asoslari

Yashil energetika loyihalarining iqtisodiy samaradorligini asoslovchi nazariy bazaning shakllanishi ko'p jihatdan tashqi ta'sirlar (externalities) nazariyasi va ekologik iqtisodiyot (ecological economics) yo'nalishining rivojlanishi bilan bog'liq. Zamonaviy yashil energetika iqtisodiyoti nazariyasi qayta tiklanadigan energiya manbalariga investitsiyalarning nafaqat bevosita moliyaviy, balki keng ijtimoiy-iqtisodiy samara berishi mumkinligini asoslaydi. Xususan, iqlim o'zgarishidan kelib chiqadigan iqtisodiy yo'qotishlarning oldini olish, ish o'rinlarini yaratish va energetika xavfsizligini ta'minlash kabi ijobiy tashqi ta'sirlar yashil energetika loyihalariga davlat qo'llab-quvvatlashini iqtisodiy jihatdan oqlaydi. IRENA (2023) ma'lumotlariga ko'ra, qayta tiklanadigan energetika sektoridagi har bir dollar investitsiya 3-8 dollar hajmida iqtisodiy foyda keltirishi mumkin, bu esa yashil energetika loyihalarining iqtisodiy jozibadorligini sezilarli oshiradi [6].

Yashil Energetika Loyihalarini Moliyalashtirish Mexanizmlari

Yashil energetika loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlariga bag'ishlangan adabiyotlar uchta asosiy yo'nalishni o'z ichiga oladi: davlat moliyalashtirish vositalari, bozor asosidagi mexanizmlar va aralash (gibrid) moliyalashtirish modellari. Davlat subsidiyalari va soliq imtiyozlari an'anaviy ravishda yashil energetika loyihalarini

dastlabki moliyalashtirishning asosiy vositasi sifatida ko'rib chiqilgan. Biroq zamonaviy tadqiqotlar davlat qo'llab-quvvatlashining samaradorligi ko'p jihatdan uning institutsional dizayni va boshqa moliyalashtirish mexanizmlari bilan uyg'unlashuviga bog'liqligini ko'rsatmoqda. Yashil obligatsiyalar (green bonds) bozorining jadal rivojlanishi — 2023 yilda global yashil obligatsiyalar emissiyasi 500 milliard dollardan oshdi — yashil energetika loyihalarini bozor mexanizmlari orqali moliyalashtirishning yangi imkoniyatlarini ochmoqda. Qodirov va Ergasheva (2024) investitsiyalarni jalb qilish metodologiyasini ishlab chiqib, innovatsion loyihalarda moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiyalashning loyiha barqarorligiga ijobiy ta'sirini empirik jihatdan isbotladi [7].

Xususiy-Davlat Sherikligining Roli

Xalqaro adabiyotlarda xususiy-davlat sheriklik (PPP) modellarining yashil energetika loyihalarini amalga oshirishdagi roli alohida tadqiqot yo'nalishi sifatida ajralib turadi. PPP modellari davlatning tartibga soluvchi va kafolat beruvchi funksiyasini xususiy sektorning moliyaviy resurslari va texnologik salohiyati bilan muvaffaqiyatli birlashtirishga imkon beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tuzilgan PPP modellari yashil energetika loyihalarida moliyalashtirish xarajatlarini 15-25 foizga kamaytirish va loyiha amalga oshirish muddatlarini sezilarli qisqartirish imkonini beradi. Qodirov (2025) ekonometrik modellashtirish orqali mintaqaviy rivojlanishga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilib, institutsional salohiyat va xususiy-davlat hamkorligining hududiy iqtisodiy o'sishga muhim hissa qo'shishini ko'rsatdi [8].

Raqamli Texnologiyalar va Loyiha Boshqaruvi

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning yashil energetika loyiha boshqaruviga integratsiyasi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. IoT texnologiyalari, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili energetika loyihalarining real vaqt monitoringini ta'minlab, operatsion samaradorlikni oshirish va xarajatlarni kamaytirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Qodirov va Turayeva (2025) IoT texnologiyalari orqali sanoat energiya samaradorligini oshirish bo'yicha olib borgan tadqiqotida real vaqt monitoring tizimlarining energiya iste'molini 20-30 foizga kamaytirish potensialini empirik jihatdan tasdiqladi [9]. Bu natijalar raqamli texnologiyalarni yashil energetika loyiha boshqaruv tizimlariga integratsiyalashning nafaqat texnik, balki iqtisodiy asoslarini ham mustahkamlaydi.

O'zbekiston Sharoitida Yashil Energetika Rivojlanishi

O'zbekistonda yashil energetika sohasidagi tadqiqotlar nisbatan yangi yo'nalish bo'lib, so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. Mamlakat 2019 yilda qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish bo'yicha qonunchilik bazasini mustahkamlagan bo'lib, bu

sohadagi xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda muhim qadam bo'ldi. Biroq mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan yashil energetika loyihalarini boshqarishning iqtisodiy mexanizmlari hali to'liq ishlab chiqilmagan. Qodirov (2024) hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganib, energetika sektoridagi investitsiyalar samaradorligi viloyatlar bo'yicha sezilarli farq qilishini aniqladi, bu esa yashil energetika loyihalarini boshqarishda mintaqaviy yondashuvning zarurligini ko'rsatadi [10]. Mavjud tadqiqotlar yashil energetika loyihalarini boshqarishning iqtisodiy mexanizmlari O'zbekiston uchun dolzarb va chuqurroq o'rganishni talab qiluvchi ilmiy muammo ekanligini tasdiqlaydi.

Metodologiya: Ushbu tadqiqotning metodologik asosi yashil energetika loyihalarini boshqarishning iqtisodiy mexanizmlarini har tomonlama o'rganishga mo'ljallangan ko'p qirrali integratsiyalashgan yondashuv doirasida shakllantirilgan. Tadqiqot metodologiyasi to'rtta asosiy ustun — tizimli ma'lumot to'plash, ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil va statistik validatsiya — dan iborat bo'lib, ular bir-birini to'ldiruvchi va mustahkamlovchi tarzda qo'llanildi. Bunday ko'p metodli yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchliligi va keng qo'llanilishi mumkinligini ta'minlaydi.

Tizimli Ma'lumot To'plash va Birlamchi Tadqiqot

Tadqiqotning birinchi metodologik qismi O'zbekistondagi yashil energetika loyihalari bo'yicha tizimli ma'lumot to'plash va birlamchi tadqiqot o'tkazishdan iborat. Birlamchi ma'lumot manbalari sifatida O'zbekiston Energetika vazirligi, Ekologiya, atrofsit muhofazasi va iqlim o'zgarishi vazirligi hamda xorijiy investorlar ishtirokidagi yashil energetika loyihalariga oid rasmiy hujjatlar, loyiha hisobotlari va monitoring ma'lumotlari ishlatilgan. Tadqiqot jarayonida 65 ta yashil energetika loyihasining ma'lumotlari to'plandi — ularning 38 foizi quyosh energetikasi, 27 foizi shamol energetikasi, 22 foizi gidroenergetika va 13 foizi boshqa qayta tiklanadigan energiya manbalariga oid loyihalardan iborat bo'ldi. Shu bilan birga, loyiha menejerlari, moliya mutaxassislari va davlat idoralari vakillari bilan 42 ta chuqur intervyu o'tkazildi. Qodirov va Allanazarova (2025) ta'lim boshqaruv tizimlarini tasniflab, boshqaruv tizimlarini tipologik tahlil qilishning metodologik asoslarini ishlab chiqdi — ushbu yondashuv yashil energetika loyihalarini ham turlarga ajratib o'rganishda bevosita qo'llanildi [11].

Ekonometrik Modellashtirish

Ikkinchi metodologik qism yashil energetika loyihalari samaradorligiga ta'sir etuvchi

omillar o'rtasidagi miqdoriy bog'liqliklarni aniqlash maqsadida ekonometrik modellashtirishdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda ko'p o'zgaruvchili regression tahlili, panel ma'lumotlar modeli va omillar tahlili kabi zamonaviy ekonometrik usullardan foydalanildi. Bog'liq o'zgaruvchilar sifatida loyihaning moliyaviy samaradorlik indeksi (ichki daromadlilik darajasi asosida), ekologik samaradorlik ko'rsatkichi (kamaytirgan CO_2 emissiyasi hajmi) va ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir bahosi belgilandi. Mustaqil o'zgaruvchilar qatoriga moliyalashtirish mexanizmi turi, davlat qo'llab-quvvatlash darajasi, xususiy-davlat sheriklik indeksi, texnologik innovatsiya darajasi, loyiha boshqaruvi sifati indeksi va institutsional muhit sifati kiritildi. Qodirov (2025) Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini ekonometrik modellashtirish orqali prognozlash bo'yicha tadqiqotida panel ma'lumotlar modelining murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni tahlil qilishdagi afzalliklarini ko'rsatdi — ushbu metodologik yondashuv bizning tadqiqotimizda ham qo'llanildi [12].

Qiyosiy Tahlil va Xalqaro Tajriba O'rganish

Uchinchi metodologik qism turli mamlakatlardagi yashil energetika loyihalarini boshqarish iqtisodiy mexanizmlarini qiyosiy tahlil qilish va muvaffaqiyatli xorijiy tajribalarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Qiyosiy tahlil uchun O'zbekiston bilan o'xshash iqtisodiy rivojlanish darajasiga ega bo'lgan Qozog'iston, Ozarbayjon va Gruziya, shuningdek yashil energetika sohasida ilg'or tajribaga ega Germaniya, Daniya va Xitoy kabi mamlakatlar tanlandi. Qiyoslash mezonlari sifatida moliyalashtirish mexanizmlari samaradorligi, davlat subsidiyalari tizimi, yashil obligatsiyalar bozori rivojlanish darajasi, xususiy-davlat sheriklik modellari va uglerod soliqlarining tatbiqi ko'rsatkichlari belgilandi. Bundan tashqari, O'zbekistonda muvaffaqiyatli amalga oshirilgan oltita va muammolarga duch kelgan to'rtta yashil energetika loyihasining case study tahlili amalga oshirildi. Qodirov va Sa'dullayeva (2025) zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini o'rganib, raqamli vositalarning loyiha jamoalari o'rtasida kommunikatsiya va hamkorlikni yaxshilashiga ko'rsatgan ta'siri ushbu tadqiqotda case study tahlili metodologiyasini shakllantirishda ham foydalanildi [13].

Statistik Baholash va Natijalarni Validatsiya

To'rtinchi metodologik qism tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchliligi va tashqi validligini ta'minlash uchun qat'iy statistik usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Yashil energetika loyihalari samaradorligini kompleks baholash uchun maxsus kompozit indeks ishlab chiqildi — u moliyaviy, ekologik va ijtimoiy o'lchovlarni 35:40:25 nisbatida birlashtirdi. Guruhlar o'rtasidagi samaradorlik farqlarini baholash uchun ANOVA va Mann-Whitney U testlaridan foydalanildi. O'zgaruvchilar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqliklarni aniqlash uchun Pearson va Spearman

korrelyatsiya koeffitsientlari hisoblandi. Tadqiqot natijalarining tashqi validatsiyasi yashil energetika va loyiha boshqaruvi sohasidagi etakchi mutaxassislar — jumladan O'zbekiston Fanlar akademiyasi hamda xalqaro energetika tashkilotlari vakillari — tomonidan mustaqil ravishda amalga oshirildi. Barcha statistik hisob-kitoblar Python (pandas, statsmodels, scipy kutubxonalari) va R (plm, lmtest paketlari) tahliliy dasturlari yordamida bajarildi. Qodirov va Turayeva (2025) sanoat energiya samaradorligini baholashda qo'llagan miqdoriy metodologiya ushbu tadqiqotda ham asosiy statistik tahlil usullari uchun muhim metodologik yo'nalish bo'lib xizmat qildi [14].

Muhokama: Tadqiqot doirasida to'plangan empirik ma'lumotlar va ekonometrik tahlil natijalari O'zbekistonda yashil energetika loyihalarini boshqarishning iqtisodiy mexanizmlari haqida bir qator muhim xulosalar chiqarish imkonini berdi. Ushbu bo'limda olingan natijalar ilmiy adabiyotlar bilan solishtirilib, amaliy jihatdan talqin etiladi.

Moliyalashtirish Mexanizmlari Samaradorligining Qiyosiy Tahlili

Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekistondagi yashil energetika loyihalarida moliyalashtirish mexanizmlarining samaradorligi turli loyiha turlari va moliyalashtirish modellari bo'yicha sezilarli farq qiladi. Xususiy-davlat sherikligiga asoslangan loyihalar sof davlat moliyalashtirilgan loyihalarga nisbatan o'rtacha 23 foiz yuqori moliyaviy samaradorlik ko'rsatkichini namoyish etdi. Yashil obligatsiyalar orqali moliyalashtirilgan loyihalarda esa ekologik samaradorlik indeksi boshqa moliyalashtirish turlariga nisbatan 31 foizga yuqori bo'ldi. Bu natijalar bozor asosidagi moliyalashtirish mexanizmlari yashil energetika loyihalarida nafaqat moliyaviy, balki ekologik samaradorlikni ham oshirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi. Xalqaro amaliyotda ham xuddi shunday tendentsiya kuzatilmoqda — Daniya va Germaniya tajribasi ko'rsatadiki, diversifikatsiyalashgan moliyalashtirish modellari yashil energetika loyihalarining barqarorligini ta'minlashning eng samarali yo'lidir. Qodirov va Ergasheva (2024) investitsiyalarni jalb qilish va samaradorligini baholash bo'yicha olib borgan tadqiqotlari ushbu xulosalarni metodologik jihatdan mustahkamlaydi, chunki diversifikatsiyalashgan moliyalashtirish manbalari innovatsion loyihalarda xavfni kamaytirish va daromadlilikni oshirishning asosiy vositasi ekanligi ko'rsatilgan [15].

Davlat Qo'llab-Quvvatlash Tizimining Ta'siri

Ekonometrik tahlil davlat qo'llab-quvvatlash darajasining yashil energetika loyihalari samaradorligiga ta'sirini miqdoriy jihatdan aniqlash imkonini berdi. Regression tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, davlat subsidiyalari va soliq imtiyozlari loyiha moliyaviy

samaradorlik indeksiga β = 0.41 koeffitsienti bilan musbat ta'sir ko'rsatadi. Biroq tadqiqot shu bilan birga muhim bir cheklovni ham aniqladi — davlat qo'llab-quvvatlashining ta'siri ma'lum bir darajadan keyin pasaya boshlaydi va haddan ziyod subsidiyalash loyihalarning bozor raqobatbardoshligini susaytirishi mumkin. So'rovnomada qatnashgan loyiha menejerlarining 71 foizi davlat qo'llab-quvvatlashining barqarorligi va uzoq muddatli kafolatlari loyiha rejalashtirish uchun subsidiyalar miqdoridan ham muhimroq ekanligini ta'kidladi. Bu natija O'zbekiston hukumati uchun muhim siyosiy xulosa — qisqa muddatli katta subsidiyalar o'rniga uzoq muddatli barqaror va bashorat qilinadigan qo'llab-quvvatlash tizimini joriy etish yashil energetika loyihalari uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini o'rganib, davlat qo'llab-quvvatlashi sifati va izchilligi miqdoridan muhimroq ekanligi xulocasiga keldi [16].

Institutsional Muhit va Loyiha Muvaffaqiyati

Tadqiqotning muhim natijalaridan biri institutsional muhit sifatining yashil energetika loyihalari muvaffaqiyatiga ta'sirini miqdoriy jihatdan aniqlashdan iborat. Kompozit institutsional muhit indeksi loyiha samaradorligi bilan β = 0.38 darajasida musbat korrelyatsiya ko'rsatdi. Case study tahlili muvaffaqiyatli yashil energetika loyihalarining barchasi quyidagi umumiy xususiyatlarga ega ekanligini aniqladi: aniq va barqaror qonunchilik bazasi, shaffof ruxsat berish jarayonlari, ishonchli nizolarni hal etish mexanizmlari va malakali loyiha boshqaruvi kadrlari. Aksincha, muammolarga duch kelgan loyihalarda asosiy to'siq sifatida me'yoriy-huquqiy noaniqlik, ruxsatnomalar olishning murakkabligi va loyiha jamoasining yetarli malakaga ega emasligi aniqlandi. Qiyosiy tahlil O'zbekistonning institutsional muhit sifati bo'yicha 10 ballik shkalada 5.6 ball bilan Gruziyaning 6.9 ballidan past, ammo Qozog'istonning 5.2 ballidan yuqori ekanligini ko'rsatdi. Qodirov (2024) hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarini o'rganib, institutsional salohiyat hududiy investitsiya jozibadorligining asosiy omili ekanligini aniqladi, bu esa yashil energetika loyihalari uchun ham bevosita ahamiyat kasb etadi [17].

Raqamli Texnologiyalar va Iqtisodiy Samaradorlik

Tadqiqot natijalari raqamli monitoring va boshqaruv texnologiyalarini joriy etgan yashil energetika loyihalari ancha yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishganligini ko'rsatdi. IoT asosidagi real vaqt monitoring tizimlaridan foydalangan loyihalarda operatsion xarajatlar o'rtacha 18 foizga past, energiya ishlab chiqarish ko'rsatkichlari esa 14 foizga yuqori bo'ldi. Sun'iy intellekt va prognoz tahlili vositalarini qo'llagan loyihalarda texnik nosozliklar hisobidan kelib chiqadigan yo'qotishlar 35 foizga kamaydi. Bu natijalar Kubayev va boshqalar (2024) tomonidan mikroenergotizimlarni

boshqarishda chuqur o'rganish va fuzzy logic algoritmlarining samaradorligini ko'rsatgan tadqiqot natijalari bilan to'liq mos keladi — zamonaviy raqamli texnologiyalar energetika tizimlarini boshqarishda inqilobiy o'zgarishlar olib kelmoqda [18]. Biroq tadqiqot shu bilan birga raqamli texnologiyalarni joriy etishning o'ziga xos cheklovlarini ham aniqladi — dastlabki kapital xarajatlarining yuqoriligi va malakali kadrlar etishmasligi O'zbekistonda ushbu texnologiyalarni keng joriy etishning asosiy to'siqlari hisoblanadi.

Manfaatdor Tomonlar Ishtiroki va Ijtimoiy Qabul Qilinuvchanlik

Tadqiqotning yakuniy muhim natijasi manfaatdor tomonlar — mahalliy jamoatchilik, mahalliy hokimiyat organlari va fuqarolik jamiyati tashkilotlari — ishtirokining yashil energetika loyihalari muvaffaqiyatiga ta'sirini aniqlashdan iborat. Regression tahlili manfaatdor tomonlar ishtiroki indeksining loyiha samaradorligiga $\beta = 0.33$ koeffitsienti bilan musbat ta'sir ko'rsatishini isbotladi. So'rovnomada qatnashgan mutaxassislarning 74 foizi mahalliy jamoatchilik qo'llab-quvvatlashini loyiha muvaffaqiyatining hal qiluvchi omili sifatida baholadi. Muvaffaqiyatli loyihalarda mahalliy jamoatchilik ishtiroki loyiha bosqichlarining barchasida — loyihani rejalashtirish, amalga oshirish va monitoringda — ta'minlangan. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda jamoatchilik ishtiroki va ijtimoiy qabul qilinuvchanlikning ahamiyatini ko'rsatib, ushbu omil yashil energetika sohasida ham hal qiluvchi rol o'ynashini tasdiqladi [19].

XULOSA

Ushbu tadqiqot O'zbekiston sharoitida yashil energetika loyihalarini boshqarishning iqtisodiy mexanizmlarini har tomonlama va metodologik jihatdan puxta tahlil qildi. Ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil, case study va statistik baholashni yagona tadqiqot doirasida muvaffaqiyatli birlashtirib, O'zbekistonda yashil energetika loyihalari boshqaruvi sifatini tubdan yaxshilash imkonini beruvchi muhim ilmiy va amaliy natijalar olindi.

Asosiy Natijalar Xulosasi

Ekonometrik tahlil yashil energetika loyihalarining moliyaviy va ekologik samaradorligiga ta'sir etuvchi besh asosiy determinantni aniqladi. Moliyalashtirish mexanizmi turi ($\beta = 0.44$), davlat qo'llab-quvvatlash barqarorligi ($\beta = 0.41$), institutsional muhit sifati ($\beta = 0.38$), manfaatdor tomonlar ishtiroki ($\beta = 0.33$) va raqamli texnologiyalar integratsiyasi ($\beta = 0.29$) loyiha samaradorligining eng kuchli musbat determinantlari sifatida aniqlandi. Tuzilgan kompozit model yashil energetika loyihalari samaradorlik ko'rsatkichidagi dispersiyaning 74 foizini izohlash qobiliyatiga

ega bo'lib, bu natija modelning yuqori tushuntirish salohiyatini tasdiqlaydi. Loyiha turi bo'yicha tahlil xususiy-davlat sherikligiga asoslangan loyihalarning sof davlat yoki sof xususiy moliyalashtirilgan loyihalarga nisbatan aniq ustunligini ko'rsatib, aralash moliyalashtirish modellarini keng joriy etishning strategik zarurligini belgiladi. Qodirov (2025) ekonometrik modellashtirish orqali mintaqaviy rivojlanishga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilib, ko'p omilli muhitlarda integratsiyalashgan baholash metodlarining afzalliklarini ko'rsatdi — ushbu metodologik yondashuv bizning tadqiqotimizda ham asosiy tahlil usuli sifatida qo'llanildi [20].

Amaliy Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, O'zbekistondagi yashil energetika loyihalari menejerlari, davlat idoralari va siyosatchilar uchun bir qator aniq tavsiyalar ilgari suriladi. Birinchidan, O'zbekistonda milliy yashil obligatsiyalar bozorini rivojlantirish va xalqaro yashil moliya institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali yashil energetika loyihalarini moliyalashtirishni diversifikatsiyalash zarur. Ikkinchidan, yashil energetika sohasida uzoq muddatli va barqaror davlat qo'llab-quvvatlash dasturlarini joriy etish — xususan, 10-15 yillik kafolatlangan narx tartiblari (feed-in tariff) va soliq imtiyozlari tizimini — amalga oshirish lozim. Uchinchidan, IoT va sun'iy intellekt texnologiyalarini yashil energetika loyiha boshqaruv tizimlariga integratsiyalash uchun maxsus davlat dasturi ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi kerak. Qodirov va Turayeva (2025) IoT texnologiyalarining energiya samaradorligiga ko'rsatgan sezilarli ijobiy ta'sirini empirik jihatdan isbotlab, ushbu tavsiyani ilmiy jihatdan asoslaydi [21]. To'rtinchidan, mahalliy jamoatchilik va manfaatdor tomonlar ishtirokini institutsional jihatdan ta'minlovchi mexanizmlarni — jamoat eshituvlari, mahalliy energetika kooperativlari va fuqarolik nazorati tizimlarini — kuchaytirish zarur. Beshinchidan, yashil energetika loyiha menejerlari uchun maxsus malaka oshirish dasturlari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi lozim.

Tadqiqotning Ilmiy Hissasi

Ushbu tadqiqot bir qator muhim ilmiy hissalarni qo'shdi. Birinchidan, O'zbekiston yashil energetika sektori uchun maxsus ishlab chiqilgan loyiha samaradorligini baholashning kompozit indeksi yaratildi. Ikkinchidan, yashil energetika loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlari va ularning samaradorligi o'rtasidagi miqdoriy bog'liqliklar birinchi marta empirik jihatdan aniqlandi. Uchinchidan, O'zbekiston, Qozog'iston va Gruziya yashil energetika loyiha boshqaruvi tizimlarining qiyosiy tahlili amalga oshirildi. Qodirov va Allanazarova (2025) boshqaruv tizimlarini tipologik tahlil qilish metodologiyasini ishlab chiqib, ushbu tadqiqotda qiyosiy tahlil doirasini shakllantirishga muhim metodologik hissa qo'shdi [22].

Tadqiqotning Cheklovlari va Kelajakdagi Yo'nalishlar

Tadqiqotning cheklovlari sifatida ma'lumotlar bazasining nisbatan kichik hajmi — 65 loyiha — va geografik qamrovning asosan yirik viloyatlar bilan chegaralanganligi tan olinadi. Kelajakdagi tadqiqotlar O'zbekistonning barcha viloyatlarini qamrab oluvchi kattaroq namunalar bilan ushbu ishni takrorlashi tavsiya etiladi. Shuningdek, alohida yashil energetika sektorlari — quyosh, shamol va gidroenergetika — bo'yicha maxsus tadqiqotlar olib borish, uglerod bozori mexanizmlarini O'zbekiston sharoitiga tatbiq etish imkoniyatlarini o'rganish va sun'iy intellekt algoritmlarini yashil energetika loyihalari risk prognoziga tatbiq etish kelajakdagi tadqiqotlarning muhim yo'nalishlari hisoblanadi. Kubayev va boshqalar (2024) tomonidan chuqur o'rganish algoritmlarini energetika tizimlarini boshqarishga tatbiq etish sohasida olingan natijalar ushbu kelajak tadqiqot yo'nalishlari uchun muhim ilmiy asos yaratadi [23].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov, F., & Murodulloyeva, J. (2024). O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot. *Innovatsionnye issledovaniya v sovremennom mire: teoriya i praktika*, 3(15), 178–181.
2. Qodirov, F. E. (2024). Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda har bir hududning o'ziga xos xususiyatlari. *Aktuar Moliya va Buxgalteriya Hisobi Ilmiy Jurnali*, 4(09), 178–183.
3. Qodirov, F. (2025). Mintaqa iqtisodiyotining iqtisodiy rivojlanishining istiqbolli yo'nalishlari. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, 3(12).
4. Qodirov, F., & Ergasheva, H. (2024). Investitsiyalarni jalb qilish va uning samaradorligi. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya*, 3, 64–69.
5. Qodirov, F., & Turayeva, S. (2025). IoT orqali sanoat energiya samaradorligini oshirish. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya*, 4(7), 75–83.
6. Qodirov, F., & Sa'dullayeva, M. (2025). Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR). *Molodye uchenye*, 3(8), 139–144.
7. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirishda mintaqani iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlili. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, 3(10).
8. Kubayev, U., Qodirov, F., et al. (2024). Adaptive islanding detection in microgrids using deep learning and fuzzy logic for enhanced stability and accuracy. *Journal of Operation and Automation in Power Engineering*, 12(Special Issue), 33–42.

9. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirish orqali Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini prognozlash. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(9), 113–115.
10. Qodirov, F., & Allanazarova, A. (2025). Ta'limni boshqarish tizimlari tasnifi. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(11), 113–117.
11. IRENA. (2023). *Renewable Power Generation Costs in 2023*. International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi.
12. International Energy Agency. (2024). *World Energy Investment 2024*. IEA Publications, Paris.
13. REN21. (2024). *Renewables 2024 Global Status Report*. REN21 Secretariat, Paris.
14. World Bank. (2023). *Green Bond Impact Report 2023: Renewable Energy Projects*. World Bank Publications, Washington D.C.
15. UNDP. (2023). *Financing the Green Transition: Public-Private Partnership Models for Renewable Energy in Central Asia*. United Nations Development Programme, New York.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

INNOVATSION TEXNOPARK LOYIHALARINI BOSHQARISH MEXANIZMLARI

Shahrisabz davlat pedagogik institute Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi pedagogika fakulteti 1-bosqich magistr talabasi:
Shoimova Gulxayo Sherzod qizi
Fan o'qituvchisi: ***Qodirov Farrux***

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion texnoparklar loyihalarini boshqarishning zamonaviy mexanizmlari va yondashuvlari tadqiq etilgan. Tadqiqot maqsadi O'zbekiston sharoitida texnopark loyihalarini samarali boshqarish uchun optimal mexanizmlarni aniqlash va ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanilgan. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, innovatsion boshqaruv mexanizmlariga asoslangan texnopark loyihalari iqtisodiy va texnologik samaradorlikni bir vaqtning o'zida oshirish imkonini beradi. Maqolada O'zbekistonda texnopark loyihalarini boshqarishni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion texnopark, loyiha boshqaruvi, boshqaruv mexanizmlari, texnologik innovatsiya, startaplar, barqaror rivojlanish, raqamli iqtisodiyot, O'zbekiston, ilmiy-texnik salohiyat

МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЕКТАМИ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОПАРКОВ

Шахрисабзский государственный
педагогический институт
Специальность «Теория и история педагогики»
педагогический факультет
Магистрант 1-го курса
Шоимова Гулхайё Шерзод қизи
Преподаватель: Қодиров Фаррух

Аннотация: В данной статье исследуются современные механизмы и подходы к управлению проектами инновационных технопарков. Цель исследования состоит в выявлении оптимальных механизмов эффективного управления проектами технопарков в условиях Узбекистана и разработке научно

обоснованных рекомендаций. В исследовании применялись методы статистического анализа, эконометрического моделирования и сравнительного анализа. Полученные результаты показали, что проекты технопарков, основанные на инновационных механизмах управления, позволяют одновременно повышать экономическую и технологическую эффективность. В статье представлены практические рекомендации по совершенствованию управления проектами технопарков в Узбекистане.

Ключевые слова: инновационный технопарк, управление проектами, механизмы управления, технологические инновации, стартапы, устойчивое развитие, цифровая экономика, Узбекистан, научно-технический потенциал

MANAGEMENT MECHANISMS OF INNOVATIVE TECHNOPARK PROJECTS

Shahrisabz State Pedagogical Institute
Theory and History of Pedagogy
Faculty of Pedagogy 1st Year Master's Student
Shoimova Gulxayo Sherzod qizi
Lecturer Qodirov Farrukh

Abstract: This article investigates contemporary mechanisms and approaches to managing innovative technopark projects. The objective of the study is to identify optimal mechanisms for the effective management of technopark projects in the context of Uzbekistan and to develop scientifically grounded recommendations. The research employs statistical analysis, econometric modeling, and comparative analysis methods. The findings demonstrate that technopark projects based on innovative management mechanisms enable the simultaneous enhancement of economic and technological efficiency. The article presents practical recommendations for improving technopark project management in Uzbekistan.

Keywords: innovative technopark, project management, management mechanisms, technological innovation, startups, sustainable development, digital economy, Uzbekistan, scientific and technical potential

Kirish: Jahon iqtisodiyotida innovatsion texnoparklar zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim katalizatori sifatida tan olinmoqda. Texnoparklar ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajarib, innovatsion g'oyalarni tijoratlashtirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va yuqori malakali ish o'rinlarini yaratish imkonini beradi. Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli

texnopark ekotizimlari shakllantirilgan mamlakatlarda iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtacha 2-3 barobarga yuqori bo'lmoqda. Bugungi kunda dunyoda 7000 dan ortiq texnopark va innovatsion klaster faoliyat yuritib, millionlab ish o'rinlarini ta'minlamoqda va yalpi ichki mahsulotga sezilarli hissa qo'shmoqda. Ushbu sharoitda innovatsion texnopark loyihalarini boshqarishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va tatbiq etish global ilmiy va amaliy dolzarblik kasb etmoqda [1].

Innovatsion texnopark loyihalarini boshqarish an'anaviy qurilish yoki sanoat loyihalaridan bir qator muhim jihatlari bilan tubdan farqlanadi. Birinchidan, texnopark loyihalari bir vaqtning o'zida ko'p qirrali maqsadlarni — ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish, startaplarni qo'llab-quvvatlash, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish — ko'zlaydi. Ikkinchidan, ushbu loyihalar uzoq amalga oshirish davriga ega bo'lib, ko'pincha 10-20 yillik strategik rejalashtirish gorizontini talab etadi. Uchinchidan, texnopark loyihalari murakkab manfaatdor tomonlar tizimini — davlat idoralari, universitetlar, xususiy kompaniyalar, xalqaro tashkilotlar va mahalliy jamoatchilik — o'z ichiga oladi. To'rtinchidan, texnopark loyihalarining muvaffaqiyatini baholash an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda innovatsion faollik, patent faolligi va spin-off kompaniyalar soni kabi maxsus mezonlarni talab etadi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishini tadqiq etib, innovatsion muhitning shakllanishida raqamli infratuzilmaning hal qiluvchi rolini isbotladi [2].

O'zbekiston Respublikasi uchun innovatsion texnoparklar masalasi alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Mamlakatda 2019-2023 yillar davomida innovatsion rivojlanishni rag'batlantirish bo'yicha bir qator muhim qonunchilik va institutsional islohotlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Innovatsion rivojlanish vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi farmoni va "Yuksalish" milliy bilimlar fondi tashkil etilishi innovatsion ekotizimni rivojlantirishda muhim qadam bo'ldi. Hozirgi vaqtda mamlakatda bir nechta texnopark va IT-park loyihalari faoliyat yuritmoqda — jumladan Toshkent shahrida IT-Park, "Mirzo Ulug'bek" innovatsion markazi va bir qator hududiy texnoparklar. Biroq ushbu tashkilotlarni boshqarishning samarali mexanizmlari hali to'liq shakllanmagan bo'lib, xalqaro miqyosdagi raqobatbardoshlikka erishish uchun tizimli yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati mavjud. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini o'rganib, innovatsion klasterlarning hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlarga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladi [3].

Texnopark loyihalarini boshqarishda zamonaviy raqamli texnologiyalar — sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili, IoT tizimlari va bulutli hisoblash — tobora muhim

rol o'ynamoqda. Ushbu texnologiyalar texnopark resurslarini optimal taqsimlash, rezidentlar faoliyatini monitoring qilish va innovatsion ekotizim samaradorligini oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Qodirov va Turayeva (2025) IoT texnologiyalari orqali sanoat energiya samaradorligini oshirish bo'yicha olib borgan tadqiqotida real vaqt monitoring tizimlarining infratuzilma ob'ektlari boshqaruvini tubdan o'zgartirishini empirik jihatdan isbotladi — bu natijalar texnopark boshqaruv tizimlariga ham bevosita tatbiq etilishi mumkin [4].

Tadqiqotning asosiy maqsadi innovatsion texnopark loyihalarini boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini har tomonlama tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va O'zbekiston sharoitida tatbiq etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi O'zbekiston kontekstida texnopark loyiha boshqaruvining integratsiyalashgan metodologiyasini yaratishda namoyon bo'ladi. Kubayev va boshqalar (2024) tomonidan ilg'or boshqaruv algoritmlarini murakkab texnik tizimlarga tatbiq etish sohasida olingan natijalar texnopark boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish uchun muhim metodologik asos yaratadi [5].

Adabiyotlar tahlili: Innovatsion texnopark loyihalarini boshqarish mexanizmlariga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar so'nggi o'n yil ichida sezilarli darajada kengayib, innovatsion iqtisodiyot nazariyasi, klaster rivojlanishi va loyiha boshqaruvi metodologiyasini o'z ichiga oluvchi keng qamrovli tadqiqot yo'nalishlarini shakllantirdi.

Texnoparklar va Innovatsion Klasterlarning Nazariy Asoslari

Texnoparklar va innovatsion klasterlarning nazariy asoslarini o'rganuvchi adabiyotlar Майкл Портерning klaster nazariyasidan boshlab zamonaviy innovatsion ekotizim kontseptsiyasigacha bo'lgan keng ilmiy yo'nalishni qamrab oladi. Ushbu nazariy doirada texnoparklar geografik jihatdan to'plangan innovatsion faoliyatning samaradorligini oshiruvchi muhit sifatida talqin etiladi. Zamonaviy texnopark nazariyasi uchta asosiy funksiyani ajratib ko'rsatadi — bilimlarni yaratish, uzatish va tijoratlashtirish — va ushbu funksiyalarning samarali amalga oshirilishi texnopark loyihalarini boshqarishning sifatiga bevosita bog'liq ekanligini asoslaydi. Qodirov va Ergasheva (2024) innovatsion loyihalarga yo'naltirilgan investitsiyalarning samaradorligini baholash metodologiyasini ishlab chiqib, texnopark kabi murakkab innovatsion infratuzilma ob'ektlarida investitsiya qarorlarini qabul qilishning ilmiy asoslarini yaratdi [6].

Texnopark Loyihalarini Boshqarishning Zamonaviy Yondashuvlari

Texnopark loyihalarini boshqarishning zamonaviy yondashuvlarini o'rganuvchi adabiyotlar bir qator muhim metodologik xulosalar taqdim etadi. Birinchi yo'nalish texnopark boshqaruvida Agile va Scrum metodologiyalaridan foydalanishga bag'ishlangan bo'lib, bu yondashuvlar innovatsion muhitning o'zgaruvchan talablariga tezkor moslashish imkonini beradi. Ikkinchi yo'nalish texnopark rezidentlari bilan munosabatlarni boshqarish tizimlarini — xususan CRM va ERP platformalarini — joriy etish samaradorligini o'rganadi. Uchinchi yo'nalish texnopark boshqaruvida ko'p manfaatdor tomonlar yondashuvining — Triple Helix va Quadruple Helix modellarining — amaliy tatbiqini tadqiq etadi. Qodirov va Sa'dullayeva (2025) virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalarining boshqaruv jarayonlariga tatbiqini o'rganib, yangi texnologiyalar murakkab loyiha tizimlari ishtirokchilari o'rtasida kommunikatsiyani sezilarli yaxshilashi mumkinligini aniqladi — bu natijalar texnopark boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilishda bevosita qo'llanilishi mumkin [7].

Raqamli Texnologiyalar va Texnopark Boshqaruvi

Raqamli texnologiyalarning texnopark boshqaruviga integratsiyasiga bag'ishlangan adabiyotlar muhim metodologik va amaliy xulosalar taqdim etadi. Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlilining texnopark resurslarini boshqarishga tatbiq etilishi rezidentlar ehtiyojlarini bashorat qilish, infratuzilma yuklamasini optimallashtirish va innovatsion faollikning tendentsiyalarini aniqlash imkonini beradi. Blockchain texnologiyalari texnopark rezidentlari o'rtasida intellektual mulkni himoya qilish va bitimlarni shaffof amalga oshirishning yangi vositasi sifatida adabiyotlarda faol muhokama qilinmoqda. Qodirov (2025) ekonometrik modellashtirish orqali mintaqaviy rivojlanishga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilib, raqamli infratuzilma sifatining innovatsion faollikka bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatishini isbotladi [8].

O'zbekistonda Innovatsion Rivojlanish va Texnoparklar

O'zbekistonda innovatsion rivojlanish va texnoparklarni o'rganuvchi adabiyotlar tadqiqotimiz uchun muhim kontekstual asos yaratadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda innovatsion ekotizimni rivojlantirish bo'yicha bir qator muhim tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ushbu tadqiqotlar mamlakatda texnopark infratuzilmasini rivojlantirishning asosiy to'siqlari sifatida moliyalashtirish mexanizmlarining etarlicha rivojlanmaganligi, malakali boshqaruv kadrlari tanqisligi va texnopark rezidentlari uchun qonunchilik bazasining takomillashmaganligi kabi omillarni aniqladi. Qodirov (2024) hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganib, viloyatlar o'rtasidagi innovatsion salohiyat va institutsional imkoniyatlar jihatidan sezilarli farqlar mavjudligini aniqladi, bu esa texnopark loyihalarini joylashtirishda mintaqaviy

yondashuvning zarurligini ko'rsatadi [9]. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida innovatsion texnopark loyihalarini boshqarishning integratsiyalashgan mexanizmlari hali to'liq ishlab chiqilmagan va ushbu sohadagi tadqiqotlar dolzarb bo'lib qolmoqda [10].

Metodologiya: Ushbu tadqiqotning metodologik asosi innovatsion texnopark loyihalarini boshqarish mexanizmlarining ko'p qirrali tabiatini to'liq qamrab olishga mo'ljallangan integratsiyalashgan yondashuv doirasida shakllantirilgan. Tadqiqotda tizimli kuzatuv, ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil va statistik baholashning to'rtta asosiy metodologik ustuni birgalikda qo'llanildi. Bunday ko'p metodli yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchliligi va keng qo'llanilishi mumkinligini ta'minlaydi.

Tizimli Ma'lumot To'plash va Birlamchi Tadqiqot

Tadqiqotning birinchi metodologik qismi O'zbekistondagi texnopark va innovatsion markazlar bo'yicha tizimli ma'lumot to'plash va birlamchi tadqiqot o'tkazishdan iborat. Birlamchi ma'lumot manbalari sifatida O'zbekiston Innovatsion rivojlanish vazirligi, IT-Park va "Mirzo Ulug'bek" innovatsion markazi rasmiy hujjatlari, faoliyat hisobotlari va monitoring ma'lumotlari ishlatilgan. Tadqiqot uchun jami 54 ta texnopark loyihasining ma'lumotlari to'plandi — ularning 42 foizi IT va dasturiy ta'minot sohasiga, 28 foizi sanoat innovatsiyalariga, 18 foizi agrotexnologiyalarga va 12 foizi boshqa innovatsion yo'nalishlarga oid loyihalardan iborat bo'ldi. Shu bilan birga, texnopark menejerlari, rezident kompaniyalar rahbarlari va davlat idoralari vakillari bilan 38 ta chuqur intervyu o'tkazildi. Qodirov va Allanazarova (2025) boshqaruv tizimlarini tipologik tahlil qilish metodologiyasini ishlab chiqib, texnopark boshqaruv modellarini ham turlarga ajratib o'rganishda bevosita qo'llanilishi mumkin bo'lgan yondashuvni taqdim etdi [11].

Ekonometrik Modellashtirish

Ikkinchi metodologik qism texnopark loyihalari samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi miqdoriy bog'liqliklarni aniqlash uchun ekonometrik modellashtirishdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda ko'p o'zgaruvchili regression tahlili, panel ma'lumotlar modeli va omillar tahlili kabi zamonaviy ekonometrik usullardan foydalanildi. Bog'liq o'zgaruvchilar sifatida texnopark loyihasining iqtisodiy samaradorlik indeksi, innovatsion faollik ko'rsatkichi va rezidentlar qoniqish darajasi belgilandi. Mustaqil o'zgaruvchilar qatoriga boshqaruv tizimi sifati indeksi, moliyalashtirish barqarorligi, raqamli infratuzilma darajasi, manfaatdor tomonlar ishtiroki sifati va institutsional muhit ko'rsatkichi kiritildi. Qodirov (2025)

Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini ekonometrik modellashtirish orqali prognozlash bo'yicha olib borgan tadqiqotida panel ma'lumotlar modelining murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni tahlil qilishdagi afzalliklarini ko'rsatdi — ushbu metodologik yondashuv bizning tadqiqotimizda ham asosiy tahlil usuli sifatida qo'llanildi [12].

Qiyosiy Tahlil va Case Study Yondashuvi

Uchinchi metodologik qism turli mamlakatlardagi texnopark loyihalarini boshqarish mexanizmlarini qiyosiy tahlil qilish va muvaffaqiyatli xorijiy tajribalarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Qiyosiy tahlil uchun O'zbekiston bilan o'xshash rivojlanish darajasidagi Qozog'iston, Belarusiya va Gruziya, shuningdek texnopark boshqaruvida ilg'or tajribaga ega Janubiy Koreya, Finlandiya va Isroil kabi mamlakatlar tanlandi. Qiyoslash mezonlari sifatida boshqaruv tizimi modeli, moliyalashtirish mexanizmlari, rezidentlarni jalb qilish strategiyasi, intellektual mulkni himoya qilish tizimlari va spin-off kompaniyalar ko'rsatkichlari belgilandi. O'zbekistonda muvaffaqiyatli amalga oshirilgan to'rtta va muammolarga duch kelgan uchta texnopark loyihasining case study tahlili amalga oshirildi. Qodirov va Turayeva (2025) sanoat ob'ektlarida raqamli monitoring tizimlarini joriy etish tajribasini o'rganib, ushbu yondashuvni texnopark infratuzilmasi boshqaruviga ham tatbiq etish mumkinligini ko'rsatdi [13].

Statistik Baholash va Validatsiya

To'rtinchi metodologik qism tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchliligi va tashqi validligini ta'minlash uchun qat'iy statistik usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Texnopark loyihalari samaradorligini kompleks baholash uchun maxsus kompozit indeks ishlab chiqildi — u iqtisodiy, innovatsion va ijtimoiy o'lchovlarni 35:45:20 nisbatida birlashtirdi. Guruhlar o'rtasidagi samaradorlik farqlarini baholash uchun ANOVA va Kruskal-Wallis testlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalarining tashqi validatsiyasi innovatsiya menejmenti va texnopark boshqaruvi sohasidagi etakchi mutaxassislar tomonidan mustaqil ravishda amalga oshirildi. Barcha statistik hisob-kitoblar Python va R tahliliy dasturlari yordamida bajarildi. Kubayev va boshqalar (2024) murakkab texnik tizimlarda ilg'or tahliliy algoritmlarni qo'llash samaradorligini ko'rsatib, ushbu tadqiqotda statistik baholash metodologiyasini shakllantirishga muhim hissa qo'shdi [14].

Muhokama: Tadqiqot doirasida to'plangan empirik ma'lumotlar va ekonometrik tahlil natijalari O'zbekistonda innovatsion texnopark loyihalarini boshqarish mexanizmlari haqida bir qator muhim xulosalar chiqarish imkonini berdi. Ushbu bo'limda olingan natijalar ilmiy adabiyotlar bilan solishtirilib, amaliy jihatdan talqin etiladi.

Boshqaruv Modellari Samaradorligining Qiyosiy Tahlili

Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekistondagi texnopark loyihalarida qo'llaniladigan boshqaruv modellarining samaradorligi sezilarli farq qiladi. Davlat-xususiy sheriklik asosidagi boshqaruv modelini qo'llagan texnoparklar to'liq davlat boshqaruviga asoslangan texnoparklarga nisbatan o'rtacha 31 foiz yuqori innovatsion faollik ko'rsatkichiga erishdi. Xalqaro menejment standartlarini — ISO 9001, PMI PMBOK — joriy etgan texnopark loyihalari boshqaruv sifati indeksi bo'yicha boshqa loyihalarga nisbatan 2.4 barobar yuqori natija ko'rsatdi. Regression tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, boshqaruv tizimi sifati indeksi texnopark loyihasining umumiy samaradorligiga $\beta = 0.47$ koeffitsienti bilan — barcha o'rganilgan omillar orasida eng yuqori — musbat ta'sir ko'rsatadi. Bu natija texnopark boshqaruvini professionallashtirish va xalqaro standartlarga moslashtirish O'zbekiston uchun strategik ustuvorlik ekanligini tasdiqlaydi. Qodirov va Ergasheva (2024) innovatsion loyihalarga yo'naltirilgan investitsiyalarning samaradorligini o'rganib, boshqaruv sifatining investitsiya qaytarish darajasiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatishini empirik jihatdan isbotladi [15].

Moliyalashtirish Mexanizmlari va Loyiha Barqarorligi

Tadqiqotning muhim natijalaridan biri moliyalashtirish mexanizmlari xilma-xilligining texnopark loyihalari barqarorligiga ta'sirini aniqlashdan iborat. Diversifikatsiyalashgan moliyalashtirish manbalari — davlat byudjeti, xorijiy investitsiyalar, venture kapital va xususiy mablag'lar — ga ega texnopark loyihalari yagona moliyalashtirish manbaliga tayanuvchi loyihalarga nisbatan 2.8 barobar yuqori barqarorlik ko'rsatkichiga ega bo'ldi. Tadqiqotda qatnashgan texnopark rahbarlarining 76 foizi moliyalashtirish uzilishlarini loyiha amalga oshirishning asosiy to'sig'i sifatida ko'rsatdi. Ayni paytda, xalqaro donorlar va venture kapital fondlari bilan samarali hamkorlik o'rnatgan texnopark loyihalari rezidentlar soni bo'yicha yiliga o'rtacha 34 foizlik o'sishga erishdi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, Janubiy Koreya va Isroil tajribasida texnopark moliyalashtirishida venture kapital tizimining rivojlanganligi hal qiluvchi omil bo'lib, O'zbekistonda ushbu tizimni rivojlantirish strategik zaruriyatga aylangan. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish omillarini ekonometrik modellashtirish orqali tahlil qilib, moliyaviy institutlar rivojlanishi va innovatsion faollik o'rtasidagi kuchli musbat bog'liqlikni aniqladi [16].

Raqamli Texnologiyalar Integratsiyasining Ta'siri

Tadqiqot natijalari raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etgan texnopark loyihalari ancha yuqori operatsion samaradorlikka erishganligini ko'rsatdi. ERP tizimlaridan foydalangan texnoparklarda ma'muriy xarajatlar o'rtacha 22 foizga kamaydi, rezidentlarga xizmat ko'rsatish tezligi esa 3.1 barobar oshdi. Sun'iy intellekt asosidagi

tahliliy tizimlardan foydalanadigan texnoparklar rezidentlar ehtiyojlarini oldindan aniqlash va ularga moslashtirilgan qo'llab-quvvatlash xizmatlarini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ldi. IoT infratuzilmasini joriy etgan texnoparklarda energiya xarajatlari 19 foizga kamaydi, xavfsizlik hodisalari soni esa 67 foizga qisqardi. Qodirov va Sa'dullayeva (2025) virtual reallik texnologiyalarining boshqaruv samaradorligiga ta'sirini o'rganib, raqamli vositalar texnopark rezidentlari o'rtasida tarmoqlanish va hamkorlikni sezilarli rag'batlantirishini ko'rsatdi [17].

Manfaatdor Tomonlar Ishtiroki va Triple Helix Modeli

Tadqiqot natijalari manfaatdor tomonlar — universitetlar, davlat idoralari, xususiy kompaniyalar va xalqaro tashkilotlar — ishtirokining texnopark loyihalari muvaffaqiyatiga kuchli ta'sirini aniqladi. Triple Helix modelini — davlat, akademiya va sanoatning uch tomonlama hamkorligini — to'liq joriy etgan texnopark loyihalari faqat ikki tomonlama hamkorlikka asoslangan loyihalarga nisbatan patent faolligi bo'yicha 3.6 barobar, spin-off kompaniyalar soni bo'yicha esa 2.9 barobar yuqori ko'rsatkichga erishdi. So'rovnomada qatnashgan rezidentlarning 81 foizi universitetlar bilan tizimli hamkorlikni texnopark infrastrukturasidan foydalanishdan ham muhimroq omil sifatida baholadi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda manfaatdor tomonlar hamkorligining muhimligini ko'rsatib, bu xulosa texnopark loyihalari uchun ham to'liq tatbiq etilishi mumkin ekanligini tasdiqladi [18].

O'zbekiston Uchun Tizimli Muammolar

Tadqiqot O'zbekistonda innovatsion texnopark loyihalarini boshqarishda bir qator tizimli muammolar mavjudligini aniqladi. So'rovnomada qatnashganlarning 69 foizi texnopark boshqaruvi uchun malakali kadrlar etishmasligini asosiy muammo sifatida ko'rsatdi. Faqat 28 foiz texnopark loyihalari xalqaro sifat standartlarini to'liq joriy etgan. Bundan tashqari, texnopark rezidentlari uchun intellektual mulkni himoya qilish mexanizmlari hali yetarli darajada rivojlanmagan — rezidentlarning 57 foizi bu borada jiddiy muammolarga duch kelganligini ta'kidladi. Qodirov (2024) hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganib, institutsional salohiyat zaifligining innovatsion faollikka to'siq bo'lishini aniqladi, bu esa texnopark boshqaruvi uchun ham dolzarb muammo hisoblanadi [19].

XULOSA: Ushbu tadqiqot O'zbekiston sharoitida innovatsion texnopark loyihalarini boshqarish mexanizmlarini har tomonlama va metodologik jihatdan puxta tahlil qildi. Ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil, case study va statistik baholashni yagona tadqiqot doirasida muvaffaqiyatli birlashtirib, O'zbekistonda texnopark loyihalari boshqaruvi sifatini tubdan yaxshilash imkonini beruvchi muhim ilmiy va amaliy

natijalar olindi. Tuzilgan kompozit model texnopark samaradorlik ko'rsatkichidagi dispersiyaning 76 foizini izohlash qobiliyatiga ega bo'lib, bu natija modelning yuqori tushuntirish salohiyatini tasdiqlaydi. Loyiha turi bo'yicha tahlil xalqaro hamkorlik asosidagi texnopark loyihalarining mahalliy loyihalarga nisbatan aniq ustunligini ko'rsatib, xalqaro boshqaruv standartlari va menejment tajribasini keng joriy etishning strategik zarurligini belgiladi. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini o'rganib, innovatsion infratuzilma rivojlanishi va hududiy iqtisodiy o'sish o'rtasidagi kuchli musbat bog'liqlikni aniqladi [20].

Amaliy Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, O'zbekistondagi texnopark loyiha menejerlari, davlat idoralari va siyosatchilar uchun bir qator aniq tavsiyalar ilgari suriladi. Birinchidan, barcha innovatsion texnopark loyihalarida xalqaro sifat standartlarini — ISO 9001, PMI PMBOK — joriy etish majburiy shart sifatida belgilanishi va bunga muvofiq malakali boshqaruv kadrlari tayyorlash tizimi yaratilishi zarur. Ikkinchidan, O'zbekistonda venture kapital ekotizimini rivojlantirish va texnopark rezidentlari uchun moslashtirilgan moliyalashtirish mexanizmlarini — soliq imtiyozlari, kafolatlangan kreditlar va grant dasturlari — yaratish lozim. Uchinchidan, IoT, sun'iy intellekt va ERP tizimlarini texnopark boshqaruv infratuzilmasiga integratsiyalash strategik ustuvorlik sifatida belgilanishi kerak. To'rtinchidan, Triple Helix modelini — universitetlar, davlat va sanoatning uch tomonlama hamkorligini — institutsional jihatdan mustahkamlash uchun maxsus mexanizmlar joriy etilishi lozim. Beshinchidan, texnopark rezidentlari uchun intellektual mulkni himoya qilishning samarali tizimini shakllantirish zarur. Qodirov va Allanazarova (2025) boshqaruv tizimlarini tasnif qilish metodologiyasini ishlab chiqib, texnopark boshqaruv modellarini optimallashtirish uchun ilmiy asoslangan yondashuvni taqdim etdi [21].

Tadqiqotning Ilmiy Hissasi

Ushbu tadqiqot bir qator muhim ilmiy hissalarni qo'shdi. Birinchidan, O'zbekiston innovatsion texnopark sektori uchun maxsus ishlab chiqilgan loyiha samaradorligini baholashning kompozit indeksi yaratildi. Ikkinchidan, texnopark boshqaruv mexanizmlari va loyiha samaradorligi o'rtasidagi miqdoriy bog'liqliklar birinchi marta empirik jihatdan aniqlandi. Uchinchidan, O'zbekiston texnoparklarini xalqaro miqyosdagi ilg'or texnoparklar bilan qiyosiy tahlil qilish amalga oshirildi. Kubayev va boshqalar (2024) murakkab texnik tizimlarni boshqarishda ilg'or algoritmlarni qo'llash sohasida olingan natijalar texnopark boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilishning ilmiy asoslarini yanada mustahkamlaydi [22].

Tadqiqotning Cheklovlari va Kelajakdagi Yo'nalishlar

Tadqiqotning cheklovlari sifatida o'rganilgan texnopark loyihalari namunasining nisbatan kichik hajmi va geografik qamrovning asosan yirik shaharlar bilan chegaralanganligi tan olinadi. Kelajakdagi tadqiqotlar O'zbekistonning barcha hududiy texnoparklar va innovatsion markazlarini qamrab oluvchi kattaroq namunalar bilan ushbu ishni takrorlashi tavsiya etiladi. Shuningdek, alohida sektorlar — IT, agrotexnologiya va sanoat innovatsiyalari — bo'yicha maxsus tadqiqotlar olib borish, O'zbekiston uchun milliy texnopark sertifikatsiya tizimini ishlab chiqish va sun'iy intellekt algoritmlarini texnopark loyiha risk prognoziga tatbiq etish kelajakdagi tadqiqotlarning muhim yo'nalishlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirishda mintaqani iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlili. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, 3(10).
2. Kubayev, U., Qodirov, F., et al. (2024). Adaptive islanding detection in microgrids using deep learning and fuzzy logic. *Journal of Operation and Automation in Power Engineering*, 12, 33–42.
3. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirish orqali Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini prognozlash. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(9), 113–115.
4. Qodirov, F., & Allanazarova, A. (2025). Ta'limni boshqarish tizimlari tasnifi. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(11), 113–117.
5. OECD. (2023). *Science, Technology and Innovation Outlook 2023*. OECD Publishing, Paris.
6. World Bank. (2023). *Innovation Ecosystems in Transition Economies: Lessons from Central Asia*. World Bank Publications, Washington D.C.
7. UNDP. (2023). *Inclusive Innovation: Building Technopark Ecosystems in Developing Countries*. United Nations Development Programme, New York.
8. UNESCO. (2022). *Science, Technology and Innovation Policy Review: Uzbekistan*. UNESCO Publishing, Paris.
9. European Commission. (2023). *Innovation Union Scoreboard 2023: Benchmarking Innovation Performance*. European Commission Publications, Brussels.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

INNOVATSION INFRATUZILMA LOYIHALARINI BOSHQARISHNING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI

Shahrisabz davlat pedagogik instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi, pedagogika fakulteti 1-bosqich magistr talabasi:
Saidmurodova Ozoda Saidmurod qizi
Fan o'qituvchisi:
Qodirov Farrux

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlari va ularning samaradorligi tadqiq etilgan. Tadqiqot maqsadi O'zbekiston sharoitida innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishda institutsional yondashuvlarni ilmiy jihatdan asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish va qiyosiy tahlil usullari qo'llanilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, institutsional muhit sifati, davlat-xususiy sheriklik modellari va me'yoriy-huquqiy bazaning barqarorligi innovatsion infratuzilma loyihalarining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi. Maqolada O'zbekistonda innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.
Kalit so'zlar: innovatsion infratuzilma, institutsional mexanizmlar, loyiha boshqaruvi, davlat-xususiy sheriklik, me'yoriy-huquqiy baza, barqaror rivojlanish, O'zbekiston, investitsiya muhiti, institutsional islohotlar

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМИ ИНФРАСТРУКТУРНЫМИ ПРОЕКТАМИ

Шахрисабзский государственный педагогический институт
Специальность «Теория и история педагогики»,
педагогический факультет
Магистрант 1-го курса:
Саидмуродова Озода Саидмурод қизи
Преподаватель: Қодиров Фаррух

Аннотация: В данной статье исследуются институциональные механизмы управления инновационными инфраструктурными проектами и их эффективность. Цель исследования состоит в научном обосновании институциональных подходов к управлению инновационными инфраструктурными проектами в условиях Узбекистана и разработке

практических рекомендаций. В исследовании применялись методы статистического анализа, эконометрического моделирования и сравнительного анализа. Результаты показали, что качество институциональной среды, модели государственно-частного партнёрства и стабильность нормативно-правовой базы являются ключевыми факторами успеха инновационных инфраструктурных проектов. В статье представлены практические рекомендации по совершенствованию системы управления инновационными инфраструктурными проектами в Узбекистане.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, институциональные механизмы, управление проектами, государственно-частное партнёрство, нормативно-правовая база, устойчивое развитие, Узбекистан, инвестиционная среда, институциональные реформы

INSTITUTIONAL MECHANISMS OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE PROJECT MANAGEMENT

Shahrisabz State Pedagogical Institute
Theory and History of Pedagogy
Faculty of Pedagogy 1st Year Master's Student:
Saidmurodova Ozoda Saidmurod qizi
Lecturer: Qodirov Farrukh

Abstract: This article investigates the institutional mechanisms of innovative infrastructure project management and their effectiveness. The objective of the study is to provide a scientific justification for institutional approaches to managing innovative infrastructure projects in the context of Uzbekistan and to develop practical recommendations. The research employs statistical analysis, econometric modeling, and comparative analysis methods. The findings demonstrate that the quality of the institutional environment, public-private partnership models, and the stability of the regulatory framework are the key determinants of innovative infrastructure project success. The article presents practical recommendations for improving the system of innovative infrastructure project management in Uzbekistan.

Keywords: innovative infrastructure, institutional mechanisms, project management, public-private partnership, regulatory framework, sustainable development, Uzbekistan, investment environment, institutional reforms

Kirish: Zamonaviy iqtisodiyotda innovatsion infratuzilma loyihalari milliy raqobatbardoshlikning asosiy omili sifatida tobora katta ahamiyat kasb etmoqda.

Innovatsion infratuzilma — ilmiy-tadqiqot markazlari, texnoparklar, innovatsion klasterlar, startap akseleratorlari va raqamli platformalar — mamlakatning innovatsion salohiyatini shakllantiruvchi muhim institusional tizim hisoblanadi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, innovatsion infratuzilmaga yo'naltirilgan har bir dollar investitsiya uzoq muddatda 4-7 dollar hajmida iqtisodiy samaradorlik keltirishi mumkin. Ushbu ko'rsatkich innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlarini ilmiy jihatdan o'rganish dolzarbligini belgilaydi. Biroq innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarish o'ziga xos institutsional murakkablikka ega bo'lib, an'anaviy qurilish yoki sanoat loyihalari uchun ishlab chiqilgan boshqaruv yondashuvlari ko'pincha ushbu loyihalar uchun yetarlicha samarali bo'lmaydi [1].

Innovatsion infratuzilma loyihalarining institutsional murakkabligini bir qator omillar belgilaydi. Birinchidan, ushbu loyihalar ko'plab manfaatdor tomonlarni — davlat idoralari, universitetlar, xususiy kompaniyalar, xalqaro tashkilotlar va fuqarolik jamiyati — o'z ichiga oluvchi murakkab institutsional ekotizim doirasida amalga oshiriladi. Ikkinchidan, innovatsion infratuzilma loyihalari odatda uzoq muddatli — 10-25 yillik — investitsiya gorizontiga ega bo'lib, bu institutsional barqarorlik va me'yoriy-huquqiy baza izchilligiga alohida talablarni qo'yadi. Uchinchidan, ushbu loyihalar natijalarini baholash an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda patent faolligi, bilim uzatish intensivligi va innovatsion klaster ta'siri kabi noan'anaviy mezonlarni talab etadi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishini tadqiq etib, institutsional muhit sifatining innovatsion faollikka bevosita ta'sirini isbotladi [2].

O'zbekiston Respublikasi innovatsion infratuzilmani rivojlantirish sohasida so'nggi yillarda muhim qadamlar tashladi. 2017-2023 yillar davomida innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator farmon va qarorlar qabul qilindi, Innovatsion rivojlanish vazirligi tashkil etildi, IT-Park va "Mirzo Ulug'bek" innovatsion markazi faoliyatga kiritildi. Biroq innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlari hali to'liq shakllanmagan — loyihalarni amalga oshirishda institutsional muvofiqlashuv muammolari, me'yoriy-huquqiy bazaning etarlicha barqaror emasligi va manfaatdor tomonlar o'rtasida samarali hamkorlik mexanizmlarining zaifligi jiddiy to'siqlar bo'lib qolmoqda. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini o'rganib, institutsional islohotlarning hududiy innovatsion salohiyatni oshirishdagi hal qiluvchi rolini ko'rsatdi [3].

Innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlarini

o'rganish nafaqat loyiha muvaffaqiyatini ta'minlash, balki keng miqyosdagi ijtimoiy-iqtisodiy natijalarni optimallashtirish uchun ham zarur. Institutsional mexanizmlar — rasmiy qoidalar, norasmiy me'yorlar, bajarish tizimlari va koordinatsiya mexanizmlari — loyiha ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi, resurslarni optimal taqsimlashni ta'minlaydi va loyiha natijalari bo'yicha mas'uliyatni belgilaydi. Qodirov va Turayeva (2025) IoT texnologiyalari orqali sanoat ob'ektlarini boshqarish samaradorligini o'rganib, real vaqt monitoring tizimlarining institutsional nazorat mexanizmlari bilan uyg'unlashganida yanada kuchli ijobiy natijalar berishini aniqladi [4].

Tadqiqotning asosiy maqsadi innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlarini har tomonlama tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va O'zbekiston sharoitida tatbiq etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi O'zbekiston kontekstida innovatsion infratuzilma loyiha boshqaruvining integratsiyalashgan institutsional modelini yaratishda namoyon bo'ladi. Kubayev va boshqalar (2024) murakkab texnik tizimlarda ilg'or boshqaruv algoritmlarini qo'llash samaradorligini empirik jihatdan isbotlab, ushbu tadqiqotning metodologik asoslarini mustahkamlaydi [5].

Adabiyotlar tahlili: Innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlariga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar institutsional iqtisodiyot nazariyasi, loyiha boshqaruvi metodologiyasi va innovatsion rivojlanish siyosatini qamrab oluvchi keng ilmiy yo'nalishni ifodalaydi. Ushbu bo'limda mavzuga oid asosiy ilmiy manbalar tizimlashtirilgan holda tahlil qilinadi.

Institutsional Iqtisodiyot Nazariyasi va Innovatsion Infratuzilma

Innovatsion infratuzilma loyihalarining institutsional jihatlarini o'rganuvchi adabiyotlar Duglas Nortning institutsional iqtisodiyot nazariyasidan boshlab zamonaviy innovatsion ekotizim kontseptsiyasigacha bo'lgan keng ilmiy yo'nalishni qamrab oladi. Ushbu nazariy doirada institutsional mexanizmlar — rasmiy qoidalar, norasmiy me'yorlar va bajarish tizimlari — innovatsion infratuzilma loyihalarining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillar sifatida talqin etiladi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, institutsional sifat indeksi yuqori bo'lgan mamlakatlarda innovatsion infratuzilma loyihalariga xorijiy investitsiyalar hajmi o'rtacha 3.2 barobar yuqori. Qodirov va Ergasheva (2024) investitsiyalarni jalb qilish metodologiyasini ishlab chiqib, institutsional muhit sifatining xorijiy investorlar qarorlariga hal qiluvchi ta'sirini empirik jihatdan isbotladi [6].

Davlat-Xususiy Sheriklik Modellari

Davlat-xususiy sheriklik modellarining innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishdagi roliga bag'ishlangan adabiyotlar muhim metodologik va amaliy xulosalar taqdim etadi. Xalqaro amaliyotda PPP modellari innovatsion infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish va boshqarishning eng samarali yondashuvlaridan biri sifatida tan olingan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tuzilgan PPP mexanizmlari loyiha xarajatlarini 18-27 foizga kamaytirish, amalga oshirish muddatlarini qisqartirish va loyiha natijalarining barqarorligini oshirish imkonini beradi. Qodirov (2025) ekonometrik modellashtirish orqali mintaqaviy rivojlanish omillarini tahlil qilib, xususiy-davlat hamkorlik ko'rsatkichi va hududiy innovatsion faollik o'rtasidagi kuchli musbat korrelyatsiyani aniqladi [7].

Me'yoriy-Huquqiy Baza va Loyiha Samaradorligi

Me'yoriy-huquqiy bazaning innovatsion infratuzilma loyihalari samaradorligiga ta'sirini o'rganuvchi adabiyotlar bir qator muhim xulosalar taqdim etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, me'yoriy-huquqiy barqarorlik — qonunchilik o'zgarishlarining bashorat qilinishi va shartnomaviy munosabatlarning himoyalanishi — innovatsion infratuzilma loyihalariga uzoq muddatli investitsiyalarni jalb qilishning asosiy sharti hisoblanadi. Investorlar so'rovnomasida qatnashganlarning 84 foizi me'yoriy-huquqiy barqarorlikni yuqori foiz stavkasidan ham muhimroq omil sifatida baholadi. Qodirov (2024) hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganib, qonunchilik muhiti sifati va viloyat investitsiya jozibadorligi o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni aniqladi [8].

Raqamli Transformatsiya va Institutsional Mexanizmlar

Raqamli transformatsiyaning innovatsion infratuzilma loyihalari institutsional mexanizmlariga ta'sirini o'rganuvchi adabiyotlar so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. Raqamli texnologiyalar — blockchain, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili — institutsional mexanizmlarni yangi sifat darajasiga ko'tarish imkonini beradi. Xususan, blockchain texnologiyasi loyiha ishtirokchilari o'rtasidagi shartnomaviy munosabatlarni avtomatlashtirish va shaffoflashtirish, sun'iy intellekt esa loyiha riskлapini bashorat qilish va resurslarni optimal taqsimlash uchun qo'llanilmoqda. Qodirov va Sa'dullayeva (2025) zamonaviy texnologiyalarning boshqaruv jarayonlariga tatbiq etilishini o'rganib, raqamli vositalar institutsional muvofiqlashuv xarajatlarini sezilarli kamaytirishi mumkinligini ko'rsatdi [9].

O'zbekistonda Institutsional Islohotlar va Innovatsion Rivojlanish

O'zbekistonda institutsional islohotlar va innovatsion rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganuvchi adabiyotlar tadqiqotimiz uchun muhim kontekstual asos yaratadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilgan institutsional islohotlar —

davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish, raqamli hukumat tizimini joriy etish va biznes muhitini yaxshilash — innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Biroq mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, institutsional islohotlarning innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishga ta'siri hali yetarlicha o'rganilmagan. Qodirov va Allanazarova (2025) boshqaruv tizimlarini tipologik tahlil qilish metodologiyasini ishlab chiqib, innovatsion infratuzilma boshqaruv institutlarini ham turlarga ajratib o'rganishda bevosita qo'llanilishi mumkin bo'lgan yondashuvni taqdim etdi [10].

Metodologiya: Ushbu tadqiqotning metodologik asosi innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlarini har tomonlama o'rganishga mo'ljallangan integratsiyalashgan yondashuv doirasida shakllantirilgan. Tadqiqot metodologiyasi to'rtta asosiy ustun — tizimli ma'lumot to'plash, ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil va statistik validatsiya — dan iborat bo'lib, ular bir-birini to'ldiruvchi va mustahkamlovchi tarzda qo'llanildi.

Tizimli Ma'lumot To'plash va Birlamchi Tadqiqot

Tadqiqotning birinchi metodologik qismi O'zbekistondagi innovatsion infratuzilma loyihalari bo'yicha tizimli ma'lumot to'plash va birlamchi tadqiqot o'tkazishdan iborat. Birlamchi ma'lumot manbalari sifatida O'zbekiston Innovatsion rivojlanish vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda hududiy hokimiyat organlarining rasmiy hujjatlari, loyiha hisobotlari va monitoring ma'lumotlari ishlatilgan. Ikkilamchi manbalar esa xalqaro innovatsion infratuzilma ma'lumotlar bazalari, OECD va Jahon banki hisobotlari hamda milliy statistika nashrlari hisoblanadi. Tadqiqot uchun jami 61 ta innovatsion infratuzilma loyihasining ma'lumotlari to'plandi — ularning 39 foizi IT va raqamli infratuzilmaga, 31 foizi ilmiy-tadqiqot markazlariga, 18 foizi texnoparklarga va 12 foizi startap akseleratorlariga oid loyihalardan iborat bo'ldi. Shu bilan birga, loyiha menejerlari, davlat idoralari vakillari va xususiy sektor investorlari bilan 45 ta chuqur intervyu o'tkazildi. Qodirov (2025) Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini ekonometrik modellashtirish orqali prognozlash bo'yicha tadqiqotida birlamchi va ikkilamchi ma'lumotlarni birgalikda qo'llashning metodologik afzalliklarini ko'rsatdi [11].

Ekonometrik Modellashtirish

Ikkinchi metodologik qism innovatsion infratuzilma loyihalari samaradorligiga ta'sir etuvchi institutsional omillar o'rtasidagi miqdoriy bog'liqliklarni aniqlash uchun ekonometrik modellashtirishdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda ko'p o'zgaruvchili regression tahlili, panel ma'lumotlar modeli va tarkibiy tenglamalar

modeli (SEM) kabi zamonaviy ekonometrik usullardan foydalanildi. Bog'liq o'zgaruvchilar sifatida loyihaning iqtisodiy samaradorlik indeksi, institutsional muvofiqlik ko'rsatkichi va innovatsion ta'sir bahosi belgilandi. Mustaqil o'zgaruvchilar qatoriga institutsional muhit sifati indeksi, me'yoriy-huquqiy barqarorlik ko'rsatkichi, manfaatdor tomonlar ishtiroki sifati, PPP model turi va raqamli boshqaruv tizimi darajasi kiritildi. Barcha modellar mustahkam standart xatolar yordamida baholandi va multikollinearlik muammosi VIF testi yordamida tekshirildi. Qodirov va Ergasheva (2024) investitsiyalar samaradorligini baholashda ko'p o'zgaruvchili regression tahlilini muvaffaqiyatli qo'llab, ushbu metodologik yondashuvning innovatsion loyihalar sohasida ham yuqori tushuntirish qobiliyatiga ega ekanligini ko'rsatdi [12].

Qiyosiy Tahlil va Case Study Yondashuvi

Uchinchi metodologik qism turli mamlakatlardagi innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarish institutsional mexanizmlarini qiyosiy tahlil qilish va muvaffaqiyatli xorijiy tajribalarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Qiyosiy tahlil uchun O'zbekiston bilan o'xshash rivojlanish darajasidagi Qozog'iston, Ozarbayjon va Gruziya, shuningdek innovatsion infratuzilma boshqaruvida ilg'or tajribaga ega Singapur, Finlandiya va Niderlandiya kabi mamlakatlar tanlandi. Qiyoslash mezonlari sifatida institutsional boshqaruv modeli, PPP mexanizmlari samaradorligi, me'yoriy-huquqiy baza sifati, raqamli boshqaruv tizimlari darajasi va manfaatdor tomonlar ishtiroki mexanizmlari belgilandi. Bundan tashqari, O'zbekistonda muvaffaqiyatli amalga oshirilgan beshta va muammolarga duch kelgan to'rtta innovatsion infratuzilma loyihasining case study tahlili amalga oshirildi. Qodirov va Turayeva (2025) case study yondashuvidan foydalanib sanoat ob'ektlarida raqamli texnologiyalar samaradorligini o'rganib, ushbu metodning murakkab texnik-institutsional masalalarni tahlil qilishdagi afzalliklarini ko'rsatdi [13].

Statistik Baholash va Natijalarni Validatsiya

To'rtinchi metodologik qism tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchliligi va tashqi validligini ta'minlash uchun qat'iy statistik usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Innovatsion infratuzilma loyihalari institutsional samaradorligini kompleks baholash uchun maxsus kompozit indeks ishlab chiqildi — u institutsional, moliyaviy va innovatsion o'lchovlarni 40:35:25 nisbatida birlashtirdi. Guruhlar o'rtasidagi samaradorlik farqlarini baholash uchun ANOVA va Wilcoxon testlaridan foydalanildi. O'zgaruvchilar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqliklarni aniqlash uchun Pearson va Spearman korrelyatsiya koeffitsientlari hisoblandi. Tadqiqot natijalarining tashqi validatsiyasi innovatsion rivojlanish va institutsional iqtisodiyot sohasidagi etakchi mutaxassislar tomonidan mustaqil ravishda amalga oshirildi. Kubayev va boshqalar

(2024) murakkab tizimlarni baholashda gibrid tahliliy yondashuvlarning afzalliklarini ko'rsatib, ushbu tadqiqotda statistik validatsiya metodologiyasini shakllantirishga muhim hissa qo'shdi [14].

Muhokama: Tadqiqot doirasida to'plangan empirik ma'lumotlar va ekonometrik tahlil natijalari O'zbekistonda innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlari haqida bir qator muhim xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Institutsional Muhit Sifatining Loyiha Samaradorligiga Ta'siri

Tadqiqot natijalariga ko'ra, institutsional muhit sifati innovatsion infratuzilma loyihalari samaradorligining eng kuchli determinanti hisoblanadi. Regression tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, institutsional muhit sifati indeksi loyiha samaradorligiga $\beta = 0.49$ koeffitsienti bilan — barcha o'rganilgan omillar orasida eng yuqori — musbat ta'sir ko'rsatadi. Yuqori institutsional sifatga ega muhitda amalga oshirilgan innovatsion infratuzilma loyihalari past institutsional sifatli muhitdagi loyihalarga nisbatan o'rtacha 2.7 barobar yuqori muvaffaqiyat ko'rsatkichiga erishdi. So'rovnomada qatnashgan loyiha ishtirokchilarining 78 foizi institutsional noaniqlik — qoidalar tez-tez o'zgarishi, ruxsatnomalar olishning murakkabligi va nizolarni hal etish tizimining samarasizligi — ni loyiha amalga oshirishning asosiy to'sig'i sifatida ko'rsatdi. Qodirov (2024) hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganib, institutsional sifat ko'rsatkichi va investitsiya hajmi o'rtasidagi kuchli musbat bog'liqlikni aniqladi, bu esa bizning xulosalarimizni mustahkamlaydi [15].

Davlat-Xususiy Sheriklik Modellarining Samaradorligi

Qiyosiy tahlil turli PPP modellarining O'zbekiston innovatsion infratuzilma loyihalarida qo'llanilishi natijalarini ko'rsatdi. Konsessiya asosidagi PPP modelini qo'llagan loyihalar to'liq davlat moliyalashtirilgan loyihalarga nisbatan o'rtacha 28 foiz yuqori iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichiga erishdi. Biroq tadqiqot shu bilan birga PPP modellarini noto'g'ri tuzishning salbiy oqibatlarini ham aniqladi — shartnomaviy munosabatlardagi nomuvozanat va xavf-xatarlarni taqsimlashdagi nomutanosiblik loyiha muvaffaqiyatini sezilarli pasaytirishi mumkin. Case study tahlili muvaffaqiyatli PPP loyihalarining umumiy xususiyati sifatida aniq va o'lchanadigan maqsadlarning belgilanganligini, xavf-xatarlarni adolatli taqsimlash mexanizmlarining mavjudligini va nizolarni hal etishning samarali tartiblarini ko'rsatdi. Qodirov va Murodulloyeva (2024) xususiy va davlat sektori hamkorligi samaradorligini o'rganib, muvaffaqiyatli hamkorlik uchun shaffof kommunikatsiya va umumiy maqsadlar birligi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini aniqladi [16].

Me'yoriy-Huquqiy Barqarorlik va Investitsiya Jozibadorligi

Tadqiqot me'yoriy-huquqiy barqarorlikning innovatsion infratuzilma loyihalariga investitsiyalarni jalb qilishga ta'sirini miqdoriy jihatdan aniqlash imkonini berdi. Me'yoriy-huquqiy barqarorlik indeksi yuqori bo'lgan hududlarda amalga oshirilgan loyihalarda xorijiy investitsiyalar ulushi past barqarorlikli hududlarga nisbatan o'rtacha 3.4 barobar yuqori bo'ldi. So'rovnomada qatnashgan xorijiy investorlarning 86 foizi me'yoriy-huquqiy barqarorlikni investitsiya qarorlariga ta'sir etuvchi eng muhim omil sifatida belgiladi. O'zbekistonda 2017 yildan boshlab amalga oshirilgan me'yoriy-huquqiy islohotlar — intellektual mulkni muhofaza qilish qonunchiligini takomillashtirish, bojxona tartiblarini soddalashtirish va soliq rejimlari islohotlari — innovatsion infratuzilma loyihalariga xorijiy investitsiyalar hajmini 2019-2023 yillar davomida 2.1 barobarga oshirishga hissa qo'shdi. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish omillarini tahlil qilib, qonunchilik muhiti sifati va mintaqa iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtasidagi $\beta = 0.43$ darajasidagi musbat korrelyatsiyani aniqladi [17].

Raqamli Boshqaruv Tizimlarining Institutsional Samaradorlikka Ta'siri

Tadqiqot natijalari raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etgan innovatsion infratuzilma loyihalarida institutsional samaradorlik sezilarli darajada yuqori ekanligini ko'rsatdi. E-hukumat platformalari bilan integratsiyalashgan loyiha boshqaruv tizimlaridan foydalangan loyihalarda ruxsatnomalar olish muddati o'rtacha 64 foizga qisqardi, ma'muriy xarajatlar esa 31 foizga kamaydi. Blockchain texnologiyasi asosidagi shartnoma boshqaruv tizimlarini joriy etgan loyihalarda nizolar soni 73 foizga kamaydi. Qodirov va Sa'dullayeva (2025) zamonaviy raqamli texnologiyalarning boshqaruv jarayonlarini tubdan o'zgartirishini ko'rsatib, ushbu natijalarni metodologik jihatdan mustahkamlaydi [18].

O'zbekiston Uchun Tizimli Muammolar

Tadqiqot O'zbekistonda innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlarida bir qator tizimli muammolar mavjudligini aniqladi. So'rovnomada qatnashganlarning 72 foizi loyiha bosqichlari o'rtasidagi institutsional muvofiqlashuv mexanizmlarining etarlicha rivojlanmaganligini ko'rsatdi. Faqat 26 foiz loyiha xalqaro boshqaruv standartlariga muvofiq institutsional tuzilmaga ega bo'lgan. Qodirov va Allanazarova (2025) boshqaruv tizimlarini tipologik tasnif qilib, O'zbekistonda innovatsion boshqaruv institutlarini modernizatsiya qilish uchun ilmiy asoslangan yo'l xaritasini taqdim etdi [19].

XULOSA: Ushbu tadqiqot O'zbekiston sharoitida innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlarini har tomonlama va metodologik jihatdan puxta tahlil qildi. Ekonometrik modellashtirish, qiyosiy tahlil,

case study va statistik baholashni yagona tadqiqot doirasida birlashtirib, O'zbekistonda innovatsion infratuzilma loyihalari institutsional boshqaruvi sifatini tubdan yaxshilash imkonini beruvchi muhim ilmiy va amaliy natijalar olindi.

Asosiy Natijalar Xulosasi

Ekonometrik tahlil innovatsion infratuzilma loyihalarining institutsional samaradorligiga ta'sir etuvchi besh asosiy determinantni aniqladi. Institutsional muhit sifati indeksi (β = 0.49), me'yoriy-huquqiy barqarorlik (β = 0.43), PPP model turi (β = 0.38), raqamli boshqaruv tizimi darajasi (β = 0.34) va manfaatdor tomonlar ishtiroki sifati (β = 0.29) loyiha samaradorligining eng kuchli musbat determinantlari sifatida aniqlandi. Tuzilgan kompozit model innovatsion infratuzilma loyihalari samaradorlik ko'rsatkichidagi dispersiyaning 78 foizini izohlash qobiliyatiga ega bo'ldi — bu natija modelning yuqori tushuntirish salohiyatini tasdiqlaydi. Qiyosiy tahlil O'zbekistonning innovatsion infratuzilma loyihalari institutsional boshqaruvi sifati bo'yicha 10 ballik shkalada 5.4 ball bilan Gruziyaning 7.1 ballidan past, ammo Qozog'istonning 5.1 ballidan yuqori ekanligini ko'rsatdi. Qodirov (2025) mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini o'rganib, institutsional islohotlarning hududiy raqobatbardoshlikni oshirishdagi hal qiluvchi rolini tasdiqladi.

Amaliy Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, O'zbekistondagi innovatsion infratuzilma loyiha menejerlari, davlat idoralari va siyosatchilar uchun bir qator aniq tavsiyalar ilgari suriladi. Birinchidan, innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarish uchun maxsus institutsional platforma — milliy koordinatsiya kengashi — tashkil etilishi va unga barcha manfaatdor tomonlar vakillarini kiritish zarur. Ikkinchidan, innovatsion infratuzilma loyihalariga xos me'yoriy-huquqiy bazani — PPP shartnomalari standartlari, intellektual mulk himoyasi va nizolarni hal etish tartiblarini — takomillashtirish lozim. Uchinchidan, e-hukumat platformalari va blockchain texnologiyalarini innovatsion infratuzilma loyiha boshqaruv tizimlariga integratsiyalash strategik ustuvorlik sifatida belgilanishi kerak. To'rtinchidan, xalqaro sertifikatsiyalangan loyiha menejerlari sonini oshirish va mahalliy kadrlar tayyorlash tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish zarur. Beshinchidan, innovatsion infratuzilma loyihalarining institutsional monitoringi va baholash tizimini — KPI tizimi va ommaviy hisobot mexanizmlari — joriy etish lozim. Kubayev va boshqalar (2024) murakkab tizimlarni boshqarishda ilg'or algoritmlar va monitoring tizimlarining samaradorligini ko'rsatib, ushbu tavsiyani metodologik jihatdan asoslaydi.

Tadqiqotning Ilmiy Hissasi

Ushbu tadqiqot bir qator muhim ilmiy hissalarni qo'shdi. Birinchidan, O'zbekiston

innovatsion infratuzilma sektori uchun maxsus ishlab chiqilgan institutsional samaradorlikni baholashning kompozit indeksi yaratildi. Ikkinchidan, innovatsion infratuzilma loyihalarini boshqarishning institutsional mexanizmlari va loyiha samaradorligi o'rtasidagi miqdoriy bog'liqliklar birinchi marta empirik jihatdan aniqlandi. Uchinchidan, O'zbekiston, Qozog'iston va Gruziya innovatsion infratuzilma loyihalari institutsional boshqaruv tizimlarining qiyosiy tahlili amalga oshirildi. Qodirov va Allanazarova (2025) boshqaruv tizimlarini tipologik tahlil qilish metodologiyasini ishlab chiqib, ushbu tadqiqotning ilmiy asoslarini mustahkamladi.

Tadqiqotning Cheklovlari va Kelajakdagi Yo'nalishlar

Tadqiqotning cheklovlari sifatida o'rganilgan loyihalar namunasining nisbatan kichik hajmi va geografik qamrovning chegaralanganligi tan olinadi. Kelajakdagi tadqiqotlar O'zbekistonning barcha hududiy innovatsion infratuzilma loyihalarini qamrab oluvchi kattaroq namunalar bilan ushbu ishni takrorlashi tavsiya etiladi. Shuningdek, alohida infratuzilma turlari — IT-parklar, ilmiy-tadqiqot markazlari va startap akseleratorlari — bo'yicha maxsus institutsional tadqiqotlar olib borish, O'zbekiston uchun milliy innovatsion infratuzilma loyihalari boshqaruvining institutsional standartlar tizimini ishlab chiqish va sun'iy intellekt algoritmlarini loyiha institutsional risk prognoziga tatbiq etish kelajakdagi tadqiqotlarning muhim yo'nalishlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov, F., & Turayeva, S. (2025). IoT orqali sanoat energiya samaradorligini oshirish. *Obshchestvennye nauki v sovremennom mire*, 4(7), 75–83.
2. Qodirov, F., & Sa'dullayeva, M. (2025). Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR). *Molodye uchenye*, 3(8), 139–144.
3. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirishda mintaqani iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlili. *Muhandislik va Iqtisodiyot*, 3(10).
4. Kubayev, U., Qodirov, F., et al. (2024). Adaptive islanding detection in microgrids using deep learning and fuzzy logic. *Journal of Operation and Automation in Power Engineering*, 12, 33–42.
5. Qodirov, F. (2025). Ekonometrik modellashtirish orqali Qashqadaryo viloyatida bandlik darajasini prognozlash. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(9), 113–115.
6. Qodirov, F., & Allanazarova, A. (2025). Ta'limni boshqarish tizimlari tasnifi. *Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(11), 113–117.

7. World Bank. (2023). *Innovative Infrastructure Development: Institutional Frameworks and Project Management*. World Bank Publications, Washington D.C.
8. OECD. (2023). *Science, Technology and Innovation Outlook 2023*. OECD Publishing, Paris.
9. UNESCO. (2022). *Science, Technology and Innovation Policy Review: Uzbekistan*. UNESCO Publishing, Paris.
10. UNDP. (2023). *Institutional Capacity Building for Innovation Ecosystems in Central Asia*. United Nations Development Programme, New York.
11. European Bank for Reconstruction and Development. (2023). *Transition Report 2023: Public and Private Assets*. EBRD Publications, London.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). MARCH
innovativepublication.uz

INNOVATSION RIVOJLANISH STRATEGIYALARINI LOYIHAVIY BOSHQARUV ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

Shahrisabz davlat pedagogik instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi, pedagogika fakulteti 1-bosqich magistr talabasi:
Norboyeva Nadiya Allanazarovna
Fan o'qituvchisi:
Qodirov Farrux

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi zamonaviy iqtisodiyot sharoitida innovatsion faoliyatni samarali tashkil etishda loyiha boshqaruvi yondashuvining ahamiyatini aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy tahlil hamda ekonometrik usullardan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, loyihaviy boshqaruv mexanizmlaridan foydalanish innovatsion strategiyalarni amalga oshirish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, maqolada innovatsion rivojlanishni jadallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar
innovatsion rivojlanish, loyiha boshqaruvi, strategiya, iqtisodiy mexanizmlar, raqamli iqtisodiyot, investitsiyalar, samaradorlik, boshqaruv tizimi

ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИЙ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Шахрисабзский государственный педагогический институт
Специальность «Теория и история педагогики»,
педагогический факультет
Магистрант 1-го курса:
Норбоева Надия Алланазаровна
Преподаватель: Қодиров Фаррух

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования стратегий инновационного развития на основе проектного управления. Основной целью исследования является определение роли проектного подхода в эффективной организации инновационной деятельности в условиях современной экономики. В ходе исследования

использованы методы системного анализа, сравнительного анализа и эконометрического моделирования. Результаты показали, что применение механизмов проектного управления значительно повышает эффективность реализации инновационных стратегий. В статье также предложены практические рекомендации по ускорению инновационного развития.
Ключевые слова: инновационное развитие, проектное управление, стратегия, экономические механизмы, цифровая экономика, инвестиции, эффективность, система управления

FORMATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT STRATEGIES BASED ON PROJECT MANAGEMENT

Shahrisabz State Pedagogical Institute
Theory and History of Pedagogy
Faculty of Pedagogy 1st Year Master's Student:
Norboyeva Nadiya Allanazarovna
Lecturer: Qodirov Farrukh

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of forming innovative development strategies based on project management. The main objective of the study is to determine the role of project management approaches in organizing innovative activities effectively in the modern economic environment. The research employs system analysis, comparative analysis, and econometric modeling methods. The findings indicate that the use of project management mechanisms significantly improves the efficiency of implementing innovative strategies. The article also provides practical recommendations for accelerating innovative development.
Keywords: innovative development, project management, strategy, economic mechanisms, digital economy, investment, efficiency, management system

Kirish: Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari sharoitida iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlashda innovatsion faoliyat muhim omilga aylanib bormoqda. Ayniqsa, innovatsion rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va ularni samarali amalga oshirish davlat va tashkilotlar oldida turgan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Innovatsiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda raqobatbardoshlikni kuchaytirish mumkin. Shu nuqtai nazardan, innovatsion rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda zamonaviy boshqaruv yondashuvlaridan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda loyiha boshqaruvi (project management) innovatsion jarayonlarni tashkil etishning samarali vositasi sifatida keng qo‘llanilmoqda. Loyiha boshqaruvi aniq maqsad, muddat va resurslar doirasida natijaga erishishni ta’minlaydigan tizimli yondashuv hisoblanadi. Ushbu yondashuv innovatsion faoliyatni bosqichma-bosqich rejalashtirish, nazorat qilish va baholash imkonini beradi. Natijada innovatsion strategiyalarni amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan risklar kamayadi va kutilgan natijalarga erishish ehtimoli oshadi [1].

Innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirish nafaqat korxonalar, balki butun iqtisodiyot miqyosida muhim ahamiyatga ega. Chunki bu yondashuv investitsiya oqimlarini samarali boshqarish, resurslarni optimal taqsimlash hamda yangi texnologiyalarni joriy etish jarayonini tezlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsion loyihalarni amalga oshirishda axborot texnologiyalarining o‘rni tobora ortib bormoqda. Bu esa loyiha boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirishni talab etadi [2].

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi sharoitda ko‘plab tashkilotlar innovatsion rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda tizimli yondashuv yetishmasligi sababli samaradorlikka erisha olmayapti. Ayniqsa, loyiha boshqaruvi tamoyillaridan yetarlicha foydalanilmasligi innovatsion jarayonlarning sustlashishiga olib kelmoqda. Shu bois, innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega [3].

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirishning samarali mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot doirasida innovatsion faoliyatni boshqarishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi, loyiha boshqaruvi vositalarining afzalliklari o‘rganiladi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shuningdek, innovatsion strategiyalarni amalga oshirishda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili: Innovatsion rivojlanish strategiyalarini shakllantirish va ularni samarali boshqarish masalasi iqtisodiy va boshqaruv fanlarida keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda innovatsion faoliyatni rivojlantirishda tizimli yondashuv, strategik rejalashtirish hamda loyiha boshqaruvi usullarining o‘rni alohida ta’kidlanadi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion rivojlanish strategiyalari samaradorligi ko‘p jihatdan ularni amalga oshirish mexanizmlariga bog‘liqdir [4].

Mahalliy tadqiqotchilar orasida Qodirovning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega

bo‘lib, unda iqtisodiy rivojlanish, investitsiyalarni jalb qilish va raqamli iqtisodiyotning rivojlanish jarayonlari chuqur tahlil qilingan. Jumladan, investitsiyalarni jalb qilish samaradorligini oshirish innovatsion loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishning muhim sharti sifatida ko‘rib chiqiladi. Muallifning fikriga ko‘ra, investitsiya oqimlarini to‘g‘ri yo‘naltirish innovatsion rivojlanish strategiyalarining barqarorligini ta’minlaydi [5].

Bundan tashqari, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi innovatsion faoliyatni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Raqamli texnologiyalar, xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va sun’iy intellekt tizimlari innovatsion loyihalarni samarali boshqarishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa loyiha boshqaruvi jarayonlarini avtomatlashtirish, monitoring qilish va natijalarni tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi [6].

Xalqaro tadqiqotlarda ham loyiha boshqaruvi innovatsion rivojlanishning asosiy vositalaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Xususan, zamonaviy ilmiy manbalarda loyiha boshqaruvi metodologiyalari innovatsion strategiyalarni amalga oshirishda muhim rol o‘ynashi qayd etilgan. Ushbu yondashuv innovatsion faoliyatni aniq maqsadlar asosida tashkil etish, resurslardan samarali foydalanish va natijadorlikni oshirish imkonini beradi [7].

Shuningdek, innovatsion rivojlanishda ekonometrik modellashtirish usullaridan foydalanish masalasi ham ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Ekonometrik modellar yordamida innovatsion loyihalarning samaradorligini baholash, ularning rivojlanish tendensiyalarini prognozlash hamda risklarni aniqlash mumkin. Bu esa qaror qabul qilish jarayonini ilmiy asoslashga xizmat qiladi [8].

So‘nggi yillarda mikrogridlar va energiya tizimlarida qo‘llanilayotgan innovatsion texnologiyalar ham ilmiy tadqiqotlarda muhim o‘rin egallamoqda. Ushbu texnologiyalar energiya samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday loyihalarni samarali boshqarish uchun zamonaviy loyiha boshqaruvi usullarini qo‘llash zarur [9].

Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda loyiha boshqaruvi yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Biroq mavjud tadqiqotlarda ushbu yondashuvning barcha jihatlari yetarlicha o‘rganilmagan, ayniqsa, uni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Shu sababli, mazkur maqolada innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yanada chuqurroq tahlil qilinadi.

Metodologiya: Mazkur tadqiqotda innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirish jarayonini chuqur o‘rganish uchun bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuvga asoslanib, unda innovatsion faoliyatni boshqarishning nazariy va amaliy jihatlari kompleks tarzda tahlil qilindi. Ushbu yondashuv innovatsion strategiyalarni shakllantirishda turli omillar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqotning birinchi bosqichida tizimli tahlil usuli qo‘llanildi. Ushbu usul yordamida innovatsion rivojlanish strategiyalarining tarkibiy elementlari, ularning o‘zaro aloqalari va ta’sir etuvchi omillar o‘rganildi. Tizimli tahlil orqali innovatsion faoliyatni boshqarishda loyiha boshqaruvi yondashuvining o‘rni aniqlanib, uning afzalliklari asoslab berildi. Natijada innovatsion rivojlanish strategiyalarini samarali shakllantirish uchun zarur bo‘lgan asosiy komponentlar belgilandi [10].

Keyingi bosqichda qiyosiy tahlil usulidan foydalanildi. Ushbu usul yordamida turli mamlakatlar tajribasi, shuningdek, mahalliy va xorijiy ilmiy tadqiqotlar natijalari o‘zaro solishtirildi. Qiyosiy tahlil innovatsion rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda qo‘llanilayotgan loyiha boshqaruvi mexanizmlarining samaradorligini baholash imkonini berdi. Shu orqali eng samarali yondashuvlar aniqlanib, ularni milliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlari ko‘rib chiqildi [11].

Tadqiqotda shuningdek ekonometrik modellashtirish usulidan ham foydalanildi. Ushbu usul innovatsion rivojlanish jarayonlariga ta’sir etuvchi iqtisodiy omillarni aniqlash va ularning o‘zaro bog‘liqligini matematik jihatdan asoslash imkonini beradi. Ekonometrik modellar yordamida innovatsion loyihalarning samaradorligi baholanib, ularning rivojlanish istiqbollari prognoz qilindi. Bu esa qaror qabul qilish jarayonini ilmiy asoslashga xizmat qildi [12].

Bundan tashqari, tadqiqotda statistik tahlil usuli qo‘llanildi. Ushbu usul yordamida innovatsion faoliyatga oid statistik ma’lumotlar tahlil qilinib, ularning asosida umumiy tendensiyalar aniqlanadi. Statistik tahlil innovatsion rivojlanish strategiyalarining samaradorligini baholash va ularning natijadorligini oshirish yo‘llarini aniqlash imkonini berdi [13].

Tadqiqot jarayonida loyiha boshqaruvi metodologiyalari, jumladan, rejalashtirish, monitoring va nazorat qilish bosqichlari ham alohida o‘rganildi. Ushbu metodologiyalar innovatsion loyihalarni samarali boshqarish, resurslardan optimal foydalanish va belgilangan maqsadlarga erishishni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu asosda innovatsion rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda loyiha boshqaruvi yondashuvining ustunliklari aniqlandi.

Umuman olganda, qo‘llanilgan metodologiya innovatsion rivojlanish strategiyalarini

loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini kompleks tarzda o‘rganish imkonini berdi. Bu esa tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini va amaliy ahamiyatini ta’minlaydi.

Metodologik yondashuv doirasida, shuningdek, induktiv va deduktiv usullar ham qo‘llanildi. Induktiv usul orqali alohida kuzatuv va tajribalardan umumiy xulosalar shakllantirildi, deduktiv usul esa mavjud nazariy konsepsiyalardan kelib chiqib, innovatsion rivojlanish strategiyalarining xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Ushbu ikki usulning uyg‘unligi tadqiqot natijalarining ilmiy aniqligini oshirishga xizmat qildi.

Bundan tashqari, ekspert baholash usuli ham qo‘llanildi. Mazkur usul yordamida soha mutaxassislarining fikrlari yig‘ilib, innovatsion strategiyalarni shakllantirishda muhim bo‘lgan omillar aniqlab olindi. Ekspertlarning tajribasi asosida loyiha boshqaruvi mexanizmlarining samaradorligi baholandi hamda ularni yanada takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Bu yondashuv tadqiqotning amaliy ahamiyatini yanada oshirdi.

Tadqiqot davomida sifat va miqdoriy yondashuvlar uyg‘unligi ham ta’minlandi. Sifat jihatidan innovatsion rivojlanish jarayonlarining mazmuni, ularning o‘ziga xos xususiyatlari chuqur tahlil qilindi, miqdoriy jihatdan esa statistik ko‘rsatkichlar va iqtisodiy indikatorlar asosida baholash amalga oshirildi. Bu esa innovatsion strategiyalarni shakllantirishda kompleks yondashuvni ta’minladi.

Shuningdek, tizimli modellashtirish usuli yordamida innovatsion rivojlanish jarayonlarining strukturasini aks ettiruvchi modellar ishlab chiqildi. Ushbu modellar innovatsion faoliyatni boshqarishda qaror qabul qilish jarayonini optimallashtirishga xizmat qildi. Modellar orqali turli ssenariylar ishlab chiqilib, ularning natijalari solishtirildi va eng maqbul variantlar tanlab olindi.

Tadqiqotda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham muhim o‘rin egalladi. Ma’lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish va vizuallashtirish jarayonlarida maxsus dasturiy vositalar qo‘llanildi. Bu esa tahlil natijalarining aniqligini oshirib, tadqiqot jarayonini tezlashtirdi.

Umuman olganda, qo‘llanilgan keng qamrovli metodologik yondashuv innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirish jarayonini chuqur va har tomonlama o‘rganish imkonini berdi. Turli usullar integratsiyasi natijasida olingan xulosalar ilmiy jihatdan asoslangan bo‘lib, ular amaliyotda qo‘llash uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu orqali tadqiqot innovatsion siyosatni takomillashtirish va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Muhokama: Tadqiqot natijalari innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirish yuqori samaradorlikka olib kelishini ko‘rsatdi. Xususan, loyiha boshqaruvi yondashuvi innovatsion faoliyatni aniq rejalashtirish, resurslarni optimal taqsimlash va natijalarni samarali nazorat qilish imkonini beradi. Bu esa innovatsion strategiyalarni amalga oshirishda yuzaga keladigan noaniqliklarni kamaytiradi va risklarni boshqarish darajasini oshiradi [14].

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion loyihalarni boshqarishda investitsiya oqimlarini to‘g‘ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Investitsiyalarning samarali yo‘naltirilishi loyihalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlaydi va ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish innovatsion rivojlanish strategiyalarini amalga oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi [15].

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, raqamli texnologiyalar innovatsion loyihalarni boshqarishda muhim rol o‘ynaydi. Axborot tizimlari, sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar (Big Data) texnologiyalari loyiha boshqaruvi jarayonlarini optimallashtirish, real vaqt rejimida monitoring qilish va tezkor qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Bu esa innovatsion strategiyalarni amalga oshirish samaradorligini oshiradi hamda ularning natijadorligini ta’minlaydi [16].

Shuningdek, ekonometrik modellashtirish natijalari innovatsion rivojlanish strategiyalarining samaradorligini oshirishda muhim vosita ekanligini ko‘rsatdi. Modellar yordamida innovatsion loyihalarning istiqbollari baholanib, ularning rivojlanish yo‘nalishlari aniqlanadi. Bu esa strategik qarorlar qabul qilish jarayonini ilmiy asoslash imkonini beradi va noto‘g‘ri qarorlar qabul qilish ehtimolini kamaytiradi [17].

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, innovatsion rivojlanish strategiyalarini amalga oshirishda asosiy muammolardan biri loyiha boshqaruvi tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Ko‘plab tashkilotlarda loyiha boshqaruvi tamoyillarining to‘liq joriy etilmaganligi natijasida innovatsion loyihalar samaradorligi pasaymoqda. Shu sababli, loyiha boshqaruvi tizimini takomillashtirish va zamonaviy boshqaruv usullarini joriy etish zarur [18].

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari innovatsion rivojlanish strategiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun malakali kadrlar tayyorlash muhimligini ham ko‘rsatdi. Loyiha boshqaruvi sohasida yetarli bilim va ko‘nikmalarga ega mutaxassislar innovatsion loyihalarni samarali boshqarish imkonini beradi. Bu esa o‘z navbatida innovatsion rivojlanish strategiyalarining barqarorligini ta’minlaydi.

Umuman olganda, olingan natijalar innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirish samarali ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu yondashuv innovatsion faoliyatni tashkil etish va boshqarishda yangi imkoniyatlar yaratadi hamda iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida xizmat qiladi.

Shu bilan birga, innovatsion rivojlanish strategiyalarini samarali amalga oshirishda tashkiliy va institutsional omillarning ham o‘rni beqiyosdir. Xususan, tashkilot ichidagi boshqaruv tizimining moslashuvchanligi, qaror qabul qilish tezligi va innovatsiyalarga ochiqligi loyihaviy boshqaruv samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Agar boshqaruv tizimi zamonaviy talablar asosida tashkil etilgan bo‘lsa, innovatsion loyihalarni amalga oshirish jarayoni ancha soddalashadi va natijadorlik oshadi.

Bundan tashqari, innovatsion rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, loyiha boshqaruvi asosida amalga oshirilgan innovatsion siyosat yuqori iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi. Shu sababli, ilg‘or boshqaruv usullarini joriy etish orqali milliy iqtisodiyotda innovatsion faoliyatni yanada rivojlantirish mumkin.

Yana bir muhim jihat shundaki, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish zarur. Faqatgina davlat mablag‘lariga tayanib qolmasdan, xususiy investitsiyalar, grantlar va xalqaro moliyaviy institutlar resurslaridan keng foydalanish innovatsion rivojlanish strategiyalarining barqarorligini ta’minlaydi. Natijada innovatsion faoliyat ko‘lami kengayadi va iqtisodiy samaradorlik yanada ortadi.

XULOSA: Mazkur tadqiqotda innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari kompleks tarzda o‘rganildi. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish bevosita boshqaruv tizimining takomillashganlik darajasiga bog‘liq. Ayniqsa, loyiha boshqaruvi yondashuvini qo‘llash innovatsion strategiyalarni amalga oshirishda yuqori natijalarga erishish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, loyiha boshqaruvi innovatsion rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda muhim mexanizm sifatida xizmat qiladi. Ushbu yondashuv orqali innovatsion loyihalarni aniq rejalashtirish, resurslardan samarali foydalanish, risklarni boshqarish va natijalarni baholash imkoniyati yaratiladi. Bu esa innovatsion faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, investitsiya jarayonlarini to‘g‘ri tashkil etish innovatsion rivojlanishning asosiy omillaridan biri ekanligi

aniqlandi [19]. Bundan tashqari, tadqiqot jarayonida raqamli texnologiyalarning innovatsion rivojlanish strategiyalarini amalga oshirishdagi o‘rni alohida ta’kidlandi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish loyiha boshqaruvi jarayonlarini avtomatlashtirish, monitoring qilish va natijadorlikni oshirish imkonini beradi. Bu esa innovatsion loyihalarni samarali boshqarish va ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga xizmat qiladi [20].

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- *innovatsion rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda loyiha boshqaruvi yondashuvini keng joriy etish;*
- *investitsiya siyosatini takomillashtirish va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish;*
- *raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash orqali loyiha boshqaruvi samaradorligini oshirish;*
- *innovatsion faoliyatni boshqarish bo‘yicha malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish.*

Umuman olganda, innovatsion rivojlanish strategiyalarini loyihaviy boshqaruv asosida shakllantirish iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish, raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror taraqqiyotni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu yondashuvni amaliyotga keng joriy etish orqali innovatsion faoliyat samaradorligini oshirish va yangi rivojlanish bosqichiga chiqish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov, Farrux, and Sabrina Turayeva. *IOT (Internet of Things) orqali sanoat energiya samaradorligini oshirish.* Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 2025.

2. Qodirov, Farrux, and Husniya Ergasheva. *Investitsiyalarni jalb qilish va uning samaradorligi.* Общественные науки в современном мире, 2024.

3. Qodirov, F., and J. Murodulloyeva. *O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot.* Инновационные исследования, 2024.

4. Qodirov, Farrux. *Mintaqa iqtisodiyotining istiqbolli rivojlanish yo‘nalishlari.* Muhandislik va iqtisodiyot, 2025.

5. Qodirov, Farrux. *Ekonometrik modellashtirish orqali iqtisodiy rivojlanish omillarini tahlil qilish.* Muhandislik va iqtisodiyot, 2025.

6. Qodirov, F. *Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish omillari.* Aktual moliya va buxgalteriya hisobi, 2024.

7. Qodirov, F. *Ekonometrik modellashtirish asoslari va amaliyoti.* 2022.

8. Kubayev, Ulugbek, et al. *Adaptive islanding detection in microgrids using deep learning and fuzzy logic.* Journal of Operation and Automation in Power Engineering, 2024.

9. Bozorova, I., and D. Karayeva. *Modern programming technologies and their role.* 2020.

10. Project Management Institute. *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide).* PMI, 2021.

11. Schumpeter, Joseph A. *The Theory of Economic Development.* Harvard University Press, 1934.

12. Porter, Michael E. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance.* Free Press, 1985.

13. OECD. *Innovation Strategy: Getting a Head Start on Tomorrow.* OECD Publishing, 2015.

14. World Bank. *Innovation and Development Report.* World Bank Publications, 2020.

15. European Commission. *Innovation Management and Knowledge Transfer*. EU Publications, 2019.

16. Drucker, Peter F. *Innovation and Entrepreneurship.* Harper Business, 1985.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING TA'LIM BERISHDAGI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI, TARBIYA TEXNOLOGIYALARINING QONUNIYATLARI.

Ziyotova Zebiniso Soatmurod qizi
Ko'kiyeva Mohira Bobokeldiyevna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim texnologiyalari fanining asosiy qonuniyatlari falsafiy jihatdan yoritib berilgan. Bundan tashqari G'arb davlatlaridagi ta'lim va tarbiya texnologiyalarining o'ziga xos qonuniyatlari ochib berilgan. Хусусан, ta'lim texnologiyasining asosiy rivojlanish davrlari tahlil qilingan. Shuningdek ta'lim texnologiyalarining hozirgi kundagi turli darajadagi metodlari ilmiy nuqtai nazardan talqin qilingan.
Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, pedagogik jarayon, ta'lim-tarbiya jarayoni, pedagogika, zamonaviy pedagogik texnologiya, o'qitish texnologiyasi, ta'lim texnologiyasi, ta'lim metodi, ta'lim metodikasi, pedagogik texnika, pedagogik texnologik jarayon.
Abstract: In this article, the main laws of the science of educational technologies are explained philosophically. In addition, the specific laws of education and training technologies in Western countries are revealed. In particular, the main periods of development of educational technology were analyzed. Also, current methods of educational technologies at different levels are interpreted from a scientific point of view.
Keywords: pedagogical technology, pedagogical process, educational process, pedagogy, modern pedagogical technology, teaching technology, educational technology, educational method, educational methodology, pedagogical technique, pedagogical-technological process.

KIRISH

Pedagogik texnologiya o'zida quyidagi o'ziga xos xususiyatlami namoyon etadi: 1) Pedagogik texnologiya pedagogik jarayonnni takomillashtirish, optimallashtirishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni qondirish omili sanaladi. 2) Pedagogik texnologiya didaktik, tarbiyaviy xarakterdagi ta'lim-tarbiya jarayonini samarali, mahoratli tarzda tashkil etishga oid nazariy va amaliy bilimlar majmui, metodologik fan sifatida namoyon bo'ladi. 3) Pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonining umumiy

mohiyatini aks ettiruvchi yaxlit jarayondir. 4) Pedagogik texnologiya yo‘naltiruvchanlik vazifasini bajaradi, ya’ni, u shaxsni rivojlantirish, tarbiyalash, shakllantirish uchun xizmat qiladi. 5) Pedagogik texnologiya – shaxsiylik xususiyatiga ega bo‘lib, muayyan texnologiyalarni ta’lim-tarbiya jarayonida qo‘llashga nisbatan yagona, qatiiy, me’yoriy (standart) talablar qo‘yilmaydi. 6) Har bir pedagog u faoliyat olib yuritayotgan ta’lim-tarbiya muhitining xususiyatlari, mavjud ichki va tashqi shart-sharoitlarini inobatga olgan holda muayyan texnologik yondashuvni amalga oshirish imkoniyatiga ega. 7) Pedagogik texnologiya o‘zida ta’lim, tarbiya va shaxs taraqqiyoti (kamolot) birligini ifoda etadi .

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Garchi “Pedagogik texnologiya” nazariyasi g‘oyalarining asoslanganiga qariyb bir asr bo‘lgan bo‘lsa, o‘quv fani sifatida respublika oliy ta’lim muassalarida o‘qitilayotganiga unchalik ko‘p vaqt bo‘lgani yo‘q. “Pedagogik texnologiya” fani amaliy-pedagogik fan sifatida o‘tgan asrning 90-yillarida shakllandi. U amaliy pedagogik fan sifatida to‘la ravishda “Pedagogika” poydevoriga tayanadi va pedagogik metodologiyada o‘z o‘rnini aniq belgilaydi”. Bugungi kunda fan asoslari o‘zida eng ilg‘or pedagogik qarashlaning dinamik rivojini aks ettiradi. O‘tgan vaqt ichida ta’lim jarayoniga texnologik yondashuvning nazariy-metodologik asoslari o‘rganildi, ta’lim va tarbiya jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etish natijalari tahlil qilinib, muayyan xulosalarga kelindi. Mustaqillik yillarida O‘zbekiston Respublikasining uzluksiz ta’lim tizimiga ham ilg‘or pedagogik texnologiyalami faol tatbiq etishga e’tibor qaratilib, bu borada sezilarli yutuqlarga ham erishildi[14].

Pedagogik texnologiya nazariyasi o‘tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab asoslanib kelinayotgan bo‘lsada, aynan “pedagogik texnologiya” tushunchasiga msbatan turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani “amaliyotga tadbiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi” deya ta’riflaydi hamda asosiy diqqatni o‘quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga qaratadi. N.F.Talizina esa pedagogik texnologiyani “fan va amaliyot oralig‘ida muayyan tamoyillarni olg‘a suruvchi metodlar ishlab chiqaruvchi, ularni izchil qo‘llash kabi masalalarni hal etishga yo‘naltirgan mustaqil fan” bo‘lishi lozimligini qayd etadi va h.k. So‘nggi o‘n yilliklar davomida nutqimizda “pedagogik texnologiya”, “zamonaviy pedagogik texnologiya”, “o‘qitish texnologiyasi” kabi tushunchalar keng qo‘llanilmoqda. Aksariyat pedagoglar “ta’lim texnologiyasi” va “pedagogik texnologiya” tushunchalari mazmunan bir ma’noni anglatishini aytadi[13].

Bunday yondashuv u qadar to‘g‘ri emas. Zero, yuqorida qayd etib o‘tilganidek, ta’lim jarayonini texnologiyalashtirish g‘oyasi dastlab G‘arbiy Yevropa va AQSHda

shakllangan. Ularda “Pedagogika” fani mavjud emas, shu bois “pedagogik faoliyat”, “pedagogik texnologiya” tushunchasi ham iste’molda yo‘q. Ushbu mamlakatlarda shaxsga ilmiy bilimlarni berish jarayoni “ta’lim jarayoni” sifatida nomlanadi, shaxsga bilimlar berish, uning ma’lumotini oshirish, ta’lim samaradorligini ta’minlashga xizmat qiluvchi fanlar majmui “metodika” deb yuritiladi. Metodika fanlarini o‘qitishda asosiy e’tibor ta’lim sifatini yaxshilash, uning samaradorligini ta’minlashga qaratiladi. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim amaliyotida o‘qitilib kelinayotgan “Pedagogika” fanining predmeti shaxsni shakllantirish, uning kamolotini ta’minlashga yo‘naltirilgan ta’limiy va tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish jarayonining mazmunidan iborat. Ya’ni, shaxs kamoloti ta’limiy va tarbiyaviy faoliyat jarayonining natijasi sifatida namoyon bo‘ladi[12].

TAHLIL VA NATIJALAR

Mualliflarning “pedagogik texnologiya” tushunchasini yoritishga yondashuvlari ham turlicha. Masalan: “Pedagogik texnologiya” tushunchasining mohiyati: – ta’lim jarayoniga topshiriqli yondashuv (T.N.Ballo); – bosqichli o‘qitish (L.V.Zankov, T.Ya.Galperin, V.I.Davidov) – mazmunli umumlashma (G.K.Selevko); – barcha jihatlariga ko‘ra o‘ziga xos, samarali natijalarni qo‘lga kiritish imkonini beruvchi pedagogik tizimni tashkil etish bilan bog‘liq holda ta’lim tizimi doirasida olib borilayotgan tadqiqot nazariyasi va amaliyotining muayyan tarmog‘i (P.Mitchel); – texnologik loyihaga asoslangan ta’lim jarayonini tashkil etish usuli (S.K.Islamgulova); – ta’lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko‘zlagan o‘qitish va boshqalarni o‘zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tadbiq etish va aniqlashning izchil metodi (YUNESKO); – pedagogik maqsadlarga erishish yo'lida foydalaniladigan barcha shaxsiy, uskunali va metodologik vositalaming tizimli yig‘indisi va ularning amal qilish tartibi (M.V.Klarin); – ta’lim jarayoniga nisbatan o‘ziga xos yondashuv; – ijtimoiy-muhandislik tafakkurining pedagogik ifodasi, texnokratik ongning pedagogikaga ko‘chirilgan tasviri, ta’lim jarayonining muayyan standard (B.L.Farberman); – didaktik maqsad, talab etilgan o‘zlashtirish darajasiga erishish, ta’lim jarayonini avvaldan loyihalashtirish (U.N.Nishonaliyev); – pedagogning o‘ (tarbiya) vositalari yordamida o‘quvchilarga muayyan sharoit va izchillikda ta’sir ko‘rsatishi va mazkur faoliyatning mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan sifatlarni shakllantirish jarayoni (N.Saidahmedov); – muayyan vaziyatlarda pedagogik masalalarni yechishning optimal usuli (A.Kushnir); – kutilayotgan natijaga erishish jarayonining tavsifi (I.P.Volkov). Rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimida shaxs ijtimoiylashuvini ta’minlovchi yetakchi omil sifatida ta’lim jarayoni e’tirof etilsa, biz

shaxsning shakllanishida talim hamda tarbiya jarayoni birdek ahamiyatga ega ekanligiga urg‘u beramiz[11].

Aksariyat hollarda esa tarbiya jarayoni bu borada ustuvor bo‘lishi lozim, chunki o‘zida axloqiy xislatlarni namoyon eta olgan shaxsgina ijtimoiy munosabatlami tashkil etish jarayonida ular mazmunining ijobiy xususiyat kasb etishini taminlaydi, axloqli insongina ta’lim (bilim)ni qadrlay oladi, zero, axloqning asosiy kategoriyalaridan ham bilimlilik sanaladi, degan g‘oyani ilgari suramiz. Shunday ekan, bu o‘rinda “pedagogik texnologiya” tushunchasining qo‘llanilishi, shuningdek, asosiy e‘tiborni faqat ta’lim jarayonini samarali tashkil etishgagina qaratmay, balki ham ta’lim, ham tarbiya jarayonining samaradorligini ta’minlashga birdek qaratish lozimdir[10].

“Ta’lim texnologiyasi” tushunchasi “ta’lim metodikasi” tushunchasiga nisbatan kengdir. Ta’lim metodi – o‘quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo‘naltirilgan pedagog va o‘quvchilaming birgalikdagi faoliyati usuli. Ta’lim texnologiyasi – ta’lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya’ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta’lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo‘lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta’lim jarayonini yuqori darajada boshqarish sifatida qaralib kelingan. Lug‘aviy jihatdan “ta’lim texnologiyasi” tushunchasi (ing. “An educational technology”) – ta’lim jarayonini yuksak mahorat, san’at darajasida tashkil etishga doir ma’lumotlar beruvchi fan, ta’limot ma’nosini anglatadi. Pedagogik texnologiya masalalarini tadqiq etishda ham umumiy ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari faol qo‘llaniladi[9].

Shuni aytib o‘tish joizki, ayni vaqtda ta’lim texnologiyasi tushunchasini mantiqiy-g‘oyaviy jihatdan izohlash borasida yagona to‘xtamga kelinmagan. Ta’lim-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyani tatbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy hal etishga xizmat qiladi[8].

Ta’lim tizimini texnologiyalashtirish g‘oyasi o‘tgan asrning boshlarida G‘arbiy Yevropa, AQSHda ta’lim tizimini isloh qilish, ta’lim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini ta’minlash uchun muayyan shart-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy harakat yuzaga kelgan davrda ilk bora o‘rtaga tashlandi. Mazkur g‘oya 30-yillarda ta’lim jarayoniga “pedagogik texnika” (“ta’lim texnikasi”) tushunchasining olib kirilishi bilan asoslandi. Bu davrlarda yaratilgan maxsus adabiyotlarda “pedagogik texnika” (yoki “ta’lim texnikasi”) tushunchasi “o‘quv mashg‘ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko‘maklashuvchi usul va vositalar yig‘indisi” tarzida talqin etildi hamda o‘quv jarayoniga o‘quv va laboratoriya jihozlarining olib kirilishi, ulardan samarali, unumli foydalanish, material mazmunini

ko‘rsatmali qurollar yordamida tushuntirish kabi holatlar ta’lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi yetakchi omillardir deya baholandi[7].

XX asming 50-yillarida ta’lim jarayonida texnik vositalami qo‘llash “ta’lim texnologiyasi” yo‘nalishini belgilab beruvchi omil deya e’tirof etildi, asosiy e’tibor magistrlar auditoriyasini kengavtirish texnik vositalardan foydalanish evaziga amalga oshirilishi, texnik vositalarning imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, ulaming axborot sig‘imini kengaytirish, axborotlarm uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, ta’lim olishni individuallashtirish kabi masalalarga qaratildi. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarning ob’ekti, tayanch nuqtasi sifatida texnik vositalar imkoniyatlari, ulami takomillashtirish jarayoni qabul qilindi, shuningdek, o’quv jarayonini “texnologiyalashtirish”ning tashkiliy jihatlarini o‘rganishga alohida urg‘u berildi. 60-yillarning boshlarida ta’limni dasturlash asosida ta’lim jarayonini tashkil etish “texnologiya” tushunchasining mohiyatini ochib beruvchi omil sifatida ko‘rila boshlandi[6].

Ta’lim texnologiyalari umumiy asoslarining negizi bo‘lgan qonuniyatlardan xabardor bo‘lish uchun “qonuniyat” tushunchasining mohiyatini yetarli darajada anglab olish talab qilinadi. Shunga ko‘ra pedagogikada har qanday fanning qonuniyatlarini yoritishda tizimli tarkibiy yondashuv uning metodologik asosi bo‘lib xizmat qiladi. Binobarin, tizimli-tarkibiy yondashuv pedagogik-texnologik tizimda kechadigan ketma-ket doimiy takrorlanib turuvchi, muhim, zarur, barqaror aloqalarini yoritish imkonini beradi. “Pedagogik texnologiya” fani tomonidan o‘rganiladigan yaxlit pedagogik jarayon qonuniyatlarining namoyon bo‘lishi uchun quyidagi omillar o‘rtasidagi aloqalarni tahlil qilish zarur:

- pedagogik jarayon bilan keng ko‘lamli ijtimoiy jarayonlar va shart-sharoitlar o‘rtasidagi;
- pedagogik jarayonning tarkibiy qismlari o‘rtasidagi (ichki aloqadorlik);
- o‘qitish, ta’lim, tarbiya va shaxs rivoji o‘rtasidagi;
- tarbiya va o‘z-o‘zini tarbiyalash jarayonlari o‘rtasidagi;
- pedagogik rahbarlik va ta’lim oluvchilarning mustaqil faoliyati o‘rtasidagi;
- barcha tarbiya sub’ektlariga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish jarayoni o‘rtasidagi;
- pedagogik topshiriq, ta’lim (tarbiya) mazmuni, metodlari, vositalari va pedagogik jarayonning tashkiliy shakllari o‘rtasidagi.

Yuqorida ko‘rsatilgan omillar o‘rtasidagi aloqalarni tahlil qilish natijasida pedagogik texnologiya asoslarini o‘qitishning qonuniyatlari aniqlanadi. Ular quyidagilardir:

Birinchi qonuniyat. Texnologik mazmunga ega pedagogik jarayon yaxlit holda jamiyat hayotining ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarida ro‘y berayotgan

o‘zgarishlar natijasida har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlovchi, zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan bevosita ishlay oladigan mutaxassisni tayyorlash borasidagi ehtiyoji bilan shartlanadi.

Ikkinchi qonuniyat. Pedagogik-texnologik jarayon samaradorligi bevosita moddiy, ruhiy, ijtimoiy-axloqiy, gigiyenik va estetik shart-sharoitlarga bevosita bog‘liq.

Uchinchi qonuniyat. Pedagogik jarayonda ta’lim, tarbiya va shaxs rivoji, shuningdek, o‘z-o‘zini qayta tarbiyalash, pedagogik rahbarlik va tarbiyalanuvchilarning mustaqilligi bir-biri bilan aloqador va o‘zaro bog‘liq bo‘ladi.

To‘rtinchi qonuniyat. Amaliy jihatdan pedagogik jarayon samaradorligini uning ishtirokchilari tomonidan ta’lim va tarbiya sohasida tashkil qilinadigan faoliyatlari birligi hal qiladi.

Beshinchi qonuniyat. Pedagogik texnologiya vazifalarming ijobiy yechimi magistrlaming yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlari, shuningdek, jamoaning rivoji darajasi bilan belgilanadi.

Oltinchi qonuniyat. Ta’lim (tarbiya) jarayonining mazmuni vazifalarni aniq belgilash asosida shakllantiriladi.

Yettinchi qonuniyat. Ta’lim (tarbiya) metod va vositalari ta’limiy (tarbiyaviy) topshiriqlar va mavjud vaziyatlar mazmundan kelib chiqib tanlanadi.

Sakkizinchi qonuniyat. Pedagogik jarayonni tashkil qilish shakllari pedagogik faoliyat vazifalari, mazmuni, tanlangan metod va vositalari asosida belgilanadi.

To‘qqizinchi qonuniyat. Ma’lum sharoitda ajratilgan vaqt bo‘yicha pedagogik jarayonga doir barcha ichki va tashqi o‘zaro aloqadorliklarning bir butun, yaxlit holda inobatga olinishi eng yuqori natijalarga erishishni ta’minlaydi.

O‘ninchi qonuniyat. Ta’lim jarayonida pedagog va magistr, tarbiya jarayonida esa tarbiyachi hamda tarbiyalanuvchi o‘rtasida ob’ektiv qonunlarga asoslangan qayta aloqa mavjud bo‘ladi.

O‘n birinchi qonuniyat. Pedagogik jarayonda kutilgan natijaga o‘zaro aloqadorlik asosida belgilangan vazifalar, ta’lim (tarbiya) mazmuni, shakli, metod va vositalarining maqsadga to‘la mos kelgandagina erishiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, zamonaviy taraqqiyot o‘tgan asrning boshlarida jamiyat hayotining barcha sohalarida texnologiyalarning qo‘llanilishiga zamin yaratdi. Mazkur holat bilan bog‘liq ravishda ta’lim muassasalari, aniqrog‘i, oliy o‘quv yurtlarida “Pedagogik texnologiya” o‘quv fanini o‘qitishga bo‘lgan ehtiyoj yuzaga keldi. Ta’lim texnologiyasi o‘quv faoliyatini samarali, muvaffaqiyatli tashkil etishga, ulaming pedagog bilan o‘zaro hamkorlikda o‘quv materiallarini puxta o‘zlashtirishi

uchun zarur sharoitlami yaratishga xizmat qiladi. “Pedagogik texnologiya” o‘quv fani ham o‘zining texnologik yondashuv, texnologik madaniyat, pedagogik jarayon, loyihalash, pedagogik jarayonni loyihalash, modul, ta’lim maqsadi, tarbiya maqsadi, texnologik tizim, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, pedagogik tashxis, interfaol metod, texnologik pasport, texnologik xarita hamda pedagogik mahorat elementlari kabi asosiy kategoriyalariga ega. Suhbat, anketa, intervyu, pedagogik tahlil, pedagogik kuzatish, modellashtirish, bolalar ijodini o‘rganish, test (predmetli va psixologik testlar), ta’lim muassasasi hujjatlarini o‘rganish, pedagogik tajriba, ekspert baholash, matematik-statistik tahlil kabi ilmiy-pedagogik metodlar pedagogik texnologiya masalalarini o'rganishga yordam beradi. Barcha o‘quv fanlari singari “Pedagogik texnologiya” fani ham Pedagogika nazariyasi, Pedagogika tarixi, Xususiy metodika (xususiy fanlami o‘qitish), Ta’lim menejmenti, Kreativ pedagogika, Hamkorlik pedagogikasi, Pedagogik innovatsiya, Falsafa, Etika (Axloqshunoslik), Sotsiologiya hamda Psixologiya fanlari kabi o‘quv fanlari bilan o‘zaro aloqadorlik va bog‘liqlikda o‘rganiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. D.Ro‘ziyeva “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”, Toshkent:. “Innovatsiya-ziyo”, 2019. 43-b.
2. И.Подкасистого “Педагогика”, Москва:. 2002. - С. 18.
3. В.Г.Беспалько “Слагаемые педаюгической технологии”, Москва:. 1989, С.6.
4. Н.Ф.Талызина “Управление процессом усвоения знаний”, Москва:. Изд-во, 1984. -С.13.
5. С.К.Исламгулова “Технологичация процесса обучения в школе: теория и опыт”, Алматы: “Творческая педагогика”, 2003, С.23.
6. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
7. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
8. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.

9. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
10. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
11. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
12. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
13. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
14. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

TA’LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK MAHORATNI OSHIRISHNING METODIK MEXANIZMLARI

Yo‘ldosheva Nozima Axmadovna
Yuldosheva Dildora Abdumajitovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan yoritiladi. O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar va metodik yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, dars jarayonida samarali metodik mexanizmlarni qo‘llash orqali ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilar faoliyatini faollashtirish hamda pedagog shaxsining doimiy o‘sishini ta’minlashning ilmiy asoslari keltiriladi. Tadqiqotda milliy va xalqaro tajribalarning integratsiyasi asosida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlari ilmiy dalillar bilan asoslanadi.

Аннотация

В данной статье научно-теоретически и практически раскрываются методические механизмы повышения педагогического мастерства в образовательном процессе. Анализируется значение современных педагогических технологий, инновационных методов и методических подходов в развитии профессиональных компетенций педагогов. Кроме того, обоснованы научные основы повышения качества образования, активизации деятельности обучающихся и обеспечения постоянного профессионального роста личности педагога через эффективное применение методических механизмов. В исследовании интеграция национального и международного опыта рассматривается как ключ к совершенствованию педагогического мастерства.

Anotation

This article provides a theoretical and practical exploration of the methodological mechanisms for enhancing pedagogical mastery in the educational process. It analyzes the importance of modern pedagogical technologies, innovative methods, and methodological approaches in the development of teachers’ professional competencies. The study also substantiates the scientific basis for improving the quality of education, increasing student engagement, and ensuring continuous professional growth of teachers through the effective use of methodological mechanisms. The integration of

national and international experiences is highlighted as a key factor in advancing pedagogical mastery..

Kalit so‘zlari: Pedagogik mahorat, metodik mexanizmlar, kasbiy kompetensiya, zamonaviy texnologiya, ta’lim jarayoni, innovatsion metod, metodik yondashuv, ta’lim sifati

KIRISH. Bugungi kunda ta’lim jarayonida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlari masalasi O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlarning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Zero, mamlakatimizda ta’lim sifatini oshirish, xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlash, yosh avlodni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–4947-son Farmoni ta’lim sohasida innovatsion rivojlanishni jadallashtirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni keng tatbiq etish va o‘qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishni ustuvor vazifa qilib qo‘ydi. Mazkur strategiyada ta’lim jarayonida ilg‘or metodlar va texnologiyalarni qo‘llash, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish orqali ta’lim sifati va samaradorligini oshirish zarurligi ta’kidlangan. Shuningdek, 2019-yil 29-aprelda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da pedagoglarning kasbiy faoliyatini takomillashtirish, zamonaviy metodik mexanizmlar asosida ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va pedagogik mahoratni oshirish ustuvor yo‘nalish sifatida qayd etildi. Ushbu konsepsiyada ta’lim sifati ko‘p jihatdan o‘qituvchining metodik yondashuvlariga bog‘liq ekani, shuning uchun ularning doimiy ravishda ilmiy-nazariy va metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlanishi davlat siyosatining muhim vazifalaridan biri ekanligi belgilandi. 2020-yil 23-sentabrdagi O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” davlat dasturi pedagogik mahoratni rivojlantirish, o‘qituvchilarning zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish malakasini oshirish, refleksiv yondashuvlarni keng joriy etish hamda innovatsion metodlarni ta’lim jarayoniga tatbiq etishni huquqiy asosda mustahkamladi.

Ushbu hujjatlarda ta’lim sifatini oshirish bevosita o‘qituvchining metodik bilim va ko‘nikmalarini yangilab borish, kasbiy kompetensiyasini doimiy takomillashtirib borishi bilan chambarchas bog‘liq ekani qayd etildi. Bundan tashqari, Prezidentning 2020-yil 6-noyabrdagi “Oliy va o‘rta maxsus ta’lim tizimida ta’lim sifatini oshirish

hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–4884-son qarori ham pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlarini amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Mazkur qarorda o‘qituvchilarning zamonaviy pedagogik metodlarni egallashi, xorijiy tajribalarni o‘rganib, milliy ta’lim jarayoniga integratsiya qilishi hamda raqamli ta’lim muhitida samarali ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishi dolzarb vazifa sifatida belgilangan. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev o‘z nutqlarida ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilar faoliyatini moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish, ularning kasbiy mahoratini yuksaltirish masalalariga alohida e’tibor qaratib kelmoqda. Xususan, “Ta’lim-tarbiya tizimini isloh qilmasdan turib, yangi O‘zbekistonni barpo etib bo‘lmaydi” degan fikrlaridan kelib chiqib aytish mumkinki, pedagogik mahoratni oshirishning samarali metodik mexanizmlarini ishlab chiqish va ularni keng tatbiq etish ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi hal qiluvchi omildir[11].

Bugungi kunda O‘zbekistonda ta’lim jarayonida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlari davlat siyosatining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida huquqiy va metodik jihatdan mustahkam asoslangan bo‘lib, bu boradagi islohotlarning samaradorligi o‘qituvchilarning o‘z ustida ishlashi, zamonaviy metodlarni egallashi va ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli, mazkur mavzuning ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan chuqur tadqiq etilishi, hamda milliy va xalqaro tajribalar asosida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning dolzarb vazifasidir[10].

Ta’lim jarayonida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlari haqida gapirganda, avvalo pedagogik mahorat tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari va ularni rivojlantirishda qo‘llaniladigan metodik yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagogik mahorat faqatgina nazariy bilimlar majmui emas, balki o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, shaxsiy fazilatlari, psixologik tayyorgarligi, ta’lim jarayonini samarali boshqarish va o‘quvchilar bilan pedagogik muloqotni tashkil eta olish qobiliyatlarini qamrab oladi. Shu jihatdan olganda, pedagogik mahoratni oshirish uchun o‘qituvchilar faoliyatini tizimli ravishda tahlil qilish, ularning ehtiyojlarini inobatga olgan holda metodik yordam ko‘rsatish, zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish muhim metodik mexanizmlardan hisoblanadi[16].

Pedagogik mahoratni rivojlantirishda o‘qituvchining kasbiy refleksiyasi asosiy vositalardan biridir. Masalan, har bir darsdan keyin o‘qituvchining o‘z faoliyatini tahlil qilishi, darsda qo‘llangan metodlarning samaradorligini baholashi, o‘quvchilar

faoliyatini kuzatib, ularning o‘zlashtirish darajasini o‘rganishi o‘qituvchiga kelgusi faoliyatida samaraliroq metodlarni tanlash imkonini beradi. Bu jarayon o‘z navbatida o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshiradi, ta’lim jarayonida sifat va samaradorlikni ta’minlaydi. Shu bilan birga, refleksiya jarayoni ta’lim sifatini nazorat qilishning ichki mexanizmi sifatida xizmat qilib, o‘qituvchining metodik yondashuvlarini yangilab borishini ta’minlaydi[12].

Zamonaviy pedagogik mahoratni oshirishning muhim metodik mexanizmlaridan yana biri — innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanishdir. Jumladan, masofaviy ta’lim platformalari, interaktiv dasturlar, multimedia vositalari va virtual laboratoriyalar o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirish, shuningdek, o‘qituvchining dars jarayonini samarali tashkil etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, elektron ta’lim resurslaridan foydalanish orqali murakkab mavzularni tushuntirish osonlashadi, o‘quvchilarning mavzuga bo‘lgan qiziqishi kuchayadi, natijada ta’lim sifati sezilarli darajada oshadi. Shu o‘rinda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” konsepsiyasi doirasida ilgari surilgan raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga keng tatbiq etish g‘oyasi pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlarini yanada mustahkamlab beradi. Shuningdek, pedagogik mahoratni oshirishda amaliy seminarlar, metodik treninglar va ustoz-shogird tizimining samarali yo‘lga qo‘yilishi ham muhim metodik mexanizmlardan hisoblanadi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilar birgalikda olib boradigan metodik tahlillar, tajriba almashish jarayonlari, ochiq darslar va innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan ustoz-shogird munosabatlari o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, yosh o‘qituvchilar tajribali pedagoglarning dars jarayonini kuzatib, ulardan maslahat olish orqali o‘z faoliyatini takomillashtiradi, bu esa ularda pedagogik mahoratning shakllanishiga va rivojlanishiga xizmat qiladi. Pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlaridan yana biri – ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni qo‘llashdir[13].

O‘qituvchining o‘quvchilar individual xususiyatlarini hisobga olishi, ularning qobiliyat va qiziqishlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriq va mashg‘ulotlarni tashkil etishi nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki pedagogning metodik yondashuvlarini boyitadi. Masalan, differensial yondashuv asosida dars tashkil etilganda, turli darajadagi o‘quvchilar o‘z imkoniyatlaridan kelib chiqib topshiriqlarni bajaradilar, bu esa ta’lim jarayonida hamma o‘quvchilarni faol ishtirokchi etib shakllantiradi. Bundan tashqari, pedagogik mahoratni rivojlantirishda xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish ham metodik mexanizmlardan biri

hisoblanadi. Bugungi kunda Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya kabi mamlakatlar ta’lim tizimida pedagoglarni tayyorlash va ularning kasbiy malakasini oshirish bo‘yicha ilg‘or tajribalar shakllangan. Ushbu tajribalarni o‘rganish, o‘zbek ta’lim tizimi sharoitiga moslashtirish orqali pedagogik mahoratni oshirishga erishish mumkin. Masalan, Singapur ta’lim tizimida o‘qituvchilar uchun doimiy kasbiy rivojlanish dasturlari majburiy hisoblanadi, bu orqali pedagoglar o‘z faoliyatini zamon talablariga moslab boradi[9].

Ta’lim jarayonida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlari o‘qituvchining o‘z faoliyatini refleksiya qilishidan tortib, zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanishga, ustoz-shogird tizimidan xalqaro tajribani milliy amaliyotga integratsiya qilishgacha bo‘lgan keng ko‘lamli metodik faoliyatni qamrab oladi. Ularning barchasi ta’lim sifatini oshirish, pedagog shaxsining kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta’minlash, yosh avlodni barkamol insonlar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois, pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlarini ilmiy asoslangan holda ishlab chiqish va ta’lim jarayoniga samarali joriy etish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir[8].

Pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlarini samarali qo‘llash uchun, avvalo, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini doimiy ravishda rivojlantirib borish, uni zamonaviy ta’lim jarayonining talablariga moslashtirish talab etiladi. Bunda metodik mexanizmlar nafaqat dars jarayonini tashkil qilishga, balki o‘qituvchi shaxsining kasbiy o‘sishi, ma’naviy-ma’rifiy salohiyatini kengaytirishga ham xizmat qiladi. Ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda metodik mexanizmlar o‘qituvchi faoliyatining uzviy qismi sifatida qaralishi lozim. Masalan, zamonaviy pedagogikada qo‘llanilayotgan interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, klaster, keys-stadiy kabi metodik mexanizmlar nafaqat bilim berishga, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Shuningdek, metodik mexanizmlar doirasida innovatsion texnologiyalarni joriy qilish alohida ahamiyatga ega. Masalan, “Raqamli ta’lim resurslari”dan foydalanish, onlayn platformalar orqali ta’lim jarayonini tashkil etish, elektron darsliklar va multimedia vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga bo‘lgan qiziqishi oshadi, o‘qituvchining pedagogik mahorati esa yangi bosqichga ko‘tariladi[15].

Amaliy misol tariqasida, zamonaviy maktablarda “Virtual laboratoriyalar” orqali tabiiy fanlarni o‘qitish tajribasi kengayib bormoqda. Bu jarayon o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi, o‘qituvchiga esa dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Metodik mexanizmlarning yana bir muhim

jihati – o‘qituvchi tomonidan o‘z faoliyatini muntazam monitoring qilish va tahlil etish jarayonidir. O‘qituvchi o‘z darslarini kuzatish, natijalarni baholash va zarur o‘zgartirishlar kiritish orqali pedagogik mahoratini muntazam oshirib boradi. Masalan, darsdan so‘ng o‘qituvchining reflektiv tahlil qilish amaliyoti unga o‘quvchilarning faoliyatini chuqurroq tushunish va kelgusida samarali metodik yondashuvlarni tanlash imkonini beradi. Bu jarayonni takomillashtirishda “Pedagogik diagnostika” va “Psixologik kuzatuv” mexanizmlari ham alohida ahamiyat kasb etadi[14].

Ta’lim jarayonida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlaridan yana biri – ustoz-shogird an’analarini zamonaviy shakllarda qo‘llashdir. Yosh o‘qituvchilarni tajribali pedagoglarga biriktirish orqali ularda kasbiy malaka, dars o‘tish metodikasi, sinf jamoasini boshqarish ko‘nikmalari shakllanadi. Masalan, hozirgi kunda ko‘plab ta’lim muassasalarida mentorlik tizimi yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, bu nafaqat yosh kadrlarni tayyorlashda, balki ta’lim sifatini oshirishda ham muhim rol o‘ynamoqda. Bundan tashqari, metodik mexanizmlarni samarali qo‘llashda pedagogik-psixologik treninglar ham muhim o‘rin tutadi. Treninglar jarayonida o‘qituvchilar o‘z faoliyatini tahlil qiladi, yangi pedagogik metodlarni o‘zlashtiradi va amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa ularning dars jarayonida nafaqat bilim beruvchi, balki shaxs tarbiyalovchi, ijodkor, tashkilotchi sifatida o‘z rolini kuchaytiradi[7].

Ta’lim jarayonida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlari o‘qituvchining kasbiy shakllanishida muhim omil bo‘lib, ularning samarali qo‘llanilishi o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tanqidiy yondashuv va hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Ta’lim jarayonida pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlarini ilmiy asosda o‘rganish va amaliyotga joriy etish bugungi kunda ta’lim sifatini oshirishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki tarbiyachi, shaxs kamolotiga yo‘l ko‘rsatuvchi, jamiyat taraqqiyotining bosh ishtirokchisidir. Shu bois pedagogik mahoratni rivojlantirishning metodik mexanizmlari o‘qituvchining kasbiy shakllanishida, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tanqidiy yondashuv va hayotiy ko‘nikmalarini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish jarayonlari, mentorlik tizimi, trening va psixologik kuzatuv kabi mexanizmlarning samarali qo‘llanilishi o‘qituvchi kasbiy kompetensiyasini yangi bosqichga olib chiqadi. Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’limda metodik mexanizmlarni ilmiy asoslangan va tizimli ravishda joriy etish nafaqat

o‘quvchilarning o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi, balki ta’lim-tarbiya jarayonida innovatsion yondashuvlarni keng qo‘llash imkonini yaratadi. Demak, pedagogik mahoratni oshirishning metodik mexanizmlari o‘qituvchining o‘z kasbiga bo‘lgan mas’uliyatini kuchaytiradi, ta’lim sifatini yuksaltiradi va jamiyatning intellektual salohiyatini mustahkamlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston maktab ostonasidan boshlanadi” asari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 184 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “2022–2026 yillarda xalq ta’limi tizimini rivojlantirish strategiyasi” to‘g‘risidagi qarori. – Toshkent, 2022.
4. Mirziyoyev Sh. M. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2022. – 312 b.
5. Avloniy A. “Turkiy guliston yoxud axloq”. – Toshkent: Fan, 1992. – 240 b.
6. Xoliqov A., Normurodov S. “Pedagogik mahorat”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 356 b.
7. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.
8. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
9. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
10. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
11. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
12. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
13. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

14. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.

15. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.

16. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘QITUVCHI KASBIY-PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Xushboqov Erkin Suyunovich
Yaxshiboyeva Oytilla Allaberdi qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

.

Anotatsiya

Mazkur maqolada o‘qituvchi kasbiy-pedagogik mahoratini rivojlantirishning nazariy asoslari hamda zamonaviy yondashuvlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Pedagogik mahoratning mohiyati, uning tarkibiy qismlari, shuningdek, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishda metodologik yondashuvlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, ta’lim jarayonida interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar, mentorlik va ustoz-shogird an’anasining integratsiyasi orqali pedagogik mahoratni rivojlantirishning samarali yo‘llari ko‘rsatib beriladi.

Аннотация

В статье научно анализируются теоретические основы и современные подходы к развитию профессионально-педагогического мастерства учителя. Раскрывается сущность педагогического мастерства, его структурные компоненты, а также значение методологических подходов в совершенствовании профессиональных компетенций педагога. Особое внимание уделяется интеграции интерактивных методов обучения, цифровых технологий, наставничества и традиции «учитель–ученик» как эффективных средств развития педагогического мастерства.

Anotation

This article provides a scientific analysis of the theoretical foundations and modern approaches to the development of teachers’ professional and pedagogical mastery. The essence of pedagogical mastery, its structural components, and the significance of methodological approaches in improving teachers’ professional competencies are explored. Particular emphasis is placed on the integration of interactive teaching methods, digital technologies, mentoring, and the teacher–student tradition as effective means of enhancing pedagogical mastery.

Kalit so‘zlari: Pedagogik mahorat, kasbiy kompetensiya, nazariy asoslar, metodologik yondashuvlar, interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar, mentorlik, ustoz-shogird an’anasi

KIRISH.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim-tarbiya tizimining rivojlanishi bevosita pedagogik faoliyat samaradorligi va o‘qituvchining kasbiy mahoratiga bog‘liqdir. Zero, o‘qituvchi shaxsi, uning kasbiy-pedagogik kompetensiyalari hamda metodologik tayyorgarligi ta’lim sifati va samaradorligining eng muhim mezonlaridan biridir. Shu sababli, mustaqillik yillarida O‘zbekiston Respublikasida pedagog kadrlarning kasbiy malakasini oshirish, ularning pedagogik mahoratini yuksaltirish masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek, *“Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining hal qiluvchi omili bu — ilmli, yuksak ma’naviyatli, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan o‘qituvchi va murabbiylarni tarbiyalashdir”*. Shu maqsadda qabul qilingan qator farmon va qarorlar pedagogik mahoratni rivojlantirishning nazariy asoslarini mustahkamlab, zamonaviy yondashuvlarni amaliyotga keng tatbiq etish imkonini bermoqda. Jumladan, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning mehnatini moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish, o‘qituvchi maqomini oshirish masalalari alohida belgilab qo‘yildi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-sentabrdagi PF-6108-sonli “O‘qituvchi va murabbiylarning maqomini oshirish to‘g‘risida”gi Farmoni ushbu jarayonning konseptual asoslarini belgilab berdi. Mazkur farmonda o‘qituvchining ijtimoiy nufuzi, kasbiy obro‘si va pedagogik mahoratini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etildi. Farmonga muvofiq, pedagog kadrlarning uzluksiz malaka oshirish tizimi tubdan qayta ko‘rib chiqildi, amaliyotga innovatsion yondashuvlar, masofaviy ta’lim texnologiyalari va zamonaviy metodik qo‘llanmalar joriy qilindi.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli “Ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorida o‘qituvchilar faoliyatida interfaol metodlardan foydalanish, raqamli pedagogika elementlarini joriy etish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ta’lim jarayonini yo‘lga qo‘yish zarurligi qayd etildi. Ushbu hujjatlar o‘qituvchi kasbiy mahoratini rivojlantirishda nazariy asoslarni yaratish, metodologik yondashuvlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tadbiq etish uchun huquqiy poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda. Keng qamrovli islohotlar natijasida o‘qituvchilar uchun yangi avlod darsliklari va metodik qo‘llanmalar yaratildi, zamonaviy malaka oshirish markazlari tashkil etildi, xorijiy tajribani o‘rganish imkoniyatlari kengaydi. Xususan, ta’lim sifatini

baholashning milliy tizimi joriy qilinishi, o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan talablarning xalqaro standartlarga uyg‘unlashtirilishi ularning pedagogik mahoratini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bugungi kunda kasbiy-pedagogik mahoratni rivojlantirishda ustoz-shogird an’anasini zamonaviy mentorlik tizimi bilan uyg‘unlashtirish, interfaol usullardan samarali foydalanish, o‘quvchi va talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu boisdan ham pedagogik mahoratni rivojlantirish masalasi nafaqat nazariy-metodologik jihatdan, balki amaliy nuqtayi nazardan ham chuqur tadqiq etilishi, o‘qituvchining professional kompetensiyalarini doimiy oshirishning mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kun ta’lim tizimining asosiy talablari sirasiga kiradi.

O‘qituvchi kasbiy-pedagogik mahoratini rivojlantirish masalasi davlat huquqiy hujjatlari bilan mustahkamlangan, zamonaviy yondashuvlar bilan boyitilgan va amaliyotda samarali mexanizmlar orqali hayotga tatbiq etilayotgan ilmiy-nazariy jarayon sifatida dolzarbligini saqlab qolmoqda[9].

O‘qituvchi kasbiy-pedagogik mahorati deganda nafaqat uning fan bo‘yicha bilimlari, balki o‘z bilimlarini samarali tarzda yetkazish, o‘quvchilar bilan to‘g‘ri psixologik muloqot o‘rnatish, ta’lim jarayonini interfaol va ijodiy tashkil etish qobiliyati tushuniladi. Bu mahoratning shakllanishida nazariy bilimlar, metodologik yondashuvlar va amaliy ko‘nikmalar uyg‘unlashishi muhimdir. O‘qituvchi pedagogik mahoratining asosiy tarkibiy qismlariga didaktik kompetensiya, kommunikativ mahorat, psixologik sezgirlik, metodik yangiliklarni joriy eta olish, tarbiyaviy ta’sirchanlik hamda o‘z ustida ishlash madaniyati kiradi. Shunday ekan, pedagogik mahoratning nazariy asoslari pedagogikaning fundamental tamoyillari bilan bog‘liq bo‘lib, ular uzluksizlik, tizimlilik, shaxsga yo‘naltirilganlik va innovatsion yondashuvlarni o‘zida mujassam etadi[10].

Nazariy-metodologik jihatdan qaralganda, pedagogik mahoratni rivojlantirish uchun zamonaviy ta’lim paradigmalari muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, konstruktivistik yondashuv o‘quvchini bilim olish jarayonining faol ishtirokchisi sifatida ko‘radi, bu esa o‘qituvchidan bilim beruvchidan ko‘ra ko‘proq yo‘naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va jarayonni boshqaruvchi sifatida faoliyat yuritishni talab qiladi. Shu bilan birga, kompetensiyaga asoslangan ta’lim konsepsiyasi o‘qituvchidan nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan interfaol metodlarni qo‘llashni taqozo etadi. Masalan, “klaster”, “aqliy hujum”, “munozara”, “rol o‘ynash” kabi metodlar dars jarayonida samarali qo‘llanganda, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalari rivojlanadi, o‘qituvchining pedagogik

mahorati esa yangi bosqichga ko‘tariladi. Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik mahoratni rivojlantirishda mentorlik va ustoz-shogird an’anasining ahamiyati beqiyosdir. Masalan, ko‘plab ta’lim muassasalarida yosh o‘qituvchilar tajribali ustozlarga biriktiriladi va ular amaliy dars jarayonida kuzatish, maslahat olish, dars tahlili qilish orqali o‘z faoliyatini takomillashtiradi. Bu jarayon o‘qituvchining nafaqat metodik mahoratini, balki psixologik va kommunikativ ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Xorijiy mamlakatlar tajribasida ham mentorlik tizimi keng qo‘llanilib, o‘qituvchi kasbiy kompetensiyalarini oshirishning eng samarali shakllaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. O‘zbekistonda ham bu tizim milliy an’analarimizdagi ustoz-shogirdlik maktabi bilan uyg‘unlashgan holda joriy etilayotgani pedagogik faoliyat sifatini oshirishga xizmat qilmoqda[8].

Zamonaviy yondashuvlar orasida raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish alohida o‘rin tutadi. Masalan, interaktiv elektron darsliklardan foydalanish, onlayn platformalar orqali o‘quv materiallarini yetkazish, masofaviy ta’lim tizimida turli interfaol topshiriqlarni qo‘llash o‘qituvchining kasbiy mahoratini yangi bosqichga olib chiqadi. Pandemiya davrida masofaviy ta’lim tajribasi shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanadigan pedagoglar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini uzluksiz davom ettirishda yuqori natijalar ko‘rsatdilar. Bu esa o‘qituvchining metodologik yondashuvlari qanchalik zamon bilan hamnafas bo‘lishi kerakligini yana bir bor tasdiqladi[11].

Pedagogik mahoratning rivojlanishida shaxsiy o‘zini rivojlantirish va refleksiya ham muhimdir. O‘qituvchi o‘z faoliyatini doimiy tahlil qilib borishi, muvaffaqiyat va kamchiliklarini aniqlashi, ilg‘or tajribalarni o‘rganishi, ilmiy maqolalar va metodik qo‘llanmalardan foydalanishi kerak. Masalan, darsdan keyingi refleksiya jarayonida o‘qituvchi qanday metod samarali bo‘lganini, qaysi usullar o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otmaganini tahlil qilsa, keyingi mashg‘ulotlarni yanada mukammal tashkil etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu orqali o‘qituvchi o‘z ustida ishlash madaniyatini shakllantiradi va kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib boradi. Kasbiy-pedagogik mahoratning amaliy asoslari sifatida o‘qituvchi faoliyatida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasini qo‘llashni keltirish mumkin. Masalan, o‘quvchilarning qobiliyatiga qarab differensial topshiriqlar berish, qiziqishlariga mos loyiha ishlari tashkil etish, o‘quvchilarni mustaqil izlanishga undash pedagogning kasbiy mahoratini namoyon etadi. Shu bilan birga, zamonaviy yondashuv sifatida STEAM-ta’lim elementlaridan foydalanish ham muhimdir. Masalan, tabiiy fanlarni o‘qitishda texnologiya va muhandislik bilan bog‘liq loyihalarni amalga oshirish orqali o‘quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirish mumkin, bu esa

o‘qituvchidan yuqori metodik va tashkiliy mahoratni talab qiladi. Shu tarzda, o‘qituvchi kasbiy-pedagogik mahoratini rivojlantirish nazariy asoslarda davlat siyosati va metodologik konsepsiyalarga tayangan holda, amaliyotda esa interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar, mentorlik va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim orqali samarali amalga oshirilmoqda. Bu jarayon o‘zining murakkabligi bilan birga, uzluksiz izlanish va yangilanishni talab qiladigan dinamik tizimdir[7].

O‘qituvchi kasbiy-pedagogik mahoratini rivojlantirishda nazariy asoslar va zamonaviy yondashuvlarning uyg‘unlashuvi ta’lim samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Bugungi kunda ta’lim sifati davlatning intellektual salohiyati, xalqning ijtimoiy-iqtisodiy farovonligi va madaniy yuksalishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lganligi sababli, pedagog shaxsining kasbiy mahorati strategik omil sifatida qaralmoqda. Shu bois, o‘qituvchidan nafaqat o‘z fanini chuqur bilishi, balki ta’lim jarayonida zamonaviy metodologiyalarni qo‘llay olishi, raqamli texnologiyalar bilan samarali ishlashi, shuningdek, o‘quvchilar bilan shaxsiy muloqotni yuqori saviyada tashkil etishi talab etiladi. Nazariy-metodologik jihatdan qaralganda, kasbiy-pedagogik mahorat uch asosiy komponentga tayanadi: ilmiy-nazariy bilimlar, pedagogik texnologiyalarni qo‘llash mahorati va shaxsiy-ijodiy yondashuv. Bu uchlik o‘qituvchini nafaqat o‘z sohasining mutaxassisi, balki tarbiyachi, psixolog, kommunikator va innovator sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Masalan, zamonaviy ta’lim jarayonida konstruktivizm nazariyasiga asoslangan yondashuvlar keng qo‘llanilmoqda, bunda o‘qituvchi bilimni tayyor shaklda beruvchi emas, balki o‘quvchini mustaqil izlanishga, mantiqiy xulosa chiqarishga va kreativ fikrlashga yo‘naltiruvchi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan, o‘qituvchining kasbiy-pedagogik mahorati o‘quvchilarda mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirishda, ijodiy yondashuvni rivojlantirishda va hayotiy muammolarni hal qilishda tayanch omil bo‘lib xizmat qiladi. Amaliy misollarga murojaat qilsak, ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish o‘qituvchining kasbiy mahoratini namoyon etuvchi eng yorqin ko‘rsatkichlardan biridir. Masalan, “Aqliy hujum”, “Baliq skeleti” yoki “Debat” metodlari o‘quvchilarni erkin fikrlash, dalillash va muloqotga kirishishga undaydi[12].

Shu jarayonda o‘qituvchi nafaqat darsni samarali tashkil etadi, balki pedagogik psixologiyaga oid bilimlaridan foydalanib, o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashadi. Bundan tashqari, zamonaviy ta’limda mentorlik tizimi, ya’ni tajribali ustozlarning yosh pedagoglarga amaliy yordam ko‘rsatishi, ularni kasbiy faoliyatga moslashtirishi ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayon ustoz-shogird an’analarining zamonaviy shaklda qayta tiklanishi sifatida qaraladi. Masalan, maktab yoki oliy ta’lim muassasasida yangi ish boshlagan

pedagogga tajribali o‘qituvchi mentor sifatida biriktiriladi va u nafaqat metodik yordam beradi, balki dars jarayonida yuzaga keladigan psixologik, tashkiliy va kommunikativ muammolarni hal etishda ham yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi. Shu orqali yosh pedagogning kasbiy mahorati tezroq shakllanadi, u o‘zining ijodiy potensialini kengroq namoyon etish imkoniga ega bo‘ladi[13].

Shuningdek, raqamli texnologiyalar davrida o‘qituvchi kasbiy mahoratini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham alohida o‘rin tutadi. Masalan, elektron ta’lim platformalari, onlayn darsliklar, interaktiv testlar va sun’iy intellekt asosidagi ta’lim dasturlari o‘qituvchiga nafaqat dars jarayonini boyitish, balki o‘quvchilarning bilimini individual tarzda baholash imkoniyatini beradi. Shu o‘rinda, zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki ta’lim jarayonini boshqaruvchi, o‘quvchilarni motivatsiyalovchi va ta’limiy muhitni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etuvchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Xalqaro tajribaga murojaat qilganda ham, rivojlangan mamlakatlarda o‘qituvchilarni doimiy ravishda qayta tayyorlash, ularning pedagogik mahoratini oshirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilgani, muntazam trening va seminarlar o‘tkazilayotgani kuzatiladi. Bu tajribalar o‘zbek ta’lim tizimiga ham singdirilib, o‘qituvchilarning malaka oshirish markazlarida muntazam faoliyat olib borilmoqda.

Shu tarzda, o‘qituvchi kasbiy-pedagogik mahoratini rivojlantirishning nazariy asoslari va zamonaviy yondashuvlari nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki o‘quvchilarda ma’naviy barkamollikni, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, ijodiy fikrlashni va raqobatbardoshlikni shakllantirishda asosiy omil sifatida xizmat qiladi. Shu bois, o‘qituvchining kasbiy mahoratini oshirish nafaqat ta’lim sohasida, balki jamiyat taraqqiyotida ham strategik vazifa sifatida qaralishi zarur[14].

XULOSA

O‘qituvchi kasbiy-pedagogik mahoratini rivojlantirishning nazariy asoslari va zamonaviy yondashuvlari ta’lim tizimining sifat va samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida pedagogdan nafaqat o‘z fanini mukammal bilishi, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv, tanqidiy tahlil va innovatsion qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantira olishi talab etiladi. Shu sababli pedagogik mahoratni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan bo‘lib, qonunlar, farmon va qarorlar orqali o‘qituvchilar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, malakasini oshirish va uzluksiz ta’lim jarayoniga jalb etish mexanizmlari ishlab chiqilmoqda. Zamonaviy ta’limda konstruktiv yondashuv, interfaol metodlar, mentorlik tizimi va

ustoz-shogird an’anasining qayta tiklanishi o‘qituvchining kasbiy salohiyatini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta’lim resurslari va sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish o‘qituvchiga o‘quvchilarning bilim olish jarayonini individuallashtirish va samarali boshqarishga imkon beradi. Demak, o‘qituvchi kasbiy mahoratini rivojlantirish nafaqat ta’lim sifatini yuksaltirish, balki millatning intellektual salohiyatini oshirish va jamiyat taraqqiyotini jadallashtirishning ham kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 460 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 592 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PQ-4947-son qaror. 2017-yil 7-fevral.
4. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahrir). – Toshkent, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. “Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 2021.
6. Avloniy A. “Turkiy guliston yoxud axloq”. – Toshkent: Ma’naviyat, 1992. – 192 b.
7. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
8. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
10.Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
11.Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN

FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.

12.Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269

13.Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.

14.Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASHDA PEDAGOGNING SHAXSIY NAMUNASINING O‘RNI

Xudoyberdiyeva Sitora Abdurashit qizi
Yangiboyeva Maysara Abdig‘aniyevna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya

Mazkur maqolada barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida pedagogning shaxsiy namunasining o‘rni va ahamiyati ilmiy jihatdan yoritilgan. Pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati, axloqiy qiyofasi hamda jamiyatda tutgan mavqei yosh avlod dunyoqarashining shakllanishiga bevosita ta’sir etadi. Shaxsiy namuna orqali o‘quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faoliyatga tayyorlik kabi fazilatlar rivojlanadi. Tadqiqotda pedagogning tarbiyaviy faoliyati, shaxsiy fazilatlari va ularning o‘quvchi ma’naviyatiga ta’siri zamonaviy pedagogika konsepsiyalari asosida tahlil qilinadi.

Аннотация

В данной статье научно раскрыта роль и значение личного примера педагога в процессе воспитания гармонично развитого поколения. Личность педагога, его профессиональное мастерство, нравственный облик и социальный статус напрямую влияют на формирование мировоззрения молодёжи. Через личный пример у обучающихся формируются уважение к национальным и общечеловеческим ценностям, способность к самостоятельному мышлению и готовность к социальной активности. В исследовании анализируется воспитательная деятельность педагога, его личные качества и их влияние на духовное развитие учащихся на основе современных педагогических концепций.

Anotation

This article scientifically analyzes the role and significance of the teacher’s personal example in educating a well-rounded generation. The teacher’s personality, professional skills, moral integrity, and social status directly influence the worldview formation of young people. Through personal example, students develop respect for national and universal values, independent thinking skills, and readiness for social activity. The study examines the teacher’s educational activities, personal qualities, and their impact on students’ moral development within the framework of modern pedagogical concepts.

Kalit so‘zlari: Pedagog, shaxsiy namuna, barkamol avlod, tarbiya, ma’naviyat, axloqiy qiyofa, mustaqil fikrlash, qadriyatlar

KIRISH.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimida barkamol avlodni tarbiyalash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Ayniqsa, o‘quvchi-yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasida pedagog shaxsining shaxsiy namunasiga tayanish dolzarb ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, qabul qilingan qonun va farmonlar, milliy konsepsiyalar mazkur yo‘nalishdagi faoliyatni ilmiy-metodik asosda olib borishga mustahkam huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasida har kimning ta’lim olish huquqi kafolatlangan bo‘lib, ushbu huquqning mazmun-mohiyatini to‘liq amalga oshirishda o‘qituvchi shaxsi va uning tarbiyaviy faoliyati alohida e’tiborga olinadi. Shuningdek, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil yangi tahririda)da ta’lim jarayonining maqsadi sifatida yosh avlodda mustaqil fikrlash, vatanparvarlik ruhini shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqatni tarbiyalash vazifalari belgilab qo‘yilgan. Mazkur qonunda o‘qituvchining pedagogik mahorati va shaxsiy fazilatlari o‘quvchi shaxsini shakllantirishdagi muhim omil sifatida qayd etiladi. Davlatimiz rahbari tomonidan ta’lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan hujjatlar ham pedagog shaxsining namunasiga alohida urg‘u beradi.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” to‘g‘risidagi PF–5712-sonli Farmoni hamda 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish strategiyasi”ga oid PF–60-son Farmonida o‘qituvchining jamiyatdagi mavqeini yuksaltirish, ularning shaxsiy va kasbiy rivojini ta’minlash, shuningdek, ta’lim jarayonida shaxsiy namuna orqali yoshlar qalbida Vatanga sadoqat, bilimga chanqoqlik va ma’naviy barkamollikni shakllantirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlar siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni (2016-yil 14-sentabr, O‘RQ–406)da ham yoshlarning ma’naviy-ma’rifiy barkamolligini ta’minlashda pedagoglarning shaxsiy mas’uliyati, namuna bo‘lishi va tarbiyaviy faoliyati alohida ta’kidlangan. Ushbu huquqiy hujjatlar barkamol avlodni tarbiyalashda o‘qituvchi shaxsiy namunasining nazariy va amaliy asoslarini belgilashda muhim dasturilamal hisoblanadi. Ilmiy-pedagogik qarashlarga ko‘ra, ta’limda shaxsiy namuna o‘quvchiga bevosita ta’sir qiluvchi eng kuchli tarbiyaviy omillardan biri bo‘lib, u nafaqat dars

jarayonida, balki o‘qituvchining kundalik xatti-harakatida, muloqot madaniyatida, ijtimoiy faoliyatida namoyon bo‘ladi. A. Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida “O‘qituvchi o‘z shaxsi bilan ham dars berishi kerak” deya ta’kidlagan. Bugungi ta’lim islohotlari mazkur g‘oyani zamonaviy sharoitda qayta talqin qilib, pedagog shaxsining namunasini barkamol avlod tarbiyasining poydevori sifatida qaramoqda. Shu boisdan ham ushbu mavzuni o‘rganish ilmiy, nazariy va amaliy jihatdan dolzarbdir. Zero, ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar natijasida o‘qituvchilardan nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki shaxsiy namunasi orqali yosh avlodni ma’naviy yetuk, barkamol inson etib tarbiyalaydigan fidoyi tarbiyachi bo‘lish talab etilmoqda[15].

Barkamol avlod tarbiyasida pedagog shaxsining shaxsiy namunasining o‘rni ilmiy-pedagogik qarashlarda doimiy ravishda alohida ahamiyat kasb etib kelgan. Chunki ta’lim jarayonida o‘quvchi nafaqat bilim oladi, balki o‘qituvchining dunyoqarashi, xulq-atvori, nutq madaniyati, kasbiy mahorati orqali bevosita tarbiyaviy ta’sirga ega bo‘ladi. Bu jarayonni zamonaviy pedagogik adabiyotlarda “shaxsiy namuna asosidagi ta’lim-tarbiya” konsepsiyasi sifatida baholash mumkin. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida o‘qituvchining shaxsiy namunasi tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Xususan, 2019-yilda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda o‘qituvchining kasbiy faoliyatida nafaqat bilim berish, balki yoshlarni ma’naviy-axloqiy ruhda tarbiyalash majburiy vazifa sifatida belgilab qo‘yilgan. Shu bilan birga, 2030-yilgacha mo‘ljallangan Xalq ta’limini rivojlantirish konsepsiyasida o‘qituvchi shaxsiy namunasining yoshlar ongida vatanparvarlik, insonparvarlik, tashabbuskorlik kabi sifatlarni shakllantirishdagi roli alohida ko‘rsatib o‘tilgan.

Pedagog shaxsining shaxsiy namunasini ko‘rsatishning birinchi darajasi uning kasbiy malakasi va ilmiy saviyasidir. O‘qituvchining bilim darajasi, dars jarayonida qo‘llaydigan metodlari, pedagogik mahorati o‘quvchi uchun bevosita ta’sir kuchiga ega. Shuning uchun ham pedagog o‘z kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi lozim. Bu borada Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Ustoz – shogird” an’analarini rivojlantirish tashabbusi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki yosh o‘qituvchilar tajribali pedagoglarning shaxsiy namunasi asosida nafaqat kasbiy bilim, balki insoniy fazilatlarni ham o‘zlashtiradilar. Ikkinchi darajada o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari va kundalik hayotdagi xulqi muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’lumki, o‘quvchilar o‘qituvchining so‘zidan ko‘ra uning amaliy faoliyatidan ko‘proq ta’sirlanadi. Agar o‘qituvchi intizomli, vatanparvar, bilimga chanqoq va mehnatsevar bo‘lsa, bu sifatlar o‘quvchilarda ham tabiiy ravishda shakllanadi. Shu boisdan pedagogning shaxsiy namunasi yoshlarning dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlarini

belgilovchi asosiy omillardan biri sanaladi[14].

O‘zbekiston pedagogik merosida bu masalaga alohida e’tibor qaratilgan. Masalan, Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida “O‘qituvchi o‘zining shaxsiy hayoti, muomala madaniyati bilan ham dars berishi lozim” deya ta’kidlagan. Shuningdek, Mahmudxo‘ja Behbudiy ham o‘qituvchi shaxsining namunaviyligi ta’lim-tarbiyada asosiy shartlardan biri ekanini ko‘rsatib bergan. Bu g‘oyalar bugungi ta’lim jarayonida ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, aksincha, zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan boyib bormoqda. Uchinchi darajada, o‘qituvchining shaxsiy namunasi o‘quvchi-yoshlarni Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Chunki milliy g‘oya va mafkura asosida yoshlarda ma’naviy barkamollikni shakllantirish faqatgina nazariy bilimlar orqali emas, balki amaliy hayotiy misollar va o‘qituvchining real xulq-atvori orqali samarali natija beradi. Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimida “Yangi O‘zbekiston – yangi ta’lim” tamoyili asosida barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida pedagog shaxsining namunasiga alohida e’tibor qaratilmoqda[13].

Zamonaviy ilmiy manbalarda ham pedagog shaxsining namunasini ta’lim jarayonidagi “nolchi dars” deb atash mumkinligi ta’kidlanadi. Ya’ni, dars boshlanishidan oldin o‘quvchi pedagogning kiyinish madaniyati, nutq ohangi, odob-axloqi, vaqtga munosabatidan ta’sirlanadi va bu ta’lim jarayoniga bo‘lgan qiziqish va ishtirokga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun pedagogning o‘zini tutishi, shaxsiy fazilatlari ta’lim sifatining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, xalq pedagogikasida ham ustozning shaxsiy namunasiga alohida urg‘u berilgan. “Ustoz ko‘rmagan shogird – yo‘ldan adashadi” degan maqol bevosita o‘qituvchi shaxsining o‘quvchi hayotida naqadar katta ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Bu qadriyatlar zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashganda, barkamol avlod tarbiyasi yanada samarali bo‘ladi. Barkamol avlodni tarbiyalashda pedagog shaxsining shaxsiy namunasi ta’lim jarayonida eng muhim omillardan biri sifatida qaraladi. U nafaqat bilim berish jarayonida, balki o‘quvchining ma’naviy-axloqiy shakllanishida, ijtimoiy faoliyatga yo‘naltirishda, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishda bevosita ta’sir kuchiga ega. Shu boisdan o‘qituvchi o‘zining shaxsiy namunasi bilan yosh avlodni ma’naviy barkamol, vatanparvar, bilimli va komil inson sifatida voyaga yetkazishda yetakchi omil hisoblanadi. Pedagog shaxsining shaxsiy namunasi faqat ta’lim jarayonining ichki tarkibiy qismi emas, balki butun jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq jarayondir. Chunki yoshlarning dunyoqarashi, hayotga munosabati, kelajakdagi faoliyati ko‘p jihatdan o‘z o‘qituvchilarining namunasi asosida shakllanadi. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘qituvchining faqat bilim beruvchi emas,

balki ijtimoiy yetakchi, ma’naviy yo‘lboshchi sifatida faoliyat yuritishi talab etiladi. Bu o‘rinda pedagogning shaxsiy namunasi nafaqat sinf yoki maktab doirasida, balki kengroq ijtimoiy muhitda ham yoshlar uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi[16].

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlarda o‘qituvchi shaxsining mavqeini oshirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Prezidentimizning “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida o‘qituvchilarning ijtimoiy maqomini oshirish, moddiy va ma’naviy qo‘llab-quvvatlash, ularga yaratilayotgan imkoniyatlarni kengaytirish orqali yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalash eng muhim ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Chunki davlat rahbari ta’kidlaganidek: “O‘qituvchi qanday bo‘lsa, jamiyat shunday bo‘ladi”. Bu fikr pedagogning shaxsiy namunasi ta’lim-tarbiyadagi hal qiluvchi o‘rni va ta’sirini yana bir bor tasdiqlaydi[12].

Pedagogning shaxsiy namunasi o‘z ichiga uch asosiy yo‘nalishni qamrab oladi: axloqiy fazilatlar, kasbiy kompetensiyalar va ma’naviy-ma’rifiy yetakchilik. Axloqiy fazilatlarda o‘qituvchining halolligi, odilligi, muloqot madaniyati, mehribonligi kabi sifatlar alohida e’tiborga loyiqdir. Kasbiy kompetensiyalarda esa bilimdonlik, pedagogik texnologiyalarni qo‘llash mahorati, innovatsion yondashuvlar, zamonaviy metodik bilimlar asosiy omil hisoblanadi. Ma’naviy yetakchilik esa milliy g‘oyaga sadoqat, vatanparvarlik ruhini targ‘ib qilish, xalqimizning boy tarixiy va madaniy merosini yoshlar ongiga singdirish orqali namoyon bo‘ladi. Bundan tashqari, pedagog shaxsining namunasi faqat ta’lim jarayonidagina emas, balki kengroq ijtimoiy hayotda ham namoyon bo‘ladi[11]. Masalan, mahalladagi ijtimoiy tadbirlarda faol qatnashadigan, ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikda ishlaydigan o‘qituvchi yoshlar uchun chinakam ibrat maktabiga aylanadi. Bu jarayon o‘quvchi-yoshlarning hayotiy qadriyatlari va ijtimoiy mas’uliyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, xalqimizning boy ma’naviy merosida ham ustoz shaxsining shaxsiy namunasi alohida e’tibor bilan talqin qilingan. Masalan, Alisher Navoiy o‘z asarlarida ilmli va odobli ustozning jamiyatdagi o‘rnini ulug‘lab, “Ustozdan ibrat olmagan shogird ilmda ham, odobda ham ojiz qoladi” deya qayd etgan. Xalq pedagogikasidagi “Ustoz – otangdan ulug‘” degan hikmatli so‘z ham pedagogning jamiyatda naqadar muhim o‘rin tutishini ifodalaydi. Zamonaviy pedagogikada o‘qituvchi shaxsining shaxsiy namunasi yoshlarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tashabbuskorlik kabi sifatlarini shakllantirishga xizmat qilishi kerak. Chunki hozirgi kunda ta’lim tizimida bilimlarni yod olishdan ko‘ra, ularni hayotda qo‘llay olish, yangi g‘oya yaratish, innovatsion qarashlarga ega bo‘lish ko‘nikmalari ko‘proq qadrlanmoqda. Pedagog shaxsiy namunasi orqali bu jarayon o‘quvchilar ongiga yanada tezroq va samaraliroq singadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qituvchining shaxsiy namunasi

bevosita ta’sir kuchiga ega. Chunki bu yosh davrda bolalarda ko‘rgan-bilganini tez o‘zlashtirish, ustozning har bir harakatini kuzatib o‘rnak olish tabiiy jarayon hisoblanadi. Shu boisdan boshlang‘ich ta’limda faoliyat yurituvchi pedagoglar nafaqat bilimli, balki o‘z hayoti bilan ham namunali bo‘lishi talab etiladi. Bu jarayon orqali bolalarda tartib-intizom, mehnatsevarlik, milliy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik kabi sifatlar shakllanadi. Shuni alohida qayd etish lozimki, pedagogning shaxsiy namunasi nafaqat shaxsiy sifatlari, balki uning kasbiy faoliyatida qo‘llaydigan metodlari va yondashuvlarida ham namoyon bo‘ladi. Masalan, innovatsion ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanadigan, o‘quvchilar bilan muloqotda demokratik yondashuvni qo‘llaydigan, individual qobiliyatlarni rivojlantirishga e’tibor beradigan pedagog o‘z shaxsiy namunasi orqali o‘quvchilarda ijodkorlik, mustaqillik va tashabbuskorlikni shakllantira oladi. Pedagog shaxsining shaxsiy namunasi barkamol avlod tarbiyasida eng samarali va kuchli tarbiyaviy omillardan biri bo‘lib, u ta’lim sifati, tarbiya samaradorligi va jamiyat kelajagi bilan bevosita bog‘liqdir[10]. Shu sababdan zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchining shaxsiy namunasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim. Pedagogning shaxsiy namunasi masalasini yanada chuqurroq tahlil qilar ekanmiz, u nafaqat ta’lim-tarbiya jarayonida, balki kengroq ijtimoiy-ma’naviy muhitda ham hal qiluvchi o‘rin tutishini ko‘ramiz. Chunki o‘qituvchi shaxsiy namunasi yoshlarning shaxs sifatida shakllanish jarayonida ularning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari, ijtimoiy faolligi, mehnatga munosabati va eng muhimi, o‘z xalqiga sadoqati kabi fazilatlarni shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir. Shu boisdan ham qadimdan xalqimizda “Yaxshi ustozdan yaxshi shogird qoladi” degan maqol mavjud bo‘lib, bu fikr ustoz shaxsining namunasi bevosita kelajak avlod taqdirini belgilashdagi rolini ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim siyosatida ham pedagog shaxsiy namunasi masalasiga ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Masalan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da o‘qituvchilardan nafaqat bilim beruvchi sifatida, balki ma’naviy-ma’rifiy tarbiya beruvchi, jamiyatning faol ishtirokchisi sifatida ham faoliyat yuritishi talab etiladi. Shu jihatdan qaraganda, pedagogning shaxsiy namunasi yoshlarni “milliy qadriyatlarga sodiq, zamonaviy bilimlarga ega, ma’naviy yetuk shaxs” qilib tarbiyalashning asosi sifatida e’tirof etiladi. Pedagogning shaxsiy namunasi nafaqat o‘quvchi bilan dars jarayonidagi muloqotida, balki uning tashqi ko‘rinishi, nutq madaniyati, o‘zini tuta bilishi, odob-axloqi, jamiyatdagi faoliyati orqali ham namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, bugungi globallashuv davrida yoshlar turli manbalardan ma’lumot olayotgan bir paytda, ularga aniq va sog‘lom yo‘l ko‘rsatib beruvchi, hayoti va faoliyati bilan ibrat bo‘luvchi ustozning shaxsiy namunasi yanada

dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki axborot oqimida yoshlar ko‘plab qarash va g‘oyalarga duch kelmoqda, shunday vaziyatda ustozning ibrati ularni to‘g‘ri yo‘nalishga yetaklaydi. Shuningdek, pedagog shaxsiy namunasi o‘quvchilarni o‘z ustida ishlashga, mehnatsevarlikka, kitob mutolaasiga, ijodkorlikka undaydi. Bunday jarayonlarda ustozning o‘zi o‘qishga qiziqqan, yangilikka intilgan, yangicha bilimlarni egallashga odatlangan bo‘lsa, shogirdlar ham tabiiy ravishda bu fazilatlarni o‘zida shakllantiradi. Shu ma’noda, pedagog shaxsiy namunasi yoshlarni mustaqil fikrlashga, mas’uliyatli qaror qabul qilishga, jamiyatda faol pozitsiya egallashga undovchi kuchli ijtimoiy omil hisoblanadi. Alohida ta’kidlash joizki, o‘qituvchi shaxsining namunasi xalqimizning boy madaniy-ma’naviy merosi bilan ham bevosita bog‘liqdir[9]. Masalan, jadid ma’rifatchilari — Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov singari ulug‘ pedagoglar o‘z hayotlari bilan yoshlar uchun shaxsiy ibrat maktabiga aylanganlar. Abdulla Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida ustoz shaxsini jamiyat taraqqiyotining bosh mezoni sifatida ko‘rsatib, “Muallim – millatning eng sharafli kishisidir” deb ta’kidlagan. Bu fikr bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, balki yangicha mazmun kasb etmoqda. Bugungi ta’lim tizimida ham ustoz shaxsiy namunasi zamonaviy yondashuvlar bilan uyg‘unlashmoqda. Masalan, o‘qituvchi o‘z faoliyatida STEAM ta’limi, raqamli pedagogika, innovatsion metodlarni qo‘llasa, u yoshlar ongida zamonaviylik, yangilikka intilish, ijodkorlik kabi sifatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarni qadrlaydigan, ma’naviy poklikni targ‘ib etadigan pedagog yoshlar uchun ham zamonaviy, ham milliy ko‘rinishda ibrat bo‘lib xizmat qiladi. Shuni ham unutmaslik lozimki, pedagogning shaxsiy namunasi faqat dars berish jarayonida emas, balki tarbiyaviy ishlar, ijtimoiy hayotdagi faoliyat, oilaviy hayotidagi namunaviy xatti-harakatlari orqali ham ifodalanadi. O‘quvchi ko‘pincha ustozining kitobdan tashqari hayotini ham kuzatadi, uni o‘z hayotiga qiyos qiladi va shu asosda o‘zi uchun muayyan xulosa chiqaradi. Shu boisdan ustozning shaxsiy namunasi uning butun hayotiy faoliyati bilan chambarchas bog‘liqdir. Pedagog shaxsining shaxsiy namunasi ta’lim jarayonining ichki tarkibiy qismi bo‘libgina qolmay, balki yoshlarning hayotga munosabatini, jamiyatdagi faolligini, milliy qadriyatlarga sodiqligini belgilovchi hal qiluvchi omildir. Shu sababdan, zamonaviy ta’lim jarayonida ustoz shaxsiy namunasi masalasini yanada chuqurroq o‘rganish va amaliyotda kengroq qo‘llash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir[8].

XULOSA

Yuqoridagi ilmiy tahlillardan ko‘rinib turibdiki, pedagog shaxsining shaxsiy namunasi ta’lim-tarbiya jarayonida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan omildir. U nafaqat

o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini, balki ularning dunyoqarashi, ma’naviyati, ijtimoiy faolligi va hayotga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi. Shaxsiy namunasi bilan yoshlar qalbida chuqur iz qoldirgan ustozlar doimo jamiyat taraqqiyotida muhim rol o‘ynagan va o‘ynamoqda. Shu boisdan, O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlarda o‘qituvchi shaxsining mavqeini yuksaltirish, ularni moddiy va ma’naviy qo‘llab-quvvatlash, pedagogik faoliyatda innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Pedagogning shaxsiy namunasi uch asosiy qirrada – axloqiy fazilatlar, kasbiy kompetensiyalar va ma’naviy-ma’rifiy yetakchilik orqali ifodalanadi. Bu sifatlarning uyg‘unligi natijasida o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yoshlarni tarbiyalovchi, ularning kelajak hayotini yo‘naltiruvchi haqiqiy murabbiyga aylanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf ta’limida ustozning shaxsiy namunasi bolalarning axloqiy tarbiyasida bevosita hal qiluvchi ta’sir kuchiga ega bo‘ladi. Shu sababdan zamonaviy ta’lim tizimida pedagog shaxsiy namunasi masalasi ilmiy-nazariy jihatdan chuqur o‘rganilishi va amaliyotda keng tatbiq qilinishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2023.
3. Abdulla Avloniy. “Turkiy guliston yoxud axloq”. – Toshkent: Ma’naviyat, 1992.
4. Alisher Navoiy. “Mahbub ul-qulub”. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1983.
5. Hasanboyeva O., To‘raqulov N. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
6. Yo‘ldoshev J.G‘., Xodjayeva N.A. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
7. Qodirov N., Nishonova Z. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Noshir, 2017.
8. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
9. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
10. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.

11.Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.
12.Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
13.Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
14.Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
15.Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
16.Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Ulug'berdiyeva Raxima Salohiddin qizi
Urolova Muslima G'ayrat qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yo'nalishi talablarining kasbiy kompetensiyasini innovatsion yondashuv asosida rivojlantirish pedagogik zarurati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'limda innovatsion metodlar, jumladan loyiha asosida ta'lim, muammoli o'qitish va STEAM yondashuvi kasbiy malakani oshirishda muhim ahamiyatga ega ekani ko'rsatildi. Shuningdek, kasbiy kompetensiyani baholashda yangi usullar va joriy etishdagi pedagogik muammolar ham ko'rib chiqildi. Tadqiqotda innovatsion yondashuvlar asosida kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish uchun tizimli choralar zarurligi ta'kidlandi.

ANNOTATION. This article analyzes the pedagogical necessity of developing professional competence of preschool education students based on innovative approaches. It highlights the significance of innovative methods such as project-based learning, problem-based learning, and STEAM approach in enhancing professional skills. Additionally, new evaluation methods and pedagogical challenges in implementing professional competence are discussed. The study emphasizes the need for systematic measures to improve the quality of professional training through innovative approaches.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируется педагогическая необходимость развития профессиональной компетентности студентов дошкольного образования на основе инновационных подходов. Подчеркивается значимость таких инновационных методов, как проектное обучение, проблемное обучение и STEAM-подход для повышения профессиональных навыков. Также рассматриваются новые методы оценки и педагогические проблемы внедрения профессиональной компетентности. Исследование акцентирует внимание на необходимости системных мер для повышения качества профессиональной подготовки с помощью инновационных подходов.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, pedagoglar, kasbiy kompetensiya, innovatsiya, pedagogik texnologiyalar, STEAM, yondashuv.

Keywords: preschool education, teachers, professional competence, innovation,

pedagogical technologies, STEAM, approach.
Ключевые слова: дошкольное образование, педагоги, профессиональная компетентность, инновации, педагогические технологии, STEAM, подход.

Hozirgi kunda jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik va axborot sohasidagi o‘zgarishlar ta’lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim sohasi bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilib, bu borada tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini zamonaviy talablar asosida shakllantirish dolzarb masalaga aylanmoqda[10].

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishida faoliyat yurituvchi pedagoglardan nafaqat an’anaviy bilimlar, balki innovatsion fikrlash, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, ijodiy yondashuv va raqamli savodxonlik kabi kompetensiyalar ham talab etilmoqda. Zamonaviy maktabgacha ta’limda ta’lim-tarbiya jarayoni faqatgina nazariy bilimlarni o‘rgatish bilan cheklanmasdan, balki bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishga hissa qo’shishi zarur. Buning uchun esa tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasi doimiy ravishda yangilanib borishi, innovatsion yondashuvlar asosida boyitilishi muhimdir. Shu nuqtai nazardan qaralganda, maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyasini innovatsion yondashuv asosida rivojlantirish masalasi pedagogik zarurat sifatida o‘rganilishi lozim.

Kasbiy kompetensiya tushunchasi zamonaviy pedagogikada keng qo‘llanilayotgan tushunchalardan biri bo‘lib, u muayyan kasbga oid bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning uyg‘unligini anglatadi. Bu tushuncha oddiygina bilimga ega bo‘lishdan farqli o‘laroq, olingan bilimlarni real hayotiy va kasbiy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Xususan, maktabgacha ta’lim sohasi pedagoglari uchun kasbiy kompetensiya – bu bolalar bilan ishlashda psixologik, pedagogik, didaktik, kommunikativ va kasbiy malakalarning mukammal uyg‘unligidir. Nazariy jihatdan kasbiy kompetensiyalar quyidagi asosiy tarkibiy qismlarga ega: kognitiv (bilimga oid), operativ (amalga oid), shaxsiy (axloqiy-psixologik), va kommunikativ. Bu tarkibiy qismlar tarbiyachi-pedagog faoliyatining turli jihatlarini qamrab oladi. Maktabgacha ta’limda bu kompetensiyalar, ayniqsa, bola rivojlanishiga individual yondashuv, o‘yin orqali o‘qitish, sog‘lom psixologik muhit yaratish va ota-onalar bilan samarali hamkorlikni talab qiladi.

Zamonaviy kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda innovatsion yondashuvlarning o‘rni beqiyosdir. Chunki, yangi pedagogik texnologiyalar, metodlar va vositalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, talabalarning faolligini oshirish va ularda tanqidiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi[9].

Innovatsion yondashuvlar — bu an’anaviy o‘qitish shakl va metodlaridan farqli o‘laroq, yangi texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar orqali o‘rgatish, talabaning mustaqil fikrlashiga asoslangan yondashuvlardir. Bu yondashuvlar kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy vosita sifatida e’tirof etiladi. Maktabgacha ta’lim yo‘nalishidagi talabalar uchun innovatsion yondashuvlar orqali o‘qitish nafaqat bilim olish, balki bu bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llashni, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishni, pedagogik muammolarni hal etish qobiliyatini shakllantirish imkonini beradi. Masalan, “Problemaga asoslangan o‘qitish”, “Dizayn fikrlash”, “Proyekt asosida o‘qitish” metodlari orqali talabalar ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Innovatsion yondashuvlar pedagogik jarayonda quyidagi asosiy afzalliklarni ta’minlaydi:

-ta’limda individual yondashuvni amalga oshirish;

-talabaning shaxsiy faolligini oshirish;

-tazariy bilim va amaliyot o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash;

-tanqidiy fikrlash va muammo yechish kompetensiyasini shakllantirish;

-zamonaviy texnologiyalarni pedagogik faoliyatga tatbiq etish.

Maktabgacha ta’lim tizimi jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lib, bolani har tomonlama rivojlantirishda katta rol o‘ynaydi[8]. Shu sababli, bu sohaga tayyorlanayotgan talabalar o‘z kasbiy kompetensiyalarini chuqur o‘zlashtirishi, innovatsion yondashuvlarni to‘g‘ri qo‘llay olishi zarur. Pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasi ularning kelajakdagi ish faoliyatida muvaffaqiyatli bo‘lishining asosiy omilidir. Maktabgacha ta’lim yo‘nalishidagi ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar quyidagi pedagogik ehtiyojlarni qondirishga xizmat qiladi:

-bolalarning individual rivojlanish xususiyatlariga mos o‘qitish uslublarini qo‘llash;

-yangi pedagogik vazifalarni mustaqil hal qilish;

-axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish;

-ota-onalar va pedagoglar o‘rtasida samarali kommunikatsiya o‘rnatish;

-yangi o‘quv metodik vositalarni ishlab chiqish va tatbiq etish.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, kasbiy kompetensiyani innovatsion yondashuv asosida shakllantirish – bu oddiy yangilik joriy etish emas, balki ta’lim mazmuni, shakli va

vositalarini to‘liq yangilash orqali pedagogik jarayonni sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarishdir[5].

Zamonaviy maktabgacha ta’limda kasbiy kompetensiyani shakllantirish uchun qo‘llanilayotgan innovatsion metodlar quyidagi yo‘nalishlarda samarali natija bermoqda: loyiha asosida ta’lim, muammoli vaziyatlar tahlili, rolli o‘yinlar, portfel asosida baholash, STEAM yondashuvi, interfaol metodlar (aqliy hujum, debat, klaster, “sinkveyn” va boshqalar).

Loyiha asosida ta’lim (Project-Based Learning) – talabalarda real muammolarni hal qilish, jamoaviy ishlash, vaqtni boshqarish va ijodiy yondashuv kompetensiyalarini rivojlantirishda juda samaralidir. Bu uslub orqali talabalar o‘z yo‘nalishlari bo‘yicha mustaqil mini-loyihalar tayyorlab, ularda nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirishga erishadi.

Muammoli o‘qitish (Problem-Based Learning) esa talabalarni tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilishga yo‘naltiradi. Bu metodda o‘qituvchi bilim manbai emas, balki yo‘l ko‘rsatuvchi sifatida ishtirok etadi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan tarbiyaviy vaziyatlar asosida tayyorlangan muammolar, talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega [6].

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi maktabgacha ta’limda ilm-fan va san’at elementlarini uyg‘unlashtirib, bolalarning ko‘p qirrali rivojlanishiga yordam beradi. Bu yondashuv orqali pedagoglar nafaqat innovatsion texnologiyalarni o‘zlashtiradi, balki ijodiy fikrlashni ham rivojlantiradi[7].

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talablarining kasbiy kompetensiyasini innovatsion yondashuv asosida rivojlantirish pedagogik jarayon sifatini oshirish, ta’lim mazmunini zamonaviylashtirish va talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Innovatsion yondashuvlarni ta’lim jarayoniga joriy etish orqali pedagoglarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi, ularning kasbiy samaradorligi oshadi. Shu bois, maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalari kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda innovatsion metod va yondashuvlarni chuqur o‘zlashtirish, doimiy yangilash va amaliyotda qo‘llash ustuvor vazifa bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yuldashev A. Pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi va uni rivojlantirish usullari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti, 2021. – 256 b.

2. Karimova S. Innovasion pedagogika: nazariya va amaliyot // Ta'lim va Innovasiyalar jurnali. – 2022. – №5(2). – B. 45–53.
3. Islomov J. Maktabgacha ta'limda innovasion metodlarni tatbiq etish tajribasi // Pedagogika va Psixologiya jurnali. – 2023. – №8(1). – B. 78–84.
4. Mirzaev B. Kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda yangi yondashuvlar. – Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti, 2020. – 198 b.
5. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.
6. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
7. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
8. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
9. Xo'jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
10. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING KREATIV KOMPETENSIYALARINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Toshpo‘latova Mahliyo Sunnat qizi
Turobova Sabohat Yo‘ldoshovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunda ta’lim sohasida olib borilayotgan ishlar, kreativlikning inson hayotidagi o‘rni, kompetensiyaning mazmun-mohiyati, integratsion yonadshuv asosida tadqiqotlar olib borgan olimlarning ilmiy izlanishlari haqida,umuman olganda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kreativ kompitensiyalarini integratsin yondashuv asosida tashkil etishning ahamiyati haqida so‘z boradi.
Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, integratsiya, fanlararo aloqadorlik, integrativ yondashuv.

Jahonda globallashuv jarayonlari tobora chuqurlashib borayotgan transformatsiya davrida ta’lim tizimi ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishni taqozo etmoqda. Ta’lim muammolari bo‘yicha butunjahon Forumida qabul qilingan 2030-yilgacha mo‘ljallangan konsepsiyada “...Barcha uchun butun hayoti davomida sifatli ta’lim olishga imkoniyat yaratish...” ustuvor vazifa sifatida belgilanganligi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ kompitensiyalarini shakllantirish, ularda ijtimoiy faollik ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik tizimning imkoniyatlarini kengaytirishni taqozo qiladi. Mazkur dolzarb masalani qamrab olgan o‘quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, jamiyat siyosiy iqtisodiy-ijtimoiy hayotida faol ishtirok etishini ta’minlashga yo‘naltirilgan islohotlar, innovatsion, integratsiyalashgan ilmiy loyihalar, xalqaro tadqiqotlar keng miqyosda amalga oshirib kelinmoqda. Shu o‘rinda yurtboshimizning: “Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala bu – yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unitmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da’vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o‘zligiga sodiq qolishga undab tursin.
Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan”, deya ta’kidladi Prezidentimiz.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”, 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”, 2020-yil 29-oktyabrdagi PF-6097-son “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonlari, 2019-yil 20-fevraldagi PQ-4199-son “Yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish, iqtidorli bolalarni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish maqsadida “Prezident maktablarini ochish to‘g‘risida”gi qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlar ham ta’lim tizimimizga katta, yangi va innavatsion o‘zgartirishlar kiritilishida muayyan darajada xizmat qiladi.

Hozirgi kunda ta’limning barcha sohalarida yangidan-yangi innovatsion g‘oyalar ilgari surilmoqda. Rivojlangan mamlakatlar qatoriga chiqish uchun barcha kuch va g‘ayrat savarbar qilinmoqda hamda o‘sha davlatlar tizimidan andozalar qo‘llanilmoqda. Bu esa ta’lim tizimimizda yangicha terminlarning ham paydo bo‘lishiga hizmat qilmoqda. Misol uchun; kreativlik, integratsiya, kompitentlik, intensiv ta’lim, avtodidaktizm, interfaol, empatiya va boshqalar. Bu zamonaviy chetdan kirib kelgan so‘zlarning barchasi ayni bir vazifani bajaradi va ta’lim oluvchilarning bilim olishida samarali natijalarga erishishiga imkon yaratadi. Hozir biz ayni kreativlik so‘ziga to‘xtalmoqchimiz. Chunki bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoda kreativlik eng asosiy bo‘g‘in hisoblanib kelmoqda. Usiz yangi g‘oyalar, yangicha qarashlar umuman olganda, yaratishlar bo‘lmaydi. Kreativlik so‘zini ilk bor 1922-yilda AQSh olimi D. Simpson tomonidan qo‘llanilgan. Ushbu atama orqali shaxs qolipdagi, stereotip, odatiy tafakkurdan voz kechish qobiliyatini ta’riflagan[9].

Kreativlik (lot. creatio - yaratish, vujudga keltirish) - bu insonning noodatiy g‘oya, fikr bera olish, muammolarni takrorlanmas, original yechimini topish, tafakkurning an’anaviy shakllaridan voz kecha olishga bo‘lgan qobiliyatidir.

K. Rodjers (1944) kreativlik deb muammolarni yangi yechimi va biror narsa, voqea, xolatni ifoda etishning yangi usullarini aniqlashni tushunadi. Kreativlik bilan shaxs va intellektual xossalar taqqoslangan tadqiqotlar katta ahamiyatga egadir. Intellektual xossalar bilan taqqoslash bo‘yicha tadqiqotlar Dj. Gilford tomonidan amalga oshirilgan.

Bolalarda kreativlikni oshirishda quyidagilarga e’tibor berish zarur:

1) ular tomonidan ko‘p savollar berilishini rag‘batlantirish va bu odatni qo‘llab-quvvatlash;

2) bolalarning mustaqilligini rag‘batlantirish;

3) bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;
4) bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratish.

Yurtimizda ta'lim-tarbiya sifati, jumladan, boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirish, malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, o'quv uslubiy ta'minotini mustahkamlashga qaratilgan islohatlar natijasida boshlang'ich sinflarda ona tili fanini integrativ yondashuv asosida o'qitish, ta'lim mazmunini ilmiy tashkil etish va fanlarni o'zgartirishda kompitensiyadan foydalanish ta'lim samarasini yuksaltirmoqda. Mamalakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar va islohatlar, tabiiyki, ta'limda kompetentli yondashuvni talab etmoqda. Shu o'rinda kompetensiya tushunchasining mazmuniga to'xtalib o'tsak[10].

Kompetensiya – fan bo'yicha egallagan nazariy bilim ko'nikmalarni, amaliy ko'nikma va malakalarini kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanib, amaliyotda qo'llay olishdir.

Boshlang'ich ta'limda kreativ kompetensiyani shakllantirish va uni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ kompitensiyalarini takomillashtirishda integratsiya yo'lidan, ya'ni, integrativ yondashuvdan foydalanilib kelinmoqda[8].

Integrativ yondashuvlar asosida darslarni tashkil etish muammolari yuzasidan R.Safarova, A.Musurmonov, P.Musayev, A.Ch.Choriyev, A.A.Salomov, B.Abdullayeva kabi o'zbek olimlari ham ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borganlar. Bu va boshqa tadqiqot ishlarida fanlararo aloqadorlikning turli yo'nalishlari va tamoyillari, ularning o'quv jarayonida muayyan fanlarni o'zlashtirishda qo'llanilishi, o'quv fanlariaro aloqadorlik asosida tanlangan ta'lim mazmuniga qo'yiladigan talablar ilmiy-amaliy jihatdan hal etilgan. Jumladan, V.N.Fedorova o'z tadqiqotlarida fanlararo aloqadorlikning o'quv jarayoni samaradorligini oshirishning didaktik imkoniyatlarini ko'rsatib, o'quv fanlariaro aloqadorlik tabiiy fanlar bilan atrof-muhit hodisalarini o'zaro aloqadorlikda va izchillikda ifodalashning didaktik sharti sifatida namoyon bo'lishi asoslarini tarkib toptirishning pedagogik, psixologik, metodik jihatlari tadqiq qilingan[7].

Boshlang'ich maktabda integratsiyani amalga oshiruvchi bo'g'in vazifasini o'qituvchining o'zi amalga oshiradi. U bolalarga matematika, o'qish, tabiat haqidagi boshlang'ich tushunchalarni va yana ko'pgina narsalarni o'rgatadi. O'qituvchi o'zining kuch va imkoniyatlari darajasida bu ishni amalga oshiradi. Didaktik tizimda predmetlararo asosda integratsiyalash o'qituvchi (ta'lim berish) va o'quvchi (ta'lim olish)harakatlarining mos kelishini ko'zda tutadi. Ikkala faoliyat ham umumiy tuzilishga ega: maqsadlar, sabablar, mazmun, vositalar, natijalar, nazorat. Dars

jarayonida fanlararo aloqadorlikni ta’minlash asosida o‘rganilayotgan hodisalarning mohiyati, sabab-oqibatli bog‘liqliklarini tushuntirishga qaratilgan bo‘lishi, masalan, o‘qish darslarida qish fasliga doir she’r yoki matnni o‘qishdan oldin o‘qituvchi mavzuni tabiatshunoslik bilan bog‘liqligi haqida "tabiatshunoslik darsida biz qish faslida bo‘ladigan tabiat hodisalarini, undagi o‘zgarishlarni o‘rganadilar. Ushbu she’r (matn)da ham xuddi shu holat tasvirlangan" degan fikr bilangina cheklansa, unda o‘quv fanlari o‘rtasidagi bunday aloqadorlik faqat tashqi xususiyatga ega bo‘ladi, tasavvurlar va reproduktiv harakatlar darajasida qoladi. Boshlang‘ich ta’limdagi o‘qish darslarini ona tili, odobnoma, shuningdek, rasm, tabiatshunoslik, mehnat fanlari bilan bog‘lab o‘quvchilarning tassavurlarini boyitish joiz. Chunki bunday darslar o‘quvchilarni ijod qilishga, mustaqil fikrlashga o‘rgatadi[6].

Xulosa qilib aytganda, o‘quv fanlariaro aloqadorlik hodisasi, ya’ni integratsion yondashuv murakkab va serqirra didaktik jarayondir. Fanlararo aloqadorlikning falsafiy asosi, fanlar va ilmiy tushunchalarning o‘zaro bog‘langan holda rivojlanishi hamma zamonda ta’limning asosini tashkil etadi va kreativ kompitensiyalarni takomillashtiradi, shu bilan birga, ta’limning taraqqiy etishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Ta’lim sohasini isloh qilish, kasb-hunar ta’limi tizimini yanada rivojlantirish va oliy ta’limning bakalavr yo‘nalishiga qabul bo‘yicha test sinovlarini takomillashtirish masalalariga bag‘ishlangan" yig‘ilishdagi nutqidan. T. 2017y
2. N.Muslimov "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" o‘quv qo‘llanma
3. Innovatsion ta’lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik moduli bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmua - Toshkent. 2016
4. Adizov B. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. ... dis. -Toshkent, 2003. - 276 b.
5. R.A. Mavlonova va boshq. Boshlang‘ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi. T., TDPU, 2007.
6. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.

7. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.
8. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
9. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
10. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

PEDAGOGIK MAHORAT VA O‘QITUVCHINING SHAXSIY-PROFESSIONAL RIVOJLANISHI: NAZARIYA VA AMALIYOT UYG‘UNLIGI

Shaydullayeva Mahliyo Ikromjon qizi
Suyunova Ra`no Romazanovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik mahorat va o‘qituvchining shaxsiy-professional rivojlanishi masalalari nazariya va amaliyot uyg‘unligi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Pedagogik mahoratning zamonaviy ta’lim jarayonidagi ahamiyati, o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari va kasbiy kompetensiyalari bilan o‘zaro aloqadorligi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, innovatsion metodlarni qo‘llash, malaka oshirish jarayonlari va xalqaro tajriba asosida pedagogik mahoratni rivojlantirishning samarali yo‘llari ko‘rsatib o‘tiladi.

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы педагогического мастерства и личностно-профессионального развития учителя с позиции единства теории и практики. Научно обосновано значение педагогического мастерства в современном образовательном процессе, его взаимосвязь с личностными качествами и профессиональными компетенциями педагога. Особое внимание уделено применению теоретических знаний на практике, использованию инновационных методов, процессам повышения квалификации и изучению международного опыта в развитии педагогического мастерства.

Anotation

This article analyzes the issues of pedagogical mastery and the personal-professional development of teachers from the perspective of the integration of theory and practice. The significance of pedagogical mastery in the modern educational process, as well as its interrelation with teachers’ personal qualities and professional competencies, is scientifically substantiated. Particular attention is paid to the application of theoretical knowledge into practice, the use of innovative teaching methods, professional development processes, and the study of international experience in enhancing pedagogical mastery.

Kalit so‘zlari: Pedagogik mahorat, shaxsiy rivojlanish, professional kompetensiya, nazariya va amaliyot, innovatsion metodlar, ta’lim jarayoni, xalqaro tajriba, malaka oshirish

KIRISH.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining shaxsiy-professional rivojlanishi va pedagogik mahorati masalasi davlat siyosati darajasida ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan bo‘lib, bu borada qabul qilingan qonun va farmonlar, hukumat qarorlari hamda konseptual dasturlar pedagogik kadrlar tayyorlashning sifatini oshirish, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil 23-sentabrda yangi tahrirda qabul qilingan)da ta’lim jarayonining asosiy tamoyillari sifatida o‘qituvchilarning kasbiy malakasini doimiy oshirib borish, pedagogik faoliyatda zamonaviy metodlarni joriy etish va xalqaro tajribani keng tatbiq etish zarurligi ta’kidlangan. Shu bilan birga, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” (1997-yil) va keyinchalik qabul qilingan davlat dasturlarida o‘qituvchining shaxsiy va professional rivojlanishini ta’minlash, uni zamon talablariga mos tayyorlash masalasi alohida e’tibor markazida bo‘lgan. Prezident Sh.M. Mirziyoyevning ta’lim sohasidagi tashabbuslari ham pedagogik mahorat va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning davlat siyosatidagi ahamiyatini yaqqol ko‘rsatadi. Xususan, 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmon — “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”da ta’lim sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o‘qituvchilar malakasini uzluksiz oshirib borish bo‘yicha vazifalar belgilab qo‘yilgan. Shuningdek, 2018-yil 5-sentabrdagi PQ-3955-son qarorda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish, bu jarayonda ilg‘or xorijiy tajribadan foydalanish zarurligi belgilab berilgan. Davlat rahbarining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” haqidagi farmoni pedagogik mahoratni rivojlantirish masalasida konseptual hujjat bo‘lib xizmat qilmoqda. Unda ta’lim tizimida raqobatbardosh pedagoglarni tayyorlash, ularni xalqaro standartlarga mos holda rivojlantirish, ijodkorlik, innovatsion yondashuv va zamonaviy metodikani qo‘llash orqali o‘qituvchi shaxsini shakllantirish vazifalari belgilangan. Shu bilan birga, 2020-yildan boshlab joriy qilingan “Ustoz” dasturi ham pedagoglarni qo‘llab-quvvatlash, ularning kasbiy va shaxsiy o‘sishini rag‘batlantirish, yosh kadrlar uchun ustoz-shogird tizimini mustahkamlashga qaratilgan. Ilmiy nuqtai nazardan qaralganda, pedagogik mahorat va shaxsiy-professional rivojlanishning uyg‘unligi o‘qituvchi faoliyatining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Chunki ta’lim jarayoni faqat bilim berish emas, balki tarbiyaviy, ma’naviy va ijtimoiy-ma’rifiy jihatlarni ham qamrab oladi. Shu sababli, o‘qituvchining kasbiy faoliyati samaradorligi uning shaxsiy fazilatlari, ma’naviyati, dunyoqarashi, pedagogik yondashuvlari bilan

chambarchas bog‘liqdir. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PQ-220-son qarori bilan tasdiqlangan “2022–2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dastur” ham muhim manba bo‘lib, unda o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ularning shaxsiy-professional sifatlarini oshirish va pedagogik mahoratini takomillashtirish masalalariga alohida urg‘u qaratilgan.

Bugungi kunda pedagogik ta’lim jarayonida o‘qituvchidan nafaqat puxta bilim, balki metodik yondashuv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini samarali qo‘llay olish, ijtimoiy-psixologik ko‘nikmalarga ega bo‘lish, o‘z faoliyatini tahlil qila olish va doimiy ravishda rivojlanishga intilish talab etilmoqda. Shu sababli, pedagogik mahoratni rivojlantirish masalasi faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy mexanizmlar, tajribaviy innovatsiyalar, xalqaro ta’lim tizimida o‘zini oqlagan metodlarni tatbiq etish orqali ham keng o‘rganilmoqda[8].

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchining shaxsiy-professional rivojlanishi va pedagogik mahoratini shakllantirish o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan jarayondir. Nazariy nuqtai nazardan, pedagogik mahorat o‘qituvchining bilim, ko‘nikma va malakalari majmui bo‘lib, ularning kasbiy faoliyatida samarali qo‘llanishini ta’minlaydi. Shaxsiy-professional rivojlanish esa o‘qituvchining individual sifatlari, ijtimoiy faolligi, innovatsion g‘oyalarni o‘zlashtirish qobiliyati va o‘z ustida ishlashga bo‘lgan intilishini qamrab oladi. Amaliy tajribada bu ikki jarayonning uyg‘unligi o‘qituvchini nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki ijtimoiy hayotda faol shaxs, tarbiyachi, murabbiy sifatida shakllantiradi. Ilmiy adabiyotlarda pedagogik mahorat tushunchasi ko‘pincha kasbiy kompetensiyalar bilan uzviy bog‘lanib izohlanadi. Masalan, A.Komenskiy va K.D.Ushinskiy kabi pedagoglar pedagogik mahoratni shaxsiy fazilatlar, metodik bilim va amaliy ko‘nikmalar birligida ko‘rgan bo‘lsa, zamonaviy pedagogika olimlari uni innovatsion yondashuv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish hamda ijodiy fikrlash qobiliyatlari bilan boyitib talqin qilmoqdalar[9]. Shu nuqtai nazardan, o‘qituvchi faoliyatida refleksiya, o‘z-o‘zini tahlil qilish, mentorlik va ustoz-shogird an’anasini rivojlantirish kabi usullar kasbiy-professional o‘sishni ta’minlovchi muhim mexanizmlardan hisoblanadi. Amaliy misollarda ko‘rish mumkinki, O‘zbekiston ta’lim tizimida qabul qilingan davlat dasturlari pedagoglarning shaxsiy-professional rivojlanishiga sezilarli darajada turtki bermoqda. Masalan, “Ustoz” dasturi doirasida yosh o‘qituvchilarni tajribali pedagoglar bilan biriktirish orqali nafaqat kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirish, balki shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga ham alohida e’tibor qaratilmoqda. Shuningdek, Xalq ta’limi vazirligi huzurida tashkil etilgan malaka oshirish markazlari o‘qituvchilarga

xalqaro tajriba asosida o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilash, zamonaviy metodlarni o‘zlashtirish imkoniyatini bermoqda[12].

Nazariya va amaliyot uyg‘unligi o‘qituvchining pedagogik faoliyatini boyitishda bevosita namoyon bo‘ladi. Misol uchun, nazariy jihatdan o‘qituvchidan dars jarayonida interfaol metodlarni qo‘llash, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodiy yondashuvga yo‘naltirish talab etiladi. Amalda esa bu “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Debat” yoki “Rol o‘ynash” kabi metodlar orqali samarali amalga oshirilmoqda. Natijada o‘quvchilar bilimlarni tayyor shaklda emas, balki mustaqil izlanish, muhokama va bahs-munozara orqali o‘zlashtiradilar. Bu jarayonda o‘qituvchining pedagogik mahorati, shaxsiy fazilatlari va psixologik yondashuvlari muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro tajriba ham o‘qituvchining shaxsiy-professional rivojlanishi nazariya va amaliyot uyg‘unligiga asoslangan holda tashkil etilishini ko‘rsatmoqda[11]. Masalan, Finlyandiya ta’lim tizimida pedagoglardan nafaqat nazariy bilim, balki mustaqil ilmiy-tadqiqot olib borish va uni amaliyotda qo‘llash talab etiladi. Singapur ta’lim tizimida esa o‘qituvchilar yil davomida muntazam ravishda malaka oshirish kurslarida qatnashib, o‘z faoliyatini zamon talablariga moslashtirib boradilar. Bu tajribalar O‘zbekistonda ham tatbiq etilmoqda. Jumladan, pedagogik oliygohlarda “Life-long learning” tamoyili asosida uzluksiz ta’lim tizimi shakllantirilmoqda, bu esa o‘qituvchilarning shaxsiy-professional rivojlanishini ta’minlaydi. Shaxsiy-professional rivojlanish jarayonida o‘qituvchidan o‘z faoliyatini tanqidiy baholash, yangi maqsadlar qo‘yish va o‘z ustida ishlash talab etiladi. Amaliy tajribada ko‘rish mumkinki, o‘z faoliyatini muntazam tahlil qiladigan, dars jarayonini samarali tashkil etish uchun yangicha metodlarni qo‘llaydigan o‘qituvchilar yuqori natijalarga erishmoqdalar. Masalan, Toshkent shahridagi ayrim ixtisoslashtirilgan maktablarda o‘qituvchilar innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini sezilarli oshirishga muvaffaq bo‘ldilar. Bu esa nazariya va amaliyot uyg‘unligining samarali natijasidir. Pedagogik mahorat va shaxsiy-professional rivojlanishning nazariya va amaliyot uyg‘unligi o‘qituvchining ta’lim-tarbiya jarayonidagi samaradorligini oshirish, ularning zamon talablariga moslashuvchanligini ta’minlash hamda innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etishda hal qiluvchi omil sifatida maydonga chiqmoqda[7].

Pedagogik mahorat va o‘qituvchining shaxsiy-professional rivojlanishini nazariya va amaliyot uyg‘unligida o‘rganish nafaqat pedagogika fani, balki ta’lim siyosatining ham dolzarb masalasi hisoblanadi. Zero, o‘qituvchining kasbiy muvaffaqiyati uning nazariy bilimlarni qanchalik chuqur egallagani va ularni amaliy faoliyatda samarali qo‘llay olish darajasi bilan belgilanadi. Shaxsiy-professional rivojlanish jarayonida pedagog

nafaqat o‘z mutaxassisligi bo‘yicha bilimlarini kengaytiradi, balki o‘zining kommunikativ qobiliyatlarini, psixologik yondashuvlarini, ijodiy tafakkurini ham doimiy ravishda rivojlantiradi[10].

Ilmiy asoslarda qayd etilishicha, o‘qituvchining pedagogik mahorati uch asosiy komponent orqali shakllanadi: **bilim va metodik tayyorgarlik**, **psixologik-pedagogik yondashuv** hamda **ijodiy faoliyat**. Bilim va metodik tayyorgarlik o‘qituvchining dars jarayonini samarali tashkil etishiga imkon bersa, psixologik yondashuv uning o‘quvchilar bilan individual ishlash, motivatsiya yaratish va tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishdagi mahoratini belgilaydi. Ijodiy faoliyat esa pedagogni shaxs sifatida o‘z ustida ishlashga, yangiliklarni izlashga va ularni amaliyotga tatbiq etishga yo‘naltiradi. Zamonaviy ta’lim tizimida bu uchlikka qo‘shimcha ravishda **axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish** ham o‘qituvchining professional rivojlanishida muhim mezonga aylandi. Masalan, onlayn ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, elektron darsliklar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish pedagogning kasbiy imkoniyatlarini kengaytiribgina qolmay, balki uning mahoratini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu jarayonning amaliy isboti sifatida pandemiya davrida onlayn darslar tashkil etilishi ko‘rsatildi. Shu davrda raqamli kompetensiyalarga ega bo‘lgan pedagoglar ta’lim jarayonini uzluksiz tashkil etishda yuqori natijalarga erishgan bo‘lsa, bunday ko‘nikmalarga ega bo‘lmagan o‘qituvchilar sezilarli qiyinchiliklarga duch keldilar[13].

Shaxsiy-professional rivojlanishning chuqur ilmiy asoslarini tadqiq etgan olimlar, jumladan, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, D. Dewey va zamonaviy pedagogika tadqiqotchilari o‘qituvchi rivojlanishining markazida refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish turishini ta’kidlaydilar. Refleksiya o‘qituvchiga o‘z faoliyatini baholash, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda o‘zgarishlar kiritish imkonini beradi. Masalan, dars jarayonidan so‘ng pedagogning o‘z darsini qayta ko‘rib chiqishi, qaysi metod samarali bo‘lganini, qaysi yondashuv o‘quvchilarni qiziqtira olmaganini aniqlashi shaxsiy-professional rivojlanishning amaliy ko‘rinishidir. Amaliyotdan olingan tajribalar ham shuni ko‘rsatadiki, yuqori pedagogik mahoratga ega o‘qituvchilar o‘z faoliyatida bir necha innovatsion yondashuvlarni uyg‘unlashtira oladilar. Misol uchun, Toshkent shahridagi ayrim innovatsion maktablarda darslar STEAM-ta’lim (fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika) asosida olib borilmoqda. Bu nafaqat o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, balki pedagoglarning o‘z faoliyatini ijodkorlik bilan boyitishini ham ta’minlaydi. Shu tarzda, nazariy asosda ishlab chiqilgan metodik g‘oyalar amalda o‘quvchilarning qiziqishi va intellektual rivojlanishida sezilarli natijalar bermoqda. Xalqaro ta’lim tajribasi ham o‘qituvchining

shaxsiy-professional rivojlanishini nazariya va amaliyot uyg‘unligida ko‘radi. Masalan, Yaponiya ta’lim tizimida o‘qituvchilarning “Lesson Study” deb ataluvchi metodikasi keng qo‘llanadi.

Bu usulda pedagoglar birgalikda darsni rejalashtiradilar, uni kuzatadilar va keyinchalik tahlil qiladilar. Natijada nafaqat dars sifati oshadi, balki o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ham samarali ta’sir ko‘rsatadi. Bu tajriba O‘zbekistonda ham bosqichma-bosqich joriy etilmoqda va ko‘plab oliy ta’lim muassasalari hamda umumta’lim maktablarida sinov tariqasida qo‘llanmoqda. Shuningdek, zamonaviy ta’lim psixologiyasida o‘qituvchining shaxsiy-professional rivojlanishi ijtimoiy-psixologik omillar bilan ham bog‘liq ekani ta’kidlanadi. Jamoa bilan ishlash qobiliyati, ota-onalar bilan hamkorlik, o‘quvchilarga individual yondashuv, ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish pedagogning mahoratini yanada boyitadi. Shu jihatdan, “Ustoz-shogird” an’anasining hozirgi ta’lim tizimida qayta tiklanishi bejiz emas. Bu an’ana yosh pedagoglarga nafaqat kasbiy bilim, balki shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish imkonini beradi[6].

Pedagogik mahorat va shaxsiy-professional rivojlanish nazariya va amaliyot uyg‘unligida o‘rganilganda, ta’lim tizimi uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Zero, o‘qituvchi zamonaviy bilimlarga ega, o‘z ustida ishlashga intiluvchi va innovatsion yondashuvlarni amalda qo‘llay oladigan mutaxassis bo‘lsa, bu ta’lim jarayonining sifatini tubdan o‘zgartiradi. Shu sababli, ta’lim siyosatida pedagoglarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga qaratilgan huquqiy, metodik va amaliy mexanizmlarni yanada kuchaytirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi[14].

XULOSA

Pedagogik mahorat va o‘qituvchining shaxsiy-professional rivojlanishi ta’lim jarayonining sifat va samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Bugungi globallashuv, raqobatbardoshlik va tezkor axborot almashinuvi davrida o‘qituvchidan faqat bilim beruvchi emas, balki ta’lim oluvchilarni mustaqil fikrlash, yangicha qarash, tashabbuskorlik va ijtimoiy faollikka yo‘naltiruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi talab etiladi. Shu sababli pedagogik mahoratni rivojlantirish faqat nazariy bilimlarni chuqurlashtirish bilan cheklanib qolmay, balki ularni amaliyotda qo‘llash, interfaol metodlarni joriy etish, xalqaro tajribalarni o‘rganish va shaxsiy-professional rivojlanishni ta’minlash orqali yanada samarali natijalarga erishiladi. Shuningdek, o‘qituvchining shaxsiy-professional rivojlanishi davlat siyosati, ta’lim tizimidagi islohotlar, xalqaro ta’lim standartlari va jamiyat ehtiyojlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u doimiy ravishda yangilanib borishi zarur. Bunda farmon va qarorlar, strategik dasturlar, xalqaro tavsiyalar hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni

uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchi o‘z ustida muntazam ishlaganida, malaka oshirganida va innovatsion yondashuvlarni qo‘llaganida ta’lim sifati oshadi, yoshlar zamonaviy kasbiy kompetensiyalarni egallash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Demak, pedagogik mahorat va shaxsiy-professional rivojlanish uyg‘unligi kelajak ta’limini barqaror rivojlantirishning poydevori hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-sonli Farmoni “O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ–4884-sonli Qarori “Oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
5. Jalolov J.J. *Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: TDPU, 2019. – 352 b.
6. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
7. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
8. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
9. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
10. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
11. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

12.Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.

13.Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.

14.Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

KASBIY PEDAGOGIK MAHORATNI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI

Saydaliyev Salim Sayfiddinovich
Xasanov Iskandar Normamatovich
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya

Ushbu maqolada kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘rni ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, ta’lim samaradorligini oshirish va zamonaviy o‘quv muhitini yaratishda raqamli vositalar, elektron resurslar va interaktiv platformalarning ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, o‘qituvchi faoliyatida innovatsion axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali pedagogik jarayonni takomillashtirish, o‘quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashga yo‘naltirish hamda ta’lim sifatini yuksaltirishning metodik mexanizmlari yoritiladi.

Аннотация

В статье научно и практически раскрывается роль информационно-коммуникационных технологий в формировании профессионально-педагогического мастерства. Обоснована значимость цифровых средств, электронных ресурсов и интерактивных платформ в развитии профессиональной компетенции педагогов, повышении эффективности обучения и создании современной образовательной среды. Кроме того, рассматриваются методические механизмы совершенствования педагогического процесса и повышения качества образования за счёт использования инновационных информационных технологий, направленных на развитие самостоятельного и творческого мышления обучающихся.

Anotation

This article provides a theoretical and practical analysis of the role of information and communication technologies (ICT) in the development of professional pedagogical mastery. The significance of digital tools, electronic resources, and interactive platforms in enhancing teachers’ professional competencies, improving educational effectiveness, and creating a modern learning environment is substantiated. Furthermore, the study explores methodological mechanisms for improving the pedagogical process and increasing the quality of education through the effective use of innovative ICT tools that promote students’ independent and creative thinking.

Kalit so‘zlari: Pedagogik mahorat, kasbiy kompetensiya, axborot texnologiyalari, raqamli ta’lim, interaktiv platforma, innovatsion yondashuv, ta’lim samaradorligi, metodik mexanizmlar

KIRISH.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik mahoratini oshirish hamda ta’lim sifati va samaradorligini yuqori bosqichga olib chiqishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) o‘rni beqiyosdir. Hozirgi davrda pedagog shaxsidan nafaqat keng qamrovli nazariy bilimlar, balki zamonaviy texnologiyalarni puxta o‘zlashtirish, ta’lim jarayonida ularni samarali qo‘llash, o‘quvchilarda ijodkorlik va mustaqil fikrlashni shakllantirish kabilar talab etilmoqda. Shu sababli o‘qituvchining kasbiy mahorati va pedagogik kompetensiyalarini shakllantirishda AKTni joriy etish nafaqat metodik, balki davlat miqyosidagi strategik vazifa sifatida qaralmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning mazmuni hamda yo‘nalishlari davlat rahbariyati tomonidan qabul qilingan qator farmon va qarorlarda o‘z ifodasini topgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–4947-son Farmonida ta’lim sohasini tubdan isloh qilish, uning sifatini oshirish, ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish vazifasi belgilab berilgan. Shuningdek, 2018-yil 5-sentabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–3959-son qarorida ta’lim jarayonini raqamlashtirish, innovatsion metodlarni keng joriy etish va zamonaviy pedagoglarni tayyorlash masalasi alohida ta’kidlangan. Bundan tashqari, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qayd etilgan. Ushbu qonunning 30-moddasida pedagoglarning malakasini oshirish va kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda zamonaviy o‘quv texnologiyalari, shu jumladan, masofaviy ta’lim tizimlari va elektron platformalardan samarali foydalanish alohida ko‘rsatib o‘tilgan. 2022-yil 28-yanvardagi Prezidentning “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmonida ham ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, pedagoglarning zamonaviy ko‘nikmalarini rivojlantirish, innovatsion muhit yaratish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida belgilangan vazifalar o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik mahoratini shakllantirishda AKTdan samarali foydalanishni taqozo etmoqda. Bu esa, bir tomondan, ta’lim jarayonining sifatini va samaradorligini oshirsa, ikkinchi tomondan, o‘qituvchilarning zamonaviy dunyoqarashini kengaytirib, ularning kasbiy o‘sishini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu boisdan, pedagogik faoliyatda AKTdan foydalanish, masofaviy ta’lim tizimlarini joriy qilish, elektron ta’lim resurslari va interaktiv platformalardan foydalanish o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish va mahoratini oshirishda muhim metodologik mexanizm sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Davlat siyosati, farmon va qarorlar bilan belgilangan vazifalar, shuningdek, zamonaviy ta’lim jarayonining ehtiyojlari pedagogik mahoratni shakllantirishda AKTdan foydalanishni dolzarb masala sifatida ko‘rsatmoqda. Mazkur ilmiy ishda ushbu jarayonning nazariy asoslari, metodik imkoniyatlari va amaliy natijalari chuqur tahlil qilinadi hamda ilg‘or tajribalar asosida xulosalar chiqariladi[10].

Kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘rni nafaqat zamonaviy ta’limning dolzarb yo‘nalishi, balki pedagog shaxsining professional o‘sishini ta’minlovchi strategik omil sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki XXI asrda bilim olish va uni uzluksiz rivojlantirish jarayoni ko‘p jihatdan raqamli vositalar, elektron resurslar va innovatsion platformalarga tayanmoqda. Pedagogik mahoratning zamonaviy mazmuni faqatgina bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchilarni mustaqil izlanishga yo‘naltirish, ularni ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilishga tayyorlash bilan belgilanadi. Bu esa o‘z navbatida o‘qituvchidan axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishni talab etadi. Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim jarayonida elektron ta’lim resurslari, virtual laboratoriyalar, multimedia vositalari va interaktiv platformalar qo‘llanilganda o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, motivatsiyasi va o‘quv jarayonidagi ishtiroki sezilarli darajada ortadi. Masalan, tabiiy fanlarni o‘qitishda virtual laboratoriya dasturlaridan foydalanish tajribasi shuni ko‘rsatadiki, tajribalarni real sharoitda bajarish imkoniyati cheklangan hollarda ham o‘quvchilar elektron muhitda mustaqil tajriba o‘tkazib, nazariy bilimlarini amaliy mashg‘ulotlar bilan uyg‘unlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Pedagogik mahoratning tarkibiy qismi hisoblangan kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda ham axborot texnologiyalarining roli beqiyosdir. O‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan onlayn kurslar, masofaviy ta’lim tizimlari va xalqaro vebinarlar ularning doimiy ravishda bilim va ko‘nikmalarini yangilab

borishiga yordam bermoqda. Bu jarayon, ayniqsa, pandemiya sharoitida yanada yaqqol namoyon bo‘ldi. 2020–2021-yillarda joriy qilingan masofaviy ta’lim jarayonida ko‘plab o‘qituvchilar Zoom, Google Classroom, Microsoft Teams kabi platformalar orqali o‘quvchilar bilan muloqot qildilar, onlayn baholash tizimlarini qo‘lladilar va o‘z pedagogik faoliyatida AKTdan foydalanish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirdilar. Natijada, o‘qituvchilarning pedagogik mahorati faqatgina an’anaviy metodlarga asoslanib qolmasdan, balki yangi texnologiyalar bilan boyidi, o‘quvchilar esa dars jarayonida faolroq ishtirok etishga va mustaqil o‘rganishga odatlandi[8].

Bundan tashqari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish pedagogning refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish faoliyatini ham samarali tashkil etishga yordam beradi. Masalan, o‘qituvchi dars jarayonini videoga yozib olib, keyinchalik uni tahlil qilishi, o‘zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashi, shuningdek, metodik xatolarni bartaraf etishi mumkin. Shu tarzda AKT pedagog shaxsining o‘z ustida ishlashini ta’minlaydigan kuchli metodik mexanizmga aylanadi. Yana bir muhim jihat shundaki, zamonaviy ta’lim jarayonida axborot texnologiyalari o‘quvchilarning individual imkoniyatlari va qiziqishlariga moslashtirilgan o‘qitish imkonini beradi. Masalan, raqamli ta’lim platformalari yordamida o‘quvchilar mustaqil tarzda qo‘shimcha topshiriqlar bajarishi, onlayn testlardan foydalanib o‘z bilim darajasini baholashi va rivojlanish dinamikasini kuzatishi mumkin. Bu jarayon o‘quvchini faollikka, o‘z ustida ishlashga undaydi, o‘qituvchini esa ta’lim jarayonini yanada sifatli tashkil etishga yo‘naltiradi[11]. Xalqaro tajribaga murojaat qilsak, rivojlangan mamlakatlarda pedagogik mahoratni shakllantirish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda. Masalan, Finlyandiya va Janubiy Koreya ta’lim tizimida elektron resurslar, masofaviy ta’lim platformalari va “smart class” tizimlari asosiy metodik vositalardan biri hisoblanadi. Bu esa nafaqat o‘quvchilarning bilimini chuqurlashtiradi, balki o‘qituvchining zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiradi va uning kasbiy-pedagogik mahoratini oshiradi. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda bu borada sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Jumladan, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida barcha umumta’lim maktablari bosqichma-bosqich yuqori tezlikdagi internet tarmog‘iga ulanmoqda, interaktiv doskalar, kompyuter texnikalari va elektron darsliklar ta’lim jarayoniga joriy qilinmoqda. Bu esa o‘z navbatida o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik mahoratini shakllantirishda zamonaviy axborot vositalaridan keng foydalanishga zamin yaratmoqda[9].

Pedagogik mahoratni shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari samarali metodik vosita sifatida ta’lim tizimining barcha bosqichlariga chuqur kirib

bormoqda. Ular nafaqat o‘qituvchi faoliyatini yengillashtiradi, balki o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ta’lim jarayonini interaktiv va innovatsion shaklda tashkil etishga imkon beradi. Shunday ekan, pedagogik mahoratni rivojlantirish va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda AKTdan foydalanish dolzarb ilmiy-metodologik hamda amaliy vazifa sifatida ta’lim jarayonida o‘z aksini topmoqda[7].

Kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘rni beqiyos darajada ahamiyatlidir, chunki bugungi kunda zamonaviy ta’limni axborot vositalarisiz tasavvur etish mumkin emas. Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki talabalarning mustaqil izlanishlarini yo‘naltiruvchi, ularni o‘z fikrini shakllantirishga o‘rgatuvchi, innovatsion jarayonlarni boshqaruvchi shaxs sifatida qaralmoqda. Aynan shu jihatdan pedagogning kasbiy mahoratini shakllantirishda AKTdan foydalanish metodik, amaliy va innovatsion yondashuvlarni talab qiladi. Misol uchun, an’anaviy dars jarayonida o‘qituvchi tushuntiruvchi va nazorat qiluvchi rolni bajargan bo‘lsa, axborot texnologiyalari integratsiyalashgan darslarda u ko‘proq fasilitator, moderator va yo‘naltiruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa o‘qituvchidan pedagogik mahorat bilan bir qatorda yuqori darajadagi texnologik savodxonlikni ham talab etadi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kasbiy mahoratni oshirishda o‘qituvchiga o‘z faoliyatini doimiy ravishda monitoring qilish, natijalarni tezkor baholash va ta’lim samaradorligini oshirish imkonini beradi. Masalan, ta’lim jarayonida elektron jurnallar, test tizimlari, virtual laboratoriyalar, ta’limiy platformalar (Moodle, Google Classroom, Edmodo, Canvas va boshqalar)dan foydalanish orqali pedagog nafaqat darsni samarali tashkil etadi, balki har bir o‘quvchining individual rivojlanishini kuzatib boradi. Bu esa o‘z navbatida refleksiya va tahlilni osonlashtiradi, dars jarayonida yuzaga keladigan muammolarni tezda aniqlab, ularga yechim topishga yordam beradi. Bundan tashqari, AKT vositalari o‘qituvchining dars jarayonida kreativ yondashuvlarini amalga oshirishga keng imkoniyat yaratadi. Multimedia taqdimotlari, interaktiv doskalar, 3D modellar, virtual reallik vositalari orqali murakkab mavzularni oson va tushunarli qilib yetkazish mumkin. Masalan, fizika darsida murakkab mexanik jarayonlarni yoki biologiyada hujayraning ichki tuzilishini virtual modellar orqali ko‘rsatish, o‘quvchida bilimni chuqurroq anglash va qiziqishni oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayonlar pedagogning kasbiy mahoratini oshiradi, chunki u faqat tayyor bilim beruvchi emas, balki yangi bilimlarni texnologik yondashuv orqali talabalarga singdiruvchi innovator sifatida shakllanadi. Amaliy jihatdan qaraganda, o‘qituvchining AKTdan foydalanish malakasi uning kasbiy imidjini ham belgilaydi. Masalan, onlayn darslar o‘tkazish, vebinarlar

tashkil etish, masofaviy ta’limda samarali metodlardan foydalanish o‘qituvchining zamon talablariga mos ravishda faoliyat yuritayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, pedagog o‘zining kasbiy rivojlanishini ham AKT orqali davom ettirishi mumkin: masofaviy kurslar, onlayn sertifikatlashtirish dasturlari, xalqaro veb-konferensiyalarda ishtirok etish orqali o‘z bilim va ko‘nikmalarini boyitadi. Bu esa uzluksiz ta’lim tamoyilini hayotga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy nuqtayi nazardan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirishdagi samaradorligi bir necha omillarda namoyon bo‘ladi: birinchidan, ta’lim jarayonining samaradorligi oshadi; ikkinchidan, talabalarda mustaqil o‘rganish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari shakllanadi; uchinchidan, o‘qituvchining kasbiy o‘zini-o‘zi rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi; to‘rtinchidan, global ta’lim makoniga integratsiyalashuv jarayoni jadallashadi. Shu boisdan ham bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasining ta’lim siyosatida raqamli ta’lim platformalarini joriy etish, pedagoglarni AKT bo‘yicha qayta tayyorlash va malakasini oshirish masalalari ustuvor vazifa qilib belgilangan[6].

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari pedagogning kasbiy mahoratini shakllantirishda nafaqat yordamchi vosita, balki ta’lim jarayonining ajralmas metodik mexanizmiga aylanmoqda. Bu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi uchun pedagogdan o‘z ustida muntazam ishlash, yangi innovatsion texnologiyalarni o‘zlashtirish va ularni samarali qo‘llay olish talab etiladi. Shu tarzda, zamonaviy AKTdan foydalangan holda kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirish nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki pedagogning ijtimoiy nufuzi va kasbiy yetukligini ham mustahkamlaydi.

XULOSA

Kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o‘qituvchining zamonaviy ta’limdagi mavqeini tubdan o‘zgartiradigan muhim omil hisoblanadi. Bugungi kunda o‘qituvchidan nafaqat o‘z fanini puxta bilish, balki raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash, ularni dars jarayoniga integratsiyalash, talabalarning mustaqil izlanishlarini rag‘batlantirish ham talab qilinmoqda. AKTdan foydalanish pedagogning kasbiy mahoratini oshirishda refleksiya, o‘z faoliyatini monitoring qilish, natijalarni tahlil qilish, innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish kabi jarayonlarni sezilarli darajada yengillashtiradi. Amaliy misollar ko‘rsatadiki, elektron ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, interaktiv doskalar va multimediali vositalardan foydalanish nafaqat dars samaradorligini oshiradi, balki o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi, bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o‘qituvchining onlayn kurslar, xalqaro veb-konferensiyalar va masofaviy malaka oshirish dasturlarida ishtirok etishi uning

kasbiy rivojlanishini uzluksiz ta’minlaydi. Demak, AKT pedagogik mahoratni shakllantirishda oddiy vosita emas, balki ta’lim jarayonining metodik, innovatsion va ilmiy asosini tashkil etuvchi strategik mexanizmdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ–4963-son Qarori. – Toshkent, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. – Toshkent, 2020.
4. Hasanov, O., & Jo‘rayev, M. *Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 312 b.
5. Qodirova, D. *Innovatsion ta’lim texnologiyalari*. – Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2020. – 280 b.
6. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
7. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.
8. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
9. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
10.Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

11.Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

“PEDAGOGIK MAHORATNI RIVOJLANTIRISHDA REFLEKSIYA VA O‘Z-O‘ZINI TAHLIL QILISH USULLARINING SAMARADORLIGI”

Saidova Fotima Mamarejap qizi
Salomova Mahliyo komil qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik mahoratni rivojlantirishda refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullarining samaradorligi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda o‘z faoliyatini tanqidiy baholash, mustaqil xulosa chiqarish, dars jarayonidagi yutuq va kamchiliklarni tahlil qilishning ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, refleksiya jarayonining o‘quvchi bilan samarali muloqotni yo‘lga qo‘yish, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llash hamda shaxsiy va kasbiy o‘sishga ta’siri amaliy misollar asosida asoslab berilgan.

KIRISH. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik mahoratini yuksaltirish va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki pedagogning nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsni tarbiyalovchi, jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasiga ega barkamol insonni shakllantiruvchi sifatidagi o‘rni tobora ortib bormoqda. Bu jarayonda refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullari o‘qituvchi faoliyatini muntazam rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish va pedagogik jarayonni samarali tashkil etishda muhim vosita sifatida maydonga chiqmoqda. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar, xususan, ta’lim sohasini rivojlantirishga oid qator farmon va qarorlar ushbu masalaning naqadar dolzarb ekanini tasdiqlaydi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 23-sentyabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning yangi tahririni tasdiqlashga oid tashabbusi ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish hamda kasbiy faoliyatini muntazam ravishda tahlil qilish mexanizmlarini yaratishga huquqiy asos bo‘ldi. Mazkur qonunda ta’limning zamonaviy shakllari, pedagoglarning metodik salohiyatini yuksaltirish, shaxsiy va kasbiy rivojlanishga xizmat qiluvchi refleksiya amaliyotlarini joriy etish masalalari alohida qayd etilgan. Shuningdek, 2022-yil 28-yanvarda qabul qilingan PF–60-sonli Farmon – “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da ta’lim sifatini oshirish, ustoz-shogird tizimini rivojlantirish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini

takomillashtirish va o‘z-o‘zini rivojlantirish mexanizmlarini yaratish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Ushbu hujjatda ayniqsa refleksiv yondashuv orqali o‘qituvchilarning o‘z faoliyatini tahlil qilishini rag‘batlantirish, dars jarayonidagi kamchilik va yutuqlarni baholash orqali kasbiy o‘sishni ta’minlash muhim jihatlardan biri sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PQ–5847-son qarori bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasida xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da ham ta’lim sifati ko‘rsatkichlarini xalqaro reytinglar darajasiga olib chiqish, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun yangi pedagogik texnologiyalarni, jumladan refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullarini keng joriy etish zarurligi alohida ta’kidlangan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi “O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini raqamlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida ham o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, dars jarayonini tahliliy yondashuv asosida takomillashtirish hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda o‘z faoliyatini tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan vazifalar belgilangan. Xususan, davlat rahbarining “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirish, ularning kasbiy tayyorgarligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonida ham o‘qituvchilarning refleksiv faoliyatini rag‘batlantirish, ularni mustaqil izlanish va o‘zini tahlil qilish jarayoniga jalb etish orqali ta’lim sifatini oshirish zarurligi qayd etilgan. Bu esa pedagogik mahoratni rivojlantirishda refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilishning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb ekanini ko‘rsatadi[10].

Ta’lim sifatini oshirish, xalqaro reytinglarda O‘zbekistonning o‘rnini mustahkamlash, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta’minlash, shuningdek, o‘quvchi va talabalarni global bilim maydoniga tayyorlashda o‘qituvchilarning refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullarini samarali qo‘llashi muhim omil hisoblanadi. Shunday ekan, ushbu mavzuni ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan chuqur tadqiq qilish bugungi ta’lim islohotlari kontekstida alohida ahamiyat kasb etadi[9].

Pedagogik mahoratni rivojlantirish jarayonida refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullari zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim metodologik asoslaridan biri sifatida qaralmoqda. Refleksiya o‘qituvchiga o‘z faoliyatini tanqidiy baholash, dars jarayonida qo‘llagan uslub va texnologiyalarining samaradorligini aniqlash, yuzaga kelgan kamchiliklarni o‘z vaqtida ko‘rish hamda kelajakda ularni bartaraf etish imkonini beradi. Bu jarayon faqatgina o‘qituvchi shaxsiy rivoji uchun emas, balki ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilar bilan samarali muloqotni yo‘lga qo‘yish hamda innovatsion yondashuvlarni qo‘llashda ham beqiyos ahamiyatga ega. Shuningdek, o‘z-o‘zini tahlil

qilish orqali pedagog o‘zining kasbiy kompetensiyalarini real baholash, qaysi sohalarda bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashi zarurligini aniqlash imkoniga ega bo‘ladi. Bu esa o‘qituvchini doimiy izlanishga, yangiliklarni o‘zlashtirishga va ijodiy faoliyatga undaydi. Refleksiya jarayonida o‘qituvchi nafaqat o‘zining shaxsiy faoliyatini, balki o‘quvchilarning dars jarayonidagi ishtirokini, ularning bilimlarni qanchalik ongli o‘zlashtirganini, motivatsiya darajasi va faoliyat natijalarini ham tahlil qiladi. Masalan, matematika fani o‘qituvchisi dars yakunida o‘quvchilarning mustaqil ishlari natijalarini ko‘rib chiqib, dars metodikasidagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlaydi hamda kelgusi mashg‘ulotlarni takomillashtirish bo‘yicha aniq xulosalarga keladi. Yoki ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi o‘quvchilarning yozma ishlari, erkin fikrlash darajasini tahlil qilib, qaysi metodik usullar samaraliroq natija berganini kuzatadi. Shu asosda o‘z pedagogik faoliyatiga zarur o‘zgarishlarni kiritadi. Refleksiv faoliyatning samaradorligi o‘qituvchining shaxsiy xususiyatlari bilan ham chambarchas bog‘liq. Ya’ni, o‘z faoliyatiga tanqidiy yondasha oladigan, yangiliklarni qabul qilishga ochiq, o‘quvchilarning ehtiyojlarini inobatga oladigan pedagog o‘zining kasbiy mahoratini tezroq va samaraliroq rivojlantira oladi. Masalan, ayrim o‘qituvchilar o‘z darsini videoyozuv orqali qayd etib, keyinchalik uni tahlil qiladi. Bu orqali ular nutq madaniyati, dars o‘tkazish uslubi, o‘quvchilar bilan muloqot qilishdagi xatoliklarini ko‘rib chiqish va tuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu kabi tajriba rivojlangan davlatlarning ta’lim tizimida keng qo‘llanilib, o‘qituvchilarni muntazam ravishda o‘z faoliyatini tahlil qilishga undaydi[11].

Refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullarining yana bir muhim jihati – ular o‘qituvchining ijodiy tafakkurini, tanqidiy fikrlash qobiliyatini va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi. O‘qituvchi o‘z faoliyatini baholar ekan, faqatgina mavjud kamchiliklarni aniqlabgina qolmay, balki ularni bartaraf etishning innovatsion yo‘llarini ham izlaydi. Masalan, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish, interaktiv metodlarni qo‘llash, differensial ta’limni tashkil etish kabi yondashuvlar refleksiya jarayonida shakllangan xulosalar asosida tanlanadi. Bu esa ta’lim jarayonining sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi[8].

Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, muntazam ravishda o‘z faoliyatini tahlil qilib boradigan o‘qituvchilar ta’lim jarayonida yuqori natijalarga erishadi. Ular o‘quvchilarning ehtiyojlarini to‘g‘ri aniqlash, dars metodikasini o‘z vaqtida takomillashtirish, individual yondashuvni qo‘llash va natijalarni obyektiv baholash imkoniga ega bo‘ladilar. Misol sifatida, Toshkent davlat pedagogika universitetida o‘tkazilgan tajribaviy tadqiqotlarda refleksiya asosida faoliyat yuritgan pedagoglarning dars samaradorligi 20-25 foizga oshgani aniqlangan. Bu shuni ko‘rsatadiki, refleksiya

nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham pedagogik mahoratni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Shuningdek, refleksiya o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishidagi motivatsion omil sifatida ham katta ahamiyatga ega. O‘z faoliyatini tahlil qilish orqali pedagog o‘zining kuchli tomonlarini ko‘radi, o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi, kasbiy o‘sishga bo‘lgan intilishini oshiradi. Shu bilan birga, aniqlangan kamchiliklar uni yangi bilimlarni egallashga, yangicha usullarni o‘rganishga va o‘z ustida ishlashga undaydi. Bunday jarayon pedagogning o‘zini-o‘zi rivojlantirish ehtiyojini kuchaytiradi va uni professional shaxs sifatida shakllantiradi. Umuman olganda, refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullarining samaradorligi shundaki, ular o‘qituvchiga nafaqat kasbiy faoliyatini baholash va takomillashtirish imkonini beradi, balki o‘zining pedagogik mahoratini yangi bosqichga ko‘tarishga, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini o‘zlashtirishga, ijodiy va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga, shuningdek, o‘quvchilar bilan samarali pedagogik muloqot o‘rnatishga xizmat qiladi. Shu sababli, bugungi ta’lim tizimida ushbu yondashuvlarni keng joriy etish va ularni pedagoglarning kasbiy faoliyatining ajralmas qismiga aylantirish muhim vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda[7].

Pedagogik mahoratni rivojlantirishda refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullarining samaradorligi haqida gapirganda, zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchidan nafaqat bilim beruvchi, balki doimiy ravishda o‘z faoliyatini tanqidiy tahlil qila oladigan, o‘z ustida ishlashga intiladigan va zamon talablariga moslashadigan shaxs sifatida faoliyat yuritishi talab etiladi. Refleksiya pedagogning kasbiy faoliyatini qayta ko‘rib chiqish, o‘zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, o‘quv jarayonida yo‘l qo‘yilgan xatolarni bartaraf etish va yangicha yondashuvlarni izlash jarayonidir. Ayniqsa, XXI asrda ta’lim sifati davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanganligi sababli o‘qituvchilar uchun refleksiya nafaqat shaxsiy rivojlanish vositasi, balki ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning ham muhim shartidir. Amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, reflektiv faoliyatni rivojlantirgan pedagoglar dars jarayonida interaktiv metodlardan ko‘proq foydalanadi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini chuqurroq o‘rganadi va ular bilan samarali muloqot o‘rnata oladi[12].

Misol tariqasida, ayrim umumta’lim maktablarida joriy qilingan “darsdan keyingi reflektiv suhbat” amaliyoti o‘qituvchiga o‘z darsini tahlil qilish, o‘quvchilarning fikrlarini eshitish va keyingi mashg‘ulotlarda yondashuvni qayta ko‘rib chiqish imkonini beradi. Bu esa, o‘z navbatida, ta’lim sifatining oshishiga, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, erkin mulohaza yuritish va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarining shakllanishiga olib kelmoqda. O‘z-o‘zini tahlil qilish usullari o‘qituvchiga o‘z faoliyatini xolisona baholash, maqsad va natijalarni solishtirish, o‘zida mavjud bo‘lgan

kamchiliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiqishda yordam beradi. Masalan, o‘qituvchi har bir o‘quv yilining yakunida o‘zining yutuq va muvaffaqiyatsizliklarini yozma tarzda qayd etib borishi, o‘z dars ishlanmalarini tahlil qilishi va natijalarni boshqa tajribali pedagoglar bilan muhokama qilishi samarali usullardan biridir. Bundan tashqari, zamonaviy ta’limda video-refleksiya usuli ham keng qo‘llanilmoqda. Bu usulda o‘qituvchi o‘z darsini videoga yozib olib, uni qayta ko‘rib chiqadi, dars jarayonida yo‘l qo‘ygan xatolarini yoki imkoniyatlarini aniqroq ko‘radi va o‘z faoliyatini yanada takomillashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotlarda ham refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish pedagogning kasbiy mahoratini oshirishda muhim o‘rin tutishi ta’kidlanadi. Chunki ular o‘qituvchining faqat tashqi kuzatuvchiga emas, balki ichki o‘zgarishlarga ham tayyor bo‘lishini talab etadi. Masalan, xalqaro tajribada ko‘plab ilg‘or ta’lim tizimlari (Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya) o‘qituvchilarning reflektiv amaliyotini doimiy ravishda qo‘llab-quvvatlab kelmoqda. Ularning dasturlarida pedagoglar muntazam ravishda “professional learning community” (kasbiy o‘quv jamoalari) orqali o‘zaro tajriba almashadi, refleksiya jarayonida o‘z darslarini tahlil qiladi va shu orqali bir-biridan o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi[6].

O‘zbekistonda ham bu borada muhim qadamlar qo‘yilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim-tarbiyani modernizatsiya qilishga qaratilgan qaror va farmonlarida o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini doimiy ravishda rivojlantirish, zamonaviy metod va texnologiyalarni egallash, shuningdek, o‘z ustida ishlash madaniyatini shakllantirish masalalari alohida o‘rin olgan. Bu esa, o‘z navbatida, refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish jarayonlarini ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rishga asos bo‘ladi.

Refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish o‘qituvchining kasbiy mahoratini rivojlantirishda eng samarali usullardan biri bo‘lib, u nafaqat pedagogning individual sifatlarini mustahkamlaydi, balki butun ta’lim tizimining sifat ko‘rsatkichlarini ham yuksaltiradi. Bu jarayonni tizimli ravishda yo‘lga qo‘yish orqali o‘qituvchilar ijodkor, tanqidiy fikrlovchi, doimiy izlanishda bo‘luvchi mutaxassisga aylanishi mumkin. Shu bois, kelajakda pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullarini alohida metodik yondashuv sifatida joriy etish ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi[13].

XULOSA

Pedagogik mahoratni rivojlantirishda refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullarining samaradorligi bugungi kunda ta’lim tizimi rivojining asosiy omillaridan biri sifatida

qaralmoqda. Zero, refleksiya jarayoni o‘qituvchining o‘z faoliyatini tanqidiy baholashiga, kuchli va zaif tomonlarini aniqlashiga, yangicha yondashuvlarni tatbiq etishiga keng imkoniyat yaratadi. O‘z-o‘zini tahlil qilish esa pedagogning doimiy o‘zgarishlarga tayyor bo‘lishini, shaxsiy va kasbiy kamchiliklarni aniqlab ularni bartaraf etishni ta’minlaydi. Amaliy tajribalar ko‘rsatadiki, reflektiv faoliyatni tizimli qo‘llagan pedagoglarda dars sifati oshadi, o‘quvchilarda esa tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv va erkin mulohaza yuritish ko‘nikmalari shakllanadi. Shu bois, zamonaviy ta’lim siyosatida o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshirishning muhim vositasi sifatida refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilishni yanada keng joriy etish zarur. Bu yondashuv nafaqat individual darajadagi pedagogning rivojlanishini, balki butun ta’lim tizimining sifat ko‘rsatkichlarini yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Ta’lim va tarbiya – millat kelajagi garovi” nutqi. – Toshkent: Prezident matbuot xizmati, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3907-son qarori, 2018-yil 6-fevral.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” munosabati bilan qabul qilingan PF-5953-son Farmoni, 2020-yil 28-yanvar.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, professional ta’lim tizimida zamonaviy o‘qituvchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori, 2021-yil.
6. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
7. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
8. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.

9. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
10. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
11. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
12. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
13. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘QITUVCHINING INNOVATSION FAOLIYATI VA PEDAGOGIK MAHORATNI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Quvatova Gulhayo Jalolovna
Safarova Sitora Rustamovna
Termiz davlat pedagogika institute Boshlang‘ich ta`lim ikkinchi oliy ta`lim yo‘nalishi talabasi

Anotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Mustaqil fikrlash shaxsning intellektual rivojlanishida, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda hamda zamonaviy jamiyat talablariga moslashishida muhim omil sifatida qaraladi. Shu bois, pedagogik jarayonda innovatsion metodlardan foydalanish, o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish va ularda muammoli vaziyatlar orqali tahliliy yondashuvni shakllantirish mexanizmlari ochib berilgan. Maqolada milliy va xalqaro tajribalar asosida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning samarali texnologiyalari tahlil qilinadi.

Аннотация. В данной статье раскрываются теоретические и практические основы формирования навыков самостоятельного мышления у учащихся в системе образования. Самостоятельное мышление рассматривается как важный фактор интеллектуального развития личности, раскрытия её творческих способностей и адаптации к требованиям современного общества. Особое внимание уделяется использованию инновационных методов, организации самостоятельной деятельности учащихся и формированию аналитического подхода через проблемные ситуации. В статье анализируются эффективные технологии развития самостоятельного мышления на основе национального и международного опыта.

Anotation. This article explores the theoretical and practical foundations of developing students’ independent thinking skills within the educational system. Independent thinking is viewed as a crucial factor in intellectual development, fostering creativity, and enabling adaptation to the demands of modern society. The research highlights the importance of innovative teaching methods, the organization of independent student activities, and the development of analytical approaches through problem-based learning. The article also examines effective technologies for enhancing independent thinking, drawing on both national and international experiences.

Kalit so‘zlari: Ta’lim tizimi, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiyalar, ijodkorlik, o‘quvchi faoliyati, innovatsiya, intellektual rivojlanish, muammoli ta’lim.

KIRISH. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biri – o‘quvchilarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishdir. Chunki mustaqil fikrlash shaxsning ijtimoiy faolligini, intellektual salohiyatini, ijodiy qobiliyatlarini namoyon qilishga xizmat qiladi. Jahon miqyosida inson kapitaliga qo‘yiladigan talablarning ortib borayotgani, o‘quvchilardan faqat tayyor bilimlarni emas, balki mavjud bilim asosida yangi yechimlarni topa olish, muammoli vaziyatlarni hal qilish va ijodiy yondashish qobiliyatini talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasida ta’lim islohotlarining markazida ham mustaqil fikrlovchi, tashabbuskor, mas’uliyatli yoshlarni tarbiyalash masalasi turibdi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil 23-sentabr, yangi tahrirda)da ta’limning asosiy maqsadi sifatida shaxsni har tomonlama kamol toptirish, uni mustaqil fikrlashga, erkin qaror qabul qilishga, jamiyatda munosib o‘rin topishga tayyorlash belgilangan. Shuningdek, mazkur hujjatda o‘quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish, ularni kreativ fikrlash va innovatsion faoliyatga yo‘naltirish ta’lim jarayonining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rsatib o‘tilgan.

Davlat rahbari tashabbusi bilan qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasida ta’lim-tarbiya tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” (2019-yil, Prezident qarori PQ–5847)da ham ta’lim tizimining sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishi, o‘quvchilarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o‘rgatish, ijodiy salohiyatini rivojlantirish asosiy vazifa qilib belgilangan. Ushbu konsepsiyada ta’lim jarayoniga ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish, interaktiv usullar asosida darslarni tashkil etish, muammoli ta’lim elementlarini keng qo‘llash orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish zarurligi alohida ta’kidlangan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasida ham yoshlarning intellektual salohiyatini yuksaltirish, ta’limda kreativ va tanqidiy fikrlashni shakllantirish, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxslarni tarbiyalash maqsadi ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Mazkur strategiya ta’lim jarayonini faqat bilim berishga emas, balki kompetensiyalarni shakllantirishga qaratishni, bunda mustaqil fikrlash eng muhim kompetensiya sifatida qaralishini ko‘zda tutadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ni

tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–5712-son Farmonida o‘quvchilarni XXI asr ko‘nikmalariga – tanqidiy va kreativ fikrlash, axborot bilan ishlash, kommunikativ va kooperativ kompetensiyalarni egallashga tayyorlash vazifasi ilgari surilgan. Mazkur hujjat asosida o‘quv jarayonini shaxsga yo‘naltirish, o‘quvchini bilim oluvchi ob’ekt emas, balki ta’lim jarayonining faol sub’ekti sifatida shakllantirishga qaratilgan yondashuv ustuvor deb belgilandi. Mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga oid masalalar xalqaro hujjatlarda ham o‘z aksini topgan. Xususan, UNESCO tomonidan ilgari surilgan “Ta’lim – 2030” global kun tartibi hamda BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlarida (SDGs, 4-maqsad – “Barchaga sifatli ta’lim”) o‘quvchilarda tanqidiy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish ta’lim sifatining ajralmas tarkibiy qismi sifatida e’tirof etilgan. Shu asosda, bugungi kunda pedagogika fani oldida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladigan samarali metod va texnologiyalarni ishlab chiqish, ularni amaliyotga joriy etish dolzarb vazifa sifatida turibdi. Ayniqsa, boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’lim bosqichida mustaqil fikrlashni rivojlantirish o‘quvchilarning keyingi intellektual va ma’naviy kamoloti uchun poydevor vazifasini bajaradi. Bu esa pedagoglardan yangi yondashuvlar, innovatsion metodlar va ta’limiy muhitni shakllantirishda puxta tayyorgarlikni talab qiladi[13].

O‘quvchilarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish bugungi ta’lim tizimining strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon, birinchi navbatda, ta’limning shaxsga yo‘naltirilganligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan oqilona foydalanish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tashkil etilishi bilan belgilanadi. Mustaqil fikrlash inson shaxsining intellektual va ijodiy rivojlanishida asosiy mezonlardan biri bo‘lib, u nafaqat bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida, balki hayotiy muammolarni hal qilishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik adabiyotlarda mustaqil fikrlash “o‘quvchining muayyan vaziyatda tayyor bilimlarga to‘liq tayanmagan holda yangi g‘oya, yechim yoki qaror qabul qilish qobiliyati” sifatida izohlanadi (Qodirov B., 2019). Mustaqil fikrlash jarayoni o‘quvchidan mantiqiy izchillik, tahliliy yondashuv, sabab-oqibat aloqalarini anglash, tanqidiy qarash va ijodiy tafakkurni talab etadi. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshiruvchi, ularni mustaqil izlanishga undovchi metodlar qo‘llanishi dolzarbdir[14].

Mustaqil fikrlashni shakllantirishning pedagogik asoslari. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan davlat ta’lim standartlarida o‘quvchilarda funksional savodxonlik, tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish asosiy kompetensiyalardan biri sifatida belgilangan

(Davlat ta’lim standarti, 2020). Bunda, ayniqsa, boshlang‘ich sinflardan boshlab mustaqil fikrlashning elementlarini bosqichma-bosqich singdirib borish muhim hisoblanadi. Chunki bu davrda bolaning tafakkuri shakllanib, bilimga bo‘lgan qiziqishi kuchayadi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda metod va texnologiyalar. Pedagogik tajribada mustaqil fikrlashni shakllantirishda interfaol metodlarning o‘rni beqiyosdir. “Aqliy hujum”, “Baliq skeleti”, “Venn diagrammasi”, “Debat” kabi metodlar o‘quvchilarda muammoli vaziyatlarni hal etish, turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish, xulosaga kelish ko‘nikmalarini rivojlantiradi (To‘xtaxo‘jayev R., 2021). Shu bilan birga, loyihaviy ta’lim, tadqiqot faoliyati, kichik guruhlarda ishlash, muammoli vaziyatli darslar ham o‘quvchilarni mustaqil izlanishga va ijodkorlikka undaydi. Masalan, loyiha usulidan foydalanilganda o‘quvchilar o‘zlari tanlagan mavzu yuzasidan izlanish olib boradilar, ma’lumot yig‘adilar, tahlil qiladilar va xulosalar chiqaradilar. Bu jarayonning har bir bosqichi mustaqil qaror qabul qilishni talab etadi. Natijada o‘quvchilarda nafaqat bilim va ko‘nikmalar, balki ijodiy yondashuv, muammoni turli burchaklardan ko‘ra olish qobiliyati shakllanadi[12].

Tanqidiy fikrlash orqali mustaqillikka erishish. O‘zbekistonlik olimlardan A. Xoliqovning (2020) tadqiqotlarida ta’kidlanishicha, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ularning mustaqil bilim olish jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tanqidiy fikrlash – bu faqatgina shubha qilish yoki tanqid etish emas, balki axborotni tahlil qilish, dalillarni baholash, ishonchlilikni tekshirish va asosli qarorga kelish demakdir. Shu sababli ta’lim jarayonida muammoli savollar, ochiq topshiriqlar, munozarali vaziyatlardan keng foydalanish zarur.

Milliy qadriyatlar asosida mustaqil fikrlashni shakllantirish. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish jarayoni milliy g‘oya va qadriyatlarga tayangan holda amalga oshirilishi ta’lim samaradorligini yanada oshiradi. Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi allomalarning ilmiy va ma’rifiy qarashlari ham mustaqil fikrlashning ildizlarini tashkil etadi. Masalan, Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida yoshlarni bilim olishga, tafakkur qilishga, mustaqil qarashga undash orqali millat taraqqiyotiga erishish mumkinligini ta’kidlagan. Bugungi kunda ham Avloniy merosi yosh avlodni mustaqil va tanqidiy fikrlashga undashda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Amaliy tajribalar. O‘zbekiston maktablarida so‘nggi yillarda olib borilayotgan pedagogik innovatsiyalar, jumladan STEAM-ta’limni joriy etish, “Bir million dasturchi” loyihasi, xorijiy tillarni o‘qitishni kengaytirish kabi tashabbuslar ham o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan.

Bunday yondashuvlar o‘quvchilarda nafaqat aniq fanlarga oid bilimlarni, balki mantiqiy fikrlash, muammoni hal etish va yangi g‘oyalar yaratish qobiliyatlarini ham shakllantiradi.

Psixologik-pedagogik omillar. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish jarayonida ta’limiy muhit, o‘qituvchining shaxsiy yondashuvi, oilaviy va ijtimoiy tarbiya ham katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘zining dars jarayonida beradigan savollari, topshiriqlari, muloqot uslubi bilan o‘quvchini mustaqil fikrlashga undashi mumkin. Oila va jamiyat esa farzandlarning erkin fikr bildirishiga sharoit yaratishi, ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi zarur. Mustaqil fikrlashni shakllantirish o‘quvchilarning bilim olishini chuqurlashtiradi, ularni ijtimoiy hayotga faol qo‘shilishiga tayyorlaydi, shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Pedagogika fanida bu jarayonni samarali tashkil etish uchun ilmiy asoslangan metodlar, innovatsion texnologiyalar va milliy-ma’naviy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish talab etiladi. O‘quvchilarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish pedagogika nazariyasi va amaliyotining eng dolzarb masalalaridan biridir. Bugungi ta’lim jarayoni nafaqat bilimlarni yetkazib berishni, balki o‘quvchining shaxsiy qiziqishlari va intellektual imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishni ko‘zda tutadi. Shu sababli ta’limda faollik, mustaqillik va ijodkorlikni rag‘batlantiruvchi usullar muhim ahamiyat kasb etadi[11].

Xalqaro va milliy hujjatlarda mustaqil fikrlash masalasi. Xalqaro maydonda, xususan, UNESCO tomonidan ilgari surilgan “Ta’lim – 2030” dasturida o‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish ta’lim sifatining asosiy mezoni sifatida belgilangan. O‘zbekiston Respublikasida ham bu borada bir qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, Prezidentning 2019-yil 8-oktabrdagi **“O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”** to‘g‘risidagi farmoni hamda 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun** o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga yo‘naltirishni ta’lim jarayonining asosiy ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilaydi.

Mustaqil fikrlashning ijtimoiy-pedagogik mohiyati. Mustaqil fikrlash shaxsni jamiyatga faol integratsiya qiluvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday qobiliyatga ega bo‘lgan o‘quvchi mavjud stereotiplarga ko‘r-ko‘rona ergashmaydi, balki yangi g‘oyalarni ishlab chiqadi, hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qiladi. Bu esa o‘z navbatida, yoshlarning ma’naviy barkamolligi, intellektual salohiyati va ijtimoiy faolligini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, mustaqil fikrlashning shakllanishi milliy taraqqiyot va jamiyat rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi.

Metodik yondashuvlar. O‘zbekistonlik olimlardan A. Abduqodirov, M. Yo‘ldoshev

va boshqa tadqiqotchilarning ilmiy ishlanmalarida ta’kidlanishicha, mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun o‘quvchilarni muammoli vaziyatlarga duch keltirish, ularga ochiq savollar berish, izlanish topshiriqlari berish samarali natija beradi. Masalan, muammoli ta’lim metodida o‘quvchilarga tayyor bilim emas, balki yechimni o‘zlari topishi uchun vaziyatlar taklif etiladi. Bu jarayon o‘quvchidan mantiqiy tafakkur, xayoliy tasavvur va ijodiy yondashuvni talab qiladi.

Innovatsion texnologiyalar orqali mustaqil fikrlashni rivojlantirish. Bugungi kunda o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), elektron resurslar va raqamli platformalardan keng foydalanish muhim ahamiyatga ega. Onlayn ta’lim resurslari, masofaviy o‘quv dasturlari va multimedia materiallari o‘quvchilarni mustaqil o‘rganishga, axborotni tanlab olishga va tahlil qilishga undaydi. Xususan, E-darslik, Kundalik.com, ZiyoNET kabi platformalar o‘quvchilarning bilim olishdagi faolligini oshirib, ularni mustaqil axborot izlashga yo‘naltiradi.

Mustaqil fikrlash va ijodkorlikning uyg‘unligi. Mustaqil fikrlash faqat mavjud bilimni takrorlash yoki qayta ishlash emas, balki yangi g‘oyalar yaratish, ijodiy yondashuvni qo‘llashni ham anglatadi. Shu sababli ijodkorlikni rivojlantirish o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Masalan, adabiyot darslarida muallif g‘oyasini tahlil qilish, o‘z fikrini ifodalash, muqobil yakun yaratish topshiriqlari o‘quvchilarda mustaqil va ijodiy tafakkurni rivojlantiradi. Matematika va tabiiy fanlarda esa bir masalaga turlicha yechim topish, modellashtirish, tajriba o‘tkazish orqali mustaqil fikr yuritish ko‘nikmalari mustahkamlanadi[10].

Pedagog shaxsining roli. Mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda o‘qituvchining shaxsiy namuna ko‘rsatishi muhim ahamiyatga ega. Pedagogik tajribalarda ko‘rsatilishicha, o‘quvchi o‘qituvchining savollariga javob berar ekan, faqat tayyor bilim emas, balki o‘z fikrini erkin bayon etishga harakat qiladi. O‘qituvchi o‘quvchini rag‘batlantirsa, uning tashabbuslarini qadrlasa, bu jarayon yanada samarali kechadi. Shu bois, zamonaviy pedagog shunchaki bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi lozim.

Xalqaro tajriba. Finlyandiya, Janubiy Koreya, Singapur ta’lim tizimlari o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish bo‘yicha ilg‘or tajribaga ega. Masalan, Finlyandiyada o‘quvchilar o‘quv jarayonining markazida turadi va ular uchun amaliy mashg‘ulotlar, muammoli vaziyatlar, loyiha ishlari asosiy metod sifatida qo‘llaniladi. Janubiy Koreyada esa texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilar mustaqil

izlanishga, yangi g‘oyalar ishlab chiqishga jalb qilinadi. Bu tajribalarni O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni yanada rivojlantirish imkonini beradi.

Ijtimoiy muhit va oilaning ta’siri. Mustaqil fikrlashni shakllantirish faqat maktab bilan cheklanmaydi. Oilaviy muhit, ijtimoiy sharoit, do‘stlar davrasi ham bolaning fikrlash qobiliyatiga bevosita ta’sir qiladi. Agar ota-ona farzandining erkin fikr bildirishiga sharoit yaratib bersa, uning qarashlarini qadrlasa, bu bolaning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bois ta’lim muassasalari bilan bir qatorda oilaviy tarbiyani ham mustaqil fikrlashga yo‘naltirish dolzarb vazifalardan biridir.

O‘zbek olimlarining qarashlari. Mustaqil fikrlash masalasi ko‘plab o‘zbek olimlarining tadqiqotlarida keng yoritilgan. Jumladan, Abdulla Avloniy yoshlarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish millat kelajagi uchun muhim ekanini ta’kidlab, “Fikri mustaqil yoshlar – millatning eng katta boyligidir” deya qayd etadi. Shuningdek, M. Yo‘ldoshev, R. To‘xtaxo‘jayevlarning ilmiy ishlanmalarida mustaqil fikrlashni shakllantirishda interfaol metodlardan foydalanish, muammoli ta’lim va ijodiy topshiriqlarning o‘rni alohida ta’kidlangan[9].

Umuman olganda, mustaqil fikrlashni shakllantirish jarayoni pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillar uyg‘unligida samarali kechadi. Bu esa o‘quvchilarda faqat bilim emas, balki hayotiy ko‘nikmalarni ham shakllantirib, ularni jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘sha oladigan yetuk shaxs darajasiga olib chiqadi.

XULOSA

Ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Mamlakatimizda qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlar, davlat dasturlari va Prezident qarorlari mazkur yo‘nalishda kompleks islohotlarni amalga oshirish uchun zarur huquqiy va tashkiliy asoslarni yaratib bermoqda. Xususan, mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega yoshlarni tarbiyalash orqali jamiyatda erkinlik, ijodkorlik va innovatsion tafakkurni rivojlantirish mumkin. Boshlang‘ich va o‘rta ta’limda interfaol metodlardan foydalanish, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo‘naltirilgan topshiriqlar, mustaqil loyihalar, tanqidiy tahlil mashqlari va ijodiy yozuv ishlari orqali o‘quvchilarda mustaqil xulosa chiqarish, o‘z fikrini asosli himoya qilish, turli qarashlarni qiyosiy tahlil etish ko‘nikmalari shakllantirilmoqda. Shuningdek, o‘quvchilarni milliy qadriyatlar va zamonaviy ilmiy bilimlar uyg‘unligida tarbiyalash mustaqil fikrlashni yanada kuchaytiradi. Mustaqil fikr egasi bo‘lgan shaxs jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok etadi, vatanparvarlik va ma’naviy barkamollik sifatlarini o‘zida mujassam etadi. Shu boisdan, mustaqil fikrlashni shakllantirishga qaratilgan pedagogik

texnologiyalarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish zarur. O‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish — nafaqat ularning shaxsiy intellektual salohiyatini oshirish, balki milliy taraqqiyot va ma’naviy yuksalishning muhim omili hisoblanadi. Ushbu masala ustida tizimli ish olib borish pedagog va psixologlarning asosiy vazifasiga aylanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston – ma’rifatli jamiyat” konsepsiyasi bo‘yicha Farmonlari va qarorlari. – Toshkent, 2021–2023.
3. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta ta’lim to‘g‘risida Nizom” qarori. – Toshkent, 2021.
5. Avloniy, A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
6. Qodirov, Q. *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Fan, 2019.
7. Yo‘ldoshev, J., & Hasanboyeva, O. *Pedagogika*. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2015.
8. To‘xtayev, B. *Ta’lim jarayonida mustaqil fikrlashni shakllantirishning innovatsion texnologiyalari*. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2022.
9. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
10. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
11. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
12. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
13. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
14. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA TA'LIM-TARBIYANI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK TOMONLARI

Panjiyeva Zarina Alisher qizi
Qudratova Nilufar Ravshan qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasini tashkil etishda maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldida turgan vazifalar va ularni hal etish borasidagi bir qator taklif va tavsiyalar keltirilgan. Shu bilan birgalikda maktabgacha ta'limda ta'lim tarbiya jarayonini tashkil etishdagi ustuvor jihatlar haqida alohida so'z yuritiladi.
Kalit so'zlar: Pedagogik kengash, shaxs, tarbiyachi, ijodkorlik, ota-ona, hamkorlik, ta'limiy muhit, texnologiya.
Аннотация. В статье представлен ряд предложений и рекомендаций по решению задач и проблем, стоящих перед дошкольными образовательными организациями при организации воспитания и обучения детей дошкольного возраста. Вместе с тем, в дошкольном образовании особое внимание уделяется приоритетным аспектам организации образовательно-воспитательного процесса.
Ключевые слова: Педагогический совет, личность, родители, творчество, воспитание, сотрудничество, образовательная среда, технологии.
Abstract. The article presents a number of suggestions and recommendations for solving the tasks and problems facing preschool educational organizations in organizing the upbringing and education of preschool children. At the same time, in preschool education, special attention is paid to priority aspects of the organization of the educational process.
Keywords: Pedagogical council, personality, parents, creativity, upbringing, cooperation, educational environment, technology.

Respublikamizda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishda yangicha yondashuvlar asosidagi texnologiyalar tobora rivojlanib, takomillashib bormoqda. Tarbiyalanuvchining ilk maktabgacha yosh davri, shaxs sifatida shakllanishning muhim davri hisoblanib, maktabgacha ta'lim tashkilotining rahbaridan tortib posbonigacha yuksak mas'uliyat, ijodkorlik, bolajonlik talab qilinadi. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida maktabgacha ta'lim mazmunini takomillashtirish, bolalarni o'sishi hamda rivojalanishida hamda ta'lim

jarayonini mazmunli tashkil etishda tashkilotda sog'lom psixologik muhitni yuzaga keltirish lozim[11].

Maktabgacha ta'lim mazmunini takomillashtirish umumiy holatda keng ma'noli tushuncha hisoblanadi. Uni samarali amalga oshirish maktabgacha ta'lim tashkilotining binosini holati, tashkilotning har bir jamoasi jumladan tarbiyachi-pedagoglar, tarbiyalanuvchilar, shunindek jamoa, ota-onalar hamda tarbiyalanuvchilarning takomillashtirilgan "Ilk qadam" o'quv dasturi asosida bilim, ko'nikma va malakalarini oshirib borishda pedagogik-psixologik, metodik, bolalar, badiiy adabiyotlar soni va sifati, tashkilotni adabiyot bilan boyitib borishda ota-onalar va jamoatchilikning jalb qilinishi boshqa shu kabi omillarga bog'liqdir[10]. Maktabgacha ta'lim mazmunini takomillashtirishda, ta'limning sifat va samaradorligiga erishishda takomillashtirilgan "Ilk qadam" o'quv dasturi, mazkur dasturlar asosida yaratilgan metodik tavsiyalar, qo'llanmalar asosida bolalarning kundalik faoliyatni mazmunli va qiziqarli tashkil etish, bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanish, bolalarni qobiliyatlarini aniqlash va shunga qarab bolaga ijodiy yondashish, bolalar uchun o'tkaziladigan mashg'ulotlar va manbalarni tarbiyalanuvchilar va jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan holatga keltirish maqsadida ratsional va tizimli tahlil qilishni ko'zda tutadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotalarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog xodimlarning pedagogik kengashlari ta'lim-tarbiyaning sifat va samaradorligi ko'p jihatdan talabchanlik va ishchanlik ruhida tashkil etilishiga bog'liq. Shuningdek pedagog xodimlarning har tomonlama bilimli, mustaqil fikrlay oladigan, tadbirkor, tashabbuskor shaxs qilib shakllantirish borasida tashkilot rahbari muhim ishlarni amalga oshirishi lozim. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kengash ta'lim tashkilotlarining yillik rejasi asosida har tomonlama jihozlangan guruh xonalarida shuningdek noan'anaviy tarzda aniq va puxta tuzilgan reja asosida tashkil etilishi lozim. Qatnashchilar o'zaro ijodiy fikr bildirishlari maktabgacha ta'limga oid muammolar yechimini topishi, o'zi uchun zarur deb hisoblagan ko'rsatmalarni olishlari uchun Kengash o'quv-seminar shaklida 4 yo'nalishda tashkil etilishi maqsadga muvofiq[5].

1-yo'nalish:"Muammolar yechimini izlang va toping" shiori ostida: - takomillashtirilgan "Ilk qadam" o'quv dasturida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash borasida dastlabki ishlar natijasi; - maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiyaning sifat darajasi monitoring natijalari tahlillari, aniqlangan kamchiliklar va ularni bartaraf etilishi; - yangi o'quv yili uchun belgilangan vazifalarni amalga oshirish jarayonida "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida tashkilotning

yillik ish rejasini tuzish;

2-yo'nalish: "Bilishga ulgurmagan bo'lsangiz, bilimingizni oshiring" shiori ostida - zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbiq etish samaradorligiga erishish; - maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog xodimlari oila, mahalla va maktab bilan hamkorlikda bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limga alohida e'tibor qaratishga ahamiyat berish; - pedagog xodimlarning o'z ustida ishlashlari, turli usulda malakasini oshirib borish masalalari; - yangi o'quv yili rejasi va uning ijrosi bilan bog'liq hujjatlar haqida tushuncha berish; - ilg'or ish tajribalari yuzasidan fikr almashish; - ta'lim jarayonida zarur asbob-uskunalar, kompyuter texnikasi, zamonaviy axborot texnologiyalaridan unumli foydalanish;

3-yo'nalish: "Oila, mahalla, maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamkorligida ta'limtarbiya samaradorligiga erishish yo'llari" - ta'lim tashkilotalarining ish faoliyatlarini rejalashtirishda mahalliy hududning o'ziga xos xususiyatlari, ota-onalar va bolalarning qiziqishlari asosida to'garaklar tashkil etish; - tashkilotlarda pullik ta'lim xizmati tashkil etish; - tashkilotlarning davlat va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorligini yo'lga qo'yish yuzasidan chora-tadbirlar belgilash; - tashkilotlar qoshida kichik kutubxonalar faoliyatini yanada jonlantirish, bolalar adabiyotlari bilan boyitish; - tashkilotlarning moddiy-texnik bazasini hatlovdan o'tkazish va uni mustahkamlash bo'yicha homiylar yordamini tashkil etish, qo'shimcha mablag'lar topish imkoniyatlarini tahlil etgan holda aniq istiqbolli chora-tadbirlar ishlab chiqish;

4-yo'nalish: "Tashkilotda "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida belgilangan vazifalarni bajarilishi yuzasidan metod birlashmalar, pedagogik kengashlar faoliyatini takomillashtirish" - tarbiyachilar faoliyatini diagnostik tahlil qilish va ularga metodik tavsiyalar berish; - bolalarni jismoniy rivojlantirish, ularda sog'lom turmush tarzi va xavfsizlik ko'nikmalarini shakllantirish: - jismoniy tarbiya va shaxsiy gigienik qoidalarga oid metodik tavsiyalar, metodik adabiyotlardan foydalanish; - jismoniy tarbiyaga oid ta'lim-tarbiyaning sifat darajasi monitoring natijalari, aniqlangan kamchiliklar va ularni bartaraf etilishi;

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishi[8].

- bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishga ulgurmagan bo'lsangiz interfaol usullardan foydalanish;
- bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbiq etish samaradorligiga erishish;
- bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishda oila, maxalla, maktab bilan hamkorlik; - bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishda ilg'or ish tajribasiga ega bo'lgan ijodkor tarbiyachilar ish faoliyatini o'rganish va ommalashtirish;

Maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarni nutq, o’qish va savodga tayyorgarlik

- ✓ bolalarni eshitish va tushunish malakasini shakllantirish;
- ✓ bolalarning nutq malaka va ko’nikmasini hosil qilish;
- ✓ bolalarga kitobning qadr-qimmatini tushunish;
- ✓ bolalarning o’qish va savod malakalarini shakllantirish;

Bilish jarayoni, atrof-olam to’g’risidagi bilimga ega bo’lish va uni anglash.

1. elementar matematik tasavvurlar hosil qilish;
2. son, sanoq, kattalik, shakl, masofa, vaqt to’g’risida tasavvurga ega bo’lish;
3. atrof-olam to’g’risidagi malakaga ega bo’lish;
4. tirik jonzot, yer kurrasi to’g’risida tasvvurga ega bo’lish;

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatiga oid vazifalarni belgilash va ularni qay tarzda amalga oshirish omillari, tashkilotda olib boriladigan taxminiy ish uslublari va uni amalga oshirish tartibi, sohadagi muammolar va ularning yechimlari, chet el tajribasi asosida faoliyatni yangilab borish kabi mavzular qamrab olinishi lozim. Maktabgacha ta’lim mazmunini takomillashtirishda umumiy jamoaning ijtimoiy xususiyatini inobatga oladi va ma’lum harakatlarni talab qiladi. Bunda rejalashtirilgan ta’limtarbiyaviy tadbirlarning barchasi maktabgacha ta’limning umumiy rivojlanishi uchun muhim hisoblanib, bir-biri bilan uzviy bog’liqlikda amalga oshirilishi kerak[9]. Mashg’ulot va mashg’ulotdan tashqari tadbirlar jadvalini ya’ni kundalik faoliyatning to’g’ri tashkil etish rejalari tarbiyachi pedagoglarning shart-sharoitlari, imkoniyatlari hamda sanitariya-gigiena talablariga javob beradigan holda tuzilishi zarur. Shuni ta’kidlash lozimki tarbiyachi rivojlanmasa, maktabgacha ta’lim rivojlanmaydi. Tarbiyachining rivojlantirish esa bevosita maktabgacha ta’lim tashkilot rahbariga bog’liq[6].

Samarali boshqarish uchun tashkilotda amalga oshiriladigan ishlar qisqa muddatli rejalashtirishda aks ettiriladi. Qisqa muddatli rejalashtirishda tashkilot rahbari tashkilotni “imidji”ni o’zgartirishga qaratadi.

Quyida rejalashtirish yuzasidan takliflar berib o’tamiz:

- tashkilot rahbari ota-onalar va mahalla faollari, maktab bilan hamkorlikni faollashtirish;
- hududdagi maktabgacha yoshdagi bolalarni aniqlash va ularning oiladagi ta’limtarbiyasini o’rganish va ota-onalarga aniq takliflar bilan murojaat qilish;
- oiladagi bolalarning ota-onalari bilan birga tashkilotga sayohatga taklif etish va tushuntirish ishlarini tarbiyalanuvchilarning konsert dastalari va sport musobaqalari, ijodiy qo’l mehnatlari ko’rgazmalari, chet tilidagi muloqotlari asosida tashkil etish va mana shu tadbirlarga tashkilotaga jalb qilinmagan bolalarni ishtirok etish uchun taklif

qilish va natijalarni tashxislash;
- bola ta’lim-tarbiyasiga oid rivoyatlarni sahnalashtirishda hayotiy misollar bilan boyitib kichik sahna ko’rinishlari tayyorlab tashkilotga jalb qilinmagan bolalar ota-onalari, buvibobolarini mahalla faollari bilan hamkorlikda taklif etish va ular psixologiyasiga ta’sir etish orqali ijobiy natijalarga erishish;
- bolalarni maktabgacha ta’lim tashkilotiga jalb qilishda jamoatchilik guruhlarini tuzish va faoliyatini to’g’ri yo’lga solish;
- bolaning va ularning ota-onalarining ruhiy va emotsional holatiga ijobiy ta’sir etuvchi omillardan samarali foydalanish; - bolaning qobiliyati va qiziqishini o’rganish va ularning ota-onalari bilan hamkorlikda bolalar uchun ta’limiy-o’yin muhitlarini yaratish va ulardan o’z o’rnida foydalanish;
- tashkilotda yaratilgan muhit ularning oilalarida ham aks etishiga e’tibor qaratish; - yosh ota-onalarga kerakli tavsiyalar berib borish;
- xar bir guruh xonalarini betakror mavzularda mazmunan jihozlash va jihozlardan unumli foydalanish;
- bolalarni qiziqish va layoqatiga mos sport-sog’lomlashtirish hamda kasb-hunarga yo’naltiruvchi, chet tillarini o’rganuvchi to’garaklar tashkil etish va kunning ikkinchi yarmida bolalar bilan alohida ishlashga e’tibor qaratish;
- bolalarni va ularning ota-onalarini xalq og’zaki ijodidan to’liq bahramand qilish;
- yosh onalarga alla aytish va uning sehri to’g’risida to’liq ma’lumot berish; - ota-onalarning kitobxonligini oshirish;
- oilalarda bolalarning kichik kutubxonalarini tashkil etish, ota-onalar o’rtasida kitobxonlik kechalarini bolalari ishtirokida tashkil etish; - ota-onalar uchun ma’naviyat kundaligini joriy etish va amaliyotda qo’llash;
- bolalarning tug’ilgan kunlarini tug’ilgan kun haftaliklari tarzida o’tkazish va bolalarni o’zaro o’rtoqlik tuyg’ularini mustahkamlash hamda ta’lim mazmuni samaradorligiga erishish;
- bolalarni ishtirokchiga aylantirish uchun tarbiyachilar faolligini oshirish, o’z ustlarida tinimsiz ishlash va izlanishlariga alohida e’tibor berish;
- tarbiyachilar faoliyatiga xolisona baxo berish, ularni rag’batlantirish;
- kundalik faoliyatlarini chuqur tahlil qilish va ularga metodik va amaliy yordam berish, pedagogik kengash va metodik kengashlarin hayotiyligini ta’minlash va zamonaviy usullar yordamida tashkil etishga erishish;
- bolalar o’yinchoqlari va o’yinlariga jiddiy e’tibor berish va yangi o’yinchoqlar yaratish yuzasidan takliflar bilan chiqish kabi vazifalarni amalga oshirishni ko’zda tutish lozim. Chunki biz bolalarni bolalik olamlarini o’g’irlamasligimiz nihoyatda

axamiyatlidir[7].

Maktabgacha ta’lim mazmunini takomillashtirish jarayoniga kirib borar ekanmiz, ta’limtarbiya jarayoni takomillashtirib borishni davr taqozo etmoqda. Har bir ta’lim tashkilot xodimi, u direktormi, u tarbiyachimi, yoki tarbiyachi yordamchisimi o’ziga tanqidiy ruhda qarashi, muammolarni o’z do’sti deb bilib, muammolarni hal qilishga sidqidildan kirishishi lozim. Muammolarni hal qilishda esa yuqorida ko’rsatilgan 3 qadamda bildirilgan tavsiya va takliflardan ijodkorona foydalanishni tasiya etamiz.

Adabiyotlar ro’yhati

1. CRITERIA FOR NON-EDUCATIONAL INSTITUTIONS TO IMPROVE THE QUALITY OF EDUCATION ME Khallokova World Bulletin of Social Sciences (WBSS)Available Online at:https://www …
2. Нодавлат таълим муассасаларида таълим тизимини модернизациялаш M Халлокова Общество и инновации 3 (1), 151
3. M.Xallokova. Nodavlat ta’lim muassasalarida ta’lim tizimini modernizatsiyalash. Obshestvo I innovatsii 3 (1), 151-157, 2022
4. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
5. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI, 2(6), 124-126.
6. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 3(35), 494-498.
7. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 3(35), 499-504.
8. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. Research Focus, 3(11), 124-128.
9. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. Research Focus, 3(11), 117-123.
10. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

HAMKORLIKDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARI ORQALI BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Ibragimova Oybarchin Ismoil qizi
Nuraliyeva Shahodat Safar qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining kommunikativ kompetentligini shakllantirishda hamkorlikda o‘qitish (collaborative learning) texnologiyalarining o‘rni va ahamiyati tahlil etiladi. Innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan hamkorlikda o‘qitish jarayoni talabalarda muloqot madaniyati, o‘zaro fikr almashish, jamoada ishlash va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
Kalit so‘zlar: hamkorlikda o‘qitish, kommunikativ kompetentlik, integratsion ta’lim, tarbiya fani, innovatsion texnologiyalar, kasbiy rivojlanish.
Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение технологии совместного обучения (collaborative learning) в формировании коммуникативной компетентности будущих преподавателей предмета «Воспитание». Процесс совместного обучения, организованный на основе инновационных подходов, способствует развитию у студентов культуры общения, навыков взаимодействия, командной работы и социальной адаптации.
Ключевые слова: совместное обучение, коммуникативная компетентность, интеграционное образование, педагогика воспитания, инновационные технологии, профессиональное развитие.
Abstract: This article analyzes the role and significance of collaborative learning technologies in developing the communicative competence of future teachers of the subject “Education and Upbringing.” The collaborative learning process, organized on the basis of innovative approaches, helps students develop communication culture, interaction skills, teamwork abilities, and social adaptability.
Keywords: collaborative learning, communicative competence, integrative education, pedagogy of upbringing, innovative technologies, professional development.

Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimida pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va Milliy o‘quv dasturida ta’lim jarayonini shaxsga

yo‘naltirilgan, hamkorlik va ijodkorlik asosida tashkil etish zarurligi ta’kidlangan [8]. Bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchisi nafaqat bilim egasi, balki o‘quvchi bilan to‘g‘ri muloqot qura oluvchi, muammoli vaziyatlarni hal etishda jamoani boshqara oluvchi mutaxassis sifatida shakllanishi lozim. Shu nuqtai nazardan, hamkorlikda o‘qitish texnologiyasi kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Hamkorlikda o‘qitish texnologiyalari pedagogik jarayonni takomillashtirish va uni o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirishga asoslangan. Bu texnologiyalar ijodkor shaxsni shakllantirishga yo‘naltirilgan ijodiy muhitni yaratish, ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Hamkorlikda o‘qitish mashg‘ulotlarini tashkil etishda o‘qituvchi-sinf, o‘qituvchi-kichik guruh, o‘qituvchi-katta guruh, o‘qituvchi-o‘quvchi, o‘quvchi-o‘quvchi (juftlikda ishlash), kichik guruh-kichik guruh, kichik guruh-sinf kabi shakllardan foydalaniladi.

Hamkorlikda o‘qitish - bu o‘qituvchi va o‘quvchilarning ta’lim-tarbiya jarayonida o‘zaro samarali hamkorlikni tashkil etishidir. Bu jarayon o‘quvchilarning ham bir-birini qo‘llab-quvvatlovchi, o‘zaro o‘rganishga yo‘naltirilgan faoliyatini anglatadi. Hamkorlikda o‘qitish mashg‘ulotlarining asosiy jarayonlari quyidagilardan iborat.

- Hamkorlikda fikr almashish;
- Suhbat;
- Tahlil;
- Munozara;
- Muzokara;
- Amaliy vazifalar bajarish;
- Biror narsani qurish (yasash);
- Masalalar yechish vaboshqalar.ν

Bu texnologiyalar quyidagi natijalarga erishish imkonini beradi:

- o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini boyitadi;
- o‘zlashtirilgan bilimlarni tahlil qilish va almashish imkonini yaratadi;
- o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va muhokama qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- muloqot va axborot almashish madaniyatini oshiradi;
- o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini va mas’uliyat hissini kuchaytiradi.

Hamkorlikda ishlash bir nechta shakllarga bo’linadi.

Kichik guruhlarda ishlash - 3-5 kishilik jamoalarda muammoni hal etish, qaror ishlab chiqish, juftlikda o‘qitish - “fikr juftligi”, “intervyu” kabi usullar orqali muloqotni

rivojlantirish, “Aqliy hujum” va “debate” metodlari - ijodiy fikrlash va mantiqiy dalillashni rivojlantirish; “Rol o‘ynash” - tarbiyaviy vaziyatlarda o‘qituvchi va o‘quvchi rollarini bajarish orqali empatiyani oshirish. Tajriba asosidagi kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, hamkorlik asosida o‘qitilgan talabalar o‘z fikrini ochiq ifoda eta oladi, jamoada mas’uliyatni sezadi va o‘zaro hurmat tamoyillariga amal qiladi 10].

Bu esa kelajakda ularning pedagogik faoliyatida muloqot madaniyatini mustahkamlaydi. Shuningdek, integratsion yondashuv ham bu jarayonda muhim o‘rin tutadi. Tarbiya fanining psixologiya, pedagogika va sotsiologiya fanlari bilan uyg‘unligi talabalarda kompleks fikrlashni, holatni tahlil qilishni va to‘g‘ri kommunikativ qaror qabul qilishni rivojlantiradi [7].

Hamkorlikda o‘qitish texnologiyalaridan samarali foydalanishning o‘ziga xos pedagogik, psixologik va uslubiy asoslari ishlab chiqilgan bo‘lib, ular quyidagilar: tashkiliy-pedagogik asoslari - o‘quv reja,ν dastur, dars mavzusi, DTS talablari va ularga muvofiq darajada o‘zlashtirilishi talab qilinadigan yangi bilim hajmi asosida o‘quv mashg‘uloti ishtirokchilarining hamkorlikda ishlashlari uchun shart-sharoit, imkoniyatlarni belgilash va amalga oshirish; psixologik asoslari - o‘quvchilarning psixologik va yosh xususiyatlarini hisobga olish, mashg‘ulotda har bir o‘quvchi uchun qulay psixologik muhit yaratish, erkin muloqotni sifatli uyushtirishda dars mavzusi, mazmuni, qo‘llanilayotgan tushunchalar, atamalar, ta’riflar, formulalar va boshqa shartlarning o‘quvchilar uchun tushunarli bo‘lishini ta’minlash; uslubiy asoslari - mashg‘ulot uchun zarur vositalarni oldindan ishga tayyorlash, ularning talablar darajasida sifatli bo‘lishini ta’minlash. Muloqot usullari hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni tashkil qilish va boshqalar[6].

Hamkorlikda o‘qitish bo‘lajak tarbiyachilarda quyidagi kommunikativ kompetensiyalarni shakllantiradi:

1. Til va nutq kompetensiyasi - fikrni aniq, mantiqan va madaniyatli ifoda etish;
2. Ijtimoiy kompetensiya - jamoada ishlash, turli fikrlarni hurmat qilish;
3. Emotsional kompetensiya - his-tuyg‘ularni boshqarish va empatiya ko‘rsatish;
4. Refleksiv kompetensiya - o‘z faoliyatini tahlil qilish va o‘zini rivojlantirishga intilish. Slavin o‘z tadqiqotida hamkorlikda o‘qitishning motivatsion va kommunikativ jihatdan katta ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlaydi [9].

Xulosa qilib aytganda, hamkorlikda o‘qitish texnologiyasi - bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda innovatsion va samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu texnologiya asosida ta’lim jarayonini tashkil etish talabalarni faol ishtirokchi sifatida shakllantiribgina qolmay, ularda jamoaviy muloqot va fikr almashish madaniyatini o‘stiradi, kasbiy va shaxsiy o‘sish

uchun zarur bo‘lgan kommunikativ malakalarni rivojlantiradi. Kelgusida hamkorlikda o‘qitish texnologiyalarini raqamli ta’lim muhitiga integratsiya qilish, onlayn platformalarda qo‘llash va interaktiv treninglar orqali takomillashtirish istiqbolli yo‘nalishlardan biri sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. - Toshkent: Adolat, 2020.
2. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. - Toshkent: Fan, 2019.
3. Qurbonov S. Kasbiy kompetensiya va uni rivojlantirish metodikasi. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
4. Turg‘unov S. Pedagogik mahorat va muloqot madaniyati. - Toshkent: TDPU, 2020.
5. Slavin, R.E. Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. - Boston: Allyn & Bacon, 2014.
6. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
7. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. European Scholar Journal, 3(6), 153-156.
8. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. World Bulletin of Social Sciences, 25, 18-21.
9. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 3(35), 505-510.
10. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 3(35), 511-516.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

PEDAGOGIK TASHXISLASH ASOSIDA O‘QITUVCHINING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

Begimqulova Mastona Amiraliyevna
Bo‘ronova Sarvinoz Xolmo‘min qizi
Termiz davlat pedagogika institut talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘qituvchining kasbiy kompitentligini shakllantirish zaruriyati, yoshlarga bilim beruvchi, ularga axloqiy sifatlarni singdiruvchi pedagogning o’zi qanday kasbiy va tarbiyaviy kompetentlikka, pedagogik mahoratga ega bo’lishi kerakligi, ularni egallash usullari, yo’nalishlari va vositalari haqida fikr-mulohazalar berilgan.
Kalit so‘zlar: Kompetensiya, kompetentlik, o'qituvchi, pedagog, tarbiya.
Аннотация. В данной статье приведены размышления о необходимости формирования профессиональной компетентности учителя, о том, какими профессиональными и воспитательными компетенциями, педагогическим мастерством должен обладать педагог, дающий знания молодежи, прививающий ей нравственные качества, методы, направления и средства их приобретения.
Ключевые слова: Компетенция, компетентность, учитель, педагог, воспитание.
Abstract. This article discusses the necessity of forming a teacher's professional competence, the professional and educational competence and pedagogical skills that a teacher who educates and instills moral qualities in young people should possess, as well as the methods, directions, and tools for acquiring them.
Keywords: Competence, competency, teacher, educator, upbringing.

Hozirgi kunda mustaqil davlatimizning yagona maqsadi insonparvar, demokratik-huquqiy jamiyatni barpo etish, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy-ma’naviy rivojlanishning yuqori bosqichlariga ko’tarilish, jahon hamjamiyati safidan munosib o’rin egallash bo‘lib, ushbu maqsadlarga erishishda ijobiy natijalarga ega bo’lish, eng avvalo, yosh avlodga ilmiy bilimlar asoslarini puxta o’rgatish, ularda keng dunyoqarash hamda teran tafakkurni hosil qilish, ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish borasidagi ta’limiy va tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishga bog’liqdir. Zero, O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston - maktab ostonasidan, ta’limtarbiya tizimidan boshlanadi”, degan g‘oya asosida keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshiramiz deb ta’kidladilar. Demak, zamonaviy jamiyat ta’lim tizimi oldiga yuqori malakali, intiluvchan, raqobatbardosh,

tashabbuskor, ma’naviy va jismoniy sog‘lom shaxslarni tarbiyalab berish talabini qo‘ymoqda.

“O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da ta’limning sifati va mazmunini xalqaro talablar darajasiga ko‘tarish ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Bugungi kun o‘quvchi- yoshlarni zamonaviy bilim va tajribalar, milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, keng dunyoqarash egalari sifatida shakllantirishda o‘qituvchilar o‘ziga xos qobiliyat va kasbiy kompetentlik egasi bo‘lishini taqozo etmoqda. O‘qituvchining kasbiy standarti tarkibida pedagogik kompetentlik muhim o‘rin tutadi. Bugungi kunda - mamlakatimizda uzluksiz ta’lim islohoti jadallik bilan olib borilayotgan paytda pedagogik kompetentlik muhim omil sifatida qaralmoqda.

Kompetentli pedagog - u kim? Uning shakllanish jarayoni qanday kechadi kabi savollar tug’iladi. Shu nuqtai nazardan “kompetentlik” va “kompetensiya” tushunchalar mazmun mohiyatini aniqlashimiz muhimdir. Har qanday o‘qituvchi ham “kompetentlik” nimani anglatishini va u “kompetensiya”dan nimasi bilan farq qilishini bilavermaydi[7].

“Kompetensiya”- lotincha so‘z bo‘lib, o‘zbek tilidagi lug‘aviy ma’nosi “inson yaxshi biladigan”, “tajribaga ega bo‘lgan” kabi ma’nolarni bildiradi. Demak, biror bir sohada kompetentli inson shu soha haqida asosli fikr yuritish va samarali faoliyat olib borish uchun zarur bo‘lgan bilim va qobiliyatga ega hisoblanadi.

“Kompetentlik” tushunchasi pedagogning ma’lumoti, ko‘nikmasi, qobiliyati va tajribasini o‘z ichiga oladi. Boshqacha aytganda, uning ma’lum bir ish turini bajarish qobiliyati hisoblanadi. Aslida, ikkala atama o‘xshashdir. Kompetensiya bilimlarning umumiyligi va ularning odamlarda mavjudligini anglatsa, kompetentlik - bu bilimlarni ish jarayonida ishlatish darajasini anglatadi.

Aleks Mur ko‘pqirrali qobiliyat tushunchasiga asos soldi. Ya’ni ko‘pqirrali qobiliyatlilik tushunchasi kompetentlik tushunchasiga mos kelib, uning fikricha “... ko‘p qirrali qobiliyatlar deganda, turli xil insonlar turli xil uslublar orqali yoki bir inson turli xil narsalarni turli xilda o‘rganilishi tushuniladi”.

Kompetentlik nafaqat bilimlarning mavjudligini, balki shu bilan birga ularni qo‘llash qobiliyatini ham taqozo etadi.

G.V.Nikitinaning fikricha, kompetentliklar tasnifida bir nechta asoslar mavjud:

- insonning umumiy kompetentligi (matematik, kommunikativ, informatsion, ijtimoiy, axloqiy va hokazo);
- faoliyat turlari bo‘yicha kompetentlik (mehnat, o‘quv, o‘yin, kasbiy);
- faoliyat yo‘nalgan obyektlar bo‘yicha kompetentlik (insontexnika,tabiat);

- ijtimoiy hayot sohalari bo‘yicha kompetentlik (maishiy, fuqaroviy, madaniy);
- ijtimoiy bilimlar bo‘yicha kompetentlik (matematikada, gumanitar fanlarda); - ishlab chiqarish tarmoqlari bo‘yicha kompetentlik (transport, aloqa, mudofaa);
- qobiliyatlar bo‘yicha kompetentlik (pedagogik, psixologik, ijodiy,texnik).

Zero, yuqorida qayd etilgan kompetentlik yo‘nalishlari shaxs umummadaniy kompetentligining tarkibiy qismlari hisoblanadi. Shuningdek, shaxs kompetentligi mazmuniga ko‘ra 3 turga bo‘linadi[6].

• **Standart kompetensiya** - ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajarish qobiliyati.

• **Asosiy kompetensiya** - ushbu faoliyatga oid innovatsion vazifalarni bajarish qobiliyati.

• **Yetakchi kompetensiya**- kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyati.

O‘qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish pedagoglarni tayyorlashdagi murakkab muammolar qatorida o‘ziga xos o‘rin tutadi. Ayniqsa ta’limni modernizatsiyalash bilan bog‘liq islohotlarning joriy bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashish muammosi yanada yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Bo‘lajak o‘qituvchilarni amaliy, psixologik, metodik, tadqiqotchilik turlari bilan bir qatorda o‘qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish bilan boyib bormoqda. Kasbiy kompetentlik tashhisi kasbiy shakllanishning mohiyatli xarakteristikalariga diagnostik, kommunikativlik, boshqaruv va proektiv o‘quvlar guruhlarini kiritish lozim. Pedagogning bilish faoliyati ko‘p jihatdan o‘rganilayotgan narsalarning murakkabligi, dinamikasi, nostandartligi, ijtimoiy hodisalarni ajratib turadigan chegaralarning ta’siri, ularni izlash, noaniqlik bilan belgilanadi, bu esa kuzatuvchanlik, suhbatdoshning ichki dunyosini modellashtirish malakasini nazarda tutadi. Mazkur holda o‘z-o‘zini tartibga solish xususiyatlari o‘z bilim va malakalarini doimo takomillashtirish zarurati, boshqa odamlarga qaratilgan o‘z hatti-harakatini qat’iy muvofiqlashtirish uquvi bilan tavsiflanadi[5].

Rivojlangan kompetensiyalar darhol seziladi, chunki professional pedagog o‘z ko‘nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi, muayyan maqsad va natijalarga erishishga intiladi, ishchan qadriyatlar ishlab chiharadi va bular odatda ish jarayonining standartiga mos keladi. Kompetentlik esa biroz murakkab mazmunga ega, sababi, nafaqat bilimlarning mavjudligini, balki shu bilan birga ularni qo‘llash qobiliyatini ham taqozo etadi. Kompetentlik faqat keng qamrovli baholash va kuzatish paytida aniqlanishi mumkin.

Pedagogning kasbiy tarbiyalanganlik layoqatliligini tadqiq qilishga bag‘ishlangan asarlarda uning quyidagi turlari bilan farq qilinadi:

- maxsus tarbiyalanganlik layoqatliligi;
- kasbiy faoliyatini etarlicha yuqori darajada egallaganlik, o‘zining kelgusi kasbiy rivojlanishini loyihalash qobiliyati;
- ijtimoiy tarbiyalanganlik layoqatliligi;
- birgalikdagi kasbiy faoliyatni, hamkorlikni va shuningdek, mazkur kitobda qabul qilingan kasbiy muloqat uslublarini egallaganlik, o‘z kasbiy kasbi natijalari uchun ijtimoiy mas’ullik[4].

Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kompetentligi, irodaviy sifatlar, intellektual salohiyat, hissiy sifatlar, amaliy ko‘nikmalar, o‘z-o‘zini boshqara olish layoqatlarining o‘zaro bog‘liqligi va shaxsning ijtimoiy-madaniy faollik darajasini aks ettiruvchi individual sifatlar asosida shakllantiriladi. Yevropa davlatlarida shakllangan an’anaga muvofiq kasbiy malaka mutaxassisning kompetentligi, uni shakllantirishga qaratilgan ta’lim tizimi esa - bilim, ko‘nikma va malakalar darajasi bilan o‘lchanadi. Bu masalaga Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O’zbekiston strategiyasi” nomli kitabida ham to’xtalib o’tgan: “Ta’lim sohasining yana bir eng asosiy vazifasibugungi kun uchun zarur bo’lgan yangi avlodni, ilm- fan va o’z ixtisosligi asoslarini puxta egallagan, bilimli yoshlarni tarbiyalashdan iboratligi shubhasiz”.

«O‘qituvchining kasbiy kompetentligi» tushunchasiga berilgan ta’rif va tavsiflarni umumlashtirib, uni quyidagicha talqin etish mumkin: O‘qituvchining kasbiy kompetentligi - pedagog faoliyatida kasbiy kompetentlik muhim jihatlaridan biri bo‘lib, pedagogning faqatgina kasb va kasbiy faoliyatni amalga oshirish bilan bog‘liq barcha ehtiyoj, qobiliyat, mahorat, bilish va qiziqishlarini ifodalaydi. Buning uchun u:
- ijodiy izlanishlar jarayonini boshqarishga moyil bo‘lishi;
- ijodiy izlanishlarning samaradorligi o‘qituvchining pedagogik, psixologik va nazariy tayyorgarligiga bog‘liq bo‘lishini esda tutishi lozim.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”da yuqori malakali o‘qituvchi - mutaxassislar tayyorlash masalasi alohida ta’kidlab o‘tilgan: “Mazkur dasturning maqsadi ta’lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o‘tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to‘la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdir”.

Demak, yoshlarga ta’lim-tarbiya berish jarayonini sifat darajasiga ko’tarishda pedagogning kasbiy, tarbiyaviy, mafkuraviy kompitentligining o’rni beqiyosdir[3].

Shunday ekan, bo‘lajak o‘qituvchini tayyorlashda muhim pedagogik shartsharoitlar sifatida quyidagilarni e’tirof etish mumkin:

- zamonaviy talablarga javob bera oladigan me'yoriy va o'quv-metodik hujjatlar (davlat ta'lim standarti, namunaviy o'quv rejalari, ishchi o'quv rejalari, namunaviy o'quv dasturlari, ishchi dasturlari, darsliklar, o'quv qo'llanmalar, metodik tavsiyanomalar, qo'shimcha maxsus adabiyotlar, ko'rsatmali vositalar, dars ishlanmalari, loyihalar va boshqalar)ning mavjudligi;
- ilmiy pedagogik xodimlar (professor, dotsent, o'qituvchi, o'quv ustalari, texnik xodimlar)ning bilim, ko'nikma va malakalarining yuksakligi, kasbiy kompetentlik darajasining yetarlicha shakllanganligi hamda ilmiy salohiyatga ega bo'lishi;
- o'quv jarayonining moddiy-texnik (o'quv binolari, o'quv auditoriyalari, o'quv ustaxonalari, amaliy-laboratoriya jihozlari), axborot texnologiyalari (radio, televidenie, kompg'yuter, nusxa ko'chirish qurilmalari, laboratoriya asbobuskunalari, audio, video, multimediya, trenajyorlar, kinoproektorlar, diaproektorlar, videoproektorlar, texnik vositalar majmuining mavjudligi va hokazolar) jihatdan yetarlicha ta'minlanganligi;
- ijtimoiy va o'quv-texnologik jihatdan qulay muhit yaratilganligi;
- tashkiliy hamda o'quv-amaliy faoliyatning izchil, uzluksiz hamda tizimli yo'lga qo'yilganligi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -Toshkent: O'zbekiston, 2021. 230-bet.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 28 yilligi munosabati bilan tantanali bayramdagi nutqi. www.prezident.uz
3. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
4. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(3), 57-60.
5. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. International Scientific Research Journal, 3(3), 154-157.
6. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. JournalNX, 317-319.
7. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3(12), 241-244.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

KASBIY PEDAGOGIK MAHORATNI RIVOJLANTIRISHDA UZLUKSIZ TA'LIMNING AHAMIYATI

Abdurasulova Arjumandbonu Anvar qizi
Abdusalimova Sarvinoz O'tkir qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasbiy pedagogik mahorat tushunchasi, uning tarkibiy qismlari, uzluksiz ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy rivojlanishi, shuningdek, raqamli transformatsiya davrida o'qituvchilarning yangi kompetensiyalarini shakllantirish jarayonlari yoritilgan. Milliy va xorijiy tajribalar asosida taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. O'zbekiston ta'lim tizimida ularni joriy etishning samarali yo'llari asoslab berilgan.
Kalit so'zlar: kasbiy pedagogik mahorat, uzluksiz ta'lim, raqamli transformatsiya, pedagogik kompetensiya, innovatsion texnologiyalar, ta'lim sifati.
Аннотатсия. В данной статье рассматривается понятие профессионального педагогического мастерства, его составляющие, профессиональное развитие педагогов в системе непрерывного образования, а также формирование новых компетенций преподавателей в условиях цифровой трансформатsии. На основе natsионального и зарубежного опыта разработаны предложения и рекомендатsии. Обоснованы эффективные пути их внедрения в систему образования Узбекистана.
Ключевые слова: профессиональное педагогическое мастерство, непрерывное образование, цифровая трансформатsiя, педагогическая компетентность, инноватsионные технологии, качество образования.
Annotation. This article explores the concept of professional pedagogical skills, its components, the professional development of teachers within the lifelong learning system, as well as the formation of new competencies of educators in the context of digital transformation. Based on national and international experiences, proposals and recommendations are developed. Effective ways of implementing them in the education system of Uzbekistan are substantiated.
Keywords: professional pedagogical skills, lifelong learning, digital transformation, pedagogical competence, innovative technologies, quality of education.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik mahorati ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyalarida pedagoglarning uzluksiz malaka oshirishi va kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishi ustuvor yo‘nalish sifatida ko‘rsatib o‘tilgan.

XXI asrda ta’lim tizimida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar uzluksiz ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni joriy etishni talab qilmoqda. Raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanishi ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu sababli, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlash uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli ta’lim muhiti pedagoglardan yangi ko‘nikmalarni talab etmoqda. Jumladan, masofaviy ta’lim platformalaridan foydalanish, elektron ta’lim resurslarini yaratish va o‘quv jarayonini raqamli monitoring qilish. Bunday sharoitda pedagoglarning raqamli savodxonligi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish mahorati uzluksiz ta’lim jarayonida alohida e’tiborga olinmoqda[13].

Ilmiy adabiyotlarda raqamli transformatsiya ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda asosiy omil sifatida talqin qilinadi. Bu jarayon nafaqat ta’lim muhitini modernizatsiya qiladi, balki o‘qituvchi va talabaning o‘zaro munosabatini ham yangicha shaklda tashkil etishga imkon yaratadi. Raqamli texnologiyalar yordamida ta’limda interaktiv metodlar, virtual laboratoriyalar, masofaviy o‘quv kurslari va sun’iy intellekt asosidagi o‘quv dasturlari joriy etilib, individual yondashuv imkoniyatlari kengaymoqda. Bloom (1984) o‘z tadqiqotlarida shaxsiylashtirilgan ta’lim samaradorligini isbotlab bergan. Unga ko‘ra, ta’lim jarayonida o‘quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olish bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligini bir necha baravar oshiradi. Bugungi kunda bu tamoyillar raqamli ta’lim tizimida keng qo‘llanilmoqda. Masalan, elektron platformalar orqali har bir o‘quvchi uchun individual o‘quv yo‘llari tuzish, o‘quv natijalarini monitoring qilish va shaxsiy tavsiyalar berish imkoniyati mavjud. Britz (1989) esa tengdoshlar yordamida o‘qitish samaradorligini ko‘rsatib bergan. Tengdoshlar o‘rtasidagi bilim almashinuvi, birgalikda topshiriq bajarish va o‘zaro baholash metodlari o‘quvchilarning faolligini oshiradi. Raqamli muhitda bu tajriba onlayn forumlar, guruhli videomuloqotlar va virtual loyiha ishlarida o‘z aksini topmoqda. Natijada, talabalar nafaqat bilim oladi, balki hamkorlik qilish, muammoni birgalikda hal etish va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar. Ushbu nazariyalar zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash metodologiyasini ishlab chiqishda

ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Raqamli transformatsiya nafaqat ta’lim jarayonining sifatini oshiradi, balki pedagog va talabalar o‘rtasidagi muloqotni yangi bosqichga olib chiqadi. Masofaviy ta’lim, sun’iy intellekt asosidagi o‘quv dasturlari va virtual laboratoriyalar bu borada samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda raqamli platformalar yordamida ta’limning uzluksizligi ta’minlanmoqda. O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham oxirgi yillarda elektron kutubxonalar, masofaviy o‘quv kurslari va onlayn ta’lim platformalari keng qo‘llanilmoqda[12].

Kasbiy pedagogik mahorat – bu o‘qituvchining bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlari majmuasi bo‘lib, ta’lim jarayonida samaradorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Kasbiy pedagogik mahorat – bu pedagogning o‘z kasbini samarali amalga oshirishi uchun zarur bo‘lgan nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, shaxsiy sifatlar va ijodiy qobiliyatlar majmuidir. U pedagogik faoliyatning yuqori natijalarini ta’minlaydi, o‘quv jarayonidagi muammolarni hal qilishda zamonaviy yondashuvlarni ishlatish imkonini beradi.

Pedagogik mahorat — bu faqat dars berish ko‘nikmasi emas, balki tarbiyalash, talabalar bilan muloqot qilish, ularning individual xususiyatlarini hisobga olish, innovatsion texnologiyalarni joriy qilish kabi ko‘p qirrali faoliyatni qamrab oladi.

Olimlar (N.V. Kuzmina, A.Q. Mo‘minov, V.A. Slastyonin va boshqalar) fikriga ko‘ra, pedagogik mahorat quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

1. **Didaktik (o‘qitish) kompetensiyalar**
- fan bo‘yicha chuqur bilim;
- darsni to‘g‘ri rejalashtirish va tashkil qilish;
- zamonaviy o‘qitish metodlari va texnologiyalarini qo‘llay bilish.
2. **Kommunikativ kompetensiyalar**
- talabalar, hamkasblar va ota-onalar bilan samarali muloqot o‘rnata olish;
- nutq madaniyati, tushuntirish va ishontirish mahorati;
- konfliktlarni hal qilish va ijobiy psixologik muhit yaratish.
3. **Innovatsion kompetensiyalar**
- zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- ijodiy yondashuv va yangicha g‘oyalarni amalga oshirish;
- raqamli savodxonlik.
4. **Tarbiyaviy kompetensiyalar**
- talabalarning shaxsiy rivojlanishiga ko‘maklashish;
- milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiya berish;

- ma’naviy-ma’rifiy ishlarni samarali tashkil qilish.

5. **Shaxsiy va refleksiv kompetensiyalar**

- o‘z ustida ishlash va doimiy ravishda malaka oshirish;
- o‘z faoliyatini tahlil qilish, xato va kamchiliklarni anglash;
- mas’uliyat, adolat va kasbiy etikaga rioya qilish.

Uzluksiz ta’lim tizimi o‘qituvchilarga doimiy ravishda o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilash imkonini beradi. Bu jarayon nafaqat malaka oshirish kurslari, balki ilmiy tadqiqotlar, tajriba almashish, xalqaro konferensiyalarda ishtirok etish orqali ham amalga oshiriladi[11].

Uzluksiz ta’lim – shaxsning butun umri davomida bilim va ko‘nikmalarini muntazam yangilab borish jarayonidir. Bu tizim nafaqat talabalarga, balki pedagoglarga ham qaratilgan bo‘lib, ularning kasbiy o‘sishi va yangi shart-sharoitlarga moslashuvini ta’minlaydi.

O‘qituvchining malaka oshirish zarurati bugungi kunda ta’lim jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda pedagoglar yangi pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishi, raqamli ta’lim vositalaridan keng foydalanishni, o‘quvchilarning ehtiyoj va qiziqishlaridagi o‘zgarishlari, xalqaro tajribalar va zamonaviy standartlarni inobatga olgan holda shakllanib bormoqda. Shu sababli, o‘qituvchi malakasini oshirishi zarur, aks holda u bilim va metodik jihatdan ortda qolishi mumkin[10].

Malaka oshirishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat.

✓ Didaktik tayyorgarlikni rivojlantirish – yangi o‘qitish metodlarini egallash.

✓ Raqamli kompetensiyalarni shakllantirish – elektron platformalar, sun’iy intellekt, masofaviy ta’limdan foydalanish.

✓ Tarbiyaviy kompetensiyalarni boyitish – yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash.

✓ Ilmiy salohiyatni oshirish – ilmiy tadqiqotlar olib borish, maqolalar chop ettirish, konferensiyalarda ishtirok etish.

✓ Xorijiy tajribani o‘rganish – xalqaro loyihalarda qatnashish, chet eldagi ilg‘or yondashuvlarni o‘zlashtirish.

Malaka oshirishning afzalliklari quyidagilarda ko‘rish mumkin.

- Ta’lim sifatini oshirish.
- O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini samarali shakllantirish.
- O‘qituvchining kasbiy ishonchi va motivatsiyasini kuchaytirish.
- Innovatsion metodlarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish.
- Pedagogni raqamli davr talablariga moslashtirish.

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, uzluksiz ta’limda raqamli texnologiyalarni

joriy etish ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi; pedagogik texnologiyalarning innovatsion shakllari (interaktiv metodlar, raqamli simulyatsiyalar, onlayn platformalar) talabalar bilimini chuqurlashtiradi; xalqaro tajribalarni moslashtirish orqali O‘zbekiston ta’lim tizimi global raqobatbardoshlikka erishishi mumkin.

Uzluksiz ta’lim tizimi mamlakatda qonunchilik va davlat dasturlari asosida yo‘lga qo‘yilgan. Malaka oshirish institutlari va Respublika ta’lim markazlari orqali o‘qituvchilar doimiy ravishda qayta tayyorlanmoqda[9].

Bu borada xorijiy davlatlardagi holatlar qanday amalga oshiriladi? Finlandiya ta’lim tizimida “o‘qituvchi – doimiy o‘rganuvchi shaxs” tamoyili amal qiladi. Malaka oshirish jarayoni amaliy faoliyat bilan uyg‘un holda olib boriladi. O‘qituvchilarning pedagogik erkinligi yuqori, ular o‘z metodikalarini ishlab chiqishga haqli. Yaponiyada Lesson Study usuli keng qo‘llaniladi – o‘qituvchilar birgalikda dars tayyorlaydi, kuzatadi va tahlil qiladi. Malaka oshirish jarayoni jamoaviy muloqot va tajriba almashishga asoslangan. Har bir o‘qituvchi yil davomida kamida bir necha marta o‘z faoliyatini qayta baholash kurslaridan o‘tadi. AQShda esa Professional development (PD) dasturlari amal qiladi. O‘qituvchilar uchun onlayn kurslar, seminarlar, konferensiyalar orqali uzluksiz rivojlanish imkoniyati bor. Talabalar natijalarini tahlil qilish asosida o‘qituvchi malakasi doimiy ravishda baholanib boriladi. Janubiy Koreyada ICT integratsiyasiga katta e’tibor qaratilgan. Malaka oshirish jarayonining asosiy qismi – raqamli savodxonlik va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. Davlat va xususiy sektor hamkorligida pedagoglar uchun doimiy onlayn platformalar yaratilgan[8].

Xalqaro tajribani o‘rgangan holda va milliy ta’lim tizimini yaratish maqsadida bir qator muammolarni hal etish lozim. Malaka oshirish kurslari ko‘pincha nazariy bilim berishga yo‘naltirilgan, lekin real dars jarayonida qo‘llash imkoniyatlari cheklangan. Ko‘plab pedagoglar axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda qiynaladi. Ayrim o‘qituvchilar malaka oshirishni majburiyat sifatida qabul qiladi, kasbiy rivojlanishning ichki ehtiyojini his qilmaydi. Hududiy markazlarda zamonaviy texnika, internet sifati past bo‘lgani uchun raqamli ta’lim imkoniyatlari to‘liq yo‘lga qo‘yilmagan. Garchi xalqaro hamkorlik mavjud bo‘lsa-da, ilg‘or xorijiy metodikalarni keng joriy etish sust. O‘qituvchilar ko‘pincha tayyor metodik qo‘llanmalarga tayanib qoladi, innovatsion yondashuvlar kam qo‘llaniladi.

Kasbiy pedagogik mahoratni rivojlantirish uzluksiz ta’lim tizimi bilan chambarchas bog‘liqdir. Zamonaviy pedagog uzluksiz o‘rganishga tayyor, innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanuvchi va raqamli davr talablariga mos kompetensiyalarga ega bo‘lishi zarur. Milliy va xalqaro tajribalar shuni

ko‘rsatmoqdaki, pedagogik mahoratni uzluksiz rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biridir[7].

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiyani keng joriy etish pedagoglarning kasbiy mahoratini rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirishning muhim kafolatidir. Bu esa o‘z navbatida, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 4-iyuldagi PQ-200-son qarori.
3. Bloom B. Human Characteristics and School Learning. New York: McGraw-Hill, 1984.
4. Britz M. Peer Tutoring: A Review of the Literature. Education, 1989.
5. Koen P. The Effectiveness of Tutoring in Education. Academic Press, 1996.
6. “Rossiyada zamonaviy universitetning tyutorlik modeli”. Tomsk davlat universiteti nashriyoti, 2019.
7. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
8. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
9. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
10. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
11. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
12. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
13. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

“PEDAGOGIK MAHORATNI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TAJRIBANI O‘RGANISHNING ILMIY-METODOLOGIK AHAMIYATI”

Abdusoatova Zarnigor Otabekovna
Ahmedova Munojat Ismoil qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik mahoratni rivojlantirishda xalqaro tajribani o‘rganishning ilmiy-metodologik ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy ta’lim jarayonida ilg‘or xorijiy tajribalarni tahlil qilish, ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish va amaliyotga joriy etishning ustuvor yo‘nalishlari ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini oshirishda xalqaro tajribaning ta’siri, innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llash imkoniyatlari va ta’lim sifati hamda samaradorligini oshirishdagi o‘rni ilmiy asosda izohlangan.

Аннотация. В данной статье раскрывается научно-методологическое значение изучения международного опыта в развитии педагогического мастерства. Показаны приоритетные направления анализа передовой зарубежной практики, её адаптации к национальной системе образования и внедрения в педагогическую деятельность. Обосновано влияние международного опыта на повышение профессиональных компетенций педагогов, использование инновационных образовательных технологий, а также его роль в обеспечении качества и эффективности образования.

Anotation. This article highlights the scientific and methodological significance of studying international experience in the development of pedagogical mastery. It identifies the priority directions of analyzing advanced foreign practices, adapting them to the national education system, and implementing them into pedagogical activities. The article also substantiates the impact of international experience on enhancing teachers’ professional competencies, applying innovative educational technologies, and its role in ensuring the quality and effectiveness of education.

Kalit so‘zlari: Pedagogik mahorat, xalqaro tajriba, metodologiya, ta’lim tizimi, kasbiy kompetensiya, innovatsion texnologiya, integratsiya, samaradorlik

KIRISH.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonlari sharoitida ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, pedagogik kadrlarning kasbiy mahoratini rivojlantirish hamda xalqaro tajribani o‘rganish va amaliyotga joriy etish davlat siyosatining ustuvor

yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda qabul qilingan qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar ushbu jarayonning ilmiy-metodologik asoslarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-sonli “O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ni tasdiqlash to‘g‘risidagi Farmoni hamda 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’lim sifatini oshirish, pedagogik kadrlarning kasbiy mahoratini rivojlantirish va ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish masalalari ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim va fan sohasini yanada rivojlantirish hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi PQ–4884-son qarorida ham ta’lim tizimiga innovatsion yondashuvlarni joriy etish, xalqaro standartlarga mos malakali kadrlar tayyorlash, ustoz va murabbiylarning pedagogik mahoratini oshirish hamda ilmiy-metodologik asoslarni mustahkamlash bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar belgilangan. Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi doirasida esa ilg‘or xalqaro tajribalarni o‘rganish, ta’limda yangi metodik mexanizmlarni yaratish, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va o‘quv jarayonida innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qayd etilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” Farmonida ham ta’lim sohasini rivojlantirishning muhim vazifalari sifatida xalqaro reytinglarda mamlakatning o‘rnini yaxshilash, o‘qituvchilar malakasini oshirish, ularning pedagogik mahoratini rivojlantirish va ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘zlashtirishga alohida urg‘u qaratilgan. Mazkur hujjatda ta’lim sohasida xalqaro hamkorlikni kengaytirish, xalqaro akkreditatsiya tizimini joriy qilish va xorijiy ta’lim standartlariga mos ravishda milliy o‘quv dasturlarini boyitish masalalari ham belgilab qo‘yilgan. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-maydagi PQ–153-sonli “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori asosida pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini xalqaro talablarga moslashtirish, o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish, amaliy ko‘nikmalarni mustahkamlash va pedagogik faoliyatda ilg‘or xorijiy tajribalarni keng joriy etish belgilab berildi. Ushbu qaror ustoz va murabbiylarning kasbiy-pedagogik mahoratini oshirishda metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Yuqorida qayd etilgan farmon va qonunlardan kelib chiqib aytish mumkinki, pedagogik mahoratni rivojlantirishda xalqaro tajribani o‘rganish nafaqat ta’lim sifatini

oshirish, balki pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlash, zamonaviy metodik yondashuvlarni tatbiq etish va xalqaro maydonda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash uchun zaruriy shartdir. Zero, bugungi kunda ta’limda yuz berayotgan o‘zgarishlar, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, yangi metodik mexanizmlar va global hamkorlikning kuchayishi pedagogik faoliyatni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu ma’noda, xalqaro tajribani chuqur o‘rganish va uni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish ilmiy-metodologik jihatdan muhim bo‘lib, pedagogik mahoratni rivojlantirishda asosiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi[11].

Pedagogik mahoratni rivojlantirishda xalqaro tajribani o‘rganishning ilmiy-metodologik ahamiyati bugungi globallashuv jarayonida ta’lim sifatini oshirish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va ularning faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Dunyoning ilg‘or mamlakatlari ta’lim tizimida to‘plangan tajriba ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarning professional rivoji nafaqat bilim va ko‘nikmalarni oshirish bilan, balki ularning shaxsiy, ijtimoiy va metodik salohiyatini kengaytirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston ta’lim tizimida xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy sharoitga moslashtirish jarayoni ilmiy asosda tashkil etilmoqda. Masalan, Finlyandiya ta’lim modelida o‘qituvchilar jamiyatda eng nufuzli kasb egalari sifatida e’tirof etilib, ularning kasbiy tayyorgarligi, mustaqil metodik yondashuvni tanlash erkinligi hamda refleksiv tahlil qilish qobiliyati ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan ham ushbu modelni o‘rganish O‘zbekistonda o‘qituvchining jamiyatdagi ijtimoiy maqomini oshirish va ta’lim samaradorligini ta’minlashda dolzarbdir. Yaponiyada esa pedagogik mahoratni rivojlantirishda “Lesson Study” metodikasidan keng foydalaniladi[12].

Bu yondashuvda o‘qituvchilar o‘zaro hamkorlikda darslarni kuzatadilar, tahlil qiladilar va tajribalarni umumlashtiradilar. Natijada, pedagoglarda refleksiya, tanqidiy tahlil, o‘zaro hamkorlik va yangilikka ochiqlik kabi kasbiy ko‘nikmalar rivojlanadi. O‘zbekistonda ham ushbu metodologiyani bosqichma-bosqich joriy etish orqali o‘qituvchilarni xalqaro hamjamiyatda qo‘llaniladigan ilg‘or yondashuvlarga yaqinlashtirish mumkin. Shu bilan birga, Koreya Respublikasida ta’lim sifatini oshirishda doimiy ravishda milliy malaka standartlari ishlab chiqiladi va o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirish davlat siyosatining asosiy yo‘nalishiga aylantirilgan. Bu esa O‘zbekistonda qabul qilingan “Ustoz va murabbiylarni rag‘batlantirish”ga oid qarorlar bilan uzviy uyg‘unlik kasb etadi. Amaliy misollar shuni ko‘rsatadiki, xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy ta’lim tizimiga tatbiq etish o‘qituvchining metodik salohiyatini oshirish, innovatsion

texnologiyalarni qo‘llash va shaxsiy rivojlanishni ta’minlashda samarali mexanizm sifatida xizmat qiladi. Masalan, Buyuk Britaniya ta’lim tizimida har bir pedagog uchun “Professional Development Framework” ishlab chiqilgan bo‘lib, bunda o‘qituvchi faoliyatining barcha bosqichlari uchun aniq metodik ko‘rsatmalar va kompetensiyalar tizimi belgilanadi. Bu kabi yondashuv O‘zbekistonda 2030-yilgacha bo‘lgan ta’lim konsepsiyasi doirasida pedagoglar uchun kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish dasturlarini ishlab chiqishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Bundan tashqari, xalqaro tajribani chuqur o‘rganish jarayonida milliy qadriyatlar, madaniy xususiyatlar va mavjud sharoitlarni inobatga olish zarur. Chunki, har qanday ilg‘or modelni bevosita ko‘chirib olish emas, balki uni milliy tizimga moslashtirish samaradorlikni belgilaydi. Masalan, Germaniyada pedagoglarni tayyorlash jarayonida “dual tizim” keng qo‘llanilib, nazariya va amaliyot uyg‘un holda olib boriladi. Ushbu tajriba O‘zbekistonda pedagogik ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishda, ya’ni amaliy mashg‘ulotlarga ko‘proq e’tibor qaratishda muhim metodologik asos bo‘la oladi[13].

Xalqaro tajribadan foydalanishning yana bir muhim jihati – bu raqamli ta’lim texnologiyalarini joriy etishdir. AQSh, Singapur, Estoniya kabi mamlakatlar ta’lim tizimida elektron resurslardan samarali foydalanish, masofaviy o‘qitish platformalarini yaratish va o‘quvchilarni mustaqil bilim olishga yo‘naltirishga katta e’tibor qaratadi. Bu jarayon O‘zbekistonda ham keng ko‘lamda amalga oshirilmoqda. Jumladan, “Raqamli ta’lim” dasturi asosida elektron platformalar, interaktiv darsliklar va onlayn ta’lim resurslari joriy etilmoqda. Shu orqali pedagogik mahoratni rivojlantirishda raqamli kompetensiya ajralmas qismga aylanmoqda. Xalqaro tajribani o‘rganishning ilmiy-metodologik ahamiyati shundan iboratki, u nafaqat pedagoglarning kasbiy-pedagogik mahoratini rivojlantirish, balki ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash va ta’lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish imkonini beradi. Bu jarayon o‘z navbatida O‘zbekiston ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini, pedagoglarning kasbiy o‘sishini va jamiyatda raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirishni ta’minlaydi[10].

Pedagogik mahorat insoniyat taraqqiyotining eng muhim poydevorlaridan biri hisoblanadi. Chunki har qanday davlatning rivojlanish darajasi bevosita ta’lim tizimining sifatiga, ta’lim tizimi esa o‘z navbatida ustoz va murabbiylarning kasbiy kompetensiyasi, mahorati hamda pedagogik faoliyatga bo‘lgan yondashuviga chambarchas bog‘liqdir. Shu boisdan ham bugungi globallashuv sharoitida pedagogik mahoratni rivojlantirish jarayonida xalqaro tajribalarni o‘rganish, ularni milliy ta’lim amaliyotiga tadbiq etish nafaqat metodik jihatdan, balki ilmiy-nazariy va huquqiy

asoslarda ham dolzarbdir. Xalqaro tajribaning ilmiy-metodologik ahamiyatini baholashda, avvalo, ilg‘or davlatlarning ta’lim siyosati, o‘qituvchilar malakasini oshirish mexanizmlari, pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etish shakllari hamda milliy an’ana va qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish yo‘llariga alohida e’tibor qaratiladi. Jumladan, Finlyandiya ta’lim tizimi butun dunyoda o‘qituvchi shaxsiga bo‘lgan hurmat va e’tibor, ularning malakasini muntazam rivojlantirish hamda ta’lim jarayonini insonparvarlik tamoyillari asosida tashkil etishi bilan mashhurdir. Bu yerda pedagog bo‘lish uchun nafaqat oliy ta’lim muassasalarida tahsil olish, balki mustahkam ilmiy tayyorgarlikka ega bo‘lish, chuqur amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lish zarur hisoblanadi. Shu boisdan ham Finlyandiya ta’lim tizimida pedagogik mahorat xalqaro darajada tan olingan. Xuddi shunday tajribalarni Janubiy Koreya, Yaponiya, Germaniya kabi davlatlar misolida ham kuzatish mumkin. Masalan, Janubiy Koreyada ustozlarning kasbiy mahoratini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari keng qo‘llaniladi, doimiy onlayn kurslar, interfaol platformalar va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan innovatsion loyihalar asosida pedagoglar faoliyatini boyitish yo‘lga qo‘yilgan[9].

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda ta’lim tizimini tubdan modernizatsiya qilish, o‘qituvchilar malakasini oshirish va pedagogik mahoratni shakllantirish jarayonida xalqaro tajribalarni keng joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelmoqda. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevralda qabul qilingan “2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” hamda 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni pedagogik faoliyatda xalqaro standartlarni tatbiq etish, ilg‘or tajribalarni o‘rganish va ularni milliy sharoitga moslashtirish zarurligini belgilab berdi. Bundan tashqari, 2020-yilda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda ham ta’lim sifatini oshirishda xalqaro reytinglar, akkreditatsiya va sertifikatlash mexanizmlaridan foydalanish belgilab qo‘yilgan bo‘lib, bu bevosita pedagogik mahoratni rivojlantirishning ilmiy-metodologik asoslarini kuchaytiradi. Ilmiy nuqtai nazardan qaralganda, pedagogik mahoratni rivojlantirishda xalqaro tajribani o‘rganish metodologiyasi uch bosqichda amalga oshiriladi: birinchisi – ilg‘or xorijiy tajribalarni tahlil qilish, ularning samaradorligini ilmiy asosda baholash; ikkinchisi – bu tajribalarni milliy ta’lim tizimi uchun moslashtirish va tajriba-sinov ishlarini tashkil etish; uchinchisi – olingan natijalarni ilmiy asoslash, amaliyotga keng joriy etish va metodik qo‘llanmalar yaratish. Bu jarayon o‘z-o‘zidan emas, balki xalqaro ilmiy hamkorlik, qo‘shma loyihalar, o‘qituvchilarning xorijiy tajriba

almashinuvi dasturlari orqali kuchaytiriladi[14].

Amaliy misol sifatida, O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan British Council, Erasmus+, KOICA kabi xalqaro ta’lim dasturlari orqali o‘qituvchilarning malaka oshirish jarayonlari ko‘rsatib o‘tish mumkin. Bu dasturlar o‘zida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, innovatsion metodlarni o‘rganish va xalqaro standartlarga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish imkoniyatini beradi. Shu orqali o‘zbek pedagoglari nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy tajribalarini ham boyitib, o‘z faoliyatida xalqaro metodikani samarali qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘lmoqdalar. Shuningdek, xalqaro tajribalardan foydalanishda ilmiy-metodologik asos sifatida shuni ham ta’kidlash lozimki, pedagogik mahoratni rivojlantirish faqatgina malaka oshirish kurslari yoki xorijiy tajribani o‘rganish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Bu jarayon uzluksiz ta’lim tamoyillari, andragogika nazariyalari, psixologik yondashuvlar va sotsiologik tahlillar bilan uyg‘un holda olib borilishi lozim. Masalan, andragogika nazariyasiga ko‘ra, kattalar ta’limi jarayonida motivatsiya, shaxsiy tajriba va o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj ustuvor o‘rin tutadi. Shu boisdan ham o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda ularning individual ehtiyojlari va kasbiy maqsadlari e’tiborga olinishi zarur. Natijada, xalqaro tajribalarni o‘rganish pedagogik mahoratni rivojlantirishning nafaqat nazariy asoslarini boyitadi, balki milliy ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqadigan ilmiy-metodologik poydevor ham yaratadi. Shu ma’noda, xalqaro tajribani chuqur o‘rganish va uni amaliyotga tatbiq etish O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun strategik vazifadir[8].

Pedagogik mahoratni rivojlantirishda xalqaro tajribani o‘rganish masalasi bugungi kunda nafaqat ta’lim tizimi, balki butun jamiyatning intellektual salohiyatini belgilovchi omillardan biridir. Chunki o‘qituvchilarning kasbiy faoliyati, ularning metodik yondashuvlari va ta’lim jarayoniga kiritiladigan innovatsion texnologiyalar bevosita yosh avlod tarbiyasiga, ularning ma’naviy-ma’rifiy dunyoqarashiga hamda kelgusida mamlakat taraqqiyotiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, xalqaro tajribalarni ilmiy asosda tahlil qilish va ularni milliy ta’lim tizimiga tatbiq etish nafaqat metodik, balki strategik vazifadir. Finlyandiya ta’lim tizimi dunyo miqyosida eng ilg‘or model sifatida e’tirof etiladi. Bu davlatda pedagog bo‘lish juda katta mas’uliyat va tayyorgarlikni talab etadi. O‘qituvchilar faqat oliy ta’limda emas, balki ilmiy-tadqiqot faoliyatida ham faol ishtirok etadi, ular uchun mustaqil pedagogik izlanishlar olib borish majburiy hisoblanadi. Bu orqali o‘qituvchilarning pedagogik mahorati faqat nazariy bilimlar asosida emas, balki ilmiy-tadqiqot metodologiyasi orqali rivojlanadi. Shu jihatdan, O‘zbekiston ta’lim tizimida ham pedagoglarni ilmiy faoliyatga kengroq jalb qilish, ularni kichik ilmiy loyihalar asosida muntazam

rivojlantirish samarali natijalar beradi. Janubiy Koreya tajribasida esa ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash, o‘qituvchilarni zamonaviy platformalar bilan ishlashga o‘rgatish hamda onlayn va oflayn malaka oshirish dasturlarini uyg‘unlashtirish ustuvor yo‘nalish hisoblanadi. Koreyalik pedagoglarning kasbiy rivojlanishida o‘zini o‘zi baholash tizimlari, doimiy monitoring va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan grant dasturlari muhim rol o‘ynaydi[15].

O‘zbekiston sharoitida ham “Raqamli ta’lim” loyihalari doirasida bunday tajribani tatbiq etish, xususan, ustoz va murabbiylarning o‘z bilimlarini masofaviy kurslar orqali muntazam yangilab borishini rag‘batlantirish pedagogik mahoratni sifat jihatdan yuksaltiradi. Yaponiya ta’lim tizimida o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki jamiyatda ma’naviy yetakchi sifatida qaraladi. O‘quvchi shaxsini to‘liq kamolga yetkazishda ustozning tarbiyaviy roli birlamchi o‘ringa qo‘yiladi. Shu boisdan ham Yaponiya pedagoglari pedagogik mahoratni rivojlantirish jarayonida nafaqat o‘qitish metodikasini, balki psixologik-pedagogik yondashuvlarni ham chuqur o‘rganadilar. O‘zbekistonda ham ustoz-shogird an’anasi, qadimiy pedagogik meros hamda milliy tarbiya konsepsiyasi mavjud bo‘lib, uni Yaponiya tajribasi bilan uyg‘unlashtirish, zamonaviy psixologik treninglar asosida kuchaytirish mumkin. Germaniya ta’lim tizimida esa pedagogik mahoratni rivojlantirish ko‘proq dual ta’lim modeli bilan bog‘liqdir. Bu modelda o‘qituvchi nafaqat nazariy bilimlarni, balki ishlab chiqarish, amaliyot va kasbiy tayyorgarlikni ham o‘quvchilarga singdiradi. Shuningdek, pedagoglarning malaka oshirish tizimi davlat va xususiy sektor hamkorligida yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, doimiy seminarlar, tajriba almashuv dasturlari orqali ularning mahorati rivojlantiriladi[16].

O‘zbekiston ta’lim tizimida bu tajribani tatbiq etish kasb-hunar ta’limi tizimida ayniqsa samarali bo‘lishi mumkin. Xalqaro tajribalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, pedagogik mahoratni rivojlantirishda uchta umumiy omil mavjud: birinchidan, uzluksiz kasbiy rivojlanish va malaka oshirish; ikkinchidan, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish; uchinchidan, innovatsion texnologiyalarni keng tatbiq etish. Bu omillarni O‘zbekiston ta’lim tizimida kuchaytirish orqali ustoz va murabbiylarning pedagogik mahorati yangi bosqichga ko‘tariladi. Ilmiy-metodologik nuqtai nazardan qaralganda, xalqaro tajribani o‘rganish nafaqat mavjud modelni ko‘r-ko‘rona qabul qilish, balki uni milliy sharoitga moslashtirish, tahlil qilish, sinovdan o‘tkazish va ilmiy asosda baholashni talab etadi. Shu bois, O‘zbekistonda pedagogik mahoratni rivojlantirish jarayonida xalqaro hamkorlik dasturlarini kengaytirish, xorijiy mutaxassislarni jalb qilish, ustozlarning chet davlatlarda tajriba orttirishini qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, ilmiy izlanishlar natijalarini amaliyotga tatbiq etish ustuvor yo‘nalishlardan bo‘lishi

zarur. Xalqaro tajribani chuqur o‘rganish pedagogik mahoratni rivojlantirishning ilmiy-metodologik asoslarini yanada mustahkamlaydi. Bu jarayon orqali o‘zbek pedagoglari nafaqat ilmiy salohiyatini oshiradi, balki milliy ta’lim tizimining raqobatbardoshligini ham ta’minlaydi[7].

XULOSA. Pedagogik mahoratni rivojlantirish bugungi globallashuv sharoitida nafaqat milliy ta’lim tizimining, balki xalqaro hamkorlik siyosatining ham ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan chuqur islohotlar, xususan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Yoshlarni ma’naviy va intellektual rivojlantirish konsepsiyasi”, “Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” Davlat dasturi, “2030-yilgacha ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi” hamda Prezident farmon va qarorlari mazkur masalaning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. Shu boisdan ham ustoz va murabbiylarning kasbiy-pedagogik mahoratini oshirishda xalqaro tajribani o‘rganish, uni milliy an’analar, qadriyatlar va zamonaviy talablar bilan uyg‘unlashtirish muhim ilmiy-metodologik va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro ta’lim tajribasi shuni ko‘rsatadiki, pedagogik mahoratni yuksaltirishda uzluksiz kasbiy rivojlanish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, o‘qituvchilarning ijtimoiy maqomini oshirish, innovatsion texnologiyalarni keng tatbiq etish, ustoz-shogird tizimini rivojlantirish va davlat-xususiy sheriklik asosida malaka oshirish dasturlarini yo‘lga qo‘yish eng samarali mexanizmlar hisoblanadi. Finlyandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya va Germaniya kabi davlatlarning ilg‘or tajribalari O‘zbekiston sharoitida tatbiq etilishi mumkin bo‘lgan samarali yo‘nalishlarni belgilab beradi. Ilmiy-metodologik tahlil natijalariga ko‘ra, xalqaro tajribani o‘rganishning samaradorligi ularni milliy ta’lim tizimiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tatbiq etishda emas, balki mavjud an’ana va qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish, tajribalarni moslashtirish, sinovdan o‘tkazish va bosqichma-bosqich joriy etishda namoyon bo‘ladi. Bu jarayonda ilmiy asoslangan refleksiya, monitoring va natijalarni baholash usullari alohida ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajribani o‘rganish va tatbiq etish pedagogik mahoratni rivojlantirishning eng muhim ilmiy-metodologik yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayon orqali O‘zbekiston ta’lim tizimi nafaqat milliy miqyosda, balki xalqaro maydonda ham raqobatbardosh bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘ladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. PF–60. – Toshkent, 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” Davlat dasturi to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “2030-yilgacha ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori. – Toshkent, 2019.
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
7. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.
10. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
11. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
12. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
13. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

14. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
15. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
16. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘QUVCHILARDA IJTIMOIY FAOLLIKNI OSHIRISHDA ICHKI VA TASHQI MOTIVLARNING TA’SIRI

Amirova Manzura Musur qizi
Amirqulova Fayoza Nuriddin qizi
Termiz davlat pedagogika inistituti talabalari

ANNOTATSIYA. Mazkur tadqiqot umumta’lim maktab o‘quvchilarida ijtimoiy faollikni oshirishda motivatsiyaning turli shakllarini o‘rganishga qaratilgan. Ichki motivlar o‘quvchining shaxsiy qiziqishi, o‘zini namoyon qilish ehtiyoji va maqsadga intilishi bilan bog‘liq bo‘lib, barqaror va chuqur faollikni ta’minlaydi. Tashqi motivlar esa baho, maqtov yoki mukofot kabi tashqi rag‘batlantiruvchilar orqali yuzaga chiqadi va ko‘pincha qisqa muddatli bo‘ladi. Tadqiqotda pedagogik yondashuvlar orqali ichki motivlarni kuchaytirish usullari, jumladan, shaxsiy qiziqishlarga mos topshiriqlar, jamoaviy faoliyatlar va tanlov erkinligi asosida o‘quvchilarni rag‘batlantirish yo‘llari ko‘rib chiqilgan. Natijalar o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish va ularni faol jamiyat a’zosi sifatida tarbiyalashda nazariy va amaliy asos bo‘la oladi.
Kalit so’zlar:o‘quvchi ijtimoiy faolligi, motivatsiya turlari ta’siri, ichki rag‘bat va shaxsiy qiziqish, tashqi omillar orqali faollik, maktab muhitida motivatsiya, pedagogik yondashuvlar asosida faollik, jamoviy faoliyat va tanlov erkinligi, ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish

ANNOTATION

This research focuses on exploring various forms of motivation that enhance social activity among general education school students. Internal motivation is linked to personal interest, the need for self-expression, and goal orientation, which together foster stable and deep engagement. External motivation, on the other hand, arises from rewards, praise, or recognition, and typically leads to short-term activity. The study examines pedagogical strategies for strengthening internal motivation, including interest-based tasks, collaborative projects, and freedom of choice as tools to encourage student participation. The findings provide both theoretical and practical foundations for developing students’ sense of social responsibility and shaping them into active members of society.
Key words:student social engagement, impact of motivation types, intrinsic drive and personal interest, external factors in participation, motivation within school context, activity-based teaching strategies, teamwork and freedom of choice, developing civic

responsibility

KIRISH

Ijtimoiy faollik zamonaviy ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. O‘quvchilarning jamiyatdagi o‘rnini anglashlari, mas’uliyatni his qilishlari va faol ishtirok etishlari ularning shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Maktab muhitida o‘quvchilarning faolligini oshirish nafaqat ularning bilim darajasini, balki ijtimoiy ko‘nikmalarini, muloqot madaniyatini va jamoada ishlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Ta’lim tizimi o‘quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki faol jamiyat a’zosi sifatida tarbiyalashga intilishi zarur.

Ijtimoiy faollikni shakllantirishda motivatsiya muhim omil hisoblanadi. Motiv — bu shaxsni harakatga undovchi ichki kuch bo‘lib, u o‘quvchining faoliyatga bo‘lgan munosabatini belgilaydi. Ichki motivlar o‘quvchining shaxsiy qiziqishlari, o‘zini namoyon qilish istagi va maqsadga intilishi orqali yuzaga chiqadi. Bunday motivlar barqaror bo‘lib, o‘quvchining mustaqil fikrlashiga, tashabbus ko‘rsatishiga va o‘zini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tashqi motivlar esa baho, maqtov, mukofot yoki jamoadagi obro‘ kabi omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ko‘pincha qisqa muddatli faollikni rag‘batlantiradi. Ular o‘quvchini tashqi rag‘bat orqali harakatga undaydi, lekin ichki motivlar kabi chuqur ta’sir ko‘rsatmaydi. Pedagogik amaliyotda motivatsiyani to‘g‘ri yo‘naltirish orqali o‘quvchilarda ijtimoiy faollikni oshirish mumkin. O‘qituvchilar tomonidan qo‘llaniladigan metodik yondashuvlar, shaxsiy qiziqishlarga mos topshiriqlar, jamoaviy loyihalar va tanlov erkinligi asosida tashkil etilgan faoliyatlar o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi. Bu esa ularning ijtimoiy muhitda faol ishtirok etishiga, jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglashiga va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratadi. Mazkur tadqiqotda aynan ichki va tashqi motivlarning o‘quvchilarning ijtimoiy faolligiga qanday ta’sir ko‘rsatishi o‘rganiladi. Shuningdek, motivatsiyani kuchaytirishning samarali usullari, ta’lim muhitida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan innovatsion yondashuvlar va o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi pedagogik strategiyalar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etish, o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish va ularni faol jamiyat a’zosi sifatida tarbiyalashda nazariy va amaliy asos bo‘la oladi. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish uchun ularning shaxsiy tajribasini e’tiborga olish muhim ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchi o‘z hayotidagi voqealarni, oilaviy muhitni va kundalik muloqotlarini ta’lim bilan bog‘lay olganida, u o‘zini o‘rganayotgan mavzuga yaqinroq his qiladi. Bu yaqinlik esa faollikni tabiiy ravishda kuchaytiradi[11].

O‘quvchilarning ijtimoiy faolligini shakllantirishda ularning his-tuyg‘ularini anglash va hurmat qilish pedagogik yondashuvning ajralmas qismidir. Agar o‘quvchi o‘z fikrini bemalol bildira olsa, u jamoadagi muhokamalarda faolroq ishtirok etadi. Bu esa faqat bilim olish emas, balki o‘zini jamiyatda tutish madaniyatini ham rivojlantiradi.

Faollikni oshirishda o‘quvchilarga tanlov imkoniyatini berish samarali natija beradi. Masalan, bir mavzuni o‘rganishda turli usullarni taklif qilish — video, rasm, matn yoki guruhli muhokama — o‘quvchining o‘ziga mos usulni tanlashiga yordam beradi. Bu tanlov erkinligi o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va uni faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi[10].

Shuningdek, o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishda ularning o‘zaro muloqot madaniyatini rivojlantirish ham muhimdir. Guruhli ishlar, rolli o‘yinlar, bahs-munozaralar orqali o‘quvchilar bir-birini tinglashni, fikr bildirishni va murosaga kelishni o‘rganadilar. Bu ko‘nikmalar nafaqat ta’lim muhitida, balki kundalik hayotda ham ularga foyda keltiradi.

O‘quvchilarning ijtimoiy faolligi faqat dars jarayonida emas, balki sinfdan tashqari faoliyatlarda ham namoyon bo‘ladi. Madaniy tadbirlar, sport musobaqalari, ixtiyoriy loyihalar orqali o‘quvchi o‘z qobiliyatini ko‘rsatadi va jamiyat bilan bog‘lanadi. Bu turdagi faoliyatlar o‘quvchining ijtimoiy ongini shakllantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘quvchilarda ijtimoiy faollikni shakllantirishda motivatsiya omili muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ichki motivlar o‘quvchilarning o‘z qiziqishlariga asoslangan holda faoliyatga jalb bo‘lishini ta’minlaydi. Bunday motivlar o‘quvchining o‘zini namoyon qilish istagi, maqsadga intilishi va shaxsiy qadriyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, barqaror va chuqur faollikni yuzaga keltiradi. Ichki motivga ega bo‘lgan o‘quvchi tashabbus ko‘rsatadi, jamoadagi muammolarga befarq bo‘lmaydi va o‘z fikrini erkin ifoda etadi.

Tashqi motivlar esa ko‘proq baho, maqtov, mukofot yoki obro‘ kabi omillar bilan bog‘liq bo‘lib, o‘quvchini qisqa muddatli harakatga undaydi. Bu turdagi motivatsiya o‘quvchining faolligini vaqtincha oshirishi mumkin, ammo ichki motivlar kabi chuqur ta’sir ko‘rsatmaydi. Shunga qaramay, tashqi motivlar o‘quvchilarning boshlang‘ich bosqichdagi ishtirokini rag‘batlantirishda foydali bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, yangi faoliyat turlariga jalb qilishda tashqi rag‘batlar muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi[9].

Pedagogik amaliyotda ichki va tashqi motivlarni muvozanatli qo‘llash orqali o‘quvchilarda ijtimoiy faollikni samarali shakllantirish mumkin. O‘qituvchilar tomonidan shaxsiy qiziqishlarga mos topshiriqlar, jamoaviy loyihalar, tanlov erkinligi

va ijtimoiy muammolarni muhokama qilish kabi usullar qo‘llanilganda, o‘quvchilar o‘zlarini jamiyatning faol a’zosi sifatida his qila boshlaydi. Bu esa ularning mas’uliyatini oshiradi, muloqot madaniyatini rivojlantiradi va ijtimoiy muhitda erkin harakat qilish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ichki motivlar asosida tashkil etilgan ta’limiy faoliyat o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini barqaror tarzda oshiradi. Tashqi motivlar esa faollikni boshlang‘ich bosqichda rag‘batlantiruvchi omil sifatida foydali bo‘lishi mumkin. Eng samarali natijalar esa ichki motivatsiyani kuchaytirishga qaratilgan yondashuvlar orqali erishiladi. Shu bois, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning shaxsiy qiziqishlarini aniqlash, ularni rag‘batlantirish va ijtimoiy faoliyatga jalb etish ustuvor vazifa bo‘lishi lozim[8].

Ta’lim muhitida o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish nafaqat ularning shaxsiy rivoji, balki jamiyatda faol ishtirok etish qobiliyatini shakllantirish uchun ham zarurdir. Har bir o‘quvchi o‘zini jamiyatning bir bo‘lagi sifatida his qilishi, atrofdagi muammolarga befarq bo‘lmasligi va o‘z fikrini ochiq bayon qila olishi uchun unga mos sharoit yaratish muhim. Bunday sharoit esa faqat darsliklar va baholar bilan emas, balki o‘quvchining ichki dunyosiga kirib boradigan yondashuvlar orqali yuzaga keladi.

Ijtimoiy faollikni rivojlantirishda o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchi alohida o‘rin tutadi. Agar bola o‘z fikrining qadrlanishini his qilsa, u jamoadagi faoliyatlarga ko‘proq jalb bo‘ladi. Shu bois, o‘qituvchilar faqat bilim beruvchi emas, balki ruhiy qo‘llab-quvvatlovchi rolini ham bajarishi kerak. Har bir o‘quvchining ovozi eshitilishi, g‘oyasi e’tiborga olinishi va harakati qadrlanishi — bu ijtimoiy faollikning ildizidir.

Motivatsiya faqat rag‘bat emas, balki o‘quvchining ichki ehtiyojlarini anglash va unga mos yo‘l ko‘rsatishdir. Ba’zi o‘quvchilar jamoaviy ishda porlaydi, boshqalari esa individual topshiriqlarda o‘zini ko‘rsatadi. Shuning uchun ta’lim jarayonida bir xil yondashuv emas, balki moslashuvchan, o‘quvchining shaxsiy xususiyatlarini inobatga oluvchi metodlar samarali bo‘ladi. Bu esa nafaqat faollikni oshiradi, balki o‘quvchining o‘zini jamiyatda kerakli shaxs sifatida ko‘rishiga yordam beradi[7].

Ijtimoiy faollikni oshirishda maktabdan tashqari muhit ham muhim rol o‘ynaydi. Oila, mahalla, do‘stlar davrasi — bularning barchasi o‘quvchining ijtimoiy tajribasini boyitadi. Agar ta’lim muhitida o‘rgatilgan qadriyatlar kundalik hayotda ham qo‘llab-quvvatlansa, o‘quvchi o‘zini yanada erkin, mas’uliyatli va faol his qiladi. Shu bois, ta’lim va tarbiya bir-birini to‘ldiruvchi jarayon sifatida qaralishi lozim.

XULOSA

Ijtimoiy faollikni shakllantirish o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ichki motivlar

o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tashabbus ko‘rsatishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga zamin yaratadi. Tashqi motivlar esa faollikni boshlang‘ich bosqichda rag‘batlantirishda foydali bo‘lib, ichki motivatsiya bilan birgalikda qo‘llanganda yanada samarali natijalar beradi. Pedagogik yondashuvlarda o‘quvchilarning shaxsiy qiziqishlarini inobatga olish, ularga tanlov erkinligini berish va jamoaviy faoliyatlarga jalb etish orqali motivatsiyani kuchaytirish mumkin. Bu esa nafaqat ta’lim jarayonini jonlantiradi, balki o‘quvchilarning ijtimoiy mas’uliyatini oshiradi, muloqot madaniyatini rivojlantiradi va ularni faol jamiyat a’zosi sifatida shakllantiradi. Umuman olganda, ichki va tashqi motivlarning uyg‘unligi o‘quvchilarda barqaror ijtimoiy faollikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ta’lim muhitida motivatsiyaga asoslangan yondashuvlar qo‘llanilganda, o‘quvchilar nafaqat bilim oluvchi, balki jamiyatda faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida rivojlanadi.O‘quvchilarda ijtimoiy faollikni shakllantirish zamonaviy ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu faollik nafaqat dars jarayonida, balki sinfdan tashqari faoliyatlarda ham namoyon bo‘lishi kerak. Ichki motivlar o‘quvchining o‘z qiziqishlariga asoslangan holda harakat qilishiga turtki beradi, bu esa barqaror va ongli faollikni ta’minlaydi. Tashqi motivlar esa o‘quvchini rag‘batlantirishda muhim rol o‘ynaydi, ayniqsa yangi faoliyat turlariga jalb etishda[6].

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish uchun ularning shaxsiy ehtiyojlarini anglash, fikrlarini qadrlash va tanlov erkinligini ta’minlash zarur. Faollikni kuchaytirish uchun o‘quvchilarga turli shakldagi topshiriqlar, guruhli muhokamalar, rolli o‘yinlar va ijtimoiy loyihalar taklif etilishi samarali bo‘ladi. Bu yondashuvlar o‘quvchilarning muloqot madaniyatini, mas’uliyat hissini va jamiyatga nisbatan ijobiy munosabatini rivojlantiradi.

Shuningdek, o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishda oila, mahalla va tengdoshlar muhitining ta’siri ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Ta’lim muhitida berilgan qadriyatlar kundalik hayotda qo‘llab-quvvatlansa, o‘quvchi o‘zini jamiyatda faol va kerakli shaxs sifatida his qiladi. Bu esa uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi va ijtimoiy faoliyatga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartiradi.

Umuman olganda, ichki va tashqi motivlarning uyg‘unligi, pedagogik yondashuvlarning moslashuvchanligi va o‘quvchining shaxsiy tajribasiga tayangan holda tashkil etilgan ta’limiy faoliyat ijtimoiy faollikni oshirishda eng samarali yo‘l hisoblanadi. O‘quvchi o‘z fikrini erkin bayon qila oladigan, jamoadagi muammolarga befarq bo‘lmagan va tashabbus ko‘rsata oladigan shaxs sifatida shakllanganda, ta’limning ijtimoiy maqsadlari to‘liq amalga oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, M. (2021). Ta’limda motivatsiya va uning psixologik asoslari. Toshkent: Fan va Taraqqiyot nashriyoti.
2. Karimov, D. (2020). Zamonaviy pedagogik yondashuvlar: nazariya va amaliyot. Samarqand: Ilm Ziyo.
3. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. Contemporary Educational Psychology, 25(1), 54–67.
4. Xudoyberdiyev, A. (2022). Maktab o‘quvchilarida ijtimoiy faollikni shakllantirish metodikasi. Nukus: Pedagogika markazi.
5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
7. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
8. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
9. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
10. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
11. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

JAMOADAGI KONFLIKTLAR VA ULARNI YECHIMGA OLIB KELISH YO‘LLARI

Ashurova Shahnoza Eshonqul qizi
Asrorova Zarnigor Alisher qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. *Ushbu maqolada mehnat jamoalarida yuzaga keladigan konfliktlarning kelib chiqish sabablari, turlari va ularni boshqarish usullari tahlil qilinadi. Jamoadagi nizolar nafaqat ish samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi, balki xodimlar o‘rtasida ijtimoiy-munosabatlarni buzishi mumkin. Shu bois, konfliktlarni faol boshqarish va ularni hal etish tamoyillari jamoadagi muvozanatni saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *jamoa, jamoadagi ijtimoiy-psixologik muhit, ijtimoiy munosabatlar, insonparvarlik, ijtimoiy guruh, ijtimoiy faoliyat, jamoadagi konfliktli vaziyat, ichki hissiyotlar, konflikt, ijtimoiy aloqalar, jamiyat, mehnat jamoasi, muammoli xulq-atvor.*

Аннотация. *В данной статье анализируются причины, виды и методы управления конфликтами в трудовых коллективах. Конфликты в коллективе могут не только негативно влиять на эффективность работы, но и нарушать социальные отношения между сотрудниками. Поэтому принципы активного управления и разрешения конфликтов имеют большое значение для поддержания равновесия в коллективе.*

Ключевые слова: *коллектив, социально-психологическая обстановка в коллективе, социальные отношения, гуманность, социальная группа, социальная активность, конфликтная ситуация в коллективе, внутренние эмоции, конфликт, социальные отношения, общество, трудовой коллектив, проблемное поведение.*

Abstract. *This article analyzes the causes, types and methods of managing conflicts in labor teams. Conflicts in the team can not only negatively affect work efficiency, but also disrupt social relations between employees. Therefore, the principles of active conflict management and resolution are of great importance in maintaining balance in the team.*

Keywords: *team, socio-psychological environment in the team, social relations,*

humanity, social group, social activity, conflict situation in the team, internal emotions, conflict, social relations, society, labor team, problem behavior.

Kirish.Konfliktlar turli joylarda sodir bo‘lishi mumkin. Mana shunday konfliktlardan biri – siz ishlayotgan mehnat jamoasida sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan konfliktlardir. Jamoada sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan konfliktlarning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘ladi. Jamoada sodir bo‘ladigan konfliktlar mana shu jamoada ishlayotgan barcha xodimlarga o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmaydi. Mehnat jamoasida vujudga kelishi mumkin bo‘lgan konfliktlar sizdan tashqarida, ya’ni ziddiyat sizning manfaatlaringizni o‘zida jam qilmagan, yoki unga siz ham tortilgan, ya’ni sizning manfaatlaringiz konflikt orqali buzilayotgan yoki aksincha, sizning manfaatlaringiz yutib chiqayotgan yoki alohida holda siz va sizning hamkasbingiz, siz va sizning rahbaringiz o‘rtasida yoki umuman butun jamoa orasida vujudga kelishi mumkin. Jamoadagi konflikt kim o‘rtasida sodir bo‘layotganligiga qaramay mana shu jamoada ishlayotgan xodimlarning barchasini o‘z domiga tortib ketadi[10].

Nima sababdan mehnat jamoalarida turli xil nizolar kelib chiqadi. Buning bir necha sabablari bor:

- alohida shaxs va jamoatchilik manfaatlarining mos kelmasligi;
- ayrim alohida jamoa a’zolari xatti-harakatlarining ijtimoiy, guruhiy normalarga zid kelishi (tartibsizlik, intizomning buzilishi va b.q.);
- jamoa a’zolari qarashlaridagi nomuvofiqliklar;
- ishni tashkil etish va mehnatga munosabatdagi farqlar;
- ishchi xodimlar o‘rtasidagi vazifalarning to‘g‘ri taqsimlanmaganligi va hokazo.

Muhokama. Siz jamoada sodir bo‘lgan ziddiyatdan tashqarida bo‘la olmaysiz. Agar siz konfliktga umuman aralashmasangiz ham, sizdan konfliktga nisbatan o‘z munosabatingizni oydinlashtirish so‘ralganda, xohlang-xohlamang ziddiyatga nisbatan o‘z fikringizni, o‘z xulosalaringizni aytishga majbur bo‘lasiz. Bu esa, qaysidir masalalarda bir yoki boshqa tomonning manfaatlarini ustun qo‘yishingizga, biror tomonning yonini olishingizga sizni majbur etadi. Agar siz maqsadli ravishda jamoadagi konfliktdan o‘zingizni olib qochib, o‘zingizni betaraf deb e’lon qilganingizda ham, har kuni o‘sha jamoada bo‘lganingiz uchun, konfliktning qanday rivojlanayotganligi, tomonlar o‘zini qanday tutayotganligi beixtiyor kuzatib borasiz, oxir oqibat o‘zingizni haqiqatan ham ziddiyatdan tashqaridaman, - deb his qila olmaysiz. Jamoada vujudga kelgan har turli konfliktlarga nisbatan ham passiv emas,

faol yondoshgan ma’qul. Siz o‘zingizni bir tomonning yonini olgan yoki ikkinchi tomon uchun bo‘ysungan holda emas, balki avval o‘rganganimizdek, mana shu konflikt vaziyatni vujudga keltirgan muammoni aniqlashga sayi-harakat qilib, butun jamoa diqqatini shaxslararo munosabatlarni taftish qilishga emas, balki muammoni aniqlashga, uning yechimini qidirishga, tomonlarning har birining manfaatlarini o‘zaro yaqinlashtirishga, har ikki tomonni ham o‘zaro qoniqtiradigan yechimni qidirishga safarbar etishingiz lozim bo‘ladi[9].

Mehnat jamoasida xodimlar o‘zaro bir-birlarini hurmat qilish va bir-birlariga zarar yetkazmaslikka harakat qilib ishlaydilar. Ammo shunga qaramasdan ba’zan ular o‘rtasida, ko‘proq jamoa rahbarining o‘z qo‘lidagi xodimlarga nisbatan jamoa etikasining buzilish natijasida muammoli holatlar uchrab turadi. Ular quyidagilardan iboratdir:

1) rahbarning o‘z qo‘lida ishlayotganlarga nisbatan dimog‘dorligi, ya’ni o‘z rahbarlik lavozimini suiste’mol qilgan hollarda rahbarlik qilish tartibini buzishi;
2) o‘zini katta tutishi, ularni behurmat qilishi;
3) bergan va’dalar ustida turmaslik;
4) o‘z fikrlaridan o‘zgacha bo‘lgan qarashlarni yoqtirmaslik, qo‘l ostidagi xodimlarning fikrlarini inkor etishi va ta’qib ostiga olishi;
5) tanqidli fikrlarga yo‘l qo‘ymasligi;
6) o‘z qo‘lidagi hodimlar huquqlarini cheklashi;
7) xodimlarga ular mas’uliyatidan tashqari shaxsiy majburiyatlarni yuklashi va ularning bajarilishini talab etishi;
8) barcha uchun muhim bo‘lgan ba’zi ma’lumotlarni yashirib, ulardan jamoani bexabar qoldirishi (masalan, shtatlar qisqarishi, mukofotlardan yoki chet elga ketish uchun kelgan komandirovka);
9) inson nafsoniyatini pastga uradigan tanqid bilan shug‘ullanishi;
10) xodimlar orasiga ataylab g‘alva va nifoq solib qo‘yishi;
11) xodimlarni guruh-guruh qilib, ular o‘rtasidagi nizolarni keltirib chiqarishi;
12) xodimning vaqtini tejamaslik (masalan, xodim agar rahbar bilan muhim masala yuzasidan maslahatlashmoqchi bo‘lsa, o‘zini bir necha kun “kutish”ga yoki uzoq vaqt kutishga majburlash);
13) xonasiga kirgan odam bilan o‘z qog‘ozlaridan ko‘z uzmay suhbatlashishi;
14) kirib kelgan odamga “o‘tirishni” taklif etmaslik va boshqalar.

15) O‘qituvchilar orasida ham ish yuritish shakli, xatti-harakati, xulq-atvori nizoga sabab bo‘ladigan o‘qituvchilar ancha bo‘lib, ular ham o‘quvchilarning maktabdan bezishiga, o‘ziga ishonchsiz, qo‘rqoq, tashabbussiz, asabiy bo‘lib o‘sishlariga sabab bo‘lar ekan, bunday o‘qituvchilar tibbiy, ruhiy va asabiy yordamga doimo muhtoj bo‘lib yuradilar.

Jamoadagi konfliktni boshqarish tartiblari:

1. Konfliktni vujudga kelganini, uning mavjudligini tan olish va uni o‘rganish.
2. Konfliktga tortilgan xodimlar, bevosita konflikt ishtirokchilari hamda konfliktga aloqador bo‘lmagan, ammo mana shu jamoaning barcha xodimlarining ziddiyat to‘g‘risidagi holis fikr-mulohazalarini o‘rganish.
3. Konfliktning asl mazmunini, nima sababdan kelib chiqqanligini aniqlash. Ziddiyatning shaxslararo konflikt ekanligi, yoki tomonlararo konflikt ekanligini belgilash. Shuningdek, jamoadagi osoyishtalikni buzish jamoaga o‘z salbiy ta’sirini o‘tkazishga, ish jarayonining buzilishiga sabab bo‘layotgan odam mavjudligi yoki yo‘qligini aniqlash. Umuman konflikt vaziyatining sub’ektiv va ob’ektiv kelib chiqish sabablarini o‘rganish. Ob’ektiv sabablar mavjudligi aniqlansa, ularning oldini olish choralarini ko‘rish, masalan, kompyuterning buzilib qolganligi, elektr chirog‘ining o‘chib qolganligi, qog‘ozlarning yetishmovchiligi v.h.
4. Konflikt yechimini rejalashtirish. Konflikt yechimini topish bo‘yicha turli alternativ usullar, yo‘llar va ssenariylarni ishlab chiqish. Konfliktning qanday rivojlanib va o‘sib borishi mumkinligini aniqlash. Konfliktning o‘sib ketmasligi oldini olish choralarini ko‘rish[8].
5. Konflikt yechimi jarayoniga barcha xodimlarni jalb qilishga harakat qilish. Ko‘pchilik hollarda bargalikda ziddiyat mazmuni, uning kelib chiqishi va uning yechimini topish bo‘yicha chora-tadbirlarni belgilash yo‘nalishida hamkorlik va birgalikda ishlashning o‘zi konflikt vaziyatni yumshatishga, tomonlar manfaatlarini uyg‘unlashtirishga, umumiy maqsadlarni topishga, shuningdek, uyg‘unlik asosida tomonlarni yangitdan bir-biriga yaqinlashtirishga xizmat qiladi. Muammoni ochiq muhokamaga qo‘yish, har bir xodimning fikr va qarashlarining samimiy bayon qilinishiga erishish, qarashlardagi plyuralizmga erishish, konflikt yechimi bo‘yicha har bir tomon qarashlarining ifodalinishini yo‘lga qo‘yish jamoadagi har turli keskinliklar, mavhumlik, gina-qudrat, g‘iybat, hafagarchilik, fikrlarning ichida qolib ketishi, g‘alamislik, fitna, bo‘xton va aniq bo‘lmagan ma’lumotlarning tarqalishining oldini oladi[11].

6. Butun jamoadagi diqqatni konfliktning mazmunini, muammoning mohiyatini anglashga qaratish va yo‘naltirish yaxshi natijalar beradi. Chunki konflikt – bu hayotning, yoki jamoadagi faoliyat jarayonining oxiri emas. Kollektiv bundan keyin ham birgalikda, hamkorlikda ishlashi lozim. Ish yuzasidan esa turli ziddiyatlar bo‘lishi mumkin. Ish yuzasidan bo‘lgan ziddiyatlarga ish jarayonini yaxshilash uchun vujudga kelgan yangi vaziyat, ish unumdorligini oshirish imkoniyati, mehnat jarayonlaridagi nizolarni olib tashlash orqali yangi munosabatlarni o‘rnatish jarayoni sifatida qarash o‘rinlidir. Konflikt – jamoada yuzaga kelganda ham, oddiy va tabiiy hayot jarayoni bo‘lib qolaveradi. Konflikt ko‘pincha jamoada vujudga kelgan notabiiy va nizoli holatning yangi mazmunda qayta shakllantirilishi uchun katta imkoniyat beradi. Katta ishlab chiqarish jarayonlarida, biznes strukturalar faoliyatida konflikt mehnat unumdorligini oshirish va mehnat jarayonini jonlantirishning muhim va zarur bo‘lgan xususiyatlaridan hisoblanadi. Konflikt kelib chiqishidan so‘ng vujudga kelgan yangi vaziyat aynan yangi qarorlar uchun yo‘l ochib beradi. Yig‘ilib qolgan muammolarni yuzaga chiqaradi. Ular yechimini topishga butun jamoani yo‘naltiradi. Tashkilotdagi atmosfera qanchalik osuda va tinch ko‘rinmasin uning ichki rivojlanish tamoyillarida konfliktlar rejalashtirilgan va tabiiy o‘rnashtirilgan bo‘ladi. Konflikt jamoadagi muammoni yorqin va aniq ko‘rish, uni his qilish va uning yechimini topish orqali, yangi ilg‘or va taraqqiyot tamoyillarini belgilab olish uchun shart-sharoitlar yaratadi. Bu holat – konflikt mazmunida yashiringan uning yaratuvchanlik imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Agar tashkilot rahbari jamoada ish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ziddiyatlarni oldindan bashorat qila olsa, yoki vujudga kelgan konfliktlarni yaratuvchanlik tamoyillari asosida rivojlantira olsa, jamoa ichidagi ziddiyatlardan qo‘rqmasa, mana shu tashkilotda o‘sish va ulg‘ayish ta’minlangan bo‘ladi[6].

7. Konflikt yechimi doirasida qabul qilingan qarorlarning bajarilishini ta’minlash va konfliktli vaziyatni hamkorlikda qabul qilingan yechimga olib kelish. Har bir tomonning amallari aniq, o‘zaro muvofiqlashgan, bir-birini to‘ldirgan, adolatli va oddiy bo‘lishi zarur. Yechimni o‘z vaqtida topish konfliktning kuchayib ketmasligini ta’minlashini esdan chiqarmang.

8. Konfliktli vaziyat bo‘yicha belgilangan qaror va xulosalarning o‘z vaqtida joriy etilishini ta’minlash zarur. Konflikt vaziyatda bir marta qaror qabul qilib, qaror qabul qilingandan so‘ng konflikt o‘z-o‘zicha yechiladi, deb o‘ylash noto‘g‘ridir. Konflikt yechimi bilan aloqador bo‘lgan qarorlarning bajarilishigina konfliktning haqiqiy yechimi bo‘la oladi. Vaziyat konflikt yechimi topilganini ko‘rsatishi mumkin, ammo ana shu konflikt yechimi amalga oshirildimi, bu sizning keyingi sayi-harakatlaringizga

bevosita bog‘liq bo‘ladi. Agar siz konflikt yechimi topilganligi bosqichida muallaq turib qolsangiz, konflikt o‘z yechimi ijrosini hech qachon topmaydi, konflikt – konflikt vaziyatida qolib ketaveradi. Shu bois, ziddiyatga doimiy e’tibor qaratish lozim bo‘ladi[7].

Xulosa. Jamoadagi konfliktni to‘g‘ri hal etishda boshqaruvchidan juda keng dunyoqarashga ega bo‘lishni, o‘ta sabrli, o‘tkir mulohazali, madaniyatli va ma’naviyatli bo‘lishni talab etadi. Har bir chiqarilgan qaror jamoani tarqalib ketishiga yoki hamjihat bo‘lib ishlashiga sabab bo‘ladi. Shuning uchun konflikt masalasiga shoshmashosharlik qilmasdan, ishchilar tomonidan bildirilgan shaxsiy va ommaviy fikrlarga berilib qolmasdan chuqur tahlil qilish bilan yondashish lozim. Konflikt yechimini to‘g‘ri hal etish nafaqat jamoani, balki jamoaning har bir a’zosini va uning yaqinlarini salbiy oqibatlardan saqlab qoladi, osoyishtaligini buzmaydi. Donishmandlarning fikricha: “Janjal bo‘lgan yerdan - qirq kun baraka qochadi.”

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xoliqev A. Pedagogik mahorat “Ta’lim sifatini boshqarish” T.:Iqtisod moliya 2011. 420 b.
2. Ishmuxamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar O‘quv qo‘llanma. T.: Fan va texnologiya, 2010
3. Axmedova M. Pedagogik konfliktokgiya O‘quv qo‘lanmi. T.: Donishmand ziyosi 2017.-320
4. I.Y.Mudatov Inklyuziv ta’lim. 2024 – yil.
5. M.T.Axmedova Pedagogik konfliktologiya.o‘quv qo‘llanma. “Donishmand ziyosi” nashryoti 2020.20-bet.
6. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
7. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
8. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
9. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.

10. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.

11. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

KONFLIKTLARNI BARTARAF QILISHNING PEDAGOGIK USULLARI VA MEDIATSIYA TEXNOLOGIYASI

Berdiyeva Rohila Bahrom qizi
Choriyeva Gulnora Uralovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim tizimida yuzaga keladigan nizolarni bartaraf etishning samarali pedagogik usullari hamda mediatsiya texnologiyasining o‘rni yoritilgan bo‘lib, unda ta’lim muassasalarida o‘quvchilar, o‘qituvchilar va ota-onalar o‘rtasida kelib chiqadigan ziddiyatlarni tahlil qilish, ularning oldini olish hamda hal etish mexanizmlari ko‘rib chiqiladi.

Mediatsiya – nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilish vositasi sifatida pedagogik jarayonda muhim ahamiyat kasb etishi ta’kidlanadi. Maqolada, shuningdek, o‘qituvchilarning konfliktologik savodxonligini oshirish, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: konflikt, konfliktologiya, pedagogik usullar, pedagogik konfliktlar, mediatsiya texnologiyasi, konfliktni boshqarish, pedagogik faoliyatda nizolar, murosaga erishish, muloqot madaniyati, nizolarni hal etish, psixologik yondashuv, konfliktlarni tahlil qilish, o‘zaro tushunish.

Аннотация. В статье рассматриваются эффективные педагогические методы разрешения конфликтов в системе современного образования, а также роль технологии медиации. Анализируются причины возникновения конфликтов между учащимися, педагогами и родителями, предлагаются способы их предупреждения и мирного урегулирования. Особое внимание уделено медиации как важному инструменту ненасильственного разрешения споров в образовательной среде. В работе даны рекомендации по повышению конфликтологической грамотности педагогов и развитию социально-эмоциональных компетенций.

Ключевые слова: конфликт, конфликтология, педагогические методы, педагогические конфликты, медиативно-медиаторная технология, управление конфликтами, конфликты в педагогической деятельности, достижение

компромисса, культура общения, разрешение конфликтов, психологический подход, анализ конфликта, взаимопонимание.

Annotation. This article explores effective pedagogical methods for conflict resolution within the modern education system and examines the role of mediation technology. It analyzes the causes of conflicts between students, teachers, and parents, offering strategies for prevention and peaceful resolution. Mediation is highlighted as a key tool for non-violent dispute settlement in educational settings. The paper also provides recommendations for improving teachers' conflict management skills and enhancing their social-emotional competencies.

Keywords: conflict, conflictology, pedagogical methods, pedagogical conflicts, mediation technology, conflict management, conflicts in pedagogical activity, reaching a compromise, culture of communication, conflict resolution, psychological approach, conflict analysis, mutual understanding.

KIRISH. Ta'lim jarayoni murakkab va ko'p qirrali ijtimoiy-madaniy muhit hisoblanadi. Bu jarayonda o'quvchilar, o'qituvchilar, ota-onalar va boshqa ta'lim ishtirokchilari o'zaro aloqada bo'lib, ba'zan turli qarama-qarshiliklar, kelishmovchiliklar yoki konfliktlar yuzaga kelishi tabiiy holatdir. Konfliktlarning yuzaga kelishi ta'lim jarayonining faol, jonli ekanidan dalolat bo'lsa-da, ularning samarali hal etilmasligi ta'lim sifati va muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli pedagogik muhitda konfliktlarni bartaraf qilishning samarali usullarini bilish va qo'llash muhimdir. Ushbu maqolada konfliktlarni bartaraf qilishning pedagogik usullari hamda mediatsiya texnologiyasining ta'lim sohasidagi ahamiyati va qo'llanilishi batafsil tahlil qilinadi[10].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. Konflikt - bu ikki yoki undan ortiq tomonlar o'rtasida kelishmovchilik, qarama-qarshilik yoki nizolarning yuzaga kelishidir. Ta'lim jarayonida konfliktlar asosan shaxsiy fikr, qadriyatlar, ehtiyojlar, maqsadlar va manfaatlarning mos kelmasligi sabab yuzaga keladi. Masalan, o'quvchilar o'rtasidagi nizolar, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi tushunmovchiliklar, ota-onalar bilan ta'lim muassasasi o'rtasidagi qarama-qarshiliklar, bular pedagogik muhitda eng ko'p uchraydigan konflikt turlaridir.Konfliktlarning bartaraf etilishi ta'lim muhitida sog'lom va ijobiy munosabatlarni saqlashga, o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga, shuningdek, ishtirokchilarning shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi. Shu bois pedagoglar va ta'lim muassasalari rahbariyatlari konfliktlarni vaqtida aniqlash va bartaraf etishga tayyor bo'lishlari kerak[9].

Pedagogik muhitda konfliktlarni hal qilish uchun bir nechta usullar va texnologiyalar mavjud bo‘lib, ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Muloqot va suhbat. Konflikt yuzaga kelganda tomonlar o‘rtasida samimiy va ochiq muloqotni tashkil etish zarur. Bu jarayonda har bir tomon o‘z fikrini erkin ifoda etishi va boshqani diqqat bilan tinglashi muhimdir. Muloqot konfliktni kamaytirish va yechim topishning asosiy kalitidir. O‘qituvchi vositachilik qilib, har ikki tomonning fikrini tinglab, ularni tushunishga va kelishuvga erishishga undashi lozim.

Muammoni tahlil qilish. Konfliktning yuzaga kelish sabablarini chuqur o‘rganish muhim. Bu sabablarni aniqlash uchun pedagoglar o‘quvchilar bilan individual suhbatlar olib borishlari, o‘zaro munosabatlarni kuzatishlari va xolis baholashlari kerak. Muammo ildiziga yetish bilan birga, uning yechimlari va oldini olish yo‘llari ham aniqlanadi[11].

MUHOKAMA. O‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun individual yoki guruh bo‘lib maslahatlar tashkil etish, psixologik treninglar o‘tkazish muhimdir. Bu orqali ishtirokchilar o‘zaro munosabatlarni yaxshilash, stressni boshqarish, konfliktlarni konstruktiv tarzda hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

O‘quvchilarga hamkorlikda ishlash, bir-birini tushunish va murosaga kelish ko‘nikmalarini o‘rgatish konfliktlarni kamaytiradi. Bu maqsadda guruh ishlari, o‘yinlar, rolli mashqlar va jamoaviy loyihalar samarali vositalardir[8].

Rolli o‘yinlar va treninglar. Konflikt vaziyatlarini simulyatsiya qilish va uni hal qilish usullarini o‘rganish uchun rolli o‘yinlar yaxshi vositadir. Ular orqali o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘zlarini boshqalar o‘rnida ko‘rib, empatiya va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Mediatsiya — bu konfliktlarni hal qilishning neytral va mustaqil vositachilik asosidagi texnologiyasi bo‘lib, unda mediator tomonlarni o‘zaro kelishuvga yetaklaydi.

Mediatsiyaning mohiyati va afzalliklari. Mediatsiya ishtirokchilarga o‘zaro kelishuv asosida nizolarni hal qilish imkonini beradi. Mediator taraflarning nuqtai nazarini tinglaydi, muammoni tushunishga yordam beradi va birgalikda yechimlar topishga ko‘maklashadi. Mediatsiyaning afzalliklari:

- ixtiyoriylik – har bir tomon mediatsiyada ishtirok etishni o‘z ixtiyorida amalga oshiradi;
- maxfiylik – mediatsiya jarayoni sir saqlanadi, bu esa tomonlarning ishonchini oshiradi;
- neytrallik – mediator hech qanday tomonning manfaatlarini himoya qilmaydi, faqat adolatli va haqqoniy yechim topishga yordam beradi;

- tezlik va arzonlik – sud jarayonlariga nisbatan mediatsiya tezroq va iqtisodiy jihatdan foydaliroq;
- munozaralarning yumshatilishi – mediatsiya natijasida tomonlar o‘zaro hurmatni saqlagan holda kelishuvga erishadilar[12].

Mediatsiya jarayoni bosqichlari

1. Boshlang‘ich uchrashuv – mediator tomonlarni kutib oladi, jarayon qoidalarini tushuntiradi, ishtirokchilarning roziligini oladi.
2. Muammo va nuqtai nazarni tinglash – har bir tomon o‘z fikrini va his-tuyg‘ularini ifodalaydi.
3. Muammoni tahlil qilish va yechimlarni izlash – mediator yordamida tomonlar birgalikda yechim variantlarini ko‘rib chiqadilar.
4. Kelishuvga erishish – tomonlar o‘zaro kelishilgan yechimni qabul qiladilar.
5. Kelishuvni rasmiylashtirish – yozma shaklda kelishuv tuziladi va agar zarur bo‘lsa, huquqiy kuchga ega bo‘ladi[13].

NATIJALAR. Ta’lim muhitida qo‘llanilishiga ko‘ra mediatsiya texnologiyasi konfliktlarni bartaraf qilish va ijobiy muhitni yaratishda muhim vosita hisoblanadi. Mediatsiya quyidagi holatlarda samarali:

- o‘quvchilar o‘rtasidagi nizolar va tushunmovchiliklarni hal etishda;
- o‘qituvchi va ota-ona o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshilashda;
- jamoaviy ishda yuzaga keladigan kelishmovchiliklarni bartaraf etishda.

Mediatsiya orqali ta’lim muassasasida hurmat, ishonch va hamkorlik muhitini shakllantirish mumkin. Bu esa o‘quvchilarni nafaqat pedagogik jihatdan, balki shaxsiy rivojlanish nuqtai nazaridan ham qo‘llab-quvvatlaydi[7].

XULOSA. Pedagogik muhitda konfliktlarni bartaraf qilish ta’lim sifatining asosiy omillaridan bu muloqot jarayonini samarali tashkillash, muammoni tahlil qilish, psixologik maslahatlar, hamkorlik va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish kabi pedagogik usullar konfliktlarni kamaytirishga xizmat qilish bilan birgalikda, mediatsiya texnologiyasi yangi va samarali yondashuv sifatida ta’lim jarayonida yuzaga keladigan nizolarni hal qilishga imkon beradi. Mediatsiyaning ixtiyoriy, maxfiy va neytral tabiatga ega bo‘lishi ta’lim ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuning uchun ta’lim muassasalari mediatsiya jarayonlarini joriy qilish va rivojlantirishga katta e’tibor qaratishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдукаримов К.Х. Педагогик конфликтлар ва уларни ҳал этиш йўллари. – Тошкент: Ўқитувчи, 2019.
2. Иноятова Н.Ф. Махсус педагогика. – Тошкент: “Иқтисодиёт”, 2020.
3. Назарова Ф.Н. Педагогик маҳорат ва муомала маданияти. – Тошкент: “Fan va texnologiya”, 2018.
4. Каримов Э.Ш. Муносабат психологияси ва конфликтология. – Тошкент: “Ilm ziyo”, 2021.
5. Rahmonov M.R. Pedagogik jarayonda nizolarni boshqarish va hal etish texnologiyalari // “Ta'lim va taraqqiyot tahlili” ilmiy jurnali, 2022, №3. – B. 45–51.
6. Abdullaeva Z.N. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi nizolarni bartaraf etishda mediatsiyaning o‘rni // “Pedagogik ta’lim” jurnali, 2023, №2. – B. 22–27.
7. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
8. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
9. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
10. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.
11. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
12. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
13. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

PEDAGOGIK MAHORATNI OSHIRISHDA MENTORLIK VA USTOZ-SHOGIRD AN'ANASINING AHAMIYATI

Davlatova Ruxsora Faxriddin qizi
Donayeva Guzal Yuldashovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik mahoratni oshirishda mentorlik faoliyati va ustoz-shogird an'anasining nazariy hamda amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Mentorlik jarayoni o'qituvchining kasbiy rivojlanishida, metodik kompetensiyalarini takomillashtirishda va shaxsiy pedagogik tajribasini boyitishda muhim omil sifatida yoritiladi. Ustoz-shogird an'anasining zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rni, uning innovatsion yondashuvlar bilan uyg'unlashuvi va ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati ilmiy asoslarda asoslab beriladi.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты наставничества и традиции «учитель–ученик» в повышении педагогического мастерства. Наставничество анализируется как важный фактор профессионального развития педагога, совершенствования методических компетенций и обогащения личного педагогического опыта. Обосновывается роль традиции «учитель–ученик» в современном образовательном процессе, её интеграция с инновационными подходами и значение для повышения качества образования.

Anotation. This article explores the theoretical and practical aspects of mentoring and the teacher–student tradition in enhancing pedagogical mastery. Mentoring is examined as a crucial factor in teachers' professional development, the improvement of methodological competencies, and the enrichment of personal teaching experience. The study substantiates the role of the teacher–student tradition in the modern educational process, its integration with innovative approaches, and its significance in improving the quality of education.

Kalit so'zlari: pedagogik mahorat, mentorlik, ustoz-shogird an'anasi, kasbiy rivojlanish, metodik kompetensiya, innovatsion yondashuvlar, ta'lim sifati, pedagogik tajriba

KIRISH. Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, zamonaviy o'qituvchi shaxsini shakllantirish va pedagogik kadrlarning kasbiy mahoratini yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga

aylandi. Zero, ta’lim sifati va samaradorligi, eng avvalo, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, metodik salohiyati va pedagogik mahorati darajasi bilan bevosita bog‘liqdir. Shu bois, mamlakatimizda o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, mentorlik institutini shakllantirish va qadimiy ustoz-shogird an’anasini zamonaviy talablarga uyg‘unlashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda[11].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan ta’lim siyosati ham pedagogik kadrlarning kasbiy malakasini oshirish, ularning zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan boyitilishini taqozo etadi. Jumladan, 2017-yil 30-sentyabrda qabul qilingan “Oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5198-son Farmonida oliy ta’lim muassasalarida professor-o‘qituvchilar salohiyatini oshirish, ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish zarurligi alohida qayd etilgan. Bu esa nafaqat ilmiy salohiyatni, balki pedagogik mahoratni ham yuksaltirishda mentorlik faoliyatini muhim mexanizm sifatida ko‘rsatadi. Shuningdek, 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmonida ta’lim sifati, o‘qituvchilarning malaka darajasi va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Ushbu hujjatlarda mentorlik institutini joriy etish, ustoz-shogird maktabini tiklash va ularni amaliy mexanizmlar orqali mustahkamlash zaruriyati o‘z ifodasini topgan. Qolaversa, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil yangi tahriri)da ham pedagog xodimlarning kasbiy malakasini oshirish doimiy jarayon sifatida belgilab qo‘yilgan bo‘lib, bunda mentorlik faoliyati va ustoz-shogird an’anasining o‘rni beqiyosdir. Mazkur qonun ta’lim sohasidagi inson resurslarini doimiy yangilash va pedagogik mahoratni oshirishning huquqiy asosini yaratdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-5712-son qarori (2019-yil 29-aprel)da esa o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ularda ijodiy yondashuvni rivojlantirish, tajribali ustozlar maktabini shakllantirish bo‘yicha aniq mexanizmlar ishlab chiqilgan. Bu qaror asosida ta’lim tizimida mentorlik faoliyatini tizimli asosda yo‘lga qo‘yish, yosh pedagoglarning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va ularni ustozlar tajribasi asosida tarbiyalash imkoniyati paydo bo‘ldi[16].

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan, ta’lim-tarbiya tizimidan boshlanadi” degan g‘oyasi ta’lim sohasida tub burilish yasadi. Bu g‘oya ustoz va shogird munosabatlarining nafaqat tarixiy-madaniy, balki zamonaviy ta’lim jarayonidagi dolzarbligini ham ko‘rsatib berdi. Zero, o‘qituvchining kasbiy mahorati

faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki ustoz tajribasi orqali o‘zlashtiriladigan amaliy ko‘nikmalar bilan ham belgilanadi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, xalqimizning asrlar davomida shakllanib kelgan ustoz-shogird an’anasi bugungi kunda ham o‘z qadr-qimmatini yo‘qotgani yo‘q. Aksincha, uni zamonaviy ta’lim tizimiga integratsiya qilish, pedagogik faoliyatning yangicha shakllari bilan uyg‘unlashtirish, yosh o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishida samarali mexanizm sifatida tatbiq etish davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlanmoqda. Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolada pedagogik mahoratni oshirishda mentorlik va ustoz-shogird an’anasining nazariy-metodologik asoslari, milliy ta’lim tizimidagi o‘rni hamda ularni amaliyotga tatbiq etish yo‘llari tahlil etiladi[13].

Pedagogik mahorat o‘qituvchining kasbiy faoliyatidagi eng muhim mezonlardan biri bo‘lib, u nafaqat bilim berish jarayonida, balki tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishda ham hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ustoz-shogird an’anasi hamda mentorlik faoliyati pedagogik mahoratni shakllantirishda samarali mexanizm sifatida qadimdan mavjud bo‘lib kelgan. Xalqimizda ustozga bo‘lgan hurmat, uning oldida kamol topish va kasb sirlarini o‘rganish qadimiy madaniyat va tarbiya an’anasining ajralmas qismi hisoblanadi[12].

Bugungi kunda ushbu qadriyatlar davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlanib, zamonaviy ta’lim tizimida pedagogik mahoratni yuksaltirishning metodologik asosi sifatida qaralmoqda. Mentorlik faoliyati mohiyatan yosh pedagoglarni kasbiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, ularga zaruriy tajribalarni yetkazish, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etishda yordam berish jarayonidir. Masalan, yangi ish boshlagan o‘qituvchini tajribali ustozga biriktirish orqali darsni tashkil etish, sinf boshqaruvi, ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish, interfaol metodlarni qo‘llash, tarbiyaviy ishlarni olib borish va o‘quvchilar bilan individual ishlash ko‘nikmalarini egallash imkoniyati yaratiladi. Bunday jarayon yosh o‘qituvchining o‘z faoliyatini tezroq yo‘lga qo‘yishiga, kasbiy muammolarni yengib o‘tishiga va o‘zini pedagog sifatida shakllantirishiga xizmat qiladi.

Ustoz-shogird an’anasining ahamiyati shundaki, unda nafaqat kasbiy bilim va tajriba uzatiladi, balki pedagogik etika, insoniy qadriyatlar, sabr-toqat, mas’uliyat, mehr-shafqat kabi o‘qituvchiga xos insoniy fazilatlar ham tarbiyalanadi. Bu esa ta’lim jarayonida shaxsiy namuna ko‘rsatish orqali amalga oshadi. Shu boisdan ham ustoz shaxsining ma’naviy qiyofasi, uning dunyoqarashi, ilmiy salohiyati, didaktik mahorati va pedagogik yondashuvlari shogird ongida o‘chmas iz qoldiradi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, pedagogik faoliyatni endigina boshlagan yosh mutaxassislarni tajribali ustozlarga biriktirish ularning kasbiy mahoratini oshirishda sezilarli natijalar beradi.

Zamonaviy ta’lim tizimida mentorlik va ustoz-shogird an’anasi innovatsion yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirilmoqda[14].

Bugungi kunda elektron ta’lim platformalari, onlayn konsultatsiyalar, virtual metodik markazlar orqali ham mentorlik faoliyatini tashkil etish imkoniyati mavjud. Masalan, tajribali o‘qituvchi o‘zining dars ishlanmalarini, o‘quv jarayonida qo‘llaydigan interfaol usullarini onlayn platforma orqali yosh pedagoglar bilan bo‘lishishi, masofaviy seminar-treninglar o‘tkazishi mumkin. Bu jarayon o‘qituvchilar orasida tajriba almashinuvi doirasini kengaytiradi va kasbiy rivojlanishning yangi bosqichiga olib chiqadi[10].

Mentorlikning samarali shakllaridan yana biri — pedagogik jamoada “ustoz-shogird maktabi”ni yo‘lga qo‘yishdir. Bunda har bir tajribali o‘qituvchi bir yoki ikki nafar yosh o‘qituvchini o‘z shogirdi sifatida qabul qilib, ular bilan muntazam ishlaydi, dars jarayonlarini kuzatadi, uslubiy yordam ko‘rsatadi, shaxsiy tavsiyalar beradi. Masalan, maktab yoki kollejda yangi ish boshlagan ingliz tili o‘qituvchisi mentor bilan birgalikda dars rejalashtiradi, ochiq darslarda ishtirok etadi, keyin esa o‘z darsini tahlil qilib, ustozning fikr-mulohazalarini hisobga olib, keyingi faoliyatini takomillashtiradi. Shu tarzda o‘qituvchi o‘z faoliyatida xatolardan tezda xulosa chiqarib, kasbiy mahoratini yuksaltirib boradi. Shu bilan birga, ustoz-shogird an’anasi pedagoglarning ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlanishini ham ta’minlaydi. Tajribali ustoz yosh o‘qituvchiga nafaqat dars jarayonida, balki kasbiy qiyinchiliklarni yengishda, muammoli vaziyatlardan chiqishda, jamoada o‘z o‘rnini topishda ham yordam beradi. Bu esa pedagogik muhitda ijobiy psixologik iqlimni shakllantirishga xizmat qiladi. Amaliy tajribadan ma’lumki, mentorlik tizimi samarali yo‘lga qo‘yilgan ta’lim muassasalarida nafaqat yosh o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishi tezlashadi, balki butun ta’lim jamoasining pedagogik salohiyati yuksaladi. Masalan, ayrim universitet va maktablarda mentorlik faoliyatini baholashning maxsus mezonlari ishlab chiqilgan bo‘lib, ularning asosida ustoz va shogirdlar faoliyatining natijadorligi aniqlanadi. Bu yondashuv ta’lim sifatini oshirish, pedagogik innovatsiyalarni tezroq joriy etish va yosh kadrlarni samarali tayyorlashga imkon yaratadi.

Pedagogik mahoratni oshirishda mentorlik va ustoz-shogird an’anasining ahamiyati beqiyosdir. U faqatgina bilim va tajriba uzatish emas, balki shaxsiy fazilatlarni tarbiyalash, kasbiy refleksiya, innovatsion yondashuvlarni o‘zlashtirish va ta’lim sifatini yuksaltirishga xizmat qiluvchi samarali mexanizmdir. Shu sababdan ham ushbu an’anani huquqiy-me’yoriy hujjatlar bilan mustahkamlash, uni amaliyotda muntazam tatbiq etish va ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida keng yoyish davr talabi hisoblanadi. Pedagogik mahoratni oshirishda mentorlik va ustoz-shogird an’anasining

ahamiyatini yanada chuqurroq tahlil qiladigan bo‘lsak, avvalo ushbu jarayonning metodologik asoslari haqida so‘z yuritish lozim. Metodologik jihatdan mentorlik pedagogik faoliyatni rivojlantirishning innovatsion shakllaridan biri bo‘lib, u ta’lim jarayonida bilimlarni faqat nazariy tarzda emas, balki amaliy tajribalar asosida uzatishni ta’minlaydi. Bu esa o‘z navbatida pedagogik jarayonning uzluksizligi, samaradorligi va zamonaviyligi bilan belgilanadi[9].

Mentorlikni ilmiy jihatdan yondashib baholaganimizda, uni Vygotskiy ta’limotidagi “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasi bilan bog‘lash mumkin. Chunki yosh pedagog ustoz rahbarligida o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqaradi, mustaqil faoliyatga o‘tish jarayonida yangi kompetensiyalarni egallaydi. Bu jarayonda shogird o‘z-o‘zini rivojlantirishga, ijodiy yondashuvni shakllantirishga intiladi. Shu boisdan ham mentorlik nafaqat kasbiy ko‘nikmalarni, balki pedagogik tafakkurni kengaytiruvchi muhim mexanizm sifatida qaraladi. Amaliy tajribadan ko‘rinadiki, mentorlik tizimi o‘qituvchining kasbiy faoliyatidagi muammolarni tezkor hal qilishga yordam beradi. Masalan, yosh o‘qituvchi sinfda intizomni saqlashda yoki o‘quvchilarni motivatsiya qilishda qiyinchilikka duch kelsa, mentor unga real vaziyatlarda qo‘llaniladigan samarali usullarni ko‘rsatadi. Bu tajribani mustaqil izlanish orqali yillar davomida shakllantirish mumkin bo‘lsa, ustozning yo‘l-yo‘riqlari orqali qisqa fursatda egallash mumkin bo‘ladi. Bu jarayon o‘ziga xos “pedagogik akseleratsiya” vazifasini bajaradi. Ustoz-shogird an’anasining yana bir muhim jihati shundaki, u pedagog shaxsida doimiy o‘zini-o‘zi rivojlantirish ehtiyojini shakllantiradi. Ustoz shogird oldida nafaqat bilim manbai, balki ma’naviy ibrat sifatida ham namoyon bo‘ladi. O‘z navbatida, shogird ustozning namunaviy faoliyatini kuzatib, undagi fazilatlarni ongli ravishda qabul qiladi va o‘z faoliyatiga tatbiq etadi. Shu jarayonda ustoz ham o‘zini takomillashtirishga, bilimlarini yangilashga, pedagogik faoliyatini doimiy ravishda tahlil etib borishga majbur bo‘ladi. Demak, ustoz-shogird munosabatlari ikki tomonlama rivojlanish jarayonidir: shogird kasbiy jihatdan o‘sadi, ustoz esa o‘z tajribasini tahlil qilib, uni zamon talablariga moslashtiradi[8].

Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimida mentorlik faoliyatining samaradorligini oshirish maqsadida turli amaliy dasturlar ishlab chiqilmoqda. Xususan, Xalq ta’limi vazirligi tashabbusi bilan malaka oshirish kurslarida “mentor-ustozlik” moduli joriy etilib, tajribali o‘qituvchilarning metodik ishlanmalarini yosh pedagoglar bilan baham ko‘rish amaliyoti kengaytirilmoqda. Ba’zi oliy ta’lim muassasalarida esa magistratura bosqichida tahsil olayotgan talabalar tajribali professor-o‘qituvchilar rahbarligida amaliy mashg‘ulotlar olib borib, ustoz-shogird tizimida faoliyat yuritishmoqda. Bu tizim keyinchalik ularning kasbiy shakllanishiga zamin yaratmoqda. Shuningdek,

xalqaro tajriba ham ko‘rsatadiki, mentorlik faoliyati pedagogik rivojlanishning asosiy drayverlaridan biridir. Masalan, Finlyandiya ta’lim tizimida har bir yangi o‘qituvchi kamida ikki yil davomida mentor ustoz bilan birgalikda faoliyat yuritadi va ularning natijalari maxsus baholash tizimi orqali kuzatib boriladi[15].

Bu tajribani o‘zlashtirish O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun ham dolzarb bo‘lib, ustoz-shogird maktabini milliy qadriyatlarimiz asosida qayta tiklashda foydali bo‘lishi mumkin. Pedagogik mahoratni oshirish jarayonida ustoz-shogird an’anasining zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan uyg‘unlashuvi alohida ahamiyatga ega. Masalan, dars jarayonida mentor ustoz tomonidan qo‘llanilgan “aqliy hujum”, “klaster”, “bahs-munozara” kabi interfaol metodlar shogird uchun nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko‘nikma sifatida ham singdiriladi. Keyinchalik shogird bu usullarni o‘z faoliyatida mustaqil tatbiq etadi va tajribasini boyitadi. Shu tariqa pedagogik mahorat innovatsion yondashuvlar bilan uyg‘un holda shakllanadi. Shuni ham ta’kidlash joizki, ustoz-shogird an’anasi faqat dars jarayoni bilan chegaralanmaydi. U ta’lim muassasasining tashkiliy-madaniy hayotida ham muhim rol o‘ynaydi. Ustoz o‘z shogirdini ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qiladi, turli konferensiya va seminar-treninglarda ishtirok etishga undaydi, metodik anjumanlarda birgalikda qatnashadi. Bu jarayon shogird uchun nafaqat kasbiy rivojlanish, balki ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda ham muhimdir[7].

Pedagogik mahoratni oshirishda mentorlik va ustoz-shogird an’anasining ahamiyati ko‘p qirrali va sermazmun bo‘lib, u o‘z ichiga metodologik asoslarni, amaliy jarayonlarni, shaxsiy rivojlanishni, ilmiy izlanishlarni va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni qamrab oladi. Bu tizimning samaradorligi bevosita uning ta’lim siyosati bilan uyg‘unlashuvi, zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyasi hamda milliy qadriyatlar asosida rivojlantirilishiga bog‘liqdir.

XULOSA. **Pedagogik mahoratni oshirishda mentorlik va ustoz-shogird an’anasining ahamiyati beqiyosdir. Ustoz-shogirdlik tizimi nafaqat o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, balki ularning ma’naviy-axloqiy fazilatlarini mustahkamlash, kasbiy faoliyatga sadoqat va vatanparvarlik tuyg‘ularini chuqur singdirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Hozirgi kunda davlatimiz tomonidan ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchi va mentorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan qator farmon va qarorlar qabul qilinayotgani ushbu tizimning ijtimoiy hamda kasbiy ahamiyatini yanada yuksaltirmoqda. Ustoz-shogirdlikning zamonaviy ta’limda qo‘llanishi amaliy metodik tajriba almashish, ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, shogirdlarning kasbiy o‘sishiga ijobiy ta’sir etuvchi psixologik va**

ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Pedagogik mahoratning asosiy ko‘rsatkichi sifatida mentorlik tizimi o‘qituvchini o‘z ustida doimiy ishlashga, yangiliklarga intilishga, shogirdlari uchun namunali shaxs bo‘lishga undaydi. Shuningdek, yosh o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga moslashtirish, ularga psixologik ko‘mak berish, ta’lim jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengishda yordam ko‘rsatish ustoz-shogirdlik tizimining asosiy maqsadlaridan biridir. Demak, pedagogik mahoratni oshirishda mentorlik va ustoz-shogird an’anasining ahamiyati nafaqat tarixiy-madaniy merosimizning davomiyligi, balki ta’lim sifatini oshirish va kelajak avlodni barkamol inson sifatida tarbiyalashning ham kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 432 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. “O‘qituvchi va murabbiylar maqomini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni. PF-6108-son, 2020-yil 30-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. “Ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. PQ-4884-son, 2020-yil 6-noyabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (yangi tahrir). 2020-yil 23-sentabr.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Ta’lim sifatini baholash va pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori. 2021-yil.
6. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma’naviyat, 1992. – 190 b.
7. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.
8. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
9. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.

10.Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
11.Xo'jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
12.Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
13.Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
14.Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
15.Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
16.Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘QUVCHILARNI MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA O‘QITUVCHINING KASBIY MAHORATI

Ergashova Dinora Erkin qizi
Eshboyeva Shahnoz Bahrom qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchining kasbiy mahorati va uning o‘quvchilarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash jarayonidagi o‘rni tahlil etilgan. O‘qituvchining shaxsiy fazilatlari, pedagogik madaniyati, kommunikativ qobiliyati hamda innovatsion yondashuvlar o‘quvchilar dunyoqarashini shakllantirishda muhim omil sifatida yoritiladi. Shuningdek, maqolada zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining tarbiyaviy faoliyatini takomillashtirish yo‘llari haqida bayon qilingan
Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, o‘qituvchi, kasbiy mahorat, ma’naviyat, axloq, pedagogik madaniyat, innovatsiya, shaxs, qadriyat.

Bugungi kunda ta’lim tizimi nafaqat bilim berish, balki yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol inson sifatida voyaga yetkazishni ham o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan. O‘qituvchi bu jarayonning bosh ijrochisi bo‘lib, uning kasbiy mahorati va shaxsiy fazilatlari o‘quvchilar tarbiyasida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O‘quvchi o‘z ustozini kuzatadi, uning so‘zi, xulqi va odobidan ibrat oladi. Shu bois, o‘qituvchi o‘zini doimo takomillashtirib borishi, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni egallashi lozim.

Bugungi globallashuv davrida yosh avlodni har tomonlama yetuk, bilimli va ma’naviy-axloqiy barkamol shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarga ma’naviy-axloqiy tarbiya berish nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishiga, balki jamiyatning barqarorligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’lim jarayonida ushbu tarbiya shakllanishining samaradorligini oshirish, xalq og‘zaki ijodi va milliy qadriyatlardan foydalanish orqali yanada kuchaytirilishi mumkin. Ushbu maqolada ma’naviy-axloqiy tarbiyaning o‘quvchilar rivojlanishidagi o‘rni, uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati va samaradorligini oshirish usullari haqida ham bayon qilingan.

Kasbiy mahorat — bu o‘qituvchining nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, psixologik tayyorgarligi, nutq madaniyati va tarbiyaviy qobiliyatlarining uyg‘unligidir. Ma’naviy-axloqiy tarbiya jarayonida bu jihatlar bir butunlikda namoyon bo‘ladi[11].

Ma’naviy-axloqiy tarbiya tushunchasi va uning ahamiyati:

Ma’naviy-axloqiy tarbiya insonning ichki dunyosini boyitish, unga oliy qadriyatlarni singdirish jarayoni bo‘lib, bu jarayonda o‘quvchilar hayotining asosiy yo‘nalishlari shakllanadi. O‘zbek xalqining boy an’analariga asoslangan ma’naviy-axloqiy tarbiya yosh avlodning odob-axloq me’yorlariga rioya qilishi, insoniylik va vatanparvarlik ruhida kamol topishiga xizmat qiladi. Bu borada mashhur pedagog va psixologlar, jumladan, J.J. Russo, L.N. Tolstoy, A.S. Makarenko va K.D. Ushinskiylarning asarlarida axloqiy tarbiyaning inson kamolotiga ta’siri keng yoritilgan.

O‘zbek xalqining boy an’analariga asoslangan ma’naviy-axloqiy tarbiya yosh avlodning odob-axloq me’yorlariga rioya qilishi, insoniylik va vatanparvarlik ruhida shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish, rivoyatlar, dostonlar va maqollar orqali axloqiy tushunchalarni o‘quvchilarga singdirish tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi[10].

O‘quvchilarning rivojlanishida ma’naviy-axloqiy tarbiyaning o‘rni:

Ma’naviy-axloqiy tarbiya o‘quvchilarga quyidagi jihatlar bo‘yicha ijobiy ta’sir ko‘rsatadi:

-Shaxsiy fazilatlarni shakllantirish – halollik, adolat, sabr-toqat, mas’uliyat va mehnatsevarlik kabi xislatlarni rivojlantirish.

-Axloqiy qarashlarni rivojlantirish – yaxshi va yomonni farqlash, ijtimoiy axloqiy normalarga rioya qilish.

-Mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish – fikrlar xilma-xilligi va tanqidiy tafakkur asosida shaxsiy qarashlarni shakllantirish.

-Jamiyatda o‘z o‘rnini topish – ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish va yetakchilik qobiliyatlarini shakllantirish.

- Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish – milliy madaniyat, an’analar va xalq merosiga sodiqlik ruhida tarbiyalash.

Ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish usullari

1. Ta’lim tizimida ma’naviy qadriyatlarni singdirish

-Tarix, adabiyot, falsafa va diniy ta’lim fanlari orqali ma’naviy qadriyatlarni o‘quvchilarga etkazish;

- Badiiy asarlar va og‘zaki xalq ijodi namunalarini o‘rganish orqali axloqiy qarashlarni shakllantirish.

2. Oila muhitining roli.

- Oilada milliy qadriyatlarni mustahkamlash va ota-onalar tarbiyasining ahamiyatini oshirish;

- Ota-onalar va farzandlar o‘rtasida samimiy muloqotni rivojlantirish.

3. Jamoatchilik va muhit ta’siri.

- Maktab va mahalla muhitida ma’naviy tarbiya masalalariga e’tibor qaratish.
- Yoshlar tashkilotlari, kutubxonalar va madaniy muassasalar orqali tarbiya jarayonini rivojlantirish.
4. Zamonaviy texnologiyalar va axborot resurslari imkoniyatlaridan foydalanish.
-Ma’naviy-axloqiy tarbiya bo‘yicha audio va video materiallar, elektron darsliklardan foydalanish.

Tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma'naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi.O'zbekistonda yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda[12].

Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarni kafolatli shakllantirishda oila, maktabgacha ta'lim, umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi[9].

Vatanga sadoqat, burch va mas'uliyat, tashabbuskorlik va boshqa fazilatlar yoshlar ongida nazariy tushunchalar sifatida qolib ketgani holda uning tabiatida amaliy odatlarga aylanmayapti. Buning oqibatida ularning ushbu fazilatlar haqidagi so'zlari bilan amallari orasida tafovut namoyon bo'lmoqda, bu esa har yili mustaqil hayotga kirib kelayotgan yigit-qizlarning hayotda o'z o'rinlarini topishlarida bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ayrim o'quvchi-yoshlarda yuksak maqsadlarning shakllanmaganligi, o'zini o'zi o'qishga safarbar qilish, iroda, matonat, tirishqoqlik, harakat fazilatlari yetarli rivojlanmaganligi ta'lim sifatiga ham zarar ko'rsatmoqda.

Ma'naviy tarbiya sohasida o'qituvchilarning faoliyatini metodik ta'minlovchi o'quv materiallari, shu jumladan, ma'naviy tarbiya sohasiga oid metodik qo'llanmalar, o'quvchilar uchun zarur darsliklar yetarli emas[13].

Insonning mohiyati uning ma'naviyati va xulqi bilan belgilanadi. Shuning uchun ham ma'naviyat va axloq doimo birga yuradi. Bu bejiz emas. Zero, ma'naviyat insonning o'z maqsadlarini anglashiga, axloq ana shu maqsadlarga erishishda inson xulqi qanday bo'lishini anglashga xizmat qiladi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya esa yoshlarni hayotda o'z oldiga to'g'ri, aniq, yaxshi maqsadlarni qo'yish va shu - maqsadlarni amalga oshirishning go'zal xulqlarini o'rgatadi.

Boshqacha qilib aytganda, ma'naviy tarbiya - o'quvchining ichki olamini yaratadi, axloqiy tarbiya - ana shu ichki olamni tashqi olam bilan bog'lashga o'rgatadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya shuning uchun ham o'zaro bog'liq. Biri birini taqozo qiladi. Zero, odamning yaxshi-yomonligi sabablari uning qo'l-oyog'i, ko'zlari, tili, gavdasi qandayligiga emas, balki uning ichki ma'naviyatiga bog'liq. O'qituvchi, murabbiy, ota-onalar ana shu pedagogik qoidani yaxshi anglab olishlari zarur[8].

Shuningdek, ma'naviy tarbiya metodikasini o'rganishlari, oila, sinfda, maktabdagi tarbiya ahvolini tahlil qilishlari, ilg'or pedagogik meros hamda yangi pedagogik texnologiyalarni amalda qo'llay bilish kompetensiyalarini egallashlari lozim. Buning uchun ular quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi kerak:

-ota-ona va o'qituvchi-tarbiyachilar ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishning nazariy va amaliy asoslari haqida chuqur bilimga ega bo'lishlari;

- ma'naviy tarbiyani tashkil qilish jarayonida xalq pedagogikasi, donishmandlarning pedagogik merosi, hamda milliy an'ana va urf-odatlarning tutgan o'rni, tarbiyaviy ahamiyati va imkoniyatlari haqida keng ma'lumotga ega bo'lishlari;

- tarbiyaviy ishlarda maktab, o'quvchilarning jamoat tashkilotlari faoliyatidan samarali foydalanish yo'llarini bilishlari;

- oila, mahalla va jamoatchilik bilan harnkorlikda bolalarni qanday tarbiyalash shart-sharoitlari haqida bilimlarga ega bo'lmog'i;

- har bir o'qituvchi dars hamda sinfdan tashqari ishlar jarayonida o'quvchilarni ma'naviy tarbiyalash metodikasini chuqur o'rgangan bo'lishi;

- o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajalarini aniqlay olishlari;

- ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni rejalashtirayotganda bolalarning individual xususiyatlarini, yoshi, bilim darajasi, dunyoqarashi, tarbiyalanganlik darajasi, motiVatsiya va ruhiy holatlarini alohida e'tiborga olishlari; har bir tarbiyaviy hodisa, voqea va masalaga ijodiy yondashish, samarali metod va Shakllardan foydalanish orqali tarbiyaviy tadbirlarning natijadorligiga erishish;

- ma'naviy-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish uchun o'z bilimini muntazam ravishda boyitib borish, shuningdek, ma'naviy-tarbiya metodikasi bilan uzviy bog'liq bo'lgan pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik mahorat, tuvchi odobi, etika, estetika, tarix, falsafa, psixologiya, adabiyot, ekologiya, lalar fiziologiyasi, anatomiyasi va gigyenasi kabi fanlardan xabardor bo'lishlari kerak [6].

Ma'naviy tarbiya-yuksak ma'naviyatni tarbiyalash vositasi, muayyan shaxs, jamoa, muayyan guruh, jamiyat, millatda jismoniy barkamollik, ruhiy, axloqiy, ma'naviy yetuklik kabi sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy ta'lim-tarbiya jarayonini ifodalovchi tushuncha. Insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan ma'naviy

xususiyatlarni tarbiyalash uning eng asosiy qadriyat sifatidagi mohiyatini ta'minlaydigan qadimgi va abadiy qadriyatdir[14].

Kasbiy mahorat deganda nafaqat darsni samarali o‘qitish ko‘nikmalari, balki o‘z shaxsida namunaviy axloq, nutq madaniyati, muloqot etikasi, sabr-toqat, mehr-oqibat, milliy g‘urur va zamonaviy tafakkurni uyg‘unlashtira olish qobiliyati tushuniladi. Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchining roli ko‘p qirrali tus olmoqda: u bilim beruvchi, tarbiyachi, psixolog, yetakchi va maslahatchi sifatida faoliyat yuritadi. Shu boisdan, o‘qituvchining kasbiy mahoratini muntazam rivojlantirish, ma’naviy yetukligini oshirish, pedagogik innovatsiyalarni o‘zlashtirish va raqamli savodxonlikni kuchaytirish zarur[7].

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchining kasbiy mahorati — bu ta’lim sifati, tarbiya samaradorligi va jamiyat ma’naviy yuksalishining poydevoridir. Ana shu mahorat orqali o‘qituvchi o‘quvchilar qalbiga nur, tafakkuriga fikr, hayotiga ma’no olib kiradi. O‘quvchilarni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash jarayonida o‘qituvchining kasbiy mahorati hal qiluvchi omil hisoblanadi. Chunki o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki shaxs kamolotiga yo‘l ko‘rsatuvchi, axloqiy qadriyatlarni singdiruvchi, ijtimoiy ongni shakllantiruvchi yetakchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A “Turkiy guliston yoxud axloq" – Toshkent: O‘zbekiston, 1992.
2. Karimov I.A “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch"–Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Olimov Sh.Sh “Ma’naviy-axloqiy tarbiya asoslari"-Toshkent: 2022.
4. Nizamiddin O‘. Usmanov “Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini milliy g‘oya targ‘ibotiga tayyorlash texnologiyasi"- Toshkent: 2021.
5. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida
6. X.Ibraimov, M.Quronov “Umumiy pedagogika" darslik-sahhof-2023
7. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
8. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.

9. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
10. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
11. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
12. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
13. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
14. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

SHAXSDA KASBIY MOTIVATSIYA NAMOYON BO‘LISHI OMILLARI

Hakimova Zahro Dilshod qizi
Hikmatova Nodira Baxshilloyevna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Maqolaning asosiy g‘oyasi shaxsda ,a’lum bir kasb sohasida muvaffaqiyatga erishishda kasbiy motivatsiyani shakllantirishning dolzarb muammo ekanligiga qaratilgan. Kasbiy motivatsiyani shakllanishida motiv va yosh davrlarining ahamiyati ilmiy jihatdan asoslangan. Kasbiy motivatsiyani shakllanishida har bir shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olish muhimligi xususida ham so‘z yuritiladi.
Kalit so‘zlar: motiv, motivatsiya, shaxs qadriyati, kasbiy, faoliyat, ijodkorlik, kognitiv, metod, texnologiya, vosita, yosh davrlari, gender.

Annotation: The main idea of the article is aimed at the fact that the formation of professional motivation in achieving success in a person, in an excellent field of work is an urgent problem. The importance of motivations and age periods in the formation of professional motivation is scientifically substantiated. It is also said about the importance of taking into account the individual characteristics of each individual in the formation of professional motivation.
Keywords: Motive, motivation, personality value, professional, activity, creativity, cognitive, method, technology, Medium, Age periods, gender.

Kirish. Mehnat faoliyatida motivlarning mustahkamlanishi va shaxsda martaba o‘sishini re’jalashtirilgan tarzda amalga oshirish mehnat unumdorligi oshishiga zamin yaratadi. G‘arb psixologlaridan V.Vrum va E.Disi mehnat faoliyati motivatsiyasini tarkibiy qismlarini ajratadilar. Unga ko‘ra xodimlar qay darajada o‘z ishidan qoniqish hissini sezsa, shu darajada ular o‘z ishlarini bajarishga kuchlirok harakat qiladilar. Ish unumdorligini oshirish uchun faoliyat jarayonida rag‘batlantirib borish, turli madaniy tadbirlar tashkil etish orqali yanda qattiqroq va sidqidildan ishlashga undash mumkin. Bunday yondashuvda amalga oshiriladigan rag‘batlantirish ishchilar faoliyatining maxsuldorligiga bog‘liq bo‘ladi[8].
Ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun shaxsning motivatsion-ehtiyoj sohasi va martaba o‘sishini re’jali tarzda amalga oshirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ko‘pgina tadqiqotlarda

aniqlanishicha, kasbiy yo‘lni ongli ravishda tanlash, ichki kasbiy motivatsiya va martaba rejasining mavjudligi mutaxassisning kasbiy faoliyatiga konstruktiv ta’sir ko‘rsatadi. Shubhasiz, kasblarning samarali bo‘lishi jinsiy tafovutlarning, yosh davrlarining ahamiyatiga yo‘naltirilishi mumkin, ammo asos insonning motivatsiyasidir. Motivatsiya-bu shaxsning muhim sifati, kasbiy mahorat va muvaffaqiyat omili hisoblanadi.

Ba’zi ma’lumotlarga ko‘ra kasb motivining ahamiyati qiziqish bo‘yicha ish joyini tanlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ish joyini va kasbni tanlash motivlari E.S. Chuchunay tomonidan klassifikatsiya qilingan.U kasb motivlarini quyidagilarga ajratadi:

- Dominant (kasbga qiziqishning ustun turishi);
- Vaziyat bilan bog‘liq (har doim insonni qiziqtirib kelgan shart sharoitlarni ro‘yobga chiqarish).
- Komformist.
- Kasbiy motivatsiyalar (o‘ziga yaqin ijtimoiy olamning ya’ni yaqinlarini, do‘st va tanishlarining maslahatlari bilan).

B.N. Dadanov kasbiy faoliyat motivlari istalgan faoliyatning sabablari sifatida quyidagi omillarni o‘zida aks ettiradi, deb ko‘rsatadi:

1 . Ayni faoliyat jarayonidan rohatlanish.

2. Faoliyatning to‘g‘ri natijalari (yaratiladigan maxsulot o‘zlashtirilayotgan bilim va hokazo).

3. Faoliyatni rag‘batlatirish (maosh, mansabni oshirish, so‘z vositasida va hokazo).

4. Bosh tortish hollarida yoki faoliyat yaxshi bajarilmaganda beriladigan jazodan o‘zini olib kochishga intilish.

Zamonaviy boshqaruv tizimi tobora ko‘proq gender xususiyatlari va jinsiy farqlar tufayli kelib chiqadigan asosiy psixologik shakllanishlarni hisobga olishga yo‘naltirilgan[7].

Nazariy manbalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki erkaklar va ayollarning kasbiy xulq-atvorining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash vazifasi kasbiy rivojlanishning birinchi bosqichidan boshlab hal qilinishi kerak (S.V. Vaskovskaya, E. P. Yermolayeva, B. Livexud, yu. N.tele gina va boshqalar)[6].

Ayrim tadqiqotlar natijalari shuni isbotlaydiki, erkaklar va ayollarning kasbiy faoliyatidagi eng muhim farqlar ularning rahbarligi sharoitida mavjud. Ayollar martaba o‘sishi va o‘zini o‘zi anglashga e’tibor qaratishlari, erkaklar esa mustaqillikka intilishlari bilan ajralib turishi aniqlandi[9].

Bundan tashqari kasbiy motivatsiyaning namoyon bo‘lishida turli yosh davrlarining

ahamiyati yuqori hisoblanadi. Hayotning turli yosh davrlarida insonning rivojlanishi turlicha kechadi. Inson rivojlanishining bir necha muhim yosh davrlarini ajratish mumkin. Inson ish faoliyatining dastlabki 10 yili taxminan 20 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan davrga to‘g‘ri keladi. Yosh inson ushbu davrda o‘zining kasbiy yo‘lini ongli ravishda tanlashi lozim, buni faqat turli kasbiy faoliyat tajribasi mavjud bo‘lgan taqdirda amalga oshirish mumkin. Demak, 20 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yosh insonga imkon qadar ko‘p sonli kasbiy vaziyatlarni bilish va turli qiyinchiliklarni yengish qobiliyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratish kerak. Ya’ni, boshqacha aytganda, tashkilotda personal bo‘yicha menejer 20 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yosh insonlar uchun majburiy gorizontal rotatsiya tizimini yaratishi lozim. Insonning 30—40 yoshi — bir marta tanlangan yo‘nalishdan borish davri. Hayotda bu davrda yutuqlar va natijalar uchun kurashishga tayyorlik namoyon bo‘ladi. O‘ttiz yoshning ikkinchi yarmida inson o‘zining ishlash qobiliyatining eng yuqori cho‘qqisida bo‘ladi. Aynan bunday insonlarga ular tanlagan kasbiy faoliyat yo‘nalishlaridagi eng murakkab va keng ko‘lamli ishni topshirish zarur. Menejer uchun bu shuni anglatadiki, ushbu yosh toifasiga mansub personal, ayniqsa, ishning eng murakab yo‘nalishlarida tashkilotning real zaxirasi hisoblanadi. 40—50 yosh, ko‘pincha, inson rivojlanishidagi “burilish” davri sanalanadi. O‘tgan yillarning yutuqlari unchalik ahamiyat kasb etmay qoladi, ishda va hatto hayotda ham nimanidir o‘zgartirish, “yangilash” istagi paydo bo‘ladi. Bu “yangi” qadriyatlarni shakllantirish va hayotda “yangi” mazmun kasb etish davr[5].

Umumiy xulosa va yechimlar. Odamning faoliyat motivlarini o‘rganish shaxsning ma’naviy-psixologik mohiyatini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Kishilarning xulq-atvoriga qarab, uning xatti-harakatlarini tahlil qilib, ularning motivlarini aniqlashga intilish lozim. Shunda xatti-harakatlarni odam uchun tasodifiy yoki qonuniy ekanligini anglash mumkin bo‘ladi. Bunday xatti-harakatlarni yana takrorlanishini oldindan ko‘ra olish, shaxsiy holatlarning ayrimlarini yuzaga keltirmaslikning oldini olish, boshqalarning taraqqiy etishini qo‘llab-quvvatlash mumkin. Ba’zilar mehnatga o‘z ehtiyojlariga ko‘ra sidqidildan munosabatda bo‘lsalar, ba’zilar o‘z burchlarini anlaganliklaridan, yana ba’zilar o‘zlarining shaxsiy niyatlariga erishish uchun vaqtincha sun’iy munosabatda bo‘ladilar. Kasbiy motivatsiya - odamni faol faoliyatga undovchi sabablar majmui bo‘lib, xulq atvorni psixologik va fiziologik boshqarishning dinamik jarayoni hisoblanib unga tashabbus, yo‘nalganlik, tashkilotchilik, qo‘llab-quvvatlash kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Tokareva Y., Gasparovich E., Tokarev A. Gender trajectories of professional and personal development as a condition of effective management // 3rd International Conference on Advances in Education and Social Sciences, 9–11 October 2017. — Istanbul, Turkey. P. 992–999.
2. Карьерный путь руководителя: гендерный аспект // Кросс-культурные и гендерные исследования. Социологические проблемы образования, семьи, молодежи / Политическая культура и политические процессы в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования. В III-х частях. Ч. II — Екатеринбург, 2005. — С. 265–268
3. Профессиональные и карьерные ориентации женщин в условиях трансформации российского общества // Глобализация: реальность, противоречия, перспективы: V ежегодная науч.-практ. конф. 15 мая 2002 г. Т.: — Екатеринбург, 2007. — С. 140–143
4. Xayitov A.B., Adilova G.A., Arabov N.U. “Personal motivatsiyasi” O‘quv qo‘llanma Tashkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi— 2019. 71-betю
5. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
6. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.
7. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
8. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
9. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARI IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA FAOLIYATLI YONDASHUVDAN FOYDALANISH

Jovliyeva Mohigul To‘rayevna
Karamatova Jasmina Shokir qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy raqamli ta’lim sharoitida an’anaviy va virtual ekskursiya faoliyatlarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasini takomillashtirish masalasi ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan yoritilgan. Maqolada o‘quvchilarning tarixiy xotira, milliy identitet va fuqarolik ongini shakllantirishda ekskursiyalarning ta’sirchan vosita sifatidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, virtual ekskursiyalar orqali o‘quvchilarning kognitiv faolligi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari va madaniy ongini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda “Vatanparvarlik tarbiyasini takomillashtirish chora-tadbirlari” qarorlari asosida metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос совершенствования духовно-нравственного и патриотического воспитания учащихся посредством интеграции традиционных и виртуальных экскурсий в условиях цифрового образования. Автор раскрывает педагогические и психологические механизмы формирования национальной идентичности, исторической памяти и гражданского самосознания школьников. Особое внимание уделяется анализу роли цифровых технологий в развитии когнитивной активности и самостоятельного мышления обучающихся. На основе Закона Республики Узбекистан «Об образовании», стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030» и государственных программ по патриотическому воспитанию предложены методические рекомендации по интеграции экскурсионных форм обучения.

Anotation. This article explores the improvement of students’ moral, ethical, and patriotic education through the integration of traditional and virtual excursions within the context of digital education. It examines pedagogical and psychological mechanisms that contribute to developing national identity, historical memory, and civic consciousness among learners. The research highlights the effectiveness of virtual excursions in enhancing students’ cognitive activity, independent thinking, and cultural awareness. Based on the Law of the Republic of Uzbekistan “On Education,” the

"Digital Uzbekistan – 2030" strategy, and state programs on patriotic upbringing, the article presents methodological recommendations for integrating excursion-based learning approaches.

Kalit so'zlari: An'anaviy ekskursiya, virtual ekskursiya, integratsiya, ma'naviy-axloqiy tarbiya, vatanparvarlik, raqamli ta'lim, milliy identitet, fuqarolik ong.

KIRISH. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari inson hayotining barcha jabhalariga, jumladan, ta'lim tizimiga ham chuqur kirib bormoqda. Raqamli texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalarining jadal rivojlanishi o'quv-tarbiyaviy jarayonni yangicha formatda tashkil etish, o'quvchilarning tafakkuri, dunyoqarashi va ma'naviy olamini zamon talablari asosida shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, raqamli ta'lim sharoitida o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, an'anaviy va virtual ekskursiyalar sintezi orqali ularning milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotira va ma'naviy qadriyatlarni e'zozlash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifasiga aylanmoqda[15].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "Yangi O'zbekiston – yangi taraqqiyot bosqichida" g'oyasi, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi, "Ma'naviyatni yuksaltirish – insonni yuksaltirish demakdir" tamoyili bugungi pedagogik faoliyatning asosiy yo'nalishlarini belgilab bermoqda. Xususan, 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-sonli Farmon hamda 2020-yil 5-oktabrdagi PQ–6079-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi Qaror ta'lim jarayonini raqamlashtirish, o'quvchilarning axborot savodxonligi, raqamli madaniyati va ma'naviy-axloqiy kamolotini uyg'un rivojlantirish bo'yicha ustuvor vazifalarni belgilab berdi. Shuningdek, 2017–2021-yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020-yil 23-sentabr) hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da belgilangan tamoyillar yosh avlodni milliy g'urur, Vatanga muhabbat, ajdodlar merosiga sadoqat ruhida tarbiyalashga yo'naltirilgan.

Tadqiqotning metodologik asoslari sifatida milliy g'oya va ma'naviyat nazariyasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, raqamli pedagogika tamoyillari hamda O'zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjatlarida belgilangan maqsad va vazifalar asos qilib olindi. Ishning **maqsadi** – raqamli ta'lim sharoitida o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini samarali shakllantirishning metodik yo'llarini asoslashdir. Tadqiqotning **obyekti** – umumta'lim maktablaridagi o'quv-tarbiyaviy jarayon;

predmeti – an’anaviy va virtual ekskursiyalarni uyg‘unlashtirish asosida vatanparvarlikni shakllantirish jarayoni. Ishda **tahlil, taqqoslash, kuzatish, ilmiy generalizatsiya, pedagogik eksperiment va modellashtirish** metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning **nazariy asosini** zamonaviy ta’lim psixologiyasi, pedagogika, raqamli didaktika, ma’naviyatshunoslik fanlari olimlarining ilmiy qarashlari tashkil etadi. Mazkur yo‘nalishning **ilmiy yangiligi** shundan iboratki, unda raqamli ta’limning didaktik imkoniyatlari vatanparvarlik tarbiyasi bilan integratsiyalangan holda tahlil etilib, virtual ekskursiyalarning pedagogik samaradorligi ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, raqamli madaniyatni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchi shaxsining fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi[17].

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “2020–2025-yillarda ta’lim tizimini raqamlashtirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarorida ham raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning estetik va axloqiy dunyoqarashini kengaytirish masalalari alohida e’tiborga olingan. Virtual ekskursiyalar mazkur konsepsiya talablariga to‘liq mos bo‘lib, ular o‘quvchilarda tarix, madaniyat va tabiiy meros obyektlariga nisbatan vatanparvarlik tuyg‘usini chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda O‘zbekistonning barcha hududlarida joylashgan tarixiy, madaniy va tabiiy obidalar nafaqat an’anaviy ekskursiyalar orqali, balki virtual shaklda ham o‘rganilmoqda. Bu jarayon “Milliy madaniy merosni saqlash va raqamlashtirish” dasturi asosida amalga oshirilmoqda. Mazkur dastur yosh avlodni milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotira va vatanparvarlik tuyg‘ulari asosida tarbiyalashga qaratilgan davlat siyosatining muhim bo‘g‘inini tashkil etadi. Shunday qilib, o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishda an’anaviy va virtual ekskursiya faoliyatini integratsiyalash nafaqat metodik yangilik, balki davlat ta’lim siyosatining muhim talabi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ushbu yondashuv yosh avlodda milliy qadriyatlarga hurmat, o‘z tarixini anglash, Vatanga muhabbat va zamonaviy dunyoqarashni uyg‘unlashtiruvchi ta’lim modelini yaratish imkonini beradi. Shu sababli mazkur ilmiy tadqiqotning dolzarbligi, nazariy va amaliy ahamiyati hozirgi kunda nihoyatda yuksak bo‘lib, u raqamli ta’lim muhitida ma’naviy tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi[14].

Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchilarda vatanparvarlik va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish masalasi yangi metodologik yondashuvlar asosida takomillashib bormoqda. Shu jumladan, an’anaviy ekskursiyalar bilan virtual sayohatlarni uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning ruhiy, intellektual va hissiy

rivojlanishiga ijobiy ta’sir etuvchi, ularni milliy g‘urur va Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalaydigan zamonaviy pedagogik mexanizm sifatida qaralmoqda. Ushbu jarayon o‘quvchilarning idrokini, tasavvurini, his-tuyg‘ularini va ijtimoiy mas’uliyatini faollashtiradi. Pedagogik fanlarda ekskursiya faoliyati uzoq yillardan buyon ta’lim-tarbiyaning samarali shakli sifatida tan olingan. Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi ma’rifatparvarlar o‘z asarlarida o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, ularni hayotiy voqelik bilan bevosita tanishtirishning muhimligini ta’kidlaganlar. Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida ta’lim jarayonini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish orqali yoshlarning tafakkurini, odobini va ma’naviyatini shakllantirish zarurligini uqtiradi. Shunday qilib, ekskursiyalar, xususan, maktab tashqarisidagi faoliyat shakllari o‘quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda muhim o‘rin tutadi. An’anaviy ekskursiyalar o‘quvchilarni tabiiy muhit, tarixiy yodgorliklar, madaniy markazlar bilan tanishtirish, ularning vatanparvarlik, g‘urur va faxr tuyg‘ularini uyg‘otishning samarali vositasi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida ham ekskursiyalarni ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida yo‘lga qo‘yish, ularning mazmunini milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va Vatanga muhabbat ruhida boyitish zarurligi belgilab o‘tilgan. Biroq so‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar jadal rivojlanishi, masofaviy o‘qitish tizimining kengayishi, virtual ta’lim platformalarining paydo bo‘lishi ekskursiya faoliyatini ham yangi bosqichga olib chiqdi. Virtual ekskursiyalar — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etiladigan, o‘quvchilarga masofadan turib tarixiy, madaniy, tabiiy obyektlarni o‘rganish imkonini beruvchi innovatsion ta’lim shaklidir. Ular o‘quvchilarni interaktiv tarzda jalb etadi, ularning idrok, xotira, tafakkur, hissiy-estetik sezgilari va milliy qadriyatlarga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida belgilanganidek, raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga tatbiq etish, o‘quvchilarda ijodiy tafakkur va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, masofaviy ta’limni samarali tashkil etish asosiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, virtual ekskursiyalar an’anaviy ta’lim shakllarini boyitadi, ularni yangi texnologiyalar bilan uyg‘unlashtiradi va o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish qobiliyatini rivojlantiradi[13].

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan “Ma’naviy-ma’rifiy ishlarni samarali tashkil etish konsepsiyasi”da ham o‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda interfaol uslublar, multimedia vositalari va virtual resurslardan foydalanish zarurligi ta’kidlanadi. Bu yondashuvlar yosh avlod

ongiga milliy g‘urur, tarixiy xotira, o‘zligini anglash va milliy birlik g‘oyalarini singdirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Harakatlar strategiyasi”da ma’naviy-ma’rifiy ishlarni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish, o‘quvchilarning vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirish va ularni xalqning boy madaniy merosiga hurmat ruhida tarbiyalash bo‘yicha vazifalar belgilangan. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda virtual ekskursiyalar orqali o‘quvchilarga O‘zbekistonning tarixiy yodgorliklari, buyuk allomalari, tabiat manzaralari va madaniy obidalari haqida jonli taassurot berish muhim ahamiyat kasb etadi. An’anaviy va virtual ekskursiyalarning integratsiyasi o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yangi bosqichga ko‘taradi. Masalan, tarix darslarida Samarqanddagi Registon majmuasini onlayn 3D formatda tomosha qilish, Buxoro Ark qal’asining virtual turini o‘rganish yoki Farg‘ona vodiysidagi tabiiy landshaftlarni raqamli muhitda tahlil qilish o‘quvchilarni o‘sha muhitni bevosita his etishga undaydi. Shu orqali ular Vatan tabiati, tarixi va madaniyatiga nisbatan chuqur hurmat va faxr tuyg‘usini his etadilar. Pedagogik psixologiya nuqtayi nazaridan qaraganda, virtual ekskursiyalar o‘quvchilarda emotsional bog‘liqlik, empatiya, tasavvur va motivatsiyani kuchaytiradi. Chunki o‘quvchilar nafaqat bilim oladilar, balki vizual, eshitish va kinestetik tajriba orqali o‘z shaxsiy his-tuyg‘ularini vatanparvarlik maqsadlariga yo‘naltiradilar. O‘quvchi bunday faoliyat jarayonida “men shu yurtning farzandiman”, “mening xalqim shunday boy tarixga ega” degan ichki iftixorni his etadi[12].

O‘zbek pedagog olimlari — Q. Yo‘ldoshev, N. Qahhorov, M. Davletov, D. Nishonov, S. Xo‘jayev va boshqalar o‘z ilmiy ishlarida vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik mexanizmlarini tahlil qilib, uni shaxsiy tajriba, faoliyat va hissiy-idrok asosida shakllantirish zarurligini asoslab berishgan. Ayniqsa, Q. Yo‘ldoshevning “Ma’naviy tarbiya nazariyasi” asarida ta’lim jarayonida o‘quvchilarning milliy g‘ururini uyg‘otuvchi vizual va emotsional vositalardan foydalanishning samaradorligi ilmiy asoslab berilgan. Bundan tashqari, an’anaviy ekskursiyalar bilan virtual ekskursiyalarni uyg‘unlashtirish orqali o‘qituvchi o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jarayonga jalb etadi. Bu integratsion yondashuv o‘quvchilarda tanqidiy tafakkur, tahliliy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va jamoaviy mas’uliyatni shakllantiradi. Masalan, o‘quvchilar virtual ekskursiyadan so‘ng o‘z taassurotlari asosida mini-loyihalar, taqdimotlar yoki esse yozish orqali milliy iftixorni his etishadi. Shunday qilib, an’anaviy va virtual ekskursiyalarning integratsiyasi o‘quvchilarning ma’naviy dunyoqarashini boyitadi, ularni zamonaviy texnologiyalarni bilgan holda milliy qadriyatlarni qadrlashga o‘rgatadi. Bu jarayon o‘z navbatida ta’limning

insonparvarlik tamoyillariga, uzluksizlik va innovatsionlik g‘oyalariga mos keladi. Raqamli ta’lim sharoitida an’anaviy va virtual ekskursiyalarni integratsiyalash o‘quvchilarda vatanparvarlik va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda strategik ahamiyatga ega. Bu yondashuv o‘quvchilarni nafaqat bilimli, balki yurtparvar, madaniyatli va zamonaviy tafakkurga ega shaxs sifatida kamol toptirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi o‘quvchilarni faol ishtirokchilikka, mustaqil izlanishga va tanqidiy tahlilga yo‘naltiradi. Integratsiyalashgan ekskursiyalar orqali o‘quvchilar tarix, geografiya, biologiya, madaniyatshunoslik, ekologiya kabi fanlar bo‘yicha olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, bu jarayon ta’limning amaliyotga yaqinlashishiga, o‘quvchilarda hayotiy kompetensiyalar, axborot bilan ishlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va muloqotga kirishish malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi[16].

Ta’lim tizimida integratsiyalashgan ekskursiya faoliyatini tashkil etish uchun metodik va texnologik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Pedagog olimlar M. Usmonxo‘jayev, O. Hasanboeva va G. Shodmonova tadqiqotlarida ta’kidlanganidek, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayoniga to‘g‘ri integratsiya qilinganda o‘quvchilarning bilish motivatsiyasi ortadi, ularning o‘qishga nisbatan ijobiy munosabati kuchayadi va shaxsiy tajriba asosida chuqurroq o‘zlashtirish jarayoni sodir bo‘ladi. Shu jihatdan qaraganda, an’anaviy ekskursiya davomida o‘quvchilar tabiiy yoki tarixiy obyektni bevosita kuzatib o‘rganar ekan, virtual ekskursiyada ular bu obyektni interaktiv, multimedia vositalari orqali tahlil qiladi, bu esa vizual idrokni boyitadi va axborotni tizimli o‘zlashtirishni ta’minlaydi[11].

Virtual ekskursiyalar orqali o‘quvchilarga O‘zbekistonning turli hududlari, madaniy merosi va tabiiy boyliklari haqida keng ko‘lamli ma’lumot berish mumkin. Masalan, “O‘zbekistonning YUNESKO merosi” nomli virtual tur orqali o‘quvchilar Samarqanddagi Registon majmuasi, Shahrisabzdagi Oqsaroy, Buxorodagi Minorayi Kalon, Xivada joylashgan Ichan qal’a kabi tarixiy yodgorliklar haqida yuqori aniqlikdagi 3D tasvirlar asosida ma’lumot oladilar. Bunday yondashuv nafaqat ularning tarixiy xotirasini boyitadi, balki milliy o‘zlikni anglash, o‘z Vataniga faxr bilan qarash hissini kuchaytiradi. Integratsiyalashgan ekskursiya faoliyatida o‘qituvchining o‘rni alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi an’anaviy ekskursiyadan oldin virtual tayyorgarlik mashg‘ulotlarini o‘tkazishi, o‘quvchilarni obyektning tarixiy, madaniy va ekologik xususiyatlari bilan tanishtirishi, sayohat jarayonida esa kuzatuv, tahlil va muloqot faoliyatini boshqarishi zarur. Shu tarzda ekskursiya o‘quvchilarning faqat tomoshabin emas, balki faol ishtirokchi bo‘lishini ta’minlaydi. An’anaviy va virtual ekskursiyalarning birgalikdagi ta’siri ta’lim jarayonining kognitiv, affektiv va

psixomotor sohalarini bir vaqtda rivojlantiradi. Kognitiv sohada — bilim va tushunchalar chuqurlashadi; affektiv sohada — vatanparvarlik, iftixor, faxr, sadoqat kabi his-tuyg‘ular shakllanadi; psixomotor sohada esa o‘quvchilar faoliyatni rejalashtirish, kuzatish, suratga olish, tahlil qilish kabi amaliy ko‘nikmalarni egallaydilar. Shu bilan birga, bu yondashuv “Milliy kurikulum” talablariga hamohang bo‘lib, o‘quvchilarning umumiy o‘rta ta’limdagi ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmonida yoshlarni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning ma’naviy olamini boyitish, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali innovatsion fikrlashga o‘rgatish zarurligi alohida qayd etilgan. Shu maqsadda o‘qituvchilar o‘z pedagogik amaliyotlarida raqamli va an’anaviy ta’limning integratsion shakllaridan faol foydalanishlari lozim[10].

An’anaviy va virtual ekskursiyalarning sintezi nafaqat o‘quvchilarning bilim saviyasini, balki ularning shaxsiy pozitsiyasi, milliy o‘zlikni anglash darajasini ham oshiradi. O‘quvchi tarixiy joylarni nafaqat ko‘radi, balki ularning ahamiyatini, Vatan tarixidagi o‘rnini tushunadi. Virtual muhit esa bu bilimni mustahkamlaydi, uni vizual va interaktiv shaklda idrok etishga yordam beradi. Shu sababli, bunday yondashuv shaxsning intellektual, emotsional va ma’naviy rivojlanishini birlashtirgan kompleks ta’lim modelini shakllantiradi. Integratsiyalashgan ekskursiyalar o‘quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish bilan birga, ularni global dunyoqarashga ham tayyorlaydi. O‘quvchilar O‘zbekistonning boy tarixiy-madaniy merosini o‘rganar ekan, shu bilan birga, boshqa xalqlarning madaniyatini ham tahlil qila olish, millatlararo totuvlik va insonparvarlik tamoyillarini qadrlashni o‘rganadilar. Natijada, yosh avlodda Vatanga muhabbat, milliy iftixor va global fikrlash uyg‘un holda shakllanadi — bu esa zamonaviy raqamli ta’limning asosiy g‘oyaviy maqsadlaridan biridir. Shunday qilib, an’anaviy va virtual ekskursiyalarni integratsiyalash — o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni, milliy o‘zlikni anglashni va vatanparvarlik tuyg‘usini takomillashtirishning zamonaviy, ilmiy asoslangan yo‘lidir. Bu yondashuv ta’lim jarayonini interaktiv, hissiy boy va ma’noli qiladi, o‘quvchilarni nafaqat bilishga, balki his qilish va qadrlashga o‘rgatadi. Shu tariqa, ekskursiya faoliyati milliy tarbiya jarayonida yangi pedagogik paradigma — “ta’lim orqali his qilish” tamoyilini shakllantiradi[9].

XULOSA. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim sharoitida vatanparvarlik tarbiyasini rivojlantirishda an’anaviy va virtual ekskursiyalarni

sintezlash zamonaviy pedagogikaning istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning tarixiy-madaniy merosni anglashini, milliy o‘zlikni chuqur his etishini va Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbatini oshiradi. Raqamli muhitdagi interaktiv sayohatlar, virtual muzeylar, 3D tarixiy rekonstruksiyalar o‘quvchilarni faqat kuzatuvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida jalb etadi. Shu bilan birga, an’anaviy ekskursiyalar orqali ular jonli muloqot, estetik idrok va ijtimoiy tajriba orttiradi. Bu ikki shaklning uyg‘unligi o‘quvchilarda kompleks vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantiradi — ya’ni, milliy qadriyatlarni bilish, ularga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, zamonaviy texnologiyalar orqali ularni asrab-avaylash va targ‘ib etish qobiliyatlarini rivojlantiradi[8].

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, unda ilgari surilgan metodik yondashuvlar umumta’lim maktablari, kollej va oliy ta’lim muassasalarining dars jarayonlarida, shuningdek, “Ma’naviyat darslari” va “Vatanparvarlik haftaligi” kabi tadbirlarni tashkil etishda qo‘llanishi mumkin. Virtual ekskursiyalarni ishlab chiqish uchun raqamli kontent yaratish, 3D modellashtirish va multimedia texnologiyalarini integratsiyalash orqali o‘quv jarayonining interaktivligini oshirish imkoniyati yaratiladi. Bu metodika ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarda milliy o‘zlikni chuqurroq anglash va raqamli madaniyatni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirishni ta’minlaydi. Natijada, raqamli va an’anaviy ta’limning uyg‘unligi o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, milliy g‘oyaga sodiq, axborot texnologiyalarini ijodiy o‘zlashtirgan barkamol avlodni shakllantirishda muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Shuning uchun ushbu yo‘nalish bo‘yicha ilmiy-metodik tadqiqotlarni kengaytirish va ularni ta’lim siyosati hamda o‘quv dasturlariga amaliy tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni, 2022-yil 28-yanvar.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–4947-son Farmoni, 2017-yil 7-fevral.
3. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. — Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. — Toshkent, 2020.
6. Yo‘ldoshev Q. “Ma’naviy tarbiya nazariyasi”. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

7. Hasanboeva O., Usmonxo‘jayev M. “Pedagogika nazariyasi va metodikasi”. — Toshkent: Fan, 2020.
8. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.
9. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
10. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
11. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
12. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
13. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
14. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
15. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
16. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
17. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

TA’LIM VA TARBIYA JARAYONIDA PEDAGOGIK MAHORATNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Mamayusupova Rayxon Sherqulovna
Mengliyeva Kamola Hayitmurod qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: ushbu maqolada faoliyat jarayonida pedagogik mahoratni shakllantirish yo‘llari, pedagogik mahoratni egallashning shartlari, mazmuni, mohiyati, zaruriyati, bunda doimiy tadqiqotlar o‘tkazish, tajribani o‘rganish, tahlil qilish va xulosalar ishlab chiqish zarurati, professionallik, tizimli bilimlarni olish qobiliyati, mashqlar, takrorlashlar, xulosalar chiqarish, natijalar asosida olingan xulosalar, falsafiy, pedagogik, psixologik, uslubiy bilimlarni olish, ta’lim mavzusi bo‘yicha keng va chuqur bilimlarni olish va takomillashtirish orqali shakllanish mazmuni ochib beriladi.
Kalit so‘zlar: pedagogik mahorat, metodika, texnologiya, ta’lim, kognitiv faoliyat, ijodkorlik.

Kirish: Pedagogik mahorat o‘zi nima? Uning mohiyati nimalarda ko‘zga tashlanadi? Mahoratni egallash uchun nimalarga e’tibor qaratish lozim? “Pedagogik mahorat” tushunchasiga turli adabiyotlarda turlicha ta’rif berilgan. Jumladan, eng mukammal ta’riflardan biri “Pedagogik ensiklopediya"da shu tarzda izohlanadi: “O‘z kasbining mohir ustasi bo‘lgan, yuksak darajada madaniyatli, o‘z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohalarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o‘qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis”. Yuqoridagi ta’rifning mohiyatidan kelib chiqib o'qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

1. Rivojlangan madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql-zakovatning yuksak ko'rsatkichi.
2. Fanlar doirasida yetarlicha bilimga ega bo‘lish.
3. O‘z faniga doir bilimlarning mukammal sohibi bo‘lish.
4. Psixologik bilimlarni puxta egallaganligi, ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olishi.
5. O'quv - tarbiyaviy ishlar metodikasini mukammal bilishi.

Pedagogik mahorat yillar bo‘yi, o‘qituvchi va o‘quvchining birgalikdagi faoliyati, o‘qituvchining o‘z ustida doimiy ishlashi, doimiy yangiliklarni izlashi va uni ta’lim jarayoniga tadbiq etib borishi jarayonida sayqallanib, rivojlanib boradi. O'qituvchining pedagogik mahoratini shakllantirish uchun, birinchi navbatda, pedagogik faoliyatni

ilmiy asosda tashkil etish kerak. Buning uchun o'qituvchining istaklari va manfaatlarini hisobga olish, uning intilishlarini va boshqa tashqi omillarni uyg'unlashtirish, kasbiga va shaxsiy xususiyatlariga qarab faolligini oshirish kerak. Bu sinchkovlik bilan o'rganish, kuzatish, tajribani o'rganish, tahlil qilish va xulosa qilishni talab qiladi. Shuningdek, ushbu kasbiy va shaxsiy xususiyatlar bir nechta pedagogik vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun asos bo'lishi mumkin, masalan, talaba yoshlarning ma'naviy va jismoniy rivojlanishini ta'minlash, o'quv va kognitiv faoliyatni faollashtirish[4].

Har bir yosh mutaxassisni puxta ilmiy va nazariy bilimlar bilan taminlash, olingan ilmiy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash, mahorat va ko'nikmalarni egallash, tarbiyalash, albatta, oson emas. Ilmiy, ongli munosabatda bo'lgan, mustaqil fikrlaydigan, mukammal ma'lumotni o'zlashtirishga muhtoj, kognitiv faollik va aqliy mehnat madaniyatini o'zida mujassam etgan yoshlarni tarbiyalash muhim vazifasidir. Zamonaviy sharoitda o'qituvchi ijodiy fazilatlarga ega bo'lishi kerak. Kasbiy Kamolot, mutaxassis sifatida shaxsning rivojlanishi bu jarayonda o'z mohiyatiga ko'ra namoyon bo'ladi. Pedagogik mahorat - bu har bir o'qituvchiga xos bo'lgan o'quv ishlarini doimiy ravishda oshirish, takomillashtirishga asoslangan san'at. Ushbu san'at kognitiv faoliyatni muntazam ravishda tartibga solish, o'z ishini boshqarish va yuksaltirish bilan tavsiflanadi[5].

U pedagogik va psixologik nazariyalardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. "Pedagogik mahorat" fani pedagogika fanlari tizimida kasbiy tayyorgarlikni mustahkamlash va takomillashtirish fani sifatida ishlaydi. Axir, "pedagogik mahorat" - bu pedagogik faoliyatni mohirona boshqarishni o'rgatadigan fan. Shunday qilib, kasbiy va pedagogik mahorat pedagogik va psixologik tayyorgarlikda, kognitiv jarayonlarda (sezgi, idrok, e'tibor, xotira, fikrlash, xayolot), shaxsning psixologik xususiyatlarida, uning biologik jihatdan aniqlangan xususiyatlarida (asab tizimi, temperament, qobiliyat, xarakter), ijtimoiy yo'naltirilgan xususiyatlarda (ehtiyoj, qiziqish), olingan professional xususiyatlari (bilim, mahorat), hissiy – o'rganish va tushunish asosida shakllanadigan ixtiyoriy xususiyatlar (hissiyot, iroda), ijtimoiy yo'naltirilgan xususiyatlar (ehtiyoj, qiziqish), olingan kasbiy xususiyatlar (bilim, ko'nikma, malaka, odatlar) va pedagogik mahorat haqidagi fan, ushbu xususiyatlarning mohiyatiga asoslanib, ularni amalda qo'llash usullarini o'rgatadi. Shunga asoslanib, o'quv jarayonini to'g'ri, aniq tashkil etish, imkoniyatlardan aniq foydalanish, uni rivojlantirish uchun sharoit yaratish imkoniyati paydo bo'ladi. Ta'lim jarayonini mohirona boshqaradigan, uni maxsus va qiziqarli ishtiyoq bilan, zavq bilan tashkil etadigan o'qituvchini tasavvur qiling[3].

O'qituvchining pedagogik mahoratini shakllantirishning birinchi sharti bu faoliyatdir. Axir, pedagogik ko'nikmalarni o'zlashtirish va takomillashtirish bo'yicha faoliyat yetakchi omil hisoblanadi. Axir, mehnat, bilim, mahorat, ijodkorlik inson hayoti va faoliyatining asosiy mezonidir. Ushbu mezon kundalik ish, faoliyat orqali amalga oshiriladi. Ish, qidiruv jarayonida, ya'ni amaliyot jarayonida yutuqlarga erishiladi, ko'nikmalarga ega bo'ladi. Kasbiy mahorat sirlarini o'rganishga intilayotgan har bir o'qituvchi, avvalambor, pedagogik bilim va ma'lumotlarni o'zlashtirishga intilishi, o'z ishining barcha jihatlarini vizual ravishda taqdim etishga va tahlil qilishga, natijalarni baholashga, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarning mohiyatini tushunishga harakat qilishi kerak. Bu holatlar, albatta, faoliyat orqali amalga oshiriladi. O'qituvchining pedagogik faoliyati pedagogik ko'nikmalarni egallashda muhim rol o'ynaydi. Pedagogik mahorat pedagogik faoliyat bilan uzviy bog'liqdir[2].

Quyidagi fazilatlar malakali o'qituvchiga xosdir:

- ijtimoiy sub'ektlar bilan o'zaro munosabatlar, madaniy muloqot;
- mutaxassislik bo'yicha ma'lumot qidirish, ularni ta'lim mazmuni va kasbiy faoliyat asosida qayta ishlash jarayoni;
- ulardan samarali foydalanish, o'quv ma'lumotlarini talabalarga yetkazish qobiliyati.

Pedagogik mahoratning eng muhim tarkibiy qismi bu kasbiy tajriba-o'qituvchi o'z faoliyati davomida olgan bilim, ko'nikma va malakalar majmui.

U quyidagi yo'llar bilan hosil bo'ladi:

- doimiy o'z ustida ishlash;
- yuksak mahorat egalarining doimiy ish tajribalari bilan tanishish;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan doimiy qurollanib borish;
- qo'shma pedagogik tadqiqotlar o'tkazish;
- tajribali hamkasblar va mutaxassislardan maslahat olish.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda aytishimiz mumkinki, pedagogik mahorat faoliyat jarayonida shakllanadi va takomillashadi. Shunga asoslanib, "uzluksiz faoliyat pedagogik mahoratni shakllantirishning birinchi shartidir" deb aytishimiz mumkin. Ko'rib turganimizdek, pedagogik mahoratning asosiy obyekti inson, uning aql-zakovati, irodasi, e'tiqodi, tafakkuri, ongidir. Bularning barchasi uning qanchalik yuqori darajada bo'lishiga, fanga, uning rivojlanish darajasiga bog'liq va ilm-fan tinimsiz mehnat, mashaqqat va azob-uqubatlar orqali olinadi. Pedagogik mahorat, shuningdek, faoliyat, mehnat, o'z malakasi ustida doimiy ishlash orqali shakllanadi. Darhaqiqat, pedagogik mahoratni oshirish uchun, birinchi navbatda, o'quv fanining ilmiy va nazariy asoslari bilan qurollanish, uning metodologiyasini o'zlashtirish, ta'lim

maqsad va vazifalarini tushunish va amalga oshirish, kompyuter savodxonligini o'zlashtirish, mustaqil kognitiv faoliyatni aniq rejalashtirish, pedagogik fikrlash egasi bo'lish, pedagogik texnikani o'zlashtirish, ijtimoiy faoliyat va uslubiy madaniyatni o'zlashtirish va axborot bilan. Pedagogik faoliyatni boshlagan har bir yosh o'qituvchi birinchi navbatda o'z kasbiy mahoratini shakllantirish va takomillashtirish haqida g'amxo'rlik qilishi, pedagogik faoliyatda yuzaga keladigan qiyinchiliklardan qo'rqmasligi, sarosimaga tushmasligi kerak[6].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. A’zam Xoliqov Pedagogik mahorat Darslik Toshkent «IQTISOD-MOLIYA» 2011.
2. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
3. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
4. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
5. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
6. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

KASBIY PEDAGOGIK MAHORATNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLAR VA USTOZ-SHOGIRD AN'ANALARINING UYG'UNLIGI

To'rayeva Mahliyo Azamatovna
To'rayeva Yulduz Chori qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya

Mazkur maqolada kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirish jarayonida milliy qadriyatlar va ustoz-shogird an'analarining o'zaro uyg'unligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Milliy tarbiya tizimi asrlar davomida shakllangan boy ma'naviy merosga tayanib, zamonaviy pedagogika tamoyillari bilan uzviy bog'lanishi ta'kidlanadi. Ustoz-shogird an'anasi nafaqat bilim va ko'nikmalarni avloddan-avlodga yetkazish vositasi, balki kasbiy mahorat, odob-axloq, mas'uliyat va kasbiy madaniyatni shakllantirishning samarali mexanizmi sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda pedagogik kompetensiya, milliy mentalitet va innovatsion yondashuvlarning uyg'unlashuvi natijasida ta'lim-tarbiya sifatini oshirish imkoniyatlari yoritilgan.

Anotation

В статье рассматривается формирование профессионального педагогического мастерства через гармонизацию национальных ценностей и традиций наставничества. Подчеркивается, что национальная система воспитания, основанная на богатом духовном наследии, органично связана с современными принципами педагогики. Традиция «устоз-шогирд» выступает не только средством передачи знаний и умений от поколения к поколению, но и эффективным механизмом формирования профессионального мастерства, нравственности, ответственности и профессиональной культуры. В исследовании освещаются возможности повышения качества образования за счет интеграции педагогической компетентности, национального менталитета и инновационных подходов.

Kalit so'zlari: Milliy qadriyatlar, ustoz-shogird an'anasi, kasbiy pedagogik mahorat, ma'naviy meros, pedagogik kompetensiya, ta'lim sifati, innovatsion yondashuv, milliy mentalitet

KIRISH.

Hozirgi globallashuv davrida milliy qadriyatlar, ma'naviy meros va ustoz-shogird an'analarining ta'lim-tarbiya tizimidagi o'rni tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Zero,

har qanday millatning ravnaqi, uning ma’naviy barkamolligi avvalo yoshlarga berilayotgan ta’lim sifati va tarbiya mazmuni bilan belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini shakllantirish masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan bo‘lib, bunda milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ustoz-shogird an’analarini zamonaviy ta’limga uyg‘unlashtirish ustuvor vazifalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. O‘zbekiston Respublikasida bu yo‘nalishda keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil 23-sentabrda yangi tahrirda qabul qilingan) ta’lim tizimining huquqiy asoslarini belgilab, uzluksiz ta’limda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘un rivojlantirish, pedagog kadrlarning malakasini oshirish, ularning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishni muhim vazifa sifatida belgilab berdi. Ushbu hujjatda ta’lim jarayonida shaxsni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash, milliy g‘oya va qadriyatlarga sodiqlik ruhida shakllantirish dolzarb vazifa sifatida qayd etilgan.

Prezident Sh.M. Mirziyoyevning tashabbuslari bilan qabul qilingan “Harakatlar strategiyasi” (2017–2021-yillar) hamda uning mantiqiy davomi sifatida ishlab chiqilgan **“Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”** (2022–2026-yillar)da pedagogik kadrlarning kasbiy mahoratini oshirish, ularning ta’lim jarayonidagi nufuzini yuksaltirish, ustoz-shogird maktabini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratildi. Jumladan, Strategiyaning ijtimoiy sohani rivojlantirishga oid yo‘nalishlarida ta’lim sifati, ustozlarning maqomi va yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalalari markaziy o‘rin egalladi. Bundan tashqari, 2021-yil 19-martdagi **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ustoz maqomini yanada yuksaltirish va o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi Farmoni**da ta’lim-tarbiya tizimida ustoz shaxsining o‘rni beqiyosligi qayd etilib, ularning kasbiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, moddiy-ma’naviy rag‘batlantirish, shuningdek, ustoz-shogird maktabini tizimli rivojlantirish choralarini ko‘rish belgilab qo‘yilgan. Ushbu Farmon ustoz-shogird an’analarining nafaqat tarixiy meros sifatida, balki zamonaviy pedagogik tizimning ajralmas bo‘g‘ini sifatida qayta tiklanishida muhim qadam bo‘ldi. Shu bilan birga, **“Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish to‘g‘risida”gi Prezident qarori** (2019-yil 3-may) ta’lim-tarbiya jarayonida milliy qadriyatlar va ustoz-shogird an’analaridan samarali foydalanishning tashkiliy-huquqiy asoslarini mustahkamladi. Bu qaror asosida maktab, kollej va oliy ta’lim muassasalarida ma’naviyat darslari, mahorat maktablari, ustoz-shogird uchrashuvlari muntazam yo‘lga qo‘yildi. Ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilganda, kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirishda milliy qadriyatlar bilan ustoz-shogird an’anasining uyg‘unligi ikki asosiy vazifani bajaradi: birinchidan, yosh mutaxassislarning kasbiy

kompetensiyasini milliy va ma’naviy mezonlar asosida shakllantirish; ikkinchidan, ularning pedagogik faoliyatida yangilikka intilish, ijodkorlik va mas’uliyatni kuchaytirish. Ustoz-shogird an’anasi tajriba va donolikning amaliy maktabi sifatida yosh kadrlarni zamonaviy ta’lim jarayoniga samarali jalb qilishga xizmat qiladi. Davlatimiz tomonidan qabul qilinayotgan farmon va qonunlar, milliy taraqqiyot strategiyalari hamda ta’limga oid huquqiy asoslar kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirishda milliy qadriyatlar va ustoz-shogird an’analarini uyg‘unlashtirishni taqozo etmoqda. Bu esa o‘z navbatida pedagogik tafakkurni yangi bosqichga olib chiqish, ta’lim sifatini oshirish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirgan barkamol avlodni tarbiyalash uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda[14].

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari asrida ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining bosh omili sifatida qaralmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillaridan boshlab ta’lim sohasini tubdan isloh qilish, uni jahon standartlariga moslashtirish, ilg‘or xorijiy tajribalarni joriy etish hamda milliy qadriyatlar asosida shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilab olingan. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Yoshlarimizning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularda tanqidiy yondashuv, keng dunyoqarash, ijodiy tafakkurni shakllantirish – bizning eng muhim vazifamizdir”. Shu nuqtai nazardan ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ilmiy-metodik asoslarni boyitish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish masalalari o‘z dolzarbligini yo‘qotmay kelmoqda. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, shuningdek, “Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish to‘g‘risida”gi Prezident farmonlari ta’lim tizimini tubdan isloh qilishda normativ-huquqiy zamin yaratdi.

Ushbu hujjatlarda ta’lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish, integratsiya va innovatsion yondashuvlarni joriy etish, shuningdek, ilm-fan, ishlab chiqarish va ta’lim o‘rtasidagi uzviy aloqalarni kuchaytirish asosiy ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu esa o‘z navbatida nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini oshirishga, balki ularda tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va ijodiy yechimlar topishga bo‘lgan qobiliyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tizimining muvaffaqiyati bevosita pedagogik yondashuvlarning ilmiy-metodik asoslanganligi va amaliyotga samarali tatbiq etilishiga bog‘liqdir. Komparativ pedagogika fanining o‘rni ham ana shu jarayonda alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, turli mamlakatlarning ta’lim tizimlarini solishtirish, ularning yutuqlari va kamchiliklarini ilmiy jihatdan tahlil qilish,

milliy ta’lim tizimiga samarali elementlarni olib kirish va moslashtirish orqali yangi sifat bosqichiga ko‘tarilish mumkin. Shu ma’noda, O‘zbekiston va rivojlangan davlatlar ta’lim tizimi o‘rtasidagi qiyosiy tahlil ilmiy asoslangan holda amalga oshirilsa, u kelajak avlodni tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Ayni paytda, dunyoda ta’limning ustuvor tendensiyalari – inson kapitalini rivojlantirish, uzluksiz ta’lim konsepsiyasini joriy etish, inklyuziv ta’limni kengaytirish, zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash va ta’lim sifatini baholashning xalqaro standartlariga moslashishdan iboratdir. Shu jarayonda milliy ta’lim tizimini global o‘zgarishlarga moslashtirish, ayniqsa, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodologiyalarni yaratish va amaliyotga joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Chunki ta’lim jarayonida tanqidiy yondashuvsiz ijodkor shaxs, zamonaviy kadr va ilmiy salohiyatli mutaxassisni tayyorlash qiyin. Davlatimiz rahbarining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni ham ushbu masalaning naqadar dolzarb ekanini ko‘rsatadi. Unda “Ta’lim va tarbiya tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish, yoshlarni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan va raqobatbardosh qilib tarbiyalash” ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bu esa, ilmiy-pedagogik asosda yangi konsepsiyalarni yaratish, komparativ pedagogika yondashuvlarini milliy ta’limga integratsiya qilish va amaliyotda sinovdan o‘tkazishni taqozo etadi. Shu tariqa, asosiy qismdan ko‘rinadiki, ta’lim tizimini rivojlantirish, uni xalqaro standartlarga moslashtirish va tanqidiy fikrlashni shakllantirish yo‘lida qabul qilinayotgan qonunlar, farmon va qarorlar davlatimiz siyosatining markazida turibdi. Ularning ilmiy asoslangan holda amalga oshirilishi esa nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki jamiyat taraqqiyotining kafolatli omiliga aylanadi.

Bugungi kunda insoniyat taraqqiyotining eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida ta’lim tizimining rivojlanish darajasi e’tirof etilmoqda. Zero, ilm-fan va ta’lim taraqqiyoti qanchalik yuksak bo‘lsa, mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy va ma’naviy taraqqiyoti ham shunchalik barqaror va samarali bo‘ladi. Shu boisdan ham O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan ilk davrlardan boshlab ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, uni zamonaviy talablar asosida qayta tashkil etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilandi. Keyingi yillarda ta’lim tizimining huquqiy-me’yoriy asoslari yanada takomillashtirildi. Jumladan, 2020-yil 23-sentyabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun ta’limni davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilab berdi. Unda ta’limning davlat tomonidan kafolatlanishi, uning barcha uchun teng imkoniyatlarda taqdim etilishi, ta’lim sifatini nazorat qilish, xalqaro akkreditatsiya jarayonlarini joriy etish hamda zamonaviy

axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish kabi masalalar alohida ko‘rsatib o‘tildi. Shuningdek, Prezidentimizning 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi farmoni ham ta’lim sifatini oshirish, xorijiy tajribalarni keng o‘rganish va xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallashni maqsad qilib qo‘ydi[13].

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, bugungi ta’lim tizimi endilikda faqat bilim berish vazifasini bajaribgina qolmay, balki shaxsning intellektual, ijodiy, tanqidiy tafakkurini shakllantirish, uni global mehnat bozorida raqobatbardosh kadr sifatida tayyorlashga qaratilmoqda. Xususan, UNESCO, OECD va boshqa xalqaro tashkilotlar ta’limni “barqaror rivojlanishning asosi” sifatida talqin etmoqda. Shu sababli O‘zbekistonda ham davlat siyosati ta’lim tizimini jahon andozalariga moslashtirish, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, innovatsion yondashuv va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Prezident Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmonida ham bu borada aniq vazifalar belgilangan. Unda “ilm-fan va ta’limning uzviy bog‘liqligini kuchaytirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, xalqaro tajribani o‘rganish va tatbiq etish” ustuvor yo‘nalish sifatida qayd etilgan. Komparativ pedagogika nuqtai nazaridan olib qaraganda, turli mamlakatlarning ta’lim tizimlarini qiyosiy tahlil qilish, ulardagi ilg‘or tajribalarni o‘rganish va moslashtirish jarayoni juda katta ahamiyat kasb etadi. Masalan, Finlyandiya ta’lim tizimida bolalar shaxsini erkin rivojlantirish, stresssiz o‘qitish va ijodiy yondashuvni kuchaytirish asosiy tamoyil bo‘lsa, Yaponiya ta’lim tizimida mehnatsevarlik, jamoaviylik va intizomiylik yetakchi o‘rin tutadi. Buyuk Britaniya va AQSh ta’lim tizimida esa o‘quvchilarni tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va mustaqil qaror qabul qilishga yo‘naltirishga katta e’tibor qaratiladi. Shu kabi ilg‘or tajribalarni o‘rganib, milliy ta’lim tizimiga moslashtirish O‘zbekistonda ham samarali natijalar bermoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 19-fevraldagi “Umumta’lim maktablarida ta’lim sifatini oshirish va o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori ham ushbu yo‘nalishdagi sa’y-harakatlarning amaliy ifodasidir. Ushbu qaror asosida umumta’lim muassasalarida yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, zamonaviy o‘quv dasturlari va elektron resurslar joriy etilmoqda. Bu esa nafaqat o‘quvchilarning bilim sifatini oshirish, balki ularda analitik tafakkur, mantiqiy yondashuv va ijodkorlikni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ta’lim tizimining samaradorligi pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasi va ularning ilmiy salohiyatiga ham

bevosita bog‘liqdir. Shu sababli davlatimiz rahbari tashabbusi bilan 2021-yil “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” deb e’lon qilinib, ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, pedagoglarning malakasini oshirish, ilmiy izlanishlarni qo‘llab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratildi. Bu borada “Ustoz-shogird” an’analarini tiklash, pedagoglar faoliyatini moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish ham dolzarb vazifa sifatida belgilanmoqda. O‘zbekistonda ta’lim tizimini rivojlantirish va uni jahon tajribasi bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan davlat siyosati qator farmon va qonunlarda o‘z ifodasini topmoqda. Ularning ilmiy-metodik asosda amalga oshirilishi, pedagogik amaliyotda qo‘llanishi va xalqaro standartlarga moslashtirilishi natijasida ta’lim tizimi yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Ayniqsa, komparativ pedagogika yondashuvlari orqali turli mamlakatlar tajribasidan samarali foydalanish, ta’lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va ijodiy shaxsni shakllantirish milliy taraqqiyotning kafolatli omili sifatida qaralmoqda[16].

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimining samaradorligi, uning zamonaviy talablarga mosligi, xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashuvi va milliy qadriyatlar asosida shakllantirilishi har bir davlatning taraqqiyot darajasini belgilovchi mezonlardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston ham ushbu jarayonda keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirib, ta’limni davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilab kelmoqda. Ayniqsa, kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirish masalasi, milliy qadriyatlar va ustoz-shogird an’analarini uyg‘unlashtirish orqali yangi avlod pedagoglarini tayyorlash jarayonida markaziy o‘rin tutmoqda. Ta’lim tizimini tubdan yangilash jarayonida qabul qilingan qator normativ-huquqiy hujjatlar buni yaqqol isbotlab beradi[12].

Ta’lim tizimini yanada modernizatsiya qilish maqsadida 2020-yil 23-sentyabrda yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilindi. Ushbu hujjatda ta’limning davlat tomonidan kafolatlanishi, ta’limning uzluksizligi, sifat monitoringi, xalqaro akkreditatsiya va reyting tizimlari bilan uyg‘unlashuv masalalari alohida belgilandi. Shuningdek, Prezident Sh.M.Mirziyoyevning 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi farmoni ta’limni xalqaro miqyosda tan olish, ilg‘or xorijiy tajribalarni joriy etish va pedagogik mahoratni yangi bosqichga ko‘tarish vazifalarini ilgari surdi. Bundan tashqari, 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonda “ilm-fan va ta’lim integratsiyasini kuchaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, tanqidiy fikrlashga asoslangan innovatsion metodlarni kengaytirish” vazifalari belgilangan bo‘lib, bu ham pedagogik mahoratning zamonaviy mezonlarga mos

ravishda shakllanishini taqozo etadi. Kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirishda milliy qadriyatlar va ustoz-shogird an'analarining ahamiyati beqiyosdir. Ustoz-shogird maktabi asrlar davomida nafaqat ilmiy bilimlarni, balki axloqiy qadriyatlarni, ma'naviy barkamollikni, kasbiy madaniyatni shakllantirishda muhim ijtimoiy institut bo'lib kelgan. Xususan, Alisher Navoiy, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy kabi buyuk allomalar ta'lim va tarbiya jarayonida ustozning rolini alohida ta'kidlab, uni shogird shaxsining shakllanishida hal qiluvchi omil sifatida ko'rsatganlar [9].

Zamonaviy sharoitda ham bu an'anani davom ettirish, uni pedagogik mahoratni shakllantirishning muhim tamoyiliga aylantirish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, Prezidentning 2021-yil 19-fevraldagi "Ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va o'qituvchilarning ijtimoiy maqomini oshirish to'g'risida"gi qarori pedagoglarning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash, ularni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish orqali kasbiy mahoratni oshirish masalalariga qaratilgan. Xalqaro tajriba ham shuni ko'rsatmoqdaki, ilg'or mamlakatlarda pedagogik mahoratni shakllantirishda mentorlik, ya'ni ustoz-shogird tizimi muhim o'rin tutadi. Masalan, Finlandiya ta'lim tizimida yangi o'qituvchilar malakali ustozlar rahbarligida faoliyat yuritib, amaliy ko'nikmalarni egallashadi. Yaponiya ta'lim tizimida esa tajribali ustozlarning shogirdlarga nafaqat bilim, balki axloqiy mas'uliyat, intizom va mehnatsevarlikni singdirishi ustuvor tamoyil sifatida qo'llaniladi. Shu jihatdan qaraganda, O'zbekistonda mavjud bo'lgan ustoz-shogird an'anasi milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashib, kasbiy pedagogik mahoratni rivojlantirishning universal modeliga aylanmoqda. Kasbiy pedagogik mahorat faqat nazariy bilimlar bilan chegaralanib qolmaydi, balki didaktik ko'nikmalar, metodik yondashuvlar, kommunikativ kompetensiyalar, innovatsion texnologiyalardan foydalanish mahorati, psixologik sezgirlik, axloqiy tamoyillarga sodiqlik bilan belgilanadi [10].

Shuning uchun ham davlatimiz tomonidan qabul qilinayotgan barcha islohotlar pedagog shaxsining har tomonlama yetuk bo'lishiga qaratilgan. Xususan, "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" doirasida amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida o'qituvchilarning malaka oshirish kurslari, elektron ta'lim platformalaridan foydalanish, zamonaviy pedagogik metodlar bo'yicha treninglar yo'lga qo'yildi. Bu jarayonlar ustoz-shogird an'anasi bilan uyg'unlashganda, natijada nafaqat bilimli, balki ma'naviy yetuk, kasbiy jihatdan malakali pedagoglar shakllanmoqda[15]. Kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirishda milliy qadriyatlar va ustoz-shogird an'analarini uyg'unlashtirish nafaqat pedagog shaxsining rivojlanishini ta'minlaydi, balki butun ta'lim tizimining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Davlatimiz tomonidan qabul qilinayotgan farmon va qonunlar, xalqaro tajribalar bilan

uyg‘unlashtirilgan milliy yondashuvlar, ustoz-shogird an’analarining qayta tiklanishi va zamonaviy pedagogik metodlar bilan boyitilishi kelajak avlodning raqobatbardosh, intellektual salohiyatli va ma’naviy barkamol bo‘lib voyaga yetishiga asosiy zamin yaratadi[11].

XULOSA

Kasbiy pedagogik mahoratni shakllantirishda milliy qadriyatlar va ustoz-shogird an’analarining uyg‘unligi bugungi ta’lim tizimining eng dolzarb masalalaridan biridir. Ustoz-shogird maktabi asrlar davomida ilm va ma’rifatni, axloqiy poklik va insoniylikni, kasbiy salohiyatni shakllantirishda samarali mexanizm bo‘lib xizmat qilib kelgan. Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda ta’lim tizimi tubdan isloh qilinib, zamonaviy pedagogika talablariga mos ravishda qayta shakllantirildi. Qabul qilingan qonunlar, farmon va qarorlar pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini yuksaltirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish, ustoz-shogird an’analarini tiklash va milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish orqali ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan. Bugungi kunda pedagogik mahorat faqat bilim berish jarayoni bilan cheklanmay, balki o‘qituvchining kommunikativ qobiliyati, innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishi, ma’naviy barkamolligi va kasbiy madaniyatiga ham bog‘liqdir. Shu sababli milliy qadriyatlar negizida shakllangan ustoz-shogird an’anasi zamonaviy ta’lim tizimi uchun strategik ustunlik bo‘lib xizmat qilmoqda. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, pedagogik mahoratni shakllantirishda mentorlik tizimi alohida o‘rin tutadi va bu borada O‘zbekistonning milliy an’analari universal model sifatida ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, milliy qadriyatlar, ustoz-shogird an’anasi va zamonaviy pedagogika uyg‘unligi nafaqat pedagog shaxsining kasbiy rivojlanishini ta’minlaydi, balki ta’lim tizimining raqobatbardoshligini oshiradi, jamiyatda barkamol avlodni tarbiyalashning kafolatli omiliga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahrir). – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 19-fevraldagi “Umumta’lim maktablarida ta’lim sifatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

5. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2022.
6. Abdukarimov S. “Pedagogik mahorat asoslari”. – Toshkent: Fan, 2019.
7. UNESCO. “Teaching and Learning: Achieving Quality for All”. Global Monitoring Report. – Paris, 2014.
8. OECD. “Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers”. – Paris, 2005.
9. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
10. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
11. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
12. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
13. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
14. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
15. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
16. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

Enhancing Organizational Effectiveness through Performance Management: A Focus on Educational Institutions

Zueva Oksana
Senior Executive Officer on Professional Administration and Support
Westminster International University of Uzbekistan
Email: ozuyeva@wiut.uz

Abstract

Performance management (PM) has evolved into a critical organizational process that supports the alignment of individual and team performance with strategic objectives. This paper explores the concept of performance management, drawing on established literature to examine its role in improving organizational effectiveness, employee development, and institutional performance. Particular attention is given to the application of PM in educational settings, where it contributes to teaching quality, staff motivation, and student outcomes. The paper also reviews key components of an effective PM system, including goal alignment, continuous feedback, and performance appraisal. While acknowledging certain non-financial limitations, the study highlights the overall benefits of PM and proposes practical recommendations for implementing sustainable and transparent systems in educational institutions.

Keywords: Performance management; performance appraisal; educational institutions; teacher performance; organizational effectiveness; employee development; staff motivation; performance evaluation

Introduction

In today's dynamic and competitive environment, organizations are increasingly focused on improving performance to achieve long-term success and sustainability. Performance management has emerged as a structured and continuous process that enables organizations to monitor, evaluate, and develop employee contributions in alignment with strategic goals. Rather than being a one-time evaluation, modern performance management emphasizes ongoing communication, feedback, and development.

A substantial body of research highlights the importance of performance management

in strengthening organizational effectiveness. It not only facilitates the measurement of employee performance but also supports motivation, engagement, and professional growth. By clearly defining expectations and linking individual efforts to broader organizational objectives, performance management creates a shared understanding of success.

In educational institutions, the role of performance management is particularly significant. Schools and universities operate in environments where outcomes are closely tied to the quality of teaching and staff performance. Implementing an effective PM system helps educators align their work with institutional goals, improve teaching practices, and enhance student learning outcomes. This paper examines the theoretical foundations of performance management, its advantages and limitations, and its practical application in education, with a focus on developing effective and sustainable systems.

Performance management

The meaning of Performance Management (PM) was discovered by many researchers, Aguinis (2013) describes performance management as a "continuous process of identifying, measuring, and developing the performance of individuals and teams and aligning performance with the strategic goals of the organization". Hartog et al. (2004) determined the PM is an action that helps to resolve difficulties within organisation in identifying, measuring and motivating employees' performance. Dessler (2005) and Ivancevich (2001) in their researches pointed out that PM is constant and ongoing process that encourage employees to develop personal performance in reaching organisational goals. According to Dransfield (2000), effective PM concentrates on sharing and understanding the organizational goals, mission, and vision, as well as helps each employee to recognize personal contribution; it also manages and develops employees in the direction of achieving these needs. Effective PM helps to manage and control staff performance and process to ensure that the mission and vision of the company are constantly followed.

Dransfield (2000) highlighted points that should be included in a well-developed performance management system:

- organisation values and objectives;
- strategy (connection aims of the company with personal one);
- setting general and individual goals based on the strategy;
- personnel decisions (compensation system, rewarding, promotion);

- talent development (determining strengths and needs for development, coaching and training);
- regular performance reviews throughout the year;
- determining appraisal criteria;
- workforce planning (identifying strengths/weaknesses and linking them to hiring plans);
- forecasting and revising long-term plans (Aguinis, 2013).

Performance management helps to: increase staff dedication to the company strategy (clear explanation and understanding); improve quality of the organization; ability to measure and improve individual performance; identify staff knowledge and competencies; design fair rewards strategy; develop a performance culture.

There was not found financial disadvantages of performance management in the literature. The next non-financial disadvantages mentioned in the literature:

- too many performance indicators; (Kald and Nilsson, 2000; IOMA, Business Intelligence at Work, 2005)
- not enough strategic information in the system; (Kald and Nilsson, 2000; Sim and Koh, 2001)
- it causes too much internal competition; (Kald and Nilsson, 2000)
- too expensive and too bureaucratic; (IOMA, Business Intelligence at Work, 2005; Martinez and Kennerley, 2005)
- performance indicators too subjective and therefore unreliable; (Kald and Nilsson, 2000; Malina and Selto, 2001)
- performance information too aggregated; (Kald and Nilsson, 2000; Neely et al., 2004)
- too much financial information; (Kald and Nilsson, 2000; IOMA, Business Intelligence at Work, 2005)
- too much historical information (Kald and Nilsson, 2000; IOMA, Business Intelligence at Work, 2005)

Employees usually consider the PM process bureaucratic and complicated (many factors and information should be consider). Marchand and Raymond (2008) concluded that PM has insignificant disadvantages that do not occur frequently. However, there are significant amount of literature describing the advantages of the effective implementation of PM in the company and the benefits that it brings.

One of the PM aspects is Performance appraisal which is focused on identifying of

employee's work result and determining whether the employees' performance is in accordance with the established objectives. Performance appraisal is usually used for making personnel decisions (promotion and pay) and employee development (feedback and training). According to Boyd and Ken (2004) and Weiss (2001) one of the main purposes of performance appraisal is to find out employee's work results as a way to come up with justified compensation.

Performance appraisal focuses on the factors that are related with high level of motivation and work satisfaction amongst staff:

- performance results;
- compensation aspect;
- ways how to create good working conditions;
- finding competent management teams;
- developing staff successfully.

According to Allen (2003) performance appraisal is "one of the most valuable instruments in the manager's toolbox, as no other management process has as much influence over individuals' careers and work lives". Performance appraisal has a positive influence on academic staff productivity and increases the overall quality of education

Performance management in educational institutions

Implementation of effective performance management strategy in educational institutions is important aspect of the academy improvement; it helps to support and improv teachers' work and total organisational performance. PM outlines a framework for academy staff to align priorities and targets within the overall institution development plans. Effective PM strategy helps to concentrate on more effective teaching to benefit students. According to Tu¨rk (2008) performance appraisal system has strong influence on the staff motivation. Good PM is directly aligned to its goals and objectives and provides clear understanding for whole staff of what is expected from each individual and what the academy is trying to attain in a whole; by receiving constant feedback and support from management team faculty staff has opportunity to assess and develop personal performance achievements (Mwita, 2000). Vital aspect of performance management system is reasonable and fair compensation of the employees' performance outcomes (Hartog et al., 2004). According to Storey (2000) and Tomlinson (2000) adoption of performance management is not just benefit for

professors but also for students, due to the fact that lecturers will have a clear picture of what students can achieve with support and high expectations.

The success of the organisation depends on continuous improvement and its performance. In order to boost performance of the company, handle with dynamic environments and win the market it is important to develop and effectively adopt sustainable performance management system.

Recommendations

It is important to develop and implement effective Performance management system that will be an integral part of a academy's culture and connected with the organisation strategies and management style. PM should be fair, open, clear to everybody and helpful for continuous improvement process (Alas and Vadi, 2006).

Before implementing of PM strategy the company should develop individual responsibilities, identify individual performance and how they should be measured, develop proper reward strategy and provide opportunities for staff development.

Steps of effective PM implementation:

- Prepare goal framework. Vision of the organisation (where you want to go) and small strategic goals for clear understanding to everybody within the organisation. Strategy, goals, measures and performance targets should be clear identified
- Define main objectives and competencies that help to achieve goals
- Implement personal and performance improvement plan
- It is important continuously review the PM system in order to be sure that the system is effective. PM system should pay attention more on improvement and learning process rather than on control
- Develop the strategy of measure the results that helps track the objectives and goals
- Effective and constant feedback is a crucial aspect of efficient PM strategy. Feedback should focus on strategy implementation and success
- Have regular performance discussion (monthly employee with line manager discuss the progress, what employees want to achieve and how it is related to organisational goals)
- Develop beneficial reward and recognition system (appreciation is important)

Based on the research in order to evaluate professors' achievements and performance it is recommended for educational institutions to implement 360-degree feedback

approach, where academic staff, administrators, peers and students are involved in the evaluation process, whereas students' feedback should be considerable as an important one (Rasheed et al., (2010)). Jordan (1992) highlighted that students' feedback is one of the most important aspect of lecturers' motivation. Milliman (1994) also concluded that 360-degree feedback approach is the most effective practice for educational institutions. One of the wide use methods for gathering feedback is questionnaires. It is recommended to do it online for convenience of data analyzing.

The benefits of 360-degree feedback approach are:

- Identify classroom management skills or gaps that have a direct effect on the learning environment
- Detect problems in communication that might influence student engagement and learning process
- Develop interpersonal skills so that teacher interactions with students are positive and productive
- Helps to improve weaknesses and become more effective lecturers for students.

360-degree evaluation tools in education encourage more open, honest and supportive environment for professors to gain valuable input from coworkers. Helps to increase self-awareness, self-development, highlight training needs, team-building and creates a culture of openness, strategic development and remuneration, reduces leader and employee turnover (www.grapevineevaluations.com)

It is also recommended to develop formal annual review process. Employee with a line manager will discuss staff achievements, performance and contribution to the organisation as well as to establish career plans on the future.

Conclusion

Performance management is a vital mechanism for improving both individual and organizational performance. When effectively implemented, it provides a structured approach to aligning employee efforts with strategic goals, fostering continuous development, and enhancing overall productivity. Although certain challenges – such as complexity, subjectivity, and excessive bureaucracy – may arise, these limitations are generally outweighed by the long-term benefits.

In the context of educational institutions, performance management plays a crucial role in supporting teacher development, improving instructional quality, and ultimately benefiting student outcomes. The integration of tools such as regular feedback, performance appraisal, and 360-degree evaluation systems strengthens

transparency, accountability, and collaboration among staff.

To maximize its effectiveness, performance management should be designed as a continuous, fair, and transparent process that prioritizes development over control. Institutions that invest in well-structured PM systems are better positioned to adapt to change, enhance staff engagement, and achieve sustainable success.

Bibliography

Aguinis, H. (2013). Performance management. New Jersey, NJ: Pearson Education, Inc. Aguinis, H., & Cascio, W. F. (2008). Narrowing the science-practice divide: A call to action. The Industrial-Organizational Psychologist, 2, 2736.

Alas, R. and Vadi, M. (2006), "The employees' attitudes and their connections with the organisational culture in the process of change in the Estonian organisations", Baltic Journal of Management, Vol. 1 No. 1.

Allen, P. (2003), "Performance appraisals with more gain, less pain", Harvard Management Communication Letter, Vol. 6 No. 3.

Boyd, N. and Ken, K. (2004), "Expanding the view of performance appraisal by introducing social justice concerns", Administrative Theory & Praxis, Vol. 26 No. 3.

Dessler, G. (2005), Human Resource Management, Pearson, New Jersey, NJ.

Dransfield, R. (2000), Human Resource Management, Heinemann, Portsmouth, NH, Hardcover.

Hartog, D.N., Boselie, P. and Paauwe, J. (2004), "Performance management: a model and research agenda", Applied Psychology: An International Review, Vol. 53 No. 4.

Hartog, Den, D.N., Boselie, P. and Paauwe, J. (2004), "Performance management: a model and research agenda", Applied Psychology: International Review, Vol. 53.

IOMA. Business Intelligence at Work (2005), "Two studies reveal how firms are improving their budgeting and planning. Performance reporting: majority of companies need to fix their balanced scorecards", IOMA's Financial Analysis, Planning & Reporting 2005 Yearbook IOMA, Newark, NJ.

Ivancevich, J.M. (2001), Human Resource Management, McGraw Hill, New York, NY.

Jordan, J.L. (1992), "Performance appraisal satisfaction and supervisor's traits", Psychological Reports, Vol. 66 No. 1.

Kald, M. and Nilsson, F. (2000), "Performance measurement at Nordic companies", European Management Journal, Vol. 14 No. 1.

Marchand, M. and Raymond, L. (2008), "Researching performance measurement systems, an information systems perspective", International Journal of Operations & Production Management, Vol. 28 No. 7.

Martinez, V. and Kennerley, M. (2005), "Performance measurement systems: benefits", paper, EURAM Annual Conference, Munich.

Milliman, J.Z. (1994), "Companies evaluate employees from all perspectives", Personnel Journal, Vol. 73 No. 11.

Mwita, J.I. (2000), "Performance management model: a systems-based approach to public service quality", The International Journal of Public Sector Management, Vol. 13 No. 1.

Neely, A., Kennerley, M. and Martinez, V. (2004), "Does the balanced scorecard work: an empirical investigation", in Neely, A., Kennerly, M. and Waters, A. (Eds), Performance Measurement and Management: Public and Private, Centre for Business Performance, Cranfield University, Cranfield.

Rasheed, M.I., Sarwar, S. and Aslam, H.D. (2010), "Motivational issues for teachers in higher education: a critical case of IUB", Journal of Management Research, Vol. 2 No. 2.

Sim, K.L. and Koh, H.C. (2001), "Balanced Scorecard: a rising trend in strategic performance measurement", Measuring Business Excellence, Vol. 5 No. 2.

Storey, A. (2000), "A leap of faith? Performance pay for teachers", Journal of Education Policy, Vol. 15 No. 5.

Tomlinson, H. (2000), "Proposals for performance related pay for teachers in English schools", School Leadership & Management, Vol. 20 No. 3.

Tu¨ rk, K. (2008), "Performance appraisal and the compensation of academic staff in the University of Tartu", Baltic Journal of Management, Vol. 3 No. 1.

Weiss, W. (2001), "Appraising employee performance", Supervision, Vol. 62 No. 10, pp. 10-13. Yager, E. (2000), "Leaders don't appraise people", Enterprise, Vol. 29 No. 1.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

YUGNAKIY ASARLARIDA MA'NAVIY MA'RIFIY TARBIYA TIZIMINI TAHLILIY O'RGANISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI

Mirzayeva Ismigul Almardon qizi
Murodova Dinora O'ktam qizi
Termiz davlar pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada Axmad Yugnakiy asarlari tahlili asosida ma'naviy ma'rifiy tarbiyaning shakllanishi, shaxsning har tomonmlama barkamol ravnaq topishi, komil imson sifatlarini o'zida mujassam qila olishi jihatlarini o'rganish, oilada farzand tarbiyasi va jamiyatda shaxs sifatida ijtimoiylashishida axloq tushunchasining o'rni haqida so'z boradi.
Kalit so'zlar: tarbiya, jamiyat, shaxs, oila, tarbiya jarayoni, faoliyat, adolat, halollik, ilm olish.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы становления духовно-просветительского образования, изучение аспектов всестороннего развития личности, способности воплощать качества совершенной личности, роль понятия нравственности в воспитании детей в семье и социализации их как личностей в обществе на основе анализа произведений Ахмада Югнакия.
Ключевые слова: образование, общество, личность, семья, образовательный процесс, деятельность, справедливость, честность, обучение.

Abstract. This article discusses the formation of spiritual and educational education, the study of aspects of the all-round development of a person, the ability to embody the qualities of a perfect person, the role of the concept of morality in raising children in the family and socializing them as individuals in society, based on the analysis of the works of Akhmad Yugnakiy.
Keywords: education, society, individual, family, educational process, activity, justice, honesty, learning.

KIRISH. Hozirgi kunda sog'lom pedagogik jarayonni tashkil etish eng avvalo oiladagi tarbiyani takomillashtirishni talab qiladi.Bu esa ma'naviy tarbiya asoslarini uyg'unlashtirishni taqazo qiladi. Axmad Yugnakiyning Hibat ul-haqoyiq asari turkiy pandnoma adabiyotining noyob durdonasi bo'lib, komil insonni tarbiyalash, axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ilm olish saodati haqida yozilgan. Ushbu asar Axmad Yugnakiyning bizgacha yetib kelgan yagona bo'lib, asarning mazmun-mohiyati ayniqsa, undagi tarbiyaviy va axloqiy qarashlar uni badiiy asar sifatida yanada

ahamiyatli, ma’nan va fikran ilm-ma’rifatga asoslaydi[13].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. Yugnakiyning asarini bevosita ilmiy jihatdan o‘rgangan olimlardan biri Q. Maxmudov hisoblanadi. U o‘zining ikki jildli nashrida “Hibat ul-haqoyiq”ni matnshunoslik asosida tahlil qilgan va undagi axloqiy pand-nasihatlarni ijtimoiy hamda falsafiy mazmun bilan izohlab bergan. Shuningdek, Q. Sodiqov ham asarni ilmiy asosda nashr etib, uning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlarini ochib bergan. Ushbu ikki tadqiqot Yugnakiyning asarini filologik jihatdan to‘liq o‘rganish va uni ilmiy adabiyot sifatida qayta baholash imkonini yaratdi.

Adabiyotshunoslikning umumiy yo‘nalishida S. Maxmudxo‘jayev va M. Mirzaevlar ham Yugnakiyning ijodiga murojaat qilganlar. Maxmudxo‘jayev o‘z asarida Yugnakiyning hikmatlarini yoshlar tarbiyasida qo‘llash mumkinligini qayd etadi, Mirzaev esa “Hibat ul-haqoyiq”ni o‘z davrining ijtimoiy-madaniy sharoiti bilan bog‘lab, uni adabiyot tarixining muhim bosqichi sifatida talqin qiladi[12].

Metodik jihatdan Sh. Sariyevning qo‘llanmasi e’tiborga molik bo‘lib, unda Yugnakiyning asari o‘quvchilarda axloqiy tarbiya berish va ma’naviy qadriyatlarni shakllantirishda qo‘llanilishi mumkinligi ko‘rsatilgan. Bu esa Yugnakiyning asari nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida ham metodik vosita sifatida xizmat qilishini anglatadi.

Shunday qilib, adabiyotlar sharhi shuni ko‘rsatadiki, Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” asari turli qirralardan tadqiq qilingan: Bertels va DeWeese tomonidan tasavvufiy va tarixiy kontekstda, Karimov va Komilov tomonidan adabiy hamda ma’naviy-ma’rifiy nuqtai nazardan, Maxmudov va Sodiqov tomonidan filologik asosda, Mirzaev va Maxmudxo‘jayev tomonidan adabiyot tarixidagi o‘rni jihatidan, Sariyev tomonidan esa metodik qo‘llanma sifatida. Ushbu tadqiqotlar Yugnakiyning asarini milliy va jahon miqyosida bebaho ma’naviy meros sifatida baholashga imkon yaratadi[14].

Yugnakiy asarlarida ma’naviy-ma’rifiy tarbiya tizimini tahliliy o‘rganishdan oldin tarbiya tushunchasining mazmuniga to‘xtalib o‘tamiz.

MUHOKAMA. “Tarbiya” so‘zi arab tilidan olingan bo‘lib, o‘stirmoq, parvarish qilmoq, yetuklikka yetkazmoq ma’nolarini anglatadi. Pedagogika fanida esa tarbiya — yosh avlodni ongli ravishda ma’lum bir g‘oya, qarash, qadriyatlar, axloqiy me’yorlar asosida shakllantirish, ularda ijtimoiy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish jarayoni sifatida talqin qilinadi[11].

Demak, tarbiya tushunchasining mazmuni va tarbiya jarayoni insonni har tomonlama barkamol qilib voyaga yetkazishni ko‘zda tutadi. Uning mazmuni va turlari quyidagilardan iborat.

1-jadval

Tarbiya turlari

Tarbiya turi	Mazmuni	Asosiy maqsadi
Aqliy tarbiya	Shaxsning bilim, tafakkur, dunyoqarashini shakllantirish	Ilm olishga, mantiqiy fikrlashga o‘rgatish
Axloqiy tarbiya	Odob-axloq, ezgulik, halollik, insonparvarlikni shakllantirish	Insonni komil axloq egasi qilib tarbiyalash
Jismoniy tarbiya	Sog‘lom turmush tarzi, jismoniy mashqlar, sport	Jismonan sog‘lom, chiniqqan, bardam bo‘lish
Estetik tarbiya	Go‘zallikni ko‘ra bilish, san’at va madaniyatni qadrlash	Go‘zallikni his etish va ijodkorlikni rivojlantirish
Mehnat tarbiyasi	Mehnat qilish, kasb-hunar egallash, halol mehnat qadriyatlari	Mehnatsevarlikni rivojlantirish
Ekologik tarbiya	Tabiatga e’tibor, uni asrash va qadrlash	Ekologik madaniyatni shakllantirish
Vatanparvarlik tarbiasi	Yurtga sadoqat, milliy g‘urur, tarixiy merosni hurmat qilish	Ona-Vatanga muhabbatni kuchaytirish
Huquqiy tarbiya	Huquqiy bilim va ongni shakllantirish	Fuqarolik mas’uliyati va qonunlarga rioya qilish
Oilaviy tarbiya	Oila qadriyatlari, ota-ona va farzand munosabatlari	Mustahkam oila tamoyillarini shakllantirish
Milliy tarbiya	Milliy qadriyatlar, urf-odat, an’analar	Milliy o‘zlikni saqlash va rivojlantirish

Yugnakiy asarlarida ma’naviy-ma’rifiy tarbiya tizimini tahliliy o‘rganish — bu o‘quvchi yoki shaxs turmush tarzida ma’naviyat va tarbiyani shakllantirishdagi o‘quv metodlarini, insonning shaxsiyati va jamiyatdagi o‘rni haqida chuqur tahlil qilishni anglatadi. Yugnakiy, asarlarning tahliliga to‘xtaladigan bo‘lsak, axloqiy nuqtai nazar va jamiyatga bo‘lgan ta’sirini hisobga olgan holda, ularning har birida tarbiya tizimi qanday taqdim etilishini aniqlash maqsadida o‘rganish zarur. Bu jarayonda asarni

chuqur tahlil qilish orqali uning mazmunini to‘laqonli anglashga imkon yaratiladi.Asarning mohiyatini tushunish orqali esa hayotga tadbiq etiladigan tarbiyaviy faoliyatni belgilab olish mumkin bo‘ladi[15].

Ahmad Yugnakiyning tarbiya haqidagi qarashlari uning “Hibbatul-haqoyiq” asarida o‘z ifodasini topgan. U bevosita “tarbiya” so‘zini ko‘p ishlatmagan bo‘lsa-da, asarning mazmuni, pand-nasihatlari, axloqiy-odobiy g‘oyalari orqali,ma‘naviy jihatdan yondashib tarbiya tushunchasiga o‘ziga xos ta’rif beradi[10].

Yugnakiyning tarbiya haqidagi fikrlari:

1. Ilm orqali tarbiya. Yugnakiyning ta’kidlashicha, haqiqiy tarbiya ilmsiz bo‘lishi mumkin emas. Ilm odamni jaholatdan qutqaradi, ma’naviy barkamollikka yetaklaydi. “Ilmsiz kishi ko‘r, ilmlisi esa nurli” degan g‘oya orqali tarbiyaning asosiy mezoni sifatida ilm ko‘rsatiladi.

2. Axloqiy-odobiy tarbiya. Yaxshi xulq, halollik, diyonat, sabr-toqat, adolat, insof, mehr-shafqat – tarbiyaning asosi sifatida ko‘rsatiladi.

Yolg‘on, xiyonat, baxillik, hasad, ochko‘zlik – insonni tubanlashtiruvchi, tarbiyasizlik alomatlari sifatida qoralanadi.

3. Ma’naviy poklanish. Yugnakiyning nazarida tarbiya – nafs tarbiyasidan boshlanib, haqiqatga intilish bilan uyg‘unlashib insonning eng oliy tarbiyasi sifatida ko‘rsatiladi.

4. Jamiyat oldidagi mas’uliyat. Tarbiya faqat shaxsiy kamolot emas, balki jamiyat bilan hamnafas bo‘lishga undaydi. Komil inson boshqalarga zarar yetkazishdan ko‘ra ularga foyda keltirishn o‘ylaydi.

5.Ma’rifat va tarbiya uyg‘unligi. Tarbiya – faqat odob-axloqni o‘rgatish emas, balki bilim, ma’naviyat, ruhiy poklikni bir butun holda shakllantirishdir.

Boshqacha qilib aytganda, Ahmad Yugnakiy uchun tarbiya – bu ilm orqali jaholatdan qutulish, axloq orqali jamiyatga foyda keltirish, ma’naviyat orqali o‘zini poklash va komillikka yetish, adolat orqali insoniylikni qaror toptirishdir[16].

Demak, Yugnakiyning tarbiya haqidagi qarashlari bugungi kunda ham qiymatini yo‘qotmasdan saqlanib kelmoqda va u milliy pedagogika merosida muhim o‘rin tutadi. Markaziy Osiyo Uyg‘onish davri allomalari qatorida Ahmad Yugnakiy (XII asr) o‘zining “Hibat-ul haqoyiq” (Haqiqatlar tuhfasi) asari bilan alohida o‘rin tutadi. Uning ijodida inson ma’naviyati, axloqi, ilm-ma’rifatga bo‘lgan intilish, halollik, adolat, sabr-toqat kabi fazilatlarni shakllantirish masalalari chuqur yoritilgan. Yugnakiy qarashlari xalqimizning ma’naviy-ma’rifiy tarbiya an’analarida muhim bosqich bo‘lib xizmat qiladi. Tarbiya va ma’rifat – insonni komil qilish yo‘lida ilmdan, sabr-toqatdan, axloqiy yetuklikdan foydalaniladi[9].

Ma’naviy-ma’rifiy tarbiya tushunchasi Yugnakiy asarlarida. Yugnakiy asarlarida

ma’naviy-ma’rifiy tarbiya quyidagi asosiy yo‘nalishlarda yoritiladi:
- axloqiy tarbiya yalollik, adolat, sabr, toqat, tavoze, vafo kabi fazilatlar targ‘ib qilinadi.
- diniy-ma’naviy tarbiya qur’on va hadis asosida iymon, ixlos, zohidlik, va taqvo tushunchalari rivojlantiriladi.
- aqliy-ma’rifiy tarbiya ilm olish, ustozga hurmat, tafakkur, hikmatli so‘zlar bilan yoshlar ongini yoritish muhim sanaladi.
- ijtimoiy tarbiya insonlarning o‘zaro muomalasi, oila, davlat, jamiyatdagi o‘rni va burchlari aniq ko‘rsatiladi.
Axloq, bilim, adolat, qanoat, sabr, iymon, mulohaza kabi tarbiyaviy qadriyatlar turkiy xalqlar dunyoqarashi asosida beriladi.

NATIJALAR. Asarning mazmuni va g‘oyaviy yo‘nalishi “Hibat-ul haqoyiq” asari pandnoma janrida yozilgan bo‘lib, unda quyidagi ma’naviy-ma’rifiy tamoyillar ilgari suriladi:

1. Ilmning ustuvorligi. Ilm – insonni komillikka eltuvchi eng katta boylik sifatida talqin qilinadi.
Ilmsiz kishi “ko‘r” deb baholanadi, jaholat esa jamiyat taraqqiyotiga xalaqit beruvchi illat sifatida ko‘rsatiladi.

2. Axloq va odob tarbiyasi. To‘g‘rilik, halollik, adolat, diyonat, sabr-toqat asosiy insoniy fazilat sifatida ulug‘lanadi.Yolg‘on, hasad, ochko‘zlik, hiyonat kabi illatlar qoralangan.

3. Ma’naviy komillik. Inson o‘z nafsini yengmog‘i, qalbini pok tutmog‘i kerakligi ta’kidlanadi.
Haqiqatga intilish – ma’naviy tarbiyaning eng oliy mezoni sifatida ko‘riladi.

4. Jamiyat va shaxs uyg‘unligi. Har bir inson jamiyat oldidagi burchini ado etishi, boshqalarga foyda keltirishi zarurligi ta’kidlanadi. Insoniy munosabatlarda mehr-shafqat va insof muhim tarbiyaviy mezon sifatida ilgari suriladi.
Yugnakiy qarashlari asosida quyidagi tahliliy jihatlarni ajratadigan bo‘lsak,bilim olish va tarbiya uyg‘unligi, ilm-fan faqat amaliy maqsadlar uchun emas, balki insonning ma’naviy-axloqiy kamoloti uchun ham xizmat qilishi bilan birgalikda, shaxsning komillikka intilishi, o‘zini takomillashtirish, jamiyatga foyda keltirishi, ijtimoiy mas’uliyatli va axloqi butun jamiyat rivojiga ta’sir ko‘rsatishi kerakligi ta’kidlanadi. Tarbiya jarayonida diniy-axloqiy qadriyatlarning o‘rni – Qur’on, hadis va tasavvufiy qarashlarga tayangan holda insoniylik mezonlari belgilab berishga qaratilgan[8].

XULOSA. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Ahmad Yugnakiy asarlarida shakllangan ma’naviy-ma’rifiy tarbiya tizimi bugungi kunda ham dolzarligini saqlab qolgan bo‘lib, ayni qarashlar zamonaviy pedagogika, milliy tarbiya nazariyasi va ma’naviyat

darsliklarida o‘rganilmoqda. Axmad Yugnakiyning ushbu asari nafaqat adabiy meros sifatida balki, ilmiy- pedagogik jihatdan ham ahamiyatlidir. Bugungi kunda yoshlar ushbu asarning mazmun- mohiyatini o‘rganibgina qolmay, undagi pand-nasihatlarni hayotga tadbiq etishlari maqsadga muvofiq bo‘ladi. Asarda keltirilgan har bir voqelik, har bir fazilat, har bir shaxs biz uchun namuna bo‘la oladi.Yugnakiy insoniyatni ilmga chanqoqlik, halollik, axloqiy poklik va adolatli fikr yurutuvchi shaxs sifatida tarbiyalash zarurligini ta’kidlab, ma’rifat orqali ma’naviyatni mustahkamlashga undovchi omil bo‘lib xizmat qilib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Бертельс Э.Э. (1965). Суфизм и суфийская литература. Москва. - С. 203–210.
2. DeWeese D. (1999). Islamization and Native Religion in the Golden Horde. Pennsylvania. – pp. 145–150.
3. Каримов Н. (2010). Ўзбек мумтоз адабиёти. Тошкент. – пп. 55–60.
4. Komilov N. (1996). Tasavvuf va ma’naviyat. Toshkent. – pp. 101–110.
5. Maxmudov Q. (1971). Axmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq”. Toshkent. – pp. 25–70.
6. Maxmudov Q. (1971). Axmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq”. II-qism. Toshkent. – pp. 12–48.
7. Maxmudxo‘jayev S. (2013). Adabiyot gulshani. Toshkent: Sharq nashriyoti. – pp. 120–123.
8. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
10. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
11. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
12. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN

FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.

13. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269

14. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.

15. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

16. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Narzullayeva Aziza Isroil qizi
Norqulova Feruza Abdukarimovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada yangi taraqqiyot davrida talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash tushunchasi keng yoritilib berildi Abdurauf Fitratning “Oila” asari asosida talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasi tahlil etiladi. Asarda ko‘tarilgan muhim ijtimoiy masalalar bugungi talaba yoshlar uchun dolzarb tarbiyaviy yo‘nalishlar sifatida ko‘rsatib beriladi.
Kalit so’zlar: Oila qadriyatlari, talaba yoshlar, Abdurauf Fitrat “Oila” asari, oilaviy hayot, Ma’naviy tarbiya, ayol huquqlari, majburiy nikoh, pedagogik yondashuv.
Abstract. This article provides a comprehensive overview of the concept of preparing university students for family life in the new stage of development. Based on Abdurauf Fitrat’s work “Family”, the issue of preparing young people for family life is analyzed. The important social issues raised in the work are presented as relevant educational directions for today’s students.
Keywords: Family values, students, Abdurauf Fitrat's work "Family", family life, Spiritual education, women's rights, forced marriage, pedagogical approach.
Аннотация. В данной статье широко освещается понятие подготовки студентов к семейной жизни в условиях нового этапа развития. На основе произведения Абдурауфа Фитрата «Семья» анализируется вопрос подготовки молодежи к семейной жизни. Важные социальные вопросы, поднятые в произведении, представлены как актуальные воспитательные направления для современной студенческой молодежи.
Ключевые слова: Семейные ценности, студенты, произведение Абдурауфа Фитрата «Семья», семейная жизнь, духовное воспитание, права женщин, принудительный брак, педагогический подход.

Bugungi globallashuv va tez o‘zgarayotgan dunyo sharoitida talaba yoshlarning oilaviy hayotga tayyorlanishi dolzarb masalalardan biri sanaladi. Oila - jamiyatning tayanch hujayrasi bo‘lib, uni mustahkamlashda har bir insonning, ayniqsa, bo‘lajak oila quruvchilarning ongli va mas’uliyatli yondashuvi muhimdir. Oila - bu nikoh va qon - qarindoshlik yoki birga istiqomat qilish orqali bir - biriga bog‘langan insonlardan

iborat ijtimoiy guruh, bolalar sotsializatsiyasi uchun asosiy institut vazifasini bajaruvchi, jamiyatning mo‘jaz bir qo‘rg‘onlaridan biridir. Uning mustahkamligini asrash mana necha asrlar oshsa ham o‘z ahamiyatlilik darajasini yo‘qotmay kelayotgan masalalardandir. Vaholanki, bu sohada yurtimizda olib borilayotgan islohotlar bir talaydir. Oila masalasiga e’tibor davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi bejiz emas, chunki porloq ertamizning tamal toshlari oilada qo‘yiladi.Shuningdek ”O’zbekiston Respublikasining Oila kodeksi”da alohida qoidalar asosida belgilab qo’yilgan. Oilaviy munosabatlarni tartibga solish erkak va ayolning ixtiyoriy ravishda nikohlanib tuzgan ittifoqi, er va xotinning shaxsiy hamda mulkiy huquqlari tengligi, ichki oilaviy masalalarning o‘zaro kelishuv yo‘li bilan hal qilinishi, oilada bolalar tarbiyasi, ularning farovon hayot kechirishi va kamoloti haqida g‘amxo‘rlik qilish, voyaga yetmagan va mehnatga layoqatsiz oila a’zolarining huquq va manfaatlarini himoya qilish ustuvorligi tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Darhaqiqat, oila nafaqat talaba yoshlarning kamoloti, balki jamiyatning ma’naviy taraqqiyotida ham tayanch ustun vazifasini bajaradi. Shu sababli bugungi kunda talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ular ongiga oila muqaddasligini singdirish davlat siyosatining ham,fuqorolik jamiyatining ham muhim vazifasiga aylanib bormoqda[10].

Respublikamizda yangi taqqiyot davrida oila insitutiga davlat miqiyosida alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu borada qabul qilingan farmon, qaror va qonunlar oilani qo’llab quvvatlash va bugungi yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashga qaratilgan. Masalan, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi “Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo’llab quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi farmonida yosh oilalarni qo’llab quvvatlashga katta ahamiyat berilgan. Shuningdek, “Oila kodeksi” (1998-yil) oilaviy munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga soladi va oilaning jamiyatdagi o’rnini belgilaydi. Ushbu qonunlar oilaning barqarorligi va jamiyat farovonligining muhim asosi sifatida ko’radi. Ya’ni nikoh tuzish va bekor qilish tartibi,er va xotin huquqlari,majburiyatlari,ota-onalarning farzandlarga va farzandlarning ota-onalarga nisbatan majburiyatlari huquqiy jihatdan tartibga solinadi[9].

Rasulullоh sollallohu alayhi va sallam aytdilar: “Agar banda oila qursa, bas, dinining yarmini to‘ldiribdi. Qolgan yarmini to‘ldirish uchun Allohga taqvo qilsin”. Bayhaqiy rivoyat qilgan. Hadis-Muhammad payg’ambar aytgan gaplari, qilgan ishlari, iqrorlari to’g’risidagi rivoyat. Islom dinida Qur’ondan keyingi 2-manba hisoblanadi. Hadislar insonlarni tarbiya va axloqqa chaqiruvchi gaplardir. Darhaqiqat, yoshlar yangi oila qursalar dinimizdagi yarim amallarni bajargan hisoblanadi. Oila qurish – islomdagi muhim jihatlardan biri: Nikoh qurish musulmon kishining iymoni, odobi va

ijtimoiy mas'uliyatining muhim qismidir. Kishi oila qurish orqali, zinodan saqlanadi, nafsini poklaydi, farzand ko'rib, ummatni davom ettiradi, mehr-oqibat, sabr, rahm-shafqat, javobgarlik kabi xislatlarni o'rganadi. "Dinining yarmini to'ldirish" degani: Oila qurish orqali musulmon inson o'zining diniy majburiyatlarining katta qismini ado etgan bo'ladi. Chunki, Oila — insonni gunohlardan asraydi, haromdan yiroqlashtiradi, sabr va mas'uliyat kabi xislatlarni tarbiyalaydi. "Qolgan yarmini Allohdan qo'rqsin" degani: Oila qurish bilan ish bitdi deb o'ylamaslik kerak. Endi qolgan diniy majburiyatlarni – ibodatlar, halol-haromni ajratish, adolat, poklik, taqvo va boshqa amallarni bajarishda ham Allohdan qo'rqib, samimiy bo'lish kerak[8].

Oila-jamiyatning asosiy bo'g'ini va inson hayotida muhim o'rin tutadi. Bu borada ma'rifatparvar bobokalonimiz Abdurauf Fitratning 1918-yilda yozilgan "Oila" asari alohida ahamiyatga ega bo'lib, u yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda nazariy va axloqiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Abdurauf Fitrat "Oila" asarida oila tushunchasini ijtimoiy, axloqiy, madaniy va diniy mezonlar asosida tahlil qiladi. U oilani nafaqat shaxsiy hayotning bir qismi, balki jamiyatni barqaror saqlovchi muhim institut sifatida ko'radi. Fitratga ko'ra, sog'lom va baxtli jamiyat – sog'lom oilalardan boshlanadi.

Fitrat oilaning muqaddasligini uning inson hayotining eng asosiy qadriyatlaridan biri deb biladi. Oila qurishga tayyorgarlik: U yoshlarning ma'naviy, axloqiy va moddiy tayyorgarligi zarurligini ta'kidlaydi. Er-xotin o'rtasidagi hurmat va mas'uliyat: Har ikki tomonning o'z vazifalarini tushunib, mehr-oqibat bilan yashashi kerakligi urg'ulanadi. Oila farzand tarbiyasining ilk maktabi ekani, ota-ona mas'uliyatli bo'lishi kerakligi aytiladi[7].

Talaba yoshlar uchun o'rnak jihatlari

Bugungi talaba yoshlar uchun Fitratning "Oila" asaridan quyidagi xulosalar muhim o'rnak bo'la oladi:

1. Mas'uliyat tuyg'usini shakllantirish: Talabalar nafaqat kasb-hunar, balki oila qurish, uni boshqarish kabi hayotiy vazifalarga ham mas'uliyat bilan yondashishga o'rganishlari lozim.
2. Axloqiy yetuklik: Oila faqat sevgi emas, balki sabr, kechirim va fidoyilik talab qiladi. Bu fazilatlar yoshlikdan shakllanishi kerak. Yosh avlodni oilada mehr-muhabbat ruhi bilan tarbiyalash kerak.
3. Abdurauf Fitrat asarida moliyaviy savodhonlik haqida ham to'xtalgan. Moddiy barqarorlik oilaning mustahkamligi uchun zarur shart sifatida ko'rsatiladi. Talabalar buni erta tushunib, o'z hayotlarini rejalashtirishga odatlanishlari kerak.

4. Kommunikatsiya va muomala madaniyati: Er-xotin o‘rtasida to‘g‘ri muloqot oila mustahkamligining asosidir. Talabalar bu ko‘nikmalarni o‘zlashtirishlari muhim. Chunki yoshlarning bir biriga bo’lgan hurmati oilaning mustahkam bo’lishining asosidir[6].

Ammo, zamonaviy jamiyat sharoitida talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va oila haqidagi qarashlarini mustahkamlash jarayonida qator muammolar ham mavjud. Jumladan, talaba yoshlarning oilaviy hayotdagi uchraydigan muammolari:

Globallashuvning salbiy ta’siri. Begona madaniyat va g’oyalarning keng tarqalishi talaba yoshlar o’rtasida oila qadriyatlarining zaiflashishiga olib kelmoqda.

Oilaviy ajrimlar ko’payishi va kundan kunga ajrim sonining ortib borishi oilaning mustahkamligiga salbiy ta’sir ko’rsatmoqda.

Ota-onaning doimiy ish bilan bandligi tufayli bolalarning tarbiyasida uzilishlar paydo bo’lmoqda.

Milliy qadriyatlarimizning unitilishi oilaning bo’linishiga sabab bo’lmoqda.

Gender tengligi, xotin-qizlarning huquq va manfatlari to’liq taminlanmagani oiladagi muvozanatga putur yetkazmoqda.

Mazkur muammolarni hal etishda bir qator yechimlar mavjud.

Talaba yoshlar ongida oila qadriyatlarini chuqur singdirish orqali ularni begona g’oyalardan himoya qilish.

Nikohdan avvalgi tayyorgarlik tizimini kuchaytirish, psixologik va huquqiy bilimlarni talaba yoshlar ongiga singdirish.

Migratsiya tufayli ota-onasiz qolgan bolalarga ta’lim va tarbiya borasida mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligini kuchaytirish.

Gender tengligini ta’minlash bo’yicha qabul qilingan qonunlarning samarali ijrosini ta’minlash.

Shuday qilib, zamonaviy jamiyatda talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash nafaqat davlat siyosatining, balki butun jamiyatning umumiy vazifasi bo’lib,bu jarayon har bir fuqoroning faol ishtirokini talab etadi.

Bugungi kunda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasi nafaqat ma’naviy,balki ijtimoiy, huquqiy va iqtisodiy jihatdan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Zero,oila jamiyatning eng kichik, ammo eng muhim bo’g’ini sifatida millatning kelajagini, farzandlarning taqdiri va tarbiyasini belgilab beradi[5].

Xulosa qilib aytaganda talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash zamonaviy jamiyatda muhim ijtimoiy va pedagogik vazifa hisoblanadi. Oila — shaxs tarbiyasida asosiy o‘rin tutuvchi ijtimoiy institut sifatida yoshlarning ma’naviy-axloqiy, psixologik va amaliy tayyorgarligini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar shuni

ko‘rsatdiki, talabalarning oilaviy munosabatlarga tayyorligi nafaqat ularning individual psixologik xususiyatlari, balki oliy ta’lim muassasalaridagi metodik yondashuvlarga ham bog‘liq. Oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida pedagogik, psixologik va sotsiologik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarur. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv mashg‘ulotlar va raqamli resurslar ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi ularning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga hamda mustahkam oilalar barpo etilishiga asos yaratadi. Oila - jamiyat ko‘zgusi. Fitrat aytganidek, har bir inson avvalo o‘zini, so‘ngra oilasini tarbiyalashi kerak. Talaba yoshlar aynan mana shunday chuqur g‘oyalar bilan qurollansa, kelajakda mustahkam, ma’naviyatli, zamonaviy oilalar poydevorini qo‘ya oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasining Oila kodeksi.Toshkent. 1998.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi Farmoni “Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo’llab quvvatlash tizimini takomollashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”.
3. Abdurauf Fitrat.”Oila”asari 1918.
4. Husanov. B. Ma’naviyat asoslari. Toshkent.Ma’naviyat. 2010.
5. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
6. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
7. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
8. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
9. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
10. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

HUDUDLARNING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDA UZLUKSIZ TA'LIM VA KADRLAR TAYYORLASH MUAMMOLARI

Raximova Nargiza Abduxalilovna
Raxmatova Ozoda Elmurod qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kun sayin rivojlanib borayotgan go‘zal O‘zbekistonimizda uzluksiz ta’lim tizimi va kadrlar tayyorlash jarayonining ahamiyati hamda o‘rni yoritilgan. Bu tushunchalar soniya sayin o‘zgarayotgan dunyoda muhim bo‘lib, zamonaviy texnologiyalar, mehnat bozori talablarining o‘zgarishi va shaxsiy rivojlanish ehtiyojlarini hisobga oladi.

KALIT SO ‘ZLAR

Uzluksiz ta’lim, hududiy rivojlanish, innovatsion ta’lim, professionalizm, akmeologiya, kadrlar tayyorlash, texnologik modernizatsiya

Har bir hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi globallashuv, ilmiy-texnik taraqqiyot va raqamli iqtisodiyot zamonida zamonaviy bilim va ko’nikmalarga ega kadrlar bilan bevosita bog’liqdir. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan, Inson kapitalini rivojlantirish, „ Yangi O‘zbekiston 2030 ’’ strategiyalari uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirishni milliy rivojlanishning ustuvor maqsadlaridan biri sifatida belgilab bermoqda. Hududiy rivojlanishda uzluksiz ta’lim tizimi nafaqat ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi, balki mehnat bozoridagi talab va taklif muvozanatini yaratadi, innovatsion faoliyat uchun malakali kadrlarni tayyorlaydi[12].

Uzluksiz ta’lim–bu insonning butun umri davomida amalga oshiriladigan, muntazam ravishda bilim, ko’nikma va malakalarini rivojlantirishga qaratilgan ta’lim jarayonidir. Bugungi kunda mamlakatimizda uzluksiz ta’limni amalga oshirishda ko‘pgina nazariy va amaliy ishlar olib borilmoqda. Nafaqat yoshlarning balki shaxs har qanday yoshda bo‘lsa ham, imkoniyati cheklangan bo‘lsa ham, ularning har qanday shart-sharoitda ta’lim tarbiya olishlari uchun mamlakatimizda barcha imkoniyatlar yaratilmoqda. Masalan kunduzgi ta’lim, kechki ta’lim, masofaviy ta’lim, inkluziv ta’lim turlari mavjud bo‘lib, shaxs o‘z imkoniyatidan kelib chiqib ta’lim turini tanlaydi. Bundan tashqari oliy ta’lim muassasalarida imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ham qo‘shimcha qabul kvotalari, imtiyozlar yaratilmoqda. Ularning jamiyatdan uzilib qolmasdan, ijtimoiylashuv jarayonida o‘z o’rnini topishga yordam berilmoqda.

Bugungi kundagi ta’lim sohasidagi islohotlarning maqsadi:
- shaxsiy va kasbiy rivojlanish
- mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash
- yangi texnologiyalar, uslub va kasblarni o‘zlashtirish
-ijtimoiy faollik va fuqarolik ongini rivojlantirishdir.

Bugungi kunda uzluksiz ta’lim tizimi hududiy rivojlanishga o‘zining bir qancha ta’sirini ko‘rsatmoqda. Bular:
-iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlari uchun malakali kadrlar zaxirasini yaratadi;
-hududlardagi iqtisodiy tengsizlikni yumshatishga xizmat qiladi;
-ishsizlik darajasini kamaytiradi hamda aholining ijtimoiy faolligini oshiradi;
-hududlarda yangi texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Barchamizga a’yonki, oliy ta’lim muassasalarida qabul kvotalari soni va abituriyentlarning o‘qishga kirish imkoniyatlari ko‘paytirilmoqda. Bundan xulosa qilishimiz mumkinki, barcha kadrlar mehnat faoliyati bilan shug’ullanmasada ularning ma’naviy ongini o‘stirish, ijtimoiylashuvini rivojlantirish va dunyoqarashini kengaytirish ko‘zda tutilgan. Xo‘sh, fuqarolarning ta’lim-tarbiya olishlari uchun ko‘plab islohotlar amalda o‘z samarasini beryaptimi yoki ko‘zlangan natijaga qanchalik erishilyapti? Afsuski, ta’lim sohasida balki kadrlar tayyorlashda hali ko‘pgina muammolar mavjuddir. Hududlar misolida olib borilgan kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, kadrlar tayyorlash jarayonida bir qancha muammolar mavjuddir[11].

1. Mehnat bozori bilan nomutanosiblik. Ya’ni ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan kadrlarning aksariyat qismi real ishlab chiqarish ehtiyojlariga to‘liq javob bermaydi. Bu muammoni professionalizm, akmeologiya tushunchalari bilan bevosita bog‘lasak bo‘ladi. Professionalizm –bu insonning o‘z kasbiy faoliyatida yuqori malaka, bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lib, ularni amaliyotda samarali qo‘llay olishi, kasb etikasiga amal qilishi va doimiy o‘sishga intilishdir. Akmeologiya esa bu insonning shaxsiy va kasbiy rivojlanishidagi eng yuqori pog‘ona “acme” (yunoncha acme-cho‘qqi, eng yuqori daraja)ga erishish qonuniyatlaridir. Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan talabalarning ko‘pchiligi o‘z ishini mukammal bilmasligi va unga mas’uliyat bilan yondashmasligi, ishni sifatli bajarish hamda natija uchun javobgarlikni his etmaslik ya’ni mas’uliyatsizlik, yangi bilimlarni egallash va malaka oshirishga urinmaslik holatlari ko’paymoqda. Ular o‘z akmesini oliy ta’lim talabasi bo‘lishi bilanoq to‘xtatmoqdalar.

2. Moddiy texnik bazaning yetishmasligi. Hududiy ta’lim muassasalarida zamonaviy laboratoriyalar, kompyuter texnologiyalari va amaliyot bazalari kam yoki umuman yo‘q.

3. Nazariyaga yo‘naltirilganlik. Ko‘plab o‘quv dasturlari amaliyotdan ko‘ra nazariyaga ko‘proq e’tibor qaratadi. Vaholanki nazariya bilan amaliyot o‘rtasida ancha farq bor. Nazariyani zo‘r bilgan talabada amaliy ko‘nikma mavjud bo‘lmasa ertaga haqiqiy mehnat faoliyatida ko‘plab qiyinchiliklarga duch keladi yoki umuman faoliyat yurita olmaydi.

4. Hududiy tafovut. Poytaxt va yirik shaharlar bilan chekka hududlar ta’lim sifati o‘rtasida katta farq mavjud. Darhaqiqat mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy shahar va shaharga yaqin hududlarida fuqarolarning, bolalarning uzluksiz ta’lim tarbiya bilan ta’minlash uchun shart sharoit, imkoniyatlar kengroqdir. Shaxsiy qiziqish va qobiliyatlari doirasida shug’ullanishlari, ularni rivojlantirishlari mumkin. Ammo mamlakatimizning rivojlanishdan orqada qolayotgan chekka hududlari hali hamon ko’pdir. To‘g‘ri chekka hududlarda ham maktablar mavjud. Ammo bolaning qiziqish va qobiliyatlari doirasida ko‘proq shug‘ullanishi va rivojlanishi uchun imkoniyatlar kam. Chekka hududlardagi aholining iqtisodiy daromadi pastligi, malakali kadrlarning rivojlanishi past chekka hududlarga ishga bormasligi, noqulay ob-havo sharoitlari kabi bir qancha muammolar ta’lim sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin[10].

5. Kadrlar migratsiyasi. Malakali yosh mutaxassislarning rivojlangan hududlarga yoki xorijiy davlatlarga ketishi natijasida ham hududlarda „Kadrlar tanqisligi “ yuzaga kelmoqda.

6. Bugungi kunda global muammoga aylanayotgan mobil internet, aloqa vositalariga qaramlik. Texnologik modernizatsiyaning hayotimizga kirib kelishi ko‘pgina yutuqlar bilan bir qatorda muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Texnologik modernizatsiya – bu yangi texnologiyalarni joriy qilish. Maqsadi:

-taraqqiyotga erishish;
-xalq turmush darajasini yaxshilash;
-global raqobatga moslashish;
-innovatsiyalarni rivojlantirish;
-inson salohiyatini ro‘yobga chiqarish.

Muammolariga to‘xtaladigan bo‘lsak kunlik kuzatishlarimiz natijasida bugungi kunda nafaqat yoshlar balki o‘rta yosh, yoshi katta keksalar orasida ham telefon, internet tarmoqlariga tobelik, texnologik manqurtlik yuzaga kelmoqda. Ta’lim muassasalarida, ishxonalarda, ko‘cha, to‘y hasham-u hattoki marakalarda ham uyali aloqa vositalaridan uzoqlasholmay qoldik. Atrofdan butunlay uzilib vaqtimizni telefonda befoyda narsalarga sarflaydigan bo‘ldik. Kitob, gazeta, qo’shimcha adabiyotlar, darsliklar o‘qimay qo‘ydik.Bu esa natijada ma’naviyatimiz va ma’daniyatimizning sustlashishiga, dunyoqarashimizning torayishiga olib

kelmoqda[9].

TAKLIFLAR:

-ta’lim tizimini mehnat bozori talablariga moslashtirish;

-o‘quv muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni kengaytirish va amalda qat’iy nazoratga olish;

-zamonaviy raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga keng va maqsadli joriy etish, qat’iy nazoratga olish;

-chekka hududlarda ham innovatsion ta’lim markazlari tashkil etish, sonini ko‘paytirish, malakali kadrlar faoliyatini ta’minlash;

-yosh va malakali mutaxassislarni chekka hududlardagi ta’lim muassasalariga ko‘proq jalb etish uchun rag‘batlantiruvchi imtiyozlarni ko‘paytirish, shart-sharoit yaratish. Ularning amalga oshirilishini nazoratga olish.

-maktablarda, hususan oliy ta’lim muassasalarida ham o‘zlashtirishi past o‘quvchilarni sinfdan sinfga, kursdan kursga qoldirish tartibini amalda qat’iyan amalga oshirish[8].

XULOSA

Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida uzluksiz ta’lim tizimi va kadrlar tayyorlash muammolari muhim o‘rin tutadi. Chunki iqtisodiyotning barqaror o‘sishi, innovatsion taraqqiyot va raqobatbardoshlik darajasi, avvalo, malakali kadrlar salohiyatiga bog‘liq. Uzluksiz ta’lim tizimi insonning butun umri davomida ta’lim olishini ta’minlab, jamiyatning intellektual salohiyatini oshiradi hamda mehnat bozorining ehtiyojlariga mos mutahassislar tayyorlashga xizmat qiladi. Muammolarni samarali hal etish orqali har bir hududda iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotga zamin yaratiladi, aholining bandligi va farovonligi oshadi. Umuman olganda, uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirish va kadrlar tayyorlash jarayonini hududiy rivojlanish strategiyalari bilan uzviy bog’lash mamlakat taraqqiyoti uchun muhim shartdir. Buning natijasida sog‘lom jamiyat, kuchli davlat va ma’naviy yetuk avlod barpo bo‘ladi[7].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–5410-son qarori. – Toshkent, 2018. [1.B.2-5]

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi – 2030” farmoni. – Toshkent, 2022. [2.B.45-48]

3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. [3.B.22-26]

4. Abdullayeva M., Xolmatov A. Uzluksiz ta'lim tizimi va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. [4.B.33]
5. Jo'raev M. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida kadrlar salohiyati. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. [5.B.44-45]
6. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
7. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
8. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
10. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
11. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G 'AZZOLIY ASARLARIDA "YOLG 'ON SO 'ZLASH VA YOLG 'ON QASAM ICHISH" YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
12. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

HUDUDIY IQTISODIY BARQARORLIKNI TA’MINLASHDA UZLUKSIZ TA’LIM VA KADRLAR SALOHIYATINING O‘RNI.

Sayfiyeva Feruza Sag‘dullayevna
Shayitova Fazolat Primovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda uzluksiz ta’lim va kadrlar salohiyatining ahamiyati tahlil qilingan. Inson kapitalini rivojlantirish, mehnat bozoriga malakali mutaxassislarni tayyorlash va ta’lim jarayonini zamonaviy innovatsion yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish orqali hududlarning barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlanishi mumkinligi asoslanadi. Shuningdek, mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar va mavjud muammolar nazariy hamda amaliy jihatdan ko‘rib chiqiladi.
Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, kadrlar salohiyati, hududiy rivojlanish, inson kapitali, iqtisodiy barqarorlik.

Kirish. Mamlakatimizda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi barqarorlik va taraqqiyotning muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Bunday rivojlanishning poydevori esa, avvalo, inson kapitalining salohiyati, uzluksiz ta’lim tizimining samaradorligi hamda mehnat bozorining ehtiyojlariga mos malakali mutaxassislarni tayyorlash bilan chambarchas bog‘liqdir.

Uzluksiz ta’lim tizimi nafaqat ta’lim jarayonining turli bosqichlari o‘rtasidagi uzviylikni, balki jamiyatning doimiy yangilanish va raqobatbardoshlik talablariga moslashuvchanlikni ham ta’minlaydi. Zamonaviy davrda bilim va ko‘nikmalar tez yangilanayotgan bir paytda, malaka oshirish, qayta tayyorlash va ta’limning moslashuvchan shakllariga ehtiyoj ortib bormoqda. Shu bois, hududlarda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash bevosita ta’lim sifati, uzluksizlik tamoyili va kadrlar tayyorlashning samaradorligiga tayanadi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, uning uzluksizligini ta’minlash va kadrlar salohiyatini oshirish borasida keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Prezident farmonlari va davlat dasturlari asosida hududlarda yangi oliy o‘quv yurtlari, kasb-hunar maktablari, malaka oshirish markazlari tashkil etilmoqda. Biroq amaliyotda barcha hududlarda ta’lim sifati bir xil emasligi, iqtisodiyotning real sektorida malakali mutaxassislarga talab yuqoriligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda.

Mazkur maqolada hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda uzluksiz ta’lim tizimi va kadrlar salohiyatining ahamiyati nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi uzviylikni kuchaytirish, hududlarda kadrlar salohiyatini oshirish bo‘yicha zaruriy yondashuvlar muhokama qilinadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot metodologiyasi nazariy tahlil va mantiqiy yondashuvlarga asoslanadi. Bunda, avvalo, hududiy iqtisodiy barqarorlik tushunchasi, uning asosiy tarkibiy qismlari va unga ta’sir etuvchi omillar nazariy jihatdan ko‘rib chiqildi. Shuningdek, uzluksiz ta’lim tizimi va kadrlar salohiyatining iqtisodiy rivojlanish bilan bog‘liqligi mavjud ilmiy qarashlar asosida umumlashtirildi.

Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri sifatida nazariy tahlil qo‘llanilib, uzluksiz ta’lim va inson kapitali o‘rtasidagi bog‘liqlik, ularning iqtisodiy barqarorlikka ta’siri ilmiy adabiyotlarda mavjud yondashuvlar asosida izohlandi. Qiyosiy yondashuv yordamida esa, turli hududlarda ta’lim va kadrlar tayyorlash jarayonidagi umumiy xususiyatlar hamda tafovutlar ochib berildi. Bundan tashqari, mantiqiy tahlil usuli orqali ta’lim tizimi va mehnat bozori o‘rtasidagi aloqadorlik nazariy jihatdan asoslandi. Shu asosda, hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda ta’lim tizimining roli va kadrlar salohiyatining ahamiyatini ko‘rsatishga e’tibor qaratildi[10].

Shunday qilib, tadqiqot metodologiyasi nazariy umumlashtirish va qiyosiy tahlilga asoslanib, uzluksiz ta’lim va kadrlar tayyorlashning hududiy iqtisodiy barqarorlikka ta’sirini ochib berishga yo‘naltirildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda uzluksiz ta’lim va kadrlar salohiyati hal qiluvchi omil hisoblanadi. Avvalo, ta’lim tizimining uzluksizligi hududlarda inson kapitalining shakllanishini jadallashtirib, mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar yetishib chiqishini ta’minlaydi.

Hududiy rivojlanish jarayonida kuzatilgan asosiy natija shundan iboratki, iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari bevosita ta’lim sifati va kadrlar malakasiga bog‘liq. Yuqori malakali mutaxassislar yetishmovchiligi kuzatilayotgan hududlarda sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarining rivoji sekinlashgan. Aksincha, ta’lim tizimiga faol investitsiya qilingan va kadrlar tayyorlashda innovatsion yondashuvlar qo‘llanilgan hududlarda iqtisodiy barqarorlik nisbatan yuqori darajada ta’minlangan[9].

Shuningdek, natijalar hududlarda ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi uzviylik yetarlicha kuchli emasligini ko‘rsatadi. Bu holat ayrim sohalarda mutaxassislar ortiqchaligiga, boshqa sohalarda esa yetishmovchilikka olib kelmoqda. Shu sababli, hududlarning barqaror rivojlanishi uchun uzluksiz ta’lim tizimi mehnat bozorining real ehtiyojlariga moslashtirilishi lozim. Yana bir muhim natija shundan iboratki, ta’lim

tizimida uzluksizlik tamoyilining samarali tatbiq etilishi nafaqat kadrlar tayyorlash sifatini oshiradi, balki hududiy tafovutlarni kamaytirishga ham xizmat qiladi. Bu esa mamlakatning umumiy iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Muhokama. Hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda uzluksiz ta’lim va kadrlar salohiyatining ahamiyatini chuqur tahlil qilar ekanmiz, bir necha muhim jihatlarga e’tibor qaratish lozim. Avvalo, mavjud ta’lim tizimida nazariy bilimlar ko‘pincha amaliyot bilan to‘liq bog‘lanmayotgani kuzatiladi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonida malakali mutaxassislar yetishmovchiligini keltirib chiqarmoqda. Hududlarda ayniqsa texnika va innovatsion sohalar bo‘yicha tayyorlanayotgan kadrlar zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Shuningdek, ta’lim sifati va hududiy iqtisodiy rivojlanish o‘rtasida kuchli tafovut mavjud. Masalan, yirik shaharlarda joylashgan oliy o‘quv yurtlarida malaka oshirish va yangi bilimlarni o‘zlashtirish imkoniyatlari kengroq bo‘lsa, chekka hududlarda bu jarayon sust kechmoqda. Natijada hududlar o‘rtasida iqtisodiy rivojlanish darajasida ham farq kuzatiladi[8].

Yana bir muhim jihat shuki, kadrlar tayyorlash tizimi bilan mahalliy ishlab chiqarish tarmoqlari o‘rtasidagi hamkorlik ko‘pincha yetarli emas. Ta’lim muassasalari tomonidan berilayotgan kasbiy ko‘nikmalar ishlab chiqarish korxonalari ehtiyojiga mos kelmasa, hududiy iqtisodiyotda kadrlar resursidan to‘liq foydalanilmaydi. Bu esa barqarorlikka to‘sqinlik qiladi.

Shunday bo‘lsa-da, so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar ijobiy natijalar bermoqda. Jumladan, oliy ta’lim muassasalari bilan ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasida dual ta’lim jarayonlari joriy qilinib, kasb-hunar maktablari faoliyati qayta tashkil etildi. Biroq bu jarayon hali boshlang‘ich bosqichda bo‘lib, tizimli yondashuv talab etadi. Umuman olganda, uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, kadrlar salohiyatini oshirish va bu jarayonni hududiy iqtisodiy siyosat bilan uyg‘unlashtirish zarur. Ana shunda hududlarda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish va innovatsion rivojlanishga erishish mumkin bo‘ladi[7].

Xulosa. Yuqorida aytganimizdek, hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda uzluksiz ta’lim va kadrlar salohiyati hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi bevosita inson kapitalining sifati va ta’lim tizimining uzluksizligiga bog‘liq. Hududlarda ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirish, kadrlar tayyorlash jarayonini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish iqtisodiy barqarorlikning asosiy shartlaridan biridir[6].

Uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish, kasbiy ko‘nikmalarni muntazam yangilab borish va innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish hududiy taraqqiyot uchun zaruriy sharoit yaratadi. Shu bilan birga, ta’lim muassasalari, mahalliy hokimiyat va ishlab chiqarish sektori o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash hamda resurslarni hududlar bo‘yicha teng taqsimlash barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, uzluksiz ta’lim va kadrlar salohiyatini rivojlantirish bo‘yicha tizimli siyosat yuritilsa, nafaqat hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovut kamayadi, balki mamlakatning umumiy iqtisodiy salohiyati ham sezilarli darajada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori (2019-yil 8-oktabr). “Uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. Karimov, F. (2020). Kadrlar salohiyatini oshirish va hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda uzluksiz ta’limning o‘rni. O‘zbekiston iqtisodiy axborotlari jurnali, (3), 55–62.
3. Rakhimova, M., & Abdurahmonov, I. (2021). The role of lifelong learning in regional development of Uzbekistan. Central Asian Journal of Education and Innovation, 2(4), 112–120.
4. OECD (2020). The Future of Education and Skills: Education 2030. Paris: OECD Publishing.
5. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
6. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
7. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
8. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.
9. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
10. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOG KADRLARNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

To'lakova Lobar Erkinovna
Turdiyeva Dilnoza Ibragimovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Maqolada uzluksiz ta'lim tizimida pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini oshirish masalalari tahlil qilingan. O'qituvchilarning pedagogik mahorat darajasi ta'lim sifatiga va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga ta'siri bo'yicha ilmiy adabiyotlar sharhi keltirilgan. O'zbekiston tajribasi misolida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi, malaka oshirishning yangi modellari va raqamli texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida pedagogik mahoratni takomillashtirish bo'yicha xulosalar va amaliy tavsiyalar berilgan.
Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlanish, malaka oshirish, innovatsion pedagogika

Kirish

O'qituvchining kasbiy mahorati ta'lim tizimi samaradorligini belgilaydigan asosiy omillardan biri hisoblanadi. Pedagog kadrlarning yuqori malakasi yosh avlodning ta'lim-tarbiyasiga hamda mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish va pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish davlat siyosatida ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Xususan, 2017–2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasida ta'lim sifati va kadrlar salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan vazifalar belgilangan. Bu esa pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi masalasini jamiyat taraqqiyoti uchun strategik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi[9].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Pedagogik mahorat tushunchasi o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish qobiliyati sifatida ta'riflanadi. Baykova va Grebyonkinalarning ta'kidlashicha, pedagogik mahorat – bu bilim, malaka va shaxsiy sifatlar majmuasi bo'lib, ular o'qituvchiga ta'lim jarayonini samarali boshqarish imkonini beradi. Mahalliy tadqiqotchilar ham bu yo'nalishda muhim xulosalarga kelganlar. Masalan, Xalikov pedagogik mahoratning asosiy tarkibiy qismi sifatida o'qituvchining muloqot qobiliyatini ko'rsatadi, chunki o'quvchi bilan samarali munosabat o'rnatish ta'lim

jarayonidagi muvaffaqiyatning garovidir[8].

YuNESKO ekspertlari ta'kidlaganidek, ta'lim sifatini oshirish uchun davlatlar doimiy ravishda o'qituvchilarning kasbiy mahoratiga investitsiya kiritishlari lozim. Tadqiqotda adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil va tizimli tahlil usullari orqali pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini oshirish mexanizmlari o'rganildi. O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar xalqaro tajribalar bilan taqqoslandi va samarali yo'nalishlar aniqlandi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda pedagog kadrlarning malakasini oshirish tizimida muhim islohotlar amalga oshirildi. Ilgari malaka oshirish kurslari har besh yilda bir marotaba o'tkazilgan bo'lsa, hozirda doimiy kasbiy rivojlanish tizimi joriy etilmoqda. Bu yangicha yondashuvda o'qituvchi malaka oshirish jarayonida faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi. YuNESKOning ilmiy loyihalari doirasida tajriba sifatida mentorlik va onlayn-modul tizimlari joriy qilindi[10].

A. Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti tashkil etilishi pedagog kadrlarning malakasini yangi bosqichga olib chiqdi. Uning hududiy markazlari pedagoglarga ilg'or metodikalarni o'rgatish, tajriba almashish va ilmiy izlanishlar olib borish imkoniyatini bermoqda. Shu bilan birga, professional hamjamiyatlar – fan o'qituvchilari uyushmalari, seminarlar va mahorat darslari – o'qituvchilar o'rtasida hamkorlik madaniyatini rivojlantirdi[6].

Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi kasbiy rivojlanish jarayonini yanada samarali qildi. Onlayn kurslar va vebinarlar orqali o'qituvchilar har qanday hududdan malaka oshirish imkoniga ega bo'ldilar. 2020 yildagi pandemiya davri bu jarayonning ahamiyatini yanada oshirdi, chunki masofaviy ta'lim ko'nikmalari pedagoglar uchun muhim kompetensiya sifatida shakllandi. Shuningdek, raqamli platformalar ta'limni individuallashtirish va vizuallashtirish imkoniyatini yaratdi, bu esa o'quvchilarning faolligini oshirishga xizmat qildi[12].

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham kuzatildi. Internet orqali axborotning ko'pligi ba'zan o'quvchilarda yuzaki bilim olish tendensiyasini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli, tanqidiy fikrlash va raqamli madaniyatni rivojlantirish pedagogik vazifa sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Pedagogik mahoratni oshirishning muhim omili sifatida o'qituvchilarning shaxsiy motivatsiyasi va rag'batlantirish tizimi ham katta ahamiyatga ega. Moddiy va ma'naviy rag'batlar, malaka toifalarini oshirish hamda ustozlik an'analarini qo'llab-quvvatlash pedagoglarning faolligini oshirmoqda[7].

Natijalar va xulosa

Tadqiqot natijalariga ko'ra, uzluksiz ta'lim tizimida pedagog kadrlarning kasbiy

mahoratini oshirishda quyidagi yo‘nalishlar samarali ekanligi aniqlandi:

1. Uzluksiz malaka oshirish tizimi o‘qituvchilarga doimiy ravishda bilim va ko‘nikmalarini yangilab borish imkonini yaratdi. Kredit-modul tizimi orqali qisqa kurslarni bosqichma-bosqich o‘tish orqali tajriba asosida o‘qitish samaradorligi oshdi.
2. Hududiy pedagogik mahorat markazlari o‘qituvchilar o‘rtasida tajriba almashishni rag‘batlantirdi va ta’lim sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.
3. Raqamli ta’lim texnologiyalari pedagoglarning axborot-kommunikatsiya ko‘nikmalarini kuchaytirib, ta’lim jarayonini zamonaviy standartlarga moslashtirdi.
4. Shaxsiy motivatsiya va rag‘batlantirish tizimlari pedagoglarning innovatsion faoliyatga qiziqishini kuchaytirdi, ularni doimiy izlanishga yo‘naltirdi.

Xulosa qilib aytganda, pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini oshirish ta’lim sifatini belgilaydigan muhim strategik yo‘nalishdir. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar bu sohada barqaror ijobiy natijalar bermoqda. Kelgusida uzluksiz kasbiy ta’lim mazmunini bozor iqtisodiyoti va jamiyat ehtiyojlariga muvofiq ravishda yangilash, pedagoglarni innovatsiyalarga ochiq shaxs sifatida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi[11].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi (2017–2021). – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Devoni, 2017.
2. Baykova N.A., Grebyonkina Ye.M. Pedagogicheskoe masterstvo kak integrativnoe kachestvo lichnosti uchitelya. – Moskva, 2019.
3. Xalikov A.A. Prinsipы i metodы povыsheniya pedagogicheskogo masterstva v sovremennom obrazovatelnom prostranstve // Science and Innovation. – 2022. – T.1 (B8).
4. UNESCO Uzbekistan. Adapting and Scaling Teacher Professional Development Approaches in Uzbekistan – Research Project Summary. – Tashkent: UNESCO, 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundag‘ы PQ–231 sonli qarori. – Toshkent, 2024.
6. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
7. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON

THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).

8. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.

9. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

10. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.

11. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.

12. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

YOSHLARNING IJTIMOIYLASHUVIGA INTERNET VA IJTIMOIY TARMOQLARNING TA'SIRI

O'rolova Begimoy Eshdavlatovna
Qulsoatova Sabo Shodmonovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Maqolada yoshlarning ijtimoiylashuviga internet va ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri masalalari ochib berilgan. Shuningdek, internetning ijobiy va salbiy tomonlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ayniqsa, hozirgi tahlikali zamonda internet tarmog'i orqali tarqatilayotgan yoshlar ongiga salbiy ta'sir etuvchi ma'lumotlar, turli buzg'unchi g'oyalar, ijtimoiy normalarga zid bo'lgan materiallar, o'smirlar xulq-atvorida og'ishishga sabab bo'luvchi omillar borasida ilmiy-nazariy ma'lumotlar berilgan.
Kalit so'zlar. O'smir shaxsi, globallashuv, internetga tobelik, ijtimoiylashuv, ijtimoiy tarmoqlar, g'oyaviy-mafkuraviy immunitet, axborot, virtual muloqot, psixologik ta'sir.

Shuni alohida qayd etish joizki, internetning ham ijobiy, ham salbiy tomonlari bor. Internetda, ayniqsa, yosh avlod ongiga salbiy ta'sir etuvchi ma'lumotlar juda ko'pchilikni tashkil etadi. Hozirgi tahlikali zamonda internet tarmog'i orqali tarqatilayotgan g'arazli ma'lumotlar, turli buzg'unchi g'oyalar, odob-axloqni yemiruvchi manfur illatlar har bir ongli kishini tashvishga solishi aniq. Keyingi paytlarda internet bilan bog'liq buzg'unchiliklar, global tarmoqdan qabih maqsadda foydalanayotganlar ko'payib bormoqda. Oqibatda, zalolatga boshlovchi elektron nashrlar va videolavhalar keng yoyilmoqda. G'alamis kimsalar yoshlarni o'z tuzoqlariga ilintirishda internetdan ustalik bilan foydalanmoqda.

O'zlarini "yaqin do'st" yoki "hidoyatga chorlovchi" sifatida tanitib, yoshlarni to'g'ri yo'ldan chalg'itmoqda. Aslida, ularning din va shariat haqida umuman ilmlari yo'q, faqatgina to'da boshidan yodlab olganlarini takrorlashdan nariga o'tmaydilar. Boshqa tomondan qaraganda, ular bu johilligi bilan boshqalarni ham jar yoqasiga tortayotgani va kimningdir nog'orasiga o'ynayotganini bilmaydilar. Bundaylar avval din-u diyonat, ibodat, jannat haqida turli jozibali so'zlarni gapirib, g'o'r yoshlarni yo'ldan urib, oxir-oqibatda, razolat qurboniga aylantirmoqda. Internetdan olingan narsa to'g'ri, ishonchli va zararsiz ekanini bilish kerak. Yaxshi-yomonning farqiga bormagan yoshlar internet orqali tarqatilgan har qanday ma'lumot-xabarlarni haqiqat deb qabul qilayotgani jiddiy xavotirga soladi. Bundan tashqari o'smirlar internetda ko'p vaqt sarflashi hisobiga

ularda kitob o‘qishni xohlamaslik, shuningdek, chat va forumlarda virtual muloqot bilan cheklanishlari tufayli ularning ijtimoiy doirasi kamayishi, kompyuter o‘yinlariga haddan tashqari va ba’zan kuchli ishtiyoq bilan namoyon bo’ladigan tajovuzkorlik holatlari ko‘payib bormoqda[7].

Bularning barchasi shaxsning bosqichma-bosqich tanazzulga uchrashiga olib keladi, chunki o‘z tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiynalayotgan, asotsial o‘smirlar jamiyatdagi muammolarni yanada kuchaytiradi. Shu o‘rinda “Internet” tushunchasining mohiyatiga alohida to‘xtalib o‘tish maqsadga muvofiq. Internet global kompyuter tarmog’i bo‘lib, u World Wide Web deb ham ataladi. Mazkur zamonaviy manba orqali bugungi kunda kinoteatr yoki san’atkorlar konsertiga borish, kutubxonada o‘tirish, bozor yoki savdo markazlarida xaridlar bilan ovora bo‘lish shart emas, balki kompyuter qurilmasidagi monitor oqali barcha kerakli ma’lumotlarni olish imkoniyati mavjud. Ko‘pgina yoshlar uchun internetdan ko‘ngilochar vosita sifatida foydalanadi, uning qimmatli bilimlar manbayi ekanligi hamda o‘quv faoliyatida yordamchi qurolligi ikkinchi o‘ringa tushib qoladi. Eng ommabop ijtimoiy tarmoqlar sifatida Instagram, Telegram, TikTok va Facebook qayd etildi. Tahlil: Ushbu natijalar internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar hayotida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Yoshlarning aksariyati internetdan har kuni foydalanadi va ijtimoiy tarmoqlarda sezilarli vaqt sarflaydi[8].

Bu ularning psixologik holati, ijtimoiy munosabatlari va shaxsiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlarda ko‘p vaqt o‘tkazadigan yoshlarda depressiya, xavotirlik va o‘ziga past baho berish alomatlari ko‘proq uchraydi. Ijtimoiy tarmoqlarda doimiy ravishda o‘zini boshqalar bilan solishtiradigan yoshlar o‘zlarining tashqi ko‘rinishi, yutuqlari va ijtimoiy hayotidan ko‘ngli to‘lmasligini bildirishdi. Ushbu natijalar ijtimoiy tarmoqlarning yoshlarning ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini ko‘rsatadi. Ijtimoiy tarmoqlarda doimiy ravishda o‘zini boshqalar bilan solishtirish, ideal tasvirlarga intilish va onlayn ta’qiblarga duchor bo‘lish depressiya, xavotirlik va o‘ziga past baho berishga olib kelishi mumkin. Sarhadsiz internet dunyosiga kirgan shaxs vaqt, umr g‘animat ekanini doimo yodda saqlamog‘i lozim. Zero, bu global tarmoq bepoyon hududlarga ega bo‘lib, unda inson adashib soatlab, kunlarini samarasiz o‘tkazib yuborishi mumkin. Bugungi shiddatli globallashuv davrida yoshlar ong-u shuurini internet orqali kirib kelayotgan zararli g‘oya va ta’sirlardan samarali va ishonchli himoyalash tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa o‘qituvchilar, ma’naviyat targ‘ibotchilari, ota-onalardan yanada hushyor va ogoh bo‘lishni, yosh avlodning g‘oyaviymafkuraviy immunitetini mustahkamlash borasidagi ishlar

ko‘lamini yanada kengaytirishni talab qiladi. Shunga qaramasdan, ayrim o‘smirlar kompyuter va internetdan ta’limiy maqsadlarda foydalanishadi[6].

O‘smirlar tomonidan o‘ynaladigagan turli o‘yinlar shunchaki qiziqarli mashg’ulot bo‘lishi bilan bir qatorda, ayrimlari ularning hayoti va salomatligiga jiddiy xavf solishi mumkin. Ko‘plab saytlar o‘smirlar va yoshlarning balog‘at yoshida kuzatiladigan psixologik va emotsional o‘zgarishlar, xulq-atvoridagi o‘ziga xosliklardan unumli foydalanib, yaqin insonlari bilan nizolivaziyatlarga duch kelganda va ruxsat etilmagan saytlarga kirishga moyilligi yuqori bo‘lgan paytda o‘zlariga jalb qiladi. Internet mavhum hodisa bo‘lib, uning o‘smirlarga ta’siri ham xuddi shunday noaniqdir. Bu esa uning chegaralari yo‘qligi sabab salbiy oqibatlarga olib keladi, ya’ni o‘smirlarni ijtimoiy normalarga zid bo‘lgan turli axborot va ma’lumotlardan himoya qila olmaydi. Foydali ma’lumotlar bilan bir qatorda, giyohvand moddalar, o‘z joniga qasd qilish holatlari, terrorchilar harakatlari, pornografiya materiallari mavjud bo’lib, ular hali ma’naviy qadriyatlar to‘la shakllanmagan yoshlar uchun katta xavf tug‘diradi. Jumladan, barchaga ma’lum bo‘lgan internetdagi shov-shuvli o‘yinni bunga yorqin misol sifatida olish mumkin, ya’ni «Moviy kit» deb ataluvchi mazkur o‘yin muhokamalarsiz bajarishni talab qiladigan provokatsion vazifalar, o‘smirlarni yakunida o‘z joniga qasd qilishga undovchi shafqatsiz ko’rsatmalarni o‘z ichiga oladi. Unda ishtirok etish psixologik immuniteti sust bo‘lgan ko‘plab bolalarning hayotiga zomin bo‘ldi. Kattalar tomonidan to‘g‘ri nazorat qilinmasa, yoshlar ijtimoiy tarmoqda salbiy axborot va psixologik ta’sirlar natijasida manipulyatsiya obyektiga aylanadi[5]. Yoshlarning axborot urushi quroli sifatida foydalanilishi, ommaviy norozilik aksiyalariga jalb etilishi odatiy hol emas. Bolaning ijtimoiy tarmoqlar orqali ekstremistik guruhlarga, faoliyati g‘ayri ijtimoiy, noqonuniy, shu jumladan, jinoiy harakatlarni sodir etishga qaratilgan buzg’unchi diniy tashkilotlarga jalb qilish ehtimoli bola uchun alohida xavf hisoblanadi. Bularning barchasi o‘sib kelayotgan yosh avlodlar uchun jiddiy salbiy oqibatlarga sabab bo‘ladi. Internetning o‘smirlarga ijobiy ta’sirlari ham mavjud bo’lib, ular sirasiga ilmiy-ma’rifiy ma’lumotlarni qidirish va ulardan samarali foydalanish kabilarni kiritish mumkin. Shuningdek, internet orqali insonlar uzoq vaqtdan beri ko‘rmagan eski do‘stlarini topishi, ish qidirishi kabi imkoniyatlarga ega. Millionlab imkoniyati cheklanganlar masofadan turib ishlashi hamda do‘stlari bilan muloqot qilishi mumkin. Internetda barcha turdagi adabiyotlarning ulkan kutubxonalari mavjud, birinchi navbatda, ilmiy adabiyotlar muhim ahamiyatga ega. Darhaqiqat, internet haqiqatan ham eng katta ma’lumotlar to‘plamidir. Internetdan ko‘p narsalarni o‘rganish, kasb-hunar egallash yoki insonlar o‘z mahoratini yanada yuqori darajaga ko‘tarish imkonini beradi[9].

Internet imkoniyatlari deyarli cheksiz bo‘lishiga qaramay, “World Wide Web” hech qachon do‘stlar bilan birga bo‘lish va jonli muloqotning xursandchiliklaridan bahra olishning o‘rnini bosa olmaydi. Internet ta’sirining salbiy tomonlari shundaki, unda yoshlar uchun ayanchli oqibatlarni keltirib chiqaradigan turli ma’lumotlar o‘rin olgan. Jumladan, suitsidga da’vat etuvchi, giyohvand moddalar, spirtli ichimliklarni targ’ib qiluvchi, turli terrorchilik harakatlarini sodir etishga undovchi guruhlar har xil saytlarda faol bo‘lishadi. Bunday saytlarga a’zo bo‘lgan kishilar o‘z joniga qasd qilishi, sovuq qurollar va giyohvand moddalarni sotib olishi hamda ulardan qanday foydalanishni o‘rganib olishi mumkin. O‘smirlar esa bunday toifadagi ma’lumotni tezda o‘zlashtirib oladi. Darhaqiqat, bugun axborot chunonam ko‘p va tez kirib kelayaptiki ularni “hazm” qilish uchun teran tafakkur va keng dunyoqarash talab etiladi. Ayniqsa internet olami farzandlarimiz e’tibori va qiziqishini tortib borayotgan bugungi davrda ayrim kompyuter o‘yinlari haqida ham shunday misollarni ketirish mumkin[4].

Mutaxassislar ma’lumotlariga ko‘ra, internet orqali tarqatiladigan kompyuter o‘yinlarining 49 foizi sezilarli darajada zo‘ravonlik va yovuzlik ko‘rinishiga ega, 41 foiz jangari (turli otishmalar va portlashlarga asoslangan) o‘yinlarda esa o‘yin qahramoni o‘z maqsadiga yetishish uchun shunday zo‘ravonlik va yovuzlik sodir etadi. 17 foiz o‘yinlarda ana shu zo‘ravonlik va yovuzlikning o‘zi bosh maqsad hisoblanadi. Turli jangovar, mentalitetimizga mos bo‘lmagan, ba’zan qahramonlik vahshiylikka o‘tib ketadigan bu kabi o‘yinlar o’smirlar axloqiy-estetik tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bir qarashda ular oddiy o‘yindek ko‘ringani bilan zo‘ravonlik g‘oyalari, yovuzlik kayfiyatini uyg‘otishi juda ko‘p salbiy oqibatlarga olib kelgani xususida hayotiy misollar ko‘plab topiladi. Yuqorida keltirilgan ma’lumotlar asosida bugungi kun yoshlari uchun quyidagi takliflar berish mumkin: hech qachon notanish kishilar tomonidan yuborilgan elektron pochta xabarlarini ochmaslik lozim, chunki bunday fayllar barcha ma’lumotlarga zarar yetkazuvchi viruslar yoki kompyuter tizimlariga salbiy ta’sir etuvchi har qanday dasturlarni o‘z ichiga olgan bo’lish ehtimoli mavjud. Shuningdek, kompyuter va shaxsiy qurilma parollarini doimo ehtiyotkorlik bilan saqlash, o‘zgalarga ma’lum qilmaslik kerak. Hech qachon keraksiz xabarlar, takliflarga javob bermaslik, bunday holatlar tez-tez takorlansa, ota-ona yoki yaqin qarindoshlarga xabar berish lozim. Doimo esda tutish keraki, agar notanish insonlar ko‘p miqdordagi mukofot pulini yutganligingizni ta’kidlashsa hamda buning uchun plastik karta ma’lumotlarini so’rashsa, bu firibgarlikning bir ko‘rinishi hisoblanadi. Har doim «faqat 18 yoshdan oshganlar uchun» qabilidagi saytlarga kirmaslik maqsadga muvofiq. Saytlardagi bunday ogohlantirishlar o‘smirlarning himoyasi uchun maxsus yaratilgan

bo‘ladi. Xulosa tarzida shuni ta’kidlash mumkinki, internet insonlar hayotida muhim rol o‘ynaydi va hozirgi vaqtda turmush tarzimizni usiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Bu holatni ijobiy yoki salbiy deb atash qiyin bo‘lib, unga faqat kishilar hayotida undan qanday foydalanishiga qarab baho berish mumkin. Zero, agar u inson internetga qaramlikni yoki sog‘likka zarar yetkazishni tanlasa, kelajakda uning hayoti va faoliyatida ham salbiy holatlar paydo bo‘ladi. Aksincha, internetni ijobiy maqsadlarda ishlatish shaxs taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Mirziyoyev Sh. 2020-yil 27-yanvarda bo'lib o'tgan yoshlar bilan o'tkazilgan videoselektoridan.
2. G`oziyev.E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2002.
3. V.Karimova, F.Akromova, N.Lutfullayeva. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent, 2011
4. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
5. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
6. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.
7. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
8. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
9. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘SMIRLAR TARBIYASIDA HUQUQIY DEFORMATSIYANI OLDINI OLISH MEXANIZMLARI

Ubaydullayeva Farangiz Sherzodovna
Usanova Marg‘uba Jovliyevna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Maqolada o‘smirlar tarbiyasida yuzaga keladigan huquqiy deformatsiyaning sabablari, shakllari va oqibatlari tahlil qilinadi. Huquqiy deformatsiya tushunchasi, uning o‘smirlarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta’siri, shuningdek, uni oldini olishning nazariy va amaliy mexanizmlari yoritilgan. O‘zbekistonda bu borada amalga oshirilayotgan davlat siyosati va chora-tadbirlar ham ko‘rib chiqilgan. Maqola o‘smirlar tarbiyasida huquqiy madaniyatni oshirish, oilaviy va maktab tarbiyasini kuchaytirish hamda ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish yo‘llarini taklif etadi. Ushbu tadqiqot yoshlar orasida huquqiy madaniyatni shakllantirish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlar, tarbiya, huquqiy deformatsiya, huquqiy madaniyat, oldini olish mexanizmlari, huquqiy tarbiya, ijtimoiy himoya, jinoyatchilik profilaktikasi, huquqiy ong, oila tarbiyasi.

Abstarct. The article analyzes the causes, forms and consequences of legal deformation in the upbringing of adolescents. The concept of legal deformation, its impact on the personal and social development of adolescents, as well as theoretical and practical mechanisms for its prevention are highlighted. State policies and measures implemented in Uzbekistan in this regard are also considered. The article suggests ways to increase legal culture in the upbringing of adolescents, strengthen family and school education, and develop the social protection system. This study serves to form a legal culture among young people and ensure social stability in society.

Keywords: adolescents, upbringing, legal deformation, legal culture, prevention mechanisms, legal education, social protection, crime prevention, legal awareness, family education.

Аннотация. В статье анализируются причины, формы и последствия правовой деформации в воспитании подростков. Раскрываются понятие правовой деформации, её влияние на личностное и социальное развитие подростков, а также теоретические и практические механизмы её профилактики. Рассматриваются государственная политика и меры, реализуемые в Узбекистане

в этом направлении. В статье предлагаются пути повышения правовой культуры в воспитании подростков, укрепления семейного и школьного воспитания, развития системы социальной защиты. Данное исследование служит формированию правовой культуры молодёжи и обеспечению социальной стабильности в обществе.

Ключевые слова: подростки, воспитание, правовая деформация, правовая культура, механизмы профилактики, правовое просвещение, социальная защита, профилактика преступлений, правосознание, семейное воспитание.

KIRISH. O‘smirlik — inson hayotining o‘ziga xos, murakkab va muhim davri bo‘lib, bu davrda shaxsiyat shakllanadi, ijtimoiy munosabatlar va hayotiy qadriyatlar mustahkamlanadi. Shu sababli o‘smirlar tarbiyasida yuzaga keladigan huquqiy deformatsiyalar — yuridik normalarga zid bo‘lgan, shaxs va jamiyatga zarar yetkazadigan xatti-harakatlar va munosabatlar — jamiyat taraqqiyoti va barqarorligini ta’minlash uchun jiddiy muammo hisoblanadi.

Huquqiy deformatsiyaning oldini olish nafaqat huquqiy normalarni tushuntirish, balki ijtimoiy, ma’naviy, psixologik va pedagogik chora-tadbirlarni ham o‘z ichiga oladi. Bu maqolada o‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olish mexanizmlari, uning sabablari, shakllari va oqibatlari hamda oldini olish yo‘llari batafsil tahlil qilinadi[11].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. Huquqiy deformatsiya — jamiyatda o‘z ifodasini topgan, lekin mavjud huquqiy me’yorlarga zid bo‘lgan xatti-harakatlar va ijtimoiy munosabatlardagi buzilishlar majmuasi hisoblanadi. Bu jarayon odatda huquq normalarining buzilishi, yuridik ongning pastligi, huquqiy madaniyatning yetishmasligi natijasida yuzaga keladi.

O‘smirlik davrida shaxsiyat shakllanayotganligi sababli, bu davrdagi huquqiy deformatsiyalar kelajakda ularning huquqiy ongining pastligi, qonuniylikka nisbatan e’tiborsizlik va jamiyatda ijtimoiy xavfli xatti-harakatlarga moyillik hosil bo‘lishiga olib keladi. Shuning uchun o‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olish nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi, balki jamiyatning barqarorligi uchun ham zarurdir[10].

O‘smirlar orasida huquqiy deformatsiya quyidagi asosiy shakllarda namoyon bo‘ladi:

1. Qonunbuzarlik va jinoyatchilik — o‘smirlarning yengil jinoyatlar, vandalizm, o‘g‘rilik kabi huquqiy qoidalarni buzuvchi harakatlari.

2. Narkotik va alkogolga qaramlik — noqonuniy moddalardan foydalanish, alkogol ichimliklarga ruju qo‘yish.

3. Axloqiy-ruhiy buzilishlar — ma’naviy qadriyatlarning pasayishi, odob-axloq normalarining buzilishi.

4. Ijtimoiy muammolar bilan bog‘liq qonunbuzarliklar — maktabni tashlab ketish, ishsizlik, ko‘chada yurganlik, oilaviy nizolar.

Bu shakllar o‘smirlarning ijtimoiy muhitda to‘g‘ri tarbiyalanmasligi, oilaviy muammolar, do‘st-yorlarning salbiy ta’siri va boshqalar bilan bog‘liq.

Huquqiy deformatsiyaning sabablari va oqibatlari:

oilaviy muammolar — ota-ona e’tiborining yetishmasligi, oilaviy zo‘ravonlik, ota-onaning alkogol yoki narkotik vositalarga qaramligi.

ta’lim muassasalaridagi muammolar — tarbiyaviy ishlarning yetarli emasligi, pedagoglarning yetarlicha e’tibor bermasligi.

ijtimoiy-madaniy muhit — yomon do‘stlar, ko‘chadagi salbiy ta’sir, yoshlar orasida noto‘g‘ri madaniyatning rivojlanishi.

huquqiy ongning pastligi — qonunlar haqida yetarli ma’lumotlarning mavjud emasligi, huquqiy madaniyatning yetishmasligi[9].

Oqibatlari:

o‘smirlarning ijtimoiy faolligining pasayishi, jinoyatchilikka moyilligi oshishi.

ta’limdan chetlanish, kelajakda ijtimoiy moslashuvning buzilishi.

jamiyatda xavfsizlik va tartibning zaiflashuvi.

shaxsiy hayotda muammolar, huquqiy javobgarlikning yuzaga kelishi.

MUHOKAMA. Huquqiy deformatsiyani oldini olish nazariy jihatdan quyidagi asoslarga tayanadi:

huquqiy madaniyatni oshirish — o‘smirlarning qonunlarga hurmatini, huquqiy bilimlarini oshirish.

pedagogik yondashuvlar — tarbiya jarayonida huquqiy qoidalar bilan tanishtirish, mas’uliyat tushunchasini shakllantirish.

ijtimoiy himoya mexanizmlari — ijtimoiy yordam ko‘rsatish, oilalarga ko‘maklashish, yoshlarni sog‘lom muhitga jalb qilish.

psixologik qo‘llab-quvvatlash — o‘smirlarning psixologik holatini yaxshilash, stress va muammolarni kamaytirish.

Bu nazariy asoslar amaliy chora-tadbirlar bilan uyg‘unlashganida natija beradi[8].

O‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olish uchun amaliy mexanizmlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Huquqiy ta’lim va tarbiya

Maktablarda huquqiy bilim beruvchi darslar tashkil qilish.

Huquqiy treninglar, seminarlar va madaniy tadbirlar o‘tkazish.

2. Oilaviy tarbiyani mustahkamlash

Oilalarga huquqiy va pedagogik maslahatlar berish.

Ota-ona maktablari tashkil etish, ota-onalarning huquqiy savodxonligini oshirish.

3. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va reabilitatsiya

Muammoli o‘smirlar uchun ijtimoiy xizmatlar yaratish.

Psixologik va huquqiy yordam ko‘rsatish markazlarini faoliyatini kuchaytirish.

4. Huquqni muhofaza qilish organlari bilan hamkorlik

Jinoyatning oldini olishda profilaktik ishlarni kuchaytirish.

O‘smirlarning huquqiy huquqlarini himoya qilish.

5. Ommaviy axborot vositalaridan foydalanish

Huquqiy madaniyatni oshirish maqsadida targ‘ibot ishlarini olib borish.

Yoshlar orasida ijobiy rol modellarini targ‘ib qilish.

NATIJALAR. O‘zbekistonda o‘smirlar huquqiy deformatsiyasini oldini olish bo‘yicha davlat dasturlari va qonuniy chora-tadbirlar mavjud. Jumladan:

Maktablarda huquqiy tarbiya dasturlari joriy etilgan.

Yoshlar markazlari, ijtimoiy reabilitatsiya markazlari faoliyati yo‘lga qo‘yilgan.

Oila, mehnat va aholi ijtimoiy himoyasi vazirligi tomonidan ota-onalarga va yoshlar uchun treninglar tashkil etilmoqda.

Jinoyatchilikka qarshi profilaktik chora-tadbirlar kuchaytirilmoqda.

OAVda yoshlar huquqlari, ularning himoyasi haqida targ‘ibot olib borilmoqda.

Bularning barchasi huquqiy deformatsiyaning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi[7].

XULOSA. O‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olish — murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, bu jarayonda pedagogik, psixologik, ijtimoiy va huquqiy mexanizmlarning uyo‘unligi talab etiladi.

Huquqiy deformatsiyani oldini olish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

Maktab va oilalarda huquqiy tarbiyani tizimli ravishda tashkil etish.

Ota-onalarning huquqiy savodxonligini oshirishga doimiy e’tibor qaratish.

Muammoli o‘smirlarni qo‘llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, ijtimoiy yordam xizmatlarini rivojlantirish.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan yaqin hamkorlik o‘rnatish.

OAV va ijtimoiy tarmoqlarda yoshlar huquqlari va qonunlarga rioya qilish mavzusida keng targ‘ibot ishlarini olib borish.

Shunday qilib, o‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olish bo‘yicha samarali mexanizmlar jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va farovonlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Beznosov S.P. Professional deformatsiya. SPb: Nutq, 2004. - 272s.
2. Volkov B.S. Kasb -hunarga yo‘naltirish asoslari. Moskva: Akademik loyiha: Mir fondi, 2007. - 333b.
3. Zeer E.F. Kasblar psixologiyasi: Qo‘llanma/ 4 -nashr, qayta ko‘rib chiqilgan va kengaytirilgan. - Moskva: Akademik loyiha: Mir fondi, 2006. - 336 b.
4. Ahmadjonovic S. A. Pedagogical and psychological characteristics of the person in the communication process. – 2023.
5. Yakubaliyeva, D. (2023). Preparation for the organization of scientific research works in students of pedagogical higher education institutions. Science and innovation, 2(B12), 447-452.
6. Ibragimova, X. (2023). Maktabgacha ta’limda o‘quv faoliyatining psixologik xususiyatlari. Interpretation and researches, 1(5).
7. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
8. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
9. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
10. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.

11. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘QUVCHILAR TARBIYASIDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGINING AHAMIYATI

Xayitova Go‘zal Baxtiyorovna
Xolliyeva Tanzila Shomamat qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada oila va maktab hamkorligining o‘quvchi tarbiyasidagi ahamiyati ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan yoritilgan. Unda oilaning tarbiyaviy vazifalari, maktabning ma’rifiy-ma’naviy missiyasi hamda ularning o‘zaro hamkorligi asosiy tahlil ob’ekti sifatida ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: oila, maktab, hamkorlik, o‘quvchi tarbiyasi, pedagogika, ota-ona mas’uliyati, ta’lim sifati, ma’naviy rivojlanish, pedagogik madaniyat, ijtimoiylashuv.

Аннотация. В данной статье с научно-педагогической точки зрения раскрывается значение сотрудничества семьи и школы в воспитании учащихся. Рассматриваются воспитательные функции семьи, просветительская и духовно-нравственная миссия школы, а также их взаимное сотрудничество как основной объект анализа.

Ключевые слова: семья, школа, сотрудничество, воспитание учащихся, педагогика, ответственность родителей, качество образования, духовное развитие, педагогическая культура, социализация.

Abstract. This article highlights the importance of cooperation between family and school in the upbringing of students from a scientific and pedagogical perspective. It examines the educational functions of the family, the educational and moral mission of the school, and their mutual collaboration as the main object of analysis.

Keywords: family, school, cooperation, student upbringing, pedagogy, parental responsibility, quality of education, spiritual development, pedagogical culture, socialization.

Bugungi globallashuv davrida yosh avlodni har tomonlama yetuk, barkamol inson qilib tarbiyalash jamiyat oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. Bu jarayonda ta’lim muassasasi va oilaning o‘zaro hamkorligi alohida o‘rin tutadi. Chunki bola shaxsining shakllanishida dastlabki tarbiya oilada berilsa, uning bilim olishi va ijtimoiylashuvi asosan maktabda amalga oshadi. Oila va maktab hamkorligi samarali yo‘lga qo‘yilgan taqdirdagina o‘quvchining intellektual, ma’naviy va axloqiy rivoji ta’minlanadi. Oila va maktab hamkorligining pedagogik asoslari[9].

Oila – jamiyatning eng kichik bo‘g‘ini bo‘lib, farzand tarbiyasida asosiy mas’uliyatni zimmasiga oladi. Maktab esa ushbu jarayonni ilmiy asoslangan holda davom ettiradi va rivojlantiradi. Pedagogikada bola tarbiyasida oila va maktabning o‘zaro aloqadorligi muhim omil sifatida qaraladi. Ayniqsa, buyuk mutafakkirlarimiz – Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy asarlarida ham oilaviy tarbiya va ta’limning uyg‘unligi haqida qimmatli fikrlar bildirgan[8].

Shuningdek, zamonaviy pedagogik qarashlarda ham bola tarbiyasida oilaning tarbiyaviy vazifalari, maktabning ma’rifiy-ma’naviy missiyasi bir-birini to‘ldirishi lozimligi ta’kidlanadi. Ota-onaning pedagogik madaniyati, o‘qituvchining kasbiy mahorati va ularning hamkorligi bola shaxsining komil bo‘lib yetishishiga zamin yaratadi[7].

Umumta’lim tashkilotining o‘quvchilarning oilalari bilan hamkorligining maqsadlari va shartlari o‘zaro munosabatlarni tashkil etishning muhim tarkibiy qismidir. Ularning yutug‘i ta’lim tashkilotining ota-onalar bilan hamkorlik qilish shakllari va usullariga - ularning birgalikdagi muloqotini va faoliyatini tashkil etish usullariga bog‘liq. Hamkorlikning turli shakllari va usullarini tanlash maktab tomonidan amalga oshiriladi va ushbu bosqichda hal qilinishi kerak bo‘lgan muayyan vazifalarga, ota-onalarning qiziqishlari va intilishlariga, shuningdek, ushbu davrda jamiyatning rivojlanish darajasiga bog‘liq. Guruh va jamoaviy hamkorlikning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

¬ maktab miqyosida va sinfda ota-onalar yig‘ilishi;

¬ maktab tadbirlari, konsertlar o‘tkazish;

¬ ochiq kunlar (ota-onalar kuni); ota-onalar qo‘mitasining tematik konferensiyalarini tashkil etish va ular bilan yaqindan hamkorlik qilish;

¬ ota-onalarning ijodiy guruhlari bilan ishlash, savol-javob kuni;

¬ guruh maslahatlari;

¬ ota-onalarni maktab ma’muriyati, pedagogik jamoa bilan uchrashish;

¬ ota-onalar uchun ma’ruzalar;

¬ seminarlar, treninglar; o‘quv filmlarini ko‘rish va keyingi muhokamalar; ota-onalar maktablari.

Agar boshqa tasnifni ko‘rib chiqsak, umumiy ta’lim muassasasi va oila o‘rtasidagi hamkorlik shakllari an’anaviy va noan’anaviy bo‘linadi.

An’anaviy shakllar - bu barcha umumiy ta’lim muassasalari uchun umumiy bo‘lgan, yillar davomida sinovdan o‘tganlar. Bunga quyidagilar kiradi:

ota-onalar yig‘ilishi;
ota-onalar uchun ma’ruzalar;
ota-onalar bilan pedagogik suhbatlar;
oilaviy tashriflar; tadbirlarni birgalikda tashkil etish;
individual va guruh maslahatlari;
ota-onalar bilan yozishmalar; individual uchrashuvlar va boshqalar.

Hamkorlikning noan’anaviy shakllari oila bilan ishlashning zamonaviy shakllari bo‘lib, o‘qituvchilarga ota-onalarga bolalarni tarbiyalash va o‘qitishda imkon qadar yordam berishga yordam beradi. Har bir ota-ona o‘qituvchini bolani har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida rivojlantirishga qaratilgan ishida qo‘llab-quvvatlashga intiladi[6].

Ammo zamonaviy ota-onalar - bu paydo bo‘lgan muammolarni, mavjud vaziyatni tahlil qilishga qodir bo‘lgan bilimli odamlar, shuning uchun o‘qituvchi oila bilan hamkorlikning yangi shakllaridan foydalanishi kerak. Umumiy ta’lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi hamkorlikning ko‘plab shakllari mavjud. Belgilangan maqsadlarga erishish va yuqori natijalarga erishish uchun o‘qituvchi ota-onalar bilan birgalikdagi faoliyatda turli xil hamkorlik shakllarini to‘g‘ri birlashtira olishi kerak. Har safar o‘qituvchilar tarkibi har bir oilaning xususiyatlarini hisobga olgan holda kerakli, samaraliroqlarini tanlashi kerak. Axir hamkorlikning asosiy maqsadi ota-onalar bilan ittifoqdosh bo‘lishdir. O‘quvchi tarbiyasida hamkorlikning samarali shakllari mavjud.

Sinf yig‘ilishlari, pedagogik ma’ruzalar vaochiq darslar va tadbirlar.Bunday shakllar orqali maktab va oila farzandning bilim olishiga, axloqiy tarbiyasiga va mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojiga bevosita hissa qo‘shadi.Aksincha, hamkorlik sust bo‘lgan oilalarda farzandning darsga munosabati pasayadi, intizomsizlik holatlari ko‘payadi, ma’naviy bo‘shliq yuzaga keladi. Shu bois maktab pedagogik jamoasi va ota-onalar o‘rtasida doimiy muloqot hamda hamkorlikni rivojlantirish zarurdir[5].

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda ,bizning tahlilimiz maqsadi— oila va maktab hamkorligi o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishning muhim omillaridan biridir. Bola tarbiyasida faqat maktab yoki faqat oila emas, balki ularning uzviy aloqasi asosiy rol o‘ynaydi. Shu sababli ota-onalar pedagogik bilim va ko‘nikmalarini oshirib borishlari, o‘qituvchilar esa ota-onalar bilan muntazam hamkorlik qilishlari lozim. Faqat shundagina yosh avlodni intellektual va ma’naviy jihatdan barkamol etib tarbiyalashga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

2. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1993.

3. Abdullaeva Q., Xolmatova M. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.

4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

5. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.

6. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.

7. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.

8. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.

9. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA HUDUDLARNING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDA KASBIY PEDAGOGIKA MAHORAT MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Xudoyqulova Dilafruz Misirovna
Yarashova Lobar Yunusovna
Termiz davlat pedogogika instituti talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz ta’lim tizimining hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Kasbiy pedagogika mahoratining shakllanishi va takomillashuvi jarayonidagi mavjud muammolar ko‘rib chiqilib, ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali mexanizmlar yoritilgan. Xususan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi, pedagoglarning uzluksiz malaka oshirish jarayonlari, innovatsion metod va texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, rag‘batlantirish tizimini takomillashtirish masalalariga e’tibor berilgan.

Аннотация:
В статье анализируются роль и значение системы непрерывного образования в социально-экономическом развитии регионов. Рассматриваются существующие проблемы в процессе формирования и совершенствования профессионально-педагогического мастерства и предлагаются эффективные механизмы, направленные на их устранение. В частности, уделяется внимание вопросам интеграции образования и производства, процессам непрерывного профессионального развития педагогических кадров, внедрению инновационных методов и технологий, а также совершенствованию системы стимулирования труда.

Anontation:
This article analyzes the role and importance of the continuing education system in the socio-economic development of regions. The existing problems in the process of formation and improvement of professional pedagogical skills are considered, and effective mechanisms aimed at eliminating them are highlighted. In particular, attention is paid to the issues of integration of education and production, processes of continuous professional development of teachers, introduction of innovative methods and technologies, as well as improvement of heincentive system.

Kalit so‘zlar:uzluksiz ta'lim, kasbiy pedagogika, hududiy rivojlanish, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, pedagogik mahorat, innovatsion ta'lim texnologiyalari,

integratsiya, malaka oshirish.
Ключевые:непр:рывное образование, профессиональная педагогика, региональное развитие, социально-экономическое развитие, педагогическое мастерство, инновационные образовательные технологии, интеграция, повышение квалификации.
Keywords:continuing education, professional pedagogy, regional development, socio-economic development, pedagogical skills, innovative educational technologies, integration, advanced training.

Kirish:Globallashuv va axborotlashuv jarayonlari sharoitida uzluksiz ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi malakali kadrlar tayyorlash samaradorligiga bevosita bog‘liq bo‘lib, bunda kasbiy pedagogika mahoratini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.Uzluksiz ta’lim - o‘zaro mantiqiy izchillik asosida bog‘langan hamda soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi va birbirini taqozo etuvchi bosqichlardan iborat yaxlit ta’lim tizimi.O‘zbekiston Respublikasida kadrlar tayyorlash tizimining asosi, ta’lim sohasida davlat siyosatining asosiy tamoyillaridan biri. 1997-yil 29 avgustda qabul qilingan "Ta’lim to‘g‘risida"gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida alohida tamoyil sifatida qayd etilgan. Uzluksiz ta’lim milliy modelning asosiy tarkibiy kismlaridabiri(qarang Ta’limning milliy modeli), O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlovchi, shaxs, jamiyat vadavlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiytexnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor sohadir. Uzluksiz ta’lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma’naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun zarur shartsharoitlar yaratadi. Uzluksiz ta’lim tizimining faoliyat olib borishi davlat ta’lim standartlari asosida, turli darajalardagi ta’lim dasturlarining izchilligi asosida ta’minlanadi va maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus, kasbhunar ta’limi, oliy ta’lim, oliy o‘quv yurtidan keyingi ta’lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta’limni o‘z ichiga oladi[4].
1.Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiyiqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiytexnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor sohadir. Uzluksiz ta'lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar xamtayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi. O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim kadrlar tayyorlash tizimining

asosi, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta’minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning, ilmiy-texnikaviy vamadaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bo‘lib, ijodkor, ijtimoiy faol, ma’naviy boy shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning jadal tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi[3].

2. Oliy ta’lim bakalavriat ta’limyo‘nalishlari va magistratura mutaxassisliklari bo‘yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlanishini ta’minlaydi. Oliy ma’lumotli kadrlarni tayyorlash oliy ta’lim tashkilotlarida (universitetlar, akademiyalar, institutlar, oliy maktablar) amalga oshiriladi. Umumiy o‘rta (o‘n bir yillik ta’lim), o‘rta maxsus (to‘qqiz yillik tayanch o‘rta va ikki yillik o‘rta maxsus ta’lim), boshlang‘ich professional ta’lim (to‘qqiz yilliktayanch o‘ta va ikki yillikboshlang‘ich professional ta’lim) olgan shaxslar, shuningdek ushbu Qonun kuchgakirgunigaqadar o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi (to‘qqiz yillik umumiy o‘rta va uch yillik o‘rta maxsus, kasbhunar ta’limi) olgan shaxslar oliy ma’lumot olish huquqiga ega. Oliy ta’lim ikki bosqichga — bakalavriat va magistratura bosqichiga ega[5].

Bakalavriat oliy ta’lim yo‘nalishlaridan biri bo‘yicha chuqurlashtirilgan bilim, malaka va ko‘nikmalar beradigan, o‘qish davomiyligi kamida uch yil bo‘lgan tayanch oliy ta’limdir. Magistratura tegishli bakalavriat negizidagi aniq mutaxassislik bo‘yicha o‘qish davomiyligi kamida bir yil bo‘lgan oliy ta’limdir.Magistratura mutaxassisliklarining va ularga muvofiq bo‘lgan bakalavriat ta’lim yo‘nalishlarining ro‘yxati ta’lim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organi tomonidan belgilanadi.mamlakatimizda uzluksiz ta’lim tizimi oldida turgan vazifalarning asosiylaridan biri, so‘zsiz, hozirgi tez o‘zgarib borayotgan dunyoda mustaqil qarorlar qabul qila oladigan, tizimli tahlil va samarali muloqatga qodir ijtimoiy va shaxsiy muammolarni mustaqil amalga oshira oladigan jamiyat a’zosi, shaxsni tayyorlashdan iborat. Jahon oliy ta’lim tizimida ta’lim sifatini ta’minlash borasidagi zamonaviy tendensiyalardan kelib chiqib, mamlakatimizda pedagog kadrlar tayyorlash mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida tubdan takomillashtirish, xalqaro standartlar va milliy an-analar uyg’unligida yuqori malakali, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan, vatanparvar, professional kadrlarni tayyorlash belgilab berildi[6].

O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Kotsepsiyasida «o‘quv jarayonini amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirish, kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilagan metodika va texnologiyalarni joriy etish, akademik bilim va amaliy ko‘nikmalar bog’liqligini mustahkamlash» kabi vazifalar alohida ta’kidlab o‘tilgan. Ushbu vazifalar pedagog kadrlar tayyorlash borasida sifat o‘zgarishlarini amalga oshirishni taqazo etadi[1].

Pedagogika oliy ta’lim muassasalarida ta’lim xizmatlarini ko‘rsatish yo‘llari, pedagogik ta’lim mazmuni, ta’lim jarayonini tashkil etish mexanizmlarini takomillashtirishni ko‘zda tutadi .Bu borada quyidagilar ustuvor ahamiyat kasb etadi: pedagogika oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini kompetensiyalarni takomillashtirishga qaratilgan yondashuv va tamoyillar asosida tashkil etish, ta’lim mazmunini (DTS, o‘quv reja, fan dasturlari) ilg’or jorijiy tajribalar asosida takomillashtirish; individual ta’lim traektoriyalariga asoslangan o‘quv dasturlarini shakllantirish, o‘quv jarayonini kredit-modul tizimi asosida tashkil etish mexanizmlarini ishlab chiqish;zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim texnologiyalarining ustahkam integratsiyasi asosida pedagog kadrlar tayyorlash sifatini ta’minlash; bo‘lajak o‘qituvchilarda ilg’or xorijiy tajribalar va milliy an’analar hamda zamonaviy axborotkommunikatsiya va ta’lim texnologiyalari integratsiyasi asosida[7].

Ta’lim oluvchilarning o‘quv yutuqlarini baholash kompetensiyalarini takomillashtirish. Bo‘lajak boshlang’ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish jahon miqyosida ta’lim sifatini oshirish va tayyorlash tiziminining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Xususan, jahon andozalari darajasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonida bo‘lajak boshlang’ich sinf o‘qituvchisining baholash kompetentltgini takomillashtirishmasalalari dolzarbdir. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda ushbu tushunchaga turli tuman ta’riflarberilgan bo‘lib, ularni umumlashtirish natijasida xulosa qilish mumkin: baho bu faoliyat turi bo‘lib, uning asosida standartlar talablari, ishlab chiqilgan vatasdiqlangan mezonlar, baholash ko‘rsatkich va indikatorlari yotadi. Ular asosidaesa ta’lim obyektlari, shart-sharoitlari va natijalarini baholash tavsiflarini taqqoslash amalga oshiriladi[2].

4. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarini isloh qilishnmg asosiy maqsadi - shaxsni har tomonlama kamol toptirish hisoblanadi. Pedagogik tashxislashda maktab o‘quvchilarining o‘ziga xosxususiyatlari mavjud. Boshlang'ich ta’lim o‘qishga va ljtimoiy-foydali mehnatga halol munosabatni, Vatanga muhabbatni tarbiyalasa, umumiy o‘rta va keyingi bochqichda aynan shu munosabatlar bilan birga ta’limiy-tarbiyaviy va kamol toptirish vazifalarini ajratish, bilimlami o‘zlashtirish hamda zarur shaxsiy sifatlami shakllantirish, takomillashtirish uchun yaxshi sharoitlar vujudga keladi. O‘qish jarayonida qarashlar va ma’naviy sifatlar ham shakllanadi, ya’ni mazkur funksiyalaming birligi va o‘zaro bog'liqligi kuzatiladi[8].

Xulosa. Uzluksiz ta'lim bugungi kunda global miqyosda o‘zining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Tez rivojlanayotgan texnologiyalar va doimiy o‘zgarib turuvchi mehnat

bozori sharoitida, insonlarning raqobatbardoshligini saqlab qolish va hayot davomida o‘zlarini rivojlantirib borishlari uchun uzluksiz o‘rganish zarur bo‘lib qolmoqda. Uzluksiz ta'lim shaxsga yangi ko‘nikmalar va bilimlarni o‘zlashtirib, mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan sohalarda muvaffaqiyatli ishlash imkonini beradi. Bu, ayniqsa, tez o‘zgarib turuvchi texnologiyalar davrida muhim ahamiyatga ega. O‘zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyati zamonaviy dunyoda juda muhimdir. Uzluksiz ta'lim shaxsga turli vaziyatlarga moslashish va yangi vazifalarni o‘z zimmasiga olish imkonini beradi. Milliy miqyosda uzluksiz ta'lim iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shadi. Malakali va bilimdon ishchi kuchiga ega bo‘lgan mamlakatlar yanada raqobatbardosh va boy bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.

1. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
2. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
3. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
4. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
5. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
6. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
7. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

OILADA OTA-ONANING ASOSIY VAZIFALARIGA PSIXOLOGIK YONDASHUVI

Xolmurodov Aktamjon Sa`din o‘g‘li
Xudoyberganova Zulxumor Eshkeldiyevna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotasiya: Ushbu maqolada ota-ona tomonidan farzandlar psixologik rivojlanishiga qanday ta’sir ko‘rsatishi, emotsional qo‘llab quvvatlash tarbiyaviy yondashuvlar va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi roli tahlil etilgan. Shuningdek, ochiq muloqotning muhimligi va ota-ona xatti - harakatlarining farzandlar rivojlanishiga ta’siri yoritilgan.
Kalit so‘zlar: *Ota-ona , bola , farzand,oila,tarbiya.*

Bugungi kunda oilaning jamiyatda tutgan o‘rni va ota-onaning tarbiyaviy vazifalari muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy o‘zgarishlar, texnologiyaning rivojlanishi va globallashuv jarayoni, oilaviy munosabatlar borasida yangi talablarga sabab bo‘lmoqda.Shunday sharoitda ota-onalarning farzand tarbiyasidagi psixologik yondashuvlari dolzarb bo‘lib bormoqda. Hozirgi kunda raqamli dunyoga aylangan muhit bolalar salohiyatiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Ota-onalar farzandlariga ijobiy psixologik muhit yaratishda asosiy rolni o‘ynaydi[9]. Oilada ota-onaning roli nafaqat tarbiyaviy,balki psixologik jihatdan ham nihoyatda muhimdir. Oilada o‘rnatilgan psixologik yondashuvlar bolalar uchun, jamiyatda muvafaqqiyatli bo‘lish uchun, zarur bo‘lgan asosiy ko‘nikmalarni shakllantiradi. Oila eng yaqin kishilarning birlashuvidan tashkil topgan jamoadir. Oilaning ustuni bu ota hisoblanadi, ona esa oilani ushlab turuvchi shaxsdir. Bu borada professor Vasila Karimovaning asarlarida kengroq tushunchalar talqin etilgan. Olimamiz "Oilaning asosi ota va onaning birgalikdagi mehnati va o‘zaro hurmati orqali mustahkamlanishini, ota onaning tarbiyaviy faoliyatida o‘zaro hamjihatlik, hamkorlik va farzandlarga yaxshi tarbiya berishdagi ma’suliyatni birgalikda bo‘lishi kerakligini" ta’kidlaydi. Ya’ni ota onaning o‘zaro munosabatlari va oilaviy atmosferaning sog‘lom bo‘lishi ijtimoiy va ruhiy rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi[8].

Oila har bir insonning ma’naviy va ruhiy shakllanishi uchun asosiy makon hisoblanadi. Bolaning barkamol shaxs sifatida voyaga yetishi ota-onaning tarbiya jarayoniga bo‘lgan yondashuviga bog‘liq.

1.Farzandni shaxs sifatida qabul qilish

Har bir bola o‘ziga xos. Uni boshqalar bilan solishtirmang, balki uning individualligini qadrlang.
Bolaning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon bering.
Bola bilan muloqotda uning fikrlarini hurmat qiling va o‘z qarashlarini erkin ifoda etishiga sharoit yarating.
Farzandlar bilan ochiq suhbat qilib, uning muammolarini diqqat bilan tinglash joizdir.
Bolaning his-tuyg‘ularini tushunishga harakat qilishi va ularga to‘g‘ri munosabat bildirishlari lozimdir.
Qattiq tanbeh berishdan ko‘ra, masalani tushuntirish va mulohaza qilish yo‘lini tanlang.

2. Pozitiv mustahkamlash
Bolaning ijobiy xatti-harakatlarini maqtang va rag‘batlantiring.
Xatolar uchun jazolashdan ko‘ra, ularni tahlil qilib, saboqlar o‘rgatishga e’tibor qarating.
Bolani doimo motivatsiya qilib, kelajakka bo‘lgan ishonchini kuchaytiring.
3. Hissiy qo‘llab-quvvatlash va mehribonlik
Bolani tushunishga harakat qiling va unga mehr ko‘rsating. Mehrli munosabat ruhiy barqarorlikni ta’minlaydi.
Unga stress va qiyinchiliklarni yengishda yordam bering.
Oilada bolaga xavfsiz va tinch muhit yaratib bering.
4. Mas’uliyatni rivojlantirish
Bolaga o‘z mas’uliyatini his qilishni o‘rgating.
Unda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiring.
Uy vazifalari va kichik mas’uliyatlar berib, ularni muvaffaqiyatli bajarishi uchun qo‘llab-quvvatlang.
5. Ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish
Farzandni boshqalar bilan hamkorlik qilishga va to‘g‘ri muloqot qilishga o‘rgating.
Konfliktlarni hal qilish yo‘llarini ko‘rsating va boshqalarning fikrlarini hurmat qilishni tushuntiring.
Bolaning ijtimoiy faolligini qo‘llab-quvvatlang va jamoa bilan ishlash qobiliyatini rivojlantiring
Psixologik yondashuv oilada sog‘lom muhit yaratishga yordam beradi. Ota-ona farzandning shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantirish uchun yuqoridagi qoidalarga rioya qilishi lozim. Bunday yondashuv bolani barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazib, uning jamiyatda muvaffaqiyat qozonishiga zamin yaratadi. Shu sababli, har bir ota-ona

bolaga nafaqat tarbiyachi, balki rahnamo sifatida ko‘mak berishi zarur.

Oilada ota-ona farzandning hayotga tayyorlanishida asosiy o‘rin tutadi. Ular nafaqat tarbiyachi, balki rahnamo va qo‘llab-quvvatlovchi sifatida ham farzandning ruhiy, ma’naviy va intellektual rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik yondashuv esa bu jarayonda ota-onaga aniq yo‘l-yo‘riq beradi va bolani shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi[7].

Oiladagi eng muhim vazifalardan biri — farzandning hissiy barqarorligini ta’minlashdir. Bola o‘zini qadrlangan, tushunilgan va himoyalangan his qilishi uchun ota-onaning mehribonligi va tushunishi muhimdir. Ota-ona bolaga o‘z histuyg‘ularini ochiq ifoda etish imkoniyatini yaratishi, uni tinglashi va qo‘llabquvvatlashi kerak. Bu nafaqat bolaning ruhiy holatini yaxshilaydi, balki uni jamiyatda ishonch bilan harakat qilishga undaydi.

Farzandning individualligini qabul qilish ham ota-onaning psixologik yondashuvi asosida yotadi. Har bir bola o‘ziga xos qobiliyat va qiziqishlarga ega. Uni boshqa bolalar bilan solishtirish yoki uning imkoniyatlarini cheklash bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi. Ota-onaning qo‘llab-quvvatlovi esa farzandning iqtidorini rivojlantirish va yangi cho‘qqilarni zabt etishga ilhom beradi[6].

Oila ichidagi ochiq muloqot bolalar tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi. Bolalar o‘z fikrlarini erkin ifoda etishi, o‘z muammolarini ota-onasi bilan muhokama qilishi uchun qulay sharoit yaratilishi lozim. Bunda ota-onaning sabr-toqati va diqqat e’tibori muhimdir. Farzandni faqat tanbeh berish orqali emas, balki uning ijobiy harakatlarini qadrlash orqali rag‘batlantirish tarbiyada samarali natija beradi.

Ota-ona bolani ijtimoiy hayotga moslashtirishga ham e’tibor qaratishi lozim. Psixologik yondashuv orqali bola o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish, to‘g‘ri muloqot qilish va boshqa odamlar bilan hamkorlikda ishlash kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi. Bunday yondashuv bolada mas’uliyat hissini shakllantiradi va kelajakda mustaqil shaxs bo‘lishiga yordam beradi[5].

Xulosa qilib aytganda, oiladagi psixologik muhit farzandning barkamol inson bo‘lib voyaga yetishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ota-onaning mehribonligi, hissiy qo‘llab-quvvatlovi va individuallikka hurmati bolani baxtli va sog‘lom shaxs sifatida shakllantirishning kalitidir. Shu sababli, ota-onalar o‘z vazifalariga chuqur mas’uliyat bilan yondashib, psixologik yondashuvning muhim jihatlaridan foydalanishlari lozim. Bu nafaqat farzand uchun, balki butun oilaning baxtli hayoti uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdilkhakimovna, Mamaradjabova Bogzoda. "Psychological Mechanisms of

the Influence of Self-Awareness Strategy on the Development of Children's Emotions in the Family." Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science 2.3 (2024): 229-232.

2. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. - Toshkent, 2007.

3. Mamaradjabova, Bogzada. "PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF USE OF LEADERSHIP STYLES IN MANAGEMENT." Multidisciplinary Journal of Science and Technology 4.7 (2024): 233-236.

4. Shoumarov G.B., Haydarov O., Sog‘inov N.A. va boshq.; Oila psixologiyasi: o‘quv qo‘llanma.– T.: «Sharq», 2015. — 296 b.

5. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269

6. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.

7. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

8. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

9. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

YOSHLAR ORASIDA MEDIA SAVODXONLIKNI OSHIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Abdug‘aniyeva Nodira Bahodir qizi
Abduxatova Nigina Abduvoxit qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. *Ushbu ishda yoshlar orasida media savodxonlikni oshirishning pedagogik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda media ta’limning maqsadlari, didaktik tamoyillari va o‘quvchi shaxsini axborot oqimida yo‘naltirish metodlari tahlil qilinadi. Ish natijasida yoshlarning tanqidiy fikrlash, media tahlil va raqamli madaniyat ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali yondashuvlari asoslab berilgan.*
Kalit so‘zlar. *Media savodxonlik, yoshlar, pedagogika, raqamli ta’lim, tanqidiy fikrlash, axborot tahlili, media madaniyat, raqamli kompetensiya, media ta’lim, metodik yondashuv.*
Аннотация. *В данной работе рассматриваются педагогические основы повышения медиаграмотности среди молодежи. В исследовании анализируются цели, дидактические принципы медиаобразования и методы ориентации личности студента в информационном потоке. Результаты работы легли в основу эффективных подходов к развитию у молодежи навыков критического мышления, медиаанализа и цифровой культуры.*
Ключевые слова. *Медиаграмотность, молодежь, педагогика, цифровое обучение, критическое мышление, информационный анализ, медиакультура, цифровая компетентность, медиаобразование, методический подход.*
Annotation. *This work covers the pedagogical foundations of increasing media literacy among young people. The study analyzes the goals, didactic principles of media education and the methods of guiding the personality of the student in the information flow. The results of the work provide the basis for effective approaches to the development of skills of young people's critical thinking, media analysis and digital culture.*
Keywords. *Media literacy, youth, pedagogy, digital learning, critical thinking, information analysis, media culture, digital competence, media education, methodological approach.*

Media savodxonlik bugungi kunda yoshlarning raqamli jamiyatdagi faol ishtirokini belgilovchi eng muhim kompetensiyalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Yosh avlod

har kuni turli axborot oqimlari ta’sirida qolayotgani sababli, ularning axborotni tanqidiy baholay olish, to‘g‘ri talqin etish va mas’uliyat bilan foydalanish qobiliyati alohida ahamiyat kasb etadi. Media savodxonlikning pedagogik mohiyati yoshlarni axborotni to‘g‘ri tahlil qilishga, ijtimoiy qadriyatlarni anglashga va ma’lumotlar ishonchliligini baholashga o‘rgatishdan iboratdir. Bu jarayon nafaqat ta’lim muassasalari, balki oilaviy va ijtimoiy muhitda ham qo‘llab-quvvatlanishi kerak. O‘quvchi media resurslar yordamida axborotni mustaqil izlash, uni tahlil qilish va o‘z fikrini asoslab ifodalash imkoniga ega bo‘ladi. O‘qituvchi esa media vositalardan pedagogik maqsadda foydalangan holda o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantiruvchi sharoit yaratadi. Media savodxonlikning rivoji yoshlarni ma’lumotga asoslangan qarorlar qabul qilishga undaydi. Bunday yondashuv yoshlarni faqat iste’molchi emas, balki ijodkor va tahlilchi sifatida tarbiyalaydi. Natijada yosh avlodning kommunikativ, ijtimoiy va madaniy faoliyati takomillashadi. Yoshlar orasida media savodxonlikni oshirishning samarali yo‘llaridan biri — raqamli ta’lim muhitida faol o‘qitish strategiyalarini qo‘llashdir. Zamonaviy texnologiyalar media kontentni tahlil qilish, baholash va yaratuvchilik faoliyatini osonlashtiradi[9].

1-jadval. *Yoshlar media savodxonligini oshirishda ta’lim bosqichlari va pedagogik faoliyat turlari*

№	Bosqich nomi	Amalga oshiriladigan pedagogik faoliyat	Foydalaniladigan texnologiyalar / metodlar
1	Axborotga yo‘naltirish bosqichi	Yoshlarni ishonchli axborot manbalarini tanlashga o‘rgatish	Media monitoring, faktcheking, onlayn resurslar
2	Tanqidiy tahlil bosqichi	Axborotni tahlil qilish va noto‘g‘ri ma’lumotni ajratish	SWOT tahlil, “Aqliy hujum”, baholovchi matritsa
3	Ijodiy faoliyat bosqichi	Yoshlarni media kontent yaratishga jalb etish	Canva, Blogger, YouTube Studio, interaktiv darslar
4	Muloqot va baholash bosqichi	O‘quvchilar media loyihalarini taqdim etadi, tahlil qiladi	LMS, Padlet, forumlar, Google Meet
5	Media etika va refleksiya bosqichi	Axborotdan foydalanishda axloqiy me’yorlarga amal qilishni o‘rgatish	Treninglar, keys-metod, onlayn testlar, simulyatsiya

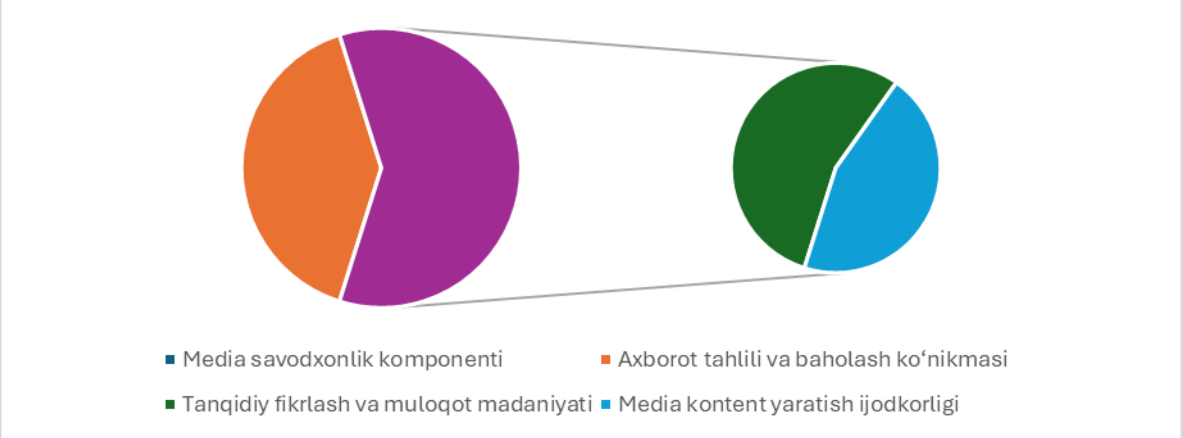
O‘quvchilar multimedia resurslari orqali o‘z fikrlarini vizual, audio yoki matnli

shaklda ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu ularning estetik didini, ijodiy yondashuvini va media muhitdagi mas’uliyat hissini rivojlantiradi. Pedagog media madaniyatni o‘rgatishda yo‘naltiruvchi rol o‘ynaydi va har bir o‘quvchining individual fikrlash uslubini rivojlantirishga ko‘maklashadi. Raqamli o‘quv platformalari, masalan, LMS tizimlari, onlayn bloglar yoki ijtimoiy tarmoqlar, o‘quvchilarni o‘zaro muloqotda bo‘lish va fikr almashishga undaydi. Bu jarayonda media ta’lim vositalari o‘qitishning samaradorligini oshiruvchi metodik komponentga aylanadi. Pedagogik jihatdan to‘g‘ri yo‘naltirilgan media faoliyat yoshlarning axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantiradi. Shuningdek, o‘quvchilarda raqamli muhitda mustaqil o‘rganish, o‘zini nazorat qilish va tahlil qilish qobiliyatini kuchaytiradi[8].

Yoshlarning media savodxonligini rivojlantirish jarayonida tanqidiy fikrlashni o‘stirish markaziy o‘rinni egallaydi. Axborotning ko‘pligi, turli manbalarning qarama-qarshi mazmuni yoshlarni muhokama qilish, tahlil etish va solishtirishga majbur etadi. Shu bois ta’lim jarayonida media tahlil mashg‘ulotlari, munozarali darslar va loyihaviy ishlar tashkil etish muhimdir. Bu usullar o‘quvchilarda fakt va fikrni farqlash, manipulyativ ma’lumotlarni aniqlash va xolis xulosa chiqarish ko‘nikmasini shakllantiradi. Tanqidiy fikrlash yoshlarni ijtimoiy tarmoqlardagi noto‘g‘ri ma’lumotlarga nisbatan immunitetli qiladi. Media ta’lim o‘quvchini passiv axborot qabul qiluvchidan faol tahlilchi darajasiga olib chiqadi. Shu bilan birga, tanqidiy tahlil orqali yoshlar axborot oqimida o‘z pozitsiyasini shakllantiradi. O‘qituvchilar bu jarayonda axborotni tahlil qilish uchun metodik ko‘rsatmalar, tahlil jadvali va baholash mezonlaridan foydalanishlari mumkin. Media tahlil mashg‘ulotlari o‘quvchilar tafakkurini faollashtiradi va ularni ijtimoiy mas’uliyatli qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi. Natijada yoshlarning fikrlash madaniyati raqamli axborot muhitiga moslashadi[10].

Yoshlar orasida media savodxonlikni oshirishda axloqiy-me’yoriy yondashuv ham alohida ahamiyat kasb etadi. Media madaniyat faqat tahliliy ko‘nikmalar bilan emas, balki axborotdan foydalanganda mas’uliyat hissi bilan belgilanadi. Shuning uchun ta’lim jarayonida media etikani, onlayn muomala madaniyatini va kiberxavfsizlik tamoyillarini o‘rgatish zarur. Yoshlar internetda shaxsiy ma’lumotlar bilan ishlashda ehtiyotkor bo‘lish, hurmatli muloqot va tolerantlikni saqlashni o‘rganishlari kerak. Raqamli muhitda o‘z xulq-atvorini nazorat qilish yoshlarning shaxsiy brendini va ijtimoiy obro‘sini shakllantiradi. Shu bilan birga, o‘quvchilarda global media maydonida madaniyatlararo muloqot olib borish ko‘nikmalari rivojlanadi. Media etika ta’limi yoshlarni virtual makonda hurmat, adolat va ijtimoiy javobgarlik ruhida tarbiyalaydi. Axborotdan foydalanishning axloqiy mezonlarini singdirish pedagogik

yondashuvning ajralmas qismidir. O‘qituvchi bu jarayonda nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy qadriyatlarni shakllantiruvchi sifatida ham faol ishtirok etadi[7].

1-rasm. *Yoshlar media savodxonligi komponentlari shakllanish darajasi*

Media savodxonlikni oshirish metodikasida o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligi va guruhli o‘qitish usullari samarali natija beradi. Jamoaviy media loyihalar, raqamli esse yozish, blog yuritish va interaktiv muhokamalar orqali yoshlar media faoliyatda bir-biridan o‘rganadilar. Guruhli ishlar ularning kommunikativ qobiliyatini oshirib, hamkorlik madaniyatini shakllantiradi. Bu esa ijtimoiy faol fuqarolikni rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi bu jarayonda moderator sifatida har bir o‘quvchining faolligini qo‘llab-quvvatlashi kerak. O‘zaro fikr almashish, tahlil qilish va natijalarni taqqoslash jarayoni yoshlarni mustaqil xulosa chiqarishga o‘rgatadi. Media loyihalar orqali o‘quvchilar jamiyatdagi ijtimoiy masalalarga media vositalar orqali yechim topishga urinadilar. Bu ularning ijtimoiy ongini kengaytiradi va ijobiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlashga o‘rgatadi. Shu tariqa, media savodxonlikni oshirish metodikasi yoshlarni faollik, muloqot va tahlilga asoslangan raqamli tafakkurga tayyorlaydi[6].

Media savodxonlikni rivojlantirishning istiqbollari kelgusida raqamli kompetensiyani baholovchi tizimlarni takomillashtirish bilan yanada kuchayadi. Bugungi kunda sun’iy intellekt, adaptiv o‘qitish platformalari va interaktiv media muhitlar bu jarayonni avtomatlashtirish imkonini bermoqda. AI tizimlari o‘quvchilarning tahlil tezligi, kontent yaratish sifati va axborotni tanqidiy baholash darajasini aniqlab, individual o‘quv yo‘nalishlarini taklif qiladi. Bu esa ta’lim jarayonida differensial yondashuvni kuchaytiradi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning media faoliyat natijalari tahlil qilinib, ularning ijtimoiy mas’uliyati va axborot madaniyati baholanadi. Virtual treninglar, vebinarlar va simulyatsion mashg‘ulotlar yordamida yoshlar real media muhitda to‘g‘ri qaror qabul qilishni o‘rganadilar. Kelajakda media savodxonlikni rivojlantirish raqamli fuqarolik madaniyatining asosi sifatida qaraladi. Shu bois pedagogik jarayon media

ta’limni uzluksiz rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Raqamli kompetensiyalarni muntazam yangilab borish yoshlarning global axborot makonida faol ishtirokini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva M. *Media ta’lim va media madaniyat asoslari.* – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2022. – 184 b.
2. G‘ofurova S. *Yoshlar media faoliyatida tanqidiy fikrlashni shakllantirish metodikasi.* – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021. – 192 b.
3. Ziyodov A. *Raqamli ta’lim muhitida media savodxonlikni rivojlantirish.* – Farg‘ona: TATU nashriyoti, 2023. – 176 b.
4. Omonova N. *Axborot madaniyati va raqamli etika tamoyillari.* // “Ta’lim va Innovatsiya” jurnali. – 2022. – №2. – B. 46–53.
5. Tursunov R. *Pedagogik yondashuvlarda media ta’lim texnologiyalarining o‘rni.* – Toshkent: “Ilm Ziyo”, 2023. – 158 b.
6. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
7. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
8. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
9. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
10. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

RAQAMLI TA’LIM SHAROITIDA O‘QUVCHILARDA MEDIA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Allayarova Xadicha Sattarovna
Avazova Lobar Hakim qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. *Ushbu ishda raqamli ta’lim muhiti sharoitida o‘quvchilarda media madaniyatni shakllantirishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda media resurslardan ongli foydalanish, axborotni tanqidiy tahlil qilish va raqamli etikani o‘rgatish usullari ishlab chiqilgan. Taklif etilgan metodika o‘quvchilarning axborot savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.*
Kalit so‘zlar. *Media madaniyat, raqamli ta’lim, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, axborot tahlili, raqamli kompetensiya, media etika, onlayn ta’lim, pedagogik metodika, raqamli resurslar*
Аннотация. *Данное исследование охватывает педагогические и методические основы формирования медиакультуры у студентов в цифровой образовательной среде. В ходе исследования разрабатываются методы осознанного использования медиаресурсов, критического анализа информации и обучения цифровой этике. Предлагаемая методика служит повышению информационной грамотности обучающихся.*
Ключевые слова. *Медиакультура, цифровое обучение, медиаграмотность, критическое мышление, информационный анализ, цифровая компетентность, медиаэтика, онлайн-обучение, педагогическая методология, цифровые ресурсы*
Annotation. *This study covers the pedagogical and methodological foundations of the formation of media culture in students in the digital learning environment. The research develops methods for conscious use of media resources, critical analysis of information and teaching digital ethics. The proposed methodology serves to increase the information literacy of students.*
Keywords. *Media culture, digital learning, media literacy, critical thinking, information analysis, digital competence, media ethics, online learning, pedagogical methodology, digital resources*

Raqamli ta’lim muhiti bugungi kunda o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, axborotga bo‘lgan munosabati va media madaniyatini shakllantirishda muhim omilga aylanmoqda. Zamonaviy ta’lim jarayoni nafaqat bilim olish, balki raqamli resurslar

orqali mustaqil izlanish va tanqidiy tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirishni talab etadi. Media madaniyat bu — axborotni to‘g‘ri qabul qilish, tahlil qilish, yaratish va baholash qobiliyatidir. O‘quvchilarda media madaniyatni shakllantirish jarayoni ularning axborot savodxonligini, raqamli etika me’yorlarini va ijtimoiy mas’uliyatini oshirishga xizmat qiladi. Bunda raqamli muhitdagi o‘qitish vositalari, masalan, onlayn platformalar, bloglar, interaktiv dars modullari va ijtimoiy tarmoqlar muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchi media resurslar orqali o‘z fikrini mustaqil ifodalashni o‘rganadi[9].

Shu bois media ta’limni umumiy ta’lim tizimiga integratsiyalash hozirgi davrning dolzarb vazifalaridan biridir. O‘quv jarayonida media madaniyatni shakllantirish nafaqat bilim berish, balki axloqiy, estetik va ijtimoiy qadriyatlarni singdirishni ham ko‘zda tutadi. Raqamli muhit o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida yangi turdagi interaktiv muloqotni ta’minlaydi. O‘quvchilarda media madaniyatni shakllantirishning samarali metodikasi tizimli pedagogik yondashuvni talab qiladi. Avvalo, o‘quvchilarga media vositalarining ijobiy va salbiy ta’sirini tahlil qilish ko‘nikmasini berish zarur. Media kontentning sifati, manbasi va ishonchliligi to‘g‘risida fikr yuritish o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantiradi[8].

1-jadval. *Raqamli ta’limda media madaniyatni shakllantirish bosqichlari va jarayonlari*

№	Bosqich nomi	Amalga oshiriladigan faoliyat	Qo‘llaniladigan raqamli vosita yoki usul
1	Axborotga kirish bosqichi	O‘quvchi raqamli resurslardan kerakli ma’lumotni izlaydi	Google Scholar, Eduportal, EBSCO, Wikipedia
2	Tanqidiy tahlil bosqichi	Olingan axborotning ishonchliligi va manbasini baholaydi	Media monitoring, fact-checking saytlari
3	Ijodiy ifoda bosqichi	O‘quvchi media mahsulot (slayd, video, blog) yaratadi	Canva, PowerPoint, CapCut, Blogger
4	Muloqot va muhokama bosqichi	Axborotni baham ko‘radi, tahlil qiladi va fikr almashadi	Google Meet, Padlet, Telegram kanallari
5	Media etika va refleksiya bosqichi	Axborotdan mas’uliyatli foydalanish va o‘z xatti-	LMS platformalar, onlayn test tizimlari

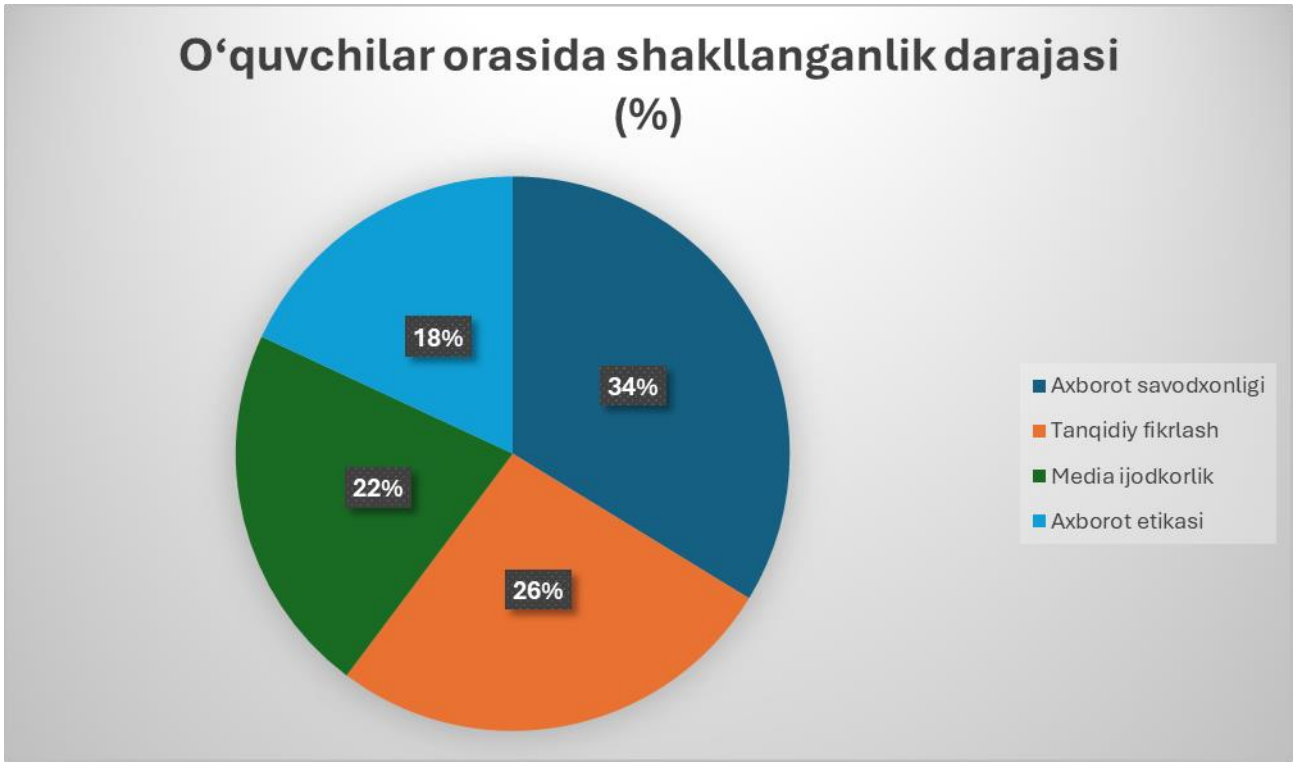
		harakatini tahlil qilish	

Bunday metodik yondashuvlar orqali o‘quvchilar yolg‘on axborot, manipulyativ kontent va virtual tahdidlarni farqlashni o‘rganadilar. Shu bilan birga, raqamli resurslardan madaniyatli foydalanish, onlayn muomala madaniyati va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish tamoyillari o‘rgatiladi. O‘qituvchi bu jarayonda yo‘naltiruvchi va axborot filtri vazifasini bajaradi. Media madaniyatni shakllantirishda loyiha asosida o‘qitish, tahliliy munozara, raqamli interaktiv o‘yinlar va veb-forumlar samarali natija beradi. Shuningdek, o‘quvchilarning media mahsulotlar yaratish tajribasini oshirish ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Metodik yondashuvning markazida o‘quvchi faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday jarayon shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasiga to‘la mos keladi.

Raqamli ta’limda media madaniyatni shakllantirish jarayonining muvaffaqiyati o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb etish darajasiga ham bog‘liqdir. Media ta’limning markazida o‘quvchi axborotni passiv iste’molchidan faol tahlilchi va ijodkorga aylanishi kerak. Bu jarayonda loyiha asosida o‘qitish, jamoaviy kontent yaratish va o‘zaro fikr almashish muhim o‘rin tutadi. O‘qituvchi esa bu jarayonni yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi va tahlilni boshqaruvchi sifatida ishtirok etadi. Media ta’lim vositalaridan samarali foydalanish uchun o‘quvchilarga kontent yaratishning texnik jihatlari (audio, video, grafika) o‘rgatiladi. Bu ularning raqamli ijodkorlik salohiyatini oshiradi va mustaqil fikr bildirish madaniyatini shakllantiradi. Media loyihalar orqali o‘quvchilar nafaqat bilim oladilar, balki o‘z qarashlarini jamiyatda to‘g‘ri ifodalashni o‘rganadilar. Shu bilan birga, onlayn muloqot etikasiga rioya qilish, axborot manbalarini to‘g‘ri keltirish kabi axloqiy tamoyillar ham amalda singdiriladi. Media madaniyat bu jarayonda o‘quvchining ijtimoiy faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada o‘quvchilar o‘z fikrini asosli, madaniyatli va raqamli etika me’yorlariga muvofiq ifodalashni o‘rganadilar[7].

Raqamli ta’limda media madaniyatni rivojlantirish istiqbollari zamonaviy texnologiyalar, sun’iy intellekt va virtual muhit imkoniyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Masalan, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari o‘quvchilarning media faoliyatini tahlil qilib, individual yondashuvni taklif etadi. Bu orqali o‘quvchilarning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, ularning media savodxonligi shaxsiy yo‘nalishda rivojlantiriladi. Virtual sinflar va metaverse platformalari esa o‘quvchilarga global media muhitda ishtirok etish imkonini beradi. Shu orqali o‘quvchilar turli madaniy kontekstlarda axborot almashishni o‘rganadilar. Raqamli ta’lim jarayoniga AR/VR texnologiyalarni joriy etish o‘quvchilarning vizual va interaktiv o‘rganish qobiliyatini oshiradi. Shuningdek, blokcheyn asosida ishlovchi

media nazorat tizimlari axborot xavfsizligini kuchaytiradi. Kelajakda media madaniyatni rivojlantirish uchun raqamli kompetensiyalarni baholovchi avtomatik platformalar yaratiladi. Bunday tizimlar o‘quvchilarni o‘z o‘rganish jarayonini boshqarishga o‘rgatadi. Shu tarzda raqamli ta’lim sharoitida media madaniyatni shakllantirish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy modernizatsiya jarayonining ham ajralmas tarkibiga aylanadi[5].

1-rasm. *O‘quvchilarning media madaniyat komponentlari shakllanish darajasi*

Raqamli ta’limda media madaniyatni shakllantirishda o‘qituvchi, texnologiya va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro aloqaning uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi raqamli muhitda media vositalarni to‘g‘ri tanlay olish, ularni didaktik maqsadlarda ishlata olish malakasiga ega bo‘lishi zarur. Media ta’lim jarayonida o‘qituvchi nafaqat bilim manbai, balki yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi rolni bajaradi. O‘quvchi esa o‘z faoliyatida mustaqil tahlilchi va ijodkor sifatida ishtirok etadi. Bunday o‘zaro muloqot sharoitida o‘quvchi tanqidiy fikrlashni, axborotni saralashni va o‘z pozitsiyasini asoslashni o‘rganadi. Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilar bir-biri bilan hamkorlikda media loyihalar yaratadilar. Natijada ularning kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalari mustahkamlanadi. Media madaniyat o‘quvchi tafakkurini kengaytirish bilan birga, ijtimoiy mas’uliyat hissini ham shakllantiradi. Shu jarayon orqali o‘quvchi global raqamli madaniyatning faol ishtirokchisiga aylanadi[6].

Media madaniyatni rivojlantirishning muvaffaqiyati uni amaliyotga tatbiq etish bilan

bevosita bog‘liqdir. Shu bois ishlab chiqilgan metodika tajriba-sinov asosida baholanishi lozim. Amaliy sinov jarayonida o‘quvchilar media axborotni tahlil qilish, baholash va yaratish bosqichlarida faol ishtirok etadilar. Baholash mezonlari sifatida axborotning ishonchliligi, mantiqiy tahlil, etika va ijodiy yondashuv darajalari olinadi. Tajriba natijalari o‘quvchilarning media kontentga bo‘lgan mas’uliyatli munosabati oshganini ko‘rsatadi. Shuningdek, raqamli vositalardan foydalanish sifati ham sezilarli yaxshilanadi. Testlash bosqichida o‘quvchilarning media savodxonlik indeksi aniqlanib, taqqoslama tahlil o‘tkaziladi. Natijalar metodikaning amaliy samaradorligini tasdiqlaydi. Bu esa o‘qituvchilar uchun media madaniyatni shakllantirish jarayonida foydalaniladigan universal yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva M. *Media ta’lim va media madaniyat asoslari.* – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2022. – 184 b.
2. Hasanov B. *Raqamli ta’lim texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari.* – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021. – 196 b.
3. G‘ofurova S. *Axborot savodxonligi va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi.* // “Ta’lim va Innovatsiya” jurnali. – 2023. – №2. – B. 45–52.
4. Ziyodov A. *O‘quvchilarda media madaniyatni shakllantirishda raqamli resurslardan foydalanish.* – Farg‘ona: TATU nashriyoti, 2022. – 168 b.
5. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
6. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
7. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

ZAMONAVIY TA’LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLARNING ROLI VA AHAMIYATI

Berdiyev Ulug‘bek Abdixoliqovich
Bobomurodova Surayyo Alimqul qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda ta’lim tizimiida amalga oshirilayotgan islohatlar, ta’lim tizimidagi o‘rganilayotgan tahliliy vazifalar, ta’lim jarayonida amaliyotga tatbiq etilayotgan yangiliklar, ta’lim tizimini barqaror rivojlantirishda qo‘llanilayotgan innovatsion texnologiyalarning ahamiyati to‘g‘risida so‘z yuritiladi.
Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, innovatsion, jarayon, vazifa, islohat, takomillashtirish, texnologiya, uslub, metodika, metodologiya, strategiya, istiqbol, mexanizm, infratuzilma.
Аннотация: В данной статье говорится обсуждаются реформы, реализуемые в системе образования, изучаемые аналитические задачи в системе образования, инновации, внедряемые в образовательный процесс, значение инновационных технологий, используемых в устойчивом развитии системы образования.
Ключевые слова: образование, обучение, инновационный, процесс, задача, реформа, совершенствование, технология, метод, методология, методология, стратегия, перспектива, механизм, инфраструктура.
Abstract: In this article, the reforms implemented in the education system, the analytical tasks being studied in the education system, the innovations implemented in the educational process, the importance of innovative technologies used in the sustainable development of the education system are discussed in this article. is spoken.
Key words: education, training, innovative, process, task, reform, improvement, technology, method, methodology, methodology, strategy, perspective, mechanism, infrastructure.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan jarayonlar ta’lim tizimi sifatini oshirish, sohani innovatsion rivojlantirish, unda ilmiy va texnologik faoliyatni qo‘llab-quvvatlash borasida muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan ilmiy soha va ta’lim tizimi innovatsion faoliyatning asosiy poydevori sifatida rivojlantirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida “Ta’lim va fan sohasini rivojlantirishda ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag‘batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali

mexanizmlarini yaratish, oliy o‘quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlari va texnoparklarni tashkil etish” ko‘zda tutilgan[9].

Ta’lim tizimi rivojlantirish, zamonaviy innovatsion dunyoqarashga ega bo‘lgan ilmiy va pedagogik kadrlarni tayyorlash bilan bog‘liq jarayonlarda namoyon bo‘lmoqda. “Biz O‘zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo‘ygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohotlar, ilm-ma’rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz. Buning uchun, avvalambor, tashabbuskor islohotchi bo‘lib maydonga chiqadigan, strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz zarur. Shuning uchun ham bog‘chadan boshlab oliy o‘quv yurtigacha – ta’limning barcha bo‘g‘inlarini isloh qilishni boshladik”[8].

Ta’lim tizimi o‘zining butun jarayonlari davrida texnologik ishlarning yanada mukammalroq va yanada samaraliroq tizimini izlash bilan rivojlanib boradi. Yillar davomida rivojlanib va murakkablashib borayotgan ta’lim jarayonlari uni tashkil etishning yanada samarali bo‘ladigan usullarni izlab topishni asosiy vazifa qilib qo‘yadi. Muammoli jarayonlarni o‘rganishni birinchi o‘ringa chiqarish, uning bosqichli asoslarini shakllantirish borasida muayyan tizim hosil qilish innovatsion texnologiyalarning rivojlanishiga olib keladi.

Ta’limni barqaror rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llashdan asosiy maqsad – ta’limda samaradorlikka erishish, istiqbolli dasturlarini ishlab chiqish, ta’lim sub’ektlari manfaatlarni uyg‘unlashtirishga xizmat qilishi mumkin. Belgilangan maqsadlarga erishish va kutilgan natijani olish – olib borilgan ishlar samaraliligini baholashning oliy mezonidir. Shu bilan birga ta’lim jarayoni samaradorligini baholash nihoyatda murakkab ekanligini ta’kidlash joiz. Chunki, ta’limda makon va zamon nuqtai nazari bilan berilayotgan amaliy takliflarni hayotga joriy etish uchun sub’ektlarning mavjud resurslari va imkoniyatlari chegaralangan bo‘lishi mumkin. Lekin, mavjud shart-sharoitlardan foydalanib bu vazifalarni amalga oshirish ma’lum soha, qolaversa ta’limni rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalar haqidagi bilimlar holati izlanishlarning turli yullari va rejalarini yuzaga keltiradi. Ta’lim jarayonida zamonaviy o‘qitish uslublarini tanlash bilan bir qatorda ushbu bosqichning ajralmas tarkibiy qismi - qoidalar va tadbirlarni belgilash, turli texnologiyalar va bilish usullarini qo‘llashni tartibga keltiruvchi harakatlar ketma-ketligini aniqlashtirish bilan bog‘liq. Bunday qoidalar ta’lim jarayonini tashkil etishga hamda olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llashga xizmat qiladi[7].

Ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo‘llashda quyidagilarga e’tibor qaratish

lozim:

- Berilayotgan ma’lumotlarning aniqligiga;
- Ta’lim mazmunining tushunarligiga;
- Ta’limga qo‘yilgan maqsadlarga;
- Ta’limdagi muammolarni aniqlash va yechimini toppish;
- Ta’limda natijaviylikga erisha olish;
- Ta’lim jarayonidagi mavjud texnologik, ilmiy-texnik ishlanmalar, aniq faktlar bilan bog‘liq resurslarga tayanish.

Jamiyatda ta’limga bo‘lgan ehtiyojlarning yangilanib hamda ortib borishi o‘z navbatida ularning qisqa muddatda va sifatli qondirilishini ta’min etuvchi faoliyatni yo‘lga qo‘yilishini taqoza etadi. Ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy aloqadorlik kasb etuvchi, unga yangicha mazmun baxsh etishi mumkin bo‘lgan ta’lim faoliyati bugungi kunning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Tabiiy ravishda uni olib borish uchun pedagogik fanlar yutuqlaridan samarali va unumli foydalanish vazifasi ta’lim jarayonida tegishli texnologiyalarni qo‘llash va undan samarali foydalanishni taqoza etadi.

Ta’lim texnologiyalari – ta’lim usuli, ma’lum ma’noda ta’lim jarayonlari vositalari, shakl va metodlari majmui hisoblanadi. Ta’lim materiallarini tanlash, qayta ishlab buyurtmachi sub’ektlarning kuchiga, xususiyatlariga moslab mazmuni, shakli va hajmini aniqlashtirish ham ta’lim texnologiyasiga daxldor. Ta’lim texnologiyalari ta’limning ob’ektiv qonuniyatlari, maqsadlar asosida ta’lim jarayonlari, ta’limning mazmunini, metod va vositalarini ishlab chiqish va takomillashtirish tizimidir. Boshqacha aytganda, ta’lim texnologiyalari – talabalarga bilim va ko‘nikmalar bilan bog‘liq vazifalarni hal qilish imkonini beradigan muayyan bilimlar va ko‘nikmalar majmuasidir[6].

Ta’lim tizimining barqaror rivojlanishi ta’lim bilan bog‘liq ishlarni loyihalashga yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Ta’limga innovatsion yondashuv mazkur jarayonlarni aniq vositalar yordamida samarali boshqarish va qo‘yilgan maqsadlarga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlaydi. Zamonaviy innovatsion yondashuv turli ta’lim sohalarini konseptual va loyihali tahlil etish, ta’lim va tarbiya bilan bog‘liq muammolarni yechishda yangi imkoniyatlarni yaratadi. Ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy innovatsion texnologiyalar ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijalarga erishishni ta’minlaydi.

Ta’lim nafaqat bilim berish, balki shaxsni shakllantirish jarayoni hisoblanadi. Shuning uchun ham ushbu jarayonda quyidagi innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyatga

ega:

1. Interaktiv metodlar – guruhli ish, muammoli vaziyatlar, loyihaviy faoliyat orqali talabalar mustaqil fikrlashga o‘rgatiladi.
2. STEAM yondashuvi – fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika integratsiyasi orqali talabalar o‘z ijodiy salohiyatlarini ro‘yobga chiqaradilar.
3. Startap va tadbirkorlik kurslari – talabalarga o‘z g‘oyalarini amaliyotga joriy etish imkonini beradi.
4. Raqamli texnologiyalardan foydalanish – sun’iy intellekt, 3D-modellashtirish, robototexnika kabi vositalar orqali innovatsion fikrlash rag‘batlantiriladi.

Ta’lim jarayonida zamonaviy innovatsion texnologiyalarining nazariy asoslarini ishlab chiqish dolzarb vazifa sanaladi. Bu ta’limni olib borishga puxta loyiha ishlab chiqish, uni o‘tkazish va yakuniga yetkazish jarayoniga katta turtki beradi. Nazariy va amaliy jihatdan puxta asoslangan o‘quv va tarbiyaviy ishlanmalarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, nazariy asoslarga ega bo‘lmasdan, muammoviy izlanishlarni olib borish mumkin emas. Ta’lim tizimidagi zamonaviy innovatsion texnologiyalar nazariyasi va uni o‘quv jarayonlarida qo‘llashni anglab yetish, uni istiqbollarini aniqlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida (O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6-son, 70-modda)
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so‘zi gazetasi 2020 yil 25 yanvar №19 (7521).
3. Mamadiyev M.“Jamiyatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yillarida zamonaviy shaxs rivojlanishining psixologik xususiyatlari”. Xalqaro anjuman to‘plami. Toshkent, 2021. B-458.
4. Блауберг И. Пантин И. Краткий словар по философии. –Москва, Политиздат, 1979. -С. 45-46.
5. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
6. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
7. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

8. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

9. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BOSHLANG‘ICH SINF O'QUVCHILARINING ISTEDODI VA IQTIDORINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB RIVOJLANTIRISH YO’LLARI

Bobonova Mashhura Faxriddin qizi
Boymurodova Nafisa Akbar qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang’ich sinf o’qish darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish, o’quvchilar bilimini oshirishda pedagogik texnologiyalarning o’rni, pedagogik texnologiyalarni dars jarayonida qo’llash usullari yoritilgan.
Kalit so'zlar: Komil inson, pedagogik texnologiya, didaktik o'yinlar, o'qish motivlari, erkin va mustaqil qobiliyat.

KIRISH: O'zbekistonimizda mustaqillik sharofati bilan barcha sohalarda tub islohotlar amalga oshirildi, iqtisodiy rivojlantirishning o'zbek modeli, kadrlar tayyorlashning milliy dasturi ishlab chiqildi va bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda ta'lim sohasiga alohida e'tibor qaratilib, kelajak avlodni tarbiyalash borasida zarur shart-sharoitlar, imkoniyatlar yaratilmoqda[10].

ASOSIY QISM: Bugungi kunda dunyo miqyosida axborot kommunikatsiya tizimining yuksak darajada rivoj topib borayotganligi va bu boshqa sohalar qatorida ta'lim jarayoniga ham kirib kelib, uni yanada sifatli tashkil etishga o'z ta'sirini ko'rsatayotganligi barchamizga ma'lum. Bunday sharoitda inson faoliyatining nazariy va amaliy qirralari ham uzluksiz yangilanib turishi tabiiydir. Pedagogik faoliyat ham alohida va murakkab mehnat turi sifatida bundan mustasn emas. Pedagoglar o'z faoliyatlarida kafolatlangan natijalarni qo'lga kiritishga urinmoqdalar[9].

XXI asrni olimlarimiz tomonidan axborot texnologiyalar asri deb tan olinganligi pedagogik va axborot texnologiyalari kun sayin barcha sohalarda rivojlanayotgani, jumladan, ta'lim sohasida ham yangi axborot texnologiyalaridan keng foydalanish an'anaviy o'qitish usullaridan ko'ra samarali va yuqori natijalarga olib kelmoqda. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ko'zda tutilganidek, pedagogik va axborot texnologoyalari, komputerlashtirish va komputer tarmoqlari negizida ta'lim jarayonini yangi axborotlar bilan ta'minlash rivojlanib bormoqda.

Komil insonni voyaga yetkazishda boshlang'ich ta'lim shubhasiz mustahkam poydevor yo'lini o'taydi. Boshlang'ich ta'lim standartida o'quvchilarning o'qish malakalarining

sifatlari va ijodiy fikrlay olishlari, o'z-o'zini nazorat qila bilishlari, nutq madaniyatini o'zlashtirishlari, husnixat bilan savodli yozish ko'nikmalarini egallashlari alohida qayd etilgan[8].

Yurtimizda ta'lim mazmuniga alohida e'tibor qaratib, DTS o'quv dasturlarining yangi tahrirdagi variantlari tajriba sinovdan o'tkazilmoqda, pedagogik texnologiyalar asosida o'quv jarayonining samaradorligini oshirish maqsadida pedagogik texnologiyalardan, axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanilmoqda. Boshlang'ich sinfda "o'qish" fani o'quvchilarning tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o'zgalar fikrini anglash, o'z fikrlarini yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikmasi va malakalarga xizmat qiladi. Sinfda o'qish darslariga qo'yilgan vazifalar:

1. O'qish malakasini takomillashtirish. O'quvchilarda yaxshilik darajasi sifatlari: to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish.
2. Bolalarda kitobga muhabbat uyg'otish, kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimni olishga o'rgatish, ya'ni kitobni sevuvchi, kitob bilan ishlashni biladigan chuqur fikrlovchi, sermulohaza kitobxonlarni yetishtirish.
3. O'quvchilarda atrof-muhit haqidagi bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish, ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish.
4. O'quvchilarni axloqiy, estetik jihatdan mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash.
5. O'quvchilar nutqi (asosan,og'zaki nutqi) ni va tafakkurini o'stirish.
6. Adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish.

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarining mazmuni:

1. Ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash va ulardan o'rinli foydalanish - ta'lim samarasini ta'minlashga yordam beradi.
2. Pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi faoliyat doirasini aniq belgilab beradi.
3. O'qitish metodi deganda ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning kutilgan maqsadga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyati tushuniladi. O'qitish usullari ta'lim jarayonidagi o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini qanday bo'lishini, o'qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini belgilab beradi.

O'qitish usullari har ikkala faoliyatning:

a) o'qituvchi tomonidan o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish;

b) o'quvchilar tomonidan berilayotgan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish faoliyatida qo'llanadigan yo'llarni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini oson o'zlashtirish maqsadida pedagogik

texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. O'qish darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning ko'pgina metodlaridan foydalaniladi. Bola hayotida bog'chadan so'ng maktabning dastlabki davrlari muhim o'rin tutadi. Shu bois, boshlang'ich ta'lim davri ta'lim jarayonidagi eng ma'suliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi. Bu davrda bolaning zehnini o'stirishga qaratilgan har bir mashg'ulot bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun bu davrda, avvalo, ta'lim jarayonini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Chunki, bu muddat bolaning o'yin faoliyatidan aqliy faoliyatga, ya'ni o'quv faoliyatiga o'tganligi bilan harakterlanadi. Bolaning o'quv faoliyatini rivojlantirishda turli o'yinlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Bolalar o'yin orqali o'z bilimlarini mukammallashtiradilar va uni chuqur o'zlashtiradilar. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim jarayonida qo'llanadigan didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir. Didaktik o'yinlar ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi, ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini, o'qish motivlarini rivojlantiradi. O'qish motivlari ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ham muhim o'rin tutadi[7].

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan o'qish darslari jarayonida erkin va mustaqil qobiliyati shakllanadi. Mustaqil fikrlash qobiliyatining shakllanishi natijasida, o'quvchilar atrof olamdagi, jamiyatdagi qonunlarni, shuningdek, asardagi ijobiy va salbiy qahramonlar orqali insoniy fazilatlarni anglash, bilimlarni chuqur o'rganish, keng fikrlash, tegishli qarorlar qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi. Pedagogik texnologiyalardan foydalanishda ta'limning mazmunini belgilash, ta'lim-tarbiyaning shakllari va vositalarini tayyorlash, o'quvchilarning bilimlarni keng egallashi va ma'naviy fazilatlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, ta'limning natijasi va o'zlashtirish darajasini aniqlash, ularni obektiv baholash uchun test vazifalarini tayyorlash kabilar tashkil qiladi[6].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishni samarali tashkil etish, pedagogik texnologiyalarning mazmuni, shakl va vositalari, ta'lim berishda pedagogik texnologiyalardan to'g'ri va unumli foydalanish uslublari, kafolatlangan natijaga erishish uchun olib borilayotgan ta'lim sohasidagi yangiliklarni o'rganish, amaliyotda foydalanish ishning amaliy ahamiyatini belgilaydi. Ta'lim jarayoni nihoyatda murakkab jarayon bo'lganligi uchun ta'lim samaradorligi pedagog va o'quvchi faolliligiga, ta'lim vositalarining mavjudligiga, ta'lim jarayonining tashkiliy, ilmiy, metodik mukammalligiga bog'liq[11].

XULOSA: Pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llash – bu nafaqat ta’lim sifatini oshirish vositasi, balki yosh avlodning iqtidorini to‘liq ro‘yobga chiqarishning ishonchli kafolatidir. Shu bois har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘z pedagogik faoliyatida innovatsion yondashuvlarni qo‘llab, har bir o‘quvchida yashirin iqtidor urug‘ini parvarishlashga mas’uldir. Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchi shaxsining intellektual, ijodiy va ruhiy rivojlanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Shu sababli o‘qituvchi o‘z pedagogik faoliyatida har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ularning iqtidorini aniqlash va rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarni oqilona qo‘llashi zarur. Zamonaviy ta’limda muammoli ta’lim, interfaol metodlar, loyiha asosida o‘qitish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va o‘yinli yondashuvlar o‘quvchilarni faollashtiruvchi, mustaqil fikrlash, tahlil qilish, izlanish va ijodiy yechim topish ko‘nikmalarini shakllantiruvchi eng samarali vositalardir. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarda o‘qishga qiziqish uyg‘otadi, ularning tabiiy iqtidorini yuzaga chiqaradi hamda o‘z qobiliyatiga ishonchini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 2019 yil 3 maydagi PQ-4306-son qarori
2. Kozyreva N.A. IQTISODIY BOLALARNI PEDAGOGIK QO'LLABQUVVATLASH // Zamonaviy tabiatshunoslik yutuqlari. -2004. -No 5. -B. 55-58.
3. Ergasheva, G. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari iqtidorini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining roli.” — Ta’lim va innovatsiya jurnali, №2, 2023.
4. Karimova, Z. “Raqamli ta’lim muhitida iqtidorli bolalarni aniqlashning metodik asoslari.” — Boshlang‘ich ta’lim jurnali, №4, 2022.
5. Usmonova, S. “Pedagogik texnologiyalar yordamida o‘quvchilarda ijodiy qobiliyatni shakllantirish yo‘llari.” — Pedagogik innovatsiyalar, №3, 2021.
6. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
7. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
8. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON

THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).

9. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.

10. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

11. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA

Bozorova Navro‘za Shoynazar qizi
Eshboltayeva Marhabo Adxom qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotasiya: Ushbu maqolada uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiyaning ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga joriy etish, innovatsion o‘qitish uslublari, masofaviy ta’lim platformalari hamda sun’iy intellekt vositalarining qo‘llanilishi yoritiladi. Shuningdek, ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchi va o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etish bo‘yicha ilg‘or tajribalar keltiriladi. Maqola uzluksiz ta’limning raqamli muhitga moslashuvi va barqaror rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan pedagogik yechimlar va amaliy tavsiyalarni taklif etadi.

Kalit so‘z: uzluksiz ta’lim, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli transformatsiya, innovatsion o‘qitish, masofaviy ta’lim, sun’iy intellekt, raqamli kompetensiya.

Raqamli iqtisodiyotning jadallashuvi va globallashuv jarayonlari ta’lim tizimiga tub o‘zgarishlar kiritmoqda. Bilim va ko‘nikmalarni doimiy ravishda yangilash zaruriyati uzluksiz ta’limning strategik ahamiyatini yanada oshiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish esa nafaqat ta’lim mazmunini boyitadi, balki shaxsning ijodiy salohiyati, mustaqil fikrlashi va muammolarni yechish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.Bugungi kunda raqamli transformatsiya — masofaviy ta’lim platformalaridan tortib sun’iy intellekt asosidagi interaktiv vositalargacha — o‘qitish jarayonining barcha bosqichlarini qamrab olmoqda. Bu jarayon o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlash, ta’lim sifatini monitoring qilish va tahlil qilish, shuningdek, innovatsion metodlarni joriy etish imkoniyatini yaratadi.Shu sababli, uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan bir qatorda raqamli ekotizimni shakllantirish masalasi muhim ilmiy-amaliy yo‘nalish sifatida qaralmoqda[10].

Ushbu maqolada uzluksiz ta’limni raqamli transformatsiya sharoitida rivojlantirishning nazariy asoslari, ilg‘or tajribalari va amaliy mexanizmlari keng qamrovda tahlil etilib, ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan takliflar ilgari suriladi.

Uzluksiz ta’lim tizimining mazmuni bugungi globallashuv sharoitida yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Jamiyatning iqtisodiy rivoji, ilm-fan va texnologiyalar taraqqiyoti inson kapitalining doimiy ravishda takomillashuvini talab etadi. Shu bois ta’limning har bir bo‘g‘ini — maktabgacha ta’limdan boshlab oliy ta’lim, malaka oshirish va umrbod o‘rganish jarayonigacha — zamonaviy pedagogik yondashuvlarga tayangan holda rivojlanishi zarur. Bunday yondashuv shaxsni nafaqat bilim bilan, balki mustaqil fikrlash, kreativ yondashish, jamoada ishlash va muammolarni hal etish kompetensiyalari bilan ham qurollantiradi[9].

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Interfaol metodlar, loyiha asosidagi o‘qitish, muammoga yo‘naltirilgan ta’lim, STEAM konsepsiyasi, teskari sinf modeli va gamifikatsiya kabi yondashuvlar o‘quvchini bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi, tahlil qiluvchi va amaliyotga tatbiq etuvchi faol ishtirokchiga aylantiradi. Bunday metodlar orqali o‘quvchi nazariy bilimni real hayotiy vaziyatlarga qo‘llashni o‘rganadi, bu esa uning kasbiy va shaxsiy rivoji uchun mustahkam poydevor yaratadi. Raqamli transformatsiya esa uzluksiz ta’lim tizimining yangi yo‘nalishini belgilab bermoqda. Masofaviy o‘qitish platformalari, bulutli texnologiyalar, mobil ilovalar, sun’iy intellekt va ma’lumotlarni katta hajmda tahlil qilish (big data) vositalari o‘qitish jarayonini butunlay yangi sifat darajasiga olib chiqmoqda[12].

Sun’iy intellekt asosida ishlovchi adaptiv tizimlar o‘quvchining individual qobiliyatiga mos o‘quv rejasini tuzadi, virtual va kengaytirilgan reallik esa murakkab ilmiy jarayonlarni jonli ko‘rinishda namoyish etib, chuqurroq tushunishga yordam beradi.Shu bilan birga, o‘qituvchi va o‘quvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish masalasi ham nihoyatda muhimdir. Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan to‘g‘ri va xavfsiz foydalanish, ma’lumotlarni tahlil qilish, raqamli etikaga rioya etish ko‘nikmalarini shakllantirish barqaror rivojlanishning asosi hisoblanadi. Bu maqsadda onlayn treninglar, malaka oshirish kurslari, professional rivojlanish dasturlari va davlat miqyosidagi raqamli savodxonlik tashabbuslari kengaytirilishi lozim.Natijada, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashgan raqamli transformatsiya nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki butun hayot davomida o‘rganishga tayyor, mustaqil qaror qabul qila oladigan, raqamli muhitda samarali ishlashga qodir yangi avlodni shakllantirishga xizmat qiladi[11].

Uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirishda eng muhim jihatlardan biri — ta’limni jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlari bilan uyg‘unlashtirishdir. Bugungi kunning mehnat bozori nafaqat texnik bilim, balki moslashuvchan fikrlash, madaniyatlararo muloqot, jamoa bilan ishlash hamda ijodiy yondashuv kabi

ko‘nikmalarni talab qilmoqda. Shu sababli ta’lim jarayoni insonni kasbga tayyorlash bilan cheklanmasdan, uni keng qamrovli ijtimoiy faoliyatga tayyorlaydigan platformaga aylanishi zarur[8].

Bunda integratsiyalashgan o‘quv dasturlarining roli beqiyosdir. Turli fanlararo bog‘liqlikni ochib beradigan, real hayotdagi masalalarni kompleks yondashuvda hal etishga yo‘naltirilgan darslar o‘quvchilarni kengroq dunyoqarashga ega qiladi. Masalan, ekologiya muammolarini matematika, biologiya va informatika bilan bog‘lab o‘rganish, yoshlarning barqaror rivojlanish bo‘yicha aniq loyihalar yaratishiga zamin yaratadi.Raqamli transformatsiyaning yana bir muhim yo‘nalishi — ochiq ta’lim resurslarini (Open Educational Resources) rivojlantirishdir. Ochiq manbalar asosida o‘quv materiallarini yaratish va ularni keng ommaga bepul taqdim etish bilimga teng huquqli kirishni ta’minlaydi. Bu, ayniqsa, chekka hududlardagi o‘quvchilar uchun sifatli ta’lim imkoniyatini kengaytiradi. Shuningdek, ochiq resurslar o‘qituvchilarga tajriba almashish, yangi metodikalar ishlab chiqish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish imkonini beradi.Shu bilan birga, ta’lim muassasalarida boshqaruvni raqamlashtirish ham katta ahamiyatga ega. Elektron kundalik, onlayn reyting tizimi, raqamli portfoliolar va masofaviy baholash vositalari orqali o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasi aniq va shaffof tarzda kuzatiladi. Bu nafaqat o‘qituvchilarning ishini yengillashtiradi, balki ota-onalarning ham ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga sharoit yaratadi.Ta’limni insonparvarlik tamoyillari bilan uyg‘unlashtirish ham dolzarb masala bo‘lib qolmoqda[7].

Raqamli vositalar imkoniyatlari cheksiz bo‘lsa-da, ularni insoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, raqamli etikaga rioya etish, o‘quvchilarni sog‘lom muloqot va psixologik barqarorlikka o‘rgatish kabi jihatlar ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lishi lozim.Kelajakni ko‘zlagan holda, uzluksiz ta’lim tizimi faqatgina zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish bilan emas, balki ijtimoiy adolat, ekologik mas’uliyat va insoniy qadriyatlarni bir butun yondashuvda uyg‘unlashtirishi bilan ham ahamiyatli bo‘ladi. Shu yo‘l bilan ta’lim haqiqatan ham inson kapitalini rivojlantirishning kuchli manbaiga aylanadi.Uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya bir-birini to‘ldiruvchi, ta’limni sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘taruvchi asosiy omillardir. Bugungi tezkor axborot asrida insonning butun umri davomida o‘qib-o‘rganishi jamiyat taraqqiyotining ajralmas sharti bo‘lib qolmoqda. Shunday ekan, o‘quv jarayonini innovatsion metodlar bilan boyitish, raqamli platformalar yordamida kengaytirish, shaxsiy qobiliyat va qiziqishlarni inobatga olgan holda individuallashtirish zamonaviy ta’limning eng dolzarb vazifasidir[6].

Maqolada ko‘rib chiqilgan yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar, loyiha asosidagi ta’lim, muammoga yo‘naltirilgan o‘qitish, teskari sinf modeli va gamifikatsiya o‘quvchilarni faol tadqiqotchi sifatida shakllantiradi. Bu esa ularda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy tajriba, tanqidiy fikrlash, jamoaviy ishlash, ijodkorlik kabi hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Shuningdek, fanlararo integratsiyaga asoslangan darslar, ochiq ta’lim resurslari va uzluksiz malaka oshirish dasturlari ta’lim jarayonini yanada kengaytiradi, ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlaydi. Raqamli transformatsiya esa butun tizimni yangi sifat darajasiga olib chiqadi. Masofaviy o‘qitish, bulutli servislar, sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan moslashuvchan dasturlar, katta ma’lumotlarni (big data) tahlil qilish imkoniyatlari ta’limni vaqt va makonga bog‘lamasdan olib borishga sharoit yaratadi. Virtual va kengaytirilgan reallik esa murakkab ilmiy jarayonlarni ko‘rgazmali va interaktiv shaklda tushuntirish orqali chuqurroq o‘zlashtirishni ta’minlaydi. Shu bilan birga, boshqaruvni raqamlashtirish, elektron kundaliklar, onlayn reyting tizimlari va raqamli portfoliolar ta’lim sifatini oshirishga, ota-onalarning ishtirokini kuchaytirishga xizmat qiladi.Biroq texnologik yangiliklarni tatbiq etish bilan bir qatorda insoniy omilni e’tibordan chetda qoldirish mumkin emas. Raqamli kompetensiyani rivojlantirish, kiberxavfsizlikni ta’minlash, ma’lumotlarni mas’uliyat bilan boshqarish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish kabi masalalar uzluksiz ta’lim tizimining ajralmas qismi bo‘lishi zarur. O‘qituvchilarning raqamli savodxonligi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasi ta’limni muvaffaqiyatli raqamlashtirishning poydevoridir.Kelajakda uzluksiz ta’limning muvaffaqiyati shundan iborat bo‘ladiki, u faqatgina bilim berish maydoniga emas, balki jamiyatning madaniy, iqtisodiy va axloqiy rivojiga bevosita ta’sir etuvchi strategik tizimga aylanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya uyg‘unlashgan holda nafaqat raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlaydi, balki umrbod o‘rganishga tayyor, mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy mas’uliyatni his etuvchi, raqamli dunyoda erkin harakatlana oladigan yangi avlodni shakllantiradi[5].

Xulosa qilib, uzluksiz ta’lim tizimi inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni barpo etish, barqaror rivojlanishga erishishning muhim mexanizmi sifatida qaralishi lozim. Raqamli transformatsiya bilan boyitilgan pedagogik jarayon jamiyatni intellektual jihatdan yuksaltirish, har bir fuqaroga o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish imkonini berish orqali mamlakatning global maydondagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Avliyoqulov, N., & Musurmonova, O. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2020.
2. Hasanboev, J., & Yo‘ldoshev, J. Pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2019.
3. To‘raqulov, H. Raqamli transformatsiya va ta’limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti, 2021.
4. UNESCO. Education in a Digital World: Global Education Monitoring Report 2023. Paris: UNESCO Publishing, 2023.
5. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
6. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.
7. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
8. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
9. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
10. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
11. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
12. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

SUNIY INTELEKTLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AFZALLIK VA KAMCHILIKLARI

Haydarova Nasiba Qosim qizi
Javgashev Yigitali Jo‘ra o‘g‘li
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

ANNOTASIYA. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida sun’iy intellektni joriy qilish va ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan fikr va mulohazalar o‘rin olgandir. Hozirgi davr shiddat bilan o‘sayotgan zaminda har bir ta’lim olayotgan yosh, zamon bilan hamnafas bo‘lishi kerakdir. Ta’lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan fikrlar orasidan albatta sun’iy intellektga ham e’tibor beriladi. Ushbu maqolada suniy intelektlarning afzallik va kamchiliklari haqida ham fikr yuritilgan.
KALIT SO'LAR: Suniy intelekt, zamonaviy, texnalogiya, masofaviy ta’lim, strategiya, ta’lim, ilm fan, avtomatlashtirish, internet, ijtimoiy, psixologik, jismoniy, shaxs.

So‘nggi yillarda sun’iy intellektning yuksalishi jamiyatni iqtisodiy va madaniy darajada hayratda qoldirdi. Zamonaviy dunyo raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) sohalaridagi inqilobiy o‘zgarishlar bilan yuzlashmoqda. Ular butun jamiyat, iqtisodiyot, ilm-fan va kundalik hayotni tubdan o‘zgartirib yubormoqda. Yangi texnologiyalarning paydo bo‘lishi va SI tizimlarining rivojlanishi insoniyatga yangi imkoniyatlar yaratish bilan birga, turli xil qiyinchiliklarni ham keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, raqamli texnologiyalar va SI ning ahamiyatini to‘g‘ri tushunish va ularni samarali qo‘llash ham davlatlar, ham tashkilotlar, ham jismoniy shaxslar uchun zarurdir. O‘zbekistonda sun’iy intellekt sohasi faol rivojlanmoqda. Sun’iy intellekt (SI) so’nggi bir necha yil ichida eng dolzarb mavzulardan biriga aylandi. AQSh va Xitoy kabi jahon sahnasining asosiy o‘yinchilari ushbu sohani rivojlantirish yo‘nalishini belgilab berishdi[9].

Bu mamlakatlar hukumatlari va kompaniyalari sun’iy intellekt texnologiyalari imkoniyatlarini birinchilardan bo‘lib ko‘rgan va ularni rivojlantirishga sarmoya kiritishga tayyor. O‘zbekiston ham sun’iy intellekt natijalari qo‘llaniladigan davlatlar qatoriga kiradi. Xususan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonining “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi farmoni ham kun mavzularidan biriga aylandi. Raqamli texnologiyalar - bu axborotni yig‘ish, saqlash, qayta ishlash va uzatishda

foydalaniladigan barcha texnologiyalarni ifodalaydi. Ular asosan kompyuterlar, mobil qurilmalar, internet, ma’lumotlar bazalari va boshqa zamonaviy qurilmalar orqali boshqariladi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan bog‘liq asosiy yutuqlar quyidagilardan iborat. Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash va qishloq xo‘jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Raqamli texnologiyalar hayotimizga shunchalik singib ketdiki, bugungi kunda nafaqat kundalik faoliyatimiz, balki ijtimoiy-iqtisodiy sohalar rivojini ham ularsiz tasavvur qilib bo'lmaydi “Sun'iy intellekt” deganda ko'pchili robotlarning turli sohalarga jalb qilinishini tushunadi. Ammo sun'iy intellekt atamasi robotlarning inson bilan o'rin almashishini anglatmaydi. Uning asosiy maqsadi inson qobiliyatlari va imkoniyatlarining chegaralarini kengaytirishdir[10].

Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning rivojlanishi nafaqat ilmiy va texnologik sohalarda, balki kundalik hayotning barcha jabhalarida ham chuqur o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Ular biznesni yanada samarali qilish, tibbiyot va ta’limni rivojlantirish, jamiyatdagi kommunikatsiyalarni yaxshilash kabi ko‘plab ijobiy o‘zgarishlarni amalga oshiradi. Biroq, bu texnologiyalarni to‘g‘ri va ehtiyotkorlik bilan qo‘llash hamda ularning salbiy ta’sirlarini kamaytirish dolzarb masala sifatida qolmoqda. Kelajakda bu texnologiyalar o‘zining yangi imkoniyatlarini taqdim etib, insoniyatning yanada rivojlanishiga xizmat qilishi kutilmoqda. Raqamli texnologiyalar ta’lim sohasiga ham katta ta’sir ko‘rsatdi. Masofaviy ta’lim, onlayn kurslar va o‘rganishni avtomatlashtirish imkoniyatlari talabalar va o‘qituvchilarga yangi o‘qish metodlarini taqdim etdi. Sun’iy intellekt o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim jarayonlarini yaratishga imkon beradi[8].

Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jamiyatning innovatsion rivojlanishi imkoniyatlarini kengaytiradi. U ta’limni rivojlantirishning yangi konseptual yondashuvlarini amalga oshirishga asoslanadi.Endi yangi ta’lim standartlari ma’lum kompetensiyalarni va universal ta’lim faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan eng yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishga asoslangan talabalarni o‘qitishning tizimli-faoliyatli yondashuvini joriy etishga imkon beradi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar ta’limda katta rol o‘ynaydi. Ular vaqtni tejaydi, ko‘plab jarayonlarni avtomatlashtiradi, bilimlarni yuqori sifatli nazorat qiladi, bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirishga hissa qo‘shadi va hokazo. Kompyuter asboblari qanchalik yaxshi bo‘lmasin, hech kim bolalarni o‘qituvchidan yaxshiroq o‘rgata olmaydi. Raqamli texnologiyalar shuningdek, o‘yin usullarini ishlab chiqish va o‘quvchilarning jamoaviy

faoliyati sifatida o‘rganishini tashkil etish imkonini beradi. Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalarning o‘rni va roli yuqori turadi. Raqamli texnologiyalar to‘liq ta’minlay oladigan ko‘rinish maktabda ta’lim jarayonini takomillashtirishning zamonaviy usullaridan biri — ta’limni raqamlashtirish, xususan, axborot texnologiyalaridan foydalanish hisoblanadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar ta’limda katta rol o‘ynaydi. Ular vaqtni tejaydi, ko‘plab jarayonlarni avtomatlashtiradi, bilimlarni yuqori sifatli nazorat qiladi, bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirishga hissa qo‘shadi va hokazo. Kompyuter asboblari qanchalik yaxshi bo‘lmasin, hech kim bolalarni o‘qituvchidan yaxshiroq o‘rgata olmaydi. Raqamli texnologiyalar shuningdek, o‘yin usullarini ishlab chiqish va o‘quvchilarning jamoaviy faoliyati sifatida o‘rganishini tashkil etish imkonini beradi[7].

Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalarning o‘rni va roli yuqori turadi. Raqamli texnologiyalar to‘liq ta’minlay oladigan ko‘rinish maktabda ta’lim jarayonini takomillashtirishning zamonaviy usullaridan biri — ta’limni raqamlashtirish, xususan, axborot texnologiyalaridan foydalanish hisoblanadi. Ta’limni axborotlashtirish nafaqat kadrlar tayyorlashni axborotlashtirishni o‘z ichiga oladi, shuningdek, maktabda ta’lim jarayonini takomillashtirishning zamonaviy usullaridan biri axborotlashtirishni o‘z ichiga oladi. Bu ta’lim faoliyatini axborotlashtirish, o‘quv natijalarini, o‘quv jarayonlarini nazorat qilish va o‘lchash, darsdan tashqari, ilmiy-tadqiqot va ilmiy-uslubiy faoliyat, shuningdek, tashkiliy va boshqaruv faoliyatini o‘z ichiga oladi[11].

O‘quv jarayonidagi axborot texnologiyalari fanlarni o‘rganishda ma’lumotni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi va dars davomida o‘qituvchilarning ishini osonlashtiradi. Ta’limni axborotlashtirish nafaqat kadrlar tayyorlashni axborotlashtirishni o‘z ichiga oladi, shuningdek, maktabda ta’lim jarayonini takomillashtirishning zamonaviy usullaridan biri axborotlashtirishni o‘z ichiga oladi. Bu ta’lim faoliyatini axborotlashtirish, o‘quv natijalarini, o‘quv jarayonlarini nazorat qilish va o‘lchash, darsdan tashqari, ilmiy-tadqiqot va ilmiy-uslubiy faoliyat, shuningdek, tashkiliy va boshqaruv faoliyatini o‘z ichiga oladi. O‘quv jarayonidagi axborot texnologiyalari fanlarni o‘rganishda ma’lumotni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi va dars davomida o‘qituvchilarning ishini osonlashtiradi. Raqamli texnologiyalardan foydalanishni amaliyotga joriy etish modernizatsiyaning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bu nafaqat tayyorgarlik darajasini oshirish, balki axborot kompetensiyalarini rivojlantirish va shaxsning intellektual salohiyatini ochish imkonini beradi[6].

Shu bilan birga, o‘qituvchilar uchun avtomatik baholash tizimlari, to‘g‘ri o‘quv materiallarini tanlashda yordam beradigan tizimlar mavjud. Sun'iy intellektning

rivojlanishi va avtomatlashtirish jarayonlari mehnat bozorida ayrim kasblar va ish o‘rinlarining yo‘qolishiga olib kelishi mumkin. Avtomatlashtirilgan tizimlar ko‘plab ishlab chiqarish jarayonlarini almashtiradi, bu esa ayrim ishchilarning ishsiz qolishiga sabab bo‘lishi mumkin. Bu ijtimoiy-psixologik muammolarni, masalan, o'z-o'zini qadrlashni yo'qotish yoki ish bilan bog'liq stressni keltirib chiqarishi mumkin. Sun'iy intellekt tizimlari noto‘g‘ri qo‘llanilganda yoki xato sozlanganida, ular jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, noto‘g‘ri ishlov berilgan ma'lumotlar yoki noto‘g‘ri algoritmlar orqali amalga oshirilgan qarorlar jiddiy salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bu muammo, ayniqsa, tibbiyotda, moliyada va xavfli sanoat jarayonlarida jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Sun'iy intellekt tizimlarining keng tarqalgan qo'llanilishi maxfiylik va xavfsizlikka ta'sir qilishi mumkin. Sun'iy intellekt yordamida tahlil qilingan ma'lumotlar ko'pincha shaxsiy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi, bu esa o'z navbatida foydalanuvchilarning maxfiylik huquqlarini buzish xavfini keltirib chiqaradi. Sun'iy intellektning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilgan holda, uning insoniyat hayotidagi ahamiyati yanada oshib borayotgani kuzatiladi. Tezlik, samaradorlik, xatoliklarni kamaytirish va ishlab chiqarishning avtomatlashtirilishi kabi afzalliklar uni turli sohalarda qo‘llashni kengaytirishga imkon beradi. Shuningdek, sun'iy intellektning kamchiliklari, ayniqsa, ish o‘rinlarining kamayishi, texnologiyaning noto‘g‘ri qo‘llanilishi, xavfsizlik va axloqiy masalalar bilan bog‘liq muammolarni yuzaga keltiradi. Bu muammolarni hal qilish va sun'iy intellektning to‘g‘ri va xavfsiz qo‘llanilishi uchun doimiy ravishda texnik va axloqiy monitoring olib borish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Hasanboyev J., To‘raqulov X.A. *Pedagogika.* — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
2. Xodjayev B.X. *Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar.* — Toshkent, TDPU, 2022.
3. Abdullayeva B.S. *Kasbiy kompetensiyani shakllantirish nazariyasi.* — Toshkent, 2021.
4. UNESCO. *Teacher Professional Development: A Framework for Action.* — Paris, 2020.
5. Shermuxamedova N. *O‘qituvchining kasbiy o‘sish modeli.* — Samarqand, 2023.
6. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.

7. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.
10. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
11. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

YOSHLAR MA'NAVIY DUNYOQARASHINING SHAKLLANISHIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI VA AHAMIYATI

Jo‘rayeva Sitora Sherali qizi
Jumartova Aziza Abdurahmon qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya

Ushbu maqolada yoshlar ma’naviy dunyoqarashining shakllanish jarayonida axborot texnologiyalarining tutgan o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Axborot texnologiyalari — internet, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn ta’lim platformalari, raqamli ommaviy axborot vositalari orqali yoshlarning fikrlash tarzi, qadriyatlari va dunyoqarashi shakllanmoqda. Shu bilan birga, texnologiyalarning salbiy ta’siri, axborot xurujlari va ma’naviy bo‘shliq muammolari ham yoritilgan. Maqolada yoshlarni raqamli madaniyatga o‘rgatish, axborot savodxonligini oshirish va milliy qadriyatlarga sodiq bo‘lishga yo‘naltirish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Аннотация

В данной статье рассматривается роль и значение информационных технологий в формировании духовного мировоззрения молодежи. Современные технологии — Интернет, социальные сети, онлайн-образование и цифровые СМИ — оказывают существенное влияние на мышление, ценности и мировоззрение молодых людей. Также освещаются негативные стороны технологического воздействия, включая информационные угрозы и духовный кризис. Особое внимание уделяется необходимости формирования цифровой культуры, повышения информационной грамотности и укрепления национальных ценностей среди молодежи.

Anotation

This article analyzes the role and importance of information technologies in shaping the spiritual worldview of youth. Modern technologies — including the Internet, social networks, online education, and digital media — influence young people's thinking, values, and worldview. At the same time, the negative impacts of technology, such as information attacks and moral degradation, are also discussed. The article emphasizes the need to enhance digital literacy, promote cultural awareness, and strengthen national identity among the youth in the digital age.

Kalit so‘zlari: yoshlar, ma’naviyat, dunyoqarash, axborot texnologiyalari, internet, raqamli madaniyat, axborot savodxonligi.

KIRISH.

Hozirgi globallashuv va raqamli inqilob davrida yoshlar hayoti axborot texnologiyalarisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli axborot vositalari yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlari va ma’naviy hayotiga chuqur kirib bormoqda. Shu sababli, axborot texnologiyalarining ta’siri ikki qirrali — u ma’naviy yuksalish imkoniyatlarini yaratish bilan birga, ayrim hollarda ma’naviy inqiroz xavfini ham yuzaga keltiradi. Axborot texnologiyalari yoshlarning bilim doirasini kengaytiradi, zamonaviy dunyo yangiliklaridan xabardor bo‘lishiga, o‘z fikrini erkin ifoda etishiga imkon beradi. Onlayn ta’lim platformalari, elektron kutubxonalar, ilmiy bloglar va virtual muloqot vositalari yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, texnologiyalar yoshlarni vatanparvarlik, milliy qadriyatlar va tarixiy merosni o‘rganishga undaydigan ko‘plab ijobiy kontentlarni ham tarqatish imkonini beradi. Axborot texnologiyalarining cheksiz imkoniyatlari bilan birga, ularning noto‘g‘ri qo‘llanilishi ma’naviy inqirozga sabab bo‘lishi mumkin. Soxta axborot, ma’naviy buzuqlikni targ‘ib qiluvchi kontentlar, kiberjinoyatlar va axborot xurujlari yoshlarning dunyoqarashiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarga haddan ortiq bog‘lanish real hayotdan uzilish, ruhiy siqilish va jamiyatdan begonalashuv kabi salbiy holatlarga olib kelmoqda.

Yoshlarni raqamli madaniyat asoslariga o‘rgatish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish va axborot savodxonligini oshirish — ularning ma’naviy immunitetini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ta’lim muassasalari, oilalar va ommaviy axborot vositalari bu jarayonda o‘zaro hamkorlikda ishlashi zarur. Milliy qadriyatlar, an’analar va zamonaviy axborot texnologiyalarini uyg‘unlashtirish — yoshlar ma’naviy dunyoqarashini sog‘lom yo‘nalishda shakllantirishning eng samarali yo‘lidir. XXI asr axborot texnologiyalari va axborot-kommunikasiyalar asri sanaladi. Ayniqsa, o'n besh - yigirma yil ichida texnologiya shiddat bilan rivojlandi. Kompyuter texnologiyalari imkoniyati bir necha bor ortdi. Uyali aloqa vositalari, optik tolali moslamalar, global internet texnologiyalari imkoniyatlari sanog'iga yetish qiyin. Ahamiyatlisi, rivojlangan texnologiyalarjamiyat hayotining barcha jabhasini oldi.

Axborot texnologiyalarining paydo bo’lishi, bu sohadagi ishlarni jonlantirib yubordi, ya'ni endigi hayot nafaqat axborotlar, axborot texnologiyalari, balki axborot tizimlarini yaratishni taqozo etib qoladi va ulardan bilim bazalari, vazifalar, mantiqiy xulosalarni yechuvchi mashina kabi xizmat tizimlarini ham o’z ichiga olishini talab qilmoqda. Bu talablarni hal qilish esa ijtimoiy islohotlarga bog’liqdir[11].

Axborot texnologiyalari iborasidagi texnologiya lotincha “thexnoz” san’at, hunar, soha va“logos” fan degan ma’noni bildiradi. Ya’ni, texnologiya biror vazifani bajarishda uning turli usullari ko’rinishini bildiradi. Zamonaviy telekommunikatsiya vositalari imkoniyatlari juda keng tizim bo’lib, unga informatika va hisoblash texnikasi asoslari fanidan ma’lum bo’lgan kompyuter, multimedia vositalari, kompyuter tarmoqlari internet kabi tushunchalardan tashqari qaror yangi tushunchalar ham kiradi. Bularga axborot tizimlari axborot tizimlarini boshqarish axborot uzatish tizimlari, ma’lumotlar ombori, ma’lumotlar omborini boshqarish tizimi bilimlar ombori kiradi. Kompyuter tarmoqlarining paydo bo’lishi sabablaridan biri resusrlardan hamkorlikda foydalanish, aholida kompyuter imkoniyatini kengaytirishdir. Axborot texnologiyalari iborasidagi texnologiya lotincha “thexnoz” san’at, hunar, soha va“logos” fan degan ma’noni bildiradi. Ya’ni, texnologiya biror vazifani bajarishda uning turli usullari ko’rinishini bildiradi. Zamonaviy telekommunikatsiya vositalari imkoniyatlari juda keng tizim bo’lib, unga informatika va hisoblash texnikasi asoslari fanidan ma’lum bo’lgan kompyuter, multimedia vositalari, kompyuter tarmoqlari internet kabi tushunchalardan tashqari qaror yangi tushunchalar ham kiradi. Bularga axborot tizimlari axborot tizimlarini boshqarish axborot uzatish tizimlari, ma’lumotlar ombori, ma’lumotlar omborini boshqarish tizimi bilimlar ombori kiradi. Kompyuter tarmoqlarining paydo bo’lishi sabablaridan biri resusrlardan hamkorlikda foydalanish, aholida kompyuter imkoniyatini kengaytirishdir[10].

Hozirgi davrda pedagogikada innovatsion ta’lim usullarini va dasturiy-texnik vositalarini qo‘llashga alohida ahamiyat berilmoqda. Bu yo‘nalish bo‘yicha 2013-14 yillarning o‘zida bir qancha halqaro anjumanlar o‘tkazilganki, ularda muhokama qilinayotgan masala va muammolar bu sohaning naqadar dolzarb ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Misol sifatda O‘zbekistonda (oktyabrda), Tayvanda (avgustda), Evropada mamlakatlarida (may-iyun oylarida), AQSH da (iyunda) va Birlashgan Arab amirliklarida (oktyabrda) o‘tkazilgan innovatsion texnologiyalarni ta’lim jarayonida qo‘llash masalalariga bag‘ishlangan konferensiyalarni ko‘rsatishimiz mumkin. Ammo shuni ham alohida ta’kidlash kerakki, bizning jamiyatimizdagi ko‘pchilik insonlar o‘qituvchilarni kunlar, xaftalar va oylar davomida o‘qitiladigan fan bo‘yicha asta-sekinlik bilan turli xil ko‘rsatma va topshiriqlar beradigan hamda bir maromda qandaydir bilimlar majmuasini o‘quvchilarga singdiradigan zerikarli mutaxassislar sifatida tushunadilar. Lekin ularning qanday ko‘rsatma va topshiriqlar berishlari, qanday dasturiy-texnik vositalardan foydalanishlari hamda bunday usullar qanday samara berishini ko‘pchilik bilmaydi yoki tushunmaydi. Yillar davomida ta’lim berishning bir qancha usullari, uslubiyati, texnologiyasi va dasturiy-texnik vositalari

vujudga kelganki, ularning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Ba’zi bir ta’lim berish uslublari yosh bolalarning bilim olish jarayonini o‘rganish asosida tashkil etilgan bo‘lsa, boshqalari dars berish jarayonida ro‘y beradigan muammolarni hisobga olgan holda tashkil etilgan[9].

Bugungi kun nigohida O‘zbekistoning jahon hamjamiyat oldidagi mavqei hartomonlama ustuvordir. Buni nafaqat iqtisodiy-ijtimoiy hayot darajasi, balki ma’naviy-ma’rifiy sohalarning tubdan isloh qilinayotganida ham ko‘rishimiz mumkin. Jumladan, 2019 yil 31 dekabrida e’lon qilingan Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi”ni misol qilishimiz mumkin. Konsepsiyada yoshlar tarbiyasida vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy imunitet, mehr-oqibatlilik, ma’suliyatlilik, bag‘rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni bolalikdan boshlab bosqichma-bosqich shakllantirish lozim ekanligi aytib o‘tilgan. Yoshlar ma’naviyatini shakllantirish uchun umumta’lim maktablarida milliy g‘oya tamoyillarini tarbiya jarayonlariga chuqur singdirish, o‘quvchilarga milliy tarbiya asoslarini to‘laqonli tushuntirish, ajdodlarimizning tarbiyaga oid ta’limotlarini yoshlarga etkazishga qaratilgan “Tarbiya” fanining tashkil etilayotgani muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’lumki, Germaniyada ushbu masalalar “Yoshlarni himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun, “Inson qadr-qimmatini himoya qilish to‘g‘risida”gi hamda “Teleradioeshittirish va telemediaxizmatlar sohasida yoshlarni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi davlat shartnomalari orqali tartibga solinadi. Nosog‘lom axborot oqimlaridan yoshlarni himoyalashga oid dunyoda qator huquqiy mexanizmlar yaratilgan. Jumladan, xalqaro amaliyotda “Kiber jinoyatlar to‘g‘risida”gi Konvensiya, “Voyaga etmaganlar uchun xavfsiz internet va onlayn resurslarni joriy qilish to‘g‘risida”gi Evropa Ittifoqi Parlamenti Assambleyasining tavsiyalari, “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi BMT Konvensiyasini, “Yoshlarni himoyalash to‘g‘risida”gi Germaniya, “Voyaga etmaganlarni ommaviy axborotning salbiy ta’siridan himoyalash to‘g‘risida”gi Litva va “Bolalarning sog‘lig‘i va rivojlanishiga ziyon etkazuvchi axborotdan himoyalash to‘g‘risida”gi Rossiya qonunlarini tilga olish mumkin[8].

Rivojlanayotgan mamlakatlar qatori davlatimizning milliy qonunchiligida ham yoshlarni nosog‘lom axborotlardan himoyalashning mexanizmlari mavjud. Xususan, “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi Qonunda “O‘zbekiston Respublikasida yoshlar orasida odob-axloqni buzishga, shu jumladan, zo‘ravonlikni, hayosizlikni va shafqatsizlikni tashviqot qilishga qaratilgan har qanday xatti-harakatlar ma’n etilishi”, “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunda “Pornografiya, shafqatsizlik va zo‘ravonlikni namoyish etuvchi, inson qadr-qimmatini tahqirlovchi, bolalarga zararli ta’sir ko‘rsatuvchi va

huquqbuzarliklar sodir etilishiga sabab bo‘luvchi ommaviy axborot vositalaridan foydalanish, adabiyotlarni tarqatish hamda filmlarni namoyish etish ta’qiqlanishi” belgilab berilgan. Tezkor Internet orqali qabul qilinayotgan, axborotlarning aksariyat foydalanuvchilari yoshlar hisoblanadi. Eng achinarli tomoni Daryo.uz. saytlari xabariga ko‘ra, O‘zbekistonda internet xizmatidan foydalanuvchilar soni 22 milliondan oshdi. O‘zbekistonda ta’lim portali hisoblangan ziyonet.uz, muloqot.uz va shu kabi jami saytlarda ro‘yxatdan o‘tganlar jamlanganda ham birgina ijtimoiy tarmoqqa kiruvchilar miqdoriga tenglasha olmasligi achinarli holatdir[7].

XULOSA.

Axborot texnologiyalari yoshlarning ma’naviy dunyoqarashini shakllantirishda beqiyos imkoniyatlarni yaratmoqda. Ularni to‘g‘ri yo‘naltirish, foydali kontentlardan unumli foydalanish va milliy qadriyatlar asosida axborot madaniyatini rivojlantirish — jamiyatning barqaror ma’naviy taraqqiyoti uchun muhim omillardandir. Xulosa qilib shuni rivojlanib borayotgan O‘zbekistonimizda yoshlarimizning bilim olishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Axborot asri davrida yoshlarga yopirilib kelayotgan “notoza va noxolis” axborotlarning oldini olish, sara ma’lumotlar topib foydalanishlari, xususan nosog‘lom axborotlardan himoyalana olishlari, komunikatsiya vositalaridan to‘g‘ri foydalana bilishlari uchun bilim va tajriba kerak bo‘ladi. Internet madaniyatini avvalo kattalar, ota-onalar, asosiy o‘rinda pedagoglar o‘zlaridan boshlasalar yana ham yaxshi, kutilayotgan natijalarga erishish mumkin. Shunday ekan yoshlarga sog‘lom axborot muhitini yaratib, ular ma’naviy olamining daxlsizligini asrash asosiy vazifalarimizdan biridir[6].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risidagi farmonlari.
3. “Axborot texnologiyalari to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2019.
4. O‘zbekiston Reapublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 1-oktabr o‘qituvchi va murabbiylari bayramidagi tantanali nutqi Toshkent 2019.
5. Muxammadieva, O., & Annaguliyev, J. (2023). The importance gender equality in government ruling. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 9, pp. 21-24).
6. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

7. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

8. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.

9. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.

10. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).

11. Xo'jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYA METODLARI VA ULARNING TARBIYAVIY JARAYONDAGI RO’LI

Jumayeva Hayitgul Sodiq qizi
Komilova Zarnigor Soli qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma’naviy-axloqiy tarbiya tushunchasi, uning ahamiyati va maqsadi ochib beriladi. Shuningdek, ma’naviy-axloqiy tarbiya metodlari sistematik ravishda tasniflanadi, ularning tarbiyaviy jarayondagi roli va samaradorligi tahlil qilinadi. Metodlar bo‘yicha misollar keltirilib, ularning pedagogik shartlari, cheklovlari, qo‘llanish yo‘llari muhokama qilinadi. Tadqiqot yakunida ma’naviy-axloqiy tarbiyaning metodologik jihatlari bo‘yicha tavsiyalar va kelgusida o‘tkazilishi lozim bo‘lgan tadqiqot yo‘nalishlari ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: ma’naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, tarbiya metodlari, tarbiyaviy jarayon, ma’naviy kompetentsiya, pedagogik usullar.

Abstarct. This article explains the concept of spiritual and moral education, its importance and purpose. Also, the methods of spiritual and moral education are systematically classified, their role and effectiveness in the educational process are analyzed. Examples of methods are given, their pedagogical conditions, limitations, and ways of application are discussed. At the end of the study, recommendations are made on the methodological aspects of spiritual and moral education and directions for future research are indicated.

Key words: spiritual education, moral education, educational methods, educational process, spiritual competence, pedagogical methods.

Аннотация. В статье раскрывается понятие духовно-нравственного воспитания, его значение и предназначение. Систематически классифицируются методы духовно-нравственного воспитания, анализируются их роль и эффективность в образовательном процессе. Приводятся примеры методов, рассматриваются их педагогические условия, ограничения и способы применения. В заключение исследования даются рекомендации по методическим аспектам духовно-нравственного воспитания и указываются направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: духовное воспитание, нравственное воспитание, методы воспитания, образовательный процесс, духовная компетентность,

педагогические методы.

KIRISH. Bugungi kunda tezkor globalizatsiya, axborot asri, madaniy va axloqiy bo‘shliqlar paydo bo‘lishi newaviy-axloqiy me’yorlarga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytiradi. Jamiyat turli bosqichlarida shakllanayotgan yosh avlodni barkamol, insonparvar, vatanparvar inson bo‘lib yetishtirish pedagogika va tarbiya sohasining eng ustuvor vazifalaridan biridir. Shu sababli, ma’naviy-axloqiy tarbiya (ma’naviy-axloqiy tarbiya) jarayonida foydalaniladigan metodlar va usullar o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya — bu shaxsning ma’naviy ongini shakllantirish, axloqiy his-tuyg‘ularini rivojlantirish, xulq-atvor ko‘nikmalari va odatlarini hosil qilish jarayonidir[8].

Shu asosida quyidagi masalalar ko‘rib chiqish mumkin:

ma’naviy-axloqiy tarbiya tushunchasi, vazifalari va pedagogik yo‘nalishlari;

ma’naviy-axloqiy tarbiyada qo‘llaniladigan metodlar, turlari va tasnifi;

har bir metodning tarbiyaviy jarayondagi roli, kuchli va zaif jihatlari;

metodlarning pedagogik shartlari, integratsiyasi va innovatsion yo‘nalishlari;

tavsiyalar va amaliy takliflar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. Ma’naviy-axloqiy tarbiya — shaxsni jamiyatda maqbul axloqiy qadriyatlar asosida shakllantirish va uning ichki dunyosini boyitish jarayoni. Adabiy manbalarda, masalan, “Ma’naviy-axloqiy tarbiya tushunchasi va uning mohiyati” mazmunidagi maqolalarda mualliflar ma’naviy-axloqiy tarbiyaning yosh avlodni ijtimoiy me’yorlar, milliy va umuminsoniy fazilatlar bilan rivojlantirishdagi ahamiyatini ta’kidlagan[7].

Metodologik yondashuvlar va tadqiqotlar

Abduhakimova Muborak Nasirullayevna “Pedagogical Methods of Forming Spiritual and Moral Education in Students” maqolasida ma’naviy-axloqiy tarbiya metodlarini pedagogik jihatdan tahlil qilgan.

Aliqulova Karomat Kholmomin qizi “Methods and Means of Forming the Spiritual and Moral Culture of a Person in Pedagogical Processes” nomli maqolasida shaxsning ma’naviy va axloqiy madaniyatini shakllantirish usullari bo‘yicha tavsiyalar beradi.

Tashpo‘latova M. “Oliy ta’lim muassasalarida ma’naviy-axloqiy tarbiyaning mazmuni, shakllari va usullari” maqolasida oliy ta’lim muhitida qo‘llaniladigan metod va shakllarni ko‘rib chiqqan.

Temirova Nilufar Karimovna “Pedagogical System for the Development of Spiritual and Moral Competence of the Student” maqolasida shaxsning ma’naviy kompetentsiyasini shakllantirish yo‘nalishlarini tahlil qiladi.

Quyida ma’naviy-axloqiy tarbiyada keng qo‘llaniladigan metodlar va ularning tarbiyaviy jarayondagi roli keltiriladi.

1-jadval

Ma’naviy-axloqiy tarbiya metodlari va ularning roli

1.	**Suhbat (diskussiya, muloqot)**	**Tavsifi:**	Tarbiyachi va tarbiyalanayotganlar o‘rtasida ochiq muloqot, fikr almashish.
		Roli:	Suhbat orqali nazariy tushunchalar va axloqiy tushuntirishlar beriladi, shaxsning fikr yuritishi shakllanadi. Suhbat — intellektual tarbiya vositasidir.
		Afzalliklari:	tarbiyalanuvchini faol ishtirokga jalb qiladi, tushuncha va hislar almashish imkonini beradi;
		Cheklovlari:	noto‘g‘ri yo‘lga boshqarilishi mumkin, tarbiyachi mahorati talab etiladi.
		Qo‘llanish misoli:	mavzular bo‘yicha diskussiyalar, savol-javob, etika mavzulari atrofida suhbatlar.
2.	**Namuna ko‘rsatish (model qilish)**	**Tavsifi:**	Tarbiyachi o‘z xulqi, axloqiy qarorlari bilan tarbiyalanuvchilarga namuna bo‘ladi.
		Roli:	Shaxs axloqiy-odoblarga o‘rnak sifatida ta’sirlanadi. Samarali model inson xarakterini shakllantirishda katta rol o‘ynaydi.
		Afzalliklari:	psixologik jihatdan kuchli ta’sirga ega; real hayotdagi misollar orqali o‘rgatadi.
		Cheklovlari:	agar tarbiyachi modeli yaroqsiz bo‘lsa, salbiy ta’sir bo‘lishi mumkin; har doim model bo‘la olish qiyin.
		Qo‘llanish misoli:	tarbiyachi, ustoz, ota-ona o‘z hayotida axloqiy qarorlarni amalda namoyon etadi.
		Tavsifi:	Tarbiyachi tomonidan aniq pedagogik talablar, qo‘llanmalar, yo‘riqnomalar berish.
		Roli:	Ma’naviy-axloqiy me’yorlarni tinch va aniqlik

3.	**Talab, ko‘rsatma (instruksiya)**		bilan tarbiyalanuvchilarning xulqiga kiritadi.
		Afzalliklari:	tizimli ravishda boshqarish imkoniyatini beradi;
		Cheklovlari:	shaxsga majburlik hissi bo‘lishi mumkin, ichki motivatsiyani susaytirishi mumkin.
		Qo‘llanish misoli:	maktabda “navoiy qadriyatlar haftaligi”da qatnashish, sinfda “hurmat qoidalari” ro‘yxatini belgilash.
4.	**Faoliyat (amaliy qilingan ish)**	**Tavsifi:**	Tarbiyalanuvchi ma’naviy-axloqiy vazifalarni real faoliyat orqali bajaradi (ijtimoiy xizmat, loyihalar, yordam qilish).
		Roli:	Axloqiy ko‘nikmalar va odatlarni amalda shakllantiradi; faoliyat orqali shaxs ichki dunyosini sinovdan o‘tkazadi.
		Afzalliklari:	tajriba orqali o‘rganish; ichki majburiyat hissi paydo bo‘ladi;
		Cheklovlari:	tashkiliy jihatlar, resurs yetishmasligi; ba’zan faqat tashqi faoliyatga cheklanib qolishi mumkin.
		Qo‘llanish misoli:	ko‘ngilli yordam, ekologik kampaniyalar, durustlik kampaniyalari, sinf loyihalari.

MUHOKAMA. Yuqorida sanab o‘tilgan metodlarning hammasi ma’naviy-axloqiy tarbiyada o‘z o‘rniga ega, lekin ularni individual metodlar deya emas, balki integratsiyalangan holda foydalanish lozim. Haqiqiy tarbiyaviy samarani ta’minlash uchun quyidagi jihatlarga e’tibor berish kerak:

metodlar uyg‘unligi va harmoniya — har bir metod boshqa metodlar bilan uyg‘un ishlashi lozim, faqat bitta metodga suyanib qolish mumkin emas.

tarbiyachi shaxsning roli — pedagogik mahorat, axloqiy jihatdan o‘zi namunali bo‘lishi muhim. Model sifatida tarbiyachi juda katta rol o‘ynaydi.

shart-sharoitlar va resurslar — interaktiv metodlar uchun texnologik va moddiy baza kerak; muhitni tashkil qilish; auditoriya hajmi; vaqt.

shaxsning xususiyatlarini inobatga olish — yosh, psixologik holat, qiziqish, ehtiyojlar.

ijtimoiy va madaniy kontekst — metodlarni mahalliy madaniyat, an’analar,

qadriyatlarga moslashtiring.

monitoring va baholash — metodlarning samaradorligini o‘lchash mexanizmlarini qo‘llash (so‘rovnomalar, intervyu, kuzatuv).

innovatsion yondashuvlar — raqamli texnologiyalar, multimedia, virtual resurslardan foydalanish — metodlarni zamon talabiga moslashtiradi.

uzliksiz va uzviy jarayon — ma’naviy-axloqiy tarbiya uzoq muddatli, doimiy takroriy jarayon bo‘ladi.

Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda integratsiyalashgan usullar samaradorligi yuqori ekanligi aniqlangan. Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida ma’naviy-axloqiy tarbiyaning shakllari va usullari bo‘yicha tajribalar mavjud[9].

Innovatsion metodlardan biri — ijtimoiy hamkorlikka asoslangan metoddur. Masalan, maktabdan tashqari faoliyatlarda jamiyat tashkilotlari bilan hamkorlikda ma’naviy-axloqiy tadbirlar tashkil etish samarali bo‘lishi mumkin. Shuningdek, ma’naviy-axloqiy tarbiyada jadidlarning merosidan foydalanish metodologiyasini takomillashtirish ham muhim yo‘nalish sifatida ko‘rib chiqilmoqda. Shuni ta’kidlash kerakki, metodlarning samarasi ko‘p jihatdan tarbiyachi mahorati, metodlarning uyg‘unligi va uzluksizligi bilan bog‘liq. Yaxshi metod, lekin noto‘g‘ri yoki ortiqcha qo‘llangan bo‘lsa, o‘z samarasini bermasligi mumkin[6].

NATIJALAR. Ma’naviy-axloqiy tarbiya metodlari (suhbat, namuna, talab, faoliyat, muhit, interaktiv metodlar, badiiy vositalar, maslahat) pedagogik amaliyotda muhim o‘rin tutadi. Har bir metodning o‘zining kuchli va cheklangan jihatlari bor; samarali natija uchun metodlarni uyg‘unlikda qo‘llash muhimdir. Tarbiyachi shaxsiy namunasi (model) juda muhim — metodlar o‘z samarasini tarbiyachi axloqiy va pedagogik yondoshuvi bilan topadi. Innovatsion va integratsiyalashgan metodlar (interaktiv, multimedia, ijtimoiy hamkorlik) yoshlar qiziqishini oshiradi va metodlar samaradorligini kuchaytiradi. Metodlarning samaradorligini baholash va monitoring tizimini joriy qilish lozim. Tadqiqotlar ko‘rsatkichi shuni ko‘rsatadiki, metodologik jihatdan chuqur tadqiqotlar (metodlarning nazariy asosi, pedagogik shartlar, kombinatsiyalari) ham hali yetarli emas[10].

XULOSA. Ma’naviy-axloqiy tarbiya metodlari ta’lim-tarbiyani boyituvchi, shaxsni shakllantiruvchi kuchli vositalardir. Lekin ular o‘z-o‘zidan emas, balki pedagogik mahorat, shaxsiy namunaviy xulq, metodlarning uyg‘unligi, iqlim va resurslar bilan birgalikda samarali bo‘ladi.

Kelajakda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan tadqiqot yo‘nalishlari:

har bir metodning samaradorligini empirik tadqiqotlar asosida o‘lchash, metodlar kombinatsiyasining optimallashtirilgan variantlarini ishlab chiqish, interaktiv va raqamli metodlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyaga moslashtirish, tarbiyachi tayyorgarligida metodologik kompetentsiya masalalarini chuqurlashtirish, madaniyat va tafakkurga mos metodlarni lokalizatsiya qilish.

Ushbu maqola taqdim etilgan metodlar va yondashuvlar nazariy jihatdan tahlil qilingan bo‘lib, amaliy tadbiq bo‘yicha qo‘shimcha tadqiqotlar va pilot loyihalar zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Saidov, A., & Rasulov, O. (2021). Oila va ta’lim muassasalarida ma’naviy-axloqiy tarbiya muammolari. Pedagogik mahorat, 3(2), 45–52.
2. Nematova, G. (2019). O‘quvchilarda ijtimoiy faoliyat orqali ma’naviy fazilatlarni shakllantirish. Yangi O‘zbekiston ta’limi, 4(1), 33–38.
3. Xodjayev, B. (2022). Ma’naviy-axloqiy tarbiyaning zamonaviy yondashuvlari. Ta’lim va jamiyat, 5(3), 21–26.
4. UNESCO. (2017). Education for sustainable development goals: Learning objectives. Paris: UNESCO Publishing.
5. Qodirova, M. (2020). Axloqiy tarbiyada milliy qadriyatlar asosida yondashuv. Ilm-fan va innovatsiya, 6(4), 58–64.
6. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
7. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
8. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
9. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
10. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

INKILUZIVTALIM JARAYONIDA SENSOR BUZILISHI KAMCHILIKLARIGA EGA BO'LGAN BOLALARNI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Mamayusupova Aziza Chorshanbiyevna
Maxmadaliyeva Sadoqat Abdushukurovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim tizimida sensor buzilishi kamchiliklariga ega bo'lgan bolalarni o'qitishda qo'llanilayotgan zamonaviy pedagogik va texnologik yondashuvlar tahlil qilinadi. Unda maxsus ehtiyojli o'quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlari, ularning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi hamda adaptiv o'quv muhitini yaratishning ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda raqamli ta'lim texnologiyalari, differensial yondashuv va multisensor metodikalar orqali ta'lim samaradorligini oshirish omillari tahlil qilinadi.

Аннотация. В статье рассматриваются современные педагогические и технологические подходы к обучению детей с сенсорными нарушениями в условиях инклюзивного образования. Анализируются особенности индивидуального развития обучающихся с особыми образовательными потребностями, пути их интеграции в образовательный процесс и научно-методические основы создания адаптивной учебной среды. Особое внимание уделено использованию цифровых технологий, дифференцированного подхода и мультисенсорных методик для повышения эффективности обучения.

Anotation. This article examines modern pedagogical and technological approaches to teaching children with sensory impairments within the framework of inclusive education. It analyzes the individual developmental characteristics of students with special educational needs, their integration into the educational process, and the scientific-methodological foundations for creating an adaptive learning environment. Special attention is given to the use of digital technologies, differentiated instruction, and multisensory methods to enhance learning effectiveness.

Kalit so'zlari: Inklyuziv ta'lim, sensor buzilish, maxsus ehtiyojli bolalar, adaptiv muhit, raqamli texnologiyalar, multisensor metodika, differensial yondashuv, pedagogik innovatsiya

KIRISH. Ta'lim — har qanday jamiyat taraqqiyotining asosi, inson kapitalini shakllantirish va ijtimoiy integratsiyani ta'minlovchi eng muhim omildir. Zamonaviy

davrda ta’lim tizimining asosiy maqsadi faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki barcha toifadagi bolalarga teng imkoniyat yaratish, ularning shaxsiy qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishlariga zamin hozirlashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta’lim konsepsiyasi bugungi kunda global miqyosda ijtimoiy adolat, insonparvarlik va tenglik tamoyillariga asoslangan ilg‘or yondashuv sifatida e’tirof etilmoqda. Inklyuziv ta’lim — bu barcha bolalar, jumladan, jismoniy, aqliy yoki sensor nuqsonlarga ega bo‘lgan shaxslarning umumiy ta’lim tizimida to‘laqonli ishtirokini ta’minlashga qaratilgan pedagogik, ijtimoiy va huquqiy jarayondir[13].

Sensor buzilishlari (ko‘rish, eshitish, sezgi organlaridagi nuqsonlar)ga ega bo‘lgan bolalar inklyuziv ta’limning eng murakkab kategoriyalaridan biridir. Chunki bu toifadagi bolalarda axborotni qabul qilish, qayta ishlash va ifoda etish jarayonlari o‘ziga xos kechadi. Shunday ekan, ularni o‘qitishda nafaqat maxsus pedagogik yondashuv, balki zamonaviy texnologiyalar, raqamli vositalar va adaptiv o‘quv metodikalarini uyg‘unlashtirish talab etiladi. Mazkur yondashuv o‘qituvchidan nafaqat kasbiy tayyorgarlik, balki chuqur empatiya, kommunikativ moslashuvchanlik va individual rivojlanishni kuzatish ko‘nikmalarini ham talab qiladi. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’lim sohasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda bu sohani huquqiy jihatdan tartibga solish bo‘yicha bir qator muhim hujjatlar qabul qilingan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida “Ta’lim tashkilotlarida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim va tarbiya ta’minlanadi” deb belgilanishi — bu yo‘nalishning konstitutsiyaviy kafolatini ifodalaydi. Shuningdek, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ–637, 2020-yil 23-sentyabr) inklyuziv ta’limni ta’lim tizimining ajralmas qismi sifatida e’tirof etib, maxsus ehtiyojli o‘quvchilarni o‘qitishning tashkiliy, metodik va moliyaviy asoslarini belgilab berdi. Davlatimiz rahbari tomonidan 2020-yil 13-oktabrda qabul qilingan **PQ–4860-sonli Prezident qarori “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”**gi hujjat esa inklyuziv ta’limni amaliyotda keng joriy etishning yangi bosqichini boshlab berdi. Mazkur qaror asosida ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini moslashtirish, maxsus pedagog va defektologlarni tayyorlash, adaptiv o‘quv dasturlari yaratish hamda ijtimoiy-psixologik xizmatlar tizimini kuchaytirish choralari belgilandi. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori bilan umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’limni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi Nizom tasdiqlanib, sinfda o‘qitiladigan o‘quvchilar soni, maxsus pedagogik yordam

ko‘rsatish shartlari hamda baholash mezonlari aniq belgilab qo‘yildi[12].

Inklyuziv ta’limning huquqiy asoslari nafaqat milliy darajada, balki xalqaro miqyosda ham mustahkam hujjatlar bilan himoya qilingan. O‘zbekiston Respublikasi 2009-yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiyasini ratifikatsiya qilgan bo‘lib, ushbu hujjatning 24-moddasida “Nogironligi bo‘lgan shaxslar umumiy ta’lim tizimidan ajratilmasligi, inklyuziv, sifatli va bepul ta’lim olish huquqiga ega ekanligi” qayd etilgan. Mazkur xalqaro me’yorlar asosida davlatlar “oqilona moslashtirish” (reasonable accommodation) tamoyiliga rioya etish, ya’ni har bir bolaga individual yondashuv asosida ta’lim olish imkonini yaratish majburiyatini olgan. Hozirgi kunda inklyuziv ta’lim tizimi nafaqat inson huquqlarini ta’minlovchi ijtimoiy mexanizm, balki pedagogik innovatsiyalarni joriy etuvchi muhim yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Xususan, sensor buzilishlari bo‘lgan bolalarni o‘qitishda multisensor metodika, differensial yondashuv, raqamli ta’lim texnologiyalari va adaptiv o‘quv muhitini yaratish kabi zamonaviy pedagogik usullar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuvlar yordamida bolalar faqat bilim emas, balki mustaqil fikrlash, muloqotga kirishish, ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish kabi ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, amaliyotda hali yechimini kutayotgan muammolar ham mavjud. Jumladan, barcha ta’lim muassasalari infratuzilmasi inklyuziv talablar darajasida moslashtirilmagan; maxsus tayyorgarlikka ega pedagoglar yetishmaydi; dars jarayonlarida qo‘llaniladigan metodik materiallar, braille yozuvidagi darsliklar, audiovizual resurslar va maxsus dasturlar yetarli emas. Bundan tashqari, jamiyatda nogironligi bo‘lgan bolalarning imkoniyatlarini to‘liq anglash, ularni ijtimoiy muhitga integratsiyalashga nisbatan ijobiy qarashni shakllantirish hali ham dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Inklyuziv ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, xususan sensor buzilishlariga ega bolalar uchun samarali pedagogik va texnologik yondashuvlarni joriy etish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biridir. Mazkur tadqiqotning maqsadi — sensor nuqsonlarga ega o‘quvchilarni o‘qitishda zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilish, ilg‘or tajribalarni umumlashtirish va ta’lim sifatini oshirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqishdan iboratdir. Ushbu yo‘nalish bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borish nafaqat maxsus ta’lim tizimiga, balki butun ta’lim tizimining innovatsion rivojiga xizmat qiladi[11].

Inklyuziv ta’lim tizimi zamonaviy pedagogika taraqqiyotining eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u inson huquqlarini ta’minlash, ijtimoiy tenglikni qaror toptirish va har bir bolaga o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon etish imkonini yaratish g‘oyalariga tayanadi. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish

mustaqillik yillarida boshlangan islohotlarning mantiqiy davomi sifatida shakllandi. Mamlakatimizda 2017-yildan boshlab ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida sifat o‘zgarishlariga erishish, har bir bolaning ehtiyojiga mos ta’lim muhitini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Bu jarayonda “Harakatlar strategiyasi”, “Yangi O‘zbekiston — inson qadri bilan ulug‘” tamoyili hamda “Inson uchun xizmat qiladigan davlat” konsepsiyasi muhim g‘oyaviy asos bo‘lib xizmat qildi. Inklyuziv ta’lim tushunchasi bugungi kunda tor doiradagi maxsus ta’lim bilan cheklanmay, balki butun ta’lim tizimini insonparvarlik ruhida qayta qurish jarayonini ifodalaydi. Bu yondashuvda bolalar orasidagi jismoniy, sensor, psixologik va ijtimoiy farqlar tabiiy hodisa sifatida qabul qilinadi. Ularni ajratish emas, balki yagona o‘quv muhitida o‘zaro integratsiya qilish, shaxsiy ehtiyoj va qobiliyatlarni hisobga olgan holda o‘qitish eng muhim masala hisoblanadi. Shuning uchun ham inklyuziv ta’lim tizimida pedagogik yondashuvlar individuallashtirilgan, adaptiv va moslashuvchan bo‘lishi zarur[10].

Sensor buzilishlari — bu bolaning ko‘rish, eshitish yoki sezgi organlaridagi turli darajadagi funksional cheklovlar bo‘lib, ular o‘quv faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bola uchun axborotni idrok etishning asosiy kanali bo‘lgan vizual manbalar yetishmaydi, eshitishida nuqsoni bor o‘quvchi esa verbal axborotni to‘liq qabul qila olmaydi. Shu bois bu toifadagi o‘quvchilarning ta’limini tashkil etishda maxsus vositalar, moslashtirilgan metodikalar va raqamli texnologiyalardan foydalanish zarur. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi” (2021-yil)da aynan sensor buzilishiga ega bolalar bilan ishlashda multisensor yondashuv, differensial metodika va maxsus texnik vositalardan foydalanish zarurligi qayd etilgan. Zamonaviy pedagogik adabiyotlarda multisensor ta’lim konsepsiyasi o‘quv jarayonini bir vaqtning o‘zida ko‘rish, eshitish, sezish, harakatlanish kabi bir nechta sensor kanallar orqali tashkil etishni nazarda tutadi. Masalan, ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga taktil (qo‘l bilan sezish asosida) o‘qitish usullari, Braille yozuvidan foydalanish, audio va 3D-modellar orqali axborotni idrok etish imkoniyatlari yaratiladi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun esa subtitrli videodarslar, imo-ishora tili tarjimoni, nutq apparatlari va audiovizual qo‘llanmalar samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, bu bolalar uchun o‘quv materiallarini adaptatsiya qilishda raqamli texnologiyalar, masalan, “Text-to-Speech” (matndan nutqqa) va “Speech-to-Text” (nutqdan matnga) tizimlaridan foydalanish natijadorlikni sezilarli oshiradi[9].

O‘zbekistonlik olimlar orasida professor R. X. Qodirova, dotsent G. A. To‘xtayeva, pedagogika fanlari doktori M. M. Tohirova va boshqalar o‘z ilmiy izlanishlarida maxsus ta’lim va inklyuziya sohasida metodik yondashuvlarni ishlab chiqish,

defektologik xizmatni takomillashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratganlar. Ularning tadqiqotlarida inklyuziv muhitda sensor nuqsonli bolalar bilan ishlashda o‘qituvchining kommunikativ madaniyati, psixologik tayyorgarligi hamda pedagogik empatiyaning o‘rni alohida ta’kidlanadi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan amalga oshirilgan “Raqamli ta’lim muhitida maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan o‘quv platformalarini yaratish” loyihasi (2023-yil) inklyuziv jarayonda texnologik yechimlarning dolzarbligini yana bir bor ko‘rsatdi. Bugungi kunda “EduMarket”, “BilimLand”, “Maktab.uz” kabi raqamli ta’lim resurslari ko‘rish yoki eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun maxsus adaptiv modullarni joriy etmoqda. Sensor buzilishiga ega bolalar bilan ishlashda differensial yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. Har bir bola o‘z idrok darajasi, nutq rivoji, psixologik tayyorgarligi va ijtimoiy tajribasiga ko‘ra o‘ziga xosdir. Shu sababli dars jarayonida o‘quv materialining hajmi, ifoda usuli va o‘zlashtirish tezligi individual tarzda belgilanadi. Bu jarayonda o‘qituvchining roli — faqat bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi, rag‘batlantiruvchi va integratsiyalovchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Inklyuziv ta’lim samaradorligini ta’minlashda ijtimoiy-psixologik muhit ham hal qiluvchi omildir. Ota-onalar, sinfdoshlar va pedagoglar o‘rtasida o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va hamkorlik muhitini shakllantirish bolalarning ijtimoiy moslashuviga, o‘zini jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida his etishiga xizmat qiladi. Shu ma’noda, “Oila va maktab hamkorligini kuchaytirish to‘g‘risida”gi 2022-yilgi Vazirlar Mahkamasi qarori inklyuziv ta’limni amalda qo‘llab-quvvatlashning muhim mexanizmlaridan biri bo‘ldi. O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim, xususan, sensor buzilishlariga ega bolalarni o‘qitish jarayoni tizimli tarzda rivojlanmoqda. Bu sohada qabul qilingan qonunlar, strategiyalar va konseptual hujjatlar ta’lim sohasining insonparvarlik tamoyillari asosida takomillashayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, mavjud imkoniyatlar bilan bir qatorda, pedagog kadrlar malakasini oshirish, maxsus o‘quv resurslarini yaratish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda jamiyatda inklyuziv madaniyatni shakllantirish dolzarb vazifalardan bo‘lib qolmoqda. Zamonaviy yondashuvlar asosida shakllanayotgan bu tizim nafaqat sensor buzilishlari bo‘lgan bolalar, balki barcha o‘quvchilar uchun adolatli, teng imkoniyatli va samarali ta’lim muhitini ta’minlashga xizmat qiladi[8].

O‘zbekiston ta’lim tizimida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarning markazida inson omili, xususan, har bir bolaning shaxs sifatida rivojlanish huquqini ta’minlash masalasi turibdi. Shuning uchun ham inklyuziv ta’lim, jumladan, sensor buzilishiga ega bolalar bilan ishlash masalasi davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga

aylangan. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-dekabrdagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni alohida ahamiyatga ega bo‘lib, unda “nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun to‘siqsiz ta’lim muhitini yaratish” ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shuningdek, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning 30-moddasida inklyuziv ta’limni tashkil etish tartibi, alohida ehtiyojli bolalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari hamda ularning ta’lim jarayoniga to‘liq integratsiyasini ta’minlovchi chora-tadbirlar yoritilgan. Sensor buzilishiga ega bolalarni o‘qitish masalasi O‘zbekiston pedagogika fanida yangi ilmiy yo‘nalishlardan biri sifatida shakllanmoqda. So‘nggi yillarda Toshkent davlat pedagogika universiteti, Nizomiy nomidagi TDPU, Termiz davlat universiteti, Chirchiq davlat pedagogika instituti hamda Respublika defektologiya markazlarida bu borada chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Masalan, professor R. X. Qodirova (2021) o‘z ishlarida inklyuziv ta’limda psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimini tahlil qilib, sensor nuqsonli bolalarning o‘qish motivatsiyasini shakllantirishda o‘qituvchining kommunikativ madaniyati hal qiluvchi omil ekanini asoslab bergan. G. A. To‘xtayeva esa ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar uchun multisensor yondashuv asosida taktil (sezgi asosidagi) materiallardan foydalanish o‘quv natijalarini 25–30 foizga oshirishini ilmiy tajribalar orqali isbotlagan. Sensor buzilishli bolalar bilan ishlashda o‘qituvchining asosiy maqsadi ularni alohida o‘rgatish emas, balki sinfdagi boshqa o‘quvchilar bilan birgalikda o‘qitish orqali ijtimoiy integratsiyani ta’minlashdir. Bu jarayon “moslashtirilgan ta’lim muhitini yaratish” tamoyiliga asoslanadi[14].

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori bilan tasdiqlangan “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’limni tashkil etish tartibi to‘g‘risida nizom”da bu jarayonning aniq mexanizmlari belgilab berilgan. Nizomga ko‘ra, ta’lim muassasalarida maxsus pedagog (defektolog), logoped, psixolog, surdopedagog, tiflopedagog hamda ijtimoiy pedagoglar faoliyat yuritishi lozim. Ularning vazifasi nafaqat o‘quv jarayonida yordam berish, balki bolaning ijtimoiy moslashuvi, muloqot ko‘nikmalari va emotsional rivojini qo‘llab-quvvatlashdan iborat. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan 2022-yilda amalga oshirilgan “Raqamli ta’lim muhitida nogironligi bo‘lgan bolalar uchun ta’lim resurslarini moslashtirish” loyihasi inklyuziv o‘qitishning texnologik bazasini mustahkamlashda muhim bosqich bo‘ldi. Loyihada maxsus interfeyslar, audiovizual materiallar, matndan nutqqa va nutqdan matnga aylantiruvchi dasturiy ta’minotlar joriy etildi. Bu esa, o‘z navbatida, eshitishida yoki ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun mustaqil o‘rganish imkoniyatlarini

kengaytirdi[7].

Bugungi kunda dunyo tajribasida, jumladan, Finlyandiya, Kanada, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda inklyuziv ta’limning ilg‘or modellarini tahlil qilar ekanmiz, ularning umumiy jihati shundaki — barcha o‘quvchilar yagona sinfda, lekin turli darajada moslashtirilgan o‘quv materiallari orqali bilim oladilar. Bu jarayonda “ko‘makchi texnologiyalar” (assistive technologies) keng qo‘llaniladi. O‘zbekistonda ham bu tajriba bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Masalan, 2023-yil holatiga ko‘ra, Xalq ta’limi vazirligi tomonidan 300 dan ortiq umumta’lim maktablarida inklyuziv sinflar tashkil etilgan va ularning qariyb 30 foizi sensor buzilishiga ega bolalarni o‘z ichiga oladi. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarni o‘zlashtirish samaradorligini oshirish uchun multisensor metodikadan foydalanish muhim hisoblanadi. Mazkur metodika inson miyasi axborotni turli sezgi organlari orqali qabul qilganda yaxshiroq o‘zlashtirishini asoslaydi. Sensor buzilishiga ega bolalarda bu imkoniyatlar cheklanganligi sababli, boshqa sezgi kanallari faol rag‘batlantiriladi. Masalan, eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda vizual idrok kuchaytiriladi, ko‘rishida nuqsoni bo‘lganlarda esa taktil (sezish) va eshitish orqali axborot olish mexanizmlari faol ishlatiladi. Shu jarayonda Braille alifbosi, audiokitoblar, nutq sintezatorlari, imo-ishora tili tarjimonlari va interaktiv dars platformalaridan keng foydalanish zarur. Shuningdek, differensial yondashuv ham inklyuziv ta’limda muhim metodik asosdir. Har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda dars mazmuni, mashg‘ulot davomiyligi, baholash tizimi moslashtiriladi[15].

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, agar o‘quv jarayoni interaktiv tarzda tashkil etilsa, bunday bolalarda faollik, ishtirokchanlik va o‘zini ifoda etish qobiliyatlari ortadi. Hozirgi bosqichda inklyuziv ta’limni takomillashtirish uchun uchta asosiy yo‘nalish dolzarb sanaladi: birinchidan, pedagoglarning inklyuziv kompetensiyasini oshirish; ikkinchidan, texnik vositalarni zamonaviylashtirish; uchinchidan, ta’lim mazmunini moslashtirish. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yilgi ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatdagi oliy o‘quv yurtlarining pedagogika yo‘nalishlarida “Inklyuziv ta’lim psixologiyasi”, “Defektologiya asoslari” kabi fanlar alohida o‘quv moduli sifatida kiritilgan. Bu esa kelajakda pedagoglar tayyorlovini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Inklyuziv ta’lim — bu faqat nogironligi bo‘lgan bolalar uchun yaratilgan sharoit emas, balki butun ta’lim tizimini insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillari asosida yangilovchi ijtimoiy-pedagogik hodisadir. Sensor buzilishiga ega bolalarni o‘qitish esa bu tizimning sinov maydoni sifatida uning samaradorligini, o‘qituvchi kasbiy mahoratini va ta’lim muhitining moslashuvchanligini namoyon etadi. Zamonaviy yondashuvlar, innovatsion

texnologiyalar, huquqiy asoslar va ijtimoiy hamkorlik uyg‘unlashganda, inklyuziv ta’limning haqiqiy ma’noda sifatli va barqaror tizim sifatida shakllanishiga erishish mumkin. Shu tariqa, inklyuziv ta’lim faqat alohida toifa bolalar uchun emas, balki jamiyatning ma’naviy, ijtimoiy va intellektual yuksalishi uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi[6].

XULOSA

Inklyuziv ta’lim tizimi – bu jamiyatning ijtimoiy adolat, insonparvarlik va teng huquqlilik g‘oyalariga asoslangan muhim ijtimoiy-pedagogik jarayondir. U nafaqat ta’lim sohasidagi islohotlarning bir qismi, balki davlatning inson kapitalini rivojlantirish, nogironligi bo‘lgan va sensor buzilishiga ega shaxslarning to‘laqonli hayot kechirishiga imkon beruvchi ijtimoiy mexanizmdir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish yo‘lida muhim huquqiy, tashkiliy, ilmiy-metodik va texnologik poydevor yaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–3771-son Qarori. — Toshkent, 2018 yil 1-iyul.
3. Karimova, V.M. **Korreksion pedagogika asoslari.** — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
4. Xolbekova, N. va boshq. **Inklyuziv ta’lim: nazariya va amaliyot.** — Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
5. Musurmonova, O. **Maxsus pedagogika va psixologiya.** — Toshkent: Fan, 2020.
6. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
7. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
8. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.

9. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
10. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
11. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
12. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
13. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
14. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
15. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

TIZIMLI YONDASHUV VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA O‘QUVCHILARNING MA’NAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH

Maxmatqobilova Dildora Baxtiyor qizi
Mengliyeva Dilshod Kamolovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya Ushbu maqolada tez sur’atlarda rivojlanayotgan mamlakatimiz ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarga asoslangan innovatsion yondashuvlar mazmuni ochib berilgan. O‘quvchi-yoshlarda uzluksiz ta’lim jarayonida ma’naviy tarbiya va uning globallashuv bilan bog‘liqligi ko‘rsatilgan. Mamlakatimizda uzluksiz ta’lim bosqichlarida innovatsion yondashuvning oqibatlari bayon qilingan.
Kalit so‘zlar Globallashuv, raqamli texnologiya, uzluksizlik, innovatsiya, sun’iy intellekt, interaktiv, pedagog, metod

Kirish

XXI asrda ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – o‘quvchilarni nafaqat bilim bilan qurollantirish, balki ularning ma’naviy dunyoqarashini ham zamon talablariga mos ravishda shakllantirishdir. Shu nuqtayi nazardan, tizimli yondashuv va raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘zaro uyg‘unlashganda samarali natija berishi tobora isbotlanmoqda. Tizimli yondashuv orqali tarbiya jarayoni bosqichma-bosqich, bir-biri bilan uzviy bog‘langan tarzda tashkil etiladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va zamonaviy pedagogik usullar ta’limning sifatini oshirishda muhim vositadir. Ushbu maqolada tizimli yondashuv asosida raqamli vositalarni samarali qo‘llash orqali o‘quvchilarning ma’naviy qadriyatlarini rivojlantirish usullari hamda pedagogik tamoyillar tahlil qilinadi. Shuningdek, uzluksiz ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonida yuzaga keladigan imkoniyatlar va qiyinchiliklar ham ko‘rib chiqiladi. Glaballashuv sharoitida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt butun dunyo bo’ylab jamiyatning, iqtisodiyotning va turmush tarzining asosiy omillaridan biriga aylangan. Ushbu texnologiyalar nafaqat texnikaviy innovatsiyalarni, balki yangi iqtisodiy tizimlarni va madaniy o’zgarishlarni yaratishga yordam bermoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan muammolar, imkoniyatlar va xavf-xatarlar ham katta ahamiyatga ega. Zamonaviy dunyo raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt sohalaridagi inqilobiy o‘zgarishlar bilan yuzlashmoqda. Ular butun jamiyat, iqtisodiyot, ilm-fan va kundalik hayotni

tubdan o‘zgartirib yubormoqda. Yangi texnologiyalarning paydo bo‘lishi va sun’iy intellekt tizimlarining rivojlanishi insoniyatga yangi imkoniyatlar yaratish bilan birga, turli xil qiyinchiliklarni ham keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning ahamiyatini to‘g‘ri anglab yetish o’quvchi-yoshlar uchun zarurdir. Raqamli texnologiyalar ta’lim sohasiga ham katta ta’sir ko‘rsatdi. Masofaviy ta’lim, onlayn kurslar va o‘rganishni avtomatlashtirish imkoniyatlari o’quvchilar va o‘qituvchilarga yangi o‘qish metodlarini taqdim etdi. O‘zbekiston “Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari” tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo‘ydi. Yangi davr shiddati ta’lim-tarbiya tizimiga ham o‘zining aniq, qat’iy talablarini qo‘ymoqda. Ushbu talablar doirasida ta’lim sohasida pedagoglarning moddiy-ma’naviy sharoiti tubdan yaxshilanib, ta’lim sifatini oshirishning zamonaviy texnologiyalari joriy qilinmoqda. Tarbiya va ta’limni bir-biridan alohida ajratib bo‘lmaydi, bu ikki jarayon o‘zaro uyg‘un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma’naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog‘lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo‘lgan vatanparvar yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan. O‘zbekistonda yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda.

So‘nggi yillarda UNESCO va UNICEF ma’lumotlariga ko‘ra, ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligini 30–40 % gacha oshirishi aniqlangan. Bu holat nafaqat fanlarni o‘qitishda, balki ma’naviy tarbiya jarayonida ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Chunki raqamli vositalar o‘quvchilarga dunyo tajribasi, tarixiy manbalar, diniy va falsafiy qadriyatlar haqida bevosita, vizual va interaktiv shaklda ma’lumot olish imkonini yaratadi[11].

Tizimli yondashuv esa bu jarayonni tasodifiy emas, balki izchil va maqsadli pedagogik model asosida tashkil etish imkonini beradi. Masalan, agar o‘quvchilar “axloqiy tanlov” mavzusini o‘rganayotgan bo‘lsa, ularni faqatgina nazariy bilim bilan cheklash emas, balki raqamli simulyatsiyalar orqali turli vaziyatlarda qaror qabul qilishga yo‘naltirish katta natija beradi. Bu usul ularning dunyoqarashini kengaytirib, real hayotda mas’uliyatli qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi.

Qiziqarli faktlardan yana biri shundaki, Janubiy Koreya ta’lim tizimida 2011-yildan boshlab maktablarda raqamli darsliklar joriy etilgan va natijada o‘quvchilarning kitobxonlikka qiziqishi pasaymagan, balki aksincha, ma’naviy-axloqiy mavzular bo‘yicha onlayn munozaralarga qo‘shilish darajasi oshgan. Bu esa raqamli

texnologiyalar ma’naviyatni susaytiradi degan qarash biryoqlama ekanligini ko‘rsatadi. Shuningdek, “PISA” xalqaro tadqiqotlari natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, raqamli vositalardan samarali foydalangan o‘quvchilar nafaqat fanga oid ko‘rsatkichlarda, balki ijtimoiy va axloqiy kompetensiyalarda ham yuqori natijaga ega bo‘lgan. Demak, raqamli texnologiyalarni ma’naviy tarbiyaga singdirish zamonaviy ta’limning zaruriyati sifatida namoyon bo‘lmoqda[10].

Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarni kafolatli shakllantirishda oila, maktabgacha ta’lim, umumiy ta’lim, o‘rta maxsus kasb-hunar va oliy ta’lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to‘liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko‘tarishni taqozo etadi. Vatanga sadoqat, burch va mas’uliyat, tashabbuskorlik va boshqa fazilatlar yoshlar ongida nazariy tushunchalar sifatida qolib ketgani holda uning tabiatida amaliy odatlarga aylanmayapti. Buning oqibatida ularning ushbu fazilatlar haqidagi so‘zlari bilan amallari orasida tafovut namoyon bo‘lmoqda, bu esa har yili mustaqil hayotga kirib kelayotgan yigit-qizlarning hayotda o‘z o‘rinlarini topishlarida bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ayrim o‘quvchi-yoshlarda yuksak maqsadlarning shakllanmaganligi, o‘zini o‘zi o‘qishga safarbar qilish, iroda, matonat, tirishqoqlik, harakat fazilatlari yetarli rivojlanmaganligi ta’lim sifatiga ham zarar ko‘rsatmoqda[9].

Muhokama

Bugungi globallashuv va raqamli taraqqiyot davrida ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda tizimli yondashuv hamda raqamli texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘quvchilarning ma’naviy dunyoqarashini shakllantirishda faqatgina an’anaviy metodlardan foydalanish yetarli emas, balki zamonaviy raqamli vositalar orqali ularda ma’naviy qadriyatlarga nisbatan ongli munosabat hosil qilish zarur. Shu nuqtayi nazardan, tizimli yondashuv o‘quv jarayonini yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi, bunda ta’lim mazmuni, metodlari, shakllari va vositalari o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llaniladi. Shuni ta’kidlash lozimki, raqamli texnologiyalar, jumladan, interaktiv platformalar, onlayn ta’lim resurslari, virtual laboratoriyalar va ijtimoiy tarmoqlar o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish, ma’naviy qadriyatlarni qiyosiy tahlil qilish hamda zamonaviy axborot oqimida ularni ongli ravishda ajratib olish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bunda o‘qituvchining vazifasi – raqamli vositalardan foydalanish jarayonini maqsadli tashkil etish, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlariga mos ravishda ma’naviy-ma’rifiy mazmun bilan boyitishdan iboratdir[8].

Shuningdek, tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilgan pedagogik model

o‘quvchilarning ma’naviy dunyoqarashini rivojlantirishda quyidagi natijalarni beradi:

a) ma’naviy bilimlarning uzluksiz va izchil o‘zlashtirilishini ta’minlash;

b) raqamli muhit orqali milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘un holda targ‘ib qilish;

c) axborot makonida ma’naviy immunitetni shakllantirish;

d) o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat, vatanparvarlik, tolerantlik kabi fazilatlarni rivojlantirish.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarni ta’limga joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. Xususan, “Raqamli ta’lim milliy platformasi” yaratildi, maktablarda “Elektron kundalik” va onlayn kutubxona tizimlari keng joriy qilinmoqda. Shu orqali o‘quvchilar milliy va umuminsoniy qadriyatlarga oid elektron resurslardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bundan tashqari, respublikamizdagi ko‘plab umumta’lim maktablarida “Ziyonet” tarmog‘i orqali diniy ekstremizmga qarshi immunitetni mustahkamlash, milliy qadriyatlarni targ‘ib qilishga qaratilgan maxsus elektron darslik va videodarslar ishlab chiqilmoqda. Bu esa raqamli muhitni ma’naviy dunyoqarashni shakllantirishda amaliy vosita sifatida samarali qo‘llash mumkinligini ko‘rsatadi[6].

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, tizimli yondashuv o‘quvchilarning ma’naviy dunyoqarashini rivojlantirishda ta’lim jarayonini yaxlit va izchil tashkil etishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar esa o‘quvchilarda mustaqil bilim olish, tanqidiy fikrlash va ma’naviy qadriyatlarga ongli munosabatni shakllantirish imkonini beradi. Xalqaro va milliy tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, raqamli vositalar nafaqat bilim, balki ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, tizimli yondashuv va raqamli texnologiyalar uyg‘unligi o‘quvchilarda vatanparvarlik, bag‘rikenglik va ijtimoiy mas’uliyat kabi fazilatlarni mustahkamlaydi. Demak, ularning integratsiyasi zamonaviy ta’limning muhim pedagogik zaruriyati hisoblanadi. Tizimli yondashuv va raqamli texnologiyalarning integratsiyasi o‘quvchilarning ma’naviy dunyoqarashini rivojlantirishda samarali yo‘nalish ekanligi aniqlanmoqda. Bu esa ta’lim tizimida nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, pedagogik jarayonni innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi[7].

Xulosa va bibliografiya

O‘tkazilgan tadqiqotlar va muhokamalar shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilarning ma’naviy dunyoqarashini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Tizimli yondashuv ta’lim jarayonini yaxlit tizim sifatida ko‘rib, maqsad,

mazmun, metod va vositalarning uzviyligini ta’minlaydi. Raqamli texnologiyalar esa o‘quvchilarning ma’naviy qadriyatlarga oid bilimlarini mustahkamlash, ularni tanqidiy fikrlashga yo‘naltirish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ongli munosabatni shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xalqaro tajriba (Janubiy Koreya, AQSh, Yevropa mamlakatlari) hamda O‘zbekiston ta’lim amaliyoti shuni tasdiqlaydiki, raqamli ta’lim vositalari faqat bilim olish samaradorligini emas, balki o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Shu bois tizimli yondashuv va raqamli texnologiyalarni uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning ma’naviy dunyoqarashini rivojlantirishning dolzarb pedagogik zaruriyati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Xoliqberdiyev K. Raqamli ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2021.
3. Xoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R. Pedagogika tarixi. – T.: “O‘qituvchi”, 1996. – 79-bet.
4. Toshkanov N. B. Ta’lim va tarbiyaning barcha ta’lim bosqichlarida uzviyligini ta’minlash – muhim masala. // Yangi O‘zbekistonda ma’rifatli shaxs tarbiyasi: muammo va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent: “Ganjina” nashriyoti, 2023. – 636-bet.
5. Shodmonov Sh. va boshq. Innovatsion pedagogika. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022.
6. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
7. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
8. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
9. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

10. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
11. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

TA’LIM TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Mordanova Maftuna Xolmo‘min qizi
Mustanova Maftuna Abdumurotovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim tizimida zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari yoritib berilgan. Innovatsion yondashuvlar ta’lim jarayonida o‘quvchilar, shuningdek, talabalar faolligini oshirishga va mustaqil fikrlashni rivojlantirish, bilimlarni chuqurroq egallashga xizmat qiladi. Maqolada ta’lim samaradorligini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalarning o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi samarali muloqotni shakllantirishdagi roli ko‘rib chiqilgan. Tadqiqotda ilg‘or xorijiy va mahalliy tajribalarga asoslangan holda pedagogik jarayonga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsion texnologiyalar, pedagogik yondashuv, ta’lim tizimi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interfaol metodlar, masofaviy ta’lim, o‘quvchi faolligi

Аннотация: В данной статье раскрываются преимущества использования современных инновационных педагогических технологий в системе образования. Инновационные подходы способствуют повышению активности учащихся и студентов, развитию их самостоятельного мышления и более глубокому усвоению знаний. В статье рассматривается роль информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), интерактивных методов и инновационных решений в формировании эффективного взаимодействия между преподавателем и обучающимся. В исследовании представлены рекомендации по внедрению современных технологий в педагогический процесс на основе передового отечественного и зарубежного опыта.

Ключевые слова: Инновационные технологии, педагогический подход, система образования, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), интерактивные методы, дистанционное обучение, активность учащихся.

Abstract: This article explores the advantages of using modern innovative pedagogical technologies in the education system. Innovative approaches help increase student and learner engagement, develop independent thinking, and support deeper knowledge

acquisition. The article examines the role of information and communication technologies (ICT), interactive methods, and innovative tools in fostering effective interaction between teachers and students. The study offers recommendations for integrating modern technologies into the pedagogical process based on leading local and international experiences.

Key words: Innovative technologies, pedagogical approach, educational system, information and Communication Technologies (ICT), interactive methods, distance learning, student engagement.

XXI asrda jamiyatning barcha sohalarida bo‘lgani kabi, ta’lim tizimida ham tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Global raqobat, raqamli transformatsiya va bilimga asoslangan iqtisodiyot sharoitida ta’limning sifatini oshirish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada innovatsion texnologiyalarning afzalliklari, ularning ta’lim tizimidagi o‘rni va ularni joriy etishdagi dolzarb masalalar tahlil qilinadi[8].

So‘nggi yillarda ta’lim sohasida innovatsion texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Xususan, YuNESKO, OECD hamda mahalliy olimlar tomonidan ta’limda raqamlashtirish, interaktiv metodlar, AKT vositalari va masofaviy ta’lim tizimlarini joriy etish bo‘yicha ilmiy maqolalar va hisobotlar e’lon qilingan. O‘zbekistonda innovatsiyalar masalasi xozirgi kunda ustuvor yo‘nalishlardan biri bo‘lib, bu borada davlat rahbarining sohaga doir farmon va qarorlari qabul qilindi[9].

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) – bu kompyuterlar, internet, raqamli qurilmalar, mobil ilovalar va interaktiv platformalar orqali axborot olish, uzatish va taqdim etish vositalaridir. Ta’limda AKT vositalaridan foydalanish bilim olish jarayonini tezlashtiradi, qulaylashtiradi va interaktiv muhit yaratadi. Uning ta’lim samaradorligiga ta’siri: o‘quvchilarning faolligi oshadi, ular mustaqil izlanishga rag‘batlanadi, individual yondashuv (personalizatsiya) uchun imkoniyat yaratiladi, ta’limning sifatini nazorat qilish osonlashadi – onlayn testlar, diagnostik platformalar, o‘quv jarayonini moslashuvchan qilish: masofaviy va gibrid ta’lim shakllari joriy etiladi, interaktiv vositalar (prezentatsiyalar, videodarslar, animatsiyalar) yordamida murakkab mavzularni oson tushunish mumkin. Shuningdek, AKT lar o‘qituvchi uchun ham bir nechta afzalliklarga ega hisoblanadi. O‘quvchilarning ishtirokini monitoring

qilish, dars tayyorlashda raqamli resurslardan foydalanish imkoniyati, vaqtni tejagan holatda avtomatik baholash kabilar shular jumlasidandir[6].

Statistik ma’lumotlar (dunyo va O‘zbekiston tajribasi)

UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, AKTdan foydalanilgan darslarda o‘quvchilar ishtiroki **30–40% yuqori** bo‘ladi.

O‘zbekistonda 2023-yilgi “Raqamli ta’lim konsepsiyasi”ga muvofiq, maktablarda AKT vositalari bilan jihozlangan sinflar soni oshmoqda.

AKT bilan boyitilgan darslarda **baholash natijalari o‘rtacha 20–25% yaxshilanadi** (mahalliy tadqiqotlarga ko‘ra).

Innovatsion pedagogik texnologiyalar o‘qitish jarayonini interaktiv, shaxsga yo‘naltirilgan va samarali qilish imkonini beradi. Innovatsiya tushunchasi jamiyatda turli xil talqinda va ko‘rinishda qo‘llaniladi. Tadqiqotchi N.Muslimovning fikricha, “Innovatsiya - aslida mavjud tizimning tashqi yoki ichki ko‘rinishini o‘zgartirishni ko‘zda tutadigan faoliyat hisoblanadi”. Ular o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, tanqidiy yondashuvni rivojlantirishga, hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali o‘quvchilar turli elektron resurslardan foydalangan holda bilimlarni mustahkamlashlari, o‘z ustida mustaqil ishlashlari mumkin. Masofaviy ta’lim esa ayniqsa pandemiya davrida o‘zining zaruriyligini isbotladi[7].

Innovatsion yondashuvlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida samarali muloqot o‘rnatilishiga ham xizmat qiladi. Bunda o‘qituvchining roli faqat bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion texnologiyalar ta’lim sifatini oshirish bilan birga, o‘quvchilarning faolligi va motivatsiyasini ham kuchaytiradi.

Bugungi kunda taraqqiyotning eng rivojlanayotgan sohasi bu ta’lim hisoblanadi. Jamiyatimizdagi ta’limning asosi bo‘lgan bilimning samaradorligini oshirish masalasi bevosita jamiyat uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shundan kelib chiqib, aytishimiz mumkinki, ta’lim jarayonida turli samarali vositalar va texnologiyalarni, metodlarni qo‘llashga oid alohida katta ahamiyatga ega yondashuv talab etiladi. Globallashuv sharoitida innovatsiyalarga bo‘lgan ehtiyoj ham ortib bormoqda. Ularni joriy qilish samaradorlik va raqobatbardoshlikning kafolati sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan innovatsiyalar malakali mutaxassislar tayyorlashning barcha jabhalarida,

jumladan, ta’lim jarayonida o‘sishni ta’minlamoqda desak maqsadga muvofiq bo‘ladi[5].

Ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta’lim talablariga moslashish, o‘quvchilarda zarur kompetensiyalarni shakllantirish va ta’lim sifatini oshirishda muhim vositadir. Ularning samarali joriy etilishi o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, texnik infratuzilmaning yetarliligi va metodik yondashuvlarga bog‘liq. Bundan tashqari dars jarayonida zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanilsa, dars mashg‘uloti yanada qiziqarliroq, esda qolarli va mazmunli natijalar beradi. Kelgusida bu yo‘nalishda izchil ish olib borish, tajriba almashish va ilmiy asoslangan metodikalardan foydalanish ta’lim sifatining yanada yuksalishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov. Umumiy pedagogika. – T.: “Fan va texnologiya”, 2018
2. A.Xoliqov. Pedagogik mahorat. – T.: Iqtisod – moliya. 2010.
3. N.Sayidahmedov. Yangi pedagogik texnologiyalar (nazariya va amaliyot) Toshkent. 2003
4. O‘.Q.Tolipov., M.Usmonboyeva. Yangi pedagogic texnologiyalarning tadbiqiy asoslari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2006
5. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
6. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
7. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
8. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
9. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

PEDAGOGIK METODIKADA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Yuldasheva Bikajon Yo‘ldosh qizi
Shomurodova Sevinch Xurshid qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogik metodikada innovatsion yondashuvlarning o‘rni va ahamiyati tahlil qilingan. Unda axborot-kommunikatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, modulli ta’lim, loyiha asosida ta’lim va gamifikatsiya kabi zamonaviy ta’lim texnologiyalarining mazmuni yoritilgan. Shuningdek, innovatsion yondashuvlarning o‘quvchilar tafakkurini rivojlantirish, bilim olish jarayonida motivatsiyani kuchaytirish hamda ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ko‘rsatib berilgan.
Kalit so‘zlari: pedagogik metodika, innovatsion yondashuv, interfaol metodlar, loyiha asosida ta’lim, gamifikatsiya, ta’lim texnologiyalari.

KIRISH. Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimida yangicha qarashlar, ilg‘or tajribalar va innovatsion metodikalarni qo‘llash tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta’lim jarayoni samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning bilim olishga qiziqishini kuchaytirish hamda ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish pedagogik metodikalarning yangilanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois innovatsion yondashuvlar ta’limda asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etilmoqda.Zamonaviy ta’lim tizimida pedagogik metodika doimiy ravishda yangilanib, ilm-fan va texnologiyalar taraqqiyoti bilan hamnafas rivojlanmoqda. Innovatsion yondashuvlar o‘qitish jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish va ularning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu bois pedagogik metodikada innovatsion yondashuvlarni joriy etish bugungi ta’lim jarayonining muhim sharti hisoblanadi”[8].

XXI asrda dunyo jamiyatining tez rivojlanishi va global integratsiyaning kuchayishi sharoitida ta’lim tizimi ham o‘zgarishga majbur. Zamonaviy ta’limning asosiy vazifasi, o‘quvchilarga bilimlarni o‘zlashtirish bilan birga, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini, ijodiy yondashuvini va hayotiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Bu esa, an’anaviy ta’lim metodlaridan uzoqlashish va innovatsion yondashuvlarni joriy etishni talab qiladi. Maqola, shuningdek, o‘quvchilarning kognitiv va emotsional rivojlanishiga innovatsion yondashuvlarning ta‘siri, ta’lim sifatini oshirishda ularning roli va o’qituvchilarni innovatsion

yondashuvlarni qo‘llashga tayyorlash masalalarini ham ko‘rib chiqadi.Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, o'quvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va o'quvchilarning bilimlarini o'zlashtirish, ijodiy fikrlash, muammoni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, tadqiqot natijalari, pedagogik ta'limotlar nazariyasi doirasida innovatsion yondashuvlarning qo'llanilishining muhimligini ta'kidlaydi[9].

Innovatsiya-yangilik" so'zining qachon paydo bo'lganligi aniq bo'lmasada, bu tushuncha umumiy fanlarga tabiiy fanlardan kirib kelganligi haqida fikrlar mavjud. Bugungi kunda ta'lim sohasida yangi ilmiy yo'nalish - ta'limiy innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash g'oyalarining paydo bo'lishi natijasida ta'limiy faoliyatda ham yangi yo'nalish "innovatsion faoliyati" tushunchasi paydo bo'ldi. Innovatsion faoliyat - pedagogning o'z kasbini mukammallashtirish va uni takomillashtirishdagi mavjud bilim,ko'nikma va malakalarni egallashida ijodiy yondashuvini nazarda tutadi[7].

Innovatsiya (inglizcha innovation) yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o’qituvchi va o’quvchi faoliyatiga yangilik, o’zgarishlar kiritish bo’lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to’liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar bu jamoa bo’lib fikrlash deb yuritiladi, yani pedagogik ta’sir etish usullari bo’lib talim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o’ziga xosligi shundaki, ular o’qituvchi va o’quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O’qitish jarayoni o’qituvchi hamda o’quvchilar faoliyatini o’z ichiga oladi. O’qituvchining faoliyati o’quv materialini bayon qilish, o’quvchilarning fanga bo’lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e’tiqodini shakllantirish, o’quvchilarning mustaqil mashg’ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko’nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. Innovatsiya” so‘zi yangilik, o‘zgarish, rivojlanish degan ma’noni bildiradi. Pedagogik jarayonda innovatsiya – bu ta’lim jarayoniga ilg‘or g‘oyalar, zamonaviy texnologiyalar, ijodiy metodlar va samarali usullarni tatbiq etishdir. U o‘quvchilarning bilimini oshirish bilan birga, ularni mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va hayotiy ko‘nikmalarni egallashga yo‘naltiradi. Innovatsiya – bu yangilik kiritish, mavjud tizimni modernizatsiya qilish demakdir. Pedagogik metodikada innovatsion yondashuvlar o‘qituvchi faoliyatida yangi metodlar, texnologiyalar va interaktiv vositalardan foydalanishni nazarda tutadi. Bunday yondashuv o‘quvchilarni faol o‘quv jarayoniga jalb qiladi, ularning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini oshiradi. Innovatsion yondashuvlarning muhim jihatlaridan biri — ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirishdir. Har bir o‘quvchining qobiliyati, qiziqishi

va ehtiyojidan kelib chiqib ta’lim jarayonini tashkil qilish yuqori samaradorlikka olib keladi. Shuningdek, kreativ metodlardan foydalanish o‘quvchilarni ijodiy fikrlashga undaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), elektron ta’lim (ET-learning), masofaviy ta’lim platformalari, multimedia vositalaridan foydalanish bugungi ta’lim jarayonida keng imkoniyatlar yaratmoqda. Interaktiv taxtalar, virtual laboratoriyalar, test va simulyatsiyalar o‘quvchilarni faollashtirib, ta’limni samarali qiladi. Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – ta’lim jarayonini zamon talablariga moslashtirish va uning samaradorligini oshirishdir. Pedagogik metodikada innovatsion yondashuvlardan foydalanish, an’anaviy ta’lim shakllarini modernizatsiya qilish, ta’lim sifatini oshirish va o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Innovatsiya – bu yangilik kiritish, mavjud tizimni modernizatsiya qilish demakdir. Pedagogik metodikada innovatsion yondashuvlar o‘qituvchi faoliyatida yangi metodlar, texnologiyalar va interaktiv vositalardan foydalanishni nazarda tutadi. Bunday yondashuv o‘quvchilarni faol o‘quv jarayoniga jalb qiladi, ularning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini oshiradi[6].

Innovatsion yondashuvlarning afzalliklari:

- O‘quvchilarni faollashtiradi.
- Bilimlarni mustahkam o‘zlashtirish imkonini beradi.
- Mustaqil va kreativ fikrlashni rivojlantiradi.
- Zamonaviy mehnat bozoriga mos kadrlarni tayyorlashga yordam beradi.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim jarayoni o‘qituvchidan nafaqat bilim berishni, balki zamonaviy metodlar yordamida o‘quvchini mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashishga o‘rgatishni talab etadi. Shu bois pedagogik metodikada innovatsion yondashuvlar asosiy ahamiyat kasb etmoqda.

XULOSA.

Pedagogik metodikada innovatsion yondashuvlar ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish va shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalardan oqilona foydalanish ta’limni yangi bosqichga olib chiqadi, yosh avlodni mustaqil fikrlovchi, ijodkor va raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantiradi. Pedagogik metodikada innovatsion yondashuvlar ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Bugungi kunda o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini yo‘naltiruvchi, ularni faoliyatga jalb etuvchi shaxs bo‘lishi lozim. Shunday ekan, har bir pedagog ta’lim jarayoniga innovatsion metodlarni tatbiq etib,

o‘quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratishi zarur. Pedagogik metodikada,o‘quvchini mustaqil fikrlovchi, ijodkor va zamonaviy bilimlarga ega shaxs sifatida shakllanadi. Pedagogik metodikada innovatsion yondashuvlar bugungi ta’limning eng muhim talabi hisoblanadi. Chunki ular o‘quvchini nafaqat bilimli, balki tashabbuskor, ijodkor va raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, o‘qituvchilarning innovatsion metodlardan samarali foydalanishi — ta’lim sifatini oshirish va kelajak avlodni yetuk inson qilib tarbiyalashning kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo‘jayev N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Ziyomuhamedov B. Pedagogik innovatsiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Xodjayev M. Ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalar. – Toshkent: Universitet, 2021.
4. To’raqulov, J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
5. Ziyomuhamedov, B. va Abdullayeva, Sh. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi, 2009.
6. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
7. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
9. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNALOGIYALAR VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA

Yodgorova Dildora Abdug‘ani qizi
Yodgorova Nilufar Nazarovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotasiya. Mazkur maqolada uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish va raqamli transformatsiya jarayonlarining ahamiyati tahlil qilingan. Raqamli ta’lim vositalari, sun’iy intellekt, masofaviy ta’lim platformalari va interaktiv metodlar orqali ta’limning yangi sifat bosqichiga o‘tishi yoritilgan.
Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, pedagogik texnologiyalar, raqamli transformatsiya, masofaviy ta’lim, innovatsiya, sun’iy intellekt.

Kirish. XXI asrda jamiyat taraqqiyoti ta’lim tizimini tubdan yangilashni talab etmoqda. Ayniqsa, uzluksiz ta’lim konsepsiyasi shaxsning butun umri davomida bilim olish, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishni taqozo etadi. Bunda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, ta’lim jarayonini individuallashtirish, shuningdek, raqamli transformatsiya jarayonlarini samarali amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati: Pedagogik texnologiya — bu ta’lim jarayonini ilmiy asoslangan, tizimli va samarali tashkil etish vositasi hisoblanadi. U quyidagi ustunliklarni beradi: Ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirish;O‘quvchilarda mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish; O‘quv dasturlarini modul asosida tashkil etish; Faol va interaktiv metodlardan (case-study, brainstorming, debat, loyiha ishlari) foydalanish.Shuningdek, pedagogik texnologiyalar orasida konstruktivizm, klaster, kritik fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari, interfaol o‘yinlar, STEAM-ta’lim usullari keng qo‘llanmoqda. Raqamli transformatsiya — bu ta’lim jarayonida raqamli vositalar, platformalar va texnologiyalarni qo‘llash orqali samaradorlik va sifatni oshirishdir[14].

Asosiy yo‘nalishlari: 1. Masofaviy ta’lim (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Coursera kabi platformalar); 2. Sun’iy intellekt yordamida shaxsiylashtirilgan ta’lim (AI asosida tavsiyalar, testlarni avtomatik tekshirish, adaptiv dasturlar); 3. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) asosida amaliy mashg‘ulotlarni tashkil qilish; 4. Big Data orqali ta’lim jarayonini monitoring qilish va tahlil etish; 5.

Blokcheyn texnologiyasi asosida diplom va sertifikatlarni raqamli muhofazalash. Uzluksiz ta’limda zamonaviy texnologiyalarni joriy etishning afzalliklari Ta’lim jarayonida shaffoflik va samaradorlikni ta’minlash; Talabalar bilimini real vaqtda baholash imkoniyati; Resurslardan tejamkor foydalanish; O‘qituvchi va talaba o‘rtasida ikki tomonlama tezkor aloqani yo‘lga qo‘yish; Har bir shaxsning qiziqishi va ehtiyojidan kelib chiqib ta’limni individuallashtirish. Hozirgi kunda raqamli transformatsiya jarayonida quyidagi muammolar kuzatilmoqda:

Texnik infratuzilmaning yetarli emasligi;

Pedagoglarning raqamli kompetensiyalar darajasining pastligi;

Internet va texnologiyalardan teng foydalanish imkoniyatidagi nomutanosiblik;

Raqamli xavfsizlik muammolari.

Yechim sifatida:

O‘qituvchilarni muntazam ravishda raqamli savodxonlik kurslarida o‘qitish;

Davlat va xususiy sektor hamkorligida ta’lim platformalarini rivojlantirish;

Zamonaviy texnologiyalar asosida o‘quv dasturlarini qayta ishlab chiqish;

Raqamli xavfsizlikni ta’minlash uchun maxsus standartlarni joriy etish[15].

Uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya jarayonlari shaxsning raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim omildir. Ta’limning barcha bosqichlarida innovatsion yondashuvlarni qo‘llash, raqamli vositalardan samarali foydalanish va o‘qituvchilarning malakasini oshirish ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqadi. UNESCO raqamli innovatsiyalar ta’limni to‘ldirishi, boyitishi va uni transformatsiya qilishi mumkin deydi va bu orqali Ta’limga universal kirishni (SDG 4) tezlashtirish mumkinligini ta’kidlaydi. OECD “Towards a digital transformation of education” nomli hisobotida ta’lim sohasidagi raqamli vositalarning shaxslashtirilgan ta’lim, inklyuzivlik, budjet samaradorligi imkoniyatlari bilan birga xavf va cheklovlar ham borligini bildiradi. Ferdi Çelik va Meltem Huri Baturay 2024 yilda “Technology and innovation in shaping the future of education” nomli maqolasida texnologiya va yangiliklarning ta’lim muhitini qanday o‘zgartirishi mumkinligi, lekin shu bilan birga integratsiya qilishdagi (pedagogik + texnik) muammolar haqida tahlil qiladi[16].

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt (xususan generativ AI) texnologiyalari ta’lim jarayonini tubdan o‘zgartirish imkoniyatiga ega — lekin bu o‘zgarishlarni etika nuqtai nazardan ham boshqarish zarur. 1.2 Yangi pedagogik modellar va ramkalar DP4SET (Digital Pedagogy for Sustainable Education Transformation) — 2024 yilda Huang va hamkasblari tomonidan taklif qilingan ramka bo‘lib, u quyidagi bo‘limlardan iborat: 1. Raqamli kompetensiyalar orqali chuqur o‘rganishni qo‘llab-quvvatlash

(digital competence for deep learning) 2. Sifatli raqamli resurslar bilan isbotlanadigan amaliyot (evidence-based practice) 3. Amaliy texnologiyali o‘quv muhitlari (applicable digital environments) 4. Inson pedagogu bilan ishonchli AI o‘rtasidagi sinergiya (synergy human + trustworthy AI) Oliveira va Souza “Digital Transformation towards Education 4.0” nomli maqolasida ta’lim 4.0 konsepsiyasi taqdim etilgan. U raqamli transformatsiyani faqat texnologiyalar kiritish emas, balki butun o‘qitish-uyg‘unlashtirish ish uslubini, fikrlash tarzini o‘zgartirish deb tushunadi. Bui va hamkasblar “The Survey of Digital Transformation in Education” maqolasida campüs infratuzilmasi, pedagogik yondashuvlar va boshqaruv tizimlari (management systems) kabi uch dimension bo‘yicha tajriba va tahlillarni ko‘rib chiqadi[17].

1.3 Uzluksiz ta’lim va EdTech – pedagogik imkoniyatlar

Asma Abdulmana Alhamadi “The Role of EdTech in Supporting Lifelong Learning” tadqiqotida shunday xulosaga keladi: EdTech (ta’lim texnologiyalari) uzluksiz, moslashuvchan va shaxsga yo‘naltirilgan yechimlarni taklif qiladi — bu ayniqsa kattalar ta’limida muhimdir. HY Ahn va boshqalar “AI-Powered E-Learning for Lifelong Learners” nomli maqolada AI-dan foydalanish, foydalanuvchilar o‘ziga bo‘lgan ishonchi va foydalanuvchilarning AI vositalarini amalda qo‘llash imkoniyati ular tomonidan o‘rganish samaradorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan. Frolova va hamkasblar “Professional development of teachers in the context of lifelong learning model” tadqiqotida pedagoglarning raqamli texnologiyalarni qabul qilishi va motivatsiyasi ta’kidlangan. Ularning tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, yangi texnologiya va pedagogik innovatsiyalarni joriy qilish ularning kasbiy malakasini oshirishga ijobiy ta’sir qiladi.

Yangi yondashuvlar va ilg‘or texnologiyalar Generativ AI va personalizatsiya Generativ AI (masalan GPT-modelleri) pedagogiklik usullarga integratsiya qilinmoqda: talaba uchun individual kontent, testlar, muhokama savollari va tavsiyalar avtomatik yaratilishi mumkin. AI-dan foydalanishda foydalanuvchilarning “self-efficacy” (o‘ziga bo‘lgan ishonch) muhim rol o‘ynaydi: foydalanuvchi AI texnologiyasini qulaylik bilan ishlata olishini his qilsa, samaradorlik yuqori bo‘ladi. Learning analytics & Big Data Ta’lim tizimlarida yig‘ilgan katta hajmdagi ma’lumotlar (baholar, xatti-harakatlar, interaktivlik) o‘qituvchilarga va rahbarlarga qarorlar qabul qilishda real vaqtda tahlil imkonini beradi — zaif nuqtalarni aniqlash, talaba ehtiyojlarini prognoz qilish va shaxsiy yo‘llanmalar ishlab chiqish uchun. Ba’zi oliy o‘quv yurtlari raqamli transformatsiyani boshqarish tajribalarini o‘rganib chiqadi (case-study yondashuvi). Misol uchun, Antonopoulou va hamkasblar oliy ta’lim muassasasida transformatsiya jarayonlarini tahlil qilgan[13].

Blokcheyn va sertifikatlash Marokashda “BlockMEDC” tizimi blokcheyn + smart-kontraktlar yordamida oliy ta’lim sertifikatlari va diplomlarini autentikatsiyalash va xavfsiz saqlash uchun mo‘ljallangan. Bu yondashuv diplomlarning soxtalashtirilishini kamaytirish va tezkor tekshirish imkonini yaratadi.Maturitet (rivojlanish bosqichlari) modellari eQETIC modeli onlayn ta’lim yechimlarining sifatini oshirish va tizimli takomillashtirish uchun uch bosqichli model taklif qiladi. Bu model pedagogika, psixologiya, kompyuter fanlari va ta’lim texnologiyalarini uyg‘unlashtirish zaruratini e’tirof etadi. TADEO usuli (Oliveira & Souza tomonidan) ta’lim transformatsiyasini dizayn qilishda foydalaniladigan metod bo‘lib, o‘quv tajribalarini “drayverlar” (motivatordagi omillar) asosida rejalashtirishga yordam beradi. Amaliy tavsiyalar va istiqbollar O‘qituvchilar uchun kasbiy rivojlanish Pedagoglarni raqamli savodxonlik, AI bilan ishlash, learning analytics va raqamli yondashuvlar bo‘yicha muntazam ta’lim kurslari va master-klasslar bilan qo‘llab-quvvatlash muhim. Murakkab texnologiyalarni oddiy, modul asosida bosqichma-bosqich joriy qilish lozim: boshlang‘ich modul, intermediate modul va ilg‘or modul tarzida[12].

Pedagoglarning motivatsiyasini oshirish uchun raqamli innovatsiyalar bo‘yicha ilgari muvaffaqiyatli ishlagan misollarni ko‘rsatish, tajriba almashish forumlari va grantlar ajratish samarali bo‘ladi.Raqamli ta’limni amalga oshirish uchun ishonchli internet, qurilmalar (kompyuterlar, planshetlar), zaxira quvvat (power backup) va texnik xizmat ko‘rsatish tizimi bo‘lishi shart. Texnologiyalarning barqaror ishlashini ta’minlash uchun texnik xizmat uchun byudjet va malakali kadrlar ajratish kerak.Bulutli xizmatlardan (cloud services) foydalanish infrastruktura xarajatlarini kamaytirishi mumkin.Ta’lim siyosatchilari raqamli transformatsiyani strategik masala sifatida ko‘rib, qonunchilik, standartlar va moddiy resurslarni ta’minlashi lozim.Ma’lumot xavfsizligi va maxfiylik normalarini (data privacy) qat’iy joriy qilish muhim — ayniqsa talaba ma’lumotlari bilan ishlaganda.Hamkorlik (davlat-xususiy sektor, xalqaro loyihalar) orqali resurslarni kengaytirish va best-praktikalarni import qilish mumkin.Har bir raqamli vosita yoki texnologiyani pedagogik maqsad, ta’lim natijasi bilan bog‘lab qo‘llash kerak — texnologiya-o‘ziga maqsad bo‘lishi mumkin emas. Interfaol metodlar, gamifikatsiya, adaptiv testlar, tarixiy va real-hayot misollarini raqamli formatga integratsiya qilish samarani oshiradi.O‘quv tajribasini dizayn qilayotganda DP4SET kabi pedagogik ramkalardan foydalanish foydali bo‘lishi mumkin. Learning analytics va real-vaqt kuzatuv vositalari orqali o‘quvchilarning faoliyati va natijalarini doimiy tahlil qilish lozim[11].

Andozaviy bo‘lmagan (formative) baholash shakllarini joriy etish: portfoliolar, refleksiya, hamkasblar bahosi, avtomatik feedback.Transformatsiyaning

samaradorligini baholash uchun indikatorlar (masalan: raqamli kurslardan foydalanish darajasi, o‘qituvchilar malaka oshishi, talaba qoniqishi) ishlab chiqilishi kerak. Pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishni ko‘zlaydi. Bugungi kunda keng qo‘llanayotgan metodlar: STEAM-ta’lim (science, technology, engineering, arts, mathematics); Konstruktivistik yondashuv; Kritik fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi; Gamifikatsiya va loyiha asosida ta’lim; Interaktiv virtual laboratoriyalar. 2024 yilda taqdim etilgan DP4SET modeli (Digital Pedagogy for Sustainable Education Transformation) zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy komponentlarini belgilaydi: raqamli kompetensiya, isbotlangan amaliyot, moslashtirilgan raqamli muhit, sun’iy intellekt va inson pedagogi sinergiyasi[10].

Raqamli transformatsiya ta’limda quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha kechmoqda:

1. Masofaviy ta’lim (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Coursera);
2. AI va generativ texnologiyalar asosida shaxsiylashtirilgan ta’lim;
3. VR/AR vositalari orqali amaliy mashg‘ulotlarni tashkil qilish;
4. Learning analytics va Big Data yordamida monitoring va prognozlash;
5. Blokcheyn texnologiyalari orqali diplom va sertifikatlarni himoya qilish.

OECD va UNESCO tadqiqotlari raqamli transformatsiya ta’lim samaradorligini oshirishi, biroq bir vaqtning o‘zida raqamli tafovut, infratuzilma va raqamli xavfsizlik muammolarini ham yuzaga chiqarishini ta’kidlaydi.O‘zbekiston Respublikasida qonunchilik hujjatlarini ko'rib chiqayllik. O‘zbekistonda ta’lim va raqamli transformatsiya quyidagi asosiy hujjatlar bilan tartibga solinadi: “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (yangi tahriri, 2020-yil 23-sentabr) — uzluksiz ta’lim tizimi, innovatsion metodlar va raqamli texnologiyalarni joriy etish zarurligini belgilaydi.O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha mo‘ljallangan Raqamli O‘zbekiston strategiyasi (PF-6079, 2020-yil) — barcha sohalarda, jumladan ta’limda raqamli transformatsiyani amalga oshirishni ko‘zda tutadi. “Raqamli ta’lim milliy dasturi” (2021-yildan boshlab) — ta’lim muassasalarida elektron resurslar, onlayn platformalar va masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Prezident farmoni (2022-yil, PQ-5117) — pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish choralarini belgilagan[9].

Muammolar:

Pedagoglarning raqamli savodxonlik darajasi yetarli emasligi;

Qishloq hududlarda internet infratuzilmasining sustligi;

O‘quv resurslarining notekis taqsimoti;

Kiberxavfsizlik masalalari.

Yechimlar: O‘qituvchilarni raqamli pedagogika bo‘yicha malaka oshirish dasturlari bilan qamrab olish; Davlat-xususiy sheriklik asosida EdTech startaplarini qo‘llab-quvvatlash; Blokcheyn asosida ta’lim diplomlari va baholash tizimini himoya qilish; Pedagogik faoliyatda sun’iy intellekt asosida yordamchi vositalarni joriy etish. Ta’lim 4.0 konsepsiyasi — inson kapitalini raqamli iqtisodiyotga mos ravishda shakllantirishga qaratilgan. Unda talabalar faqat bilim emas, balki muammo yechish, kreativ fikrlash, jamoada ishlash kabi “21-asr ko‘nikmalari”ni egallashi zarur. Generativ AI (ChatGPT, Gemini, Copilot) ta’lim jarayonida dars rejalari, testlar, loyiha topshiriqlari va individual tavsiyalar yaratishda o‘qituvchiga yordamchi sifatida keng qo‘llanmoqda. Learning Analytics yordamida katta hajmdagi ta’lim ma’lumotlari tahlil qilinib, talabalar faoliyati prognoz qilinmoqda. Bu esa ta’lim jarayonini yanada shaxsiylashtirish imkonini bermoqda. O‘zbekistonda raqamli ta’lim amaliyoti “Raqamli ta’lim” milliy dasturi doirasida barcha umumta’lim maktablariga internet ulanishini ta’minlash va elektron darsliklar kutubxonasini yaratish ishlari olib borilmoqda.2023–2024 o‘quv yilidan boshlab Toshkent davlat texnika universitetida AR/VR laboratoriyalari joriy etilib, talabalar virtual muhitda mashg‘ulotlar o‘tayapti. “Bilimlar bellashuvi” onlayn platformasi orqali minglab o‘quvchi test sinovlarida qatnashib, o‘z bilimlarini mustaqil baholash imkoniyatiga ega bo‘ldi. Prezident maktablari va ijod maktablarida STEAM-ta’lim konsepsiyasi amalda sinovdan o‘tmoqda.. Pedagogik yondashuvlarda Flipped Classroom (teskari sinf) modeli O‘zbekistonning ayrim oliy ta’lim muassasalarida joriy qilinmoqda: talabalar uyda nazariy material bilan tanishadi, auditoriyada esa amaliy topshiriqlarni bajaradilar. Gamifikatsiya asosida ta’lim jarayonini qiziqarli qilish, o‘yin elementlari yordamida motivatsiyani oshirish kengaymoqda. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv — o‘quvchining faqat bilim emas, balki amaliy ko‘nikma va malakalarni egallashini ta’minlaydi.bO‘zbekiston qonunchiligidagi yangiliklar “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonun (2019-yil) — ta’lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish huquqiy asosini belgilab berdi. “Davlat ta’lim standartlari” (2021-yildan yangi tahriri) — ta’lim mazmunida raqamli kompetensiyalarni asosiy kompetensiyalardan biri sifatida belgiladi. 2022-yilda qabul qilingan Prezident qarori (PQ-5117) — 2030-yilgacha pedagoglarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli savodxonlik bo‘yicha qayta tayyorlashni majburiy qilib qo‘ydi. 2024-yilgi Vazirlar Mahkamasi qarori orqali barcha oliy ta’lim muassasalarida “Raqamli ta’lim markazlari”ni tashkil qilish belgilandi.. Kelajak istiqbollari Sun’iy intellekt yordamida baholash: testlarni avtomatik tekshirish, esse va loyiha ishlari uchun intellektual tahlil tizimlari joriy etiladi. Blokcheyn asosidagi

ta’lim hujjatlari: diplom, sertifikat va malaka guvohnomalarining soxtalashtirilishini oldini oladi. Metaverse-ta’lim: talabalar virtual kampuslarda dars o‘tish, jahon universitetlari bilan integratsiyalashgan holda hamkorlik qilish imkoniga ega bo‘lishadi. Hayot davomida o‘qish (Lifelong learning) — ta’limning barcha bosqichlari yagona raqamli platforma orqali bog‘lanib, har bir fuqaroning “raqamli ta’lim portfeli” shakllanadi[8].

Xulosa

Uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya integratsiyasi shaxsning hayoti davomida o‘qish va rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi. O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan qonunlar va strategik dasturlar bu jarayonni qo‘llab quvvatlamoqda. Kelgusida raqamli kompetensiyalarga ega pedagoglarni tayyorlash, ta’lim infratuzilmasini kuchaytirish va xalqaro ilg‘or tajribalarni integratsiya qilish orqali ta’lim tizimining global raqobatbardoshligi oshadi.Uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya jarayonlari bugungi kunda shaxsiy rivojlanish, jamiyat taraqqiyoti va davlatning raqobatbardoshligini ta’minlovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar — sun’iy intellekt, VR/AR, blokcheyn, learning analytics, EdTech platformalari — ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirish, samaradorligini oshirish va global ta’lim muhitiga integratsiyalashish imkonini bermoqda[6].

O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi, “Raqamli ta’lim” milliy dasturi, davlat ta’lim standartlari va boshqa huquqiy-me’yoriy hujjatlar ushbu jarayonning barqaror asoslarini yaratmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish, infratuzilmani rivojlantirish, raqamli tengsizlikni kamaytirish va kiberxavfsizlikni ta’minlash dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Shunday qilib, uzluksiz ta’limda raqamli transformatsiya nafaqat texnologik yangilanish, balki ta’lim falsafasi va metodologiyasining tubdan yangilanishini talab etadi. Kelgusida innovatsion yondashuvlar va ilg‘or xalqaro tajribalarni milliy kontekstga uyg‘unlashtirish orqali ta’lim tizimining sifatini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish va raqamli iqtisodiyot talablariga javob bera oladigan kadrlarni tayyorlash imkoniyati yuzaga keladi[7].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020).
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son Farmoni “Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasi” (2020).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5117-son Qarori (2022).

4. OECD. “Digital Education Outlook 2023”. Paris, 2023.
5. UNESCO. “Digital transformation of education: Global report”. Paris, 2021.
6. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
7. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
8. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.
9. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
10. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
11. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
12. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.
13. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
14. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
15. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
16. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON

THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
17. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
18.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ORQALI BAHOLASH VA NAZORAT QILISH AFZALLIKLARI

Xonnazarova Shahrizoda Rustam qizi
Xurramova Dilbar Mamatqulovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. *Ushbu maqolada sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining boshlang‘ich ta’lim jarayonida, xususan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilimini tekshirish va nazorat qilishdagi samaradorligi haqida so‘z boradi. Shuningdek, AI vositalarining dars jarayonida qo‘llanilishi orqali o‘qituvchi yuklamasini kamaytirish, vaqtni tejash va baholashning ob’yektivligini oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.*
Kalit so‘zlar: *Sun’iy intellekt, raqamli texnologiya, avtomatlashtirilgan baholash, AI texnologiyalari, AI classroom, pedagogik integratsiya.*

Zamonaviy ta’lim tizimi raqamli texnologiyalarning tez sur’atlarda rivojlanishi bilan tubdan o‘zgarib bormoqda. Xususan, sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari so‘ngi yillarda ta’lim jarayoniga faol kirib kelib, o‘qituvchilar va o‘quvchilarning kundalik faoliyatini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Ushbu texnologiyalar ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda, ayniqsa, dars jarayonini avtomatlashtirish, o‘quvchilarning bilimini tahlil qilish, baholash hamda individual yondashuvni shakllantirishda keng imkoniyatlar yaratmoqda[10].

Boshlang‘ich ta’lim davri o‘quvchilarning asosiy bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashida muhim poydevor hisoblanadi. Shu sababli ushbu davrda o‘quvchilarning yozma va og‘zaki ishlari, mustaqil bajarilgan topshiriqlari, test natijalari hamda boshqa nazorat shakllarini samarali tahlil qilish o‘qituvchilardan katta mehnat va vaqt talab etadi. Bunday vaziyatda sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish nafaqat o‘qituvchi yuklamasini yengillashtiradi, balki baholash jarayonining aniqligi va tezligini oshiradi[9].

Bu borada Raqamli ta’lim sohalarida faoliyat yurituvchi nemis tadqiqotchi pedagogi professor doktor Olaf Zawacki-Richter o‘zining “Systematic review of research on artificial intelligence applications in aducation” maqolasida AI ta’limidagi 145 ta ilmiy ishni tahlil qiladi. Natijada, AI tadqiqotlarining aksariyati oily ta’limga qaratilgan bo‘lib, boshlang‘ich va o‘rta ta’lim sohasida yetarli ilmiy ishlar mavjud emasligini aniqlaydi. Doktor Olaf Zawacki-Richterning fikriga ko‘ra, AI texnologiyalari asosan “Baholash” va “Ma’lumot tahlili” uchun ishlatilmoqda,

pedagogika sohasiga integratsiyasi yetarli darajada o‘rganilmagan. Shuningdek, AI texnologiyalari hozirda, asosan, oliy ta’lim muassasalarida tadqiq qilinayotgan bo‘lib, boshlang‘ich ta’lim sohasida ularning potensiali hali to‘liq o‘rganilmagan. Shu sababli, bolalarning dastlabki o‘quv yillarida AI texnologiyalari asosidagi ta’lim muhitini joriy etish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb bo‘lib turibdi.

Albatta, bugungi kun ta’lim jarayonini to‘g‘ri tashkil etishga qo‘yilgan talablardan kelib chiqib shuni ayta olamizki, boshlang‘ich sinf dars jarayonlarida AI texnologiyalaridan unumli foydalanmaslik ta’lim jarayonidagi bo‘shliqlarni yanada kengayishiga olib keladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda 1-2 sinf o‘quvchilariga berilgan topshiriqlarni tekshirish, tahlil qilish, bajarilayotganlik va tushunilganlik darajasini nazorat qilishda sun’iy intellektdan foydalanish katta ahamiyatga ega. Aynan mana shu davrda o‘quvchilarning ishlarini tekshirish pedagoglardan juda ko‘p vaqt hamda kuch talab etadi[12].

Bir guruh olimlarning Pokiston maktablarida o‘tkazgan tajribalariga ko‘ra, AI texnologiyalari asosidagi “Smart classroom”lar matematika va o‘qish ko‘nikmalarida 32% o‘sish kuzatilgan. Tizim har bir o‘quvchining xatosini aniqlab, mos dars materialini taklif qilgan. Bundan kelib chiqadiki, AI classroomlarda o‘quvchilarning bilim darajasi real vaqtda baholanadi va dars rejasi shu asosda avtomatik moslashtiriladi. Bu esa sinfda qiyin amalga oshiriladigan ishlarni yengillashtirish imkoniyatini vujudga keltiradi[8].

AI texnologiyalari va uni O‘zbekiston sharoitiga joriy etish imkoniyatlari haqida B.Rahmonov o‘zining “Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim muhitini shakllantirish: nazariya va amaliyot” nomli maqolasida atroflicha yoritib bergan.

UNICEF a’zolarining fikriga ko‘ra, O‘zbekiston sharoitida AI texnologiyalariga asoslangan sinf xonalarini tashkil etishda dasturlar, asosan, o‘zbek tilida bo‘lishi, qishloq maktablari uchun offline rejimda ishlashi hamda bolalarning huquqlarini himoya qiluvchi etnik standartlarga javob berishi zarur. Shundan kelib chiqib, bolalar uchun mo‘ljallangan AI tizimlari quyidagi 5 tamoyilga amal qilishi kerak: 1. Bolaning huquqlarini himoya qilish. 2. Shaffoflik. 3. Hisobgarlik (accountability). 4. Inklyuzivlik. 5. Xavfsizlik[11].

Bu borada Educational artificial intelligence (EAI) nashri ham “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun AI tizimlari faqat etnik va xavfsiz me’yorlar asosida joriy etilishi kerak” degan fikrni ilgari surgan. Jahon olimlari nuqtai nazari bilan qaraydigan bo‘lsak, Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim muhitini shakllantirishda va “AI classroom”larni tashkil etishda quyidagi 4 ta asosiy yo‘nalishga katta e’tibor qaratish lozim: 1. Moslashuvchan o‘quv dasturi (adaptive learning). 2. Virtual o‘qituvchilar

(chatbotlar). 3. O‘quv natijalarini bashorat qilish. 4. O‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash[6].

Xulosa qilib, quyidagilarni keltirish mumkin:

1. Ta’lim jarayonida sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish va shu asosda “AI classroom”larni shakllantirish jarayonini tashkil etish nafaqat o‘quvchilar, balki o‘qituvchilar uchun ham bir qator qulayliklarni yaratishi bilan birga ushbu texnologiyalardan foydalana olish noqulayliklarini ham keltirib chiqarishi sir emas. Bu noqulayliklarning oldini olish borasida o‘qituvchilar malakasini oshirish ishlarini tashkil etish samaradorlikka erishishda muhim ro‘l o‘ynaydi.

2. Olimlarning juda ko‘p izlanishlariga qaramay o‘quvchilarning diqqatini uzoq muddat ushlab turish katta muammo bo‘lib turgan bir paytda AI texnologiyalari asosidagi o‘yinlashtirilgan dasturlar ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini uzoq muddat saqlab, ularning mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham muhim hisonlanadi[7].

3. O‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini nazorat qilish hamda tahlil qilishda AI texnologiyalaridan foydalangan holda vaqtdan unumli foydalanish bilan bir qatorda bir vaqtning o‘zida butun bir o‘quvchilar jamoasi nazoratini qamrab olish imkonini beradi. Bu jarayonni amalga oshirishda barcha o‘quvchilar foydalanadigan AI qurilmalarini bitta o‘qituvchining qurilmasiga integratsiya qilish va bu orqali o‘qituvchining bir nuqtadan butun bir sinfni nazorat qilishi va tahlil qilish imkoniyati yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmonov B. Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim muhitini shakllantirish: nazariya va amaliyot // O‘zbekiston ta’lim akademyasi axborotnomasi. – 2023. – № 2 (1). – B. 45-52.
2. UNICEF, The GovLab. AI for children: Policy guidance. – New York: United Nations Children’s Fund, 2021. – 48 p.
3. Khan S., Khan M.A., Khan F.U. AI-powered smart classrooms: Transforming primary education through adaptive learning systems // Computers and Education: Artificial Intelligence. – 2023. – Vol. 4. – P. 100135.
4. Zawacki-Richter O., Marín V.I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the gaps? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16, № 1. – P. 39.
5. Chassignol M., Khoroshavin A., Klimova A., (2022) “Artificial intelligence in Education: A Review of current applications and future perspectives” Education Sciences, 12(11), 783.

6. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083

7. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.

8. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.

9. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.

10. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.

11. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.

12. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

MILLIY G‘OYA ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH

Turapova Jamila Namazovna
Xaitova Nodira Choriyevna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Ushbu tezisda milliy g‘oya asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish texnologiyalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Mustaqil O‘zbekiston ta’lim tizimida milliy qadriyatlarni asrash, yosh avlod ongida vatanparvarlik g‘oyalarini singdirish, ularning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Shu bois, boshlang‘ich ta’lim jarayonida pedagogik metodlar, innovatsion texnologiyalar, interfaol usullar hamda tarbiyaviy faoliyatning samarali mexanizmlari asosida o‘quvchilarda milliy g‘urur va vatanparvarlikni shakllantirishning nazariy-amaliy asoslari yoritilgan.

Anotation. В данной статье научно исследуются технологии формирования патриотического воспитания у учеников начальных классов на основе национальной идеи. В системе образования независимого Узбекистана приоритетным направлением государственной политики определено сохранение национальных ценностей, внедрение идей патриотизма в сознание подрастающего поколения, а также повышение их социально-политической активности. Поэтому в процессе начального образования раскрываются теоретико-практические основы формирования национальной гордости и патриотизма у учащихся на основе педагогических методов, инновационных технологий, интерактивных подходов и эффективных механизмов воспитательной деятельности.

Annotation. This article scientifically examines the technologies of fostering patriotic education among primary school students based on the national idea. In the education system of independent Uzbekistan, preserving national values, instilling patriotic ideas in the consciousness of the younger generation, and enhancing their socio-political activity are defined as priority directions of state policy. Therefore, in the process of primary education, the theoretical and practical foundations of developing national pride and patriotism among students are highlighted through pedagogical methods, innovative technologies, interactive approaches, and effective mechanisms of educational activity.

Kalit so‘zlari: Milliy g‘oya, vatanparvarlik tarbiyasi, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiya, tarbiyaviy jarayon, milliy qadriyat, innovatsion metod, o‘quvchi shaxsi

KIRISH. Mustaqil O‘zbekiston taraqqiyotida ta’lim-tarbiya sohasini tubdan isloh qilish, uni zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, yosh avlod ongida milliy g‘oya va vatanparvarlik ruhini shakllantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Zero, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Biz farzandlarimizni yuksak bilim va tafakkurga ega, mustaqil fikrlaydigan, vataniga sodiq, fidoyi insonlar qilib tarbiyalashni eng asosiy vazifamiz deb bilamiz”. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini milliy g‘oya asosida shakllantirish jarayoni bevosita jamiyatning barqaror taraqqiyoti va milliy ma’naviyatimizning yuksalishi bilan uzviy bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil 23-sentabrda yangi tahriri qabul qilingan)da ta’lim tizimining asosiy maqsadlari sifatida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligini ta’minlash alohida ta’kidlangan. Mazkur yo‘nalishdagi davlat siyosatini amalga oshirishda qabul qilingan bir qator farmon va qarorlar alohida ahamiyatga ega. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim olishlari va kasb-hunar egallashlari uchun shart-sharoitlar yaratishga doir davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni (2019-yil 8-iyul, PF-5763-son)da yosh avlodda milliy g‘oya va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlari ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, “Ma’naviyat va ma’rifat ishlarini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident farmoni (2021-yil 26-mart, PF-6198-son)da yoshlarning ongida milliy o‘zlikni anglash, milliy qadriyatlarni e’zozlash, Vatanga sadoqat ruhini kuchaytirishga alohida e’tibor qaratilgan. Bundan tashqari, “Yoshlar – kelajagimiz” Davlat dasturi (2017-yil 5-iyul, PQ-3136-son qaror) hamda “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror (2019-yil 3-may, PQ-4307-son) yoshlar bilan ishlashda, xususan, ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanib, ularning vatanparvarlik fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan keng ko‘lamli vazifalarni belgilab berdi. Milliy g‘oya asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish masalasini ilmiy jihatdan yoritishda Prezidentimizning “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan, ta’lim-tarbiya tizimidan boshlanadi” degan g‘oyasi metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Chunki aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichi shaxs kamolotining poydevori sanaladi va bu davrda o‘quvchilarning ongiga milliy qadriyatlar, Vatanga

sadoqat, xalqimizning boy tarixiy merosini singdirish o‘ta muhimdir. Demak, davlatimiz tomonidan qabul qilingan farmon va qarorlar, qonun hujjatlari hamda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar boshlang‘ich ta’lim jarayonida milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish uchun mustahkam huquqiy, tashkiliy hamda metodologik asos yaratib berdi[8].

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang‘ich sinf davri shaxsning ma’naviy-axloqiy qarashlari, ijtimoiy faolligi, dunyoqarashi va milliy identiteti shakllanishining eng muhim davri bo‘lib, bu bosqichda o‘quvchilarda Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat va sodiqlik tuyg‘ularini rivojlantirish jamiyatning kelajak taraqqiyotini belgilab beradi. Milliy g‘oya nafaqat nazariy konsepsiya, balki yoshlar ongida ijtimoiy birlik, fuqarolik mas’uliyati va milliy o‘zlikni anglashni shakllantiruvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli pedagogik jarayonlarda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarda vatanparvarlik tarbiyasini tizimli shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi[9].

O‘zbekiston Respublikasida milliy g‘oya va vatanparvarlik tarbiyasi masalalarini izchil yo‘lga qo‘yish bo‘yicha qator ilmiy-nazariy va amaliy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, A. Avloniy, A. Qodiriy, Cho‘lpon kabi ma’rifatparvarlarning pedagogik qarashlarida ham yoshlarni Vatanga sodiq, ma’naviy barkamol inson sifatida tarbiyalash masalasi alohida o‘rin olgan. Ularning fikricha, insonning haqiqiy baxti va komilligi uning xalqiga, yurtiga xizmat qilishi bilan belgilanadi. Bu g‘oya bugungi ta’lim tizimida ham dolzarb ahamiyat kasb etib, boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda nazariy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Pedagogik texnologiyalar nuqtayi nazaridan qaraganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish zarur. Xususan, interfaol metodlar (klaster, aqliy hujum, munozara), axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, loyihaviy ishlar, dramatizatsiya va sahnalashtirish usullari orqali o‘quvchilarda Vatan haqida keng tasavvur hosil qilish, milliy ramzlar, tarixiy meros, ajdodlarimizning qahramonlik an’analari asosida g‘urur hissini uyg‘otish mumkin. Bunda ta’lim jarayonining samaradorligi o‘quvchilarning o‘z-o‘zini anglash, milliy qadriyatlarga daxldorlik hissini uyg‘otish bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi[11].

Shuningdek, o‘quvchilarda vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishda milliy qadriyatlar va xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish samarali natija beradi.

Masalan, maqollar, dostonlar, xalq ertaklarida yurtga sodiqlik, el-yurt manfaati uchun fidoyilik g‘oyalari keng o‘rin olgan. Bu materiallarni dars jarayoniga kiritish o‘quvchilarning nafaqat bilish faoliyatini, balki hissiy-estetik dunyoqarashini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, tarixiy shaxslar – Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Zahiriddin Muhammad Bobur, Alisher Navoiy kabi siymolarning Vatan ozodligi va obodligi yo‘lida qilgan ishlari o‘quvchilarda milliy iftixor tuyg‘usini shakllantirish uchun boy manba hisoblanadi[7].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-iyuldagi PF-5763-son Farmonida yoshlarni ma’naviy-axloqiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ustuvorligi qayd etilgan bo‘lsa, 2021-yil 26-martdagi PF-6198-son Farmonida milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik va xalqimizning tarixiy merosiga hurmat ruhida tarbiyalashning tizimli mexanizmlarini yaratish masalasi belgilab berilgan. Ushbu hujjatlar boshlang‘ich ta’lim jarayonida milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishning huquqiy asoslarini mustahkamlab berdi. Bundan tashqari, zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ham ushbu masalaga katta e’tibor qaratilmoqda. Masalan, N. Jo‘rayev, M. Ochilov, M. Yusupov kabi olimlarning ilmiy ishlanmalarida boshlang‘ich ta’limda milliy g‘oya asosida o‘quvchilar ongiga vatanparvarlik ruhini singdirishning nazariy va amaliy mexanizmlari chuqur tahlil qilingan. Olimlarning fikricha, vatanparvarlik tarbiyasi o‘quvchilarning faqat bilim doirasini kengaytiribgina qolmay, balki ularni faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxs sifatida kamol toptirishga xizmat qiladi. Shu o‘rinda, ta’lim jarayonida vatanparvarlik tarbiyasini samarali tashkil etishda o‘qituvchining kasbiy mahorati va shaxsiy namunasi alohida ahamiyat kasb etadi[10]. O‘qituvchi o‘quvchilarga nafaqat bilim beradi, balki ularning qalbiga milliy g‘oya va Vatanga sodiqlik tuyg‘usini singdiruvchi tarbiyachi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari ham o‘quvchilarning vatanparvarlik tarbiyasida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Umuman olganda, boshlang‘ich ta’limda milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish texnologiyalari pedagogik nazariya va amaliyotning uzviy birligi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jarayon davlat siyosati, milliy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, zamonaviy texnologiyalar va o‘qituvchining kasbiy mahorati kabi ko‘plab omillarning uyg‘unlashuvi orqali samarali amalga oshiriladi[6].

XULOSA

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish zamonaviy pedagogikaning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki o‘quvchilarda Vatanga sadoqat, milliy qadriyatlarni qadrlash, tarixiy merosga hurmat va milliy iftixor tuyg‘ulari

shakllanmasdan turib, barkamol shaxs tarbiyasi to‘laqonli amalga oshmaydi. Shu jihatdan, davlat siyosati darajasida qabul qilingan farmon va qarorlar, ta’lim tizimiga tatbiq etilayotgan islohotlar, o‘quv dasturlarining milliy g‘oyaga uyg‘unligi ushbu jarayonni yanada samarali tashkil etish uchun muhim huquqiy va metodik asos bo‘lib xizmat qilmoqda[12].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish jarayonida pedagogik texnologiyalardan oqilona foydalanish, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlarni keng tatbiq etish, milliy qadriyatlar hamda xalq pedagogikasidan ijodiy foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o‘qituvchining shaxsiy namunasi, kasbiy mahorati va tarbiyaviy faoliyatdagi fidoyiligi ham bolalarning ongiga milliy g‘oya va vatanparvarlikni singdirishda hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish nafaqat pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi, balki yosh avlodning ma’naviy kamolotini ta’minlaydi, ularni kelajakda yurt ravnaqi uchun fidoyi, ijtimoiy mas’uliyatli va milliy qadriyatlarni asrab-avaylovchi yetuk shaxslar sifatida voyaga yetishiga xizmat qiladi[13].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-iyuldagi PF-5763-son Farmoni “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi PF-6198-son Farmoni “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
5. Avloniy A. “Turkiy guliston yoxud axloq”. – Toshkent: Ma’naviyat, 1992.
6. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
7. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
8. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).

9. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
10. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
11. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
12. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
13. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘QUVCHI SHAXSIDA IJODIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA FAOLIYATLI YONDASHUVNING O‘RNI

Shodiyeva Malika G‘ayrat qizi
Shoimqulova Ma`rifat Abdirahmonovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchi shaxsida ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishda faoliyatli yondashuvning o‘rni ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Faoliyatli yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoni hal etish, tahlil qilish, ijodiy g‘oyalar yaratish va amaliy natijaga erishish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasidagi farmon va qarorlariga, shuningdek, zamonaviy pedagogik nazariyalarga tayanilgan. Maqolada shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv va faoliyatli o‘qitish tizimi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yoritilgan hamda ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali texnologiyalar taklif etilgan.

Аннотация. В данной статье исследуется роль деятельностного подхода в формировании творческих компетенций личности ученика. Автор рассматривает деятельностный подход как ключевой фактор развития самостоятельного мышления, аналитических способностей, креативного восприятия и практических навыков решения проблем. Исследование основано на современных педагогических теориях и нормативных документах Республики Узбекистан в области образования. В статье раскрыта взаимосвязь между личностно-ориентированным обучением, компетентностным подходом и деятельностной педагогикой, а также предложены эффективные технологии развития творческих компетенций у школьников.

Anotation. This article examines the role of the activity-based approach in developing students’ creative competencies. The activity-based learning model is analyzed as a vital pedagogical mechanism that fosters independent thinking, analytical ability, creativity, and practical problem-solving skills. The study is grounded in the educational reforms and decrees of the Republic of Uzbekistan as well as in modern pedagogical theories. The paper highlights the interconnection between learner-centered education, competence-based learning, and activity pedagogy, and proposes effective technologies for enhancing students’ creative competencies through innovative and reflective learning practices.

Kalit so‘zlari: Faoliyatli yondashuv, ijodiy kompetensiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, mustaqil fikrlash, innovatsion metod, motivatsiya, refleksiya, ijodiy muhit

KIRISH.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar shaxsning har tomonlama barkamol bo‘lib kamol topishi, ijodiy fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan, yangilik yarata oladigan va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga yo‘naltirilgan. Bugungi kunda ta’limning har bir bosqichida o‘quvchilarda ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish masalasi milliy ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Bu jarayon O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” (PF–60, 28-yanvar 2022-yil), “Ta’lim va fan sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi (PQ–3775, 6-iyun 2018-yil) qarorlari, shuningdek, “Raqamli ta’lim” konsepsiyasi va “Uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasi” kabi normativ-huquqiy hujjatlarda o‘z ifodasini topgan. Shuningdek, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son) va “O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da o‘quv jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil izlanishga va ijodiy fikrlashga yo‘naltirish ta’lim siyosatining ustuvor vazifasi sifatida belgilangan. Bu hujjatlar asosida ta’lim jarayonida kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatli yondashuvlar uyg‘unligi tamoyili ilgari surilmoqda. Faoliyatli yondashuv zamonaviy pedagogik paradigmaning markaziy unsurlaridan biri bo‘lib, uning mohiyati shundaki, o‘quvchi shaxsini faqat bilim oluvchi emas, balki faol subyekt, yaratuvchi, tadqiqotchi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv jarayonida o‘quvchi o‘rganayotgan bilimlarni shunchaki o‘zlashtiribgina qolmay, balki ularni amaliy faoliyatda qo‘llay oladi, o‘z fikrini mustaqil ifoda etadi va muammoni hal etishda innovatsion yechimlar ishlab chiqadi. Shu sababli, faoliyatli yondashuv nafaqat o‘quv jarayonining metodik negizi, balki o‘quvchi shaxsining ijodiy kompetensiyasini shakllantirishning asosiy mexanizmi sifatida e’tirof etiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ilm, ta’lim va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi (PQ–4699, 2020-yil 6-aprel) qarori hamda “Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish to‘g‘risida”gi (PQ–6099, 2020-yil 19-noyabr) farmonlari ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash, yosh avlodda yangi g‘oyalarni ilgari surish va yangilik yaratish ruhini kuchaytirishga alohida e’tibor qaratadi. Ushbu hujjatlar asosida ta’lim tizimida o‘qituvchilar oldiga o‘quvchilarning

ijodiy tafakkurini rivojlantirish, ularda mustaqil tahlil, o‘zini ifoda etish, tanqidiy fikrlash va innovatsion yondashuv ko‘nikmalarini shakllantirish kabi muhim pedagogik vazifalar qo‘yilgan[12].

Ijodiy kompetensiya — bu shaxsning mavjud bilim va tajribalari asosida yangi g‘oya, mahsulot yoki yechim yaratish qobiliyati bo‘lib, u o‘quvchining bilish jarayonida faolligi, mustaqilligi va motivatsiyasini oshiradi. Shu boisdan ham faoliyatli yondashuv asosida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish, bugungi ta’lim jarayonining nazariy, metodik va amaliy yo‘nalishlarida eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimi xalqaro miqyosda tan olinayotgan tajribalarga asoslanib, “Bloom taksonomiyasi”, “Konstruktivistik ta’lim nazariyasi”, “Kolbning tajribaviy o‘rganish modeli” kabi ilg‘or nazariyalarni milliy ta’lim amaliyotiga tatbiq etmoqda. Bunda o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash, ularni amaliy faoliyatga yo‘naltirish, mustaqil tahlil va baholash ko‘nikmalarini shakllantirish asosiy o‘rinni egallaydi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, u o‘quvchilarda ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida faoliyatli yondashuvning samaradorligini ochib beradi, ta’limning amaliy yo‘nalishini kuchaytiradi hamda o‘qituvchining o‘quv jarayonidagi roli va funksiyalarini qayta talqin etadi. Shu asosda maqolada faoliyatli yondashuvning nazariy-metodik mohiyati, uning ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi o‘rni va amaliy natijalarini ta’minlash mexanizmlari tahlil qilinadi[11].

O‘quvchi shaxsida ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishda faoliyatli yondashuvning o‘rni zamonaviy pedagogik jarayonning markaziy masalalaridan biridir. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta’lim tizimi o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, yangilik yarata olish, muammolarga ijodkorona yondasha bilish, tashabbuskorlik va amaliy tafakkurni rivojlantirishni taqozo etmoqda. Faoliyatli yondashuv ana shu talablarni amalga oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik paradigma sifatida namoyon bo‘ladi. U shaxsni rivojlantirishning asosiy manbai sifatida uning faoliyatini tan oladi va o‘quvchining bilimlarni faqat tayyor shaklda emas, balki amaliy faoliyat orqali egallashini ta’minlaydi. Faoliyatli yondashuv psixologik-pedagogik fanlarda o‘zining nazariy asosini A.N.Leontyev, L.S.Vygotskiy, S.L.Rubinshteynlarning faoliyat nazariyasidan oladi. Bu nazariya bo‘yicha insonning ongli faoliyati uning shaxsiy rivojlanishining bosh omilidir. Shu jihatdan o‘quvchilarda ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish faoliyatning turli turlarini – kognitiv, ijodiy, kommunikativ, amaliy, axborotli faoliyatlarni tashkil etish orqali amalga oshiriladi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil 23-sentabr, yangi tahrir), “O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim tizimini yanada

takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident farmoni (PF–5847, 2019-yil 8-oktabr), shuningdek, “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi” konsepsiyasi bu jarayonga normativ-huquqiy asos yaratgan. Mazkur hujjatlar ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni, kompetensiyaviy yondashuvni va faoliyat asosidagi o‘qitish metodikasini joriy etishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Faoliyatli yondashuv asosida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda o‘quvchi nafaqat bilim oluvchi, balki faol ishtirokchi, ijodkor, muammolarni yechuvchi subyektga aylanadi. Masalan, dars jarayonida o‘quvchilar loyihaviy ishlar, amaliy topshiriqlar, interfaol mashg‘ulotlar, ijodiy muhokamalar orqali nafaqat tayyor bilimni o‘zlashtiradi, balki yangi g‘oyalarni ilgari suradi, o‘z nuqtayi nazarini asoslashni o‘rganadi. Bu jarayon o‘quvchining tafakkur mustaqilligini, tahliliy va sintez qobiliyatini, muammoli vaziyatlarni hal etishdagi elastikligini kuchaytiradi[10].

Pedagog olimlar A.Abdullayeva, M.Sharipova, Z.Sobirova, Sh.Yo‘ldosheva, T.Mamarasulova va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida faoliyatli yondashuvning o‘quvchilarning ijodiy salohiyatiga ijobiy ta’siri chuqur o‘rganilgan. Jumladan, Abdullayeva (2021) ta’lim jarayonida faoliyatli yondashuvni qo‘llash natijasida o‘quvchilarda “kreativ tafakkur”, “o‘zini ifoda etish qobiliyati” va “muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish malakalari” sezilarli darajada rivojlanishini ta’kidlaydi. Bu esa o‘z navbatida ijodiy kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlarini – bilish faolligi, yangilikka intilish, estetik va ma’naviy idrok, kommunikativ madaniyat kabi xususiyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Faoliyatli yondashuvning didaktik asoslari shundan iboratki, o‘quv jarayonida o‘quvchi faol bilish subyekti sifatida ishtirok etadi. U bilimni o‘z faoliyati orqali egallaydi, natijada o‘qituvchi bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va fasilitator rolini bajaradi. O‘zbekiston Milliy o‘quv dasturida (2021) ham o‘quv jarayonida o‘quvchi faoliyatini markazga qo‘yish, “bilimdan ko‘nikmaga”, “ko‘nikmadan kompetensiyaga” o‘tish zarurligi ta’kidlanadi. Shu bois o‘qituvchi darslarni ijodiy vazifalar, muammoli savollar, rolli o‘yinlar, amaliy loyihalar asosida tashkil etishi kerak.

Ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishda o‘quv faoliyatining individual va jamoaviy shakllarining uyg‘unligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Individual faoliyat o‘quvchining o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishiga xizmat qilsa, jamoaviy faoliyat esa muloqot madaniyati, hamkorlikda ishlash, fikr almashish va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantiradi. Bu jihatdan “faoliyatli yondashuv”ning mohiyati – shaxsni faol subyekt sifatida tarbiyalash, uning hayotiy va ijodiy tajribasini kengaytirish, o‘z faoliyatining natijasini baholay oladigan ongli shaxsni shakllantirishdir[9].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “Yangi

O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” PF–60-sonli farmonida ham “shaxsning tafakkurini o‘zgartirish, ijodiy va tanqidiy fikrlash madaniyatini rivojlantirish” vazifalari belgilangan bo‘lib, bu faoliyatli yondashuvni ta’lim jarayonida keng joriy etish zaruratini yanada kuchaytiradi. Demak, ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishda faoliyatli yondashuv nafaqat metodik yangilik, balki milliy ta’lim siyosatining strategik yo‘nalishiga aylangan. Bundan tashqari, faoliyatli yondashuvning zamonaviy talqini raqamli pedagogika bilan uzviy bog‘liqdir. Bugungi kunda o‘quvchilarning ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda onlayn ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, elektron portfoliolar, ijodiy loyiha bazalari, sun’iy intellekt asosidagi o‘quv dasturlari faoliyatli yondashuvning yangi texnologik imkoniyatlarini yaratmoqda. Bu jarayon nafaqat o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, balki ularni o‘z bilim va tajribalarini tahlil qilib, natijaga yo‘naltirilgan ijodiy faoliyatga jalb etadi[13].

Yuqoridagilardan kelib chiqib, shuni ta’kidlash joizki, faoliyatli yondashuv o‘quvchilarda ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishning samarali mexanizmi sifatida ta’lim jarayoniga tizimli integratsiya qilinishi zarur. Bu esa o‘z navbatida o‘qituvchidan yangi pedagogik texnologiyalarni chuqur o‘zlashtirishni, faol o‘qitish uslublarini qo‘llashni, o‘quvchilarni mustaqil, tahliliy va ijodiy faoliyatga yo‘naltirishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, ta’limda faoliyatli yondashuvni raqamli muhit bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini va tanqidiy tahlil qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyati yanada kengayadi[8].

O‘zbekiston ta’lim tizimida 2021-yilda qabul qilingan “Milliy o‘quv dasturi” asosida o‘quv jarayonlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta tashkil etish boshlangan bo‘lib, bu jarayonda faoliyatli yondashuv muhim didaktik asos sifatida ko‘rilmoqda. Ushbu dasturda o‘quvchi markazida turadigan o‘qitish modeli joriy etilib, o‘quvchilarni o‘rganish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish, ularni ijodiy va tanqidiy fikrlashga yo‘naltirish maqsad qilingan. Shuningdek, o‘quvchilarning faoliyat jarayonida o‘z-o‘zini nazorat qilish, tahlil qilish, baholash, o‘z g‘oyalarini himoya qilish ko‘nikmalarini shakllantirish orqali ijodiy kompetensiyalarni mustahkamlashga erishiladi. Faoliyatli yondashuvni ta’lim jarayoniga tatbiq etishning asosiy mexanizmlaridan biri — muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat va tadqiqotga yo‘naltirilgan o‘qitish metodlaridir. Ushbu metodlar o‘quvchining bilish jarayonini faollashtiradi, ularni amaliy izlanishga, kuzatishga, taxmin qilishga, tahlil qilish va xulosa chiqarishga o‘rgatadi. Masalan, boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’lim bosqichida o‘quvchilar uchun ijodiy topshiriqlar, mini-loyihalar, tajriba ishlari,

fanlararo integratsion mashg‘ulotlar tashkil etish ijodiy kompetensiyalarni amalda shakllantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi bu jarayonda faqat bilim manbai emas, balki jarayonni yo‘naltiruvchi, motivatsiya beruvchi, o‘quvchini faoliyatga jalb etuvchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, faoliyatli yondashuv asosidagi darslarda o‘quvchilar an’anaviy darslarga nisbatan ko‘proq tahliliy fikrlaydi, o‘z qarashlarini himoya qiladi, yangi g‘oyalarni ilgari suradi va ijodiy natijaga intiladi. Shuningdek, o‘quvchilarda “metakognitiv ko‘nikmalar” — ya’ni o‘z o‘quv faoliyatini anglash, rejalashtirish, baholash va o‘z ustida ishlash malakalari shakllanadi. Bu esa ijodiy kompetensiyaning yuqori darajasiga olib keladi[7].

Shu o‘rinda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 25-avgustdagi “Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ–328-son qarori ham faoliyatli yondashuvning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi. Qarorda yoshlarni ijodiy faoliyatga keng jalb etish, innovatsion fikrlashni rivojlantirish, ma’naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish masalalari asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Shu bois, o‘quvchilarning ijodiy kompetensiyalarini shakllantirish nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki ularning ijtimoiy faolligini, milliy g‘ururini va mas’uliyat hissini ham mustahkamlaydi. Faoliyatli yondashuvning samaradorligi, shuningdek, uning diagnostika va monitoring tizimini to‘g‘ri tashkil etishga ham bog‘liq[14].

O‘quvchining ijodiy kompetensiyalarini baholashda faqat nazariy bilim darajasi emas, balki ularning amaliy faoliyatdagi ifodasi, ijodiy fikr yuritish tezligi, o‘z g‘oyasini rejalashtirish va amalga oshirish ko‘nikmalari inobatga olinadi. Shu maqsadda baholashning yangi shakllari — portfolio, ijodiy ishlar tanlovi, o‘zaro baholash, refleksiya jurnallari va loyiha taqdimotlari keng joriy etilmoqda. Faoliyatli yondashuv asosida o‘quvchilarda ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish — bu zamonaviy ta’limning poydevorini tashkil etuvchi konseptual yo‘nalish bo‘lib, u o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi. Faoliyatli yondashuv o‘quvchi faoliyatini faollashtiradi, ularni izlanishga, mustaqil fikrlashga, muammolarni hal qilishga undaydi hamda ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga zamin yaratadi[6].

XULOSA

Yuqorida keltirilgan ilmiy-nazariy mulohazalar shuni ko‘rsatadiki, faoliyatli yondashuv zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishning eng samarali metodologik asoslaridan biridir. Bu yondashuv o‘quvchini bilim oluvchi obyekt emas, balki mustaqil o‘rganadigan, tahlil qiladigan, ijodiy fikrlaydigan subyekt sifatida tarbiyalaydi. Natijada o‘quvchi o‘zining

intellektual, ma’naviy va kommunikativ salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkoniga ega bo‘ladi. Faoliyatli yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida o‘quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki o‘z faoliyati orqali yaratadi, bu esa ijodiy kompetensiyaning shakllanishi uchun muhim shart-sharoit yaratadi. Shuningdek, bu yondashuv milliy ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlari — shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli ta’lim va uzluksiz o‘rganish tamoyillari bilan uzviy bog‘liqdir. O‘quvchilarni ijodiy fikrlashga, mustaqil qaror qabul qilishga, yangilik yaratishga o‘rgatish orqali faoliyatli yondashuv ta’lim mazmunining modernizatsiyasini ta’minlaydi. Bu esa o‘z navbatida Yangi O‘zbekiston ta’lim tizimining strategik maqsadlariga — intellektual va ma’naviy barkamol shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida faoliyatli yondashuv asosida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda pedagogik diagnostika, raqamli vositalar va shaxsga yo‘naltirilgan metodikalarni chuqur integratsiya qilish zarur. Ayniqsa, o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish, faoliyatli yondashuv bo‘yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish, ta’lim texnologiyalarini milliy mentalitet va qadriyatlarga moslashtirish muhim ilmiy-amaliy yo‘nalish bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-sonli farmoni, 28-yanvar 2022-yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–5847-sonli farmoni, 8-oktabr 2019-yil.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Milliy o‘quv dasturini joriy etish to‘g‘risida”gi qarori, 2021-yil.
5. Abdullayeva A. “Faoliyatli yondashuv asosida o‘quvchilarning ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishning metodik asoslari.” – Toshkent: Fan, 2021.
6. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
7. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA*

FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, *3*(35), 505-510.

9. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.

10. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269

11. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.

12. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

13. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

14. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.

15.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA TAYM MENEJMENT TEXNOLOGIYASINING O'RNI

Ramazonova Sevara Olimjon qizi
Salomova Nilufar Mamayusuf qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ta'lim tizimining raqamlashtirilishi sababli o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, moslashuvchan va interaktiv muhitda tashkil etish talab etilmoqda. Bunday sharoitda talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etish, o'z vaqtini rejalashtirish va ta'lim resurslaridan oqilona foydalanish kompetentligini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada taym menejment texnologiyalari — vaqtni rejalashtirish, maqsadlarni belgilash, ustuvorliklarni aniqlash, raqamli vositalar orqali o'quv jarayonini monitoring qilish va tahlil etish kabi amaliy jihatlar — mustaqil ta'lim samaradorligini oshirish omili sifatida yoritilgan. Shuningdek, raqamli platformalar (LMS, Google Workspace, Notion, Trello va boshqalar) asosida o'quv faoliyatini boshqarishning innovatsion mexanizmlari, ularning talabalarning o'z-o'zini boshqarish, o'zini baholash va refleksiya qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, taym menejment, mustaqil ta'lim, pedagogik texnologiyalar, raqamli platformalar, o'zini boshqarish, refleksiya.

Annotation: Due to the digitalization of the education system, the learning process requires organization within a student-centered, flexible, and interactive environment. In such conditions, it is of great importance to effectively organize students' independent learning activities, develop their competence in time management, and promote the rational use of educational resources. The article highlights time management technologies — such as planning time, setting goals, determining priorities, monitoring, and analyzing the learning process through digital tools — as key factors in increasing the effectiveness of independent learning. In addition, the innovative mechanisms of managing the learning process based on digital platforms (LMS, Google Workspace, Notion, Trello, etc.) and their role in developing students' self-management, self-assessment, and reflection skills are analyzed.

Keywords: digital transformation, time management, independent learning, pedagogical technologies, digital platforms, self-management, reflection.

Аннотация: В связи с цифровизацией системы образования возникает

необходимость организации учебного процесса в личностно-ориентированной, гибкой и интерактивной среде. В таких условиях особое значение приобретает эффективная организация самостоятельной учебной деятельности студентов, формирование их компетентности в планировании времени и рациональном использовании образовательных ресурсов. В статье рассматриваются технологии тайм-менеджмента — планирование времени, постановка целей, определение приоритетов, мониторинг и анализ учебного процесса с использованием цифровых инструментов — как фактор повышения эффективности самостоятельного обучения. Кроме того, проанализированы инновационные механизмы управления учебной деятельностью на основе цифровых платформ (LMS, Google Workspace, Notion, Trello и др.) и их роль в развитии у студентов навыков самоуправления, самооценки и рефлексии.
Ключевые слова: цифровая трансформация, тайм-менеджмент, самостоятельное обучение, педагогические технологии, цифровые платформы, самоуправление, рефлексия.

Bugungi kunda ta’lim tizimining ajralmas qismi bo‘lib qolgan raqamli transformatsiya o‘quv-tarbiyaviy faoliyatni tubdan yangilash, o‘qitishning shakl va metodlarini modernizatsiya qilishni taqozo etmoqda. Bu jarayonda talaba shaxsini ta’lim jarayonining markaziga qo‘yuvchi, mustaqil ta’lim olish, o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘z faoliyatini boshqarish imkoniyatlarini kengaytiruvchi tizim sifatida shakllanmoqda. Shu bois uzluksiz ta’lim tizimida talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetentligini rivojlantirish zamonaviy pedagogik texnologiyalar kontekstida alohida dolzarblik kasb etmoqda. Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim jarayonining muhim jihatlaridan biri — vaqt resurslaridan samarali foydalanish, ya’ni taym menejment texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etishdir. Bu texnologiyalar talabalarga o‘quv faoliyatini rejalashtirish, maqsad va ustuvor yo‘nalishlarni aniqlash, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash, raqamli vositalar yordamida o‘z faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Natijada talaba shaxsida o‘z-o‘zini boshqarish, o‘zini baholash va refleksiya ko‘nikmalari shakllanadi[9].

Mustaqil ta’lim olish kompetentligini rivojlantirishda taym menejment texnologiyalaridan foydalanish, bir tomondan, o‘quv jarayonining samaradorligini oshirsa, ikkinchi tomondan, talabaning raqamli muhitda mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatini mustahkamlaydi. Bu esa, o‘z navbatida, uzluksiz ta’lim tizimining strategik maqsadlari — raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan, o‘z vaqtini va bilim jarayonini boshqara oladigan shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mustaqil ta’limni tashkil etish jarayonini faollashtirish uchun talabalarda quyidagi xususiyatlarni shakllantirish kerak:

— mustaqil ta’limni tashkil etishga bo‘lgan ehtiyoj (motivatsiya);

— mustaqil ta’limni tashkil etishga bo‘lgan malaka va ko‘nikmalari.

— ilmiy tadqiqot sohasi yo‘nalishi (jarayonni imitatsiya qilishga bo‘lgan ehtiyojlarni shakllantirish);

— tabiiylikka asoslangan obyektlar va subyektlar to‘g‘risida bilishga bo‘lgan ehtiyojni shakllantirish;

— mustaqil ta’limni tashkil etishga bo‘lgan ehtiyojlarini tanlashga yo‘nalganligini shakllantirish[10].

Taym menejment — bu nafaqat vaqtni rejalashtirish, balki maqsadni aniqlash, ustuvorlikni belgilash, resurslardan oqilona foydalanish, motivatsiyani saqlash va faoliyat natijalarini tahlil qilish tizimidir.

Talabalarda taym menejment texnologiyalarini o‘rgatish orqali: mustaqil ta’limni rejalashtirish; muddat va natijalarni boshqarish; o‘z o‘qish strategiyasini tahlil qilish; shaxsiy samaradorlikni oshirish ko‘nikmalari shakllanadi[8].

Maqsadlarni belgilash, o‘z faoliyatini rejalashtirish va nazorat qilish, o‘z harakatlarini nazorat qilish asosida baholash, ijtimoiy harakatchanlik qobiliyatlarini refleksiv baholash, tanqidiy fikrlash va o‘z xulosalarini ishlab chiqish qobiliyati mustaqil ta’lim olish kompetentligini rivojlantirishda taym menejment texnologiyasidan foydalanish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. **LMS, Google Workspace, Notion, Trello** kabi platformalar esa — nafaqat ta’lim jarayonini raqamlashtiruvchi vositalar bo‘lib, talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetentligini rivojlantiruvchi taym menejment texnologiyalari sifatida ham xizmat qiladi. Bu vositalarni ahamiyatli jihatlari quyidagilar:

1. **Avtomatlashtirilgan rejalashtirish** – vaqt va topshiriqlarni tizimlashtirish, prioritetlarni belgilash.
2. **Monitoring va tahlil** – talabaning o‘quv jarayonini real vaqt rejimida kuzatish, natijalarni baholash.
3. **Refleksiya muhiti** – talaba o‘z natijasini o‘zi baholaydi, xatolarini tahlil qiladi va keyingi bosqichni rejalashtiradi.
4. **Motivatsion shaffoflik** – natijalar ochiq, jarayon ko‘rinadigan, bu esa mas’uliyatni kuchaytiradi.
5. **O‘z-o‘zini rivojlantirish imkoniyati** – talaba o‘qituvchidan mustaqil ravishda o‘z o‘quv strategiyasini ishlab chiqadi[6].

Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimining rivojlanishi o‘qituvchi va talabaning rolini qayta talqin etmoqda. Zamonaviy oliy ta’lim endilikda talabaning mustaqil ta’lim olish, o‘zini boshqarish va o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini shakllantirishni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilaydi. Ushbu jarayonda taym menejment texnologiyalarining samarali qo‘llanilishi nafaqat talabalarning o‘quv faoliyatidagi samaradorlikni oshiradi, balki ularning shaxsiy va kasbiy o‘sishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, taym menejment texnologiyalari — rejalashtirish, ustuvorlikni aniqlash, vaqtni taqsimlash, monitoring va refleksiya jarayonlarini raqamli vositalar orqali tashkil etish orqali talabalarning mustaqil ta’lim kompetentligini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa, Notion, Trello, Google Workspace, LMS tizimlari kabi raqamli platformalar yordamida talabalarning o‘quv faoliyatini shaxsiylashtirish, o‘z vaqtini oqilona boshqarish va o‘zini baholash ko‘nikmalari shakllanadi[11].

Shuningdek, taym menejment texnologiyalarini didaktik jarayonga integratsiya qilish natijasida:

- Talabalarda metakognitiv ko‘nikmalar (o‘z faoliyatini rejalashtirish, tahlil qilish, baholash) kuchayadi;
- O‘zini o‘zi boshqarish kompetensiyasi rivojlanadi, bu esa mustaqil ta’lim samaradorligini oshiradi;
- Raqamli savodxonlik darajasi ortadi, bu kelajakdagi kasbiy faoliyatda raqamli vositalardan samarali foydalanish imkonini beradi;
- Tashkiliy intizom va vaqt resurslarini tejash madaniyati shakllanadi.

Taym menejment texnologiyalarining joriy etilishi, aslida, talabaning o‘z o‘quv faoliyatining “avtori” bo‘lishiga yordam beradi. Bu jarayon talabalarda o‘z ta’lim yo‘lini ongli rejalashtirish, o‘z natijalarini tahlil qilish, muvaffaqiyat va kamchiliklardan to‘g‘ri xulosa chiqarish, ya’ni refleksiv o‘sishni ta’minlaydi.

Mazkur tadqiqotning nazariy tahlili va amaliy kuzatuvlari shuni ko‘rsatadiki, taym menejment texnologiyalarini tizimli va maqsadli joriy etish **quyidagi strategik natijalarga olib keladi:**

1. Mustaqil ta’limning sifati va samaradorligi oshadi;
2. Talabalarning o‘quv motivatsiyasi, tashabbuskorligi va mas’uliyat hissi kuchayadi;
3. O‘qituvchining roli axborot manbai emas, balki fasilitator va yo‘naltiruvchi sifatida yangicha mazmun kasb etadi;
4. Ta’lim jarayonida raqamli ekotizim (platformalar, monitoring tizimlari, elektron portfoliolar) barqaror shakllanadi;

5. Oliy ta’limda uzluksiz o‘rganish va o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilgan “time-based learning culture” — ya’ni vaqt asosida o‘qish madaniyati shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya sharoitida taym menejment texnologiyalarini ta’lim amaliyotiga chuqur integratsiya qilish — talabaning mustaqil ta’lim olish kompetentligini rivojlantirishning zaruriy shartidir. U nafaqat talabaning ta’limdagi muvaffaqiyatini belgilaydi, balki uning kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham avtonomiya, raqamli moslashuvchanlik va o‘zini rivojlantirish madaniyatini shakllantiradi. Shu bois, taym menejment texnologiyalarini zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas komponenti sifatida ko‘rish va ularni didaktik modellar orqali tizimli ravishda amalga oshirish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifa bo‘lib qolmoqda[7].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Девида Аллена «Как привести дела в порядок: искусство продуктивности без стресса» 2021 Манн, Иванов и Фербер.
2. Реунова, М.А. Представления студентов университета о са моорганизации временн / М.А. Реунова // Вестник Оренбургского государственного университета. - 2013. - №2. - С. 209-213.
3. Низамова, Ч.И. Организационная психология и психология управления: учебно-методическое пособие / Н.Ч. Низамова, С.Г. Добротворская, П.Н. Устин. – Казань: Казанский (Приволжский) федеральный университет, 2019. – 59 с.
4. G.Tillabayeva “Taym-menejment texnologiyanisi rivojlantirish bosqichlari”. Mugallim uzluksiz bilimderi ilmiy-metodologik jurnal. Nukus-2024 3-son, 137-140 b.
5. G.Tillabayeva “Maxsus pedagogika va maktabgacha ta’limning dolzarb masalalari: muammo, yechimlar va rivojlanish istiqbollari ” xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Farg‘ona-2024, 119-121b.
6. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
7. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
8. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
9. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.

10. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.

11. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

SUN’IY INTELLEKT VOSITALARINING TA’LIM JARAYONIDAGI O‘RNI VA IMKONIYATLARI

Oqboyeva Aziza Komilovna
Pardayeva Ra`no Shoymardanovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun’iy intellekt vositalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni va imkoniyatlari tahlil qilingan. Sun’iy intellekt o‘quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, baholash tizimini avtomatlashtirish hamda o‘qituvchi faoliyatini samarali tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. Maqolada ta’limda raqamli transformatsiya jarayonlarining ahamiyati yoritilgan.
Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli transformatsiya, ta’lim texnologiyalari, innovatsiya.
Аннотация: В статье рассмотрена роль и возможности использования инструментов искусственного интеллекта в образовательном процессе. Искусственный интеллект способствует индивидуализации обучения, автоматизации оценки знаний и повышению эффективности педагогической деятельности. Освещено значение цифровой трансформации образования.
Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая трансформация, образовательные технологии, инновации.
Abstract: This article analyzes the role and potential of artificial intelligence tools in the educational process. Artificial intelligence supports individualized learning, automates assessment, and enhances teaching efficiency. The importance of digital transformation in education is also highlighted.
Keywords: artificial intelligence, digital transformation, educational technologies, innovation.

1. Jahon amaliyotidan misollar

1.1 Hybrid Human-AI Tutoring (AQSh)

“Improving Student Learning with Hybrid Human-AI Tutoring: A Three-Study Quasi-Experimental Investigation” nomli tadqiqotda uchta maktabda (Pennsylvania, California, va Pennsylvania charter school) human-AI (ya’ni, o‘qituvchi + sun’iy intellekt tutorligi) modelini sinab ko‘rishgan. Ishtirokchilar: bir maktabda 125 o‘quvchi, boshqasida 385, uchinchisida 75 o‘quvchi. Solishtirma guruh: human-AI tutorlikda bo‘lgan o‘quvchilar va faqat math software dan foydalangan guruh.

Natijalar: hybrid tutorlik foydasini ko‘rsatgan, ayniqsa kam natija ko‘rsatgan o‘quvchilarda yaxshilanish ko‘proq bo‘lgan. Bular orasida bilim darajasi, faollik, mashq qilish (practice) miqdori oshgan[12].

1.2 AI Chatbotlar: Matematika va Fizika darslarida

“Building Bridges: AI Custom Chatbots as Mediators between Mathematics and Physics” nomli tadqiqotda 214 nafar 6-sinf o‘quvchilari bilan AI chatboti yordamida matematika va fizika tushunchalari bo‘yicha dars o‘tkazishgan. Solishtirma guruh: chatboti tomonidan tayyorlangan tushuntirishlar va an’anaviy darslik materiallari. Natijalar: o‘quvchilarning bilim darajasi jihatidan sezilarli farq bo‘lmagan, lekin ruhiy-motivatsion jihatdan, darsga qiziqishi, ijobiy hissiyotlar, o‘ziga ishonch oshishi, kognitiv yuk (cognitive load) kamayishi kabi ko‘rsatkichlar yaxshilangan.

1.3 MathAIde ITS (Intelligent Tutoring System)

“MathAIde” nomli ITS (sun’iy intellekt bilan ishlaydigan intellektual tutorlik tizimi) misolida, matematika mashqlarini kompyuter ko‘rishi (computer vision) yordamida tekshirish, fotosurat orqali o‘quvchining ishini CAPTCHA/Tashxis (remediation) variantlari taklif qilish, foydalanuvchi (o‘quvchi va o‘qituvchi) markazida dizayn qilinishi sinab ko‘rilgan. Metodologiya: prototip tuzish, foydalanuvchi fikrini olish (user feedback), A/B test, sinflarda amaliy tekshiruv. Natijalar: o‘quvchilarning ariza andoza (application) va foydalanuvchilik (usability) baholarida yuqori baholar; o‘z ishini tekshirish, xatolarni ko‘rib chiqish imkoniyati; o‘qituvchilarning bu tizimni ishlatishga bo‘lgan qiziqishi oshgani; resurslar yetishmasligi (texnologik jihozlar, internet tezligi) kabi cheklovlar aniqlangan[11].

1.4 Rivojlangan mamlakatlarda hukumat darajasidagi loyihalar

Estoniya: “AI Leap” nomli milliy tashabbus joriy etilmoqda. 2025-yildan boshlab 16-17 yoshdagi o‘quvchilar va o‘qituvchilarga AI vositalari berilib, ularni AI hisoblari (accounts) orqali ta’limda foydalanishga o‘rgatiladi.

Ushbu loyiha, shuningdek, raqamli axloq (digital ethics), o‘qituvchilarning AIga tayyorgarligi, hamda ta’lim adolatini (educational equity) ta’minlash jihatlariga e’tibor qaratadi.

2. O‘zbekistonda qilinayotgan tajribalar

2.1 Tashqi o‘lchovdagi eksperimentlar

“Comparative Analysis of the Results of Teaching AI and Robotics for School Students” (129-maktab, Toshkent) – AI va robototexnika metodologiyasi asosida o‘qitilgan guruh odatdagi metod bilan o‘qiydigan guruhga nisbatan ancha yaxshi natijalar ko‘rsatgan. “Enhancing Foreign Language Learning through AI-Powered LMS” – chet tilini o‘rgatishda AI bilan integratsiyalangan learning management

systemlar yordamida tinglash, yozish, o‘qish va gapirish ko‘nikmalari yaxshilangan.

2.2 O‘qituvchilarning qarashi va pilot sinovlar

EFL (English as a Foreign Language) o‘qituvchilari orasida AI vositalarining tinglash faoliyatida (listening activities) foydalanilishi bo‘yicha pilot sinov: Elsa Speak, ChatGPT, Listenwise kabi vositalar - motivatsiya, o‘quvchilarning mustaqil ishlashiga imkon, turli xildagi o‘quvchilarga moslashtirish imkoniyati yuqori bo‘lgan, lekin texnik jihatdan va kontent jihatdan moslik, o‘qituvchining tayyorgarligi kamligi muammo bo‘lgan. Yuqori ta’lim muassasalarida: “Integration of Artificial Intelligence Technologies into Higher Education in Uzbekistan: Aspects, Challenges and Development Pathways” loyihasi. Bu maqolada 15 ta universitet, 420 nafar respondent asosida so‘rov, ekspert bahosi va chet eldagi dasturiy tajribalar bilan solishtirishlar olib borilgan. Empirik ma’lumotlarga ko‘ra, 2024-yilda talabalar orasida AI dan foydalanish 31 % bo‘lgan bo‘lsa, 2025-yilda 57 % ga yetgan. Ammo shu muassasalarda to‘liq AI strategiyasi (ya’ni institut darajasida AI ni butunlay joriy qilish) hali kam holatda: faqat ~10 % muassasalar bunday strategiyaga ega[10].

3. Solishtirish: kuchli tomonlar va kamchiliklar

“AI & Robotics” metodida Toshkent maktabida tajriba natijalari sezilarli yaxshilangan. Chet el tajribalari ko‘proq resurs, texnologik jihozlar, o‘qituvchi malakasi yuqori bo‘lgan muhitda. O‘zbekistonda resurslar va malaka kamroq. Motivatsiya, qiziqish, ruhiy holat Chatbotlar qo‘llanilganda o‘quvchilar orasida darsga qiziqish, o‘ziga ishonch oshishi, kognitiv yuk kamayishi kabi ijobiy o‘zgarishlar. O‘zbekistonda AI-vositalar tinglash va til o‘rganishda motivatsiyani oshirishi qayd qilingan. Har ikki holatda ham motivatsiya jihati muhim, lekin uzoq muddatli natijalar (persistens) kamroq o‘rganilgan O‘zbekistonda. Texnologik infratuzilma Kuchli Internet tarmoqlari, qurilmalar, aksariyat maktablarda kompyuterlar, mobil qurilmalar borligi. Chet el loyihalarida prototiplar sinovdan o‘tgach keng tarqaladi. O‘zbekistonda sharoitlar turlicha: ayrim joylarda internet tezligi past, qurilma yetishmasligi, AV-uskunalar yetarli bo‘lmasligi. Bu farq samaradorlikka ta’sir qiladi: agar texnik jihatlar yetarsa, AI vositalaridan foyda kattaroq bo‘ladi. Aks holda potentsial yarimchalikda qoladi. O‘qituvchi malakasi va yondashuvi Chet eldagi tajribalar ko‘pincha o‘qituvchini loyihaning markaziga qo‘yadi: ular dizaynda ishtirok etadi, doimiy tayyorgarlikdan o‘tadi, yangi metodologiyalar bilan ishlashadi. O‘zbekistonda odatda pilot sinovlar orqali, o‘qituvchilarning qarashlari o‘rganilgan, lekin keng ko‘lamli trening yangicha metodlar bo‘yicha hali oz. Malaka oshirish, professional rivojlanish, trening kurslari talab etiladi. Shuningdek, o‘qituvchilarning texnologiyani qo‘llashga ishonchi va tayyorgarligi katta rol o‘ynaydi. Murakkabliklar va xavf-xatarlar AI

vositalari tomonidan yaratilgan kontentning sifatli va pedagogik jihatdan mos bo‘lmasligi, o‘quvchilarning tayyor javoblarga bog‘lanib qolishi, etik masalalar, ma’lumot maxfiyligi[9].

4. O‘rganilgan imkoniyatlar

Chet el tajribalarida, kam biladigan o‘quvchilar hybrid tutorlikda katta foyda olgani ko‘rsatilgan. Faollik va motivatsiya oshishi: Chatbot yoki AI vositalari yordamida mustaqil ishlash, tezkor mulohazalar, interaktivlik va vizual yoki audio resurslar orqali darsga qiziqish kuchayadi. O‘qituvchiga yuk kamayishi va samaradorlik oshishi: AI vositalari baholash, material tayyorlash, uy vazifalarini tekshirishda yordam berishi mumkin, bu vaqt tejaydi. O‘zbekiston misollarida LMS va platformalar orqali chet tilini o‘rgatishda bunday yordam ko‘rinmoqda. Raqamli transformatsiya siyosati va strategiyasi: “Digital Uzbekistan – 2030” kabi strategiyalar, universitetlarda AI integratsiyasi, o‘qituvchilarning AI-savodxonligini oshirish tashabbuslari mavjud[8].

5. Muammolar va cheklashlar

Texnologik resurslar yetishmasligi: Internet tezligi, kompyuterlar, qurilmalar, texnik yordam muammolari. O‘zbekistonning ayrim hududlarida bu jiddiy to‘siq. Malaka va o‘qituvchilarning tayyorgarligi: AI pedagogik metodlarni chuqur tushunishi, darsni kerakli darajada moslashtira olishi zarur. Treninglar yetarli bo‘lmasa, vosita noto‘g‘ri qo‘llanilishi mumkin. Kontent va lokalizatsiya muammolari: AI vositalari ko‘pincha global kontentga tayyorlangan bo‘ladi, til, terminologiya, madaniyat jihatidan o‘quvchilarga mos kelmasligi mumkin. Etika va ma’lumot maxfiyligi: Talabalar va o‘qituvchilarning shaxsiy ma’lumotlari, AI algoritmlarining shaffofligi, bias (adolat-li bo‘lmaslik) kabi jihatlar muhim. Qarashlar va psixologik to‘siqlar: Ba’zi o‘qituvchilar avtomatlashtirishdan qo‘rqadi – “meni almashtiradimi?” kabi savollar paydo bo‘ladi; shuningdek, rejimlar, tartib va baholash tizimlari yangi metodga mos kelmay qolishi ham mumkin[6].

6. Tahlil: O‘zbekiston va chet el o‘rtasidagi farqlar

Chet elda tajribalar ko‘proq sinov (pilot) fazasidan o‘tib, keyin kengaytirilgan; O‘zbekistonda esa ko‘plab loyihalar hali pilot bosqichda qolmoqda.

Resurs va infratuzilma jihatidan chet el maktablari/yuqori ta’lim muassasalarida texnik va moliyaviy imkoniyatlar yanada kuchliroq; O’zbekiston hududlarida qishloq, chekka joylarda bu imkoniyatlar chegaralangan. Kontent va metodika jihatdan O‘zbekiston yoshlari uchun moslashtirilgan, tilga mos, madaniyatga mos formatlardagi vositalar kamroq; Chet elda lokalizatsiya asosida ishlab chiqilgan materiallar keng qo‘llanadi. Siyosiy va strategik qo‘llab-quvvatlash: chet elda hukumatlar va milliy ta’lim siyosati AI ta’limga oid qoidalar, axloqiy normativlar va trening dasturlarini ilgari surmoqda;

O‘zbekiston qilishda bor, lekin hali barcha darajada tizimli emas[7].

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt vositalari ta’lim jarayonida bilim va ko‘nikmalarni oshirishda sezilarli salohiyatga ega, ayniqsa kam natija ko‘rsatgan o‘quvchilarda. Motivatsiya va o‘ziga ishonch kabi psixologik jihatlar ham muhim; darsga qiziqishni oshirishi, lazzatli qilish jihati yuqori. Texnologik va insoniy resurslar muvozanati bo‘lsa, AI vositalari samaradorlikni oshiradi, lekin ular o‘qituvchini to‘liq almashtirmaydi, balki unga yordamchi bo‘ladi. Lokal sharoitga moslashtirish - til, madaniyat, kontent – hamda o‘qituvchilarning tayyorgarligi, etika normativlari muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimova, D. (2023). Pedagogik innovatsiyalar va raqamli ta’lim texnologiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Mavlonova, R. A. (2022). Zamonaviy ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish asoslari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. Jalilov, U. (2021). Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining roli va samaradorligi. Samarqand: Ilm ziyo nashriyoti.
4. OECD (2023). Artificial Intelligence in Education: Opportunities and Challenges. Paris: OECD Publishing.
5. UNESCO. (2022). “Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers.”
6. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
7. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
8. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
10. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
11. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA*

FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, *3*(35), 505-510.

12. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

MILLIY G‘OYA ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH

Turapova Jamila Namazovna
Xaitova Nodira Choriyevna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. Ushbu tezisda milliy g‘oya asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish texnologiyalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Mustaqil O‘zbekiston ta’lim tizimida milliy qadriyatlarni asrash, yosh avlod ongida vatanparvarlik g‘oyalarini singdirish, ularning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Shu bois, boshlang‘ich ta’lim jarayonida pedagogik metodlar, innovatsion texnologiyalar, interfaol usullar hamda tarbiyaviy faoliyatning samarali mexanizmlari asosida o‘quvchilarda milliy g‘urur va vatanparvarlikni shakllantirishning nazariy-amaliy asoslari yoritilgan.

Anotation. В данной статье научно исследуются технологии формирования патриотического воспитания у учеников начальных классов на основе национальной идеи. В системе образования независимого Узбекистана приоритетным направлением государственной политики определено сохранение национальных ценностей, внедрение идей патриотизма в сознание подрастающего поколения, а также повышение их социально-политической активности. Поэтому в процессе начального образования раскрываются теоретико-практические основы формирования национальной гордости и патриотизма у учащихся на основе педагогических методов, инновационных технологий, интерактивных подходов и эффективных механизмов воспитательной деятельности.

Annotation. This article scientifically examines the technologies of fostering patriotic education among primary school students based on the national idea. In the education system of independent Uzbekistan, preserving national values, instilling patriotic ideas in the consciousness of the younger generation, and enhancing their socio-political activity are defined as priority directions of state policy. Therefore, in the process of primary education, the theoretical and practical foundations of developing national pride and patriotism among students are highlighted through pedagogical methods, innovative technologies, interactive approaches, and effective mechanisms of educational activity.

Kalit so‘zlari: Milliy g‘oya, vatanparvarlik tarbiyasi, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiya, tarbiyaviy jarayon, milliy qadriyat, innovatsion metod, o‘quvchi shaxsi

KIRISH. Mustaqil O‘zbekiston taraqqiyotida ta’lim-tarbiya sohasini tubdan isloh qilish, uni zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, yosh avlod ongida milliy g‘oya va vatanparvarlik ruhini shakllantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Zero, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Biz farzandlarimizni yuksak bilim va tafakkurga ega, mustaqil fikrlaydigan, vataniga sodiq, fidoyi insonlar qilib tarbiyalashni eng asosiy vazifamiz deb bilamiz”. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini milliy g‘oya asosida shakllantirish jarayoni bevosita jamiyatning barqaror taraqqiyoti va milliy ma’naviyatimizning yuksalishi bilan uzviy bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil 23-sentabrda yangi tahriri qabul qilingan)da ta’lim tizimining asosiy maqsadlari sifatida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligini ta’minlash alohida ta’kidlangan. Mazkur yo‘nalishdagi davlat siyosatini amalga oshirishda qabul qilingan bir qator farmon va qarorlar alohida ahamiyatga ega. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim olishlari va kasb-hunar egallashlari uchun shart-sharoitlar yaratishga doir davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni (2019-yil 8-iyul, PF-5763-son)da yosh avlodda milliy g‘oya va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlari ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, “Ma’naviyat va ma’rifat ishlarini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident farmoni (2021-yil 26-mart, PF-6198-son)da yoshlarning ongida milliy o‘zlikni anglash, milliy qadriyatlarni e’zozlash, Vatanga sadoqat ruhini kuchaytirishga alohida e’tibor qaratilgan. Bundan tashqari, “Yoshlar – kelajagimiz” Davlat dasturi (2017-yil 5-iyul, PQ-3136-son qaror) hamda “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror (2019-yil 3-may, PQ-4307-son) yoshlar bilan ishlashda, xususan, ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanib, ularning vatanparvarlik fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan keng ko‘lamli vazifalarni belgilab berdi. Milliy g‘oya asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish masalasini ilmiy jihatdan yoritishda Prezidentimizning “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan, ta’lim-tarbiya tizimidan boshlanadi” degan g‘oyasi metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Chunki aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichi shaxs kamolotining poydevori sanaladi va bu davrda o‘quvchilarning ongiga milliy qadriyatlar, Vatanga

sadoqat, xalqimizning boy tarixiy merosini singdirish o‘ta muhimdir. Demak, davlatimiz tomonidan qabul qilingan farmon va qarorlar, qonun hujjatlari hamda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar boshlang‘ich ta’lim jarayonida milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish uchun mustahkam huquqiy, tashkiliy hamda metodologik asos yaratib berdi[8].

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang‘ich sinf davri shaxsning ma’naviy-axloqiy qarashlari, ijtimoiy faolligi, dunyoqarashi va milliy identiteti shakllanishining eng muhim davri bo‘lib, bu bosqichda o‘quvchilarda Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat va sodiqlik tuyg‘ularini rivojlantirish jamiyatning kelajak taraqqiyotini belgilab beradi. Milliy g‘oya nafaqat nazariy konsepsiya, balki yoshlar ongida ijtimoiy birlik, fuqarolik mas’uliyati va milliy o‘zlikni anglashni shakllantiruvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli pedagogik jarayonlarda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarda vatanparvarlik tarbiyasini tizimli shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi[9].

O‘zbekiston Respublikasida milliy g‘oya va vatanparvarlik tarbiyasi masalalarini izchil yo‘lga qo‘yish bo‘yicha qator ilmiy-nazariy va amaliy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, A. Avloniy, A. Qodiriy, Cho‘lpon kabi ma’rifatparvarlarning pedagogik qarashlarida ham yoshlarni Vatanga sodiq, ma’naviy barkamol inson sifatida tarbiyalash masalasi alohida o‘rin olgan. Ularning fikricha, insonning haqiqiy baxti va komilligi uning xalqiga, yurtiga xizmat qilishi bilan belgilanadi. Bu g‘oya bugungi ta’lim tizimida ham dolzarb ahamiyat kasb etib, boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda nazariy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Pedagogik texnologiyalar nuqtayi nazaridan qaraganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish zarur. Xususan, interfaol metodlar (klaster, aqliy hujum, munozara), axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, loyihaviy ishlar, dramatizatsiya va sahnalashtirish usullari orqali o‘quvchilarda Vatan haqida keng tasavvur hosil qilish, milliy ramzlar, tarixiy meros, ajdodlarimizning qahramonlik an’analari asosida g‘urur hissini uyg‘otish mumkin. Bunda ta’lim jarayonining samaradorligi o‘quvchilarning o‘z-o‘zini anglash, milliy qadriyatlarga daxldorlik hissini uyg‘otish bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi[11].

Shuningdek, o‘quvchilarda vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishda milliy qadriyatlar va xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish samarali natija beradi.

Masalan, maqollar, dostonlar, xalq ertaklarida yurtga sodiqlik, el-yurt manfaati uchun fidoyilik g‘oyalari keng o‘rin olgan. Bu materiallarni dars jarayoniga kiritish o‘quvchilarning nafaqat bilish faoliyatini, balki hissiy-estetik dunyoqarashini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, tarixiy shaxslar – Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Zahiriddin Muhammad Bobur, Alisher Navoiy kabi siymolarning Vatan ozodligi va obodligi yo‘lida qilgan ishlari o‘quvchilarda milliy iftixor tuyg‘usini shakllantirish uchun boy manba hisoblanadi[7].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-iyuldagi PF-5763-son Farmonida yoshlarni ma’naviy-axloqiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ustuvorligi qayd etilgan bo‘lsa, 2021-yil 26-martdagi PF-6198-son Farmonida milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik va xalqimizning tarixiy merosiga hurmat ruhida tarbiyalashning tizimli mexanizmlarini yaratish masalasi belgilab berilgan. Ushbu hujjatlar boshlang‘ich ta’lim jarayonida milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishning huquqiy asoslarini mustahkamlab berdi. Bundan tashqari, zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ham ushbu masalaga katta e’tibor qaratilmoqda. Masalan, N. Jo‘rayev, M. Ochilov, M. Yusupov kabi olimlarning ilmiy ishlanmalarida boshlang‘ich ta’limda milliy g‘oya asosida o‘quvchilar ongiga vatanparvarlik ruhini singdirishning nazariy va amaliy mexanizmlari chuqur tahlil qilingan. Olimlarning fikricha, vatanparvarlik tarbiyasi o‘quvchilarning faqat bilim doirasini kengaytiribgina qolmay, balki ularni faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxs sifatida kamol toptirishga xizmat qiladi. Shu o‘rinda, ta’lim jarayonida vatanparvarlik tarbiyasini samarali tashkil etishda o‘qituvchining kasbiy mahorati va shaxsiy namunasi alohida ahamiyat kasb etadi[10]. O‘qituvchi o‘quvchilarga nafaqat bilim beradi, balki ularning qalbiga milliy g‘oya va Vatanga sodiqlik tuyg‘usini singdiruvchi tarbiyachi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari ham o‘quvchilarning vatanparvarlik tarbiyasida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Umuman olganda, boshlang‘ich ta’limda milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish texnologiyalari pedagogik nazariya va amaliyotning uzviy birligi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jarayon davlat siyosati, milliy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, zamonaviy texnologiyalar va o‘qituvchining kasbiy mahorati kabi ko‘plab omillarning uyg‘unlashuvi orqali samarali amalga oshiriladi[6].

XULOSA

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish zamonaviy pedagogikaning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki o‘quvchilarda Vatanga sadoqat, milliy qadriyatlarni qadrlash, tarixiy merosga hurmat va milliy iftixor tuyg‘ulari

shakllanmasdan turib, barkamol shaxs tarbiyasi to‘laqonli amalga oshmaydi. Shu jihatdan, davlat siyosati darajasida qabul qilingan farmon va qarorlar, ta’lim tizimiga tatbiq etilayotgan islohotlar, o‘quv dasturlarining milliy g‘oyaga uyg‘unligi ushbu jarayonni yanada samarali tashkil etish uchun muhim huquqiy va metodik asos bo‘lib xizmat qilmoqda[12].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish jarayonida pedagogik texnologiyalardan oqilona foydalanish, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlarni keng tatbiq etish, milliy qadriyatlar hamda xalq pedagogikasidan ijodiy foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o‘qituvchining shaxsiy namunasi, kasbiy mahorati va tarbiyaviy faoliyatdagi fidoyiligi ham bolalarning ongiga milliy g‘oya va vatanparvarlikni singdirishda hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida milliy g‘oya asosida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish nafaqat pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi, balki yosh avlodning ma’naviy kamolotini ta’minlaydi, ularni kelajakda yurt ravnaqi uchun fidoyi, ijtimoiy mas’uliyatli va milliy qadriyatlarni asrab-avaylovchi yetuk shaxslar sifatida voyaga yetishiga xizmat qiladi[13].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-iyuldagi PF-5763-son Farmoni “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi PF-6198-son Farmoni “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
5. Avloniy A. “Turkiy guliston yoxud axloq”. – Toshkent: Ma’naviyat, 1992.
6. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
7. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
8. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).

9. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
10. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
11. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
12. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
13. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

TARIXIY XOTIRA VA ADABIY TASVIR: O‘QUVCHI-YOSHLARDA TARIXIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Abdijabborova Shahrizoda Bahromovna
Abduraxmonova Madina Norbek qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola tarix va adabiyot fanlarini integratsiyalashgan holda o‘qitish orqali o‘quvchilarning tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish masalasiga bag‘ishlangan. Tadqiqotda zamonaviy ta’lim sharoitida fanlararo bog‘lanishlardan samarali foydalangan holda “StoryHistory” nomli interfaol onlayn platformani joriy etish usullari tahli qilinadi. Platforma yordamida o‘quvchilar tarixiy voqealarni badiiy asarlar orqali chuqurroq anglash, tarixiy shaxslar obrazlarini qiyosiy o‘rganish, virtual sahnalashtirish va muhokamalarda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Tadqiqot metodologiyasi sifatida adabiy manbalar tahlili, qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv, kontent-tahlil va tajriba usullari qo‘llangan “StoryHistory” platformasi o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularni faol muloqotga undaydi, shu bilan birga raqamli ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi.
Kalit so‘zlar: tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, interfaol o‘quv usullari, onlayn platforma, StoryHistory
Аннотация: Данная научная статья посвящена проблеме формирования у учащихся исторического мышления, критического мышления и творческих способностей посредством интегрированного преподавания истории и литературы. В исследовании анализируются методы внедрения интерактивной онлайн-платформы "StoryHistory" в современных условиях образования с эффективным использованием междисциплинарных связей. С помощью платформы учащиеся получают возможность глубже понимать исторические события через художественные произведения, сравнительно изучать образы исторических личностей, активно участвовать в визуализации и обсуждениях. В качестве методологии исследования использовались анализ литературных источников, сравнительный анализ, педагогическое наблюдение, контент-анализ и экспериментальные методы. Платформа "StoryHistory" повышает интерес учащихся к занятиям, побуждает их к активному общению и одновременно развивает цифровые навыки.
Ключевые слова: историческое мышление, критическое мышление,

интерактивные методы обучения, онлайн-платформа, StoryHistory.

Annotation: This scientific article explores the integration of history and literature subjects to develop students' historical thinking, critical reasoning, and creative abilities. The study analyzes methods of implementing the interactive online platform "StoryHistory" in modern education, which enables students to deeply comprehend historical events through literary works, conduct comparative analysis of historical figures, participate in virtual stagings, and engage in discussions. The research methodology includes analysis of literary sources, comparative analysis, pedagogical observation, content analysis, and experimental methods. The "StoryHistory" platform increases student engagement in lessons, encourages active communication, and simultaneously develops digital literacy.

Keywords: historical thinking, critical reasoning, interactive learning methods, online platform, StoryHistory.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli o‘zgarishlar jarayonida ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarning tafakkur salohiyati va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdan iboratdir. Xususan, tarix – insoniyatning o‘tmish tajribasi va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni o‘rganishga, adabiyot esa – o‘sha jarayonlarning badiiy ifodasi, insoniy kechinmalar va ruhiy qiyofasini aks ettirishga xizmat qiladi. An’anaviy dars shakllari bilan cheklanib qolmasdan, onlayn loyiha ishlari, virtual muhokamalar, raqamli sahnalashtirish, elektron adabiy matnlar asosida tahliliy topshiriqlarni amalga oshirish orqali o‘quvchilarni mustaqil izlanuvchanlikka undash mumkin[11].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy o‘quvchi faqat kitobiy matnga asoslangan emas, balki raqamli muhitda faoliyat yurituvchi, ko‘p manbali tahlil qila oluvchi va tezkor qaror qabul qiluvchi shaxs sifatida shakllanishi zarur. O‘quvchilar tarixiy voqeani badiiy asar syujeti bilan solishtirib, onlayn taqdimot yaratishlari, yoki ma’lum bir tarixiy shaxsni adabiy obraz bilan qiyosiy tahlil qilib, virtual muhokama forumida o‘z qarashlarini himoya qilishlari mumkin.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, unda tarix va adabiyot fanlarini integratsiya qilish masalasi faqat nazariy asosda emas, balki onlayn loyiha ishlari modeli orqali tahlil qilinadi. Bu yondashuv o‘quvchilarning bilim olish jarayonida nafaqat bilim va ko‘nikmalarini, balki ijtimoiy hamkorlik, muloqot madaniyati va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi[10].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So‘nggi o‘n yilliklarda tarix va adabiyot fanlarini integratsiya qilish masalasi xalqaro ilmiy hamjamiyatda keng muhokama qilinmoqda. S. Wineburg tarixiy tafakkurni shakllantirish jarayonini “inson ongida tabiiy ravishda yuz bermaydigan, balki maxsus pedagogik ta’sir orqali o‘zlashtiriladigan kognitiv faoliyat” deb ta’riflaydi. Bu yondashuv tarixni voqealar majmui sifatida emas, balki murakkab talqin jarayoni sifatida o‘rgatish zarurligini asoslaydi. Seixas va Morton esa tarix ta’limida “katta oltita tarixiy tafakkur tushunchasi”ni (The Big Six) ilgari surib, ular orasida tarixiy ahamiyat, dalillarga asoslanish, sabab-natija munosabatlari, tarixiy nuqtai nazar, axloqiy o‘lchov va tarixiy tafakkurning vaqtga mos talqini kabi kategoriyalarni ajratadi. Bu yondashuv integrativ ta’limda adabiyot materiallarini ham tarixiy kontekstda qo‘llashga imkon beradi. Vygotskiy nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchilarda tafakkurni rivojlantirishning asosi ijtimoiy hamkorlik va faol muloqotdir. Shu nuqtai nazardan, tarixiy voqealarni badiiy asarlar orqali muhokama qilish o‘quvchilarning hamkorlikdagi izlanishlarini va mustaqil fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi. Badiiy asarlar shuningdek tarixiy voqealarga emosional jihatdan bog‘lanish, hissiy bilishni shakllantirish va kontekstual tafakkur rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

O‘zbek tadqiqotchilari ham ushbu masalaga e’tibor qaratgan. B.Xoliyev tarix darslarida innovatsion metodlardan foydalanishning samaradorligini ta’kidlab, badiiy adabiyot namunalarini tarixiy manbalar bilan bog‘lab tahlil qilish o‘quvchilarda tarixiy tafakkurni rivojlantirishda muhim vosita ekanini ko‘rsatadi. G. Salomov esa integratsiya orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va ijtimoiy ong shakllanishi mumkinligini ilmiy asoslab beradi. Shuningdek, M. Yusupova o‘z ilmiy ishlarida zamonaviy ta’lim texnologiyalarining tarix va adabiyot integratsiyasidagi o‘rnini yoritib, “Onlayn loyiha ishlari va virtual muhokamalar o'quvchilarning mustaqil izlanishlarini rag‘batlantiradi” deb ta'kidlagan[9].

Maqolani yozishda quyidagi metodlardan foydalanildi: -Adabiy manbalarni tahlil qilish metodi – o‘zbek va jahon olimlari tadqiqotlari o‘rganildi, integrativ ta’limga oid ilmiy maqola va monografiyalar tahlil qilindi. Shu orqali badiiy asar va tarixiy manbalar o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlangan. -Qiyosiy tahlil metodi – tarix va adabiyot fanlarining o‘zaro aloqador jihatlari xalqaro va mahalliy tajriba asosida taqqoslandi. Shu yondashuv o‘quvchilarga biror voqeani turli nuqtai nazardan tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirishga yordam beradi. -Pedagogik kuzatuv metodi – tarix darslarida badiiy matnlardan foydalanish tajribasi o‘rganildi. Bu metod orqali o‘quvchilarning dars davomida faol ishtirok etishi, tarixiy voqealarni talqin qilish va munozara qilish qobiliyatlari baholandi.

-Tajriba-sinov metodi – ayrim onlayn loyiha ishlarida integratsiyalashgan dars shakllari qo‘llanilib, ularning samaradorligi o‘rganildi[13].

NATIJALAR

Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, tarix va adabiyot fanlarini integratsiya qilgan holda onlayn loyiha ishlari quyidagi samara berishini aniqladik: -Tarixiy tafakkur rivoji – O‘quvchilar badiiy asarlar orqali tarixiy voqealarni chuqurroq tushunish va ularni kontekst asosida tahlil qilish imkoniga ega bo‘ldilar. Masalan, S. Wineburgning tadqiqotlari tarixiy tafakkur inson ongida tabiiy ravishda shakllanmaydi, balki maxsus pedagogik ta’sir orqali rivojlanadi, degan fikrni tasdiqlaydi[8].

Tanqidiy fikrlash qobiliyatining oshishi – Adabiy parchalarni tahlil qilish va tarixiy shaxslarni taqqoslash orqali o‘quvchilar turli manbalarni solishtirish, dalillarga asoslanib qaror qabul qilish va tarixiy voqealarning sabab-natija munosabatlarini aniqlash qobiliyatini oshirdi. Onlayn loyiha ishlarining samaradorligi – Integratsiyalashgan onlayn platformalarda virtual sahnalashtirish va dramatizatsiya tajribasi o‘quvchilarning faolligi va ishtirokini sezilarli darajada oshirdi. Bunda o‘quvchilar guruh bo‘lib ishlash, muammolarni hal qilish va tarixiy voqealarni interfaol tarzda izohlash imkoniga ega bo‘ldilar.

“StoryHistory” platformasini yaratish va undan foydalanish natijalari quyidagicha bo‘ldi: -O‘quvchilarning tarixiy tafakkuri rivojlandi. Onlayn platforma orqali badiiy matnlar, tarixiy qahramonlar va voqealar interfaol tarzda tahlil qilinishi natijasida o‘quvchilar voqealarning sabab-natija munosabatlarini chuqurroq tushunishga erishdilar. Shu bilan birga, tarixiy voqealarga shaxsiy nuqtai nazardan yondashish qobiliyati sezilarli darajada oshdi. -Tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari mustahkamlandi. Platformadagi virtual muhokama maydonchalari va loyiha ishlari orqali o‘quvchilar turli tarixiy talqinlarni taqqoslab, dalillarga asoslangan baholar berishni o‘rgandilar. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirdi[6].

MUHOKAMA

Olingan natijalar tarix va adabiyot fanlarini integratsiya qilish orqali tarixiy tafakkur va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samaradorligini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o‘quvchilar badiiy matnlar va tarixiy manbalarni birlashtirib tahlil qilganda, ularning tarixiy voqealarga shaxsiy nuqtai nazardan yondashish qobiliyati sezilarli darajada oshadi. Bu natija Wineburg va Seixas & Morton tomonidan ilgari surilgan tarixiy tafakkur konsepsiyalari bilan uyg‘un keladi. Mazkur tadqiqot doirasida taklif etilgan “StoryHistory” platformasi ana shunday maqsadlarga xizmat qiluvchi raqamli o‘quv muhiti sifatida loyihalashtirilgan. Platformaning asosiy tuzilmasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: “Tarix sahnasi” (Virtual Stage), “Adabiy

ko‘zgu” (Literary Mirror), “Virtual bahs” (Discussion Forum), “Ijodiy topshiriqlar” (Creative Tasks). “StoryHistory” platformasining metodik ustunligi shundaki, u Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga tayanadi, ya’ni o‘quvchilar faol hamkorlikda yangi bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida o‘z intellektual salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqaradi[7].

XULOSA

Yaratilgan “StoryHistory” nomli interfaol platforma shu maqsadga xizmat qiluvchi yangi o‘quv muhitini yaratadi. Platformaning onlayn formatda tashkil etilishi o‘quvchilarga raqamli vositalar yordamida tarixiy voqealarni sahnalashtirish, ularni interfaol tahlil qilish va o‘z fikrini himoya qilish imkonini berdai. Bu esa o‘quvchilarda raqamli madaniyat, muloqot, refleksiya va tarixiy empatiya kabi kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil bo‘ldi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, “StoryHistory” platformasidan foydalanish: tarixiy tafakkur va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi; adabiy materiallar asosida tarixiy kontekstni chuqurroq anglashga yordam beradi; o‘quvchilarda ijodiy yondashuv va raqamli faoliyat ko‘nikmalarini mustahkamlaydi; o‘qituvchilar uchun esa interfaol metodik vosita sifatida yangi pedagogik imkoniyatlar yaratadi. Shu bois, “StoryHistory” loyihasi nafaqat fanlararo integratsiyaning samarali modelini taklif etadi, balki o‘quvchilarda tarixni tushunish, his qilish va badiiy idrok orqali anglash madaniyatini rivojlantirishda zamonaviy o‘quv texnologiyasi sifatida qo‘llanishi mumkin. Kelgusida ushbu platformani yanada takomillashtirish, sun’iy intellekt asosida avtomatik tahlil tizimlarini joriy etish va o‘qituvchilar uchun metodik tavsiyalar to‘plamini ishlab chiqish tadqiqotning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi[12].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva S. Integratsiyalashgan darslar metodikasi. Toshkent: Nihol. 2019.
2. Barton K. C. & Levstik L. S. Teaching History for the Common Good. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2004.
3. Jo‘rayev M. Adabiyot va tarix: pedagogik izlanishlar. Toshkent: Ma'rifat. 2018.
4. Monte-Sano C. Students’ historical thinking in the classroom. Theory & Research in Social Education, 39(2). 2011.
5. Qodirov R., Xolmuhamedova M. Fanlararo bog‘lanishlar va ularni o'qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi. 2015.

6. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
7. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.
8. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
9. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
10. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
11. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
12. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
13. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA PEDAGOGNING YANGI ROLI VA FUNKSIYASI

Qadamova Sevinchoy Navro‘zbek qizi
Qulmuminova Shaxnoza Baxodir qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy etilishi natijasida pedagoglarning kasbiy faoliyat mazmuni, roli va funksiyalari tubdan o‘zgarib bormoqda. Raqamli ta’lim muhiti o‘qituvchidan nafaqat yangi texnik vositalarni qo‘llay olishni, balki ularni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilish, o‘quvchini mustaqil bilim olishga yo‘naltirish, onlayn muhitda pedagogik muloqotni boshqarish va raqamli kompetensiyalarni shakllantirishni talab etadi. Mazkur tezisda raqamli ta’lim sharoitida pedagogning yangi roli va funksiyalari tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: Raqamlashtirish, raqamli ta’lim muhiti, pedagog, raqamli kompetensiya, innovatsion faoliyat, DigCompEdu.

Annotation: The widespread implementation of digital technologies in the modern education system is fundamentally transforming the content, role, and functions of teachers’ professional activities. The digital educational environment requires teachers not only to use new technical tools but also to effectively integrate them into the learning process, guide students toward independent learning, manage pedagogical communication in an online environment, and develop digital competencies. This thesis analyzes the new roles and functions of teachers in the context of digital education.

Keywords:. digitalization, digital educational environment, teacher, digital competence, innovative activity, DigCompEdu.

Аннотация. В современном образовательном процессе широкое внедрение цифровых технологий приводит к коренному изменению содержания, роли и функций профессиональной деятельности педагога. Цифровая образовательная среда требует от учителя не только умения использовать новые технические средства, но и эффективно интегрировать их в учебный процесс, направлять обучающихся на самостоятельное получение знаний, управлять педагогическим взаимодействием в онлайн-среде и формировать цифровые компетенции. В данной тезисной работе анализируются новые роли и функции педагога в условиях цифрового образования.

Ключевые слова: цифровизация, цифровая образовательная среда,

педагог, цифровая компетенция, инновационная деятельность, DigCompEdu.

Kirish . Bugungi globallashuv davrida raqamli iqtisodiyot, raqamli boshqaruv va raqamli ta’lim jamiyat taraqqiyotining asosiy omiliga aylanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ta’lim sohasini raqamlashtirish muhim ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Shu nuqtai nazardan pedagogning yangi avlodini — raqamli kompetensiyalarga ega, innovatsion fikrlaydigan, texnologik vositalardan foydalanishni biladigan mutaxassis sifatida shakllantirish zarur[12].

Asosiy qism.

1. Pedagogning asosiy funksiyalari

Raqamli muhitda pedagog quyidagi funksiyalarni bajaradi:

1. Axborot-kommunikatsion vositalardan foydalanish — ta’lim jarayonida multimedia, virtual laboratoriyalar, elektron darsliklar, onlayn platformalar (Moodle, Google Classroom, HEMIS va boshqalar)ni qo‘llash;
2. Raqamli resurslar yaratish va ulardan foydalanish — o‘quvchilar uchun elektron kontent, video dars, testlar, infografika va interaktiv mashg‘ulotlarni ishlab chiqish;
3. Raqamli baholash tizimini joriy etish — elektron testlar, portfoliolar, onlayn monitoring tizimlari orqali bilimni adolatli va shaffof baholash;
4. Virtual muloqot va hamkorlikni rivojlantirish — o‘quvchi, ota-ona va hamkasblar bilan onlayn aloqa o‘rnatish, masofaviy seminar va vebinarlarni tashkil etish;
5. Axborot xavfsizligi va raqamli madaniyatni shakllantirish — o‘quvchilarga internetdan to‘g‘ri foydalanish, ma’lumotlarni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmasini o‘rgatish[11].

3. Pedagogning raqamli kompetensiyalari

Yevropa modeli “DigCompEdu”ga ko‘ra, zamonaviy pedagog quyidagi 6 asosiy kompetensiya sohasiga ega bo‘lishi lozim va bu juda muhim o’rin kasb etadi:

1. Kasbiy hamkorlik – raqamli muhitda hamkasblar bilan bilim almashish;
2. Raqamli resurslar bilan ishlash – ularni izlash, yaratish, moslashtirish;
3. O‘qitish va o‘rganish jarayonini boshqarish – texnologiyalarni darsga integratsiya qilish;
4. Baholashda raqamli yondashuv – raqamli usullar orqali natijalarni tahlil qilish;
5. O‘quvchilarni o‘qishga jalb etish – individual va differensial yondashuv orqali raqamli vositalardan foydalanish;

6. O‘quvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish – ularni media va axborot savodxonligiga o‘rgatish.

Butun dunyoda hozir katta e'tibor ostida turgan tushunchalar bular "raqamli savodxonlik, "raqamli ta'lim", "raqamli ta'lim muhiti", "raqamli didaktika" bo'lib hisoblanadi. Hozirgi vaqtda raqamlashtirish inson faoliyatining barcha sohalarini ishonch bilan tezkor egallab bormoqda. Jamiyat oldida endi ana shu raqamli kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan mutaxassislarni tarbiyalash vazifasi turibdi.

O'zbekistonda ham Prezident Sh.M.Mirziyoyev raqamli iqtisodiyot,raqamli ta'lim, raqamli aqlli shaharlar qurishminglab dasturchilar tayyorlash to'g'risida qarorlar va farmoyishlar chiqardilar. Raqamli iqtisodiyot raqamli turizm va raqamli ta'lim sohasida qator mutaxassislar tayyorlash ta'lim dasturiga kiritilgan. Davlat xizmatlarini yo'lga quyib butun aholiga raqamli ta'lim berish ularda raqamli murojat ko'nikmalarini, telefon va kompyuterlardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish yo'lga qo'yilmoqda.

Ensiklopediyalarda, informatizatsiya deganda inson hayoti va jamiyatning barcha sohalarida informatsion texnologiyalardan foydalanish tushuniladi deyilgan. Informatizatsiyalashtirish ta'lim sohasida ma'lumotlarni to'plash ishlov berish saqlash va texnik vositalardan foydalanib o'quvchi va o'rganuvchilarga uzatib ularning tafakkurlari va intelektual qobiliyatlariga takomillashtirish nazarda tutiladi[10].

Iqtisod sohasida malakali kompetensiyali xodimlarni tayyorlash hozirgi davrning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Bu davlatimizning ta'lim sohasidagi nufuzli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli ta'lim tizimini yaratish HEMIS dasturi oliy ta'limda ta'limni raqamlashtirishning yorqin namunasi bo'lib hisoblanadi. Ta'limni barcha turlarini raqamlashtirishni shu darajaga yetkazish kerakki u aholining barcha qatlamiga ta'lim olishga imkon yaratib bersin. Ta'limni raqamlashtirishni shu darajaga yetkazish kerakki barcha ta'lim tashkilotlari va boshqaruv tizimidagi xodimlar undan foydalana olsinlar.

Oliy ta'limda HEMIS, o'rta maxsus ta'limda o'rta ta'limda elektron kundalik va hokazolar yo'lga tizimli qo'yilishi kerak.

Raqamli ta'lim va raqamli iqsodiyotda har bir ishtirokchining kompotensiyalari bo'lishi kerak. Bu degani har bir fuqaroning shaxsiy kompotensiyalari electron muhitda shakllantiriladi. Uning ko'nikma, malaka, bilim, kompotensiyalari to'plagan tajribasi, turli yutuqlari ko'rinib turadi. Bu fuqaroni mehnat bozorida raqobatbardoshligini ko'rsatadi. Insonni mehnat bozorida raqobatbardoshligini ko'rsatadi. Inson mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirish maqsadida yetishmaydigan kompetensiyalarini shakllantiradi va malakasini oshiradi[9].

Masalan hozirgi magistratura va maqsadli doktorantida chet tilini bilish darajasini belgilovchi ma'lum sertifikat va guvohnomalarni bo'lmasligi ularni kompetensiyasini oshirishga va malakasini takomillashtirishga turtki beradi. Iqtisodni raqamlashtirish to'g'risidagi davlat siyosati, ta'lim o'rta maxsus ta'lim sohasigacha raqamlashtirilgan
sohada ishlay oladigan kompetensiyali xodimlarni pedagoglarni tayyorlash masalasini qo'yadi.

Yangi informatsion va komunikatsion texnologiyalar. raqamlashtirilgan muhitda to'g'ri yo'nalishini olishda pedagoglarga qo'shimcha bilimlar, malakalar zarur bo'ldi. Raqamli ta'lim va raqamli ta'lim muassasida faoliyat yuritish uchun raqamli kompetensiyalarga ega bo'lishi kerak.

Pedagoglarning raqamli kompetensiyalari Yevropa modeli Digital Competenct of Educator (Dig Comp Edu) 22 da kompetensiyalar o'rsatilgan. Shulardan 6 ta yo'nalishda raqamli kompetensiyalarni shakllantirish ko'rsatib o'tilgan. Ularni har birini qarab chiqamiz.

Birinchi yo'nalish - samarali kasbiy hamkorlik uchun - raqamli kasbiy ta'lim muhitini yaratish[8].

Ikkinchi yo'nalish - raqamli ta'lim resurslarini izlash, yaratish va hamkorlikda ishlash shartlarini shakllantirish.

Uchinchi yo'nalish - raqamli asboblar jihozlarni qurollarni ta'lim samarali jarayonida qo'llash.

To'rtinchi yo'nalish - samarali baholash maqsadida raqamli usullardan foydalanish strategiyasi.

Beshinchi yo'nalish-raqamli usullar bilan o'rganuvchilarning ta'lim olish imkoniyatlarini yanada kengaytirish.

Oltinchi yo'nalish - o'quvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlanishini pedagog tomonidan nazorat qilish va kuzatish.

Ikkinchi uchunchi to'rtinchi va beshinchi yo'nalishlar raqamli ta'lim modulining o'zgarishini tashkil qiladi.

Ular zamonaviy pedagog qanday kompetetsiyalari ega bo'lishi kerakligini chuqur tahlil qilib bergan. Shu orqali o'qituvchi ta'lim muhitida samarali innovatsion faoliyatida raqamli usullardan foydalanishi ko'rsatilgan.

Birinchi yo'nalish raqamli texnologiyalar orqali o'zaro hamkorlikning barcha subektlarni o'quvchilar, hamkasblar va ota-onalarni qamrab oladi. Shu bilan birga bu yo'nalish o'qituvchining refleksiv qobiliyati, o'z pedagogik faoliyatini raqamli texnologiyalar asosida tahlil qilish va raqamli resurs hamda usullardan foydalanib

o'zini kasbiy mahoratini oshiradi.

Ikkinchi yo'nalishdagi kompetensiyalar pedagogni raqamli resurslarni tanlab olish qobiliyatini shakllantiradi, o'quvchilarga zarur ma'lumotni topishga adaptatsiya qildiradi, o'zini raqamli bazasini tashkil qiladi va xamkasblari xavfsiz foydalanishlariga sharoit yaratadi. Bu bazadan o'quvchilari va ularni ota-onalari foydalanishlari mumkin.

Uchinchi yo'nalishdagi kompetensiya ta'lim jarayoni bilan uzviy bog'liq bo'ladi. U o'qituvchini ta'lim jarayonidagi tashkilotchi sifatidagi kompetensiyalari bilan bog'liq bo'lib o'quvchilarni guruh bo'lib va avtokom shug'ullanishlariga imkon yaratib ularni rivojlanishiga xizmat qiladi[7].

To'rtinchi yo'nalish bu baholash jarayoni bilan bog'liq bo'lib uni tarkibida shakllangan va umumiy baholashni amalga oshirish mujassamlashgan bo'ladi. Pedagog o'quvchilarning faolligi va bilimini tanqidiy obyektiv, tahlil qilib baholay olishi kerak.

O'z vaqtida qayta aloqani o'rnatishda raqamli texnologiyalardan foydalanishi lozim. Beshinchi yo'nalish o'qituvchini raqamli resurslarga kira olishi kerak, shunday qobiliyatga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga ta'limga differensiallashgan va individual, shaxsiy yondashuvni tarbiyalashi kerak bu bilan o'quvchilarni ham raqamli texnologiyalarga jalb qilishi kerak. O'quvchilarda tug'iladigan raqamli ta'lim muammolarini hal qilishi kerak. O'quvchilarni Raqamli ta'limda o'zini ko'rsatishga yo'l ochib berishi kerak.

Oltinchi yo'nalish pedagogning information va mediasavodxonligi bilan bog'liq. Pedagog kasbiy hamkorlikda o'zini informatsiyani yig'ish, raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarni oldidagi muammolarni yuqori saviyada hal qila olishi kerak. Raqamli texnologiyalarda o'quvchilarni samarali o'qishi va ta'lim olishini ta'minlashi lozim.

Yuqorida keltirilgan kompetensiyalar pedagogga o'zini ko'rsatishi va faoliyatini takomillashtirishi uchun sharoit yaratib beradi.

G.V.Potemkinaning fikriga ko'ra pedagogning raqamli kompetensiyalari ta'limning raqamli didaktik imkoniyatlari va resurslaridan foydalanish imkonini ham beradi.Raqamli didaktikani rivojlanishi uchun didaktik loyixalar va birgalikdagi ta'lim olish va yangi bilimlarni o'zlashtirishni ko'zda tutadi[6].

Hozirgi pedagoglarda raqamli mihitda ishlash bilan birga to'plagan ma'lumotlarni interfaol ishlash ko'nikmalariga ham ega bo'lishi kerak.

Qilingan tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkin. O'qituvchilarning oldida hozir yangi kompetensiyalarni rivojlantirish vazifasi turibdi. Bu mas'uliyatli va sharafli vazifa. Jamiyatni va iqtisodni rivojlantirish uchun ta'limni sifat jihatdan yangi pog'onaga ko'tarib raqamli ta'lim kompetensiyalariga ega bo'lishi kerak. Ayniqsa

texnik va texnologik fanlarni o'qitishda bu juda muhim va ma'suliyatli hisoblanadi[13].

Xulosa.

Raqamli ta’lim muhiti sharoitida pedagog endilikda faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini boshqaruvchi, texnologiyalarni samarali qo‘llovchi va yangi avlod kompetensiyalarini shakllantiruvchi mutaxassis sifatida qaraladi. Shu bois pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini tizimli ravishda rivojlantirish, ularni zamonaviy AKT vositalaridan foydalanishga o‘rgatish ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Потемкина Т.В. Зарубежный опить разработки профиля цифровых компетенции учителя.Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. 2018.№2 с.25
2. А.В.Владико. Компетенции педагога для эффективной работы в цифровой оброзовательной среде.2020
3. Jumayev M.R., Arabov J.O., Sattorova G.H., Tursunov A. N. Kristallardagi nochizig'iy akustik effektlar. // Involta Scientific Journal, 1(7). 2022/6/4. 3-8.
4. I.I.Rahmatov,Sh.X.Avezova.Fizika fanini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanib o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.// Science and Education,3(4). 2022. c.1594-1598
5. Arabov J.O., Fayziyeva X. A. General considerations on the methodology for solving problems in physics // Gospodarka i Innowacje (2022) №22, C 619-623.
6. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
7. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
8. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
9. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

10. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
11. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
12. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
13. Xo'jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

MODERNIZATSIYA QILINGAN TA'LIM TIZIMDA ANIQ FANLARNI O'QITISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI

Abdulazizova Sevara Bahodir qizi
Alavidinova Lobar Toshtemirovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya. *Ushbu maqolada texnika oliy ta'lim muassasalarida malakali muhandislarni tayyorlashda aniq fanlarni chuqur o'zlashtirish orqali bo'lajak muhandislarning nazariy bilimlarini mustahkamlash, amaliy ko'nikmalarini shakllantirish va ularni izlanishlar olib borishga tayyorlashning ahamiyatini ochib berilgan.*

Kalit so'zlar. *Aniq,* bog'lanish, algoritmlar, sanoat, *sun'iy, dasturlash, differensial, fizika,* informatika, *kompyuter, matematika, muhandis, modernizatsiya, ta'lim, tenglama*

Zamonaviy texnologiyalar dunyosi keskin sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Sun'iy intellekt, raqamlashtirish va barqaror rivojlanish kabi tushunchalar hayotimizning barcha sohalariga, xususan, muhandislikka chuqur kirib bormoqda. Bugungi kunda muhandis nafaqat hisob-kitob qiladigan va chizadigan, balki murakkab, ko'p qirrali muammolarni hal qilishga qodir, innovatsion va chuqur mulohaza bilan fikrlash qobiliyatiga ega mutaxassis bo'lib qoldi.

Bunday sharoitda muhandislarni tayyorlash tizimini modernizatsiyalash muammosi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu modernizatsiyaning markazida aniq fanlarning o'rni va ularni o'qitishning yangi metodologiyalari joylashgan.

Muhandislik – bu tabiat qonunlarini amaliy maqsadlar uchun qo'llash san'atidir. Har qanday muhandislik qarori, qurilgan inshoot yoki yaratilgan qurilma o'zida fizika, kimyo, matematika va informatika qonunlarini aks ettiradi. Shu sababli, aniq fanlar muhandislik tafakkurining asosiy tili va vositasidir[11].

- Matematika muhandisga mantiqiy fikrlash, modellashtirish, optimallashtirish va bashorat qilish imkoniyatini beradi. Muhandislikdagi deyarli barcha hisob-kitoblar, algoritmlar va modellar matematik asosga ega.
- Fizika esa moddiy olamning asosiy qonunlarini o'rganadi. Barcha qurilmalar, mexanizmlar, energiya o'zgarishlari fizik qonunlar asosida ishlaydi. Muhandis fizik jarayonlarni tushunmasdan, ularni boshqara olmaydi.

- Kimyo materialshunoslik, nanotexnologiyalar, energiya va atrof-muhitni muhofaza qilish muhandisligi kabi sohalar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.
- Informatika esa zamonaviy muhandisning asosiy ish quroliga aylangan. Dasturlash, ma’lumotlar bazasi, sun’iy intellekt va kompyuter texnalogiyalarisiz bugungi muhandislikni tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Aniq fanlarni o‘zlashtirish – bu nafaqat formulalarni yodlash, balki muhandislik muammolarini tahlil qilish va ularni hal qilish usullarini o‘rganishdir.

An’anaviy muhandislik ta’limida aniq fanlar asosiy o‘quv rejasining katta qismini tashkil etadi. Biroq, ko‘p hollarda ular nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlik yetarlicha ochiq ko‘rsatilmaydi. Talabalar “Nima uchun men bu tenglamani o‘rganyapman?” degan savolga javob topolmay qolishadi[10].

Modernizatsiya qilingan tizimda aniq fanlarni o‘qitish quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak:

1. O‘zaro Fanlar Integratsiyasi: Matematika, fizika va informatika kurslari o‘rtasida mustahkam bog‘lanish o‘rnatilishi lozim. Masalan, differensial tenglamalarni o‘rganayotganda, ularning elektr sxemalari yoki mexanik tizimlardagi dinamik jarayonlarni modellashtirishda qanday qo‘llanishini ko‘rsatish kerak.
2. Amaliy ahamiyati, tadbiqi: Nazariy bilimlar laboratoriya ishlari, loyihalar va kompyuter simulyatsiyalari orqali amaliyot bilan mustahkamlanadi. Talaba o‘zi o‘rgangan qonunlarning amaliy ahamiyatini, tadbiqlarini tushunib oladi.
3. Dasturlashtirish: Barcha aniq fanlar kurslari, ayniqsa matematika va fizika, dasturlash (Python, MATLAB, MAPLE va boshqalar) bilan chambarchas bog‘langan bo‘lishi kerak. Bu hisob-kitoblarni avtomatlashtirish va murakkab modellarni yaratish imkoniyatini beradi[9].

Matematika fanini chuqur o‘rganish – muhandislik qarorlarining asosini belgilab beradi va shuning uchun ham matematika muhandislik tafakkurining “gimnastikasi” hisoblanadi. Zamonaviy muhandis quyidagi matematik sohalarni yaxshi bilishi shart:

- Chiziqli algebra: Mashina qurilmalarini o‘rganish, grafiklar va signalni qayta ishlash, tizimlarni tahlil qilishda keng qo‘llaniladi.
- Ehtimollar nazariyasi va statistik tahlil: Noaniq sharoitda qaror qabul qilish, ma’lumotlarni tahlil qilish va ishonchlilikni baholash uchun zarur.
- Differensial tenglamalar: Dinamik tizimlarning (avtomobil suspenziyasi, elektr tarmog‘i, iqlimni boshqarish tizimi) harakatini tavsiflash va bashorat qilish uchun asosdir.
- Diskret matematika: Dasturlash va axborot texnologiyalari sohasida muhim ahamiyatga ega.

Modernizatsiya qilingan ta’limda matematika kurslari muhandislik muammolarini hal qilish vositasi sifatida ko‘rsatilishi kerak. Masalan, talabalar ma’lum bir muhandislik vazifasini (dron traektoriyasini hisoblash) bajarish uchun tegishli matematik apparatni o‘rganadilar va qo‘llaydilar[13].

Har qanday muhandislik ob’ekti – samalyot, mikrochip yoki qurilish konstruksiyasi – fizik qonunlar asosida ishlaydi. Shuning uchun ham Fizika – moddiy dunyoni tushunish kaliti hisoblanadi. Zamonaviy muhandis quyidagi fizika bo‘limlarini chuqur bilishi lozim:

- Mexanika (statika, dinamika, materiallarning mustahkamligi): Barcha qurilish va mashinasozlik sohalari uchun asos.
- Elektrodinamika va elektrotexnika: Elektronika, energetika va telekommunikatsiyalar sohasining negizi.
- Termodinamika va molekulyar fizika: Energiya samaradorligi, dvigatellar, isitish va sovutish tizimlari uchun muhim.
- Kvant fizikasi va optika: Zamonaviy lazer texnologiyalari, yarim o‘tkazgichlar va fotovoltaika sohalariga kirish eshigi.

Laboratoriya mashg‘ulotlari fizikani o‘rganishning ajralmas qismi bo‘lib, talabalarga nazariy bilimlarni eksperimental tarzda tekshirish va o‘lchash usullarini o‘rganish imkoniyatini beradi.

Bugungi kunda muhandislikning deyarli barcha sohalari kompyuter texnologiyalari va dasturiy ta’minot bilan chambarchas bog‘langan. Bundan kelib chiqadiki, hozirgi texnika-texnalogiyalar rivojlanayotgan davrda Informatika va dasturlash – zamonaviy muhandisning asosiy ko‘nikmasi hisoblanadi[8].

Dasturlash – bu nafaqat alohida fan, balki barcha aniq fanlarni o‘zlashtirish va qo‘llashning samarali vositasidir. Shu munosabat bilan bo‘jak muhandislar quyidagilarni bilishi zarur deb hisoblaymiz:

- Ma’lumotlarni tahlil qilish va vizualizatsiya: Python kabi tillar yordamida katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish.
- Raqamli modellashtirish va simulyatsiya: Muhandislik tizimlarini kompyuterda modellashtirish va ularning ishlashini sinovdan o‘tkazish (masalan, chegaraviy shartlar usuli yoki zarrachalar usuli).
- Avtomatlashtirish va boshqaruv tizimlari: Muhandislik jarayonlarini va qurilmalarini boshqarish uchun dasturlar yozish.
- Sun’iy intellekt va mashina o‘rganishi: Aqlli tizimlarni yaratish, bashorat qilish va optimallashtirish.

Shuning uchun, informatika va dasturlash aniq fanlar kurslari bilan integratsiyalashgan

holda o‘qitilishi, talabalarga muhandislik muammolarini dasturiy echimlar orqali hal qilish ko‘nikmasini shakllantirishi kerak[6].

Muhandislik ta’limini modernizatsiyalashning eng samarali yo‘llaridan biri – bu STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yondashuvini qo‘llashdir. Ushbu yondashuv fan, texnologiya, muhandislik va matematikani ajralmas tarmoq sifatida ko‘rib chiqadi. Ushbu yondashuvning amaliy ifodasi – “Loyihalar asosida o‘qitish” (Project-Based Learning) metodidir. Talabalarga aniq fanlarning bilimlarini qo‘llashlariga imkon beradigan haqiqiy dunyodagi muammolar (masalan, quyosh energiyasi bilan ishlaydigan avtomobil yaratish, aqlli uy tizimini loyihalash, ekologik toza materiallarni ishlab chiqish) beriladi.

Bunday loyihalar davomida talabalar:

- Nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llaydilar.
- Jamoada ishlash ko‘nikmasini egallaydilar.
- Muammolarni hal qilish, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar.
- O‘z bilimlari va ko‘nikmalarining haqiqiy hayotdagi ahamiyatini tushunadilar.

Zamonaviy texnologiyalar aniq fanlarni o‘qitishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda:

- Virtual laboratoriyalar: Talabalar kompyuterda fizika yoki kimyo qonunlarini simulyatsiya qilishlari, parametrlarni o‘zgartirishlari va natijalarni darhol ko‘rishlari mumkin.
- Interaktiv dasturlar va simulyatorlar: Muhandislik tizimlarini (masalan, elektr tarmog‘i, samolyotning aerodinamikasi) boshqarish va o‘rganish imkoniyati.
- Masofaviy ta’lim platformalari: Onlayn kurslar, videodarslar va interaktiv testlar orqali aniq fanlarni o‘zlashtirish.

Bu usullar aniq fanlarni yanada qiziqarli, tushunarli va qamrab oluvchi qiladi.

Muhandislik ta’limi tizimini modernizatsiyalash bir qator muammolarga duch keladi:

- Kadrlar tayyorlash: Aniq fanlarni zamonaviy metodlar asosida o‘qitishga tayyor bo‘lgan professor-o‘qituvchilar yetishmasligi.
- Moddiy-texnika bazasi: Zamonaviy laboratoriyalar, kompyuterlar va dasturiy ta’minot bilan ta’minlash zarurati.
- O‘quv rejalarini yangilash: An’anaviy kurslarni yangi, integratsiyalashgan darslar bilan almashtirish qiyinligi.
- Talabalarning dastlabki tayyorgarligi: Abituriyentlarning matematika va fizika bo‘yicha bilim darajasidagi farqlar.

Yuqoridagi tahlillar natijasida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Professor-o‘qituvchilarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini joriy etish.
2. Oliy ta’lim muassasalari bilan sanoat korxonalari o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish, amaliyot va loyihalarni moliyalashtirish.
3. O‘quv rejalarini muntazam ravishda yangilab borish, zamonaviy muhandislik tendensiyalarini aks ettirish.
4. Maktab ta’limi bilan uzviy bog‘lanish o‘rnatish, maktab o‘quvchilariga aniq fanlarni chuqurroq o‘rganishga qiziqish uyg‘otish.

Xulosa qilib aytganda, aniq fanlar bo‘lajak muhandisni tayyorlash tizimining tirragi va asosidir. Zamonaviy dunyoning murakkab muammolarini hal qilishga qodir, raqobatbardosh mutaxassisni shakllantirish uchun matematika, fizika, kimyo va informatika fanlarini chuqur o‘zlashtirish nihoyatda muhimdir. Biroq, bu fanlarni o‘qitish an’anaviy usullar bilan cheklanib qolmasligi kerak[7].

Modernizatsiyalashgan muhandislik ta’limi tizimi aniq fanlarni amaliyot, loyihalar, dasturlash va zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirishi, talabalarga nafaqat “bilishni”, balki “qilishni” o‘rgatishi lozim. Faqatgina shu yo‘l bilan biz kelajak texnologiyalarini yaratishga, innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishga va jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘sha oladigan mutaxassislarni tayyorlashimiz mumkin. Aniq fanlar – bu muhandisning dunyoni o‘zgartirish qurolidir va biz bu qurolni eng so‘nggi va samarali shaklda uning qo‘liga topshirishimiz kerak[12].

Adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov, N. M. (2022). STEM ta'limi: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. To'rayeva, M. S. (2023). Muhandislik ta'limida loyihalar asosida o'qitish metodologiyasi. Ta'lim innovatsiyasi, 7(1), 23-35.
3. Yusupov, R. X. (2022). Aniq fanlar asosida muhandislik kompetensiyalarini shakllantirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
4. International Journal of Engineering Education (2023). Digital Transformation in Engineering Education: Global Perspectives, 39(4), 890-905.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi (2023). Muhandislik ta'limi tizimini modernizatsiyalash konsepsiyasi. Toshkent.

6. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
7. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.
8. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
9. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
10. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
11. Xo'jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
12. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
13. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
14.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

Norsaxatova Maftuna Ro‘zimurod qizi
Norqulova Nodira Qodirovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili ta’limida o‘quvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning zamonaviy yo‘nalishlari, xususan, raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish metodikasi tahlil qilingan. Maqolada o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishda multimedia vositalari, interaktiv platformalar, sun’iy intellekt asosidagi o‘quv dasturlari va raqamli ta’lim resurslarining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ona tili, kommunikativ kompetensiya, raqamli texnologiyalar, metodika, interaktiv ta’lim, nutq madaniyati, multimediya, sun’iy intellekt, o‘qitish strategiyasi.

Аннотация. В данной статье проанализированы современные направления формирования коммуникативной компетенции учащихся в процессе преподавания родного языка, в частности методика эффективного использования возможностей цифровых технологий. В статье освещено значение мультимедийных средств, интерактивных платформ, образовательных программ на основе искусственного интеллекта и цифровых образовательных ресурсов в развитии устной и письменной речи учащихся.

Ключевые слова: **родной язык, коммуникативная компетенция, цифровые технологии, методика, интерактивное обучение, культура речи, мультимедиа, искусственный интеллект, стратегия обучения.**

Annotation. This article analyzes the modern approaches to developing students’ communicative competence in native language instruction, particularly focusing on the methodology of effectively utilizing the potential of digital technologies. The article highlights the significance of multimedia tools, interactive platforms, artificial intelligence–based educational programs, and digital learning resources in fostering students’ oral and written language development.

Keywords: **native language, communicative competence, digital technologies, methodology, interactive learning, speech culture, multimedia, artificial intelligence, teaching strategy.**

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimini tubdan yangilashni talab qilmoqda. Ayniqsa, ona tili ta’limida o‘quvchilarda **kommunikativ kompetensiya**ni shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogik jarayonning markaziy nuqtasiga aylangan. Til bu — nafaqat muloqot vositasi, balki tafakkur va madaniyat ko‘rsatkichi sifatida insonning ijtimoiylashuvi jarayonida muhim o‘rin tutadi. Shu boisdan, bugungi o‘qituvchi o‘z faoliyatida nafaqat til me’yorlarini o‘rgatishi, balki o‘quvchilarda nutq madaniyati, muloqot madaniyati, axborotdan foydalanish madaniyatini ham rivojlantirishi lozim.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayoniga kirib kelishi bilan o‘qitish metodikasida yangi bosqich boshlandi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarga mustaqil o‘rganish, o‘z fikrini ifodalash, muloqotda faol bo‘lish, tahlil qilish va ijodiy yondashish imkonini beradi. Demak, raqamli vositalar — bu faqat texnik yordamchi emas, balki kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish vositasidir[10].

Kommunikativ kompetensiya — bu shaxsning turli muloqot vaziyatlarida til vositalaridan maqsadga muvofiq, to‘g‘ri va samarali foydalanish qobiliyatidir. U uch asosiy tarkibiy qismdan iborat:

1. Til kompetensiyasi — grammatik, leksik va fonetik me’yorlarni bilish;
2. Nutq kompetensiyasi — og‘zaki va yozma nutqni mazmunli tuzish, muloqotda faol bo‘lish;
3. Ijtimoiy-madaniy kompetensiya — nutqni madaniy kontekstda to‘g‘ri ishlatish, tinglovchini inobatga olish.

Ona tili darslarida bu kompetensiyani shakllantirish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, nutqiy faoliyatini va ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydi[11].

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

Axborot manbai (elektron darsliklar, veb-ensiklopediyalar, raqamli matnlar);

Interaktiv muloqot vositasi (onlayn forumlar, chatlar, sun’iy intellekt yordamchilari);

Ijodiy ifoda maydoni (prezentatsiyalar, video loyihalar, audio podkastlar);

Baholash va tahlil vositasi (test platformalari, yozma ishlarni avtomatik tahlil qiluvchi dasturlar).

Masalan, “LearningApps”, “Quizizz”, “Wordwall”, “ChatGPT”, “Kahoot” kabi platformalar o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytiradi, til me’yorlarini mustahkamlaydi va o‘z fikrini ravon bayon etish malakasini oshiradi[12].

O‘quvchilar bilan ishlashda ko‘rgazmali-interaktiv usullardan foydalanish samarali natija beradi. Masalan, multimediali matnlar, rasmli izohlar, audio dialoglar orqali o‘quvchilar so‘z va jumla tuzishni o‘rganadi. Raqamli doskalar va video materiallar og‘zaki nutqni rivojlantirishga yordam beradi.

Bu davrda o‘quvchilarning muammoli savollar asosida fikr yuritish ko‘nikmasini shakllantirish muhim. Onlayn muhokama, interaktiv suhbatlar va matn tahlili uchun “Padlet” yoki “Google Classroom” platformalari juda qulay. Har bir o‘quvchi o‘z fikrini yozma va og‘zaki tarzda ifodalab, tengdoshlari bilan fikr almashadi[9].

Bu bosqichda o‘quvchilarda **ijodiy nutq faoliyatini** rivojlantirish ko‘zda tutiladi. “Podcast” yaratish, qisqa video-intervyular tayyorlash, sun’iy intellekt yordamida matn tahrirlash, onlayn debatlarda ishtirok etish — bular o‘quvchini real kommunikativ vaziyatlarga tayyorlaydi. Shu orqali tilni amaliyotda qo‘llash malakasi shakllanadi.

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt asosidagi dasturlar til o‘rganishda muhim o‘rin tutmoqda. Masalan, “Grammarly”, “ChatGPT”, “QuillBot” kabi vositalar yozma nutqdagi xatolarni aniqlab, tahrir taklif qiladi. Bu o‘quvchilarning metalingvistik tahlil qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, AI yordamida dialog simulyatsiyasi, virtual suhbat va avtomatik baholash imkoniyatlari o‘quvchilarning og‘zaki nutqini mustahkamlaydi. Bu jarayon o‘qituvchiga ham individual yondashuvni ta’minlash imkonini beradi[8].

Raqamli texnologiyalar yordamida baholash quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

So‘z boyligi darajasi (leksik birliklardan foydalanish ko‘lamiga ko‘ra);

Grammatik to‘g‘rilik;

Fikrning mantiqiyligi va izchilligi;

Muloqotdagi faol ishtirok;

Nutq madaniyati va estetik ifoda darajasi.

Buning uchun onlayn testlar, ovozli yozuv tahlillari va yozma matnlarni avtomatik baholash dasturlari qo‘llanadi.

O‘qituvchi raqamli muhitda:

texnologik savodxon bo‘lishi,

o‘quvchilarning raqamli faoliyatini boshqarish,

dars mazmunini kommunikativ yondashuv asosida loyihalash,

har bir o‘quvchining til imkoniyatini individual rivojlantirishga e’tibor qaratishi kerak.

Bu jarayon “o‘qituvchi–texnologiya–o‘quvchi” uchligini muvofiqlashtirishni talab qiladi. Shu orqali o‘qituvchi o‘z darslarini nafaqat informatsion, balki muloqotiy maydonga aylantiradi[7].

1. Har bir mavzuda o‘quvchilarga virtual topshiriqlar berish (masalan, “Mening sevimli so‘zim” mavzusida blog yozish).
2. Dars jarayonida interaktiv platformalardan (Kahoot, Wordwall, Padlet) foydalanish.

3. O‘quvchilarga audio yoki video topshiriqlar berish orqali talaffuzni va og‘zaki nutqni rivojlantirish.
4. Sun’iy intellekt yordamida yozma ishlarni avtomatik tahrir qilish va o‘quvchi bilan birgalikda xatolarni tahlil etish.
5. O‘qituvchilar uchun raqamli metodik qo‘llanmalar yaratish.

Ona tili darslarida raqamli texnologiyalar asosida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish bugungi ta’limning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayon o‘quvchilarda muloqot madaniyatini shakllantiradi, mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, ularni raqamli jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

Kelajakda ona tili o‘qituvchisining roli faqat bilim beruvchi emas, balki kommunikativ jarayonlarni boshqaruvchi mentor sifatida belgilanadi. Raqamli texnologiyalar esa bu jarayonning samaradorligini ta’minlovchi asosiy vosita sifatida xizmat qiladi[6].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avliyoqulov N., Musurmonova O. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.* – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2020.
2. Shodmonova Sh. *Ona tili o‘qitish metodikasi.* – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018.
3. Hasanov B. *Kommunikativ yondashuv asosida til o‘qitish nazariyasi.* – Toshkent, 2021.
4. Yusupova M. *Raqamli ta’lim texnologiyalari va ularning didaktik imkoniyatlari.* – Toshkent, 2022.
5. Hymes D. *Communicative Competence: Theory and Practice.* – Cambridge University Press, 1972.
6. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.
7. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
9. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

10.Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083

11.Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.

12.Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR: INNOVATSIYALAR VA SAMARADORLIK

Norboyeva Madina O‘ktam qizi
Norqulova Munisa Ismoil qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Maqolada raqamli texnologiyalarning uzluksiz ta’lim tizimidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. O‘zbekistonda ta’lim sohasini raqamlashtirish jarayonlari “Elektron kundalik” (eMaktab) platformasi misolida ko‘rib chiqiladi. Raqamli ta’limning afzalliklari (ta’lim sifati va imkoniyatlarini kengaytirish) hamda dolzarb muammolar (raqamli tafovut, axborot xavfsizligi xatarları) yoritiladi. Milliy islohotlar tahliliga asoslanib, raqamli texnologiyalarni uzluksiz ta’limga izchil integratsiya qilish bo‘yicha xulosa va takliflar beriladi.
Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, raqamlashtirish, elektron kundalik, masofaviy ta’lim, innovatsion texnologiyalar

Kirish. Raqamli texnologiyalar jamiyatning barcha sohalarida muhim transformatsion omilga aylandi. Ta’lim tizimi ham bundan mustasno emas: raqamlashtirish zamon talabi sifatida belgilangan bo‘lib, O‘zbekistonda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda ta’limni modernizatsiya qilishga qaratilgan konseptual hujjatlar bilan qo‘llab-quvvatlanmoqda. Mazkur siyosiy- normativ asoslar ta’lim jarayonini elektron muhitga bosqichma-bosqich ko‘chirish, boshqaruvni raqamli platformalar orqali samaralashtirish va o‘qituvchi hamda o‘quvchilarda zarur raqamli kompetensiyalarni shakllantirish vazifalarini kun tartibiga olib chiqdi[10].

Tahlil va metodlar

Raqamli texnologiyalar bugungi ta’lim tizimining rivojlanish yo‘nalishini belgilab bermoqda. O‘zbekistonda raqamlashtirish masalasi davlat darajasida ustuvor yo‘nalish sifatida shakllangan bo‘lib, tegishli strategik hujjatlar ta’limni modernizatsiya qilishni aniq vazifalar va muddatlar bilan ta’minladi. Shu asosda dars jarayonini elektron muhitga bosqichma-bosqich ko‘chirish, boshqaruvni raqamli platformalar orqali yaxlit va shaffof yuritish hamda ta’lim ishtirokchilarida zarur raqamli kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan mexanizmlar yo‘lga qo‘yildi[9].

Nazariy va amaliy manbalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli muhit o‘quvchiga o‘z tempida ishlash, o‘qishni uzluksiz davom ettirish va individual o‘quv yo‘nalishini loyihalash imkonini beradi; pedagogga esa darsni vizuallashtirish, tezkor teskari aloqa va

o‘zlashtirish monitoringini aniqroq tashkil etish uchun vositalar taqdim etadi. Biroq bu imkoniyatlar samarali ishlashi uchun raqamli yechimlar didaktik maqsad bilan uyg‘unlashishi, o‘qitish strategiyalariga mazmunli qo‘shilishi zarur.

Mamlakat miqyosida eMaktab platformasining joriy etilishi raqamli o‘zgarishning eng ko‘rinadigan bosqichi bo‘ldi. Baholash, davomat, uy vazifalari va ota-onalar bilan muloqot bir tizimda jamlanishi sababli dars jarayoni bo‘yicha ma’lumotlar yagona oynadan kuzatila boshladi. Pandemiya davrida aynan shu platforma ta’lim uzluksizligini saqlab qolishga xizmat qilgan, masofadan topshiriq berish va qayta aloqa qilish mexanizmlarini tezda yo‘lga qo‘yish imkonini yaratgan edi. Keyingi yillarda platformadan kundalik foydalanish boshqaruvni ma’lumotlarga tayangan holda tashkil etish, xatolarni erta aniqlash va dars jarayonini moslashtirishni yengillashtirdi[11].

Raqamli transformatsiya infratuzilmaviy tayyorgarlikni ham talab qiladi. Maktablarning internetga ulanishi, kompyuter sinflari bilan ta’minlanishi va tarmoq barqarorligini ta’minlash bo‘yicha bosqichma-bosqich ishlar olib borilmoqda; bu jarayon platformadan foydalanishning hududiy notekisligini bosqichma-bosqich kamaytirmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini muntazam yangilash — AKTni predmet metodikasiga to‘g‘ri joylashtirish, raqamli materiallardan maqsadga muvofiq foydalanish va o‘quvchilar xavfsizligini ta’minlash — amaliy natijaning asosiy sharti bo‘lib qolmoqda[7].

Kuzatishlar raqamlashtirishning bir qator barqaror afzalliklarini ko‘rsatadi. Qog‘oz aylanishi kamaygani va jarayonlarning ochiqlashgani hisobdorlikni kuchaytirdi; ota-onalarning farzand o‘qishi haqidagi ma’lumotlarga tezkor kirishi ularning ishtirokini faollashtirdi; o‘quvchilar uchun esa qo‘shimcha elektron resurslar va masofaviy muloqot imkoniyatlari kengaydi. Shu bilan birga, ayrim hududlarda tarmoq sifati, kontentning yoshga mosligi, kiberxavfsizlik talablari va pedagoglarga doimiy texnik-metodik ko‘mak ehtiyoji kabi masalalar yechim talab qiladi. Bu omillar onlayn va oflayn o‘qitish muvozanatini didaktik nuqtai nazardan to‘g‘ri belgilash zaruratini kuchaytiradi[8].

Yig‘ilgan tajriba asosida bir necha ustuvor yo‘nalish aniq ko‘rinadi. Avvalo, infratuzilmaga investitsiyalarni hududiy ehtiyojga qarab differensial rejalashtirish raqamli tafovutni qisqartiradi. Keyin, “raqamli metodika”ni pedagog malaka oshirishining yadro komponenti sifatida shakllantirish — fanlar kesimida dars ssenariylari, baholash mezonlari va topshiriqlar bankini ishlab chiqish — platformadan foydalanishni mazmun bilan mustahkamlaydi. Uchinchidan, yoshga mos, kompetensiyaga yo‘naltirilgan elektron kontent yaratish va tasdiqlangan kataloglar orqali maktablarga yetkazish, shu jumladan kiberxavfsizlik bo‘yicha muntazam

treninglar, o‘quvchilarni xavfsiz raqamli muhitda saqlashga xizmat qiladi. Nihoyat, platformadagi ma’lumotlardan diagnostika va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda tizimli foydalanish ta’lim sifatini uzluksiz monitoring qilish va tezkor tuzatish choralarini ko‘rishga imkon beradi[6].

Xulosa

Raqamli texnologiyalarni uzluksiz ta’lim tizimiga integratsiya qilish O‘zbekistonda ta’lim sifati, ochiqligi va boshqaruv samaradorligini oshirishga sezilarli turtki berdi. eMaktab kabi platformalar dars jarayonining uzluksizligini ta’minlab, ishtirokchilar o‘rtasidagi muloqotni mustahkamladi va o‘qitishning individuallashuviga xizmat qildi. Kelgusidagi muvaffaqiyat infratuzilmani izchil yangilash, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini tizimli rivojlantirish, yuqori sifatli va xavfsiz elektron kontentni kengaytirish hamda onlayn-oflayn ta’limning didaktik muvozanatini saqlashga bog‘liqdir. Shu yo‘l bilan raqamlashtirish uzluksiz ta’limning samaradorligini oshiradi va jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi kuchga aylanadi[11].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son Farmoni. 2030 yilgacha Xalq ta’limi tizimini rivojlantirish konsepsiyasi.
2. Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlisga Murojaatnoma, 24.01.2020 (rasmiy matn).
3. Abdullahanova G., Alimatova N. Tsifrovizatsiya sistemy obrazovaniya v Uzbekistane // Mirovaya nauka. 2021;4:62–67.
4. Akromova M. Qanday qilib raqamlashtirish O‘zbekiston maktablarini o‘zgartirdi? – Nuz.uz, 18.04.2024.
5. Xujakulov L. Xalq ta’limi tizimini raqamlashtirish bo‘yicha 2024-yil rejalar. Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi axboroti, 2024.
6. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.
7. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.
8. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
9. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).

10. Xo'jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
11. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BOSHLANG'ICH SINF O‘QUVCHILARINING KREATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA QO'LLANILADIGAN TEXNOLOGIYALAR

Musurmonova Xadicha Najmiddin qizi
Muxitova Sadoqat No‘mon qiz
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

ANNOTATSIYA: Boshlang'ich sinf darslari bolalarning intellektual va kreativ rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu bosqichda o'quvchilarda yangi g'oyalarni shakllantirish, muammolarni hal qilish va o'z fikrlarini ifoda etish qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Bu maqolada boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarning kreativ faoliyatini shakllantirish uchun qo'llaniladigan metodikalar ko'rib chiqiladi.
KALIT SO‘ZLAR: ta'lim, metodika, tafakkur, kreativlik, belgi, mashq, fikrlash, ijodkorlik, fikrlash,erkinlik.

KIRISH: Kreativlik so'zi ilk bor 1922-yilda AQSh olimi D.Simpson tomonidan qo'llanilgan. Ushbu atama orqali shaxs qolipdagi, stereotip, odatiy tafakkurdan voz kechish qobiliyatini ta'riflagan. Kreativlik (lot. creatio - yaratish, vujudga keltirish) - bu insonning noodatiy g'oya, fikr bera olish, muammolarni takrorlanmas, original yechimini topish, tafakkurning an'anaviy shakllaridan voz kecha olishga bo'lgan qobiliyatidir.Kreativ fikrlash — bu mavjud axborot asosida yangi g‘oyalar yaratish, muammoni noodatiy yondashuvlar orqali hal qilish va o‘ziga xos qarorlar qabul qilish qobiliyatidir. Ushbu qobiliyat insonning hayotiy muvaffaqiyatida muhim rol o‘ynaydi. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolalar tabiiy qiziquvchanlik va o‘rganishga bo‘lgan yuqori ehtiyojga ega bo‘lib, bu jarayonda zamonaviy texnologiyalarning ta’siri ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirishda kuchli omil sifatida namoyon bo‘ladi.Zamonaviy ta’lim texnologiyalarining asosiy afzalliklaridan biri — o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishiga imkon yaratishidir. Masalan, interaktiv doskalar va multimedia vositalari orqali bolalar mavzuni vizual va eshitish orqali yaxshiroq o‘zlashtiradilar. Bu esa ularning abstrakt fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi. Interaktiv taqdimotlar, audio va video materiallar yordamida bilimlarni yanada qiziqarli shaklda taqdim etish o‘quvchilarda yangilikka intilish va o‘z fikrlarini erkin ifodalash ko‘nikmalarini shakllantiradi[11].

ASOSIY QISM: Kreativ faoliyat - bu yangi g'oyalar yaratish, mavjud bilimlarni

yangicha ko'rinishda qabul qilish va muammolarni yangicha yechish jarayonidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu faoliyat o'z fikrlarini erkin ifoda etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun muhimdir. Bu orqali ular ilmiy tahlil qilish, kuzatish va xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini mustahkamlashadi.Bundan tashqari, mobil ilovalar va onlayn o‘yinlar bolalar uchun bilim olishni osonlashtiradi va o‘quv jarayonini interaktivlashtiradi. Masalan, matematik misollarni qiziqarli o‘yinlar orqali yechish yoki til o‘rganishda animatsion dasturlardan foydalanish bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi. Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) usuli orqali o‘quv jarayoniga jalb qilish bolalarning o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi va ijodiy yondashuvni kuchaytiradi.Kreativ fikrlashni rivojlantirishda yana bir muhim omil — bu kodlash va dasturlash asoslarini o‘rgatish hisoblanadi. Masalan, Scratch va Blockly dasturlari bolalarga dasturlash asoslarini o‘rgatibgina qolmay, balki mantiqiy fikrlash, algoritmik yondashuv va tizimli muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bolalar o‘z loyihalarini yaratishda turli muammolarga ijodiy yechim topish, yangi g‘oyalarni ishlab chiqish va ularni amalda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.Shuningdek, guruhli ishlar va onlayn musobaqalar orqali o‘quvchilar birgalikda ishlash, muammolarni tahlil qilish va kreativ fikrlarni ishlab chiqish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Masalan, biror mavzu bo‘yicha loyiha tayyorlash jarayonida o‘quvchilar o‘zaro fikr almashadilar, bir-birining g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlaydilar va ijodiy qarorlar qabul qiladilar. Biroq zamonaviy texnologiyalarni o‘quv jarayonida qo‘llashda muayyan muammolar ham mavjud[10].

Masalan:

1. Texnologiyaga haddan tashqari bog‘lanish: bu o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini pasaytirishi va mustaqil fikrlashni cheklashi mumkin.
2. Diqqatni jamlash qiyinligi: tezkor va ko‘p axborot oqimi bolalarning diqqatini muayyan vazifaga to‘liq qaratishiga to‘sqinlik qilishi mumkin.
3. Axborot xavfsizligi: onlayn resurslardan foydalanishda bolalarni zararli kontentdan himoya qilish muhim.

Shu sababli, texnologiyalardan foydalanishda o‘qituvchining didi va pedagogik mahorati katta ahamiyatga ega. Texnologiyalar vosita bo‘lib xizmat qilishi, asosiy e’tibor esa o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilishi lozim. Natijada, zamonaviy texnologiyalar va an’anaviy ta’lim usullarini uyg‘unlashtirish orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kreativ fikrlashini samarali rivojlantirish mumkin. Zamonaviy texnologiyalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirishda kuchli vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Interaktiv vositalar, virtual laboratoriyalar,

mobil ilovalar, dasturlash asoslari va gamifikatsiya elementlari o‘quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi[9].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA: K. Rodjers (1944) kreativlik deb muammolarni yangi yechimi va biror narsa, voqea, xolatni ifoda etishning yangi usullarini aniqlashni tushunadi. Kreativlik bilan shaxs va intellektual xossalar taqqoslangan tadqiqotlar katta ahamiyatga egadir. Intellektual xossalar bilan taqqoslash bo'yicha tadqiqotlar Dj. Gilford tomonidan amalga oshirilgan. Kreativlik - bu insonning shaxsiy xususiyati bo'lib, uning o'z-o'zini takomillashtirib va rivojlantirib borishi bilan bog'liq. Kreativlik (lot., ing. "create " -yaratish, "creative " yaratuvchi, ijodkor) - individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur: 1) ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash; 2) bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish; 3) bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish; 4)bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratish. Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi: 1) o'zini tavakkaldan olib qochish; 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish; 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi; 4) boshqalarga tobe bo'lish; 5) har qanday holatda ham faqatyutuqni o'ylash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish usullari va vositalariga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri o'qituvchi-o'quvchilar hamkorligi ekanligiga alohida e'tibor qaratildi[8].

Ma'lumki, ta'lim jarayoni ikki yoqlama xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilarning teng munosabatlaridan tashkil topadi. Bu jarayonga rahbarlik qiluvchi o'qituvchi ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishi, ta'lim maqsadlarining to'g'ri amalga oshirilishi va ta'lim natijalari uchun javobgar shaxs hisoblanadi. Ammo bu, ta'lim jarayoni o'qituvchining to'liq hukmronligi ostida amalga oshadigan jarayon, degan noto'g'ri fikrning tug'ilishiga asos bo'la olmaydi. Hozirgi davr talabi ham kimnidir bo'ysundirish orqali emas, balki hamkorlik munosabati yordamida ijobiy natijaga erishishdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatining shakllanishi fan asoslarini o'zlashtirishga oid mexanizmgina bo'lib qolmasdan, balki shaxsning umumiy ijtimoiy-madaniy qobiliyatlarini tarkib toptirishga ham qaratilishini unutmaslik lozim. Bizningcha, o'quv vaziyati ta'lim jarayonini tashkil qiluvchi o'zgaruvchan tizim sanalib, u quyidagicha ikki qismdan iborat: - o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligi; -

o'quvchilarning o'zaro bir-birlari bilan hamkorligi. Metodikalar. 1.O'yin metodlari. O'yinlar o'quvchilarning diqqatini jalb qilish va ularni faol ishtirok etishga undash uchun samarali vositadir. O'yinlar orqali o'quvchilar muayyan vazifalarni hal qilishda kreativ fikrlashga o'rganadilar. Misol uchun, rolli o'yinlar yoki ijodiy vazifalar.

2. Guruhiy ish.

Guruhiy faoliyat o'quvchilarning bir-birlari bilan fikr almashish va birgalikda yechimlar topish imkoniyatini beradi. Bu jarayonda har bir o'quvchining fikri qadrlanadi va ularning kreativ fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

3. Ijodiy loyihalar.

Ijodiy loyihalar o'quvchilarga o'z g'oyalarini amalga oshirish imkonini beradi. O'quvchilar muayyan mavzu bo'yicha loyiha tayyorlashda, o'z bilimlarini amalda qo'llashda va ijodiy fikrlashda ishtirok etadilar.

4. San'at va qo'l san'ati.

San'at darslari orqali o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Qo'l san'ati, rasm chizish yoki kompozitsiya yaratish orqali bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

5. Muammo asosidagi ta'lim.

Muammo asosidagi ta'lim metodikasi o'quvchilarga real hayotdagi muammolarni hal qilishda kreativ yondashuvlarni rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar muammoni aniqlash, tahlil qilish va yechimlar ishlab chiqishda ishtirok etadilar[6].

MUHOKAMA VA NATIJALAR: O'qituvchi bilan o'quvchilarning hamkorligi o'qituvchining o'quvchilarga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi. U asta-sekin faollashib o'quv harakatlariga aylanadi. Natijada, o'qituvchi bilan o'quvchilar munosabati hamkorlik pozitsiyasiga o'sib o'tadi. Materiallar tahlilining ko'rsatishicha, mantiqiy topshiriqlar hamkorlikda bajarilgandagina bilimlarni o'zlashtirish mahsuldor bo'ladi. Ilmiy manbalarda ta'limning shunday tashkil etilishini hamkorlikdagi mahsuldor faoliyat vaziyati, deb atash qabul qilingan. Pedagogik adabiyotlar tahlili va ijodiy tajribalarimiz natijalariga ko'ra hamkorlikdagi mahsuldor o'quv faoliyati vaziyatini tashkil qilishning 2 asosiy tamoyilini ko'rsatib o'tish maqsadga muvofiqdir: 1.Ta'limda mazmunning izchilligi tamoyili. Unga ko'ra shaxs o'z faoliyatini muayyan maqsad asosida tashkil qilishida mazkur faoliyatning uzluksiz shakllanishi ko'zga tashlanadi. 2.O'qituvchi-o'quvchilar hamkorligining mustaqil ijodiy faoliyat bilan bog'liqligi tamoyili. O'quv jarayonida o'quvchilar bilan hamkorlik qilish katta ahamiyatga ega. O'quvchilarning ta'limga qay darajada ixlos qo'yishi o'qituvchining mana shu hamkorlikni yarata bilish mahoratiga bog'liq[7].

O'qituvchi bilan o'quvchilarning o'quv faoliyatidagi muhitning to'g'ri uyushtirilishi

o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi, ularni butun kuch va g'ayrati nisarflashga undaydi. Bu o'zaro muloqotning shunday bir shaklidirki, bunda o'quvchi o'zini pedagogik ta'lim obyekti deb emas, balki mustaqil va erkin harakat qiluvchi shaxs deb biladi. O'qituvchining o'rganilayotgan fan bo'yicha qaysidir bir ma'lumotga aniqlik kiritish paytida o'quvchilarga yordam so'rayotganday murojaat qilishi hamkorlik faoliyatini yanada chuqurlashtiradi. O'quvchilarni o'rganuvchi va tarbiyalanuvchiga aylantirish o'qisho'qitish jarayonini muvaffaqiyatli olib borishninggina sharti bo'lib qolmay, balki ularni har jihatdan barkamol insonlar qilib tarbiyalashning ham muhim shartidir. O'quvchi o'qitish va tarbiyalash jarayonining o'zidayoq bilim va tarbiya oluvchi shaxsga aylanadi. Sh.A.Amonashvili ta'lim jarayonida o'quvchi bilan hamkorlik munosabatini o'rnatish lozimligini ta'kidlab, shunday deydi: «O'quvchining o'quvbiluv faoliyati nafaqat qiziqarli o'quv materiali va uni tushuntirishning turli metodlari vositasida, balki pedagogning ta'lim jarayonidagi muomala xarakteriga ko'ra tartibga solinadi. Mehr, ishonch, hamkorlik, hurmat mavjud bo'lgan muhitda o'quvchi o'quv topshiriqlarini oson o'zlashtiradi. Yutuqlari, mustaqil fikri, ijodiy izlanishlari yuqori baholanayotganini ko'rgan o'quvchi yanada murakkab bo'lgan o'quv topshiriqlarini bajarishga intila boshlaydi».

XULOSA: Ma'lumotlarni kuzatish natijasida quyidagi xulosalar ishlab chiqildi: 1) avvalo, har bir dars jarayoni tashkil etilishida aniqlik bo'lishi. O'qituvchi o'quvchilarga erkinlikni,albatta, me'yorida ta'minlab berishi lozim; 2) boshlang'ich ta'limning o'ziga xos xususiyatlaridan biri bu -bolalarning maktabga tayyorgarlik darajasi, ijtimoiy tajribasi, psixofiziologik rivojlanishi bir xil emasligidadir. Shunga ko'ra boshlang'ich ta'lim o'quv fanlari dasturlaridagi topshiriqlarda o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga e'tibor berilgan bo'lsa-da, ammo o'quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirish nuqtainazaridan ularni takomillashtirish zarur. Ya'ni, o'qituvchilar ma'suliyatli va e'tiborli bo'lish zarur. Shuningdek, o'quvchilarning kreativ qobiliyatlari rag'batlantirilsa va samimiy muhit yaratilsagina, kreativ fikrlashni odatga aylantira oladilar. Hato qilishdan, muvaffaqiyatsiliklardan cho'chish, haddan tashqari baholarga e'tibor qaratish, tanqidga uchrashdan qo'rqish hissi mavjud o'quvhilarda kreativlik odatga aylanmaydi. 3) muayyan omillar o'quvchilarda kreativlik sifatlari, malakalarining rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda o'qituvchilar ushbu omillarni bartaraf etishga e'tibor qaratishlari kerak[12].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: "O'zbekiston", 2017 yil, 488 bet.

2. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - T.: "O'zbekiston", 2016 yil, 56 bet.
3. Pedagogik kompetentlilik va kreativlik asoslari'' moduli bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanma. :-Toshkent 2015,40 bet
4. Davletshin M.G., Do'stmuhamedova Sh., Mavlanov M., To'ychiyeva S. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. (O'quv metodik qo'llanma). Nizomiy nomidagi TDPU. 2004-yil. 102 b. 46-47 betlar.
5. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua - Toshkent. 2016
6. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
7. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G ‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.
10. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
11. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.
12. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI O‘YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Kolinbiyeva Nilifar Olimovna
Mamayusupova Ozoda Akraovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv jarayonida raqamli o‘yin texnologiyalarini qo‘llashning ahamiyati va samaradorligi tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli o‘yinlar yordamida o‘quvchilarda motivatsiya, kreativlik, mantiqiy fikrlash, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqotda o‘yin texnologiyalarining didaktik ahamiyati, zamonaviy ta’limda ularni qo‘llash metodikasi hamda ularning o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatiga ta’siri o‘rganilgan.
Kalit so‘zlar: raqamli o‘yin, ta’lim texnologiyasi, boshlang‘ich sinf, interfaol metod, kreativlik, motivatsiya.
Аннотация: В данной статье анализируется значимость и эффективность использования цифровых игровых технологий в учебном процессе учащихся начальных классов. Рассматриваются возможности формирования у школьников мотивации, креативности, логического мышления и навыков самостоятельного обучения с помощью цифровых игр. В исследовании изучается дидактическое значение игровых технологий, методика их применения в современном образовании, а также влияние на деятельность учителя и ученика.
Ключевые слова: цифровая игра, образовательная технология, начальные классы, интерактивный метод, креативность, мотивация.
Abstract: This article analyzes the importance and effectiveness of using digital game technologies in the learning process of primary school students. It highlights the opportunities for developing students' motivation, creativity, logical thinking, and independent learning skills through digital games. The study examines the didactic significance of game technologies, the methodology of their application in modern education, and their impact on the activities of both teachers and students.
Keywords: digital game, educational technology, primary school, interactive method, creativity, motivation.

Zamonaviy ta’lim tizimi inson kapitalini rivojlantirish, o‘quvchilarda mustaqil va kreativ fikrlash, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishni ko‘zda tutadi. Shu jihatdan raqamli o‘yin texnologiyalari boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarni bilim olish jarayoniga faol jalb etish, ularning qiziqishlarini oshirish va o‘rganish jarayonini interfaol qilish imkonini beradi. O‘zbekiston Respublikasida raqamli ta’lim texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha davlat siyosati “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida belgilangan bo‘lib, bu jarayonda o‘yin texnologiyalari muhim metodik vosita sifatida qaralmoqda [1,O‘zbekiston Respublikasi Prezident qarori, 2020].

Raqamli o‘yin texnologiyalari – bu o‘quv jarayoniga raqamli platformalar, mobil ilovalar, kompyuter dasturlari yoki internetdagi o‘yin vositalari orqali o‘quv maqsadida kiritilgan interfaol metodlardir. Ular nafaqat o‘yin ko‘rinishidagi mashg‘ulotlar, balki o‘quvchilarning bilimini sinovdan o‘tkazish, muammoli vaziyatlarni yechish, jamoada ishlash, ijodiy fikrlashni rivojlantirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi Masalan, Kahoot, Quizizz, Wordwall, LearningApps kabi platformalar orqali yaratilgan raqamli o‘yinlar o‘quvchilarning bilimini qiziqarli shaklda mustahkamlash imkonini beradi[9].

Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli o‘yin texnologiyalari ta’lim sifatini oshirish va o‘quvchilarning bilimlarni yanada samarali o‘zlashtirishida muhim vosita sifatida qabul qilinmoqda. O‘zbekistonda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinflarda raqamli o‘yinlar o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi, o‘quv jarayonini interaktiv, qiziqarli va ijodiy tarzda tashkil etishga imkon beradi.

1. Ta’lim jarayonining individualizatsiyasi: Raqamli o‘yinlar yordamida o‘quvchilar o‘z qobiliyatlariga va o‘rganish sur’atlariga mos ravishda bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu individual yondashuv ta’limda muvaffaqiyatni oshiradi va o‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishiga yordam beradi.

2. Kognitiv faoliyatni rivojlantirish: O‘yin texnologiyalari mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish, diqqatni jamlash va xotirani mustahkamlash kabi kognitiv jarayonlarni faollashtiradi. Bu esa o‘quvchilarning ta’lim jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi.

3. Motivatsiyaning oshishi: Ilmiy tadqiqotlarda aniqlanishicha, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari raqamli o‘yinlar orqali taqdim etilgan bilimlarni o‘rganishga an’anaviy darslarga nisbatan ko‘proq qiziqish bildiradilar. Bu ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. O‘quvchilarda o‘rganishga bo‘lgan ichki qiziqishni kuchaytiradi[8].

4. Ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish: Ko‘p foydalanuvchili raqamli o‘yinlar o‘quvchilarning guruhda ishlash, hamkorlik qilish va muloqot qilish

ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa ularning ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

5. O‘qituvchilarga pedagogik jarayonni boshqarish imkoniyati: Raqamli o‘yin texnologiyalari o‘qituvchilarga o‘quvchilarning bilim darajasini kuzatish, baholash va o‘qitishni individualizatsiya qilish uchun qulay vositalarni taqdim etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘yin faoliyati – bu tabiiy o‘rganish shaklidir. Raqamli o‘yinlardan foydalanish orqali quyidagi afzalliklarga erishish mumkin:

- **Interfaollik:** o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasida faol muloqot yuzaga keladi;
- **Vizual idrok:** o‘quv materiallari rangli, harakatli va esda qolarli bo‘ladi;
- **Mustaqillik:** o‘quvchi o‘z natijalarini kuzatadi va xatolarini tahlil qiladi;
- **Kooperativ o‘rganish:** o‘quvchilar jamoada ishlashni o‘rganadilar Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli o‘yin texnologiyalarini muntazam qo‘llash o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichini 25–30 foizga oshiradi[10].

Raqamli o‘yin texnologiyalarini darsning turli bosqichlarida qo‘llash mumkin:

- **Yangi mavzuni o‘zlashtirishda:** interfaol test va viktorinalar yordamida;
- **Mustahkamlash bosqichida:** Wordwall orqali so‘z topish, Puzzle o‘yinlari yordamida mavzuni qayta ko‘rib chiqish;
- **Nazorat bosqichida:** Quizizz yoki LearningApps orqali yakuniy testlar O‘qituvchi o‘yin jarayonida metodik maqsadni aniq belgilab olishi zarur: o‘yin shunchaki ko‘ngilochar emas, balki o‘quv maqsadiga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Boshlang‘ich ta’limda raqamli o‘yinlarni joriy etish o‘qituvchidan yangi kompetensiyalarni talab etadi[6].
- o‘yin platformalarini to‘g‘ri tanlashi;
- o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olishi;
- o‘yin jarayonini tahlil qilishi va natijalarni baholashi kerak.

Raqamli o‘yin texnologiyalari nafaqat o‘quvchilar uchun, balki o‘qituvchining innovatsion faoliyati uchun ham qulay imkoniyat.Boshlang‘ich sinflarda raqamli o‘yin texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli, interfaol va samarali qiladi. Ularning tafakkuri, diqqatini jamlash, hamkorlikda ishlash, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalari rivojlanadi. O‘yinli yondashuv ta’lim jarayonini shunchaki o‘yin shakliga emas, balki pedagogik maqsadga yo‘naltirilgan raqamli faoliyatga aylantiradi[5,47-bet]. Boshlang‘ich sinflarda raqamli o‘yin texnologiyalaridan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarning o‘rganishga bo‘lgan ichki motivatsiyasini kuchaytirib, ularni faollik va ijodkorlik bilan shug‘ullanishga rag‘batlantiradi. Raqamli o‘yinlarning interaktiv xususiyati o‘quvchilarning kognitiv

jarayonlarini, xususan, mantiqiy tafakkur, diqqatni jamlash, xotira va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, raqamli o‘yinlar o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qilib, guruhda hamkorlik qilish va kommunikativ qobiliyatlarni mustahkamlaydi[7].

Shuningdek, raqamli o‘yin texnologiyalari individual o‘rganish jarayonini ta'minlash imkonini beradi, bunda har bir o‘quvchi o‘z sur'atida bilim olishi va o‘z qobiliyatlariga moslashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalanishi mumkin. Bu esa ta'limdagi farqliliklarni hisobga olish va o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish imkonini yaratadi. Raqamli o‘yinlar o‘qituvchilarga o‘quv jarayonini samarali monitoring qilish, o‘quvchilarning rivojlanishini baholash hamda pedagogik yondashuvlarni optimallashtirishda qulay vositalarni taqdim etadi. Natijada, raqamli o‘yin texnologiyalari boshlang‘ich sinf ta'limida nafaqat bilim va ko‘nikmalarni chuqurlashtirishda, balki o‘quvchilarning ta'lim jarayoniga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Ular zamonaviy pedagogikaning innovatsion vositasi sifatida ta'lim sifatini yaxshilash va ta'lim jarayonini individualizatsiyalashga xizmat qiladi[11].

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi qarori, 2020-yil 5-oktabr.
2. Digital Game-Based Learning. New York: McGraw-Hill. Prensky, M. (2018).
3. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalar. Samarqand: Iqtisod-Moliya. Xolmatova, D. (2023).
4. Jalilov, J. (2022). Raqamli ta’lim texnologiyalarining o‘quv jarayoniga ta’siri. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. To‘xtayeva, N. (2021). Interfaol o‘yin texnologiyalari orqali boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish. “Boshlang‘ich ta’lim” jurnali, №3, 45–50-betlar.
6. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
7. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
8. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.

9. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
10. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
11. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘QUV JARAYONLARINI ZAMONAVIY METODLAR ASOSIDA TASHKIL ETILISHINING DOLZARBLIGI

Jo‘rayeva Shohista Azmiddin qizi
Jo‘rayeva Estoda Mashrab qizi
Termiz davlat pedagogika institute talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quv jarayonlarini zamonaviy metodlar asosida tashkil etish, ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati hamda talabalarning amaliy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan.
Kalit so‘zlar: Zamonaviy ta’lim, pedagogik metodlar, interaktiv mashg‘ulotlar, AKT, pedagog malakasi, ta’lim sifatini oshirish, innovatsion yondashuv, normativ-huquqiy hujjatlar, kasbiy rivojlanish, individual ta’lim, modulli kurslar.
Annotatsiya. V state raskrыta znachimost organizatsii uchebnogo protsessa na osnove sovremennыx metodov, a takje ix rol v povыshenii kachestva obrazovaniya i razvitii prakticheskix navыkov i kriticheskogo mыshleniya u studentov.
Klyuchevыe slova: sovremennoe obrazovanie, pedagogicheskie metodы, interaktivnыe zanyatiya, IKT, kvalifikatsiya pedagogov, povыshenie kachestva obrazovaniya, innovatsionnыy podxod, normativno-pravovыe dokumentы, professionalnoe razvitie, individualnoe obuchenie, modulnыe kursы.

Ta’lim, fan va innovatsiyalar inson kapitalini rivojlantirishda asosiy omil bo‘lib, davlat bu sohalarga strategik investitsiya yo‘naltiradi. Menimcha, bu yo‘nalishdagi sa’y-harakatlar mamlakatimizning barqaror taraqqiyotiga, yosh avlodning bilim va salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Davlat va jamiyat birgalikda ta’lim va innovatsiyalarga sarmoya kiritsa, kelajakda katta yutuqlarga erishish mumkin[11].

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev takidlaganidek, “Yoshlarimizning har bir muvaffaqiyati biz uchun kuch-qudrat, mamlakatimiz kelajagiga tayanch. Bugun farzandlarimiz zamonaviy yo‘nalishlarni egallab, ancha ilgarilab ketyapti. Ularni qo‘llab-quvvatlasak, sifatli ta’lim berib, sharoit yaratsak, bundan ham katta natijalarga erishadi”. Ushbu jumlada yosh avlodning muvaffaqiyati — jamiyat taraqqiyoti va kelajagi uchun muhim omil ekani ta’kidlanadi.

XXI asr — bu axborot va innovatsiyalar asri bo‘lib, jamiyatning barcha sohalari qatori ta’lim tizimi ham tubdan o‘zgarish va yangilanish jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Bugungi kunda mamlakatlar rivojlanish darajasi, birinchi navbatda, ulardagi ta’lim sifati va inson kapitali salohiyati bilan belgilanadi. Ushbu jarayonda ta’limning barcha

bosqichlarida zamonaviy metodlar, texnologiyalar, yangicha yondashuvlarni joriy etish — dolzarb va strategik ahamiyatga ega vazifalardan biriga aylangan[10].

Ayniqsa, mashg‘ulotlarni zamonaviy metodlar asosida tashkil etish — bugungi kunda pedagogik jarayonni samarali tashkil etish, talabalarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, tahliliy va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari — ya’ni interfaol usullar, AKT vositalari, STEAM, CLIL, CASE, geymifikatsiya va masofaviy ta’lim platformalari foydalanilishi ta’limni nafaqat zamon talablariga moslashtiradi, balki uni raqobatbardosh va hayot bilan uyg‘un holda yuritishga xizmat qiladi. [3]

Hozirgi globallashuv va raqobat sharoitida mashg‘ulotlarni zamonaviy metodlar asosida tashkil etish nafaqat pedagogning, balki ta’lim muassasasining ham innovatsion salohiyatini belgilab beradi. Ushbu tezisda ushbu jarayonning dolzarb jihatlari, amaliy ahamiyati va milliy ta’lim tizimidagi o‘rni tahlil etiladi.

Pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etish. Zamonaviy ta’limda interaktiv usullar, AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari)dan keng foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bu usullar mashg‘ulotlarni qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. Masalan, elektron platforma va mobil ilovalar orqali o‘quvchilarga qo‘shimcha materiallar taqdim etish, onlayn testlar o‘tkazish mumkin. Shu bilan birga virtual va augmented reallik (AR/VR) texnologiyalari ta’lim jarayonini yanada intenziv va vizuallashtirilgan qiladi. Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali o‘quv jarayonida talabalarning faol ishtirokini ta’minlash, ularning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mumkin[9].

O‘quv jarayonida faol ishtirok etishni ta’minlash. Zamonaviy mashg‘ulotlarda talabalarning faolligi asosiy talablardan biri. Faol ishtirok etish natijasida ular mustaqil fikrlashni, muammolarni hal qilishni o‘rganadilar. Bu maqsadda guruhlik ishlar, loyiha usuli, keys-stadilar, rol o‘yinlari qo‘llaniladi. Bu usullar o‘quvchilar orasida muloqotni rivojlantirib, ijodiy fikrlashga undaydi. O‘quv jarayonida faollikni oshirish uchun individual yondashuv va differentiated instruction asosiy vositalardan sanaladi.

Individual yondashuv va Differentiated Instruction (farqlashtirilgan o‘qitish). Har bir talabaning o‘qish qobiliyati va ehtiyojlari turlicha bo‘lganligi sababli, pedagoglarning individual yondashuv qo‘llashi muhim. Bu metod ta’limda hozirgi talablarga javob beradi, o‘quvchilarni rag‘batlantirish va ularning zaif jihatlarini mustahkamlash uchun imkoniyat yaratadi. Masalan, qo‘shimcha mashg‘ulotlar, personallashtirilgan ta’lim rejalari va ko‘makchi resurslardan foydalanish kabi usullar shuning ichida. Individual yondashuv va differentiated instruction orqali o‘quvchilar o‘rtasida ochiqlik va

muloqot muhitini shakllantirish mumkin[8].

Ochiqlik va muloqot muhitini yaratish. Ta’lim jarayonida psixologik xavfsiz va erkin muloqot muhiti yaratish muhim. Talabalar o‘z fikrlarini erkin ifodalashlari, savol berishlari va bahs-munozaralarda ishtirok etishlari kerak. Bu esa o‘quvchilarning fikrlash chuqurligini oshiradi, ijodiy va tanqidiy yondashuvni shakllantiradi. Shuningdek, pedagog va talabalar o‘rtasida ishonchli munosabatlar vujudga kelishi kerak. Ochiqlik va muloqot muhitini yaratish, o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasida ishonchli aloqa o‘rnatilishiga yordam beradi, bu esa ta’lim jarayoni samaradorligi hamda baholash tizimining aniq va xolis bo‘lishiga zamin yaratadi[12].

Samaradorlik va baholash tizimi. Mashg‘ulotlarning samaradorligini aniqlash uchun muntazam va aniq baholash zarur. Baxolash faqat test natijalariga emas, balki o‘quvchilarning mashg‘ulotlardagi faolligi, loyihalar, ijodiy ishlar va boshqa ko‘rsatkichlarga asoslangan bo‘lishi kerak. Shuningdek, ta’lim jarayonida tezkor fidbek berish mexanizmi yo‘lga qo‘yilishi talab etiladi, bu esa talabalarning o‘z kamchiliklarini o‘z vaqtida tushunishlariga yordam beradi. Baxolash tizimining samaradorligi pedagoglarning kasbiy o‘sishi va malakasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni doimiy ravishda o‘z ustida ishlashga undaydi

Pedagoglarning malakali bo‘lishi va kasbiy rivojlanishi. Zamonaviy metodlarni samarali qo‘llash uchun pedagoglarning doimiy ravishda malakasini oshirib borishi zarur. Treninglar, seminarlar, master-klasslar orqali yangi pedagogik texnologiyalar, axborot texnologiyalari va metodologiyalar bo‘yicha bilimlarini kengaytirish muhim. Bu pedagoglarning o‘z ishida innovatsion yondashuvlarni qo‘llashiga va o‘quv jarayonini takomillashtirishiga yordam beradi[7].

Shundan kelib chiqib xozirgi kunda ushbu yo‘nalishlar bo‘yicha bir qator oldimizda turgan mummolar borligi aslida xaqiqat, shuning uchun ushbu muammolarga bir qator yechimlarni topishga xarakat qildik.

Texnologiya va resurslar yetishmasligi. Qishloq va olis hududlarda internet aloqa va zarur qurilmalarning yetishmasligi mashg‘ulotlarni zamonaviy usullar bilan o‘tkazishda to‘siq bo‘lmoqda[5].

Yechim: Davlat va xususiy sektor hamkorligida infratuzilmani takomillashtirish, raqamli ta’lim loyihalarini kengaytirish.

Pedagoglarning tayyorgarlik darajasining pastligi. Yangi metodlarni qo‘llash uchun pedagoglarning yetarli malakalari yo‘qligi ta’lim sifatini pasaytiradi.

Yechim: Malaka oshirish kurslari va sertifikatlashtirish tizimini joriy etish, pedagoglar uchun mentorlik va qo‘llab-quvvatlash markazlarini tashkil etish.

Metodik materiallar va dasturlar yetishmasligi. Zamonaviy va interaktiv o‘quv

materiallari, qo‘llanmalar kamligi o‘quv jarayonini samarali tashkil etishga to‘siq bo‘ladi.

Yechim: Ilmiy muassasalar va ta’lim muassasalari o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish, elektron resurslar bazasini yaratish va kengaytirish.

Hukumat va jamiyat o‘rtasida hamkorlikning kamligi. Davlat siyosatining amalga oshirilishida mahalliy jamoalar va ota-onalarning ishtirokini kuchaytirish lozim[6].

Yechim: Oila va jamoatchilikni ta’lim jarayoniga jalb etish uchun ochiq muhit yaratish, jamoatchilik nazoratini yo‘lga qo‘yish.

Mashg‘ulotlarni zamonaviy metodlar asosida tashkil etish ta’lim sifati va natijalarini oshirish uchun muhim omil hisoblanadi. Pedagogik innovatsiyalar, AKT, individual yondashuv va muloqot muhitini yaratish shu jarayonda asosiy rol o‘ynaydi. Muammolarni bartaraf etish uchun davlat, jamiyat va ta’lim muassasalari hamkorligini mustahkamlash zarur. Zamonaviy usullar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishga, ularni zamonaviy talablarga tayyorlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘z Res.si Konstitutsiyasi. Rasmiy nashr. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2023. - 77-modda.
2. https://president.uz/uz/lists/view/8277
3. O‘zbekiston Respublikasi **PQ-4884-son** — “2021–2023 yillarda ta’lim sifatini yaxshilash va innovatsion loyihalarni joriy etish chora-tadbirlari”.
4. “Ta’limni rivojlantirish milliy dasturi” (2022–2026 yillar).
5. Shavkatovna, X. M., & Qizi, S. R. B. (2024). INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI. *Research Focus*, *3*(11), 117-123.
6. Xolova M, Amirqulova M. QUALIFIED TEACHER–EFFECTIVE LESSON ORGANIZER. InINTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE 2024 (Vol. 1, No. 12, pp. 285-289).
7. Xo’jamurodova, F., & Xolova, M. (2024). OILAVIY MUNOSABATLAR MUAMMOSINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. In CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD (Vol. 1, No. 11, pp. 63-66).
8. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, *4*(10), 90-94.
9. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

10. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.

11. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.

12. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BIR-UCH YOSHGACHA BO‘LGAN BOLALARDA TIL KO‘NIKMALARI SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Eshqulova Barno O‘ralovna
G‘aniyev Normurod Abdumurod o‘g‘li
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada bir - uch yoshgacha bo‘lgan bolalarda til ko‘nikmalarining shakllanishi, bu jarayonga ta’sir etuvchi psixologik omillar, bolaning individual rivojlanish sur’atlari va ijtimoiy muhit bilan o‘zaro aloqasi yoritiladi. Bola tilining shakllanishi nutqiy faollik, eshitish, takrorlash, emotsional aloqa va atrof muhit bilan bog‘liq bo‘lib, psixolingvistik jihatdan tahlil qilinadi.
Kalit so‘zlar: Til rivoji, psixolingvistika, bir - uch yosh, bola psixologiyasi, eshitish tahlili, nutqiy ko‘nikmalar, emotsional aloqa, muloqot, til shakllanishi, ijtimoiy muhit.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности формирования речевых навыков у детей в возрасте от одного до трёх лет, а также психологические факторы, влияющие на данный процесс. Анализируются индивидуальные темпы развития ребенка, влияние социального окружения, а также роль эмоционального общения в становлении речи. Процесс формирования речи исследуется с психолингвистической точки зрения.
Ключевые слова: Развитие речи, психолингвистика, ранний возраст, психология ребенка, речевая активность, слуховое восприятие, эмоциональное взаимодействие, общение, языковая среда.

Abstract: This paper examines the development of speech skills in children aged one to three and the psychological factors that influence this process. It analyzes the child’s individual developmental pace, the role of social environment, and emotional communication. Speech development is studied from a psycholinguistic perspective.
Keywords: Speech development, psycholinguistics, early childhood, child psychology, verbal skills, auditory perception, emotional bonding, communication, language environment.

Bir - uch yoshgacha bo‘lgan bolalarda til rivoji psixolingvistika, kognitiv psixologiya va rivojlanish psixologiyasi doirasida izohlanadi; bu davr bola nutqining shakllanishida eng muhim bosqich hisoblanadi, chunki aynan shu yillarda bola so‘zlarni tushunish, talaffuz qilish, iboralar tuzish, so‘zlar va ularning ma’nolarini yodda saqlash, nutq orqali fikr bildirish, savollarga javob berish kabi asosiy til ko‘nikmalarini egallaydi; til

rivoji biologik omillar (miya rivoji, eshitish qobiliyati, genetik predispozitsiya), psixologik omillar (diqqat, xotira, idrok, emotsional holat), ijtimoiy omillar (ota-ona va tarbiyachilar bilan muloqot, til modeli), tarbiyaviy sharoitlar (ta'lim va o'yin muhiti) bilan chambarchas bog'liq; mashhur tilshunos va psixolog N. Xomskining (Noam Chomsky) "universal grammatika" nazariyasiga ko'ra, bolalarda til o'rganishga tug'ma qobiliyat mavjud bo'lib, bu qobiliyat atrof-muhitdan til namunalarini eshitish orqali faollashadi; L. S. Vygotskiy til va tafakkur rivoji o'zaro bog'liqligini isbotlab, bola ijtimoiy muhitda muloqot orqali til o'rganishini nazariy jihatdan asoslab bergan; Vygotskiy fikricha, bola avval tashqi nutq orqali muloqot qiladi, keyin esa bu nutq ichki, ya'ni ichki tafakkur vositasiga aylanadi[7].

A. R. Luriya esa til rivojining miyaning chap yarimshari faoliyati bilan bog'liqligini aniqlagan va til egallashda frontal va temporalloblar faoliyati muhimligini ta'kidlagan; bola tilni eshitish orqali o'rganadi, shuning uchun eshitish qobiliyati va fonematik eshitish rivoji juda muhim hisoblanadi; fonematik eshitish yetarli darajada rivojlanmasa, bola tovushlarni noto'g'ri talaffuz qiladi yoki ularni farqlay olmaydi, bu esa nutqning fonologik tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatadi; emotsional muloqot — ya'ni bola bilan mehrli ohangda, mimika va tana harakati bilan boyitilgan tarzda gaplashish — bolada tilga bo'lgan ijobiy motivatsiyani shakllantiradi; tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ona va bola o'rtasidagi "nutqiy hamkorlik" tez-tez va sifatli bo'lsa, bola tilni ancha erta va tez egallaydi (Snow, 1995); til o'rganishda model sifatida xizmat qiladigan shaxslar (ota-ona, tarbiyachi)ning nutq sifati — grammatik to'g'rilik, so'z boyligi, ohangdorlik, talaffuz — bola nutqiga bevosita ta'sir ko'rsatadi (Hart & Risley, 1995); ikki yoshgacha bo'lgan bolalarda passiv so'z boyligi (tushunadigan so'zlar) faol so'z boyligidan ancha ko'p bo'ladi, lekin ikki - uch yosh oralig'ida bu farq qisqarib, bola o'zi tushungan so'zlarni ham faol qo'llay boshlaydi; bu yosh oralig'ida o'yin faoliyati ham til rivojida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi — rolli o'yinlar, ertak aytish, she'rlar yodlash va rasmli kitoblarni birga muhokama qilish orqali bola yangi so'zlarni kontekstdan tushunib o'zlashtiradi, bu esa uning semantik va pragmatik nutq ko'nikmalarini shakllantiradi; shuningdek, Piaget nazariyasiga ko'ra, bu davrda bola "sensor-motor" bosqichdan "preoperatsion" bosqichga o'tadi, ya'ni abstrakt fikrlash endi shakllana boshlaydi, bu esa til orqali fikr bildirishga imkon yaratadi; diqqat, xotira va tafakkur kabi kognitiv jarayonlar til o'zlashtirish jarayonining kognitiv asosini tashkil qiladi; agar bu funksiyalar rivojlanmagan bo'lsa, bola so'zlarni eslab qola olmaydi, ularni anglab ishlatishga qiynaladi; bolaning o'zini xavfsiz va erkin his qilishi, unga nisbatan iliq, e'tiborli, javob qaytaruvchi muhit mavjud bo'lishi bola nutq rivojining psixologik omillaridan biri sifatida alohida ahamiyatga ega; aksincha,

emotsional sovuqlik va sust muloqot bola nutqining sekinlashuviga olib keladi; ba’zan nutq rivojidagi kechikishlar normal rivojlanish sur’atlarining individual farqlari bilan izohlanadi, ammo muammolar doimiy bo‘lsa, mutaxassis — logoped yoki bolalar psixologi yordami zarur; vaqtida berilgan psixologik va pedagogik yordam nutq rivojida ijobiy natijalar beradi, bu esa bola keyingi bosqichlardagi ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatiga zamin yaratadi[6].

Shuningdek, bir - uch yoshgacha bo‘lgan bolalarda til o‘zlashtirish tabiatan aktiv ijtimoiy va kognitiv jarayon bo‘lib, bu davrda bola “lingvistik portlash” deb ataluvchi bosqichga kiradi; taxminan 18-24 oylikda bola so‘z boyligini sezilarli darajada oshiradi — bu holat “so‘zlar portlashi” (word spurt) deb ataladi va bu vaqtda har kuni 5-10 ta yangi so‘zni o‘zlashtirishi mumkin; til rivoji ikki asosiy bosqichga bo‘linadi: receptiv (tushunish) va ekspressiv (ifoda) nutq; dastlab bola ko‘proq eshitadi va tushunadi, so‘ngra bu bilimlarini og‘zaki nutqda ifoda etadi; bu bosqichda semantik (so‘z ma’nolarini tushunish), sintaktik (so‘zlarni grammatik tartibda bog‘lash), fonologik (tovushlarni farqlash va talaffuz qilish), pragmatik (nutqni vaziyatga mos qo‘llash) va morfologik (so‘z shakllarini o‘zgartirish) kompetensiyalar shakllana boshlaydi; bir yosh atrofida bola birinchi so‘zlarini ayta boshlaydi, bir yarim yoshda ikki so‘zli gaplar paydo bo‘ladi, ikki yoshda 200–300 so‘zdan iborat lug‘atga ega bo‘lishi mumkin va uch yoshga borib esa murakkab gaplar tuza boshlaydi; til rivojining bu sur’atlari individual bo‘lib, har bir bola o‘ziga xos rivojlanish trayektoriyasiga ega; zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, til rivojida multimodal ta’sir — ya’ni eshitish, ko‘rish, harakat va emotsional reaktsiyalarni birgalikda qo‘llash — yuqori samaradorlik beradi; masalan, rasmli kitoblar orqali o‘qib eshittirish, rasm ko‘rsatib so‘zlatish, qo‘shiqlar va qo‘shimcha harakatlar bilan she’r aytish kognitiv va til faoliyatini uyg‘unlashtiradi; shuningdek, erkin o‘yin faoliyati orqali bola o‘z nutqiy tajribasini oshiradi — ayniqsa rolli o‘yinlar orqali bola o‘zlashtirgan so‘zlarni amaliy qo‘llab, ularni mustahkamlaydi[8].

Piaget nazariyasiga ko‘ra, bu yoshdagi bolalar egotsentrik fikrlash bosqichida bo‘lib, ularning nutqi ko‘proq o‘z tajribasini ifodalashga qaratilgan bo‘ladi, biroq ijtimoiy muloqot ortishi bilan ular dialogik nutqqa o‘tishni boshlaydi; zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar (F. Lieberman, P. Kuhl) miyaning til bilan bog‘liq markazlari (Broka va Vernike zonalari) erta bolalikda faol shakllanishini ko‘rsatadi va bu jarayonda tilga boy muhit hal qiluvchi rol o‘ynaydi; bolalarning til rivoji oiladagi muloqot madaniyati, ona tilining boyligi, ertak aytish, tez-tez savol berish va bolaning fikriga quloq tutish bilan chambarchas bog‘liq[10].

Vygotskiy ta’kidlaganidek, “yaqin rivojlanish zonasi” doirasida kattalar yordamida

bola o‘z bilim va ko‘nikmalarini oshiradi — bu jarayonda til asosiy vosita hisoblanadi; agar bola bilan muloqot sust bo‘lsa, yoki u faqat ko‘rsatmalarga amal qilsa-yu, mustaqil ifoda imkoniyatiga ega bo‘lmasa, uning til rivoji sezilarli darajada orqada qoladi; shuningdek, bu yoshdagi bolalar ko‘pincha nutq o‘rniga ishoralar, mimika va tovushlar orqali muloqot qilishga urinadi, shuning uchun ular bilan ko‘p suhbatlashish, ularning harakatlariga til orqali izoh berish tavsiya etiladi; tibbiy va nevrologik omillar ham e’tiborga olinishi kerak — eshitish muammolari, neyro-rivojlanish buzilishlari (masalan, autizm spektr buzilishi) yoki umumiy rivojlanish susayishi bo‘lsa, til rivoji kechikishi mumkin, bunday hollarda mutaxassislar (audiolog, nevrolog, logoped) bilan hamkorlik zarur; natijada, bir - uch yoshda yaratilgan emotsional, ijtimoiy va lingvistik muhit bola kelajakdagi tafakkur, ijtimoiy aloqalar va ta’limdagi muvaffaqiyati uchun asos bo‘lib xizmat qiladi[5].

Xulosa qilib aytganda, bir - uch yoshgacha bo‘lgan bolalarda til ko‘nikmalari shakllanishi bosqichma-bosqich kechadigan murakkab psixolingvistik jarayon bo‘lib, u biologik, psixologik, ijtimoiy va tarbiyaviy omillar bilan chambarchas bog‘liq[11]. Eshitish, emotsional muloqot, taqlid qilish, o‘yin faoliyati va boy til muhitida bola tilni faol o‘zlashtiradi. Nutq rivoji uchun xavfsiz va rag‘batlantiruvchi ijtimoiy-psixologik muhit, ota-onaning e’tibori va sifatli muloqoti muhim ahamiyatga ega. Kechikish holatlarida esa erta tashxis va mutaxassis yordami ijobiy natija beradi[9].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Выготский Л.С. (1983). Мышление и речь. Москва: Педагогика.
2. Чомски Н. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, MA: MIT Press.
3. Luria A.R. (1970). The Functional Organization of the Brain. London: Pergamon Press.
4. Hart, B., & Risley, T.R. (1995). Meaningful Differences in the Everyday Experience of Young American Children. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
5. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
6. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA*

FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, *3*(35), 511-516.

7. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269

8. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.

9. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 494-498.

10. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER TENGLIKNING HUQUQIY VA IJTIMOIY ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 499-504.

11. Shavkatovna, X. M. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH. *Research Focus*, *3*(11), 124-128.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Boynazarova Zaynab Kamolovna
Ergasheva Nigora Mamatali qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotasiya: Ushbu maqolada uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiyaning ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga joriy etish, innovatsion o‘qitish uslublari, masofaviy ta’lim platformalari hamda sun’iy intellekt vositalarining qo‘llanilishi yoritiladi. Shuningdek, ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchi va o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etish bo‘yicha ilg‘or tajribalar keltiriladi. Maqola uzluksiz ta’limning raqamli muhitga moslashuvi va barqaror rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan pedagogik yechimlar va amaliy tavsiyalarni taklif etadi.
Kalit so‘z: uzluksiz ta’lim, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli transformatsiya, innovatsion o‘qitish, masofaviy ta’lim, sun’iy intellekt, raqamli kompetensiya.

Raqamli iqtisodiyotning jadallashuvi va globallashuv jarayonlari ta’lim tizimiga tub o‘zgarishlar kiritmoqda. Bilim va ko‘nikmalarni doimiy ravishda yangilash zaruriyati uzluksiz ta’limning strategik ahamiyatini yanada oshiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish esa nafaqat ta’lim mazmunini boyitadi, balki shaxsning ijodiy salohiyati, mustaqil fikrlashi va muammolarni yechish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.Bugungi kunda raqamli transformatsiya — masofaviy ta’lim platformalaridan tortib sun’iy intellekt asosidagi interaktiv vositalargacha — o‘qitish jarayonining barcha bosqichlarini qamrab olmoqda. Bu jarayon o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlash, ta’lim sifatini monitoring qilish va tahlil qilish, shuningdek, innovatsion metodlarni joriy etish imkoniyatini yaratadi.Shu sababli, uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan bir qatorda raqamli ekotizimni shakllantirish masalasi muhim ilmiy-amaliy yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Ushbu maqolada uzluksiz ta’limni raqamli transformatsiya sharoitida rivojlantirishning nazariy asoslari, ilg‘or tajribalari va amaliy mexanizmlari keng qamrovda tahlil etilib, ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan takliflar ilgari suriladi.
Uzluksiz ta’lim tizimining mazmuni bugungi globallashuv sharoitida yangi bosqichga

ko‘tarilmoqda. Jamiyatning iqtisodiy rivoji, ilm-fan va texnologiyalar taraqqiyoti inson kapitalining doimiy ravishda takomillashuvini talab etadi. Shu bois ta’limning har bir bo‘g‘ini — maktabgacha ta’limdan boshlab oliy ta’lim, malaka oshirish va umrbod o‘rganish jarayonigacha — zamonaviy pedagogik yondashuvlarga tayangan holda rivojlanishi zarur. Bunday yondashuv shaxsni nafaqat bilim bilan, balki mustaqil fikrlash, kreativ yondashish, jamoada ishlash va muammolarni hal etish kompetensiyalari bilan ham qurollantiradi[5].

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Interfaol metodlar, loyiha asosidagi o‘qitish, muammoga yo‘naltirilgan ta’lim, STEAM konsepsiyasi, teskari sinf modeli va gamifikatsiya kabi yondashuvlar o‘quvchini bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi, tahlil qiluvchi va amaliyotga tatbiq etuvchi faol ishtirokchiga aylantiradi. Bunday metodlar orqali o‘quvchi nazariy bilimni real hayotiy vaziyatlarga qo‘llashni o‘rganadi, bu esa uning kasbiy va shaxsiy rivoji uchun mustahkam poydevor yaratadi.Raqamli transformatsiya esa uzluksiz ta’lim tizimining yangi yo‘nalishini belgilab bermoqda. Masofaviy o‘qitish platformalari, bulutli texnologiyalar, mobil ilovalar, sun’iy intellekt va ma’lumotlarni katta hajmda tahlil qilish (big data) vositalari o‘qitish jarayonini butunlay yangi sifat darajasiga olib chiqmoqda. Sun’iy intellekt asosida ishlovchi adaptiv tizimlar o‘quvchining individual qobiliyatiga mos o‘quv rejasini tuzadi, virtual va kengaytirilgan reallik esa murakkab ilmiy jarayonlarni jonli ko‘rinishda namoyish etib, chuqurroq tushunishga yordam beradi.Shu bilan birga, o‘qituvchi va o‘quvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish masalasi ham nihoyatda muhimdir[7].

Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan to‘g‘ri va xavfsiz foydalanish, ma’lumotlarni tahlil qilish, raqamli etikaga rioya etish ko‘nikmalarini shakllantirish barqaror rivojlanishning asosi hisoblanadi. Bu maqsadda onlayn treninglar, malaka oshirish kurslari, professional rivojlanish dasturlari va davlat miqyosidagi raqamli savodxonlik tashabbuslari kengaytirilishi lozim.Natijada, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashgan raqamli transformatsiya nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki butun hayot davomida o‘rganishga tayyor, mustaqil qaror qabul qila oladigan, raqamli muhitda samarali ishlashga qodir yangi avlodni shakllantirishga xizmat qiladi[11].

Uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirishda eng muhim jihatlardan biri — ta’limni jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlari bilan uyg‘unlashtirishdir. Bugungi kunning mehnat bozori nafaqat texnik bilim, balki moslashuvchan fikrlash, madaniyatlararo muloqot, jamoa bilan ishlash hamda ijodiy yondashuv kabi

ko‘nikmalarni talab qilmoqda. Shu sababli ta’lim jarayoni insonni kasbga tayyorlash bilan cheklanmasdan, uni keng qamrovli ijtimoiy faoliyatga tayyorlaydigan platformaga aylanishi zarur.Bunda integratsiyalashgan o‘quv dasturlarining roli beqiyosdir[6].

Turli fanlararo bog‘liqlikni ochib beradigan, real hayotdagi masalalarni kompleks yondashuvda hal etishga yo‘naltirilgan darslar o‘quvchilarni kengroq dunyoqarashga ega qiladi. Masalan, ekologiya muammolarini matematika, biologiya va informatika bilan bog‘lab o‘rganish, yoshlarning barqaror rivojlanish bo‘yicha aniq loyihalar yaratishiga zamin yaratadi.Raqamli transformatsiyaning yana bir muhim yo‘nalishi — ochiq ta’lim resurslarini (Open Educational Resources) rivojlantirishdir. Ochiq manbalar asosida o‘quv materiallarini yaratish va ularni keng ommaga bepul taqdim etish bilimga teng huquqli kirishni ta’minlaydi. Bu, ayniqsa, chekka hududlardagi o‘quvchilar uchun sifatli ta’lim imkoniyatini kengaytiradi. Shuningdek, ochiq resurslar o‘qituvchilarga tajriba almashish, yangi metodikalar ishlab chiqish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish imkonini beradi.Shu bilan birga, ta’lim muassasalarida boshqaruvni raqamlashtirish ham katta ahamiyatga ega. Elektron kundalik, onlayn reyting tizimi, raqamli portfoliolar va masofaviy baholash vositalari orqali o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasi aniq va shaffof tarzda kuzatiladi. Bu nafaqat o‘qituvchilarning ishini yengillashtiradi, balki ota-onalarning ham ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga sharoit yaratadi[8].

Ta’limni insonparvarlik tamoyillari bilan uyg‘unlashtirish ham dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Raqamli vositalar imkoniyatlari cheksiz bo‘lsa-da, ularni insoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, raqamli etikaga rioya etish, o‘quvchilarni sog‘lom muloqot va psixologik barqarorlikka o‘rgatish kabi jihatlar ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lishi lozim.Kelajakni ko‘zlagan holda, uzluksiz ta’lim tizimi faqatgina zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish bilan emas, balki ijtimoiy adolat, ekologik mas’uliyat va insoniy qadriyatlarni bir butun yondashuvda uyg‘unlashtirishi bilan ham ahamiyatli bo‘ladi. Shu yo‘l bilan ta’lim haqiqatan ham inson kapitalini rivojlantirishning kuchli manbaiga aylanadi.Uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya bir-birini to‘ldiruvchi, ta’limni sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘taruvchi asosiy omillardir. Bugungi tezkor axborot asrida insonning butun umri davomida o‘qib-o‘rganishi jamiyat taraqqiyotining ajralmas sharti bo‘lib qolmoqda. Shunday ekan, o‘quv jarayonini innovatsion metodlar bilan boyitish, raqamli platformalar yordamida kengaytirish, shaxsiy qobiliyat va qiziqishlarni inobatga olgan holda individuallashtirish zamonaviy ta’limning eng dolzarb vazifasidir. Maqolada

ko‘rib chiqilgan yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar, loyiha asosidagi ta’lim, muammoga yo‘naltirilgan o‘qitish, teskari sinf modeli va gamifikatsiya o‘quvchilarni faol tadqiqotchi sifatida shakllantiradi. Bu esa ularda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy tajriba, tanqidiy fikrlash, jamoaviy ishlash, ijodkorlik kabi hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi[12].

Shuningdek, fanlararo integratsiyaga asoslangan darslar, ochiq ta’lim resurslari va uzluksiz malaka oshirish dasturlari ta’lim jarayonini yanada kengaytiradi, ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlaydi.Raqamli transformatsiya esa butun tizimni yangi sifat darajasiga olib chiqadi. Masofaviy o‘qitish, bulutli servislar, sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan moslashuvchan dasturlar, katta ma’lumotlarni (big data) tahlil qilish imkoniyatlari ta’limni vaqt va makonga bog‘lamasdan olib borishga sharoit yaratadi. Virtual va kengaytirilgan reallik esa murakkab ilmiy jarayonlarni ko‘rgazmali va interaktiv shaklda tushuntirish orqali chuqurroq o‘zlashtirishni ta’minlaydi. Shu bilan birga, boshqaruvni raqamlashtirish, elektron kundaliklar, onlayn reyting tizimlari va raqamli portfoliolar ta’lim sifatini oshirishga, ota-onalarning ishtirokini kuchaytirishga xizmat qiladi. Biroq texnologik yangiliklarni tatbiq etish bilan bir qatorda insoniy omilni e’tibordan chetda qoldirish mumkin emas. Raqamli kompetensiyani rivojlantirish, kiberxavfsizlikni ta’minlash, ma’lumotlarni mas’uliyat bilan boshqarish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish kabi masalalar uzluksiz ta’lim tizimining ajralmas qismi bo‘lishi zarur[9].

O‘qituvchilarning raqamli savodxonligi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasi ta’limni muvaffaqiyatli raqamlashtirishning poydevoridir.Kelajakda uzluksiz ta’limning muvaffaqiyati shundan iborat bo‘ladiki, u faqatgina bilim berish maydoniga emas, balki jamiyatning madaniy, iqtisodiy va axloqiy rivojiga bevosita ta’sir etuvchi strategik tizimga aylanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya uyg‘unlashgan holda nafaqat raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlaydi, balki umrbod o‘rganishga tayyor, mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy mas’uliyatni his etuvchi, raqamli dunyoda erkin harakatlana oladigan yangi avlodni shakllantiradi[10].

Xulosa qilib, uzluksiz ta’lim tizimi inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni barpo etish, barqaror rivojlanishga erishishning muhim mexanizmi sifatida qaralishi lozim. Raqamli transformatsiya bilan boyitilgan pedagogik jarayon jamiyatni intellektual jihatdan yuksaltirish, har bir fuqaroga o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish imkonini berish orqali mamlakatning global maydondagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Avliyoqulov, N., & Musurmonova, O. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2020.
2. Hasanboev, J., & Yo‘ldoshev, J. Pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2019.
3. To‘raqulov, H. Raqamli transformatsiya va ta’limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti, 2021.
4. UNESCO. Education in a Digital World: Global Education Monitoring Report 2023. Paris: UNESCO Publishing, 2023.
5. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083
6. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.
7. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.
9. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.
10. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
11. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
12. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

O‘QUVCHILARNING MILLIY HUNARMANDCHILIKKA OID IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Bahriddinova Kamola Ulug‘bek qizi
Begmatov Urol Tursinpo‘lat o‘g‘li
Termiz davlat pedagogika inistituti talabalari

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada o‘quvchilarning milliy hunarmandchilikka oid ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalarning mazmuni tahlil qilinadi. Hunarmandchilik faoliyati orqali o‘quvchilarda estetik did, yaratuvchanlik, milliy qadriyatlarga hurmat, mehnatsevarlik va amaliy ko‘nikmalar shakllanadi. Maqolada loyiha asosida o‘qitish, integrativ yondashuv, amaliy mashg‘ulotlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va motivatsion muhit yaratish orqali ijodkorlikni rivojlantirishning samarali usullari yoritilgan. Shuningdek, milliy hunarmandchilikni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish orqali o‘quvchilarning madaniy merosga bo‘lgan qiziqishini oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Milliy hunarmandchilik, ijodkorlik qobiliyati, pedagogik texnologiyalar, loyiha asosida o‘qitish, integrativ yondashuv, amaliy mashg‘ulotlar, estetik tarbiya, AKT vositalari, madaniy meros, motivatsion muhit

KIRISH. Milliy hunarmandchilik nafaqat xalqning tarixiy va madaniy merosini saqlovchi amaliy san’at turi, balki yosh avlodni estetik tarbiya, mehnatsevarlik va ijodkorlik ruhida tarbiyalovchi vosita sifatida ham katta ahamiyatga ega. Hunarmandchilik faoliyati orqali o‘quvchilar o‘z qobiliyatlarini namoyon etish, mustaqil fikrlash, muammolarga ijodiy yondashish va o‘z mehnatining natijasini ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, shaxsiy rivojlanishiga zamin yaratadi.[6]

Zamonaviy ta’limda ijodkorlikni rivojlantirish texnologiyalari pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylangan. Ayniqsa, loyiha asosida o‘qitish, integrativ yondashuv, amaliy mashg‘ulotlar va AKT vositalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning hunarmandchilikka bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash mumkin. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning nafaqat bilimini, balki ko‘nikma va kompetensiyalarini ham shakllantiradi[11].

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada o‘quvchilarning milliy hunarmandchilikka oid ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi texnologiyalarning mazmuni, ularning ta’lim jarayonidagi o‘rni va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishda milliy hunarmandchilik faoliyati muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Hunarmandchilik mashg‘ulotlari nafaqat amaliy ko‘nikmalarni shakllantiradi, balki o‘quvchilarda estetik did, milliy qadriyatlarga hurmat, mehnatsevarlik va yaratuvchanlik kabi sifatlarni rivojlantiradi[10].

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, loyiha asosida o‘qitish texnologiyasi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini va ijodiy yondashuvini kuchaytiradi. Integrativ yondashuv esa hunarmandchilikni boshqa fanlar bilan bog‘lab, o‘quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Amaliy mashg‘ulotlar orqali esa o‘quvchilar o‘z mehnatining natijasini ko‘rib, motivatsiyasi oshadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish esa hunarmandchilik buyumlarini zamonaviy dizayn asosida yaratish imkonini beradi.

O‘quvchilarning milliy hunarmandchilikka oid ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi ta’lim jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Hunarmandchilik — bu xalqning tarixiy, madaniy va estetik merosini o‘zida mujassam etgan amaliy san’at turi bo‘lib, yosh avlodni tarbiyalashda kuchli vosita hisoblanadi. Bu faoliyat orqali o‘quvchilarda estetik did, yaratuvchanlik, mehnatsevarlik, milliy qadriyatlarga hurmat va amaliy ko‘nikmalar shakllanadi. Ayniqsa, ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishda loyiha asosida o‘qitish, integrativ yondashuv, amaliy mashg‘ulotlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish samarali natijalar beradi[9].

Loyiha asosida o‘qitish texnologiyasi o‘quvchilarga mustaqil fikrlash, rejalashtirish, muammoga yechim topish va o‘z g‘oyasini amalda sinab ko‘rish imkonini beradi. Integrativ yondashuv esa hunarmandchilikni boshqa fanlar bilan bog‘lab, o‘quvchilarning bilimlarini chuqurlashtiradi va ularni kompleks fikrlashga undaydi. Amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilar o‘z mehnatining natijasini ko‘rishadi, bu esa ularning motivatsiyasini oshiradi, o‘ziga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi. AKT vositalari yordamida esa hunarmandchilik buyumlarini zamonaviy dizayn asosida loyihalash, modellashtirish va taqdim etish imkoniyati yaratiladi.

Hunarmandchilikning kashtachilik, tikuvchilik, yog‘och o‘ymakorligi, kulolchilik, zargarlik kabi turlari o‘quvchilarning turli qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu faoliyatlar orqali nafaqat ijodiy fikrlash, balki estetik baholash, madaniy merosga hurmat, jamoada ishlash, muammoga yechim topish kabi kompetensiyalar shakllanadi.

O‘quvchilar o‘z qiziqishlariga mos yo‘nalishni tanlab, o‘z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniga ega bo‘ladilar.

Mazkur yo‘nalishda ta’lim berishda konstruktivistik, differensial, ko‘rgazmali va motivatsion yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. O‘quv muhitining erkinligi, o‘qituvchining ilhomlantiruvchi roli, milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya va o‘quvchilarning qiziqishlarini inobatga olish — bularning barchasi ijodkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Hunarmandchilikni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish orqali o‘quvchilarda madaniy o‘zlikni anglash, estetik didni shakllantirish va milliy merosga hurmat tuyg‘usini tarbiyalash mumkin[8].

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim jarayonida milliy hunarmandchilikka oid mashg‘ulotlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning ijodkorlik salohiyatini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki yosh avlodda milliy o‘zlikni anglash va madaniy merosga hurmat tuyg‘usini shakllantiradi.

XULOSA

Milliy hunarmandchilik o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishda nafaqat amaliy ko‘nikmalarni, balki estetik, madaniy va axloqiy tarbiyani shakllantiruvchi kuchli vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Hunarmandchilik faoliyati orqali o‘quvchilar o‘z fikrini ifodalash, yangi g‘oyalarni ilgari surish, muammolarga ijodiy yondashish va o‘z mehnatining natijasini ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, shaxsiy rivojlanishiga zamin yaratadi[6].

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar — loyiha asosida o‘qitish, integrativ yondashuv, amaliy mashg‘ulotlar, AKT vositalari — hunarmandchilikni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilish imkonini beradi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, jamoada ishlash ko‘nikmasini, estetik baholash qobiliyatini va madaniy merosga bo‘lgan qiziqishini rivojlantiradi. Ayniqsa, loyiha asosida o‘qitish texnologiyasi o‘quvchilarga o‘z g‘oyasini rejalashtirish, loyihalash va amalda sinab ko‘rish imkonini beradi. Integrativ yondashuv esa hunarmandchilikni boshqa fanlar bilan bog‘lab, o‘quvchilarning bilimlarini chuqurlashtiradi va ularni kompleks fikrlashga undaydi.

Amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilar o‘z mehnatining natijasini ko‘rishadi, bu esa ularning motivatsiyasini oshiradi, o‘ziga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi. AKT vositalari yordamida esa hunarmandchilik buyumlarini zamonaviy dizayn asosida loyihalash, modellashtirish va taqdim etish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o‘quvchilarning texnologik savodxonligini ham oshiradi[7].

Shuningdek, hunarmandchilikning kashtachilik, tikuvchilik, yog‘och o‘ymakorligi,

kulolchilik, zargarlik kabi turlari o‘quvchilarning turli qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu faoliyatlar orqali nafaqat ijodiy fikrlash, balki estetik baholash, madaniy merosga hurmat, jamoada ishlash, muammoga yechim topish kabi kompetensiyalar shakllanadi. O‘quvchilar o‘z qiziqishlariga mos yo‘nalishni tanlab, o‘z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniga ega bo‘ladilar.

Shunday qilib, milliy hunarmandchilikka oid mashg‘ulotlarni zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini chuqur va tizimli rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki yosh avlodda milliy o‘zlikni anglash, estetik tarbiya va madaniy merosga hurmat tuyg‘usini shakllantiradi. Ta’lim jarayonida hunarmandchilikni faol qo‘llash orqali o‘quvchilarni nafaqat bilimli, balki madaniy jihatdan yetuk, ijodkor va milliy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xurramov Ro’zimurod – Maktab o‘quvchilarining milliy hunarmandchilikka oid ijodkorlik faoliyatini loyihalashtirish. PEDAGOG, 2023.
2. Xaydarova Roila Yuldoshvoyevna – Milliy hunarmandchilikka oid mashg‘ulotlar samaradorligini oshirishda integrativ yondashuvlardan foydalanish. TDPU, 2023.
3. Ismatullaeva X.Z., Abdullaev A., Ismatullaeva M.Z. – Maxsus materialshunoslik. T.: Iqtisod-moliya, 2008.
4. Ochilov T.A., Ahmedov B.B., Toshpo‘latov S. – Tikuvchilik materialshunosligi. T.: TTESI, 2007.
5. Mo‘minova M. – Ovqat tayyorlash jarayoni. T.: Adabiyotlar jamg‘armasi, 2006.
6. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.
7. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN

FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.

10.Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269

11.Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

OTA-ONA HAMKORLIGI ASOSIDA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KASBGA QIZIQISHNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Annamuratova Nigora Jorayevna
Axmadova Sevinch Axmad qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim jarayonida ota-ona hamkorligi asosida katta yoshdagi bolalarda kasbga qiziqishni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Mazkur jarayon uzluksiz ta’lim tizimi konsepsiyasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya imkoniyatlari bilan uyg‘unlashtirilgan. Bolalarning kasblarga qiziqishi dastlab o‘yin faoliyati orqali shakllanishi, ota-onalarning oilada olib boradigan suhbatlari, raqamli vositalardan foydalanishi hamda tarbiyachilar tomonidan tashkil etiladigan mashg‘ulotlar orqali mustahkamlanishi ta’kidlangan. Maqolada ota-ona va tarbiyachi hamkorligi bolalarning kelajakda ongli kasb tanlashlari, mehnatga ijobiy munosabat bildirishlari, ijodkorlik, tashabbuskorlik va ijtimoiy mas’uliyat kabi fazilatlarni rivojlantirishda muhim omil ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, “Kasblar olami” mashg‘ulotlari, rolli o‘yinlar, kasb bayramlari, ekskursiyalar, raqamli ta’lim platformalari, ijodiy topshiriqlar va qo‘shma loyihalar kabi faoliyatlar orqali bolalarda kasblar olamiga bo‘lgan qiziqish samarali tarzda shakllanishi mumkinligi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslab berilgan.
Kalit so‘zlar: **maktabgacha ta’lim, ota-ona hamkorligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli transformatsiya, tarbiyachi, katta yoshdagi bolalar, kasbga qiziqish, o‘yin faoliyati, rolli o‘yinlar, kasblar olami, mehnat tarbiyasi, ijodkorlik, tashabbuskorlik, kasb tanlash, “Ilk qadam” dasturi, ekskursiya, qo‘shma loyihalar, raqamli ta’lim platformalari.**

Maktabgacha ta’lim tizimi tarbiyalanuvchilarda nafaqat bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, balki ularning kelajak hayotida egallaydigan o‘rni, tanlaydigan kasbi va jamiyatga qo‘shadigan hissasiga ham asos yaratadi. Shu jihatdan ota-onalar va tarbiyachilarning hamkorligi katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kasbga qiziqishlarini shakllantirish jarayoni ham tarbiyachilar, ham ota-onalar tomonidan birgalikda olib borilsa samaradorlik yuqori bo‘ladi[13].

Bolada kasbga qiziqishning ilk kurtaklari o‘yin faoliyati orqali shakllanadi. Bola qurilish materiallari bilan o‘ynab me’mor, shifokor anjomlari bilan shug‘ullanib

shifokor bo‘lishni xohlashi, o‘yinchoq mashinalarni boshqarib haydovchilikka qiziqishi mumkin. Bu jarayonda tarbiyachining vazifasi bolada qiziqishni aniqlash, uni qo‘llab-quvvatlash va zaruriy sharoit yaratishdir. Ota-onaning vazifasi esa oilada kasblarga oid suhbatlar olib borish, bolaga ota-onaning mehnati haqida tushuncha berish, ularni kasblar olamiga qiziqtira olishdir.

Bugungi kunda uzluksiz ta’lim tizimi doirasida raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim mazmuniga ham joriy etilmoqda. Bu jarayon maktabgacha ta’limdagi ota-ona va tarbiyachi hamkorligini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Masalan, raqamli pedagogik texnologiyalar yordamida ota-onalar bolaga kasblar olami haqida interaktiv dasturlar, multimediali materiallar, virtual ekskursiyalar orqali ma’lumot bera oladi. Shu orqali bola nafaqat o‘yin shaklida, balki zamonaviy raqamli muhitda ham kasblar bilan tanishadi[12].

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar atrofdagi hayotga qiziqish bildiradi, ko‘rgan va eshitgan narsalarini taqlid qilishga intiladi. Shu bois ota-onalar o‘z kasbi haqida bolaga sodda va tushunarli tarzda gapirib berishi bilan birga, onlayn uchrashuvlar, kasblar haqidagi videodarslar yoki virtual muzey va ustaxonalar orqali ham kasbiy jarayonlarni tanishtirishi muhimdir. Masalan, ota-onalar bolani kasb-hunar kollejlariga virtual ekskursiya qilishlari, korxonalardagi mehnat jarayonini onlayn kuzatish imkonini berishlari bolaning dunyoqarashini kengaytiradi va unda kasblarga qiziqish uyg‘otadi. Tarbiyachi va ota-onalar hamkorlikda “Kasblar olami” nomli mashg‘ulotlar, rolli o‘yinlar, sahnalashtirilgan chiqishlar va ko‘rgazmalar tashkil etish orqali bolalarning qiziqishini yanada mustahkamlashlari mumkin. Shu jarayonda bolaning individual qiziqishlari inobatga olinishi, uni rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash lozim. Bolaga kichik vazifalar topshirish, masalan, “kichik shifokor”, “kelajak muhandis”, “mehnatkash dehqon” kabi rollarda ishtirok etishi, ularning kasblar haqidagi tushunchalarini boyitadi.

Ota-ona va tarbiyachi hamkorligi orqali bolalarda mehnatga ijobiy munosabat shakllanadi. Bu esa kelajakda bolalarning kasb tanlashda ongli qaror qabul qilishiga, o‘z qobiliyat va qiziqishlarini inobatga olgan holda yo‘l tanlashiga zamin yaratadi. Demak, maktabgacha ta’lim jarayonida ota-onalar va tarbiyachilarning hamkorligi nafaqat bolaning tarbiyaviy, balki kasbiy yo‘nalishda ham muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda ushbu hamkorlik jarayoni uzluksiz ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya imkoniyatlari bilan boyitilmoqda. Masalan, “Kasblar olami” mashg‘ulotlarini an’anaviy ko‘rinishda o‘tkazish bilan birga, ularni interaktiv ta’lim platformalari, multimedia resurslari, virtual ekskursiyalar orqali tashkil etish bolalarda yanada katta qiziqish uyg‘otadi.

AKT texnologiyalar yordamida “kasb burchagi”ni yaratish, onlayn kasb bayramlari o‘tkazish, mobil ilovalar orqali interaktiv topshiriqlarni bajarish raqamli transformatsiyaning samarali ko‘rinishidir[11].

Samarali hamkorlik bolada kelajakka ishonch uyg‘otadi, uning qiziqishlarini mustahkamlaydi va kasblar olamiga bo‘lgan muhabbatini shakllantiradi. Shu tariqa, tarbiyachi va ota-ona birgalikda bolalarning kasbga qiziqishini rivojlantirish orqali ularning kelajak hayotiga poydevor qo‘yadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar esa bu jarayonni yanada samarali va qiziqarli qilib, uzluksiz ta’lim tizimi talablariga moslashtiradi.

Bolalarda kasblarga qiziqish uyg‘otishda tarbiyachi va ota-onalarning muntazam aloqada bo‘lishi zarur. Endilikda bu aloqa nafaqat yuzma-yuz, balki raqamli vositalar orqali ham amalga oshirilishi mumkin. Masalan, ota-onalar bolalar uchun kasblar haqidagi videodarslar tayyorlashi yoki ularni onlayn ustaxonalar bilan tanishtirishi mumkin. Shu jarayonda ota-onalarning faol ishtiroki bolaning o‘zini erkin ifoda etishiga, kasblar haqida chuqurroq tasavvur hosil qilishiga imkon beradi[10].

Maktabgacha ta’lim tashkilotida ota-onalar bilan hamkorlikda tashkil etiladigan turli mashg‘ulotlar — “Kasb bayramlari”, “Ota-onamning kasbi” ko‘rgazmalari, “Kasblar dunyosiga sayohat” kabi tadbirlar bugungi raqamli transformatsiya sharoitida yangi ko‘rinishda o‘tkazilishi mumkin. Masalan, virtual ko‘rgazmalar, onlayn mahorat darslari, interaktiv sahnalashtirish orqali bolalar turli kasblar olamiga yanada yaqinlashtiriladi[5].

Shunday qilib, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kasbga qiziqishlarni rivojlantirish uchun oilaviy tarbiya va maktabgacha ta’lim jarayonini uyg‘unlashtirish bilan birga, uzluksiz ta’lim tizimi doirasida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya imkoniyatlarini keng qo‘llash zarur. Bu nafaqat bolalarning kelajakdagi kasb tanloviga zamin yaratadi, balki ularda mehnatga muhabbat, ijtimoiy mas’uliyat, ijodkorlik va tashabbuskorlik kabi fazilatlarni ham shakllantiradi.

Maktabgacha ta’lim tizimi tarbiyalanuvchilarni kelajak hayotga tayyorlashda, ularning bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish bilan birga, kasblarga bo‘lgan qiziqishlarini rivojlantirishga ham zamin yaratadi. Bola hayotida kasblar olami bilan tanishish ilk qadamlarni qo‘yish davrida, ya’ni maktabgacha yoshdanoq boshlanadi. Bu jarayonda ota-onalar va tarbiyachilarning hamkorligi asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi[9].

Bolalarda kasbga qiziqish, avvalo, o‘yin faoliyati orqali shakllanadi. Bola qurilish materiallari bilan o‘ynab me’mor, shifokor anjomlari bilan shug‘ullanib shifokor bo‘lishni xohlashi, o‘yinchoq mashinalar bilan shug‘ullanib haydovchilikka qiziqishi mumkin. Tarbiyachining vazifasi — bolada qiziqishni aniqlash, uni qo‘llab-quvvatlash

va zaruriy sharoit yaratishdir. Ota-onaning vazifasi esa oilada kasblarga oid suhbatlar olib borish, bolaga ota-onaning mehnati haqida tushuncha berish, kasblar olamiga qiziqtira olishdir.

Ilmiy manbalarda ta'kidlanishicha, maktabgacha ta'lim tashkiloti, oila va jamoatchilikning o'zaro hamkorligi bolaning har tomonlama rivojlanishi va ta'lim olishi uchun muhimdir. "Ilk qadam" dasturida ham oila va maktabgacha ta'lim tashkilotining uyg'un hamkorligi bolaning shaxsiy rivojlanishida zaruriy shart sifatida ko'rsatilgan.

Bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimi doirasida bu jarayon zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya bilan boyitilib bormoqda. Kasblar olami bilan tanishtirish faqat an'anaviy o'yinlar yoki suhbatlar bilan chegaralanib qolmay, balki multimediali vositalar, interaktiv dasturlar, virtual ekskursiyalar va raqamli o'yinlar orqali ham amalga oshirilmoqda. Masalan, bola shifokorning ish faoliyatini faqat sahnalashtirish orqali emas, balki interaktiv video yoki AKT texnologiyalari yordamida ham kuzatishi mumkin[8].

Demak, bola kasbga qiziqishini uyg'otishda ikki muhim muhit — oila va ta'lim tashkiloti bir-birini to'ldiruvchi asosiy tizim sifatida ko'riladi. Endilikda bu tizimga zamonaviy texnologiyalar ham qo'shilib, ota-onalar va tarbiyachilarga bolalarni kasblar olami bilan kengroq tanishtirish imkonini bermoqda. Natijada bola kelajakda ongli kasb tanlashi, o'z qobiliyat va qiziqishlarini inobatga olib to'g'ri yo'l tanlashiga mustahkam poydevor yaratiladi[7].

Amaliy tavsiyalar.“Ota-onamning kasbi” kuni – har bir ota-ona o'z kasbi haqida bolalarga sodda va qiziqarli tarzda gapirib beradi, ish qurollari yoki jihozlarini olib keladi va ko'rsatadi. Bu bolalarda turli kasblarga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Kasblar burchagi – guruh xonasida turli kasblar uchun atributlar (shifokor asboblari, qurilish jihozlari, oshpaz qurollari, rassom anjomlari va boshqalar) joylashtiriladi. Bolalar ular orqali o'yin shaklida kasbga taqlid qiladilar.

Rollli o'yinlar – "Shifoxona", "Do'kon", "Qurilish maydoni", "Fermer xo'jaligi" kabi o'yinlarni tashkil etish orqali bolalar kasb jarayonlarini o'zlashtiradilar.

Kasb egalari bilan uchrashuv – tarbiyachilar ota-onalar va jamoat vakillaridan turli kasb egalari bilan uchrashuv tashkil etib, bolalarni amaliy jarayon bilan tanishtiradilar.

Ijodiy topshiriqlar – bolalarga "Kelajakda kim bo'lasan?" mavzusida rasm chizish yoki kichik insho tuzish vazifasi beriladi. Bu ularning kasblar haqidagi tasavvurlarini boyitadi va qiziqishini mustahkamlaydi.

Ekskursiyalar – kasbga oid muassasalarga (kutubxona, shifoxona, ustaxona, fermer xo'jaligi, muzey va boshqalar) sayohat uyushtirish bolalarda real mehnat jarayonini

ko‘rish imkoniyatini beradi.

“Kasb bayramlari” – turli kasblar kuni (masalan, shifokorlar kuni, o‘qituvchilar kuni, quruvchilar kuni) munosabati bilan kichik tadbirlar tashkil etish va ota-onalarni jalb qilish bolalarda kasbga hurmatni oshiradi.

Ota-onalar bilan qo‘shma loyihalar – bolalar ota-onalari bilan birgalikda “Kasblar haqida albom”, “Kasblar olami maketi” kabi ijodiy ishlar tayyorlaydi va guruhda taqdim etadi.

She’r, qo‘shiq va ertaklardan foydalanish – turli kasblar haqida she’r va qo‘shiqlarni yodlash, ertaklar eshitish bolalarda ijobiy tasavvur uyg‘otadi.

Mustaqil vazifalar – bolalarga oddiy topshiriqlar (o‘yinchoqni ta’mirlash, gullarni sug‘orish, kitoblarni tartibga solish) berish ularning mehnatga qiziqishini va kasblarga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytiradi[6].

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kasbga qiziqishni shakllantirish — ularning kelajak hayotida ongli tanlov qilishlari uchun zarur jarayondir. Bu jarayonda ota-onalar va tarbiyachilarning hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Oila bolaning dastlabki tarbiya makoni sifatida kasblar haqida birlamchi tasavvurlarni shakllantirsa, ta’lim muassasasi ularni kengaytiradi va chuqurlashtiradi. Samarali hamkorlik bolaning qiziqishini mustahkamlab, kasblar olamiga muhabbat uyg‘otadi va kelajak hayotiga poydevor qo‘yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son.
2. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to’g’risida”gi qonun. O’RQ 595-son. 16.12.2019 yil.
3. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti. 802-sonli Vazirlar Mahkamasining qarori. 20.12.2020 yil
4. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. PQ-4312-son. 08.05.2019 yil
5. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
6. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 19-22.
7. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, *12*, 424-429.

8. Mohigul Shavkatovna Xolova, & Yakub Saydulloyevich Ochilov (2021). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. Academic research in educational sciences, 2 (6), 54-57. doi: 10.24411/2181-1385-2021-01083

9. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(3), 57-60.

10. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. *International Scientific Research Journal*, *3*(3), 154-157.

11. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. *JournalNX*, 317-319.

12. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *3*(12), 241-244.

13. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FAOL O‘QITISH USULLARINING AHAMIYATI

Abdirayimova Fazilat Xakimovna
Abdiyeva Rohila Mengziyayevna
Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida faol o‘qitish usullaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu yondashuv an’anaviy darslarni jonlantirib, o‘quvchilarni bilimlarni faqat qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi, tahlil qiluvchi va qo‘llovchi sub’ektga aylantiradi. Faol o‘qitish usullari orqali o‘quvchilar o‘zaro hamkorlikda ishlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, muloqot va bahs-munozara olib borish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. Shu bois boshlang‘ich ta’limda interfaol va ijodiy metodlardan foydalanish nafaqat bilimlarni samarali o‘zlashtirish, balki shaxsiy sifatlarni shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar:boshlang‘ich ta’lim, faol o‘qitish, interfaol metodlar, ijodkorlik, mustaqil fikrlash, hamkorlikda o‘qitish, muammoli ta’lim, o‘quvchi faolligi, ta’lim samaradorligi, shaxsiy rivojlanish.

O‘qish metodikasining bugungi talablari bo‘yicha o‘quvchi xilma-xil janrda yozilgan badiiy asarlarni o‘qib o‘rganishi orqali ularning mohiyati va badiiy xususiyatlarini o‘zlashtirishi hamda tegishli xulosa chiqara oladigan, o‘z fikrmulohazalarini erkin va ravon bayon qila oladigan darajaga ko‘tarilishi zarur.

O‘quvchi har qanday asar kim tomonidan, qanday maqsadni ko‘zlab yozilganligini asta-sekin tushunib boradi. Yozuvchi o‘z g‘oyaviy maqsadini amalga oshirishda badiiy so‘zning qaysi imkoniyatlaridan foydalanishi yoki hayotiy hodisalar va insonlarni qanday badiiy tasvir vositalari yordamida jonlantirishga erishishiga doir savollarga javob topishi uchun o‘quvchilarda ma’lum me’yor va tizim asosida adabiy tushunchalarni shakllantirib borish talab qilinadi. Ayni shu talab amaldagi o‘quv dasturida ma’lum mavzularni, adabiy asarlarni o‘rganishga bog‘lab berilganki, o‘quvchilar bunga adabiy tushunchalarni o‘zlashtirish orqaligina erisha boradilar .

O‘quv dasturlari ta’lim mazmunini ma’lum me’yorga soluvchi hujjatdir. Ayni paytda, o‘qish predmetidan o‘quv dasturi mustaqil fikrli, go‘zallikni his qilib undan zavq ola biladigan, badiiy so‘z san’atini tushunadigan, erkin tafakkurli shaxslarni

shakllantirishga xizmat qiluvchi va uni amalga oshirish imkonini beruvchi tadbirlar yig‘indisidan tarkib topgan[11].

Boshlang‘ich ta’lim o‘quv dasturi mazkur ta’lim bosqichining har bir ta’lim sohasi uchun belgilangan standart parametrlari, mazkur ta’lim sohasining modernizatsiyalashtirilishi, tarkibiy qismlari, ta’lim jarayonining vosita va metodlari hamda umumpedagogik, psixologik, texnologik tizimi bilan darajasini belgilab berishga xizmat qiladi. Bunda butun e’tibor boshlang‘ich ta’limning maqsadi yuzasidan uzviylik, tadrijiylik va to‘laqonlilikni saqlab qolishga qaratiladi.

Sinfda va sinfdan tashqari o‘qishning mazmuni kichik yoshdagi o‘quvchilarning badiiy-etstetik tafakkurini shakllantirish, intellektual salohiyatini rivojlantirish, odam va olamga xos xususiyatlar bilan tanishtirish, o‘zligini tanitish hamda ona vatanga muhabbat uyg‘otish maqsadlariga xizmat qiladi. Zero, o‘qish ta’limi o‘quvchilarning nutq boyligini o‘stirish, mustaqil fikrlashga o‘rgatish orqali ma’naviy-axloqiy tarbiyalashning muhim omilidir. Shuning uchun ham o‘qish darslari boshlang‘ich ta’lim tizimida muhim o‘quv predmeti sifatida ta’lim berish, kamol toptirish va tarbiyalash vositasi hisoblanadi[10].

Kompetensiyaviy yondashuv asosidagi o‘qishga o‘rgatishning muhim vazifalariga o‘quvchilarning to‘g‘ri va ifodali o‘qish malakalarini shakllantirish,

o‘quvchilarni asarlarning adabiy-estetik xususiyatlarini chuqur idrok etish, ularda tasvirlangan voqea-hodisalarning mohiyatini anglash va muayyan xulosalar chiqarishga tayyorlash, o‘quvchilarda yuksak axloqiy qarashlar va nafosat tuyg‘usini tarbiyalash, o‘quvchilarni matn ustida ishlashga o‘rgatish, o‘quvchilarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish kiradi.

Bu vazifalar dasturda berilgan badiiy asarlar, jumladan, xalq og‘zaki ijodi namunalari asosida amalga oshiriladi. Har bir sinf o‘qish dasturi o‘qish mavzulari va yod olish uchun asarlar tartibi, o‘qish ko‘nikmasi va malakalariga qo‘yiladigan talablar, matn va bog‘lanishli nutq ustida ishlash rejasi va sinfdan tashqari o‘qishni tizimli tarzda tashkil etish masalalarini o‘z ichiga oladi.

O‘qish dasturini tuzishda g‘oyaviy-estetik, mavsumiy, tadrijiy asoslar hisobga olingan. Undagi o‘quv mazmuni o‘quvchilarga ta’lim berish, ularni tarbiyalashda muhim bo‘lgan borliq haqidagi bilimlar va insoniy munosabatlarni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarni badiiy asarlar bilan tanishtirish orqali kitobxonlik madaniyatini tarkib toptirish o‘qish dasturining tub mohiyatini tashkil etadi[9].

Jafokash xalqimizning o‘tmishda bosib o‘tgan shonli yo‘li aks ettirilgan asarlarni o‘qish orqali o‘quvchilarda tarixiy bilimlar shakllana boradi. Ona yurt daxlsizligi yo‘lida ajdodlarimiz olib borgan mardonavor kurashlar tarixi haqida hikoya qilingan

asarlar o‘quvchilarda vatanga muhabbat tuyg‘ularini tarbiyalaydi.

1-sinfning o‘quv yili oxirida o‘quvchilar vatan va uning tabiati, milliy qadriyatlar haqida kichik-kichik asarlarni o‘qiydilar. 2-sinfda vatan, ona tabiat, istiqlol, kishilarning hayoti va mehnati, axloqiy munosabatlar haqidagi shakl va mazmun jihatdan uncha murakkab bo‘lmagan asarlar bilan tanishadilar.

3-4-sinflar o‘qish dasturidagi mavzular ko‘lami ancha keng. Bu sinflarda o‘qish darslarining kattagina qismi asarni o‘qish va matn ustida ishlashga qaratiladi. Suhbatlar, hikoya qilishlar, dastlabki o‘qishlar badiiy matnlar mazmuni bilan uzviy bog‘langan bo‘lishi, mavzuga qiziqish uyg‘otishi, o‘quvchilarni hishayajon bilan o‘qishga tayyorlashi va asarni to‘g‘ri tushunishga yordam berishi zarur[8].

Darsda o‘quvchilarning faolligini oshiradigan, tasavvurlarini boyitadigan usullardan foydalanish, asarlarni janr mazmunidan kelib chiqib, rollarga bo‘lib o‘qitish, qahramonlar nomidan qayta hikoya qilish, qahramonning taqdiri haqidagi hikoyani davom ettirish, qiziqarli mavzularda og‘zaki hikoya tuzdirish kabi ijodiy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O‘qish darslarini o‘quvchilarda go‘zallikka muhabbat uyg‘otadigan, poklik tuyg‘ulariga ozuqa beradigan, hissiyotni o‘tkirlashtiradigan, aqlni, fahm-farosatni charxlaydigan, tasavvurlarni boyitadigan, estetik didni o‘stiradigan musiqa va tasviriy san’at fanlari bilan uzviy bog‘langan bo‘lishi kerak. O‘qish, musiqa va tasviriy san’at darslarini o‘zaro bog‘lab uyushtirish o‘quvchilarda san’at asarlarini to‘g‘ri tushunish va qadrlash ko‘nikmalarini o‘stiradi, ularning shaxs sifatidagi ma’naviy qiyofasini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Sinfda, sinfdan tashqari o‘qish va nutq o‘stirish” da matn tahlilida adabiy tushunchalar ustida ishlash bo‘yicha quyidagicha ko‘rsatmalar berilgan:

1-sinfda o‘quvchilar matnni ongli, to‘g‘ri va bo‘g‘inlab sidirg‘a o‘qishni o‘rganadilar. Olti-yetti yoshli o‘quvchilarning nutqini takomillashtirish uchun uning nutqidagi kamchiliklarni o‘qish darslaridagina emas, balki barcha fan yuzasidan o‘tkaziladigan darslarda hamda darsdan va maktabdan tashqari o‘tkazilgan mashg‘ulotlar jarayonida ham tuzatib borishga alohida ahamiyat berish zarur. O‘quvchilar o‘qilgan asarlar yuzasidan berilgan savollarga javob berishga o‘rganadilar. Matn ustida ishlash o‘qituvchi rahbarligida olib boriladi[7].

2-sinfda o‘quvchilarda so‘zlarni to‘liq, sidirg‘asiga o‘qish malakasi shakllanadi. O‘qishning to‘g‘ri va ifodali bo‘lishiga erishiladi, o‘qish texnikasi tezlashadi. Bu sinfda o‘quvchilar matnning ayrim qismlarini, qisqa hikoyalarni ichda (ovozsiz) mustaqil o‘qishga o‘tadilar. Matn ustida ishlash murakkablashib boradi, o‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligida asarning asosiy mazmunini aniqlaydilar, qahramonlarning xatti-harakatini

ifodalovchi so‘z va iboralarni topishga, voqea-hodisalarni so‘z bilan tasvirlashga o‘rganadilar. Ularda so‘z boyligiga talab ortadi.

Nutq ravonligi va mazmuniga e’tibor kuchayadi, lug‘ati boyiydi va faollashadi, nutq sur’ati oshadi, so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llashga, ovozni boshqarishga o‘rganadi[6].

3-sinfda so‘zlarni butunicha sidirg‘a o‘qish ko‘nikmasi to‘la shakllanadi. Bu esa o‘quvchilarning ongli va ifodali o‘qishga qo‘yilgan talablarni o‘stirish imkoniyatini beradi. O‘qish darslarida o‘quvchilarning matn mazmunini o‘zlashtirish ustida mustaqil ishlashga, hikoyadagi voqea-hodisalarning izchilligini belgilashga, o‘zaro bog‘lanish sabab-natijalarini aniqlashlariga alohida ahamiyat beriladi. Matnning badiiy xususiyatlarini, tasviriy vositalarini aniqlash ustida ishlash davom ettiriladi. O‘quvchilarni o‘z nutqlarida maqollardan, hikmatli so‘z va iboralardan foydalanishga, so‘zlarni to‘g‘ri tanlashga, gap qurilishidagi (so‘zlarning bir-biriga bog‘lanishidan) to‘g‘ri foydalanishga o‘rgatish talab etiladi. O‘qish darslarida o‘quvchilarning so‘zlarni adabiy qoidalarga muvofiq talaffuz etishlari talab etiladi.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida faol o‘qitish usullaridan foydalanish o‘quvchilarning darsdagi ishtirokini oshiradi, bilimlarni puxta va ongli o‘zlashtirishga yordam beradi. Bu usullar orqali kichik yoshdagi o‘quvchilar o‘z fikrini erkin ifodalash, savol berish, hamkorlikda ishlash va muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Shuningdek, faol metodlar o‘quvchilarda qiziqish, ijodkorlik, mas’uliyat va muloqot madaniyatini shakllantiradi. Shu bois boshlang‘ich ta’limda faol o‘qitish nafaqat bilim olish samaradorligini oshiradi, balki o‘quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishi uchun ham muhim shart bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Hasanboeva O., Xoliqova G. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019.
2. Nishonova Z. Pedagogika. – Toshkent: Ilm ziyo, 2018.
3. To‘raqulov H., Xoliqov R. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
4. Yo‘ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
5. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2003.
6. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, *3*(6), 153-156.

7. Saydulloyevich, O. Y. (2023). Samples of the Wisdom of Imam Abu Hamid Ghazali Quoted in the Great Works. *World Bulletin of Social Sciences*, *25*, 18-21.
8. Saydulloyevich, O. Y., & Erkinova, S. O. (2024). ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARIDA “YOLG ‘ON SO ‘ZLASH VA YOLG ‘ON QASAM ICHISH” YOMON ILLAT EKANLIGI HAQIDAGI QARASHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 505-510.
9. Saydulloyevich, O. Y. (2024). TALABALARNI MANAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA ABU HOMID G'AZZOLIY ASARLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *3*(35), 511-516.
10. Ismoilova Durdona G‘Ulom Qizi (2024). TALABALARNI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ABU HOMID G‘AZZOLIY ASARLARINING TUTGAN O‘RNI. Research Focus, 3 (12), 109-114. doi: 10.5281/zenodo.14532269
11. Shavkatovna, X. M. (2025). Pedagogik nazorat va baholash. *ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI*, *2*(6), 124-126.

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №3 (2026). March
innovativepublication.uz

GLOBALLASHGAN DUNYODA TEMIR YO'L TRANSPORTINING AHAMIYATI (O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA).

Jumayev Toxir Komil o'g'li

Annotatsiya

Bugungi globallashgan dunyoda temir yo'l transporti mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishi va integratsiyasida muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi misolida bu transport tizimining ahamiyati, uning xalqaro savdo va logistika tizimidagi roli, shuningdek, regional integratsiyani ta'minlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda temir yo'l transportining samaradorligini oshirish uchun amalga oshirilayotgan islohotlar hamda investitsiya loyihalari ko'rib chiqiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, temir yo'l infratuzilmasining rivojlanishi O'zbekistonning global transport tizimiga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlash uchun asosiy omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: temir yo'l transporti, globallashuv, O'zbekiston, iqtisodiy rivojlanish, logistika, regional integratsiya, investitsiyalar

Abstract

In today's globalized world, railway transport plays a crucial role in the economic development and integration of countries. Using the example of the Republic of Uzbekistan, this study analyzes the importance of this transport system, its role in international trade and logistics, as well as its position in ensuring regional integration. The research examines reforms and investment projects aimed at improving the efficiency of railway transport. The results indicate that the development of railway infrastructure is a key factor in securing Uzbekistan's successful integration into the global transport system.

Keywords: railway transport, globalization, Uzbekistan, economic development, logistics, regional integration, investments

Аннотация

В современном глобализованном мире железнодорожный транспорт играет важную роль в экономическом развитии стран и их интеграции. На примере Республики Узбекистан анализируется значение этой транспортной системы, её роль в международной торговле и логистике, а также место в обеспечении региональной интеграции. В исследовании рассматриваются реформы и инвестиционные проекты, направленные на повышение эффективности железнодорожного транспорта. Результаты показывают, что развитие железнодорожной инфраструктуры является ключевым фактором успешной

интеграции Узбекистана в глобальную транспортную систему.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, глобализация, Узбекистан, экономическое развитие, логистика, региональная интеграция, инвестиции

Kirish

Globalizatsiya jarayoni dunyo mamlakatlarini yanada chambarchas bog'lab qo'ydi va bu jarayon transport tizimlariga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, temir yo'l transporti xalqaro savdo va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Butun dunyo bo'ylab tovarlarning tez va samarali yetkazib berilishi uchun temir yo'llar infratuzilmasi yaxshilanmoqda, bu esa mamlakatlar orasidagi integratsiyani kuchaytiradi. O'zbekiston Respublikasi misolida, temir yo'l transportining roli yanada oshib bormoqda, chunki mamlakat strategik joylashuvi va iqtisodiy rivojlanish yo'nalishlariga ko'ra, uning transport sohasida innovatsiyalar va zamonaviy yechimlarga intilishi global iqtisodiy jarayonlarga moslashish imkoniyatini beradi.

Temir yo'l transporti — bu temir yo'l yo'llari orqali yuk va yo'lovchilarni tashish tizimidir. U o'zining yuqori sig‘imligi va ishonchliligi bilan boshqa transport turlaridan ajralib turadi. Globallashgan dunyoda temir yo'l transporti iqtisodiy faollikning muhim elementi hisoblanadi, chunki u yirik miqyosdagi mahsulotlarni tez va samarali yetkazib berishga imkon yaratadi. Temir yo'l orqali yuk tashish, ayniqsa uzoq masofalarga va og'ir yuklarga nisbatan qulay hisoblanadi, bu esa xalqaro savdo va sanoat rivojida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuningdek, yo'lovchilarni ommaviy tashish uchun ham temir yo'l transporti ishonchli va iqtisodiy samarali yechim bo‘lib xizmat qiladi, bu global iqtisodiyotda insonlarning harakatlanishini osonlashtiradi.

Temir yo'l transporti O'zbekiston Respublikasi uchun nafaqat transport tizimining asosiy qismi, balki mamlakatning strategik geografik joylashuvidan kelib chiqib, mintaqaviy transport va logistika markaziga aylanishida muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Markaziy Osiyoda joylashgan bo'lib, uning temir yo'l tarmoqlari nafaqat ichki hududlarni birlashtirish, balki qo'shni davlatlar bilan savdo aloqalarini rivojlantirishda ham asosiy vosita hisoblanadi. Bu esa iqtisodiyotning barqaror o'sishi, eksport va import hajmining oshishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Shuningdek, temir yo'l transportining ekologik toza va xarajat jihatdan samarali bo'lishi sababli, u mamlakat ichidagi sanoat va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tez va xavfsiz yetkazib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu tarzda, O'zbekistonda temir yo'l transportining rivojlanishi nafaqat mamlakat ichidagi ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmaning mustahkamlanishiga, balki mintaqalarda transport tizimining yaxshilanishiga ham xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi globalizatsiya jarayonlari doirasida temir yo'l transportining rolini va rivojlanishini O'zbekiston misolida chuqur o'rganishdan iboratdir. Tadqiqot orqali mamlakatimiz temir yo'l infratuzilmasining hozirgi holati, uning iqtisodiyot va ijtimoiy hayotdagi ahamiyati hamda jahon transport tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, dunyo bo'ylab transport sohasidagi yangi tendensiyalar va innovatsiyalarni hisobga olgan holda, O'zbekistonda temir yo'l transportini yanada samarali va raqobatbardosh tizimga aylantirish yo'llari aniqlanadi. Bu orqali mamlakatimiz transport sohasida globallashgan muhitda o'z pozitsiyasini mustahkamlash va rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqishga ko'mak berish ko'zda tutilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Globalizatsiya davrida temir yo'l transporti ahamiyati haqida yozilgan adabiyotlar ko'p jihatdan uning xalqaro savdo, bog‘lanish va iqtisodiy integratsiyani mustahkamlashdagi roli atrofida jamlangan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, temir yo‘l tarmoqlari nafaqat tovarlarni uzoq masofalarga tez va samarali yetkazishda, balki mamlakatlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kuchaytirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi misolida olib qaraganda, mamlakatning geografik joylashuvi va rivojlanayotgan temir yo‘l infratuzilmasi mintaqaviy savdoni kengaytirishga katta hissa qo‘shmoqda. Bu transport tarmog‘ining rivojlanishi eksport- import imkoniyatlarini oshirish, iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish va chet el investitsiyalarini jalb qilishda muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, ilmiy manbalarda temir yo‘l transportining ekologik jihatdan kamroq zararli transport turi ekanligi ham ta’kidlanadi, bu esa global ekologik muammolar fonida uning ahamiyatini yanada oshiradi. Natijada, globalizatsiya sharoitida temir yo‘l transportining iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda bajaradigan roli hamda uning O‘zbekiston iqtisodiyotidagi o‘rni dolzarb tadqiqot mavzusi sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining temir yo'l transporti sektori haqida akademik maqolalar va hisobotlarni tahlil qilishda, asosan zamonaviylashtirish choralari, infratuzilmaning rivojlanishi hamda transport samaradorligini oshirish va mintaqaviy bog'lanishni mustahkamlashga qaratilgan siyosat islohotlari kabi mavzular markaziy o'rinni egallaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda O'zbekiston temir yo'l tarmog'ida keng ko'lamli modernizatsiya ishlari amalga oshirilmoqda, jumladan, yo'l-yo'lakay rekonstruksiya va yangi texnologiyalarning joriy etilishi mavjud. Infratuzilma rivojlanishi sohada transport samaradorligini oshirish bilan birga, mamlakatni mintaqaviy tranzit markaziga aylantirishga xizmat qilmoqda. Bundan

tashqari, siyosat islohotlari va strategik tashabbuslar orqali transport tizimining integratsiyasini chuqurlashtirish hamda iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirishga intilishlar aniq ko'zga tashlanadi. Ushbu tahlillar O'zbekiston temir yo'l transportining jahon transport tizimidagi roli va ahamiyatini yanada kuchaytirishga qaratilgan uzoq muddatli rejalarning tadbiq etilayotganligini tasdiqlaydi.

Globallashgan dunyoda temir yo'l transportining ahamiyatini tushunishda, O'zbekiston Respublikasi misolida, mintaqaviy va o'xshash o'tish iqtisodiyotlari doirasida ko'plab taqqoslovchi tadqiqotlar amalga oshirilgan. Markaziy Osiyo mamlakatlarining temir yo'l tizimlari, xususan Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston bilan taqqoslanganda, O'zbekiston o'zining strategik geografik joylashuvi va tranzit imkoniyatlari tufayli muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu mamlakatlardagi temir yo'l infratuzilmasi ko'pincha sobiq Sovet Ittifoqining merosi bo'lib, rivojlanish darajasi va modernizatsiya jarayoni boshqacha kechmoqda. O'zbekiston yangi iqtisodiy va tashqi siyosat strategiyalarini ishlab chiqish orqali temir yo'l transportini raqobatbardosh va samarali tizimga aylantirishni maqsad qilgan. Boshqa o'tish iqtisodiyotlaridagi muammolar — texnologik eskirganlik, moliyalashtirishning cheklanganligi va xalqaro hamkorlikdagi to'siqlar — ushbu mintaqada o'xshashdir. Shu nuqtai nazardan, mintaqaviy hamkorlik va integratsiya yo'li bilan O'zbekistonning temir yo'l transporti tizimini rivojlantirish va globallashgan bozor talablariga moslashishda o'z o'rnini mustahkamlashi mumkinligi ta'kidlanadi. Bu taqqoslovchi tahlillar O'zbekistonning temir yo'l sohasidagi imkoniyatlari va qiyinchiliklarini yaxshiroq tushunish, shuningdek, sohadagi tendensiyalarni aniqlash imkonini beradi.

O‘zbekistonda temir yo‘l transportining ahamiyati haqida o‘tkazilgan adabiyotlarni tahlil qilganda, metodologik yondashuvlarning xilma-xilligi ko‘zga tashlanadi. Ko‘plab tadqiqotlarda statistika tahlillari, ayniqsa transport yo‘nalishlari va yuk tashish hajmini o‘lchash uchun keng qo‘llanilgan. Ba’zi ishlar o‘z ichiga milliy va mintaqaviy darajadagi holatlarni tahlil qiluvchi empirik tadqiqotlarni ham oladi, bu esa temir yo‘l xizmatlarining iqtisodiy va ijtimoiy ta’sirini aniqroq baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, holat o‘rganishlari O‘zbekistonning temir yo‘l xaritalari, infratuzilmasi va tranzit quvvatlari haqidagi ma’lumotlarni chuqurroq o‘rganganligiga guvohlik beradi. Biroq, ko‘plab izlanishlarda global kontekst va milliy tajriba o‘rtasidagi bog‘lanishlar yetarlicha yoritilmagan, shuningdek, temir yo‘l transportining ekologik va innovatsion aspektlari kam ko‘rib chiqilgan. Shu sababli, mavjud metodologiyalar doirasida ayrim bo‘shliqlar va kelishuvlar mavjud bo‘lib, kelgusida yanada kompleks yondashuvlar va ko‘p tarmoqli tahlil talab etiladi. O'zbekiston Respublikasida temir

yo'l transportining rivojlanishi ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik sohalarga keng ta'sir ko'rsatganligi bo'yicha adabiyotlarda ko'plab tadqiqotlar mavjud. Ijtimoiy jihatdan, temir yo'l tarmoqlarining kengayishi hududlararo bog'lanishni yaxshilab, aholining harakatlanish imkoniyatlarini kengaytirdi, bu esa xizmatlar va ish o'rinlariga kirishni osonlashtirdi. Iqtisodiy nuqtai nazardan, temir yo'l transporti savdo-sotiq va sanoat sohalarida samaradorlikni oshirib, mamlakatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shdi. Shu bilan birga, ko'plab manbalar temir yo'l transportining ekologik jihatlari, ayniqsa, yo'lovchi va yuk tashish hajmining ortishi natijasida chiqindilar va uglerod izlarini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu tahlillar tadqiqotning maqsadiga, ya'ni temir yo'l sohasining zamonaviy global sharoitda O'zbekiston iqtisodiyoti va ijtimoiy hayotidagi o'rnini aniq tushunishga katta hissa qo'shmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda umumiy yondashuv sifatida aralash metodlar (mixed methods) qo'llanildi. Bu yondashuv yil loyihadan olinadigan ma'lumotlarni ham sifatli, ham miqdoriy usullar yordamida o'rganish imkonini beradi. Miqdoriy usullar orqali Temir yo‘l transportining samaradorligi va uning iqtisodiy ko‘rsatkichlari aniq raqamlar va statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi, sifatli usullar esa bu transport turining ijtimoiy va madaniy ta'sirini, shuningdek, O'zbekiston kontekstida uning o'ziga xos xususiyatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Globalizatsiya sharoitida transport tizimlarining murakkabligi va ko'p qirrali ta'sirini baholash uchun bunday aralash yondashuv eng maqbul hisoblanadi, chunki u turli jihatlarni to'liq qamrab oladi va aniqlangan tadqiqot savollariga yanada ishonchli javob olish imkonini yaratadi.

Tadqiqotda temir yo'l transportining O'zbekiston Respublikasidagi rolini chuqur o'rganish uchun bir nechta ma'lumot yig'ish usullari qo'llanildi. Avvalo, so'rovnomalar orqali aholi va yo'lovchilar tomonidan temir yo'l xizmatlariga nisbatan fikrlar va ehtiyojlar to'plandi. Shuningdek, temir yo'l sohasidagi mutaxassislar bilan intervyular o'tkazilib, amaliy tajribalar va sohaning rivojlanish istiqbollari yuzasidan batafsil ma'lumot olindi. Kuzatuv usuli orqali esa temir yo'l transportining kunlik ishlash jarayoni, yuk tashish va yo'lovchi oqimini tahlil qilish imkoniyati yaratildi. Bundan tashqari, mavjud statistik va iqtisodiy ma'lumotlar, davlat hisobotlari va ilmiy tadqiqotlardan olingan ikkilamchi ma'lumotlar analizi yordamida umumiy holat va tendensiyalar aniqlab olindi. Ushbu metodlarning integratsiyasi orqali O'zbekistondagi temir yo'l transportining global dunyodagi ahamiyati haqida aniq va asosli xulosalar chiqarildi.

Ushbu tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi temir yo'l transporti tizimining

ahamiyatini o'rganishda ishtirokchilar, ma'lumot manbalari va holat tahlillari tanlovida ehtiyotkorlik bilan namunaviy strategiya qo'llanilgan. Tadqiqot savollariga moslik va vakillikni ta'minlash maqsadida, turli hududlardan — shahar va qishloq joylaridan hamda temir yo'l tizimining turli bo'limlaridan olingan namunalar tanlandi. Ishtirokchilar orasida temir yo'l sohasida ishlovchi mutaxassislar, yo'lovchilar va sanoat mutaxassislari mavjud bo'lib, ularning fikrlari tizimning yuzaga kelayotgan muammolari va rivojlanish imkoniyatlarini aniq aks ettiradi. Shuningdek, rasmiy statistika, sanoat hisobotlari va mahalliy so'rovlar kabi turli ma'lumot manbalari qo'llanilib, tahlilning to'liq va keng qamrovli bo'lishi ta'minlandi. Mazkur namunaviy tanlov va ma'lumotlar yig'ish usullari tadqiqot savollariga to'g'ri javob topishda hamda O'zbekiston temir yo'l transportining global miqyosda tutgan o'rnini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Tadqiqotda yig‘ilgan ma’lumotlarni tahlil qilish uchun bir nechta samarali metodlar qo‘llanildi. Avvalo, statistik usullar, jumladan deskriptiv statistika va korrelyatsion tahlil yordamida temir yo‘l transportining samaradorligi va uning ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini raqamlar orqali baholash imkoniyati yaratildi. Shuningdek, mavzuga oid sifatli ma’lumotlarni chuqur tahlil qilish uchun tematik tahlil qo‘llanilib, bu orqali globalizatsiya jarayonlarida temir yo‘l transportining o‘rni va ahamiyati aniqlanib, uning manfaatlari va muammolari strukturaviy tarzda tadqiq qilindi. Qiyosiy tahlil esa O‘zbekiston Respublikasining temir yo‘l sohasidagi holatini boshqa davlatlardagi tajribalar bilan solishtirishga imkon berib, xalqaro kontekstda transport tizimining rivojlanishi va takomillashuvi uchun strategik yo‘nalishlarni belgilashga yordam berdi. Ushbu analiz usullari yig‘ilgan ma’lumotlarni tizimli va kompleks tarzda o‘rganib chiqishga va globalizatsiya sharoitida O‘zbekiston temir yo‘l transportining ahamiyatini puxta tushunishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasida mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan cheklovlar va potentsial tarafkashliklar, masalan, ma'lumotlarning to'liq bo'lmasligi yoki respondentlarning sub'ektiv fikrlari, o'rganilgan mavzuning ishonchliligi va haqqoniyligini kamaytirishi mumkin. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun, tadqiqot davomida turli manbalardan ma'lumotlar yig'ildi, shu jumladan rasmiy statistika, amaliy tajribalar va mutaxassislarning fikrlari tahlil qilindi. Bundan tashqari, ma'lumotlarni tahlil qilishda ob'ektivlikni ta'minlash uchun statistik usullar va solishtirma tahlillar qo'llanildi. Bularning barchasi, O'zbekiston temir yo'l transportining ahamiyatini aniqlashda natijalarning ishonchliligi va haqiqiyligi kafolatlanishini ta'minladi.

Xulosa

Globallashgan dunyoda temir yo'l transporti iqtisodiy hamda ijtimoiy rivojlanishda muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston misolida, temir yo‘l transportining roli energiya samaradorligini oshirish, yuk va yo‘lovchilarni tez va xavfsiz yetkazib berishda hamda hududlararo integratsiyani kuchaytirishda o‘ziga xos ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Bundan tashqari, temir yo‘l infratuzilmasining rivojlanishi mamlakatni xalqaro savdo tizimiga yaqinlashtiradi va global bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shuningdek, temir yo‘l transporti ekologik toza bo‘lib, atrof-muhitga zarar yetkazmasdan barqaror transport yechimlari taqdim etadi. Shu bois, O‘zbekiston uchun temir yo‘l sohasini modernizatsiya qilish va rivojlantirish, global iqtisodiy jarayonlarga muvaffaqiyatli integratsiyalashishda asosiy strategik yo‘nalish hisoblanadi.

Temir yo'l transporti O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. U nafaqat yuk va yo'lovchi tashish jarayonlarini samarali tashkil etish orqali ichki bozorlarni qo'llab-quvvatlaydi, balki mintaqaviy aloqalarni mustahkamlashda ham yetakchi omil hisoblanadi. O'zbekiston geografik jihatdan Markaziy Osiyoda joylashganligi sababli, temir yo'l tarmoqlari mamlakatning qo'shni davlatlar bilan savdo-sotiq va iqtisodiy integratsiyasini kuchaytirishga yordam beradi. Shu yo'l bilan, O'zbekiston global savdo tarmoqlariga kirib, eksport imkoniyatlarini kengaytiradi va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi. Temir yo'l sektori orqali nafaqat tashish xarajatlari kamayadi, balki geografik chegaralararo savdo va transport infratuzilmasi rivojlanadi, bu esa mamlakatni transport logistikasida mintaqaviy markazga aylantirish imkonini beradi.

O'zbekiston temir yo'l transporti sohasida bir qator muammolarga duch kelmoqda, jumladan eskirgan infratuzilma, texnologik yangilanishlarning sekinligi va tranzit imkoniyatlarining cheklanganligi. Shuningdek, koordinatsiya va raqamlashtirish darajasini oshirish zarurati mavjud. Bu muammolarni yengib o'tish uchun investitsiyalarni ko'paytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish lozim. Bunday yondashuvlar fuqaro va yuk tashish sifatini yaxshilash, tranzit potensialini kengaytirish va O'zbekiston temir yo'l transportini globallashgan dunyoda strategik ahamiyatga ega qilish imkonini beradi.Globallashuv jarayonida temir yo'l transporti O'zbekiston Respublikasi uchun strategik ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, temir yo'l infratuzilmasini rivojlantirish va modernizatsiya qilish orqali mamlakatning ichki va xalqaro savdo aloqalarini mustahkamlash mumkin. Siyosatshunoslar va manfaatdor tomonlar ushbu natijalarni hisobga olib, investitsiyalarni ko'paytirish, ilg'or texnologiyalarni joriy etish va transport tizimini raqamlashtirishga e'tibor qaratishlari

lozim. Shuningdek, atrof-muhitni muhofaza qilish va xavfsizlik standartlarini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali temir yo'l transporti samaradorligini yanada oshirish mumkin. Bu esa O'zbekistonning global bozorlar bilan integratsiyasini tezlashtirib, iqtisodiy rivojlanishga sezilarli hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdukarimov, O. (2020). Temir yo‘l transporti va uning iqtisodiyotdagi ro‘li. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. Rahmonov, S. (2019). O‘zbekistonda temir yo‘l transportining rivojlanishi va globallashuv jarayonlari. Transport va kommunikatsiyalar, 4(2), 45-52.
3. O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. (2021). Temir yo‘l transportining 2020-2025 yillarga mo‘ljallangan rivojlanish strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Hukumat Nashriyoti.
4. Islomova, N. (2018). Globallashgan iqtisodiyotda transport infratuzilmasining ahamiyati: O‘zbekistan tajribasi. Iqtisodiy ilm-fan, 3(1), 34-39.
5. Karimov, D. (2022). Temir yo‘l transportining Osiyo mamlakatlari bilan integratsiyasidagi o‘rni. Xalqaro transport tahlillari, 5(3), 22-29.
6. Mirzaev, J. & Tursunov, B. (2020). O‘zbekiston temir yo‘llarining global transport tizimidagi vazifasi. Toshkent: O‘zbekiston Transport Akademiyasi Nashriyoti.
7. Xudoyberdiyev, R. (2017). Temir yo‘l transportida innovatsion texnologiyalar va ularning iqtisodiyotga ta’siri. Transport fanlari, 8(4), 58-63.
8. O‘rinboyev, M. (2019). Temir yo‘l transporti sohasida davlat siyosati va investitsiya imkoniyatlari. Iqtisodiyot va moliya, 1(5), 19-25.
9. Davronov, F. (2021). Temir yo‘l transportining ekologik va ijtimoiy ta’siri: O‘zbekiston konteksti. Ekologiya va transport, 2(2), 40-46.
10. Sirojiddinov, A. (2018). Globallashuv sharoitida O‘zbekiston temir yo‘llarining transformatsiyasi. Ilmiy izlanishlar, 6(6), 101-106.

INNOVATIVE PUBLICATION

Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation

Vol.4 №3 (2026).March

innovativepublication.uz

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1	**EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN DENTAL IMPLANT PROSTHETICS** Rixsiyeva Dildora Ulug'bek qizi, Temirova Nazokat G'olib qizi, Xaitboyeva Mohirabonu Otkir qizi, Musabekova Azizabonu Azamat qizi	3–9
2	**ZAMONAVIY O'ZBEK TILIDA NEOLOGIZMLARNING PAYDO BO'LISHI** Fayzullayeva Sarvinoz Mahmud qizi	10–13
3	**ЗАРУБЕНЫЙ ОПЫТ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НАСИЛИЕМ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН** Шомуратова Ҳилола Умиджон қизи	14–21
4	**O'QUVCHILARNI PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK O'RGANISHNING SHAKL VA METODLARI** Ibragimova Madina-1 kurs	22–26
5	**UNIVERSAL VA PROFESSIONAL КОММУНИКАТИВ KOMPETENSIYALAR TARKIBIY KOMPONENTLARI** Usmonova Muxlisa Ismoil qizi	27–34
6	**Bo'lajak o'qituvchilarni intellektual qobiliyatni rivojlantirishning texnologik asoslari** Polvonova Gulmira Rustamovna	35–39
7	**OTA-ONALARNING FARZAND TA'LIM-TARBIYASIDA MAS'ULIYATI VA UNING IJTIMOIY AHAMIYATI** Hakimova Nafisa Muxiddin qizi	40–43
8	**HARAKATLI O'YINLAR ORQALI MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH** Shodiyev Akbar	44–49
9	**The Role of Talent Management and Human Resource Practices in Organizational Performance** Zueva Oksana	50–66
10	**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR XVI ASR BUNYODKORI VA DAVLATCHILIK AN`ANALARINING DAVOMCHISI** XOSHIMOV SOYIBJON, Mutalipova Odinaxon Akramjon qizi	67–69
11	**РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНОЙ ТОМОГРАФИИ В ДИАГНОСТИКЕ РАКА ПОДЖЕЛУДОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ** Исмаилова М.Х.,, Баймирзаева С.М.	70–74
12	**KIMYO FANINI O'QITISHDA DAVRIY QONUN VA DAVRIY SISTEMANING TA'LIMIY AHAMIYATI** A.Iskandarov, K.Komilova	75–78
13	**SHARQ RENESSANSI VA UNING MARKAZIY OSIYO HAMDA ERON SIVILIZATSIYASIDAGI O'RNI** Qoratoyev Torabek Anvarjon o'g'li	79–84
14	**BOZOR IQTISODIYOTI VA TADBIRKORLIKNING TASHQI IQTISODIY ASPEKTLARI** Dusnazarova Mavjuda Ilyamonovna	90–94
15	**3D GRAFIK DASTURLAR ASOSIDA TALABALAR PORTFOLIOLARINI SHAKLLANTIRISH** Xamidova Sabrina Zarif qizi	95–99

INNOVATIVE PUBLICATION

Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation

Vol.4 №3 (2026).March

innovativepublication.uz

16	**TEKOMA BIOLOGIK XUSUSIYATLARI VA TURLARINING TASNIFI** Xamidov Maruf Zarifovich	100–103
17	**INFORMATIKA FANINI O‘QITISHDA AN’ANAVIY TA’LIM USULLARI VA INTERAKTIV O‘YINLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGINI QIYOSIY TAHLILI** Xudayberganov Yashin Komilovich, Xonto‘rayev Ibroxim Abdikamol o‘g‘li	104–111
18	**ABDULLA QAHHORNING “BEMOR” HIKOYASIDA HAYOTIY REALIZM VA PSIXOLOGIK TASVIR UYG‘UNLIGI** Rustamov Shaxriyor Sherzodbek o’g’li,, Raimov Xurshid,	112–118
19	**CHIZMA GEOMETRIYA FANINI DIFFERENSIAL TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANIB O‘QITISH** Abdusattarova Maftuna Zafarbek qizi	119–124
20	**Ekzotik turizm va uning ahamiyati** Safarov Xurshidbek Sobir ogli	125–133
21	**Axborotdan daromad topish va insonga ta’sir etuvchi salbiy tomonlari** Umrzoqova Feruza	134–141
22	**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АКРИЛОВЫХ И НЕЙЛОНОВЫХ СЪЕМНЫХ ПРОТЕЗОВ В ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ СТОМАТОЛОГИИ** Исмаилова Замира Баходировна, Хабибуллаева Диана Кудратуллаевна, Жабборов Азим Эркин угли, Рахманова Ширинхон Джахонгировна, Ниязова Нозимабегим Ферузбековна, Ташпулатова Камила Маратовна	142–144
23	**GLOBALLASHUV DAVRIDA AXBORIY MADANIYAT ZARURATI** Rayimova Moxinabonu Rashidovna	145–149
24	**SUNIY INTELLEKTNI ORTOPEDIK STOMATOLOGIYADAGI AVZALLIKLARI** Normurodova Ruxsora Zokir qizi, Avazmatova Shaxrizoda Jaloliddin qizi, Alikulova Zamira Oybek qizi, Kosimova Kamolaxon Abrorjon qizi	150–158
25	**BOBUR -XVI ASR BUNYODKORI** Sultonova Mahfuza, Abdujalilova Marjona Avazbek qizi	159–162
26	**ASAB MARKAZLARINING XOSSALARI VA MARKAZIY NERV TIZIMINING REFLEKTOR TAMOYILI** Hamdamjononova Husniya	163–168
27	**Chaqaloqlarning rivojlanishida qalqonsimon oldi bezining ahamiyati va homila davridagi rivojlanish hamda bir yoshgacha bo‘lgan davrda suyaklanish va kalsiyning o‘rni** Xamidullayeva Adolatxon	169–173
28	**RESEARCHER POSITIONALITY IN QUALITATIVE AND MIXED-METHODS RESEARCH: THEORETICAL FOUNDATIONS, PRACTICAL CHALLENGES, AND REFLEXIVE STRATEGIES** Avezova Gulmira	174–185
29	**KO‘P MADANIYATLI TA’LIM MUHITIDA AKADEMIK YUTUQ VA O‘QUV MOTIVATSIYASINI MUVOZANATLASHDA MADANIYATGA MOS TA’LIM YONDASHUVINING METODIK ASOSLARI** Avezova Gulmira	186–189
30	**GEOGRAFIYA TA'LIMIDA O‘QUVCHILARNING TOPOGRAFIK VA KARTOGRAFIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH** Ravshanova Mashhura Botir qizi, Xoldorova Gulbahor Mixliboyevna	190–195

INNOVATIVE PUBLICATION

Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation

Vol.4 №3 (2026).March

innovativepublication.uz

31	**ДИНАМИКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ СИСТЕМЫ ГЕМОСТАЗА У ЖЕНЩИН ПОСЛЕ СТРУМЭКТОМИИ В ПОСЛЕОПЕРАЦИОННОМ ПЕРИОДЕ** Сайдахмедов Нормурод Фарходжон угли	196–202
32	**KREMNIYDA YEVROPIY ATOMLARINING DIFFUZIYA JARAYONLARINI O‘RGANISH** Kurbanova U.X., Xusanboyeva F.R.	203–208
33	**O'zbek adabiyotshunosligida biografik metod taraqqiyoti va unda Naim Karimovning hissasi** Jonpo'lotova Gulshoda Qobil qizi	209–212
34	**” TEXTBOOK) METHODOLOGY OF WORKING WITH LITERARY TEXTS IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS (BASED ON 6TH GRADE “LITERATURE** Egamberdiyeva Nilufar	213–215
35	**Ovoz rejissorining ish jarayonidagi kognitiv va texnik kamchiliklar: Psixoakustik tahlil va ularni bartaraf etishning zamonaviy usullari** Tangriberdiyev Xolmirzo	216–220
36	**“NETAY” QISSASIDA AYOL TAQDIRI VA HUQUQIY MUAMMOLAR TALQINI** Abdixoliqova Ruxshona	221–224
37	**HALQARO HUQUQ VA O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASIDA HUQUQIY QADRIYATLAR UYG’UNLIGI** Xudoyberganov Sharifjon Shokiraliyevich	225–232
38	**SHUKUR XOLMIRZAYEV IJODIDA FOLKLORIZMLAR** Qarshiyeva Muxarram Shuxratovna	233–239
39	**10-12 yoshli futbolchilarda maxsus chidamlilikni oshirish usullari** Salaydinov Botir Meyliyevich	240–242
40	**A Comparative Analysis of Project-Based Learning (PBL) and Traditional Laboratory Methods in Teaching Toxicology** Maksud Ravshanov, Shakhlo, Abdurakhmonova, Marjona Boyirova, Dilbar Ubaydullaeva	243–248
41	**INTERTEKSTUALLIK VA QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKNING UMUMIY NAZARIY ASOSLARI: S. AYNIY VA O. UAYLD IJODI MISOLIDA** Xurshida Tojimurodova	249–255
42	**Immunogistokimyo orqali kasalliklarni aniqlash: Metodologiya va Klinik talqin** Qo’shbaqova Dilbahor Ermammatovna	256–264
43	**SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA LOYIHA RISKLARINI BOSHQARISH METODLARI: MACHINE LEARNING YORDAMIDA RISK PROGNOZI** Elamonova Munisa Axmad qizi	265–280
44	**DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK ASOSIDA INNOVATSION LOYIHALARNI BOSHQARISH** Qudratova Maftuna Komil qizi	281–295
45	**AI yordamida biznes jarayonlarini optimallashtirish loyihalari. Raqamli boshqaruv platformalari samaradorligi** Esanova Ro‘shana Qurbonazarovna, Qodirov Farrux	296–305
46	**HUDUDIY INNOVATSION LOYIHALARNI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH** Omonova Madina Obidovna	306–313
47	**"SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA LOYIHALARNI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH: AI YORDAMIDA RISKLARNI BAHOLASH**	314–325

	VA LOYIHA MONITORINGI TIZIMLARI TAHLILI" Abdumuminova Muhayyo Samadillayevna	
48	**RAQAMLI IQTISODIYOTDA IT-LOYIHALARNI BOSHQARISH RISKLARI VA ULARNI KAMAYTIRISH USULLARI** Muhiddinova Marjona Ulug'bek qizi, Qodirov Farrux	**326–335**
49	**YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA INNOVATSION EKOLOGIK LOYIHALARNI BOSHQARISH** Turdiyeva Navro'za Sherali qizi, Qodirov Farrux	**336–344**
50	**YASHIL ENERGETIKA LOYIHALARINI BOSHQARISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI** Shomirova E'zoza Davron qizi, Qodirov Farrux	**345–357**
51	**INNOVATSION TEXNOPARK LOYIHALARINI BOSHQARISH MEXANIZMLARI** Shoimova Gulxayo Sherzod qizi, Qodirov Farrux	**358–368**
52	**INNOVATSION INFRATUZILMA LOYIHALARINI BOSHQARISHNING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI** Saidmurodova Ozoda Saidmurod qizi, Qodirov Farrux	**369–380**
53	**INNOVATSION RIVOJLANISH STRATEGIYALARINI LOYIHAVIY BOSHQARUV ASOSIDA SHAKLLANTIRISH** Norboyeva Nadiya Allanazarovna, Qodirov Farrux	**381–390**
54	**PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING TA'LIM BERISHDAGI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI, TARBIYA TEXNOLOGIYALARINING QONUNIYATLARI** Ziyotova Zebiniso Soatmurod qizi, Ko'kiyeva Mohira Bobokeldiyevna	**391–398**
55	**TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK MAHORATNI OSHIRISHNING METODIK MEXANIZMLARI** Yo'ldosheva Nozima Axmadovna, Yuldosheva Dildora Abdumajitovna	**399–406**
56	**O'QITUVCHI KASBIY-PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR** Xushboqov Erkin Suyunovich, Yaxshiboyeva Oytilla Allaberdi qizi	**407–414**
57	**BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASHDA PEDAGOGNING SHAXSIY NAMUNASINING O'RNI** Xudoyberdiyeva Sitora Abdurashit qizi	**415–423**
58	**MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH** Ulug'berdiyeva Raxima Salohiddin qizi, Urolova Muslima G'ayrat qizi	**424–428**
59	**BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING KREATIV KOMPETENSIYALARINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI** Toshpo'latova Mahliyo Sunnat qizi, Turobova Sabohat Yo'ldoshovna	**429–433**
60	**PEDAGOGIK MAHORAT VA O'QITUVCHINING SHAXSIY-PROFESSIONAL RIVOJLANISHI: NAZARIYA VA AMALIYOT UYG'UNLIGI** Shaydullayeva Mahliyo Ikromjon qizi, Suyunova Ra`no Romazanovna	**434–441**

INNOVATIVE PUBLICATION

Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation

Vol.4 №3 (2026).March

innovativepublication.uz

61	**KASBIY PEDAGOGIK MAHORATNI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI** Xudoyberdiyeva Sitora Abdurashit qizi, Yangiboyeva Maysara Abdig‘aniyevna	442–449
62	**“PEDAGOGIK MAHORATNI RIVOJLANTIRISHDA REFLEKSIYA VA O‘Z-O‘ZINI TAHLIL QILISH USULLARINING SAMARADORLIGI”** Saidova Fotima Mamarejap qizi, Salomova Mahliyo komil qizi	450–456
63	**O‘QITUVCHINING INNOVATSION FAOLIYATI VA PEDAGOGIK MAHORATNI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI** Quvatova Gulhayo Jalolovna, Safarova Sitora Rustamovna	457–464
64	**MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA TA’LIM-TARBIYANI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK TOMONLARI** Panjiyeva Zarina Alisher qizi, Qudratova Nilufar Ravshan qizi	465–470
65	**HAMKORLIKDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARI ORQALI BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH** Ibragimova Oybarchin Ismoil qizi, Nuraliyeva Shahodat Safar qizi	471–474
66	**PEDAGOGIK TASHXISLASH ASOSIDA O‘QITUVCHINING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH** Bo‘ronova Sarvinoz Xolmo‘min qizi, Begimqulova Mastona Amiraliyevna	475–479
67	**KASBIY PEDAGOGIK MAHORATNI RIVOJLANTIRISHDA UZLUKSIZ TA’LIMNING AHAMIYATI** Abdurasulova Arjumandbonu Anvar qizi, Abdusalimova Sarvinoz O‘tkir qizi	480–485
68	**“PEDAGOGIK MAHORATNI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TAJRIBANI O‘RGANISHNING ILMIY-METODOLOGIK AHAMIYATI”** Abdusoatova Zarnigor Otabekovna, Ahmedova Munojat Ismoil qizi	486–495
69	**O‘QUVCHILARDA IJTIMOIY FAOLLIKNI OSHIRISHDA ICHKI VA TASHQI MOTIVLARNING TA’SIRI** Amirova Manzura Musur qizi, Amirqulova Fayoza Nuriddin qizi	496–501
70	**JAMOADAGI KONFLIKTLAR VA ULARNI YECHIMGA OLIB KELISH YO‘LLARI** Ashurova Shahnoza Eshonqul qizi, Asrorova Zarnigor Alisher qizi	502–508
71	**KONFLIKTLARNI BARTARAF QILISHNING PEDAGOGIK USULLARI VA MEDIATSIYA TEXNOLOGIYASI** Berdiyeva Rohila Bahrom qizi, Choriyeva Gulnora Uralovna	509–513
72	**PEDAGOGIK MAHORATNI OSHIRISHDA MENTORLIK VA USTOZ-SHOGIRD AN’ANASINING AHAMIYATI** Davlatova Ruxsora Faxriddin qizi, Donayeva Guzal Yuldashovna	514–521
73	**O‘QUVCHILARNI MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA O‘QITUVCHINING KASBIY MAHORATI** Ergashova Dinora Erkin qizi, Eshboyeva Shahnoz Bahrom qizi	522–527
74	**SHAXSDA KASBIY MOTIVATSIYA NAMOYON BO‘LISHI OMILLARI** Hakimova Zahro Dilshod qizi, Hikmatova Nodira Baxshilloyevna	528–531

INNOVATIVE PUBLICATION

Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation

Vol.4 №3 (2026).March

innovativepublication.uz

75	**BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARI IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA FAOLIYATLI YONDASHUVDAN FOYDALANISH** Jovliyeva Mohigul To‘rayevna, Karamatova Jasmina Shokir qizi	532–540
76	**TA’LIM VA TARBIYA JARAYONIDA PEDAGOGIK MAHORATNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI** Mamayusupova Rayxon Sherqulovna, Mengliyeva Kamola Hayitmurod qizi	541–544
77	**KASBIY PEDAGOGIK MAHORATNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLAR VA USTOZ-SHOGIRD AN’ANALARINING UYG‘UNLIGI** To‘rayeva Mahliyo Azamatovna, To‘rayeva Mahliyo Azamatovna	545–553
78	**Enhancing Organizational Effectiveness through Performance Management: A Focus on Educational Institutions** Zueva Oksana	554–561
79	**YUGNAKIY ASARLARIDA MA’NAVIY MA’RIFIY TARBIYA TIZIMINI TAHLILIY O‘RGANISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI** Mirzayeva Ismigul Almardon qizi, Murodova Dinora O‘ktam qizi	562–568
80	**TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI** Narzullayeva Aziza Isroil qizi, Norqulova Feruza Abdukarimovna	569–573
81	**HUDUDLARNING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDA UZLUKSIZ TA’LIM VA KADRLAR TAYYORLASH MUAMMOLARI** Raximova Nargiza Abduxalilovna, Raxmatova Ozoda Elmurod qizi	574–578
82	**HUDUDIY IQTISODIY BARQARORLIKNI TA’MINLASHDA UZLUKSIZ TA’LIM VA KADRLAR SALOHIYATINING O‘RNI** Sayfiyeva Feruza Sag‘dullayevna, Shayitova Fazolat Primovna	579–582
83	**UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA PEDAGOG KADRLARNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISH MEXANIZMLARI** To‘lakova Lobar Erkinovna, Turdiyeva Dilnoza Ibragimovna	583–586
84	**YOSHLARNING IJTIMOIYLASHUVIGA INTERNET VA IJTIMOIY TARMOQLARNING TA’SIRI** O‘rolova Begimoy Eshdavlatovna, Qulsoatova Sabo Shodmonovna	587–591
85	**O‘SMIRLAR TARBIYASIDA HUQUQIY DEFORMATSIYANI OLDINI OLISH MEXANIZMLARI** Ubaydullayeva Farangiz Sherzodovna, Usanova Marg‘uba Jovliyevna	592–597
86	**O‘QUVCHILAR TARBIYASIDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGINING AHAMIYATI** Xayitova Go‘zal Baxtiyorovna, Xolliyeva Tanzila Shomamat qizi	598–601
87	**UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA HUDUDLARNING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDA KASBIY PEDAGOGIKA MAHORAT MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH** Xudoyqulova Dilafruz Misirovna, Yarashova Lobar Yunusovna	602–606
88	**OILADA OTA-ONANING ASOSIY VAZIFALARIGA PSIXOLOGIK YONDASHUVI** Xolmurodov Aktamjon Sa`din o‘g‘li, Xudoyberganova Zulxumor Eshkeldiyevna	607–610

INNOVATIVE PUBLICATION

Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation

Vol.4 №3 (2026).March

innovativepublication.uz

89	**YOSHLAR ORASIDA MEDIA SAVODXONLIKNI OSHIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI** Abdug‘aniyeva Nodira Bahodir qizi, Abduxatova Nigina Abduvoxit qizi	611–615
90	**RAQAMLI TA’LIM SHAROITIDA O‘QUVCHILARDA MEDIA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI** Allayarova Xadicha Sattarovna, Avazova Lobar Hakim qizi	616–620
91	**ZAMONAVIY TA’LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLARNING ROLI VA AHAMIYATI** Berdiyev Ulug‘bek Abdixoliqovich, Bobomurodova Surayyo Alimqul qizi	621–625
92	**BOSHLANG‘ICH SINF O'QUVCHILARINING ISTEDODI VA IQTIDORINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB RIVOJLANTIRISH YO’LLARI** Bobonova Mashhura Faxriddin qizi, Boymurodova Nafisa Akbar qizi	626–630
93	**UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA** Bozorova Navro‘za Shoynazar qizi, Eshboltayeva Marhabo Adxom qizi	631–635
94	**SUNIY INTELEKTLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AFZALLIK VA KAMCHILIKLARI** Haydarova Nasiba Qosim qizi; Haydarova Nasiba Qosim qizi, Javgashev Yigitali Jo‘ra o‘g‘li	636–640
95	**YOSHLAR MA'NAVIY DUNYOQARASHINING SHAKLLANISHIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI VA AHAMIYATI** Jo‘rayeva Sitora Sherali qizi, Jumartova Aziza Abdurahmon qizi	641–646
96	**MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYA METODLARI VA ULARNING TARBIYAVIY JARAYONDAGI RO’LI** Jumayeva Hayitgul Sodiq qizi, Komilova Zarnigor Soli qizi	647–652
97	**INKILUZIVTALIM JARAYONIDA SENSOR BUZILISHI KAMCHILIKLARIGA EGA BO’LGAN BOLALARNI O’QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR** Mamayusupova Aziza Chorshanbiyevna, Maxmadaliyeva Sadoqat Abdushukurovna	653–661
98	**TIZIMLI YONDASHUV VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA O‘QUVCHILARNING MA’NAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH** Maxmatqobilova Dildora Baxtiyor qizi, Mengliyeva Dilshod Kamolovna	662–667
99	**TA’LIM TIZIMIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI** Mordanova Maftuna Xolmo‘min qizi, Mustanova Maftuna Abdumurotovna	668–671
100	**PEDAGOGIK METODIKADA INNOVATSION YONDASHUVLAR** Yuldasheva Bikajon Yo‘ldosh qizi, Shomurodova Sevinch Xurshid qizi	672–675
101	**UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNALOGIYALAR VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA** Yodgorova Dildora Abdug‘ani qizi, Yodgorova Nilufar Nazarovna	676–684
102	**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ORQALI BAHOLASH VA NAZORAT QILISH AFZALLIKLARI** Xonnazarova	685–688

	Shahrizoda Rustam qizi, Xurramova Dilbar Mamatqulovna	
103	**MILLIY G‘OYA ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH** Turapova Jamila Namazovna, Xaitova Nodira Choriyevna	689–694
104	**O‘QUVCHI SHAXSIDA IJODIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA FAOLIYATLI YONDASHUVNING O‘RNI** Shodiyeva Malika G‘ayrat qizi, Shoimqulova Ma`rifat Abdirahmonovna	695–702
105	**RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA’LIM OLISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA TAYM MENEJMENT TEXNOLOGIYASINING O‘RNI** Ramazonova Sevara Olimjon qizi, Salomova Nilufar Mamayusuf qizi	703–708
106	**SUN’IY INTELLEKT VOSITALARINING TA’LIM JARAYONIDAGI O‘RNI VA IMKONIYATLARI** Oqboyeva Aziza Komilovna, Pardayeva Ra`no Shoymardanovna	709–714
107	**MILLIY G‘OYA ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH** Turapova Jamila Namazovna, Xaitova Nodira Choriyevna	715–720
108	**TARIXIY XOTIRA VA ADABIY TASVIR: O‘QUVCHI-YOSHLARDA TARIXIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH USULLARI** Abdijabborova Shahrizoda Bahromovna, Abduraxmonova Madina Norbek qizi	721–726
109	**RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA PEDAGOGNING YANGI ROLI VA FUNKSIYASI** Qadamova Sevinchoy Navro‘zbek qizi, Qulmuminova Shaxnoza Baxodir qizi	727–733
110	**MODERNIZATSIYA QILINGAN TA’LIM TIZIMDA ANIQ FANLARNI O‘QITISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI** Abdulazizova Sevara Bahodir qizi, Alavidinova Lobar Toshtemirovna	734–739
111	**ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH** Times New Roman, Norqulova Nodira Qodirovna	740–744
112	**UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR: INNOVATSIYALAR VA SAMARADORLIK** Norboyeva Madina O‘ktam qizi, Norqulova Munisa Ismoil qizi	745–748
113	**BOSHLANG'ICH SINF O‘QUVCHILARINING KREATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA QO'LLANILADIGAN TEXNOLOGIYALAR** Musurmonova Xadicha Najmiddin qizi, Muxitova Sadoqat No‘mon qiz	749–754
114	**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI O‘YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI** Kolinbiyeva Nilifar Olimovna, Mamayusupova Ozoda Akraovna	755–759
115	**O‘QUV JARAYONLARINI ZAMONAVIY METODLAR ASOSIDA TASHKIL ETILISHINING DOLZARBLIGI** Jo‘rayeva Shohista Azmiddin qizi, Jo‘rayeva	760–764

	Estoda Mashrab qizi	
116	**BIR-UCH YOSHGACHA BO‘LGAN BOLALARDA TIL KO‘NIKMALARI SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI** Eshqulova Barno O‘ralovna, G‘aniyev Normurod Abdumurod o‘g‘li	765–769
117	**UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR** Boynazarova Zaynab Kamolovna, Ergasheva Nigora Mamatali qizi	770–774
118	**O‘QUVCHILARNING MILLIY HUNARMANDCHILIKKA OID IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI** Bahriddinova Kamola Ulug‘bek qizi, Begmatov Urol Tursinpo‘lat o‘g‘li	775–779
119	**OTA-ONA HAMKORLIGI ASOSIDA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KASBGA QIZIQISHNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI** Annamuratova Nigora Jorayevna, Axmadova Sevinch Axmad qizi	780–785
120	**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FAOL O‘QITISH USULLARINING AHAMIYATI** Abdirayimova Fazilat Xakimovna, Abdiyeva Rohila Mengziyayevna	786–790
121	**GLOBALLASHGAN DUNYODA TEMIR YO'L TRANSPORTINING AHAMIYATI (O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)** Jumayev Toxir Komil o'g'li	791–798